

O ABARI MA OA

O MATIUS WA TO TULI-TULIHI

MA NGONGOTAKA

O Matius ai buku i na hi ädono ngone ino o Abari ma Oa, o Yesus gënanga o Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka. De o Yesus genangala ma Jou Madutu wa ganapu ai jaji, ai umatika o Jaji ma Hiraka. Ngarokö o Yesus wo ma kilau o Yahudi ma nyawa ino, de' wo wango hoka o Yahudi ma nyawa, ma' o Abari ma Oa gënanga, ka o Yahudi ma nyawa ika ua dika, ma o Abari ma Oa gënanga, duga-duga ma dumutu o nyawa ika o dunia ma gilolitino.

O Matius ai buku nënanga i hi diai de ma datoro; muläenge de o Yesus wo ma kilau, i paha wo ma ohiki de' o co coba wa mäke, de' ai manarama o Galilea ma daera oka. O Galilea ma daera oka una wo riwayat, wo dotoko de' wa hi togumu o nyawa manga panyake. I paha de gënanga o buku nënanga i hi ade-ade o Yesus ai do dagi o Galilea de o Yerusalem ika, de' okia i dadi de o Yesus o minggu ma bahaka o Yesus ai wo wango o duniaka nënanga hi ädono ai honenge de' ai momiki.

O hali moi o Matius duru wa ka i goungu, genangala o Yesus genangala o Guru wo amo-amoko, wo dotoko, kiaka ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. O Yesus de ma kumati wo hi tararono de wo hi guti ma Jou Madutu ai Tita ma mangarati. I wöe, o Yesus ai do dötoko gënanga ya diai o doomu i moteke de ma titi. Naga o doomu motoa: (1) O riwayat o tonaka i Totoporonoka, ya korona nanga goko ile de nanga gogeruku, nanga kewajiban, nanga haku, de' ma Jou Madutu ai umati manga wo wango ma dumutu (ma hidoku 5-7); (2) o hi dumutu i wi nö ni nikika ya ngimoi de ya hinoto, sarakia ya diai manga manarama (ma hidoku 10); (3) hi totero-hi totero mangale sarakia i dadi nako ma Jou Madutu wo pareta hoka o

Koano (ma hidoku 13); (4) o do dötoko mangale ma do dagi sarakia nako i dadi o Yesus hi niki (ma hidoku 18); (5) o do dötoko mangale o öraha ma baha de' mangale o Nyawa manga Ngohaka ai böa (ma hidoku 24-25).

Ma doĭa

O Yesus Kristus ai ahali de' wo ma kilau 1:1-2:23

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai manarama 3:1-12

O Yesus wo ma ohiki de' i wi goda 3:13-4:11

O Yesus ai leleani o Galilea ma kawaha manga hi dogoronaka 4:12-18:35

O Galilea de o Yerusalem ika 19:1-20:34

O minggu hi bo baha o Yerusalem oka de' ma gilolitino 21:1-27:66

O Yesus ai momiki de' wo ma hi matoko 28:1-20

O Yesus Kristus ai ete de ai tohora manga roma-romanga

(Luk. 3:23-38)

1 Nënanga o Yesus Kristus ai ete de ai tohora manga roma-romanga, o Yesus Kristus, o Daud ai difa uku, o Abraham ai difa uku. O Abraham oka hi ädono o Daud o Yesus ai ete de ai tohora manga roma-romanga hoko nënanga:

^{2-6a}O Abraham ai ngohaka o Ishak, o Ishak ai ngohaka o Yakub, o Yakub ai ngohaka o Yehuda de' ai ria dodoto, o Yehuda ai ngohaka o Peres de' o Zerah (manga ayo ami romanga o ngo Tamar), o Peres ai ngohaka o Hezron, o Hezron ai ngohaka o Ram, o Ram ai ngohaka o Aminadab, o Aminadab ai ngohaka o Nahason, o Nahason ai ngohaka o Salmon, o Salmon ai ngohaka o Boas (ngoi ayo o ngo Rahab), o Boas ai ngohaka o Obed (ngoi ayo o ngo Rut), o Obed ai ngohaka o Isai, o Isai ai ngohaka ma Koano Daud.

^{6b-11}O Daud oka hi ädono ma öraha o Israel ma nyawa yä umo o Babel ika, i tulihi o roma-romanga hoko nënanga: O Salomo (ngoi ayo i hira o Uria ngoi hekata) ai ngohaka o Rehabeam, o Rehabeam ai ngohaka o Abia, o Abia ai ngohaka o Asa, o Asa ai ngohaka o Yosafat, o Yosafat ai ngohaka o Yoram, o Yoram ai ngohaka o Uzia, o Uzia ai ngohaka o Yotam, o Yotam ai ngohaka o Ahas, o Ahas ai ngohaka o Hiskia, o Hiskia ai

ngohaka o Manasye, o Manasye ai ngohaka o Amon, o Amon ai ngohaka o Yosia, o Yosia ai ngohaka o Yekhonya de' ai ria dodoto.

¹²⁻¹⁶O Israel ma nyawa yä umo o Babel ika, gangoka de ya ino hi ädono o Yesus wo ma kilāu i tulihi o roma-romanga nēnanga: O Yekhonya ai ngohaka o Sealtiel, o Sealtiel ai ngohaka o Zerubabel, o Zerubabel ai ngohaka o Abihud, o Abihud ai ngohaka o Elyakim, o Elyakim ai ngohaka o Azur, o Azur ai ngohaka o Zadok, o Zadok ai ngohaka o Akhim, o Akhim ai ngohaka o Eliud, o Eliud ai ngohaka o Eleazar, o Eleazar ai ngohaka o Matan, o Matan ai ngohaka o Yakub, o Yakub ai ngohaka o Yusuf o ngo Maria ami rokata.

De' o ngo Maria ino gēnanga o Yesus wo ma kilāu i wi hi ahoko o Kristus.

¹⁷Ho' o Abraham oka de ya ino hi ädono o Daud, mata-mata naga o bāta ngimoi de iata. O Daud oka de ya ino hi ädono o Israel ma nyawa yä umo o Babel ika naga o bāta ngimoi de iata. De' o Israel ma nyawa yä umo o Babel ika de yä ino hi ädono o Kristus wo ma kilāu naga oli o bāta ngimoi de iata.

O Yesus Kristus wo ma kilāu

(Luk. 2:1-7)

¹⁸O Yesus Kristus wo ma kilāu ma jarita hoko nēnanga. Ngoi ayo o ngo Maria, i mā māne de o Yusuf. Ma' o Yusuf de ngo Maria yo kawingowahi i nyata oka o ngo Maria o ngohaka mo hi aoka. O Yusuf wo hi orikua o ngo Maria o ngohaka mo hi ao karana ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha. ¹⁹O Yusuf, ami ma māne gēnanga, o nyawa moi salalu wo hi ngounu o agama ma mau. Ho' una wo mau wa töaka manga ma māne, ma' ka wa pongono, hupaya o ngo Maria o māleke ma māke ua yo wöe-wöe manga himangoka. ²⁰O Yusuf ka wa tiba-tibangohi o hali gēnanga, yo hutuku una wo nānere. Ai nānere ma goronaka, una wa māke ma Jou ai malaekat wo ma tēngo de i wi temo unangika, "Yusuf, o Daud ai difa uku, uha no hawana no kawingi de o ngo Maria; hababu o ngohaka ami röehoka gēnanga i dadi de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha. ²¹O ngo Maria aha mo mā gilianga de' ami ngohaka o ngohaka o nauru wo ma tēngo. O ngohaka gēnanga ko kiani ni hi romanga o Yesus, karana una aha wa hi halamati ai umati yo bö baradohaka."

²²Mata-mata gënanga i dadi hoko gënanga hupaya i ma dadi hokä okia ma Jou wo temo, ai nabi i hi ngahu, ena gënanga, ²³“Mo ma têngo o moholehe ma boro muna aha o ngohaka mo hi ao, de’ mo ma gilianga ami ngohaka o nauru wo ma têngo. O ngohaka gënanga aha i wi hi romanga Imanuel.” (Immanuel ganga o Ibrani oka manga demo ma mangarati, “Ma Jou Madutu naga de de ngone”.)

²⁴O Yusuf wo momikino, de wa diai hokä ma Jou ai malaekat i wi hi ngahu unangika. O Yusuf wo kawingi de o ngo Maria. ²⁵Ma’ hoko kia ma dekana o ngo Maria mo ma giliangowahi, o Yusuf wo ma hi ganu ua de o ngo Maria. De’ o ngohaka gënanga wo ma hi adonino, o Yusuf wi romanga o Yesus.

Yo so sawaro o wange ma Hiwariha

2 O Yesus wo ma kilau o Betlehem ma kotaka o Yudea ma bereraka; ma Koano Herodes ai öraha wo pareta. O raha gënanga ya muruono naga o wange ma hiwariha, yo so sawaro ya tailako o murumu o dihangoka yo böa o Yerusalem ma kota ino. ²Onanga yo leha yö geto-getongo, “Kiaka wa ika o ngohaka gënanga, wo ma kilau oka la wo dadi o Yahudi ma nyawa manga koano? Ngomi mia mäke ai murumu o dihangoka i böa o wange ma hiwaroko, de’ ngomi mia ino la mi wi huba ünanga.”

³Ma Koano Herodes wo ihene o hali gënanga, ünanga duru i wi todokana, ko genangoli o Yerusalem ma nyawa mata-mata. ⁴Una wä huloko mata-mata o imam manga häeke de’ o Yahudi ma nyawa manga guru-guru agama ya ino i ma toomu. De’ una wä leha onangika, “O Koano ma Jou Madutu wi ni hi jä jaji kiaka aha wo ma kilau?”

⁵Onanga yo haluhu, “O Betlehem ma kotaka o Yudea ma bereraka. Hababu ma nabi wo tulihi hoko nënanga,

⁶ ‘Ngonä Betlehem, o Yehuda ma bereraka,
o Yehuda ma kota ya iri-irikika ma hi dogoronaka, ha
kali-kali ngona duru no etekua.

Karana ngona ino aha wo böa wo ma têngo o tutuda,
aha wä tuda ahi umati o Israel oka.’”

⁷De wa mäke oka o hi tararano gënanga, o Herodes wä ahoko yo so sawaro ya tailako o murumu o dihangoka o wange ma hiwariha gënanga, ka wa pongono. De’ unanga wä leha

O manyanyi ma utu ma jaga. (2:11)

onangika, kahuruono ma murumu gënanga muläenge ya mäke. ⁸I böto gënanga una wä huloko önanga o Betlehem ika de' wo behehongo, "Ni oiki, ni wi lingiri o ngohaka gënanga ni hi do diai. De' nako ngini ni wi mäke oka ünanga, ni hi hi ngahu ngohi ino, hupaya ngohi ö toiki ti huba ünanga."

⁹⁻¹⁰De' onanga yoiki. Onanga ya mäke oli ma murumu o dihangoka, ya mö mäke-mäke i hira o wange ma hiwaroko. Onanga duru yo mörene ya mäke o murumu gënanga! O murumu gënanga yä hi hira, de' i ma togumu ya totäna o ngohaka gënanga ai ngi ma loku ile. ¹¹Onanga yo wohama o tau gënanga ma gorona ika de' i wi mäke o ngohaka gënanga de ngoi ayo, o ngo Maria. Onanga ya tilabuku de' i wi huba o ngohaka gënanga, de' ya helenga manga arata ma ngi, de' i hi huba unangika o gurasi, o manyanyi, de' o mur. ¹²Ma Jou Madutu wa hitiari önanga, o nänere ma goronaka, hupaya uha i ma kilioro o Herodes ika. Ho' onanga yo lio ya nonu o ngëkomo ma homoa.

I ma hi ditoko o Mesir ika

¹³I paha de yo so sawaro yo tö tailako o murumu o dihangoka yo lio, o Yusuf wo nänere ma Jou ai malaekat wo ma hi matoko. O malaekat gënanga wï temo, “O Herodes wo mau wï lingiri o ngohaka gënanga, la wï toma ünanga. Karana gënanga no momiki, ni ao o ngohaka gënanga de ngoi ayo, ni ma hi ditoko o Mesir ika. Ni gogere dokengoka hi ädono ngohi ti ni temo oli ngini ika.”

¹⁴O Yusuf wo momiki, de' o hutu gënanga dika ünanga wï ao' o ngohaka gënanga de ngoi ayo i ma hi ditoko o Mesir ika.

¹⁵Onanga yo gogere dokengoka hi ädono o Herodes wo honenge.

Hoko genangala i dadi hokä ai nabi wo hi ngahu ma Jou ai demo hoko nënanga, “Ngohi ti ahoko ahi Ngohaka o Mesir ino.”

O ngoha-ngohaka yä toma

¹⁶O Herodes wa näko yo so sawaro ya tailako o murumu o dihangoka gënanga i wi tipu, una duru wo ngamo. De' unanga wo hi pareta, mata-mata o ngoha-ngohaka manga umuru o taongo hinoto de hi kauku yä toma o Betlehem ma kota oka de' ma date-datekino. Gënanga i ma tero de yo so sawaro manga hi tararano, mangale ma öraha o murumu o dihangoka gënanga ya mäke.

¹⁷Hoko genangala i dadi okia ma Nabi Yermia wo temoka, gënanga,

¹⁸ “O Rama ma bereraka yo ihene o ilingi,
o dodora de o gari ma ilingi.

O ngo Rahel mä gari ami ngoha-ngohaka;
i mi laru moluku muna
hababu önanga moi oka ua.”

O Mesir de i ma ki lioro yo lio

¹⁹O Herodes wo honenge i paha ika, o Yusuf ka o Mesir okahi, ma Jou ai malaekat wo ma tēngo wo ma hi matokoli unangika o nänere ma goronaka. ²⁰O malaekat gënanga wo temo, “Yato yo mau i wi toma-toma o ngohaka gënanga wo honengoka. Karana gënanga no momiki, na lē o ngohaka gënanga de ngoi ayo, de' nä ao ni ma ki lioro ni lio o Israel

ika.” ²¹O Yusuf wo momiki, de’ wī ao o ngohaka gënanga de ngoi ayo, i ma ki lioro yo lio o Israel ika.

²²Ma’ i paha o Yusuf wo ihene, o Herodes ai ngohaka ai romanga o Arkelaus, wī tagali oka ai ama wo dadi o koano o Yudea ma bereraka. Ho’ o Yusuf wo hawana woiki genangika. O nänere ma goronaka o Yusuf wa mäke o hi dumutu ma Jou ino, una woiki o Galilea ma daera ika. ²³Genangoka una wo gogere o kota oka ma romanga o Nazaret. De hoko gënanga i dadi hokä okia o nabi-nabi yo temoka: “Una aha i wi hetongo o Nazaret ma nyawa.”

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai riwayati

(Mrk. 1:1-8; Luk. 3:1-18; Yoh. 1:19-28)

3 O öraha gënanga o Yohanis Wo ohi-ohiki wa ino o tonaka i ko kakaha ino o Yudea ma bereraka de’ muläenge wo riwayati. ²Wo temo, “Ni toba bötohi o baradoha ni diai,” “karana ma Jou Madutu de ma japati oka aha wo pareta hokä o Koano!” ³O Yohanis ne ünanga ma nyawa ma Nabi Yesaya wo hi dungutu ai demo-demo nënanga ma goronaka,

“Naga o nyawa yo pöa-pöaka o tonaka i kö kakahaka,

‘Ni hi diai o ngëkomo mangale ma Jou;

mangale una o ngëkomo ni hi rata.’ ”

⁴O onta ma gogo ya diai o baju, gënanga o Yohanis wo ma hi baju. O aiwani ma kai ya diai o Yohanis ai gorona ma ninikutu, de’ ai inomo o kahoho de’ o honganika ma ohungu ma gula. ⁵O Yerusalem ma nyawa manga ngöe, de’ i ngodumu o Yudea ma berera, de’ o Yordan ma Ngairi ma gilolitino, önanga yo böa o Yohanis ino. ⁶Onanga yo ma ngaku manga baradoha, de’ o Yohanis wä ohiki o Yordan ma Ngairoka.

⁷Manga ngöe oli o Farisi de’ o Saduki ma nyawa yo böa o Yohanis ino la wä ohiki. Ma’ o Yohanis wä mäke önanga ya ino, ünanga wä temo onangika, “Ngini o nyawa ma dorou! O nagona i ni hi ngahu ngini aha i ni korona ua ma Jou Madutu ai hukumanga aha i böa-böa gënanga? ⁸Ni hi dumutu nia manarama, ngini ni tobaka o baradoha ni diai oka ua. ⁹Uha ni ato bote ngini ni akunu ni ma hi rehene de o hukumanga, de ni temo o Abraham ganga nia ete de nia tohora. Nio ho hininga, o helewo-helewo nenangö, ma Jou Madutu wakunu wo diai o Abraham ai difa uku! ¹⁰O bahuku i kelenga uku oka o gota ma pëngoka la ma gota ya tolänga hi ädono ma ngutu-ngutuku. O

O Israel ma nyawa ma hira ino manga biaha o pine yo tāloko. (3:12)

gota-gota i hohokua o hohoko ma oa aha ya tōlanga de' ya ümo o uku ika. ¹¹Ngohi ti ni ohiki de o akere, la i nyata ngini o baradoha ni diai oka ua de ni tobaka; ma' i paha de ngohi aha wo ma tengoli wo böa, una aha wi ni ohiki de ma Jou Madutu ai Womaha de' o uku. Unangohi wo lamoko de ngohi. Ai hapato dika to ao, genangö de to patutua. ¹²Ai giamoka naga o tatapa, la o pine de ma akemoka aha ya toomu, ma tau ika, ma' ma afa aha ya tuhuku o uku ika, ma uku i hone-honengua."

O Yesus i wi ohiki

(Mrk. 1:9-11; Luk. 3:21-22)

¹³O öraha gënanga o Yesus o Galilea de woiki o Yordan ma Ngairika. Dokengoka una wa ino o Yohanis ino, de' wo gahoko wi ohiki. ¹⁴Ma' o Yohanis wo hi taili wa tila ai go gahoko gënanga. O Yohanis wo temo, "Ngohi ko kiani ngona Bapa no hi ohiki. Ino de o öraha nënanga Bapa na ino ngohi ino."

¹⁵Ma' o Yesus wo haluhu, "Māla ika dika, öraha nēnanga. Hababu de hoko gēnanga, ngone ha diai oka mata-mata ma Jou Madutu ai mau." Ho' o Yohanis wī ohiki o Yesus.

¹⁶Wī ohiki i böto, de ma japati o Yesus wo hupu o akerīle. I tedekanua o dihanga i helenga de' o Yesus wa m̄ake ma Jou Madutu ai Womaha i uti hokä o namo dara i tangi unanguku. ¹⁷I paha yo ihene ma Jou Madutu ai ilingi i hi ngahu, "Nenangala ahi Ngohaka ti dora-dora. Unanga ahi hininga ya däene."

O Yesus o Ibilihi i wi taili

(Mrk. 1:12-13; Luk. 4:1-13)

4 I paha, ma Jou Madutu ai Womaha i wi ao o Yesus, o tonaka i ko kakaha ika la o Ibilihi i wi taili. ²O wange moruata de o hutu moruata, o Yesus wōlomua. De' una wa m̄ao i wi hahini. ³O Ibilihi ya ino de' i temo, "Ko i gougua ngona ma Jou Madutu ai Ngohaka? Aa, na huloko o helewo-helewo nēnanga i dadi o roti."

⁴O Yesus wo haluhu, "O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi: O nyawa ya m̄ake ua yo wango de o roti dika, ma' yakunoli, de o demo moi de moi, ma Jou Madutu wo hi dö demo-demo."

⁵I böto de gēnanga o Ibilihi i wi ao o Yesus o Yerusalem ika, o kota i tebi-tebini, de' i wi kelenga uku ma Jou Madutu ai Tau ma ponatoka. ⁶De' o Ibilihi i temo unangika, "Ko i gougua ngona ma Jou Madutu ai Ngohaka? No ma ngumo daenguku; hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka naga i tulihi hoko nēnanga,

'Ma Jou Madutu aha wä huloko ai malaekat-malaekat i ni göana ngona,

ona aha i ni lēgono de manga giama,

hupaya ani Iou ma uha i peleke o helewo ika.' "

⁷O Yesus wo haluhu, "Ma' o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tuliholi, 'Uha ngona ni taili ani Jou Madutu.' "

⁸I paha o Yesus i wi ao oli o Ibilihi o Ioku īle, de o Ioku gēnanga duru i kurutīle, de' i wi hi dumutu unangika mata-mata o duniaka ma po pareta de to ēnanga ma kaya. ⁹De' o Ibilihi i temo o Yesus ika, "Mata-mata nēnanga ngohi to ni hi döaka ngona ika, nako ngona na tilabuku no hi huba ngohi."

¹⁰O Yesus wo haluhu, “Noiki, no piringana ngona, hei No goda-goda! O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi: Ni wi huba ma Jou, nia Jou Madutu, de’ ni wi leleani ünanga dika!”

¹¹Ma baha o Ibilihi i wi malaka o Yesus, de’ o malaekat-malaekat ma ya ino i wi leleani ünanga.

O Yesus wo muläenge ai manarama o Galilea ma daeraka

(Mrk. 1:14-15; Luk. 4:14-15)

¹²Ma öraha yo ihene o Yohanis i wi hi ngohama o bui ika, o Yesus wo ma hi ditoko o Galilea ika. ¹³Una wa mala o Nazaret, de’ wo gogere o Kapernaum ma bereraka, o Galilea ma Taaga ma datekoka, o Zebulon de’ o Naftali manga daera oka. ¹⁴Karana o Yesus wa diai o hali gënanga, i dadi hokä okia ma Nabi Yesaya wo temo,

¹⁵ “O Zebulon ai tonaka de’ o Naftali ai tonaka,
o ngëkomo o taaga ika, o Yordan ma Ngairi ma honongaka,
o Galilea o Yahudi oka ua manga tonaka!

¹⁶ O hoana ma nyawa yo wango o hu hutu ma goronaka
o dararono i to tararono ya mäke oka!

Yo gö gogere o honenge ma hu hutu ma bereraka
ya du pudaka o dararono ma cahaya!”

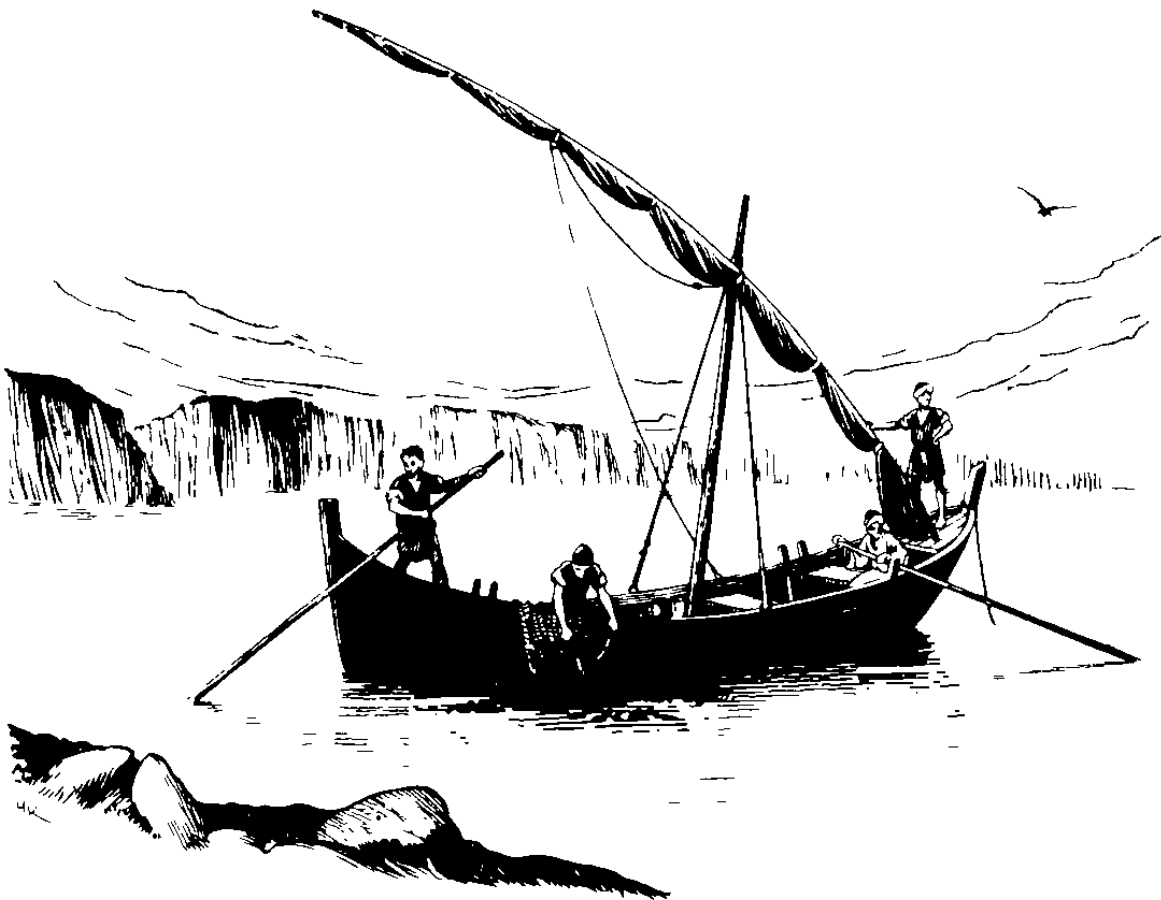
¹⁷Ma dero o öraha gënanga, o Yesus wo muläenge wo hi ngahu, “Ni toba bötohi o baradoha ni diai, karana aha de ma japati oka, ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano!”

O Yesus wä ahoko o nawoko yo lingi-lingiri ya ruata

(Mrk. 1:16-20; Luk. 5:1-11)

¹⁸Ma öraha o Yesus ma go giriaka wo tagi o Galilea ma Taaga ma hohanino, ünanga wä mäke ya hinoto o nawoko yo lingi-lingiri, ena gënanga o Simon (i wi hi romangoli o Petrus) de ai dodoto, o Andreas. Onanga ma go giriaka o nawoko yo tagoko, de o homa, o taaga oka. ¹⁹O Yesus wä temo onangika, “Nia ino ni hi niki ngohi. Ngohi ti ni dotoko ngini o nyawa ni homa.” ²⁰Onanga ka hi gila ya mala ika manga homa de’ i wi niki o Yesus.

²¹O Yesus wo tagi gila-gila, de wä mäke oli ma homoa o ria dodoto, ena gënanga o Yakobus de’ o Yohanis, o Zebedeus ai ngoha-ngohaka. Onanga de manga ama ma go giriaka manga homa i hi diai manga ngotiroka. O Yesus wä ahoko onangö,

O nawoko yo lingi-lingiri o Galilea ma Taaga oka. (4:18)

²²de' onanga ka hi gila ya ma $\bar{a}$ ika manga ngotiri de' manga ama, de' i wi niki o Yesus.

O Yesus wo dotoko, wo riwayat, de' wa hi togumu o nyawa

(Luk. 6:17-19)

²³O Yesus wa kiloliti o Galilea ma berera mata-mata ika, de' wo dotoko o pu puji ma tau oka. Unanga wo hi ngahu o Abari ma Oa, ma Jou Madutu aha wo pareta. De unangö wa hi togumu o nyawa yo po panyake de' manga röehe i ahu-ahumua. ²⁴O abari mangale o Yesus gënanga yo do gilianga o Siria ma berera mata-mata ika, hi ädono manga ngöe o nyawa ya ino unangino. Onanga yä ao o nyawa ya tago-tagongo hagala rupa o panyake, de' o huha. O nyawa yä ngoha-ngohama o womaha ma dorou, ya hö hohomu, de' yo lugu-lugu, mata-mata o Yesus wa hi togumu. ²⁵I wi nö ni niki o Yesus o öraha gënanga duru ka

manga ngöe. Naga o Galilea de ya ino, o Kota Ngimoi de ya ino, o Yerusalem de ya ino, o Yudea ino, de' naga oli o Yordan ma Ngairi ma honongaka de ya ino.

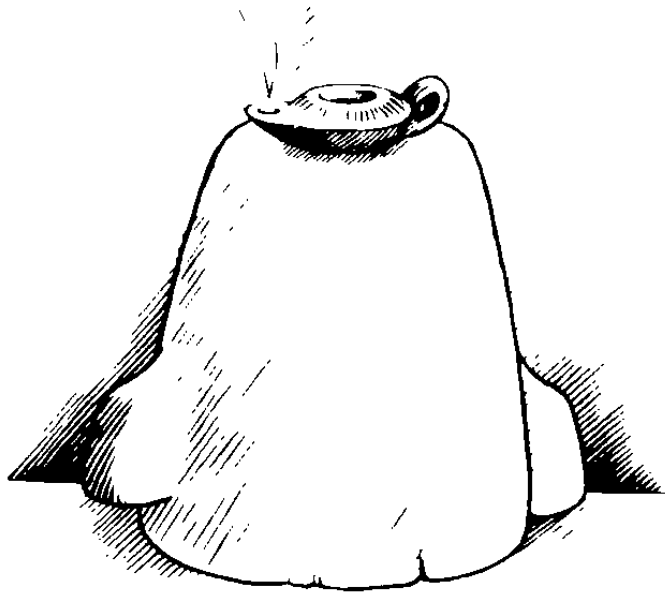
O riwayati o doporonoka

5 Ma öraha o Yesus wä mäke manga ngöe o nyawa gënanga, ünanga wo döa o doporonile. De wo gogeruku oka, i wi nö ni niki ya ino unangino, ²de' unanga wo muläenge wä dotoko önanga:

O utumu ma dutu

(Luk. 6:20-23)

- 3 “Yo utumu o nyawa ya mäo i mä gakunua, de' duga-duga i ma hi gagao ma Jou ika dika;
önanga ganga ma Jou Madutu ai umati!
- 4 Yo utumu o nyawa manga hininga i huha;
ma Jou Madutu aha wä laru önanga!
- 5 Yo utumu o nyawa manga hininga i poluluku;
ma Jou Madutu aha wa totomo ai jaji onangika!
- 6 Yo utumu o nyawa duru yo hininga ya diai ma Jou Madutu ai mau;
ma Jou Madutu aha wa hi döaka hi ädono yä wedono!
- 7 Yo utumu o nyawa yä dora o nyawa ma homoa;
ma Jou Madutu aha wä dora onangö!
- 8 Yo utumu o nyawa manga hininga i tebini;
ona aha i wi näko ma Jou Madutu.
- 9 Yo utumu o nyawa yo ao o dame o nyawa ika;
ma Jou Madutu aha wo ma ngaku önanga hokä ai ngoha-ngohaka!
- 10 Yo utumu o nyawa o aniaya ya mäke karana yo diai ma Jou Madutu ai mau;
önanga ganga ma Jou Madutu ai umati!
- 11 Ni utumu ngini, nako i ni ho hohedu, i ni aniaya, de' o romanga ma dorou i ni diai mangale ngohi. 12 O nabi-nabi yo wango i hiraka de ngini, yä aniaya oka hoko gënanga. Ni mörene de' ni garago, hababu ti ngini nia hëwa ka hä amoko ma Jou wa sadia uku oka mangale ngini.”

Ma hira ino manga hilo de manga rube. (5:15)

O gahi ma waja de' o dararono

(Mrk. 9:50; Luk. 14:34-35)

¹³“Ngini ganga o dunia ma gahi ma waja. Nako o gahi ma waja i dadi i akere, yakunu i gahi oli? Koiwaka ma faidä, duga-duga ya umo de' o nyawa ya doko-doko.

¹⁴Ngini ganga o dunia ma dararono. O kota i ko kelenga uku o doporonoka, ha mäke ua ya iunu. ¹⁵Koiwa naga o nyawa ya wango manga hilo, de' ya tamunuka ma hilo gënanga de o rube. Ma una aha wa kelenga o hilo gënanga, o hilo ma ngi oka, hupaya o tau ma goronaka ma nyawa yä dararono. ¹⁶Ko genangoli nia dararono ko kiani yä di hiwara o nyawa manga himangoka, hupaya nia manarama-manarama ma oa önanga ya mäke, de' nia Ama o horogaka i wi hi giriri.”

O do dötoko mangale o Yahudi oka manga agama ma tita

¹⁷“Uha ni ato bote ngohi nënanga ta ino ta ho hihanga o Musa ai tita de' o nabi-nabi manga do dötoko. Ngohi ta ino ta ho hihangua, ma' to hi dumutu to ëna ma mangarati ma gongu. ¹⁸Nio ho hininga! Hoko kia ma dekana o dihanga de' o

dunia ka naga ohi, ka ma dulihi moi ö de ekola ma titiki moi ma i teteke o tita gënanga ma goronaka ma aha ko i ehe ua, nako mata-mata gënanga ko i dadi owahi! ¹⁹Karana gënanga, o nagona hönanga moi dika ya tilakuru, o pareta-pareta gënanga, ngarokö duru ma i teteke, de' yä dotoko o nyawa ma homoa yo diai hoko gënanga, aha i dadi duru yo eteke ma Jou Madutu ai umati ma hi dogoronaka. De o nagona hönanga ya moteke o pareta-pareta gënanga, de' yä dotoko o nyawa ma homoa hoko genangoli yo diai, aha i dadi yo lamoko ma Jou Madutu ai umati ma hi dogoronaka. ²⁰Ho', nio ho hininga: Ngini yakunua ni dadi ma Jou Madutu ai umati, nako ni ma hi holoi ua o agama ma guru-guru, de' o Farisi ma nyawa mangale nia diai ma Jou Madutu ai mau!"

O nasihati mangale o ga ngamo

(Luk. 12:57-59)

²¹"Ngini nia näko nanga ete de nanga tohoraka ngone ha mäke o do dötoko hoko nënanga: Uha ni toma; o nagona hönanga yo toma, ko kiani yä tailako ya hi dero o hukumanga. ²²Ma' oraha nënanga ngohi ti ni temo ngini ika, o nagona hönanga yä ngamo o nyawa ma homoa, aha yä tailako ya howono ekola ya tiai; de' o nagona hönanga yä döana o nyawa ma homoa, aha yä tailako ya howono ekola ya tiai o Agama ma Juru Hakimi ma himangoka. De' o nagona hönanga yä temo o nyawa ma homoa ika, 'Fuma,' i patutu yä umo o naraka ma uku ika. ²³Hababu gënanga, nako ngini nia hi dogoronaka wo ma tēngo, ma go giriaka wo hi huba ai ngongike ma Jou Madutu ika, de' wo ma hininga naga o nyawa manga hininga yo hiri unangika, ²⁴ko kiani ünanga wa māla ikahi ai huba gënanga o huba ma ngi ma himangoka, de' woiki wi dame ohi o nyawa gënanga. I böto de gënanga, ünanga yakunu wo ma ki lioro de' wo hi huba ai ngongike ma Jou Madutu ika.

²⁵Ade-ade naga o nyawa i ni kalaki ngini o juru hakimika, ni ma ka dame oka de una, nako nagahi o öraha, i hira de o juru hakimika nia ädono. Nako kowali, o nyawa gënanga aha wi ni ao, wi ni hi lapahi o hakimika, de aha o hakimi i ni ao, i ni hi lapahi o polisi ika. De' o polisi aha i ni hi ngohama ngini o bui ika. ²⁶De' nio ho hininga: Marai oka aha ni akunua ni hupu o bui oka gënanga, i hira de nia bo bangu nia mata ni fangu."

Mangale o howono

²⁷“Ngini ni hi öriki naga o do dötoko hoko nënanga: Uha ni howono. ²⁸Ma’ oraha nënanga ngohi ti ni temo ngini ika: o nagona hönanga i mi pulono o ngoheka mo ma tēngo de i mi nahihu, o nyawa gënanga yo howonoka de o ngoheka gënanga manga hiningaka. ²⁹Nako ani lako ma niraka i dadi o hababu ngona no baradoha, na tubalenge de’ na ümo ani lako gënanga! De ani röehe ma gahumu ya ümo o naraka ika, i holoi ya oa nako ani röehe o hidoku moi i hihanga. ³⁰Nako ani giama ma niraka i dadi o hababu ngona no baradoha, na tobiki de’ na ümo ani giama gënanga! De ani röehe ma gahumu i wohama o naraka ika, i holoi ya oa ani giama ma hononga i hihanga.”

Mangale o ngo ngoluku

(Mat. 19:9; Mrk. 10:11-12; Luk. 16:18)

³¹“Naga ö o do dötoko hoko nënanga: o naguna wo mi oluku ngoi hekata, ko kiani wo mi hi döaka o ngo ngoluku ma hurata munangika. ³²Ma’ oraha nënanga ngohi ti ni temo ngini ika: o nagona hönanga yä oluku manga hekata, ena hioko o ngoheka gënanga mo howonua, i dadi hababu o ngoheka gënanga mo howono, nako ngoi hekata gënanga mo kawingoli o nyawa ma homoa ika. De’ o nagona hönanga yo kawingi de o ngoheka i mi olu-olukika gënanga, onangö ka yo howono.”

Mangale o koboto

³³“Ngini ni hi öriki, nanga ete de nanga tohoraka ha mäke o do dötoko hoko nënanga: uha ani jaji na tilakuru. Okia no jaji oka de ma koboto ma Jou Madutu ai himangoka, ko kiani ngona na diai. ³⁴Ma’ oraha nënanga ngohi ti ni temo ngini ika: ha kali-kali uha ni koboto, ka ya oa de o dihanga, hababu o dihanga gënanga ma Jou Madutu ai kuruhi ma ngi, ³⁵ekola de o dunia, hababu o dunia ganga ai lou ma hohole; ekola de o Yerusalem, hababu genangala o Koano yo lago-agomo manga kota. ³⁶Uhali no koboto de ani häeke, hababu ngona mahirete nakunua na diai ani tadauru i dadi i arehe ekola i taromo, ngaro ka o utu ma ngai moi. ³⁷Ni temo dika ‘I goungu’ ekola ‘Kowali’ – i holoi de gënanga o Ibilihi oka de ya ino.”

O nasihati mangale o balaha*(Luk. 6:29-30)*

³⁸“Ngini ni hi öriki naga ö o do dötoko hoko nënanga: o lako ma dagali o lako, o ingiri ma dagali o ingiri. ³⁹Ma’ oraha nënanga ngohi ti ni temo ngini ika: o nyawa o dorou yo diai ngini ika, onangika uha nia janggutu nia balaha. Nako o nyawa ya pöka nia gotoaka ma niraka, mala ika la ya pöka oli nia gotoaka ma higili. ⁴⁰De’ nako o nyawa i ni kalaki o hakimika de’ yo mau ya lē nia baju, nia juba ma nia hi döaka dika. ⁴¹Nako wo ma tēngo o po pareta wi ni pakisa ai baranga nia moku, ma gurutika o kilo moi, nia moku ma gurutika o kilo hinoto. ⁴²Nako o nyawa yo gahoko nia kia naga, nia hi döaka onangika. De’ uha oli ni oluku o nyawa yo mau yo bau okia naga ngini ino.”

Niä dora nia haturü*(Luk. 6:27-28, 32-36)*

⁴³“Ngini ni hi öriki naga ö o do dötoko hoko nënanga: niä dora nia dodiawo de’ nia dohata nia haturü. ⁴⁴Ma’ oraha nënanga ngohi ti ni temo ngini ika: niä dora nia haturü, de’ nia hi hubayanga o nyawa i ni o aniaya, ⁴⁵hupaya ngini ni dadi nia Ama o horogaka ai ngoha-ngohaka. Hababu ma Jou Madutu ai wange wa böa, o nyawa ma oa ika de’ o nyawa ma dorou ika ö. Una wo hi guti o awana, o nyawa o oa ya do diai ika de’ o nyawa o dorou yo do diaika ö. ⁴⁶Hababu nako ngini niä dora duga-duga ka o nyawa i ni dora-dora oka dika, wo hi dodoa ma Jou Madutu ko kiani wa balaha nia manarama gënanga? Mode ko i goungua o soungu yo gaho-gahoko ma ka hoko genangoli yo diai? ⁴⁷De’ nako ngini ni hi döaka o tabea duga-duga nia dodiawo ika dika, okia nia boloi? O nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu ka hoko gënanga yo diai! ⁴⁸Nia Ama o horogaka wä dora o nyawa ma kuranga okia-kia ua. Ngini ko kiani hoko genangoli.”

O nasihati mangale o hadakä

6 “Ni mä ho hininga, uha ngini ni diai o agama ma mau-mau, o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, hupaya o nyawa ya mäke. Nako ngini hoko gënanga ni diai, nia Ama o horogaka wo hi döakua o hewa ngini ika.

²Ho', nako ngini ni hi döaka nia hadakä o nyawa mihikini ika, uha gënanga ni hi ngahu-ngahu, hokä o nyawa yo elu-eluku yo diai. Ona yo igo yo diai o pu puji ma tau oka, de' o ngëkomo ma amokoka, hupaya o nyawa yä hi giriri. Nio ho hininga, önanga ya tarimaka manga hewa. ³Ma' ngini, nako ni hi döaka nia hadakä, ko kiani ka nia pongono, hi ädono moi ua i hi öriki. ⁴Māla ika la nia manarama gënanga o nagona dika ma i hi orikua, duga-duga nia Ama o horogaka. Una wa pulono nia manarama i iu-iunu gënanga de' aha wo hi döaka nia hewa ngini ika."

O nasihati mangale o hubayanga

(Luk. 11:2-4)

⁵"Nako ngini ni hubayanga, uha hokä o nyawa yö igo i ma do diai. Onanga yö igo yo hubayanga i hi goko ino o pu puji ma tau oka de' o ngëkomo ma dupukoroka hupaya o nyawa yä mäke. Nio ho hininga, genangala o hewa önanga ya tarimaka. ⁶Ma' nako ngini ni hubayanga, ni wohamika nia kamari ma goronaka, de' o ngorana nia beno ino, de' ni hubayanga nia Ama ika ni wi mäke-mäke ua gënanga. Done nia Ama wa pulono nia manarama i iu-iunu gënanga, aha wo hi döaka o hewa ngini ika.

⁷Nako ngini ni hubayanga, uha nio go gi lio, hokä o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou. Ona yato bote manga go gahoko aha wo ihene, hababu manga hubayanga gënanga i kurutu. ⁸Uha hokä önanga. Ni gahokowahi, nia Ama wa näko okia nia paralu. ⁹Ho' ni hubayanga hoko nënanga,

'Mia Ama o horogaka:

Ngona ma Jou Madutu no ma têngo-têngoka.

Tanu ngona i ni huba de' i ni horomati.

¹⁰ Ngona mia Koano.

Tanu ngona no pareta o duniaka, de' ani mau ya moteke hokä o horogaka.

¹¹ No mi hi döaka o wange nënanga mia inomo ngomi mi pö paralu.

¹² No mi apongo ngomi to ngomi mia howono,

hokä ngomi mia hi apongoka o nyawa ya howo-howonoka ngomi ino.

¹³ Uha no hi gumala i hihanga mia ngongaku ma öraha ngomi i mi taili

ma' o Dorou ma kuaha no mi hi rehene.

[Ngonā o Koano no ko kuaha de' no mulia ka hi
ado-adonika. Amin.]'

¹⁴Nako ngini nia hi apongo o nyawa ya howono ngini ika, nia Ama o horogaka ö aha wa apongo nia howono. ¹⁵Ma' nako ngini nia apongua o nyawa ma homoa manga howono, nia Ama o horogaka ö aha wa apongua nia howono."

O nasihati mangale o puaha

¹⁶"Nako ngini ni puaha, uha nia biono i huha, hokä o nyawa yö igo i ma do diai. Onanga ya ngali manga biono hupaya mata-mata o nyawa i hi öriki önanga yo puaha. Nio ho hininga, genangala o hewa önanga ya to tarima oka. ¹⁷Ma' nako ngini ni puaha, ni ma mahau, de' nia tadauru nia wuhi oka, ¹⁸hupaya moi ua i hi öriki ngini ni puaha, nia Ama i wi mäke-mäke ua dika. Una wa mäke nia manarama i iu-iunu gënanga, de' aha wo hi döaka o hewa ngini ika."

O arata o horogaka

(Luk. 12:33-34)

¹⁹"Uha ni mä doomu o arata o duniaka, kiaka o buteteke de' o pariama aha ya bodito, de' yo tohi-tohiki ya ino ya tohiki. ²⁰Ko aho ya oa, nia toomu o arata o horogaka, kiaka o buteteke de' o pariama ya bodito ua, de' yo tohi-tohiki ya ino ua ya tohiki. ²¹Karana kiaka nia arata, genangoka ö nia hininga."

O röehe ma dararano

(Luk. 11:34-36)

²²"O lako gënanga o röehe mā hilo. Nako nia lako i tararano, nia röehe ma gahumu i tararano. ²³Ma' nako nia lako i gawa, nia röehe ma gahumu i hu hutu. Ho' nako nia lako nia diri oka gënanga i hu hutu, done duru i hu hutu o hu hutu gënanga!"

Ma Jou Madutu de' o arata

(Luk. 16:13, 12:22-31)

²⁴"Moi ua yakunu yo manarama o tuanga hinoto ika. Hababu ünanga aha i holoi wī dora wo ma tēngo de' wo ma tēngo i kuranga wī dora. Ekola ünanga aha i holoi wo setia moi ika de moi ika i kuranga wo setia. Ko genangoli ngini. Ngini ni

yakunua ni manarama mangale ma Jou Madutu de' mangale o arata oli.

²⁵Hababu gënanga nio ho hininga; uha ni hawatere mangale nia ngango, ena gënanga okia aha nia olomo de' okia nia okere, ekola okia aha nia päke. Mode ko i gougua o ngango i holoi de o inomo, de o röehe i holoi de o pakeanga? ²⁶Nia pulono o totaleo o gitawaka. Enanga i datomua, i utukua, de' ya toomu ma dumule ma hasili ma tau ika ma kowali. Ngarokö hoko gënanga nia Ama o horogaka ënanga wa paliara! Mode ko i gougua ngini i holoi i kurutile nia ija de o totaleo? ²⁷O nagona ngini oka, de manga hawatere, yakunu ya kurutu manga umuru ngaroka ka ma huhutulu?

²⁸Ya dodoa ho ngini ni hawatere mangale nia pakeanga? Nia tailako ni hi do diai o bunga-bunga i wango o golowa ika. O bunga-bunga gënanga i manaramua, de' o pakeanga i diai ua; ²⁹ma' ma Koano Salomo hoko gënanga ai kaya ma, wa päke ua o pakeanga, ma hailoa hokä o bunga gënanga! ³⁰O momo o golowa ika o wange nënanga i wango de' yarehino ya tuhuku ho koiwaka. Ma' ma Jou Madutu wa päke wo hi do diai o momo gënanga ho duru i hailoa. Holoi ngini! Ma' ngini kuranga ni ngaku! ³¹Uha ni hawatere de' ni temo, 'Okia aha ha olomo', ekola 'okia aha ha okere', ekola 'okia aha ha päke'? ³²Mata-mata o hali gënanga o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu salalu ya kiniki. Ena hioko nia Ama o horogaka wo hi öriki mata-mata gënanga ngini ni paralu. ³³Ho', i hira nia usaha hupaya nia wo wangoka ma Jou Madutu wo pareta, de' nia diai ai mau. Done ma homoa mata-mata aha ma Jou Madutu wi ni hi döaka ngini ika. ³⁴Hababu gënanga, uha ni hawatere mangale yarehe ma wange. Hababu yarehino naga oli to ëna ma hawatere. O wange nënanga ya oaka to ëna ma huha, ngaro uha ho dogo oli."

Hoka o hakimi o nyawa ika

(Luk. 6:37-38, 41-42)

7 "Uha ni ma dadi hakimi o nyawa ma homoa ika, hupaya ngini mahirete, uha wi ni hi hakimi ma Jou Madutu. ²Hababu hoka sarakia ngini nia hi hakimi o nyawa ma homoa, hoko genangoli aha ma Jou Madutu wi ni hi hakimi. De' o duduga nia hi päke-päke o nyawa ma homoa ika, aha ma Jou Madutu wi ni hi päke ö ngini ika. ³Ya dodoa ho ngini nio lega

o gota ma wāl̄e nia ria dodoto ai lako ma goronaka, barikua o balaki nia lako mahirete ma goronaka ngini nia tailako ua? ⁴Sarakia ngini yakunu ni temo nia ria dodotika, 'Na ino ngohi to hi hupu o gota ma wāl̄e gēnanga ani lako oka,' barikua ani lako ma goronaka mahirete naga o balaki? ⁵Hei tengeluku! No hi hupu okahi o balaki ani lako mahirete oka, dahaō ngona nō lega de ma diai, de' yakunu no hi hupu o gota ma wāl̄e ani ria dodoto ai lako oka.

⁶Uha no hi döaka o baranga ma debi-debini o kaho ika, hupaya o kaho gēnanga uha i ma idulino de' i ni goli. De' uha no hi döaka o muhutika o ode ika, hupaya o ode gēnanga uha ya doko-doko o muhutika gēnanga."

Ni gahoko, ni lingiri, de' ni tolo

(Luk. 11:9-13)

⁷"Ni gahoko, ngini aha nia tarima. Ni lingiri, ngini aha nia mäke. Ni tolo, o ngorana aha i nī dobelenga. ⁸Karana o nyawa yo gahoko aha ya tarima; o nyawa yo lingiri aha ya mäke; de' o nyawa yo tolo aha yā dobelenga o ngorana. ⁹Ngini nia hi dogoronaka mode naga o ama wa hi döaka o helewo ai ngohakika, nako o roti yo gahoko? ¹⁰Ekola wa hi döaka o dodiha, nako o nawoko yo gahoko? ¹¹Ngarokō ngini i torou, ngini ka nia näko ni hi döaka okia naga ma oa nia ngoha-ngohakika. Ma bo boloi oli nia Ama o horogaka! Una i holoi oli aha wa hi döaka okia naga ma oa o nyawa yo gaho-gahoko unangika.

¹²Nia hi diai o nyawa ma homoa ika hokä ngini nio igo önanga i ni hi diai. Genangala o Musa ai tita ma titi de' o nabi-nabi manga do dötoko."

O ngorana i po peneto

(Luk. 13:24)

¹³"Ni wohama nia nonu o ngorana i po peneto, hababu o ngorana de' o ngēkomo yo dumutu o naraka ika, i lamoko de' i wöata, de' manga ngöe o nyawa ya nonu. ¹⁴Ma' i peneto de' i huha o ngorana de' o ngēkomo yā ao o nyawa o ngango ika. De' ka manga huhutulu o nyawa ya mäke."

O angguru ma hohoko. (7:16)

O gota ma utu de' ma hohoko

(Luk. 6:43-44)

¹⁵“Ni ma hi do diai mangale o nabi-nabi ma dutua. Onanga ya ino ngini ino i ma hi biono o duba, ma' i moteke ma diai önanga hokä o kaho honganika i totualono. ¹⁶Ngini aha niä näko önanga, to önanga manga manarama ma hasiloka. O gota i ho hihika i hohokua o angguru, de' o momo ma ho hihika i hohokua o ara. ¹⁷O gota ma utu i bo burere ino ha mäke o hohoko ma oa, de' o gota ma utu i po pelelakino ha mäke o hohoko ma dorou. ¹⁸O gota ma utu ma bo burere ha mäke ua ma hohoko i torou, de' o gota ma utu i po pelelaka, ha mäke ua ma hohoko ya oa. ¹⁹O gota ma utu moi-moi i hohokua o hohoko ma oa, ya tolanga de' ya tuhuku. ²⁰Hoko genangoli de o nabi-

nabi ma dutua. Ngini aha nia nako önanga manga manarama ma hasil oka.”

Ma manarama uha ka ma demo

(Luk. 13:25-27)

²¹“Mata-mata ua o nyawa i hi ahoko ngohi, ‘Jou, Jou,’ aha yo dadi ma Jou Madutu ai umati, ma’ duga-duga o nyawa ya do diai ahi Ama o horogaka ai mau. ²²O Kiamati ma Wange oka manga ngöe o nyawa aha yo temo ngohi ino, ‘Jou, Jou, ko i goungua de ani romanga ngomi mi hi ngahu oka ma Jou Madutu ai behehongo? De’ ko i goungua de ani romangoli Jou, ngomi mia duhu oka o womaha ma dorou de mi diai ma ngöe o nonako i hëra-hëranga?’ ²³Ma’ ngohi aha to haluhu, ‘Ngohi komaiwa ti nï näko ngini! Ni oiki nenangoka dau, ngini ni do diai o dorou!’ ”

O tau yo do diai yo so sawaro de’ o tau yo do diai yo bodo-bodo

(Luk. 6:47-49)

²⁴“Aa, o nyawa yo ihene ahi demo nënanga, de’ ya moteke, i ma tero hokä o nyawa yo so sawaro i hi goko manga tau o helewo ma loku oka. ²⁵Ma öraha o awana i uti, de’ o nguihi i böa de’ o hidaloko i puturungu ya öhana o tau gënanga, o tau gënanga i ruba ua, hababu hi gokoka o helewo ma loku oka.

²⁶De’ o nyawa yo ihene ahi demo nënanga, ma’ ya motekua, önanga i ma tero hokä o nyawa yo bodo hi goko manga tau o dowongi ma loku oka. ²⁷Ma öraha o awana i uti, de’ o nguihi i böa, de’ o hidaloko i puturungu ya öhana o tau gënanga, o tau gënanga i ruba. De’ i kilianga duru ka ha giria!”

O Yesus ai kuaha

²⁸Ma baha o Yesus wo dotoko i böto, de’ o nyawa naga genangoka duru yo hëranga yo ihene ai do dötoko. ²⁹Hababu ünanga wo dotoko de ma kumati, hokä manga guru-guru agama ua.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo i wi pado-pado*(Mrk. 1:40-45; Luk. 5:12-16)*

8 O Yesus o doporonoka de wo uti, de' manga ngöe o nyawa i wi niki. ²O öraha gēnanga wa ino wo ma tēngo i wi pado-pado. Unanga wa tilabuku o Yesus ai himangoka, de' wo temo, "Bapa, nako Bapa nö modeke, Bapa yakunu no hi hi togumu ngohi."

³O Yesus wi palānga o nyawa gēnanga de wo temo, "Ngohi to mau. No togumu!" Oraha gēnanga dika ai panyake i hihanga. ⁴De' o Yesus wī temo, "No ho hininga! Ka moika ö de uha no hi ade-ade. Ma' noiki ma imam ika, de' no gahoko ünanga wo hi goungu ngona no togumoka. I böto gēnanga no hi huba o hu huba o Musa wo hi po pareta, hoka ma nonako i goungu o nyawa ika, ngona i gou-goungu no togumoka!"

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo o Roma ma tentara manga kapita ai gilaongo*(Luk. 7:1-10)*

⁵Ma öraha o Yesus wo wohama o Kapernaum ma kota ika, wo ma tēngo o Roma manga kapita wa ino i ma mäke de una, de' wo gahoko wī riwo. ⁶Ma kapita gēnanga wo temo, "Bapa," "wo hi lö leleani wo panyake ahi tau oka. Una wo lulu iha ai dangiroka, wakunua wo mä dagi de' duru ka i hiri."

⁷O Yesus wato, "Ngohi aha toiki ti hi togumu."

⁸"Ngaro uha Bapa," ma kapita gēnanga wo haluhu, "Ngohi to patutua, Bapa to ni tarima ahi tau oka. Bapa no pareta dika. Done aha wo hi lö leleani gēnanga wo togumu. ⁹Hababu ngohi ö nēnanga ka ta moteke ahi löku ile manga pareta. De' ahi timi uku naga o tentara-tentara ko kiani ya moteke ahi pareta. Nako ngohi ti huloko o tentara oka wo ma tēngo, 'Noiki!' unangö woiki. Ngohi tä temo ma homoa ika, 'Na ino nengino!' Unangö wa ino; de' nako ngohi ti pareta ahi gilaongo, 'Na diai nēnanga!' unangö wa diai."

¹⁰O Yesus wo ihene okia ma kapita gēnanga wo temo, una duru wo kiriri. De' una wä temo o nyawa i wi nö ni nīkika, "Gogule ua o nyawa nēnanga. O Israel ma nyawa manga hi dogoronaka ö de komaiwahi ngohi ta mäke o ngongaku hoko nēnanga ma ämoko! ¹¹I goungu! Manga ngöe o nyawa aha yo böa o wange ma hiwariha de' o wange ma dumunoko la yo

more-morene de o Abraham, o Ishak, de' o Yakub, ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi ma goronaka. ¹²Ena hioko o nyawa ko kiani yo dadi ma Jou Madutu ai umati, aha yä umo ma ho hu hutu ika, doka ma poretoke. Genangoka önanga aha yo ari de' yo hangihara." ¹³De' o Yesus wi temo ma kapita ika gënanga, "No lio, okia ngona no ngaku gënanga aha i dadi."

De' o öraha gënanga dika wi lö leleani gënanga wo togumu.

O Yesus wa hi togumu manga ngöe o nyawa

(Mrk. 1:29-34; Luk. 4:38-41)

¹⁴O Yesus woiki o Petrus ai tau ika. Genangoka una wo mi mäke o Petrus ngoi toroa ma go giriaka i mi gogama ami dangiroka. ¹⁵O Yesus wa palānga ami giama, de' ami panyake i hihanga. Münanga mo momiki de' muläenge mi leleani o Yesus.

¹⁶O öraha muläenge bimaoa, o nyawa yä ao o Yesus ika, manga ngöe o nyawa ya ngohamika o womaha ma dorou. De' o demo döaka moi dika, o Yesus wa dühu o womaha ma dorou gënanga de' wa hi togumoli mata-mata o nyawa yo po panyake.

¹⁷O Yesus wa diai mata-mata gënanga, de' hoko gënanga i dadi hokä okia ma Nabi Yesaya wo temo hoko nënanga, "Unanga wo ma hi tagongo, nanga huha de nanga hangihara, de' wo hi togumu nanga panyake."

O nyawa yo mau yo dadi i wi nö ni niki o Yesus

(Luk. 9:57-62)

¹⁸Naga duru manga ngöe o nyawa o Yesus i wi kilolitino. O Yesus de wä mäke önanga mata-mata, ünanga wä huloko i wi nöni niki, yoiki o taaga ma hononga ika. ¹⁹De' o agama ma guru wo ma tēngo wa ino unangino de' wo temo, "Bapa Guru, ngohi to mau to ni niki Bapa kia ika dika!"

²⁰O Yesus wo haluhu, "O kaho honganika de ma aruku, de' o totaleo de ma igutu, ma' o Nyawa manga Ngohaka koiwa ai ngi wo ma hi ruba-ruba."

²¹De' wo ma tēngo i wi nö ni niki ma homoa wo temo, "Bapa, no hi hi gumala to liohi la ahi ama ti lungunohi."

²²Ma' o Yesus wo haluhu, "No hi niki ngohi, de' mala ika o nyawa ma honenge yä lungunu mahirete manga nyawa yo hone-honenge."

O Yesus wo hi rīdi o rato*(Mrk. 4:35-41; Luk. 8:22-25)*

²³O Yesus de' i wi nō ni niki yo harene o ngotirīle yoiki o taaga ma hononga ika. ²⁴Ma hoanika o Yesus wo mā idu oka. I todokanino o rato duru ka ha giria yō du guti o taaga uku, hi ādono manga ngotiri o moku-moku hi boha-boha. ²⁵I wi nō ni niki yoiki unangika, de' i wi tōmanga. "Bapa! No nā riwo! Ngone ho bodito!" ōnanga yo pōaka.

²⁶"Ya dodoa ho ngini ni hawana?" o Yesus wo temo. "Ngini i kuranga ni ngaku ngohi ino!" I paha o Yesus wo ma oko ilē de' wa taaere o hidaloko de' o taaga gēnanga. De' o taaga i dadi duru i rīdi.

²⁷I wi nō ni niki o Yesus yo hēranga. Onanga yo temo, "O nyawa okia ne ünanga, hi ādono o hidaloko de' o moku-moku ma ya moteke ai pareta!"

O Yesus wa hi togumu ya hinoto, ya ngohamika o womaha ma dorou*(Mrk. 5:1-20; Luk. 8:26-39)*

²⁸O Yesus wo ma hi ādono o taaga ma hononga ika, o Gadara ma daera oka. Dokengoka ya hinoto ya ngohamika o womaha ma dorou. Ya ino unangino o nyawa ya hinoto gēnanga duru yo kiniki, hi ādono moi ua yā moroēne genangino ya ka ino. ²⁹Onanga o jere ma bai-baitino de' yo hupu, de' yo pōaka, "Jou Madutu ai Ngohaka aha ngona no mī sarakia ngomi? Boteka ngona no mī mau oka no mi hangihara ngarokō ko ma orahowahi?"

³⁰Genangoka de hoko kia ua ma gurutika, naga o ode duru ka ha ngōe ma go giriaka o inomo i mā lingiri. ³¹O womaha ma dorou gēnanga i gahoko o Yesus ika, "Nako ngona no mau no mī huloko mi hupu, no mī huloko ngomi mi wohama o ode ika gēnanga."

³²O Yesus wo temo, "Ni oiki!" O womaha ma dorou gēnanga i oiki yā tingaka o nyawa ya hinoto gēnanga, de' i wohama o ode ika. De' o ode ma ngōe gēnanga i piringana de' i ma ngumo o taaga ma bakoruku, de' ya lutu.

³³O ode yo göa-göana gēnanga i ma popāta o kota ika, de' hi jarita mata-mata i dā dadi oka gēnanga, de' okia i dadi oka de' o nyawa ya hinoto o womaha ma dorou ya ngoha-ngohamika

gënanga. ³⁴Ho' mata-mata o nyawa o kota oka gënanga yoiki i ma ka mäke de o Yesus, ma öraha önanga i wi mäke o Yesus, önanga duru yo gahoko hupaya wa mala manga daerah.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo wo lugu-lugu

(Mrk. 2:1-12; Luk. 5:17-26)

9 Manga ngotiri ya hitomoko, o Yesus wo döa o ngotirile de' ya töaka o taaga, i ma ki lioro manga kapongika. ²Genangoka dau o nyawa i wi ao unangika wo ma tēngo wo lugu-lugu ka wo ruba iha ai dangiroka. Oraha o Yesus wa mäke hoko kia ma amoko manga ngongaku, una wi temo wo lugu-lugu ika gënanga, "Ani hininga na bitumu, ahi ngohaka! Ani baradoha i apongoka."

³Genangoka dau o agama ma guru-guru ya muruono naga manga hiningaka yo temo, "O nyawa nēnanga wi hi kauku ma Jou Madutu!"

⁴O Yesus wa näko manga dibanga, de' una wo temo, "Ya dodoa ho nia dibanga ma mo dorou ino gënanga? ⁵Kiaka i holoi gapanga: to temo, 'Ani baradoha i apongoka', ekola to temo, 'No momiki de' no mä dagi'? ⁶Ma' oraha nēnanga ngohi aha to hi nyata i gOUNGU ngini ika, o dunia ma löku oka nēnanga o Nyawa manga Ngohaka wo kuaha wa apongo o baradoha." De' o Yesus wi temo wo lugu-lugu ika gënanga, "No momiki, na goraka ani tikara, de' no lio!"

⁷O nyawa wo lugu-lugu ö gënanga wo momiki de' wo lio ai tau ika. ⁸Oraha o nyawa ya mäke i dä dadi oka gënanga, önanga yo hawana de' i wi hi giriri ma Jou Madutu, hababu ma Jou Madutu wo hi döakoka o kuaha hoko gënanga ma amoko o nyawa ika.

O Yesus wi ahoko o Matius

(Mrk. 2:13-17; Luk. 5:27-32)

⁹I paha o Yesus wa tingaka o ngi gënanga. Yo tagi ma go giriaka, una wi mäke wo ma tēngo o soungu wo gaho-gahoko, ai romanga o Matius, ka wo gogeruku ohi ai kantor oka. O Yesus wi temo unangika, "Na ino no hi niki ngohi!"

De o Matius wo ma oko de' wi niki o Yesus.

¹⁰Ma öraha o Yesus wolomo ma go giriaka o Matius ai tau oka, o soungu yo gaho-gahoko manga ngöe ya ino de' o nyawa i moteke o kawaha manga lo legaka o nyawa ma dorou, ya ino

i ma hi kolomo de o Yesus de' i wi nö ni niki. ¹¹Naga o Farisi ma nyawa ya mäke o hali gënanga. De' onanga yo leha o Yesus i wi nö ni nikika, "Okia ma hababu nia guru wolomo i ma ko ngołomo moi de o soungu yo gaho-gahoko, de' o nyawa ma dorou?"

¹²O Yesus wo ihene manga lo leha gënanga de' wo haluhu, "O nyawa yo po panyake ua yo paralu ua o dotere, duga-duga o nyawa yo po panyake dika. ¹³Nia tailako okia ma mangarati o Buku i Tebi-tebini ma demo nënanga: 'Ngohi tö mau o hayanga de o dora, ma' o hu huba de o aiwani ua'. Hababu ngohi ta ino tä ahokua o nyawa i ma mào manga diri ya oaka, duga-duga önanga o nyawa manga lo legaka okia ua yä däene."

O lo leha mangale o puaha

(Mrk. 2:18-22; Luk. 5:33-39)

¹⁴I paha de gënanga i wi nö ni niki o Yohanis Wo ohi-ohiki ya ino o Yesus ino. De' ona yo leha, "Ya dodoa ho ngomi de' o Farisi ma nyawa mi puaha ho de i ni nö ni niki Bapa kowali?"

¹⁵O Yesus wo haluhu, "Sarakia ngini nia da mäke? Yakunu ya ino-ino o kawingi ma rameangino manga hininga i huha nako o nauru wo kawi-kawingi una naga de de onangohi? Marai kowali! Ma' aha ma öraha i böa o nauru wo kawi-kawingi onangoka de i wi ngoho. O öraha gënanga daha önanga yo puaha.

¹⁶Moi ua o nyawa manga baju ma dorou, i hi tapa de o ngöere ma hungi. Hababu done o dadapa gënanga ya kakihi, de' ma kakihi i holo i lamoko. ¹⁷Ko genangoli moi ua o nyawa ya uhe o angguru ma hungi, o ngi ma dorouku. Hababu o ngi gënanga aha i pooteke de' i bodito, de' ma angguru i kopoa. O angguru ma hungi ko kiani yö guhe ma ngi ma hungi uku, hupaya hinotö ya dodoa ua."

O pu puji ma tau ma baluhu ngoi ora o ngoheka mi palanga o Yesus

(Mrk. 5:21-43; Luk. 8:40-56)

¹⁸O Yesus ka wä temo-temohi o Yohanis Wo ohi-ohiki i wi nö ni niki, wo ma tēngo o pu puji ma tau ma baluhu wa ino. Unanga wa tilabukuku o Yesus ai himangoka de' wo temo,

“Ngohi ora gënanga dahaö mo honenge. Ma’ tanu na ino no mi palānga hupaya muna mo wangoli.”

¹⁹O Yesus wo ma oko de’ i wi nö ni niki onangö yoiki, de o nyawa gënanga.

²⁰⁻²¹O ngëkomo ma hi dogoronaka o ngoheka mo po panyake mo ma têngo, o taongo ngimoi de hinoto mo ko kopoa, ma ino mo ma hi tigi o Yesus ai poretino. Muna ami hiningaka mato, “Ngohi ngaro ka ta palānga ai juba, ngohi aha to togumu.” De’ munanga ma palānga o Yesus ai juba ma barene.

²²O öraha gënanga o Yesus wö mä lega ai poretoko de’ wo mi mäke o ngoheka gënanga, de’ wo mi temo munangika, “Ani hininga na bitumu, ngohi ora! Karana ngona no ngaku ngohi ino, ngona no togumu!” O öraha gënanga dika ma ngoheka gënanga mo togumu.

²³I paha o Yesus wo ma hi adono o pu puji ma tau ma baluhu, ai tau ika. Ma öraha ünanga wä mäke yo ule-ule o duka ma gogule, de’ manga ngöe yo gi gigo, ²⁴ünanga wä temo onangika, “Ni hupu ngini mata-mata! O ngohaka nënanga mo honengua; münanga i mi kiokoka dika.”

Onanga mata-mata i wï go giete o Yesus. ²⁵I böto o nyawa gënanga yo hupu, o Yesus wo wohama o ngohaka gënanga ami kamarika de’ wa sö ami giama. De’ mo momiki o ngohaka ngoheka gënanga. ²⁶O abari gënanga yo do gilianga ma daera gënanga mata-mata ika.

O Yesus wa hi togumu ya hinoto yo pilo-piloko

²⁷O Yesus genangoka de wo mä jobo, de’ o ngëkomo ma hoanoka ya hinoto o nyawa yo pilo-piloko i wi niki. Onanga yo pöaka, “Daud ai Ngohaka, no mi dora ngomi!”

²⁸De o Yesus wo wohama o tau ika, ya hinoto yo pilo-piloko gënanga ya ino unangino. O Yesus wä leha onangika, “Mode ngini ni ngaku ngohi takunu ti ni hi togumu?”

“Mi ngaku, Bapa!” önanga yo haluhu.

²⁹De’ o Yesus wa palānga manga lako de wo temo, “Karana ngini ni ngaku, i dadi hokä okia ngini nio nganono.” ³⁰Ho’ onanga yakunu i ma hi öriki. O Yesus wa hi poma-poma hupaya o hali nënanga moika ö de uha i hi ngahu.

³¹Ma’ onanga yoiki de’ i hi ngahu-ngahu o abari mangale o Yesus, o daera gënanga mata-mata ika.

O Yesus wi hi togumu wo mou-mou

³²Ya hinoto yo pilo-piloko gënanga yoikoka, wo ma têngo wo mou-mou, o womaha ma dorou i wi ngohamika i wi ao o Yesus ika. ³³O Yesus wa duhu o womaha ma dorou gënanga, de' o öraha gënanga dika o nyawa gënanga wakunoli wo temo. O nyawa manga ngöe gënanga yo hëranga de' yo temo, "Komaiwahi ngomi mia mäke i dadi hoko nënanga, o Israel ma tonakoka!"

³⁴Ma' o Farisi ma nyawa yo temo, "O womaha ma dorou manga häeke wi hi döaka o kuaha la wa duhu o womaha ma dorou gënanga."

O Yesus wä dora wä pulono o nyawa manga ngöe

³⁵Hoko gënanga o Yesus woiki wo kiloliti, o kota wö geto-getongo de' o kapongo wö geto-getongo. Unanga wo dotoko o pu puji ma tau oka, de' wo hi ngahu o Abari ma Oa mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. Unanga wa hi togumu o nyawa ya tago-tagongo hagala rupa o panyake, de' manga röehe i ahumua. ³⁶Oraha o Yesus wä mäke o nyawa manga ngöe gënanga, ünanga wä dora, hababu önanga yo bingu de' okia ua yakunu, hokä o duba ma go göana koiwa. ³⁷De' o Yesus wä temo i wi nö ni nïkika, "I o utu-utuku i wöe, ma' yo utu-utuku ka manga huhutulu. ³⁸Hababu gënanga ni gahoko ma dumule ma dutu ika, hupaya wo hi dingoto yo utu-utuku yo utuku."

O rasul ya ngimoi de ya hinoto

(Mrk. 3:13-19; Luk. 6:12-16)

10 O wange moi uku o Yesus wä ahoko ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni nïki i ma toomu. De' unanga wa hi döaka onangika o kuaha la ya duhu o womaha ma dorou de' ya hi togumu hagala rupa o panyake, de' hagala rupa o röehe ma kuranga. ²O rasul ya ngimoi de ya hinoto manga romanga; ma do di hiraka, o Simon (i wi hetongoli o Petrus) de ai dodoto o Andreas, daha o Yakobus de ai dodoto o Yohanis, ganga o Zebedeus ai ngoha-ngohaka. ³I paha o Filipus de' o Bartolomeus, de o Tomas, de' o Matius, o soungu wo gahogahoko, de o Yakobus o Alfeus ai ngohaka, de' o Tadeus; ⁴de'

ma bo baha o Simon, o berera ma Go göana de' o Yudas Iskariot wĩ huku-hukunu o Yesus.

O rasul-rasul m̄anga manarama

(Mrk. 6:7-13; Luk. 9:1-6)

⁵O rasul-rasul ya ngimoi de ya hinoto ḡenanga o Yesus w̄a huloko de ya m̄ake o behehongo hoko n̄enanga, “Uha ni oiki genangika nako o Yahudi oka ua manga daera. De uha nia ika o Samaria ma kota-kota ika. ⁶Ma' ni oiki o Israel ma nyawa ika, nīa dumutu ȫnanga yo hö hi hihanga. ⁷Nia hi ngahu onangika ma Jou Madutu wo mulaengoka wo pareta hok̄a o Koano. ⁸Nia hi togumu o nyawa yo po panyake; nia hi wango o nyawa yo hone-honengoka; nia hi togumu o nyawa ȳa pado-pado, de' nia duhu o womaha ma dorou. Ngini nia tarima oka mata-mata ḡenanga de ma bo bangu koiwa. Ho', ngini ȫ nia hi dȫaka de ma bo bangu koiwa. ⁹Uha ni ao o tiwi gurasi, o tiwi hāaka ekola o tiwi tabaga. ¹⁰Uhali ni m̄a gao o popoje o tiwi ma nḡi, ekola o pakeanga dobiki hinoto nia do dagi ma goronaka, ekola o hapato, ekola o diki-diki. Hababu o nyawa yo mo manarama, ko kiani ya hi dȫaka, okia manga paralu.

¹¹Nako ngini ni ǟdono o kota ekola o kapongo, ni wi lingiri wo ma t̄engo ka w̄ö modeke wi n̄i tarima ngini. Ni gogere de de ünanga hi ǟdono ngini ni ma gorakoli. ¹²Nako ngini ni wohama o tau ika, ni temo o tau ma dutu ika, “Tanu ma Jou wi ni hi barakati ngini.” ¹³Nako o tau ma nyawa ḡenanga i n̄i tarima ngini, māla ika nia tabea ḡenanga i gogere onangoka. Ma' nako ȫnanga i n̄i tarima ua ngini, nia ki lioli nia tabea ḡenanga. ¹⁴Nako naga o tau ekola o kota i n̄i tarima ua ngini ekola i ni hi gihenua ngini, nia māla o nḡi ḡenanga de' o kafo nia Iou ma hoat̄ile nio hurero uku. ¹⁵Nio ho hininga! O Kiamati ma Wange oka, o Sodom de' o Gomora ma nyawa aha i holo i gapanga ma Jou Madutu w̄a apongo, ngaro de o berera ḡenanga ma nyawa!”

O aniaya aha i bȫa

(Mrk. 13:9-13; Luk. 21:12-17)

¹⁶“Nio hininga n̄enanga: Ngo hi ti ni huloko hok̄a o duba i m̄a gaku-gakunua, o kaho honganika i ho hatera ma hi dogoronaka. Ngini ko kiani ni sawaro de ni m̄a göana hok̄a o dodiha de' nia hininga i rikoto hok̄a o namo dara. ¹⁷Ni m̄a göa-göana, hababu ngini aha i n̄i tagoko de' i n̄i ao o juru

hakimi manga himangoka. Ngini aha i ni hangihara o pu puji ma tau oka. ¹⁸Ngini aha i ni ao o po pareta de' o ko koano manga himangoka, karana ngini ni hi nö ni niki. De' genanga o ngëkomo moi ngini ika la ni hi döaka o hakihi mangale ngohi, onangika de' o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu. ¹⁹Ma' nako ngini i ni ao la ya lingiri nia howono ekola nia diai, uha ni hawatere okia aha ngini ko kiani ni temo, ekola sarakia ko kiani ngini ni temo. Hababu okia ko kiani ngini ni temo gënanga aha i ni hi ngahu ngini ika nako ma öraha yadono. ²⁰Karana yo temo-temo o öraha gënanga ngini ua, duga-duga o Ama ai Womaha o horogaka, i ni hi ngahu ngini ika, de aha ni temo-temo.

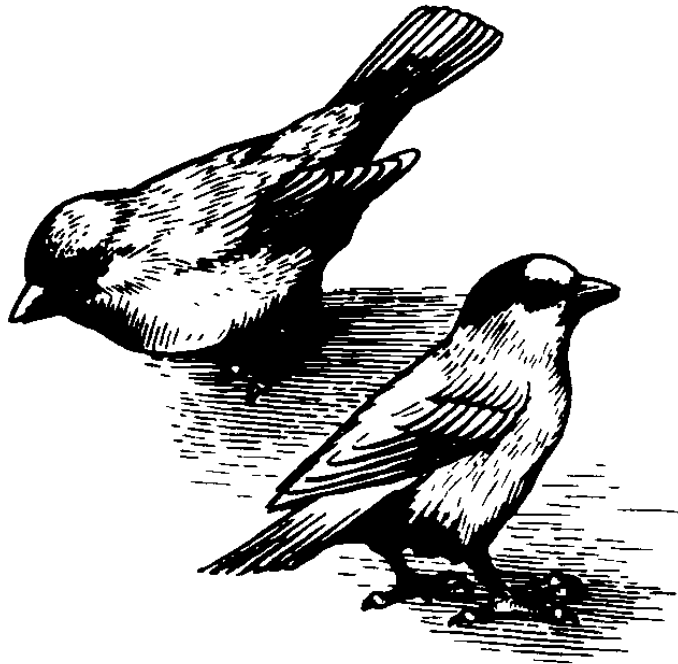
²¹Aha i dadi o nyawa aha ya hi lapahi manga ria dodoto mahirete la yä toma. De' genanga aha i dadi o ama de o ngohaka manga hi dogoronaka. O ngoha-ngohaka aha yä lawani manga ayo de manga ama, de' ya hi lapahi önanga la yä toma. ²²Ngini aha mata-mata o nyawa i ni dohata, karana ngini ni hi niki ngohi. Ma' o nyawa yo tongohono hi ädono ma baha aha yo halamati. ²³Nako ngini i ni aniaya o kota moi oka, ni piringana o kota ma homoa ikali. Ngohi ti ni hi ngahu ngini ika: Ko nia mata ua nio dulu o Israel ma kota mata-mata, de o Nyawa manga Ngohaka wo böaka.

²⁴O muri wo holoi ua wo lamoko de ai guru, de' wo lö leleani wo holoi ua wo lamoko de ai tuanga. ²⁵Ya oaka nako o muri wo ma têngo wo dädi hokä ai guru, de' wo ma têngo wo lö leleani hokä ai tuanga. Nako o ama o tau oka i wi hi romangoka o Beelzebul, okiali done ma tau ma doġa. Ona aha ya hi romanga i holoi i torou!"

Hĭ modongo ma Jou Madutu

(Luk. 12:2-7)

²⁶"Uha niä modongo o nyawa ika. Koiwa naga i iu-iunu, aha ko ya mäke ua, de' koiwa naga i rö rahasia aha ko hi orikua. ²⁷Okia naga ngohi ti ni hi ngahu ngini ika o haga hutu oka, ko kiani nio gi lioli ni hi ngahu o wange-wange. De' okia ti ni hi hudu nia ngaukika, ni hi ngahu okia ika dika ni hi ado-adono! ²⁸Uha niä modongo ya toma nia röehe, ma' yo kuaha ua, ya toma nia jiwa. Ni wĭ modongo ma Jou Madutu wo kuaha wa binaha ka ya oa o röehe, ya oa o jiwa o naraka ma goronaka. ²⁹O totoai ngai hinoto yakunu ya ija o rupia ratuhu moi. Ma' ngaro hoko gënanga, ka o ngai moi ö de ma gogo i

O totoai. (10:29)

tifa ua o tonakuku, nako nia Ama ai mau owahi. ³⁰Nia tadauru nia häekoka mata-mata i etongoka. ³¹Hababu gënanga, uha ni hawana! Ngini nia ija i·holoi de o totoai!”

Ho ma ngaku o Yesus yo wöe-wöe manga himangoka

(Luk. 12:8-9)

³²“O nagona hönanga i ma ngaku yo wöe-wöe manga himangoka önanga i hi nö niki ngohi, ngohi ö aha to ma ngaku önanga ahi Ama o horogaka ai himangoka, önanga i hi nö niki ngohi. ³³Ma’ o nagona hönanga yo wöe-wöe manga himangoka i ma hi pongono önanga i hi nö niki ngohi, onangö aha ta hi pongono ahi Ama o horogaka ai himangoka.”

O dame ua ma’ o ga lawani

(Luk. 12:51-53, 14:26-27)

³⁴“Uha ni ato bote, ngohi to ao o dame o dunia ino. Ngohi to ao ua o dame, ma’ o ga lawani. ³⁵Ngohi to böa i dadi o hababu o ngohaka o nauru wï lawani ai ama, de o ngohaka o ngoheka

mo mi lawani ngo mi ayo, de' ma mōloka mo mi lawani ngo mi hunungu. ³⁶I goungu, aha i dadi o haturü ma ago-agomo, ganga ka o roria dodoto mahirete.

³⁷O nyawa o nagona yä dora manga ama ekola manga ayo, i holoï de ngohi, i patutua yo dadi i hi nö ni niki. Ko genangoli o nagona yä dora manga ngohaka o nauru, ekola manga ngohaka o ngoheka, i holoï de ngohi i hi dora. ³⁸De' o nagona yoluku ya moku manga salib de' i hi niki ngohi, i patutua yo dadi i hi nö ni niki. ³⁹O nyawa yo riwo manga ngango, aha i hihanga manga ngango, ma' o nyawa i hihanga manga ngango karana yo setia ngohi ino, aha ya mäke manga ngango."

O manarama ma oa ma hewa

(Mrk. 9:41)

⁴⁰"O nyawa o nagona i ni tarima ngini, ganga i hi tarima ngohi. De' o nagona i hi tarima ngohi, ganga i wi tarima una wo hi hulo-huloko ngohi. ⁴¹O nyawa o nagona yä tarima o nabi karana ünanga o nabi, aha ya tarima o nabi ma hewa. De' o nagona yä tarima o nyawa ma oa wo ma tēngo, karana ünanga ya oa, aha ya tarima o nyawa ma oa ma hewa. ⁴²O nagona hönanga ya hi okere, ngaro ka o akere ma mäta dika, o nyawa wo hina de wo hu huha ika, karana una wo hi nö ni niki ngohi, ni ngaku marai oka aha ya tarima manga hewa!"

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai hu huloko

(Luk. 7:18-35)

11 I paha o Yesus wo hi döaka o hi dumutu-hi dumutu ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni nikika gēnanga, ünanga wa māla o ngi gēnanga. Unanga woiki wo dotoko de' wo hi ngahu ma Jou Madutu ai behehongo, o kota i ma ko ka dateke wö getongo.

²O Yohanis Wo ohi-ohiki naga o bui ma goronakahi, wo ihene mangale o Kristus ai manarama. De' unanga wä huloko i wi nö ni niki yoiki o Yesus ika la i wi leha, ³"Bapa ngona nēnanga aha no böa i moteke ma Jou Madutu ai jaji, ekola ngomi ko kiani mia damä o nyawa ma homoa?"

⁴O Yesus wo haluhu, "Ni ma ki lioro o Yohanis ika, de' ni wi hi ngahu okia nia mäke de' okia ni ihene: ⁵O nyawa yo piloko i ma hi öriki, o nyawa yo lugu-lugu i mä dagi, o nyawa yä pado yo togumu; de o nyawa yä topongono i ma hihene, o nyawa yo

honenge yo wango okali, de' o Abari ma Oa ma Jou Madutu oka i hi ngahu o nyawa mihikini ika. ⁶Yo utumu o nyawa yo mau i hi tila ngohi de ma hababu i hi mäke ua!"

⁷De o Yohanis ai hu huloko gënanga yo pahaka, o Yesus wo muläenge wä temo o nyawa manga ngöe-ngöe ika mangale o Yohanis, wato, "Ngini ni oiki o tonaka i ko kakaha ika okia nio lega? O momo o utu moi o hidaloko ya wü wuwu? ⁸Ngini ni oiki okia nio lega? Wo ma têngo wa päke o pakeanga ma hö hailoa? O nyawa ya päke-päke o pakeanga ma hö hailoa gënanga yo gogere o kadato oka! ⁹Ho' ya dodoa ho ngini ni oiki o tonaka i ko kakaha ika? La ni wi lega ma nabi wo ma têngo? I tia, i holo oli de o nabi moi. ¹⁰Hababu o Yohanis genangala o Buku i Tebi-tebini oka i hi ngahu,

Ma Jou Madutu wo temo, 'Ne ünanga ahi hu huloko,
ngohi ti huloko ünanga wo hira de ngona

hupaya ünanga wo ni belenga o ngëkomo mangale ngona.'

¹¹Nio ho hininga! O duniaka nënanga moi ua naga o nyawa i holo yo lamoko de o Yohanis Wo ohi-ohiki. Ngaro hoko gënanga, o nyawa duru yo eteke ma Jou Madutu ai umati ma hi dogoronaka, önanga gënanga i holo yo lamoko de o Yohanis.

¹²Ma dero o Yohanis wo hi abari ai do dötoko hi ädono o öraha nënanga, o nyawa i hi dailako ya kuaha de yä tatoko ma Jou Madutu ai umati. ¹³Hi ädono o Yohanis ai böa mata-mata o Musa ai tita de o nabi-nabi manga do dötoko, i hira ka i hi ngahu mangale o hali-o hali ko kiani i dadi. ¹⁴De' nako ngini ni mau ni ngaku o Yohanis genangala o Elia, kiaka ai böa i hi ngahu oka i hira. ¹⁵Nako de nia ngauku ni ihene!

¹⁶De okia ko kiani ngohita hi tero o nyawa o öraha nënanga? Onanga hokä o ngoha-ngohaka yo gogeruku o paharoka. O doomu moi yä böaka o doomu ma homoa ika, ¹⁷'Ngomi mi musik oka mia rame-rame oko, ma' ngini ni rongge ua! Ngomi mi hi nyanyi oka o duka ma nyanyi mia inga-ingara ma' ngini ni ari ua!'

¹⁸O Yohanis wa ino - ünanga wo puaha de' wokerua o angguru; de' o nyawa yato, 'Unanga o hetanga i wi ngohamika!'

¹⁹Oraha nanga o Nyawa manga Ngohaka, wa ino - ünanga wolomo de' wokere; ho o nyawa yato, 'Nia mäke o nyawa gënanga! Wo kalilu, wo toba daluku, o soungu yo gaho-gahoko manga dodiawo, de' o baradoha ma nyawa manga dodiawo.' Ngarokö hoko gënanga, ma Jou Madutu ai sawaro to ëna ma hasiloka aha i nyata i goungu."

O kota i ngaku-ngaku ua*(Luk. 10:13-15)*

²⁰De' o Yesus wo muläenge wö ngelo o kota-kota, kiaka genangoka ünanga i wöe wo diai o nonako i hëra-hëranga. Hababu o kota ma nyawa genangoka yoluku yo toba, mangale o baradoha. ²¹“Ni bodito ngini, Korazim! De' ngini Betsaida ma ni bodito! Ho hi ade nako o nonako i hëra-hëranga i diai o Tirus de' o Sidon ma kota oka, hokä i diai oka ngini nia hi dogoronaka, marai o Tirus de' o Sidon ma nyawa, ma dekanoka yo toba mangale manga baradoha de' ya päke o huha ma pakeanga inoli yo gelenga o kafo manga häekuku. ²²Nio ho hininga o Kiamati ma Wange oka o Tirus de' o Sidon ma nyawa de ngini, ahao o Tirus de' o Sidon ma nyawa i holo i gapanga ma Jou Madutu wä apongo! ²³De' ngini, Kapernaum! Boteka ngini aha i nï tede hi ädono o horoga ile? Kowali! Ma' ngini aha i nï umo o naraka ika! Hababu ade-ade nako o nonako i hëra-hëranga, i do diai oka nia hi dogoronaka gënanga de i diai o Sodom ma kota oka, o Sodom gënanga ka naga ohi hi ädono o öraha nënanga! ²⁴Nio ho hininga, o Kiamati ma Wange oka, o Sodom ma nyawa de ngini, ahao o Sodom ma nyawa i holo i gapanga ma Jou Madutu wä apongo!”

Nia ino ngohi ino*(Luk. 10:21-22)*

²⁵O öraha gënanga o Yesus wo mä niata, “Ama, o Jou na ko kuaha o dihanga de' o dunia! Ngohi to temo tarima kasi ngona ika karana mata-mata gënanga ngona na rahasia o nyawa yo so sawaro ika, de' o nyawa yo ho hakola ika, ma' ngona na hi dumutu o nyawa yo ho hakola ika ua. ²⁶Genangala Ama ani hininga i sanangi.”

²⁷De' o Yesus wo temo, “Hagala moi-moi o Ama wo hi lapahi oka ngohi ino. Ma homoa de o Ama, ka moi ö de o nyawa i wi näko ua ma Ngohaka. Ma homoa de ma Ngohaka, moi ua i wi näko ma Ama, de' o nyawa o nagona ma Ngohaka wa hi näko ai Ama ge önanga i wi näko ma Ama.

²⁸Nia ino ngohi ino, ngini mata-mata i nï bole-bole oka, de' nia mäo nia gina ma dubuho; ngohi aha to hi döaka ngini ika o röehe ma guwini. ²⁹Nia moteke ahi pareta de' ni mä dotoko ngohi ino. Hababu ngohi nënanga ahi hininga i bole de'

i poluluku, de ngini aha nia m̄ao nia r̄oehe i uwini. ³⁰Karana to ngohi ahi pareta ni sanangi, de' o gina ti ni hi tagongo ngini ika i uwini."

O lo leha mangale o Yahudi oka manga Puji ma wange

(Mrk. 2:23-28; Luk. 6:1-5)

12 Ma moi uku o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, ma öraha o Yesus wa ka ino o pine ma dumule ma datekino, de i wi n̄o ni niki ya utuku o pine ḡenanga, de' yo ōlomo, hababu önanga ȳa hahini. ²Ma öraha o Farisi ma nyawa ȳa m̄ake, önanga i wi temo o Yesus ika, "Na m̄ake! i ni n̄o ni niki ya tilakuru nanga agama ma tita, de yo diai i lara-laranga o Yahudi oka manga Puji ma wange oka."

³O Yesus wo haluhu, "Komaiwahi ngini nia basa mangale okia o Daud wo diai ma öraha ünanga de' ai nyawa ȳa hahini? ⁴Una wo wohama ma Jou Madutu ai Tau ika; de' wa ōlomo o roti i hi huba-huba ma Jou Madutu ika. Ena hioko i moteke nanga agama ma tita, o Daud de ai nyawa yakunua ya ōlomo o roti ḡenanga - duga-duga o imam-imam dika yakunu ya ōlomo. ⁵Ekola komaiwahi nia basa o Musa ai tita oka, kiaka o Yahudi oka manga Puji ma wange ma getongo o imam-imam yo manarama ma Jou ai Tau oka, ya tilakuru o Yahudi oka manga Puji ma datoro, ma' ya hi howonua? ⁶Nia takihiri okia ngohi to temo n̄enanga: nengoka naga i holoi i lamoko de ma Jou ai Tau. ⁷O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi: O hayanga de o dora dika ngohi t̄o mau, ma' o aiwani hi huba-huba ua. Nako naga i gou-goungu ni mangarati o demo n̄enanga, marai ngini aha nia hi howonua onyawa ya howo-howonua. ⁸Karana o Nyawa manga Ngohaka wa kuaha o Yahudi oka manga Puji ma wange."

Wo ma t̄engo ai giama ma hononga i honenge

(Mrk. 3:1-6; Luk. 6:6-11)

⁹O Yesus wa māa o ngi ḡenanga de' woiki o pu puji ma tau ika. ¹⁰Genangoka naga wo ma t̄engo ai giama ma hononga i honenge. Ya muruono naga yo mau ya lingi-lingiri o Yesus ai howono, yo leha unangika, "Yakunu o nyawa ha hi togumu o Yahudi oka manga Puji ma wange oka?"

¹¹O Yesus wo haluhu, "Ho hi ade naga nia hi dogoronaka wo ma t̄engo ai duba gahumu moi, de' o Yahudi oka manga Puji

ma wange oka o duba gënanga i tifa o baiti ma luku-luku uku; sarakia ma duba ma dutu gënanga wo hi dailako ua, wo hi hupu o duba gënanga o baiti ma gorona ilē? ¹²Aa, o nyawa i holoi i ragane de o duba! Ho', nako hoko gënanga, yakunu o nyawa hä riwo o Yahudi oka manga Puji ma wange oka." ¹³I paha o Yesus wï temo o nyawa ai giama i hone-honengika gënanga, "No hi döakino ani giama."

O nyawa gënanga wa töakika ai giama, de' ai giama gënanga i togumu, hokä ai giama ma honongali. ¹⁴Ma' o Farisi ma nyawa ya maġa o pu puji ma tau gënanga de' i ma teke fakati la i wi toma o Yesus.

O hu huloko ma Jou Madutu wï iri-iriki

¹⁵O Yesus wo hi öriki o Farisi ma nyawa manga adekati i torou unangika. Ho' unanga genangoka dau de wo mä jobo de' manga ngöe o nyawa i wi niki. De' unanga wa hi togumu mata-mata o nyawa yo po panyake. ¹⁶Ma' unanga wä duhunu önanga hi ngahu o nyawa ma homoa ika mangale ünanga. ¹⁷De' hoko gënanga i dadi hokä okia ma Jou Madutu wo temo, de ma Nabi Yesaya wo hi ngahu,

¹⁸ "Ne ünanga ahi hu huloko ti irikoka,

o nyawa ti dora-dora de' ahi hininga ya däene.

Ahi womaha aha ti hi döaka unangika,

ahi adili aha wo hi ngahu hagala o höana ma nyawa ika.

¹⁹ Unanga aha wo ributu ua ekola wo pöaka,

ekola wo pidato o ngëkomo ma ago-agomoka.

²⁰ O tiba i pugiluku aha ko i tobikua

o posi ka i rongo uku aha ko i honengua.

Una aha wo gegoto hi ädono o adili i hi gogere;

²¹ hagala o höana ma nyawa aha i ma hi nganono unangika."

O Yesus de' o Beelzebul

(Mrk. 3:20-30; Luk. 11:14-23)

²²I paha ika i wi ao o Yesus ika wo ma tēngo wo piloko de' wo mou karana o womaha ma dorou i wi kuaha. O Yesus wi hi togumu o nyawa gënanga hi ädono ünanga wakunu wo temo de' wo ma hi öriki. ²³Mata-mata o nyawa yo hēranga de' yo temo, "Boteka ünanga nēnanga o Daud ai Ngohaka i na hi jä jaji gënanga?"

²⁴O Farisi ma nyawa yo ihene gënanga, de önanga yo haluhu, “O nyawa nënanga wakunu wa duhu o womaha ma dorou duga-duga, karana o Beelzebul, o womaha ma dorou manga häeke, i wi hi döakoka o kuaha gënanga unangika.”

²⁵O Yesus wa näko o Farisi ma nyawa gënanga manga dibanga. Ho’ unanga wä temo onangika, “Nako o negara moi i ma ko ki tingaka, o doomu-o doomu ma goronaka i ma teke ro ributu, o negara gënanga aha i tedekanua de’ i kiliangoka. De’ moi o kota ekola o tau moi ma doġa, de i ma ko ka fara, de i ma ko ka lawani aha i wedere. ²⁶Ko genangoli o Ibilihi ma po pareta ma goronaka; nako o doomu moi ya duhu o doomu ma homoa, done o Ibilihi ma pareta gënanga i tinga-tingakoka, de’ aha i ruba. ²⁷Ngini ni temo ngohi ta duhu o womaha ma dorou karana o Beelzebul ma kuaha. Nako hoko gënanga de o nagona manga kuaha, i nī nō ni nīki ya duhu o womaha ma dorou? I nī nō ni nīki mahirete, i hi nyata i goungu ngini nia howono! ²⁸Ma’ ngohi ta duhu o womaha ma dorou de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha. De’ genanga ma mangarati ma Jou Madutu wo mulaengoka wo pareta nia hi dogoronaka.

²⁹Sarakia o nyawa yakunu yō ngohama wo ma tēngo wo kua-kuata ai tau ma gorona ika, de ya ora ai arata, nako ünanga i hira ua i wi liko o nyawa wo kua-kuata gënanga? I wi liko oka, daha una wakunu wa ora ai arata.

³⁰O nyawa ngohi ino ua yo böa, i goungu i hi lawani ngohi. De’ o nyawa i hi riwo ua ngohi, i goungu ya kilianga ahi manarama! ³¹Hababu gënanga, la ni hi öriki, nako o nyawa o baradoha yo diai i hi demo o hi kauku, önanga ka ya mäke o apongo! Ma’ nako önanga i hi kauku ma Jou Madutu ai Womaha, önanga ya mäke ua o apongo! ³²Nako o nyawa yo temo okia naga i wi lawani o Nyawa manga Ngohaka, önanga ya mäke o apongo, ma’ nako önanga i hi kauku ma Jou Madutu ai Womaha, önanga ya mäke ua o apongo, ka ya oa o öraha nënanga de ma bahaka!”

O gota ma utu de to ena ma hohoko

(Luk. 6:43-45)

³³“Nako ho mau ha mäke ma hohoko ya oa, ko kiani ma gota ma utu i burere. Nako ma gota ma utu i burere ua, ma hohoko ma i torou. O gota o utu moi i burere de i burere ua, ha näko

ma hohokoka. ³⁴Ngini o nyawa ma dorou, sarakia ngini yakunu ni hi demo okia naga ma oa, nako ngini i torou? Okia nia uru iha o demo i hupu, genangala nia hiningaka de i hupu i kopoa! ³⁵O nyawa ma oa, i hi demo okia naga ma oa, karana önanga yä omanga de o oa. Ho de o nyawa ma dorou i hi demo okia naga ma dorou, karana önanga yä omanga o dorou.

³⁶Ho', nio ho hininga: o Kiamati ma Wange oka, o nyawa moi-moi ko kiani i ma hi tagongo yo haluhu moi-moi manga demo ma faidä koiwa-iwa. ³⁷Hababu nia demo-demo mahirete, aha ya päke de ya putuhu ngona na howono ekola kowali."

O Farisi ma nyawa yo gahoko o Yesus wo diai o nonako i hëra-hëranga

(Mrk. 8:11-12; Luk. 11:29-32)

³⁸I paha ino ya muruono naga o agama ma guru de' o Farisi ma nyawa yo temo, "Bapa Guru, ngomi mio nahihu mia mäke Bapa no diai o nonako i hëra-hëranga."

³⁹"Duru i torou de' yo toba lawani, o nyawa o öraha nënanga!" o Yesus wo haluhu. "Ngini ni gahoko ngohi to diai o nonako i hëra-hëranga? Ngini aha ka moi ö de i ni hi döakua o nonako i hëra-hëranga, duga-duga moi ma Nabi Yunus ai nonako i hëra-hëranga. ⁴⁰O Yunus wo gogere o wange hange de o hutu hange o nawoko ma ago-agomo ma mämata ma goronaka. Ko genangoli o Nyawa manga Ngohaka aha wo gogere o wange hange de o hutu hange o dunia ma mämata ma goronaka. ⁴¹O Kiamati ma Wange oka, o Niniwe ma nyawa aha yo momiki ka ma moi i ma ku tuono de o nyawa o öraha nënanga de' ya hi howono önanga. Hababu o Niniwe ma nyawa yo toba yo diai oka ua o baradoha, ma öraha o Yunus wo riwayat onangika. Ma' oraha nënanga nengoka naga i holoï wo lamoko de ma Nabi Yunus! ⁴²O Kiamati ma Wange oka, ma Jou Boki (o koano ngoheka) o Korehara uku aha mo momiki ka ma moi i ma ku tuono de o nyawa o öraha nënanga, de' muna ma hi howono. Hababu mangale mo mau mo ihene ma Koano Salomo wo bo barija ai do dötoko, ma koano ngoheka gënanga ma diai o do dagi ma go gurutika, o dunia ma bo bahaka de ma ino. Ma' o öraha nënanga nengoka naga i holoï wo lamoko de ma Koano Salomo!"

O womaha ma dorou i lioli*(Luk. 11:24-26)*

⁴³“Oraha okia o womaha ma dorou i wi maḷaka wo ma tēngo, o womaha ma dorou gēnanga ya ko kiloliti o ngi ma dū dudungu i ma hi lingiri o ngi la i ma hi batongo, ma’ i ma hi māke ua o ngi. ⁴⁴Hababu gēnanga ēnanga i temo, ‘Ngohi aha to gi lioli o tau kiaka ngohi ta tinga-tingakoka.’ De i ma hi adonika dokengoka, o tau gēnanga i homoa, i tebini, de’ i hi diai oka. ⁴⁵De’ enanga i oiki, de’ yao oli o womaha tumidi ma homoa i holoi i torou de ēnanga. I paha o womaha ma dorou gēnanga i wi ngohamoli ma nyawa ika gēnanga, de’ i gogere genangoka. De’ ma baha o nyawa gēnanga i holoi i torou de ma do di hiraka. Ko genangoli aha i dadi de o nyawa ma dorou o ōraha nēnanga.”

O Yesus ngoi ayo de’ ai ria dödoto*(Mrk. 3:31-35; Luk. 8:19-21)*

⁴⁶O Yesus ka ma go giriahi i ma ko ke temo de o nyawa manga ngōe gēnanga, ngoi ayo de’ ai ria dödoto yo böa. Onanga i hi goko ino ma poretoka de i hi dailako la yakunu i ma teke ade-ade de ünanga. ⁴⁷Wo ma tēngo yo wōe-wōe manga hi dogoronaka gēnanga wi temo o Yesus ika, “Bapa, ngo ni ayo de’ ani ria dödoto naga doka ma poretoka. Onanga yō nahihu i ma teke ade-ade de ngona Bapa.”

⁴⁸Ho’ o Yesus wo haluhu, “O nagona ngohi ayo? O nagona ahi ria dödoto?” ⁴⁹Daha ünanga wā tumutu i wi nō ni nikika de’ wo temo, “Nenangala ngohi ayo de’ ahi roria dödoto. ⁵⁰O nyawa ya do diai ahi Ama o horogaka ai mau, ge ōnanga ahi ria dödoto o nauru, de ahi biranga, de’ ngohi ayo.”

O hi totero mangale wo ma tēngo wo hi bari-barihi o gihih*(Mrk. 4:1-9; Luk. 8:4-8)*

13 O wange gēnanga dika o Yesus wa maḷa o tau gēnanga de woiki o taaga ma datekika de’ wo gogeruku genangoka dau. ²Duru manga ngōe o nyawa i ma toomu i wi hi gilolitino o Yesus, karana gēnanga ünanga wo harene o ngotiriḷe de wo gogeruku o ngotiri ma goronaka, ho de o nyawa yo wōe-wōe gēnanga i ma oko ino o dowongi oka. ³Ho’ o Yesus wā

dotoko o hali ma ngöe onangika de wa päke o hi totero.

“Wo ma tēngo wo to tumule woiki wo hi barihi o gihihi,” hoko gēnanga o Yesus wo mulāenge ai jarita. ⁴“Wo hi barihi ma go giriaka, naga ma gihihi i tifa o ngekomuku. Ho’ o totaleo ya ino de’ o gihihi gēnanga ya matāka ya olomo. ⁵Naga oli i tifa i

O pine ma dumule. (13:4)

ho helewo uku, ma tonaka ma huhutulu. O gihihi gēnanga i taiti i wango karana ma tonaka i kuranga. ⁶Ma’ de o wange i böa ilē, ma gihihi i tori-tori oka gēnanga i mulāenge i maai, i paha i toolenge de’ i honenge, karana ma ngutuku i wohama i luku uku ua. ⁷Naga oli ma gihihi i tifa o momo ma ho hihika uku. O momo ma ho hihika gēnanga i wango de’ i hi dehoto ya pakiti, ma gihihi i tori-tori oka gēnanga hi ädono i honenge. ⁸Ma’ naga

oli ma gihihi i tifa o tonaka i bo burere uku, ho' i hohoko; naga i lio hara ma ratuhu moi, naga hara ma mori butanga, de' naga oli hara ma moruange."

⁹I böto wo hi jarita o hi totero gënanga, o Yesus wo temo, "Nako de nia ngauku, ni ihene!"

Ya dodoa ho o Yesus wa päke o hi totero

(Mrk. 4:10-12; Luk. 8:9-10)

¹⁰I paha ino o Yesus i wi nö ni niki ya ino de' yo leha unangika, "Ya dodoa ho Bapa na päke o hi totero, nako no ade-ade de o nyawa yo wöe-wöe gënanga?"

¹¹O Yesus wo haluhu, "Hababu ngini i ni hi döakoka o ngongike la nia nako ma Jou Madutu wo pareta ma rahasia, ho de onangika kowali. ¹²Karana o nyawa de ma enangoka, aha ya hi döaka i holoi i wöe oli, de' onanga aha yo holoi. Ma' o nyawa manga kia-kia ua, de naga ma huhutulu onangoka ma aha ya lë. ¹³Hababu genangala ngohi ta päke o hi totero nako to ade-ade de o nyawa yo wöe-wöe, karana ona yö lega, ma' hokä o nyawa i ma hi mäke ua; de ona yo ihene ma hokä o nyawa yo ihenua de' i mangarati ua. ¹⁴De gënanga i dadi hokä ma Nabi Yesaya ma hirahi de wo hi ngahu oka,

'Ma Jou Madutu wo temo:

Onanga aha ka hoko genangika yo ihene ma' i mangarati ua;

önanga aha ka hoko genangika ya pulono ma' okia i dadi ko ya näko ua.

¹⁵ Hababu manga dibanga o nyawa ne önanga i dadi oka i bongono,

manga ngauku i dadi oka ya topongono de' manga lako i ruhutoka.

Nënanga i dadi hupaya manga lako uha i ma hi mäke,

manga ngauku uha i ma hihene,

manga dibanga uha i mangarati

de' uha yo lio ngohi ino,

la ngohi ta hi togumu.' "

¹⁶O Yesus wä temo i wi nö ni nikika, "Ma' hoko kia ngini nia utumu," "hababu i goungu ngini nia mäke de' ni ihene. ¹⁷Nio ho hininga, manga ngöe o nabi de' o nyawa yo to to moteke ma Jou Madutu ika, yö nahihu ya mäke, okia ngini o öraha nënanga nia mäke, ma' onanga ya mäke ua. Onanga yö nahihu yo ihene, okia ngini o öraha nënanga ni ihene, ma' onanga yo ihenua."

O momo ma ho hihika. (13:22)

**O Yesus wo hi tararono o hi totero mangale wo ma tēngo
o gihihi wo hi bari-barihi**

(Mrk. 4:13-20; Luk. 8:11-15)

¹⁸“Ni ihene okia ma mangarati o hi totero mangale o gihihi wo hi bari-barihi gēnanga. ¹⁹O gihihi i tifa o ngekomuku, ho hi tero o nyawa yo ihene o abari mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta, ma’ i mangarati ua. O Dorou i do diai gēnanga ya ino de’ ya ora, okia hi bari-barihoka manga hininga ma goronaka. ²⁰O gihihi i tifa o tonaka i ho helewo uku, ho hi tero o nyawa yo ihene o abari gēnanga, de’ gila-gila ya tarima de manga hininga i sanangi. ²¹Ma’ o abari gēnanga i ma hi ngutukua manga hininga ma goronaka, hi ädono i tongohonua. Hoko gēnanga önanga ya tagongo o huhu ekola o aniaya karana o abari gēnanga, gila-gila önanga i ma dohuku de yo setia oka ua. ²²O gihihi i tifa o momo i ho hihika ma hi dogorona uku gēnanga ho hi tero o nyawa yo ihene o abari gēnanga, ma’ yo hawatere mangale manga wo wango, de’ yo nahihu yo wango okia-kia ua yo kuranga. Karana gēnanga o abari ma Jou Madutu ino i hi dehoto manga hininga ma goronaka hi ädono i hohokua. ²³De’ o gihihi i tifa o tonaka i bo burere uku gēnanga ho hi tero o nyawa yo ihene o abari gēnanga de’ ya näko ma mangarati.

Onanga manga hohoko i wöe, naga o ratuhu moi, naga mori butanga, de' naga moruange ma hasili."

O hi totero mangale o nguhumu o pine ma hi dogoronaka

²⁴O Yesus wo hi jarita oli moi o hi totero o nyawa yo wöe-wöe ika, wato, "Oraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nänanga: Wo ma tēngo wo to tumule wo hi barihi o gihihi ma oa ai dumule oka. ²⁵O hutu moi uku, mata-mata o nyawa i mä ko ki idu oka, wo to tumule ai haturü gänanga wa ino de' wo hi barihi o nguhumu ma hohoko o pine ma hi dogorona ika, de' wo mä joboka. ²⁶Ho de o pine gänanga i wango de' i muläenge i huputu, ma nguhumö ma ya mäke. ²⁷De' wo to tumule ai hewa ma nyawa ya ino ma dumule ma dutu ino de' yo temo, 'Tuanga, mode ko i goungua Tuanga no datomo o gihihi ma oa ani dumule oka Tuanga? Sarakia i ma dadi hi ädono naga o nguhumu genangoka?' ²⁸Wo to tumule gänanga wo haluhu, 'Gänanga ahi haturü ai manarama.' De' ai hewa ma nyawa yo leha oli, 'Tuanga no mau ngomi mi oiki mia rahuku o nguhumu gänanga?' ²⁹Ma dumule ma dutu wo haluhu, 'Ngaro uha.' 'Hababu nako o nguhumu gänanga nia rahuku, done ma pine i ma hi da rahuku. ³⁰Nia maä ika o nguhumu gänanga i bori wango de o pine hi ädono o gu gutuku ma öraha. Dahaö ngohi aha tä temo yo utu-utukika: Nia toomu i hira ma nguhumu, nia liko, de' nia tuhuku. I böto gänanga nia toomu ma pine, de' nia gogono ma tau ika.' "

O hi totero mangale o sawi ma mui

(Mrk. 4:30-32; Luk. 13:18-19)

³¹O Yesus wo hi jarita oli moi o hi totero o nyawa yo wöe-woe ika, wato, "Oraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nänanga: O sawi ma mui gahumu moi, o nyawa ya lē, de' ya datomo manga dumule oka. ³²O sawi ma mui gänanga o gihihi duru ma alu-aluhu. Ma' nako i wangoka, enanga i ma dadi o gota ma ago-agomo, i holo i ago-agomo de o gota i dato-datomo ma röehe i bole-bole ma homoa. Enanga i ma dadi o gota, hi ädono o totaleo ya ino i mä igutu ma jaga-jaga ika."

O hi totero mangale o rāgi*(Luk. 13:20-21)*

³³Naga moi o hi totero ma homoali o Yesus wo hi jarita o nyawa yo wōe-wōe ika. “O ōraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dāgi hokā o rāgi o ngoheka mo ma tēngo ma Iē, mo hi ganu ino de o tarigu o litere moruata hi ādono mata-mata i hero!”

Ya dodoa ho o Yesus wa pāke o hi totero*(Mrk. 4:33-34)*

³⁴Mata-mata o Yesus wo dotoko o nyawa yo wōe-wōe ika wa pāke o hi totero. ³⁵De hoko gēnanga i dadi hokā o nabi yo temo, “Nako de ōnanga to temo-temo ngohi ta pāke o hi totero; ngohi aha to hi ngahu okia naga i iu-iunu ka de ma dero i dadi o dunia nēnanga.”

O Yesus wo hi tararōno o hi totero mangale o nguhumu o pine ma hi dogoronaka

³⁶I paha de gēnanga o Yesus wā māla o nyawa manga ngōe gēnanga, de' wo wohama o tau ika. I wi nō ni niki ya ino de' yo temo, “Beika Bapa no hi tararōno ngomi ino ma mangarati o hi totero mangale o nguhumu o pine ma hi dogoronaka.”

³⁷O Yesus wo haluhu, “O nyawa wo hi bari-barihi o gihihi ma oa ganga o Nyawa manga Ngohaka. ³⁸O dumule gēnanga ganga o dunia nēnanga. O gihihi ma oa gēnanga ganga o nyawa yo dadi oka ma Jou Madutu ai umati. O nguhumu gēnanga ganga o nyawa i wi mote-moteke o Ibilihi. ³⁹O haturū wo dato-datomo o nguhumu gēnanga ganga o Ibilihi. O gu gutuku ma ōraha ganga o Kiamati ma Wange, de' o nyawa yo utu-utuku gēnanga ganga o malaekat-malaekat. ⁴⁰Hoka sarakia o nguhumu ya toomu de' ya tuhuku o uku ika, hoko genangoli o Kiamati ma Wange oka. ⁴¹O Nyawa manga Ngohaka aha wa huloko ai malaekat-malaekat yā toomu mata-mata ai umati ma hi dogoronaka yo dō dā dadi o hababu o nyawa o baradoha yo diai, de' o nyawa ma homoa ohi mata-mata o dorou yo do diai. ⁴²Onanga mata-mata aha yā umo o uku i toka-tokara ma ngi ika; genangoka ona aha yo ari de' ya tagongo o hangihara. ⁴³De' o nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau aha yo cahaya hokā o wange ma lako, ma Jou Madutu ai

Dunia ma Hungi ma goronaka, to ona manga Ama. Ho', nako de nia ngauku, ni ihene!"

O hi totero mangale o arata o tonaka ma goronaka

⁴⁴“O öraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nänanga: Naga o arata o tonaka ma goronaka i ma hi baituku, de' wo ma tēngo wo fai-faiti de wa mäke, de' wo hi baitokali o tonaka ma gorona uku. I paha ika karana ai mörene, o nyawa gänanga woiki wa hukunu mata-mata ai arata, de' wo ma ki lioro wa ija o tonaka gänanga.”

O hi totero mangale o muhutika i hö hailoa

⁴⁵“O öraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nänanga: Wo ma tēngo o dagangoka wo lingiri o muhutika ma ija i hali-hali. ⁴⁶Ma öraha ünanga wa mäke o muhutika moi duru ka ha hailoa, wo ma taiti ünanga woiki de' wa hukunu mata-mata ai arata, de' wa ija o muhutika gahumu moi gänanga.”

O hi totero mangale o homa

⁴⁷“O öraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi i hi tero hokä o homa ya umo o taaga oka, de' ya mäke o nawoko i rupa-rupa. ⁴⁸Ma homa gänanga i omangoka, o nawoko yo lingi-lingiri gänanga ya göraka o homa gänanga o dudungiha. I paha önanga yo gogeruku de' ya tinga-tingaka o nawoko gänanga: O nawoko ma oa yö nöa o karaja uku, de' ma nawoko ma dorou ya umo. ⁴⁹Hoko genangoli o Kiamati ma Wange oka, o malaekat-malaekat aha yoiki yä tingaka o nyawa ma dorou de' o nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau. ⁵⁰I paha o nyawa ma dorou gänanga yä umo o uku ma ngi ika. Genangoka ona aha yo ari de' ya tagongo o hangihara.”

O baranga ma hungi de' o baranga i hira-hira

⁵¹“Sarakia naga ngini ni mangarati oka mata-mata gänanga?” o Yesus wä leha.

“Mi mangarati Bapa!” önanga yo haluhu.

⁵²De o Yesus wä temo, “Gänanga ma hababu moi-moi o agama ma guru yo dadi oka ma Jou Madutu ai umati, ganga hokä wo ma tēngo o tau ma dutu, wo hi hupu ai arata ma ngi ino, o baranga ma hungi, de' i hira-hira.”

O Yesus i wi tarima ua o Nazaret ma bereraka*(Mrk. 6:1-6; Luk. 4:16-30)*

⁵³I pahaka o Yesus wo hi jarita o hi totero-hi totero gënanga, ünanga wa māla o ngi gënanga, ⁵⁴de' wo ma ki lioro ai kapongika. Dokengoka ünanga woiki wo dotoko o pu puji ma tau oka, de' o nyawa hi gihe-gihene ai do dōtoko gënanga, duru yo hëranga. Onanga yo temo, "O nyawa nënanga kia ino wa märke o barija hoko nënanga? De' kia ino ünanga wa märke o kuaha ho wo diai o nonako i hëra-hëranga? ⁵⁵Mode ko i goungua ünanga o gota ma tukanga ma ngohaka? Ko i goungua o ngo Maria gënanga ngoi ayo; de' ai ria dodoto ganga o Yakobus, o Yusuf, o Simon de' o Yudas? ⁵⁶De' ko i goungua ai bira-biranga yo gogere nenangoka? Kia ino ünanga wa märke mata-mata gënanga?" ⁵⁷De önanga i wi tarima ua o Yesus. De' o Yesus wä temo onangika, "O nabi wo ma tēngo kiaka dika i wi horomati, sowali ua ai kapongoka de' ai tau oka mahirete." ⁵⁸Ho' genanga o Yesus woluku wo diai o nonako i hëra-hëranga ma ngöe genangoka hababu önanga yo ngaku ua.

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai honenge*(Mrk. 6:14-29; Luk. 9:7-9)*

14 Ma orahoka gënanga o Herodes, o Galilea ma berera wa ko kuaha, wo ihene mangale o Yesus. ²O Herodes wä temo o häe-häekika, "Marai oka nënanga o Yohanis Wo ohi-ohiki wo wango okali! Gënanga ma hababu ünanga de ai kuaha wo diai o nonako i hëra-hëranga."

³Hababu i hira de gënanga o Herodes wo huloko o Yohanis i wi tagoko de' unanga i wi liko de i wi hi ngohama o bui ika. O Herodes wo diai hoko gënanga karana o ngo Herodias, ai dodoto ai romanga o Filipus, ngoi hekata. ⁴Hababu o Yohanis wī temoka o Herodes ika hoko nënanga, "Yakunua ngona no kawingi de o ngo Herodias!" ⁵I moteke ma diai o Herodes wō nahihu wī toma o Yohanis, ma' o Herodes wä modongo o nyawa ika, hababu önanga i wi nako o Yohanis gënanga o nabi.

⁶Ma orahoka o Herodes wo hi rame ai taongo ma wange wo dadi, o ngo Herodias ngo mi ora mo selo o tamu-tamu manga himangoka. Ami selo o Herodes duru ai hininga ya sanangi, ⁷hi ädono o Herodes wo jaji munangika de ma koboto, okia dika mo gahoko aha wo mi hi döaka.

⁸Karana ngo mi ayo o demo mo mi noäka, o moholehe gënanga mo temo, “Ngohi to gähoko o Yohanis Wo ohi-ohiki ai häeke ni hi döaka ngohi ino, öraha nënanga dika o dulanga ma loku oka!”

⁹Wo ihene o go gahoko gënanga, o Herodes duru ai hininga i dadi i huha. Ma’ karana ünanga wo kobotoka ai tamu-tamu manga himangoka, ünanga wo hi pareta hupaya o moholehe gënanga ami go gahoko i hi moteke. ¹⁰Unanga wä huloko o nyawa yoiki o bui ika la ya tobiki o Yohanis ai häeke. ¹¹I paha o Yohanis ai häeke gënanga ya ao i hi ngohama o dulanga ma loku oka de’ i hi döaka ma moholehika gënanga. De’ ma moholehe gënanga ma aoli ngo mi ayo ika. ¹²I paha de gënanga o Yohanis i wi nö ni niki ya ino ya lë o Yohanis ai mayeti de’ ya lungunu. De’ onanga yoiki de’ i hi ngahu o hali gënanga o Yesus ika.

O Yesus wa hi ołomo o nyawa yä ribuhu motoa

(Mrk. 6:30-44; Luk. 9:10-17; Yoh. 6:1-14)

¹³Ma öraha o Yesus wo ihene o abari gënanga, ünanga wo ma tēngo uku wo ngotiri de’ wa mala o ngi gënanga, la woiki o ngi moi ika koiwa naga o nyawa yo gigororo. Ma’ o nyawa de yo ihene o hali gënanga, önanga ya mala manga kota de’ yoiki i wi niki i wi hi duru o Yesus ya niki o dudungika ma ngëkomo. ¹⁴Ma öraha o Yesus o ngotiroka de wo uti, de’ wä mäke o nyawa manga ngöe gënanga, ünanga wä dora önanga. Ho ünanga wa hi togumu yo po panyake.

¹⁵Ma bimaoa uku, i wi nö ni niki o Yesus ya ino de’ yo temo unangika, “O wange bimaoaka de’ o ngi nënanga i tingakino. I holoï ya oa Bapa nä huloko o nyawa ne önanga yoiki, hupaya ya mäke o inomo i ma ija o kapo-kapongika.”

¹⁶“Ngaro uha önanga yoiki,” o Yesus wato, “ngini dika nia hi ołomo.”

¹⁷“Ngomi duga-duga mia roti motoa de’ o ngai hinoto o nawoko!” o Yesus i wi nö ni niki yo haluhu.

¹⁸“Ni ao ino gënanga nenangino,” o Yesus wato. ¹⁹I paha ünanga wä huloko o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo gogeruku o momo ma loku oka. Ika de wa lë o roti motoa de’ ma nawoko o ngai hinoto gënanga, ika de wo ma mataga o dihangile de’ wo temo sukur ma Jou Madutu ika, i böto de gënanga ünanga wa bëla-bëlaka o roti gënanga de ai giama de’ wo hi döaka i wi nö ni nikika la ya hi kodoku o nyawa yo wöe-wöe ika

gënanga. ²⁰Onanga mata-mata yōlomo hi ädono yä punuhu. I böto de gënanga i wi nö ni niki o Yesus ya toomu o inomo ma boloi gënanga; naga o karaja ngimoi de hinoto ya ömanga. ²¹Yo ōlo-ōlomo o öraha gënanga done ho ya ribuhu motoa, yä etongowahi o ngoheka de' o ngoha-ngohaka.

O Yesus wo mä dagi o akere ma Ioku ika

(Mrk. 6:45-52; Yoh. 6:15-21)

²²De i böto gënanga o Yesus wä huloko i wi nö ni niki yo harene manga ngotirile de' yo hira yo töaka o taaga, ünanga ma go giria wä huloko o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo lio. ²³O nyawa yo wöe-wöe gënanga yoikoka, o Yesus wa döa moi o doporono la wo mä niata wo ma têngoka. Yo hutu oka, o Yesus ka o doporonokahi wo ma têngoka. ²⁴Hoko kia owahi, o ngotiri yö bare-barene o Yesus i wi nö ni niki, ma gurutikaka, o taaga ya to gorona ikaka. Manga ngotiri gënanga o moku-moku hi boha-boha ya umo ya ika ya ino, karana o hidaloko manga himangino. ²⁵O takoro hange de' o takoro butanga ma hi gorona ka ma ho hutu ohi, o Yesus wa ino onangino ka o akere ma Ioku ika wo böa. ²⁶I wi nö ni niki i wi mäke ünanga wo mä dagi ka o akere ma Ioku ika wo böa, önanga duru yä todokana, yo hawana de' yo pöaka, "O Tokata!"

²⁷Ma' o Yesus gila-gila wo haluhu, "Ni ma ridi! Ngohi o Yesus. Uha ni hawana!"

²⁸Ika de o Petrus wo temo, "Nako ngona i gongu o Yesus, no hi huloko ngohi ta ika to mä dagi o akere ma Ioku ika."

²⁹O Yesus wo haluhu, "Na ino." Ho' o Petrus o ngotiroka de wo uti, wo ma dagi o akere ma Ioku ika, de' wa ika o Yesus ika. ³⁰Ma' ma öraha o Petrus wa mäke o hidaloko ma buturungu o taaga oka gënanga, ünanga wo hawana de' muläenge i wi lutu. "Jou no hi riwo!" o Petrus wo pöaka.

³¹O Yesus wo ma taiti wo hi döakika ai giama de' wi tagoko ünanga, de' wi temo, "Petrus, Petrus, ngona nënanga kuranga no ngaku. Ya dodoa ho no hi dodato?"

³²Ika de ya hinoto ö yo harene o ngotirile gënanga, de' ma hidaloko ma i ridi. ³³De o Yesus i wi nö ni niki ya tilabuku i wi huba o Yesus. Onanga yo temo, "I gongu o Jou ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka!"

**O Yesus wa hi togumu o nyawa yo po panyake
o Genesaret ma bereraka**

(Mrk. 6:53-56)

³⁴Ma öraha önanga i ma hi ädono o taaga gënanga ma hononga ika, önanga yo uti o Genesaret ma hohaniha. ³⁵De' ma nyawa genangoka yä mäke, ya ino-ino gënanga o Yesus, önanga i hi ngahu o abari gënanga o daera yö getongo, o kota gënanga ma gilolitino. Ho o nyawa yo po panyake mata-mata yä ao o Yesus ika. ³⁶De' onanga yo gahoko o Yesus ika, hupaya yakunu ya sö ai juba, ngaro ka ma dekara dika. De' o nagona hönanga ya tigi o Yesus ai juba önanga mata-mata yo togumu.

O ete de o tohora manga adati de manga biaha

(Mrk. 7:1-13)

15 O Farisi ma nyawa o doomu moi de o agama ma guru ya muruono naga o Yerusalem ino, ya ino o Yesus ino. Onanga yo leha unangika, ²“Ya dodoa ho i ni nö ni niki ya tilakuru nanga ete de nanga tohora manga adati? Ma öraha aha yolomo, önanga ya ihorua manga giama i moteke o datoro!”

³O Yesus wo haluhu, “De' ya dodoa ho ngini ö nia tilakuru ma Jou Madutu ai pareta, duga-duga karana nia moteke nia ete de nia tohora manga adati? ⁴Hababu ma Jou Madutu wo temo, ‘Nia horomati nia ama de nia ayo,’ de’ ‘O nagona hönanga yä te temo manga ama de’ manga ayo, ko kiani önanga yä hukumu hi ädono yo honenge.’ ⁵Ma’ ngini ni dotoko; nako o nyawa yä temo manga dimonika, ‘Okia ko kiani ngohi ta hi döaka ahi ama de’ ngohi ayo ika, ngohi to hi huba oka ma Jou Madutu ika,’ ⁶ho o nyawa gënanga wi hi patutoka ua, wä horomati ai ama de’ ngoi ayo. Ho’, karana nia ete de nia tohora manga adati, ngini nio lega ika ua ma Jou Madutu ai demo. ⁷Ngini o nyawa ni elu-eluku! I tiai hokä ma Nabi Yesaya ma hirahi de wo hi ngahu oka mangale ngini, hoko nënanga,

⁸ ‘Ma Jou Madutu hoko nënanga wo temo:

O nyawa ge önanga i hi horomati ngohi duga-duga
ka manga demo,

ma’ manga hininga i kurutika de de ngohi.

⁹ Parahaja önanga ngohi i hi huba,

hababu yo dotoko o nyawa manga datoro hokä gënanga to
ngohi ahi datoro.’ ”

O hali kiaka o nyawa yä peseke*(Mrk. 7:14-23)*

¹⁰I paha o Yesus wä ahoko o nyawa yo wöe-wöe de' wä temo onangika, "Ni ihene hupaya ni mangarati! ¹¹Okia naga i wohama nanga uru oko, gënanga yä pesekua o nyawa; duga-duga okia naga i hupu-hupu nanga uru iha, gënanga doka ya diai i dadi o nyawa yo peseke."

¹²De' i wi nö ni niki o Yesus ya ino de' yo temo o Yesus ika, "No hi öriki Bapa o Farisi ma nyawa gënanga manga hininga i kuranga, yo ihene Bapa no temo hoko gënanga?"

¹³O Yesus wo haluhu, "Okia naga i dato-datomo nako ahi Ama o horogaka unangua wo datomo, aha i rahuku. ¹⁴Ngaro uha nia lega ika o Farisi ma nyawa gënanga. Ona gënanga o tutuda yo pilo-piloko; de nako o nyawa yo pilo-piloko yä tuda o nyawa yo pilo-piloko, aha ya hinoto ö yä otaka o goti uku."

¹⁵O Petrus wo temo, "Bapa no mi hi tararonohi o hi totero gënanga ngomi ino!"

¹⁶O Yesus wo haluhu onangika, "Ngini ö ma ni mangarati owahi? ¹⁷Nia näko ua ngini, okia naga i wohama nanga uru oko i uti nanga mamata uku, de' i paha i hupu oli? ¹⁸Ma' okia naga i hupu nanga uru iha, ma ahali nanga hininga ilē; de' genanga ya diai o nyawa yo peseke. ¹⁹Hababu nanga hininga ilē i puda o dibanga ma do dorou, i dadi o hababu o nyawa yo toma, yo howono, o nahihu ma dorou, yo tohiki, o hakihi i elu-eluku de' o fitana. ²⁰Gënanga dau hönanga i dadi o hababu o nyawa yo peseke, ma' hoḻomo de' nanga giama ha ihorua i dadi ua o hababu o nyawa yo peseke."

O Kanaan ma ngoheka mo ma tēngo ami ngongaku*(Mrk. 7:24-30)*

²¹I paha gënanga o Yesus wa maḻa o ngi gënanga de' o daera ya tigi-tigino o Tirus de' o Sidon ma kota genangika o Yesus woiki. ²²Ma daera ino gënanga o Kanaan ma ngoheka mo ma tēngo, ma ino o Yesus ino de mo pōa-pōaka, "Daud ai Ngohaka, no hi dora ngohi! Ngohi ora o womaha ma dorou i mi ngohamika. Duru ka ha giria."

²³O Yesus wo mi baluhua ma ngoheka gënanga. Ho' i wi nö ni niki o Yesus ya ino unangino de' yo gahoko, "Bapa, no mi

huloko ma ngoheka gënanga moiki. Mūnanga duga-duga mo gi gigo dika nanga poretino!”

²⁴O Yesus wo mi baluhu, “Ngohi i hi huloko duga-duga o Israel ma nyawa ika, ma bo boloi önanga yo hi hihangika.”

²⁵O ngoheka gënanga ma ino de’ ma tilabukuku o Yesus ai himangoka de’ mo temo, “Tuanga, no hi riwo.”

²⁶O Yesus wo mi baluhu, “I torou o ngoha-ngohaka manga inomo ha lē de’ ho dotumo o kaho ika.”

²⁷“I goungu, Tuanga,” o ngoheka gënanga mo haluhu, “ma’ o kaho ma ka ya olomo o inomo ma hou-hou, i tifa-tifa uku ma dutu ai mejaka.”

²⁸De’ o Yesus wo mi temo, “Ayo, i goungu ani ngongaku i amoko! Maḷa ika la i dadi hokä okia ngona nö nahihu!” Ka o öraha gënanga dika de ngo mi ora gënanga mo togumu.

O Yesus wa hi togumu manga ngöe o nyawa yo po panyake

²⁹O Yesus wa maḷa o ngi gënanga, de’ wo tagi wo towongi o Galilea ma Taaga ma datekino. I paha ünanga wo döa o doporonile de’ wo gogeruku genangoka. ³⁰Manga ngöe o nyawa ya ino unangino, o nyawa manga lōu i hone-honengoka, yo piloko, yo lugu, yo mou, de’ manga ngöe ohi o panyake ma homoa. Onanga ya kelenga uku o nyawa yo po panyake gënanga o Yesus ai himangoka, de’ o Yesus wa hi togumu. ³¹O nyawa manga ngöe genangoka dau duru yo hēranga, ma öraha önanga ya mäke o nyawa yo mou yakunu yo temo, manga lōu i hone-honengoka yo tagi i tiai oka, yo lugu-lugu i mä dagi, de’ yo piloko i ma hi öriki. De’ onanga i wi hi giriri o Israel oka manga Jou Madutu.

O Yesus wa hi olomo o nyawa ya ribuhu iata

(Mrk. 8:1-10)

³²I paha o Yesus i wi nö ni niki wä ahoko de’ wä temo, “Ngohi duru tä dora o nyawa manga ngöe nënanga. O wange hange i böto, önanga de de ngohi, de’ o öraha nënanga önanga manga inomo koiwa. Ngohi toluku ha maḷa ika önanga yo lio de manga mamata ma doḷa koiwa, done önanga yo kikitoko o ngëkomo ma hoanika.”

³³Ho i wi nö ni niki o Yesus i wi leha unangika, “Kia ino ngone yakunu ha mäke o inomo, ma hoanoka nënanga la ha hi olomo o nyawa manga ngöe nënanga?”

³⁴“Naga ngini oka o roti muruono?” o Yesus wä leha onangika.

“Tumidi,” önanga yo haluhu, “de’ o nawoko ma ho hu mujuru o ngai muruono naga.”

³⁵De o Yesus wä huloko o nyawa manga ngöe gënanga yo gogeruku o tonakoka. ³⁶De’ unanga wa lë o roti tumidi de’ o nawoko gënanga, i paha wo hi döaka o sukur ma Jou Madutu ika. I böto de gënanga wa bëla-bëlaka ma roti de’ ma nawoko gënanga de ai giama, de’ wo hi döaka i wi nö ni nïkika. De’ onanga i hi kodoku o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga. ³⁷Mata-mata önanga yo lomo hi ädono yä punuhu. De yo lomoka i wi nö ni nïki o Yesus ya toomu o inomo ma boloi gënanga. Mata-mata naga o karaja tumidi i ömanga. ³⁸Manga ngöe yo o lomo o öraha gënanga o nau-nauru dika naga ya ribuhu iata, yä etongowahi o ngo ngoheka de’ o ngoha-ngohaka.

³⁹I paha o Yesus wä huloko o nyawa manga ngöe gënanga yo lio. Unanga mahirete wo harene o ngotirilë de’ woiki o Magadan ma daera ika.

O Farisi ma nyawa yo gähoko o Yesus wo diai o nonako i hëra-hëranga

(Mrk. 8:11-13; Luk. 12:54-56)

16 Naga ya muruono naga o Farisi de’ o Saduki ma nyawa ya ino o Yesus ino yo mau i wï budi. Onanga yo gahoko ünanga wo diai o nonako i hëra-hëranga, la i nyata i goungu ünanga ma Jou Madutu oka de wa ino. ²O Yesus wo haluhu, [“Nako o wange tigi-tigi i tumunu, ngini ni ato, ‘Gitawa ya oa hababu ma dihanga i tokara.’ ³De’ o ngorumino, ngini ni ato, ‘O wange nënanga aha i awana, hababu o dihanga i tokara de ya hö hohongo.’ Ngini ni akunu de ma hirahi nia näko oka o gitawa nako nia tailako dihanga ma do dagi, ena hioko o nonako-nonako o öraha nënanga, ngini nia näko ua okia aha i dadi:”] ⁴“Duru i torou de’ yo toba lawani, o nyawa o öraha nënanga. Ngini ni gahoko ngohi to diai o nonako i hëra-hëranga. O nonako i hëra-hëranga ka moi ö de aha ko i ni hi döakua, sowali ua o nonako i hëra-hëranga ma Nabi Yunus.”

De hoko gënanga o Yesus wo temo oka wä malä ika de wo ma jobo oka.

O Farisi de' o Saduki ma nyawa manga ragi

(Mrk. 8:14-21)

⁵O Yesus i wi nö ni niki i ma hi adonika o taaga ma honongaka, dahaö önanga ya näko ya wohanga o roti i mä gao.

⁶O Yesus wä temo onangika, “Ni ma hi do diai mangale o Farisi de' o Saduki ma nyawa manga ragi.”

⁷Yo ihene o Yesus ai demo-demo gënanga, i wi nö ni niki yo muläenge i ma ke temo, “Unanga wo temo hoko gënanga karana ngone ho mä gao ua o roti.”

⁸O Yesus wa näko okia önanga i hi ade-ade. Ho' unanga wä temo, “Ya dodoa ho ngini ni ma ko ke leha mangale nia roti koiwa? Ngini i kuranga ni ngaku! ⁹Ngini ni mangarati owahi? Mode ngini nio hininga ua, o roti motoa ngohi ta bëla-bëlaka de ya ribuhu motoa ya ōlomo? O karaja muruono ma boloi nia toomu? ¹⁰De' sarakia oli de o roti tumidi, de ya ribuhu iata ya ōlomo? O karaja muruono ma boloi nia toomu? ¹¹Ya dodoa ho hi ädono ngini ni mangarati ua, ngohi to ade-ade ua de de ngini mangale o roti? Ni ma hi do diai mangale o Farisi de' o Saduki ma nyawa manga ragi.”

¹²Ma baha o Yesus i wi nö ni niki gënanga i mangarati o Yesus wä huloko önanga i ma hi do diai mangale o ragi o roti ika ua i hi päke-päke, ma' o Farisi de' o Saduki ma nyawa manga dodotokika.

O Petrus ai ma ngaku mangale o Yesus

(Mrk. 8:27-30; Luk. 9:18-21)

¹³O Yesus woiki o Kaisaria Filipi ma kota ma daera ma datekoka. Genangoka dau i ma hi adonika o Yesus wä leha i wi nö ni niki, “I moteke o nyawa yo temo, o Nyawa manga Ngohaka gënanga o naguna?”

¹⁴I wi nö ni niki yo haluhu, “Naga utu yato o Yohanis Wo ohi-ohiki. Naga oli yato o Elia. Ma homoali yato o Yermia, ekola moi ani ma nabi.”

¹⁵“Ma' i moteke ngini mahirete, ngohi nënanga o naguna?”

¹⁶O Simon Petrus wo haluhu, “Bapa ngona o Koano Wo hi ho halamati, ma Jou Madutu ai Ngohaka No Wango-wango.”

¹⁷“No utumu duru ngona, Simon o Yona ai ngohaka!” o Yesus wato. “Hababu o hali nënanga o nyawa ua i ni hi ngahu ngona ika, duga-duga ahi Ama o horogaka. ¹⁸Hababu gënanga

la no hi öriki, ngona ganga o Petrus, o nuha i kua-kuata. De' o nuha nēnanga ma Iōku oka ngohi aha to hi goko ahi gereja, ya hihanga yakunua; ngarokö o honenge ma kuaha. ¹⁹Ngohi aha to hi döaka ngona ika ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi to ēna ma kusi. Okia ngona nö duhunu o dunia ma Iōku oka, o horogaka ö yö duhunu. De' okia nato i tiai o dunia ma Iōku oka, o horogaka ö yato i tiai."

²⁰I paha de gēnanga o Yesus wa hi poma-poma i wi nö ni nīkika hupaya önanga ka moika ö de uha i hi ngahu, ünanga gēnanga o Koano Wo hi ho halamati.

O Yesus wo hi ade-ade mangale ai hangihara de' ai honenge

(Mrk. 8:31-9:1; Luk. 9:22-27)

²¹Muläenge o öraha gēnanga, o Yesus wä temo wo hi to tiaika, i wi nö ni nīkika, ünanga ko kiani woiki o Yerusalem ika de' wa mäke ma ngöe o hangihara, o tutuda-tutuda ino, o imam-imam manga häeke de' o agama ma guru-guru ino. Unanga aha i wi toma, ma' o wange hange ya batingi ünanga aha i wi hi momikoli.

²²De' o Petrus wī tauru o Yesus ai datekino de' wi taaere wato, "Tanu ma Jou Madutu wo hi tingaka o hali gēnanga Jou! Uha hi ädono o hali gēnanga i dadi ngona ika Jou!"

²³O Yesus wo mä lega ai poretoko de' wī temo o Petrus ika, "Noiki nenangoka, No goda-goda! Ngona no hi tä tatoko ngohi. Ani dibanga gēnanga o nyawa ma dibanga; ma Jou Madutu ua ai dibanga!"

²⁴I paha o Yesus wä temo i wi nö ni nīkika, "O nyawa yo mau i hi nīki ngohi, ko kiani ya wohanga manga diri ma paralu, ya moku manga salib de' hi gila-gila i hi nīki ngohi. ²⁵Hababu o nyawa yo mau yo riwo manga ngango, aha i hihanga manga ngango. Ma' o nagona i hi döaka manga ngango mangale ngohi, aha ya mäke manga ngango. ²⁶Okia ma utumu onangika nako i ngodumu o dunia nēnanga, i dadi ka to önanga, ma' i hihanga manga ngango? Yakunu o ngango gēnanga hi tagali de okia naga moi?"

²⁷I tedekanoka ua, o Nyawa manga Ngohaka ka ma moi de ai malaekat-malaekat aha yo böa de ai Ama ai kuaha. Ma orahoka gēnanga, ünanga aha wa balaha o nyawa moi-o nyawa moi manga manarama. ²⁸Nia näko! Ngini nia hi dogoronaka nengoka

naga aha utu yo honengowahi, i hira de i wi mäke o Nyawa manga Ngohaka wo böa hokä o Koano.”

O Yesus wi hi mulia

(Mrk. 9:2-13; Luk. 9:28-36)

17 O wange butanga i paha ika o Yesus wä ao o Petrus, o Yakobus de' ai dodoto o Yohanis, i ma tingaka o Īoku moi ika, ma Īoku gënanga ka ha gurutiĕ. ²Manga himangoka, i todokanino o Yesus ai rupa i ngali: Ai biono i dadi i tararono hokä o wange ma lako de ai pakeanga ma ma garehe de i leto-letongo. ³I paha ya ruange o Yesus i wi nö ni niki gënanga yä mäke o Musa de' o Elia i mä teke ade-ade de o Yesus. ⁴De' o Petrus wo temo o Yesus ika, “Jou nenangoka ngone duru ho sanangi. Nako Jou nö igo, ngohi aha to hi goko o tau-tau nenangoka gahumu hange: moi to ngona Jou, moi to Musa de' moi oli to Elia.”

⁵O Petrus ka wo temo-temo ohi, o lobi duru ma do dararono yä hawo o Yesus, o Musa, de' o Elia, de' o lobi ino gënanga yo ihene o ilingi i temo, “Nenangala ahi Ngohaka ti dora-dora. Unanga ahi hininga ya däene. Ni wi hi gihene ünanga!”

⁶O Petrus, o Yakobus de' o Yohanis, yo ihene o ilingi gënanga önanga duru yo hawana, hi ädono i ma hi tudukuku o tonakuku. ⁷Ma' o Yesus wa ino de' wä sö önanga de wä temo, “Ni momiki,” “uha ni hawana!” ⁸Ho de önanga i ma lega oli, moi oka ua önanga yä mäke sowali ua o Yesus dika.

⁹Ma öraha önanga o Īoku oka de yo uti, o Yesus wa hi poma-poma, “Uha ni hi ngahu ka moika ö de uha okia kangano ngini nia mäke nako o Nyawa manga Ngohaka wo momikowahi o honenge ma hi dogoronaka.”

¹⁰O Yesus i wi nö ni niki yo leha unangika, “Ya dodoa ho o agama ma guru-guru yato o Elia ko kiani wo hira ino wo böa?”

¹¹O Yesus wo haluhu, “I goungu o Elia wo böa de' unanga aha wo hi diai i tiaï hagala mata-mata. ¹²Ma' ngohi ti ni temo ngini ika, o Elia wo böaka, ma' o nyawa i wi näko ua ünanga; önanga i wi diai manga hininga ma huka dika. De' hoko genangoli önanga aha i wi diai o Nyawa manga Ngohaka.”

¹³Ho' o Yesus i wi nö ni niki i mangarati, o Yesus wo ade-ade mangale o Yohanis Wo ohi-ohiki.

**O Yesus wi hi togumu o ngohaka wo ma tēngo i wi ngohamika
o womaha ma dorou**

(Mrk. 9:14-29; Luk. 9:37-43a)

¹⁴Ma öraha o Yesus de' i wi nö ni niki ya ruange i ma ki lioro o nyawa yo wöe-wöe ino gēnanga, o nauru wo ma tēngo wa ino, wo huba o Yesus ai himangoka, ¹⁵de' wo temo, "Bapa ni dora ahi ngohaka. Unanga i wi hohomu. Nako ai hohomu i böa duru ka i hiri, hi ädono ma moi-ma moi wo du ruba uku ika ekola o akeruku. ¹⁶Ngohi ti ao oka i ni nö ni nika Bapa, ma' onanga yakunua i wi hi togumu ünanga."

¹⁷O Yesus wo haluhu, "Gogule ua ngini nēnanga! Ngini i goungu nia hininga i rehene, de' ni ngaku ua. Hi ädono hoko kia ma dēkana ko kiani ngohi to gogere de de ngini de' ti ni hi sabari? Ni wi ao ino o ngohaka gēnanga!" ¹⁸De' o Yesus wa huloko o womaha ma dorou o ngohaka ai goronaka gēnanga i hupu. De' o womaha ma dorou gēnanga i hupu, de' o ngohaka gēnanga o öraha gēnanga dika wo togumu.

¹⁹I paha o Yesus i wi nö ni niki ya ino o Yesus ino, wo ma tēngo oka de' i wi leha, "Bapa, okia ma hababu ho ngomi mi akunua mia duhu o womaha ma dorou gēnanga?"

²⁰O Yesus wo haluhu, "Hababu ngini nia ngongaku i kuranga. Nio ho hininga! Nako ngini de nia ngongaku ma pako hokä o sawi ma mui, ngini yakunu ni temo o loku ika nēnanga, 'No ma tururu dokengika!' marai o loku nēnanga aha i ma tururu. Koiwa moi okia naga la ngini ni akunua ni diai! [²¹Ma' o womaha ma dorou ma rupa hoko nēnanga, yakunu i duhu, ko kiani o hubayanga de o puaha dika.]"

O Yesus wo hi ade-ade oli mangale ai honenge

(Mrk. 9:30-32; Luk. 9:43b-45)

²²Ma öraha o Yesus i wi nö ni niki i ma toomu o Galilea oka, o Yesus wä temo onangika, "I tedekanoka ua, o Nyawa manga Ngohaka aha i wi hi lapahi o nyawa manga kuaha ika. ²³Unanga aha i wi toma, ma' o wange hange oka ünanga aha i wi hi momiki."

De i wi nö ni niki duru manga hininga i huha.

O kota o Galilea ma Taaga ma datekoka. (17:22)

Ma Jou Madutu ai Tau ma soungu ma bo bangu

²⁴Ma öraha o Yesus de' i wi nö ni niki i ma hi ädono o Kapernaum ma kota ika, ma Jou Madutu ai Tau ma soungu yo gaho-gahoko ya ino o Petrus ino de' yo leha, "Ani Guru wo fangu ma Jou Madutu ai Tau ma soungu ekola kowali?"

²⁵O Petrus wo haluhu, "Wo fangu!"

O Petrus wo lio ino, de o Yesus i hira wi leha, "Simon, sarakia to ngona ani da mäke? O nagona ko kiani yo fangu o bea ekola o soungu o dunia ma ko koano ika? O rayati ekola o nyawa ma poretino?"

²⁶"O nyawa ma poretino," o Petrus wo haluhu.

"Nako hoko gënanga," o Yesus wato, "o rayati ngaro uha yo fangu. ²⁷Ma' uha ngone o nyawa manga hininga ha kuranga. Ho', noiki o taaga ika la no memekana. Na Ië o nawoko ma do di hiraka na tago-tagoko. Ma uru ma goronaka gënanga aha na mäke o tiwi, la yakunu no hi fangu nanga soungu i nä hinoto. Na Ië o tiwi gënanga de' no fangu onangika nanga soungu, ma Jou Madutu ai Tau ma soungu."

O nagona i holoi yo lamoko?*(Mrk. 9:33-37; Luk. 9:46-48)*

18 O öraha gënanga o Yesus i wi nö ni niki ya ino o Yesus ino de' yo leha, "O nagona yä hetongo i holoi yo lamoko ma Jou Madutu ai umati manga hi dogoronaka?"

²O Yesus wī ahoko o ngohaka ma i teteke wo ma tēngo, de' wī oko iġe manga himangoka. ³De' o Yesus wo temo, "Ni ngaku! Duga-duga nako ngini ni mä gali de ni dadi hokä o ngohaka, ngini aha ni dadi ma Jou Madutu ai umati. ⁴O nyawa i hi tipoko uku manga diri de' yo dadi hokä o ngohaka nēnanga, ünanga i holoi wo lamoko ma Jou Madutu ai umati manga hi dogoronaka. ⁵De' o nyawa yä tarima o ngohaka hoko nēnanga mangale ngohi, ma mangarati i hi tarima ngohi."

O hali-o hali i dadi o hababu o nyawa o baradoha yo diai*(Mrk. 9:42-48; Luk. 17:1-2)*

⁶"O nagona yo dadi o hababu iti i ma tēngo o ngohaka ma alu-aluhu nēnanga yo ngaku oka ua ngohi ino, i holoi ya oa nako manga tomarino i hi liko o tapu de ma guminoka de' yä doda o ngöto ma luku-luku uku. ⁷Hoko kia ma bodito o dunia nēnanga karana o hali ma ngöe i dadi hababu o nyawa yo baradoha. I tiai ma ngöe o hali hoko gënanga aha salalu naga, ma' yo bodito o nyawa yo dä dadi o hababu!

⁸Nako ani giama ekola ani Īou i diai o hababu ngona no baradoha, na tobiki de' na umoka. I holoi ya oa ngona no wango de ma Jou Madutu ngaroko ani giama de' ani Īou ka ma hononga, i ma tero ua nako de ani giama de ani Īou hinoto ö i ni umo o naraka ma uku ma gorona ika. ⁹De' nako ani lako i dadi o hababu ngona o baradoha no diai, na tubalenge de' na umoka. I holoi ya oa ngona no wango de ma Jou Madutu ngaroko ani lako ka ma hononga, ma tero ua nako de ani lako hinoto ö i ni umo o naraka ma uku ma gorona ika."

O hi totero mangale o duba i hi hihanga*(Luk. 15:3-7)*

¹⁰"Ni ma hi do diai! Uha nia hi kauku iti moi o ngohaka ngohaka manga alu-aluhu nēnanga. Hababu nio ho hininga to ona manga malaekat-malaekat salalu naga ahi Ama o horogaka ai himangoka.

[¹¹Hababu o Nyawa manga Ngohaka wo böa la wa hi halamati o nyawa yo hi hihanga!]

¹²Sarakia nia da mäke? Demo ma ade naga wo ma tēngo ai duba o ratuhu moi, de' gahumu moi o duba-duba gēnanga ma hi dogoronaka i hihanga, done okia aha wo diai ma duba ma dutu gēnanga? Marai ünanga aha wa māla ika ma duba mori hiwo de hiwo gēnanga o tonaka i to toporonoka de' woiki wa lingiri i hi hihanga gēnanga. ¹³De' nako ünanga wa mäke oli o duba gēnanga - ni hi ngaku ngohi - ünanga aha i holoi wo mörene de o duba gahumu moi i hi hihanga gēnanga, i holoi de mori hiwo de hiwo i hi hihangua gēnanga. ¹⁴Hoko genangoli nia Ama o horogaka, woluku o nyawa gēnanga dahao i hi ngaku-ngaku ngohi ino nēnanga i ma tēngo ani yo hihanga."

Nako ani ria dodoto yo baradoha

¹⁵"Nako ani ria dodoto wo baradoha ngona ika, noiki unangika de' ni hi dumutu ai howono. Na diai gēnanga i ni hinotoka dika ngaro uha de ma homoa i hi öriki. Nako wa moteke ani demo-demo, no hasiloka yakunu ani ria dodoto gēnanga ni mäke wo ma ki lioro. ¹⁶Ma' nako kowali, nä ao wo ma tēngo ekola ya hinoto ohi. Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, 'Ma kuranguku ya hinoto ekola ya ruange i paralu yo hakihi, la yakunu i nyata i wi ko kalaki gēnanga wa howono.' ¹⁷Nako ünanga wa tarima ua to ona manga nasihati, no hi ngahu o hali gēnanga o jemaat ika. De' ma bo baha nako ünanga woluku wa tarima o jemaat manga nasihati, ni wi etongoka ünanga hokä o soungu yo gaho-gahoko de' i wi näko-näko ua ma Jou Madutu."

Okia naga nio duhu-duhunu de' okia naga ni hi go gumālā

¹⁸"Ni hi orikoka: Okia ngini ni hi gumālā ua o duniaka, o horoga oka ö i hi gumālā ua. De' okia ngini ni hi goungu o duniaka, o horoga oka ö i hi goungu.

¹⁹De' ni hi orikoli: Nako ngini nia hi dogoronaka o duniaka nēnanga ya hinoto okia dika önanga i ma fakati, de' i hi niata, manga niata gēnanga aha ahi Ama o horogaka wo hi moteke. ²⁰Hababu kiaka ya hinoto ekola ya ruange i ma toomu karana ngohi, ngohi naga to önanga manga hi dogoronaka."

**O hi totero mangale o gilaongo wo ma tēngo woluku wi hi
apongo ai dodiawo**

²¹De i paha o Petrus wa ino o Yesus ino de' wo leha, "Jou, nako ahi ria dodoto wo baradoha ngohi ino, hi ädono ma muruono ngohi ko kiani ti hi apongo ünanga? Hi ädono ma tumidi?"

²²O Yesus wo haluhu, "Kowali, hi ädono hi gali ma tumidua, ma' ma tumidi hi gali ma mori tumidi! ²³Hababu o öraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nēnanga: O koano wo ma tēngo wo mau ai go gilaongo manga nagimi yo fangu mata-mata. ²⁴Ma öraha ünanga wo muläenge wo tailako, wo ma tēngo ai gilaongo ai nagimi de ma juta-juta, wi himangika ma koano, ²⁵de' wakunua wa fangu wa mata-mata. Ho', ma koano gēnanga wo hi pareta hupaya o gilaongo gēnanga i wi hukunu ka ma moi de ai ngohaka de ngoi hekata de' hagala ai arata la ai nagimi i hi fangu. ²⁶O gilaongo gēnanga wo ma ruku wo huba ma koano ai himangoka, de' wo gahoko, 'Tuanga, no hi hi sabarohi ani gilaongo. Ani gilaongo aha ta fangu ta mata-mata ahi nagimi.' ²⁷Ma koano gēnanga wī dora unangika, hi ädono ma koano wa ehe mata-mata ai nagimi ho koiwaka.

²⁸I paha o gilaongo gēnanga wo hupu ika, ünanga i ma mäge de ai dodiawo wo ma tēngo ka o gilaongoli, ai nagimi unangika o ribuhu muruono naga. Unanga wī tagoko ai dodiawo gēnanga de wī goodongo de' wī temo, 'No fangu mata-mata ani nagimi!' ²⁹De' ai dodiawo gēnanga wo ma rukuku ai himangoka de' wo gahoko, 'Ahi dodiawo no hi hi sabarohi, aha to fangu ta mata-mata!' ³⁰Ma' o gilaongo gēnanga woluku. De inoli, ünanga wi hi ngohama ai dodiawo o bui ika hi ädono ünanga ai nagimi wo fangu. ³¹O go gilaongo ma homoa ya mäge okia i dä dadi oka gēnanga, önanga manga hininga i huha, de' i hi ngahu o hali gēnanga ma koano ika. ³²Ho ma koano gēnanga wī ahoko o gilaongo ma dorou gēnanga de' wī temo unangika, 'Gilaongo ma dorou! Mata-mata ani nagimi ta ehe oka duga-duga karena ngona no gahoko ngohi ino. ³³Mode ko i goungua ngona ö ko kiani nī dora ani dodiawo ika hokä ngohi ma to nī dora oka ngona ika?' ³⁴Ma koano gēnanga duru wo ngamo. O gilaongo ma dorou gēnanga i wi hi ngohama o bui ika hi ädono ünanga wo fangu ai nagimi wa mata-mata."

³⁵O Yesus wo hi bo baha ai jarita de o demo-demo nēnanga,

“Hoko genangoli ahi Ama o horogaka aha wo diai ngini ika moi-moi, nako ngini nia hi apongua nia ria dodoto de nia hininga i tebini.”

O Yesus ai do dötoko mangale o ngo ngoluku

(Mrk. 10:1-12)

19 O Yesus i böto wo hi ade-ade oka mata-mata gënanga, ünanga wa māla o Galilea de' woiki o Yudea ma daera ika o Yordan ma Ngairi ma honongaka. ²Manga ngöe o nyawa i wi niki ünanga, de' unanga wa hi togumu yo po panyake genangoka dau.

³De' o Farisi ma nyawa ya ino la i wi budi ünanga. Onanga yo leha, “I moteke nanga agama ma tita, ka i dadi o nyawa yä oluku manga hekata, de okia dika ma titi?”

⁴O Yesus wo haluhu, “Mode ngini nia basa owahi o Buku i Tebi-tebinoka, nanga Do dadi, wo diai o nyawa, ma hirahi wä diai önanga o nauru de' o ngoheka? ⁵De' wä diai oka ünanga wo temo, ‘Gënanga ma hababu o nauru wä māla ngoi ayo de ai ama de' yo dadi moi de ngoi hekata, önanga ya hinoto yo dadi moi.’ ⁶Ho', önanga ya hinoto ua ma i ma tēngo. Gënanga ma hababu okia naga ma Jou Madutu wo hi rimoi oka yakunua o nyawa i hi ki tingaka.”

⁷De' o Farisi ma nyawa yo leha unangika, “Nako hoko gënanga ya dodoa ho o Musa wo huloko, i hi döaka o ngo ngoluku ma hurata manga hekata yä olu-olukika?”

⁸O Yesus wo haluhu, “O Musa wo hi gumālā ngini niä oluku nia hekata, hababu i huha holi ngini hi ni dotoko. Ma' i moteke ma diai hoko genangua ma do di hirakahi. ⁹Ho', ni ihene nēnanga: O naguna wo mi oluku ngoi hekata – ena hioko o ngoheka gënanga mo howonua – i paha wo kawingoli de o ngoheka ma homoa, o nyawa ge ünanga wo howono.”

¹⁰O Yesus i wi nö ni niki yo temo unangika, “Nako mangale o rimoi o rokata de o hekata hokä hoko gënanga, i holoi ya oa ngaro uha ho kawingi.”

¹¹O Yesus wo haluhu, “Mata-mata ua o nyawa yakunu ya tarima o ade-ade nēnanga, duga-duga o nyawa ma Jou Madutu wö datoroka onangika. ¹²Karana naga o nyawa yakunua yo kawingi, hababu önanga i ma hi dotao manga ayo ami röehokahi. Naga oli yakunua yo kawingi, hababu o nyawa ma homoa yä diai hoko gënanga. De' naga oli i mā ngiriki mahirete

la yo kawingua, hupaya yakunu ma Jou Madutu i wi leleani. O nyawa ya aku-akunu ya tarima o do dótoko nēnanga, māla ika ōnanga ya tarima.”

O Yesus wa hi barakati o ngoha-ngohaka

(Mrk. 10:13-16; Luk. 18:15-17)

¹³Naga o nyawa ya ao manga ngoha-ngohaka o Yesus ika, hupaya ünanga wo gelenga ai giama manga mumukuku de' wa hi niata ōnanga. Ma' o Yesus i wi nō ni niki yā ngamo yā ao-ao o ngoha-ngohaka gēnanga. ¹⁴Ma o Yesus wo temo i wi nō ni nikika, “Nia māla ika o ngoha-ngohaka gēnanga ya ino ngohi ino. Uha nia duhunu ōnanga, hababu o nyawa hoko nēnanga yo dadi ma Jou Madutu ai umati.”

¹⁵De' o Yesus wō gelenga ai giama o ngoha-ngohaka gēnanga manga mumukuku de' wa hi barakati ōnanga. I paha ünanga woiki genangoka de wo ma jobo.

Mangale o kaya ma nyawa

(Mrk. 10:17-31; Luk. 18:18-30)

¹⁶O wange moi uku wo ma tēngo o nauru wa ino o Yesus ino, de wo temo, “Bapa Guru,” “o manarama ma oa okia ko kiani ngohi ta diai hupaya ngohi ta tarima o ngango ma dutu de' i ko kakali?”

¹⁷O Yesus wo haluhu, “Ya dodoa ho ngona no leha ngohi ino okia naga ma oa? Duga-duga naga Wo ma tēngo ya oa. Nako ngona nō nahihu no wango, ngona ko kiani no to moteke ma Jou Madutu ai pareta-pareta ika.”

¹⁸“O pareta hoko kiaka gēnanga?” o nyawa gēnanga wo leha.

O Yesus wo haluhu, “Uha no toma, uha no howono, uha no tohiki, uha no hakihi i elu-eluku, ¹⁹nā horomati ngo ni ayo de' ani ama; de' nā dora o nyawa hokā ngona nō dora ani diri mahirete.”

²⁰“Mata-mata o pareta gēnanga ta motekoka,” ma goduru gēnanga wo haluhu. “Okiahi i paralu?”

²¹O Yesus wī temo unangika, “Nako ngona nō nahihu i dadi no totomo, noiki de' na hukunu ani arata mata-mata. Ma tiwi na hi döaka o nyawa mihikini ika, de' ngona aha na māke o arata o horogaka. I böto gēnanga, na ino la no hi niki ngohi!”

²²Wo ihene o ade-ade gënanga, ma goduru gënanga woiki de ai hininga de ma huhaka, hababu ünanga duru wo kaya.

²³De' o Yesus wä temo i wi nö ni nïkika, “Ngohi ti nï temo ngini ika, duru i huha o kaya ma nyawa yo dadi ma Jou Madutu ai umati. ²⁴De' nenangohi to mau ti ni hi ngahu ngini ika; i holoi i gapanga o onta o aiwani ma ago-agomo gënanga i wohama o populaki ma pidahika, ma o kaya ma nyawa i gapangua yo wohama ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi ika.”

²⁵I wi nö ni nïki o Yesus yo ihene o Yesus ai demo gënanga önanga yo hëranga. Onanga yo temo, “Nako hoko gënanga,” “o nagona yakunu yo halamati?”

²⁶O Yesus wä pulono önanga de' wä temo, “Nako ka o nyawa, gënanga yakunua i dadi! Ma' mangale ma Jou Madutu, mata-mata ka yakunu i dadi.”

²⁷De' o Petrus wo temo, “Na mäke, ngomi mia maḷaka mata-mata mia kia hönanga la mi ni nïki ngona Bapa. Done okia aha ngomi mia tarima?”

²⁸O Yesus wä temo onangika, “Ni ngaku: O Dunia ma Hungi oka, o Nyawa manga Ngohaka aha wo gogeruku ai kuruhi i mo mulia ma Ḳoku oka. O öraha gënanga ngini ni hi nö ni nïki ni gogeruku o kuruhi ngimoi de hinoto ma Ḳoku oka, de' o Israel oka o hoana ngimoi de hinoto aha nia hi dero o adili! ²⁹De' o nyawa moi-nyawa moi ya maḷaka manga tau ekola manga ria dodoto o nauru ekola manga biranga, ekola manga ayo de manga ama, ekola manga ngoha-ngohaka ekola manga dumule karana ngohi, önanga gënanga aha ya tarima oli hi gali ma ratuhu moi. De' onanga aha ya tarima oli o ngango ma dutu de' i ko kakali. ³⁰Ma' manga ngöe o nyawa o öraha nënanga yo hi hira aha yo dadi yo toturu, de' o öraha nënanga yo toturu aha yo dadi yo hi hira.”

O hi totero mangale yo mo manarama o angguru ma dumule oka

20 “Nako ma orahoka ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nënanga: Wo ma tēngo o angguru ma dumule ma dutu, o ngorumino de wo hupu wo lingiri o nyawa la yo manarama ai angguru ma dumule oka. ²I ma ke temo ünanga wö modeke wä bangu onangika o rupia ribuhu moi o wange moi, ünanga wä huloko önanga yo manarama ai angguru ma dumule oka. ³O takoro hiwo o ngorumino, o

dumule ma dutu gënanga woikoli, de' wä mäke ya muruono naga yo dodoa ua yo gogeruku o paharoka. ⁴Unanga wä temo onangika, 'Ni oiki la ngini ni manarama ahi angguru ma dumule oka. Ngohi aha ti ni bangu ngini ika de nia hewa nia hininga ya däene.' ⁵Onangö yoiki. O takoro ngimoi de hinoto o wange i korona de' o takoro hange o bimaóa oli, o dumule ma dutu gënanga woikoli wo hupu, de' wo diai ka hoko genangoli. ⁶De' done ho o takoro motoa o bo bimaóa, ünanga wo hupu oli, de' wä mäke ka naga ohi o nyawa manga manarama koiwa. Daha ünanga wä leha onangika, 'Ya dodoa ho ngini o wange ile ka ni hi goko ino nenangoka de' okia ua ni diai?' ⁷O nyawa ge önanga yo haluhu, 'Moi ua i mi hi manarama ngomi.' Ma dumule ma dutu gënanga wato, 'Nako hoko gënanga, ni oiki ngini ni manarama ahi angguru ma dumule oka.'

⁸O wange o bimaóa oka, ma dumule ma dutu gënanga wí temo ai mandorika, 'Nä ahoko yo mo manarama gënanga de' no fangu manga hewa moi-moi, muläenge de yo to toturu yo wohama hi ädono yo ho hi hira yo wohama.' ⁹De' yo mo manarama muläenge o takoro motoa o bimaóa yo hira ya ino. Onanga moi-moi ya mäke o rupia o ribuhu moi. ¹⁰I paha ya inoli yo mo manarama ka o ngorumino monga de wä temo wä hewa. Onanga i ma pikiri önanga aha ya mäke i holoi. Ena hioko onangö duga-duga wa hi döaka ka o rupia o ribuhu moi. ¹¹Ma öraha yo tarima o tiwi gënanga önanga yo kurubungu ma dumule ma dutu ika: ¹²'Yo mo manarama yo böa ma bo bahaka gënanga yo manarama duga-duga o jam moi. Ho de ngomi mi manarama o wange a mo moi o wange ma hauku ma timi uku, ma' Tuanga nä bangu manga hewa ka i ma ke tero de ngomi!' ¹³O angguru ma dumule ma dutu gënanga wí baluhu wo ma têngo manga hi dogoronaka wato, 'Hobata, ngohi ta howonua ngona ika. Mode ko i goungua ngona nö mödeke no tarima o hewa o rupia o ribuhu moi o wange moi ma manarama? ¹⁴Ho', na Ië ani hewa nënanga de' noiki. Ngohi i goungu to igo o nyawa yo to toturu ika yo wohama ta hi döaka manga hewa i ma ke tero de ngohi to hi döaka ngona ika. ¹⁵Mode nako to ngohi ahi arata de takunua to diai i moteke ahi mau? Eko ngona no taleana, nako ngohi ahi hininga i mura?' "

¹⁶De' o Yesus wo temo oli, "Ko genangoli o nyawa yo to toturu aha yo dadi ma do di hiraka, de' o nyawa ma do di hiraka aha yo dadi yo to toturu."

**O Yesus wo hi ade-ade ma hi gali ma hange oka mangale
ai honenge**

(Mrk. 10:32-34; Luk. 18:31-34)

¹⁷Ma öraha o Yesus wo tagi wö dumutu o Yerusalem ika, o ngëkomo ma hoanoka ünanga wä ahoko i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto i ma toomu, moi-moi ua ma homoa. De' o Yesus wä temo onangika, ¹⁸“Ni ihene! Ngone o öraha nënanga nanga dumutu o Yerusalem ika. Dokengoka o Nyawa manga Ngohaka aha i wi hi lapahi o imam-imam manga häekika, de' o agama ma guru-guru ika. De' unanga aha i wi hukumu ya putuhu ai hukumanga i wi ho honenge, ¹⁹i paha i wi hi lapahi o Yahudi ma nyawa ika ua. Onanga aha i wi hohedu, i wi hangihara, de' i wi salib. Ma' o wange hange oka, ünanga aha i wi hi momikoli.”

O Yakobus de' o Yohanis manga ayo ami go gahoko

(Mrk. 10:35-45)

²⁰I paha o Zebedeus ngoi hekata de ami ngoha-ngohaka ya ino o Yesus ino. O Yesus ai himangoka muna mo ma rukuku la mo gahoko okia naga moi.

²¹“Ayo no mau okia?” o Yesus wo mi leha.

O ayo gënanga mo haluhu, “Ngohi tö nahihu ahi ngohaka ya hinoto nënanga yo gogere ani higili de' ani nirakoka Bapa, nako ma orahoka Bapa no dadi o Koano.”

²²“Ngini nia näko ua okia naga ngini ni gahoko,” o Yesus wä temo onangika. “O hangihara ma galahi ko kiani genangoko to ngokere, ka ni akunu ngini nio ngokere?”

Onanga yo haluhu, “Ka mi akunu.”

²³O Yesus wä temo, “I goungu ngini ö aha ka nio ngokere ahi galahi oko. Ma' mangale o nagona aha yo gogere ahi higili de' ahi nirakoka, gënanga ngohi ua ahi kuaha to hi gogere. O ngi-o ngi gënanga yö gogere, o nyawa nagona ahi Ama wo hi gogeroka.”

²⁴De ya ngimoi i wi nö ni niki ma homoa yo ihene o hali gënanga önanga yä ngamo ma ria dodoto ya hinoto gënanga.

²⁵Hababu gënanga o Yesus wä ahoko önanga mata-mata de wä temo, “Ngini ni hi öriki o rayati o negara ma goronaka ma tutuda i wi näko-näko ua ma Jou Madutu, önanga ya hi kauku manga rayati. De o gikiri yo ago-agomo yä tuku manga rayati.

²⁶Ma' ngini yakunua hoko gënanga, o nagona yo mau yo dadi yo lamoko nia hi dogoronaka, ko kiani yo dadi yo lö leleani ngini ika. ²⁷De' o nagona yo mau yo dadi yo ho hi hira, ko kiani yo dadi nia gilaongo. ²⁸Hokä o Nyawa manga Ngohakoli; ünanga wo böa wo nahihu ua i wī leleani, ma' unanga wä leleani, de' wo hi döaka ai nyawa, la o nyawa manga ngöe wä tuhuhu."

O Yesus wa hi togumu yo pilo-piloko ya hinoto

(Mrk. 10:46-52; Luk. 18:35-43)

²⁹Ma öraha önanga ya ma^la o Yerikho ma kota, o nyawa manga ngöe i wi niki o Yesus. ³⁰Ya hinoto yo pilo-piloko yo gogeruku o ngëkomo ma datekoka. Onanga yo ihene o Yesus wa ka ino, önanga yo pöaka, "Daud ai Ngohaka, no mī dora ngomi!"

³¹O nyawa manga ngöe genangoka yä ngamo önanga de' yä huloko, önanga i ma rīdi. Ma' onanga yo pöaka i holoi i'kuatīle, "Jou o Daud ai Ngohaka, no mī dora ngomi."

³²De' o Yesus wo ma togumu de' wä ahoko önanga, de wä leha, "Ngini okia nio nahihu to diai ngini ika?"

³³Onanga yo haluhu, "Tuanga, ngomi mio nahihu mi ma hi öriki!"

³⁴O Yesus wä dora önanga, de' wa pa^langa manga lako. O öraha gënanga dika önanga yakunu i ma hi öriki. De' onanga i wi niki o Yesus.

O Yesus wo wohama o Yerusalem ika hoka o koano

(Mrk. 11:1-11; Luk. 19:28-40; Yoh. 12:12-19)

21 Ma öraha yo tigi oka o Yerusalem ika, önanga i ma hi ädono o Betfage ma kota ika o Zaitun ma Doporonoka. Genangoka dau o Yesus wä huloko ya hinoto i wi nö ni niki i mä dagi yo hira. ²"O kapongo nanga himangoka gënanga, genangika ni oiki," o Yesus wa hi behehongo onangika. "I tedekanua ngini aha nia mäke moi o keledai i liko ika de ma ngohaka. Nia hohe hinoto ö de ni ao nengino. ³Nako naga o nyawa okia naga i ni leha, ni hi ngahu ma dutu ika, 'Ma Jou wo paralu wa p^äke', done o nyawa gënanga de ma japati aha wo hi gum^äla ma keledai gënanga i ao."

⁴O hali gënanga hoko gënanga hupaya i dadi okia ma nabi wo temoka hokä hoko nënanga,

⁵“Ni hi ngahu o Sion ma mo moholehika,
nia Koano naga wi ni ädono ngini.

I poluluku ünanga ai hininga, de' wö barene o keledai,
ma gö o keledai ma ngohaka.”

⁶I paha ya hinoto o Yesus i wi nö ni niki gënanga yoiki de' ya diai hokä o Yesus wa hi behehongo onangika. ⁷Onanga yao o keledai gënanga de ma ngohaka. Dahao önanga o keledai-keledai gënanga ma poretku yö nao de to ona manga juba. I paha o Yesus wo döa ma keledai ile. ⁸Manga ngöe dokengoka i hi hohe manga juba o ngekomika, utu oli ma homoa ya tobiki o gota ma raraga, de hi barihi o ngëkomo ma hoanika. ⁹O nyawa manga ngöe i mä dagi ma himangoka de' o Yesus ai poretino yo pöa-pöaka, “No wango o Daud ai Ngohaka! Unanga wo böa-böa de ma Jou ai romanga wa mäke o barakati! Ni wi puji ma Jou Madutu wo ko Kurutiē!”

¹⁰De' ma öraha o Yesus wo wohama o Yerusalem ika, o kota gënanga mata-mata ika i burakituku. “Ne ünanga o naguna?” o kota ma nyawa yo leha.

¹¹“Unanga o Yesus ma Nabi, o Nazaret ino o Galilea ma daeraka,” o nyawa manga ngöe i wi nö ni niki o Yesus yä baluhu.

O Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ika

(Mrk. 11:15-19; Luk. 19:45-48; Yoh. 2:13-22)

¹²I paha o Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ika, de' wä duhu mata-mata o nyawa i ma huku-hukunu de yo ija-ija genangoka dau. O tiwi i hi to tagali ma meja de' o namo dara yo huku-hukunu manga bangku o Yesus wa lulu momiki de wo hi ka barihi. ¹³De' unanga wä temo onangika gënanga, “O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulih ma Jou Madutu wo temo, ‘Ahi Tau aha ya hetongo o Tau o ni niata ma ngi.’ Ma' ngini nia diai oka o nyawa yo ora-ora manga igutu!”

¹⁴O nyawa yo pilo-piloko de' yo lugu-lugu ya ino o Yesus ino ma Jou ai Tau oka, de' unanga wa hi togumu önanga. ¹⁵Ma' o imam-imam manga häeke de' o agama ma guru-guru yo ngamo ya mäke o Yesus wo do diai o nonako i hëra-hëranga gënanga.

Moi o ngëkomo o Yerusalem ma kota ma goronaka. (21:10)

De' onanga yo ngamo oli yo ihene o ngoha-ngohaka i mā nēre-nēre ma Jou ai Tau oka, "No wango o Daud ai Ngohaka!"

¹⁶Onanga yo temo o Yesus ika, "Ngonā no ihene okia ōnanga ya hetongo gēnanga?"

"Ia, ngohi to ihene," o Yesus wo haluhu. "Komaiwahi ngini nia basa o Buku i Tebi-tebini ma ayat nēnanga: 'O ngoha-ngohaka ka yo hū huhu ohi de' o ngoha-ngohaka ma gīlau ngona nā dotokoka la i hi demo o puji ma gongu de ma diai'?"

¹⁷I paha o Yesus wā māla ika ōnanga de' wo hupu de o

Yerusalem ma kota de woiki o Betania ika, de' genangoka hi ädono yo hutu de i ma idu.

O Yesus wa lolai o ara ma gota

(Mrk. 11:12-14, 20-24)

¹⁸Yarehino o ngoru-ngorumino, i ma ki lioro o Yerusalem ma kota ika, o do dagi ma hi dogoronaka o Yesus i wi hahini.

¹⁹Unanga wa mäke o ara ma gota o utu moi o ngëkomo ma datekoka. Unanga woiki ma gota ika gënanga, ma' ka moi ö de wa mäke ua ma hohoko, sowali ua ka ma hoka dika. Ho o Yesus wa temo o gota ika gënanga, "Ngon aha no hohokoka ua!" Gila-gila o ara ma gota gënanga i maai.

²⁰O Yesus i wi nö ni niki ya mäke okia i dä dadi oka gënanga, önanga duru yo hëranga. "Sarakia ho o ara ma gota gënanga yakunu gila-gila i honenge ka ma moi?" önanga yo leha.

²¹"I goungu," o Yesus wo haluhu, "nako ngini ni ngaku nia gou-goungu, ngini ni akunu ni diai hokä okia ngohi to diai o ara ma gota ika nënanga. De' ka genangua dika, ma' ngini aha yakunu ni temo o tonaka i to toporonika nënanga, 'I göraka de' i umo o ngötuku': done o hali gënanga i dadi. ²²Okia dika ngini ni gahoko nia hubayanga ma goronaka, ngini aha nia tarima, iti yakunu ngini ni ngaku."

O lo leha mangale o Yesus ai haku

(Mrk. 11:27-33; Luk. 20:1-8)

²³I paha o Yesus woikoli ma Jou ai Tau ika, de' wo dotoko genangoka. Ma öraha ünanga wo dotoko ma go giriaka, o imam-imam manga häeke de' o Yahudi oka manga tutuda ya ino o Yesus ino de' yo leha, "De okia ma titi ngona no diai mata-mata nënanga? O nagona i ni hi döaka o haku gënanga ngona ika?"

²⁴O Yesus wo haluhu, "Ngohi ö to mau to leha ngini ika. De' nako ngini nio baluhu, ngohi aha ta hetongo ngini ika de o nagona manga haku ngohi takunu to diai o hali nënanga. ²⁵O Yohanis wo ohiki de o nagona manga haku? ma Jou Madutu ekola o nyawa?"

Ho o imam-imam manga häeke de' o Yahudi oka manga tutuda, yo muläenge i ma ki tibanga de hi ade-ade manga hi dogoronaka, "Nako ngone hato, 'De ma Jou Madutu ai haku', ünanga aha wo temo, 'Nako hoko gënanga ya dodoa ho ngini ni ngaku ua unangika?' ²⁶Ma' nako ngone hato, 'De o nyawa

manga haku', ngone hä modongo o nyawa manga ngöe, hababu i moteke önanga o Yohanis o nabi moi." ²⁷Ho' onanga yo haluhu, "Ngomi mi hi orikua."

Ho o Yesus wä temo onangika, "Nako hoko gënanga ngohi ö ma aha ta hetongua ngini ika, de o nagona manga haku ngohi to diai mata-mata nënanga."

O hi totero mangale o ngohaka ya hinoto

²⁸"O öraha nënanga sarakia nia da mäke mangale o hali nënanga?" o Yesus wo temo wo hi gila-gila. "Naga o ama wo ma tēngo ai ngohaka ya hinoto o nauru. O ama gënanga woiki ai ngohaka ma riakika de' wī temo, 'Ngohaka, o wange nënanga noiki no karajanga o angguru ma dumule oka.' ²⁹'Ngohi toluku,' ma ngohaka gënanga wo haluhu. Ma' i paha ünanga wa ngali ai dibanga gënanga de' woiki ma angguru ma dumule ika. ³⁰I paha ma ama gënanga woiki ai ngohaka ma dodotika, de' wī temo, hokä ma riakika wī temo. 'Ka ya oa toiki, Ama,' ma ngohaka ma dodoto wo haluhu. Ma' unanga woikua. ³¹Aa, ya hinoto o ngohaka nënanga, o nagona ya diai manga ama ai mau?"

"Ma riaka," o imam-imam manga häeke de' o Yahudi oka manga tutuda yo haluhu.

Ho o Yesus wä temo onangika, "Ni ngaku: O soungu yo gaho-gahoko de' o ngoheka o hu hutu ya ni niki, aha i hira yo dadi ma Jou Madutu ai umati done ngini ka ni turu. ³²Karana o Yohanis Wo ohi-ohiki wo böa ino, de' wo hi matoko ngini ika ma do dagi sarakia nia wo wango hupaya i ma moteke de ma Jou Madutu ai mau, ma' ngini nia ngaku ua ai do dötoko; ma' o soungu yo gaho-gahoko de' o ngoheka o hu hutu ya ni niki ya ngaku to ünanga ai do dötoko. Ma' ngarokö ngini nia mäke oka mata-mata gënanga, nia dibanga i ngali ua de' ni ngaku ua ma Jou ika."

O hi totero mangale yo manarama o angguru ma dumule oka

(Mrk. 12:1-12; Luk. 20:9-19)

³³"Ni ihene o hi totero moi ohi nënanga," o Yesus wo temo. "Wo ma tēngo o tonaka ma dutu wo datomo o angguru o dumule moi. Unanga wo hi beloho o pagara i kiłolitino, de' wo haiti o guhu la genanguku ya teo ma angguru, i paha wo hi goko o tau o gahumu moi ma gö gurutīle, la genangoka dau önanga yo göana. I böto de gënanga ünanga wo hi hewa o angguru

ma dumule gënanga yo mo manaramika, de' i paha ünanga woiki o berera ma homoa ika. ³⁴Ma öraha yadonoka o angguru ma hohoko gënanga i pagele, o tonaka ma dutu gënanga wa hi dingoto i wī lö leleani o dumule yo mo manaramika, la ya tarima ai hidoku. ³⁵Ma' o dumule yo mo manarama gënanga yä tagoko o tonaka ma dutu i wī lö leleani gënanga: Wo ma tēngo i wi gohara, ma homoa yä toma, de' ma homoa ohi yä kaweli de o helewo. ³⁶O tonaka ma dutu gënanga wa hi dingotoli yo lö leleani ma homoa, i holoī yo wöe de ma do di hiraka. Ma' onanga yä diai hokä yo hira-hira oli. ³⁷Ma bo baha o tonaka ma dutu gënanga wi hi dingoto ai ngohaka mahirete onangika. 'Marai ahi ngohaka aha i wi horomati,' ai hiningaka. ³⁸Ma' o dumule yo mo manarama gënanga de i wi mäke o tonaka ma dutu ai ngohaka gënanga, önanga i ma ke temo, 'Aa, nēnanga ünanga o puhaka ma dutu. Nia ino ngone hī toma ünanga, hupaya ngone ha mäke ai puhaka!' ³⁹Ho ma ngohaka gënanga i wi tagoko, de i wi umo ma poretika, de' i wi toma."

⁴⁰O Yesus wä leha, "Aa, nako ma angguru ma dumule ma dutu wo lio ino, ünanga aha okia wo diai o dumule yo mo manaramika gënanga?"

⁴¹Onanga yo haluhu, "Marai ünanga aha wä toma o nyawa ma dorou gënanga, dahaö o angguru ma dumule gënanga wa hi hewa o nyawa ma homoa ika, kiaka önanga yo modeke i hi döaka ma tonaka ma hasili ma hidoku ka de yadono ma öraha."

⁴²De o Yesus wä temo onangika, "Komaiwahi ngini nia basa o Buku i Tebi-tebini ma gōronaka i tulihi?

'O helewo ya päke-päke ua o tau yo do diai
i dadi oka o helewo ya iri-irikika.

Nēnanga ma Jou wa diai;
hoko kia to ēnanga ma hailoa!'"

⁴³"Ho' nio hininga," o Yesus wä temo, "mata-mata o haku ma Jou Madutu ai umati aha wa rahuku onangoka de' wa hi döaka moi o hoana ma homoa ma nyawa ika kiaka aha i hi dagi ya diai ma Jou Madutu ai pareta mata-mata. [⁴⁴O nyawa yä otaka de yo tifa o helewo uku gënanga, aha yo wedere; de' o nyawa yä bānga o helewo gënanga aha ya tapaļu yo dadi o kafo.]"

⁴⁵Ma öraha o imam-imam manga häeke de' o Farisi ma nyawa yo ihene o Yesus ai hi totero-hi totero gënanga, önanga ya näko o Yesus wo ade-ade mangale önanga. ⁴⁶Ho' onanga i hi dailako

i wi tagoko. Ma' onanga yä modongo o nyawa manga ngöe, hababu o nyawa manga ngöe gënanga ya nako o Yesus o nabi moi.

O hi totero mangale o kawingi ma rameanga

(Luk. 14:15-24)

22 O Yesus wo ade-ade oli o nyawa manga ngöe ika de wa päke o hi totero, ²wäto, "Ma öraha okia ma Jou Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nënanga: Wo ma têngo ma koano, wo diai ai ngohaka o nauru ai kawingi ma rameanga. ³Ma koano gënanga wä huloko yo lö leleani yoiki yä ngoho, yö hima-himanga o rameanga gënanga. Ma' yö hima-himanga o rameanga gënanga yoluku ya ino. ⁴I paha ma koano gënanga wä hulokoli yo lö leleani ma homoali. Wä temo onangika: 'Nia hi ngahu yö hima-himanga o rameangika gënanga: O kawingi ma rameanga ma inomo, ma hiode, ma hi okere, mata-mata i tiai uku oka. O hapi de' ahi hapi ma ngohangohaka, i bo burere ya töakoka. Mata-mata i bötuku oka. Nia ino ni böa o kawingi ma rameangino!' ⁵Ma' yö hima-himanga o kawingi ma rameangino gënanga ko i ma lega ika ua. Onanga yoiki moi-moi manga manaramika, - wo ma têngo ai dumule ika, ma homoa yoiki i hi dailako manga usaha, ⁶de' ma homoa oli, yä tagoko i wi lö leleani ma koano gënanga, de' yä gohara de' yä toma önanga. ⁷Ma öraha ma koano gënanga wo ihene o hali gënanga, ünanga duru wo ngamo. Unanga wo hi dingoto ai tentara la yä toma, yo toma-toma gënanga de' ya tuhuku manga kota. ⁸I böto de gënanga ma koano wä ahoko i wi lö leleani, de' wä temo, 'O kawingi ma rameanga i sadia uku oka, ma' kiani ya ino-ino o kawingi ma rameangino i patutoka ua ya ino. ⁹Ni oiki o öraha nënanga, o ngëkomo ma ago-agomika, de' niä ahoko ya ino i ma wöe-wöe ino o kawingi ma rameangino nënanga.' ¹⁰De yo lö leleani gënanga onangö yoiki. Onanga yoiki o ngëkomo ma ago-agomika de' yä toomu mata-mata o nyawa i ma ko ka mäke genangoka dau, o nyawa ma oa de o nyawa ma dorou. Ho ma kawingi ma rameanga ma ngi i ömanga de o nyawa yä aho-ahoko ya ino o kawingi ma rameangino.

¹¹I pahama koano gënanga wo wohama la wä tailako o nyawa ya ino-ino o kawingi ma rameangino. Ma koano wi mäke naga wo ma têngo o rameanga ma goronaka gënanga, wa päke ua o kawingi ma rameanga ma baju. ¹²De' ma koano wo leha o nyawa

ika gënanga, ‘Hobata, ya dodoa ho ngona yakunu no wohama nenangino, de ko na päke ua o kawingi ma rameanga ma baju?’ O nyawa gënanga wakunua okia naga wo temo. ¹³De’ ma koano gënanga wä temo i wi lö leleani ika, ‘Nia liko ai Iou de’ ai giama o nyawa nënanga, de’ ni wi umo ma poretika o ngi ma ho hu hutu ika. Dokengoka aha naga o gari de’ o hangihara.’ ”

¹⁴De’ o Yesus wo hi bo baha o hi totero gënanga hoko nënanga, “Manga ngöe yä ahoko, ma’ manga huhutulu dika yä iriki.”

O soungu ma bo bangu ma lo leha

(Mrk. 12:13-17; Luk. 20:20-26)

¹⁵I paha o Farisi ma nyawa yoiki i ma ka tatoro mangale sarakia önanga yakunu ya tagoko o Yesus ai howono de to ona manga lo leha-lo leha. ¹⁶Ho önanga yä huloko ya nö ni niki, yoiki o Yesus ika, i ma teke rimoi de ya muruono naga o Herodes, ai doomu oka. Onanga gënanga ya ika, de i wi temo o Yesus ika, “Bapa Guru, ngomi mia nako, ngona Bapa ani hininga i rikoto. Bapa no dotoko no hi to tararonika o nyawa ika mangale ma Jou Madutu ai mau, de nö lega ika ua o nagona dika manga da mäke. Hababu Bapa ngona no irikua de na pulonua o nyawa. ¹⁷Karana gënanga beika Bapa na hetongo ngomi ino: I moteke nanga agama ma datoro, yakunu o soungu ho fangu ma Kaisar ika ekola yakunua?”

¹⁸O Yesus wa näko manga hininga ma doġa i to torou gënanga, ho’ unanga wä temo, “Hei, o nyawa ni elu-eluku! Ya dodoa ho ngini ni mau nia lingi-lingiri ahi howono? ¹⁹Beika ni hi dumutu ngohi ino o tiwi okia ngini nia päke la ni ma hi fangu o soungu!”

De’ onanga i hi döaka unangika o tiwi haäka gahumu moi. ²⁰O Yesus wä leha onangika, “O tiwi oka nënanga, to nagona manga dulada de’ manga romanga?”

²¹“To ma Kaisar,” önanga yo haluhu.

Ho o Yesus wä temo onangika, “Nako hoko gënanga, ni hi döaka ma Kaisar ika okia naga to ma Kaisar, de’ ma Jou Madutu ika, okia naga to ma Jou Madutu.”

²²Ma öraha önanga yo ihene o Yesus wo hi tararano hoko gënanga, önanga yo hëranga. De önanga yoiki i wi maġa ika o Yesus.

Yo honengoka de yo momiki ma lo leha*(Mrk. 12:18-27; Luk. 20:27-40)*

²³O wange gënanga dika, o Saduki ma nyawa ya muruono naga ya ika o Yesus ika. Onanga ganga to ona manga doomu ma da mäke, o nyawa yo honengoka aha yo momikoka ua. ²⁴“Bapa Guru,” önanga i wi temo, “O Musa wo dotoko hoko nënanga: Nako o nauru wo ma têngo wo honenge, de’ ai ngohaka koiwa, ai dodoto ekola ai riaka ko kiani wo kawingi de ngoi fäo, hupaya naga de manga difa uku. ²⁵Naga i dadi oka o ria dodoto yä tumidi, yo gogere nengoka naga. Manga riaka wo kawingi de’ koiwahi ai ngohaka, ünanga wo honenge. Ho ngoi fäo wo mi maña ika la ai dodoto wo mi kawingi. ²⁶I paha ai dodoto gënanga wo honengoli, de koiwa ai ngohaka. O hali gënanga i dadi oli de ai dodoto ma homoa, hi ädono ya tumidö yo honenge, de’ moi ua de manga ngohaka. ²⁷Ma baha o ngoheka gënanga mahirete mo honenge. ²⁸Aa, ma öraha o nyawa yo hone-honengoka de yo momikoli, o naguna ngoi hekata, o ngoheka gënanga? Hababu ya tumidö yo kawingoka de muna.”

²⁹O Yesus wä baluhu, “Ngini duru nia tibanga i howono, hababu ngini ni mangarati ua o Buku i Tebi-tebini ma demo, de ma Jou Madutu ai kuaha. ³⁰Hababu o öraha okia o nyawa yo honengoka dahao yo momikoli, önanga yo kawingoka ua, duga-duga önanga aha yo wango hokä o malaekat o horogaka. ³¹Komaiwahi ngini nia basa okia ma Jou Madutu wo temo oka mangale o nyawa yo honengoka de yo momikoli? Ma Jou Madutu wo temo, ³²‘Ngohi o Abraham ai Jou Madutu, o Ishak ai Jou Madutu, de’ o Yakub ai Jou Madutu.’ Ma Jou Madutu gënanga, o nyawa yo hone-honengua manga Jou Madutu. Unanga o nyawa yo wango-wango manga Jou Madutu!”

³³Ma öraha o nyawa manga ngöe gënanga yo ihene o Yesus wo hi döaka mangale, önanga duru yo kiriri mangale ai do dötoko.

O pareta ma titi*(Mrk. 12:28-34; Luk. 10:25-28)*

³⁴Ma o Farisi ma nyawa yo ihene o Yesus wä paluhoka o Saduki ma nyawa de okia-kiaka ua yakunu yo temo, önanga i ma toomu. ³⁵Wo ma têngo onangoka, genangala wo ma têngo o agama ma guru, wo hi taili wa lingi-lingiri o Yesus wa howono,

de o lo leha moi. ³⁶“Bapa Guru,” wī temo, “o pareta okia nanga agama ma goronaka i dadi o pareta ma titi?”

³⁷O Yesus wī baluhu, “Nī dora ani Jou Madutu de ani hininga ma gahumu, de ani jiwa ma gahumu, de’ ani akali i ngodumu. ³⁸Genangala o pareta ma titi de’ ho hi-ho hi hira! ³⁹O pareta ma hinoto i ma tero de ma do di hiraka gënanga: Nā dora ani dodiawo hokä ngona nö dora ani diri mahirete. ⁴⁰I ngodumu o agama ma tita o Musa wo hi döa-döaka de’ o nabi-nabi manga do dötoko, ma titi o pareta hinoto oka gënanga.”

O Koano Wo hi ho halamatı ma lo leha

(Mrk. 12:35-37; Luk. 20:41-44)

⁴¹Ma go giriaka o Farisi ma nyawa ka i ma toomu inohi genangoka dau, o Yesus wä leha onangika, ⁴²“Okia ngini nia da mäke mangale ma Koano Wo hi ho halamatı? O nagona manga difa uku ünanga?”

“O Daud ai difa uku,” önanga yo haluhu.

⁴³“Nako hoko gënanga,” o Yesus wä leha, “okia ma hababu ma Jou Madutu ai Womaha i hi ngahu o Daud ika la ma Koano Wo hi ho halamatı wī hetongo ‘Ma Jou’? Hababu o Daud wo temo,

⁴⁴ ‘Ma Jou wī temo ahi Jou ika:

no gogeruku ahi nirakoka, hi ädono ngohi ta diai ani haturü ngona ika yo taaluku.’

⁴⁵Ho’ nako o Daud wī hetongo ma Koano Wo hi ho halamatı gënanga ‘Ma Jou’, sarakia yakunu ünanga o Daud ai difa uku?”

⁴⁶O nyawa moi ö de yakunua i wī baluhu o Yesus. De’ ka de o öraha gënanga, moi oka ua naga yo barani yo leha oli okia naga unangika.

O ho hininga hupaya i ma hi do diai o agama ma guru, de’ o Farisi ma nyawa ika

(Mrk. 12:38-39; Luk. 11:43, 46, 20:45-46)

23 De’ o Yesus wä temo o nyawa yo wöe-wöe ika de’ i wi nö ni nikika, ²“O agama ma guru-guru de’ o Farisi ma nyawa ya mäke o kuaha la i hi guti mangale o Musa ai tita. ³Hababu gënanga ni hi ngounu de nia moteke mata-mata okia önanga hi paretaka. Ma’ uha nia duru nia diai, okia naga önanga ya do diai, hababu önanga ya diai ua okia önanga yo dotoko. ⁴Onanga i ni hi patutı o hali ma hu huha, de’ i hi

döaka o datoro-datoro ma do dubuho, ma' ka ma huhutulö de önanga yä riwo ua o nyawa ya do diai o hali de o datoro gënanga. ⁵Mata-mata, önanga ya do diai, duga-duga hupaya o nyawa ya mäke. Hangaja önanga ya päke manga hubayanga ma gumini ma ngoa-ngoata, de' ya kurutu manga juba ma rami-ramini! ⁶Onanga yö igo o ngi duru ya oa-oa o rameangoka de' o kuruhi ya iri-irikika o pu puji ma tau oka. ⁷Onanga yo sanangi o nyawa yä horomati o paharoka, de' yä ahoko 'Bapa Guru'. ⁸Ma' ngini, uha nio modeke i ni ahoko 'Bapa Guru', hababu nia Guru duga-duga naga wo ma têngo, de' ngini mata-mata o ria dodoto. ⁹Wo ma têngo ö de uha ni wi ahoko o duniaka nënanga 'Bapa', hababu nia Ama duga-duga moi, ena gënanga nia Ama o horogaka. ¹⁰De' uha ngini ni mau i ni ahoko 'Tutuda', hababu nia tutuda duga-duga naga moi, ena gënanga ma Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wi ni hi jä jaji oka. ¹¹O nyawa duru yo amoko nia hi dogoronaka ko kiani yo dadi i ni lö leleani. ¹²O nyawa i hi kurutile manga diri aha ya hi tipoko uku, de' o nyawa i hi tipoko uku manga diri aha ya hi kurutile."

O Yesus wö ngelo o biaha i to tengeluku

(Mrk. 12:40; Luk. 11:39-42, 44, 52, 20:47)

¹³"Ni bodito ngini o agama ma guru-guru de' o Farisi ma nyawa! Ngini ni biaha ni elu-eluku. Ngini niä tatoko o nyawa yo dadi ma Jou Madutu ai umati. Ngini mahirete ni oluku ni dadi ma Jou Madutu ai umati, de' o nyawa ma homoa yö modeke, ngini niä tatoko.

[¹⁴Ni bodito ngini o agama ma guru-guru de' o Farisi ma nyawa: Ngini ni biaha ni elu-eluku. Ngini niä tipu o ngoheka bobao de' niä ora manga tau de' ni hi tamunu nia dorou gënanga, ngini nia hubayanga nia kuru-kurutu. Gënanga ma hababu nia hukumanga aha i tubuho!]

¹⁵Ni bodito ngini o agama ma guru-guru de' o Farisi ma nyawa! Ngini nia biaha ni elu-eluku! Ngini ni oiki ma go gurutika o ngöto nia töaka, de' o dudungu nia möde-mödeke la i ma têngo ani yo wohama nia agama. De' ma nyawa gënanga yo wohamoka nia agama ino, ngini nia diai önanga o naraka ma hidoku, hi gali ma hinoto i holo i torou de ngini mahirete!

¹⁶Ni bodito ngini o tutuda ni pilo-piloko! Ngini ni dotoko hoko nënanga, 'Nako o nyawa yo koboto de ma Jou ai Tau, o nyawa ge önanga yä daenua manga koboto gënanga; ma' o

nagona yo koboto de o gurasi ma Jou ai Tau oka, manga koboto gënanga yä däene.’ ¹⁷Ngini o nyawa ni bodo-bodo de ni piloko! Kiaka i holoi i amoko: ma gurasi, ekola ma Jou ai Tau, ya diai o gurasi gënanga i tebini? ¹⁸Ngini ni dotokoli hoko nënanga, ‘Nako wo ma tēngo wo koboto de o hu huba ma ngi, o nyawa gënanga i wi daenua ai koboto; ma’ nako ünanga wo koboto, de o hu huba, i ko kelenga uku o hu huba ma ngi oka, ünanga aha i wi däene ai koboto.’ ¹⁹Ngini duru ni piloko! Kiaka i holoi ho hi amo-amoko? Ma hu huba ekola ma hu huba ma ngi, ya diai i dadi ma huba gënanga i tebini? ²⁰Hababu gënanga, nako wo ma tēngo wo koboto de o hu huba ma ngi, gënanga ma mangarati ünanga wo koboto de o hu huba ma ngi de’ mata-mata o hu huba, o hu huba ma ngi ma lōku oka i ko kelenga uku. ²¹De’ nako wo ma tēngo wo koboto de ma Jou ai Tau, gënanga ma mangarati ünanga wo koboto de ma Jou ai Tau, de’ de ma Jou Madutu wo gö gogere genangoka dau. ²²De’ nako wo ma tēngo wo koboto de o horoga, gënanga ma mangarati ünanga wo koboto de ma Jou ai kuruhi i mo mulia, de’ de ma Jou Madutu wo gö gogere o kuruhi i mo muliaka gënanga.

²³Ni bodito ngini o agama ma guru-guru de’ o Farisi ma nyawa! Ngini biaha ni elu-eluku. O rampa-rampa hokä o hulahi, o momongere, de’ o jintan ö, ngini ni hi döaka o regu ngimoi ma Jou ika. Ena hioko o hali ho hi amo-amoko nanga agama ma tita ma hi dogoronaka, hokä hoko nënanga: O adili, o dora, de’ o setia, ngini nia diai ua. Ena hioko gënanga doka ko kiani ngini nia diai, de ma homoa uha ni älipa. ²⁴Ngini o tutuda ni pilo-piloko! O guhuru nia akere ma goronaka nia tafi, ena hioko o onta o aiwani i lagoonagomo ngini nia lahiri!

²⁵Ni bodito ngini o agama ma guru-guru de’ o Farisi ma nyawa! Ngini biaha ni elu-eluku! Nia udo-udomo de’ nia dodai ngini nia ihero ma poretino nia tebi-tebini, ena hioko ma gorona uku duru i peseke, de o hali ngini nia mäke okia naga, de ma pakisa de’ nia rusi. ²⁶Farisi i pilo-piloko! Nia ihorokahi i hira nia tebi-tebini nia udo-udomo de’ nia dodai ma gorona uku, hupaya ma poretino i dadi oli i tebini!

²⁷Ni bodito ngini o agama ma guru de’ o Farisi ma nyawa! Ngini biaha ni elu-eluku! Ngini hokä o lungunu i hi ehe oka de o dofae ho ma gare-garehe; ma poretino hö lega-lega i hailoa, ma’ ma goronaka i ömanga de o kobongo, de’ mata-mata i mö mela-mela. ²⁸Hoko genangoli ngini. Ma poretino o nyawa yö lega-lega

ya oa, ma' ma goronaka i ömanga de o tengeluku de o dorou, de' o do dilakuru."

**O Yesus wo hi ngahu mangale o agama ma guru-guru de'
o Farisi ma nyawa manga hukumanga**

(Luk. 11:47-51)

²⁹"Ni bodito ngini o agama ma guru-guru de' o Farisi ma nyawa! Ngini biaha ni elu-eluku! Ngini nia diai o nabi-nabi manga jere ma ro rahai de' o nyawa manga nganggo ya oa-oa, manga tugu nia diai ni hi do diai. ³⁰De' ngini ni temo, 'Ade-ade nako ngomi mi wango mia ete de mia tohora yo hö hira-hira manga orahoka, ngomi mi ma hi motekua de de önanga miä toma o nabi-nabi.' ³¹Ho' ngini mahirete ni ma ngaku ngini ganga o nyawa yä toma-toma o nabi-nabi, manga difa uku! ³²Nako hoko gënanga o baradoha nia ete de nia tohora ya mulaengoka, gënanga ni hi gila-gila de' nia diai hi ädono i böto! ³³Ngini i torou de' o nyawa ma dorou manga difa uku! Sarakia ngini ni akunu nia diri ni hi halamati de o naraka ma hukumanga? ³⁴Ni ihene ni hi do diai: Ngohi aha ta hi dingoto ngini ika o nabi-nabi, o nyawa yo so sawaro, de' o guru-guru; o hidoku moi önanga ngini aha niä toma, de' o hidoku moi oli aha niä salib. Naga aha ngini niä hangihara o pu puji ma tau ma goronaka, de' aha niä kiniki o kota moi oka de o kota moi ika. ³⁵Hababu gënanga, ngini aha i ni hukumu, karena ngini niä toma o nyawa manga howono koiwa-iwa - muläenge o Habel wa howo-howonua i wi toma hi ädono o Zakharia o Berekia ai ngohaka i wi toma, kiaka ngini niä toma ma Jou ai Tau de' o hu huba ma ngi ma hi dogorona. ³⁶Ni ngaku: mata-mata gënanga, aha o nyawa o öraha nënanga ya tagongo!"

O Yesus ai dora o Yerusalem ika

(Luk. 13:34-35)

³⁷"Yerusalem, Yerusalem! O nabi-nabi ngona nä toma. Ma Jou Madutu ai hu huloko-hu huloko ngona nä kaweli de o helewo hi ädono yo honenge. Ma muruono i böto ngohi tö nahihu tä toomu ani nyawa hokä o kuru-kuru ma ayo yö moduku ma ngoha-ngohaka ma gahuhu ma timi ino, ma' ngini ni oluku! ³⁸Karena gënanga ma Jou Madutu de de ngini oka ua. ³⁹La ni hi öriki: Muläenge o öraha nënanga ngona aha no hi

mäke oka ua ngohi hi ädono ngona no temo: 'Unanga wo böa-böa de ma Jou ai romanga wa mäke o barakati.' ”

O Yesus wo hi ade-ade mangale ma Jou ai Tau aha i kilianga

(Mrk. 13:1-2; Luk. 21:5-6)

24 Ma öraha o Yesus wa māla ma Jou ai Tau, i wi nö ni niki ya ino unangino de' i wi hi dumutu ma Jou ai Tau gënanga. ²O Yesus wä temo onangika, “Mode ngini nia mäke mata-mata gënanga? La nia näko, o tau ma helewo nënanga ka moi ö de koiwa, aha i ma teke kalape uku to ëna ma ngi oka. Mata-mata aha i ruba iha.”

O huha de' o aniaya

(Mrk. 13:3-13; Luk. 21:7-19)

³I paha o Yesus woiki o Zaitun ma Doporonika, de' wo gogeruku ma go giriaka, i wi nö ni niki ya ino la i ma teke ade-ade de de ünanga hokä biaha dika. “No mi hi ngahu ngomi ino muruonoka mata-mata gënanga aha i dadi,” önanga i wi temo o Yesus ika. “O nonako-nonako okia, i hi dumutu Bapa ani böa de' o öraha ma baha?”

⁴O Yesus wä baluhu, “Ni mä göana, uha hi ädono ngini i ni tipu. ⁵Hababu manga ngöe o nyawa aha yo böa ya päke ahi romanga de' yo temo, 'Ngohi nënanga ma Koano Wo hi ho halamati!' Onanga aha yä tipu manga ngöe o nyawa. ⁶Ngini aha ni ihene i ma teke parangi ma ilingi, de' o parangi ma abari, ma' uha ni hawana. Hababu o hali gënanga ko kiani i dadi, ma' genanga ma mangarati owahi o kiamati ma orahoka. ⁷O höana moi aha yä parangi yä lawani o höana ma homoa ika, de' o negara moi yä ngika yä lawani o negara ma homoa ika. Kiaka dika aha i dadi o habirokata de' o ohu. ⁸Mata-mata gënanga aha ma do di hiraka i muläenge, hokä o ngoheka mo ma tēngo ma mao ma hiri ma öraha ami ngohaka i mau i ma kilau.

⁹I paha ngini i ni tagoko de' i ni hi lapahi la i ni hangihara de' i ni toma. O dunia mata-mata ika aha i ni dohata ngini karana ngini ni hi nö ni niki. ¹⁰O öraha gënanga manga ngöe o nyawa aha yo setia oka ua manga agama ika de' i ma ki tipu la i bötohi yo setia de i ma ko dohata moi de moi. ¹¹Manga ngöe o nabi-nabi ma dutua yo böa ino i ma hi matoko yä tipu manga ngöe o nyawa. ¹²O dorou aha i tagi i hora hoko gënanga ma giria hi ädono manga ngöe o nyawa yakunoka ua i ma ko dora.

¹³Ma' o nyawa yo to tongohono hi ädono ma baha, aha ya hi halamati. ¹⁴De' o Abari ma Oa mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta aha i hi ngahu o dunia mata-mata ika, hupaya mata-mata o nyawa yo ihene gënanga. I böto de gënanga dahaö o kiamati i böa."

O dorou ya hi wö wede-wedere

(Mrk. 13:14-23; Luk. 21:20-24)

¹⁵"Ngini aha nia mäke 'O dorou ya hi wö wede-wedere', hokä ma Nabi Daniel wo hi do demoka, wo ma oko ino o ngi ma debi-debinoka. (O dulihi nënanga ma dumutu yo basa-basa ika: Nia tailako okia ma mangarati!) ¹⁶O öraha gënanga o nyawa o nagona o Yudea ma daera oka ko kiani yo piringana i löku-löku ile. ¹⁷O nyawa nagona naga o tau ma katu ma löku oka uha yo uti yo mau ya lë manga kia naga manga tau ma goronaka. ¹⁸O nyawa nagona o dumule oka uha yo lio yo mau ya lë manga juba. ¹⁹Duru ho borohono o wange gënanga mangale o ngo ngoheka o ngohaka i hi ao-aohi manga röehoka, de' o ayo-ayo ka ya hü huhu ohi manga ngohaka! ²⁰Ni mä nia-niata hupaya uha hi ädono ngini ko kiani ni oara o awa-awana ma orahoka ekola o Yahudi oka manga Puji ma wange oka! ²¹O wange hö bo borohono gënanga aha o huha ma amoko hokä komaiwahi i dadi ka de ma dero o dunia i dadi hi ädono o öraha nënanga de' aha komaiwaka i dadi. ²²Nako hokä ma Jou Madutu wa tipoko ua ma öraha; done ka moi ö de o nyawa yo halamati ua. Ma' karana ai umati, ma Jou Madutu wa tipoko o huha ma öraha gënanga.

²³O öraha gënanga nako naga i ma têngo-têngo i ni temo ngini ika, 'Ni wi lega, ma Koano Wo hi ho halamati gënanga nengoka naga!' ekola 'Unanga gangoka naga!' - uha ni ngaku unangika gënanga. ²⁴Hababu ya ino i ma hi dumutu i hi ho halamati ma dutua de' o nabi-nabi ma dutua. Onanga aha ya karajanga o manarama biaha-biaha ua, de' i hëra-hëranga la yä tipu, nako yakunu ma Jou Madutu ai umati ö. ²⁵Ho' nio ho hininga! Ngohi ti ni hi ngahu oka ngini ika i hira de o hali gënanga i dadi.

²⁶Nako o nyawa i ni temo ngini ika, 'Ni wi lega, ünanga naga doka o tonaka i ko kakahaka!' - uha ngini ni oiki genangika. Ekola nako i ni temo ngini ika, 'Ni wi lega, ünanga wo ma ngiunika o kamari nënanga ma goronaka!' - uha ni ngaku. ²⁷Hababu o Nyawa manga Ngohaka ai böa hokä o leletongo ma

letongo i hi toimi o wange ma hiwaroko hi ädono o wange ma dumuniha.

²⁸Kiaka naga o aiwani ma honenge, genangoka naga o totaleo o aiwani ma honenge i olo-ołomo.”

O Nyawa manga Ngohaka ai böa

(Mrk. 13:24-27; Luk. 21:25-28)

²⁹“I paha ika tedekania o huha ma öraha gënanga, o wange aha i dadi i hu hutu, de’ o mede i tararonoka ua. O murumu- o murumu aha o dihangoka de i tifa, de’ o kuaha-kuaha o gitawa ma amokoka aha i burakituku. ³⁰I paha de gënanga aha o Nyawa manga Ngohaka ai nonako ya mäke o dihangoka. O öraha gënanga mata-mata o höana de ma nyawa o duniaka aha yo ari. Onanga aha i wi mäke o Nyawa manga Ngohaka wo böa o lobi ma İoku oka de ai kuaha de ai mulia ma amoko. ³¹O trompet ma ago-agomo aha ya wuwu de’ o Nyawa manga Ngohaka aha wa huloko ai malaekat-malaekat yä toomu ai umati o dunia ma libuku iatino, o dihangama ma baha moi oka hi ädono o dihangama ma baha ma homoa ikali.”

O do dötoko o ara ma gota ino

(Mrk. 13:28-31; Luk. 21:29-33)

³²“Nia İë o do dötoko o ara ma gota ino. Nako ma jaga ma alu-aluhu ma ijo-ijo de’ ya bole, de’ i muläenge i tori, ngini ni hi öriki i hiwara ma öraha i tigi oka. ³³Ko genangoli nako ngini nia mäke o hali-hali gënanga i dadi, ngini ni hi öriki ma öraha duru i tigi oka. ³⁴La ni hi öriki! O hali-hali gënanga aha i dadi i hira de o nyawa yo wango-wango o öraha nënanga mata-mata yo ko ki honengoka. ³⁵O dihangama de’ o dunia aha i hihanga, ma’ ahi demo i tatapu ka hi ado-adonika.”

Moi ua i hi öriki ma wange de’ ma jam

(Mrk. 13:32-37; Luk. 17:26-30, 34-36)

³⁶“Moi ua i hi öriki muruonoka ma wange de’ ma jam, o malaekat-malaekat o horogaka i hi orikua, ma Jou Madutu ai Ngohaka ma’ kowali, duga-duga ahi Ama dika wo hi öriki. ³⁷Oraha okia o Nyawa manga Ngohaka dahaö wo böa, ma do dagi hokä ma hira ino o Nuh ai orahoka. ³⁸Ma wange o nguihi

ma ago-agomo i böa owahi, o nyawa yōlomo de yokere de' yo kawingi. Hoko gënanga gila-gila ka i taurika, hi ädono ma wange o Nuh wo wohama o kapa ma gorona ika. ³⁹Ma öraha o nguihi gënanga yä olu önanga mata-mata, dahaö önanga ya mao de ya näko okia aha i dadi ma go giriaka de de önanga. Hoko genangoli ma do dagi, nako o Nyawa manga Ngohaka wo böa. ⁴⁰O öraha gënanga, o nyawa ya hinoto yo karajanga ma go giriaka o dumule oka: Wo ma tēngo i wi ao, de' wo ma tengoli aha i wi māla ika. ⁴¹O ngoheka ya hinoto manga pine yo tutuku ma go giriaka: Mo ma tēngo aha i mi ao, de' mo ma tengoli i mi māla ika. ⁴²Ho', ni mä göa-göana, hababu ngini nia näko ua muruonoka nia Jou aha wo böa. ⁴³Nio ho hininga nënanga! Demo ma ade ma tau ma dutu nako wa nako o takoro muruono o hutu-hutu yo tohi-tohiki aha yo böa, ünanga aha wo ma idu ua, hupaya yo tohi-tohiki yo ngohamua ai tau ma gorona ika. ⁴⁴Hababu gënanga, ngini ö ko kiani ni ma sadia ni mä göana. Karana o Nyawa manga Ngohaka aha wo böa ma öraha ngini nia näko-näko ua."

Wo lö leleani wo so setia de' wo lö leleani wo so setia ua

(Luk. 12:41-48)

⁴⁵O Yesus wo temo oli, "Nako hoko gënanga, kiaka wo lö leleani wo so setia de' wo so sawaro? Ganga ünanga ai tuanga wī göraka wo dadi yo lö leleani ma homoa manga häeke, hupaya o ngolomo ma orahoka ünanga wa hi döaka önanga yōlomo. ⁴⁶Done duru wa mao wo sanangi wo lö leleani gënanga ma öraha okia ai tuanga wo ma idulu wo lio, de' wī mäke ino ünanga ma go giriaka ai manarama wa diai. ⁴⁷Ni ngaku, ma tuanga gënanga aha wo hi döaka wö göana ai arata mata-mata wo lö leleani ika gënanga. ⁴⁸Ma' nako wo lö leleani gënanga i torou, aha wo temo ai hiningaka. ⁴⁹'Ahi tuanga ma dekanohi dahaö wo lio,' ho' unanga wo muläenge wä gohara ma homoa yo lö leleani, de' wōlomo de wokere de' o nyawa yä dalu-daluku. ⁵⁰I paha ai tuanga ahaö wo ma ki lioro wo lio ma wange de' ma jam wa näko-näko ua. ⁵¹Done wo lö leleani gënanga aha ai tuanga wī gohara genangö ya ika ma go gohara, de' wī umo yo elu-eluku manga ngi ika. Dokengoka önanga aha yo ari de' ya tagongo o hangihara."

O hilo de o gorohokaha ma ngi. (25:4)

O hi totero mangale o moholehe ya ngimoi

25 “Oraha okia o Nyawa manga Ngohaka wo böa hokä ma Jou, ma do dagi hokä o hi totero ma goronaka nänanga: O moholehe ya ngimoi i wi to to moteke wo kawikawingi, o nyawa moi-nyawa moi ya Ië manga hilo de’ yoiki i wī buhuku o nauru wo kawikawingi. ²Ya motoa onangoka yo bodo, de’ ma homoa ya motoa yo sawaro. ³Ya motoa ma moholehe yo bodo-bodo yao manga hilo, ma’ i mä gao ua ma gorohokaha ma dogo. ⁴Ya motoa yo so sawaro yao manga hilo de ma gorohokaha ma dogo ma i mä gao. ⁵Ma nauru wo kawikawingi gänanga wo böa i tedekana, ho’ ma mo moholehe gänanga muläenge yä kioko de’ i ma idu oka.

⁶Hutu gorona, dahaö yo ihene o ilingi i hi böaka, ‘Ma nauru wo kawikawingi wo böaka! Nia ino ni wī buhuku!’ ⁷O moholehe ya ngimoi gänanga yo momiki de’ ya tuhuku manga hilo. ⁸Ma moholehe yo bodo-bodo gänanga yä temo yo so sawaro ika, ‘Ni mi hi döaka ngomi ino nia gorohokaha ma huhutulu, hababu

mia hilo i mau i honenge.’ ⁹‘I dadi ua!’ ma moholehe yo so sawaro gënanga yo haluhu, ‘hababu done ngone mata-mata ho ma kadonua nanga gorohokaha. Ni oiki ni mä ija o toko ika.’ ¹⁰De ma moholehe yo bodo-bodo gënanga yoiki o gorohokaha i mä ija. Ho de önanga yoikoka, ma nauru wo kawi-kawingi wo ma hi ädono. Ma moholehe ya motoa i ma sö sadiaka gënanga yo wohama i ma ku tuono de ma nauru wo kawi-kawingi o rameanga ma ngi ika, de’ ma ngorana ma ya beno!

¹¹I paha ma moholehe ma homoa yo bodo-bodo gënanga i ma hi ädono. Onanga yo pöaka, ‘Tuanga, Tuanga, o ngorana no mi belenga.’ ¹²Ma’ ma nauru wo kawi-kawingi gënanga wo haluhu, ‘Ngohi ti ni näko ua ngini!’”

Yunani manga tiwi. (25:15)

¹³De’ o Yesus wo hi bo baha o hi totero gënanga hoko nënanga, “Ma hababu gënanga la ni mä göa-göana, hababu ngini nia näko ua ma wange ekola ma jam.”

O hi totero mangale yo lö leleani ya ruange

(Luk. 19:11-27)

¹⁴“Oraha okia o Nyawa manga Ngohaka wo böa hokä ma Jou ma do dagi hokä o hi totero nënanga ma goronaka. Wo ma tēngo o nauru wo mau woiki o berera i ko kurutika. Unanga wä ahoko i wī lö leleani, de’ wa hi döaka yö göana ai arata

onangika. ¹⁵Yo lö leleani ika gënanga wa hi döaka i moteke manga da gakunu moi-moi. Wo ma tēngo wi hi döaka o ribuhu motoa o tiwi gurasi. De ma homoa ikali ünanga wi hi döaka o ribuhu hinoto o tiwi gurasi. De' wo ma tengoli ünanga wi hi döaka o ribuhu moi o tiwi gurasi. De' unanga wo ma joboka. ¹⁶Wo lö leleani wa to tarima o ribuhu motoa o tiwi gurasi gënanga tai-taiti woiki wo ma hi daganga, ho' wa mäke oli ma utumu o ribuhu motoa o tiwi gurasi. ¹⁷Ko genangoli wo lö leleani wa to tarima o ribuhu hinoto o tiwi gurasi, wa mäke oli ma utumu o ribuhu hinoto. ¹⁸Ma' wo lö leleani wa to tarima o ribuhu moi o tiwi gurasi gënanga woiki wa haiti wa pidaha o tonakuku, de' wa gogono ai tuanga ai tiwi genangoka.

¹⁹I böto de gënanga duru ma dëkana i paha ika, yo lö leleani gënanga manga tuanga wo lio, de' wo muläenge i ma ketongo de de önanga. ²⁰Wo lö leleani wa to tarima o ribuhu motoa o tiwi gurasi gënanga wa ino, de' wo hi döaka o ribuhu ngimoi. 'Tuanga,' ünanga wo temo, 'Tuanga no hi döaka ngohi ino o ribuhu motoa o tiwi gurasi. No lega ngohi to hasili ta mäke ma utumu o ribuhu motoa oli.' ²¹'I rahai,' ma tuanga gënanga wato, 'ngona ganga yo lö leleani ma oa de' no setia. Karana ngona yakunu ho ni ngaku de' okia naga ma huhutulu, ngohi aha to ni hi döaka okia naga i wöe-wöe ngona ika. No wohama de' no ma hi so sanangi de de ngohi!'

²²De' wo lö leleani wa to tarima o ribuhu hinoto o tiwi gurasi gënanga wa ino, de' wo temo, 'Tuanga, Tuanga no hi döakoka o ribuhu hinoto o tiwi gurasi ngohi ino, ngohi to hasili ta mäke ma utumu o ribuhu hinoto oli.' ²³'I rahai,' ma tuanga gënanga wato, 'ngona yo lö leleani ma oa de' no setia. Karana ngona yakunu ho ni ngaku de' okia naga ma huhutulu, ngohi aha to hi döaka okia naga i wöe-wöe ngona ika. No wohama de' no ma hi so sanangi de de ngohi!'

²⁴I paha wo lö leleani wa to tarima o ribuhu moi o tiwi gurasi gënanga wa ino, de' wo temo, 'Tuanga, ngohi ta näko Tuanga o nyawa moi no togowini. Tuanga no utuku o hohoko, o ngi kiaka Tuanga genangoka no datomua, de' na lë o hasili, o ngi kiaka Tuanga genangoka no hi barihua o gihahi. ²⁵Ngohi to hawana, ho' ngohi toiki ta gogono ani tiwi Tuanga o tonaka ma goronaka. Nënanga ani tiwi Tuanga.'

²⁶'Ngona yo lö leleani ma dorou de' no tebeturu!' ma tuanga gënanga wato. 'Mode ko i goungua ngona no hi orikoka ngohi to utuku o hohoko, o ngi kiaka ngohi to datomua, de' ta lë o

hasili, o ngi kiaka ngohi to hi barihua o gihihi? ²⁷Nako hoko gënanga, ko kiani ngona na gogono ahi tiwi o bang ika, hupaya ma orahoka ngohi to lio, ngohi yakunu to tarima oli ahi tiwi de ma bunga. ²⁸Karana gënanga nia lē o tiwi gënanga unangoka, de' o ribuhu ngimoi ai tiwi o gurasi gënanga unangika ni wi hi döakoka. ²⁹Karana o nyawa to önanga de ma enangoka, aha ya hi döaka i holoi i wöe oli, de' unanga aha de ma boloi oka. Ma' o nyawa ko manga kia-kia ua, ma huhutulohi naga onangoka aha ya lē oli. ³⁰De' wo lö leleani ai faidä koiwa gënanga, i wi umo ma poretika ma ho hu hutu ika. Dokengoka ünanga aha wo ari de' wa tagongo o hangihara!' ”

O adili i hi gogere o Kiamati ma Wange oka

³¹“Oraha okia o Nyawa manga Ngohaka wo böa hokä o koano i wi to moteke mata-mata ai malaekat, ünanga aha wo gogeruku ai kuruhi i mo mulia ma lōku oka. ³²Hagala o hoana ma nyawa aha yä toomu ai himangoka. De' unanga aha wä fara önanga yo dadi o doomu hinoto, hokä o aiwani ma go göana wa fara o duba de o kabingi. ³³O nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau aha wä toomu ai nirakoka, de' ma homoa ohi ai higiloka. ³⁴I paha ma koano gënanga aha wä temo o nyawa ai nirakoka, 'Nia ino ngini wi ni hi bö barakati ahi Ama. Ni wohama ahi Pareta ika, kiaka i sadiaka mangale ngini ma dero o dunia ma do di hiraka i dadi. ³⁵Hababu ma öraha ngohi i hi hahini, ngini ni hi hi döaka ngohi to lomo, de' ma öraha ngohi ahi kiriti ma dudungu, ngini ni hi hi döaka ngohi tokere. Ngohi o nyawa dagi-dagino, ngini ni hi tarima ngohi nia tau oka. ³⁶Ngohi to ma pakeangua, ngini ni hi hi döaka o pakeanga. Ngohi to panyake, ngini ni hi houru de ni hi paliara ngohi. Ngohi i hi buika, ngini ni hi riwo ngohi.'

³⁷De' o nyawa ge önanga aha yo temo, 'Jou, kahuruono de ngomi mi ni mäke Jou i ni hahini de' ngomi mi ni hi döaka Jou no lomo, ekola ani kiriti ma dudungu de' ngomi mi ni hi döaka Jou nokere? ³⁸Kahuruono de ngomi mi ni mäke Jou hokä o nyawa dagi-dagino, de' ngomi mi ni buhuku Jou no wohama mia tau ika? Kahuruono de ngomi mi ni mäke Jou no ma pakeangua de' ngomi mi ni hi döaka Jou o pakeanga? ³⁹Kahuruono de mi ni mäke Jou no panyake ekola no buika de' ngomi Jou mi ni riwo?' ⁴⁰Ma koano gënanga aha wo haluhu, 'La ni hi öriki: ma öraha ngini nia diai o hali gënanga, ngarokö wo

ma tēngo ahi ria dodoto duru yo hina-hina ika, ma mangarati ngini nia diai oka ngohino!’

⁴¹De’ ma koano gēnanga aha wā temo o nyawa ai higiloka, ‘Ni oiki nenangoka, o nyawa ma dorou! Ni wohama o uku i hone-honengua ma gorona ika, o Ibilihi de’ ai malaekat-malaekat manga ngi ika ya sö sadiaka gēnanga! ⁴²Hababu ma öraha ngohi i hi hahini, ngini ni hi hi döakua ngohi toġomo; ma öraha ngohi ahi kiriti ma dudungu ngini ni hi hi döakua ngohi tokere. ⁴³Ngohi o nyawa o dagi-dagino, ngini ni hi tarima ua nia tau ika. Ngohi to ma pakeangua, ngini ni hi hi döakua o pakeanga. Ngohi to panyake de’ to buika, ngini ni hi houru de’ ni hi paliara ua.’ ⁴⁴De’ onanga aha yo haluhu, ‘Jou, kahuruono de mi ni mäke Jou i ni hahini, ekola ani kiriti ma dudungu ekola o nyawa dagi-dagino, ekola no ma pakeangua, ekola no panyake, ekola no buika, de’ ngomi Jou mi ni riwo ua?’ ⁴⁵Ma koano gēnanga aha wo haluhu, ‘La ni hi öriki: ma öraha ngini ni oluku niä riwo i ma tēngo dika duru yo hina-hina nēnanga, ma mangarati ngini ni oluku ni hi riwo ngohi.’ ⁴⁶Ho’ o nyawa ge önanga aha yä hukumu de o hukumanga i ko kakali, ho de o nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau aha ya mäke de ya mäo o ngango ma dutu de’ i ko kakali.”

O hi dailako ma dorou o Yesus ika

(Mrk. 14:1-2; Luk. 22:1-2; Yoh. 11:45-53)

26 Ma öraha o Yesus wa bötoka wo dotoko o hali gēnanga mata-mata, ünanga wā temo i wi nö ni nikika, ²“Ngini ni hi öriki o wange hinotohi o Paskah ma Wange ma Amoko, de’ o Nyawa manga Ngohaka i wi hi lapahi la i wi salib!”

³Oraha gēnanga o imam-imam manga häeke de’ o Yahudi oka manga tutuda i ma toomu o Kayafas ma Imam wo mo Mulia ai kadatoka. ⁴Onanga moi ua ya hi öriki i ma ka aturu i hi dailako la i wi tagoko o Yesus de i wi toma. ⁵“Ma’,” önanga yato, “o hali gēnanga uha i dadi o wange ma amoko ma orahoka, hababu done i puda o huru-hara o rayati manga hi dogoronaka.”

O Yesus i wi gopöa o minya ma bounu ma hēmo-hēmoru o Betania ma bereraka

(Mrk. 14:3-9; Yoh. 12:1-8)

⁶Ma öraha o Yesus o Betania ma bereraka, o Simon ma hira i wi pado-pado, ai tau oka, ⁷o ngoheka mo ma tēngo ma ino

o Yesus ino. Mūnanga mo ao o boto gahumu moi ma doīa o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro de ma ija ka hā hali. Ma ōraha o Yesus wo gogeruku woīomo ma go giriaka, o ngoheka gēnanga mī gopōa o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro gēnanga o Yesus ai mumukuku. ⁸I wi nō ni nīki o Yesus, ya māke okia naga i dā dadi gēnanga, de' onanga yo ngamo. "Okia ma faidā mata-mata gēnanga ami minya mo hi gogule?" ōnanga yo temo. ⁹"O minya ma bounu ma hēmo-hēmoro gēnanga yakunu i hukunu de ma ija i kurutīle, de' ma tiwi ma ija ino yakunu ya hi dōaka o nyawa yo mō mihikinika!"

¹⁰O Yesus wa nāko manga dibanga, ho' unanga wā temo, "Ya dodoa ngini ni mī diai o huha o ngoheka nēnanga? Mūnanga mo diai okia naga ma oa de' i dadi o puji ngohi ino. ¹¹O nyawa mihikini salalu naga nia hi dogoronaka, ma' ngohi salalu ua de de ngini. ¹²De mo hi gopōa o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro gēnanga ahi rōehuku, mūnanga mo hi sadia ngohi mangale aha i hi lungunu. ¹³Ni ngaku! O dunia i kilolitino, kiaka dika o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino i hi ngahu, o ngoheka nēnanga ami manarama aha i hi ade-ade oli de ka i ma ho hininga munangika."

O Yudas wo ma hi moteke o Yesus i wi tagoko

(Mrk. 14:10-11; Luk. 22:3-6)

¹⁴Ya ngimoi de ya hinoto, i wi nō ni nīki o Yesus, de wo ma tēngo ai romanga o Yudas Iskariot, woiki o imam-imam manga hāekika. ¹⁵Unanga wā temo onangika, "Okia aha ngini ni hi hi dōaka ngohi ino nako ngohi ti hi lapahi o Yesus ngini ika?" Ho ōnanga ya ētongo o tiwi haāka moruange, de' i wi hi dōaka unangika. ¹⁶Mulāenge o ōraha gēnanga o Yudas wo lingiri o ōraha ma oa la i wi tagoko o Yesus.

O Yesus wa oīomo o Paskah ma inomo de i wi nō ni nīki

(Mrk. 14:12-21; Luk. 22:7-14, 21-23; Yoh. 13:21-30)

¹⁷O wange ma do di hiraka o Roti i Ragi-ragi Ua ma Rameanga ma goronaka, i wi nō ni nīki o Yesus ya ino unangino. Onanga yo leha, "Kiaka Bapa nō igo ngomi mi hi diai o Paskah ma inomo mangale ngona Bapa?"

¹⁸O Yesus wo haluhu, "Ni oiki o kota ika, ni wi māke wo ma tēngo de' ni wi hi ngahu unangika, 'Ma Bapa Guru wato, ahi

öraha yadonoka; ngohi to mau to hi amoko o Paskah ani tau oka de i hi nö ni niki ka ma moi.’ ”

¹⁹O Yesus i wi nö ni niki yo diai hokä o Yesus wä huloko onangika. Onanga yoiki de hi diai o Paskah gënanga ma inomo.

²⁰Yo hutuku, o Yesus de’ ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni niki yo gogeruku yōlomo. ²¹Yōlomo ma go giriaka, o Yesus wä temo. “Ni ihene; wo ma tēngo nia hi dogoronaka aha wo setia oka ua ngohi ino.”

²²Yo ihene gënanga o Yesus i wi nö ni niki manga hininga duru i huha. Ho önanga muläenge i ma tēngo-tēngo i wi leha o Yesus, “Marai ngohi ua Bapa ani hininga yo dagi?”

²³O Yesus wo haluhu, “O nagona ya tonono o roti o udo-udomuku mi ma tuono de ngohi, ge unangala aha wo setia oka ua ngohi ino. ²⁴Done o Nyawa manga Ngohaka aha wo honenge hokä i tulihi o Buku i Tebi-tebini ma hiraka. Ma’ yo bodito o nyawa ya setia oka ua o Nyawa manga Ngohakika! I holoi ya oa o nyawa gënanga ngaro uha wo ma kilau o dunia ino!”

²⁵De’ o Yudas wo so setia oka ua gënanga wo temo, “Marai ngohi Bapa Guru ani hininga yo dagi?”

O Yesus wi baluhu, “Hoko gënanga hokä ani demoka!”

Ma Jou wo hi tita o ngōlomo de o ngokere i tebi-tebini ma doomu

(Mrk. 14:22-26; Luk. 22:15-20; 1Kor. 11:23-25)

²⁶Ma öraha önanga yōlomo, o Yesus wa lē o roti, de’ wo hubayanga wo sukur. I paha ünanga wa bëla-bëlaka o roti gënanga de ai giama de’ wa hi döaka i wi nö ni nikika de wo temo, “Nia lē, de’ nia ōlomo; nënanga to ngohi ahi röehe.”

²⁷I böto de gënanga ünanga wa lē o angguru ma galahi o gahumu moi, de’ wo hubayanga wo sukur ma Jou Madutu ika. I paha ünanga wo hi döaka o galahi gënanga i wi nö ni nikika de wo temo, “Ni okere ngini mata-mata. ²⁸Hababu nenangala ahi awunu i hi goungu i tiai ma Jou Madutu ai jaji – o awunu i kopoäka mangale o nyawa manga ngöe la önanga ya mäke to önanga manga baradoha ma apongo. ²⁹Ni ngaku: Ngohi aha tokeroka ua o angguru nënanga hi ädono ma öraha ngohi tokere o angguru ma hungi de de ngini mata-mata ahi Ama ai Dunia ma Hungi oka.”

³⁰I paha önanga yo nyanyi i hi nyanyi o puji ma nyanyi moi. De’ i böto de gënanga onangö yoiki o Zaitun ma Doporonika.

Wo hi do demoka o Petrus aha wi hi pongono o Yesus

(Mrk. 14:27-31; Luk. 22:31-34; Yoh. 13:36-38)

³¹De' o Yesus wä temo i wi nö ni n̄kika, “O hutu n̄nanga dika ngini mata-mata aha ni oara ni hi māla ika ngohi; hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi; ma Jou Madutu wo temo, ‘Ngohi aha t̄i toma o duba ma go göana ḡnanga, de' o duba de ma tikaka aha i ma ko ki tingakoka.’ ³²Ma' i paha de ngohi to momikoka, ngohi aha toiki to ma ti hira de ngini o Galilea ika.”

³³O Petrus w̄i temo o Yesus ika, “Ngaro mata-mata ma homoa i ni māla ika Bapa, ngohi ha kali-kali kowali!”

³⁴“No ho hininga,” o Yesus w̄i temo unangika, “O hutu n̄nanga dika, o kuru-kuru i horenowahi ngona no hi hi pongono no hi gali ma hange.”

³⁵O Petrus wo haluhu, “Ngarokö ko kiani ngohi to honenge de de ngona Bapa, ngohi aha ko to temo ua, ngohi to ni n̄ko ua Bapa!”

De' mata-mata i wi nö ni n̄iki ma homoa ma yo temo hoko ḡnanga.

O Yesus wo mä niata o Getsemani oka

(Mrk. 14:32-42; Luk. 22:39-46)

³⁶I böto de ḡnanga o Yesus de i wi nö ni n̄iki yoiki o nḡi moi ika ma romanga o Getsemani. Dokengoka ünanga wä temo, “Ni gogeruku nengoka dau jai-jai ngohi toiki to mä niata.” ³⁷De' unanga wa hi garo o Petrus de' o Zebedeus ai ngohaka ya hinoto yoiki de de ünanga. Unanga muläenge wa m̄ao ai hininga i huha de' wo baliha. ³⁸Unanga wä temo i wi nö ni n̄kika, “Ahi hininga duru i huha, ta m̄ao hokä aha to honenge dika. Ni gö gogere ngini nenangoka, de' ngini ö ni mä göa-göana de de ngohi.”

³⁹I paha o Yesus woiki i holoi ma huhutulu i kurutika, de' unanga wo ma hi tudukuku o tonakuku de wo mä niata. Wato, “Bapa,” “nako ka yakunu, no hi rehene de de ngohi o huha de o hangihara kiaka ngohi ko kiani ta tagongo. Ma' uha i moteke ahi mau, duga-duga i moteke dika ani mau Ama.”

⁴⁰I böto de ḡnanga o Yesus wo ma ki lioroli ya ruange i wi nö ni n̄ikino de' wä m̄ake ino önanga i ma idu oka. Unanga w̄i temo o Petrus ika, “Duga-duga o jam moi dika ngini i ni ruange ni akunua ni göana de de ngohi? ⁴¹Ni mä göa-göana, de'

ni mā niata hupaya ngini uha nia ohana o co coba. I goungu nia womaha i mau ya diai o diai, ma' ngini ni akunua, karana o nyawa gēnanga nanga biaha ho bole."

⁴²Ma moi oli o Yesus woiki wo mā niata, wato, "Bapa, nako o huha de o hangihara nēnanga ko kiani ngohi ta tagongo, de' yakunua i hī rehene, māla ika ani mau Ama i dadi." ⁴³I böto de gēnanga ünanga wo ma ki lioroli i wi nö ni nīkino de' wä märke ino i wi nö ni nīki ka i ma idu okahi, karana önanga duru yä kioko.

⁴⁴Ma moi oli o Yesus wa māla ika önanga de' ma hi gali ma hange oka wo mā niata, ma demo ka i ma tero de ma hinotoka. ⁴⁵I böto de gēnanga ünanga wo ma ki lioroli i wi nö ni nīkino de' wä temo, "Ka ni ma idu okahi de' ka ni ma hi batongohi? Nio lega, ma öraha yadonoka o Nyawa manga Ngohaka i wi hi lapahi o nyawa yo bö baradoha manga kuaha ika. ⁴⁶Ni momiki, nia ino ngone hoiki. Nia lega! O nyawa yo so setia oka ua ngohi ino yo böaka."

O Yesus i wi tagoko

(Mrk. 14:43-50; Luk. 22:47-53; Yoh. 18:3-12)

⁴⁷O Yesus ka wo temo-temohi, o Yudas i wi nö ni nīki manga dodiawo ünanga wa ino. I ma ko moteke de de ünanga, ya inoli manga ngöe o nyawa i mā gao o oworo de' o boboha. Onanga o imam-imam manga häeke de' o Yahudi oka manga tutuda yä huloko. ⁴⁸O Yudas wo so setiaka ua o Yesus ika, wa hi ngahu oka onangika o nonako nēnanga, "O nyawa ngohi tī ame, ge ünanga doka ma nyawa. Unanga ni wi tagoko!"

⁴⁹Ka de i ma hi ädono genangika o Yudas gila-gila woiki o Yesus ika de' wī temo, "Tabea, Bapa Guru!" De' unanga wī ame o Yesus.

⁵⁰O Yesus wī baluhu, "Ria dodoto, mangale okia Ria dodoto na ino nenangino?"

I paha o nyawa manga ngöe gēnanga i wī dagi de' i wi tagoko o Yesus. ⁵¹Wo ma tēngo i wi nö ni nīki manga dodiawo genangoka dau de o Yesus, wa rahuku ai oworo de' wi hi gohara ma imam wo mo mulia ai gilaongo, hi ädono o gilaongo gēnanga ai ngauku wa töaka. ⁵²O Yesus wī temo wi ni nīkika gēnanga, "No hi ngohamoli ani oworo ma harunguku, hababu mata-mata o nyawa nako ya päke o oworo aha yo honenge de o oworo. ⁵³Nato bote ngohi takunua to gahoko o ro riwo ahi Ama ika, de'

unanga de ma japati oka aha wo hi dingoto o tentara malaekat o doomu ngimoi de hinoto? ⁵⁴Ma' nako hoko gënanga, yakunua i dadi hokä i hi ngahu oka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, kiaka ko kiani i dadi hokä i dadi oka o öraha nënanga?"

⁵⁵De' o Yesus wä temo o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga, "Boteka ngohi nënanga o nyawa ma dorou, hi ädono ngini nia ino de ni mä gao o oworo de' o boboha la ngohi ni hi tagoko? O wange hi getongo ngohi to dotoko ma Jou Madutu ai Tau oka, de' ngini ni hi tagokua! ⁵⁶Ma' i tiai oka ko kiani hoko gënanga hupaya i dadi hokä okia o nabi-nabi ya tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka."

I paha de gënanga, mata-mata i wi nö ni niki yo piringana i wi do gumala ika o Yesus.

O Yesus o Agama ma Juru Hakimi ma himangoka

(Mrk. 14:53-65; Luk. 22:54-55, 63-71; Yoh. 18:13-14, 19-24)

⁵⁷O nyawa i wi tago-tagoko o Yesus i wi ao o Kayafas ma Imam wo mo Mulia ai tau ika. Dokengoka o agama ma guru-guru de' o Yahudi oka manga tutuda-tutuda i ma toomu inoka.

⁵⁸O Petrus ka i gurutika wi niki o Yesus hi ädono ma imam wo mo mulia ai löa ika, daha o Petrus wo wohama o löa ma gorona ika gënanga de' wo gogeruku de yo göa-göana. Unanga wö igo wa näko sarakia aha mata-mata gënanga hi ädono ma baha.

⁵⁹O imam-imam manga häeke de' mata-mata o Agama ma Juru Hakimi i hi dailako ya mäke o hakihi yo elu-eluku la yakunu o Yesus i wi hukumu, o honenge ma hukumanga. ⁶⁰Ma' onanga ya mäke ua ma nyonyata i goungu o Yesus wa howono, ngaroka manga ngöe yä tumutu yo dadi hokä o hakihi yo elu-eluku. Ma baha naga ya hinoto ma himangoka ya ino. ⁶¹Onanga yo temo yato, "O nyawa nënanga wo temo, 'Ngohi takunu ta kilianga ma Jou Madutu ai Tau, de' o wange hange ma goronaka takunu to hi gikoli.'"

⁶²De' ma imam wo mo mulia wo ma oko, de' wä temo o Yesus ika, "Boteka ngona nakunua nö baluhu o galaki ma dumutu ngona ika gënanga?" ⁶³Ma' o Yesus wo ma ri rüdoka dika. Ma moi oli ma imam wo mo mulia wä temo unangika, "De ma Jou Madutu wo wango-wango, no hi ngahu ngomino, boteka ngona ma Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu ai Ngohaka?"

⁶⁴O Yesus wī baluhu, “Hoko gēnanga ani demo. Ma’ ni ngaku: mulāenge o öraha nēnanga ngini aha ni wi māke o Nyawa manga Ngohaka wo gogeruku ma Jou Madutu wo ko Kuaha ai nirakoka, de’ wo böa o dihangoka o lobi-lobi ma lōku oka!”

⁶⁵De ma imam wo mo mulia gēnanga wa kā kakihi ai baju, de’ wo temo, “Unanga ma Jou Madutu wi hi kauku. Paralu oka ua de ma hakihi ohi. Ngini mata-mata ni ihenoka mahirete o demo-demo i wi hi kauku ma Jou Madutu.

⁶⁶Oraha nēnanga sarakia ngini nia da māke?”

Onanga yo haluhu, “Unanga wa howono, de ko kiani wo honenge.”

⁶⁷Dahaö önanga ya obiri o Yesus ai biono, de’ i wi gohara. Naga oli i wi poka, ⁶⁸de’ yo temo, “Beika na hetongo de’ no hi ngahu ngomi ino, hei ma Koano Wo hi ho halamati! O nagona i ni poka ngona?”

O Petrus wi hi pongono o Yesus

(Mrk. 14:66-72; Luk. 22:56-62; Yoh. 18:15-18, 25-27)

⁶⁹O Petrus wo gogeruku ohi ma poretoka o löaka. Mo ma tēngo mo lö leleani ma ino, de’ mī temo o Petrus ika, “Mode ko i gougua ngona ö ni niki o Yesus o Galilea ma nyawa gēnanga?”

⁷⁰Ma’ o Petrus wo ma hi pongono önanga mata-mata manga himangoka. “Ngohi to hi orikua okia ma dungutu ani demo,” o Petrus wo haluhu, ⁷¹de’ unanga woiki o löa ma ngoranika. Mo ma tēngo mo lö leleani ma homoali mī māke o Petrus, de’ mā temo ma nyawa genangoka dau, “O nyawa nēnanga kangano unangö wi niki de o Yesus o Nazaret ino gēnanga.”

⁷²De’ o Petrus wi hi pongonoli, de’ wo koboto. “I gougungu ngohi ti näko ua o nyawa ge ünanga!” o Petrus wato.

⁷³I böto de gēnanga i tedekanua, o nyawa i ma oko-oko ino genangoka dau ya ika o Petrus ika, de’ i wi temo, “Marai oka ngona nēnanga o Yesus de i wi nö ni niki manga dodiawo. Gēnanga duru i ma tungü uku ani lugo.”

⁷⁴De’ o Petrus wo mulāenge wo ma hi lolai de’ wo temo, “Ngohi ti näko ua o nyawa ge ünanga!”

O öraha genangö o kuru-kuru i horene. ⁷⁵De’ o Petrus wo mā hininga o Yesus wī temoka unangika, “O kuru-kuru

i horenowahi, ngona no hi gali ma hange no hi hi pongono ngohi.” De’ o Petrus wo hupu, de’ wo ari de ai hininga i huha.

O Yesus o Pilatus ai himangoka

(Mrk. 15:1; Luk. 23:1-2; Yoh. 18:28-32)

27 Duru o ngoru-ngorumino, mata-mata o imam manga häeke de’ o Yahudi oka manga tutuda ya putuhu la o Yesus i wi toma. ²Onanga ai giama ya liko de o rante, de’ i wi ao, de’ i wi hi lapahi o Pilatus ika, ma gubernur o Roma manga po pareta.

O Yudas ai honenge

(Orr. 1:18-19)

³Ma öraha o Yudas wo so setia oka ua gënanga wa mäke o Yesus ai hukumanga ya putuhoka, ünanga wo ma toduba. De’ unanga wo hi gi lio o tiwi haäka moruange gënanga o imam-imam manga häekika de’ o Yahudi oka manga tutuda ika. ⁴Unanga wo temo, “Ngohi to baradohaka ti hininga dorou oka o nyawa ai howono koiwa-iwa ika, hi ädono ünanga ai hukumanga i wi ho honenge!”

Ma’ onanga i wi baluhu, “Mi haduli okia ngomi? Gënanga ani hi dailako ngona!”

⁵O Yudas wo hi kaweli o tiwi gënanga ma Jou ai Tau ma gorona ika, de’ woiki de wo ma liko ho wo honengoka.

⁶O imam-imam manga häeke wa kobu wa toomu o tiwi gënanga de’ wo temo, “O tiwi nënanga o awunu ma tiwi. I moteke o agama ma tita, o tiwi nënanga yakunua i hi ngohama o hu huba ma ngi uku ma Jou Madutu ai Tau oka.” ⁷Ho mata-mata i ma teke fakati oka, önanga ya päke o tiwi gënanga i hi ija o tonaka i hi romanga o Bohoko yo Do diai manga Tonaka. O tonaka gënanga ya päke o nyawa ma poretino manga jere. ⁸Gënanga doka ma hababu hi ädono o wange nënanga o tonaka gënanga i hi romanga “O Awunu ma Tonaka”.

⁹De gënanga, i dadi hokä okia ma Nabi Yermia wo temoka, ena gënanga, “Onanga ya tarima o tiwi haäka moruange, ena gënanga o ija o Israel ma nyawa ya fo fakati oka, hokä o bo bangu unangika. ¹⁰De’ o tiwi gënanga önanga ya päke la hi ija o bohoko yo do diai manga tonaka, hokä ma Jou wo hi paretaka ngohino.”

O Pilatus wa tailako o Yesus ai parakara

(Mrk. 15:2-5; Luk. 23:3-5; Yoh. 18:33-38)

¹¹Ma öraha o Yesus wi himanga o Pilatus, o berera gënanga ma gubernur, o Pilatus wi leha, “Boteka ngona o Yahudi ma nyawa manga koano?”

“Hoko gënanga hokä ani demoka,” o Yesus wo haluhu. ¹²Ma’ ma öraha o imam-imam manga häeke de’ o Yahudi oka manga tutuda, i hi döaka o galaki ma ngöe o Yesus ika, ünanga ko wo haluhua.

¹³Hababu gënanga o Pilatus wi temo unangika, “Boteka ngona no ihenua mata-mata, kiaka önanga i ni kalaki gënanga?”

¹⁴Ma’ o Yesus ka ma huhutulö de wo haluhua, hi ädono ma gubernur gënanga duru wo hëranga.

O Yesus ai hukumanga ya putuhu i wi ho honenge

(Mrk. 15:6-15; Luk. 23:13-25; Yoh. 18:39-19:16)

¹⁵O Paskah ma Rameanga ma gëtongo, ma biaha ma gubernur wä lapahi i ma têngo o bui ma nyawa i moteke o nyawa yo wöe-wöe manga ngo ngiriki. ¹⁶O öraha gënanga naga wo ma têngo o hukumanga ma nyawa i wi heto-hetongo. Ai romanga o Yesus Barabas. ¹⁷Ho’, de o nyawa manga ngöe i ma toomu ino, o Pilatus wä leha onangika, “O nagona ngini nia mau ngohi tä lapahi mangale ngini? O Yesus Barabas ekola o Yesus i wi hetongo o Kristus?” ¹⁸O Pilatus wo temo hoko gënanga hababu ünanga wa näko, o Yahudi oka yo ko kuaha i wi hi lapahi o Yesus unangika karana önanga manga hininga i wi dohata.

¹⁹Ma öraha o Pilatus wo gogeruku ohi o adili ma tau oka, ngoi hekata mo hi dingoto o behehongo nënanga unangika, “Uha ngona no sapuru o nyawa ai howono koiwa-iwa gënanga ai parakara, hababu mangale karana ünanga, o wange nënanga ngohi to nänere, ahi nänere gënanga ho borohono.” ²⁰Ma’ o imam-imam manga häeke de’ o Yahudi oka manga tutuda ka hoko genangika ya hi ngohama o demo i to torou o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga la yo gahoko o Pilatus ika hupaya o Barabas i wi lapahi de’ o Yesus ai hukumanga i wi ho honenge. ²¹De’ ma gubernur gënanga wä leha oli önanga, “Ya hinoto o nyawa ne önanga, o naguna ngini ni mau ngohi ti lapahi mangale ngini?”

“Barabas,” önanga yo haluhu.

²²“Nako hoko gënanga, okia ko kiani ngohi to diai de o Yesus i wi heto-hetongo o Kristus?” o Pilatus wo leha onangika.

“Unanga ni wi salib!” mata-mata önanga yo haluhu.

²³“Ma’ okia ai dorou?” o Pilatus wo leha.

De’ onanga yo pöaka i holoi i kuatīle oli, “Unanga ni wi salib!”

²⁴Ma baha o Pilatus wo ma näko, ünanga wakunoka ua okia naga wo diai, de’ o nyawa manga ngöe gënanga yakunu aha yo ngamo. Ho’ unanga wa lē o akere, de’ o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka gënanga ünanga ai giama wa ihoro de’ wo temo, “Ngohi toluku to ma hi tagongo ma bo baluhu, mangale o nyawa ne ünanga ai honenge! Gënanga ngini ni hi dailako!”

²⁵Mata-mata o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo haluhu, “Ia, māla ikala ngomi de’ to ngomi mia ngoha-ngohaka mia tagongo ma hukumanga mangale ai honenge!”

²⁶De’ o Pilatus wī lapahi o Barabas mangale önanga, de’ wā huloko o nyawa i wi gohara o Yesus; de’ wi hi lapahi ünanga la i wi salib.

O tentara oka i ma hi gogule o Yesus

(Mrk. 15:16-20; Yoh. 19:2-3)

²⁷I paha o Pilatus ai tentara oka i wi ao o Yesus yo wohama ma gubernur ai kadato ika, de’ mata-mata o tentara oka manga doomu i ma toomu o Yesus i wi kilolitino. ²⁸Onanga ya huputu o Yesus ai pakeanga, de’ i wi hi päke unangika o juba ma goguhurungu. ²⁹Onanga ya lē o gota ma raraga ma ho hihika, de’ ya diai ai makota, de’ i hi tamunuku o Yesus ai häekuku. I paha önanga i wi hi jojö o diki-diki o gahumu moi ai giama ma nirakoka, de’ ya tilabuku ai himangoka, de’ i wi hohedu ünanga. “Tabea o Yahudi ma Nyawa manga Koano!” önanga yo temo. ³⁰Onanga i wi obiri, de’ ya lē o diki-diki gënanga, de’ ya gohara ai mumukuku de o diki-diki. ³¹I böto i ma hi gogule oka ünanga, önanga ya huputu ma juba ma goguhurungu gënanga, de’ i wi hi päke oli ai pakeanga mahirete. I paha ünanga i wi hi hupu i wi ao la i wi salib.

O Yesus i wi salib

(Mrk. 15:21-32; Luk. 23:26-43; Yoh. 19:17-27)

³²O ngëkomo ma hoanoka, önanga i ma ka mäke de wo ma tēngo o Kirene ma nyawa ai romanga o Simon. Onanga

i wi pakisa o nyawa gënanga wa moku o Yesus ai salib. ³³I paha önanga i ma hi ädono o ngi moi ma romanga o Golgota, ma mangarati “O häeke ma Kabelanga ma Ngī”. ³⁴Genangoka önanga i wi hi döaka o Yesus i wi hi okere o angguru hi sapurino okia naga ma mali-mali. Ma’ o angguru gënanga o Yesus wa tailoka, ünanga woluku wa okere.

³⁵I paha önanga i wi salib, de’ ai pakeanga i mä ko ke regu i moteke o undi. ³⁶I paha de gënanga önanga yo gogeruku dokengoka i wī göana ünanga. ³⁷Ai häeke ma Ioku ilē önanga yo nune uku o dulihi, ya korona o galaki unangika, ena gënanga: “Nenangala o Yesus, o Yahudi ma Nyawa manga Koano”. ³⁸I hi do moteke de de ünanga önanga yä salib oli ya hinoto yo ora-ora de’ yo toma-toma; wo ma tēngo ai nirakoka, de’ wo ma tengoli ai higiloka.

³⁹O nyawa ya ko ka ino genangino manga häeke ya giwi-giwi, de’ i wi hohedu o Yesus. ⁴⁰Onanga yato, “Ngonā no mau na kilianga ma Jou Madutu ai Tau, de’ o wange hange dika de no hi gokokali! Nako ngona ma Jou Madutu ai Ngohaka, o salib oka gënanga de no uti, de’ no hi halamati ani diri!”

⁴¹Ko genangoli o imam-imam manga häeke de’ o agama ma guru-guru inoli o Yahudi oka manga tutuda i wi hohedu o Yesus. Onanga yo temo, ⁴²“Unanga wa hi halamati o nyawa ma homoa, ena hioko ai diri mahirete wakunua wo hi halamati. Nako o Israel oka manga koano, ka ya oa de öraha nēnanga ngona no uti o salib oka gënanga, dahao ngomi mi ni ngaku ngona. ⁴³Unanga wī ngaku ma Jou Madutu ika de wo ma hetongo ünanga ma Jou Madutu ai Ngohaka. Aa, nia ino ngone hī lega boteka ma Jou Madutu wo mau öraha nēnanga wi hi halamati.”

⁴⁴Yo ora-ora de yo toma-toma yä so salib de ünanga gënanga ka hoko genangoli i wi hohedu ünanga.

O Yesus ai honenge

(Mrk. 15:33-41; Luk. 23:44-49; Yoh. 19:28-30)

⁴⁵O wange i korona, ma dēkana o jam hange o Yerusalem ma berera gënanga mata-mata ika i hu hutu. ⁴⁶O takoro hange o bimaoa, o Yesus wo pōaka de ai ilingi ka ha kuatilē, “Eli, Eli, lama sabakhtani?” ma mangarati, “Ya ahi Jou Madutu, ya ahi Jou Madutu, ya dodoa ho ngona no hi maīa ika ngohi?”

⁴⁷Ya muruono naga genangoka dau yo ihene o böaka gënanga, de’ yo temo, “Unanga wī ahoko o Elia!” ⁴⁸Wo ma tēngo manga

dodiawo wo ma tai-taiti woiki wo Īē o bunga karang, de' wa tono o angguru ma gogiohikuku. I paha ünanga wo hi hakarika o didipo ika, de' wo hi peke o Yesus ai uru ma kaika.

⁴⁹Ma' ma homoa yo temo yato, "Ho damä, nia ino ngone hi lega boteka o Elia wa ino wi hi halamati ünanga!"

⁵⁰I paha o Yesus wo pöakoli de ai ilingi ka ha kuatīle, de' wo womaha wo hi bo baha.

⁵¹O guba i nü nune uku ma Jou ai Tau oka i kakihi i bēlaka hinoto daku de ya uku. O dunia i giwi de' o Īoku ma helewo i bēlaka. ⁵²O lungu-lungunu i helenga, de' manga ngöe ma Jou Madutu ai umati yo hone-honengoka yo wango okali. ⁵³I paha de o Yesus wo momiki o honenge ma hi dogoronaka, önanga yo hone-honengoka yo hupu manga lungunino, de' onanga yo wohama o Yerusalem ma kota ika. De' dokengoka manga ngöe o nyawa yä mäke önanga.

⁵⁴O tentara oka de manga doomu ma häeke i wi göa-göana o Yesus önanga duru yo hawana, ma öraha ya mäke o ohu de mata-mata i dä dadi gënanga. Onanga yo temo yato, "I goungu, ünanga nënanga ma Jou Madutu ai Ngohaka!"

⁵⁵Genangoka naga oli manga ngöe o ngo ngoheka, ma gurutoka de yö lega-lega. Onanga gënanga i wi nīkoka o Yesus la i wi riwo o Yesus ma dero ka o Galilea okahi. ⁵⁶Manga hi dogoronaka genangala o ngo Maria Magdalena, o ngo Maria o Yakobus ngoi ayo de' o Yusuf, de' o Zebedeus ai ngoha-ngohaka manga ayo.

O Yesus i wi lungunu

(Mrk. 15:42-47; Luk. 23:50-56; Yoh. 19:38-42)

⁵⁷O hutu gënanga wo böa ino wo ma tēngo wo kaya-kaya o Arimatea ma kota ino ai romanga o Yusuf. Unangö o Yesus wi nö ni niki. ⁵⁸Unanga woiki o Pilatus ika, de' wo gahoko o Yesus ai mayeti. Ho o Pilatus wo hi pareta hupaya o Yesus ai mayeti i hi döaka unangika. ⁵⁹Ho o Yusuf wa Īē o mayeti gënanga, de' wo hi hawo ino de o ngöere ma gare-garehe, o hutara ma hungi. ⁶⁰De' o Yusuf wa kelenga o Yesus ai mayeti o lungunuku, o lungunu gënanga tö Yusuf mahirete, de o lungunu gënanga ya diai o doporono i ho helewoka. I böto gënanga ünanga wö du lulu o helewo moi ma amo-amoko wo hi beno o lungunu gënanga ma ngorana, de' o Yusuf wo ma joboka. ⁶¹O ngo Maria

Magdalena de' o ngo Maria ma homoahi yo gogeruku genangoka dau yö himangika ma lungunu gënanga.

Yo göa-göana o lungunu

⁶²Yarehino ma wange, o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, o imam-imam manga häeke de' o Farisi ma nyawa yoiki ka ma moi, o Pilatus i wi himanga ⁶³de' yo temo, "Tuanga, ngomi mio hininga ma öraha wo tipu-tipu gënanga ka wo ma ngango ikahi, ünanga wo temoka, 'I paha ika o wange hange ngohi aha to momiki'. ⁶⁴Karana gënanga, nä huloko o nyawa yö göana o lungunu gënanga i hi do diai, hi ädono o wange hange oka, hupaya i wi nö ni niki yakunua ya tohiki ai mayeti de' ya hetongo o nyawa ika, ünanga wo momikoka, o honenge ma hi dogoronaka. De' o tipu ma bo baha nënanga aha i holoi i torou de ma do di hiraka."

⁶⁵"Ngingi de ma ënanga nia tentara yo göa-göana," o Pilatus wä temo onangika, "ni oiki la nio göana o lungunu gënanga, ka genangö ma go göana."

⁶⁶Ho önanga yoiki o lungunika de ya segeluku ma da damunu o helewo uku, de' yö göana ma himangoka, hupaya koiwa naga ya burakiti o lungunu gënanga.

O Yesus ai momiki

(Mrk. 16:1-10; Luk. 24:1-12; Yoh. 20:1-10)

28 Ma öraha o Yahudi oka manga Puji ma wange ya tioka, o Minggu ma wange oka duru o ngoru-ngorumino, o ngo Maria Magdalena, de' o ngo Maria ma homoahi gënanga yoiki yö lega o lungunu gënanga. ²I todokanino o ohu duru ka hä giria. Ma Jou ai malaekat wo ma tēngo, o horogaka de wo uti, de' wa lulu ma helewo o lungunu ma be beno gënanga, de' wo gogeruku ma helewo ma İoku oka. ³O malaekat gënanga ai biono hokä o le letongo, de' ai pakeanga duru ka ha ma garehe. ⁴O tentara yo göa-göana genangoka, duru yo hawana hi ädono önanga yo hahara, de' i ma dadi hokä o nyawa yo honengoka.

⁵O malaekat gënanga wä temo o ngo ngoheka ika gënanga, "Uha ni hawana! Ngohi to hi öriki ngini ni wi lingiri o Yesus i wi so salib oka gënanga. ⁶Unanga ko i wiwa nenangoka. Unanga wo momikoka hokä ma hira wi ni hi ngahu oka. Nia ino nio lega

ai ngi ünanga i wi kelenga. ⁷Oraha nēnanga, ni oiki ni ma tai-taiti, ni hi ngahu i wi nō ni nīkika, ‘Unanga wo momikoka de nēnanga naga ünanga woiki wo hiraka o Galilea ika ngini ni wi hi duru. Dokengoka ngini aha ni wi māke ünanga!’ Nio hininga okia wi ni hi ngahu oka nginika.”

⁸O ngo ngoheka gēnanga i ma tai-taiti ya māla o lungunu gēnanga. De ya māo yo hawana i ma ganu yo mörene, önanga i ma popāta la i hi ngahu o hali gēnanga o Yesus i wi nō ni nīkika.

⁹I todokanino o Yesus wa ino i ma ka māke de o ngo ngoheka gēnanga, de’ wā temo, “Tabea!” De’ onanga ya ino i ma hi tigi unangika, i paha ai Ūou ya kololo de’ i wi huba ünanga. ¹⁰“Uha ni hawana,” o Yesus wā temo onangika, “ni oiki nia hi ngahu ahi roria dodotika hupaya önanga yoiki o Galilea ika; dokengoka önanga aha i hi māke ngohi.”

O tentara yo göa-göana i hi ngahu

¹¹O ngo ngoheka gēnanga yo soboka, ya muruono naga ma tentara yo göa-göana o lungunu gēnanga i ma ki lioro o kota ika de’ i hi ngahu o imam-imam manga häekika mata-mata okia naga i dä dadi oka. ¹²O imam-imam manga häeke gēnanga i ma ka tatoro i hi dailako de o Yahudi oka manga tutuda, de’ ya hi döaka o tiwi ka hä amoko o tentara yo göa-göanika gēnanga, ¹³de’ yā temo yato, “Ngini ko kiani nia hētongo, ngomi i mi kiokoka de’ o Yesus i wi nō ni nīki ya ino o hutu-hutu de’ ya tohiki o Yesus ai mayeti. ¹⁴De’ nako ma gubernur wo ihene o hali gēnanga, ngomi aha mi wi baja ünanga hupaya ngini ma o huha okia-kia ua nia māke.”

¹⁵De’ o tentara yo göa-göana gēnanga ya Ūē o tiwi gēnanga, de’ ya diai hokā okia ya hi behehongo onangika. Mangale karana gēnanga o ade-ade gēnanga ka hi ade-ade ohi o Yahudi ma nyawa manga hi dogoronaka hi ädono o wange nēnanga.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nō ni nīkika

(Mrk. 16:14-18; Luk. 24:36-49; Yoh. 20:19-23; Orr. 1:6-8)

¹⁶Ya ngimoi de moi i wi nō ni nīki o Yesus gēnanga yoiki o Galilea ma doporonika i ma moteke de o Yesus wa hi paretaka onangika. ¹⁷Ma öraha önanga i wi māke o Yesus dokengoka, önanga i ma ruku i wi huba ünanga. Ma’ naga manga hi dogoronaka yo ngaku i kiria owahi. ¹⁸O Yesus wo ma hi tigi

onangika de' wä temo, "I ngodumu o kuaha o horogaka de' o duniaka i hi döakoka ngohi ino. ¹⁹Hababu gënanga ni oiki hagala o hoana de o berera o dunia mata-mata ika, nia hi dadi önanga i hi nö ni niki. Niä ohiki önanga de nia hētongo ma Ama ai romanga, de' ma Ngohaka, de' ma Jou Madutu ai Womaha. ²⁰Nia dotoko önanga ya moteke mata-mata ti ni hi po paretaka ngini ika. De' nio hininga ngohi aha salalu ti nī to moteke ngini hi ädono o wange ma baha."

O ABARI MA OA

O MARKUS WA TO TULI-TULIHI

MA NGONGOTAKA

O Abari ma Oa o Markus wa tö tuli-tulihi wo muläenge de o nyonyata: “Nenangala o Abari ma Oa mangale o Yesus Kristus, ma Jou Madutu ai Ngohaka”. O Abari ma Oa ma goronaka gënanga o Yesus i wi hi hi hira hokä o nyawa moi ma ngöe okia naga wo diai de’ ai kuaha oka. Ai kuaha i nyata ünanga wo dotoko ma do dagi ma goronaka, de ai kuaha o womaha ma dorou ika, de’ o baradoha wa apongo. O Yesus wo hi hi hira ai diri hokä o Nyawa manga Ngohaka kiaka wo hi döaka ai wo wango hupaya o nyawa uha i ma hi tagongo manga baradoha.

O jarita mangale o Yesus o buku nënanga ma goronaka i hi ngahu i hi to tiaika. Ai demo de’ ai do dötoko, ai manarama i holo i woe ya ka i goungu i hi ade-ade. De i paha o demo ma di hira ma bo bolulu mangale o Yohanis Wo ohi-ohiki de’ ya korona o Yesus i wi ohiki aha oli o co coba ai diri ika, o Markus ai buku nënanga gila-gila i hi jarita o Yesus ai leleani, ma bo boloi mangale o Yesus wa hi togumu, de’ mangale ai do dötoko. Ma hidoku-ma hidoku ma bo baha yö nöa o jarita mangale o hali i dä dadi, kiaka i dadi minggu ma bo baha ma Jou Yesus ai ngango ma goronaka o duniaka nënanga, ma bo boloi mangale o Yesus i wi salib, de’ wo honengoka de wo momiki.

O Markus ai Buku ma hidoku ma baha hinotö, kiaka i hi ngohama o kurung ma amoko ma hi dogoronaka, biaha ya nakoka o dulihi gënanga o Markus ai Buku wa tö tuli-tulihi, una ua wo tulihi, duga-duga o nyawa ma homoali.

Ma doĭa*Ma do di hira 1:1-13**O Yesus ai leleani o kawaha Galilea ma
hi dogoronaka 1:14-9:50**O Galileaka de o Yerusalem ika 10:1-52**O minggu ma bo baha o Yerusalem oka de'
ma datekino 11:1-15:47**O Yesus ai momiki 16:1-8**Wo ma hi matoko de' o Yesus i wi goraka
o horoga ika 16:9-20***O Yohanis Wo ohi-ohiki ai riwayati***(Mat. 3:1-12; Luk. 3:1-18; Yoh. 1:19-28)*

1 Nenangala o Abari ma Oa mangale o Yesus Kristus, ma Jou Madutu ai Ngohaka. ²O Abari ma Oa gënanga i muläenge hokä ma Nabi Yesaya wo tulihi, hoko nënanga,

“Ma Jou Madutu wo temo, ‘Ne ünanga ahi hu huloko,’

‘Ngohi ti huloko ünanga wo hira de ngona,

hupaya ünanga wa helenga o ngëkomo mangale ngona.’

³ Naga o nyawa yo pöa-pöaka o tonaka i ko kakahaka,

‘Ma Jou ai ngëkomo nia sadia; ni hi rata ma ngëkomo aha genangino wa ko ka ino.’”

⁴Hokä gënanga i tulihoka, ko genangoli o Yohanis wo hupu wo ma hi nyata o tonaka i ko kakahaka. Unanga wä ohiki o nyawa de' wo hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino. “Ngini ko kiani ni toba yakunoka ua o baradoha ni diai, de' ko kiani i nï ohiki hupaya ma Jou Madutu wi nï apongo,” hoko gënanga o Yohanis wo temo. ⁵O Yudea ma berera de' o Yerusalem ma nyawa mata-mata yoiki i hi gihene o Yohanis wo temo-temo. Onanga i ma ngaku manga baradoha, de' o Yohanis wä ohiki önanga o Yordan ma Ngairoka.

⁶O onta o aiwani ma ago-agomo to ënanga ma gogo de ya diai o Yohanis ai pakeanga, gënanga wo ma hi baju. Ai gorona ma ninikutu o aiwani ma kai, de' ai inomo o kahoho de' o ohungu honganika ma gula. ⁷Unanga wo hi ngahu o abari nenanga, “Dahaö ngohi de i böto, aha wo böa wo ma têngo i holoi wo lamoko de ngohi. To ma ruku ta hohe ai hapato ma

li liko, ka gangö dë to patutua. ⁸Ngohi ti nī ohiki ngini de o akere, ma' unanga aha wi nī ohiki ngini de ma Jou Madutu ai Womaha.”

O Yohanis wī ohiki o Yesus

(Mat. 3:13-17; Luk. 3:21-22)

⁹O öraha gënanga o Yesus wo böa o Nazaret o Galilea ma daeraka de wa ino, de' o Yohanis wī ohiki ünanga o Yordan ma Ngairoka. ¹⁰Hoko gënanga o Yesus o ngairile wo puda de wo ma böa, ünanga wa mäke o dihanga i helenga de' ma Jou Madutu ai Womaha i uti unanguku hokä o namo dara. ¹¹I paha yo ihene ma Jou Madutu ai ilingi i hi ngahu, “Ngonā ahi Ngohaka to nī dora-dora. Ngonā na sanangi ahi hininga.”

O Yesus o Ibilihī i wi taili

(Mat. 4:1-11; Luk. 4:1-13)

¹²Gënanga i böto, de gila-gila ma Jou Madutu ai Womaha i wi ao o Yesus yoiki o tonaka i ko kakaha ika. ¹³O wange moruata ünanga wo gogere genangoka dau, o Ibilihī i wi taili. O aiwani-aiwani ma huhuhukö naga ka ma moi de de ünanga genangoka dau, de' o malaekat-malaekat i wī leleani ünanga.

O Yesus wä ahoko o nawoko yo lingi-lingiri ya ruata

(Mat. 4:12-22; Luk. 4:14-15, 5:1-11)

¹⁴O Yohanis de i wi bui oka, o Yesus woiki o Galilea ika de' dokengoka ünanga wo hi abari o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ¹⁵Wato, “Ma Jou Madutu i tedekanoka ua aha muläenge wo pareta. Ni toba yakunoka ua o baradoha ni diai, de' nia ngaku o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino!”

¹⁶Ma öraha o Yesus wo towongi o Galilea ma Taaga ma hohanino, ünanga wä mäke ya hinoto o nawoko yo lingi-lingiri, ena gënanga o Simon de' ai dödoto o Andreas. Onanga manga go giriaka o nawoko yo tagoko o taagaka gënanga de o homa. ¹⁷O Yesus wä temo onangika, “Ni hi niki ngohi. Ngohi aha ti nī dotoko ngini o nyawa ni homa.” ¹⁸Gila-gila önanga ya māla ika manga homa de i wi niki o Yesus.

¹⁹O Yesus wo towongi gila-gila, de wä mäke oli o ria dodoto ya hinoto ma homoa, ena gënanga o Yakobus de' o Yohanis, o Zebedeus ai ngoha-ngohaka. Onanga naga manga ngotiroka, de'

manga go giriaka yo boro manga homa. ²⁰O Yesus gila-gila wä ahoko önanga. De' onanga i wi māla ika manga ama o ngotiroka de to ona manga hewa ma nyawa. De' o Yakobus de' o Yohanis yoiki i wi niki o Yesus.

Wo ma tēngo i wī ngohamika o womaha ma dorou

(Luk. 4:31-37)

²¹O Yesus de' i wi nō ni niki i ma hi ädono o Kapernaum ma kota ika. O Yahudi oka manga Puji ma wange moi oli, o Yesus wo wohama o pu puji ma tau ika de' muläenge wo dotoko. ²²O nyawa yo ihe-ihene, yo kiriri mangale ünanga wo dotoko ma do dagi. Hababu, ünanga wo dotoko de ma kumati, i ma ko howono de o guru-guru agama yo dotoko.

²³O öraha gēnanga wo ma tēngo i wī ngohamika o womaha ma dorou, wo wohama o pu puji ma tau ma gorona ika, de wo pōaka, ²⁴“Hei Yesus, o Nazaret ma nyawa, ngona no mau okia no diai de de ngomi? Ngona na ino lä no mi binaha ngomi? Ngohi to hi öriki ngona o nagona: Ngonala o hu huloko no tebi-tebini ma Jou Madutu ino!”

²⁵“No ma rīdi!” o Yesus wo dorohu o womahika gēnanga, “No hupu de o nyawa nēnanga!”

²⁶Ho ma womaha ma dorou genanga i wi giwi duru ya kua-kuata, i paha o womaha ma dorou genanga i hupu ma nyawaka genanga, de wo pōaka. ²⁷Mata-mata o nyawa duru yo hēranga, hi ädono önanga i ma ko ke temo, “Uwee, ka okia nēnanga? O do dōtoko ma hungi oli! De ma kumati de' ma kuaha ünanga wa pareta o womaha ma dorou i hupu, de' onanga i wi hi moteke!”

²⁸De' o abari mangale o Yesus de ma japati yō do gilianga o Galilea ma daera mata-mata ika.

O Yesus wa hi togumu manga ngöe o nyawa

(Mat. 8:14-17; Luk. 4:38-41)

²⁹O Yesus de' i wi no ni niki ya māla o pu puji ma tau gēnanga, de' yoiki o Simon de' o Andreas manga tau ika. O Yakobus de' o Yohanis onangö yoiki i ma ki niki de de ona. ³⁰O Simon ngoi toroa i mi gogama ma go giriaka ami ngidu-ngidu oka. Ho' ma öraha o Yesus de' i wi nō ni niki yo wohama o tau genanga, o Yesus ika i wi hi ngahu o hali gēnanga. ³¹Ho o Yesus woiki o Simon ngoi toroa ika, de' wa sō ami giama, de'

wo mi hi moteke münanga mo momiki. Ami gogama i hihanga, de' munangö mo muläenge mä leleani önanga.

³²O bo bimaoa, o wange de i tumunoka, o nyawa manga ngöe yä ao o Yesus ika mata-mata o nyawa yo po panyake de' o womaha ma dorou ya ngohamika. ³³Mata-mata o kota oka gënanga i ma toomu ino o tau gënanga ma himangoka. ³⁴De' o Yesus wa hi togumu manga ngöe o nyawa ya tago-tagongo de yä dæe-dæene rupa-rupa o panyake, de' wa duhu ö ma ngöe wo womaha ma dorou. Unanga wo hi gumaḷa ua o womaha ma dorou gënanga yo temo, hababu önanga i hi öriki ünanga o naguna.

O Yesus wo riwayati o Galilea ma daeraka

(Luk. 4:42-44)

³⁵Yarehino, ka ma ho hu hutu ohi, o Yesus wo momiki de' wa maḷa o tau gënanga. Unanga woiki o ngi o gigoro koiwa-iwa ika o kota ma poretoka, de' dokengoka wo mä niata. ³⁶Ma' o Simon de' ai dodiwö yoiki i wi lingiri ünanga. ³⁷De' onanga i wi mäke oka, önanga i wi temo, "Mata-mata o nyawa naga i ni lingiri Bapa."

³⁸Ma' o Yesus wo haluhu, "Nia ino ngone ho hi gila-gila nanga do dagi o kota-kota ma homoa ika ha kokiloliti o daera nënanga. Ngohi ko kiani to riwayati genangoka ö, hababu ma dungutu ganga hö ngohi ta ino."

³⁹Karana gënanga o Yesus woiki o Galilea wa möde-mödeke, de' wo riwayati o pu puji ma tau oka de wa duhu o womaha ma do dorou.

O Yesus wi hi togumu wo ma têngo i wi pado-pado

(Mat. 8:1-4; Luk. 5:12-16)

⁴⁰Wo ma têngo i wi pado-pado ho bo borohono wo böa o Yesus ika. O nyawa gënanga wa tilabuku de' wo temo, "Nako Bapa nö modeke, Bapa yakunu ngohi no hi hi togumu."

⁴¹O Yesus wi dora o nyawa gënanga. Ho', ünanga wi paḷanga o nyawa gënanga de wo temo, "Ngohi to mau, no togumu!" ⁴²O öraha gënanga dika ai panyake i hihanga de' unanga wo togumu. ⁴³Dahaö o Yesus wi huloko ünanga woiki, wo hi döaka o ho hininga nënanga, ⁴⁴"Ka o nagona ika ö de yakunua no hi adeade, ma' noiki ma imam ika, de' no gahoko unangika la wo hi goungu ngona no togumoka. Dahaö mangale no togumoka

gënanga, no hi döaka o hu huba, i moteke o Musa wo hi po pareta, hokä o nonako moi o nyawa ika i gou-goungu ngona no togumoka.”

⁴⁵Ma’ o nyawa gënanga woiki de’ gila-gila wo hi ade-ade kiaka dika, okia i da dadi oka gënanga, hi ädono o Yesus wakunua wo ma hi to tararonuku wo wohama o kota ika. Unanga duga-duga wo gö gogere o kota ma poretoka o ngi kiaka o gigoro koiwa. Ma’ o nyawa gila-gila dika yo böa unangika okia ino hönanga.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo wo lugu-lugu

(Mat. 9:1-8; Luk. 5:17-26)

2 O wange muruono naga i paha ika o Yesus wo ma idulu o Kapernaum ma kota ika. O abari ya ika ya ino yo ihene o Yesus naga o tau oka. ²Ho manga ngöe o nyawa yo böa. Onanga i ma toomu dokengoka hi ädono o ngi koiwaka. O ngoranoka ö i ömanga i ehoto de o nyawa. Dahaö o Yesus wo hi ngahu onangika o abari ma Jou Madutu ino. ³Unanga ma go giriaka wo temo-temo, ya ruata i ma teke li goraka wo ma tēngo wo lugu-lugu la i wi ao o Yesus ika. ⁴Ma’ karena o nyawa yo wöe holi, yakunua i ma hi tigi unangika. Ho’ onanga ya döa ma tau de ya kilianga ma katu o Yesus i wi totanile. I paha de gënanga önanga i wi wora o nyawa wo lugu-lugu gënanga ka ma moi de ai tikara. ⁵O Yesus wa mäke hoko kia ma amoko to ona manga ngongaku, ünanga wi temo wo lugu-lugu ika gënanga, “Ahi ngohaka, ani baradoha mata-mata i apongoka.”

⁶Ya muruono naga o agama ma guru kanganohi yo gogeruku genangoka muläenge manga hiningaka i leha-leha, ⁷“Duru wo barani o nyawa nënanga wo temo hoko gënanga! Unanga wi hi kauku ma Jou Madutu. Ma homoa de ma Jou Madutu, o nagonahi yakunu ya apongo o baradoha?”

⁸O öraha gënanga dika o Yesus wo hi öriki to önanga manga dibanga. Ho ünanga wä temo, “Ya dodoa ho nia hiningaka i leha-leha hoko gënanga? ⁹Kiaka i holoi i gapanga: ma demo, ‘Ani baradoha i apongoka’, ekola ma demo ‘No momiki na goraka ani tikara de’ no mä dagi’? ¹⁰Ma’ o öraha nënanga ngohi aha to hi matoko ma diai nginika, o dunia ma loku oka nënanga o Nyawa manga Ngohaka wo kuaha wa apongo o baradoha.” Dahaö o Yesus wi temo o nyawa wo lugu-lugu ika gënanga, ¹¹“No momiki, na goraka ani tikara de’ no lio!”

¹²Unanga wo momiki de' wo ma taiti wa Īē ai tikara daha wo hupu de önanga mata-mata ya hakihi. O nyawa manga ngöe gënanga yo kiriri de' i wi hi giriri ma Jou Madutu. Onanga yato, "Komaiwahi ngone ha mäke hoko nënanga i dadi!"

O Yesus wī ahoko o Lewi

(Mat. 9:9-13; Luk. 5:27-32)

¹³O Yesus wo ma ki lioroli o Galilea ma Taaga ma dowongino. Manga ngöe o nyawa ya ino unangika, de' unanga wä dotoko önanga. ¹⁴Ma go giriaka o Yesus wo tagi genangino, ünanga wī mäke wo ma tēngo o soungu wo gaho-gahoko ai romanga o Lewi, o Alfeus ai ngohaka, wo gogeruku ohi o soungu ma kantor oka. O Yesus wī temo unangika, "No hi niki ngohi." Ho o Lewi wo ma oko de' wī niki o Yesus.

¹⁵Ma öraha o Yesus woġomo ma go giriaka o Lewi ai tau oka, yo böa ino manga ngöe o soungu yo gaho-gahoko de' manga ngöe i moteke o kawaha manga da mäke önanga gënanga i torou manga wo wango, mata-mata yoġomo i ma ko moteke de o Yesus de' i wi nö ni niki. Hababu manga hi dogoronaka manga ngöe i wi niki o Yesus. ¹⁶Ya muruono naga o agama ma guru o Farisi ma nyawa ino i wi mäke o Yesus woġomo i ma ko moteke de o soungu yo gaho-gahoko de' o nyawa manga wo wango i to torou. Ho' onanga yo leha o Yesus i wi nö ni nika, "Ya dodoa ho nia guru woġomo i ma ko moteke de o soungu yo gaho-gahoko de' o nyawa ma dorou gënanga?"

¹⁷O Yesus wo ihene manga lo leha gënanga, ho wä baluhu, "O nyawa yo panyake ua yo paralu ua o dotere; duga-duga o nyawa yo po panyake dika. Ngohi to böa tä ahokua o nyawa i ma mao manga diri ya oaka, duga-duga o nyawa yä pulo-pulono önanga gënanga okia ua ya däene."

O lo leha mangale o puaha

(Mat. 9:14-17; Luk. 5:33-39)

¹⁸Ma moi uku i wi nö ni niki o Yohanis Wo ohi-ohiki de o Farisi ma nyawa yo puaha ma go giriaka. De' naga o nyawa ya ino o Yesus ino de' i wi leha, "Ya dodoa ho o Yohanis Wo ohi-ohiki i wi nö ni niki de' ya ni niki o Farisi ma nyawa yo puaha, ho' de Bapa i ni nö ni niki kowali?"

¹⁹O Yesus wä baluhu, "O kawingi ma rameangoka, boteka o nyawa ya ino-ino o kawingi ma rameangino ko yoġomua? Nako

o nauru wo kawi-kawingi ka de de onangohi, marai önanga yōlomo. ²⁰Ma' aha i böa to ëna ma öraha o nauru wo kawi-kawingi gënanga manga hi dogoronaka de i wi ngoho. O öraha gënanga dahaö onangö ko yōlomua.

²¹Koiwa o nyawa i mä dapa manga baju ma dorou de i hi tapa de o ngöere ma hungi ma bëlaka. Hababu ma da dapa ma ngöere gënanga aha ya tïngi, hi ädono ma kakihi i holoi i lamoko. ²²Hoko genangoli moi ua o angguru ma hungi ya uhe o angguru ma ngï hira-hira uku. Karana o angguru ma hungi gënanga aha ya pooteke ma ngï i hira-hira. Ma baha hinotö ka i umo. O angguru ma hungi ko kiani yö guhe o angguru ma ngï ma hungi uku!"

O lo leha mangale o Yahudi oka manga Puji ma wange

(Mat. 12:1-8; Luk. 6:1-5)

²³Ma moi uku o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, o Yesus wa ka ino moi o pine ma dumule ino, i wi nö ni niki yo muläenge ya utuku ma pine. ²⁴Ho o Farisi ma nyawa i wi temo o Yesus ika, "Ya dodoa ho i ni nö ni niki ya tilakuru nanga agama ma tita, de' ya diai okia i lara-laranga o Puji ma wange oka?"

²⁵⁻²⁶O Yesus wä baluhu, "Komaiwahi ngini nia basa okia o Daud wa diai, ma öraha o Abyatar wo dadi o imam wo mo mulia. O öraha gënanga o Daud de' ai nyawa yä hahini, de' koiwa manga inomo, ünanga wo wohama ma Jou ai Tau ika, de' wa ōlomo ma roti i hi huba oka ma Jou Madutu ika. De' ma roti gënanga wa hi döakoli ai nyawa ika. Ena hioko i moteke nanga agama, o imam-imam dika yakunu ya ōlomo o roti gënanga."

²⁷De' o Yesus wä temoli, "O Puji ma wange ya diai mangale o nyawa; ma' ko nyawa ua mangale o Puji ma wange. ²⁸Ho', o Nyawa manga Ngohaka wo kuaha ma bo boloi oli o Puji ma wange ma wa kuaha."

Wo ma têngo ai giama ma hononga i honenge

(Mat. 12:9-14; Luk. 6:6-11)

3 O Yesus wo ma ki lioroli o pu puji ma tau ika. Genangoka naga wo ma têngo ai giama ma hononga i honenge. ²Genangoka naga o nyawa yo mau ya lingiri o Yesus ai howono, hupaya yakunu ünanga i wi kalaki. Ho' onanga salalu i wi to tailako ünanga boteka ünanga aha wa hi togumu o nyawa o

Yahudi oka manga Puji ma wange oka. ³O Yesus wĩ temo o nyawa ai giama ma hononga i hone-honenge gënanga, “Na ino no ma oko ino nengoka dau, ma himangoka.” ⁴Daha ünanga wä leha genangoka dau ma nyawa, “I moteke nanga agama, ngone yakunu okia ho diai o Puji ma wange oka? O oa ho diai ekola o dorou ho diai? Ha hi halamati o nyawa ekola ha toma?”

Onanga ka i ma ri rüdoka. ⁵O Yesus de ai dohata wo ma lega i kilolitino ma' unanga ai hininga ka i huhu dika, karana önanga manga häeke ma dogowini. Ho wi temo o nyawa ika gënanga, “No hi döakika ani giama.” O nyawa gënanga ai giama wo hi döakika, de' ai giama ma i togumu. ⁶O Farisi ma nyawa ya māla o pu puji ma tau gënanga, de' de ma japati i ma hi ka dailako de o Herodes ai nyawa ya muruono naga, la' i wi toma o Yesus.

O nyawa manga ngöe o taaga ma datekoka

⁷O Yesus de' i wi nö ni niki yoiki i ma dohuku o Galilea ma Taaga ika. Duru ka manga ngöe o Galilea ino ma nyawa yoiki i wi niki o Yesus. Manga ngöe oli o Yudea de ya ino, ⁸o Yerusalem ino, o Idumea ma daera ino, de' o Yordan o wange ma hiwaroko ma hononga ino, de' o Tirus de' o Sidon ma kota ma gilolitino. Onanga mata-mata yo böa o Yesus ika, hababu önanga yo ihene o hali ma ngöe wa diai oka. ⁹O nyawa yo böa-böa gënanga duru ka manga ngöe, hi ädono o Yesus wä huloko i wi nö ni niki ya sadia o ngotiri, hababu uha hi ädono o nyawa manga ngöe gënanga i wi hi dehoto. ¹⁰Unanga wa hi togumu duru ka manga ngöe o nyawa, hi ädono mata-mata o nyawa yo po panyake i ma hi eho-ehoto i ma hi dailako i ma hi tigi unangika la yakunu i wi sö ünanga. ¹¹De' o nyawa ya ngohangohama o womaha ma dorou ka de i wi mäke ünanga, gila-gila i ma ruku ai himangoka de' yo pöaka, “Ngonā ma Jou Madutu ai Ngohaka!”

¹²Ma' o Yesus wo duhunu i kiria o womaha ma dorou gënanga i hi ngahu ünanga o naguna.

O Yesus wo mä ngiriki i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto

(Mat. 10:1-4; Luk. 6:12-16)

¹³I paha o Yesus wo döa o doporonile, de' wä ahoko o nyawa ya muruono naga i moteke ai mau. O nyawa gënanga ya ino, ¹⁴daha manga hi dogoronaka ünanga wä iriki ya ngimoi de ya hinoto. Wato, “Ngohi ti nĩ iriki ngini, hupaya ngini ni hi niki

ngohi, hupaya ngini ti ni huloko ni hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, ¹⁵de' ngini aha nia mäke o kuaha la nia duhu o womaha ma dorou."

¹⁶Nënanga ya ngimoi de ya hinoto gënanga manga romanga: o Simon (i wi hi ahokoli o Petrus), ¹⁷o Yakobus de' ai dodoto o Yohanis ena gënanga o Zebedeus ai ngoha-ngohaka (önanga nënanga ya hi romanga Boanerges ma mangarati "o dotereke ma ngohaka"), ¹⁸o Andreas, o Filipus, o Bartolomeus, o Matius, o Tomas, o Yakobus, o Alfeus ai ngohaka, o Tadeus, o Simon o berera ma Go göana, ¹⁹de' o Yudas Iskariot wo so setia ua o Yesus ika.

O Yesus de' o Beelzebul

(*Mat. 12:22-32; Luk. 11:14-23, 12:10*)

²⁰I paha o Yesus wo lio o tau ika. Ma' o nyawa manga ngöe yo böa oli i ma toomu, hi ädono o Yesus de' i wi nö ni niki i ma hi däenua yolomo. ²¹O nyawa manga ngöe yo temo, "Unanga i wi togohangoka!" De' ai roria dodoto yo ihene o hali gënanga, önanga yoiki yo mau i wi ngoho ünanga.

²²O agama ma guru-guru o Yerusalem de ya ino-ino yo temo, "Unanga o Beelzebul i wi ngohamika! O womaha ma dorou ma dimono gënanga i wi hi döaka o kuaha unangika la wa duhu o womaha ma dorou."

²³O Yesus wä ahoko o nyawa yo wöe-wöe gënanga, de' wo ade-ade onangika o hi totero muruono naga. "Sarakia yakunu o womaha ma dorou ya duhu o womaha ma dorou," o Yesus wato. ²⁴"Nako o negara moi, i regu-regu de i ma ko ka lawani, o negara gënanga aha i tedekania. ²⁵De' nako o tau moi ma nyawa de' manga rimoi koiwa de' i ma ko ka lawani, o tau moi ma nyawa gënanga aha yo kilianga. ²⁶Nako o Ibilihi ma pareta ma goronaka i dadi o gi tingaka de' o ga lawani, o pareta gënanga i tedekania, de' marai aha i hihanga.

²⁷Moi ua o nyawa yakunu yö ngohama wo ma têngo wo kua-kuata ai tau de' wa ora ai arata nako ünanga wo hira ua wi liko o nyawa wo kua-kuata gënanga. Wi liko i böto, dahaö ünanga yakunu wa ora ai arata.

²⁸Nia näko! Okiaka o nyawa o baradoha yo diai de' i hi demo o hi kauku, önanga yakunu yä apongo. ²⁹Ma' kiaka önanga i hi kauku ma Jou Madutu ai Womaha, önanga yakunua yä apongo! Hababu o hi kauku gënanga ganga o baradoha i ko kakali." (³⁰O

Yesus wa hetongo hoko gënanga hababu naga o nyawa yo temo o Yesus i wi ngohamika o womaha ma dorou.)

O Yesus ngoi ayo de' ai ria dödoto

(Mat. 12:46-50; Luk. 8:19-21)

³¹I paha de gënanga o Yesus ngoi ayo de' ai ria dödoto yo böa. Onanga yo tamä ma poretoke de' yä huloko o nyawa i wi ahoko o Yesus. ³²O öraha gënanga manga ngöe o nyawa ma go giriaka yo gogeruku i wi hi gilolitino o Yesus. Onanga i wi temo unangika, “Bapa, ngo ni ayo de' ani ria dödoto Bapa naga ma poretoke. Onanga i ni lingiri Bapa.”

³³O Yesus wo haluhu, “O nagona ngohi ayo? O nagona ahi ria dödoto?” ³⁴I paha ünanga wä pulono o nyawa yo gö gogeruku i wi hi go gilolitino de' wo temo, “Ne önanga ngohi ayo de' ahi ria dödoto! ³⁵O nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau, ge önanga ahi ria dödoto o nauru de' ahi biranga de' ngohi ayo.”

O hi totero mangale wo ma têngo wo hi bari-barihi o gihih

(Mat. 13:1-9; Luk. 8:4-8)

4 O Yesus wo dotokoli o Galilea ma Taaga ma hohanoka. Duru manga ngöe o nyawa i wi hi doomu ino. Karana gënanga o Yesus woiki wo harenuku o ngotiroka de ya hitomoko o akeroka, de' o nyawa yo wöe-wöe gënanga i ma oko ino o taaga ma datekoka. ²Daha o Yesus wä dotoko o hali ma ngöe onangika de wa päke o hi totero. Hoko nënanga ünanga wä dotoko.

³“Ni ihene! Naga wo ma têngo wo to tumule woiki wo hi barihi ai gihih. ⁴Ma öraha ma go giriaka ünanga wo hi barihi, naga ma gihih i tifa o ngekomuku. Ho' o totaleo ya ino de' o gihih gënanga ya olomo ya matäka. ⁵Naga oli i tifa o ngi i ho helewo uku ma tonaka i pirinua. O gihih-gihih gënanga i tedekanua de i wangoka karana ma tonaka i pirinua, ⁶ma' de o wange i böa, i tori-tori oka gënanga i muläenge i maai i paha i toolenge de' i honenge karana ma ngutuku i wohama i kurutukua. ⁷Naga oli ma gihih i tifa o momo ma ho hihika uku. O momo ma ho hihika gënanga i wango de' ya rakutu i tori-tori oka gënanga hi ädono ko i hohokua. ⁸Ma' naga oli ma gihih i tifa o tonaka i bo burere uku. O gihih gënanga i wango, de' i dadi i pako de' i hohoko, naga moruange, naga mori butanga, de' naga i dogo hi gali ma ratuhu moi.”

⁹I böto wo hi ade-ade o hi totero gënanga, o Yesus wo temo, “O nagona de nia ngauku, ni ihene!”

Ya dodoa ho o Yesus wa päke o hi totero

(Mat. 13:10-17; Luk. 8:9-10)

¹⁰Ma öraha o Yesus wo ma tēngoka, o nyawa yo ihe-ihenoka ai do dōtoko ya ino unangino i ma ko moteke de' ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni niki. Onanga yo gahoko ünanga wo hi tararono o hi totero ma mangarati gënanga. ¹¹De' o Yesus wä temo onangika, “Ngini i ni hi döakoka o ngongike la' nia näko o rahasia mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta. Ma' o nyawa ma pore-poretoka yä dotoko de' o hi totero, ¹²hupaya 'Onanga aha ya tailako hoko genangika, ma' ya näko ua okia i dä dadi, önanga aha yo ihene hoko genangika, ma' i mangarati ua, nēnanga i dadi hupaya uha önanga ya mäke de' i mangarati de' uha yo böa ma Jou Madutu ika de' ma Jou Madutu wa apongo önanga.' ”

O Yesus wo hi tararono o hi totero mangale wo ma tēngo o gihihi wo hi bari-barihi

(Mat. 13:18-23; Luk. 8:11-15)

¹³I paha o Yesus wä temo onangika, “Nako ngini ni mangarati ua o hi totero gënanga, sarakia ngini yakunu ni mangarati o hi totero ma homoa? ¹⁴O gihihi wo hi bari-barihi gënanga ganga o nyawa i hi ngahu-ngahu o abari ma Jou Madutu ino. ¹⁵O gihihi i tifa o ngekomuku, ho hi tero o nyawa yo ihene o abari mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta. Hoko gënanga yo ihene, o Ibilihi i böa de' ya lē okia i hi barihoka manga hininga ma goronaka. ¹⁶O gihihi i tifa o ngi i ho helewo uku, ho hi tero o nyawa yo ihene o abari gënanga, de' gila-gila ya tarima de manga hininga i sanangi. ¹⁷Ma' o abari gënanga i ma hi ngutukua manga hininga ma goronaka, hi ädono i tongohonua. Hoko gënanga önanga ya tagongo o huha ekola o aniaya karana o abari gënanga, gila-gila önanga i ma dohuku de yo setia oka ua. ¹⁸O gihihi i tifa o momo ma ho hihika uku gënanga ho hi tero o nyawa yo ihene o abari gënanga, ¹⁹ma' yo hawatere mangale to önanga manga wo wango de' yö nahihu yö wango okia-kia ua yo kuranga. O nahihu mangale o hali ma ngöe i

wohama manga hininga ma goronaka. Karana gënanga o abari ma Jou Madutu ino ya rakutu manga hininga ma goronaka, hi ädono i hohokua. ²⁰De' o gihihhi i tifa o tonaka i bo burere uku gënanga ho hi tero o nyawa yo ihene o abari gënanga de' ya tarima, önanga manga hohoko i wöe, naga moruange, naga mori butanga de' naga i dogo i hi gali ma ratuhu moi manga hasili."

O hilo i hi tamunuku de o rube

(Luk. 8:16-18)

²¹Inoli o Yesus wo temoli, "Ma muruono de o nyawa ya tuhuku manga hilo de' ya tamunuku de o rube, ekola ya kelenga uku manga ngidu-ngidu ma timi oka? Boteka ünanga wa kelenga ukua o hilo gënanga, o hilo ma totodengoka? ²²Koiwa i iu-iunu aha ko ya mäke ua; de' koiwa i rö rahasia, aha ko yö di giliangua. ²³Hababu gënanga, nako de nia ngaukoka, ni ihene!"

²⁴De' o Yesus wo temoli, "Ni ihene ni hi do diai okia ngini ni ihene nënanga! O duduga ngini nia hi päke o nyawa ma homoa ika, aha ma Jou Madutu wi ni hi päke oli nginika - de' i goungu i holoi i wöe oli. ²⁵Hababu o nyawa de ma enangoka, aha ya hi döaka i holoi i wöe oli; ma' o nyawa koiwa onangoka, de ma huhutulohi naga onangoka aha ya lë oli."

O hi totero mangale o gihihhi i wango

²⁶O Yesus wa dohangoli ai ade-ade, "Nako ma öraha ma Jou Madutu wo pareta hoka o koano, ma do dagi yakunu ho hi tero hokä wo ma tēngo wo hi barihi o gihihhi ai dumule oka. ²⁷Yö hutu ünanga wo mä idu; o wange-wange ünanga wo momikino. De' hoko kia ua o gihihhi gënanga i wango de' i dadi i pako. Ma' sarakia ma do dagi o gihihhi-gihihhi gënanga i wango de' i dadi i pako, o nyawa gënanga wa näko ua. ²⁸O tonaka gënanga ëna mahirete i hi hupu ma hasili: ma do di hiraka ma dubo, i paha i röehe, dahaö ma hohoko. ²⁹De' nako o pine gënanga i ohakoka, o nyawa gënanga wo muläenge wo utuku karana ma öraha o gugutuku yadonoka."

O hi totero o sawi ma gihihhi

(Mat. 13:31-32, 34; Luk. 13:18-19)

³⁰"Oraha okia ma Jou Madutu wo pareta, de okia ngone yakunu ho hi totero?" o Yesus wo leha oli. "Ma rupa okia yakunu ngone ha päke la' ho hi tararono? ³¹Oraha okia ma Jou

Madutu wo pareta, ma do dagi hokä o hi totero nänanga: O sawi ma mui o gahumu moi wo ma tēngo wa lē de' wa datomo o tonakuku. O sawi ma mui ganga o duniaka sowali ua ēnanga o gihihi ma alu-aluhu. ³²Ma' nako i wangoka, o gota i dato-datomo ma hi dogoronaka, sowali ua o sawi i holoī i lamoko ma utu. Ma jaga-jaga duru i rubu hi ādono o totaleo yakunu ya ino, de' i ma diai ma igutu ma hohongo ma timi uku."

³³Hoko gēnanga o Yesus wä dotoko o nyawa de wa päke ma ngöe o hi totero hokä hoko gēnanga, hoko kia ma gurutika önanga yakunu i mangarati. ³⁴O Yesus salalu wa päke o hi totero nako ünanga wä dotoko o nyawa manga ngöe gēnanga. Ma' nako ünanga mahirete de i wi nö ni niki, ünanga wo hi döaka ma mangale mata-mata onangika.

O Yesus wo hi rīdi o rato

(Mat. 8:23-27; Luk. 8:22-25)

³⁵O wange gēnanga dika o bo bimaōa, o Yesus wä temo i wi nö ni nikika, "Nia ino ngone ho hidete o taaga ma hononga ika."

³⁶O Yesus wo härene o ngotirīle, de' i wi nö ni niki yā māla o nyawa yo wöe-wöe o taaga ma datekoka, de yo härene ka gēnanga ma ngötirīle. O ngotiri ma homoa ö naga gēnangoka dau. De i paha o Yesus de' i wi nö ni niki yo muläenge yo hidete. ³⁷I paha ika i tedekānua o hidaḷoko i po puturungu i böa. O moku-moku i muläenge i hi boha-boha manga ngotiri de' i harene ma gorona ilē hi ādono o ngotiri gēnanga ngade i ömanga de o akere. ³⁸O ngotiri gēnanga ma di hiraka, o Yesus wo mā idu oka de ai häeke o gogerena ma lōku oka. I wi nö ni niki i wi tömanga ünanga. Onanga yo temo, "Bapa Guru, boteka Bapa no haduli ika ua ngone ho bodito?"

³⁹O Yesus wo momiki, de' wo dorohu o hidaḷoko gēnanga, de' wa temo o taaga, "No ma rīdi, no ogoro!" Ma hidaḷoko i rīdi de' ma taaga i dadi duru i ogoro. ⁴⁰De' o Yesus wä temo i wi nö ni nikika, "Ya dodoa ho ngini ni hawana? Ya dodoa ho ngini ni ngakua ngohino?"

⁴¹Onanga yo hawana de' i ma ke temo moi de moika, "I moteke ma diai o naguna o nyawa nänanga, hi ādono o hidaḷoko de' o moku-moku ma i wi hi moteke unangika."

**O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo o womaha ma dorou
i wi ngohamika**

(Mat. 8:28-34; Luk. 8:26-39)

5 I paha o Yesus de' i wi nö ni niki i ma hi ädono o Galilea ma Taaga ma hononga ika, o Gerasa ma daera oka. ²O Yesus ka de wo uti o ngotiroka, wi ngino unangino o nauru wo ma tēngo o jere ma arukino de wo hupu. ³O nyawa gēnanga o womaha ma dorou i wi kuaha de' wo gogere o jere oka. Unanga i wi liko yakunoka ua; ngaro de o rante. ⁴Ma ngaroka ai Iou de' ai giama ya liko de o rante, ma' salalu ma rante-rante gēnanga wa töaka, de' o behi ai Iou oka wa tobiki. Unanga hoko gēnanga ai kuata moi oka ua o nyawa yakunu i wi tatoko. ⁵O hutu de' o wange ünanga wa ka ika wa ka ino o jere ika de' i to toporonika, daha wo pöa-pöaka de' ai röehe o helewo ika wo hi boha-boha hi ädono i wi labo-labo.

⁶Ma gurutokahi ünanga wi mäke o Yesus wo böa, ünanga wo ma popäta de wo ma ruku o Yesus ai himangoka. ⁷De' ai ilingi ma kuatilē ünanga wo pöaka, "Yesus ma Jou Madutu wo kö Kurutilē ai Ngohaka! Aha ngona no hi dodoa ngohi nēnanga? De ma Jou Madutu ngohi to gahoko, uha no hi hangihara ngohi!" (⁸O nyawa gēnanga wo temo hoko gēnanga hababu o Yesus wi temo unangika, "Womaha ma dorou, no hupu de o nyawa nēnanga!")

⁹De' o Yesus wi leha unangika, "Ani romanga okia?"

O nyawa gēnanga wo haluhu, "Ahi romanga 'Legiun' - hababu ngomi nēnanga duru ka mia ngöe!" ¹⁰Wö go gi lio ünanga wo ributu wo gahoko hupaya o Yesus uha wa huloko o womaha ma dorou gēnanga i hupu de o daera gēnanga.

¹¹I tigika de o ngi gēnanga naga duru ka hä ngöe o ode ma go giriaka o inomo i ma lingiri o geleshoroka. ¹²O womaha ma dorou gēnanga i gahoko o Yesus ika, "No mi huloko ngomi mi-wohama o ode ika gēnanga." ¹³De' o Yesus wö modeke. Ho', o womaha ma dorou gēnanga i hupu de o nyawa gēnanga de' i wohama o ode ika. Mata-mata o ode de ma tika gēnanga i piringana de' i ma ngumo o bakoro ma datekoka de o taaga uku ho ya lutu - mata-mata naga o dutu o ribuhu hinoto.

¹⁴O ode yo göa-göana gēnanga yo piringana, de' i hi ngahu o abari gēnanga o kota ika de' o desa-desa o kota ma gilolitino. Ho o nyawa yo hupu la' yo lega okia i dä dadi oka. ¹⁵Onanga

ya ika o Yesus ika, ho i wi m̄ake o nyawa hoko kangano i wi ngoha-ngohamika o womaha ma dorou ḡenanga, wo gogeruku genangoka. Unanga wo ma pakeangoka, de' ai hininga i tiai oka. Onanga mata-mata yo hawanoka. ¹⁶O nyawa ya m̄ake-m̄ake de manga lako mahirete i d̄a dadi mangale o nyawa de' o ode ḡenanga i hi ade-ade okia i d̄a dadi oka. ¹⁷Ho o daera ḡenanga ma nyawa yo gahoko hupaya o Yesus wa māa o daera ḡenanga.

¹⁸Ma òraha o Yesus wo harene o ngotirīe, o nyawa ko kangano i wi kuaha o womaha ma dorou ḡenanga wo gahoko o Yesus ika, hupaya yakunu wo niki.

¹⁹Ma' o Yesus wi hi gumāa ua, wi temo, "No lio de' no hi ngahu ani ria dodotika okia ma Jou wo diai oka mangale ngona de' hoko kia ünanga ai oa ngona ika!"

²⁰O nyawa ḡenanga woiki, de' muläenge wo ade-ade o Kota Ngimoi ma daera oka, okia o Yesus wo diai oka unangika. Mata-mata o nyawa yo h̄eranga yo ihene ḡenanga.

O Yairus ngoi ora – O ngoheka mo ma t̄engo ma tigi o Yesus ai juba

(Mat. 9:18-26; Luk. 8:40-56)

²¹O Yesus wo ma ki lioroli o taaga ma hononga ika. O taaga ma datekoka ḡenanga manga nḡoe o nyawa i wi hi doomu i wi kilolitino o Yesus. ²²Wo ma t̄engo ai romanga o Yairus wo böa ino. Unanga ganga o pu puji ma tau ma tutuda o kota ma goronaka ḡenanga. Ma òraha ünanga w̄i m̄ake o Yesus, ünanga wo ma ruku ai himangoka, ²³de' wo gahoko wo ributu, "Bapa, ngohi ora mo panyake duru ka mi hiri. Ka ya oa de no böa la' no mi pāanga, hupaya m̄unanga mo togumu de' uha mo honenge!"

²⁴Ho o Yesus de o Yairus yoiki i ma tuono. Manga nḡoe o nyawa i wi n̄iki ünanga de' i wi hi dehoto ai higili de ai niraka, ai himanga de ai porete.

²⁵Manga hi dogoronaka naga oli mo ma t̄engo o ngoheka o taongo ngimoi de hinoto ma d̄ekana, mo panyake mo ko kopoa. ²⁶Mata-mata ami tiwi de' ami arata koiwaka ma mat̄aka ma päke ma hi fangu i mi hou-houru, ma' ko moi ua yakunu i mi hi togumu duga-duga ami panyake i dogo i tubuho. ²⁷O ngoheka ḡenanga mo ihenoka ma nḡoe mangale o Yesus. O nyawa yo w̄e-w̄e manga hi dogoronaka ḡenanga m̄unanga mo ma hi tigi

o Yesus ika ai poretino mö böa, ²⁸karana muna ami hiningaka, “Iti ngohi ta tigi dika ai juba ngohi aha to togumu!”

²⁹Münanga ma tigi o Yesus ai juba, de’ o öraha gënanga dika ami awunu i togumu mo kopoa oka ua. Münanga ma mào muna mo togumoka. ³⁰O öraha gënanga dika o Yesus wa mào naga o kuata i hupu ai diri ino. Unanga wo mä lega o nyawa yo wöc-wöe ika gënanga de’ wo leha, “O nagona ya tigi ahi juba?”

³¹I wi nö ni niki yo temo, “Bapa ngona mahirete na mäke naga hoko kia manga ngöe o nyawa i ma ko kehoto. De’ Bapa ka no lehahi, o nagona i ni tigi Bapa?”

³²Ma’ o Yesus ka hoko genangika dika wo tailako ai gilolitino de wä lingiri o nyawa i wi tigi-tigi oka gënanga. ³³O ngoheka gënanga ma näko okia i dadi oka ami diri oka, mo hahara de’ ami hawana mo ma ruku o Yesus ai himangoka de’ mo ma ngaku mata-mata okia i dadi oka. ³⁴De o Yesus wo mi temo ma ngoheka gënanga, “Ngohi ora, karana ngona no ngaku ngohino, ngona no togumu! Noiki de ma halamati. Ngona duru no togumoka!”

³⁵Ma go giriaka o Yesus ka wo temo-temohi, o hu huloko ya muruono naga o Yairus ai tau oka de ya ino. “Ngo ni moholehe Tuanga mo honengoka,” önanga yo temo o Yairus ika. “Ngaro uha Tuanga o huha ni diai oli ma Bapa Guru.”

³⁶Wo haduli ika ua okia i hi ngahu o nyawa gënanga, o Yesus wi temo o Yairus ika, “Uha no hawana, no ngaku dika!” ³⁷De o Yesus wo tagi gila-gila, ma’ moi ö de wa hi gumala ua i wi niki, sowali ua o Petrus de o Yakobus de’ ai dodoto o Yohanis. ³⁸Ma öraha i ma hi ädono o Yairus ai tau ika, o Yesus wa mäke i burakituku, de’ wo ihene o gari de o do dora ma kuatile. ³⁹De o Yesus wo wohama de’ wä temo onangika, “Ya dodoa ho ni gigoro de’ ni ari? O ngohaka gënanga mo honengua; muna duga-duga mo ma idu!”

⁴⁰Onanga i wi go giete o Yesus. Unanga wä huloko önanga mata-mata yo hupu. De ünanga wä ao o ngohaka gënanga ngo mi ayo de ami ama de’ ya ruange i wi nö ni niki yo wohama o ngohaka gënanga ami kamarika. ⁴¹O Yesus wa sö o ngohaka gënanga ami giama de’ wo mi temo munangika, “Talita kum,” ma mangarati, “Ngohaka ngoheka, ngohi to ni temo ngona ika: no momiki!”

⁴²O ngohaka moholehe gënanga de ma japati mo momiki de’ mo mä dagi. (Ami umuru o taongo ngimoi de hinoto i böto.)

Mata-mata ya hō hakihi i dā dadi gënanga duru yo kiriri! ⁴³Ma' o Yesus wa hi poma-poma ka moika ö de yakunua i hi ngahu o hali gënanga. De' wä temo, "Ni mi tofo o ngohaka gënanga."

O Nazaret ma bereraka o Yesus i wi oluku

(Mat. 13:53-58; Luk. 4:16-30)

6 Ka genangoka de o Yesus wo lio i ma ko moteke de i wi nö ni niki, ai kapongika. ²O Yahudi oka manga Puji ma wange oka ünanga wo muläenge wo dotoko o pu puji ma tau oka. Naga o nyawa manga ngöe genangoka dau. Ma öraha o nyawa gënanga yo ihene o Yesus ai do dötoko, önanga duru yo hëranga. Onanga yo temo, "O nyawa nënanga okia ino wa mäke mata-mata nënanga? O sawaro ma rupa sarakia nënanga naga unangoka? Sarakia ho ünanga wo diai i hëra-hëranga? ³Mode ko i goungua ünanga nënanga o gota ma tukanga, o ngo Maria ami ngohaka, de' ai dodoto o Yakobus, o Yosis, o Yudas de' o Simon? I goungu ai bira-biranga ma naga yo gogere ka nenangoka dau." Karana gënanga önanga i wi oluku ünanga.

⁴Ho o Yesus wä temo onangika, "O nabi wo ma tēngo okiaka dika i wi horomati, sowali ua ai kapongoka, de' ai ria dodoto de' ai ayo de ai biranga manga hi dogoronaka, i wi horomati ua."

⁵O ngi genangoka o Yesus wakunua wo diai okia naga i heraherangö, sowali ua wa hi togumu ya muruono naga o nyawa yo po panyake de wä gelenga ai giama manga loku oka. ⁶O Yesus wo hëranga önanga yo ngaku ua.

O Yesus wä huloko i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto

(Mat. 10:5-15; Luk. 9:1-6)

I paha o Yesus woiki wo kiloliti o kapo-kapongika gënanga, de' wo dotoko. ⁷Unanga wä ahoko i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto, de wä huloko önanga yä ho hinoto de' wa hi döaka o kuaha onangika la' ya duhu o womaha ma do dorou. ⁸Unanga wa hi döaka o hi dumutu nënanga onangika, "Ngaro uha ni mä gao okia naga nia do dagi ma goronaka, sowali ua o diki-diki. Uha ni ao o inomo ekola o hadaka ma popoje, ekola o tiwi. ⁹Nia päke o hapato, ma' uha ni mä gao o baju o dobiki hinoto." ¹⁰Unangö wä temo, "Nako ngini ni wohama o tau moika, ni gogere genangoka dau hi ädono ngini nia maḷa o kota gënanga. ¹¹Ma' nako ngini ni ädono o ngi moi oka, de' o nyawa genangoka dau yoluku i ni tarima de' i ni hi gihene ngini,

O pu puji ma Tau ma goronaka. (6:2)

nia māla o ngi gēnanga. De' o kafo nia lōu oka nia hurero uku hokā o ho hininga onangika!”

¹²De i wi nō ni niki o Yesus ya ngimoi de ya hinoto gēnanga i ma goraka. Onanga yoiki de i hi ngahu o abari, o nyawa ko kiani yo toba de ya māla o baradoha gēnanga. ¹³I wi nō ni niki o Yesus gēnanga ya duhu ma ngōe o womaha ma dorou, ya hi ehe o zaitun ma minya o nyawa yo po panyake ika de' ya hi togumu ōnanga.

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai honenge

(Mat. 14:1-12; Luk. 9:7-9)

¹⁴O abari-abari mangale mata-mata i dā dadi oka gēnanga yadonoli ma Koano Herodes ika, hababu o Yesus ai romanga i hi orikoka kiaka dika. Naga o nyawa yo temo, “O Yohanis Wo ohi-ohiki wo wangokali! Gēnanga ma hababu ünanga de ai kuaha wo diai i hēra-hēranga gēnanga.”

¹⁵Ma' o nyawa ma homoa yato, “Unanga o Elia.”

Naga oli yato, “Unanga o nabi, hokā o nabi wo ma tēngo kahuruonino.”

¹⁶Ma öraha o Herodes wo ihene gënanga, ünanga wo temo, “Marai nënanga o Yohanis Wo ohi-ohiki, kiaka kahuruono ngohi tä hulokoka ya tobiki ai häeke. Oraha nënanga ünanga wo wangokali!”

¹⁷Hababu ko i dadi owahi gënanga o Herodes wä hulokoka o nyawa i wi tagoko o Yohanis, de’ i wi hi ngohama o buika. O Herodes wo diai hoko gënanga karana mangale o ngo Herodias, ai dodoto mahirete ngoi hekata, ena gënanga o Filipus. Hababu o Herodes wo mi kawingoka o ngo Herodias, ¹⁸de’ ya korona de o hali gënanga o Yohanis wö go gi lio wī taaere o Herodes hoko nënanga, “Yakunua ngona no kawingi de ani dodoto ngoi hekata gënanga!”

¹⁹Gënanga ma hababu o ngo Herodias mi janggutu o Yohanis ika de’ mo nahihu o Yohanis i wi töma, ma’ munanga makunua ma diai o hali gënanga, karana o Herodes wo mi tä tatoko. ²⁰Hababu o Herodes wä hulokoka o nyawa i wī göana i hi do diai o Yohanis uha wo bodito, karana ünanga wī modongo o Yohanis ika. Unanga wo hi öriki o Yohanis o nyawa ma oa moi, wī hulokoka ma Jou Madutu. De’ hoko gënanga o Yohanis wo temo, o Herodes ka wo igo wo hi gihene, ngarokö ünanga duru wo baliha karana gënanga.

²¹Ma baha o ngo Herodias ma mäke o ngëkomo o Herodes ai wange wo ma kilau ma taongoka. O öraha gënanga o Herodes wo diai o rame iti yo po pareta i kö kurutile, o pareta ma kuahaka, de’ o kapita-kapita de’ o Galilea ma kawaha ma balu-baluhu. ²²O rame oka gënanga o ngo Herodias ngo mi ora moholehe mo sëlo, de’ ami sëlo gënanga o Herodes ai hininga ya sanangi de ai tamu-tamu. Ho’ o Herodes wo mi temo ma moholehika gënanga, “Ngona okia nö igo, no gahoko dika. Ngohi aha to ni hi döaka ngona ika!” ²³Daha o Herodes wo jaji o moholehika gënanga de’ ma koboto. O Herodes wo mi temo, “Okia dika ngona no gahoko aha to ni hi döaka, i goungu ngarokö ahi pareta ma hononga!”

²⁴Ho o moholehe gënanga mo hupu de’ mo mi leha ngo mi ayo ika, “Ayo okia ya oa ko kiani ngohi to gahoko?”

Ngo mi ayo mo haluhu, “No gahoko o Yohanis Wo ohi-ohiki ai häeke.”

²⁵O moholehe gënanga tai-taiti mo ma ki lioro o Herodes ika de’ mo temo, “Ngohi to gahoko o Yohanis Wo ohi-ohiki ai

häeke no hi hi döaka ngohino öraha nänanga dika moi o dulanga ma loku oka!”

²⁶Wo ihene o go gahoko gänanga o Herodes duru ai hininga i huha. Ma' unanga wakunua wa tila o go gahoko gänanga karana ünanga wo kobotoka ai tamu-tamu manga himangoka. ²⁷Ho' unanga gila-gila wi pareta wo ma tängo ai go göana wa lë o Yohanis Wo ohi-ohiki ai häeke. De ma tentara oka gänanga woiki o buika, daha wa tobiki o Yohanis Wo ohi-ohiki ai häeke. ²⁸I paha ünanga wao o häeke gänanga o dulanga ma loku oka de' wo hi lapahi ma moholehika gänanga. De' o moholehe gänanga mo hi döakoli ngo mi ayo ika. ²⁹Ma öraha i wi nö ni niki o Yohanis yo ihene o hali gänanga, önanga yoiki ya lë o Yohanis ai mayeti, de' ya lungunu.

O Yesus wa hi olomo o nyawa yä ribuhu motoa

(Mat. 14:13-21; Luk. 9:10-17; Yoh. 6:1-14)

³⁰O rasul-rasul wä hulo-huloko o Yesus gänanga i paha i ma ki lioroli, de' i ma toomu de o Yesus. Onanga i hi ngahu unangika mata-mata önanga ya do diai oka, de' yo dotokoka. ³¹Manga ngöe duru o nyawa yo böa de' yoiki, hi ädono iti yolomo ma' o Yesus de' i wi nö ni niki yakunua. Hababu gänanga o Yesus wä temo i wi nö ni nikika, “Nia ino la' ngone hoiki o ngi ma gigoro koiwa-iwa ika kiaka ngone yakunu ho ma tängoka de' ngini yakunu ni ma hi batongo jai-jai.” ³²Ho onangö i ma göraka yoiki de o ngotiri yö dumutu o ngi ma gigoro koiwa-iwa ika.

³³Ma' manga ngöe o nyawa yä mäke oka önanga ya mala o ngi gänanga, de' yä näko önanga o nagona. Ho', mata-mata o kota ma daera gänanga, ma nyawa i ma po popäta ya niki o dudungika ma ngökomo, yä rorebe o Yesus de' i wi nö ni niki. ³⁴Ma öraha o Yesus o ngotiroka de wo uti, ünanga wä mäke o nyawa manga ngöe. Unanga ai dora onangika, hababu önanga hokä o duba ma go göana koiwa. Ho unangö wo muläenge wä dotoko ma ngöe o hali onangika. ³⁵Ma öraha o bimaoka, o Yesus i wi nö ni niki yo temo unangika, “I tigi-tigi yo hutu de' o ngi nänanga i tingakino. ³⁶I holo i ya oa Bapa nä huloko o nyawa ne önanga yoiki, hupaya önanga yakunu i ma ija o inomo o desa-desa ika de' o kapo-kapongo i kilolitino nänanga.”

³⁷Ma' o Yesus wo haluhu, “Ngini dika nia hi olomo önanga.”

“Owē, boteka ngomi ko kiani mi oiki mi ija o roti ma ija o ratuhu hinoto o tiwi haāka iti mia hi ōlomo o nyawa ne ōnanga?” yato hoko gēnanga o Yesus i wi nō ni nīki gēnanga.

³⁸Daha o Yesus wā leha, “Naga o roti muruono ngini oka? Beika ni oiki nio lega.”

I böto ōnanga yō lega, ōnanga yato, “Naga o roti motoa de’ naga o nawoko o ngai hinoto.”

³⁹Daha o Yesus wā huloko o nyawa mata-mata gēnanga yo gogere o doomu-doomu moi o momo ma ijo-ijoka. ⁴⁰Onangō gēnanga yo gogere de ma datoro, o doomu-o doomu moi. Naga ya ratuhu moi o doomu moi, de’ naga ō ya moritōa o doomu moi. ⁴¹I paha o Yesus wa lē o roti motoa de’ o nawoko hinoto gēnanga, de’ wo ma mataga o dihangīle de’ wo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. I böto de gēnanga, ünanga wa bēla-bēlaka o roti gēnanga de ai giama de’ wo hi döaka i wi nō ni nīkika la’ hi kodoku o nyawa yo wōe-wōe ika gēnanga. De’ o nawoko hinoto gēnanga i hi kodoku oli onangika mata-mata. ⁴²Onanga yōlomo hi ādono yā punuhu. ⁴³I paha o inomo ma boloi gēnanga o Yesus i wi nō ni nīki ya toomu – mata-mata naga o karaja ngimoi de hinoto i omanga. ⁴⁴O nau-nauru ya ōlo-ōlomo o roti gēnanga ya takihiri naga ya ribuhu motoa.

O Yesus wo mā dagi o akere ma lōku ika

(Mat. 14:22-33; Yoh. 6:15-21)

⁴⁵I paha de gēnanga o Yesus wo ma taiti wā huloko i wi nō ni nīki yo sobo yo ngotiri yo hira o Betsaida ika o taaga ma honongaka, ünanga ma go giriahi wā huloko o nyawa yo wōe-wōe gēnanga yo lio. ⁴⁶O nyawa yo wōe-wōe gēnanga wā pidiloka, o Yesus woiki o tonaka i to toporonika la’ wo mā niata. ⁴⁷Yo hutu oka, i wi nō ni nīki o Yesus manga ngotiri o taaga ma hi dogoronaka ya ikaka, ho de o Yesus ka o dudungokahi. ⁴⁸Unanga wā māke ōnanga ka manga hangihara de yo kangela ya oru o ngotiri gēnanga, karana o hidaloko ya puhukika. Hababu gēnanga, takihiri o takoro hange de’ o takoro butanga o hutu inohi ma hi gorona, ünanga wa ino onangino wo mā dagi o akere ma lōku ika. De’ unanga wo tagi wo gila-gila hokā aha wā tilakuru ōnanga. ⁴⁹Ma ōraha ōnanga i wi māke wo mā dagi o akere ma lōku ika, ōnanga yato bote o tokata, ⁵⁰hi ādono ōnanga yo pōa-pōaka yo hawana. Hababu ōnanga mata-mata i wi māke ünanga de’ onanga duru ya todokana.

Ma' gila-gila o Yesus wä temo onangika, "Ni ma ri rīdi! Ngohi o Yesus. Uha ni hawana!" ⁵¹Dahaö ünanga wo döa manga ngotirīle, de' ma hidalōko ma i rīdi. I wi nö ni niki o Yesus duru yo hēranga. ⁵²I hēra-hēranga de o roti motoa gēnanga kowahi ohi önanga i mangarati. Ma huhahi onangika la' i mangarati.

**O Yesus wa hi togumu o nyawa yo po panyake
o Genesaret ma bereraka**

(Mat. 14:34-36)

⁵³Ma öraha i ma hi ädono o taaga ma hononga ika, önanga i ma tapu o Genesaret ma hohanoka. ⁵⁴Ma öraha önanga yo hupu o ngotirīle, o nyawa yä mäke ya ino-ino gēnanga o Yesus. ⁵⁵Ho önanga i ma po popäta o daera gēnanga ya möde-mödeke, de' yo muläenge yä ao o nyawa yo po panyake o Yesus ika o tikara ma löku oka. Nako önanga yo ihene o Yesus naga o ngi moi oka, önanga yä ao o nyawa yo po panyake dokengika. ⁵⁶Kiaka dika o Yesus wo böa – ka ya oa o kapongoka, o kotaka ekola o desaka – genangino o nyawa salalu ya ino de' ya kelenga manga nyawa yo po panyake o lapangoka. Dahaö önanga yo gahoko ya gegoto hupaya o nyawa yo po panyake gēnanga ya hi gumala ya tigi o Yesus ai juba, ngarokö ma barenika dika. Mata-mata ya tigi-tigi ai juba, yo togumu.

O ete de o tohora manga adati de manga biaha

(Mat. 15:1-9)

7 O doomu moi o Farisi ma nyawa de' ya muruono naga o agama ma guru o Yerusalem ino, yo böa o Yesus ika. ²Onanga yä mäke ya muruono naga o Yesus i wi nö ni niki yolomo de manga giama i tebinua moteke o agama, ena gēnanga i hira ua ya ihoro manga giama i moteke o agama ma datoro.

³O Farisi ma nyawa ko genangoli mata-mata o Yahudi ma nyawa, duru yo setia ya niki manga ete de manga tohora manga adati. Onanga aha yolomua, nako i hira ua manga giama ya ihoro, i moteke ma do dagi i hi gogeroka. ⁴Okia yo ija o paharoka aha ko ya olomua, nako ya ihorua i hira. De' ma ngöe o datoro ma homoahi manga ete de manga tohora ino kiaka önanga ka i keketohi ya sö; hokä mangale ma datoro, o galahi ya ihoro, o udo-udomo, de' o pakakaha o tabaga.

⁵Hababu gēnanga o Farisi ma nyawa de' o agama ma guru-guru gēnanga yo leha o Yesus ika, "Ya dodoa ho i ni nö ni niki

gënanga yōlomo de manga giama ya ihorua? Ma hababu okia önanga ya motekua nanga ete de nanga tohora manga adati?”

⁶O Yesus wo haluhu, “Ngini o nyawa ni elu-eluku! Ya korona duru okia o Yesaya wo hi ngahu oka mangale ngini, ena gënanga,

‘Ma Jou Madutu wato hoko nënanga,

O nyawa ge önanga duga-duga de o demo-demo
ngohi i hi huba,

ma’ manga hininga i kurutika de ngohi.

⁷ Parahaja önanga i hi huba ngohi,

hababu o nyawa manga datoro önanga yä dotoko
ma tero-tero gënanga ahi datoro!’

⁸Ma Jou Madutu ai pareta-pareta ngini nio lega ika ua, de o nyawa manga dato-datoro ngini nia sö nia kë kekete.”

⁹De o Yesus wo temoli, “Ngini duru ni sawaro nia tila ma Jou Madutu ai pareta hupaya yakunu nia tumunguku nia do dötoko mahirete. ¹⁰O Musa wo hi döakoka o pareta nënanga, ‘Nia horomati nia ama de nia ayo,’ de’ ‘O nagona hönanga ya te temo manga ama de manga ayo, ko kiani yä hukumu yo honenge.’ ¹¹Ma’ ngini ni dotoko: Nako o nyawa yä temo manga dimonika, ‘Okia ko kiani ngohi to hi döaka ahi ama de’ ngohi ayo ika, ngohi to hi hubaka ma Jou Madutu ika,’ ¹²ho manga manarama yä riwo manga ama de manga ayo, ngini nia hi lapahi oka o nyawa ge önanga. ¹³Ho’ de nia do dötoko mahirete kiaka ngini nia hi döakoka o nyawa ge onangika, ngini nia ho hihanga ma Jou Madutu ai demo. Ka ha ngöe ohi o hali hoko nënanga uginia diai.”

O hali kiaka o nyawa yä peseke

(Mat. 15:10-20)

¹⁴De o Yesus wä ahoko wo hi gali oli o nyawa yo wöe-wöe gënanga de’ wä temo onangika, “Ni ihene hupaya ni mangarati!

¹⁵Koiwa naga okia naga moi ma poretino de i wohama o nyawa manga gorona uku yakunu ya diai önanga yo peseke. Haidulu ya ino, i hupu-hupu o nyawa moino genangala ya diai önanga yo peseke. [¹⁶Ho’, nako de nia ngauku, ni ihene.]”

¹⁷Ma öraha o Yesus wa māla o nyawa yo wöe-wöe gënanga de’ wo wohama o tau ika, i wi nö ni niki yo leha unangika mangale o hi totero gënanga ma dungutu. ¹⁸De o Yesus wä temo onangika, “Mode ngini ni mangarati owahi? Mode ngini

yakunua ni mangarati i wö woha-wohama o nyawa moi nanga gorona uku yakunua ya diai o nyawa gënanga wo peseke?¹⁹ Hababu i wö woha-wohama gënanga ya nonu ua nanga hininga, ma' ya nonu nanga mämata, de' i paha i hupu oli." De o demo-demo gënanga o Yesus wo hi nyata mata-mata o inomo i halali.

²⁰De o Yesus wo temoli, "I hupu-hupu o nyawa ino, gënanga doka i wi peseke ünanga. ²¹Hababu ma gorona ile ena gënanga nanga hininga ile, i puda o diba-dibanga ma dorou, i dadi o hababu o nyawa yo diai o manarama de o demo i sö safarune, yo tohiki, yo toma, ²²yo howono, yo tipu, o nyawa ya hi ade-ade i to torou, de' ya diai hagala moi-moi i to torou, i dadi yo kalilu, yo tingkai, yo taleana, i ma edenge, de' i huha yä dotoko. ²³Mata-mata o dorou gënanga i puda nanga gorona ile, de' genanga doka ya diai o nyawa yo peseke."

O ngoheka mo ma têngo ami ngongaku

(Mat. 15:21-28)

²⁴I paha o Yesus wa mala o ngi gënanga, de' woiki o daera i tigi-tigika de o Tirus ma kota. Unanga wo wohama o tau moi ma gorona ika de' woluku o nyawa i hi öriki ünanga naga genangoka. Ma' unanga wakunua ai diri wa iunu. ²⁵O ayo mo ma têngo, ngo mi ora o womaha ma dorou i mi ngohamika, mo ihene mangale o Yesus. Münanga ma ino o Yesus ino de' mo ma ruku ai himangoka, ²⁶de' mo gahoko hupaya o Yesus wa duhu o womaha ma dorou ngo mi oraka gënanga. O ngoheka gënanga o Yahudi ma nyawa ua, mo ma kilau o Fenisia ma daeraka o Siria oka. ²⁷O Yesus wo mi temo munangika, "O ngoha-ngohaka ko kiani i hira ha hi olomo. I torou ha le o ngoha-ngohaka manga inomo de hö dotumo o kaho ika."

²⁸"Tuanga," o ngoheka gënanga mo haluhu, "hagala o kaho o meja ma timi uku ma ya olomo o inomo ma hou-hou kiaka o ngoha-ngohaka ya tifa-tifa uku!"

²⁹Daha o Yesus wo mi temo munangika, "Karana ani bo baluhu gënanga, no lio; o womaha ma dorou i hupu oka ngo ni ora ino!"

³⁰Ma ayo gënanga mo lio. O tau oka, münanga mo mi mäke ino ngo mi ora mo ma hi ruba-ruba o dangiroka de' o womaha ma dorou i gou-goungu i hupu oka o ngohakino gënanga.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo wo mou de' wi topongono

³¹I paha o Yesus wa maā o Tirus ma daera, de' ai do dagi wo hi gila-gila wa nonu o Sidon de o Galilea ma Taaga ika. Unanga wa lē o ngēkomo wa tilakuru o Kota Ngimoi ma daera.

³²Genangoka dau o nyawa i wi ao unangika wo ma tēngo wo mou de wi topongono. Onanga yo gahoko o Yesus wō gelenga ai giama o nyawa uku gēnanga. ³³O Yesus wi ao o nyawa gēnanga o nyawa yo wōe-wōe oka de wī tingakika wo ma tēngoka dahaō o Yesus wa kelenga ai hagarara o nyawa gēnanga ai ngauku hinotō ma gorona ika. Daha o Yesus wobiri, de' wa paānga o nyawa gēnanga ai ākiri. ³⁴I böto de gēnanga o Yesus wo ma mataga o dihangilē, daha wo womaha wa kua-kuata de' wī temo o nyawa ika gēnanga, "Efata," ma mangarati, "I helenga!"

³⁵O nyawa gēnanga ai ngauku i helenga de' ai ākiri i dadi ya bole okali, de' unanga wo mulāenge wo temo-temo de ma gapanga. ³⁶Daha o Yesus wā duhunu önanga mata-mata i hi ade-ade o hali gēnanga o nagona ika dika. Ma' i holoi o Yesus wā duhunu, gēnanga hongoli önanga i hi ngahu-ngahu. ³⁷De' mata-mata o nyawa yo ihe-ihene gēnanga duru yo hēranga. Onanga yo temo, "Mata-mata wo diai ka ya oa! I gou-goungu o nyawa ya topongono i ma hihene de' o nyawa yo mou yo temo-temo!"

O Yesus wa hi olōmo o nyawa ya ribuhu iata

(Mat. 15:32-39)

8 I paha ika tedekania, naga oli o nyawa manga ngōe o doomu moi ya ino i ma toomu ino. Karana önanga manga inomo koiwa, o Yesus wā ahoko i wi nö ni niki de' wā tēmo, ²"Ngohi tā dora o nyawa manga ngōe nēnanga. O wange hange i böto ma dekana önanga de de ngohi, de' o öraha nēnanga önanga manga inomo koiwa. ³Nako ngohi tā huloko önanga yo lio de manga māmata ma doā koiwa, önanga aha yo kiditoko o ngēkomo ma hi goronaka. Daha oli manga hi dogoronaka naga ma gö gurutoka de ya ino."

⁴O Yesus i wi nö ni niki yo haluhu, "O ngi ma hoanoka i tingakino nēnanga kiaka o nyawa yakunu ya māke o inomo la' iti yā wedono o nyawa manga ngōe nēnanga?"

⁵"Naga hoko kia ma ngōe o roti ngini oka?" o Yesus wā leha. "Tumidi," önanga yo haluhu.

⁶Ho o Yesus wä huloko o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo gogeruku o tonaka ma lōku oka, dahaö ünanga wa lē o roti tumidi gënanga de' wo temo sukur ma Jou Madutu ika. I paha ünanga wa bëla-bëlaka o roti gënanga de ai giama de' wo hi döaka i wi nö ni nikika la hi kodoku o nyawa ika. Ho i wi nö ni niki ya diai hoko ganga. ⁷Onanga manga nawoko ma alu-aluhu o ngai muruono nagali. O Yesus wo temo sukur ma Jou Madutu ika mangale o nawoko gënanga, daha wä huloko i wi nö ni niki i hi kodoku ma nawokoli gënanga. ⁸⁻⁹Onanga yo lōmo hi ädono yä punuhu – ya takihiri naga o nyawa ya ribuhu iata yo lōmo. I paha i wi nö ni niki o Yesus ya toomu o inomo ma boloi – o karaja tumidi i ömanga. De' o Yesus wä huloko o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo lio, ¹⁰de' unanga de i wi nö ni niki yo harene o ngotirilē de' yoiki o Dalmanuta ma daera ika.

O Farisi ma nyawa yo gähoko o Yesus wo diai nonako i hëra-hëranga

(Mat. 16:1-4)

¹¹Ya muruono naga o Farisi ma nyawa yo böa o Yesus ika, de' muläenge i ma teke ributu de ünanga la' iti ya lingi-lingiri ai howono. Onanga yo gähoko o Yesus wo diai i hëra-hëranga hoka o nonako ünanga ma Jou Madutu oka de wa ino. ¹²O Yesus wo ma ri demo ho wo haluhu, “Okia ma hababu o nyawa o öraha nënanga yo gähoko ngohi to diai i hëra-hëranga? Kowali! Ngohi aha ta hi döakua o nonako ma rupa hoko gënanga onangika!”

¹³Ho o Yesus wa ma lā ika önanga, de' wo harene o ngotirilē; i paha i mä jobo o taaga gënanga ma hononga ika.

O Farisi ma nyawa de' o Herodes manga ragi

(Mat. 16:5-12)

¹⁴I wi nö ni niki o Yesus ya wohanga i mä gao o roti yä wëdono. Onanga duga-duga o gahumu moi manga roti o ngotiroka. ¹⁵“Ni ma hi do diai itike o Farisi ma nyawa manga ragi de' o Herodes ai ragika,” o Yesus wä temo onangika.

¹⁶Ho i wi nö ni niki o Yesus gënanga muläenge i ma ko ke temo mangale o hali gënanga. Onanga yo temo, “Unanga wo temo hoko gënanga, hababu koiwa nanga roti.”

¹⁷O Yesus wa näko okia önanga i ma ko ke leha. Hababu gënanga ünanga wä leha onangika, “Ya dodoa ho ngini ni ma ko ke leha mangale koiwa o roti? Boteka ngini nia näko ua de’ ni mangarati owahi? Hoko gënanga ma bongono nia dibanga?”
¹⁸Ngini de nia lakoka – ya dodoa ho nia mäke ua? Ngini de nia ngaukoka – ya dodoa ho ni ihenua? Ngini nio hininga ua ¹⁹o roti motoa gënanga kiaka ngohi ta bëla-bëlaka la’ iti o nyawa ya ribuhu motoa? O karaja muruono i ömanga ma inomo ma boloi ngini nia toomu?”

“Ngimoi de hinoto,” önanga yo haluhu.

²⁰“De’ ma öraha ngohi ta bëla-bëlaka o roti tumidi la’ iti o nyawa ya ribuhu iata,” o Yesus wä lehali, “o karaja muruono ma inomo ma boloi ngini nia toomu?”

“Tumidi,” önanga yo haluhu.

²¹“Aa, ngini ko ni mangarati owahi?” o Yesus wä temoli.

O Yesus wi hi togumu wo pilo-piloko o Betsaida ma kota oka

²²Onanga i ma hi ädono o Betsaida ma kota ika. Genangoka dau o nyawa i wi ao wo ma têngo wo pilo-piloko o Yesus ika, de’ yo gahoko hupaya ünanga wï palanga o nyawa wo pilo-piloko gënanga la’ wi hi togumu. ²³Ho o Yesus wa sö o nyawa wo pilo-piloko gënanga ai giama de’ wï tuda ünanga o kota gënanga ma poretika. I paha o Yesus wa obiri o nyawa gënanga ai lako. Unanga wö gelenga ai giama o nyawa gënanga ai lako uku, de’ wï leha unangika, “Ka yakunu ngona na mäke okia naga o öraha nënanga?”

²⁴O nyawa gënanga wo mä lega ma himangika, dahaö wo temo, “Ia. Ngohi tä mäke o nyawa yo tagi-tag; ma’ onanga tä lega-lega hokä o gota.”

²⁵O Yesus wo gelenga oli ai giama o nyawa gënanga ai lako uku. Nënanga ma moi o nyawa gënanga wo hi dailako wo mä lega wo hi do diaino. Ai lako i togumu, de’ unanga wa mäke mata-mata de duru i tiai. ²⁶De ika o Yesus wï temo unangika, “No lio, de’ uha no ma ki lioro o kota ika gënanga.”

O Petrus ai ma ngaku mangale o Yesus

(Mat. 16:13-20; Luk. 9:18-21)

²⁷O Yesus de’ i wi nö ni niki yoiki o desa-desa ika o Kaisaria Filipi ma gilolitino. O ngëkomo ma hoanika o Yesus wä leha onangika, “I moteke o nyawa yato, o naguna ngohi nënanga?”

²⁸Onanga yo haluhu, “Naga yato: O Yohanis Wo ohi-ohiki; naga oli yato o Elia, de’ ma homoali yato: o nabi moi.”

²⁹“Ma’ i moteke ngini mahirete, ngohi nēnanga o naguna?” o Yesus wo leha.

O Petrus wo haluhu, “Bapa ngona ganga o Koano Wo hi ho halamati!”

³⁰De ika o Yesus wä poma önanga, hupaya o nagona ika dika ma uha i hi ngahu mangale ai diri.

O Yesus wo hi ade-ade mangale ai hangihara de’ ai honenge

(Mat. 16:21-28; Luk. 9:22-27)

³¹I paha de gēnanga, o Yesus wo muläenge wä dotoko i wi nö ni niki, ahaö o Nyawa manga Ngohaka ko kiani wa tagongo o hangihara ma ngöe, de’ o tutuda-tutuda, o imam-imam manga häeke, de’ o agama ma guru-guru aha i wi lawani. Unanga aha i wi toma, ma’ o wange hange oka ünanga aha wo momikoli.

³²De wo hi to tiaika duru o Yesus wo hi ngahu o hali gēnanga i wi nö ni nikika. De o Petrus wi tauru o Yesus ai datekoka, de’ wi taaere o Yesus. ³³Ma’ o Yesus wo mä lega ai poretoke de’ wä pulono i wi nö ni niki, ika de’ wi taaere o Petrus, “Noiki nenangoka, No goda-goda! Ani dibanga gēnanga o nyawa ma dibanga; ma Jou Madutu ua ai dibanga!”

³⁴I paha o Yesus wä ahoko o nyawa yo wöe-wöe genangoka ka ma moi de’ i wi nö ni niki. Ika de wä temo onangika, “O nyawa yo mau i hi niki ngohi, ko kiani ya wohanga manga paralu mata-mata, i paha ya moku manga salib, de’ gila-gila i hi niki ngohi. ³⁵Hababu o nyawa yo mau yö riwo manga ngango, aha i hihanga manga ngango. Ma’ o nyawa i hi döaka manga ngango iti ngohi de’ iti o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, aha ya hi halamati. ³⁶Okia ma utumu o nyawa ika, nako mata-mata ika o dunia nēnanga i dadi ka to önanga, ma’ onanga manga ngango i hihanga? ³⁷Ka yakunu o ngango gēnanga i hi tagali de okia naga moi?”

³⁸Nako wo ma tēngo i wi māleke i hi hi goungu ngohi de’ ahi do dötoko de o dorou ma orahoka nēnanga, o Nyawa manga Ngohakö aha i wi māleke wa hi goungu o nyawa gēnanga, ma orahoka ünanga aha wo böa de ai Ama ai kuaha, i ma ki niki de o malaekat-malaekat yo tebi-tebini.”

9 “La ni hi öriki!” o Yesus wato. “Ngini nia hi dogoronaka nenangoka naga aha ko yo honengua, nako ya mäke owahi ma Jou Madutu wo pareta de ma kuaha!”

O Yesus wi hi mulia

(*Mat. 17:1-13; Luk. 9:28-36*)

²O wange butanga i paha ika o Yesus wä ao o Petrus de o Yakobus de' ai dodoto o Yohanis, i ma tingaka, o Īoku ilē moi ma gö gurutīle. Manga lako ma himangoka o Yesus ai rupa i ngali. ³Ai pakeanga i dadi i arehe i leto-letongo. Koiwa naga moi yo foka-foka o duniaka nēnanga yakunu yo foka hoko gēnanga ma garehe. ⁴I paha ya ruange i wi nō ni niki gēnanga i wi mäke o Yesus i mä teke ade-ade de o Elia de' o Musa. ⁵De o Petrus wo temo o Yesus ika, “Bapa Guru, ngone nenangoka dau duru ho sanangi. Ka ya oa de ngomi mi hi goko o tau-tau hange: moi iti ngona Bapa, moi iti o Musa, de' moi ohi iti o Elia.” ⁶I moteke ma diai o Petrus wo hi orikua okia ko kiani wo temo, hababu ünanga de' ai dodiawo ya hinoto duru ma go giria yo hawana.

⁷I paha o lobi yä hawo önanga de' o lobi ino gēnanga yo ihene yato, “Nēnanga ahi Ngohaka ti dora-dora. Ni wi hi gihene ünanga!” ⁸Tai-taiti önanga ya tailako manga gilolitino, de' o nagona ma Yä mäke oka ua genangoka de de önanga, sowali ua o Yesus dika. ⁹Ma öraha önanga yo uti o Īoku uku gēnanga, o Yesus wä poma önanga, “Ka moi ika ö de uha nia hi ngahu okia ngini nia mäke-mäke kangano, nako o Nyawa manga Ngohaka wi hi momikowahi o honengino.”

¹⁰Onanga i hi ngounu o behehongo gēnanga, ma' manga hi dogoronaka mahirete önanga yo muläenge i ma teke ade-ade okia ma dungutu o Yesus “wo wangokali o honengino”. ¹¹Ho önanga i wi leha unangika, “Ya dodoa ho o agama ma guru-guru yo temo o Elia ko kiani i hira wo böa?”

¹²O Yesus wo haluhu, “O Elia i goungu i hira wo böa la' iti wo hi diai hagala moi-moi. Ma' sarakia de o Nyawa manga Ngohaka ai hali? Hababu okia o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi ünanga aha wa tagongo i hü huha ma ngöe de' o nyawa i wi hi kauku? ¹³Ma' ngohi ti ni temo nginika: O Elia wo böaka, ma o nyawa i wi diai ünanga i moteke manga mau. Gēnanga i tiai i ma tero de i tuli-tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka mangale ai diri.”

**O Yesus wi hi togumu o ngohaka wo ma tēngo i wī ngohamika
o womaha ma dorou**

(Mat. 17:14-21; Luk. 9:37-43a)

¹⁴Ma öraha o Yesus de' ya ruange i wi nö ni niki i ma idulokali ka ma moi de i wi nö ni niki ma homoa, önanga ya mäke manga ngöe o nyawa genangoka. Ya muruono naga o agama ma guru-guru i ma teke ributu ma go giriaka de' i wi nö ni niki o Yesus gēnanga. ¹⁵Hoko gēnanga o nyawa ge önanga i wi mäke o Yesus, önanga yo hēranga, ho i ma po popäta i wī buhuku ünanga. ¹⁶“Okia ngini ni ma ko ke leha de o agama ma guru-guru gēnanga?” o Yesus wä leha i wi nö ni nikika.

¹⁷Wo ma tēngo o nyawa manga ngöe manga hi dogoronaka gēnanga wo haluhu, “Bapa Guru, ngohi ti ao ahi ngohaka ngona ika Bapa. Unanga wo mou karana o womaha ma dorou i wi ngohamika. ¹⁸Nako o womaha gēnanga i wī dubukika, ai röehe i hi boha-boha o tonakuku, ai uru i abo, ai ingiri i boriti, de' ai röehe ma gahumu i tirihi. Ngohi to gahoko i ni nö ni niki ya duhu o womaha ma dorou gēnanga, ma' onanga yakunua ya diai.”

¹⁹De o Yesus wä temo onangika, “Gogule ua ngini nēnanga! Ngini i gou-goungu o nyawa ni ngaku-ngaku ua. Hi ädono hoko kia ngohi ko kiani to gogere de de ngini de' to sabari nginika? Ni ao o ngohaka gēnanga nengino!” ²⁰Onangö i wi ao o ngohaka gēnanga o Yesus ika.

Hoko gēnanga o womaha ma dorou gēnanga i wi mäke o Yesus, ēnanga ya diai o ngohaka gēnanga ai röehe i topa-topa, hi ädono o ngohaka gēnanga wo ruba wo lü lulu o tonakika. Ai uru i abo. ²¹De ika o Yesus wo leha ai ama ika, “Hoko kia ma dēkana ünanga hoko nēnanga?”

“Unanga ka i ete-etekohi!” ai ama wo haluhu. ²²“Hara ma ngöe oka o womaha ma dorou gēnanga i hi dailako i wi töma ünanga de' o uku ma gorona uku i wi tifa ekola o akeruku. Ma' nako Bapa yakunu no mī riwo, no modeke Bapa no mī dora ngomi de' no mī riwo ngomi!”

²³“Okia nato? Nako Bapa yakunu?” o Yesus wo haluhu. “Hagala mata-mata yakunu, iti o nyawa yo ngaku!”

²⁴Gila-gila o ama gēnanga wo pöaka, “Jou, ngohi to ngaku, ma' ahi ngongaku i kuranga. No hi riwo ngohi hupaya i holoi to ngaku oli!”

²⁵Ma öraha o Yesus wä mäke o nyawa manga ngöe muläenge yo böa i ma toomu, ünanga wa pareta o womaha ma dorou gënanga de' wo temo, "O dopongono de' o mou ma womaha, ngohi to ni pareta ngona no hupu de o ngohaka nënanga de' uha ha kali-kali no wohamoli ai gorona ika!"

²⁶O womaha ma dorou gënanga i pöaka, dahaö ya diai o ngohaka gënanga ai röehe i topa-topa, i paha i hupu de o ngohaka gënanga. O ngohaka gënanga i wi lega-lega hokä o mayeti hi ädono mata-mata o nyawa yo temo, "Unanga wo honengoka!" ²⁷Ma' o Yesus wa sö ai giama de' wī riwo ünanga wī momiki. O ngohaka gënanga wo momiki.

²⁸O Yesus o tau oka wa ikaka, i wi nö ni niki ya ino i ma tēngo-tēngo unangika de' yo leha, "Okia ma hababu ngomi mi akunua mia duhu o womaha ma dorou gënanga?"

²⁹O Yesus wo haluhu, "O womaha ma dorou ma rupa hoko gënanga, ma homoa de o hubayanga, de ma do dagi okiali ma yakunua nia duhu."

O Yesus wo hi ade-ade oli mangale ai honenge

(Mat. 17:22-23; Luk. 9:43b-45)

³⁰O Yesus de' i wi nö ni niki ya maḷa o ngi gënanga de' i hi gila-gila manga do dagi ya nonu o Galilea. O Yesus woluku o nyawa i hi öriki kiaka ünanga naga, ³¹hababu ünanga ma go giriaka wä dotoko i wi nö ni niki. "O Nyawa manga Ngohaka aha i wi hi lapahi o nyawa manga kuaha ika," hoko gënanga o Yesus wato, "de' unanga aha i wi töma, ma' o wange hange oka ünanga aha wo momiki!"

³²I wi nö ni niki i mangarati ua okia wä dotoko o Yesus, ma' onanga yo hawana i wi leha unangika.

O nagona i holoi yo lamoko?

(Mat. 18:1-5; Luk. 9:46-48)

³³Onanga i ma hi ädono o Kapernaum ma kota ika. O tau oka ya ikaka, o Yesus wä leha i wi nö ni niki, "Ngini okia ni ma ko ke leha o ngëkomo ma hoanino kangano?"

³⁴Onanga yo haluhua, hababu o ngëkomo ma hoanino önanga i ma teke ributu mangale o nagona i holoi yo lamoko. ³⁵O Yesus wo gogeruku, daha wä ahoko ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni niki gënanga. Unanga wä temo onangika, "O nyawa wo mau wo dadi ma do di hiraka, ünanga ko kiani wo dadi ma bö bo

bahaka de' ko kiani wo dadi mata-mata o nyawa wa lö leleani.”
³⁶I paha o Yesus wa lē o ngohaka moi ma i teteke, de' wa diai o ngohaka gēnanga wo ma oko ino önanga mata-mata manga himangoka. O Yesus wa kololo o ngohaka gēnanga de' wā temo i wi nö ni nīkika, ³⁷“O nyawa yä tarima o ngohaka moi hokä o ngohaka nēnanga karana ngohi, ma mangarati i hi tarima ngohi. De' o nyawa i hi tarima ngohi, ünanga ka ngohi ua dika wo hi tarima, ma' wi tarima oli ünanga wo hi hulo-huloko ngohi.”

O nagona i nä lawanua ngone i na hi böa ngone ino

(Luk. 9:49-50)

³⁸De ika o Yohanis wi temo o Yesus ika, “Bapa Guru, ngomi mi wi mäke wo ma tēngo wa duhu o hetanga de to ngone Bapa ani romanga. De' ngomi mi wī duhunu ünanga hababu ünanga ngone ino ua.”

³⁹Ma' o Yesus wo temo, “Uha ni wī duhunu ünanga, hababu moi ua o nyawa ya do diai i hēra-hēranga de to ngohi ahi romanga, yakunu gila-gila ahi romanga ya dadi dorou. ⁴⁰Hababu o nyawa i na lawanua ngone, ma mangarati i na hi böa ngone. ⁴¹Nio ho hininga! O nyawa i ni hi oke-okere ngini karana ngini ma Koano Wo hi ho halamati ni wi ni nīki, ünanga marai oka aha wa tarima ai hewa.”

O hali-o hali kiaka i dadi o hababu o nyawa o baradoha yo diai

(Mat. 18:6-9; Luk. 17:1-2)

⁴²“O nagona yo dadi hababu moi o ngoha-ngohaka manga alu-aluhu nēnanga yo ngaku oka ua ngohino, i holoi ya öa nako o helewo ya bihi-bihi i hi di liko ino manga tomarino de' yä umo o ngötuku. ⁴³Nako ani giama i diai ngona no baradoha, na tobiki ani giama gēnanga! I holoi ya öa ngona no wango de ma Jou Madutu de ani giama ka ma hononga, nako ino de ngona de ani giama hinotö no wohama o naraka ika, ēnanga gēnanga o uku i ko kakali. [⁴⁴Dokengoka o uku yakunua i honenge, de' o gaili yakunua i honenge.] ⁴⁵De' nako ani lōu i diai ngona no baradoha, na tobiki ani lōu gēnanga. I holoi ya öa ngona no wango de ma Jou Madutu ani lōu ma hononga koiwa, nako ino de ngona de ani lōu hinotö i ni umo o naraka ika. [⁴⁶Dokengoka o uku yakunua i honenge, de' o gaili yakunua i honenge.] ⁴⁷Nako ani lako i dadi hababu ngona no baradoha, na tubalenge ani lako gēnanga! I holoi ya öa ngona no wohama

ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi, de ani lako ma hononga koiwa, nako ino de ngona de ani lako hinotö i ni umo o naraka ika. ⁴⁸Dokengoka o uku yakunua i honenge de' o gaili yakunua i honenge.

⁴⁹O nyawa mo moi aha yä tebini de o uku, hokä o hu huba i hi tebini de o gahi.

⁵⁰O gahi gënanga ya öa, ma' nako i dadi i akere, ka yakunu i gahi oli? Ho', ko kiani ngini hokä o gahi – ni wango ni ma ko moteke de' ni ma hi teke do diai."

O Yesus ai do dotoko mangale o ngo ngoluku

(Mat. 19:1-12; Luk. 16:18)

10 I paha o Yesus wa maġa o ngi gënanga, de' woiki o Yudea ma daera ika de' o Yordan ma Ngairi ma honongaka ma daera. O nyawa manga ngöe yo böa oli yo toomu o Yesus i wi kilolitino. De' hokä biaha o Yesus wä dotoko önanga.

²Ya muruono naga o Farisi ma nyawa ö ya ino la' iti ya lingiri o Yesus ai howono. Onanga yo leha, "I moteke nanga agama ma tita, boteka yakunu o nyawa yä oluku manga hekata?"

³O Yesus wo haluhu, "O Musa wo hi döaka o pareta okia nginika?"

⁴"O Musa wo hi gumaġa o nyawa yä oluku manga hekata, iti yakunu i hira yo tulihi o ngo ngoluku ma hurata," önanga yo haluhu.

⁵"O Musa wa tulihi o pareta gënanga hababu ngini i huha holi i ni dotoko," o Yesus wato onangika. ⁶"Ma' ma do di hiraka, ma öraha ma Jou Madutu wo diai o nyawa, ya hetongo 'Ma Jou Madutu wa hi dadi önanga o nauru de' o ngoheka. ⁷Gënanga ma hababu o nauru aha ya maġa manga ayo de' manga ama de' yo rimoi de ngoi hekata, ho' ya hinoto yo dadi moi.' ⁸Ho', önanga o nyawa ya hinoto oka ua, duga-duga i ma têngo. ⁹Gënanga ma hababu, okia ma Jou Madutu wo hi rimoi oka, yakunua o nyawa i hi ki tingaka!"

¹⁰Onanga yo wohamoka o tau ika, i wi nö ni niki yo leha o Yesus ika mangale o hali gënanga. ¹¹O Yesus wä temo onangika, "O nagona yä oluku manga hekata de' yo kawingi de o ngoheka ma homoa, o nyawa gënanga wo howono ngoi hekata mo hira-hira ika gënanga. ¹²Ko genangoli o ngoheka mi oluku ami rokata de' mo kawingi de o nauru ma homoa, munangö mo howono."

O Yesus wa hi barakati o ngoha-ngohaka

(Mat. 19:13-15; Luk. 18:15-17)

¹³Naga o nyawa yä ao manga ngoha-ngohaka o Yesus ika hupaya ünanga wä palānga de' wa hi barakati önanga. Ma' i wi nö ni niki o Yesus yä ngamo o nyawa ge önanga. ¹⁴Wa mäke o hali gënanga, o Yesus wo ngamo daha ünanga wä temo i wi nö ni nikika, "Nia mała ika o ngoha-ngohaka gënanga ya ino ngohino! Uha nia duhunu önanga, hababu o nyawa hokä hoko nënanga yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati. ¹⁵Nio ho hininga nënanga! O nagona i wī himangua ma Jou Madutu hokä o ngohaka moi, önanga aha yo dadi ua o ge getongo ma Jou Madutu ai umati." ¹⁶I böto o Yesus wo temo hoko gënanga, o Yesus wä kololo o ngoha-ngohaka gënanga, i paha ünanga wa kelenga ai giama onanguku wä geto-getongo de' wa hi barakati önanga.

Mangale o kaya ma nyawa

(Mat. 19:16-30; Luk. 18:18-30)

¹⁷Ma öraha o Yesus wo hi gila-gila oli ai do dagi, wo ma tēngo wa ino wo ma po popäta o Yesus ika. O nyawa gënanga wo ma ruku o Yesus ai himangoka de' wo leha, "Guru ma oa, ngohi ko kiani okia to diai hupaya yakunu ta mäke o ngango ma dutu de' i kakali?"

¹⁸"Ya dodoa ho ngona nato ngohi ya oa?" o Yesus wo leha. "Ma homoa de ma Jou Madutu mahirete, koiwa naga ya öa. ¹⁹Ngona na nakoka ma Jou Madutu ai pareta-pareta, 'Uha no toma, uha no howono, uha no tohiki, uha no hakihi i elu-eluku, uha no tipu, nä horomati ani ama de' ngo ni ayo.'"

²⁰"Bapa Guru," o nyawa gënanga wato, "Mata-mata o pareta gënanga ngohi ta motekoka ma dero ka to ma goduru ohi."

²¹O Yesus wī pulono o nyawa gënanga de' ai hayanga daha wī temo, "I kuranga o hali moi ohi ngona nö paralu. Noiki na hukunu mata-mata ani arata; la' ma tiwi na hi döaka o nyawa mihikinika, de' ngona aha no mä mäke o arata o horogaka. I böto de gënanga na ino la' no hi niki ngohi." ²²Wo ihene o Yesus wo temo hoko gënanga, o nyawa gënanga wo liwolu, daha wa tingaka o ngi gënanga de ai hininga i huha karana ünanga duru wo kaya.

²³De o Yesus wā pulono i wi nō ni nīki daha wā temo onangika, “I huha duru itike o nyawa yo kaya-kaya yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati!”

²⁴I wi nō ni nīki yo hēranga yo ihene o Yesus ai demo gēnanga. Ma’ o Yesus wā temoli, “Ahi ngoha-ngohaka i gOUNGU i huha itike ho dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati!

²⁵Gahumu moi o onta i wohama o populaki ma pidahika i holoi gapanga de o nyawa yo kaya-kaya yo wohama ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi ika.”

²⁶O Yesus ai demo-demo nēnanga ya diai i wi nō ni nīki yo hēranga, hi ādono ōnanga i ma ko ke leha, “Nako hoko gēnanga, o nagona daha yakunu yo halamati?”

²⁷O Yesus wā pulono ōnanga de’ wo haluhu, “Ka o nyawa gēnanga de ma dudukoro ma’ ma Jou Madutu koiwa ma dudukoro; ke ma Jou Madutu mata-mata ka i yakunu.”

²⁸Daha o Petrus wo temo, “Na pulono, ngomi mia mālaka hagala mata-mata iti mi ni nīki Bapa.”

²⁹O Yesus wo temo, “Ni ngaku: o nyawa ya mālaka manga tau ma dolā, ekola ai ria dodoto o nauru de’ ai biranga, ekola ngoi ayo, ekola ai ama, ekola ai ngoha-ngohaka, ekola manga dumule karana ngohi de’ karana o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, ³⁰o nyawa gēnanga aha wa tarima i holoi i wōe ōraha nēnanga. Unanga aha wa māke i hi gali ma ratuhu moi ma tau i holoi i wōe, ai ria dodoto o nauru, ai biranga, ngoi ayo, ai ngoha-ngohaka, ai dumule – de’ o huha de hangihara ö. De’ aha o ōraha aha i böa-böa gēnanga, o nyawa gēnanga aha wa tarima o ngango ma dutu de’ i kakali. ³¹Ma’ o nyawa manga ngöe o ōraha nēnanga yo ho hi hira aha yo dadi yo to toturu de’ manga ngöe ōraha nēnanga yo to toturu aha yo dadi yo ho hi hira.”

O Yesus wo hi ade-ade ma hi gali ma hange oka mangale ai honenge

(Mat. 20:17-19; Luk. 18:31-34)

³²O Yesus de’ i wi nō ni nīki naga manga do dagi ma goronaka o Yerusalem ika. O Yesus wo mā dagi ma himangoka, de’ i wi nō ni nīki mata-mata manga hininga i ēteke. De’ o nyawa yā ni nīki manga poretino ma ya māo yo hawana. I paha o Yesus wā ahokoli i wi nō ni nīki wā tingakika de’ wa hi ngahu onangika okia aha i dadi ai diri ika. ³³“Ni ihene,” una wo temo, “ngone ōraha nēnanga ho dumutu o Yerusalem ika.

Dokengoka o Nyawa manga Ngohaka aha i wi hi lapahi o imam-imam manga häekika, de' o agama ma guru-guru. Unanga aha i wi hukumu i wi ho honenge, i paha i wi hi lapahi o Yahudi ma nyawa ika ua. ³⁴Onanga aha i wi hohedu ünanga, i wi obiri, i wi hangihara, de' unanga i wi salib. Ma' de o wange hange ünanga aha wo momiki."

O Yakobus de' o Yohanis manga go gahoko

(Mat. 20:20-28)

³⁵Daha o Yakobus de' o Yohanis, ena gënanga o Zebedeus ai ngoha-ngohaka, yoiki o Yesus ika, "Bapa Guru," önanga yo temo, "naga o hali moi ani ngomi mio nahihu Bapa no diai iti ngomi."

³⁶"Okia ngini nio nahihu ngohi to diai iti ngini?" o Yesus wä leha.

³⁷Onanga yo haluhu, "Ngomi mio nahihu mi gogere ani niraka de ani higili Bapa, ma öraha okia Bapa no dadi o koano de ani mulia."

³⁸"Ngini ni hi orikua okia ngini ni gahoko," o Yesus wä temo onangika. "Ka ni akunu ngini nio ngokere o huha de o hangihara ma galahi oko, kiaka aha ngohi tö ngokere, de' nio ngohama o huha de o hangihara ma ngi ika kiaka aha ngohi tö ngohama?"

³⁹"Ka yakunu," önanga yo haluhu.

De o Yesus wä temoli onangika, "I goungu ngini aha nio ngokere o huha de o hangihara ma galahi oko kiaka aha ngohi tö ngokere, de' nio ngohama o huha de o hangihara ma ngi ika kiaka ngohi aha tö ngohama. ⁴⁰Ma' i ma korona o nagona aha yö gogere ahi niraka ekola ahi higiloka, gënanga ngohi ua ahi haku to hi gogere. Ma Jou Madutu wo hi gogere o nagona de o nagona aha yö gogere o ngi-o ngi gënanga."

⁴¹Ma öraha ya ngimoi i wi nö ni niki o Yesus ma homoa gënanga yo ihene o hali gënanga, önanga yä ngamo o Yakobus de' o Yohanis. ⁴²Ho' o Yesus wä ahoko önanga mata-mata, daha wo temo, "Ngini ni hi öriki o hoana de o berera ma tutuda i wi näko-näko ua ma Jou Madutu manga rayati yä tuku. De' manga gikiri yo ago-agomo yä tuku önanga. ⁴³Ma' ngini yakunua hoko gënanga! Ngini hara moi oli, o nyawa yo mau yo dadi yo lamoko nia hi dogoronaka, önanga ko kiani yo dadi i ni lö leleani. ⁴⁴De' o nagona yo mau yo dadi ma do di hiraka nia hi dogoronaka, ko

kiani yo dadi nia gilaongo. ⁴⁵Hababu o Nyawa manga Ngohaka ma wa ino ua iti i wī leleani. Unanga wo böa wo ma hi lapahi ai nyawa iti wa hi bebasi manga ngöe o nyawa.”

O Yesus wi hi togumu o Bartimeus wo pilo-piloko

(Mat. 20:29-34; Luk. 18:35-43)

⁴⁶Onanga i ma hi ädono o Yerikho ma kota ika. De' ma öraha o Yesus de i wi nö ni niki inoli o nyawa yo wöe-wöe ya māa o kota gënanga, wo ma tēngo wo pilo-piloko ka wo gogeruku wo gaho-gahoko o ngëkomo ma datekoka. Ai romanga o Bartimeus, o Timeus ai ngohaka. ⁴⁷Ma öraha ünanga wo ihene ya ko ka ino gënanga ganga o Yesus o Nazaret ma nyawa, ünanga wo pöaka, “Yesus, o Daud ai Ngohaka! No hī dora ngohi!”

⁴⁸Unanga i wi ngamo manga ngöe o nyawa, de' i wi huloko wo ma rīdi. Ma' unanga i holoī i kuatīle oli wo ma pöaka, “Daud ai Ngohaka, no hī dora ngohi!”

⁴⁹De o Yesus wo ma togumu daha wä temo, “Ni wi ahoko ünanga.”

Ho' onanga i wi ahoko o nyawa wo pilo-piloko gënanga. Onanga i wi temo unangika, “No ma ri rīdi! Ngona o Yesus wo ni ahoko, no momiki!”

⁵⁰O nyawa wo pilo-piloko gënanga wo hi kaweli ai juba, daha wo ma tai-taiti wo ma oko de' woiki o Yesus ika.

⁵¹“Okia ngona nö nahihu ngohi to diai ngona ika?” o Yesus wī leha unangika.

O nyawa wo pilo-piloko gënanga wo haluhu, “Bapa Guru, ngohi tö nahihu to ma hi öriki.”

⁵²“Noiki,” o Yesus wī temo, “karana ngona no ngaku ngohino, ngona no togumu.”

Ka öraha gënanga dika o nyawa wo pilo-piloko gënanga yakunu wo ma hi öriki. Daha ünanga wi niki o Yesus o ngekomika.

O Yesus wo wohama o Yerusalem ika hoka o koano

(Mat. 21:1-11; Luk. 19:28-40; Yoh. 12:12-19)

11 Ma öraha yo tigi oka o Yerusalem ika, önanga i ma hi ädono o Betfage de' o Betania ma kota ika, o Zaitun ma Doporono ma gelehoroka. Gangoka ya hinoto i wi nö ni niki yo hira o Yesus wä huloko. ²“Ni oiki ma kapongo hö hima-himangika gënanga,” o Yesus wä temo onangika. “Hoko

gënanga ngini ni wohama o kapongika gënanga, ngini aha nia mäke o keledai moi ma ngohaka ya liko ika, komaiwahi o nyawa yö barene. Nia hohe o keledai gënanga de' ni ao nenangino. ³De' nako naga o nyawa i ni leha nginika okia ma hababu ho ngini nia hohe o keledai gënanga, nia hëtongo, 'Ma Jou wö paralu, de' unanga de ma japati aha wo hi gi lio.' ”

⁴Ya hinoto ö i wi nö ni niki o Yesus yoiki, de' ya mäke ika moi o keledai ma ngohaka ya liko ika o tau ma ngoranoka o ngëkomo ma datekoka. Onanga ya hohe o keledai gënanga. ⁵O nyawa i ma oko-oko ino genangoka yä leha onangika, “Hei, okia ngini ni diai? Ya dodoa ho nia hohe o keledai ma ngohaka gënanga?”

O Betania ma kota. (11:1)

⁶Onanga yo haluhu hoka sarakia o Yesus wa hetongoka onangika. Ino ma nyawa gënanga ya hi gumala önanga yao o keledai gënanga. ⁷Ma öraha i ma hi ädono o Yesus ika, o keledai ma porete gënanga yö nao de to önanga manga juba, daha o Yesus wö barenuku. ⁸Manga ngöe o nyawa i hi hohe manga juba o ngekomika, naga oli i hi hohe o ngëkomo ma hi gorona oko o gota ma jaga-jaga kiaka önanga manga dumule oka de yo lë. ⁹O nyawa yo tagi ma hima-himangoka, de' o nyawa yo ni niki ma poretino, mata-mata yo pöa-pöaka, “Ni wi puji ma Jou Madutu!

I wi hi barakati ünanga wa ino-ino de ma Jou ai romanga!
¹⁰I wango ai po pareta aha i böa-böa – o Daud nanga ete de nanga tohora ai po pareta! Ni wi puji ma Jou Madutu wo ko Kurutīle!”

¹¹De ma bo baha o Yesus wo ma hi ädono o Yerusalem ika, daha wo wohama ma Jou ai Tau ika. Gangoka ünanga wa tö tailako ma gilolitino. Ma’ karana ngade-ngade i hu hutu oka, ünanga i paha wo ma goraka o Betania ika ka ma moi de ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni niki.

O Yesus wa lolai o ara ma gota

(Mat. 21:18-19)

¹²Yarehino ma wange, ma öraha önanga yo tagi ma go giriaka o Betaniaka de yo hupu, o Yesus i wi hahini. ¹³Ma gurutikahi ünanga wa mäke o ara ma gota o utu moi de ma hoka ka hä rubu. Ho’ unanga woiki ma utu ika gënanga iti wö lega boteka naga ma hohoko. Ma’ ma öraha ünanga wo ma hi ädono ma utu ika gënanga, ünanga okia-kia ua wa mäke, sowali ua ma hoka-hoka dika, hababu o öraha gënanga ma orahowahi o ara i hohoko. ¹⁴Daha o Yesus wa temo o ara ma utu ika gënanga, “Muläenge o öraha nënanga ka o nyawa moi ö de koiwa naga aha ya olomoli o hohoko ngona ino!”

I wi nö ni niki o Yesus yo ihene o demo gënanga.

O Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ika

(Mat. 21:12-17; Luk. 19:45-48; Yoh. 2:13-22)

¹⁵I paha önanga i ma hi ädono o Yerusalem ika, de’ o Yesus woikoli ma Jou ai Tau ika. Genangoka ünanga muläenge wä duhu mata-mata o nyawa i ma huku-hukunu de’ yo ija-ija gangoka. Unanga wa motumu bitikanga o tiwi yo to tururu manga meja de’ o namo dara yo huku-hukunu manga bangku. ¹⁶De’ ka o nyawa moi ö de wa hi gumāla ua yo ao okia dika ya nonu ma Jou ai Tau ma löa ino gënanga. ¹⁷I paha o Yesus wä dotoko o nyawa genangoka dau. Unanga wato, “O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi hoko nënanga: ma Jou Madutu wo temo, ‘Ahi Tau aha ya hetongo o tau o hoana de o berera manga hubayanga ma ngi.’ Ma’ ngini nia diai yo ora-ora manga igutu!”

¹⁸O imam-imam manga häeke de’ o agama ma guru-guru yo ihene o demo gënanga. Onanga yo muläenge o ngëkomo yo

lingiri iti o Yesus i wi töma. Onanga i wi modongo unangika, karana mata-mata o nyawa yo hëranga de yo kiriri yo ihene ai do dötoko.

¹⁹I tigi-tigi yö hutu, o Yesus de' i wi nö ni niki ya maġa o kota gënanga.

O do dötoko o ara ma utu ino

(Mat. 21:20-22)

²⁰Yarehino o ngoru-ngorumino, ma öraha önanga ya ka ino o ara ma utu ino gënanga, önanga ya mäke o ara ma utu gënanga i honengoka hi ädono ma ngutu-ngutukuku. ²¹Daha o Petrus wo ma hininga okia i dadi oka o wange moi i paha ika. De o Petrus wi temo o Yesus ika, “Bapa Guru, beika nö lega! O ara ma utu kiaka Bapa na lolai gënanga i honengoka!”

²²O Yesus wo haluhu, “Ni ngaku ma Jou Madutu ika. ²³I goungu yakunu nia temo o tonaka i to toporonika gënanga, ‘I goraka de' i umo o ngötuku!’ done o hali gënanga aha ngini nia diai i dadi; iti yakunu ngini ni bingu ua, de' ngini ni ngaku okia ngini ni temoka gënanga aha i gou-goungu i dadi. ²⁴Hababu gënanga nio ho hininga nënanga: O öraha okia ngini ni mä niata de' ni gahoko okia naga moi, ni ngaku ma Jou Madutu wo hi döakoka nginika okia ngini ni gahoko, de ngini aha nia tarima. ²⁵De' nako ngini ni mä niata, ma' nia hininga i sanangi ua o nyawa moika, nia hi apongohi o nyawa ge önanga, hupaya nia Ama o horogaka ö wa apongo nia baradoha. [²⁶Nako ngini nia hi apongua o nyawa ma homoa, nia Ama o horogaka ö aha wa apongua nia baradoha.]”

O lo leha mangale o Yesus ai haku

(Mat. 21:23-27; Luk. 20:1-8)

²⁷Onanga i ma ki lioroli o Yerusalem ika. De' ma öraha o Yesus wo tagi wo kokiloliti ma Jou ai Tau ma goronaka, o imam-imam manga häeke, de' o agama ma guru-guru de' o Yahudi oka manga tutuda ya ino unangino. ²⁸Onanga yo leha, “Okia ma titi ho ngona no diai mata-mata nënanga? O nagona i ni hi döaka o haku gënanga ngona ika?”

²⁹O Yesus wo haluhu, “Ngohi ö to mau to leha ngini ika. Nio baluhu de' ngohi aha ta hetongo nginika de o nagona manga haku ngohi ta diai o hali-hali nënanga. ³⁰O Yohanis wo ohiki de o nagona manga haku, ma Jou Madutu eko o nyawa?”

³¹I paha o imam-imam manga häeke de' o Yahudi oka manga tutuda yo muläenge i hi ade-ade manga hi dogoronaka. Onanga yato, "Nako ngone ha hetongo, 'De ma Jou Madutu ai haku,' ünanga aha wo temo, 'Ya dodoa ho ngini ni ngaku ua o Yohanis ika?' ³²Ma' ka i huha dika nako hato, 'De o nyawa manga haku.'" Hababu önanga yä modongo o nyawa yo wöe-wöe, karana mata-mata o nyawa ya näko o Yohanis o nabi moi. ³³Ho', önanga yo haluhu, "Ngomi mia nako ua."

I paha o Yesus wä temo onangika, "Nako hoko gënanga, ngohi ö toluku ta hetongo nginika de o nagona manga haku ngohi to diai mata-mata nënanga."

O hi totero mangale yo mo manarama o angguru ma dumule oka

(Mat. 21:33-46; Luk. 20:9-19)

12 I paha o Yesus wo muläenge wo ade-ade de o hi totero o imam-imam manga häeke, o agama ma guru-guru de' o Yahudi manga tutuda ika. O Yesus wo temo, "Naga wo ma têngo, wö datomo ai angguru ma dumule, daha wö datomo o pagara ya kilolitino. I böto gënanga ünanga wo haiti o guhu, iti o angguru ma dedeo ma pakakaha, daha ünanga wo hi goko yo mo manarama manga ngi. I paha de gënanga ünanga wo hi hewa o angguru ma dumule gënanga ya muruono naga yo mo manaramika, daha wo mä joboka o berera ma homoa ika. ²De ma orahoka o angguru ma hohoko i pagele, ma dumule ma dutu gënanga, wi hi dingoto wo ma têngo wi lö leleani, o dumule yo mo manaramika gënanga, iti wa tarima ai hidoku. ³Ma' yo mo manarama gënanga i wi tagoko wo lö leleani gënanga. I paha önanga i wi gohara, daha i wi huloko wo lio de ai giama i homoa. ⁴Daha o dumule ma dutu gënanga wi hi dingotoli wo ma têngo wo lö leleani ma homoa, daha yo mo manarama gënanga ya gohara wo lö leleani gënanga ai häeke, daha i wi duhu de i wi doa-doana. ⁵O dumule ma dutu gënanga wi hi dingotoli wo ma têngo wo lö leleani ma homoa. Ma' onanga i wi toma wo lö leleani gënanga. De' hoko gënanga ka i taurika önanga ya hi diai manga ngöe yo lö leleani ma homoali: naga yä gohara de' naga ö yä toma. ⁶Ka o nagonali ma dumule ma dutu gënanga, öraha nënanga yakunu wa hi dingoto? Duga-duga ma hou wo ma têngokahi, ena gënanga ai ngohaka mahirete wi ho hininga. Ho' ma baha ünanga wi hi dingoto ai ngohaka gënanga o dumule yo mo manaramika gënanga. 'Marai ahi ngohaka aha

O angguru ma dumule yo goa-goana manga ngi. (12:1)

i wi horomati,' ai hiningaka. ⁷Ma' yo mo manarama gënanga i wi mäke wa ino, de i ma ke temo, 'Ne ünanga ma puhaka ma dutu. Nia ino ngone hi toma ünanga, hupaya ngone ha mäke ai puhaka.' ⁸De ma ngohaka gënanga i wi tagoko daha i wi toma. Ai mayeti önanga ya umo o dumule gënanga ma poretika."

⁹Daha o Yesus wä leha, "Okia aha wo diai o dumule ma dutu gënanga? Marai ünanga aha wo böa de' wä toma yo mo manarama gënanga, daha wo hi lapahi o dumule gënanga yo mo manarama ma homoa ika. ¹⁰Ngini marai nia basa oka o ayat nënanga o Buku i Tebi-tebini ma goronaka,

'O helewo ya päke-päke ua o tau yo do diai
i dadi oka o helewo o liate ma hohole.

¹¹Nënanga ma Jou ai manarama;
duru ka hä hailoa!' "

¹²De o Yahudi oka manga balu-baluhu yo ihene o hi totero gënanga, i hi dailako i wi tagoko o Yesus, hababu önanga ya näko o hi totero gënanga o Yesus wo hi dungutu onangika. Ma' onanga yä modongo o nyawa yo wöe-wöe. Ho', önanga yoiki i wi mala o Yesus.

O soungu ma bo bangu ma lo leha

(*Mat. 22:15-22; Luk. 20:20-26*)

¹³Ya muruono naga o Farisi ma nyawa de' ya muruono naga o Herodes ai doomu ino yä huloko ya lingiri o Yesus ai howono, de o lo leha-o lo leha. ¹⁴Onanga ya ino o Yesus ino de' yo temo, "Bapa Guru, ngomi mia näko Bapa no ma oko no to tiaile, de' nö lega ika ua o nagona dika manga da mäke. Bapa no dotoko no hi to tiaika i ma däene de ma Jou Madutu ai mau itike o nyawa ika, hababu Bapa ngona na pulonua o rupa. Aa, beika Bapa na hētongo ngomino, 'I moteke nanga agama ma datoro, ka yakunu ho fangu o soungu ma Kaisar ika ekola yakunua? Ko kiani ngone ho fangu o soungu gënanga ekola ngaro uha?'"

¹⁵O Yesus wo hi öriki manga toba lawani. Unanga wo haluhu, "Okia ma hababu ngini ni mau ni hi budi ngohi? Beika ni hi hi matoko ngohino o tiwi haäka o gahumu moi."

¹⁶De önanga i hi döaka unangika o tiwi haäka o gahumu moi. Daha o Yesus wä leha, "O naguna ai dulada de' ai romanga nënanga?"

"Ma Kaisar," önanga yo haluhu.

¹⁷"Aa, nako hoko gënanga," o Yesus wato, "ni hi döaka ma Kaisar ika okia naga to ma Kaisar, de' ma Jou Madutu ika okia naga to ma Jou Madutu." Onanga yo hëranga yo ihene ai bo baluhu.

Yo honengoka de yo momiki ma lo leha

(*Mat. 22:23-33; Luk. 20:27-40*)

¹⁸Ya muruono naga o Saduki oka manga doomu ino yo böa o Yesus ika. (Onanga manga doomu ganga manga da mäke, o nyawa yo honengoka aha ko yo momikoka ua.) ¹⁹"Bapa Guru," önanga yo temo o Yesus ika, "O Musa wo tulihi o tita nënanga itike ngone: 'Nako o nauru wo ma tēngo wo honenge de' unanga ai ngohaka koiwa, done ai dodoto ko kiani wo kawingi de ngoi fäo, hupaya wo hi döaka o ngohaka o nyawa wo hone-honengoka ika gënanga.' ²⁰I dadi oka naga ya tumidi o ria dodoto. Ma riaka wo kawingi, i paha wo honenge ai ngohaka koiwa. ²¹I paha ai dodotuku wo kawingi de ngoi fäo, ma' unangö wo honenge ai ngohaka koiwa. I ma tero i dadi oli de ai dodoto ai dodotuku ²²de gila-gila hi ädono ya tumidö. Ma baha ma ngoheka gënanga mahirete ka mo honenge. ²³O nyawa yo

hone-honenge yo momikoli to ëna ma wange oka, o naguna ngoi hekata o ngoheka gënanga? Hababu ya tumidö yo kawingoka de muna!”

²⁴O Yesus wo haluhu, “Ngini nia pikiri i howono. Hababu ngini ni mangarati ua o Buku i Tebi-tebini, de ma Jou Madutu ai kuaha ma ni mangarati ua. ²⁵Hababu ma öraha okia o nyawa yo hone-honengoka yo momikoli, önanga aha yo kawingoka ua, duga-duga önanga aha yo wango hokä o malaekat o horogaka. ²⁶De’ mangale o nyawa yo hone-honenge yo momikoli, komaiwahi ngini nia basa o Musa ai buku ma goronaka, ya däene o momo de o gota ma alu-aluhu i toka-tokara gënanga? O ayat-ayat ma goronaka gënanga i tulihi ma Jou Madutu wï temo o Musa ika, ‘Ngohi o Abraham ai Jou Madutu, o Ishak ai Jou Madutu de’ o Yakub ai Jou Madutu.’ ²⁷Ma Jou Madutu gënanga o nyawa yo hone-honengua manga Jou Madutu. Unanga o nyawa yo wango-wango manga Jou Madutu. Ngini duru nia pikiri i howono!”

O tita i lamo-amoko

(*Mat. 22:34-40; Luk. 10:25-28*)

²⁸Daha o agama ma guru wo ma têngo wa ino wo hi gihene o Yesus de o nyawa Saduki manga doomu ino gënanga manga ade-ade. O agama ma guru gënanga wa mäke o Yesus wä baluhoka o nyawa ge önanga ka ya oa. Ika de ünanga wo leha o Yesus ika, “O tita okia duru i lamoko de hagala o tita?”

²⁹O Yesus wo haluhu, “O tita ma do di hiraka, genangala: ‘Ni ihene, hei o Israel ma nyawa! Nanga Jou Madutu, ma Jou gënanga wo ma têngo-têngoka. ³⁰Ni dora ani Jou Madutu de ani hininga ma gahumu, de ani jiwa ma gahumu, de ani akali ma gahumu de’ de hagala ani kuata.’ ³¹O tita ma hinotoka ena ganga: ‘Nä dora ani dodiawo, hokä ngona nö dora ani diri mahirete.’ Koiwaka o tita ma homoa i holoi i lamoko de o tita hinoto gënanga.”

³²Daha o agama ma guru gënanga wï temo o Yesus ika, “Duru ya koronaka, Bapa Guru! I goungu i tiai okia Bapa na hëtongo: Ma Jou Madutu wo ma têngo-têngoka, de’ koiwa naga ma Jou Madutu ma homoahi. ³³De’ o nyawa ko kiani i wï dora ma Jou Madutu de manga hininga ma gahumu de manga akali ma gahumu de’ de hagala manga kuata. De’ unangö ko kiani wä dora ai dodiawo hokä ai diri mahirete. Gënanga i holoi ya oa

ngaro i hi huba o hu huba ya tahu-tuhuku de' o hu huba-hu huba ma homoahi ma Jou Madutu ika."

³⁴O Yesus wa mäke o agama ma guru gënanga duru ya oa wo haluhu. De' o Yesus wï temo unangika, "Ngonā ngade-ngade no dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati."

I böto de gënanga moi oka ua o nyawa yo barani oli i wi leha o Yesus ika.

O Koano Wo hi ho halamatī ma lo leha

(Mat. 22:41-46; Luk. 20:41-44)

³⁵Ma go giriaka wo dotoko ma Jou ai Tau oka, o Yesus wo leha, "Sarakia ho o agama ma guru-guru yakunu ya hetongo ma Koano Wo hi ho halamatī gënanga o Daud ai difa uku? ³⁶Ena hioko o Daud mahirete - karana ma Jou Madutu ai Womaha i wi hi ngahu - wo temo,

'Ma Jou wo temo ahi Jou ika:

no gogeruku ahi nirakoka

hi ädono ngohi ta diai ani haturü-haturü

ngona ika i ma ponu.'

³⁷Ho' nako o Daud wï hētongo ma Koano Wo hi ho halamatī gënanga 'Ma Jou', sarakia yakunu ünanga o Daud ai difa uku?"

O ho hininga hupaya i ma hi do diai o agama ma guru-guru ika

(Mat. 23:1-36; Luk. 20:45-47)

O nyawa yo wöe-wöe gënanga naga ma Jou ai Tau oka gënanga yo sanangi yo ihene o Yesus wo dotoko. ³⁸Unanga wä temo onangika, "Ni ma hi do diai o agama ma guru-guru ika. Onanga yö igo yo tagi-tagī de manga juba i kurutuku, de' yö igo yä horomati o paha-paharoka. ³⁹Onanga yö igo o ngi i ho horomati o pu puji ma tau oka de' o rame-rame oka. ⁴⁰Onanga yä tipu o bo bobao de' yä ora manga tau. De' iti hi tamunu manga dorou gënanga, önanga yo hubayanga ya kuru-kurutu. To önanga manga hukumanga ahaö i tubuho!"

O ngoheka o bobao ami hu huba

(Luk. 21:1-4)

⁴¹Ma öraha wo gogeruku wo ma hi totäna de o huba ma ngi ma Jou ai Tau oka, o Yesus wä lega-lega o nyawa yö nöa manga tiwi o huba ma ngi uku gënanga. Manga ngöe o nyawa yo kaya-kaya yö nöa ma ngöe o tiwi; ⁴²daha mo ma tēngo o

bobao mo mö mihikini munangö mo böa. Mūnanga mö nōa o tiwi tabaga gahumu hinoto, ena gēnanga o tiwi ma gilianga ma ija ma huhutulu. ⁴³Daha o Yesus wā ahoko i wi nō ni niki, daha wā temo onangika, “Nio lega ni hi do diai nēnanga: O bobao mo mö mihikini gēnanga mö nōa o huba ma ngi uku gēnanga i holoi i wōe de yō nōa-nōa mata-mata o nyawa ma homoa gēnanga. ⁴⁴Hababu ōnanga mata-mata i hi döaka de manga arata ma boloi. Ma’ o bobao gēnanga ngarokö duru mo huha mo hi döaka mata-mata okia naga munangoka – i ma korona de okia mūnanga mo paralu itike ami wo wango.”

O Yesus wo hi ade-ade mangale ma Jou ai Tau aha i kilianga

(Mat. 24:1-2; Luk. 21:5-6)

13 Ma ōraha o Yesus wa māla ma Jou ai Tau, wo ma tēngo i wi nō ni niki wato, “Bapa Guru, beika no lega o tau i ma oko-oko ino gēnanga. Na tailako no hi do diai ma helewo. Gogule ua ma rahai!”

²O Yesus wo haluhu, “Ngona na māke o tau i ma hi goko-goko ino ma pako-pako gēnanga? O tau i ma oko-oko ino gēnanga ma helewo aha ka moi ö de i ma teke tapalukua ma ngi oka. Mata-mata aha ya ruba.”

O huha de’ o aniaya

(Mat. 24:3-14; Luk. 21:7-19)

³I paha o Yesus woiki o Zaitun ma Doporonika, de’ wo gogeruku i ma teke ri himanga de ma Jou ai Tau. Daha o Petrus, o Yakobus, o Yohanis, de’ o Andreas ya ino unangino iti i mā teke ade-ade i ma hi teke do diai. ⁴“Beika Bapa no hi ngahu ngomino,” ōnanga yo temo unangika, “Muruonoka mata-mata gēnanga aha i dadi? De’ o nonako-nonako okia hokä i hi dumutu ma ōraha yadonoka?”

⁵“Ni ma hi do diai,” o Yesus wo haluhu, “uha hi ädono ngini i ni tipu. ⁶O nyawa manga ngöe aha yo böa de ya päke ahi romanga de’ yo temo, ‘Ngohi nanga una!’ daha wā tipu manga ngöe o nyawa. ⁷Nako ngini ni ihene o kudoti ma ilingi de’ o parangi ma abari, uha ni hawana. O hali-hali gēnanga ko kiani i dadi, ma’ genanga koiwa ma mangarati o kiamati ma ōraha yadonoka. ⁸O hoana de o berera moi aha yä parangi yä lawani o hoana de o berera ma homoa. O negara moi aha ya ino yä lawani o negara ma homoa. Okiaka dika aha i dadi o ohu de’

o habirokata. Mata-mata gënanga daha ma muläenge dika, hokä o hiri o ngoheka mo ma têngo ma mào, nako mo mau ami ngohaka i ma kilau.

⁹Ngini ko kiani ni ma hi do diai, hababu ngini aha i ni tagoko de' i ni ta tauru o juru hakimika. Ngini aha i ni gohara o pu puji ma tau oka. Ngini aha i ni ao ni ma teke ri himanga de' yo ko kuaha de' o ko koano karena ngini ni hi nö ni niki. De' genangala nia öraha iti ni hi döaka o hakihi mangale ngohi onangika. ¹⁰O Abari ma Oa ma Jou Madutu ino gënanga ko kiani i hi barihi i hira hagala o hoana de o berera ika. ¹¹De' nako ngini i ni tagoko de' i ni ao o pengadilan ika, uha ni hawatare mangale okia ko kiani ngini ni temo. Nako yadonoka ma öraha itike ni ade-ade, nia hetongo dika okia i ni hi ngahu nginika to ëna ma orahoka. Karena o demo-demo kiaka ngini ni hi demo gënanga, ganga ti ngini ua nia demo-demo, duga-duga i böa ma Jou Madutu ai Womahoka de ya ino. ¹²O nyawa aha yä diai o huha manga dodotika mahirete la' iti yä toma. Genangö aha i dadi o ama de o ngohaka ma hi dogoronaka. O ngoha-ngohaka aha yä lawani manga ayo de manga ama, de' ya hi lapahi önanga la' iti yä toma. ¹³Mata-mata o nyawa, aha i ni dohata ngini, karena ngini ni hi nö ni niki. Ma' o nyawa yo to tongohono hi ädono ma baha, aha ya hi halamati."

O dorou ya hi wö wede-wedere

(Mat. 24:15-28; Luk. 21:20-24)

¹⁴"Ngini aha nia mäke 'O Dorou ya hi Wö wede-wedere' i ma oko ino o ngi i lara-laranga mangale ëna. (O dulihi ma dungutu yo basa-basa ika: Nia tailako okia ma mangarati!) O öraha gënanga o nagona naga o Yudea ma daera oka ko kiani yo piringana i loku-loku ile. ¹⁵O nagona naga o katu ma loku oka uha yo uti de' yo wohama o tau ma gorona ika itike ya lë manga kia naga moi. ¹⁶O nagona o dumule oka uha i ma ki lioro itike ya lë manga juba. ¹⁷O ngoheka o ngohaka i hi ao-ao de' o ayo ka ya huhu ohi manga ngohaka, duru yä porohono o wange gënanga! ¹⁸Ni mä niata hupaya o hali-hali gënanga uha i dadi o awa-awana ma öraha. ¹⁹O wange yo bö borohonoka gënanga aha naga o huha moi komaiwahi i dadi ka ma dero ma Jou Madutu wo hi dadi o dunia hi ädono o öraha nënanga, de' komaiwaka aha i dadi oli. ²⁰Ade-ade nako ma Jou Madutu wa tipoko ua ma öraha gënanga done ka moi ö de koiwa naga o nyawa yo

halamat. Ma' karana ai umati, ma Jou Madutu wa tipoko ma öraha.

²¹Ma orahoka gënanga nako o nyawa wo ma têngo wi ni temo nginika, 'Ni wi lega, ma Koano Wo hi ho halamati gënanga naga nenangoka!' ekola 'Ni wi lega, ünanga naga dokengoka!' – uha ni wi ngaku o nyawa gënanga. ²²Hababu wo hi ho halamati ma dutua de' o nabi-nabi ma dutua aha yo böa. Onanga aha yo diai o manarama-manarama biaha-biaha ua, de' i hëra-hëranga iti yo tipu nako yakunu, ma Jou Madutu ö ai umati. ²³Ho', ni mä göa-göana! Mata-mata gënanga ngohi ti ni hi ngahu oka nginika i hira de o hali gënanga i dadi."

O Nyawa manga Ngohaka ai böa

(Mat. 24:29-31; Luk. 21:25-28)

²⁴"I paha de o huha ma öraha gënanga, o wange ma lako aha i dadi i hu hutu, de' o mede i tararonoka ua. ²⁵Hagala o murumö aha o dihangoka de i tifa, de' yo ko kuaha o gitawa ma amokoka aha i dadi yo burakituku. ²⁶O öraha gënanga o Nyawa manga Ngohaka aha i wi mäke wo böa o lobi-lobi ma goronaka de' ai kuaha i amoko de' ai mulia. ²⁷Unanga aha wa huloko o malaekat-malaekat iti yä toomu ai umati wä iri-irikoka o dunia ma libuku iatino, o dunia ma bahaka hi ädono o dihanga ma baha-baha ika."

O do dötoko o ara ma gota ino

(Mat. 24:32-35; Luk. 21:29-33)

²⁸"Ni ma lë o do dötoko o ara ma utu ino. Nako ma jaga-jaga i ijo de' ya bole, de' i muläenge i tubo, ngini nia näko o hiwara ma öraha i tigi oka. ²⁹Hoko genangoli nako ngini nia mäke o hali-hali gënanga i dadi, ngini nia näko duru i tigi oka ma öraha. ³⁰La nia näko! O nyawa yo wango-wango o öraha nënanga yo honengowahi mata-mata, okia naga i dä dadi mata-mata nënanga aha i dadi. ³¹O dihanga de' o dunia aha i hihanga, ma' ahi demo i gö gogere ka hi ado-adonika."

Moi ua i hi öriki ma wange de' ma jam

(Mat. 24:36-44)

³²"Ngaro hoko gënanga, moi ua o nyawa ya näko ma wange hoko kia ekola ma jam hoko kia. O malaekat-malaekat o horogaka ya näko ua de' ma Ngohaka ma kowali, duga-duga

ma Ama dika wa näko. ³³Ho' ngini ko kiani ni mä göa-göana de' ni ma hitiari, hababu ngini nia näko ua ma öraha hoko kia. ³⁴Ma do dagi ho hi tero o nyawa wo ma tēngo wa māla ika ai tau daha woiki o ngi ma gö gurutika. Unanga wā huloko i wi lö leleani yö göana de' ya tatoro ai tau de' wo hi döaka o manarama onangika o nyawa moi-nyawa moi. O ngorana ma go goanika, ünanga wo hi behehongo hupaya wö göana wo hi do diai. ³⁵Hababu gēnanga ngini ko kiani ni mä göa-göana, hababu ngini nia näko ua muruonoka o tau ma dutu gēnanga aha wo ma ki lioro - yakunu o bo bimaoa, yakunu o hutu gorona, yakunu tigi-tigi i tebini ekola yakunu o wange i böa. ³⁶Nako ünanga i todokanino wo böa, uhala hi ädono ünanga wi ni mäke ino ngini nia gogiokoka. ³⁷Okia ta hetongo nēnanga nginika, nia hetongoli o nyawa mata-mata ika: ni mä göa-göana!"

O hi dailako ma dorou o Yesus ika

(Mat. 26:1-5; Luk. 22:1-2; Yoh. 11:45-53)

14 O wange hinotohi o Paskah ma Wange de' o Roti i Ragi-ragi Ua ma Rameanga. O imam-imam manga häeke de' o agama ma guru-guru manga go giria yo lingiri o ngēkomo la' iti i wi tagoko o Yesus ka ya pongono, de' iti ünanga i wi toma. ²"Ma' uha ngone ha diai gēnanga o rameanga ma orahoka," önanga yato, "hababu done i puda o huru-hara."

O Yesus i wi gopöa o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro o Betania ma bereraka

(Mat. 26:6-13; Yoh. 12:1-8)

³Ma öraha o Yesus naga o Betania ma kapongoka, o Simon ma hira i wi pado-pado ai tau oka, o ngoheka mo ma tēngo mo böa o Yesus ika. Münanga mo ao o böto gahumu moi ma doḷa o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro i hali-hali, o ngutuku ma bounu ma hēmo-hēmoro de ya diai. Ma öraha o Yesus wo gogeruku woḷomo ma go giria, o ngoheka gēnanga ma pooteke o boto gēnanga de' ma uhe o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro gēnanga o Yesus ai häekuku. ⁴Ya muruono naga, genangoka dau yo ngamo de' i ma ko ke temo, "Okia ma faidä o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro gēnanga i hi gogule? ⁵O minya gēnanga yakunu i hukunu de' ma ija i holoi de o ratuhu hange o tiwi haäka, de' ma tiwi ya hi döaka o nyawa yo mö mihikinika!" De önanga i mi ngamo ma ngoheka ika gēnanga.

*O bohoko o dodai, o udo-udomo ya do diai de
o helewo ma do dogowint. (14:3)*

⁶Ma' o Yesus wā tēmo, “Ni mi māa ika mūnanga! Ya dodoa ho ngini ni mi hi huha mūnanga? Mūnanga mo diai okia naga moi ma oa-oa, de' o hi giriri ngohino. ⁷O nyawa mihikini salalu naga nia hi dogoronaka. Oraha hi geto-getongo nako ngini ni mau, ngini yakunu nia riwo ōnanga. Ma' ngohi salalua de de ngini. ⁸O ngoheka nēnanga mo diai oka okia yakunu muna mo diai. Mūnanga mo hī bö bōtoka ngohi de o minya ma bounu ma hēmo-hēmoro iti i hi lungunu ngarokō ma orahowahi. ⁹Ni ngaku! O dunia ma gilolitino, okiaka dika o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino i hi ngahu, o ngoheka nēnanga ami manarama aha i hi ade-ade oli hokā o ho hininga munangika.”

O Yudas wo ma hi moteke o Yesus i wi tagoko

(Mat. 26:14-16; Luk. 22:3-6)

¹⁰Daha o Yudas Iskariot, i wi nō ni nīki o Yesus ya ngimoi de ya hinoto manga dodiawo, woiki o imam-imam manga häekika, de ma dungutu o Yesus wi hi lapahi onangika. ¹¹Onanga duru yo sanangi yo ihene o doabutu gēnanga, de' yo jaji aha o tiwi i wi hi döaka o Yudas ika. De' o Yudasō wo muläenge wo lingiri o öraha ma ro rahai la' iti wi hininga dorou o Yesus.

O Yesus wa ōlomo o Paskah ma inomo de' i wi nō ni nīki

(Mat. 26:17-25; Luk. 22:7-14, 21-23; Yoh. 13:21-30)

¹²O wange ma do di hiraka o Roti i Ragi-ragi Ua ma Rameangoka – ma öraha o nyawa ya töaka o Paskah ma duba – i wi nō ni nīki o Yesus yo leha unangika, “Kiaka Bapa no mau ngomi mi hi diai o Paskah ma inomo iti ngona Bapa?”

¹³De' o Yesus wā huloko onangino ya hinoto, “Ni oiki o kota ika, dokengoka aha ngini ni ma ka mäke de o nauru wo ma

tēngo wo ao o rube gahumu moi ma dōla o akere. Ni wi niki ünanga, ¹⁴o tau ika kiaka ünanga wö ngohama de' nia hētongo o tau ma dutu ika gēnanga, 'Ma Bapa Guru wo leha, kiaka ma ngi ünanga de' i wi nō ni niki aha yōlomo o Paskah ma inomo.' ¹⁵O nyawa gēnanga aha wo hi matoko nginika moi o ngi ma amo-amoko daku i lōku-lōku īle. O ngi gēnanga i hi diai oka, ma meja de ma homoahi i bö bōtoka. Ni hi diai mata-mata dokengoka iti ngone."

¹⁶Daha ya hinoto i wi nō ni niki o Yesus gēnanga yoiki o kota ika. Dokengoka önanga ya māke mata-mata i tiai hokä o Yesus wa heto-hetongoka. Daha onangö ya sadia o Paskah ma inomo.

¹⁷Yo hutuku, o Yesus de ya ngimoi de ya hinoto i wi nō ni niki yo böa. ¹⁸De' onanga yo gogeruku yōlomo ma go giriaka, o Yesus wä temo, "Ni ihene: wo ma tēngo nia hi dogoronaka, kiaka o öraha nēnanga wōlomo de de ngohi, aha wo hi hi lapahi ngohi o nyawa ma dorou ika."

¹⁹Yo ihene gēnanga, i wi nō ni niki o Yesus manga hininga duru i dadi i huha. Ho i ma tēngo-tēngo yo muläenge yo leha o Yesus ika, "Marai ngohino ua Bapa ani dungutu?"

²⁰O Yesus wo haluhu, "Unanga ganga wo ma tēngo i ni ngimoi de hinoto nia hi dogoronaka nēnanga, kiaka wōlomo o dodai moi de de ngohi. ²¹I goungu o Nyawa manga Ngohaka aha wo honenge hokä i tulih i Buku i Tebi-tebini ma goronaka. Ma' hoko kia manga bodito o nyawa i wi hi lo lapahi o nyawa ma dorou ika, o Nyawa manga Ngohaka gēnanga! I holo i ya oa o nyawa ge ünanga, nako ünanga komaiwa wo ma kilau o dunia ino!"

Ma Jou wo hi tita o ngōlomo de o ngokere i tebi-tebini ma doomu

(Mat. 26:26-30; Luk. 22:14-20; 1Kor. 11:23-25)

²²Ma öraha önanga manga go giriaka yōlomo, o Yesus wa lē o roti de' wo mā niata wo sukur ma Jou Madutu ika. I paha ünanga wa bëla-bëlaka o roti gēnanga de ai giama, daha wa hi döaka i wi nō ni niki de wo temo, "Nia lē de' nia ōlomo, nēnanga ahi röhe."

²³I boto de gēnanga ünanga wa lē gahumu moi o angguru ma galahi. Unanga wo mā niata wo sukur ma Jou Madutu ika, daha wa hi doaka o galahi gēnanga i wi nō ni niki. I paha önanga mata-mata ya okere o angguru gēnanga. ²⁴I böto gēnanga o

Yesus wo temo, “Nënanga ahi awunu kiaka i hi gOUNGU ma Jou Madutu ai jaji, o awunu i ko kopoaka la’ iti o nyawa manga ngöe. ²⁵Ni ngaku: Ngohi aha tokeroka ua o angguru nënanga, hi ädono ma öraha ngohi tokere o angguru ma hungi de de ngini ahi Ama ai Dunia ma Hungi oka.”

²⁶I paha önanga i hi nyanyi o puji ma nyanyi moi. De’ i böto gënanga önanga yoiki o Zaitun ma Doporonika.

Wo hi do demoka o Petrus aha wi hi pongono o Yesus

(Mat. 26:31-35; Luk. 22:31-34; Yoh. 13:36-38)

²⁷I paha o Yesus wä temo onangika, “Ngini mata-mata aha ni piringana ni hi māla ika ngohi. Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, ‘Ma Jou Madutu aha wī toma ma go göana, de’ ai duba de ma tikaka aha i kerewoto.’ ²⁸Ma’ i paha ika ngohi i hi hi momikokali, ngohi aha toiki to hira o Galilea ika.”

²⁹“Kowali,” o Petrus wato, “māla la’ önanga mata-mata i ni māla ika Bapa, ngohi ha kali-kali kowali.”

³⁰“No ho hininga,” o Yesus wato, “o hutu nënanga dika, o kuru-kuru i horenowahi ma hinoto, ngona no hi gali ma hange no hi hi pongono ngohi.”

³¹O Petrus wo haluhu wa gOUNGU, “Māla la ngohi ko kiani to honenge de de ngona Bapa, ha kali-kali ngohi aha to temo ua ngohi to ni nako ua Bapa!”

De’ i wi nö ni niki ma homoa hoko genangoli, yo temo.

O Yesus wo mä niata o Getsemani oka

(Mat. 26:36-46; Luk. 22:39-46)

³²Onanga yadono o ngi moi ma romanga o Getsemani, de’ o Yesus wä temo i wi nö ni nikika, “Ni gogeruku nenangoka ngohi to hi jai-jai toiki to mä niata.”

³³Daha o Yesus wa hi garo o Petrus, o Yakobus, de’ o Yohanis yoiki i ma ko moteke de de ünanga. Unanga i muläenge wa mao ai hininga i huha de’ wo baliha. ³⁴“Ahi hininga duru ka hä huha,” o Yesus wä temo onangika, “ta mao hoka to mau to honenge dika. Ni gö gogere nenangoka de’ ni mä göana!”

³⁵O Yesus woiki i holoi i kurutika ma huhutulu daha wa tilabukuku de wo ma hi tudukuku o tonakuku de’ wo mä niata. Ai hubayanga ma goronaka ünanga wo gahoko nako yakunu ünanga ngaro uha wa mao o huha de o hangihara gënanga. ³⁶Una wo temo, “Ama, ya Ama,” “okia naga moi ö de koiwa

naga nakunua na diai Ama. Na goraka ngohi oka o huha de o hangihara nēnanga. Duga-duga uha i moteke ahi mau duga-duga ani mau Ama.”

³⁷I böto de gēnanga o Yesus wo ma ki lioro de' wä mäke ino i wi nö ni niki i mä idu oka. Unanga wī temo o Petrus ika, “Simon, ngona ka no mä idu? Duga-duga o jam moi dika, ngona nakunua no mä göa-göana?” ³⁸Daha o Yesus wä temo onangika, “Ni mä göa-göana, de' ni hubayanga hupaya ngini nia ohanua o co coba. I goungu nia womaha i mau ya diai o diai, ma' ngini ni akunua karana o nyawa nanga biaha gēnanga ya bole.”

³⁹Ma moi oli o Yesus woiki wo mä niata de wa hetongo ma betongo i ma tero. ⁴⁰I böto gēnanga ünanga wo ma ki lioroli i wi nö ni nikika de' wä mäke ino önanga, ka i ma idu okahi, karana önanga kiria holi ya kioko. De önanga ya näko ua okia ko kiani önanga yo temo o Yesus ika.

⁴¹Ma öraha o Yesus wo ma ki lioro onangika wo hi gali ma hange oka, ünanga wä temo, “Ka ni ma idu okahi ngini de' ni ma hi batongo? Ya oaka! Yadonoka ma öraha o Nyawa manga Ngohaka i wi hi lapahi o nyawa bö baradoha manga giama ma hoatika. ⁴²Ni momiki, nia ino ngone hoiki. Nia lega! O nyawa wo hi hi lo lapahi o nyawa ma dorou ika wo böaka!”

O Yesus i wi tagoko

(Mat. 26:47-56; Luk. 22:47-53; Yoh. 18:3-12)

⁴³O Yesus ka wo temo-temohi, o Yudas wo böa, ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni niki manga dodiawo gēnanga. I ma ko moteke de de ünanga yo böa ö o nyawa manga ngöe, i mä gao o oworo de' o boboha. Onanga o imam-imam manga häeke, o agama ma guru-guru de' o Yahudi oka manga tutuda yä huloko.

⁴⁴O Yudas ai hininga i to torou gēnanga wo hi tantu oka moi o nonako onangika. “O nyawa ngohi ti ame,” wä temo onangika, “ge ünanga ma nyawa. Unanga ni wi tagoko de' unanga ni wi ao de ma go göana ni hi do diai duru.”

⁴⁵Ma öraha o Yudas wa ino, ünanga gila-gila woiki o Yesus ika de' wo temo, “Bapa Guru!” i paha ünanga wī ame o Yesus.

⁴⁶Daha o nyawa ya ino-ino de o Yudas gēnanga i wi tagoko o Yesus de' i wi liko de o rante. ⁴⁷Ma' genangoka naga wo ma tēngo wa tauru ai oworo de' wi hi boha ma imam wo mo mulia ai gilaongika hi ädono ai ngauku i pagele. ⁴⁸Daha o Yesus wä

temo onangika, “Boteka ngohi nēnanga o nyawa ma dorou, hi ädono ngini nia ino de ni ao o oworo de’ o boboha la’ ni hi tagoko ngohi? ⁴⁹O wange hi getongo ngohi to dotoko ma Jou ai Tau oka nia himangoka, de’ ngini ni hi tagokua ngohi. Ma’ i goungu hoko gēnanga i böto ko kiani, hupaya i dadi okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka.”

⁵⁰Mata-mata i wi nö ni niki yo piringana i wi māla ika o Yesus.

⁵¹Wo ma tēngo o goduru, ka duga-duga wa päke o ngöere ai röehe wo hi hawo ino, wi niki o Yesus. O nyawa yo mau i wi tagoko, ⁵²ma’ unanga wa huputu ai ngöere gēnanga, daha wo piringana ka i hekonoka.

O Yesus o Agama ma Juru Hakimi ma himangoka

(Mat. 26:57-68; Luk. 22:54-55, 63-71; Yoh. 18:13-14, 19-24)

⁵³O Yesus i wi ao ma imam wo mo mulia ai tau ika. Dokengoka mata-mata o imam manga häeke, o Yahudi oka manga tutuda, de’ o agama ma guru i ma toomu ma go giria. ⁵⁴O Petrus ka ma gö gurutoka de wi niki o Yesus, hi ädono wo wohama ma imam wo mo mulia ai löa ika. Dokengoka ünanga wo gogeruku wo ma rauku wo ma hi tigi-tigika o uku ika, i ma ka ganu ino de yo göa-göana. ⁵⁵O imam-imam manga häeke de’ mata-mata o Agama ma Juru Hakimi i hi dailako la ya mäke i nyata i goungu i wi hi howono o Yesus hupaya yakunu o honenge ma hukumanga i wi hi tapaļu unanguku. Ma’ onanga ka moi ö de ya mäke ua ma nyonyata. ⁵⁶Manga ngöe o hakihi yä ahoko la’ iti i hi döaka o hakihi i ëlu-ëluku o Yesus ika, ma’ to önanga manga hakihi i mako ko howono.

⁵⁷Daha o hakihi ya muruono naga i ma oko ino de’ i hi döaka o hakihi yo ëlu-ëluku nēnanga mangale o Yesus, ⁵⁸“Ngomi mi ihene o nyawa nēnanga wo temo, ‘Ngohi aha ta kilianga ma Jou Madutu ai Tau nēnanga, o nyawa ya do diai, de’ o wange hange i paha, ngohi aha to hi goko ma homoa, ko o nyawa ua yo diai.’ ” ⁵⁹Ma’ o nyawa ge onangö ma manga hakihi i ma ko ko howono.

⁶⁰De ma imam wo mo mulia wo ma oko ino mata-mata manga himangoka de’ wo leha o Yesus ika, “Okia ho ngona nä baluhua i ni ko kalaki gēnanga?”

⁶¹Ma’ o Yesus wo ma ri ridi dika. Unanga wo haluhua mata-mata. Daha ma imam wo mo mulia wi leha ma moi oli

unangika, “Boteka ngona ma Koano Wo hi ho halamati, ma Jou Madutu ai Ngohaka Wo Tebi-tebini?”

⁶²“Ngohi nēnanga,” o Yesus wo haluhu, “de’ ngini mata-mata aha ni wi märke o Nyawa manga Ngohaka wo gogeruku ma Jou Madutu wo ko Kuaha ai nirakoka, de’ wo böa o lobi-lobi ma goronaka o dihanguku!”

⁶³De ma imam wo mo mulia wa kä kakihi ai pakeanga de’ wo temo, “I paralu oka ua o kakihi! ⁶⁴Ngini ni ihenoka mahirete ai demo-demo wi hi kauku ma Jou Madutu. Oraha nēnanga okia nia putuhu?”

Onanga mata-mata ya putuhu o Yesus wa howono de’ i patutu i wi hukumu i wi ho honenge.

⁶⁵Daha ya muruono naga yo muläenge i wi obiri o Yesus, de’ ai lako ya tamunoko de’ i wi göhara ünanga, daha yo temo, “Beika nä hetongo, o nagona i ni göhara?” Yo goa-goanö ma i ma hi moteke i wi poka o Yesus.

O Petrus wi hi pongono o Yesus

(Mat. 26:69-75; Luk. 22:56-62; Yoh. 18:15-18, 25-27)

⁶⁶O Petrus naga ka o löa okahi, mo ma tēngo mo lö leleani ma imam wo mo mulia oka ma ino genangika. ⁶⁷Ma öraha mī märke o Petrus wo ma rauku o uku ma datekoka, münanga ma tailako mo hi do diai o Petrus ai biono de’ mo temo, “Ko i gougua ngona ö ni ma ko ki niki de’ o Yesus o Nazaret ma nyawa gēnanga?”

⁶⁸Ma’ o Petrus wo ma hi pongono, “Ngohi to hi orikua, de’ to mangarati ua okia ani dungutu,” wo temo mo lö leleanika gēnanga. Daha o Petrus woiki ma imam wo mo mulia ai tau ma ngoranika. [O öraha gēnanga o kuru-kuru i horene.]

⁶⁹O ngoheka mo lö leleani gēnanga mī märke oli o Petrus, de’ mä temoli ma nyawa genangoka dau, “Unanga marai oka önanga manga dodiawo!” ⁷⁰Ma’ o Petrus wo ma hi pongonoli.

Tedekanua i paha ika, ma nyawa genangoka yo temoli o Petrus ika, “No ma hi pongono nakunoka ua, marai ngona manga dodiawo, hababu ngona o Galilea ino!”

⁷¹Daha o Petrus wo muläenge wo ma hi lolai de’ wo temo, “Ngohi ti näko ua ma nyawa kiaka ngini nia dungutu gēnanga!”

⁷²O öraha gēnanga dika o kuru-kuru i horene ma hinoto. De’ o Petrus wo mä hininga o Yesus wo temoka unangika, “O kuru-

kuru i horenowahi ma hinoto, ngona no hi gali ma hange no hi hi pongono ngohi.” De o Petrus ö wo ari i wi hö howo-howo.

O Yesus o Pilatus ai himangoka

(Mat. 27:1-2, 11-14; Luk. 23:1-5; Yoh. 18:28-38)

15 O ngoru-ngorumino duru, yo ngodumu o Agama ma Juru Hakimi, o imam-imam manga häeke, o Yahudi oka manga tutuda de’ o agama ma guru-guru tai-taiti i ma hi ka dailako. Onanga i wi rante ika o Yesus, i paha ünanga i wi ao de i wi hi lapahi o Pilatus ika. ²O Pilatus wī leha o Yesus ika, “I goungu ngona o Yahudi oka manga koano?”

“Hoko gēnanga hokä ani demo,” o Yesus wo haluhu.

³O imam-imam manga häeke yao ma ngöe o galaki o Yesus ika. ⁴Daha o Pilatus wo lehali o Yesus ika, “Ngonā noluku no haluhu? Beika nö lega hoko kia ma ngöe o galaki önanga yao ani himangoka!”

⁵Ma’ o Yesus wo haluhoka ua, hi ädono o Pilatus wo hēranga.

O Yesus ai hukumanga ya putuhu i wi ho honenge

(Mat. 27:15-26; Luk. 23:13-25; Yoh. 18:39 – 19:16)

⁶O Paskah ma Rameanga ma hi geto-getongo, ma biaha o Pilatus wā lapahi o bui ma nyawa i ma tēngo i moteke o nyawa yo wōe-wōe manga ngo ngiriki. ⁷O bui ma goronaka, yo tö toba lawani yo do diai o doma o huru-hara ma orahoka manga hi dogoronaka naga wo ma tēngo ai romanga o Barabas. ⁸O nyawa yo wōe-wōe i ma toomu de’ yo gahoko o Pilatus ika, hupaya ünanga wā lapahi o bui ma nyawa i ma tēngo hokä biahali. ⁹O Pilatus wo leha onangika, “Ngini ka niö modeke, ngohi ti lapahi o Yahudi manga koano gēnanga mangale ngini?” ¹⁰Hababu o Pilatus wa näko i tia i o imam-imam manga häeke i wi hi lapahi o Yesus unangika karana manga hininga yō hiri.

¹¹Ma’ o imam-imam manga häeke o demo ya hi ngohama o nyawa yo wōe-wōe ika hupaya yo gahoko o Pilatus wī lapahi o Barabas mangale önanga. ¹²De o Pilatus wā temoli o nyawa yo woe-wōe ika gēnanga, “Nako hoko gēnanga, ma nyawa ni wi heto-hetongo o Yahudi oka manga koano, ngohi ko kiani okia to diai de de ünanga?”

¹³Onanga yo pōaka, “Unanga ni wi salib!”

¹⁴“Ma’ okia ai dorou?” o Pilatus wo leha.

O Roma ma tentara wo ma tēngo. (15:16)

Daha önanga yo pöaka i holoi i kuatīle oli, “Unanga ni wi salib!”

¹⁵O Pilatus wo mau o nyawa yo wöe-wöe gēnanga yo sanangi, ho ünanga wī lapahi o Barabas mangale önanga. I paha önanga wā huloko o nyawa i wi göhara o Yesus, daha wi hi lapahi la i wi salib.

O tentara oka i ma hi·gogule o Yesus

(Mat. 27:27-31; Yoh. 19:2-3)

¹⁶O tentara oka i wi ao o Yesus o pengadilan ma tau ika, ma gubernur ai kadatoka. I paha mata-mata o tentara oka yā ahoko i ma toomu. ¹⁷Daha önanga i wi hi päke o juba ma goguhurungu o Yesus ika, de’ o raraga ma ho hihika ya diai o makota, i paha i hi nöa o Yesus ai häekuku. ¹⁸I paha de gēnanga önanga i wi tabea, “Ani horomati o Yahudi ma Nyawa manga Koano!” önanga yo temo. ¹⁹Onanga ya gohara o Yesus ai häeke de o diki-diki, daha önanga i wi obiri de’ yo huba ai himangoka. ²⁰I

böto i ma hi gogule o Yesus, önanga ya huputu ma juba ma goguhurungu gënanga daha i wi hi nöali ai pakeanga mahirete. I paha ünanga i wi ao i wi hi hupu la i wi salib.

O Yesus i wi salib

(*Mat. 27:32-44; Luk. 23:26-43; Yoh. 19:17-27*)

²¹O ngëkomo ma hoanoka önanga i wi pakisa wo ma têngo wa möku o Yesus ai salib. O nyawa gënanga i ma teke korona gënanga dahaö desaka de wa ino wo mau wo wohama o kota ika. (Ai romanga o Simon, – ai ahali o Kirene ma kapongino – o Aleksander de' o Rufus manga ama.) ²²O Yesus i wi ao o ngi moi ika ma romanga o Golgota, ma mangarati “O häeke ma Kabelanga ma Ngï”. ²³Genangoka dau önanga yo mau i wi hi döaka unangika o angguru ya sapuroka de o mur, ma' o Yesus woluku wa okere o angguru gënanga. ²⁴I paha önanga i wi salib ünanga de' ai pakeanga i hi kodoku de o undi la i hi öriki moi-moi manga hidoku. ²⁵I wi salib gënanga i dadi o takoro hiwo ngorumino. ²⁶Ai salib ma loku ile ya nune uku o dulihi ya korona o galaki unangika, ena gënanga: “O Yahudi ma Nyawa manga Koano”. ²⁷I ma ki niki de o Yesus önanga yä salib oli yo toma-toma de yo ora-ora ya hinoto; wo ma têngo o nirakoka de' wo ma tengoli ai higiloka. [²⁸De hoko gënanga i dadi hokä i tulihoka o Buku i Tebi-tebini oka; ena gënanga: “Unanga wo ma dadi o nyawa ma dorou.”]

²⁹O nyawa ya ko ka ino genangino manga häeke ya giwi-giwi de' i wi hohedu o Yesus. Onanga yo temo, “Hei, ngona no mau na kilianga ma Jou Madutu ai Tau, de' no hi gokoli o wange hange ma goronaka. ³⁰Beika o salib oka gënanga de no uti de' no hi halamati ani diri!”

³¹Hoko genangoli o imam-imam manga häeke de' o agama ma guru-guru i wi hohedu o Yesus. Onanga i ma ke temo, “Unanga wa hi halamati o nyawa ma homoa, ma' ai diri mahirete ünanga wakunua wo hi halamati! ³²Nako ünanga o Israel oka manga koano, ma Koano Wo hi ho halamati, ka ya oa de hoko nenangohi ünanga o salib oka gënanga de wo uti, hupaya ngomi mi wi mäke de' mi ngaku unangika!”

O nyawa yä so salib de o Yesus gënanga ma i wi hohedu o Yesus.

O Yesus ai honenge

(*Mat. 27:45-56; Luk. 23:44-49; Yoh. 19:28-30*)

³³O wange i korona iha, ma dēkana o jam hange ino o berera gēnanga mata-mata ika i dadi i hu hutu. ³⁴De' o takoro hange o bimaoa, o Yesus wo pōaka de ai ilingi ka hä kuatīle, “Eloi, Eloi, lama sabakhtani?” ma mangarati, “Ya ahi Jou Madutu, ya ahi Jou Madutu, ya dodoa ho ngona no hi māla ika ngohi?”

³⁵Ya muruono naga genangoka yo ihene o böaka gēnanga, de' yo temo, “Ni ihene, ünanga wī ahoko o Elia!” ³⁶Wo ma tēngo onangino wo ma tai-taiti woiki wo lē o bunga karang daha wa tonono o angguru ma gogiohikuku. I paha o bunga karang gēnanga wo hi bilatu ika o gota ma bōtika, daha wo hi pēke o Yesus ai uru ma kai ika, de wo temo, “No tamä, nia ino ngone hi lega o Elia boteka wa ino, wi hi guti ünanga o salib oka gēnanga.”

³⁷Daha o Yesus wo pōaka, de' wo honenge.

³⁸O guba i nü nune uku ma Jou ai Tau ma goronaka i kakihi i bēlaka hinoto daku de ya uku hi ädono daukuku. ³⁹O tentara oka manga baluhu wo ma oko-oko ino o salib ma himangoka gēnanga, wa märke sarakia o Yesus wo honenge. O tentara oka manga baluhu gēnanga wo temo, “Marai i tia i o nyawa nēnanga ma Jou Madutu ai Ngohaka!”

⁴⁰Genangoka ö naga o ngo ngoheka ya muruono naga, ka ma gurutoka de ya märke mata-mata gēnanga. Manga hi dogoronaka naga o ngo Salome, o ngo Maria Magdalena, o ngo Maria o Yakobus ma goduru de' o Yosis manga ayo. ⁴¹Onangala o ngo ngoheka i wi nö ni niki de' i wi riwo o Yesus ma öraha ünanga o Galilea ma daeraka. De' naga manga ngöe oli o ngo ngoheka ma homoa genangoka yo böaka o Yerusalem ino, i ma ko moteke de o Yesus.

O Yesus i wi lungunu

(*Mat. 27:57-61; Luk. 23:50-56; Yoh. 19:38-42*)

⁴²⁻⁴³Ma öraha o Yusuf o Arimatea ino wo böa o wange i muläenge yo hutu. Unanga o Agama ma Juru Hakimi ma ge getongoka duru i wi horomati. Unangö wo do damä ma öraha ma Jou Madutu wo muläenge wo pareta hokä o Koano. O wange gēnanga o Hidiyai ma wange (ena gēnanga o Yahudi oka manga Puji ma wange owahi). Hababu gēnanga o Yusuf de ai barani wī himanga o Pilatus de' wo gahoko o Yesus ai mayeti.

⁴⁴O Pilatus wo hëranga wo ihene o Yesus wo honengoka. Ho' o Pilatus wä huloko o nyawa i wi ahoko o tentara oka manga baluhu de' wi leha unangika boteka o Yesus ma dekanoka wo honenge. ⁴⁵Wo ihenoka o tentara oka manga baluhu gënanga ai hi ngahu, o Pilatus wi hi gumala o Yusuf wa lë o Yesus ai mayeti. ⁴⁶Daha o Yusuf wo ija o ngöere ma gare-garehe ma aluhu de' wo hi guti oka o Yesus ai mayeti, ünanga wa häwo de o ngöere gënanga. I paha ünanga wa kelenga o mayeti gënanga o lungunuku, o lungunu gënanga ya diai o helewo i to toporono ma goronaka. I paha de gënanga ünanga wö du lulu o helewo gahumu moi ma pako-pako i hi beno o lungunu gënanga ma ngorana. ⁴⁷O öraha gënanga o ngo Maria Magdalena de' o ngo Maria o Yosis ngoi ayo ya tailako hi do diai kiaka o Yesus i wi kelenga.

O Yesus ai momiki

(*Mat. 28:1-8; Luk. 24:1-12; Yoh. 20:1-10*)

16 Ma öraha o Yahudi oka manga Puji ma wange i pahaka, o ngo Maria Magdalena, o ngo Maria o Yakobus ngoi ayo, de' o ngo Salome yoiki yo ija o rampa-rampa la iti ya minya o Yesus ai mayeti. ²O ngoru-ngorumino duru, o wange i böa, o wange ma do di hiraka o minggu gënanga, önanga yoiki o jere ika. ³⁻⁴O ngëkomo ma hoanika önanga i ma ko ke temo, "O nagona yakunu i nä riwo ngone ya heloro ma helewo o lungunu ma pidaha ma dadamunu?" Hababu o helewo gënanga duru ka hä pako. Ma' i ma hi adonika genangoka önanga ya mäke o helewo gënanga i lulu oka. ⁵Daha önanga yo wohama o lungunu gënanga ma gorona ika. Ma goronaka o nirakoka, i wi mäke wo ma têngo o goduru wa päke o juba ma gare-garehe wo gogeruku, de' onanga yä todokana.

⁶O goduru gënanga wä temo, "Uha ni hawana! Ngohi to hi öriki ngini ni wi lingiri o Yesus o Nazaret ma nyawa i wi so salib oka. Unanga ko i wiwa nenangoka. Unanga wo momikoka! Nio lega dika, nënanga ma ngi önanga i wi idu. ⁷Oraha nënanga ni oiki, ni hi ngahu o abari nënanga i wi nö ni nïkika de o Petrus ika ö. Nia hëtongo, 'Unanga woiki wo hira de ngini o Galilea ika. Dokengoka ngini aha ni wi mäke ünanga, hokä ünanga wi ni hi ngahu oka nginika.' "

⁸De önanga o lungunoka de yo hupu daha i ma popäta karana yä todokana de' yo hawana. Onanga ka moi ika ö de ya hetongua karana yo hawana.

O ABARI MA OA O MARKUS WA TÖ TULI-TULIHI MA BO BAHÄ I MOTEKE MA DULIHI MA HIRA INO

O Yesus wo ma hi matoko ai diri o ngo Maria Magdalena ika

(Mat. 28:9-10; Yoh. 20:11-18)

[⁹I paha ika o Yesus wo honenge de wo momiki o ngoru-ngorumino o Minggu ma wange oka, ünanga ma do di hiraka wo ma hi matoko ai diri o ngo Maria Magdalena ika. (O ngo Maria ino gënanga o Yesus wo hi hupu oka tumidi o womaha ma dorou.) ¹⁰De o ngo Maria Magdalena mo hi ngahu i dä dadi oka gënanga o Yesus ai dodiawo ika, ma go giria yo haharu de' yo ari. ¹¹Ma' ma öraha önanga yo ihene o Yesus wo wango de' o ngo Maria mī mäke oka ünanga ona yo ngakua.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni nīkika ya hinoto

(Luk. 24:13-35)

¹²I paha de gënanga o Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni nīkika ya hinoto de ma do dagi hara moi oli. Gënanga i dadi ma öraha o nyawa ya hinoto gënanga yo tagi ma go giriaka o kapongo moika. ¹³Ho' onanga i ma ki lioro de' i hi ngahu o hali gënanga ma homoa ika. Ma' onanga yo ngakua.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni nīkika

(Mat. 28:16-20; Luk. 24:36-49; Yoh. 20:19-23; Orr. 1:6-8)

¹⁴Ma bo baha o Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni nīkika ya ngimoi de ya moi, ma öraha önanga yo lömo ma go giriaka. Unanga wä taaere önanga hababu önanga manga ngongaku i kuranga de' manga häeke i togowini holi hi ädono yä ngakua o nyawa i wi mäke-mäke oka o Yesus wo wango. ¹⁵Daha o Yesus wä temo onangika, "Ni oiki o dunia nia möde-mödeke de' ni hi nga ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino gënanga o nyawa ika niä gëto-gëtongo mata-mata. ¹⁶O nyawa yo ngaku ua aha yä hukumu. Ma' o nyawa yo ngaku de' yä ohiki, aha yo halamati. ¹⁷Hoka ma nyonyata i gOUNGU önanga yo ngaku, o nyawa ge önanga aha ya duhu o womaha ma dorou

de to ngohi ahi romanga; önanga aha yo temo-temo de o demo-
o demo kiaka ma hira önanga ya näko ua. ¹⁸Nako önanga ya sö
o dodiha ekola ya okere o rasongo, önanga aha ya mäke ua o
bodito. Nako önanga ya kelenga manga giama o nyawa yo po
panyake uku, o nyawa ge önanga aha yo togumu.”

O Yesus i wi göraka o horoga ile

(Luk. 24:50-53; Orr. 1:9-11)

¹⁹Ma Jou Yesus wo ade-ade de de önanga i paha, ünanga i wi
göraka o horoga ika. Dokengoka ünanga wo pareta de ma Jou
Madutu. ²⁰De' i wi nö ni niki yoiki de' i hi ngahu o abari ma
Jou Madutu ino o ngi yö gëto-gëtongo. De' ma Jou ö wo ma hi
moteke wo manarama de de önanga de' o nonako i hëra-hëranga
i dadi ma nyonyata i goungu to önanga manga hi ngahu i tiai.]

O DULIHI MA HIRA INO MA HOMOA MA BO BAH

[⁹O ngo ngoheka gënanga yoiki o Petrus de' ai dodiawo ika,
daha yo ade-ade de ma dipoko mata-mata wa hi ngahu-ngahu
oka onangika ma goduru gënanga. ¹⁰I paha de gënanga o Yesus
mahirete mangale de i wi nö ni niki i hi abari o wange ma
hiwaroko hi ädono o wange ma dumuniha o abari ma debi-
debini de' i ko kakali ya korona mangale o halamati i ko kakali.]

O ABARI MA OA

O LUKAS WA TO TULI-TULIHI

MA NGONGOTAKA

O Abari ma Oa ma buku o Lukas wa tö tuli-tulihi wo hi hira o Yesus hokä o Koano Wa hi ho halamati ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka la iti o Israel ma nyawa de' iti o nyawa mata-mata. Ai buku ma goronaka nänanga o Lukas wo tulihi ma Jou ai Womaha i hi döakoka o manarama o Yesus ika la wo hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino o nyawa mihikinika. O Abari ma Oa nänanga i omanga de o ho hininga o nyawa ika de ma ngöe to ona manga paralu. I mäke oli o mörene ma ilingi o Lukas ai buku ma goronaka nänanga, ma bo boloi o hidoku-hidoku ma do di hiraka ya korona o Yesus ai böa, i paha ma hidoku ma bo bahaka ö ya korona i wi goraka o Yesus wo döa o horoga ika. O jarita mangale i wango de' yo do gilianga o Harani ma agama i paha ika o Yesus wo döa o horoga ika, o buku wa tö tuli-tulihi nänanga wo hi ade-ade oli o Rasul-rasul manga Jarita ma Buku ma goronaka.

Ma hidoku 2 de' 6 (nio lega o Buku ma doġa ma timi oka nänanga) ma doġa ma ngöe o jarita ma titi duga-duga i mäke o Abari ma Oa ma Buku nänanga ma goronaka. Hokä o jarita mangale o malaekat-malaekat manga nyanyi de o duba ma go göana manga böa ino ma öraha o Yesus wo ma kilāu, o Yesus ma Jou ai Tau oka ma öraha ka o ngohakohi, de' o hi totero mangale o Samaria ma Nyawa ai Hininga i Ho hailoa de' o Ngohaka wo hi Hihanga. O buku nänanga duru i hi duku oli mangale o hubayanga, ma Jou Madutu ai Womaha, de o ngo ngoheka manga jojobo o Yesus ai leleani ma goronaka de' o baradoha ma apongo mangale ma Jou Madutu.

Ma dola*Ma do di hira 1:1-4**O Yohanis Wo ohi-ohiki de' o Yesus i ma kilau de'
o ngohakohi 1:5-2:52**O Yohanis Wo ohi-ohiki ai leleani 3:1-20**O Yesus i wi ohiki de' o co coba ai dirika 3:21-4:13**O Yesus ai leleani o kawaha Galilea manga
hi dogoronaka 4:14-9:50**O Galilea de o Yerusalem ika 9:51-19:27**O Minggu ma bo baha o Yerusalem oka de'
ma gilolitino 19:28-23:56**O Yesus wo honengoka de wo momiki, wo hi matoko ai diri
de' i wi goraka o horoga ika 24:1-53*

Ma do di hira

1 Teofilus no bo barija,
Manga ngöe o nyawa i hi dailakoka ya tulihö de yö datoro hagala okia naga i dä dadi oka nanga hi dogoronaka. ²Onanga ya tulihö i ma däene de o nyawa ya mäke-mäke mahirete okia naga i dä dadi oka gënanga muläenge ma hira de i nä ade-ade ngone ino, de' i paha i hi nga ngahu to ëna ma abari. ³Ngohi ta tailakoka to hi do diai mata-mata i dä dadi oka gënanga ma titi oka de ya ino, de i paha, ngohi ta pulono ka ya oa hö ta tulihö o buku ika to hi do diai ta tatoro la iti ngona Tuanga. ⁴Ngohi ta diai gënanga hupaya Tuanga na näko, okia i nï dotokoka ngona ika Tuanga, marai i tiai.

I hi ngahu o Yohanis Wo ohi-ohiki wo ma kilau

⁵Ma öraha o Herodes wo dadi o koano o Yudea ma bereraka, naga wo ma têngo ma imam ai romanga o Zakharia. Unanga wo wohama o Abia ma imam-imam manga do doomu. Ngoi hekata ami romanga o ngo Elisabet, o imam manga difa uku oli. ⁶O gia hekata gënanga manga wo wango ma Jou Madutu ai hininga ya sanangi. Ya hinotö ya moteke mata-mata ma Jou ai pareta de' ai tita ya ngodumu. ⁷Onanga manga ngohaka koiwa hababu o ngo Elisabet mo fätua de' onanga ya hinotö yä pereki oka.

⁸O wange moi uku, ma öraha o Abia ai do doomu ya mäke o hidoku, o Zakharia wo hi dagi o manarama hokä ma imam ma Jou Madutu ai himangoka. ⁹De o undi kiaka biaha o imam-imam ya diai, o Zakharia i wi tumutu la wo wohama ma Jou ai Tau ma gorona ika de' wo tuhuku o manyanyi. ¹⁰Ma go giriaka o manyanyi ma duhuku i diai, o nyawa yo wöe-wöe i mä niata ma poretoka. ¹¹O öraha gënanga ma Jou ai malaekat i ma hi matoko ma diri o Zakharia ika. O malaekat gënanga i ma oko ino o mëja o manyanyi ya tuhu-tuhuku ma ngi ma nirakoka. ¹²Ma öraha o Zakharia wa mäke o malaekat gënanga, ünanga wo bingu de' wo hawana. ¹³Ma' o malaekat gënanga i wi temo, "Uha no hawana, Zakharia! Ma Jou Madutu wo ihenoka ani hubayanga. Ngo ni hekata o ngo Elisabet aha mo ma gilianga wo ma têngo o ngohaka o nauru. Ngonä ko kiani ni hi romanga o Yohanis unangika. ¹⁴Ngonä aha duru no mörene de' manga ngöe o nyawa aha yo more-morene nako o ngohaka gënanga wo ma kiläu! ¹⁵Unanga aha wo dadi o nyawa yo lago-agomo i moteke ma Jou ai lo legaka, de' unanga yakunua o angguru wokere ekola o daluku i biha-biha. Ka de wo ma kiläu ünanga aha ma Jou Madutu ai Womaha i wi kuaha. ¹⁶Manga ngöe o Israel ma nyawa aha wä tuda i ma ki lioro ma Jou Madutu ika, to önanga manga Jou. ¹⁷Unanga aha wo dadi ma Jou ai hu huloko wo kua-kuata de' wo kuaha hokä o Elia. Unanga aha wa hi ka dame o ngohaka de o ama, de' o nyawa yo to to motekua aha wä tuda i ma ki lioro o dibanga ma diai ma ngekomika. De hoko gënanga ünanga wa sadia o umati moi, kiaka i bö bötoka mangale ma Jou."

¹⁸"Sarakia ngohi to hi öriki o hali gënanga aha i dadi?" o Zakharia wo leha o malaekat ika gënanga. "Ngohi i hi pereki oka, de' ngohi hekata mä i mi pereki oka."

¹⁹O malaekat gënanga wo haluhu, "Ngohi nënanga o Gabriel. Ngohi ti leleani ma Jou Madutu de' unanga wo hi huloko ngohi to hi ädono o abari ma oa nënanga ngona ika. ²⁰Okia ngohi ta hetongo, aha i dadi ma orahoka. Ma' karana ngona no ngakua, ngona aha nakunua no temo; ngona aha no mou hi ädono okia ta hëto-hëtongoka gënanga i dadi."

²¹O öraha gënanga, o nyawa ka i wi do damä ohi o Zakharia. Onanga yo hëranga ya dodoa ho ünanga hoko gënanga ai dëkana ma Jou ai Tau ma goronaka. ²²De' ma öraha ünanga wo hupu, ünanga wakunua wo temo onangika. Unanga de ai giama wo

Moi o humu o Nazaret ma berera oka. (1:26)

tumu-tumutu, de' ka hirahi wo mou. De o nyawa ge önanga ma ya näko, ünanga wa mäke oka okia naga moi i hëra-hëranga ma Jou ai Tau ma goronaka.

²³De i paha i matäka ai manarama ma öraha ma Jou ai Tau oka, o Zakharia ö ma wo lio ai tau ika. ²⁴I paha ika i tedekania, ngoi hekata o ngo Elisabet o ngohaka mo hi ao, daha ka mo ma gö gogono o tau oka o mede motoa ino ma dëkana. ²⁵Münanga mo temo, "Ma bo bahaka ma Jou wo hi riwo ngohi de' wa ehe ahi mäleke."

I hi ngahu o Yesus wo ma kiläu

²⁶Ma öraha o ngo Elisabet mo hi aoka o ngohaka o mede butanga, ma Jou Madutu wa huloko o malaekat Gabriel i oiki o Nazaret ika moi o kota o Galilea ma daera oka. ²⁷O Gabriel i wi huloko o moholehika mo ma têngo, ami romanga o ngo Maria. O moholehe gënanga mo mane oka de wo ma têngo ai romanga o Yusuf ma Koano Daud ai difa uku. ²⁸O malaekat gënanga ya ika o ngo Maria ika de' i mi temo, "Halamati, ngona wo ni hi

barakati ma Jou de ma do dagi ka biaha ua! Ma Jou naga de de ngona!”

²⁹Mo ihene o malaekat gënanga ma demo, o ngo Maria i mi todokana, hi ädono ami hiningaka i leha-leha okia ma dungutu o tabea nënanga. ³⁰De o malaekat gënanga i mi temo o ngo Maria ika, “Uha no hawana, Maria, hababu ngona ma Jou Madutu ai hininga ya däene. ³¹Ngona aha o ngohaka no hi ao de no ngohaka wo ma tēngo o ngohaka, de ko kiani ngona ni hi romanga o Yesus. ³²Unanga aha wo dadi wo mulia de’ aha i wi hetongo ma Jou Madutu wo kö Kurutīle ai Ngohaka. Ma Jou Madutu aha wi hi dadi ünanga o koano hokä ma Koano Daud, ai ete de ai tohora. ³³De’ unanga aha wä pareta o Yakub ai difa uku ka hi ado-adonika hokä o koano. Ai Pareta aha ma baha koiwa.”

³⁴“Ma’ ngohi o moholehe ma boro,” o ngo Maria mo temo o malaekat ika gënanga, “Sarakia o hali gënanga yakunu i dadi?”

³⁵O malaekat gënanga i mi baluhu, “Ma Jou Madutu ai Womaha aha i böa ngona ino, de’ ma Jou Madutu ai kuaha aha i ni hawo ngona. Gënanga ma hababu o ngohaka aha wo ma ko kilau gënanga aha i wi hetongo wo Tebini, ma Jou Madutu ai Ngohaka. ³⁶No hininga: O ngo Elisabet, ngo ni ria dodoto gënanga o ngohaka mo hi aoka o mede butanga, ngarokö münanga i mi pereki oka de’ o nyawa yato mo fätua. ³⁷Hababu ke ma Jou Madutu koiwa la naga i dadi ua.”

³⁸Daha o ngo Maria mo temo, “Ngohi nënanga ma Jou ai gilaongo; maḷa ika la i dadi ngohino hokä ngona na hetongoka.” Daha o malaekat gënanga woiki wo mi maḷa ika o ngo Maria.

O ngo Maria mo mi ädono o ngo Elisabet

³⁹I böto de gënanga mo ma taiti o ngo Maria moiki o kota moika o Yudea ma daera i lōku-lōku oka. ⁴⁰Münanga moiki o Zakharia ai tau ika, de’ ma öraha mo wohama münanga mo mi tabea o ngo Elisabet. ⁴¹De’ hoko gënanga o ngo Elisabet mo ihene o ngo Maria ami tabea, o ngohaka doka o ngo Elisabet ami röehoka gënanga i ma këlu. De o ngo Elisabet ma Jou Madutu ai Womaha i mi kuaha, ⁴²daha mo pōaka, “Ngona duru i ni hi barakati o ngo ngoheka mata-mata manga hi dogoronaka! I wi hi barakati o ngohaka aha ngona ni hi ngohaka gënanga! ⁴³O nagona ngohi nënanga hi ädono ma Jou ngoi ayo no böa ngohino? ⁴⁴Hoko gënanga ngohi to ihene ani tabea, o ngohaka

ahi rōehe ma goronaka gēnanga i ma kēlu i more-morene. ⁴⁵No utumu ngona, karana no ngaku okia ma Jou wa hetongo ngona ika gēnanga aha i dadi!”

O ngo Maria ami sukur ma demo

- ⁴⁶O ngo Maria mo temo,
 “Ahi hininga tī puji ma Jou,
⁴⁷ de’ ahi jiwa ka i more-morene karana ma Jou
 Madutu ahi Juru Halamati.
⁴⁸ Unanga wo hi hininga ngohi, ai gilaongo ko to bö
 baraguna ua!
 Muläenge o öraha nēnanga mata-mata o hoana de o berera,
 ya hetongo ngohi to utumu.
⁴⁹ Karana ma Jou Madutu Duru wo ko Kuaha wo diai o hali
 ma ago-agomo ngohino.
 I Tebini ai romanga.
⁵⁰ O ahali de o ahaluku ma Jou de ai hayanga de ai dora
 o nyawa ika i wī modo-modongo unangika.
⁵¹ De ai giama i po puturungu ünanga wa hi gerewoto o nyawa
 manga hininga i ko kurutīle,
 de’ wa burakiti to önanga manga datoro.
⁵² O ko koano wa hi guti manga kuruhi i mo muliaka
 de’ o nyawa yo bo baraguna ua wa hi kurutīle.
⁵³ O nyawa yä hä hahini aha yä punuhu de hagala o oa-oa,
 yo kaya-kaya wä duhu de manga kia-kia ua.
⁵⁴ Unanga wä riwo o Israel oka ai gilaongo,
 i moteke ai jaji wa do diai de nanga ete de nanga tohora.
⁵⁵ Ma Jou wa wohangua ai jaji, ünanga ai hininga i mura o
 Abraham ika
 de’ ai difa uku ka hi ado-adonika.”
⁵⁶ Done ho mede hange ma dēkana o ngo Maria mo gogere de
 o ngo Elisabet, dahaö münanga mo lio ami tau ika.

O Yohanis Wo ohi-ohiki wo ma kilau

⁵⁷Ami öraha yadonoka o ngo Elisabet mo mä gilianga.
 Münanga ami ngohaka i ma kilau o ngohaka o nauru. ⁵⁸I ma
 ko ka dateke de’ ami ria dodoto yo ihene hoko kia ma Jou ai oa
 o ngo Elisabet ika, de’ onanga ma yo mörene de de münanga.

⁵⁹Ma öraha o ngohaka ma gilāu gēnanga ma umuru o wange tufange, önanga ya ino la ünanga i wi huna. Onanga yo mau o ngohaka ma gilāu gēnanga i wi hi romanga o Zakharia i moteke ai ama ai romanga, ⁶⁰ma' ngoi ayo mato, "Kowali! Unanga ko kiani hi hi romanga o Yohanis."

⁶¹"Moi ua ani ria dodotino manga romanga hoko gēnanga," önanga yo temo munangika. ⁶²Ho' i wī mou-mou önanga yo leha o Zakharia ika o romanga okia i wi hi romanga ai ngohakika.

⁶³O Zakharia wo gahoko o aoto ma belaka de o du dulihi, daha wo tulihi, "Ai romanga o Yohanis." Onanga mata-mata yo hēranga. ⁶⁴Oraha gēnanga dika o Zakharia wakunoli wo temo de' ma Jou Madutu wī puji. ⁶⁵I ma ko ka dateke mata-mata yo hawana, de' o abari gēnanga yo do gilianga o Yudea i Īoku-Īoku oka ma daera mata-mata ika. ⁶⁶Mata-mata o nyawa yo ihe-ihene o hali gēnanga manga hiningaka i leha, "Aha wo dadi okia o ngohaka gēnanga?" Hababu ma Jou i wi to moteke ünanga.

O Zakharia wo hi ngahu o abari ma Jou ino

⁶⁷O Zakharia o ngohaka gēnanga ai ama, ma Jou Madutu ai Womaha i wi kuaha hi ädono ünanga wo hi ngahu o behehongo ma Jou ino. Unanga wo temo,

⁶⁸ "Nia ino ngone hī puji ma Jou, o Israel oka manga Jou Madutu!

Unanga wo böaka wä riwo ai umati de' wä tuhuhu önanga.

⁶⁹ Unanga wo na hi döaka o juru halamati wo po puturungu, ai gilaongo, o Daud ai difa uku.

⁷⁰ Kahuruonino ai nabi-nabi wä iri-irikoka, i hi ngahu, ma Jou wo hi döakoka ai jaji

⁷¹ la wo na hi halamati ngone nanga haturü manga giama ma hoatoka, de' o nyawa i nä doha-dohata manga kuaha ino.

⁷² La wo hi matoko ai hininga ma mura nanga ete de nanga tohora ika, ai jaji i tebi-tebini gēnanga aha wa totomo.

⁷³⁻⁷⁴ Unanga wo koboto o Abraham nanga ama ika, de' wo jaji la wo na hi halamati nanga haturü manga giama ma hoatoka, hupaya ngone ho hawanua hi leleani ünanga

- ⁷⁵ salalu ho ma gilaongo unangika de' ha sanangi ai hininga nanga wo wango ma gurutu.
- ⁷⁶ Ngona, hei ahi ngohaka, aha i ni hetongo ma Jou Madutu wo kö Kurutiē ai nabi.
Ngona i ni huloko ma Jou ni hi hira la no hi pairi ai ngēkomo,
- ⁷⁷ la wo hi ngahu ai umatika önanga aha ya hi halamati, nako ma Jou Madutu wä apongoka to ona manga baradoha.
- ⁷⁸ Nanga Jou ai hininga i mura de' wo to dora; ünanga wo böa ma titi wo na hi halamati ngone.
Hokä o wange ma lako i böa o ngorumino,
- ⁷⁹ hoko genangala ünanga wo hi döaka ai dararono o nyawa mata-mata ika
yo wango o hu hutu de' o modongo ma goronaka.
Unanga wo nä tuda ngone o ngekomika ma dumutu o dame ika."

⁸⁰O Zakharia ai ngohaka gënanga i dogo wo lamoko de' i dogo i kuata ai womaha. Unanga wo gogere o tonaka ma kö kakahaka, hi ädono ma öraha yadono ünanga wo ma hi matoko ai diri o Israel ma nyawa ika.

O Yesus wo ma kilau

(Mat. 1:18-25)

2 O öraha gënanga ma Kaiser Augustus wo hi pareta hupaya mata-mata o rayati o Roma ma Po pareta ma goronaka i hi ngohama manga romanga la yä etongo. ²O ge getongo ma do di hiraka nënanga i hi dagi ma öraha o Kirenus wo dadi gubernur o Siria ma bereraka. ³Mata-mata o nyawa o öraha gënanga yoiki moi-moi manga berera ika la i hi ngohama manga romanga.

⁴O Yusuf ö wo mä jobo o Nazaret o Galilea ma daera oka, de o Betlehem ika o Yudea ma bereraka, ma Koano Daud ai ngi wo ma kilau; hababu o Yusuf o Daud ai difa uku. ⁵O Yusuf wo hi ngohama manga romanga, de o ngo Maria ngoi ma mane kiaka münanga o ngohaka mo hi aoka. ⁶Ma öraha önanga i ma hi ädono o Betlehem ika ami öraha i ma hi ädono o ngo Maria mo mä gilianga. ⁷Münanga mo mä gilianga moi o ngohaka o nauru, ami ngohaka ma riaka. O ngohaka gënanga i wi hawo ino de o

ngöere, daha i wi kelenga uku, o aiwani ma inomo ma ngi oka i hi nao ile de o pine ma röehe; hababu önanga i mä mäke ua do dogumu ma ngi.

O aiwani ma go göana de' o malaekat

⁸O hutu gënanga naga o aiwani yo göa-göana ma go giria yö göana manga duba-duba o daera gënanga ma go lowaka. ⁹I todokanino ma Jou ai malaekat i ma hi matoko onangika, de' o dararono ma Jou ino ma letongo ya di hiwara ya hi tararono önanga de' onanga duru yo hawana. ¹⁰Ma' o malaekat gënanga i temo, "Uha ni hawana! Hababu ngohi to böa ti ni gao o abari ma oa mangale ngini - o abari gënanga ya diai mata-mata o nyawa duru yo mörene. ¹¹O wange nënanga o Daud ai bereraka wo ma kilau oka ma Koano Wi ni hi ho halamati ena gënanga o Kristus, ma Jou. ¹²Nënanga ai nonako: Ngini aha ni wi mäke wo ma tēngo o ngohaka ma gilau i wi hawo ino de o ngöere, de' wo ma idu o aiwani ma inomo ma ngi ma goronaka."

¹³I todokanino o malaekat gënanga ya nikino ma ngöe o malaekat ma homoa i wi puji ma Jou Madutu. Onanga yo temo, ¹⁴"O puji ma Jou Madutu ika o dihanga i ko kurutile oka!

De' o dunia ma Ioku oka, yo halamati o nyawa ya so sanangi ma Jou ai hininga!"

¹⁵I paha o malaekat-malaekat yä mäla o aiwani yo göa-göana de' i ma ki lioro o horoga ika, o aiwani yo göa-göana gënanga i ma ke temo, "Nia ino ngone hoiki o Betlehem ika de' hö lega okia naga i dä dadi gënanga, kiaka ma Jou wo na hi ngahu ngone ino."

¹⁶Onanga i ma taiti yoiki, daha yä mäke o ngo Maria de' o Yusuf, de ma ngohaka ma gilau gënanga wo mä idu iha o aiwani ma inomo ma ngi ma goronaka.

¹⁷Ma öraha o aiwani yo göa-göana i wi mäke o ngohaka ma gilau gënanga, önanga yo ade-ade okia o malaekat-malaekat ya hetongoka mangale o ngohaka ma gilau gënanga. ¹⁸De' mata-mata o nyawa yo hëranga yo ihene o aiwani yo göa-göana manga ade-ade gënanga. ¹⁹Ma' o ngo Maria ma gogono mata-mata gënanga ami hininga ma goronaka de' ma tö takihiri. ²⁰O aiwani yo göa-göana gënanga i ma ki lioro o momo i go lowa ika daha i wi puji de' i wi hi mulia ma Jou Madutu, karena mata-mata okia yo ihenoka de' ya mäke oka, i tiai hokä o malaekat ya hetongo.

O Yesus ai romanga i hi döaka

²¹Ai umuru o wange tufange i böto, o ngohaka gënanga i wi huna. De' onanga i wi hi romanga o Yesus, o romanga kiaka o malaekat i hi döaka unangika, i hira de ngoi ayo mi hi ao ünanga ami röehoka.

O Yesus i wi hi lapahi ma Jou ika ma Jou ai Tau oka

²²Yadonoka ma öraha o Yusuf de' o ngo Maria ya diai o debini ma adati i moteke o Musa ai tita. Ho' onanga i wi ao o ngohaka gënanga o Yerusalem ika la i wi hi lapahi ma Jou ika. ²³Hababu ma Jou ai Tita oka i tulihi hoko nënanga, "O ngohaka o nauru ma riaka ma hi getongo, ko kiani i hi lapahi ma Jou ika." ²⁴Onangö manga dungutu i hi huba manga hu huba, ena gënanga o habi moi o pombo furu ekola o dutu hinoto o namo dara ma ngohaka, hokä hi gogeroka ma Jou ai Tita oka.

²⁵Oraha gënanga o Yerusalem oka naga wo ma tēngo o bereki ai romanga o Simeon. Unanga o nyawa ma oa, de wi modongo ma Jou Madutu de' wo to tamä ma öraha ma Jou Madutu wa hi halamatati o Israel ma nyawa. Ma Jou Madutu ai Womaha de de ünanga ²⁶de' ma Jou Madutu ai Womaha i wi hi ngahu oka unangika, ünanga aha wo honengua, nako wi mäke owahi o Koano Wo hi ho halamatati ma Jou wa hi jä jaji oka. ²⁷Mangale ma Jou Madutu ai Womaha ma tutuda, o Simeon wo wohama ma Jou ai Tau ika. Oraha gënanga o Yusuf de' o ngo Maria i wi ao i wi hi ngohama o Yesus, ka ai ete-etekohi gënanga la ya diai o agama ma mau-mau, kiaka hi paretaka o agama ma tita oka. ²⁸O Simeon wi lē o ngohaka gënanga de' wi totiri daha wi puji ma Jou Madutu,

²⁹ "Oraha nënanga, Jou, ngona na totomoka ani jaji.

Maḷa ikala ani gilaongo nënanga to honenge de ahi hininga i rīdi.

³⁰ Hababu ahi lako mahirete ngohi ta mäke oka o Juru Halamatati ngona ino.

³¹ O Juru Halamatati gënanga ngona na sadiaka hagala o höana de o berera ma nyawa manga himangoka:

³² hokä o dararono ya tararono o höana de o berera ma homoa mangale yo böa ngona ika;
o dararono genangala o horomati i ao ani umati o Israel ma nyawa ika."

³³Ai ama de' ngoi ayo o ngohaka gënanga, yo hëranga okia o Simeon wo temo mangale to önanga manga ngohaka. ³⁴O Simeon wa hi barakati önanga, de' o ngo Maria o ngohaka gënanga ngoi ayo ika wo mi temo, "O ngohaka nënanga ma Jou Madutu wi irikoka la wa hi binaha de' wa hi halamati o Israel ma nyawa manga ngöe. Unanga aha wo dadi o nonako ma Jou ino, aha i wi lawani manga ngöe o nyawa, ³⁵de' hoko gënanga i kilianga to önanga manga hininga ma dola. O hininga ma huha aha ya tohoko ani hininga hokä o oworo ma doto-doto."

³⁶Naga mo ma tengoli ma nabi o ngoheka duru i mi pereki oka. Ami romanga o ngo Hana o Fanuel ngoi ora o Asyer ai bätuku. O taongo tumidi mo kawingino, ³⁷o ngo Hana mo fäo, de' oraha gënanga ami umuru o taongo mori tufange de iata. Komaiwa münanga ma tingaka ma Jou ai Tau. O hutu de' o wange münanga mo leleani genangoka ma Jou Madutu ika, de mo mä niata de' mo puaha. ³⁸I ma teke korona öraha genangö münanga mo böa, daha mi puji ma Jou Madutu de' mo hi ade-ade mangale o ngohaka gënanga o nyawa mata-mata ika, kiaka yo do damä ma öraha ma Jou Madutu wa lapahi o Yerusalem.

I ma ki lioro o Nazaret ika

³⁹I paha o Yusuf de' o ngo Maria ya diai oka mata-mata ma Jou ai Tita ya hi patu-patutoka, önanga yo lio o Nazaret ika o Galilea oka. ⁴⁰O ngohaka gënanga i dogo-dogo wo lamoko de' wo kuata. Unanga duru wo sawaro de' ma Jou Madutu duru wi dora ünanga.

O Yesus ma Jou ai Tau oka

⁴¹O taongo hi gëto-gëtongo o Yesus ai dimono yoiki o Yerusalem ika la i hi rame o Paskah ma Wange ma Amoko. ⁴²De' ma öraha o Yesus ai umuru o taongo ngimoi de hinoto, önanga yoiki o rame ika gënanga i moteke ma biaha. ⁴³O rame gënanga i paha önanga yo lio, ma' o Yesus o ngohaka gënanga ka wo gö gogerohi o Yerusalem oka, de' ai ama de ngoi ayo i hi orikua. ⁴⁴Onanga yato bote ünanga wä nikoka ai dodiwawo yo wöe-wöe. Yo tagi o wange moi i böto de ahaö önanga i wi lingiri ünanga manga ria dodoto de' i ma ko ka näko manga hi dogoronaka. ⁴⁵Ma' onanga i wi mäke ua ho' onanga i ma ki lioro o Yerusalem ika i wi lingiri ünanga. ⁴⁶O wange hange i böto i wi lingiri de ahaö i wi mäke ünanga ma

Jou ai Tau ma goronaka. Unanga ma go giria wo gogeruku wo hi gihene o agama ma guru-guru de' manga lo leha-lo leha unangika. ⁴⁷Mata-mata o nyawa yo ihe-ihene ai bo baluhu gënanga yo hëranga karana wo sawaro wö baluhu. ⁴⁸Ai dimono ma yo hëranga i wi mäke ünanga. Ngoi ayo mi temo unangika, "Ngohaka ya dodoa ho no diai hoko nënanga ngomino? Ani ama de' ngo ni ayo mia hininga i huha mi ni lingiri ngona!"

⁴⁹O Yesus wo haluhu, "Ya dodoa ho ahi ama de' ngohi ayo ni hi lingiri ngohi? Okia ho ahi ama de' ngohi ayo nia näko ua ngohi ko kiani naga ahi Ama ai tau ma goronaka?" ⁵⁰Ma' onanga i mangarati ua o Yesus ai bo baluhu.

⁵¹I paha o Yesus wo lio de de önanga o Nazaret ika, de' wa hi moteke onangika. Mata-mata o hali nënanga ngoi ayo ma gogono ami hiningaka. ⁵²O Yesus i dogo-dogo wo lamoko de' i dogo wo sawaro, de ma Jou Madutu wï dora ünanga de' o nyawa i wï igo.

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai abari

(*Mat. 3:1-12; Mrk. 1:1-8; Yoh. 1:19-28*)

3 Ma taongo ngimoi de motoaka ma Kaisar Tiberius ai pareta, o Pontius Pilatus wo dadi gubernur o Yudeaka, de' o Herodes wo pareta o Galileaka. O Filipus o Herodes ai dodoto wo pareta o Iturea de' o Trakhonitis ma daeraha, ma o Lisantias wo pareta o Abilene oka. ²Yo dadi o imam-imam wo mo mulia genangala o Hanas de' o Kayafas. O taongo gënanga ma goronaka ma Jou Madutu wi temo Yohanis ika, o Zakharia ai ngohaka o tonaka i ko kakahaka. ³De o Yohanis woiki o Yordan ma Ngairi ma daera mata-mata ika, wa möde-mödeke de' wo hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino. O Yohanis wo pöaka, "Ni toba bötohi o baradoha ni diai, de' ngini ko kiani i ni ohiki, hupaya ma Jou Madutu wi ni apongo." ⁴Gënanga i ma däene de i tuli-tulihhi ma Nabi Yesaya ai buku oka:

"Naga o nyawa yo pöa-pöaka o tonaka i kö kakahaka,
 'Ni hi diai o ngëkomo la iti ma Jou,
 mangale ünanga o ngëkomo ni hi rata.

⁵ Moi-moi o wai ko kiani nio pohuku,
 moi-moi o loku de' o doporono ko kiani ni hi rata.

O ngëkomo i po peleoko ko kiani ni hi rikoto,
 de' o ngëkomo i guhu-guhu ni hi rata.

⁶ O nyawa o dunia mata-mata ika aha ya mäke

ma Jou Madutu o nyawa wa hi halamati!’ ”

⁷Manga ngöe o nyawa yo böa o Yohanis ika la wä ohiki. O Yohanis wä temo onangika, “Ngini o nyawa ma dorou! O nagona ya hetongo, ngini yakunu i nī rehene o hukumanga ma Jou Madutu ino aha i böa-böa gënanga? ⁸Ni hi matoko de nia manarama bari ngini ni tobaka de ni diai oka ua o baradoha! Uha ni muläenge ni temo bari o Abraham ganga nia ete de nia tohora. Nio ho hininga: O helewo-helewo nënanga ma ma Jou Madutu wakunu wa diai o Abraham ai difa uku! ⁹O bahuku i kelenga uku oka la ya tołanga ma gota ma utu hi ädono ma ngutu-ngutuku. Moi-moi o gota ma utu i hohokua o hohoko ma oa aha i tołanga de’ i umo o uku ma gorona ika.”

¹⁰“Ho’, okia ko kiani ngomi mi diai?” o nyawa i wi leha o Yohanis ika. ¹¹O Yohanis wo haluhu, “O nyawa nagona manga baju hinoto, ko kiani i hi döaka moi o nyawa koiwa-iwa ika; de’ o nyawa nagona de manga inomoka, ko kiani i hi kodoku koiwa-iwa ika.”

¹²O soungu yo gaho-gahokö yo böa o Yohanis ika la wä ohiki. Onanga yo leha, “Bapa Guru, okia ko kiani ngomi mi diai?” ¹³O Yohanis wo haluhu, “Uha ni gahoko i holoi i lamoko de okia i hi tatapu oka.”

¹⁴Naga ö o tentara oka yo leha, “Sarakia de ngomi? Okia ko kiani ngomi mi diai?”

O Yohanis wo haluhu, “O nagona dika uha nia hokoto de’ uha nia ora manga tiwi de nia galaki i tiai ua. Ni hi tero-tero uku de nia gaji!”

¹⁵O öraha gënanga o nyawa yo muläenge yo leha-leha, boteka o Yohanis o Koano Wo hi ho halamati önanga i wi do damä. ¹⁶Gënanga ma hababu o Yohanis wä temo onangika mata-mata, “Ngohi ti nī ohiki ngini de o akere, ma’ ni tamä aha wo böa wo ma tēngo i holoi wo lamoko de ngohi. Ta hohe ai hapato ma li liko ö ma ngohi to patutua. Unanga aha wi nī ohiki ngini de ma Jou Madutu ai Womaha de’ o uku. ¹⁷Ai giamoka naga o tatapa la wa taloko ma pine mata-mata hi ädono i tebini. O pine aha ya toomu o pine ma tau ika, ma’ mata-mata ma afa aha ya tuhuku o uku ika, ma uku i hone-honengua!”

¹⁸Hoko gënanga o Yohanis wa nasihati o nyawa de ma do dagi ma ngöe, ma öraha ünanga wo hi ngahu o Abari ma Oa. ¹⁹Ma’ o Herodes, o Galilea wa ko kuaha, o Yohanis wi taare i ma korona ai gogilaka de o ngo Herodias, ai dodoto ngoi

hekata, de' ya korona mata-mata o dorou ma homoa wa do diai oka. ²⁰Ma' o Herodes ka wö dogo ai dorou de o Yohanis wi hi ngohama o bui ika.

O Yesus i wi ohiki

(Mat. 3:13-17; Mrk. 1:9-11)

²¹I pahaka mata-mata o nyawa gënanga wä ohiki, o Yesus ö wi ohiki. De' ma öraha ünanga ma go giriaka wo mä niata o dihanga i helenga, ²²de' ma Jou Madutu ai Womaha i uti unanguku ma rupa o namo dara. Daha yo ihene ma Jou Madutu ai ilingi i hi ngahu, "Ngona ahi Ngohaka to ni dora-dora. Ngona na sanangi ahi hininga."

O Yesus Kristus ai ete de ai tohora manga roma-romanga

(Mat. 1:1-17)

²³Ma öraha o Yesus wa muläenge ai manarama, ünanga ai umuru takihiri o taongo moruange. I moteke o nyawa manga da mäke, ünanga o Yusuf ai ngohaka, o Eli ai ngohaka, ²⁴o Matat ai ngohaka, o Lewi ai ngohaka, o Malkhi ai ngohaka, o Yanai ai ngohaka, o Yusuf ai ngohaka, ²⁵o Matica ai ngohaka, o Amos ai ngohaka, o Nahum ai ngohaka, o Hesli ai ngohaka, o Nagai ai ngohaka, ²⁶o Maat ai ngohaka, o Matica ai ngohaka, o Simeai ai ngohaka, o Yosekh ai ngohaka, o Yoda ai ngohaka, ²⁷o Yohanan ai ngohaka, o Resa ai ngohaka, o Zerubabel ai ngohaka, o Sealtiel ai ngohaka, o Neri ai ngohaka, ²⁸o Malkhi ai ngohaka, o Adi ai ngohaka, o Kosam ai ngohaka, o Elmadam ai ngohaka, o Er ai ngohaka, ²⁹o Yesua ai ngohaka, o Eliezer ai ngohaka, o Yorim ai ngohaka, o Matat ai ngohaka, o Lewi ai ngohaka, ³⁰o Simeon ai ngohaka, o Yehuda ai ngohaka, o Yusuf ai ngohaka, o Yonam ai ngohaka, o Elyakim ai ngohaka, ³¹o Melea ai ngohaka, o Mina ai ngohaka, o Matata ai ngohaka, o Natan ai ngohaka, o Daud ai ngohaka, ³²o Isai ai ngohaka, o Obed ai ngohaka, o Boas ai ngohaka, o Salmon ai ngohaka, o Nahason ai ngohaka, ³³o Aminadab ai ngohaka, o Admin ai ngohaka, o Arni ai ngohaka, o Hezron ai ngohaka, o Peres ai ngohaka, o Yehuda ai ngohaka, ³⁴o Yakub ai ngohaka, o Ishak ai ngohaka, o Abraham ai ngohaka, o Terah ai ngohaka, o Nahor ai ngohaka, ³⁵o Serug ai ngohaka, o Rehu ai ngohaka, o Peleg ai ngohaka, o Eber ai ngohaka, o Salmon ai ngohaka, ³⁶o Kenan ai ngohaka, o Arpakhsad ai ngohaka, o Sem ai ngohaka, o Nuh ai ngohaka,

o Lamekh ai ngohaka, ³⁷o Metusalah ai ngohaka, o Henokh ai ngohaka, o Yared ai ngohaka, o Mahalaleel ai ngohaka, o Kenan ai ngohaka, ³⁸o Enos ai ngohaka, o Set ai ngohaka, o Adam ai ngohaka, ma Jou Madutu ai ngohaka.

O Yesus o Ibilihi i wi taili

(*Mat. 4:1-11; Mrk. 1:12-13*)

4 O Yesus i wi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha ma öraha ünanga wa maā o Yordan ma Ngairi. Ma Jou Madutu ai Womaha i wi ao ünanga o tonaka i ko kakaha ika. ²Genangoka ünanga o Ibilihi i wi taili o wange moruata ma dēkana. O öraha ma dēkana gēnanga, ünanga okia-kia ua wa olomo. Ho' ma baha ünanga wa māo i wi hahini.

³O Ibilihi i wi temo unangika, “Bari ngona ma Jou Madutu ai Ngohaka? Ho', na huloko o helewo nēnanga i ma dadi o roti.”

⁴O Yesus wo haluhu, “O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, ‘O nyawa yakunua yo wango ka de o roti dika.’”

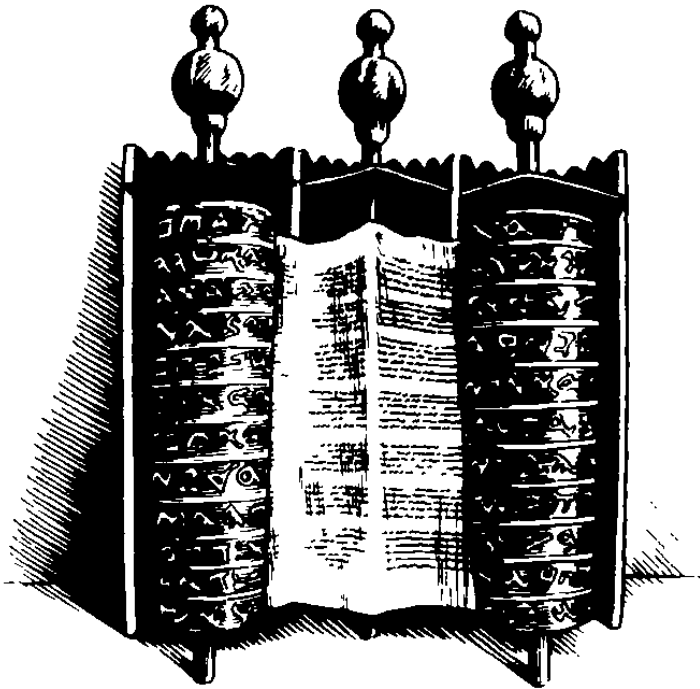
⁵Daha o Ibilihi i wi ao o Yesus o ngi ma gö gurutile oka, de' o lako dadawi o Ibilihi wi hi dumutu unangika mata-mata o kuaha o po pareta o duniaka de ma karamata. ⁶“Mata-mata o kuaha de' o kaya nēnanga aha ngohi to ni hi döaka ngona ika,” o Ibilihi i temo o Yesus ika, “Hababu mata-mata nēnanga i hi hi döakoka ngohino, de' ngohi takunu to hi döaka nagona ika dika, ngohi to mau ta hi döaka. ⁷Mata-mata gēnanga aha i dadi ka to ngona, nako ngona no ma ruku no hi huba ngohi.”

⁸O Yesus wo haluhu, “O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, ‘Ni wi huba nia Jou Madutu de' ni wi leleani ünanga dika.’”

⁹Daha o Ibilihi i wi ao o Yesus o Yerusalem ika de' i wi kelenga ünanga ma Jou ai Tau ma ponatoka de' i wi temo unangika, “Bari ngona ma Jou Madutu ai Ngohaka? Ho' nenangoka de no ma ngumo. ¹⁰Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, ‘Ma Jou Madutu aha wa huloko ai malaekat-malaekat i ni göana ngona i hi do diai.’ ¹¹De' ikali, ‘O malaekat-malaekat aha i ni legono ngona de manga giama, hupaya ani Iou ma uha i peleke o helewo ika.’”

¹²O Yesus wo haluhu, “O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, ‘Uha ni wi taili nia Jou Madutu.’”

¹³I pahaka o Ibilihi i wi taili o Yesus de hagala rupa ma do dagi, ēnanga i wi malaka o Yesus, de' yo damā o öraha ma oa.

Mot o buku i lu lulu ino. (4:17)

O Yesus wo muläenge ai manarama o Galilea ma daeraka

(Mat. 4:12-17; Mrk. 1:14-15)

¹⁴I paha o Yesus wo ma ki lioro o Galilea ika; de' unanga ma Jou Madutu ai Womaha i wi kuaha. O abari mangale ai diri yo do gilianga o daera gënanga mata-mata ika. ¹⁵Unanga wo dotoko o pu puji ma tau oka, de' mata-mata o nyawa i wi hi giriri ünanga.

O Yesus i wi tarima ua o Nazaret ma bereraka

(Mat. 13:53-58; Mrk. 6:1-6)

¹⁶O Yesus woikoli o Nazaret ika, o ngi ünanga i wi paliara hi ädono wo lamoko. O Yahudi oka manga Puji ma wange oka i moteke ma biaha ünanga woiki o pu puji ma tau ika. Unanga wo ma oko la wa basa o Buku i Tebi-tebini, ¹⁷de' i wi hi döaka ma Nabi Yesaya ai buku. Unanga wa helenga o buku i lü lulu ino gënanga, daha wa mäke o hidoku nënanga,

¹⁸ “Ma Jou ai Womaha naga ngohi oka,
hababu ünanga wo hi gorakoka ngohi la to hi ngahu
o Abari ma Oa o nyawa mihikinika.

Unanga wo hi huloko ngohi la to hi ngahu
o du duhuhu o nyawa yä tago-tagokika
de’ o nyawa yo piloko i ma hi orikoli;

la tä hohe o nyawa ya hi dapara i to torou
¹⁹ de’ to hi ngahu ma Jou ai böa ma öraha
wa hi halamati to una ai umati.”

²⁰O Yesus wa lulu okali o buku gënanga, de’ wo hi gi lio wo lö
leleanika, daha wo gogere. Mata-mata o nyawa o pu puji ma tau
ma goronaka gënanga i wi pulono. ²¹De’ o Yesus wo muläenge
wo ade-ade onangika hoko nënanga, “O Buku i Tebi-tebini ma
dola kangano ni ihe-ihene gënanga o wange nënanga i ganapu
oka ma öraha ngini ni hi gihene.”

²²O demo-demo wo hi dö demo-demo gënanga duru i rahai, hi
ädono önanga yo kiriri de’ i wi hi goungu ünanga. Onanga yo
temo, “Mode ko i goungua ünanga o Yusuf ai ngohaka?”

²³De o Yesus wä temo onangika, “Marai ngini aha nia
päke o hi totero ma demo nënanga ngohino, ‘Dotere, no hi
togumu ani diri mahirete. Ngomi mi ihene i hëra-hëranga no
diai o Kapernaum oka, no diai oli ani kapongoka mahirete.’”

²⁴O Yesus wö dogo, “Nio ho hininga, koiwa naga o nabi i
wi horomati ai kapongoka mahirete. ²⁵Ma’ ni ihene: o Elia ai
orahoka, ma orahoka i awanua o taongo hange de ma hononga
ma dëkana, i dadi o habirokata duru ka ha giria o berera
mata-mata ika. O öraha gënanga naga manga ngöe o ngoheka
bobao o Israel oka. ²⁶Ngarokö hoko gënanga, ka moika ö de ma
Jou Madutu wï hulokua o Elia woiki o bo bobao ika gënanga
ma’ duga-duga woiki o bobao ika mo ma têngo, o Sarfat ma
bereraka o Sidon ma daera oka. ²⁷Ko genangoli ma Nabi Elisa
ai orahoka naga manga ngöe o nyawa o Israel oka yä pado i to
torou, ma’ manga hi dogoronaka ka moi ö de wa hi togumua,
sowali ua o Naaman o Siria ma nyawa gënanga.”

²⁸Mata-mata o nyawa o pu puji ma tau oka gënanga duru
yo ngamo, yo ihene o hali gënanga. ²⁹Onanga i ma oko daha
i wi duhu o Yesus o kota ma poretika, de’ i wi ao o loku ma
bakorika, kiaka genangoka i hi goko manga kota. Onanga yo
mau i wi tila ünanga o wai uku. ³⁰Ma’ o Yesus wo ma hi bilatu o
nyawa manga ngöe ika gila-gila woiki.

Wo ma tēngo i wī ngohamika o womaha ma dorou*(Mrk. 1:21-28)*

³¹I paha o Yesus woiki o Kapernaum ma kota ika o Galileaka. Dokengoka ünanga wä dotoko o nyawa o Yahudi manga Puji ma wange oka. ³²Onanga yo kiriri ya mäke ma do dagi ünanga wo dotoko, hababu ünanga wo temo-temo de ma kumati. ³³Genangoka o pu puji ma tau oka wo ma tēngo o womaha ma dorou i wi kuaha. O nyawa gēnanga wo ma pōa-pōaka, ³⁴“Hei Yesus, o Nazaret ma nyawa, ngona no mau okia no diai de de ngomi? Ngona na ino la no mī binaha ngomi? Ngohi to hi ōriki ngona o nagona: ngona o hu huloko no tebi-tebini ma Jou Madutu ino!”

³⁵“No ma rīdi!” o Yesus wo dorohu o womaha ma dorou ika gēnanga. “No hupu de o nyawa nēnanga!” Daha o womaha ma dorou gēnanga i wi hi paka o nyawa gēnanga manga himanguku mata-mata, i paha i hupu de o nyawa gēnanga de wo hiri ua.

³⁶Mata-mata o nyawa yo hēranga, de' i ma ke temo, “Gogule ua ai demo-demo. De ma kumati de' ma kuaha, ünanga wa pareta o womaha ma do dorou i hupu, de' onanga ma yo hupu!” ³⁷De o abari mangale o Yesus yo do gilianga o daera gēnanga mata-mata ika.

O Yesus wa hi togumu manga ngōe o nyawa*(Mat. 8:14-17; Mrk. 1:29-34)*

³⁸O Yesus wa māla o pu puji ma tau gēnanga, daha woiki o Simon ai tau ika. O Simon ngoi toroa ma go giria i mi gogama mo panyake, de' o nyawa i hi ngahu o hali gēnanga o Yesus ika. ³⁹O Yesus woiki o ayo gēnanga ami dangirika, daha o Yesus wa duhu o gogama gēnanga. O gogama gēnanga i hihanga, de' o Simon ngoi toroa gila-gila mo momiki de' mā leleani ōnanga.

⁴⁰O wange tigi-tigi i tumunu, mata-mata o nyawa yä ao o Yesus ika manga ria dodoto yä dāe-dāene o panyake i rupa-rupa. O Yesus wa kelenga ai giama onanguku moi-moi de' onanga wa hi togumu. ⁴¹O womaha ma do dorou ma i hupu o nyawa yo wōe-wōe ino gēnanga, de yo pōa-pōaka, “Ngona ma Jou Madutu ai Ngohaka!”

Ma' o Yesus wä dorohu ōnanga de' wa hi gumāla ua ōnanga yo ade-ade, hababu ōnanga ya näko bari ünanga ma Koano Wo hi ho halamati.

O Yesus wo riwayat i o pu puji ma tau ma goronaka

(Mrk. 1:35-39)

⁴²O wange tigi-tigi i böa o Yesus wa ma^ā o kota gënanga de woiki o ngi moika ma gigoro koiwa-iwa. O nyawa yo muläenge i wi lingiri ünanga, de' onanga i wi mäke oka, önanga i hi dailako hupaya ünanga uha wä ma^ā önanga. ⁴³Ma' o Yesus wä temo, "O Abari ma Oa mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta, ko kiani ngohi to hi ngahu oli, o kota-kota ma homoa ika, hababu ma titi gënanga ma Jou Madutu wo hi huloko ngohi o dunia ino."

⁴⁴Karana gënanga o Yesus wo riwayat i o pu puji ma tau ma goronaka o Yudea ma berera mata-mata ika.

O Yesus wo mä ngiriki i wi nö ni niki ma do di hiraka

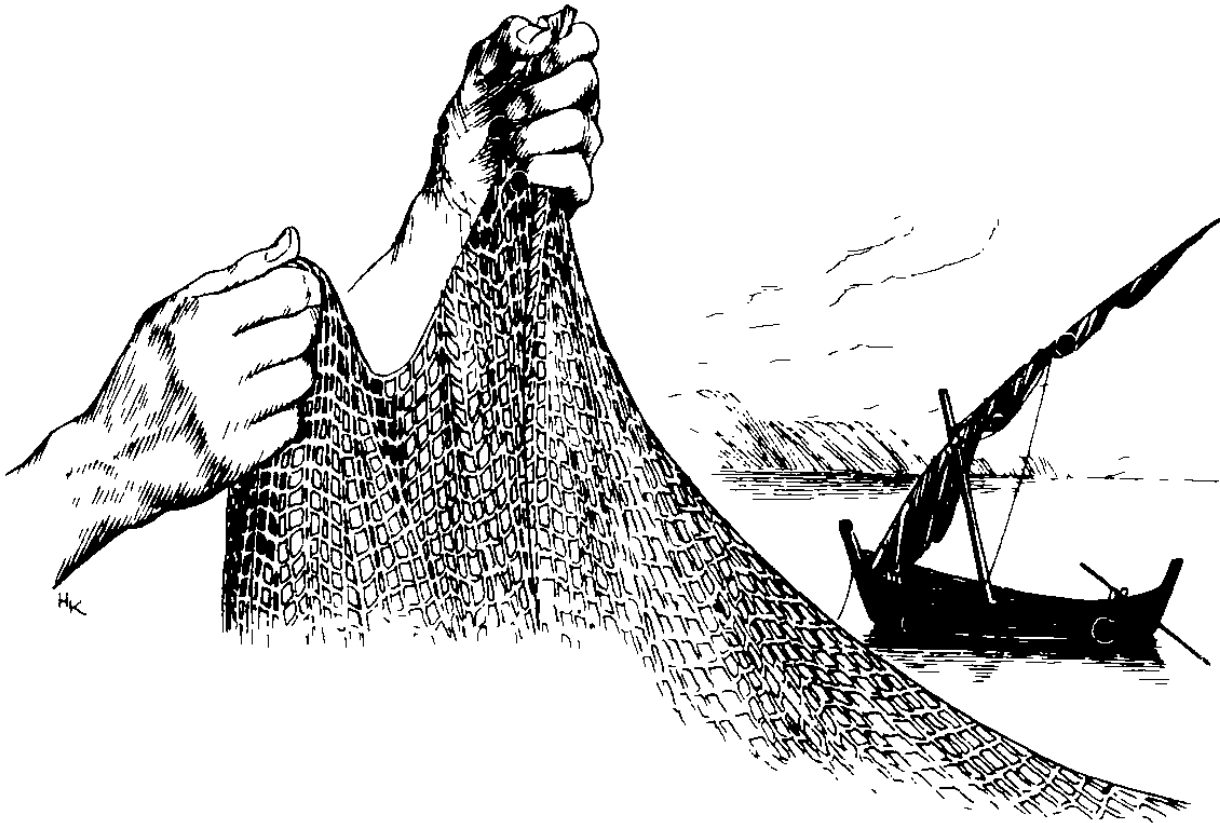
(Mat. 4:18-22; Mrk. 1:16-20)

5 Ma moi uku, o Yesus wo ma oko ino o Genesaret ma Taaga ma dowongi oka. Manga ngöe o nyawa i ma ko kehoto la iti yo ihene o abari ma Jou Madutu ino. ²O Yesus wa mäke hinoto o ngotiri o hohanoka gënanga; ma nawoko yo lingi-lingiri yo uti oka de' manga go giria manga homa ya ihoro. ³O Yesus wö barene moi o ngotiri, genangala o Simon ai ngotiri, daha o Simon wī huloko wa tila oko ai ngotiri gënanga hatoli i kurutika de o hohana. O Yesus wo gogeruku o ngotiri ma goronaka gënanga de' wä dotoko o nyawa manga ngöe.

⁴Ho de wo dotoko i böto, ünanga wī temo o Simon ika, "No hi oru i luku-luku oko, de' no do tumo ani homa la no tagoko o nawoko."

⁵"Bapa Guru," o Simon wo haluhu, "o hutu moi i mi haiwatiki ngomi mi karajanga ka ha giria, ma' okia-kia ua mia tagoko! Ma' karana Bapa no huloko, ka ya oa; ngohi aha ma homa to do tumoli." ⁶Onanga i böto ya diai oka gënanga, önanga ya mäke o nawoko hoko gënanga ma ngöe hi ädono manga homa i muläenge i kakihi. ⁷Hababu gënanga önanga i mä gahoko o ro riwo manga dodiawo ika o ngotiri ma homoaka. Manga dodiawo gënanga ya ino daha önanga i mä ki riwo yö noa o ngotiri hinoto gënanga i ömanga de o nawoko hi ädono ngotiri gënanga ngade i wöro. ⁸O Simon ka de wa mäke gënanga, ünanga wo ma rukuku o Yesus ai himangoka, daha

Moi o homa de o ngotiri o nawoko yo lingi-lingiri. (5:2)

wo temo, “No hi ma^ā ngohi Jou! Hababu ngohi o nyawa baradoha!”

⁹O Simon de’ mata-mata i ma ko moteke de ünanga yo hēranga ya māke ma ngöe o nawoko önanga ya tagoko. ¹⁰Hoko genangoli o Simon de ai dodiawo, gënanga o Yakobus de’ o Yohanis, o Zebedeus ai ngoha-ngohaka. O Yesus wī temo o Simon ika, “Uha no hawana! Muläenge o öraha nënanga aha no dadi no homa-homa o nyawa.”

¹¹O Simon de’ ai dodiawo ya tauru manga ngotiri gënanga o hohaniha, i paha ya ma^ā ika mata-mata ganga, daha i wi niki o Yesus.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo i wi pado-pado

(Mat. 8:1-4; Mrk. 1:40-45)

¹²O wange moi uku, o Yesus naga o kota moi oka. Dokengoka naga wo ma tēngo o nauru ai röhe ya ömanga de o pado. Ma öraha ünanga wī māke o Yesus, ünanga wo ma rukuku o Yesus

ai himangoka de wo gahoko, “Bapa, nako Bapa nö modeke, Bapa yakunu no hi hi togumu ngohi!”

¹³O Yesus wī paḷanga o nyawa gēnanga de wī temo, “Ngohi tö modeke, no togumu!” O öraha gēnanga dika ai panyake i hihanga. ¹⁴Daha o Yesus wī duhunu o nyawa gēnanga wo hi ade-ade o hali gēnanga, o nagona ika dika, wato, “Noiki ma imam ika, de’ no gahoko ünanga wo hi goungu ngona no togumoka. Daha noiki no hi huba ani hu huba hokä o Musa wo hi pö paretaka, hokä ma nyonyata i goungu o nyawa ika ngona i goungoungou no togumoka.”

¹⁵Ma’ o abari mangale o Yesus i dogo-dogo yo do gilianga, kiaka dika, de’ manga ngöe o nyawa yo böa iti yo ihene de’ iti to ona manga panyake i togumu. ¹⁶I paha de gēnanga o Yesus woiki wo mä niata o ngi ma gigoro koiwa-iwa ika.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo wo lugu-lugu

(Mat. 9:1-8; Mrk. 2:1-12)

¹⁷O wange moi uku o Yesus ai go giria wo dotoko, naga o Farisi oka ya muruono naga de’ o agama ma guru-guru yo gogeruku genangoka. Onanga o Yerusalem oka de ya ino, de o Galilea de’ o Yudea ma kotaka de ya ino. Ma Jou ai kuaha naga o Yesus oka la wa hi togumu o nyawa yo po panyake. ¹⁸O öraha gēnanga ya muruono naga yo böa ino i wi ao wo ma tēngo wo lugu-lugu wo lulu iha o tikara ma lōku oka. Onanga i hi dailako i wi ao o nyawa gēnanga o tau ma gorona ika hupaya yakunu ünanga i wi kelenga o Yesus ai himangoka. ¹⁹Ma’ karana o nyawa yo wöe holi dokengoka, önanga yakunua i wi ao i wi hi ngohama. Ho mangale gēnanga önanga i wi hi döa ünanga o tau ma katu ma lōku ino. Daha önanga ya kilianga ma katu, de’ i wi hi guti ünanga ka ma moi de ai tikara o Yesus ai himanguku o nyawa yo wöe-wöe gēnanga manga hi dogorona uku. ²⁰Ho de’ o Yesus wa mäke hoko kia ma amoko manga ngongaku, ünanga wī temo o nyawa ika gēnanga, “To ngona ani baradoha i apongoka.”

²¹O agama ma guru-guru de’ o Farisi ma nyawa yo muläenge i ma ko ke temo, “O naguna o nyawa nēnanga wo barani wi hi kauku ma Jou Madutu? Ma homoa de ma Jou Madutu

mahirete, o nagona yakunu ya apongo o baradoha?”

²²O Yesus wo hi öriki manga lo leha. Ho' unanga wä temo, “Ya dodoa ho ngini nia leha-leha hoko gënanga nia hiningaka? ²³Kiaka i holoi i gapanga, ta hetongo, ‘Ani baradoha i apongoka’, eko to temo, ‘No momiki de’ no mä dagi!’? ²⁴Ma öraha nënanga ngohi aha to hi matoko ma goungu nginika, o dunia ma loku oka nënanga o Nyawa manga Ngohaka wo kuaha wa apongo o baradoha.” Daha o Yesus wï temo o nyawa wo lugu-lugu ika gënanga, “No momiki, na goraka ani dangiri, de’ no lio!”

²⁵Wo ma taiti o nyawa gënanga wo momiki manga himangoka mata-mata, daha wa goraka ai dangiri, de’ wo lio daha wi hi giriri ma Jou Madutu.

²⁶Onanga mata-mata duru yo hëranga daha i wi hi giriri ma Jou Madutu. De’ manga modongo, önanga yo temo, “I hëranga duru okia i dä dadi oka o wange nënanga ngone ha hakihi!”

O Yesus wï ahoko o Lewi

(Mat. 9:9-13; Mrk. 2:13-17)

²⁷I paha de gënanga o Yesus wo hupu de’ wï mäke wo ma tēngo o soungu wo gaho-gahoko, ai romanga o Lewi, wo gogeruku ai kantor oka. O Yesus wï temo unangika, “No hi niki ngohi.” ²⁸O Lewi wo ma oko de’ wa maḷa ika mata-mata, gilagila wi niki o Yesus.

²⁹I böto gënanga o Lewi wo diai o rame ai tau oka mangale o Yesus. Manga ngöe o soungu yo gaho-gahoko de’ o nyawa ma homoa yoḷomo ka ma moi de de önanga. ³⁰Ya muruono naga o Farisi ma nyawa de’ o agama ma guru-guru ya m̄ao yo sanangi ua, ho yo temo o Yesus i wi nō ni n̄ikika, “Ya dodoa ho ngini mata-mata ni oḷomo de’ ni okere de o soungu yo gaho-gahoko de’ o nyawa ma dorou?”

³¹O Yesus wo haluhu, “O nyawa yo to tumuloa yo paralua o dotere; duga-duga o nyawa yo po panyake dika. ³²Ngohi to böa tā ahokua o nyawa ya n̄ako manga diri o nyawa ma oa, duga-duga o nyawa yo bö baradoha hupaya önanga yo toba de önanga yo diai oka ua o baradoha.”

O lo leha mangale o puaha

(Mat. 9:14-17; Mrk. 2:18-22)

³³O nyawa i wi temo o Yesus ika, “I wi nö ni niki o Yohanis de’ yä nö ni niki o Farisi ma nyawa hara ma ngöe yo puaha de’ i mä niata. Ma’ i ni nö ni niki yo lomo de’ yokere.”

³⁴O Yesus wo haluhu, “Mode ngini yakunu niä huloko yo puaha o nyawa yo hima-himangika, o kawingi ma rameanga, nako ma nauru wo kawi-kawingi naga ka de de onangohi? Marai kowali! ³⁵Ma’ aha ma öraha i böa o nauru wo kawi-kawingi gënanga manga hi dogoronaka de i wi ngoho. Oraha gënanga aha önanga yo puaha.”

³⁶Daha o Yesus wo ade-ade onangika o hi totero nënanga, “Koiwa naga o nyawa o baju ma dorou yo tapa de yö kakihi o baju ma hungi de i hi tapa. Hababu ënanga ya kakihi o baju ma hungi. Inoli o da dapa o ngöere ma hungi i ma ka däenua de o baju ma dorou. ³⁷Ko genangoli koiwa naga o nyawa yö guhe o angguru ma hungi o angguru ma ngi ma dorouku, karena o angguru ma hungi gënanga aha ya rëpa o angguru ma ngi gënanga. Ho ma angguru i kopoa, de ma ngi i rëpa. ³⁸O angguru ma hungi ko kiani yö guhe o angguru ma ngi ma hungi uku oli. ³⁹Ko genangoli koiwa naga o nyawa yo mau ya okere o angguru ma hungi, nako ya okeroka o angguru i hira-hira. ‘O angguru i hira-hira gënanga i holoi i hëmoru,’ ünanga wato.”

O lo leha mangale o Yahudi oka manga Puji ma wange

(Mat. 12:1-8; Mrk. 2:23-28)

6 Ma moi uku o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, o Yesus wa ka ino moi o pine ma dumule ino, i wi nö ni niki ya utuku ma pine. Onanga ya hidoru ma pine gënanga de manga giama, daha ya o lomo. ²Ya muruono naga o Farisi ma nyawa yo temo, “Ya dodoa ho ngini nia tilakuru nanga agama ma tita de nia diai yö duhu-duhunu ha diai nanga Puji ma wange oka?”

³O Yesus wo haluhu, “Komaiwahi ngini nia basa mangale wa do diai o Daud, ma öraha ünanga de ai nyawa yä hahini? ⁴Unanga wo wohama ma Jou ai Tau ma gorona ika, de’ wa lë o roti i hi hubaka ma Jou Madutu ika, gila-gila wa o lomo. I paha wa hi döakoli o roti gënanga ai nyawa ika. Ena hioko moteke nanga agama ma tita, o imam-imam dika yakunu ya o lomo o roti gënanga.”

⁵Daha o Yesus wä temo, “O Nyawa manga Ngohaka wa kuaha o Puji ma wange!”

Wo ma tēngo ai giama ma hononga i honenge

(Mat. 12:9-14; Mrk. 3:1-6)

⁶O wange moi uku o Yahudi oka manga Puji ma wange moi oli, o Yesus woiki wo dotoko o pu puji ma tau oka. Genangoka naga o nyawa ai giama ma hononga i honenge. ⁷Ya muruono naga o agama ma guru de' o Farisi ma nyawa yo mau ya lingiri o Yesus ai howono hupaya yakunu ünanga i wi kalaki. Ho' onanga ka hoko genangika yo tö tailako boteka ünanga aha wa hi togumu o nyawa o Puji ma wange oka. ⁸Ma' o Yesus wa näko to önanga manga dibanga. Ho ünanga wä temo o nyawa ai giama ma hononga i hone-honengika gēnanga, “Na ino no ma oko ilē nengoka dau ma himangoka!” O nyawa gēnanga wo momiki daha wo ma oko ilē genangoka dau. ⁹I paha o Yesus wä leha genangoka dau ma nyawa, “I moteke o agama, ngone yakunu okia ho diai o Puji ma wange oka? Ho diai o oa ekola ho diai o dorou? Ha hi halamati o nyawa ekola ha hi bodito?” ¹⁰O Yesus wo mä lega wa kiloliti onangika mata-mata, daha wä temo o nyawa ika gēnanga, “Na toakika ani giama.” O nyawa gēnanga wa toakika ai giama, de' ai giama i togumu.

¹¹Ma' o agama ma guru-guru de' o Farisi ma nyawa duru yo ngamo, de' yo muläenge i ma hi ka dailako, okia önanga yakunu yo diai o Yesus ika.

O Yesus wä iriki o rasul ya ngimoi de ya hinoto

(Mat. 10:1-4; Mrk. 3:13-19)

¹²O öraha gēnanga o Yesus wa döa moi o doporono la wo mä niata. Genangoka ünanga wo hubayanga ma Jou Madutu ika o hutu moi i wi haiwatiki. ¹³De o wange i tararonoka, ünanga wä ahoko i wi nö ni niki, daha wä iriki ya ngimoi de ya hinoto onangino. Unanga wa hi romanga ya ngimoi de ya hinoto gēnanga o rasul-rasul. Onanga ganga: ¹⁴O Simon (i wi hetongoli o Petrus), de' o Andreas o Simon ai dodoto; o Yakobus de' o Yohanis, o Filipus de' o Bartolomeus, ¹⁵o Matius de' o Tomas, o Yakobus o Alfeus ai ngohaka, de' o Simon (o berera ma Go göana), ¹⁶o Yudas o Yakobus ai ngohaka de' o Yudas Iskariot, i paha ika wo setia oka ua.

O Yesus wo dotoko de' wa hi togumu o nyawa

(Mat. 4:23-25)

¹⁷I paha o Yesus o doporonuku gënanga de wo uti i ma ko moteke de o rasul-rasul gënanga, daha i ma togumu de' i ma oko ino o ngi ma do diai oka. Genangoka naga ö ka manga ngöe i wi nö ni niki ma homoa de' manga ngöe yo böa okia ino honanga o Yudea ma daera ino, o Yerusalem ino, de' o Tirus ma kota-kota ino, de' o Sidon o gahi ma datekoka. ¹⁸Onanga yo böa mangale yo ihene o Yesus wo dotoko, de' wa hi togumu to önanga manga panyake. Yä ngoha-ngohama o womaha ma dorou onangö ma yo böa de' wa hi togumu. ¹⁹Mata-mata o nyawa i ma hi dailako i wi palanga o Yesus, karana naga o kuaha i hupu ai diri ino de ya hi togumu önanga mata-mata.

O mörene de' o hininga ma huha

(Mat. 5:1-12)

- ²⁰O Yesus wä pulono i wi nö ni niki de wä temo,
 “Ni utumu ngini o nyawa ni mö mihikini,
 karana ngini ganga ma Jou Madutu ai umati!
- ²¹ Ni utumu ngini i ni ha hahini o öraha nënanga;
 ngini aha i ni punuhu!
 Ni utumu ngini ni ari-ari o öraha nënanga;
 ngini aha ni iete!
- ²² Ni utumu ngini nako i ni dohata, i ni oluku, i ni hohedu de'
 o romanga ma dorou i ni diai, karana o Nyawa manga Ngohaka!
- ²³ O nabi-nabi yo hira-hira ko genangoli ya hi diai. Nako o hali
 gënanga i dadi ko kiani ngini nia hininga i sanangi de' ni hoła
 de' nia mörene, hababu o hewa ma amoko ya sadia o horogaka
 mangale ngini.
- ²⁴ Ma' ni bodito ngini ni kaya-kaya o öraha nënanga;
 hababu ngini nia mäoka o sanangi!
- ²⁵ Ni bodito ngini i ni punu-punuhu o öraha nënanga;
 hababu ngini aha i ni hahini!
 Ni bodito ngini ni ie-iete o öraha nënanga;
 hababu ngini aha nia hininga i huha de' ni ari!
- ²⁶ Ni bodito ngini, nako mata-mata o nyawa i ni hi giriri;
 hababu hoko genangö nia ete de' nia tohora önanga ya hi giriri o
 nabi yo elu-eluku ma hira ino.”

Niä dora nia haturü*(Mat. 5:38-48, 7:12a)*

²⁷“Ma’ ni hi hi gihe-gihene ngohi o öraha nänanga, ngohi to hi döaka nginika o behehongo nänanga: niä dora nia haturü, de’ ni diai o oa o nyawa i ni doha-dohatika. ²⁸Nia hi barakati o nyawa i ni lo lolai, de’ nia hi hubayanga o nyawa manga hininga i to torou nginika. ²⁹Nako o nyawa ya pöka nia gotoaka ma hononga, mala ika önanga ya pöka oli nia gotoaka ma honongahi. Nako ya öra nia juba nia baju ö nia hi döaka. ³⁰Nako o nyawa yo gahoko okia naga ngini ika, nia hi döaka gänanga onangika; de’ nako ti ngini de ya öra, uha nio gahoko i hi gi lioli. ³¹Nia hi diai o nyawa ma homoa hokä ngini nio igo önanga yo diai nginika.

³²Nako ngini niä dora o nyawa ka i ni dora-dora dika, okia nia pahala? O nyawa yo bö baradoha ma ka yä dora o nyawa yä dora-dora önanga! ³³De’ nako ngini ni diai o oa ka o nyawa yo do diai o oa nginika dika, okia nia pahala? O nyawa yo bö baradoha ma hoko gänanga yo diai. ³⁴De’ nako ngini nia hi bau o tiwi duga-duga ka o nyawa yaku-akunika i hi gi lio nia tiwi, okia nia pahala? O nyawa baradoha ö ya hi bau manga tiwi o nyawa yo bö baradoha ika, daha yo gahokoli i hi gi lio! ³⁵Ko kiani uha hoko gänanga! I lio ya ino ngini ko kiani niä dora nia haturü de’ ni diai o oa onangika. Ko kiani ngini nia hi bau, de’ uha nio nganono yakunu i hi gi lio. Nako hoko gänanga nia hewa aha i lamoko, de’ ngini aha ni dadi ma Jou Madutu wo ko Kurutile ai ngoha-ngohaka. Hababu ma Jou Madutu ai hininga ya oa o nyawa ya näko-näko ua ika yo tarima kasi, de’ o nyawa ma dorou ika ö. ³⁶Ko kiani ngini de nia dora de nia hayanga, hokä nia Ama ö de ai dora de ai hayanga.”

Hoka o hakimi o nyawa ika*(Mat. 7:1-5)*

³⁷“Uha ni ma dadi hoka o hakimi o nyawa ma homoa ika, hupaya nginika ö ma Jou Madutu uha hoka o hakimi. Uha nia hukumu o nyawa ma homoa, hupaya ngini ö ma Jou Madutu uha wi ni hukumu. Nia hi apongo o nyawa ma homoa, hupaya ma Jou Madutu ö wi ni apongo ngini. ³⁸Nia hi döaka o nyawa ma homoa ika, hupaya ma Jou Madutu ö wi ni hi döaka nginika; ngini aha nia tarima o ngongike de ma bo boloi ya

tugaka de yō duku-dukuku ti ngini. Hababu o duduga kiaka ngini nia hi tugaka o nyawa ma homoa, ma Jou Madutu aha wa päke wi ni hi tuga ngini.”

³⁹I paha o Yesus wo ade-ade onangika o hi totero nēnanga, “Nako o nyawa yo pilo-piloko yā tuda o nyawa yo pilo-piloko ma homoa, marai oka ya hinoto aha yā otaka o goti uku. ⁴⁰Koiwa naga o hakola ma nyawa i holoī wo amoko de ai guru. Ma’ o hakola ma nyawa nako hi do dogumoka i mā dotoko, aha yo dadi i ma ka dāene hokā ai guru.

⁴¹Ya dodoa ho ngini nia tailako o gota ma wālē nia ria dodoto ai lako ma goronaka, ena hioko o balaki nia lakoka mahirete ngini nia tailako ua? ⁴²Sarakia ngini ni akunu ni temo nia ria dodotika, ‘Na ino ria dodoto, ngohi to hi hupu o gota ma wālē ani lakoka gēnanga,’ ena hioko ani lako ma goronaka mahirete naga o balaki kiaka ngini nia māke ua? Hei tengeluku! Ni hi hupu i hira o balaki naga nia lakoka mahirete. Dahaö ngini ni akunu nio lēga de ma diai de’ yakunu ni hi hupu o gota ma wālē nia ria dodoto ai lakoka.”

O gota ma utu de’ ma hohoko

(Mat. 7:16-20, 12:33-35)

⁴³“O gota ma utu i bo burere i hohokua o hohoko ma do dorou. Ko genangoli o gota ma utu i bo burere ua i hohokua o hohoko ma oa-oa. ⁴⁴O gota ma utu yō getongo ha näko ma hohokoka. O gota ma ho hihika i hohokua o ara, de’ o momo ma ho hihika i hohokua o angguru. ⁴⁵O nyawa ma oa i hi hupu o hali ma oa-oa karana manga hiningaka i oma-omanga de o oa. O nyawa ma dorou i hi hupu o hali ma dorou, karana manga hininga i omanga de o dorou. Hababu okia o uru i hi demo genangala o hininga ino i kopoa.”

O tau yo do diai yo so sawaro de’ o tau yo do diai yo bodo-bodo

(Mat. 7:24-27)

⁴⁶“Ya dodoa ho ngini ni hi ahoko ngohi, ‘Jou, Jou,’ ma’ nia diai ua okia ta heto-hetongo nginika? ⁴⁷De o nagona yakunu ngone ha hi tero o nyawa ya ino-ino ngohino de’ yo ihene ahi demo, de ya diai? – Ka ya oa de ngohi ti ni hi matoko nginika – . ⁴⁸Unanga hokā o nyawa ma öraha i hi goko manga tau ya faiti ya luku-lukuku, daha yo diai ma hohōlē o helewo ma lōku

oka. Ma öraha naga o nguihi, de' o ngairi ma akere ya olu o tau gënanga, o tau gënanga ya kēlu yakunua, hababu hi gokoka o hohōlē ma oa-oa ma lōku oka. ⁴⁹Ma' o nyawa yo ihe-ihene ahi demo de' ya diai ua, ganga hokā o nyawa i hi goko manga tau de ma hohōlē koiwa. Nako o nguihi ya olu o tau gënanga i taiti i ruba; de' ma gilianga duru ka ha giria!"

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo o Roma ma tentara manga kapita ai gilaongo

(Mat. 8:5-13)

7 I paha wo hi ade-ade i böto o hali gënanga o nyawa yo wōe-wōe ika, o Yesus woiki o Kapernaum ika. ²Gangoka naga o Roma ma nyawa manga kapita ai gilaongo duru wi dora-dora. O gilaongo gënanga wo panyake de' ngade wo honenge. ³O öraha ma kapita gënanga wo ihene mangale o Yesus, ünanga wä huloko ya muruono naga o Yahudi oka manga tutuda yoiki o Yesus ika la yo gahoko hupaya ünanga wa ino de' wi hi togumu ai gilaongo. ⁴Ma öraha i ma hi ädono o Yesus ika, önanga yo gahoko ya gou-goungu hupaya ünanga wī riwo ma kapita gënanga. "Ma kapita nēnanga i patutu Bapa nī riwo," önanga yo temo o Yesus ika, ⁵"hababu ünanga wä dora nanga nyawa de' wo hi gokoka to ngomi mia pu puji ma tau."

⁶De o Yesus woiki i ma ki niki de de önanga. Ngade-ngade o Yesus wa ädono o tau gënanga, ma kapita gënanga wä huloko ai dodiawo o Yesus ika la yo temo, "Ngaro uha Bapa no ma hi huha to ngohi ahi tau ika. Ngohi to patutua Bapa to nī tarima ahi tau oka. ⁷Gënanga ma hababu ngohi mahirete i hi moroēnua to nī himanga Bapa. Ho' o pareta dika no hi döaka hupaya ahi gilaongo wo togumu. ⁸Hababu ngohi ma ka to ihenoli ahi lōku ilē manga pareta de' ahi timi uku naga ö o tentara oka ko kiani yo ihene ahi pareta ika. Nako ngohi tī huloko o tentara oka wo ma tēngo, 'Noiki!' unangö woiki; de' nako ngohi tä temo ma homoa ika, 'Nia ino nengino!' unangö wa ino. De' nako ngohi tä pareta ahi gilaongo, 'Na diai nēnanga!' unangö wa diai."

⁹O Yesus wo hēranga wo ihene gënanga. Unanga wo mä lega ai poretoko de' wä temo o nyawa yo wōe-wōe ika ma go giria i wi niki, "Gogule ua o nyawa nēnanga. O Israel ma nyawa manga hi dogoronaka ma komaiwahi ngohi ta mäke o ngongaku ma amoko nēnanga!"

¹⁰Ma öraha o nyawa yä hulo-huloko gënanga i ma idulu ma kapita gënanga ai tau ika, o gilaongo gënanga wo togumoka.

O Yesus wi hi wangokali o ngoheka bobao ami ngohaka

¹¹Tedekania i paha ika, o Yesus woiki o Nain ma kota ika. I wi nö ni niki de' o nyawa yo wöe-wöe yoiki i ma ko moteke de de ünanga. ¹²Ma öraha o Yesus wadono i tigi oka o kota ma ngoranika, naga o nyawa yo totaka o mayeti o kota ma poretika. Wo hone-honenge ganga o bobao mo ma têngo ami ngohaka o nauru wo ma têngo-têngoka. Manga ngöe o kota ma nyawa i mi niki o ayo bobao gënanga. ¹³Ma öraha o Yesus wo mi mäke o ngoheka bobao gënanga, ünanga wo mi dora de wo temo, "Uha no ari, Ayo!" ¹⁴I paha o Yesus wo ma hi tigi o mayeti ma mo moku ika gënanga de' wa pañanga. De yo moku-moku ö i ma togumu. O Yesus wo temo, "Hei goduru, ngohi to ni huloko no momiki!" ¹⁵Ma goduru wo hone-honengoka gënanga, wo momiki wo gogeruku de' wo muläenge wo ade-ade. De o Yesus wi hi lapahi ngoi ayo ika.

¹⁶Mata-mata o nyawa yo hawana de' yo muläenge i wi hi giriri ma Jou Madutu. Onanga yo temo, "Wo ma têngo ma nabi wo lamo-amoko wo böaka nanga hi dogoronaka! Ma Jou Madutu wo böaka la wa hi halamati ai umati!"

¹⁷O abari mangale o Yesus nënanga yo do gilianga o Yudea ma berera mata-mata ika de' ma daera ya kilolitino.

O Yohanis Wo ohi-ohiki ai hu huloko

(Mat. 11:2-19)

¹⁸O Yohanis i wi nö ni niki i hi ngahu o Yohanis ika mata-mata okia i dä dadi oka gënanga. De o Yohanis wä ahoko ya hinoto i wi nö ni niki ¹⁹daha wä huloko önanga yoiki ma Jou Yesus ika de' yo leha, "Bapa ngona ma nyawa aha no böa-böa i moteke ma Jou Madutu ai jaji, ekola ko kiani ngomi mi wi damä wo ma tengoli ma homoa?"

²⁰Ya hinoto o Yohanis i wi nö ni niki gënanga yoiki o Yesus ika de' yo temo, "O Yohanis Wo ohi-ohiki wo mi huloko mi ni leha ngona ika Bapa, boteka Bapa ngona ma nyawa aha wo böa-böa i moteke ma Jou Madutu ai jaji, ekola ko kiani ngomi mi wi damä wo ma tengoli ma homoa?"

²¹O öraha gënanga o Yesus wa hi togumu manga ngöe o nyawa, de' wa duhu o womaha ma dorou ma ngöe inoli wa diai

manga ngöe o nyawa yo pilo-piloko yakunu i ma hi öriki. ²²Ho' o Yesus wo haluhu, "Ni ma ki lioro o Yohanis ika de' ni hi ngahu okia ngini ni ihene de' nia mäke: o nyawa yo pilo-piloko i ma hi öriki, o nyawa yo lugu-lugu i mä dagi, o nyawa yä pado-pado yo togumu, o nyawa yä to topongono i ma hihene, o nyawa yo honengoka yo wangokali, de' o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino i hi ngahu o nyawa yo mö mihikinika. ²³Yo utumu o nyawa nagona ma hababu i hi mäke ua mangale i hi oluku ngohi."

²⁴I paha o Yohanis wä hulo-huloko gënanga yoiki, o Yesus wo muläenge wo ade-ade o nyawa yo wöe-wöe ika, wato, "Ngini ni oiki o tonaka i ko kakaha ika la okia nio lega? O tiba o ngahiri moi o hidaloko ya wü wuwu? ²⁵Ngini ni oiki la okia nio lega? Wo ma têngo ai pakeanga ma ro rahai? O nyawa ya päke-päke o pakeanga ma ro rahai, de' yołomo de yokere ka i hëmo-hëmore yo gogere o kadatoka! ²⁶Ho', ngini ni hupu okia nio lega? La ni wü lega ma nabi wo ma têngo? I goungu, ma' unanga wo holoi de o nabi moi. ²⁷Hababu o Yohanis gënanga hokä o Buku i Tebitebini ma goronaka i tulihoka hoko nënanga,

'Nënanga ahi hu huloko,' ma Jou Madutu wato,
'Ngohi aha ti huloko, de ngona ünanga wo hira,
hupaya ünanga wo ni hi pairi ani ngëkomo!'"

²⁸"Nio ho hininga," o Yesus wo temoli, "o duniaka nënanga komaiwa naga o nyawa i holoi yo amoko de o Yohanis Wo ohi-ohiki. Ma' o nyawa yo ete-eteke ma Jou Madutu ai umati manga hi dogoronaka, i holoi yo amoko de o Yohanis Wo ohi-ohiki."

²⁹Mata-mata o nyawa - de o soungu yo gaho-gahoko - yo ihene o Yesus wo temo-temo o hali gënanga; ge önanga ma nyawa ya mote-moteke ma Jou Madutu ai huloko de' yö modeke o Yohanis wä ohiki. ³⁰Ma' o Farisi ma nyawa de' o agama ma guru-guru yoluku ya tarima ma Jou Madutu ai datoro mangale manga diri. Onanga yoluku o Yohanis wä ohiki.

³¹Daha o Yesus wo ade-ade oli, wato, "De okia ko kiani ngohi ta hi tero o öraha nënanga ma nyawa? Hokä okia önanga? ³²Onanga hokä o ngoha-ngohaka yo gö gogeruku o paharoka; o doomu moi yä böaka, ma homoa ika, 'Ngomi mi hi nyanyi oka o rame-rame ma nyanyi, ma' ngini ni oluku ni selo! Ngomi mi hi nyanyi oka o huha ma nyanyi mia inga-ingara, de' ngini ni ari ua!' ³³O Yohanis Wo ohi-ohiki wo böa - ünanga wo puaha de' o angguru wokerua - de' ngini ni temo, 'Unanga

o tokata wī ngohamika!’ ³⁴O Nyawa manga Ngohaka wo böa – ünanga wo lomo de’ wokere – daha ngini ni temo, ‘Ni wī lega o nyawa gënanga! Wo kalīlu, wo toba daluku, o soungu yo gaho-gahoko manga dodiawo, o baradoha ma nyawa manga dodiawo.’ ³⁵Ngarokö hoko gënanga, ma Jou Madutu ai sawaro ma nyonyata i goungu o nyawa oka ya to tarima mata-mata gënanga.”

O Yesus o Simon ai tau oka

³⁶O Farisi ma nyawa wo ma tēngo, ai romanga o Simon, wī ahoko o Yesus yo lomo. O Yesus woiki ai tau ika de’ wo gogeruku yo lomo. ³⁷O kota ka gënanga nagali mo ma tēngo o ngoheka mo wango o baradoha ma goronaka. Ma öraha münanga mo ihene o Yesus ma go giria wo lomo o Farisi ma nyawa ai tau oka gënanga, münanga ma ino de mo ao o boto gahumu moi ma dola o minya ma bounu i hēmo-hēmorō. ³⁸Münanga mo ma oko ino o Yesus ai poretoko ai lōu ma datekoka daha ma pēhaka o Yesus ai lōu de ami kongo. I paha o Yesus ai lōu ma toraha ma dudungu de ami tauru daha ma ame de’ ma tuagi de o minya ma bounu i hēmo-hēmorō. ³⁹O Farisi ma nyawa wī aho-ahoko o Yesus wa märke o hali gënanga, ünanga wo temo ai hiningaka, “Ade-ade o nyawa nēnanga o nabi, marai ünanga wo mi nako o ngo kia o ngoheka gënanga, mī peke-peke ünanga, de’ o ngoheka gënanga mo wango o baradoha ma goronaka!”

⁴⁰Daha o Yesus wī temo o Simon ika, “Simon naga okia naga moi to mau ta hetongo ngona ika.”

“Ia, Bapa Guru,” o Simon wo haluhu, “na hetongo dika.”

⁴¹O Yesus wo temo, “Naga o nyawa ya hinoto manga nagimi o tiwi wa hi bau-bau ika. Wo ma tēngo wo nagimi o ratuhu motoa o tiwi haäka, de’ wo ma tengoli moritoa o tiwi haäka. ⁴²Ya hinotö yakunua ya fangu manga nagimi gënanga, ho manga nagimi wa ehe oka. Aa, ya hinoto gënanga o nagona aha i holoi i wī dora o tiwi wa hi bau-bau ika gënanga?”

⁴³“Ngohi tato o nyawa ai nagimi duru i lamo-amoko ya ehe!” o Simon wo haluhu.

“Ani da märke i tiai,” o Yesus wo haluhu. ⁴⁴Daha o Yesus wo mī lega o ngoheka gënanga de’ wī temo o Simon ika, “Ngona no mi märke o ngoheka nēnanga? Ngohi to böa ani tau ino, de’ ngona na sadia ua o akere la ta tebini ahi lōu; ma’ o ngoheka

nënanga ma tebinoka ahi l̄ou de ami kongo, de' ma dudungu ma toraha de ami tadauru. ⁴⁵Ngona no hī buhukua de no hi ame ua ngohi, ma' o ngoheka nënanga mo ma togumua ma ame-ame ahi l̄ou ka de to böa nenangino. ⁴⁶Ngona nö gopoa ua o minya ahi häekuku, ma' o ngoheka nënanga mo gopoka o minya ma bounu i hëmo-hëmore ahi l̄ouku. ⁴⁷I goungu: ami dora ma amoko gënanga i hi matoko ami baradoha ma ngöe gënanga i apongoka! Nako o nyawa ya hi apongo ma huhutulu, unangö aha ai dora ma huhutulu dika."

⁴⁸Daha o Yesus wo mi temo ma ngoheka ika gënanga, "Ani baradoha i apongoka."

⁴⁹O nyawa ma homoa yo gö gogeruku yo l̄omo de o Yesus, i ma ko ke temo, "O naguna o nyawa nënanga hi ädono wakunu o baradoha wa apongo?"

⁵⁰Ma' o Yesus wo mi temo ma ngoheka ika gënanga, "Karana ngona no ngaku ngohino, ngona no halamati. Noiki de o dame!"

O ngo ngoheka i wī riwo-riwo o Yesus

8 I paha ika i tedekania, o Yesus woiki o kota-kota ika de' o kapo-kapongika, la wo hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu wo muläenge wo pareta hokä o Koano. Ya ngimoi de ya hinoto i wi nö ni niki i ma ki niki de de ünanga. ²Hoko genangoli o ngoheka ya muruono naga wa hi togu-togumoka manga panyake de' wa duhu oka o womaha ma dorou onangoka. Onanga ganga o ngo Maria i mi hetongo o ngo Magdalena (wo hi hupu oka munangino tumidi o womaha ma dorou); ³o ngo Yohana, o Khuza ngoi hekata, wo mo manarama o Herodes ai kadatoka; o ngo Susana, de' manga ngöe ohi o ngoheka ma homoa. De to ona mahirete manga tiwi, önanga i wī riwo o Yesus de' i wi nö ni niki.

O hi totero mangale wo ma tēngo wo hi bari-barihi o gihihi

(Mat. 13:1-9; Mrk. 4:1-9)

⁴O nyawa ka hoko genangika dika, o kota-kota ino, ya ino o Yesus ino. De' ma öraha manga ngöe oka o nyawa i ma toomu, o Yesus wä ade-ade onangika o hi totero nënanga: ⁵"Wo ma tēngo wo to tumule woiki wo hi barihi o gihihi. Unanga ma go giriaka wo hi barihi, naga o gihihi i tifa o ngekomuku. Utu o nyawa ya doko-doko, de utu oli o totaleo ya olomo. ⁶Naga ö

i tifa o tonaka i ho helewo uku. Ma öraha o gihihi gënanga i tori, i taiti i maai hababu ma tonaka ma dü dudungu. ⁷Naga oli ma gihihi i tifa o momo ma ho hihika ma hi dogorona uku. O momo ma ho hihika gënanga i wango ka ma moi de ma gihihi gënanga, de' ya rakutu hi ädono ma gihihi i honenge. ⁸Ma' nagali ma gihihi i tifa o tonaka i bo burere uku ho i wango de' i hi hasili ma hohoko i lape i hara ma ratuhu moi."

I böto o Yesus wo hi ade-ade o hi totero gënanga o Yesus wä temo, "Nako de nia ngauku, ni ihene!"

Ya dodoa ho o Yesus wa päke o hi totero

(Mat. 13:10-17; Mrk. 4:10-12)

⁹I wi nö ni niki o Yesus i wi leha unangika ma mangarati o hi totero gënanga. ¹⁰O Yesus wo haluhu, "Ngini i ni hi döakoka o ngongike la nia näko ma rahasia mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. Ma' o nyawa ma homoa tä dotoko de o hi totero, hupaya önanga ya tö tailako, ma' ya näko ua okia i dadi; de' onanga yo ihene, ma' i mangarati ua."

O Yesus wo hi tararono o hi totero mangale wo ma têngo o gihihi wo hi bari-barihi

(Mat. 13:18-23; Mrk. 4:13-20)

¹¹"Nënanga o hi totero gënanga ma mangarati: O gihihi gënanga ganga ma Jou Madutu ai demo. ¹²O gihihi i tifa-tifa o ngekomuku ho hi tero hokä o nyawa yo ihe-ihene ma Jou Madutu ai demo gënanga. Ma' o Ibilihi ya ino de ya ora o abari gënanga manga hiningaka, hupaya önanga uha yo ngaku de' yo halamati. ¹³O gihihi i tifa-tifa o ngi i ho helewo uku, ho hi tero o nyawa ma öraha yo ihene o abari gënanga, ya tarima de manga hininga i so sanangi. Ma' o abari gënanga i ma hi ngutukua manga hininga ma goronaka. Onanga yo ngaku i hi jai-jai dika, de' ma öraha o co coba i böa, önanga i ma dohuku de yo setia oka ua. ¹⁴O gihihi i tifa-tifa o momo i ho hihika uku, ho hi tero hokä o nyawa yo ihene o abari gënanga, ma' yo hawatere mangale manga ngango inoli yö nahihu yo wango okia-kia ua yo kuranga de' yo sanangi o dunia ma goronaka nënanga. Mata-mata gënanga ya hi dehoto önanga hi ädono koiwa manga hohoko ma ro rahai. ¹⁵O gihihi i tifa-tifa o tonaka i bo burere uku ho hi tero hokä o nyawa yo ihene o abari gënanga, daha ya

O momo i ho hihika. (8:14)

gogono manga hininga ya oa-oa, de i riko-rikoto ma goronaka. Onanga yo tongohono hi ädono yo hohoko.”

O hilo i hi tamunuku de o rube

(Mrk. 4:21-25)

¹⁶“Koiwa naga o nyawa ya tuhuku o hilo daha ya tamunuku de o rube, ekola ya kelenga uku manga dangiri ma timi uku. Unanga aha wa kelenga o hilo gënanga o hilo ma totodengoka, hupaya o nyawa yo woha-wohama yakunu ya mäke ma dararono. ¹⁷Koiwa naga i ma ngiu-ngiunika aha ko ya mäke ua; de’ koiwa naga o rahasia aha i kiliangua de’ i hi orikua.

¹⁸Hababu gënanga ni hi gihene ni hi do diai okia ngini ni ihene. Hababu o nyawa de ma ena-enangoka, aha ya hi döaka i holoi i wöe oli, ma’ o nyawa manga kia-kia ua, ma huhutulohi naga onangoka, aha ya lë oli.”

O Yesus ngoi ayo de' ai ria dödoto

(Mat. 12:46-50; Mrk. 3:31-35)

¹⁹O Yesus ngoi ayo de' ai ria dödoto, yo böa o Yesus ika, ma' onanga yakunua i wi ädono unangika karena o nyawa yo wöe holi. ²⁰De naga wo ma tēngo wī temo o Yesus ika, “Bapa, ngo ni ayo de' ani ria dödoto naga ma poretoka. Onanga yo mau ni ma ka mäke de ngona Bapa.”

²¹Ma' o Yesus wä temo onangika, “O nyawa yo ihe-ihene ma Jou Madutu ai demo de' ya diai gēnanga, ge önanga ngohi ayo de' ahi ria dödoto.”

O Yesus wo hi rīdi o rato

(Mat. 8:23-27; Mrk. 4:35-41)

²²O wange moi uku o Yesus de' i wi nö ni niki yo harene manga ngotirīle. “Nia ino ngone hoiki o taaga ma hononga ika,” o Yesus wä temo onangika. De onangö i mä jobo. ²³Ma öraha önanga yo hidetīle ma go giriaka, o Yesus i wi kiokoka. I todokanino o rato yo du guti o taaga uku gēnanga. O akere i muläenge i wohama manga ngotirīle, hi ädono yakunu ya hi bodito önanga mata-mata. ²⁴I wi nö ni niki o Yesus yoiki o Yesus ika de' i wi tomanga ünanga. Onanga yo temo, “Bapa Guru, Bapa Guru, ngone ho bodito!”

O Yesus wo momiki de wo dorohu ma hidałoko de' ma moku-moku ma ago-agomo gēnanga. Ma hidałoko de' ma moku-moku ö gēnanga i ma togumu daha ma taaga gēnanga duru i dadi ma ngogo-ngogoro. ²⁵Daha o Yesus wä temo i wi nö ni nīkika, “Ya dodoa ho ngini ni ngakua ngohino?”

Onanga i dadi yo hēranga de' yo hawana. De' onanga i ma ko ke temo, “I moteke ma diai o naguna o nyawa nēnanga hi ädono wo hi pareta o hidałoko de' o moku-moku ika, de' enangö i wi hi moteke!”

O Yesus wi hi togumu o nyawa i wī ngoha-ngohamika o womaha ma dorou

(Mat. 8:28-34; Mrk. 5:1-20)

²⁶O Yesus de' i wi nö ni niki yo hidete yo gila-gila hi ädono o Gerasa ma daera ika o Galilea ma Taaga ma honongaka. ²⁷Ma öraha o Yesus wo uti o dudungiha, o nauru wo ma tēngo o womaha ma dorou wī ngohamika wa ino o Yesus ino. O nyawa

gënanga o kota ino. Ma dekanoka ünanga wo ma pakeangua de' woluku wo gogere o tau oka. Unanga duga-duga wo mau wo gogere o aru-arukoka o jere ma ngi oka. ²⁸Ma öraha wi mäke o Yesus, ünanga wo pöaka daha wo ma rukuku o Yesus ai himangoka de' wo pöaka, "Yesus, ma Jou Madutu ai Ngohaka wo ko Kuruti! Aha no hi dodoa ngohi nënanga? Ngohi to gahoko uha no hi hangihara ngohi!" ²⁹O nyawa gënanga wo temo hoko gënanga hababu o Yesus wo hi pareta o womaha ma dorou gënanga i hupu unangoka. Ka ha manaroka ünanga i wi kuaha o womaha ma dorou gënanga hi ädono ngarokö ai giama de' ai Iou ya likoka de o rante de' unanga i wi göana i hi do diai, ünanga ka wakunohi wa töaka o rante gënanga daha o womaha ma dorou i wi ao ünanga o tonaka i ko kakaha ika.

³⁰O Yesus wi leha ma nyawa ika gënanga, "O naguna ani romanga?"

"Ahi romanga o 'Legiun'," o nyawa gënanga wo haluhu - hababu naga ma ngöe o womaha ma dorou i wohamoka ai diri ika. ³¹O womaha ma dorou gënanga i gahoko de ma giria hupaya o Yesus uha wä duhu önanga o Honenge ma Wai ma gorona uku.

³²I ma hi tigi-tigika de o ngi gënanga naga duru ka ha ngöe o ode ma go giria o inomo i mä lingiri o doporono ma gelehoroka. O womaha ma dorou gënanga yo gegoto yo gahoko o Yesus ika hupaya wa hi gumala yo wohama o ode ika gënanga. De' o Yesus wö modeke. ³³Daha o womaha ma dorou gënanga o nyawaka gënanga de i hupu de i wohama o ode ika gënanga. Daha o ode gënanga i piringana de' o wai ma datekoka de i ma ngumo o taaga ma gorona uku, i paha ya lutu.

³⁴O ode yo göa-göana gënanga ya mäke okia i dä dadi oka. De' onanga yo piringana de' i hi ngahu o abari gënanga o kota de' o desa ma gilolitino. ³⁵Daha o nyawa yo ko ki hupu la yö lega okia i dä dadi oka. Onanga yo böa o Yesus ika de' genangoka önanga i wi mäke o nyawa wo lo lapahi oka de o womaha ma dorou gënanga wo gogeruku wo ma hi tigi-tigika o Yesus ai Iou ika. Unanga wo ma pakeangoka de' ai dibanga i tiai oka. Onanga yo hawana. ³⁶Onanga ya mö mäke-mäke i dä dadi oka gënanga, yo ade-ade o nyawa ika sarakia o nyawa gënanga i wi hi togumu. ³⁷Daha mata-mata o Gerasa ma daera ma nyawa gënanga yo gegoto yo gahoko hupaya o Yesus wa mala o ngi gënanga, hababu önanga duru yo hawana. Ho' o Yesus wo

harene manga ngotiriĒe wo mau wo lio. ³⁸O nyawa wo lo lapahi oka de o womaha ma dorou gënanga, wo gahoko o Yesus ika hupaya ünanga yakunu wo niki.

Ma' o Yesus wĭ huloko ünanga woiki, wĭ temo, ³⁹“No lio de' no hi abari okia ma Jou Madutu wo diai oka ngona ika.”

De o nyawa gënanga wo hi ngahu o ngĭ yö getongo o kota ma goronaka, okia o Yesus wo diai oka unangika.

O Yairus ngoi ora - O ngoheka mĭ peke-peke o Yesus

(Mat. 9:18-26; Mrk. 5:21-43)

⁴⁰Ma öraha o Yesus wo ma ki lioro o taaga ma hononga ika, o nyawa i wĭ buhuku ünanga de manga mörene karana önanga ma go giriaka i wĭ do damä ünanga. ⁴¹Daha wo böa wo ma tĕngo o pu puji ma tau genangoka ma baluhu. Ai romanga o Yairus. Unanga wo ma rukuku o Yesus ai himangoka de' wo gahoko de ma giria hupaya o Yesus wo böa ai tau ika, ⁴²karana ngoi ora mo ma tĕngo-tĕngoka ami umuru o taongo ngimoi de hinoto ngade-ngade mo honenge.

Ma go giriaka o Yesus wo mä dagi o Yairus ai tau ika, o nyawa i wĭ hi dehoto ünanga okia ino hönanga. ⁴³Manga hi dogoronaka naga oli o ngoheka mo ma tĕngo mo panyake mo ko kopoa o taongo ngimoi de hinoto i böto, i ma dohanga de ami mede yadono. Münanga ma mataka hagala ami tiwi de ami arata moi-moi ma titi mo ma houru ma doterika, ma' koiwa naga yakunu i mi togumu. ⁴⁴O ngoheka gënanga mo ma hi tigi o Yesus ai poretino, daha ma tigi o Yesus ai juba ma barene. O öraha gënanga o ngoheka mo ko kopoa gënanga i togumu. ⁴⁵O Yesus wo leha, “O nagona i hi tigi ngohi?”

O nyawa mata-mata i ma hi pongono. De o Petrus wo temo, “Bapa naga o nyawa duru manga ngöe i ni kilolitino; önanga i ni eho-ehoto Bapa!”

⁴⁶O Yesus wo temo, “Ma' naga o nyawa i hi tigi ngohi. Ngohi to hi öriki gënanga, hababu naga o kuata i hupu ngohi oka.” ⁴⁷O ngoheka gënanga mo ma näko ami manarama i hi orikoka. Ho' munanga ma ino de mo hahara daha mo ma rukuku o Yesus ai himangoka. De münanga mo hi ade-ade o nyawa mata-mata manga himangoka, ya dodoa ho münanga mĭ tigi o Yesus, de' ami panyake i togumu o öraha gënanga dika. ⁴⁸O Yesus wo mi temo munangika, “Ngohi ora, karana ngona no ngaku ngohino ngona no togumu. Noiki de ma halamati.”

⁴⁹Ma go giria o Yesus ka wo temo-temohi, wo ma tēngo o hu huloko o Yairus ai tau oka de wa ino. Unanga wī temo o Yairus ika, “Ngo ni ora Tuanga mo honengoka. Ngaro uha Tuanga ni hi dadi huhali ma Bapa Guru.”

⁵⁰Ma öraha o Yesus wo ihene gēnanga, ünanga wī temo o Yairus ika, “Uha no hawana. No ngaku dika, de’ ngo ni ora aha mo togumu.”

⁵¹I ma hi adonika o Yairus ai tau oka, ka o nyawa moi ö de o Yesus wa hi gumala ua yo wohama de de ünanga sowali ua o Petrus, o Yohanis, o Yakobus de’ o ngohaka gēnanga ngo mi ayo de ami ama dika. ⁵²Mata-mata o nyawa manga go giria yo ari de’ yo do dora karana o ngohaka gēnanga ami honenge. Ma’ o Yesus wä temo, “Uha ni ari. O ngohaka gēnanga mo honengua, münanga duga-duga mo ma idu!”

⁵³Onanga i wi go giete o Yesus, hababu önanga i hi öriki o ngohaka o ngoheka gēnanga mo honengoka. ⁵⁴I paha o Yesus wa sö o ngohaka gēnanga ami giama de’ wo temo, “No momiki, Ngohaka!” ⁵⁵O ngohaka gēnanga ami nyawa i lioli munangika, de’ o öraha gēnanga dika münanga mo momiki. I böto de gēnanga o Yesus wä huloko i mi tofo o ngohaka gēnanga. ⁵⁶O ngohaka gēnanga ami dimono duru yo hēranga. O nagona ika dika o Yesus wä duhunu ami dimono i hi ngahu i dä dadi gēnanga.

O Yesus wä huloko i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto

(*Mat. 10:5-15; Mrk. 6:7-13*)

9 O Yesus wä ahoko i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto, daha wa hi döaka onangika o kuaha la ya duhu o womaha ma dorou de’ i hi togumu o panyake. ²I paha ünanga wä huloko önanga yoiki ya hi togumu o nyawa yo po panyake de’ i hi ngahu o abari mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. ³“Uha ni ao okia naga nia do dagi oka,” o Yesus wä temo onangika. “Uha ni mä gao o diki-diki, ekola o hadaka ma popoje, ekola o inomo, ekola o tiwi, ekola o pakeanga hinoto. ⁴Kiaka dika ngini i ni tarima, ni gogere genangoka hi ädono ngini nia mala o kota gēnanga. ⁵De’ kiaka ngini i ni tarima ua, ma öraha ngini nia mala o kota gēnanga, nia parihuku nia lou ma hoatile ma kafo, hokä o ho hininga onangika.”

⁶I wi nö ni niki o Yesus i mä jobo, daha yoiki o desa-desa ika la i hi ngahu o Abari ma Oa gënanga de' ya hi togumu o nyawa yo po panyake kiaka de kiaka dika.

O Herodes wo bingu

(Mat. 14:1-12; Mrk. 6:14-29)

⁷Ma öraha o Herodes, wo po pareta o Galileaka, wo ihene mangale mata-mata i dä dadi gënanga, ünanga wo bingu. Hababu naga utu yo temo o Yohanis Wo ohi-ohiki wo wangokali. ⁸Naga oli yo temo o Elia wo böakali. O nyawa ma homoali yo temo, o nabi-nabi kahuruonino wo ma tēngo wo wangoli. ⁹O Herodes wo temo, “Ngohi tä hulokoka o nyawa ya tobiki o Yohanis ai häeke. Ma' o nyawa nënanga i moteke ma diai o naguna ünanga gënanga? Naga ma ngöe to ihenoka mangale ünanga.” De o Herodes wo hi dailako la iti wī märke o Yesus.

O Yesus wa hi ołomo o nyawa yä ribuhu motoa

(Mat. 14:13-21; Mrk. 6:30-44; Yoh. 6:1-14)

¹⁰O Yesus ai rasul-rasul i ma ki lioro de' yo ade-ade o Yesus ika mata-mata önanga ya do diai oka. O Yesus wa hi garo önanga, la woiki de de önanga i ma tingaka o Betsaida ma kota ika. ¹¹Ma' ma öraha o nyawa i hi öriki mangale o hali gënanga, önanga i wi niki o Yesus. Unanga wä tarima önanga, daha wä ade-ade onangika mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. De' unangö wa hi togumu o nyawa yo po panyake manga hi dogoronaka.

¹²Ma öraha o wange i muläenge i tumunu, ya ngimoi de ya hinoto o Yesus i wi nö ni niki ya ino o Yesus ino de' yo temo, “Bapa, o ngi nënanga i ma tingakino. I holoi ya oa Bapa nä huloko o nyawa ne önanga yoiki, hupaya önanga yakunu i mä lingiri o inomo de' o do dogumu o kapo-kapongika de' o desa-desa ika i kilolitino nënanga.”

¹³Ma' o Yesus wo haluhu, “Ngini dika nia hi ołomo önanga.”

I wi nö ni niki o Yesus yato, “Ngomi duga-duga mia roti motoa de' o nawoko ngai hinoto. Boteka ngomi ko kiani mi oiki mi ija o inomo la iti o nyawa mata-mata nënanga?” (¹⁴Ya takihiri naga ya ribuhu motoa o nau-nauru genangoka.)

O Yesus wä temo i wi nö ni n̄kika, “Niä huloko o nyawa ne önanga yo gogere i ma to toomu, ya takihiri ya moritoa o doomu moi.”

¹⁵I wi nö ni niki o Yesus gënanga ya diai okia o Yesus wa hetongoka onangika. ¹⁶Daha o Yesus wa l̄e o roti motoa de' o nawoko o ngai hinoto gënanga, i paha wo ma mataga o dihangile de' wo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. I paha de gënanga ünanga wa bëla-bëlaka o roti de' o nawoko gënanga de ai giama daha wo hi döaka i wi nö ni n̄kika la i hi kodoku o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga. ¹⁷Onanga mata-mata yolomo hi ädono yä punuhu. Daha i wi nö ni niki o Yesus ya toomu o inomo gënanga ma boloi ma ngöe o karaja ngimoi de hinoto.

O Petrus ai ma ngaku mangale o Yesus

(Mat. 16:13-19; Mrk. 8:27-29)

¹⁸O wange moi uku, ma öraha o Yesus ma go giriaka wo mä niata wo ma têngoka, de i paha i wi nö ni n̄kika ya ino unangino. O Yesus wä leha onangika, “I moteke o nyawa yato, ngohi nënanga o naguna?”

¹⁹Onanga yo haluhu, “Naga yato o Yohanis Wo ohi-ohiki. Naga ö yato o Elia, ma homoali yato o nabi kahuruonino wo ma têngo wo wangoli.”

²⁰“Ma' i moteke ngini mahirete, ngohi nënanga o naguna?” o Yesus wo leha.

O Petrus wo haluhu, “Bapa ngona o Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka.”

O Yesus wo hi ade-ade mangale ai hangihara de' ai honenge

(Mat. 16:21-28; Mrk. 8:31 - 9:1)

²¹Daha o Yesus wä temo i wi nö ni n̄kika, “O nagona ika dika ma ha kali-kali uha ni hi ngahu o hali gënanga.” ²²O Yesus wo temoli, “O nyawa manga Ngohaka marai ko kiani ma ngöe o huhu wa tagongo de' o tutuda-tutuda de' o imam-imam manga häeke, daha o agama ma guru-guru aha i wi lawani i ma teke ributu. Unanga aha i wi toma, ma' o wange hange oka aha i wi hi momikoli.”

²³I paha o Yesus wä temo o nyawa ika mata-mata naga i ma toomu ino genangoka, “O nyawa yo mau i hi niki ngohi, ko kiani ya wohanga manga diri mahirete ma paralu, ya moku manga salib o wange hi geto-getongo, de’ ma do dogumua i hi niki ngohi. ²⁴Hababu o nyawa yo mau yö riwo manga ngango, aha manga ngango i hihanga. Ma’ o nyawa i hi huba manga ngango mangale ngohi ahi paralu, aha manga ngango i halamati. ²⁵Okia ai utumu wo ma tēngo nako dunia mata-mata nēnanga i dadi ka to ünanga, ma’ unanga ai ngango i bodito de’ i hihanga? ²⁶Nako o nyawa yä māleke i ma ngaku mangale ngohi de’ ahi do dōtoko, o Nyawa manga Ngohakō aha i wi māleke wo ma ngaku o nyawa ge önanga, ma öraha ünanga wo böa aha de ai kuaha, de’ ai Ama ai kuaha, de o malaekat-malaekat yo tebi-tebini manga kuaha! ²⁷La ni hi öriki: nengoka dau nia hi dogoronaka naga yo honengua nako önanga ya mäge owahi ma Jou Madutu wo pareta.”

O Yesus wi hi mulia

(Mat. 17:1-8; Mrk. 9:2-8)

²⁸O Yesus wä dotoko o hali gēnanga done o minggu moi i paha ika ünanga wä ao o Petrus, o Yohanis de’ o Yakobus o loku ile la wo mā niata. ²⁹Ma go giria o Yesus wo mā niata genangoka ai biono i ngali, de’ ai pakeanga i arehe de i leto-letongo. ³⁰⁻³¹I todokanino o nyawa ya hinoto, gēnanga o Musa de’ o Elia i hi matoko manga diri de o horoga ma cahaya. Onanga i ma teke ade-ade de o Yesus mangale ai honenge kiaka i tedekanoka ua aha i dadi o Yerusalem oka. ³²O öraha gēnanga o Petrus de’ ai dodiawo yä kiokoka, ma’ i todokanino yo momiki, de’ i wi mäge o Yesus wo cahaya, de’ o nyawa ya hinoto gēnanga i ma oko ino de de ünanga. ³³Ma öraha o nyawa ya hinoto gēnanga yo mau i wi māla o Yesus, o Petrus wo temo o Yesus ika, “Bapa Guru, duru i rahai ngone nenangoka. Ka ya oa de ngomi mi hi goko o tau gahumu hange: moi to ngona Tuanga, moi to Musa de’ moi oli to Elia.” (O Petrus wo temo hoko gēnanga ma wo mangarati ua okia wo temo.)

³⁴O Petrus ma go giria ka wo temo-temohi, moi o lobi i böa, de’ yä hawo önanga hi ädono o Petrus de ai dodiawo yo hawana. ³⁵I paha o lobino gēnanga yo ihene o ilingi ma betongo, “Nēnanga ahi Ngohaka ti iri-iriki. Ni wi hi gihene ünanga!”

³⁶O ilingi gënanga i ma togumu i paha, önanga i wi mäke o Yesus wo ma têngokahi genangoka. I wi nö ni niki o Yesus i ma ri rídoka mangale mata-mata gënanga, de' o nagona ika ö de i hi ngahua, okia önanga ya mäke-mäke oka.

O Yesus wi hi togumu o ngohaka wo ma têngo i wi ngohamika o womaha ma dorou

(Mat. 17:14-18; Mrk. 9:14-27)

³⁷Yarehino ma wange o Yesus de' i wi nö ni niki ya ruange gënanga o Iokuku de yo uti, de' o nyawa yo wöe-wöe yo böa o Yesus ika. ³⁸Wo ma têngo o nauru yo wöe-wöe gënanga manga hi dogoronaka wo pöaka, "Bapa Guru, no hi riwo ni lega ahi ngohaka - ünanga wo ma têngo-têngoka ahi ngohaka! ³⁹Nako o womaha ma dorou i wi ngino, ünanga i todokanino wo pöaka de' ai röehe i tiri-tirihoka hi ädono ai uru i abo. O womaha ma dorou gënanga ka hoko genangika i wi hangihara ünanga de' i oluku i hupu unangoka! ⁴⁰Ngohi to gahokoka i ni nö ni niki Bapa ya duhu o womaha ma dorou gënanga, ma' onanga yakunua."

⁴¹O Yesus wo haluhu, "Gogule ua ngini nënanga. Ngini duru o nyawa ni tö toba lawani de' ni ngakua! Hi ädono muruonoka ngohi ko kiani to gogere de de ngini de' to sabari nginika? Ni ao nengino ani ngohaka gënanga!"

⁴²De o ngohaka gënanga wo ma dagi wi dumutu o Yesus, o womaha ma dorou gënanga i wi hi boha de' ai röehe i tiri-tirihoka. Ma' o Yesus wa pareta o womaha ma dorou gënanga i hupu de' o ngohaka gënanga wo togumu. De o ngohaka gënanga wi hi lapahi oli ai ama ika. ⁴³Mata-mata o nyawa yo hëranga ya mäke ma Jou Madutu ai kuaha hoko gënanga ma amoko.

O Yesus wo hi ade-ade oli mangale ai honenge

(Mat. 17:22-23; Mrk. 9:30-32)

Ma öraha o nyawa ka yo hëra-hërangohi ya mäke mata-mata wa do diai, o Yesus wä temo i wi nö ni nikika, ⁴⁴"Nia tailako ni hi do diai de uha nia wohanga ahi demo-demo nënanga. O Nyawa manga Ngohaka aha i wi hi lapahi o nyawa manga kuaha ika." ⁴⁵Ma' i wi nö ni niki o Yesus gënanga i mangarati ua ai demo gënanga. O hali gënanga wa rahasia onangika hupaya önanga i mangarati ua. Ma' onanga yo hawana yo leha o hali gënanga unangika.

O nagona i holoi yo lamoko?

(Mat. 18:1-5; Mrk. 9:33-37)

⁴⁶I wi nö ni niki o Yesus manga hi dogoronaka i puda o ributu mangale manga hi dogoronaka o nagona i holoi yo lamoko. ⁴⁷O Yesus wo hi öriki to önanga manga dibanga, hababu gënanga ünanga wa lē o ngohaka ma i teteke wo ma tēngo, de' o ngohaka gënanga wī oko ilē ai datekoka. ⁴⁸Daha ünanga wä temo i wi nö ni nikika, “O nyawa yä tarima o ngohaka nënanga karana ngohi, ma mangarati i hi tarima ngohi. De' o nyawa hi to tarima ngohi, i wi tarima ünanga wo hi hö hulo-huloko ngohi. Hababu o nyawa yo ete-eteke nia hi dogoronaka, ge ünanga i holoi wo amoko!”

O nyawa i ni lawanua ngini, i ni hi böa nginika

(Mrk. 9:38-40)

⁴⁹O Yohanis wo temo, “Tuanga, ngomi miä mäke o nyawa ya duhu o hetanga de to ngona ani romanga, de' ngomi mi wī duhunu ünanga, hababu ünanga ngone ino ua.”

⁵⁰“Uha ni wī duhunu ünanga,” o Yesus wī temo o Yohanis ika de' i wi nö ni niki o Yesus ma homoahi, “hababu o nyawa i ni lawanua, ma mangarati i ni hi böa ngini.”

Moi o kapongo o Samaria ma bereraka yoluku i wi tarima o Yesus

⁵¹Ma öraha i tigi oka o Yesus i wi goraka o horoga ika, ünanga wa putuhu la woiki o Yerusalem ika. ⁵²Ho ünanga wä huloko o nyawa yoiki yo hira, ünanga wo turu. O nyawa wä hulo-huloko gënanga yoiki, de yo wohama o kapongo moi o Samaria ma bereraka la ya sadia o Yesus ai kia honanga. ⁵³Ma' o nyawa o kapongoka gënanga yoluku i wi tarima o Yesus, hababu i nyata-nyata duru ünanga ai dumutu o Yerusalem ika. ⁵⁴Ma öraha i wi nö ni niki o Yesus ena gënanga o Yakobus de' o Yohanis i hi öriki o hali gënanga, önanga yo temo, “Jou, boteka Jou no mau, ngomi mi gahoko o uku i uti o dihanguku la yä binahaka o nyawa ne önanga?”

⁵⁵O Yesus wo ma iduloko, daha wä ngamo önanga. ⁵⁶I paha de gënanga önanga yoiki o kapongo ma homoa ika.

O nyawa yo mau yo dadi i wi nö ni niki o Yesus*(Mat. 8:19-22)*

⁵⁷O Yesus de' i wi nö ni niki ma go giria i hi gila-gila manga do dagi, naga o nyawa i wi temo o Yesus ika, "Bapa, ngohi to mau to ni niki Bapa kia ika dika!"

⁵⁸O Yesus wo haluhu, "O kaho honganika de ma arukoka, de' o totaleo de ma igutoka, ma' o Nyawa manga Ngohaka koiwa ai ngi wo ma hi ruba-ruba." ⁵⁹Daha o Yesus wi temo wo ma tengoli, "No hi niki ngohi."

Ma' o nyawa gënanga wo temo, "Bapa no hi hi gumala ngohi to liohi la ti lungunohi ahi ama."

⁶⁰O Yesus wo haluhu, "Mala ika o nyawa yo hone-honengoka ya lungunu mahirete manga nyawa yo hone-honengoka. Ma' ngona, noiki de' no hi ngahu-ngahu o abari ma Jou Madutu wo mulaengoka wo pareta."

⁶¹Naga o wo ma tēngo ma homoa wo temo, "Bapa ngohi to mau to ni niki Bapa, ma' no hi hi gumala ngohi to liohi la to ma hi ngahu ohi."

⁶²O Yesus wi temo o nyawa ika gënanga, "O nyawa yo mulaengoka yo pajeko, de i ma lega manga poretoko, i patutua yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati."

O Yesus wä huloko i wi nö ni niki ya mori tumidi

10 I paha gënanga ma Jou wä iriki ya mori tumidoli i wi nö ni niki, daha wä huloko ya ho hinoto, önanga yo hira o kota yo getongo de' o ngi kiaka o Yesus wo mau wö dulu. ²"Ma hasili aha ya utu-utuku i wöe," wä temo onangika, "ma' yo ko karajanga yo utuku duga-duga manga huhutulu. Hababu gënanga, ni gahoko ma dumule ma dutu ika hupaya ünanga wo hi dingoto yo mo manarama la ya utuku ma joro ma hasili. ³Aa, ni mä jobo! Ngohi ti ni huloko ngini hokä o duba o kaho honganika ma hi dogoronaka. ⁴Uha ni ao o tiwi ma ngi ekola o bilaono, ekola o hapato. O ngëkomo ma hoanika, ka o nyawa moika ö de uha ni ma togumu niä horomati. ⁵Nako ngini ni wohama o tau moika, i hira ni temohi, 'Tanu naga o dame o tau nënanga ma goronaka.' ⁶Nako genangoka naga o nyawa yo igo o dame, nia dame ma tabea gënanga aha i gogere onangoka; nako kowali, nia ki lioli nia dame ma tabea gënanga. ⁷Ni gogere o tau moi oka dika. Nia tarima okia i ni hi döaka nginika genangoka,

hababu o nyawa yo manarama manga haku ya tarima manga hewa. Uha ni ma to tururu o tau moi oka de o tau moika. ⁸Nako ngini nia ika o kota moi oka de' dokengoka ngini i ni buhuku ka i ro rahai, nia o lomo okia i ni hi döaka nginika genangoka. ⁹Nia hi togumu o nyawa yo po panyake o kota gënanga ma goronaka, de' nia hi ngahu genangoka dau ma nyawa, 'Ma Jou Madutu de ma japati aha wo muläenge wo pareta hokä o Koano nia hi dogoronaka.' ¹⁰Ma' nako ngini nia ika o kota moi oka de' genangoka dau i ni tarima ua ngini, ni hupu o ngekomika de' nia hetongo, ¹¹'I goungu nia kota ma kafo ya tau-taulika mia lōu oka, ngomi mia hurero hokä o ho hininga nginika. Ma' ni hi öriki i tigi oka ma öraha ma Jou Madutu wo muläenge wo pareta hokä o Koano, ngini nia hi dogoronaka!' ¹²Nio ho hininga, o kiamati ma wange oka, ngaro de o kota gënanga ma nyawa, ma o Sodom ma nyawa ohi aha i holo i gapanga ma Jou Madutu wä apongo!"

O kota i ngaku-ngaku ua

(Mat. 11:20-24)

¹³"Ni bodito ngini, o Korazim ma kota! De' ni bodito ngini o Betsaida ma kota! Ho hi ade i hëra-hëranga i do diai nia hi dogoronaka gënanga nako i diai oka o Tirus de' o Sidon ma kotaka, marai ma nyawa genangoka ma dekanoka yo toba yo diai oka ua o baradoha, de' ya päke o huha ma pakeanga de inoli o kafo yo gelenga manga mumukoka. ¹⁴O kiamati ma wange oka, nako de ngini, o Tirus de' o Sidon ohi ma nyawa aha i holo i gapanga ma Jou Madutu wä apongo. ¹⁵De' ngini, o Kapernaum ma kota! Ngini ni ato bote, ngini aha i ni tede ile hi ädono o horoga ika? Kowali! Ma' ngini aha i ni umo o naraka ika!"

¹⁶Daha o Yesus wä temo i wi nö ni niki, "O nyawa i ni hi gihene ngini, i hi hi gihene ngohi. O nyawa i ni tila ngini, i hi tila ngohi. De' o nyawa i hi tila ngohi, i wi tila ö ünanga wo hi hulo-huloko ngohi."

I wi nö ni niki ya mori tumidi i ma ki lioro

¹⁷Ya mori tumidi i wi nö ni niki i ma ki lioro de manga mörene duru. "Jou," önanga yo temo, "o womaha ma dorou ma i mi hi moteke ngomino nako ngomi mia pareta önanga de to ngona ani romanga Jou!"

Moi o kokakatama. (10:19)

¹⁸O Yesus wo haluhu, “Ngohi ta mäke o Ibilihi i tifa o dihanguku hokä o leletongo. ¹⁹La ni hi öriki! Ngini ti ni hi döakoka o kuaha hupaya ngini yakunu nia doko o dodiha de’ o kokakatama de inoli nia tobiki hagala o haturü manga kuata, de koiwa naga okia naga moi ö de yakunu i ni bodito ngini. ²⁰Ngaro hoko gënanga ma uha ni mörene karana o womaha ma dorou i ni hi moteke nginika. I holoï ya oa ngini ni mörene karana nia romanga ya tulihï o horogaka.”

O Yesus wo mörene

(Mat. 11:25-27, 13:16-17)

²¹O öraha genangö, o Yesus wo mörene karana ma Jou Madutu ai Womaha i wi kuaha. O Yesus wo temo, “Ama, o Jou na ko kuaha o dihanga de’ o dunia! Ngohi to tarima kasi ngona ika karana mata-mata gënanga ngona na rahasia o nyawa yo so sawaro ika de’ de manga do dotokoka ika, ma’ ngona no hi matoko o nyawa yo ho hakola ika ua. Genangala ya sanangi ani hininga Ama.

²²Hagala mata-mata no hi döakoka ngohino Ama. Ma homoa de ngona Ama, ka o nyawa moi ö de koiwa i wi näko ma Ngohaka, ma homoa de ma Ngohaka ka o nyawa moi ö de koiwa i ni näko ngona Ama.”

²³Daha o Yesus wo mä lega i wi nö ni nïkika, i paha wä temo onangika mahirete, “Ni utumu ngini karana nia mäke oka okia nia mäke-mäke o öraha nënanga. ²⁴Hababu ni ma hininga: Manga ngöe o nabi de’ o koano yö nahihu ya mäke ngini nia mäke-mäke o öraha nënanga, ma’ onanga ya mäke ua. Onanga

yö nahihu yo ihene ngini ni ihe-ihene o öraha nënanga, ma' onanga yo ihenua."

O hi totero o Samaria ma nyawa ai hininga ya oa-oa

²⁵I paha wo ma tēngo o agama ma guru wo ma oko de wī taili o Yesus. Unanga wo leha, "Bapa Guru, ngohi ko kiani okia to diai hupaya yakunu ta tarima o ngango ma dutu de' i kakali?"

²⁶O Yesus wo haluhu, "Okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka? Sarakia ani da märke mangale o hali gënanga?"

²⁷O nyawa gënanga wo haluhu, "‘Ni dora ani Jou Madutu de ani hininga ma gahumu, de' ani jiwa ma gahumu, de ani kuata mata-mata, de' de ani akali i to tiai,' de' ‘Nä dora ani dodiawo hokä ngona nö dora ani diri mahirete.’"

²⁸"Ani bo baluhu gënanga i tiai," o Yesus wato. "Na diai gënanga, done ngona aha no wango."

²⁹Ma' o agama ma guru gënanga wo mau ai diri i tiai. Unanga wo leha, "O nagona to ngohi ahi dodiawo gënanga?"

³⁰O Yesus wo haluhu, "Naga o nauru wo ma tēngo o Yerusalem oka de wo uti o Yerikho uku. O ngëkomo ma hoanoka ünanga i wi tagoko o nyawa ma dorou oka yo ora-ora, de ya ora mata-mata ai kia honanga, i wi gohara ngade wo honenge, daha i wi maā ika wo bitikangīle o ngekomoka de ai nabo ma ago-agomo. ³¹I ma teke korona ma imam wo ma tēngo wa ka inoli o ngekomino gënanga. De wī märke o nyawa gënanga wo bitikangīle, ünanga wo rehene o ngëkomo ma hononga ika, daha ka wo gila-gila. ³²Ko genangoli de o Lewi ma nyawa wo ma tēngo, wa ka ino genangino; de wī märke o nyawa gënanga, ünanga wo ma hi tigi-tigika la wī tailako. Ma' unanga ma ka wo rehene o ngëkomo ma hononga ika, daha ka wo gila-gila.

³³Ma' i paha o Samaria ma nyawa wo ma tēngo, ai do dagi ma go giriaka, genangino wa ka inoli. Ma öraha wī märke o nyawa gënanga wo bitikangīle, ai hininga duru i wi tora karena wī dora.

³⁴O Samaria ma nyawa gënanga wo ma togumu, de wī ukeruku o nyawa gënanga daha wa tebini ai nabo-nabo de o angguru de' wa houru de o minya, i paha wa pakiti ai nabo-nabo gënanga. I böto gënanga ünanga wi hi döa o nyawa gënanga ai jara īle, daha wī ao o du dulu ma tau ika de' wī paliara. ³⁵Yarehino ma wange ünanga wa lē o tiwi o rupia ribuhu hinoto de' wo hi döaka o du dulu ma tau ma dutu ika de wo temo, 'Ni paliara ne ünanga, de' nako ni paliara de ma tiwi nënanga yadonua, na

päke ohi dika ani tiwi, aha ngohi ta fangu damä nako ngohi to ma ki lioro nengino.’”

³⁶I paha o Yesus wo hi bo baha o ade-ade gënanga de o lo leha nënanga, “O nyawa ya ruange nënanga, i moteke ani da mäke o nagona yo diai hokä ai dodiwawo o nyawa i wi ora-ora ika gënanga?”

³⁷O agama ma guru i wi leha-leha gënanga wo haluhu, “O nyawa i wi riwo-riwoka o nyawa i wi ora-ora gënanga.”

“Aa, noiki de na diai hokä hoko genangoli!” o Yesus wo temo.

O Yesus wä dulu o ngo Marta de' o ngo Maria

³⁸I paha o Yesus de' i wi nö ni niki i hi gila-gila manga do dagi, de i ma hi ädono o desa moi oka. Genangoka o ngoheka mo ma têngo ami romanga o ngo Marta, mi ahoko o Yesus wo tulu manga tau ika. ³⁹O ngo Marta ngo mi dodoto mo ma têngo ami romanga o ngo Maria. O ngo Maria nënanga mo gogeruku mo ma hi tigi-tigika ma Jou Yesus ika mo hi gihene ai do dötoko. ⁴⁰Ma o ngo Marta duru mo ka ika mo ka ino mo leleani manga tau oka. Münanga moiki o Yesus ika de' mo temo, “Jou boteka Jou no haduli ua o ngo Maria mo hi maḷa ika ngohi dika mahirete to karajanga? No mi huloko münanga mo hi riwo!”

⁴¹“Marta, Marta!” ma Jou wo haluhu. “Ngonā no hawatere de' no tasibu na pikiri nënanga de' genanga; ⁴²ena hioko duru i paralu duga-duga moi. De' o ngo Maria ma irikoka ma oa-oa, de aha yakunua ya lē munangoka.”

O Yesus wä dotoko o hubayanga

(Mat. 6:9-13, 7:7-11)

11 O wange moi uku o ngi moi oka o Yesus wo mā niata. I böto wo mā niata wo ma têngo i wi nö ni niki manga dodiwawo wo temo, “Jou, abe ika no mi dotoko ngomi mi mā niata hokä o Yohanis wä dotoko i wi nö ni niki i mā niata.”

²De o Yesus wä temo onangika, “Nako ngini ni mā niata, ni temo hoko nënanga,

‘Ama,

Ngona ma Jou Madutu no ma Têngo-têngoka.

Tanu ngona i ni huba de' i ni horomati.

³No mi hi döaka o wange hi getongo
o inomo ngomi mi po paralu.

⁴ No hi apongo mia baradoha,
hababu ngomi ö mia hi apongo o nyawa ya howo-howonoka
ngomino.

De' uha no hi gumaĀa ngomi i hihanga mia ngongaku ma
öraha ngomi i mī taili.' ”

⁵O Yesus wā temo i wi nö ni nikika, “Ade-ade ngini nia hi dogoronaka wo ma tēngo woiki ai dodiawo ai tau ika o hutu i gorona ika, de' wo temo, ‘Hobata, no hi hi bau ohi ani roti o gahumu hange, ⁶hababu ahi dodiawo ai do dāgi ma goronaka, nēnanga dahaö wo tulu ahi tau ino de' ngohi ahi inomo koiwa ti hi döaka unangika!’ ⁷Ade-ade ani dodiawo na ika-ika unangika gēnanga ai tau ma goronaka de wo haluhu hoko nēnanga, ‘Uha no hi diai o huha! O ngorana i kusi oka de' ngohi de ahi ngohangohaka mi ma idu oka. Ngohi takunua to momiki de' to ni hi döaka okia naga ngona ika.’ ”

⁸“Daha sarakia?” o Yesus wo temoli. “Ngohi tato, i goungu hoko gēnanga! Ngarokö ngona ganga ai dodiawo, ünanga aha woluku wo momiki de' wo ni hi döaka okia naga moi ngona ika. Ma' i ma teke korona karena ngona i ni mālekua no gahoko unangika no go gi lio, ho' unanga aha ka wo momiki de' wo ni hi döaka ngona ika okia ngona no pö paralu. ⁹Ho', ngohi ti nī temo nginika: Ni gahoko, ngini aha i ni hi döaka; nia lingiri, ngini aha nia māke; ni tolo, o ngorana aha i ni do belenga nginika. ¹⁰Karena o nyawa yo gaho-gahoko aha ya tarima; o nyawa ya lingi-lingiri aha ya māke, de' o nyawa yo tolo-tolo aha ya do belenga o ngorana. ¹¹Ngini nia hi dogoronaka naga o ama wo hi döaka o dodiha ai ngohakika nako wo gahoko o nawoko? ¹²Ekola wo hi döaka o kokakatama, nako wo gahoko o gohi? ¹³Ngarokö ngini i torou, ngini ka ni hi öriki nia hi döaka ma oa-oa nia ngohakika. Okiali o Ama o horogaka! Unanga aha wa hi döaka ai Womaha onangika yo gö gaho-gahoko unangika!”

O Yesus de o Beelzebul

(Mat. 12:22-30; Mrk. 3:20-27)

¹⁴O wange moi uku o Yesus wa duhu o womaha ma dorou wo mou-mou oka wo ma tēngo de i hupu. O womaha ma dorou gēnanga i hupu oka, o nyawa gēnanga muläenge wo temo-temo. Manga ngöe yo hēranga, ¹⁵ma' naga utu yo temo, “Unanga wakunu wa duhu o womaha ma dorou karena o Beelzebul o womaha ma dorou gēnanga manga häeke ai kuaha.”

¹⁶Naga ö o nyawa ma homoa yo mau i wi taili o Yesus, ho' onanga yo gahoko ünanga wo diai i hëra-hëranga moi hokä o nonako ünanga wo böa ma Jou Madutu ino. ¹⁷Ma' o Yesus wo hi öriki to önanga manga dungutu. De ünanga wä temo onangika, "Nako o negara moi i tinga-tingaka o doomu moi-doomu moi i ma teke haturü, o negara gënanga aha i tedekanua. De' o tau moi ma dolā i ma tinga-tingaka de i ma teke haturü, aha yo kilianga. ¹⁸Hoko genangoli o Ibilihi ma pareta ma goronaka; nako o doomu moi i ma ka ngamo de o doomu ma homoa, ma pareta gënanga aha i kilianga. Ngini ni ato bari ngohi ta duhu o womaha ma dorou karena o Beelzebul ma kuaha. ¹⁹Nako hoko gënanga, de o nagona manga kuaha i nī ni nīki ya duhu o womaha ma dorou gënanga? I nī ni nīki gënanga mahirete i hi nyata i goungu ngini nia howono! ²⁰Ma' ngohi ta duhu o womaha ma dorou de ma Jou Madutu ai kuaha, de' genanga ma mangarati ma Jou Madutu wo mulaengoka wo pareta ti ngini nia hi dogoronaka.

²¹Nako wo ma tēngo wo kua-kuata, de ai daë i ngodu-ngodumu, wö göana ai tau mahirete, done mata-mata ai kia honanga aha i halamati. ²²Ma' nako wo ma tēngo wo ora-ora i holoi wo kuata de' wī utumu, done o nyawa i holoi wo kua-kuata gënanga aha wa ora mata-mata ai daë o tau ma dutu gënanga wö ngano-nganono, daha wo hi ko kodoku mata-mata ai kia honanga.

²³O nyawa i hi hi böa ua ngohi, i gou-goungu i hi lawani ngohi, de' o nyawa i hi riwo ua ngohi, i gou-goungu ya kilianga ahi manarama!"

O womaha ma dorou i lioli

(Mat. 12:43-45)

²⁴"Nako o womaha ma dorou yä malāka i ma tēngo ani, o womaha ma dorou gënanga i kokiloliti o ngī ma du dudungoka mangale i mā lingiri o do dogumu, ma ënanga i mā märke ua. Mangale o hababu gënanga, ënanga i temo, 'O tau ta malā-malāka genangika aha ngohi tö gi lio!' ²⁵Ma öraha ënanga i ma hi adonika dokengoka, ënanga ya märke ika o tau gënanga ma debi-debini de' i hi diai oka. ²⁶Daha ënanga i oiki de' yao o womaha ma dorou ma homoa gahumu tumidi de i holoi i torou de ënanga. I paha önanga yo wohama ma nyawa ika gënanga

daha yo gogere genangoka. De' ma baha o nyawa gënanga wo dadi i holoi i torou de ma do di hiraka de."

O utumu ma dutu

²⁷O Yesus wo temo hoko gënanga i paha, o ngoheka mo ma têngo yo wõe-wõe manga hi dogoronaka gënanga mi temo o Yesus ika, "I goungu mo utumu o ngoheka mo ni hi ngohan-gohaka de' mo ni hu huhu ngona!"

²⁸Ma' o Yesus wo haluhu, "I holoi oli yo utumu o nyawa yo ihe-ihene ma Jou Madutu ai demo de' ya diai!"

Manga ngöe o nyawa yo gahoko o Yesus wo diai i hëra-hëranga

(Mat. 12:38-42)

²⁹Manga ngöe o nyawa ka wi hi doomu inohi o Yesus, ünanga wo hi gila-gila ai demo, wato, "I torou holi o nyawa o öraha nënanga. Onanga yo gahoko okia naga i hëra-hëranga hupaya önanga yakunu i hi ngaku, ma' aha ka moi ö de ya hi döakua i hëra-hëranga onangika, sowali ua i hëra-hëranga mangale ma Nabi Yunus. ³⁰Hokä ma Nabi Yunus i ma hi rupa i hëra-hëranga o Niniwe ma nyawa ika, ko genangoli o Nyawa manga Ngohaka aha i dadi okia naga i hëra-hëranga mangale o nyawa o öraha nënanga. ³¹O kiamati ma wange oka, ma Jou Boki (o koano ngoheka) o Korehara ma berera uku aha mo momiki de o nyawa o öraha nënanga, de' mo hi daaere manga howono. Hababu, iti mo ihene o Salomo wo so sawaro ai do dötoko, ma Koano ngoheka gënanga mo diai o do dagi ma go gurutika o dunia ma batingoka de ma ino. Ma' oraha nënanga nenangoka naga i holoi wo lamoko de ma Salomo! ³²O kiamati ma wange oka, o Niniwe ma nyawa aha yo momiki de o nyawa o öraha nënanga, de' i hi daaere manga howono, hababu o Niniwe ma nyawa yo toba de' o baradoha yo diai oka ua ma öraha o Yunus wo riwayati onangika. Ma' oraha nënanga nengoka naga i holoi wo lamoko de o Yunus!"

O dararono de' o hu hutu

(Mat. 5:15, 6:22-23)

³³"Moi ua o nyawa ya tuhuku manga hilo de ya iunika ekola ya tamunuku de o rube. Unanga aha wa kelenga o hilo gënanga ma totodengoka, hupaya o nyawa yo woha-wohama yakunu ya mäke ma dararono. ³⁴O lako ganga o röehe ma hilo. Nako ani

lako i dodono, ani röehe ma gahumu i to tararono. Ma' nako ani lako i gawa, ani röehe ma gahumu i hu hutu. ³⁵Hababu gënanga, ni ma hi do diai, uha hi ädono o dararono ngonaka gënanga i dadi i hu hutu. ³⁶Nako ani röehe ma gahumu i tararono, de' ma hononga ö ma i hu hutua, done ani röehe ma gahumu gënanga ka i to tararono hokä o hilo ma dararono yo di hiwarino."

O Yesus wa hi daaere o Farisi ma nyawa de' o agama ma guru-guru

(Mat. 23:1-36; Mrk. 12:38-40)

³⁷O Yesus wo ade-ade i böto, o Farisi ma nyawa wo ma tēngo wī ahoko o Yesus wo lomo ai tau oka. O Yesus woiki wo lomo genangika. ³⁸O Farisi ma nyawa gënanga wo hēranga wī mäke o Yesus wo lomo de ai giama wa ihorua i hira i moteke o agama ma datoro. ³⁹Hababu gënanga ma Jou wī temo unangika, "I goungu ngini o Farisi ma nyawa biaha nia tebini nia udo-udomo de' nia dodai ma poreto, ma' nia diri mahirete ma goronaka i ömanga de o biaha ni ora-ora de' o dorou. ⁴⁰Ngini ni bodo! Mode ko i goungua ma Jou Madutu wa do diai ma poreto gënanga wa diai oka ma goronaka ö? ⁴¹Naga nia udo-udomo de' nia dodai ma goronaka gënanga, ko kiani gënanga doka nia hi döaka o nyawa yo mö mihikini ika. De hoko gënanga ma do dagi mata-mata aha i dadi i tebini mangale ngini.

⁴²Ni bodito ngini, o Farisi ma nyawa! Ni dato-datomo ma hasili hokä o hulahi, de' o bawa de' o gau-gauku ma homoahi, o regu ngimoi, ngini ni hi döaka ma Jou Madutu ika o regu moi, ma' o adili de' o dora ma Jou Madutu ika ngini ni ma lega ika ua. Ena hioko gënanga doka ko kiani ngini nia diai, de ma homoahi yakunua ni alipä.

⁴³Ni bodito ngini, o Farisi ma nyawa! Ngini nio igo o ngi-o ngi duru de ma horomati o pu puji ma tau ma goronaka, de' nio igo i ni horomati o paha-paharoka. ⁴⁴Ni bodito ngini! Ngini hokä o lungunu o jere oka, koiwa ma nonako kiaka ya mao ua o nyawa ya doko-doko ma ko i hi do dogumua."

⁴⁵Wo ma tēngo o agama ma guru wī temo o Yesus ika, "Bapa Guru, de o demo-demo gënanga, Bapa ngomi ö no mi hi kauku!"

⁴⁶O Yesus wo haluhu, "Ni bodito ngini ö, o agama ma guru-guru! Ngini nia hi patutu o hali ma hü huha de' ni hi döaka o

datoro ma do dubuho, ma' ngini mahirete ka ma huhutulö ma ni oluku niä riwo o nyawa i hi dagi-dagi o datoro gënanga. ⁴⁷Ni bodito ngini! Ngini ni hi goko o nabi-nabi manga jere, kiaka nia ete de nia tohora mahirete yä toma. ⁴⁸Ho' ngini mahirete ni ma ngaku kiaka ngini ni hi moteke okia nia ete de nia tohora ya do diai oka; hababu i gongu önanga yä tomäka o nabi-nabi gënanga de nginila nia oko manga jere. ⁴⁹Hababu gënanga ma Jou Madutu ai Sawaro i temo, 'Ngohi aha to hi dingoto onangika o nabi-nabi de' ahi hu huloko-hu huloko; o hidoku moi aha yä toma de' o hidoku moi aha yä aniaya!' ⁵⁰Ma Jou Madutu wo diai gënanga hupaya o nyawa o öraha nënanga yä hukumu karana o doma ya do diai oka o nabi mata-mata ika ka de ma dero o dunia i dadi, ⁵¹muläenge de o Habel i wi töma hi ädono o Zakharia i wi toma, kiaka i ma dadi o hu huba ma ngi de' ma Jou ai Tau ma hi dogorona. Ni ngaku: O nyawa o öraha nënanga marai aha yä hukumu karana mata-mata gënanga.

⁵²Ni bodito ngini, o agama ma guru-guru! O kusi la i hi helenga o sawaro ma ngorana i gogonika ngini oka, ma' ngini mahirete ni oluku ni wohama ma gorona ika la nia lingiri o sawaro gënanga. I lio ya ino ngini nia tä tatoko o nyawa i ma hi do dailako yo wohama ma gorona ika!"

⁵³Ma öraha o Yesus wa maä o ngi gënanga, o agama ma guru-guru de' o Farisi ma nyawa i wi ngëlo o Yesus de ma giria. Onanga yo muläenge manga demo ya umo-umo o Yesus ika hupaya ünanga wo mau wo ade-ade o hali ma ngöe. ⁵⁴De' oraha gënanga önanga i wi tailako i hi do diai la ya tagoko iti moi wo hi demo i hö howo-howono.

O ho hininga o nyawa yo elu-elukika

(Mat. 10:26-27)

12 O nyawa de ma ribu-ribuhu i ma kehoto hi ädono naga i ma ko doko manga Iou. O nyawa manga ngöe gënanga ma go giriaka i ma toomu, o Yesus wä temo i wi nö ni nikika, "Ni ma hi do diai mangale o Farisi ma nyawa manga ragi, ahi dungutu, to önanga manga tengeluku. ²Koiwa naga i iu-iunu aha ko i mäke ua, de' koiwa i ro rahasia de aha ko i kiliangua. ³O hutu-hutu ngini nia hetongo, aha yo ihene o wange-wange; de' ngini ni hi hudu o nyawa manga ngaukika o kamari i beno-beno ino ma goronaka, aha i hi ngahu-ngahu kia ika honanga."

Ni wī modongo ma Jou*(Mat. 10:28-31)*

⁴“Nio ho hininga, ahi dodiawo! Uha niä modongo onangika ya töma-töma nia röehe ma' yakunua yo diai i holoī de gēnanga.

⁵Ka ya oa de ngohi ti ni hi dumutu nginika o naguna ko kiani ngini ni wī modongo. Ni wī modongo ma Jou Madutu ika! Hababu wi nī toma i böto, ünanga wo kuaha ö wi nī umo o naraka ika! Ni ngaku, ünanga ko kiani ngini ni wī modongo.

⁶Gahumu motoa o totoai ya hukunu o rupia ratuhu hinoto. Ngarokö hoko gēnanga ka moi ö de ma Jou Madutu wa wohangua. ⁷Nia tadauru nia häekoka ö ma i etongoka mata-mata, hababu gēnanga uha ni hawana; ngini nia ija i holoī i kurutile de o totoai!”

Hi hi gongu o Kristus o kawaha manga himangoka*(Mat. 10:32-33, 12:32, 10:19-20)*

⁸“Nio hininga ni hi do diai: O nyawa i ma hi nyata o kawaha manga himangoka i gongu önanga i hi nö ni niki, o Nyawa manga Ngohakö aha wa hi gongu ma Jou Madutu ai malaekat-malaekat manga himangoka. ⁹Ma' o nyawa i ma hi pongono o kawaha manga himangoka önanga i hi nö ni niki, o Nyawa manga Ngohakö aha wa hi pongono ma Jou Madutu ai malaekat-malaekat manga himangoka.

¹⁰Nako o nyawa okia naga moi yo temo i wi lawani o Nyawa manga Ngohaka, ünanga yakunu i wi hi apongo; ma' nako ünanga wo hi kauku ma Jou Madutu ai Womaha, ünanga yakunua i wi hi apongo.

¹¹Nako ngini i nī ao o pu puji ma tau ika la ya lingiri nia howono ekola nia diai o po pareta ekola yo ko kuaha manga himangoka, uha ni hawatere mangale aha sarakia nia diri nio riwo ekola mangale okia ko kiani ngini ni temo. ¹²Hababu okia ko kiani ngini ni temo gēnanga ma orahoka aha ma Jou Madutu ai Womaha i nī dotoko nginika.”

O hi totero o kaya ma nyawa wo bodo-bodo

¹³Yo wöe-wöe manga hi dogoronaka wo ma tēngo wī temo o Yesus ika, “Bapa Guru, no hi taili Bapa nī huloko ahi dodoto wo hi hi döaka ngohino o arata o hidoku moi mia ama wa māla-māla ika.”

¹⁴O Yesus wo haluhu, “Ria dodoto, o nagona i hi goraka ngohi to dadi o hakimi ekola to hi ko kodoku i ni hinoto nia puhaka?” ¹⁵I paha genangoka dau ma nyawa mata-mata o Yesus wä temo, “Ni ma hi do diai de’ ni mä göana, uha hi ädono ngini ni kalīlu. Hababu o nyawa manga wo wango i ma hi gagao ua de ai kaya, ngarokö ai arata duruë i wöe.”

¹⁶Daha o Yesus wo ade-ade o hi totero nënanga, “Naga wo ma tēngo wo kaya. Unanga de ai tonakoka, de ma hasili i wöe. ¹⁷O nyawa kaya gēnanga muläenge wo ma pikiri ai hiningaka, ‘Tato ta gogono ahi tonaka ma hasili koiwakali o ngi. Okia to hi akali o öraha nënanga?’ ¹⁸I paha ünanga wa pikiroli de’ wa temo ai dirika mahirete, ‘Aa, ngohi naga ahi akali; ahi gudanga aha tä huloko ya kilianga daha to hi goko i holoi i lamoko. La genangoka aha ta gogono mata-mata ahi pine de ahi barabaranga ma homoa.’ ¹⁹I paha aha ta temo ahi dirika mahirete, ‘Ngonano utumu! Hagala ma oa-oa ngona na paretaka, de’ aha ko i mata ua de ma tao-taongo. No ma hi batongo o öraha nënanga! Nokere de nolomo de’ no ma hi so sanangi!’ ²⁰Ma’ ma Jou Madutu wi temo unangika, ‘Hei bodo! O hutu nënanga dika ngona aha no honenge, daha o nagona aha ya puhaka ani kaya mata-mata ngona na to toomu oka mangale ani diri gēnanga?’

²¹Hoko gēnanga i ma dadi de o nyawa moi-nyawa moi kiaka i ma hi dailako yo dadi kaya mangale manga diri mahirete, ma’ i ma hi dailako ua yo dadi kaya ma Jou Madutu ai lakoka.”

Ni wi ngaku ma Jou Madutu ika

(Mat. 6:25-34)

²²O Yesus wä temo i wi nö ni nikika, “Gēnanga ma hababu ngohi to temo, ‘Uha ni hawatere mangale nia ngango, ena gēnanga okia aha ngini nia olomo, ekola okia aha ngini nia päke.’ ²³O ngango ganga i holoi de o inomo, de’ o röehe i holoi de o pakeanga. ²⁴Nia tailako o totaleo o wogono! Enanga i datomua, i utukua, ma gudanga ekola ma inomo ma tau ö ma koiwa. Ma’ ma Jou Madutu wa paliara ēnanga! Ngini i holoi i kurutīle nia ragane de o totaleo! ²⁵O nagona ngini nia hi dogoronaka de ai hawatere yakunu wa kurutu ai umuru ngaroka ma huhutulu? ²⁶Nako o hali ma i teteke gēnanga dika ni akunoka ua nia diai, ya dodoa ho ni hawatere mangale o hali ma homoa? ²⁷Nia tailako sarakia o bunga i wango; o bunga-bunga gēnanga i manaramua, o baju i uriti ma kowali. Ma’ ma Koano

Salomo hoko gënanga ai kaya ma wa päke ua o pakeanga ma hailoa hokä o bunga gënanga! ²⁸O momo o gołowaka i wango o wange nënanga de' yarehino ya tuhuku i matäka. Ma' ma Jou Madutu hoko gënanga ma hailoa wa päke wo hi do diai o momo gënanga. Okiali ngini! Ma' ngini kuranga ni ngaku! ²⁹Ho' uha ni hawatare de' ni bingu mangale okia aha ngini nia ołomo de nia okere. ³⁰O hali hoko gënanga o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu ya ni niki ya lingiri. Ena hioko nia Ama wa näko mata-mata gënanga ngini ni paralu. ³¹Ma' ngini ko kiani ni ma hi dailako hupaya ma Jou Madutu wa pareta nia ngango, done ma homoahi gënanga aha ma Jou Madutu wi ni hi döakoli nginika."

O arata o horogaka

(Mat. 6:19-21)

³²"Ngini duga-duga o doomu ma i teteke, uha ni hawana! Hababu nia Ama wo sanangi wo hi döaka nginika o barakati ai Po pareta ino. ³³Nia hukunu nia arata de' nia hi döaka ma tiwi o nyawa mihikinika. Ni mä diai mangale nia diri o tiwi ma popoje i bä babitua, ena gënanga o arata i gö gogono o horogaka. O arata gënanga yakunua i hihanga, karana yo tohi-tohiki yakunua ya lë de' o buteteke yakunua ya bodito. ³⁴Hababu kiaka nia arata genangoka ö nia hininga!"

Yo lö leleani i mä gö göa-göana

³⁵"Ni mä göa-göana nio himanga o hali moi-moi. Ngini ko kiani ka hoko genangika ni mä göana ni ma pakeanguku de' nia hilo ka i wango-wango, ³⁶i ma tero hokä yo lö leleani manga go giria yo göana i wi damä manga tuanga wo ma ki lioro o kawingi ma rameangino. Nako ma tuanga gënanga wo ma ki lioro de' o ngorana wo tolo, önanga aha de ma japati o ngorana ya helenga. ³⁷Hoko kia manga utumu yo lö leleani ma öraha ma tuanga wo böa de wä mäke ino ma go giria yo tamä. Ni ngaku: o tuanga gënanga aha wo ma hi diai de' wä huloko i wi lö leleani gënanga yo gogeruku, daha ünanga wä leleani önanga. ³⁸Hoko kia manga utumu yo lö leleani gënanga nako to ona manga tuanga gënanga wä mäke ino önanga manga go giria i ma sadia i wi damä, ngarokö ünanga wo böa o hutu gorona ekola i holoi i tedekana de gënanga! ³⁹Nio ho hininga nënanga! Ade-ade o tau ma dutu wo hi öriki o takoro muruono yo tohi-tohiki aha yo böa, ünanga aha wo mä göana hupaya yo tohi-tohiki yakunua yo wohama ai

tau ma gorona ika. ⁴⁰Hababu gënanga ngini ö ko kiani ni mä göa-göana, karana o Nyawa manga Ngohaka aha wo böa ma öraha ngini nia näko-näko ua.”

Wo lö leleani wo so setia de' wo lö leleani wo so setia ua

(Mat. 24:45-51)

⁴¹“Jou, boteka o do dötoko gënanga Jou no hi dungutu ngomino ekola o nyawa mata-mata ika?” o Petrus wo leha.

⁴²Ma Jou wo haluhu, “O nagona yo lö leleani yo setia de' yo sawaro hi ädono ai tuanga wī goraka wo dadi yo lö leleani ma homoa manga häeke hupaya ünanga wa hi döaka önanga o inomo ma orahoka? ⁴³Hoko kia ai utumu wo lö leleani gënanga nako ma orahoka ai tuanga wo ma ki lioro de wī märke ino ai go giria wa diai ai manarama! ⁴⁴Ni ngaku: O tuanga gënanga aha wi hi go göana hagala ai arata wo lö leleanika gënanga. ⁴⁵Ma' nako wo lö leleani gënanga wo temo ai hiningaka, ‘Ahi tuanga ma dekanohi dahaö wo ma ki lioro,’ de ünanga wä gohara yo lö leleani mata-mata de' wo lomo de wokere hi ädono i wi daluku, ⁴⁶done ai tuanga aha wo ma ki lioro ma wange de' ma öraha wa näko-näko ua. De' wo lö leleani gënanga ai tuanga wī duhu wo hupu wī diai i ma ke tero manga hangihara de o nyawa yo to to motekua ma Jou Madutu ika.

⁴⁷Wo lö leleani wa näko ai tuanga ai mau, ma' wo mä göa-göanua de' wa diai ua ai tuanga ai mau gënanga, aha i wi gohara ka ha kuata. ⁴⁸Ma' wo lö leleani wa näko ua ai tuanga ai mau, i paha wa diai okia naga moi i howono hi ädono ko kiani i wi gohara aha i wi gohara ma huhutulu dika. Hababu o nyawa ya hi döakoka i wöe, onangino aha yö gahoko i wöe. De' o nyawa ya hi go göanoka i wöe, onangino aha yä gahoko i wöe oli.”

O dame ua ma' o ga lawani

(Mat. 10:34-36)

⁴⁹“Ngohi to böa la ta puda o nguku o duniaka nënanga. Duru ya oa nako ma uku i tokaroka! ⁵⁰Ka naga ohi o huha de o hangihara ma ago-agomo ko kiani ngohi ta toku-toku. De' ahi hininga duru i huha i hira de gënanga i ma dadi. ⁵¹Boteka ngini ni ato bote ngohi to böa mangale to ao o dame o dunia ino? Kowali, o dame ua duga-duga o ga lawani. ⁵²Muläenge öraha nënanga, o tau moi ma doġa ya motoaka aha i ma teke ributu, ya

ruange yā lawani ya hinoto ekola ya hinoto yā lawani ya ruange. ⁵³O ama aha wī lawani ai ngohaka o nauru, de' o ngohaka o nauru aha wī lawani ai ama. O ayo mo mi lawani ngo mi ora de' o ngohaka o ngoheka mo mi lawani ngo mi ayo. Ma dunungu o ngoheka aha mo mi lawani ngo mi mōloka, de' ma mōloka aha mo mi lawani ngo mi hunungu.”

Ya nāko o öraha ma nonako

(Mat. 16:2-3)

⁵⁴O Yesus wā temoli o nyawa yo wöe-wöe ika, “Nako ngini nia māke o lobi i döa o wange ma dumuniha, gila-gila ngini ni temo, ‘Aha o awana.’ De' i gou-goungu o awana. ⁵⁵Nako ngini nia mǎo o hidāloko i böa o korehara uku, ngini ni ato, ‘Aha i hiwara.’ De' i gou-goungu i hiwara. ⁵⁶Ngini o nyawa nio igo ni ma do diai! De nio lega o dihanga de' o dunia ma do dagi o gitawa aha i dadi ngini ni akunu ni hi ngahu. Ya dodoa ho o öraha nēnanga ma nonako ngini ni akunua ni hi ngahu okia aha i dadi?”

Ni ma ka dame de nia haturü

(Mat. 5:25-26)

⁵⁷“Ya dodoa ho ngini nia akunua nia putuhu okia naga ma diai? ⁵⁸Nako naga o nyawa i nī kalaki ngini o hakimika, ni hi dailako nia gou-goungu la nia tiai nia parakara gēnanga de de una, kiaka ngini ka o ngēkomo ma hoanikahi. Nako kowali, done ünanga wi nī tauru ngini o hakimi manga himangoka, de' o hakimi gēnanga aha wi ni hi lapahi ngini o polisika, de' o polisi wi ni hi ngohama ngini o bui ma gorona ika. ⁵⁹Ni ngaku! Ngini aha ni hupua o bui oka nako nia bo bangu nia mata uahi ni fangu.”

Nako nia māla ua o baradoha done ni binaha

13 O öraha gēnanga o nyawa i wī ade-ade o Yesus ika, ya korona o Galilea ma nyawa ya muruono naga o Pilatus wā toma, ma öraha önanga i hi huba manga hu huba ma Jou Madutu ika. ²Wa tö takihiri o ade-ade gēnanga, o Yesus wato, “Karana o Galilea ma nyawa yā toma hoko gēnanga, ngini ni ato bote gēnanga ma nyonyata i goungu önanga i holoi yo baradoha de mata-mata o Galilea ma nyawa ma homoa? ³Ha kali-kali kowali! Ma' nio ho hininga: Nako ngini ni toba ua o baradoha

ka ni diai ohi, ngini mata-mata aha ni honenge, hokä onangoli. ⁴Sarakiali de ya ngimoi de ya tufange yo hone-honenge o Siloam oka, ma öraha o candi gënanga yä tapalu önanga? Ngini ni ato bote gënanga i hi dumutu önanga i holoi i lamoko manga baradoha de mata-mata o nyawa ma homoa yo gö gogere o Yerusalem oka? ⁵Ha kali-kali kowali! Ma moi ohi ngohi to temo: Nako ngini ni toba ua o baradoha ka ni diai ohi, ngini mata-mata aha ni honenge hokä onangoli.”

O hi totero o ara ma utu i hö hohokua

⁶I böto gënanga o Yesus wo hi ade-ade ö o hi totero nënanga, “Naga wo ma tēngo ai ara ma utu ai angguru ma dumule oka. O wange moi uku ünanga woiki wo mä lingiri o ara ma hohoko ma utu ika gënanga, ma’ gahumu moi ö de wa mäke ua. ⁷Ho’, ünanga wī temo o dumule wo göa-göanika, ‘Na mäke, o taongo hange i böto ngohi ta ino ta lingiri o ara ma hohoko ma utu oka nënanga, ma’ ka moi ö de ta mäke ua. Na tolangoka dika o ara ma utu gënanga! Enanga duga-duga ya mata o tonaka ma haki!’ ⁸Ma’ o dumule wo göa-göana gënanga wo haluhu, ‘Maia ikala ënanga i wango o taongo moi ohi nënanga, Tuanga. Ngohi aha ta pasolo ma tonaka i kilolitino de’ ta houru ma tonaka. ⁹Mudukua ënanga done i hohoko o taongo nanga himangoka. Ma’ nako kowali ka i dadi Tuanga nä huloko ya tolanga.’”

O Yesus wo mi hi togumu mo ma tēngo mo hugu-hugu o Yahudi oka manga Puji ma wange oka

¹⁰Ma moi uku o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, o Yesus wo dotoko o pu puji ma tau moi oka. ¹¹Genangoka naga o ngoheka mo ma tēngo o taongo ngimoi de tufange i böto mo panyake, karana naga o womaha ma dorou ami diri oka. O ngoheka gënanga mo hugu de’ ha kali-kali makunua mo ma oko mo ma to tiaile. ¹²Ma öraha o Yesus wo mi mäke, wo mi ahoko de wo mi temo munangika, “Ayo, to ngona ani panyake i togumoka!” ¹³Daha o Yesus wa kelenga ai giama munanguku gënanga, de’ o öraha gënanga dika münanga mo ma oko mo ma to tiaile daha mi puji ma Jou Madutu.

¹⁴O pu puji ma tau ma baluhu gënanga wo ngamo, hababu o Yesus wa hi togumu o nyawa o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, karana gënanga ünanga wä temo o nyawa yo wöe-wöe ika, “Naga o wange butanga la ho manarama; ni böa o

wange butanga ino la i ni hi togumu, uha o Puji ma wange oka!”

¹⁵Ma Jou wo haluhu, “Ni elu-eluku ngini nēnanga! O Puji ma wange oka o nyawa mata-mata i hi hupu manga hapi ekola manga keledai ma kurungaka de’ yao i hi hupu la i hi okere. ¹⁶Aa, o öraha nēnanga nengoka naga o ngoheka mo ma tēngo o Abraham ai difa uku, o taongo ngimoi de tufange i böto o Ibilihi i mi liko ika. Ya dodoa ho münanga yakunua i mī hohe ami li liko gēnanga o Puji ma wange oka?” ¹⁷O Yesus ai bo baluhu gēnanga ya diai o Yesus i wi lawa-lawani duru yā māleke; ma’ o nyawa ma homoa mata-mata yo sanangi ya māke hagala i hēra-hēranga o Yesus wa do diai.

O hi totero o sawi ma mui

(Mat. 13:31-32; Mrk. 4:30-32)

¹⁸O Yesus wo leha, “Ma orahoka ma Jou Madutu wo pareta, ka sarakia ma do dagi? De okia yakunu ngohi to hi tero? ¹⁹Ma do dagi hokä o hi totero nēnanga. Wo ma tēngo wa lē o sawi ma mui gahumu moi daha wa datomo ai dumule oka. O mui gēnanga i wango daha i dadi o gota ma utu, de’ o totaleo i mā diai ma igutu o gota gēnanga ma jaga-jaga ika.”

O hi totero o ragi

(Mat. 13:33)

²⁰Ma moi oli o Yesus wo leha, “Nako ma Jou Madutu wo pareta, de okia yakunu to hi tero ma do dagi? ²¹Ma do dagi hokä o ragi o ngoheka mo ma tēngo ma lē de mo hi ruae de o tarigu o litere moruata, hi ädono mata-mata i hēro.”

O ngorana i po peneto

(Mat. 7:13-14, 21-23)

²²O do dagi ma goronaka o Yerusalem ika, o Yesus wa ka ino o kota-kota de’ o kapo-kapongino de wo dotoko. ²³De naga o nyawa i wi leha unangika, “Bapa, boteka duga-duga ka manga huhutulu dika o nyawa aha ya hi halamati?”

²⁴O Yesus wo haluhu, “Ni ma hi dailako la ni wohama nia nonu o ngorana i po peneto. Hababu, nio hininga! O nyawa manga ngöe i ma hi dailako yo wohama ma’ ya māke ua. ²⁵Ma orahoka o tau ma dutu wo momiki de’ wa beno ai ngorana, ngini ni ma oko ino ma poretoka de’ muläenge ni tolo-tolo daha

ni temo, 'Tuanga o ngorana no mi belenga!' Ma Tuanga gënanga aha wo haluhu, 'Ngohi ti nī nāko ua ngini okia ino!' ²⁶Ngini aha ni haluhu, 'Ngomi mi okere de' mi ōlomoka de de ngona Tuanga, de' Tuanga no dotokoka mia kota ma ngekomoka ö!' ²⁷Ma' ma Tuanga gënanga aha wo temoli, 'Ngohi ti nī nāko ua ngini okia ino. Ni oiki nenangoka, ngini ni do diai o dorou!' ²⁸Ma orahoka ngini nia märke o Abraham, o Ishak de' o Yakub de o nabi mata-mata yo more-morene ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi oka, ngini aha ni ari de' nia tagongo o huha de o hangihara, karana ngini mahirete i nī duhu ni hupu. ²⁹O nyawa manga ngöe aha yo böa o wange ma hiwariha, de' o wange ma dumunoko, o koremiēe de' o korehara uku, de' aha yo more-morene ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi oka. ³⁰I gou-goungu, naga o nyawa yo to to turu aha yo dadi ma do di hiraka, de' naga o nyawa ma do di hiraka aha yo dadi yo to to turu."

O Yesus ai dora o Yerusalem ika

(Mat. 23:37-39)

³¹O öraha gënanga dika, naga o Farisi ma nyawa ya muruono naga yo böa o Yesus ino de' yato, "Uha nenangoka no gogere! Noiki o ngi ma homoa ika, hababu o Herodes wo mau wo ni toma."

³²O Yesus wo haluhu, "Ni oiki ni wi hi ngahu o nyawa ai fo faidä ua ika gënanga, 'O wange nënanga de' yarehe ngohi ta duhu o womaha ma dorou de' ta hi togumu o nyawa yo po panyake, ma' o wange ma hange oka, ngohi aha to hi do dogumu ahi manarama.' ³³Ngarokö hoko gënanga ngohi ko kiani to hi gila-gila dika ahi do dagi o wange nënanga, yarehe de' midiringi, hababu i torou o nabi wo ma tēngo i wi toma o Yerusalem ma poretoka.

³⁴Yerusalem, Yerusalem! O nabi-nabi nä toma! Ma Jou Madutu ai hu huloko-hu huloko ngona nä kaweli de o helewo hi ädono yo honenge. Ma muruono i böto ngohi to mau tä toomu mata-mata ani nyawa hokä o kuru-kuru ma ayo ya gogono ma ngohaka ma gahuhu ma timi oka, ma' ngona noluku! ³⁵Karana gënanga ma Jou Madutu de de ngona oka ua. La no hi öriki, muläenge o öraha nënanga ngona aha no hi märke oka ua ngohi, hi ädono ngohi to temo, 'Ni wi hi barakati ünanga wo böa-böa de ma Jou ai romanga.' "

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo wo po panyake

14 O Yahudi oka manga Puji ma wange ma moi uku o Yesus woiki wo Iōmo wo ma tēngo o Farisi ma nyawa manga baluhu ai tau oka. Genangoka o nyawa manga ngöe i wi to tailako o Yesus i hi do diai. ²Wo ma tēngo i wi rube ai giama de' ai Iōu i Iōbo-Iōboho wa ino o Yesus ino. ³Daha o Yesus wa leha o agama ma guru-guru ika de' o Farisi ma nyawa naga genangoka, "I moteke nanga agama ma tita, ka i dadi ngone ha hi togumu o nyawa yo po panyake o Puji ma wange oka ekola i dadi ua?"

⁴O agama ina guru-guru de' o Farisi ma nyawa gēnanga ka i ma ri ridoka. Daha o Yesus wi ahoko o nyawa gēnanga de wi hi togumu, i paha wi huloko ünanga woiki. ⁵I böto gēnanga o Yesus wā temo o nyawa yo wöe-wöe ika, "Ade-ade nia hi dogoronaka wo ma tēngo ai ngohaka wo ma tēngo, ekola ai hapi gahumu moi ya otaka o humuku o Puji ma wange oka, boteka unanga de ai japati oka ua wi tauru wi hi hupu ai ngohaka genanga ekola o hapi gēnanga ka o wange gēnanga dika?"

⁶Ma' ka o nyawa moi ö de yakunua i wi baluhu o Yesus mangale o hali gēnanga.

O hininga i poluluku de' yö igo i hi döaka

⁷O Yesus wā märke naga o tamu-tamu i mä ngiriki o ngi duru ma oa-oa. Hababu gēnanga ünanga wo hi döaka o do dötoko nēnanga o nyawa mata-mata ika. ⁸"Nako ngini i ni ahoko o kawingi ma rameangika, uha ni oiki ni gogere o kuruhi i ho horomati uku. Hababu uha-uha ma homoa wo ma tēngo i wi ahokoli i holoi i wi horomati de ngona, ⁹hi ädono ma tau ma dutu i ni aho-ahokoka i ni hinoto gēnanga, pakisa wa ino ngona ino de' wato, 'Uha ani hininga i kuranga, o ngi nēnanga i sadiaka mangale o tamu gēnanga.' Done duru de ani maleke pakisa ngona no gogere o ngi ma pore-poretoka. ¹⁰Hababu gēnanga, nako ma orahoka ngini i ni ahoko o ngolomika, nia iriki o ngi ma pore-poretoka, hupaya o tau ma dutu aha wa ino de' wo ni temo ngona ika, 'Hobata, na ino nö gogere o ngi i holoi ya oa-oa.' De hoko gēnanga ngini i ni horomati o tamu ma homoa mata-mata manga himangoka. ¹¹Hababu moi-moi o

nyawa i hi kurutīle manga diri aha ya hi tipoko uku, ma' i hi tipoko uku manga diri aha ya hi kurutīle.”

¹²Daha o Yesus wi temo o tau ma dutu ika, “Ma öraha okia ngona nä ahoko o nyawa o wange oka ma ngōlomo ma rameangika ekola o hutu-hutu ma ngōlomo, uha nä ahoko ani dodiawo ekola ani dodoto, ekola ani roria dodoto, ekola ni ma ko kukere yo kaya-kaya. Hababu done önanga aha i ni ahokoli ngona, de' hoko gënanga ngona na tarimaka ma balahi mangale ani manarama. ¹³Ho', ma öraha okia ngona no diai o rameanga, nä ahoko o mihikini ma nyawa, o nyawa manga röehe i tö totomua, o nyawa yo lugu-lugu de' o nyawa yo pilo-piloko. ¹⁴Ngona aha i ni hi barakati, hababu o nyawa ge önanga aha yakunua ya balahi ani oa-oa. Ani oa-oa aha ma Jou Madutu wa balahi ma orahoka o nyawa ma oa-oa yo hone-honengoka de yo momikoli.”

O hi totero o rameanga i lago-agomo

(Mat. 22:1-10)

¹⁵Wo ma têngo i ma ko ngōlomo moi genangoka dau, ma öraha wo ihene o Yesus ai demo, ünanga wo temo, “Duru yo utumu o nyawa aha yo ōlo-ōlomo de ma Jou Madutu nako ma öraha ünanga wo böa hokä o Koano!”

¹⁶Ma' o Yesus wi temo o nyawa ika gënanga, “Oraha ma moi uku naga wo ma têngo wo diai o rame i lago-agomo de' wä ahoko o nyawa manga ngöe. ¹⁷O öraha yadonoka ma öraha yo muläenge yo rameanga, o nyawa gënanga wä huloko i wi lö leleani yoiki o go gahoko ya mäke-mäke ika de' yä temo, ‘De ma horomati mi gahoko ni böa, mata-mata hi diai uku oka!’ ¹⁸Ma' onanga mata-mata moi-moi i ma hi looa. Ma do di hiraka wo temo yo lö leleanika gënanga, ‘Ngohi nënanga dahaö to ija ino o tonaka o dumule moi, de' i paralu toiki ta tailakohi. Uha ni hi ngamo.’ ¹⁹Ma homoa yato, ‘Ngohi daha to ija ino o hapi habi motoa, de' to mau to hi taili o hapi gënanga. Uha ni hi ngamo.’ ²⁰Ma homoali yato, ‘Ngohi nënanga dahaö to kawingi, karena gënanga ngohi takunua to böa.’

²¹Yo lö leleani gënanga yo lio de' i hi ngahu o hali gënanga manga tuangika. Ma tuanga gënanga duru wo ngamo de' wä temo i wi lö leleanika, ‘Taiti ni oiki o ngeko-ngekomika de' o ngëkomo i po peneto ika o kota ma goronaka. Nia ao nengino

dau o mihikini ma nyawa, o nyawa manga röehe i tö totomua, o nyawa yo pilo-piloko de' o nyawa yo lugu-lugu.' ²²I paha yo lö leleani gënanga yo temo, 'Tuanga, ani pareta Tuanga mi hi dagi oka, ma' ka ha ngöe ohi o ngi.' ²³Daha o tuanga gënanga wä temo, 'Ni oiki o ngëkomo i ago-agomika de' o ngëkomo ma hoa-hoanika o kota ma poretika de' niä gëgoto o nyawa ya ino, hupaya ahi tau i ömanga. ²⁴Nio ho hininga! O nyawa tä aho-ahokoka ya ino gënanga ka moi ö de moi ua aha ya jame ma hëmororo ahi rameanga nënanga ma inomo!' "

**I ma têngo i wi nö ni niki i ma hi döaka de manga hininga
ma gahumu**

(Mat. 10:37-38)

²⁵O nyawa manga ngöe yo tagi i ma ki niki de o Yesus. O Yesus wo mä lega ai poretoko de' wä temo onangika, ²⁶"Nako o nyawa yo böa ngohino, ma' i holoi i mi dora manga ayo, manga ama, manga hekata, manga ngoha-ngohaka, manga ria dodoto, ma bo boloi manga diri mahirete, önanga yakunua yo dadi i hi nö ni niki. ²⁷O nyawa yolu-oluku ya moku manga salib de' i hi niki ngohi, yakunua yo dadi i hi nö ni niki. ²⁸Nako ngini oka wo ma têngo wo mau wo hi goko o dumule yo göa-göana manga ngi o gahumu moi, marai ünanga aha wo gogeruku wa etongo i hira hoko kia ma amoko ai tiwi wo hi päke, hupaya ünanga wa näko boteka ai tiwi ka yadono hi ädono wa böto yo göa-göana manga ngi gënanga ekola kowali. ²⁹Hababu nako i nyata ünanga wa bötua, ena hioko ma hohole i diai oka, done o nyawa mata-mata ya mäke o manarama gënanga aha yö go giete. ³⁰Onanga aha yo temo, 'Ei, o nyawa nënanga wo hi goko, ma' ko wa bötua!' ³¹Nako o koano wo ma têngo ai tentara ya ribuhu ngimoi wo mau wo parangi de ma koano ma homoa de ai tentara ya ribuhu monaoko, marai ma koano gënanga aha wo gogeruku wa tiba-tibanga i hira, boteka ünanga ai kuata ka ya oa wi lawani ai haturü gënanga. ³²Nako ünanga wo hi öriki ünanga wo kuatua, marai ma öraha ai haturü gënanga manga gurutikahi, una aha wo hi dingoto ai hu huloko la wo gahoko i ma ka dame." ³³Wo hi bo baha o Yesus wo temo, "Hoko genangoli de ngini. Moi ua ngini oka wo ma têngo wakunu wo dadi i hi nö ni niki, nako ünanga wo ma hi döakua hagala mata-mata de ai hininga ma gahumu."

O gahi ma waja i ake-akere*(Mat 5:13; Mrk 9:50)*

³⁴“O gahi ma waja gënanga ya oa, ma’ nako i dadi i akere, ka i dadi i gahi oli? ³⁵Koiwaka ma ïaidà ka ya oa o dumule i hi pàke ka ya oa o tonaka ma houru. Ho’ ka ya uno dika. Nako de nia ngauku, ni ihene!”

O duba i hi hihanga*(Mat. 18:12-14)*

15 O wange moi uku, o soungu yo gaho-gahoko manga ngöe de’ o nyawa o kawaha yä pulono o nyawa ma oa-oa ua, yo böa i wi hi gihene o Yesus. ²O Farisi ma nyawa de’ o agama ma guru-guru yo muläenge yo kurubungu. Onanga yo temo, “Ceï, o nyawa nënanga wä tarima o nyawa ma dorou de’ inoli wołomo de de önanga!” ³Ma hababu gënanga o Yesus wä ade-ade onangika o hi totero nënanga,

⁴“Ade-ade ngini oka wo ma tēngo ai duba o ratuhu moi, ino de gahumu moi i hihanga – okia aha ünanga wo diai? Marai ünanga aha wa mała ika ma duba mori hiwo de hiwo o momoka, de’ woiki wa lingiri i hi hihanga gënanga hi ädono wa mäke. ⁵De’ nako ünanga wa mäke okali ai duba gënanga, ünanga hoko gënanga wo mörene hi ädono o duba gënanga wa moku ino ai belekaka, ‘daha wo lio wao. I paha ünanga wä ahoko ai dodiawo de’ i ma ko kukekere, de’ wä temo, ‘Nia ino ngone ho more-morene. Ahi duba i hi hihanga ta mäke okali!’ ⁷Aa, hoko genangoli o horogaka hababu i ma tēngo o nyawa yo bö baradoha yo toba naga o mörene i holoï i lamoko, de ya mori hiwo de hiwo o nyawa ma oa de’ i paralu ua yo toba.”

O tiwi i hi hihanga

⁸“Ekola ade-ade, mo ma tengo o ngoheka ami tiwi haäka o gahumu ngimoi, de ino moi i hihanga – okia aha mo diai? Münanga aha ami hilo ma wango de’ ma hehara ami tau daha ma lingiri kia ika hönanga hi adono ma mäke o tiwi genanga. ⁹Ma öraha münanga ma mäke oka o tiwi gënanga, münanga mä ahoko ami dodiawo de’ i ma ko kukere, daha mato, ‘Ngohi duru to sanangi to mäke okali ahi tiwi i hi hihanga. Nia ino ngone ho more-morene!’ ¹⁰Hoko genangoli ma Jou Madutu ai malaekat

O duba i hi hihanga. (15:4)

yo mörene nako naga o nyawa ma dorou i ma tēngo yo toba o baradoha yo diai oka ua. Ni ngaku!”

O ngohaka wo hō hi hihanga

¹¹O Yesus wo temoli, “Naga o ama wo ma tēngo ai ngohaka o nauru ya hinoto. ¹²Ma dodoto ma kiditoko wo temo ai ama ika, ‘Ama, to ngone nanga kaya no hi hi döaka ngohino o öraha nēnanga ahi hidoku.’ Ho manga kaya gēnanga ai ama wa hidoku ai ngohaka ya hinoto. ¹³O wange muruono naga i paha ika ma ngohaka ma dodoto ma kiditoko gēnanga ai hidoku gēnanga wa hukunu daha woiki o berera ma gö gurutika. Dokengoka ünanga wo hi gogule ai tiwi de wo wango ka wo rame-rame. ¹⁴Ma öraha ai tiwi i matāka mata-mata, o habirokata ma amoko i dadi o bereraka gēnanga, hi ädono ünanga wo muläenge wo huha. ¹⁵Daha ünanga woiki wo karajanga o berera gēnanga ma nyawaka wo ma tēngo, kiaka ünanga wī huloko o dumule ika

wō göana ai ode. ¹⁶Unanga hoko gënanga i wi hahini hi ädono wō nahihu wa dolā ai māmata de o ode ma inomo gënanga. Ngarokō hoko gënanga ünanga i wi hahini, koiwa moi o nyawa i wi hi döaka o inomo unangika. ¹⁷Ma baha ünanga wo ma māo de wo temo, 'O nyawa yo mo manarama ahi ama oka manga inomo ka de ma bo boloi, de' ngohi nenangoka ngade o hahini to hi honenge! ¹⁸Ngohi aha to ma goraka de' toiki ahi ama ika de' to temo unangika: Ama, ngohi to baradoha ma Jou Madutu ika de' ahi Ama ika. ¹⁹I patutoka ua ngohi no hi hetongo ani ngohaka Ama. No hi pulono ngohi hokä wo ma tēngo wo nī ko karajanga.' ²⁰De wo ma goraka ünanga wo lio ai ama ika.

O tau oka de ma gurutikahi, ai ama wī mäge oka ünanga. Ai ama wo ma popäta wī mäge ünanga de duru i wi tora, daha wī kololo de' wī ame. ²¹O ngohaka gënanga wato, 'Ama,' 'ngohi to baradohaka ma Jou Madutu ika de' ngona ika Ama. I patutoka ua ngohi no hi hetongo ani ngohaka Ama.' ²²Ma' ai ama wā ahoko i wī lö leleani de' wā temo, 'I taiti! Nia lē o pakeanga duru i rö ro rahai, de' ni wi hi päke unangika. Ni hi noa o ali-ali ai hagarara oko, de' o hapato ai lōu ilē. ²³I böto gënanga nia lē o hapi ma ngohaka i bö bo burere de' nia töaka. Ngone aha holomo de' ho more-morene. ²⁴Hababu ahi ngohaka nēnanga wo honengoka, o öraha nēnanga wo wangokali; ünanga wo hihangoka, o öraha nēnanga tī mäge okali.' Daha yo muläenge yo rame-rame.

²⁵O öraha gënanga ma ngohaka o riaka naga o dumule oka. Ma öraha ünanga wo lio de wo tigi oka o tau ika, ünanga wo ihene o musik ma ilingi de' o selo-selo. ²⁶Unanga wī ahoko yo lö leleani wo ma tēngo, de wo leha, 'Naga okia o tau oka nēnanga?' ²⁷Wo lö leleani gënanga wo haluhu, 'Tuanga ani dodoto wo böaka! De' Tuanga ani ama wā hulokoka yo töaka o hapi ma ngohaka i bö bo burere, hababu ünanga wī mäge okali ai ngohaka ka wo ho halamati!'

²⁸O ngohaka ma riaka gënanga duru i wi tohata hi ädono ünanga woluku wo wohama o tau ika. Ho ai ama wo hupu de' wī baja ünanga wo wohama. ²⁹Ma' unanga wato, 'Ma dekana de ma tao-taongo ngohi to karajanga to ma ho honenguku mangale ngona Ama. Komaiwa ngohi ta lawani ani pareta Ama. De' okia no hi döaka Ama ngohino? O kabingi moi ö ma komaiwa Ama no hi hi döaka ngohino la to rame-rame de ahi dodiawo! ³⁰Ama ani ngohaka gënanga wa matäka ani kaya Ama, de o ngoheka

manga wo wango i to torou, ma' hoko gënanga ünanga wo lio, Ama ngona na töaka o hapi ma ngohaka i bö bo burere mangale una!' ³¹Ai ama wī baluhu, 'Ahi ngohaka,' 'ngona salalu naga nengoka dau de de ngohi. Mata-mata o arata ngohi oka, ganga ka to ngona ani arata. ³²Ma' ngone ko kiani ho rame-rame de' ho mörene, hababu ani dodoto gënanga wo honengoka, ma' oraha nënanga wo wangoli; ünanga wo hihangoka ma' oraha nënanga hi mäke okali.' "

O tiwi ma jojö wo so sawaro

16 O Yesus wä temoli i wi nö ni nīkika, "Naga wo ma tēngo o kaya ma nyawa. Ai tiwi ma jojö wo ma tēngo, wo hi dö dailako ai kaya. O nyawa wo kaya-kaya gënanga wo ihene o nyawa i wi hi ngahu, ai tiwi ma jojö, wo hi gogule ai tiwi. ²Ho' unanga wī ahoko ai tiwi ma jojö gënanga de' wī temo, 'Ngohi to ihene ya korona ngona okia nënanga? O öraha nënanga, no hi döaka ngohino o hi ngahu i tö totomo ya korona ani manarama no hi dö dailako ahi arata. Ngona yakunoka ua no dadi ahi tiwi ma jojö.' ³De o tiwi ma jojö gënanga wo ma pikiri, 'Okia ko kiani ngohi to diai o öraha nënanga? Ahi tuanga wo mau wo hi aiki. To pasolo ngohi to kuatua; to gahogahoko o nyawa ika i hi maleke. ⁴Ngohi naga ahi akali; nako ngohi wo hi aikoka, ko kiani ngohi ahi dodiawo yo wöe kiaka yö modeke manga tau oka to ma hi do dogumu!' ⁵Ho' o tiwi ma jojö gënanga wä ahoko o nyawa moi-moi yo nagi-nagimoka ai tuangika. Wo hira-hira ika, ünanga wī temo, 'Okia moi ani nagimi ahi tuangika?' ⁶O nyawa gënanga wo haluhu, 'O igono ma gohaka o rube ratuhu moi.' O tiwi ma jojö gënanga wī temo unangika, 'Nënanga ani nagimi ma hurata. No gogeruku de' i taiti na tulihi: moritoa.' ⁷I paha ünanga wī temo o nyawa ma hinoto ika, 'De' ahi dodoto, okia moi ani nagimi?' O nyawa gënanga wo haluhu, 'O pine o karongo o ribuhu moi.' O tiwi ma jojö gënanga wī temo unangika, 'Nënanga ani nagimi ma hurata. Na tulihi: o ratuhu tufange.'

⁸O tiwi ma jojö ai hininga i riko-rikotua gënanga ai tuanga wi hi giriri ai tiwi ma jojö gënanga karena wo sawaro wo hi dailako; hababu o dunia nënanga ma nyawa ya tatoro o hi dailako i holoi yo sawaro ngaro de o nyawa yo wö wango-wango o dararano ma goronaka."

⁹Daha o Yesus wo ade-ade oli, wato, “Ni ihene! Nia päke o dunia nänanga ma arata de ma tiwi la iti ni mä mäke o dodiawo, hupaya nako o dunia nänanga ma arata de ma tiwi koiwaka ma ija, ngini aha i nī tarima o ngī i ko kakali oka. ¹⁰O nyawa kiaka yakunu ya hi go göana o hali ma alu-aluhu ma goronaka, yakunu ya hi go goanoli o hali ma ago-agomo ma goronaka. ¹¹Ho’, nako ya korona o dunia nänanga ma arata de ma tiwi ngini yakunoka ua i nī ngaku i ni hi go göana, o nagona yo mau i nī ngaku i ni hi go göana o rohani ma arata de ma tiwi? ¹²De’ nako ya korona o nyawa ma homoa manga arata, ngini ma nyonyata i goungu i ni ngaku oka ua i ni hi go göana, o nagona yo modeke i ni hi döaka nginika, okia i dadi ti ngini nia arata? ¹³Moi ua o nyawa yakunu yo karajanga o tuanga ya hinoto ika; hababu wo ma tēngo ünanga aha i holoi wī dora, de ma homoa, ekola ünanga aha i holoi wo setia ai tuanga moi ika de o tuanga ma homoa. Hoko genangoli de ngini. Ngini ni akunua ni manarama ma Jou Madutu ika de’ o arata ika ö.”

O Yesus ai demo-demo

(Mat. 11:12-13, 5:31-32; Mrk. 10:11-12)

¹⁴O Farisi ma nyawa yo ihene mata-mata o Yesus wa hö heto-hetongo. De önanga i wī go giete, hababu önanga yo igo o tiwi. ¹⁵Ma’ o Yesus wä temo onangika, “O nyawa ma homoa manga himangoka ngini i nī lega-lega ni tiai, ma’ ma Jou Madutu wo hi öriki nia hininga ma dolā. Hababu o nyawa ya pulono okia i kurutile, ma Jou Madutu wa pulono i tipoko uku.

¹⁶O tita o Musa wo hi döa-döaka de’ o nabi-nabi manga do dötoko ka ya motekohi hi ädono o Yohanis Wo ohi-ohiki ai öraha. Muläenge o öraha gënanga o Abari ma Oa mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano i hi ngahu i hi gila-gila. De’ o nyawa ya pakisa manga diri la yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati. ¹⁷Ma’ i holoi i gapanga o dihanga de’ o dunia i hihanga, de o dulihi moi ma Jou Madutu ai Tita i hihanga.

¹⁸O nagona yä oluku manga hekata de yo kawingi de o ngoheka ma homoa, o nyawa gënanga yo howono. De o nagona yo kawingi de o ngoheka i mi olu-olukika gënanga, onangö yo howono.”

O kaya ma nyawa de' o Lazarus

¹⁹“Naga wo ma tēngo wo kaya. Ai pakeanga i liali-hali, de' ai ngango de ma beloi o wange hi getongo. ²⁰Ai tau ma ngorana ma himangoka i wi kelenga uka wo me mihikini wo ma tēngo ai romanga o Lazarus. O ngako-ngako ya omanga ai rohe. ²¹O inomo ma wale i tifa-tifa o kaya ma nyawa ai meja uku gēnanga, wō nah.hu ai mamata wo hi dola. O kaho ma ya moli ya aleme ai ngako-ngako.

²²O nyawa mihikini gēnanga i paha wo honenge, daha o malaekat i wi ao o ngi ma ho haliōa ika o horogaka o Abraham ai datekoka. O kaya ma nyawa o wo honenge de' i wi lungunu. ²³O nyawa yo hone-honenge manga ngi oka ünanga duru wo hangihara. De' ma öraha unanga wo mā lega wa ka ile, unanga wi māke o Abraham ka ha gurutika ai ngi, de' o Lazarus naga o Abraham ai datekoka. ²⁴O kaya ma nyawa gēnanga wo pōaka, ‘Bapa Abraham!’ ‘No hi dora ngohi. Ni huloko o Lazarus ai hagarara wa tonō o akeruku daha wa ino wa pehaka ahi akiri. Ngohi duru to hangihara o uku nenanga ma goronaka!’

²⁵Ma' o Abraham wo haluhu, ‘Ahi ngohaka no mā hininga: ani umuru no wango, na māke oka ma oa-oa mata-mata, ena hoko o Lazarus wa māke ma do dorou. O öraha nēnanga unanga wo sanangi nenangoka, de' ngona no hangihara. ²⁶Ma homoali de gēnanga ngona de' ngomi nanga hi dogorona i diai oka o wai moi ka ha amoko, hupaya nenangoka ma nyawa yakunua ya ika dokengika, de' dokengoka ma nyawa yakunua ya ino nenangino!’ ²⁷O kaya ma nyawa gēnanga wato, ‘Nako hoko genanga, Bapa,’ ‘ngohi ta goungu to gahoko, Bapa ni huloko o Lazarus ahi ama ai tau ika. ²⁸Naga ahi dodoto ya motoa genangoka. Ni huloko o Lazarus wa hi döaka o ho hininga onangika, hupaya uha hi adono onangö yo tifa o hangihara ma ngi uku nēnanga.’

²⁹O Abraham wo haluhu, ‘Onangoka de ma ēnanga o Musa ai buku-buku, de' o nabi-nabi manga buku! Māla ikala önanga ya moteke okia i tuli-tulihoka o buku gēnanga ma goronaka.’ ³⁰Ma' o kaya ma nyawa gēnanga wo haluhu, ‘Gēnanga ko i ngodumua, Bapa Abraham. Ma' nako naga o nyawa yo hone-honenge yo wangoli de' yo böa onangika, önanga aha yo toba yo diai oka ua o baradoha.’ ³¹Ma' o Abraham wato, ‘Nako önanga yo lega ika ua o Musa ai pareta de' o nabi-nabi, marai oka önanga aha

yo ngakua dika, ngarokö naga o nyawa yo honengoka de yo wangoli.’ ”

O hali-o hali i dadi o hababu o nyawa o baradoha yo diai

(Mat. 18:6-7, 21-22; Mrk. 9:42)

17 O Yesus wä temo i wi nö ni nïkika, “O hali-o hali i dadi o hababu o nyawa o baradoha yo diai marai oka aha de ma ënanga. Ma’ yo bodito o nyawa yo dadi hababu. ²I holoi ya oa nako manga tomarino i hi liko o tapu de ma guminoka de yä doda o ngöto ma luku-luku uku, nako önanga yo dadi o hababu i ma têngo o nyawa yo ho hu mujuru nënanga o baradoha yo diai. ³Hababu gënanga ni ma hi do diai!

Nako ani dodoto wo baradoha, ünanga ni taaere. Nako ünanga wo ma toduba, ni hi apongo. ⁴Nako ünanga wo baradoha ngona ika wo hi gali ma tumidi o wange moi de’ wa ino wo hi geto-getongo ngona ino de’ wo temo, ‘Ngohi to gahoko maaf,’ ünanga ni hi apongo.”

Mangale o ngongaku

⁵O rasul-rasul yo temo ma Jou Yesus ika, “Jou no hi kuata mia ngongaku.” ⁶Ma Jou wä baluhu, “Nako ngini de ma ënanga nia ngongaku ho sawi ma mui ani, ngini yakunu nia temo o gota o waringi nënanga, ‘Ngona no rahuku de’ o ngötuku no ma datomo,’ marai oka o gota gënanga aha i hi moteke ani pareta.”

Wo lö leleani wo ma têngo wo diai wa do diai

⁷“Ade-ade nia nyawa wo ma têngo, de ai lö leleani ai dumule wo po pajeko ekola ai duba ma go göana. O öraha okia wo lö leleani gënanga wo lio, mode ünanga wi temo unangika, ‘Na ino i taiti nolomo’? ⁸Marai oka kowali! Ma done ünanga aha wi temo unangika, ‘No hi hi diai ahi inomo. No ma hi noa o pakeanga ma debi-debini, de no hi göana ngohi to lomo de’ tokere ma go giriaka; i böto de gënanga yakunu ngona nolomo!’ ⁹Ko i gongua wo lö leleani gënanga i paralu ua i wi hi giriri, karana wa motekoka ai tuanga ai pareta? ¹⁰Hoko genangoli ngini. Nako ngini nia diai oka mata-mata okia i ni hi po pareta ngini ika, ni temo, ‘Ngomi duga-duga lö leleani biaha, ngomi duga-duga mia diai okia naga i mi hulo-huloko ngomi ino.’ ”

O Yesus wa hi togumu ya ngimoi

¹¹O do dagi ma goronaka o Yerusalem ika, o Yesus wa ka ino o Samaria de' o Galilea ma batingi ma daera ino. ¹²Ma öraha wö ngohama moi o kapongo, ya ngimoi yä pado-pado ya ino unangino. Onanga i ma oko ino manga gurutika, ¹³de' yo pöaka, "Yesus! Tuanga! No mĩ dora ngomi!"

¹⁴Ma öraha o Yesus wä mäke önanga, ünanga wä temo, "Ni oiki o imam-imam ika, ni gahoko önanga ya tailako nia röehe."

Ma go giriaka önanga yo tagi, manga panyake i hihangoka. ¹⁵Ma öraha wo ma tēngo manga dodiawo wa mǎo ünanga wo togumoka, unanga wo ma ki lioro wo uli-ulili de wo mörene wi hi giriri ma Jou Madutu. ¹⁶Gila-gila o Yesus ai himangoka, wo ma rukuku de' wo temo tarima kasi unangika. O nyawa gēnanga o Samaria ma nyawa wo ma tēngo. ¹⁷I paha o Yesus wo temo, "Mode ko igoungua naga i ni ngimoi ni togumu? Kiaka ya hiwo ohi? ¹⁸Ya dodoa ho duga-duga o nyawa ma poretino nēnanga wo ma ki lioro wo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika?" ¹⁹Daha o Yesus wĩ temo o nyawa ika gēnanga, "No momiki, de' noiki. Karana ngona no ngaku ngohi ino, ngona no togumu."

Ma Jou Madutu ai öraha wo böa la wo pareta

(Mat. 24:23-28, 37-41)

²⁰O Farisi ma nyawa ya muruono naga yo leha o Yesus ika muruonoka ma Jou Madutu wo böa la wo pareta. O Yesus wo haluhu, "Ma Jou Madutu ai po pareta i mulaengua de o nonako-nonako o nyawa ya mö mäke-mäke, ²¹hi ädono o nyawa yakunu yo temo, 'Nia ino nio lega, nēnanga una!' ekola, 'Dokena ünanga!' Hababu ma Jou Madutu wo mulaengoka wo pareta nia hi dogoronaka."

²²I paha de gēnanga o Yesus wä temo i wi nö ni nĩkika, "Ma öraha aha i böa ngini nio igo nia mäke moi o wange o Nyawa manga Ngohaka ai wange, ma' ngini yakunua nia mäke. ²³Ahao o nyawa aha yo temo ngini ika, 'Nio lega, genangoka!' ekola, 'Nio lega, nengoka dau!' Ma' ngini uha ni hupu nia lingiri ēnanga. ²⁴Hoka sarakia o leletongo i hi hupu ma dararono o dihangoka, de' ya tararono ma barenoka de ma barenika, hoko genangoli ahao ma do dagi o Nyawa manga Ngohaka ai wange oka. ²⁵Ma' i hira ko kiani ünanga wa tagongo o huha de o hangihara de' o nyawa o öraha nēnanga i wi tarima ua. ²⁶Ahao

i hi nyata o Nyawa manga Ngohaka ai wange oka, ma do dagi hokä ma hira o Nuh ai orahoka. ²⁷O nyawa yokere yōlomo, de yo kawingi; hoko gënanga-ka hoko genangika hi ädono o Nuh wo wohama o kapa ma gorona ika de' o nguihi i böa de mata-mata o nyawa gënanga yo honenge. ²⁸Hoko genangoli o Lot ai orahoka. O nyawa yokere de' yōlomo, yo ija de i ma hukunu, yo datomo de o tau yo diai. ²⁹Ma' ma öraha o Sodom ma bereraka de o Lot wo hupu, o wange genanga o uku de' o walira i uti o dihanguku de' yä binaha önanga mata-mata. ³⁰Hoko genangoli ahaö ma do dagi ma wange i hi nyata o Nyawa manga Ngohaka.

³¹Ma wange oka gënanga o nyawa naga o tau ma katu ma Ioku oka uha yo uti ya Ië manga kia hönanga o tau ma goronaka. Ko genangoli o nyawa naga o dumule oka uha i ma ki lioro manga tau ika. ³²Ni ma ho hininga okia i dä dadi oka de o Lot ngoi hekata! ³³O nyawa yō riwo i hi halamati manga ngango, aha i hihanga manga ngango. Ma' o nyawa manga ngango i hihanga aha ya hi halamati. ³⁴Ni ngaku: O hutu gënanga, ya hinoto i ma idu oka o dangiri moi, wo ma têngo aha i wi ao de' wo ma tengoli i wi māla ika. ³⁵O ngoheka ya hinoto ma go giriaka o pine yo tutuku, mo ma têngo aha i mi ao, de' mo ma tengoli i mi māla ika. [³⁶Ya hinoto yo karajanga ma go giriaka o dumule oka, wo ma têngo aha i wi ao de' wo ma tengoli i wi māla ika.]”

³⁷O Yesus i wi nö ni niki yo leha, “Kiaka gënanga aha i dadi, Jou?”

O Yesus wo haluhu, “Kiaka naga o aiwani ma honenge, genangoka naga o totaleo i olo-ōlomo o aiwani ma honenge.”

O hi totero o ngoheka bobao de ma hakimi

18 I paha de gënanga o Yesus wo ade-ade moi o hi totero la wä dotoko i wi nö ni niki hupaya önanga salalu yo hubayanga de' uha manga nganono i töaka. ²O Yesus wato, “O berera moi oka naga wo ma têngo ma hakimi wi modongua ma Jou Madutu ika, de' o nagona ika dika ma wo haduli ua. ³O bereraka gënanga naga oli mo ma têngo o bobao, mo hi gali-gali mi himanga ma hakimi gënanga mo gahoko ami parakara wö riwo. ‘No hi riwo ngohi nä himanga to ngohi ahi lawani,’ o bobao gënanga mato. ⁴O öraha muruono naga ma dekana

ma hakimi gënanga woluku wo mī riwo o bobao gënanga. Ma' ma baha ma hakimi gënanga wo ma pikiri, 'Ngarokö ngohi ti modongua ma Jou Madutu ika de' ka moika ö de to haduli ua, 'ma' karana o bobao nënanga ka hoko genangika dika mo hi burakiti, i holoi ya oa ngohi tö riwo ami parakara. Nako kowali, aha münanga ka hoko genangika ma ino de' mo hi diai o huha.' "

⁶De ma Jou wo temo, "Nia tailako okia ma hakimi wo adilua gënanga wo temo! ⁷Aa, boteka ma Jou Madutu aha ko wä riwo ua ai umati mahirete manga parakara kiaka yo pöa-pöaka unangika o hutu de' o wange? Boteka ünanga aha ma öraha wa dohu-dohuku mangale wä riwo önanga? ⁸Ni ngaku: Unanga aha de ma japati oka wö riwo manga parakara! Ma' ma oraha o Nyawa manga Ngohaka wo böa, boteka ka wä mäke ohi o duniaka nënanga o nyawa yo ngaku-ngaku unangika?"

O hi totero o Farisi ma nyawa de o soungu wo gaho-gahoko

⁹O Yesus wo hi ade-ade ö o hi totero nënanga wo hi dungutu o nyawa ika kiaka yä pulono o nyawa ma homoa okia ua yä däene, ma' ya näko de ma diai manga diri mahirete ya oa. ¹⁰O Yesus wato, "Naga o nyawa ya hinoto yoiki ma Jou ai Tau ika la yo mä niata. Wo ma tēngo o Farisi ma nyawa, de' ma homoa wo ma tēngo o soungu wo gaho-gahoko. ¹¹O Farisi ma nyawa gënanga wo ma oko ino wo ma tēngoka de' wo hubayanga, 'Ya Jou Madutu, ngohi to temo tarima kasi ngona ika, hababu ngohi hokä o nyawa ma homoa ua, yo ko kalīlu, yo rusi-rusi, ekola yo howo-howono. Ngohi to sukur karana ngohi hokä o soungu wo gaho-gahokua gënanga. ¹²Ngohi to puaha ma hinoto o minggu moi, de' ngohi to hi huba ngona ika, o regu ngimoi okia naga ngohi ta mäke-mäke ino.' ¹³Ma' o soungu wo gaho-gahoko gënanga wo ma oko ino ma gurutika de' wo ma mataga o dihangile ma ko wi moroënuā. Ino de ai ale ma ngunungu wa tino de ünanga wo temo, 'Ya Jou Madutu, no hi dora ngohi, o baradoha ma nyawa nënanga!' "

¹⁴O Yesus wato, "Ni ngaku," "ma öraha yo lio o tau ika, o soungu wo gaho-gahoko gënanga ma Jou Madutu wi tarima de' o Farisi ma nyawa ua gënanga. Hababu o nyawa moi-o nyawa moi i hi kurutile manga diri aha yä hi tipoko uku; de' o nyawa moi-o nyawa moi i hi tipoko uku manga diri aha ya hi kurutile."

O Yesus wa hi barakati o ngoha-ngohaka

(Mat. 19:13-15; Mrk. 10:13-16)

¹⁵Naga o nyawa yä ao manga ngoha-ngohaka ma ho hu mujuru o Yesus ika hupaya ünanga wä palānga de' wa hi barakati önanga. Ma öraha o Yesus i wi nö ni niki gënanga yä mäke, o nyawa ge önanga yä ngamo. ¹⁶Ma' o Yesus wä ahoko o ngoha-ngohaka gënanga daha wä temo i wi nö ni nika, "Nia mala ika o ngoha-ngohaka ya ino ngohi ino! Uha nia duhunu önanga, hababu o nyawa hoko nënanga ma rupa yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati. ¹⁷Ni mä ho hininga! O nyawa i wi himangua ma Jou Madutu, hokä o ngohaka moi, aha yakunua yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati."

Mangale o kaya ma nyawa

(Mat. 19:16-30; Mrk. 10:17-31)

¹⁸Wo ma tēngo o Yahudi oka manga tutuda wo leha o Yesus ika, "Bapa Guru ma oa, ngohi ko kiani okia to diai hupaya yakunu ta tarima o ngango ma dutu de' i kakali?"

¹⁹"Ya dodoa ho ngona nato ngohi ya oa?" o Yesus wi leha unangika. "Ma homoa de ma Jou Madutu mahirete, koiwa naga ma oa. ²⁰Ngona na naköka ma Jou Madutu wo hi po pareta: 'Uha ni howono, uha ni toma, uha ni tohiki, uha ni hakihi ni elu-eluku, de' nia horomati nia ayo de' nia ama.'"

²¹"O pareta gënanga mata-mata ngohi ta motekoka ka to ma goduru ikahi," o nyawa gënanga wo haluhu.

²²Wo ihene gënanga o Yesus wi temo, "Ka naga ohi o hali moi ko kiani ngona na diai: Na hukunu mata-mata ani arata, ma tiwi na hi döaka o nyawa mihikini ika, de' ngona aha na mäke o arata o horogaka. I böto gënanga no böa no hi niki ngohi." ²³Ma' o nyawa gënanga ma öraha wo ihene gënanga, ünanga ai hininga i huha karana ünanga duru wo kaya.

²⁴O Yesus wo hi öriki o nyawa gënanga ai hininga i huha, hababu gënanga ünanga wo temo, "I huha holi o kaya ma nyawa yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati! ²⁵I hoi o gapanga o onta o aiwani ma ago-agomo i wohama o populaki ma pidahika, de o kaya ma nyawa wo ma tēngo wo wohama ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi ika."

²⁶O nyawa yo ihe-ihene o Yesus wa hetongo hoko gënanga yo leha, "Nako hoko gënanga, o nagona yakunu yo halamati?"

²⁷O Yesus wo haluhu, “Ka o nyawa i dadi ua, ma’ ma Jou Madutu ka i dadi!”

²⁸Daha o Petrus wo temo, “Na mäke! Ngomi mia maḷaka mia tau ma doḷa la mangale mi ni niki Bapa.”

²⁹“Ni ngaku!” o Yesus wato. “O nyawa ya maḷaka manga tau ekola manga hekata, ekola manga ria dodoto ekola manga ayo de’ manga ama ekola manga ngoha-ngohaka karana i wi leleani ma Jou Madutu, ³⁰o nyawa gënanga aha wa mäke ma balaha de i lape-lape o öraha nënanga, de’ o öraha aha i böa-böa ünanga i wi hi döaka o ngango ma dutu de’ i kakali.”

O Yesus wo hi ade-ade ma hi gali ma hange oka mangale ai honenge

(Mat. 20:17-19; Mrk. 10:32-34)

³¹O Yesus wä toomu i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto wä tingakika, daha wä temo, “Ni ihene! Ngone o öraha nënanga ho dumutu o Yerusalem ika. Dokengoka, o nabi-nabi ya tuli-tulihi mata-mata ya korona o Nyawa manga Ngohaka aha i dadi. ³²Unanga aha i wi hi lapahi o Yahudi ma nyawa ika ua, aha i wi hohedu, i wi hi kauku, de’ unanga i wi obiri. ³³Onanga aha i wi hangihara de’ unanga i wi toma, ma’ o wange hange oka, ünanga aha wo momiki.”

³⁴Mata-mata i wi nö ni niki o Yesus gënanga, ka ma huhutulö de i mangarati ua. Ai demo-demo ma mangarati gënanga wa rahasia onangika. Onanga yo hi orikua mangale okia ünanga wo ade-ade.

O Yesus wi hi togumu wo ma têngo wo gaho-gahoko de wo piloko

(Mat. 20:29-34; Mrk. 10:46-52)

³⁵Ma öraha o Yesus tigi-tigi wo ma hi ädono o Yerikho ma berera ika, wo ma têngo wo pilo-piloko wo gogeruku o ngëkomo ma datekoka wo gaho-gahoko. ³⁶Ma öraha ünanga wo ihene o nyawa manga ngöe gënanga ya ka ino ünanga wo leha, “Naga okia?”

³⁷“O Yesus o Nazaret ma nyawa gënanga, wa ka ino,” önanga yato unangika.

³⁸De o nyawa wo pilo-piloko gënanga wo pöaka, “Yesus, o Daud ai ngohaka! No hi dora ngohi!”

³⁹O nyawa ma hima-himangoka, i wi ngamo de' i wi huloko ünanga wo ma rīdi. Ma' unanga wo pōaka i holoi i kuatīle oli, "Daud ai ngohaka! No hī dora ngohi!"

⁴⁰O Yesus wo ma togumu de' wo huloko o nyawa i wi ao o nyawa wo pilo-piloko gēnanga unangika. Unanga wo ma hi adonika, o Yesus wī leha, ⁴¹"Okia ngona no mau ngohi to diai ngona ika?"

"Tuanga," o nyawa wo pilo-piloko gēnanga wo haluhu, "ngohi to mau to ma hi öriki."

⁴²Daha o Yesus wo temo, "Nako hoko gēnanga, nö lega! Karana ngona no ngaku ngohi ino, ngona no togumu."

⁴³O öraha gēnanga dika ünanga yakunu wo ma hi öriki, daha ünanga wi niki o Yesus inoli wo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. Ma öraha o nyawa manga ngöe gēnanga ya märke o hali gēnanga, önanga mata-mata i wi hi giriri ma Jou Madutu.

O Yesus de o Zakheus

19 Ma öraha o Yesus wo ma hi ädono o Yerikho ma berera ika, ünanga wo tagi gila-gila wa tilakuru o berera gēnanga. ²O bereraka gēnanga naga wo ma tēngo o soutu wo gaho-gahoko manga häeke wo kaya-kaya. Ai romanga o Zakheus. ³Unanga wo igo wī märke o Yesus o naguna gēnanga, ma' karana o nyawa yo wöe holi de' unanga mahirete wo poluluku, ho ünanga wakunua wī märke o Yesus. ⁴Ho', ünanga wo ma popäta wä rorebe o nyawa manga ngöe, daha wa döa o gota o utu moi, hupaya yakunu wī märke o Yesus kiaka ma hutu ohi aha wa ka ino genangino. ⁵Ma öraha o Yesus wadono o gota gēnanga, ünanga wo mä lega wo ma mataga daha wo temo, "Zakheus, no uti i taiti! Hababu ngohi ko kiani to tulu ani tau ika o wange nēnanga."

⁶O Zakheus wo ma tai-taiti wo uti de' wī buhuku o Yesus de ai mörene. ⁷O nyawa mata-mata ya märke o hali gēnanga muläenge yo kurubungu. Onanga yo temo, "Hedeke! Unanga woiki wo tamu o nyawa ma dorou manga tau ika!"

⁸I paha ai tau oka, o Zakheus wo ma oko de' wo temo o Yesus ika, "Jou, ahi arata ma hononga aha ngohi ta hi hadaka o mihikini ma nyawa ika; de' o nagona dika tä rusi oka, aha ngohi to fangu to hi gi lio onangika hi gali ma iata!"

⁹Daha o Yesus wato, "O wange nēnanga ngona de' mata-mata ani tau ma doīa ma Jou Madutu wi ni hi halamati de' wi ni hi

O ara ma utu ma jaga-jaga. (19:4)

döaka o ngango ma hungi, hababu ngona ö o Abraham ai difa uku. ¹⁰O Nyawa manga Ngohaka wa ino la wä lingiri de' wa hi halamati o nyawa yo hi hihanga o ngëkomo.”

O hi totero o tiwi gurasi

(Mat. 25:14-30)

¹¹Ma go giria o nyawa ka yo ihe-ihenohi o Yesus wo ade-ade, ünanga wo hi ade-ade moi o hi totero. Hababu, o öraha gënanga ünanga naga wa tigi ikaka o Yerusalem ika, de' o nyawa yato bote ma Jou Madutu de ma japati oka aha wo pareta hokä o Koano o duniaka. ¹²O Yesus wato, “Naga wo ma têngo o ko koano manga ngohaka woiki o berera ma go gurutika la i wi tede wo dadi o koano, i paha wo lioli. ¹³Wo sobo uahi, ünanga wä ahoko i wï lö leleani ya ngimoi, daha wa hi döaka onangika o tiwi o gurasi o nyawa moi o gahumu moi. ‘Ngohi toikohi ho ni ma hukunu de o tiwi nënanga,’ ünanga wä temo onangika. ¹⁴Ma’ ai berera ma nyawa gënanga i wï dohata unangika. Ho’, ünanga de wo soboka, önanga i hi dingoto manga hu huloko la i hi ngahu, ‘Ngomi mi oluku o nyawa nënanga wo dadi mia koano.’

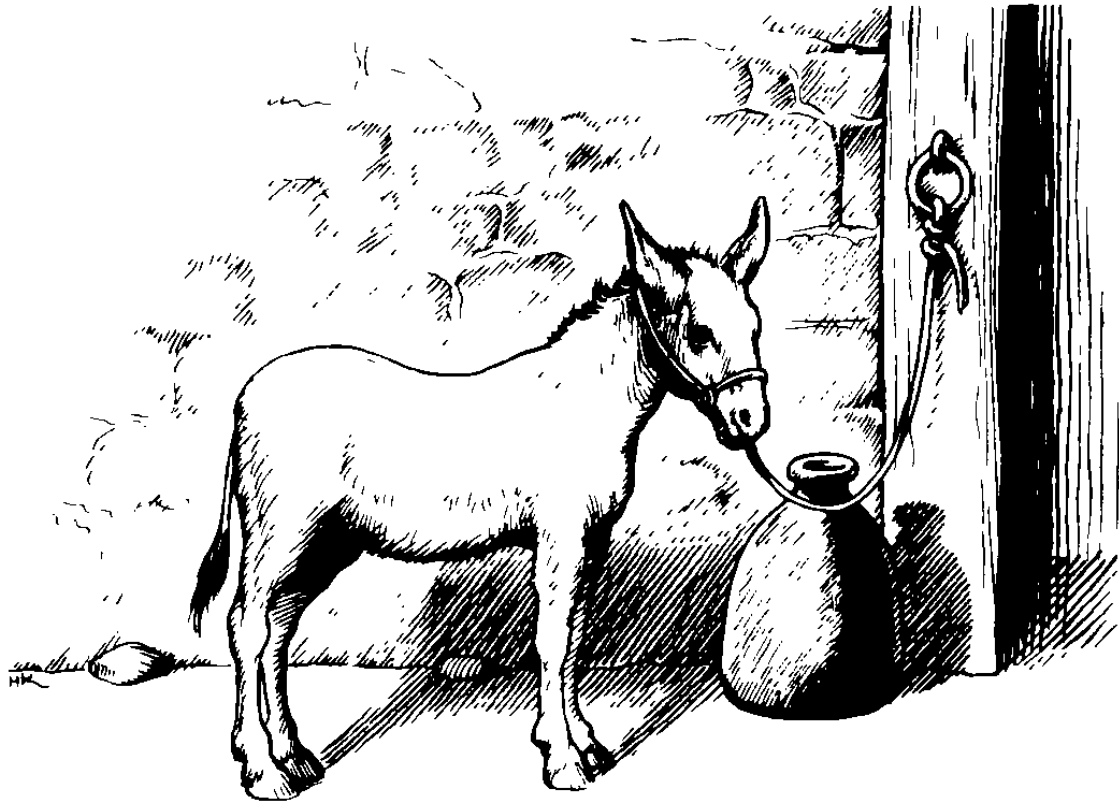
¹⁵Ma’ o koano ma ngohaka gënanga i wi tede wo dadi o koano, i paha wo lioli ai berera ika. De ma japati ünanga wä ahoko i wï lö leleani i wï himanga la wo hi öriki okia moi ma utumu önanga ya mäke oka. ¹⁶Wo lö leleani ma do di hiraka wa

ino de' wo temo, 'Tuanga, o tiwi o gurasi o gahumu moi Tuanga no hi hi döa-döakoka gënanga, ta dadi oka ngimoi.' ¹⁷'I rahai,' ma tuanga gënanga wato, 'ngona yo lö leleani ma oa! Karana o hali ma ho hu mujuroka ngona yakunu ho ni ngaku, ngohi aha to ni goraka o kota ngimoi ma po pareta.' ¹⁸Wo lö leleani ma hinotoka wa ino de' wo temo, 'Tuanga, o tiwi o gurasi o gahumu moi no hi döa-döakoka gënanga, ta dadi oka motoa.' ¹⁹Wo lö leleani ika gënanga ma koano gënanga wi temo, 'Ngona aha no dadi o kota motoa ma po pareta.' ²⁰Wo lö leleani ma homoa wa ino de' wo temo, 'Tuanga, nënanga ani tiwi Tuanga; ngohi ta gogono o lesu oka. ²¹Ngohi to ni modongo Tuanga, hababu Tuanga o nyawa no to togowini. Tuanga na lë okia naga ko to ngona ua, de' Tuanga na lë o hasili o ngi kiaka no dato-datomua.' ²²Ma koano gënanga wi temo unangika, 'Ngona yo lö leleani ma dorou! I ma däene de ani demo-demo mahirete ngohi aha to ni hukumu ngona. Ngona no hi öriki ngohi o nyawa yo to togowini; ngohi ta lë okia naga ko to ngohi ua, de' ta lë ma hasili o ngi kiaka to dato-datomua. ²³Nako hoko gënanga ya dodoa ho ngona no hi ngohamua o tiwi gënanga o bang ika hupaya o öraha kia ngohi to lioli ngohi yakunu ta tarima ahi tiwi de ma bunga?' ²⁴I paha ma koano gënanga wä temo o nyawa i ma oko-oko ino genangoka, 'Nia lë o tiwi gënanga unangoka de' ni hi döaka wo lö leleanika wa mö mäke-mäke o tiwi o gurasi ngimoi gënanga.' ²⁵Ma' o nyawa gënanga yo temo, 'Tuanga, ünanga wa mäke oka ngimoi.' ²⁶Ma koano gënanga wo haluhu, 'Nio ho hininga: o nyawa de ma enangoka, unangika aha i holoi i wöe oli i wi hi döaka. Ma' o nyawa manga kia-kia ua, okia naga unangoka aha ya lë oli unangoka. ²⁷De' o öraha nënanga nia ao ino nengino ahi haturü-haturü gënanga yo olu-oluku ngohi to dadi manga koano. Niä toma önanga mata-mata ahi himangoka!' "

O Yesus wo wohama o Yerusalem ika hoka o koano

(Mat. 21:1-11; Mrk. 11:1-11; Yoh. 12:12-19)

²⁸I paha o Yesus wo temoka mata-mata gënanga manga himangoka ünanga wo mä jobo wo dumutu o Yerusalem ika. ²⁹Ma öraha i tigi-tigi yadono o Betfage de' o Betania ma berera o Zaitun ma Doporonoka, ünanga wä huloko ya hinoto i wi nö ni niki yoiki yo hira. ³⁰"O kapongo nanga himangika genangika ni oiki," o Yesus wä temo onangika, "öraha okia

O keledai ma ngohaka o dutu moi. (19:30)

ngini ni wohama dokengika, ngini aha nia mäke moi o keledai ma ngohaka i liko ika. O keledai gënanga komaiwahi o nyawa yö barene. Nia hohe o keledai gënanga de' ni ao nenangino. ³¹Nako o nyawa i ni leha ngini ika, 'Ya dodoa ho ngini nia hohe o keledai gënanga?' nia hetongo, 'Ma Jou wö paralu.' "

³²Ya hinoto i wi nö ni niki gënanga yoiki, de' ya mäke ika mata-mata i ma tero hokä wa heto-hetongoka. ³³Ma go giriaka önanga ya hohe o keledai ma ngohaka gënanga, ma dutu wä temo onangika, "Ya dodoa ho ngini nia hohe o keledai gënanga?"

³⁴Onanga yo haluhu, "Ma Jou wö paralu." ³⁵Daha önanga yao o keledai ma ngohaka gënanga o Yesus ika. I paha önanga i hi parono manga juba o keledai gënanga ma poretuku, de' o Yesus i wi hi döa o keledai ile. ³⁶Ma go giriaka o Yesus wa ka ino de wo barenuku o keledai gënanga, o nyawa manga ngöe manga juba i hi hohe o ngekomika.

³⁷Ma öraha o Yesus ngade wo ma hi ädono o Yerusalem ika, o

Zaitun ma Doporonoka ma ngëkomo i uti-uti, mata-mata i wi nö ni niki yo wöe-wöe gënanga yo muläenge yo pöa-pöaka i wi hi giriri ma Jou Madutu de' yo temo tarima kasi unangika karana mata-mata i hëra-hëranga önanga ya hakihi oka. ³⁸Onanga yo pöaka, "I wi hi barakati ma Koano wo böa-böa de ma Jou ai romanga! O lolä o horogaka, de' i wi hi giriri ma Jou Madutu!"

³⁹O nyawa yo wöe-wöe manga hi dogoronaka gënanga ya muruono naga o Farisi ma nyawa i wi temo o Yesus ika, "Bapa Guru, i ni nö ni niki Bapa nä huloko i ma rïdi."

⁴⁰O Yesus wo haluhu, "Ni ngaku! Nako önanga i ma rïdi, o helewo-o helewo nënanga aha i pöaka."

O Yesus wö gari o Yerusalem

⁴¹Ma öraha o Yesus ka wo tigimonga de o Yerusalem, de' wö lega o berera gënanga, ünanga wö gari. ⁴²Wato, "Hiokö, hoko kia ma oa nako o wange nënanga ngona no hi öriki okia yakunu i ni gao o dame! Ma' oraha nënanga ngona ko na mäke ua. ⁴³Ngona aha na mäo moi ma öraha, kiaka ani haturü yo diai o da datoko-da datoko i ni hi gilolitino; önanga aha i ni hi giloliti de' i ni hi dehoto de hagala o libuku. ⁴⁴Onanga aha i ni wedere ngona ka ma moi de ani berera ma nyawa; de' koiwa moi o helewo aha önanga ya mañā ika i ma teke tapañuku ma rioka, hababu ngona no lega ika ua o öraha ma Jou Madutu wo böa la wo ni hi halamati ngona!"

O Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ika

(Mat. 21:12-17; Mrk. 11:15-19; Yoh. 2:13-22)

⁴⁵O Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ika de' muläenge wä duhu i ma ho huku-hukunu genangoka. ⁴⁶"O Buku i Tebi-tebini ma goronaka," wä temo onangika, "i tulihi hoko nënanga: Ma Jou Madutu wo temo, 'Ahi tau aha i dadi o ni niata ma ngi ma tau.' Ma' ngini nia diai yo ora-ora manga igutu!"

⁴⁷O wange hi getongo o Yesus wo dotoko ma Jou ai Tau ma goronaka. O imam-imam manga häeke, de' o agama ma guru-guru, de o Yahudi oka manga tutuda, yo mau i wi toma ünanga, ⁴⁸ma' ya mäke ua ma ngëkomo la ya diai o hali gënanga, karana o nyawa mata-mata hoko genangika dika i wi hi gihene ünanga, de' ya tauru manga hininga ai demo-demo ika.

O lo leha mangale o Yesus ai haku*(Mat. 21:23-27; Mrk. 11:27-33)*

20 O wange moi uku, o Yesus wo dotoko ma go giriaka de' wo hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino o nyawa yo wöe-wöe ika ma Jou ai Tau ma goronaka. O imam-imam manga häeke, o agama ma guru-guru, de o Yahudi oka manga tutuda, yo böa ²de' i wi temo o Yesus ika, "Beika no mi hi ngahu ngomi ino okia i dadi ma titi ngona no diai nënanga mata-mata? O nagona i ni hi döaka o haku gënanga ngona ika?"

³O Yesus wo haluhu, "Ngohi to igo to leha. Beika ni hi ngahu ngohi ino, ⁴o Yohanis wo ohiki de o nagona manga haku? Ma Jou Madutu ekola o nyawa?"

⁵Onanga yo muläenge i ma ki tibanga, "Nako ngone hato, 'De ma Jou Madutu ai haku,' ünanga aha wo temo, 'Nako hoko gënanga, ya dodoa ho ngini ni wi ngaku ua unangika?' ⁶Ma' nako ngone hato, 'De o nyawa manga haku,' o nyawa manga ngöe aha i na kaweli ngone de o helewo, hababu önanga yo ngaku o Yohanis ganga o nabi moi." ⁷Ho' onanga yo haluhu, "Ngomi mi hi orikua."

⁸O Yesus wä temo onangika, "Nako hoko gënanga ngohi ö aha ta hetongua ngini ika de o nagona manga haku ngohi ta diai mata-mata nënanga."

O hi totero yo mo manarama o angguru ma dumule*(Mat. 21:33-46; Mrk. 12:1-12)*

⁹O Yesus wo ade-ade o nyawa ika gënanga, o hi totero moi oli, "Naga wo ma têngo wö datomo ai angguru ma dumule, o dumule moi. Unanga wo hi hewa o dumule gënanga yo mo manaramika ya muruono naga daha wo sobo o berera ma homoa ika de' ka i dekana dokengoka wo gogere. ¹⁰Ma öraha yadonoka yo pagele o angguru ma hohoko, ma dumule ma dutu gënanga wa hi dingoto i wī lö leleani, yo mo manaramika gënanga la ya tarima ai hidoku. Ma' yo mo manarama gënanga yä gohara yo lö leleani gënanga de' yä huloko önanga yo lio de manga giama i homoa. ¹¹De o dumule ma dutu gënanga wa hi dingotoli ma homoa wo ma têngo i wī lö leleani; ma' wo lö leleani genangö yo mo manarama i wi goharoli de' i wi hi kauku, daha i wi huloko wo lio de ai giama i homoa. ¹²I paha o dumule ma dutu gënanga wi hi dingotoli wo lö leleani ma hange

oka. Ma' yo mo manarama gënanga i wi goharoli de' i wi umo o dumule gënanga ma poretika. ¹³Ma baha o dumule ma dutu gënanga wato, 'Ngohi ko kiani okia oli to diai? Ngohi aha ti hi dingoto ahi ngohaka mahirete ti dora-dora. Marai oka ünanga aha önanga i wi horomati!' ¹⁴Ma' ma öraha yo mo manarama o dumule gënanga i wi mäke ma dumule ma dutu gënanga ai ngohaka, önanga i ma ke temo, 'Nënanga una ma puhaka ma dutu. Nia ino ngone hi toma ünanga, la ngone ha mäke ai puhaka.' ¹⁵De önanga i wi li liara ünanga o dumule gënanga ma poretika daha i wi toma."

De o Yesus wo leha, "Aa, nako ma dumule ma dutu gënanga wo lioli, ünanga aha okia wo diai yo mo manaramika gënanga? ¹⁶Marai oka ünanga aha wa ino de' wä toma yo mo manarama gënanga, daha o dumule gënanga wo hi lapahi yo mo manarama ma homoa ika."

Yo ihene gënanga, o nyawa yo wöe-wöe i wi temo o Yesus ika, "Ha kali-kali kowali!"

¹⁷O Yesus wä pulono önanga de wo temo, "Nako hoko gënanga, okia ma mangarati o Buku i Tebi-tebini ma demo nënanga?"

'O helewo ya päke-päke ua o tau yo do diai, i dadi oka o helewo ya iri-irikika.'

¹⁸O nyawa mata-mata yo tifa-tifa o helewo uku gënanga aha yo wedere; de' o nagona yä tapalu o helewo gënanga aha yä kiroiti yo dadi o kafo."

O soungu ma bo bangu ma lo leha

(Mat. 22:15-22; Mrk. 12:13-17)

¹⁹O agama ma guru-guru de' o imam-imam manga häeke i hi öriki o hi totero gënanga o Yesus wa hi dungutu onangika. Karana gënanga önanga yö igo ünanga i wi tagoko o öraha gënanga dika, ma' onanga yä modongo o nyawa yo wöe-wöe. ²⁰Ho önanga yo lingiri o öraha ma oa. Onanga yä hewa o nyawa la i ma diai hokä o nyawa manga hininga i tebini, de' o nyawa ge önanga yä huloko i wi budi o Yesus de o lo leha-lo leha hupaya önanga yakunu i wi hi lapahi ünanga ma gubernur ai wewenanga de' ai kuaha ika. ²¹O nyawa yä hewa-hewaka gënanga i wi temo o Yesus ika, "Bapa Guru, ngomi mi hi öriki na heto-hetongoka de' no doto-dotokoka gënanga mata-mata Bapa i tiai. Ngomi mia näko oli Bapa no dotoko no hi to tiaika ya korona

ma Jou Madutu ai mau mangale o nyawa, hababu Bapa nä pulonua ma nyawa. ²²Karana gënanga beika Bapa na hetongo ngomi ino, i moteke nanga agama ma datoro, ka yakunu o soungu ho fangu ma Kaisar ika ekola uha?"

²³Ma' o Yesus wo hi öriki manga hininga ma dorou. Karana gënanga ünanga wä temo, ²⁴"Beika ni hi hi matoko ngohi ino o tiwi o haäka o gahumu moi. O dulada de' o romanga nënanga to naguna?"

"Ma Kaisar," önanga yo haluhu.

²⁵"Nako hoko gënanga," o Yesus wato onangika, "ni hi döaka ma Kaisar ika, okia naga to ma Kaisar de' ma Jou Madutu ika, okia naga to ma Jou Madutu."

²⁶O nyawa yo wöe-wöe manga himangoka gënanga i nyata önanga yakunua ya mäke ka o howono moi ö de o Yesus oka. Onanga duga-duga ka i ma ri ridoka dika de' yö giriri ai bo baluhu gënanga.

Yo honengoka de yo momiki ma lo leha

(Mat. 22:23-33; Mrk. 12:18-27)

²⁷O Saduki ma nyawa manga doomu ino ya muruono naga ya ino o Yesus ino. (Onanga ganga o doomu kiaka manga da mäke o nyawa yo honengoka aha yo momikoka ua.) Onanga i wi leha o Yesus ika, ²⁸"Bapa Guru, o Musa wa tulihi o tita nënanga mangale ngone: Nako wo ma têngo wo honenge de' unanga ai ngohaka koiwa, ai dodoto ko kiani wo kawingi de ngoi fäo hupaya wo hone-honengoka gënanga i wi hi döaka naga ai difa uku. ²⁹I dadi oka naga yä tumidi o ria dodoto. Wo riarika wo kawingi, de koiwahi ai ngohaka ünanga wo honenge. ³⁰I paha ai dodoto wo kawingi de ai riaka ngoi fäo, ma' unangö ai ngohaka koiwahi de wo honenge. ³¹O hali hoko gënanga i dadi oli de ai dodoto ma hange oka de' gila-gila hi ädono yä tumidö. ³²Ma baha o ngoheka gënanga mo honenge. ³³O nyawa yo hone-honenge yo momikoli ma wange oka, o ngoheka gënanga to nagona manga hekata? Hababu ya tumidö yo kawingoka de muna."

³⁴O Yesus wo haluhu, "O nyawa yo wö wango-wango o öraha nënanga yo kawingi, ³⁵ma' o nyawa yo hone-honengoka de i patutu yo momikoli, de' yo wango o öraha aha i bö böa-böa, önanga yo kawingua. ³⁶Ma do dagi önanga hokä o malaekat, de' yo honengua. Onanga ganga ma Jou Madutu ai ngoha-

ngohaka, hababu önanga yo honengoka de yo momikoli. ³⁷O Musa mahirete wo hi nyata ma do diaika o nyawa yo hone-honenge aha yo momikoli. Ai dulihi ma goronaka ya korona o momo o gołowaka i toka-tokara gënanga ünanga wĩ hetongo ma Jou hokä 'o Abraham ai Jou Madutu, o Ishak ai Jou Madutu, de' o Yakub ai Jou Madutu'. ³⁸Aa, ma Jou Madutu gënanga o nyawa yo hone-honengua manga Jou Madutu! Unanga o nyawa yo wango-wango manga Jou Madutu! Hababu mangale ma Jou Madutu, o nyawa mata-mata yo wango."

³⁹Ya muruono naga o agama ma guru yo temo, "Bapa Guru ani bo baluhu duru ya oa." ⁴⁰Hababu gënanga önanga yo moroënoka ua yo leha okia naga o Yesus ika.

O Koano Wo hi ho halamati ma lo leha

(Mat. 22:41-46; Mrk. 12:35-37)

⁴¹O Yesus wä leha onangika, "Sarakia yakunu ya hetongo ma Koano Wo hi ho halamati o Daud ai difa uku? ⁴²Ena hioko o Daud mahirete wo temo o Mazmur ma buku ma goronaka,

'Ma Jou wĩ temo ahi Jou ika:

No gogeruku ahi nirakoka,

⁴³ hi ädono ngohi ta diai ani haturü-haturü
ngona ika i ma kadunu.'

⁴⁴Ho' nako o Daud wĩ hetongo ma Koano Wo hi ho halamati gënanga 'Ma Jou', sarakia yakunu ünanga o Daud ai difa uku?"

O ho hininga hupaya i ma hi do diai o agama ma guru-guru ika

(Mat. 23:1-36; Mrk. 12:38-40)

⁴⁵O nyawa manga ngöe yo ihene ma go giriaka o Yesus wo ade-ade, ünanga wä temo i wi nö ni nĩkika, ⁴⁶"Ni ma hi do diai o agama ma guru-guru ika. Onanga yö igo yo tagi-tagı de manga juba ma gö gurutuku, de' yö igo yä horomati o paharoka. Onanga yö igo o ngĩ ma ho horomati o pu puji ma tau oka de' o rame-rame oka. ⁴⁷Onanga yä elu-eluku o ngoheka bobao de' yä ora manga tau. De' iti hi tamunu manga dorou, önanga yo hubayanga ya kuru-kurutu! Manga hukumanga ahaio i tubuho!"

O ngoheka o bobao ami hu huba*(Mrk. 12:41-44)*

21 Ma Jou ai Tau oka, o Yesus wä lega-lega o nyawa yo kaya-kaya yö nöa manga tiwi o hu huba ma ngi uku. ²Unanga wo mi mäke oli mo ma tēngo o bobao duru mo mihikini mö nöa hinoto o tiwi tabaga. ³Daha o Yesus wo temo, “Ni ihene: o bobao nēnanga mö nöa i holo i wöe, ngaro de ma homoa mata-mata. ⁴Hababu önanga i hi döaka manga arata ma boloi. Ma’ o bobao nēnanga, ngarokö duru mo mihikini, mo hi döaka mata-mata naga munangoka kiaka muna mahirete mo paralu la iti mo wango.”

O Yesus wo hi ade-ade mangale ma Jou ai Tau aha i kilianga*(Mat. 24:1-2; Mrk. 13:1-2)*

⁵Naga o nyawa manga ngöe i hi ade-ade ya korona hoko kia ma rahai ma Jou ai Tau i hi diai de o helewo ma ho hailoa de’ okia naga i hi huba-huba ma Jou Madutu ika. O Yesus wä temo onangika, ⁶“Aha naga ma öraha, mata-mata nia mäke-mäke nēnanga aha ya kilianga; nenangoka ka o helewo moi ö de koiwa naga i ma kalape uku ma rioka!”

O huha de’ o aniaya*(Mat. 24:3-14; Mrk. 13:3-13)*

⁷Onanga yo leha o Yesus ika, “Bapa Guru, muruonoka o hali gēnanga aha i dadi? De’ okia ma nonako ganga yadonoka ma öraha o hali gēnanga aha i dadi?”

⁸O Yesus wä temo, “Ni ma hi do diai, uha hi ädono ngini i ni tipu. Manga ngöe o nyawa aha yo böa de ya päke ahi romanga, de’ yo temo, ‘Nēnanga ngohi!’ de’ ‘Ma orahoka.’ Ma’ uha ngini niä niki önanga. ⁹Uha ö ni hawana nako ngini ni ihene o kudoti de’ o ga lawani ma abari. Mata-mata gēnanga ko kiani i hira i dadi. Ma’ genanga ma mangarati ua kiamati ma orahoka.”

¹⁰Daha o Yesus wo hi gila-gila ai ade-ade, wato, “Moi o hoana ma nyawa aha yo kudoti yä lawani o hoana ma nyawa ma homoa de’ moi o negara aha yä ngika yä lawani o negara ma homoa. ¹¹Kiaka dika aha i dadi o ohu i kua-kuata, o habirokata de’ o panyake i hora-hora. Aha i dadi o dihangoka o hali hö bo borohono de’ hö modo-modongo. ¹²Ma’ mata-mata gēnanga i dadi owahi, ngini aha i ni tagoko de’ i ni aniaya. Ngini aha ya

tailako nia howono o pu puji ma tau oka de' i ni hi ngohama o bui ika. De' ngini aha i ni ta tauru i ni ao o ko koano de' yo ko kuaha manga himangoka karana ngini ni hi nö ni niki. ¹³Gënanga ti ngini nia öraha la ni hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ¹⁴De nia hininga ma gahumu ngini aha ni hawaterua mangale okia ko kiani ngini ni temo la nio riwo nia diri. ¹⁵Ngohi mahirete aha ti ni hi döaka ngini ika o demo-demo de' o sawaro gënanga, hi ädono moi ua nia haturü ino yakunu i ni lawani ekola i hi pongono okia naga ngini ni temo. ¹⁶Nia ayo de' nia ama, nia dodoto, nia roria dodoto de' nia dodiawo aha ngini i ni nakoka ua. Utu nginino aha önanga yä toma. ¹⁷Ngini aha manga ngöe o nyawa i ni dohata karana ngini ni hi nö ni niki. ¹⁸Ma' nia tadauru nia häekoka ma ngai moi ö de aha ko i hihangua. ¹⁹Nako ngini ni tongohono de' i taitua i ni tohata, ngini aha ni halamati."

O Yesus wo hi ade-ade mangale o Yerusalem aha i kilianga

(Mat. 24:15-21; Mrk. 13:14-19)

²⁰"Oraha kia ngini nia mäke o Yerusalem i hi gilolitino o tentara, ngini aha ni hi öriki o berera gënanga i tedekanoka ua aha i binaha. ²¹O öraha gënanga o nyawa o Yudea ma daera oka ko kiani yo piringana o Ioku-Ioku ika. Onanga o kota ma goronaka ko kiani ya mala o kota, de' onanga o kota ma poretoka uha yo wohama o kota ika. ²²Hababu o wange-o wange gënanga ganga 'Ya putuhu o Hukumanga ma Wange', hupaya de hoko gënanga i dadi okia naga i tulihoka o Buku i Tebi-tebinoka. ²³Hoko kia ma borohono o wange gënanga mangale o ngoheka de manga röehoka, de' o ayo ka ya hü huhu ohi manga ngohaka ma gilau! O berera nënanga aha ya öhana o huha ma amoko, de' ma Jou aha wä hukumu o hoana ma nyawa nënanga. ²⁴Naga aha yä toma de o oworo, naga oli aha yä ao hokä o tabuanga ma nyawa o nyawa ma homoa manga berera ika; de' o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu aha ya pitopitoko o Yerusalem hi ädono ma öraha i mata ma Jou wo hi gogeroka mangale önanga."

O Nyawa manga Ngohaka ai böa

(Mat. 24:29-31; Mrk. 13:24-27)

²⁵"Aha o wange ma lako oka, o mede, de' o murumu o dihangoka aha ya mäke o nonako-nonako. O duniaka o hoana

de o berera ma nyawa aha yo hawana de' yo bingu yö himanga o moku-moku ma ruruhu de' o moku-moku ma lulu o ngötoka. ²⁶O nyawa aha yo hawana yätoka yo honenge yö himanga okia aha i dä dadi o dunia mata-mata ika nënanga, hababu ya ko kuaha o gitawa aha i ruae uku. ²⁷Oraha gënanga o Nyawa manga Ngohaka aha wo böa o lobi ma goronaka de ai kuaha de' ai mulia ma amoko. ²⁸O öraha okia o hali-o hali gënanga i muläenge i dadi, ni momiki de' nia häeke nia goraka, hababu botino dika ngini aha i ni hi halamati."

O do dotoko o ara ma gota ino

(Mat. 24:32-35; Mrk. 13:28-31)

²⁹Daha o Yesus wo ade-ade onangika o hi totero moi oli nënanga, wato, "Nia tailako o ara ma utu ma gota de' mata-mata o gota ma homoa ma utu. ³⁰Oraha okia ma dubo-dubo i muläenge ni öriki, ngini nia näko, ngade-ngade oka ma öraha i hiwara. ³¹Hoko genangoli nako ngini ni öriki o hali-o hali gënanga i dadi ngini aha ni hi öriki ma Jou Madutu de ma japati oka aha wo pareta hokä o Koano.

³²La ni hi öriki! O hali-o hali gënanga aha i dadi, o nyawa yo wango-wango o öraha nënanga yo honengowahi mata-mata. ³³O dihanga de' o dunia aha i hihanga ma' ahi demo i tatapu ka hi ado-adonika."

Paralu ni mä göa-göana

³⁴"Nio göana nia diri, uha hi ädono ngini talalu ni tasibu ni rame-rame de' ni okere o daluku i biha-biha, ekola kalioli nia pikiri nia ngango ma do dagi, hi ädono ngini ni ma sadia ua ma öraha i böa o wange gënanga i todokanino. ³⁵Hababu ma Wange gënanga aha i böa hokä o aiwani ma da dagoko o nyawa mata-mata ika o dunia nënanga ma himangoka. ³⁶Ni mä göa-göana, de' ni mä niata salalu hupaya ngini ni kuata nio himanga o hali mata-mata aha i do dä dadi de' ngini yakunu ni wī himanga o Nyawa manga Ngohaka."

³⁷O wange oka o Yesus wo dotoko ma Jou ai Tau oka, de' yo hutuku ünanga woiki o Zaitun ma Doporonika de' genangoka wo gogere. ³⁸O ngorumino ma getongo manga ngöe o nyawa yoiki ma Jou ai Tau ika la yo ihene o Yesus wo dotoko.

O hi dailako ma dorou o Yesus ika*(Mat. 26:1-5; Mrk. 14:1-2; Yoh. 11:45-53)*

22 O Roti i Ragi-ragi Ua ma Rameanga ya hetongoli o Paskah i tigi oka. ²O imam-imam manga häeke de' o agama ma guru-guru yo lingi-lingiri o ngëkomo la i wi toma o Yesus de moi ua i hi öriki, karana önanga yä modongo o nyawa yo wöe-wöe ika.

O Yudas wo ma hi moteke o Yesus i wi tagoko*(Mat. 26:14-16; Mrk. 14:10-11)*

³I paha o Ibilihi i wi ngohama o Yudas i wi hetongoli o Iskariot, ena gënanga ya ngimoi de ya hinoto o Yesus i wi nö ni niki manga dodiawo. ⁴Karana gënanga o Yudas woiki de' i ma teke ade-ade de' o imam-imam manga häeke de' ma Jou ai Tau ma go göana manga häeke mangale sarakia ünanga yakunu wi hi lapahi o Yesus onangika. ⁵Onanga duru yo sanangi de' yo jaji aha i wi hi döaka o tiwi unangika. ⁶O Yudas ö wo hi moteke de' wo muläenge wo lingiri o öraha ma oa la wi hi lapahi o Yesus onangika, de moi ua o nyawa i hi öriki.

O Paskah ma inomo i hi diai*(Mat. 26:17-25; Mrk. 14:12-21; Yoh. 13:21-30)*

⁷O Roti i Ragi-ragi Ua ma Rameanga ma wange i ma hi adonoka done o duba o Paskah ma inomo ya töaka. ⁸O Yesus wä huloko o Petrus de' o Yohanis, "Ni oiki ni hi diai nanga Paskah ma inomo."

⁹"Kiaka Bapa no mau ngomi mi hi diai?" önanga yo leha.

¹⁰O Yesus wo haluhu, "Ma öraha ngini ni wohama o kota ika, o nauru wo ma tēngo wo ao moi o rube-rube ma doḷa o akere aha ni ma ka mäke de ngini. Ni wi niki ma tau kiaka ünanga wö ngohama, ¹¹de' nia hētongo ma tau ma dutu ika gënanga: Mia Guru wato, 'Kiaka ma ngi la iti i hi nö ni niki de' ngohi mi olomo o Paskah ma ngoḷomo?' ¹²Ma tau ma dutu gënanga aha wi ni hi matoko ngini ika o ngi moi ma amo-amoko o lotengoka, ma meja de ma go gogere i to tia. Ni hi diai mata-mata dokengoka."

¹³De o Petrus de' o Yohanis yoiki daha ya mäke mata-mata i tia hokä o Yesus wa heto-hetongoka. Onangö i hi diai o Paskah ma ngoḷomo gënanga.

Ma Jou wo hi tita o ngōlomo de o ngokere i tebi-tebini ma doomu

(Mat. 26:26-30; Mrk. 14:22-26; 1Kor. 11:23-25)

¹⁴I tedekania o Paskah ma inomo ma ngōlomo yadonoka ma öraha o Yesus wo gogeruku de i wi nö ni niki o jamuanga ma ngi oka. ¹⁵De ünanga wä temo onangika, “O huha de’ o hangihara ta tagongowahi ngohi duru tö igo ta ōlomo o Paskah ma inomo nänanga de de ngini! ¹⁶Hababu ni ngaku: Ngohi aha ta ōlomoka ua nänanga hi ädono o jamuanga nänanga ma mangarati i hi nyata ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi oka.”

¹⁷I paha de gänanga o Yesus wa goraka o angguru ma galahi, daha wo mä niata wo sukur ma Jou Madutu ika, i paha wo temo, “Nia lē nänanga, de’ ni hi kodoku; ¹⁸karana nia nako: muläenge o öraha nänanga ngohi aha tokeroka uali o angguru nänanga hi ädono ma Jou Madutu wa kuaha oka mata-mata ika.”

¹⁹I böto de gänanga o Yesus wa lē o roti. De’ wo mä niata de wo sukur i paha, ünanga wa bëla-bëlaka o roti gänanga de ai giama daha wa hi döaka onangika, de’ wo temo, “Nänanga ahi röehe [to hi lapahi mangale ngini. Nia diai nänanga mangale ni hi hininga ngohi.” ²⁰Hoko genangö yōlomo i paha, ünanga wo hi döaka o angguru ma udo-udomo gänanga de’ wo temo, “Udo-udomo nänanga ganga ma Jou Madutu ai jaji ma hungi, i hi goungu de ahi awunu – o awunu i ko kopoa mangale ngini].”

²¹“Ma nia lega! O nyawa yo setia oka ua ngohi ino naga nengoka dau de de ngohi! ²²O Nyawa manga Ngohaka marai aha wo honenge hokä sarakia ma Jou Madutu wo hi tantu oka; ma’ yo bodito o nyawa yo so setia ua unangika!”

²³Onanga yo muläenge i ma ko ke leha, manga hi dogoronaka o nagona o hali gänanga aha yo diai.

O ributu mangale o nagona i holoi yo lamoko

²⁴O Yesus i wi nö ni niki manga hi dogoronaka i puda o ributu mangale to önanga manga hi dogoronaka o naguna ko kiani i wi pulono i holoi wo lamoko. ²⁵O Yesus wä temo onangika, “O hoana de o berera ma nyawa manga ko koano i wi näko-näko ua ma Jou Madutu yä tuku manga kawaha, de’ yo ko kuaha yä hetongo ‘O Kawaha manga Ho hohongo’. ²⁶Ma’ ngini yakunua hoko gänanga. Hara moi oli, o nyawa yo lago-agomo

nia hi dogoronaka ko kiani yo dadi hokä yo ho hu mujuru, de' o tutuda ko kiani yo dadi hokä yo lö leleani. ²⁷O nagona i holoi yo lamoko: o nyawa yo gö gogeruku yo lomo o mejaka ekola o nyawa i wī lö leleani ünanga? Marai o nyawa wo gö gogeruku gënanga. Ma' ngohi naga ti ngini nia hi dogoronaka hokä wo lö leleani.

²⁸Hagala ahi huha ma goronaka, ngini salalu de de ngohi. ²⁹Hoka sarakia o Ama wo hi hi döakoka ngohi ino la to pareta, hoko genangoli ngohi aha to hi döaka o haku gënanga ngini ika. ³⁰De hoko gënanga ngini yakunu ni moteke ni ma hi so sanangi de de ngohi ma orahoka ngohi to dadi o Koano. De' ngini aha ni gogeruku ngimoi de hinoto o kuruhi i mo mulia ma loku oka, la niä pareta o Israel ma nyawa o hoana ngimoi de hinoto."

Wo hi do demoka o Petrus aha wi hi pongono o Yesus

(Mat. 26:31-35; Mrk. 14:27-31; Yoh. 13:36-38)

³¹"Simon, Simon, no ihene! O Ibilihi i hi gumalaka la i ni taili ngini; hokä o pine ma akeme i hi tingaka ma afa, hi ädono ma oa i hi tingaka de ma dorou. ³²Ma' ngohi to hubayangoka mangale ngona, Simon, hupaya ani ngongaku ma Jou ika uha i hihanga. De' nako ngona no ma ki lioroka ngohi ino, ko kiani ngona na hi kuata ani roria dodoto."

³³O Petrus wo haluhu, "Jou, ngohi ka tö modeke to wohama o bui de' to honenge de de ngona Jou!"

³⁴"No ngaku, Petrus," o Yesus wato, "o wange nënanga o kuru-kuru i horenowahi ngona no hi hi pongono no hi gali ma hange."

O tiwi ma ngi, o popoje ekola o oworo

³⁵I paha de gënanga o Yesus wä temo onangika, "Ma hira ma öraha ngohi ti ni huloko ngini ti ni hi gumala ua ngini ni mä gao o tiwi ma ngi, o popoje ekola o hapato, boteka ngini okia naga ni kuranga?"

"Kowali!" önanga yo haluhu.

³⁶"Ma' o öraha nënanga," o Yesus wato, "o nagona de manga tiwi ma ngi ekola o popoje, ko kiani i mä gao; de' o nagona koiwa manga oworo, ko kiani manga juba ya hukunu la i mä ija o oworo. ³⁷Hababu, ni ngaku, o Buku i Tebi-tebinoka i tulihi hoko nënanga, 'Unanga i wi pulono hokä o nyawa ma dorou moi,' ko kiani i dadi ahi diri uku. Hababu okia i tuli-tulihoka o

Buku i Tebi-tebinoka ya korona ngohi o öraha nänanga ma go giriaka i dadi.”

³⁸“Jou,” o Yesus i wi nö ni niki yo temo, “nö lega, nenangoka naga o oworo hinoto.”

“I böto dika!” o Yesus wo haluhu.

O Yesus wo mä niata, o Zaitun ma Doporonoka

(Mat. 26:36-46; Mrk. 14:32-42)

³⁹O Yesus wa mañā o berera de' woiki hokä biaha o Zaitun ma Doporonika, de' i wi nö ni niki yoikoli de de ünanga. ⁴⁰Ma öraha i ma hi ädono genangoka, ünanga wä temo onangika, “Ni mä niata hupaya uha ni baradoha näko ngini i ni taili.”

⁴¹I paha ünanga woiki i holoi i kurutika ma huhutulu de de önanga, ma gurutika done ngade-ngade hö ho kawelika de o helewo, daha wa tilabukuku de' wo mä niata. ⁴²“Ama,” wo temo, “nako yakunu, no hi hi tingaka de de ngohi o huha de o hangihara kiaka ko kiani ta tago-tagongo nänanga. Ma' uha i moteke ahi mau, duga-duga i moteke ani mau dika Ama.” [⁴³O malaekat wo ma tēngo wa ino unangino de' wi hi kuata. ⁴⁴O Yesus ai hiningaka duru wa mǎo o huha de o hangihara hi ädono ünanga i holoi wa ka i goungu wo mä niata. Ai gahauku i tututu hokä o awunu o tonakuku.]

⁴⁵I böto wo mä niata, o Yesus wo ma ki lioroli i wi nö ni nokino. Unanga wä mäke ino önanga i mä idu oka karana manga hininga duru i huha. ⁴⁶De ünanga wä temo onangika, “Ya dodoa ho ngini ni ma idu? Ni momiki de' ni mä niata hupaya ngini i ni korona ua o bo baja.”

O Yesus i wi tagoko

(Mat. 26:47-56; Mrk. 14:43-50; Yoh. 18:3-11)

⁴⁷O Yesus ka wo ade-ade ohi ma go giriaka, o nyawa o doomu moi yo böa. Onanga wä hi hira o Yudas o Yesus i wi nö ni niki manga dodiawo. I paha o Yudas woiki o Yesus ika daha wi ame. ⁴⁸Ma' o Yesus wi temo unangika, “Yudas, mode de o game gänanga ngona no mau ni hi bodito o Nyawa manga Ngohaka?”

⁴⁹Ma öraha o Yesus i wi nö ni niki naga genangoka ya mäke okia aha i dadi, önanga yo temo, “Jou, ngomi mia goharoka dika de mia oworo!” ⁵⁰Gila-gila wo ma tēngo manga hi dogoronaka, wi gohara ma imam wo mo mulia ai gilaongo, de o oworo, hi ädono ai ngauku ma nirakoka i töaka.

⁵¹Ma' o Yesus wo temo, "I bötohi!" Daha ünanga wa paānga o nyawa gēnanga ai ngauku de' wo hi togumoka.

⁵²I paha o Yesus wā temo o imam-imam manga häekika de' ma Jou ai Tau ma go göana ma balu-baluhika inoli o Yahudi oka manga tutuda ya ino-ino genangino la i wi tagoko ünanga, "Mode ngohi nēnanga o nyawa ma dorou, hi ädono ngini ni böa de nia oworo de' nia boboha la ni hi tagoko ngohi?" ⁵³O wange hi getongo ngohi naga de de ngini ma Jou ai Tau oka, ngini ni hi tagokua. Ma' nenanga to ēnanga ma öraha ngini nia diai nia mau, o hu hutu ma kuaha ma öraha i dadi o tutuda."

O Petrus wi hi pongono o Yesus

(Mat. 26:57-58, 69-75; Mrk. 14:53-54, 66-72; Yoh. 18:12-18, 25-27)

⁵⁴Onanga i wi tagoko o Yesus de' i wi ao ma imam wo mo mulia ai tau ika. O Petrus wi niki wo ma kö kurutoko. ⁵⁵O löa gēnanga ma hi dogoronaka o uku i tofo-tofo ino i tokarile oka de' o Petrus woiki wo gogeruku de de önanga de ma nyawa yo gö gogeruku ma gilolitino. ⁵⁶Mo ma tēngo o ngoheka mo lö leleani mi mäke o Petrus wo gogeruku o uku i tofo-tofo ino ma datekoka gēnanga; daha o ngoheka mo lö leleani gēnanga mi tailako o Petrus, i paha mato, "O nyawa ne unangö kangano naga de o Yesus!"

⁵⁷Ma' o Petrus wo ma hi pongono. Unanga wo temo, "Ngohi ha kali-kali ti näko ua o nyawa ge ünanga!"

⁵⁸I paha ika hoko kia ua wo ma tēngo ma homoa wi mäke o Petrus de' wato, "Ngonā ö to önanga manga dodiawo!"

Ma' o Petrus wo haluhu, "Kowali, ngohi ua!"

⁵⁹Done ho o jam moi i paha ika, wo ma tēngo ma homoa oli wo temo wa kua-kuatile, "Marai oka o nyawa nēnanga wi ni niki o Yesus, hababu unangö o Galilea ma nyawa!"

⁶⁰Ma' o Petrus wo haluhu, "Okia ani mau, ngohi to hi orikua!"

O öraha gēnanga dika, o Petrus ka wo ade-ade ohi, o kuru-kuru i horene. ⁶¹O Yesus wo mä lega de' wi pulono o Petrus. Gila-gila o Petrus wo mä hininga ma Jou wi temo oka unangika, "O wange nēnanga o kuru-kuru i horenowahi, ngona no hi gali ma hange no hi hi pongono." ⁶²De o Petrus wo hupu genangoka de' wo ari i wi hö howo-howo.

O Yesus i ma hi gogule de' i wi gohara*(Mat. 26:67-68; Mrk. 14:65)*

⁶³O nyawa manga ngöe i wi gö göa-göana o Yesus, i ma hi gogule de' i wi gohara ünanga. ⁶⁴Onanga ya tamunoko ai lako de yo leha unangika, "Abe ika nä hetongo o nagona i ni gohara?" ⁶⁵Ma ngöe oli o hi kauku ma demo-demo i wi hi temo unangika.

O Yesus o Agama ma Juru Hakimi ma himangoka*(Mat. 26:59-66; Mrk. 14:55-64; Yoh. 18:19-24)*

⁶⁶Ma ngoru-ngorumino, o Yahudi oka manga tutuda, de' o imam-imam manga häeke de' o agama ma guru-guru i ma toomu, de o Yesus i wi ao manga Agama ma Juru Hakimika. ⁶⁷"No mi hi ngahu ngomi ino," i wi temo unangika, "mode ngona nënanga ma Koano Wo hi ho halamati?"

O Yesus wo haluhu, "Nako ngohi ti ni hi ngahu ngini ika, ngini aha ni ngakua. ⁶⁸De' nako ngohi ti ni leha ngini ika, ngini aha ni haluhua. ⁶⁹Ma' muläenge o öraha nënanga, o Nyawa manga Ngohaka aha wo gogeruku ma Jou Madutu Duru wo ko Kuaha ai nirakoka."

⁷⁰Onanga mata-mata yo temo, "Nako hoko gënanga, ngona nënanga ma Jou Madutu ai Ngohaka?"

O Yesus wo haluhu, "Hoko gënanga ngini ni ato."

⁷¹De önanga yo temo, "I paralu oka ua o hakihi ohi! Ngone ho ihenoka ai uru iha mahirete!"

O Yesus o Pilatus ai himangoka*(Mat. 27:1-2, 11-14; Mrk. 15:1-5; Yoh. 18:28-38)*

23 Mata-mata o juru hakimi yo hima-himanga gënanga i ma oko daha i wi ao o Yesus o Pilatus ika. ²Genangoka önanga yo muläenge i wi kalaki ünanga. Onanga yato, "Ngomi mi wi mäke o nyawa nënanga wä ao o kawaha o ngëkomo i howo-howonika. Unanga wa hi garo o nyawa hupaya uha yo fangu o soungu ma Kaisar ika, hababu wato ünanga ganga o Kristus, o koano moi."

³De o Pilatus wĩ leha o Yesus ika, “I goungu ngona o Yahudi oka manga koano?”

O Yesus wo haluhu, “Hoko gënanga ani demo.”

⁴O Pilatus wä temo o imam-imam manga häekika, de’ o nyawa yo wöe-wöe gënanga, “O nyawa nënanga ai howono ka moi ö de ta mäke ua la yakunu hi hukumu ünanga.”

⁵Ma’ onanga i holoi yo gegotoli, “De ai do dötoko ünanga wa hi garo o Yudea ma daera oka ma nyawa la yo lawani; ma do di hiraka o Galilea ma daera oka, de’ o öraha nënanga yadonoli nenangino.”

O Yesus o Herodes ai himangoka

⁶Ma öraha o Pilatus wo ihene gënanga, ünanga wo leha, “Mode o nyawa nënanga o Galilea ma nyawa?” ⁷I wi hi ngahu oka o Yesus ai ahali o Herodes wa ko kuaha ma daera ino, o Pilatus wi hi dingoto o Yesus o Herodes ika, kiaka o öraha gënanga unangö o Yerusalem ma bereraka. ⁸O Herodes duru wo sanangi wĩ mäke o Yesus, karana ma dekanoka ünanga wo ihene mangale o Yesus de’ wo igo wĩ mäke. Unanga wö nganono yakunu wa hakihi o Yesus wo diai i hëra-hëranga. ⁹Hababu gënanga o Herodes wĩ le leha o lo leha ma ngöe unangika, ma’ o Yesus mata-mata wö baluhua. ¹⁰O imam-imam manga häeke de’ o agama ma guru-guru onangö yo himangika genangoka de’ i wi kalaki o Yesus ka ha giria. ¹¹O Herodes de’ ai tentara i ma hi gogule de’ i wi hi kauku o Yesus, daha i wi hi nöa o gikiri yo ago-agomo manga pakeanga, i paha ünanga i wi hi dingotoli o Pilatus ika. ¹²O wange genangö o Herodes de’ o Pilatus i ma hobatokali, ma hira i ma haturü.

O Yesus ai hukumanga ya putuhu i wi ho honenge

(Mat. 27:15-26; Mrk. 15:6-15; Yoh. 18:39 - 19:16)

¹³O Pilatus wä toomu o imam-imam manga häeke, o tutuda-tutuda, de’ o kawaha, ¹⁴daha wä temo onangika, “Ngini ni wi ao o nyawa ne ünanga ngohino de’ nia hetongo ünanga wä ao o nyawa o dorou ika. O öraha nënanga nia himangoka ngohi ti tailakoka ünanga, ma’ ngohi ha kali-kali ta mäke ua ka o dorou moi ö de kiaka ngini ni wi ko kalaki oka. ¹⁵Hoko genangoli o Herodes ai da mäke, hababu unangö o Yesus gënanga wi hi

dingotokali ngomi ino. O nyawa ne ünanga ka okia naga moi ö de ko wo diai ua i patutu hi hukumu de o ho honenge ma hukumanga. ¹⁶Karana gënanga ngohi aha ti gohara ünanga i paha ti lapahi.”

[¹⁷O Paskah ma rameanga hi geto-getongo, o Pilatus ko kiani wä lapahi o bui ma nyawa i ma têngo mangale o kawaha.] ¹⁸O nyawa mata-mata i ma to toomu ino genangoka dau yo pöaka, “Unanga ni wi toma! O Barabas ni wi lapahi mangale ngomi!” (¹⁹O Barabas i wi bui karena o huru-hara i dä dadi o bereraka de’ karena o doma.)

²⁰O Pilatus wo mau wi lapahi o Yesus, hababu gënanga ünanga wä temo wo hi gali ma moi oli o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga. ²¹Ma’ onanga yo pöaka, “Unanga ni wi salib! Unanga ni wi salib!”

²²Daha wo hi gali ma hange oka o Pilatus wo pöaka onangika, “Ma’ okia ai howono? Ka o howono moi ö de i patutu hi hukumu de o honenge ma hukumanga ngohi ko ta mäke ua. Ngohi aha ti göhara ünanga, daha ti lapahi.”

²³Ma’ onanga gila-gila yo pöaka genangö manga kuata o Yesus ko kiani i wi salib. De’ ma baha manga böaka gënanga i hasili. ²⁴Daha o Pilatus wi gelenga o honenge ma hukumanga o Yesus uku i moteke de o nyawa manga ngöe gënanga manga go gahoko, ²⁵de’ wi lapahi o Barabas kiaka önanga yo gahoko, ena gënanga o nyawa i wi bui-bui karena o huru-hara de’ o doma. I paha o Yesus wi hi lapahi onangika la i wi diai i moteke to önanga manga mau.

O Yesus i wi salib

(Mat. 27:32-44; Mrk. 15:21-32; Yoh. 19:17-27)

²⁶O Yesus ö önanga i wi ao. O ngëkomo ma hoanoka, önanga i ma ka mäke de o nyawa wo ma têngo ai romanga o Simon, ai ahali o Kirene ma berera ino, wo mau wo wohama o kota ika. Onanga i wi tagoko ünanga, daha ünanga i wi pakisa wa moku o salib ma gota gënanga o Yesus ai poretino.

²⁷Manga ngöe o nyawa i mä dagi ya niki o Yesus ai poretino – manga hi dogoronaka naga ö ya muruono naga o ngo ngoheka. O ngo ngoheka gënanga i wi gari de’ i wi do dora o Yesus. ²⁸Ma’ o Yesus wo mä lega onangika de’ wä temo, “O Yerusalem ma ngo ngoheka! Uha ngohi ni hi gari. Nio gari nia diri mahirete de’ nia ngoha-ngohaka. ²⁹Hababu ma öraha aha i böa o nyawa aha

yo temo, ‘Duru yo utumu o ngo ngoheka komaiwa o ngohaka i hi ao-ao, kiaka komaiwa de manga ngohaka de’ komaiwa o ngohaka ma gilau ya huhu!’ ³⁰O öraha gënanga o nyawa aha ya temo o ĩoku ika, ‘Ni mī tapaĭu ngomi!’ De’ o do doporonika, ‘Ni mī pohuku ngomi!’ ³¹Hababu nako o gota ma ngango ika o nyawa yo diai oka hoko nënanga, okiali aha önanga yo diai de o gota i to toolengoka ika!”

³²Naga oli o nyawa ya hinoto ma homoa – ya hinotö o nyawa ma dorou – önanga yä ao la yä hukumu yä ho honenge ka ma moi de o Yesus. ³³Ma öraha yadono o ngi ya heto-hetongo “O häeke ma kabelanga”, önanga i wi salib o Yesus de’ ya hinoto o nyawa ma dorou gënanga – wo ma tēngo o Yesus ai nirakoka de’ wo ma tengoli ai higiloka. ³⁴De o Yesus wo hubayanga, “Ama, önanga na hi apongo! Onanga i hi orikua okia önanga yo diai.”

O Yesus ai pakeanga genangoka önanga i mä ko ke regu i moteke o undi. ³⁵Manga ngöe o nyawa i ma oko ino genangoka de i mä domina, o Yahudi oka manga tutuda i wi hohedu de’ yo temo, “Unanga wa hi halamatoka o nyawa ma homoa; abe ika o öraha nënanga wo hi halamati ai diri mahirete, nako ünanga i gou-goungu ma Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu ai ngo ngiriki!”

³⁶O tentara-tentara oka ma i wi hohedu ünanga. Onanga ya ino de’ i wi hi döaka o angguru ma gogiohiki unangika ³⁷inoli yato, “Nako ngona o Yahudi oka manga koano, no hi halamati ani diri!”

³⁸O Yesus ai salib ma gota ma ĩoku ĩle i hi tulihi o demo-demo nënanga: “Nënanga o Yahudi ma Nyawa manga Koano.”

³⁹Ma nyawa ma dorou oka wo ma tēngo i wi so salib genangoka wi hi kauku o Yesus. Unanga wo temo, “Ko i gougua ngona ma Koano Wo hi ho halamati? Aa, no hi halamati ani diri de’ ngomi!”

⁴⁰Ma’ ma nyawa ma dorou oka wo ma tengoli wi taaere ai dodiawo gënanga, wato, “Mode ngona ni modongua ma Jou Madutu? Ngona ka ma moi i ni hukumu i ni ho honenge hokä ünanga. ⁴¹Duga-duga nanga hukumanga i nä hinoto i goungu i ma däene de to ngone nanga manarama. Ma’ unanga ha kali-kali ko wa howonua!” ⁴²Daha ünanga wo temo, “Yesus no hi hininga ngohi, nako ngona no böa hokä o Koano!”

⁴³“No ngaku,” o Yesus wī temo unangika, “O wange nënanga aha ngona de de ngohi o Firdaus oka.”

O Yesus ai honenge*(Mat. 27:45-56; Mrk. 15:33-41; Yoh. 19:28-30)*

⁴⁴Mudukua o takoro ngimoi de hinoto o wange i korona, o wange ma lako i tararonua, de' o berera mata-mata ika i dadi i hu hutu duru hi ädono o takoro hange bimaoa. ⁴⁵O guba ya nu nune uku ma Jou ai Tau ma goronaka, i kakihi i belaka hinotoka. ⁴⁶Daha o Yesus wo pöaka de ai ilingi ma kuatile, "Ama! Ani giama ma hoatika ahi diri to hi lapahi!" Wo temo hoko gënanga i paha, ünanga wo honenge.

⁴⁷Ma òraha o tentara oka ma doomu manga baluhu wa mäke okia i dà dadi oka, ünanga wi hi giriri ma Jou Madutu. Daha unanga wo temo, "I goungu, ünanga wa howonua!"

⁴⁸O nyawa manga ngöe ya ino-ino yo to tomina genangino, ya mäke okia naga i dà dadi. Onanga mata-mata yo lio de manga hininga duru i ma toduba. ⁴⁹De' mata-mata i ma ko ka näko de o Yesus, de o ngo ngoheka i wi nö ni niki ünanga o Galilea de ya ino, i ma oko ino ma gurutika, de' ya mäke mata-mata gënanga.

O Yesus i wi lungunu*(Mat. 27:57-61; Mrk. 15:42-47; Yoh. 19:38-42)*

⁵⁰⁻⁵¹Naga wo ma tēngo ai romanga o Yusuf, ai ahali o Arimatea ma berera ino o Yudea ma daera oka. Unanga o nyawa ma oa de o nyawa i wi horomati, de' wö do damä ma òraha ma Jou Madutu wo muläenge wo pareta hokä o Koano. Ngarokö ünanga o Agama ma Juru Hakimi ma ge getongo, ma' unanga wo hi motekua o Juru Hakimi manga manarama ma do dagi de manga putuhu gënanga. ⁵²O Yusuf nēnanga woiki wī himanga o Pilatus de' wo gahoko hupaya o Yesus ai mayeti i hi döaka unangika. ⁵³I paha ünanga o salib oka de wo hi guti o Yesus ai mayeti, daha wa hawo ino de o mayeti ma ha hawo o hutara. I böto gënanga ünanga wa kelenga o lungunuku, kiaka o lungunu gënanga o doporono i ho helewo ma goronaka – o lungunu gënanga komaiwahi ya päke. ⁵⁴O wange gënanga o Jumati ma wange; de' o Yahudi oka manga Puji ma wange ngade i muläenge.

⁵⁵O ngo ngoheka ya ino-ino de o Yesus o Galilea ino i wi niki o Yusuf de' ya mäke o lungunu gënanga. Onangö ya mäke sarakia o Yesus i wi kelenga o lungunu ma goronaka. ⁵⁶I paha

önanga yo lio daha yo turunga o rampa-rampa de' o minya ma bou-bounu la o Yesus ai mayeti ya minya.

O Yahudi oka manga Puji ma wange oka, önanga i ma togumu yo manarama mangale ya moteke o agama ma tita.

O Yesus ai momiki

(*Mat. 28:1-10; Mrk. 16:1-8; Yoh. 20:1-10*)

24 O Minggu ma wange oka duru o ngoru-ngorumino, o ngo ngoheka gënanga yoiki o lungunika yao o rampa-rampa kiaka önanga ya sö sadiaka. ²O lungunoka, önanga ya mäke ma helewo ma da damunu i lulu ika. ³Daha önanga yo wohama o lungunu gënanga ma gorona ika, ma' ya mäke ua ma Jou Yesus ai mayeti genangoka. ⁴Onanga ka i ma oko inohi genangoka de' yo bingu ya pikiri o hali gënanga, i todokanino o nyawa ya hinoto de manga pakeanga ma leto-letongo i ma oko ino manga datekoka. ⁵Onanga duru yo hawana, de i ma ruku hi ädono o tonakuku, o nyawa ya hinoto gënanga ka ma go giriahi yä temo onangika, "Ya dodoa ho ngini niä lingiri o nyawa yo wango-wango yo hone-honenge manga hi dogoronaka? ⁶Unanga ko i wiwa nengoka dau. Unanga wo momikoka! Nio ho hininga okia ünanga wi ni hi ngahu oka ngini ika ma öraha ünanga ka o Galilea ma daera okahi. ⁷Kiaka o Nyawa manga Ngohaka ko kiani i wi hi lapahi o nyawa baradoha ika, daha i wi salib, de' o wange hange oka ünanga aha wo momiki!"

⁸De o ngo ngoheka gënanga i ma hininga o Yesus ai demo-demo. ⁹Yo lio ino o lungunino gënanga, önanga yo ade-ade mata-mata i dä dadi gënanga o rasul ya ngimoi de ya moi ika de' mata-mata i wi nö ni niki ma homoahi. ¹⁰O ngo ngoheka i hi ngö ngahu-ngahu mata-mata gënanga o Yesus i wi nö ni nikika, genangala: o ngo Maria Magdalena, o ngo Yohana de' o ngo Maria o Yakobus ngoi ayo, inoli o ngo ngoheka ma homoahi i ma ko ko moteke de de önanga. ¹¹Ma' o rasul-rasul gënanga yato bote o ngo ngoheka gënanga yo ade-ade ma fo faidä ua. Onanga yo ngaku ua o ngo ngoheka gënanga manga ade-ade. ¹²Ma' o Petrus wo momiki de' wo ma popäta o lungunika. De wo ma ponu ünanga wa tailako ma gorona ika, de wa mäke duga-duga o mayeti ma ha hawo genangoka. O Petrus duru wo hëranga, gila-gila wo lio de o lo leha ma ngöe ai hininga ma goronaka, ya korona okia i dä dadi oka.

O Emaus ma ngëkomo ma hoanika*(Mrk. 16:12-13)*

¹³O wange genangö, ya hinoto o Yesus i wi nö ni niki yoiki i mä dagi o desa moi ika ma romanga o Emaus, o Yerusalem oka de ngade-ngade o kilo ngimoi de moi ma gurutika. ¹⁴Yo tagi ma go giriaka önanga i mä ade-ade mangale hagala okia naga i dä dadi oka gënanga. ¹⁵I ma temo-temo de o dibanga i ma hi bori döa-döaka ma go giriaka, o Yesus mahirete wa ino de' wo tagi de de önanga. ¹⁶Onanga i wi mäke o Yesus, ma' naga okia naga moi ya diai hi ädono önanga i wi nako ua ünanga. ¹⁷Gila-gila o Yesus wä temo, "Okia ngini ni hi ade-ade o ngëkomo ma hoanino nënanga?"

Onanga i ma togumuku de manga biono i huha. ¹⁸Daha wo ma têngo manga dodiawo ai romanga o Kleopas, wi leha o Yesus ika, "Bapa ngona o nyawa ma poretino moi o Yerusalem oka ho na näko ua okia naga i dä dadi dokengoka i paha-paha nënanga?"

¹⁹"Okia i dä dadi?" o Yesus wo leha.

"Okia naga i dä dadi de o Yesus, o Nazaret ma nyawa gënanga," önanga yo haluhu. "Unanga o nabi. Ai demo-demo de' ai manarama duru de ma kuaha - ya oa i moteke ma Jou Madutu ai lo legaka ekola i moteke o nyawa mata-mata manga lo legaka. ²⁰O imam-imam manga häeke de' nanga hoana de nanga berera ma tutuda i wi hi lapahi ünanga la i wi hukumu i wi ho honenge, de' onanga i wi salib ünanga! ²¹Ena hioko ngomi mi wi nganono ünanga aha o Israel oka wa hi bebasi! De' o wange nënanga o wange hange i böto ma dero o hali gënanga i dadi. ²²Ino oli, mia ngo ngoheka ya muruono naga yo diai oka ngomi i mi todokana. Duru o ngoru-ngorumino önanga yoiki o lungunika, ²³ma' ya mäke ua ai mayeti dokengoka. Gila-gila önanga i ma ki lioro de' ya hetongo önanga ya mäke o malaekat, de' o malaekat gënanga ya hetongo o Yesus wo wango. ²⁴Ya muruono naga mia dodiawo yoiki o lungunika de' ya mäke hokä okia o ngo ngoheka gënanga ya hetongo i goungu hoko ganga, duga-duga önanga i wi mäke ua o Yesus."

²⁵Gila-gila o Yesus wä temo onangika, "Ngini i goungu ni bodo! I taitua holi nia ngaku mata-mata okia o nabi-nabi ya heto-hetongoka. ²⁶Mode ko i goungua ma Koano Wo hi ho halamati ko kiani wa ohanohi i hira o huha de o hangihara

gënanga dahaö wa mäke ai mulia?" ²⁷I paha o Yesus wo hi tararono onangika okia ya tuli-tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya ko korona ai diri, muläenge o Musa ai buku-buku oka de o nabi-nabi manga buku.

²⁸Hoko kiaka ua önanga ya tigi oka ma desa önanga yö dumdumutu. O Yesus wo ma diai hokä wo mau wo tagi wo gila-gila, ²⁹ma' onanga i wi tumungu, "No gö gogerohi mia ngi oka," önanga i wi temo unangika, "o öraha nënanga i tigi oka yo hutu de' i mulaengoka i hu hutu." De o Yesus wo wohama la wo ma hi du hutu manga ngi oka. ³⁰Ma orahoka wo gogeruku wo lomo de de önanga, o Yesus wa lë o roti wo temo sukur ma Jou Madutu ika, wa bëla-bëlaka o roti gënanga de ai giama, daha wa hi döaka onangika. ³¹I paha önanga ya näko gënanga o Yesus. Ma' unanga wo hihangoka to ona manga lo legaka. ³²Onanga i ma bori temo, "Mode ko i goungua ha mäo nanga hininga hokä i ruae, ma öraha ünanga ho mä teke ade-ade o ngëkomo ma hoanoka de' wo hi tararono o Buku i Tebi-tebini ma do la ngone ino?"

³³O öraha gënanga dika önanga i ma oko gila-gila i ma ki lioro o Yerusalem ika. Dokengoka önanga yö mäke ika ya ngimoi de ya moi i wi nö ni niki o Yesus, i ma toomu ino de ma homoahi. ³⁴Onanga gënanga yato, "I goungu i tiai ma Jou wo wangokali! Unanga wo ma hi matokoka ai diri o Simon ika!"

³⁵Ya hinoto i wi nö ni niki o Yesus aha yo böa-böa gënanga, gila-gila i hi ade-ade önanga ya mäke-mäke manga do dagi ma hi dogoronaka, de' sarakia önanga i wi nako ma Jou ma öraha ünanga wa bëla-bëlaka o roti.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni nikika

(Mat. 28:16-20; Mrk. 16:14-18; Yoh. 20:19-23; Orr. 1:6-8)

³⁶Onanga ka i ma teke ade-ade ohi i todokanino o Yesus mahirete wo ma oko ino manga hi dogoronaka de' wo temo, "Ni halamati ngini!"

³⁷Onanga ya todokana de' yo hawana, karana yato bote önanga ya mäke o tokata. ³⁸Ma' o Yesus wä temo, "Ya dodoa ho ngini ni hawana? Ya dodoa ho nia hininga ile i puda hokä ni ngakua? ³⁹Nio lega ahi giama de' nio lega ahi Iou. Nia nako nenangala ngohi mahirete! Ni hi palanga de' ni hi tailako, karana o tokata koiwa ma akeme ekola ma kobongo, hokä ngini nia mäke ngohi oka."

⁴⁰O Yesus wo temo hoko gënanga inoli wo hi matoko onangika ai giama de' ai Iou. ⁴¹De' onanga hokä yo ngaku owahi, karana yo mörene holi de' yo hëranga, o Yesus wä leha onangika, "Boteka ngini naga de nia inomo nenangoka?" ⁴²Onanga i wi hi döaka unangika o nawoko i ho hinanga o luiti moi. ⁴³O Yesus wa Ië o nawoko gënanga, gila-gila wa olomo to önanga manga himangoka.

⁴⁴I paha de gënanga ünanga wä temo onangika, "Nenangala o hali ti ni hi ngahu-ngahu oka ngini ika ma öraha ngohi ka de de ngini ohi: o hali moi-moi ya tulihhi ya korona ngohi o Musa ai Buku-buku ma goronaka, o nabi-nabi, de' o Mazmur, ko kiani i dadi."

⁴⁵I paha o Yesus wa helenga manga dibanga, la i mangarati o Buku i Tebi-tebini ma dungutu. ⁴⁶Daha ünanga wä temo onangika, "O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihhi ma Koano Wo hi ho halamati gënanga ko kiani wa ohana o huha de o hangihara, de' ko kiani wo momikoli o honenge ma hi dogoronaka o wange ma hange oka. ⁴⁷Inoli de ma Koano Wo hi ho halamati ai romanga ko kiani i hi abari hagala o hoanika de o berera ma nyawa ika, kiaka o nyawa ko kiani yo toba de' ma Jou Madutu wa apongo manga baradoha. De' o abari gënanga ko kiani i hi ngahu o Yerusalem oka de i muläenge. ⁴⁸Mata-mata gënanga ngini ma hö hakihi. ⁴⁹De' ngohi mahirete aha to hi dingoto ngini ika okia o Ama wo jä jaji oka. Ma' ngini ko kiani ni tatapu ni tamä o bereraka nënanga hi ädono ma Jou Madutu ai kuaha i nī hawo ngini."

O Yesus i wi göraka o horoga ile

(Mrk. 16:19-20; Orr. 1:9-11)

⁵⁰I paha gënanga o Yesus wä ao önanga o berera ma poretika hi ädono o Betania ika. Genangoka dau ünanga wa göraka ai giama, daha wa hi barakati önanga. ⁵¹Ma go giriaka wa hi barakati, ünanga i wi göraka o horoga ika, de wo ma tingaka de de onanga. ⁵²Onanga i ma rukuku i wi huba ünanga, i paha i ma ki lioro o Yerusalem ika de manga hininga duru i mörene, ⁵³de' i hi gila-gila i wi hi go giriri ma Jou Madutu, ma Jou ai Tau oka.

O ABARI MA OA

O YOHANIS WA TO TULI-TULIHI

MA NGONGOTAKA

O Abari ma Oa ma goronaka nēnanga, o Yesus wo hi do di hira hokä ma Jou Madutu ai Demo i ko kakali i ma dadi oka o nyawa, de' i gogere nanga hi dogoronaka. Hokä i hi ade-ade o buku nēnanga ma goronaka, o Abari ma Oa nēnanga i tulihi de ma dungutu, hupaya yo bo basa-basa yakunu yo ngaku o Yesus ganga o Koano Wo hi ho halamati i wi hi jaji oka - ünanga ma Jou Madutu ai Ngohaka mahirete. Hupaya de i wi ngaku unangika önanga ya mäke o ngango (20:31).

I paha ma muläenge i hi ngahu ma Jou Madutu ai Demo i ko kakali gēnanga ganga o Yesus, o hidoku ma do di hiraka o buku nēnanga i hi ade-ade i rupa-rupa i hēra-hēranga wo diai o Yesus. I hēra-hēranga gēnanga i hi matoko o Yesus ganga o Koano Wo hi ho halamati i wi hi jaji oka, ünanga ma Jou Madutu ai Ngohaka. Moi-moi i hi ade-ade mangale i hēra-hēranga i ma niki manga ade-ade ma Jou Yesus de o nyawa. O ade-ade gēnanga de ma diai oka i hi demo mangale i hēra-hēranga gēnanga. Hidoku nēnanga ma goronaka, i hi ti hiraka naga o nyawa i wi ngaku-ngaku o Yesus ika de' yo dadi i wi nö ni niki, ma' nagali i wi lawani ünanga de' yoluku i wi ngaku unangika. Ma hidoku 13-17 i tulihi i kurutu de i woata sarakia ma kekete o Yesus de' i wi nö ni niki, ma öraha o hutu gēnanga önanga yo mau i wi tagoko de' i wi adili, sarakia ünanga i wi salib, wo honenge de' wo momiki, de' sarakia ünanga wo ma hi matoko i wi nö ni nikika, ünanga wo wangoka i paha ino.

O ade-ade mangale o ngoheka i mi tagoko ma go giriaka mo diai o howono (8:1-11), i hi ngohama o batingi hinoto ma ago-agomo ma hi dogoronaka, hababu ma demo i tuli-tulihi de' ma hi guti-hi guti i hēra-hēranga, yo noa ua ma ade-ade

gënanga, ma homoa de gënanga yo noa hagala o ngi.

O Buku nënanga ma hi dogoronaka o Yohanis wo hidoku i tubuho o ngongike, ena gënanga o ngango ma dutu i ko kakali, ma Jou Madutu wo hi döaka mangale o Kristus. O ngongike gënanga i mulaengoka o duniaka, de' yakunu ya mao o nyawa i wi to tarima o Yesus hokä o ngëkomo, ma Jou Madutu ika, hokä wo hi matoko ma diai ma Jou Madutu, de' hokä wo hi döa-döaka o ngango. Ai biaha o Yohanis ena gënanga o hi totero-hi totero wa lë hagala o hali ha mäke-mäke o wange ma hi getongo mangale ma dumutu o jiwa ma hidoku ma diai, hokä o akere, o roti, o dararono, o go göana de' ai duba, o angguru ma utu de' ma hohoko.

Ma dola

Ma do di hira 1:1-18

*O Yohanis Wo ohi-ohiki de' o nyawa ma do di hiraka yo dadi
i wi nö ni niki o Yesus 1:19-51*

*O Yesus ai leleani o kawaha manga
hi dogoronaka 2:1-12:50*

*O wange ma bo bahaka o Yerusalem oka de' i tigi oka
o Yerusalem ika 13:1-19:42*

Ai momiki o Yesus de' wo ma hi matoko ai diri 20:1-31

*Ma bo baha: ma moi oli wo ma hi matoko ai diri
o Galileaka 21:1-25*

O Demo i hi döa-döaka o ngango

- 1** Ka ma do di hirakahi o dunia i dadi uahi, o Demo nagaka.
O Demo naga de ma Jou Madutu
de' o Demo ka i ma tero de ma Jou Madutu.
- ² Ka ma hirahi ünanga de ma Jou Madutu.
- ³ Hagala mata-mata i dadi kiani de de ünanga,
de' hagala nënanga naga,
de ka moi ö de koiwa i dadi nako de de unangua.
- ⁴ O Demo gënanga o ngango ma titi,
de' o ngango i hi döaka o dararono o nyawa ika.
- ⁵ O dararono gënanga i tararono o hu hutu ma goronaka,
de' o hu hutu yakunua ya ho honenge.

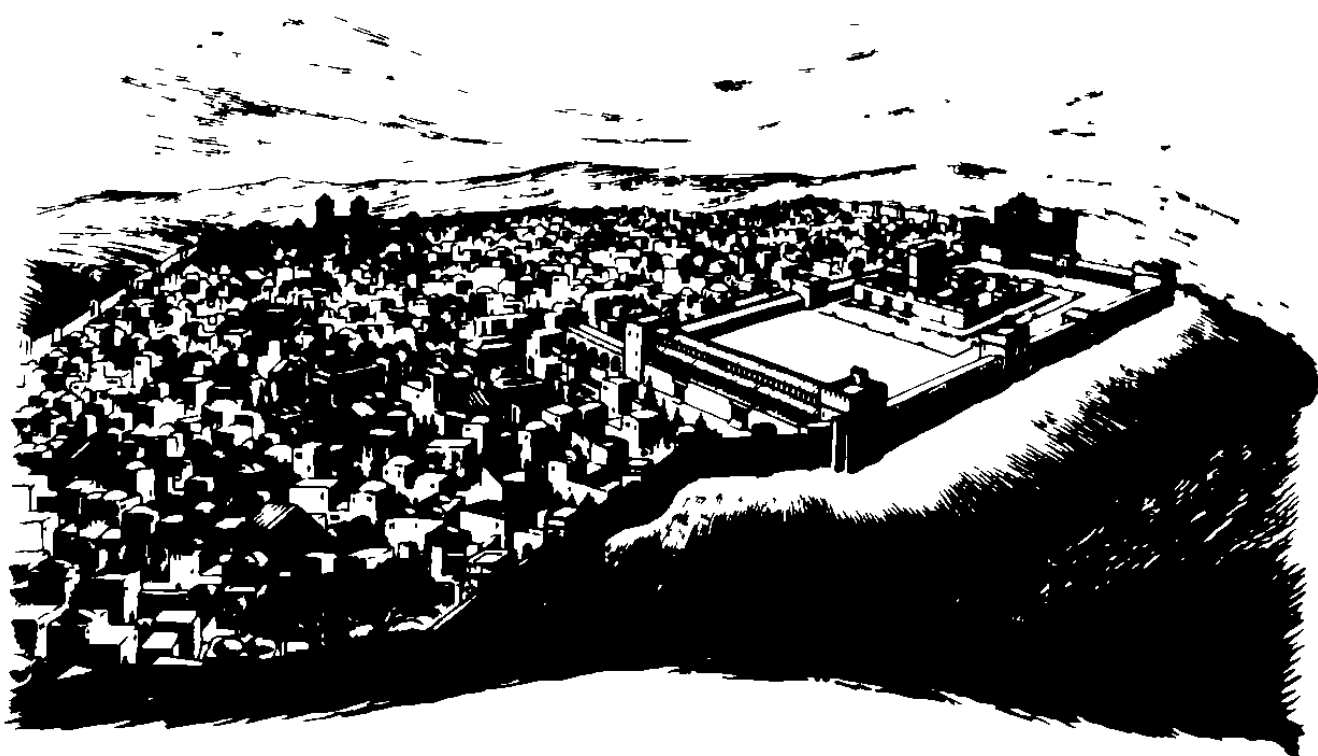
- 6 Wo böa o nyawa wi hulo-huloko ma Jou Madutu,
o Yohanis ai romanga.
- 7 Unanga wo böa wo hi abari mangale o dararono gënanga,
hupaya o nyawa mata-mata yo ngaku.
- 8 Unanga mahirete gënanga o dararonua,
ünanga duga-duga wo hi abari.
- 9 O dararono ma dutu yä tararono mata-mata o nyawa,
i böa o dunia uku.
- 10 O Demo naga o duniaka,
o dunia i dadi kiani de de ünanga,
ma' o dunia i wi näko ua ünanga.
- 11 Unanga wo böa ai berera ika mahirete
ma' ai roria dodoto i wi tarima ua ünanga.
- 12 Ma' naga ö o nyawa i wi tarima ünanga
de i wi ngaku unangika,
ya hi döaka o haku yo dadi ma Jou Madutu ai
ngoha-ngohaka,
- 13 i wi hi ngohaka o nyawa oka ua de ya ino,
hababu o ngango ma hungi gënanga, ma ahali ma Jou Madutu
oka de ya ino.
- 14 O Demo i ma dadi oka o nyawa,
de ënanga i gogere nanga hi dogoronaka,
de' ngone ha mäke oka ma mulia.
Ma mulia gënanga wa tarima
hokä o Ama ai ngohaka wo ma têngo-têngoka.
Unangoka ngone hi mäke ma Jou Madutu
de' ai dora ngone ino.
- 15 O Yohanis wo böa hokä ai hakihi,
ünanga wo hi abari:
“Nenangala ünanga to hi do do demoka:
Unanga aha wo böa wo hi hi duru ino,
ma' i holoi wo lamoko de de ngohi,
hababu ngohi koihiwahi ünanga nagaka.”
- 16 Unanga i wi omanga de o dora;
koiwa ma do dogumu,
ünanga wo na hi barakati ngone.
- 17 Ma Jou ai pareta ngone ha tarima, o Musaka de ya ino.
Ma' ai dora de ai setia ma Jou Madutu
wo hi matoko o Yesus Kristus oka de ya ino.
- 18 Komaiwahi naga i wi mäke ma Jou Madutu,

ma homoa de ma Ama ai ngohaka wo ma tēngo-tēngoka,
ka i ma tero de ma Ama de' duru wo tigi unangika.
Unangala wo na hi matoko o Ama ngone ino.

O Yohanis ai hakihi

(*Mat. 3:1-12; Mrk. 1:1-8; Luk. 3:1-18*)

¹⁹Yo ko kuaha o Yahudi oka o Yerusalem oka yā huloko o imam-imam de' o Lewi ma nyawa yoiki o Yohanis ika de' i wi leha unangika, “Ngonā nēnanga o nagona?”

O Yerusalem ma kota. (1:19)

²⁰O Yohanis wo ma ngaku wo hi to tiaika, “Ngohi ua o Koano Wo hi ho halamati.”

²¹“Nako hoko gēnanga, ngona o nagona?” yo leha önanga. “Bote ngona o Elia?”

“Kowali,” o Yohanis wo haluhu.

“Bote ngona o Nabi wo amo-amoko?” yo leha önanga i hi gali oli.

“Kowali,” wo haluhu.

²²Onanga yato, “Nako hoko gēnanga, no mi hi ngahu ngomino o nagona ngona nēnanga,” “hupaya ngomi mi akunu mi hi döaka o bo baluhu o nyawa i mi hulo-huloko ngomi. Okia ani demo mangale ani diri mahirete?”

²³O Yohanis wo haluhu, “Ngohi ne ünanga ma Nabi Yesaya wo temoka:

‘O nyawa ya pöa-pöaka o tonaka ma ko kakahaka:

Ni hi tiai o ngëkomo mangale ma Jou.’ ”

²⁴O Farisi oka yä hulo-huloko o nyawa gënanga, ²⁵yo lehali, “Nako ngona o Koano Wo hi ho halamati ua, o Elia ua, o Nabi wo amo-amokua, ya dodoa ngona nä ohiki?”

²⁶O Yohanis wo haluhu, “Ngohi to ohiki de o akere. Ma’ nia hi dogoronaka naga o nyawa ngini ni wi näko ua. ²⁷Unanga wo böa wo hi hi duru ino, ma’ ngohi to patutua ta hohe to ünanga ai hapato ma li liko.”

²⁸Mata-mata gënanga i dadi o Betania, o wange ma hiwara o Yordan ma Ngairi, o ngi o Yohanis wo ohiki.

Ma Jou Madutu ai Duba ma Ngohaka

²⁹Yarehino ma wange, o Yohanis wi mäke o Yesus wa ika unangika. Daha o Yohanis wä temo, “Ni wi lega, ge ünanga ma Jou Madutu ai Duba ma Ngohaka ya o ehe-ehe o dunia ma baradoha. ³⁰Unanga ngohi to hi do demoka aha wo böa wo hi hi duru ino, ma’ unanga i holoï wo lamoko de de ngohi, hababu ngohi to ma kilauahi, ünanga nagaka. ³¹Kowahi de gënanga, ngohi ti näko ua o nagona ünanga gënanga. Ena hioko ngohi to böa to ohiki de o akere, hupaya o Israel oka ma nyawa i wi näko ünanga.”

³²O Yohanis ö wo hi döaka o hakihi nënanga, “Ngohi ta mäke ma Jou Madutu ai Womaha i uti hokä o namo dara o dihanguku de’ i tangi ai Iokuku. ³³Oraha gënanga ngohi ti näko uahi o nagona ünanga. Ma’ ma Jou Madutu wo hi huloko to ohiki de o akere wo temoka ngohino, ‘Nako ngona na mäke ma Jou Madutu ai Womaha i uti, de’ i tangi ai Ioku oka wo ma tēngo, ünanga aha wo ohiki de ma Jou Madutu ai Womaha.’ ³⁴Ngohi mahirete ta mäke oka,” o Yohanis wato, “de’ ngohi to hi döaka hakihi ünanga ma Jou Madutu ai Ngohaka.”

O Yesus i wi nö ni niki ma do di hiraka

³⁵Yarehino ma wange, o Yohanis naga o ngi genangokali de i wi nö ni niki ya hinoto. ³⁶Ma öraha ünanga wi mäke o Yesus wa ka ino, ünanga wato, “Ni wi lega! Gënanga ma Jou Madutu ai Duba ma Ngohaka.”

³⁷Ya hinoto i wi nō ni nīki o Yohanis yo ihene o demo gēnanga, yoiki i wi nīki o Yesus. ³⁸O Yesus wo ma idulu ai poretoke, de' wa māke ōnanga i wi nīki ünanga. Unanga wā leha, “Ngini nia lingiri okia?”

Onanga yo haluhu, “Rabi, kiaka Rabi ani gogere?” (Ma demo ‘Rabi’ ma mangarati guru.)

³⁹O Yesus wato, “Nia ino nio lega mahirete.” Onanga yoiki de de ünanga de' ya māke kiaka ünanga wo gogere. O ōraha gēnanga o takoro iata o bimaōa. O wange gēnanga ōnanga yo gogere de de ünanga.

⁴⁰Wo ma tēngo, ya hinoto manga hi dogoronaka wo ihene okia o Yohanis wo temo i paha wi nīki o Yesus, ganga o Andreas, o Simon Petrus ai dodoto. ⁴¹Wo ma tai-taiti o Andreas wi lingiri o Simon ai riaka, de' wo hi ngahu unangika, “Ngomi mi ma ka māke oka de o Mesias!” (O Mesias ka i ma dāene de o Kristus, ena gēnanga o Koano Wo hi ho halamati.) ⁴²O Andreas wi ngotaka o Simon o Yesus ika.

O Yesus wi pulo-pulono o Simon, de' wi temo, “Ngona o Simon, o Yona ai ngohaka. Ngona aha i ni hetongo o Kefas.” (O Kefas ka i ma dāene de o Petrus ma mangarati: o Ioku o helewo.)

O Yesus wa ahoko o Filipus de' o Natanel

⁴³Yarehino ma wange o Yesus wa putuhu woiki o Galilea ika. Unanga i ma ka māke de o Filipus, de' wato unangika, “Na ino no hi nīki ngohi!” ⁴⁴O Filipus ai ahali o Betsaida ino, ena gēnanga i ma teke berera moi o Andreas de' o Petrus. ⁴⁵O Filipus i ma māke de o Natanel de' wi hi temo unangika, “Ngomi mi wi māke oka o nyawa kiaka o Musa wa hetongoka ma Jou Madutu ai Tita ma Buku oka, de' kiaka o nabi-nabi i hi abari oka. Unanga gēnanga o Yesus Nazaret ino, o Yusuf ai ngohaka.”

⁴⁶Ma' o Natanel wo haluhu, “Ka i yakunu ma oa-oa moi i böa o Nazaret ino?”

O Filipus wo haluhu, “Na ino la' no lega mahirete.”

⁴⁷O Yesus wi māke o Natanel wo böa, de' unanga wo temo mangale ünanga, “Ni wi lega, gēnanga o Israel oka ma nyawa ma dutu. Koiwa o tengeluku unangoka.”

⁴⁸“Sarakia Bapa no hi näko ngohi?” O Natanel wo leha o Yesus ika.

O Yesus wo haluhu, “O Filipus wo ni ahokuahi ngona, ngohi to ni mäke oka ngona, o ara ma utu ma timi uku gënanga.”

⁴⁹“Bapa Guru,” o Natanel wato, “Bapa nagala ma Jou Madutu ai Ngohaka! Bapa o Israel oka ma nyawa manga Koano!”

⁵⁰O Yesus wato, “Ngona no ngaku, hababu duga-duga ngohi to ni hi ngahu ngohi to ni mäke oka ngona o ara ma utu ma timi uku gënanga? Ma homoahi i holo i lamoko de gënanga ngona aha na mäke!” ⁵¹O Yesus wo temo oli, “I goungu, no ngaku, ngona aha na mäke o dihanga i helenga, de’ ma Jou Madutu ai malaekat-malaekat yo uti yo doa o Nyawa manga Ngohakuku.”

O kawingi ma rameanga o Kana ma bereraka

2 O wange hinoto i paha naga o kawingi ma rameanga o Kana ma bereraka o Galilea ma tonakoka, de’ o Yesus ngoi ayo naga genangoka. ²O Yesus de’ i wi nö ni nikö ya ahoko o rameangika gënanga. ³Ma öraha manga angguru i mataka, o Yesus ngoi ayo mi temo o Yesus ika, “To önanga manga angguru i mataka.”

⁴O Yesus wo haluhu, “Ayo, uha no hi huloko ngohi. Ma öraha yadonuahi ngohi to hi matoko ahi diri.”

⁵Ma’ o Yesus ngoi ayo mä temo o nyawa yo lö leleanika, “Nia diai dika okia wi ni temo nginika.”

⁶Gengoka naga o rube o gahumu butanga i sadiaka i hi iho-ihoro manga lou i moteke o Yahudi oka manga adati. O rube gënanga moi-moi ma doḷa done ho litere o ratuhu moi. ⁷O Yesus wä temo yo lö leleanika gënanga, “Nio guhe o rube-rube gënanga de o akere.” Onangö yo guhe hi ädono i omanga. ⁸Dahao o Yesus wa temo onangika, “Nia ĩe o akere ma huhutulu gënanga de’ ni ao o rameanga ma häekika.” De önanga yao o akere gënanga o rameanga ma häekika, ⁹de’ unanga wa taili o akere i da dadi oka o angguru. (Ma ünanga wo hi orikua kia ino o angguru gënanga, duga-duga yo lö leleani dika gënanga i hi öriki önanga yö guhe.) O rameanga ma häeke gënanga wi ahoko o nauru wo kawi-kawingi, ¹⁰de’ wi temo unangika, “Ma biaha o nyawa yä guhe i hira o angguru i hëmo-hëmoru, de’ nako önanga yokere ya dugaka, dahao o angguru biaha. Ma’ ngona na gogonika o angguru duru ma hëmo-hëmoru hi ädono öraha nënanga!”

¹¹Gënanga o nonako i hëra-hëranga ma do di hiraka gënanga o Yesus, ünanga wo diai gënanga o Kana ma bereraka o Galilea ma tonakoka. De o nonako gënanga ünanga wo hi matoko to ünanga ai mulia. Ho' i wi nö ni niki i wi ngaku unangika.

¹²I paha gënanga o Yesus woiki o Kapernaum ika i ma ki niki de ngoi ayo, ai roria dodoto de i wi nö ni niki. De önanga yo gogere dokengoka o wange muruono naga ma dekana.

O Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ika

(Mat. 21:12-13; Mrk. 11:15-17; Luk. 19:45-46)

¹³Ma öraha o Yahudi oka manga Wange ma Amoko o Paskah i tigi oka, o Yesus woiki o Yerusalem ika. ¹⁴Ma Jou ai Tau oka o Yerusalem oka ünanga wä mäke i ma huku-hukunu o hapi, o duba, de' o namo dara; de i hi to tagali o tiwi yo gogeruku genangoka. ¹⁵O Yesus o dewili wo ma diai ai go gohara moi de' wa duhu mata-mata aiwani gënanga, ya oa o duba, o hapi, ma Jou ai Tau ma goronaka. Manga meja-meja o tiwi i hi to tagali wa bitikanga hi ädono manga tiwi önanga ho hi bari-barihi kia ika honanga. ¹⁶Daha ünanga wa temo o namo dara yo huku-hukunika, "Nia goraka mata-mata nenangoka. Uha ahi Ama ai Tau, nia diai o bubukunu ma ngi!" ¹⁷I wi nö ni niki ahao i ma hininga o Buku i Tebi-tebini ma demo nënanga, "Ahi ngigo mangale ani Tau, ya Jou Madutu, ya tuhuku ahi hininga."

¹⁸O Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha i wi temo de ma dohata o Yesus ika, önanga yato, "Abe ika no diai i hera-hëranga hokä o nonako ngomino, i goungu ngona de ani haku no diai hoko nënanga."

¹⁹O Yesus wo haluhu, "Nia kilianga o Tau nënanga, de' o wange hange ma dogoronaka aha to hi goko okali."

²⁰De' onanga yato, "O taongo moruata de butanga ino i hi dailako mangale i hi goko ma Jou ai Tau nënanga. De' ngona no mau no hi gokokali o wange hange ma dogoronaka?"

²¹Ma' ma Jou ai Tau o Yesus ai dungutu gangala ai röehe mahirete. ²²Ho' ma duru ino, o Yesus wo momikoka o honengino, i ma hininga i wi nö ni niki o hali genanga unanga wo hi do demoka. De yo ngaku önanga okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka de' okia o Yesus wo temo-temoka.

O Yesus wä näko mata-mata o nyawa

²³Ma öraha o Paskah ma Rameanga o Yesus naga o Yerusalem oka, de o nyawa manga ngöe i wi ngaku unangika, hababu wo diai o nonako i hëra-hëranga. ²⁴Ma' o Yesus mahirete wa ngakua önanga, hababu ünanga wa näko o nyawa mata-mata. ²⁵Ngaro uha o nyawa i wi hi tararono unangika o nagona dika, hababu ünanga mahirete wo hi öriki okia naga o nyawa manga hininga ma goronaka.

O Yesus de' o Nikodemus

3 Naga wo ma têngo o agama ma baluhu o Farisi oka ma nyawa, ai romanga o Nikodemus. ²O hu hutu moi uku ünanga wa ika o Yesus ika de' wo temo, "Bapa Guru, ngomi mi hi öriki Bapa wo ni huloko ma Jou Madutu. Hababu moi ua yakunu yo diai i hëra-hëranga hokä Bapa no diai, nako ma Jou Madutu wi to motekua ünanga."

³O Yesus wi baluhu, "No ngaku, o nyawa moi ua yakunu yo dadi ma Jou Madutu ai umati, nako ünanga wo ma kilāu wo hi gali oli."

⁴"Sarakia o nyawa yo baluhoka yakunu i ma kilāu i hi gali oli," o Nikodemus wato o Yesus ika, "Ka i yakunu ünanga wo wohamoli ngoi ayo ami mämata ma gorona ika de' mi hi kilāu oli?"

⁵O Yesus wi baluhu, "I goungu i tiai ahi demo nënanga: nako o nyawa i ma kilāua o akerino de' ma Jou Madutu ai Womahino, o nyawa gënanga yakunua yo dadi ma Jou Madutu ai umati. ⁶Nanga röehe o nyawa i na hi kilāu ena gënanga nanga dimono, ma' de ma do dagi nanga rohani i na hi kilāu de ma Jou Madutu ai Womaha. ⁷Uha no hëranga nako ngohi to temo: ngini mata-mata kiani ni ma kilāu ni hi gali oli. ⁸O hidaloko i wuwu kia ika ënanga ya ka ika; ngone ho ihene to ënanga ma ruruu, ma' ha näko ua kia ino i böa de' kia ika ya ka ika. Hoko genangö o nyawa ya kilāu ma Jou Madutu ai Womaha."

⁹O Nikodemus wo leha, "Sarakia gënanga yakunu i dadi?"

¹⁰O Yesus wo haluhu, "Ngonā o Israel oka manga guru; de sarakia ngona no hi orikua? ¹¹No ngaku: ngomi mi hi ade-ade okia ngomi mia näko, de' ngomi mi hi döaka o hakihi okia ngomi mia mäke oka; ma' ngini ni oluku nia tarima to ngomi mia hakihi. ¹²Ngini ni ngakua nako ngohi to hi ade-ade nginika

mangale o dunia ino ma hali; sarakia ngini yakunu ni ngaku, nako ngohi to hi ade-ade nginika mangale o horoga ma hali?

¹³Koiwahi o nyawa moi ö yo doa o horoga ilē, ma homoa de ge ünanga wo uti oka o dunia uku, ena gënanga o Nyawa manga Ngohaka.

¹⁴Hokä i ma tero o Musa wo hi döaka o dodiha tabaga de o gota ma booto o tonaka ma ko kakahaka, hoko genangoli o Nyawa manga Ngohaka kiani i wi hi doa, ¹⁵hupaya mata-mata i wi ngaku unangika ya mäke o wo wango ma dutu de' i kakali."

¹⁶Karana ma Jou Madutu hoko gënanga wa dora o nyawa o duniaka nënanga, hi ädono ünanga wo hi döaka ai Ngohaka wo ma têngo-têngoka, hupaya moi-moi o nyawa i wi ngaku unangika yo binaha ua, ma' ya mäke o wo wango ma dutu de' i kakali. ¹⁷Hababu ma Jou Madutu wi hi dingoto ai Ngohaka

wa hukumua o dunia nënanga, ma' wo hi halamati ënanga.

¹⁸O nyawa i wi ngaku unangika ya hukumua. Ma' o nyawa i wi ngakua ma Jou Madutu wa hukumoka, hababu ünanga i wi ngakua ma Jou Madutu ai Ngohaka wo ma têngo-têngoka.

¹⁹Unanga i wi hi ributu de ma hohole nënanga: O dararono gënanga i böaka o duniaka, ma' o nyawa i holoi yo igo o hu hutu ngaro de o dararono, hababu manga manarama önanga i torou.

²⁰O nyawa yo do diai o dorou, yo dohata o dararonika; de yoluku ya ika o dararonika, hupaya manga manarama i to torou uha ya mäke. ²¹Ma' o nyawa ya mote-moteke ma Jou Madutu ai mau, ya ika o dararonika hupaya i dadi i tararono

okia yo diai oka gënanga naga i ma moteke de ma Jou Madutu ai mau.

O Yesus de' o Yohanis Wo ohi-ohiki

²²I paha de gënanga o Yesus de' i wi nö ni niki yoiki o Yudea ika. Unanga wo gogere dokengoka öraha muruono naga ma dekana de de önanga de' wa ohiki. ²³⁻²⁴Oraha gënanga o Yohanis i wi hi ngohamuahi o bui ika. Unanga wa ohiki o Ainon oka, i kurutika ua de o Salim, hababu dokengoka naga o akere i wöe. O nyawa yo wöe yo böa unangika, de' unanga wa ohiki önanga.

²⁵Ya muruono naga o Yohanis i wi nö ni niki yo muläenge i ma teke ributu de o Yahudi oka ma nyawa mangale o debi-debini ma datoro. ²⁶Onanga yoiki o Yohanis ika, de yato, "Bapa Guru, bote Bapa ka no hiningahi, o nyawa de ngona Bapa o Yordan ma Ngairi ma honongaka gënanga, Bapa no mi hi matokoka

ngomino kahuruono? O raha nēnanga unangö wa ohiki, de' mata-mata o nyawa yoiki unangika!”

²⁷O Yohanis wo haluhu, “O nyawa ya mäke ua okia naga, nako ma Jou Madutu wa hi döakua onangika. ²⁸Ngini mahirete ni ihenoka ngohi to temo, ‘Ngohi o Koano Wo hi ho halamati ua. Ngohi i hi huloko ti hi hira ino ünanga.’ ²⁹O ngoheka mo kawi-kawingi naga to münanga ami nauru wo kawi-kawingi. O nauru wo kawi-kawingi ai dodiawo gēnanga duga-duga wo ma oko wi tiniaile de' wo ihene, de' unanga wo mörene nako wo ihene o nauru wo kawi-kawingi ai ilingi. Hoko genangö de ngohi. O raha nēnanga ahi hininga duru i sanangi. ³⁰Unanga duru kiani i holoi, wi hi amo-amoko, de' ngohi ka i dogo to kuranga.”

Unanga wo böa o horoga ino

³¹I böa-böa dakuku i holoi ya tilakuru mata-mata. I böa-böa o dunia ino ya etongo o dunia ma nyawa, de' i hi demo mangale o dunia ma hali. Unanga i böa-böa dakuku i holoi ya tilakuru mata-mata. ³²Unanga wo temo mangale okia wa mäke oka de' wo ihenoka, ma' o nyawa moi ua ya ngaku ai hakihi. ³³O nyawa ya ngaku ai hakihi ika gēnanga, yo ngaku ma Jou Madutu wo tia. ³⁴Hababu o nyawa ma Jou Madutu wa huloko i hi ngahu ma Jou Madutu ai demo, karana ma Jou Madutu ai Womaha ma mata-mata i wi hi döakoka unangika. ³⁵O Ama wi hininga ai Ngohaka, de' wi hi lapahi oka hagala o kuaha unangika. ³⁶O nyawa i wi ngaku-ngaku o Ngohakika gēnanga, aha ya mäke o ngango ma dutu de i kakali. Ma' o nyawa i wi hi ngounua ma Ngohakika gēnanga ya mäke ua o ngango. Onanga wa hukumu ma Jou Madutu ka hi ado-adonika.

O Yesus de o Samaria ma ngoheka

4 O Farisi oka ma nyawa yo ihene o Yesus wa mäke de' wa ohiki i holoi yo wöe de ngaro i wi nö ni niki o Yohanis. (²Ka i moteke ma diai o Yesus mahirete wo ohikua duga-duga i wi nö ni niki dika.) ³Ma öraha o Yesus wo hi öriki o Farisi oka ma nyawa yo ihenoka mangale o hali gēnanga, ünanga wöiki o Yudea ika de wo ma idulu o Galilea ika. ⁴Ai do dagi ma hi dogoronaka gēnanga ünanga kiani wa tilakuru o Samaria. ⁵O Yesus wo ma hi ädono o berera moi o Samariaka ma romanga o Sikar, i kurutika ua de o tonaka ma hira o Yakub wi hi döaka ai ngohakika o Yusuf. ⁶Genangoka naga o Yakub ai humu. O Yesus

i wi bole oka duru karana i ma dagi, mangale gënanga ünanga wo gogeruku o humu ma datekoka. Orahā gënanga done ho wange i korona, ⁷⁻⁸de' i wi nö ni niki o Yesus yoikoka o berera ika yo ija o inomo.

Ahao o Samaria ma nyawa ngoheka mo ma tēngo mo böa mo ma guiti o akere. O Yesus wo mi temo munangika, “Ayo, ka i yakunu ngohi to ma gahoko tokere?”

⁹O Samaria ma ngoheka gënanga mo haluhu, “Tuanga o Yahudi oka ma nyawa, ngohi o Samaria ma nyawa; ya dodoa Tuanga no gahoko nokere ngohino?” (Hababu o Yahudi oka ma nyawa i ma teke rahai ua de o Samaria ma nyawa.)

¹⁰O Yesus wo haluhu, “Nako ngona no hi öriki ma Jou Madutu ai ngongike de' o naguna wo gahoko wokere ngona ika, marai ngona mahirete no gahoko nokere unangika, de' unanga aha wo ni hi döaka ngona ika o akere ma ngango.”

¹¹O ngoheka gënanga mato, “Tuanga koiwa ani hia-hia, de' o humu nēnanga duru ko ha lukuku. Okia ino Tuanga na märke o akere ma ngango? ¹²O Yakub, mia tohora ngomi, wo mi hi döaka ngomi o humu nēnanga. Unanga mahirete wo ma lē o akere wokere nenangino; hoko genangoli ai ngoha-ngohaka de ai aiwani. Okia Tuanga nato bote Tuanga i holoi no lamoko de o Yakub?”

¹³O Yesus wato, “O nyawa ya okere o akere nēnanga aha manga kiriti ma dudungoli,” ¹⁴“ma' o nyawa yokere o akere aha ngohi ta hi döaka, manga kiriti ma dudungoka ua ka hi adonika. Hababu o akere aha ngohi ta hi döaka gënanga aha i dadi o jobubu manga diri ma goronaka i hahuru i hupu de' i hi döaka onangika o ngango ma dutu de' i kakali.”

¹⁵O ngoheka gënanga mato, “Tuanga, no hi hi döaka ngohi o akere gënanga, hupaya ngohi ahi kiriti ma dudungoka ua; la i bötohi to go gi lio nenangino to lē o akere.”

¹⁶O Yesus wato, “Noiki, ni ahoko ani rokata, daha na inoli nangino.”

¹⁷O ngoheka gënanga mo haluhu, “Ngohi koiwa ahi rokata.”

O Yesus wato, “Ani demo gënanga i tiai.” ¹⁸“Hababu ngona no kawingoka no hi gali ma motoa i böto, de' o nauru ni wango de de ngona nēnanga naga ani rokata uahi.”

¹⁹O ngoheka gënanga mato, “Orahā nēnanga ngohi to hi öriki Tuanga ngona o nabi moi.” ²⁰“To ngomi mia ete de mia tohora i wi huba ma Jou Madutu o doporono oka nēnanga, ma' Tuanga

ani nyawa yato, duga-duga o Yerusalem oka dika ma ngi o nyawa i wi huba ma Jou Madutu.”

²¹“No ngaku,” o Yesus wato munangika, “öraha moi uku o nyawa aha i wi huba o Ama, o doporonoka ua nänanga, de’ o Yerusalem oka ua ö. ²²Ngini o Samaria ma nyawa nia huba okia naga ngini nia näko ua, ma’ ngomi o Yahudi oka ma nyawa mia huba ünanga ngomi mia näko, hababu o halamati i böa o Yahudi ma nyawaka de ya ino. ²³Ma’ ma öraha aha i böa, de’ i böaka de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha o nyawa aha i wi huba o Ama hokä sarakia ünanga naga. Onanga aha yo puji de ma diai oka, hokä o Ama wo igo-igo. ²⁴Hababu ma Jou Madutu gänanga o Womaha, de’ ka de ma Jou Madutu ai Womaha dika ma kuaha, o nyawa yakunu i wi huba o Ama hokä sarakia ünanga naga.”

²⁵O ngoheka gänanga mo temo o Yesus ika, “Ngohi to hi öriki o Koano Wo hi ho halamati (i wi hetongo o Kristus) aha wo böa. Nako ünanga wo böa, ünanga aha wo hi ngahu hagala mata-mata ngone ino.”

²⁶“Ngohi nanga ünanga,” o Yesus wato, “ngohi öraha nänanga ho ma ade-ade ma go giria de de ngona.”

²⁷Oraha nänanga o Yesus i wi nö ni niki yo böa. Onanga yo hëranga i wi mäke o Yesus i ma ade-ade de o ngoheka mo ma têngo. Ma’ ko moi ua ö onangino i mi leha o ngoheka gänanga, “Ayo ani paralu okia?” ekola i wi leha o Yesus ika, “Ya dodoa Bapa ni ma ade-ade de o ngoheka gänanga?”

²⁸Ma ngoheka gänanga ka ma māla ami rube genangoka, de’ mo ma popäta o berera ika de’ mo hi ngahu hagala o nyawa dokengoka, ²⁹“Nia ino ni wi legahi, wo ma têngo wo hi hi ngahu ngohino hagala mata-mata ngohi ta do diai oka. Bote ünanga gänanga o Koano Wo hi ho halamati?” ³⁰Hagala o nyawa genangoka ka ya māla manga berera de yoiki o Yesus ika.

³¹Oraha gänanga o Yesus i wi nö ni niki i wi ahoko wolomo. Onanga yato, “Bapa Guru,” “ika nolomohi.”

³²O Yesus wo haluhu, “Naga o inomo ngohi oka, ngini ni hi örikua.”

³³Ma’ o Yesus i wi nö ni niki muläenge i ma ke leha, “Bote naga o nyawa yo ao o inomo mangale ünanga?”

³⁴Daha o Yesus wato, “Ahi inomo ngohi ganga ta moteke ai mau ünanga wo hi hulo-huloko ngohi, de’ to hi totomo o manarama wo hi hi lapahi oka ngohino. ³⁵Ngini ni ato, ‘O mede

iatohi o gugutuku ma öraha.' Ma' ngohi ti ni temo nginika: Nia pulono o dumule-o dumule i kurati oka, i ma hi diai mangale i utuku! ³⁶O nyawa yo utu-utuku i muläenge yo dahongo manga hewa de' yo to toomu ma hohoko mangale o ngango ma dutu de' i kakali. Hi ädono yo dato-datomo de' yo utu-utuku yakunu yo ko ki mörene. ³⁷O hi ade nänanga de ma diai oka, 'Moi yo datomo, ma homoa yo utuku.' ³⁸Ngohi ti ni huloko ngini ni oiki ni utuku o dumule ika ngini ni tumule ua, o nyawa ma homoa yo manaramoka dokengoka, de' ngini niö dahongo ma utumu to önanga manga manaramino."

³⁹Manga ngöe o Samaria ma nyawa o bereraka gänanga i wi ngaku o Yesus ika, hababu o ngoheka gänanga mato, "Unanga wo hi hi ngahu ngohino hagala mata-mata ngohi to do diai oka." ⁴⁰Ma öraha o Samaria ma nyawa gänanga i ma ka mäke de o Yesus, önanga yo gahoko duru i wi ributu, hupaya ünanga wo gogerohi de de önanga. Ho' o Yesus wo gogere genangoka o wange hinoto ma dekana.

⁴¹Ma duru ino i holoï yo wöe oli o nyawa i wi ngaku o Yesus ika, hababu okia wa dotoko mahirete onangika. ⁴²Onanga yo temo o ngoheka ika gänanga, "Ngomi mi ngaku öraha nänanga, i goungua hababu okia no mi hi ngahu ngomino, ma' karena ngomi mahirete mi ihenoka mangale ünanga, de' mi hi öriki ünanga i goungu o dunia Wo hi ho halamati."

O Yesus wi hi togumu o kadatoka wo mo manarama ai ngohaka

⁴³O wange hinoto i paha wo gogere o Sikar, o Yesus woiki o Galilea ika. ⁴⁴O Yesus mahirete wo temoka, "O nabi wo ma tängo i wi horomati ua to ünanga ai berera ma dutu oka." ⁴⁵Ma' ma öraha ünanga wo ma hi ädono o Galilea ika, o nyawa manga ngöe dokengoka i wi buhuku de manga hininga i more-morene, hababu önanga naga o Yerusalem oka ya mäke oka ma ngöe o Yesus wo diai o Paskah ma Wange ma Amokoka.

⁴⁶Ahao o Yesus wo ma idulu o Kana ma berera ika o Galilea ma tonakoka, kiaka ünanga wo hi dadi oka o akere i dadi o angguru. O Kapernaum oka naga wo ma tängo o kadatoka wo mo manarama ai ngohaka wo panyake. ⁴⁷Ma' oraha ünanga wo ihene o Yesus wo böa inoka o Galileaka o Yudea de wa ino, ünanga woiki o Yesus ika de' wo gahoko o Yesus wa ika o Kapernaum ika la wi hi togumu ai ngohaka ngadeke wo

honenge. ⁴⁸O Yesus wi temo o kadatoka wo mo manaramika gënanga, “Nako nia mäke uahi i hëra-hëranga, ngini ni ngakua.”

⁴⁹“Tuanga,” o kadatoka wo mo manarama wo haluhu, “i taiti no böa ahi ngohaka wo honenguahi de.”

⁵⁰O Yesus wi temo unangika, “Noiki, ani ngohaka wo togumoka.”

O nyawa gënanga wa ngaku o Yesus ai demo ika, de' unanga woiki. ⁵¹O ngëkomo ma hi dogoronaka, i wi lö leleani yo böa unangika de' i wi hi ngahu, “Ani ngohaka Tuanga wo togumoka.”

⁵²Daha ünanga wä leha onangika, o takoro muruono o ngohaka gënanga muläenge wo togumu. Onanga yo haluhu, “Kanugono mudukua ho takoro moi o wange i korona ai gogama i hihanga.” ⁵³Daha o ngohaka ai ama gënanga wo hininga ma öraha hoko gënanga o Yesus wo temo unangika, “Ani ngohaka wo togumoka.” Ho' unanga de' ai tau ma dōla i wi ngaku o Yesus ika.

⁵⁴Gënanga o nonako i hëra-hëranga ma hinoto o Yesus wo diai o Galileaka, ma öraha ünanga o Yudea de wa ino.

O Yesus wi hi togumu wo ma tēngo o Betesda ma akere ma lupangoka

5 I böto de gënanga, naga o Yahudi oka manga wange ma ago-agomo, o Yesus woiki o Yerusalem ika. ²O Yerusalem “O Duba ma Ngorana” ma datekoka naga o akere ma lupanga moi, de o Ibrani oka manga demo i hi romanga Betesda. Genangoka naga o kamari motoa. ³De o kamari-kamari gënanga manga ngöe o nyawa yo po panyake i ma idu oka; naga yo piloko, yo suga de' naga yo lugu. [Onanga mata-mata yö damä o akere ma lupangoka i luluaka. ⁴Hababu naga ma moi-ma moi ma Jou ai malaekat i uti o akere ma lupanguku gënanga de' ya luluaka ma akere. De' o nyawa yo po panyake ma do di hiraka yo wohama o lupanguku gënanga ma öraha o akere i luluaka aha yo togumu o panyake okia dika önanga ya däene.] ⁵O ngi oka gënanga naga o nauru wo ma tēngo wo po panyake oka o taongo moruange de tufange ma dekana. ⁶O Yesus wi mäke ünanga wo ma idu oka dokengoka, de' wo hi öriki ünanga duru ka i dekana wo panyake; o Yesus wi leha unangika, “No igo ngona no togumu?”

Moi o ngekomo o Yerusalem ma kotaka. (5:1)

⁷O nyawa wo po panyake gënanga wo haluhu, “Bapa, moi ua o nyawa nenangoka i hi noa ngohi o akere ma lupanguku ma öraha ma akere i luluaka. De’ ma öraha ngohi ta meta o akere ma lupangika, o nyawa ma homoa yo hiraka i ma noa.”

⁸O Yesus wi temo unangika, “No momiki, na goraka ani tikara de’ no ma dagi.” ⁹De öraha gënanga dika o nyawa gënanga wo togumu oka. Unanga wa goraka ai tikara de’ wo ma dagi.

O hali gënanga i dadi o Yahudi oka manga Puji ma wange oka. ¹⁰Hababu gënanga o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha,

i wi temo o nyawa ahaŋo wo togumino gënanga, “O wange nënanga o Puji ma wange. Ngona i yakunua nao ani tikara.”

¹¹Ma’ o nyawa gënanga wo haluhu, “O nyawa wo hi hi togu-togumu ngohi kangano wo hi huloko ngohi ta goraka ahi tikara de’ to ma dagi.”

¹²Yo leha önanga, “O naguna gënanga wo ni huloko ngona na goraka ani tikara de’ no ma dagi?”

¹³Ma’ o nyawa wo togu-togumoka gënanga wo hi orikua o nyawa nagona, hababu o Yesus wo ma hihangoka o nyawa yo wöe-wöe manga hi dogoronaka gënanga.

¹⁴Ma duru ino o Yesus i ma mäke de o nyawa gënanga ma Jou ai Tau ma goronaka, de’ wi temo unangika, “Oraha nënanga ngona no togumoka. Uha no baradohali, hupaya uha na ohana o hali i holoi i torou.”

¹⁵De woiki o nyawa gënanga, daha wo hi ngahu o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha ika o Yesus wi hi togumu. ¹⁶De’ ma hababu gënanga, önanga i hi dailako i wi aniaya o Yesus, hababu ünanga wa hi togumu o nyawa o Yahudi oka manga Puji ma wange oka.

¹⁷Ma’ o Yesus wa temo onangika, “Ahi Ama hoko genangika wo manarama hi ädono öraha nënanga, de’ ngohi ö to manarama.”

¹⁸Ai demo-demo gënanga i dadi o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha duru i hi dailako la i wi toma. Onanga yo diai gënanga, i gOUNGUA hababu ünanga wa tilakuru o agama ma datoro mangale o Yahudi oka manga Puji ma wange, ma’ hababu ünanga wo temo ma Jou Madutu gënanga ai Ama; mangarati ünanga wo ma hi tero ai diri de ma Jou Madutu.

O Ngohaka ai kuaha

¹⁹O Yesus wo haluhu hagala o nyawa ika gënanga hoko nënanga, “Ni ngaku, o Ngohaka gënanga okia-kia ua wakunu wo diai de ai kuaha mahirete. Unanga duga-duga wo diai okia ünanga wa mäke de wa diai ma Ama. Hababu okia ma Ama wa diai hoko genangö ma Ngohaka wa diai. ²⁰Hababu ma Ama wi hininga ma Ngohaka de’ wi hi matoko unangika mata-mata wa diai oka mahirete. De ma Ama aha wi hi matoko unangika o manarama-o manarama i holoi i lamokoli, hi ädono mata-mata yo hërange. ²¹Ma Ama gënanga wa hi momiki o nyawa yo honengoka, de’ wa hi döaka önanga o ngango ma dutu de’

i kakali; hoko genangoli ma Ngohaka wa hi döaka o ngango i kakali hagala o nyawa ika yo igo ya hi döaka o ngango. ²²Ma Ama mahirete wa hi hakimua o nagona dika. Hababu mata-mata kuaha mangale wa hi hakimi wi hi lapahi oka ai Ngohakika. ²³Ma Ama wo diai gënanga, hupaya mata-mata o nyawa i wi horomati ma Ngohaka hokä önanga i wi horomati ma Ama. O nyawa i wi horomati ua ma Ngohaka, i wi horomati ua ö, o Ama wi hulo-huloko ma Ngohaka.

²⁴I goungu i tiai ahi ade-ade nënanga: O nyawa yo hininga hagala ahi demo de' i wi ngaku unangika wo hi hulo-huloko ngohi, o wo wango ma dutu de' i kakali ka to önanga. Onanga aha ya hukumua; önanga yo lapahi oka de o honenge de' ya mäke o wo wango. ²⁵Ni ngaku: Aha i böa ma öraha – de yadonoka ma öraha – o nyawa yo honengoka aha yo ihene ai ilingi ma Jou Madutu ai Ngohaka. De' o nyawa yo ihe-ihene aha yo wango. ²⁶Hokä o Ama mahirete o ngango ma titi, ünanga wi hi dadi ai Ngohaka o ngango ma titi oli. ²⁷Unanga wi hi döakoka ai Ngohakika o haku mangale wa hi hakimi hababu ünanga o Nyawa manga Ngohaka. ²⁸Uha ngini ni hëranga ni ihene o hali nënanga, hababu ma öraha aha i böa o nyawa mata-mata yo hone-honengoka yo ihene ai ilingi, ²⁹daha yo hupu o lungunino. O nyawa yo do diai oka o oa aha yo momiki mangale o ngango. Ma' o nyawa yo do diai oka o dorou, aha yo momiki mangale ya hukumu."

O nyonyata-o nyonyata mangale o Yesus

³⁰"Ngohi takunua to diai okia naga i moteke ahi hininga ma huka mahirete. Ngohi duga-duga ta hi hakimi i ma moteke de ma Jou Madutu ai pareta. De' ahi putuhu ngohi i adili, hababu ngohi ta motekua ahi hininga ma huka mahirete, ma' ai hininga ma huka o Ama wo hi hulo-huloko ngohi.

³¹Demo ho hi ade ngohi mahirete to hi döaka o hakihi mangale ahi diri, o hakihi gënanga yakunua ya ngaku. ³²Ma' naga o nyawa ma homoa i hi döaka o hakihi mangale ngohi, de' ngohi to hi öriki manga hakihi gënanga i tiai. ³³Ngini nia hi dingoto nia hu huloko o Yohanis ika, de' unanga wo hi döakoka o hakihi ma diai mangale ngohi. ³⁴O hali nënanga ngohi to temoka, ngohi to lingirua o hakihi o nyawa ino, ma' hupaya ngini ni hi halamati. ³⁵O Yohanis gënanga hokä o hilo i wango de' i tararono ma dararono. Orahama ma huhutulu ngini ni mörene

nio dahongo o dararono gënanga. ³⁶Ma' ahi hakihi ngohi i holoi i lamoko de o Yohanis ai hakihi. Okia öraha nënanga ngohi to diai, ena gënanga o manarama wo hi hi döakoka o Ama ngohino, ma nyonyata o Ama wo hi huloko ngohi. ³⁷De' o Ama wo hi huloko ngohi ö, wo hi döaka o hakihi mangale ngohi. Ngini ni ihenuahi ai ilingi, ekola de ni wi mäke uahi ai rupa. ³⁸Ai demo nia gogonua nia hininga ma goronaka, hababu ngini ni hi ngakua ngohino, ünanga wo hi huloko. ³⁹Ngini ni ma dotoko o Buku i Tebi-tebini ma doġa, hababu ni ato bote de ma ngëkomo gënanga ngini nia mäke o ngango ma dutu de' i kakali. De' o Buku i Tebi-tebini mahirete gënanga i hi döaka o hakihi mangale ngohi. ⁴⁰Ma' ngini ni oluku nia ino ngohino la nia mäke o ngango i ko kakali.

⁴¹Ngohi to lingirua o horomati o nyawa ino. ⁴²Ngohi ti ni nako ngini. Ngohi ti ni hi öriki ngini ni wi hininga ua ma Jou Madutu nia hininga ma goronaka. ⁴³Ngohi to böa de to ngohi ahi Ama ai kuaha, ngaro hoko gënanga ngini ni hi tarima ua ngohi. Ma' nako o nyawa ma homoa yo böa de manga kuaha mahirete, ngini nia igo nia tarima önanga. ⁴⁴Sarakia ngini i yakunu ni ngaku, nako ngini ni lingiri o hi giriri nia dodiawo o nyawa ino, de' ni ma hiaha ua nia lingiri o horomati ma Jou Madutu wo ma Tëngo-tëngoka ino? ⁴⁵Uha ni ato bote ngohi aha ti ni hi howono ngini ahi Ama ai himangoka. Aha wi ni hi howono ngini ganga o Musa, ünanga ngini ni wi ngano-nganono. ⁴⁶Demo hi ade ngini ni wi ngaku o Musa ika, ngini aha ni hi ngaku ngohino, hababu mangale ngohi ünanga wa tulihi. ⁴⁷Ma' nako ngini nia ngakua okia o Musa wa tulihoka, sarakia ngini i yakunu ni ngaku okia ngohi to temoka?"

O Yesus wa hi olomo o nyawa yä ribuhu motoa

(Mat. 14:13-21; Mrk. 6:30-44; Luk. 9:10-17)

6 I böto de gënanga o Yesus wo ma idulu o Galilea ma Taaga ma hononga ika, ya hetongo Tiberias ma Taaga. ²De wo ma hi ädono dokengoka, o nyawa manga ngöe i wi ni niki ünanga, hababu önanga ya mäke oka i hëra-hëranga wa diai, de wa hi togumu o nyawa manga ngöe yo po panyake. ³O Yesus wo doa o doporonile, daha ünanga wo gogeruku genangoka de i wi nö ni niki. ⁴Oraha gënanga, o Yahudi oka manga Wange ma Amoko o Paskah i tigi oka. ⁵Ma öraha o Yesus wo ma lega i wi kilolitino, ünanga wa mäke o nyawa de

ka manga do duduono yo böa unangika. De ünanga wi temo o Filipus ika, “Kia ika ngone hakunu ho ija o inomo, hupaya mata-mata o nyawa nēnanga yakunu yoŀomo?” (6O Yesus wo temo hoko gēnanga hababu ünanga wo mau wi uji o Filipus; hababu ünanga mahirete wo hi orikoka okia aha wo diai.)

⁷O Filipus wo haluhu, “O roti ma ija o tiwi o haäka o ratuhu hinoto aha i ma kadonua, o nyawa manga ngöe nēnanga, ngaroka o nyawa moi duga-duga ya mäke ma huhutulu dika.”

⁸Wo ma tēngo i wi nö ni niki o Yesus ma homoa ena gēnanga o Andreas, o ria dodoto de o Simon Petrus wato, ⁹“Nenangoka naga o ngohaka o nauru wo ma tēngo ai roti motoa de o nawoko hinoto. Ma’ okia ma mangarati gēnanga mangale o nyawa manga ngöe nēnanga?”

O Galilea ma Taaga. (6:1)

¹⁰O Yesus wato, “Nia huloko o nyawa mata-mata gēnanga yo gogeruku.” O ngi gēnanga naga o momo ko ha rubu, ho hagala o nyawa gēnanga yo gogeruku o momoka - mata-mata naga mudukua ya ribuhu motoa o nyawa o nau-nauru dika. ¹¹Dahao o Yesus wa lē o roti gēnanga, wo sukur ma Jou Madutu ika. I böto de gēnanga ünanga wa hi kodoku o roti gēnanga o nyawa yo wöe-wöe ika. I paha ünanga wa hi kodoku o nawoko gēnanga, de önanga ya oŀomo ko ya matakua. ¹²I paha mata-mata yoŀomo hi ädono ya punuhu, o Yesus wa temo i wi nö ni nikika, “Nia

toomu ma boloi o inomo gënanga; uha hi ädono naga i umo.”

¹³Daha önanga ya toomu o karaja ngimoi de hinoto i omanga, ma boloi o inomo, o roti motoa ya olomo o nyawa yo wöe-wöe gënanga.

¹⁴Ma öraha o nyawa yo wöe-wöe ya mäke i hëra-hëranga o Yesus wa diai, önanga yato, “I gongu, ne ünanga o Nabi hi ngano-nganono wo böa o dunia ino!” ¹⁵O Yesus wo hi öriki önanga yo mau ya ino i wi ributu ünanga wo dadi to önanga manga koano. Mangale gënanga woiki ünanga wo ma hi ditoko ma daera de ma do doporonoka ika.

O Yesus wo mä dagi o akere ma l̄oku ika

(Mat. 14:22-33; Mrk. 6:45-52)

¹⁶Muläenge yo hutu, o Yesus i wi nö ni niki yo uti o taaga uku. ¹⁷De yo harene o ngotiri ya toaka o taaga gënanga yoiki ma hononga ika ya meta o Kapernaum ma berera ika. O wange yo hutu oka, ma’ o Yesus ma ko wo böa uahi onangika. ¹⁸Oraha gënanga o taaga i muläenge i lo lopaka hababu o rato. ¹⁹Yo hidete done ho kilo motoa eköla butanga ma gurutika, önanga i wi mäke o Yesus wo böa manga ngotirika wo ma dagi o akere ma l̄oku ika. Onanga duru yo hawana. ²⁰O Yesus wa temo onangika, “Uha ni hawana, nënanga ngohi!” ²¹De’ manga hininga i more-morene önanga i wi buhuku ünanga wo harene o ngotiruku ma gorona il̄e, de’ oraha gënanga dika manga ngotiri önanga gënanga i ma hi adonoka o ngi manga meta ika.

O nyawa yo wöe-wöe i wi lingiri o Yesus

²²Yarehino ma wange o nyawa manga ngöe ka yo go gogerohi o taaga ma honongaka, ya mäke hoko kangano duga-duga naga ngotiri moi dokengoka. Onanga i hi öriki o Yesus i wi nö ni niki yo pahaka de o ngotiri gënanga, ena hioko o Yesus wo nikua. ²³Daha ino o ngotiri muruono naga o Tiberias ino i ma leotino i ma hi tigi-tigiha de o ngi kiaka o nyawa yo wöe-wöe genanga yolomo o roti ma Jou wo sukur de i böto. ²⁴Ma öraha o nyawa yo wöe-wöe gënanga i wi mäke o Yesus de i wi nö ni niki genangoka ko ya iwa, onangö yo harene o ngotiroko de’ yoiki o Kapernaum ika i wi lingiri o Yesus.

O Yesus, o roti i hi döaka o ngango

²⁵Ma öraha o nyawa manga ngöe-ngöe gënanga i ma ka mäke de o Yesus o taaga ma honongaka, önanga i wi leha unangika, “Bapa Guru, hoko kia Bapa ni ma hi ädono nenangino?”

²⁶O Yesus wo haluhu, “I goungu, ngini ni hi lingiri ngohi i goungua hababu ngini ni mangarati oka ma do dagi i hërahëranga ngohi ta diai, ma’ karana ngini ni olomoka hi ädono i ni punuhu. ²⁷Uha ni manarama mangale nia mäke o inomo i yakunu i mata de i mela. Ni manarama mangale nia mäke o inomo i yakunua i amiri de’ i ni hi döaka o ngango ma dutu de’ i kakali. O inomo gënanga aha wi ni hi döaka o Nyawa manga Ngohaka nginika, hababu ünanga wi tede oka ma Jou Madutu o Ama.”

²⁸Daha önanga i wi leha unangika, “Ngomi kiani mi diai okia la mia moteke ma Jou Madutu ai hininga ma huka?”

²⁹O Yesus wo haluhu, “Nënanga ma Jou Madutu wo igo nginino: ni wi ngaku unangika wi hulo-huloko ma Jou Madutu.”

³⁰Onanga yato, “Nako hoko gënanga,” “ma nyonyata okia i yakunu Bapa no mi hi döaka hupaya ngomi mia mäke de’ mi ni ngaku ngona ika Bapa? Okia Bapa aha no diai? ³¹Mia ete de mia tohora ngomi yołomo o manna o tonaka ma ko kakahaka, hokä o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihoka, ‘Unanga wa hi döaka önanga yołomo o roti o horoga uku.’”

³²Daha o Yesus wa temo onangika, “I goungu, kiani ni ngaku; o Musa ua, ma’ to ngohi ahi Ama wi ni hi döaka nginika o roti ma gou-goungu o horoga uku. ³³Hababu o roti wi ni hi döadöaka ma Jou Madutu ganga ünanga o horogaka de wo uti de’ wo hi döaka o wo wango o nyawa ika o duniaka.”

³⁴Onanga yato, “Bapa,” “no mi hi döaka ngomino hoko genangika o roti gënanga.”

³⁵“Ngohi o roti i hi döaka o ngango,” o Yesus wato onangika. “O nyawa yo böa ngohino aha ya hahinoka ua ka hi ado-adonika. De’ o nyawa i hi ngaku ngohino aha manga kiriti ma dudungoka ua ka hi ado-adonika.”

³⁶“Ma’ hokä ngohi to temoka nginika, ngaro ngini ni hi mäke oka ngohi, ma ngini ni ngakua. ³⁷O nyawa mata-mata o Ama. wo hi döaka ngohino, aha yo böa ngohino. Ngohi ta tila ua o nagona honanga yo böa ngohino. ³⁸Hababu ngohi to uti o horogaka de ta uku, ta motekua ahi hininga ma huka

ma' ai hininga ma huka ünanga wo hi hulo-huloko ngohi. ³⁹De' nenangala ai mau ünanga wo hi hulo-huloko ngohi: hupaya o nyawa wo hi hi döa-döakoka ngohino, ka moi ö de yo hihangua; ma' hupaya ngohi ta hi momiki önanga o Kiamati ma Wange oka. ⁴⁰Hoko nenangala, to ngohi ahi Ama ai mau: Hupaya mata-mata i wi mäke o Ngohaka de' i wi ngaku unangika, o ngango ma dutu de' i kakali ka to önanga, de' ngohi ta hi wangokali o Kiamati ma Wange oka."

⁴¹O Yahudi oka ma nyawa muläenge yo kurubungu o Yesus ika, hababu ünanga wato, "Ngohi o roti o horoga uku i uti".

⁴²Onanga yato, "Ko i gongua o Yesus nänanga, o Yusuf ai ngohaka? Ngomi mia näko ngoi ayo de ai ama! Sarakia ünanga yakunu wo temo ünanga wo uti o horogaka de wa uku?"

⁴³Daha o Yesus wä temo onangika, "Uha ni kurubungu. ⁴⁴O nyawa moi ö de koiwa yakunu yo böa ngohino, nako o Ama wo hi hulo-huloko ngohi, wä ao ua önanga ngohino; de' o nagona yo böa, aha ta hi momiki o Kiamati ma Wange oka.

⁴⁵O Nabi-nabi manga Buku ma goronaka naga i tulihi hoko nänanga, 'Mata-mata o nyawa aha wä dotoko ma Jou Madutu.' Ho' mata-mata o nyawa i wi hi gihene o Ama de' i ma dotoko unangino, yo böa ngohino. ⁴⁶Gänanga koiwa ma mangarati naga o nyawa i wi mäke oka o Ama. Duga-duga ünanga wo böa-böa ma Jou Madutu ino, wi mäke oka o Ama.

⁴⁷I gongu, ni hi öriki: O nyawa yo ngaku-ngaku, o ngango ma dutu de' i kakali ka to önanga. ⁴⁸Ngohi o roti i ni hi döaka o ngango. ⁴⁹Nia ete de nia tohora yoḷomo o manna o tonaka ma ko kakahaka de' onanga ka yo honenge dika. ⁵⁰Ma' hoko genangua o roti i uti-uti o horoga uku; o nyawa ya oḷomo o roti gänanga aha yo honengua. ⁵¹Ngohi o roti i uti-uti o horoga uku - o roti i hi döa-döaka o ngango. O nyawa yoḷomo o roti nänanga aha yo wango ka hi ado-adonika. Roti ngohi aha ta hi döaka ganga to ngohi ahi akeme mangale o dunia ma wo wango."

⁵²Yo ihene gänanga, o Yahudi oka ma nyawa i ma teke ributu moi de moi. "Sarakia o nyawa nänanga wakunu wo na hi döaka ai akeme ngone ino la ha oḷomo?" önanga yato.

⁵³Daha o Yesus wa temo onangika, "I gongu, ni ngaku: Nako ngini nia oḷomua o Nyawa manga Ngohaka ai akeme de' nia okerua ai awunu, ngini aha i gou-gongu ni wango ua. ⁵⁴O nyawa ya oḷomo to ngohi ahi akeme de' ya okere to ngohi ahi

awunu o wo wango ma dutu de' i kakali ka to önanga, de' ngohi aha ta hi momiki o Kiamati ma Wange oka. ⁵⁵Hababu ahi akeme to ngohi o inomo ma goungu, de' ahi awunu to ngohi o akere ma goungu. ⁵⁶O nyawa ya ołomo to ngohi ahi akeme de' ya okere ahi awunu, yo tatapu ka moi de de ngohi, de' ngohi de önanga. ⁵⁷O Ama wo wango-wango gënanga, wo hi huloko ngohi de' ngohi ö to wango o Ama ino. Hoko genangö o nyawa ya ołomo to ngohi ahi akeme, aha yo wango ngohino. ⁵⁸Nënanga o roti i uti-uti o horoga uku: o roti hokä ya oło-ołomua nia ete de nia tohora. Karana ya ołomo i böto o roti gënanga, önanga ka yo honenge dika. Ma' o nyawa ya ołomo o roti nënanga, aha yo wango ka hi ado-adonika."

⁵⁹Mata-mata gënanga o Yesus wo temo ma öraha ünanga wä dotoko o pu puji ma tau oka o Kapernaum ma bereraka.

O demo-demo i hi döaka o ngango ma dutu de' i kakali

⁶⁰Yo ihene i böto ai demo-demo o Yesus gënanga, manga ngöe i wi nö ni niki manga hi dogoronaka yo temo, "O do dötoko nënanga duru i tubuho holi. O nagona yakunu yo ihene!"

⁶¹O Yesus mahirete wa hi öriki i wi nö ni niki yo kurubungu o hali gënanga. Ma ünanga wä temo, "Okia ngini nia hininga ya däenua karana o demo-demo gënanga? ⁶²Sarakia i dadi done, nako ngini ni wi mäke o Nyawa manga Ngohaka wo doa wo lio ai ngi i hira-hira ile? ⁶³Ya diai o nyawa yo wango genangala ma Jou Madutu ai Womaha. O nyawa manga kuata koiwa ma faidä. O demo-demo ngohi to hi adonoka nginika nënanga, ganga ma Jou Madutu ai Womaha ma demo-demo de o demo i hi dö döa-döaka o ngango. ⁶⁴Ngaro hoko gënanga naga ö nia hi dogoronaka ngini yo ngakua." (O Yesus wo hi orikoka ma hirahi o nagona honanga yoluku yo ngaku, de' o nagona aha i wi hi pongono.) ⁶⁵Daha o Yesus wä temo wo hi gali oli, "Hababu gënanga, ngohi ti ni hi ngahu oka nginika o nyawa ka moi ua yakunu yo böa ngohino, nako o Ama ko wa hi gumala ua."

⁶⁶Muläenge öraha gënanga manga ngöe i wi nö ni niki i wi mala ünanga, de' yolukoka i wi niki ünanga. ⁶⁷Daha o Yesus wa leha i wi nö ni niki ya ngimoi de ya hinoto ika, "Boteka ngini ö ni mau ni hi mala ngohi?"

⁶⁸O Simon Petrus wato unangika, "Jou," "o nagona ika ngomi aha mi oiki? Ani demo Jou i hi döaka o ngango ma dutu

de' i kakali. ⁶⁹Ngomi duru mi ngaku oka de mi hi gongu Jou ngona o hu huloko i tebi-tebini ma Jou Madutu ino."

⁷⁰O Yesus wo haluhu, "Mode ko i gongua ti ni iriki ngini o nyawa i ni ngimoi de ni hinoto nēnanga? Ngaro hoko gēnanga, wo ma tēngo nia hi dogoronaka ngini naga o womaha ma dorou!" ⁷¹O Yesus ai dumutu ena gēnanga o Yudas o Simon Iskariot ai ngohaka. Hababu ngaro o Yudas o nyawa wo ma tēngo o Yesus i wi nō ni niki ya ngimoi de ya hinoto manga hi dogoronaka, ünanga aha wo setia ua o Yesus ika.

O Yesus de ai roria dodoto

7 I paha de gēnanga o Yesus woiki okia ika honanga o Galilea ma tonakoka. Unanga wōluku o Yudea ma daera ika hababu o Yahudi ma nyawa yo ko kuaha yo mau i wi toma ünanga.

²Oraha gēnanga i tigi oka o Wange ma Amoko o Tau-tau i hi katu o Hoka-hoka. ³O Yesus ai roria dodoto i wi temo o Yesus ika, "Na māla, o ngi nēnanga de' noiki o Yudea ika, hupaya i ni nō ni niki yakunu ya märke ö ani manarama. ⁴Koiwa naga o nyawa aha ya iunu okia ünanga wa diai, nako ünanga wo igo wo dadi duru i wi näko. Nako ngona na diai hagala parakara hoko gēnanga, o dunia i ngodumu kiani i hi öriki!" (⁵Hababu ai roria dodoto mahirete ö i wi ngakua unangika.)

⁶O Yesus wato onangika, "Ma öraha uahi mangale ngohi," "ma' mangale ngini, öraha ma hi getongo i yakunu. ⁷O dunia nēnanga yakunua i ni dohata ngini. Ma' ngohi i gongu i hi dohata o dunia, hababu ngohi hoko genangika to hi daaere o dunia ika mangale ma manarama i to torou. ⁸Ni oiki ngini mahirete o rameangika gēnanga. Ngohi toikua hababu ma öraha yadonuahi mangale ngohi." ⁹Hoko gēnanga o Yesus wä temo ai roria dodotika, de' unanga ka wo go gogere o Galileaka.

O Yesus o Tau-tau i hi katu o Hoka-hoka ma Rameangoka

¹⁰Ai roria dodoto yo pahaka yoiki o rameangika gēnanga, o Yesus wo ma tēngo woiki ka wo ma hihanga o nyawa ma i wi hi orikua. ¹¹O rameanga ma dekana gēnanga, o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha i wi lingiri ünanga de' yo leha-leha, "Kiaka ünanga?"

¹²O nyawa manga ngöe muläenge i ma ko ku hudu mangale ünanga. Naga utu yo temo, "Unanga o nyawa ma oa." Naga ö

yo temo, “Kowali! Unanga wa hi rehene o nyawa manga ngöe.”
¹³Ma’ o nyawa moi ua yo barani yo ade-ade i hi to tararonika mangale ünanga hababu önanga yä modongo o Yahudi ma nyawa yo ko kuaha ika.

¹⁴O rameanga ma go giriaka, o Yesus wo wohama ma Jou ai Tau ma gorona ika, daha muläenge wä dotoko. ¹⁵O Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha yo hëranga duru de’ yato, “Sarakia o nyawa nënanga yakunu wo hi öriki hoko gënanga ma ngöe, ena hioko ünanga komaiwa wo hakola?”

¹⁶O Yesus wo haluhu, “Ngohi to dotoko nënanga i goungua to ngohi ahi do dötoko, ma’ ai do dötoko ünanga wo hi hulo-huloko ngohi. ¹⁷O nyawa yo igo ya moteke ma Jou Madutu ai mau aha i hi öriki okia ino ahi do dötoko i böa ma Jou Madutu ino ekola ngohino mahirete. ¹⁸O nyawa i hi döaka manga do dötoko mahirete yo lingiri o horomati mangale manga diri mahirete. Ma’ o nyawa yo lingiri o horomati mangale ünanga wä hulo-huloko, o nyawa gënanga yo rikoto, de o tipu koiwa onangoka. ¹⁹Mode ko i goungua o Musa wo hi döaka ma Jou Madutu hagala ai pareta-pareta nginika? Ma’ nia hi dogoronaka ngini koiwa ya moteke o pareta-pareta gënanga. Ya dodoa ho ngini ni ato ni hi toma ngohi?”

²⁰O nyawa yo wöe-wöe gënanga yo haluhu, “Ngoni i ni togohanga! O nagona yo mau i ni toma ngona?”

²¹O Yesus wo haluhu, “Duga-duga o manarama moi ngohi ta diai o Puji ma wange oka, de’ ngini ni hëranga. ²²O Musa wo hi döakoka nginika o datoro mangale o huna – ngaro o huna gënanga i moteke ma diai ma ahali o Musa ino ua, ma nia dimo-dimono yo hira-hira ino kiaka o Musa ma ko i wiwahi. Karana gënanga, o Puji ma wange ö ma ngini ka nia huna o nyawa. ²³Nako ngini nia diai gënanga hupaya uha nia tilakuru o Musa ai datoro mangale o huna, ya dodoa ho ngini ni hi ngamo ngohino hababu ngohi ta hi togumu o nyawa manga röehe mata-mata o Puji ma wange oka? ²⁴Uha nia hi hakimi o nyawa i moteke okia nia mäke, ma’ i moteke de ma adili.”

I tia i o Yesus o Koano Wo hi ho halamati?

²⁵Ma duru ino naga ya muruono naga o Yerusalem ma nyawa yo temo, “Mode ko i goungua ne ünanga ma nyawa ma go giria i wi lingiri yato i wi toma? ²⁶Ni wi lega ünanga wo temo-temo o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, de’ ma dagahanga koiwa

de' okia-kia ua naga yo temo unangika! Boteka nanga balu baluhu ngone i hi örikoka ünanga nënanga o Koano Wo hi ho halamati? ²⁷Ma' nako o Koano Wo hi ho halamati gënanga wo böa, o nyawa moi ua ö i hi öriki kia ino ai ahali! Ena hioko ngone ho hi öriki o nyawa nënanga ai ahali okia ino."

²⁸I paha o Yesus wä dotoko ma go giriaka ma Jou ai Tau ma goronaka, ünanga wo temo de ai ilingi ma ago-agomo, "Ho' ngini ni hi öriki o nagona ngohi nënanga, de' okia ino ahi ahali? Ngohi to böa ua i moteke ahi hininga ma huka mahirete. Ngohi wo hi huloko mangale ünanga ai haku wo hi huloko ngohi, de' unanga i yakunu i wi ngaku. Ma' ngini ni wi näko ua ünanga. ²⁹Ngohi ti näko ünanga, hababu ngohi ahi ahali unangino, de' unanga wo hi huloko ngohi."

³⁰Oraha gënanga önanga yo mau i wi tagoko o Yesus, ma' moi ua yo barani i wi sö ünanga, hababu ma öraha yadonuahi. ³¹O nyawa yo wöe-wöe manga hi dogoronaka gënanga, manga ngöe yo muläenge i wi ngaku unangika, de' yo temo, "Nako o Koano Wo hi ho halamati gënanga wo böa, ünanga wakunu wo diai i holoi i wöe i hëra-hëranga ngaro de o nyawa ne ünanga?"

I hi dailako i wi tagoko o Yesus

³²O Farisi oka ma nyawa yo ihene sarakia o nyawa yo wöe-wöe gënanga i ma ko ku hudu mangale o Yesus. Karana gënanga, i ma ki niki de o imam-imam manga häeke, önanga yä huloko ya muruono naga ma Jou ai Tau ma go göana yoiki i wi tagoko o Yesus. ³³O Yesus wa temo o nyawa yo wöe-wöe ika ma Jou ai Tau ma goronaka, "Duga-duga öraha ma huhutulokahi dika ngohi de de ngini. I paha de gënanga ngohi aha to lio wo hi hulo-hulokika ngohi. ³⁴Ngini aha ni hi lingiri ngohi, ma' ni hi mäke ua ngohi; hababu ngini ni yakunua ni ädono o ngi kiaka ngohi naga."

³⁵Daha o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha i ma ke temo moi de moika, "O nyawa nënanga wo mau okia ika woiki hi ädono ngone hakunua hi mäke ünanga? Bote ünanga wo mau woiki o Yahudi ma nyawa ika yo go gogere o berera ma poretoka o Yunani ma nyawa manga hi dogoronaka, de' wa dotoko o Yunani oka ma nyawa? ³⁶Oka ai dungutu gënanga ho wo temo ngone aha hi lingiri ünanga ma' hakunua hi mäke de ngone hakunua ha ika o ngi kiaka ünanga naga?"

O akere i hi döaka o ngango

³⁷O wange ma bo baha ma rameanga gënanga, ena gënanga ma wange duru i lamoko, o Yesus wo ma oko ino ma Jou ai Tau ma goronaka daha wo pöaka, “O nyawa manga kiriti ma dudungu ko kiani ya ino ngohino la yokere. ³⁸Mangale o nyawa i hi ngaku ngohino, i tulihoka o Buku i Tebi-tebinoka, ‘Manga hininga ma gorona ino i uihi i ha hahuru o akere i hi döa-döaka o ngango.’ ” (³⁹O Yesus wo hi ade-ade mangale ma Jou Madutu ai Womaha, aha ya tarima o nyawa i wi ngaku-ngaku unangika. Hababu o öraha gënanga ma Jou Madutu ai Womaha wo hi döakuahi; hababu o Yesus i wi hi mulia uahi de ai honenge.)

⁴⁰O nyawa manga ngöe yo ihene okia wo temo o Yesus, de’ manga hi dogoronaka naga yo temo, “O nyawa nënanga marai oka o Nabi gënanga!”

⁴¹Ma homoa yo temo, “Nënanga o Koano Wo hi ho halamati!”

Ma’ naga ö yo temo, “Se, yakunu o Koano Wo hi ho halamati wo böa o Galilea ino? ⁴²O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihoka o Koano Wo hi ho halamati ganga o Daud ai difa uku, de’ aha wo böa o Betlehem ino, ena gënanga o Daud ai kapongo de ai löa.” ⁴³Ma bo bahaka o nyawa yo muläenge i ma teke ributu mangale o Yesus. ⁴⁴Naga yo mau i wi tagoko ünanga, ma’ moi ua o nyawa i wi sö.

O Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha yo ngakua

⁴⁵Ma öraha ma Jou ai Tau yo göa-göana yä huloko yoiki i wi tagoko o Yesus yo lio inoka, o imam-imam manga häeke de’ o Farisi oka ma nyawa gënanga yä leha onangika, “Ya dodoa ngini ni wi ao ua ünanga nenangino?”

⁴⁶Yo go göa-göana gënanga yo haluhu, “Uwee, koiwahi naga o nyawa yo temo-temo hokä ünanga!”

⁴⁷“Bote ngini ö wi ni hi rehenoka ünanga?” o Farisi oka ma nyawa yo temo gënanga. ⁴⁸“Naga i na ko kuaha ngone o Farisi oka ma nyawa i wi ngaku unangika? ⁴⁹Ma’ o nyawa manga ngöe nënanga, önanga ya näko ua o Musa ai tita, de’ sarakia dika önanga ya hi lolai oka.”

⁵⁰Wo ma tēngo manga hi dogoronaka o Farisi oka ma nyawa gënanga ganga o Nikodemus, naga ma hira woikoka o Yesus ika. O Nikodemus wa temo o Farisi ma nyawa ma homoa ika, ⁵¹“I

moteke o Tita, o nyawa wo ma tēngo yakunua i wi hukumū nako yo ihenuahi ai parakara de' ai manarama ya tailako uahi."

⁵²Yo haluhu önanga, "Ngonā ö o Galilea ino?" "Na tailako dika o Buku i Tebi-tebini! Ngonā aha na māke koiwa naga o nabi ai ahali o Galilea ino!"

O ngoheka mo ma tēngo i mi hi da tagoko mo howono

[⁵³I böto de gēnanga, o nyawa mata-mata yo lioka manga tau ika.

8 Ma' o Yesus woiki o Zaitun ma Doporonoka. ²Yarehino ma wange o ngoru-ngorumino ünanga woikoli ma Jou ai Tau ika, de' o nyawa manga ngöe yo böa unangika. O Yesus wo gogeruku, daha wo muläenge wa dotoko önanga. ³Oraha gēnanga, o agamaka yo do doto-dotoko de' o Farisi oka ma nyawa i mi ao unangika o ngoheka mo ma tēngo i mi hi da tagoko mo howono. Onanga i mi huloko mo ma oko īle manga hi dogoronaka, ⁴daha yo temo o Yesus ika, "Bapa Guru, o ngoheka nēnanga i mi hi da tagoko ma öraha ma go giriaka mo howono. ⁵O Musa ai Tita ma goronaka naga ma datoro, nako o ngoheka hoko nēnanga kiani i mi kaweli de o helewo hi ädono mo honenge. Oraha nēnanga sarakia ani da māke Bapa?" ⁶Onanga yo leha hoko gēnanga yo mau i wi taili ünanga, hupaya önanga yakunu i wi hi howono. Ma' o Yesus wo ma rukuku dika, de' wa tuli-tulihi de ai hagarara o tonakuku. ⁷Ma öraha hoko genangika i wi ributu, ünanga wa goraka ai häeke de' wa temo onangika, "O nyawa nagona koiwa manga baradoha nia hi dogoronaka ika, önanga ma do di hiraka i mi kaweli de o helewo o ngoheka ika gēnanga." ⁸I böto de gēnanga o Yesus wo ma ruku okali de' wa tuliholi o tonakuku. ⁹Ka de yo ihene i böto o Yesus wo temo hoko gēnanga, yoiki önanga ya māla o ngi gēnanga, i ma tēngo-tēngo muläenge yo balu-baluhoka de ya kauku. Ma baha o Yesus wo go gogere wo ma tēngokahi genangoka de o ngoheka okahi mo ma oko ino ami ngi oka. ¹⁰Daha o Yesus wa goraka ai häeke de' wo temo o ngoheka ika gēnanga, "Kiaka önanga mata-mata? Moi ua i ni hukumū ngona?"

¹¹"Kowali, Bapa," mo haluhu.

O Zaitun ma Doporono. (8:1)

“Ya oa,” o Yesus wato, “ngohi ö to ni hukumua ngona. Orahā nēnanga noiki, uha no baradohali.”]

O Yesus o dunia ma dararono

¹²O Yesus wo temoli o nyawa yo wöe-wöe ika, wato, “Ngohi o dunia ma dararono. O nyawa i hi niki ngohi aha yo tagi ua o hu hutu ma goronaka, ma’ ya mäke o dararono ma ngango.”

¹³“Orahā nēnanga ngona mahirete no hi döaka o hakihi mangale ani diri mahirete,” o Farisi oka ma nyawa yo temo gēnanga unangika, “Ani hakihi i tiai ua.”

¹⁴O Yesus wo haluhu, “Ngaro ngohi to hi döaka o hakihi mangale ahi diri mahirete, ngohi ahi hakihi gēnanga i tiai; hababu ngohi to hi öriki kia ino ngohi to böa de’ okia ika ngohi toiki. Ngini ni hi orikua kia ino ngohi to böa de’ kia ika ngohi toiki. ¹⁵Ngini nia hi hakimi o nyawa de ma datoro o nyawa; ngohi ta hi hakimua o nyawa moi ö ma. ¹⁶Ma’ nako ngohi ta hi hakimi o nyawa, ngohi ahi putuhu gēnanga i adili, hababu ngohi ka to ma tēngo ua; ahi Ama wo hi hulo-huloko ngohi naga de de ngohi. ¹⁷O Musa ai Tita ma hi dogoronaka i tulihi hoko nēnanga: O hakihi ma diai nako o hakihi naga o nyawa ya hinoto. ¹⁸O hakihi i hi döaka mangale ngohi ahi diri naga hinoto – ngohi de’ ahi Ama wo hi hulo-huloko ngohi.”

¹⁹Onanga yato, “Ani Ama gēnanga kiaka?”

O Yesus wo haluhu, “Ngini ni hi näko ua ngohi ka ya oa ahi Ama. O demo ho hi ade ngini ni hi näko ngohi, marai ngini ni wi näko to ngohi ahi Ama ö.”

²⁰Mata-mata gënanga o Yesus wo temo ma öraha ünanga wa dotoko ma Jou ai Tau oka o hadaka ma ngi ma datekoka. Ma’ o nyawa moi ua ö i wi tagoko ünanga, hababu ma öraha yadonuahi.

O ngi kiaka ngohi toiki, ngini ni yakunua ni ädono

²¹O Yesus wa temoli onangika, “Ngohi aha toiki, de’ ngini aha ni hi lingiri ngohi, ma’ ngini aha ni honenge nia baradoha ma goronaka. O ngi kiaka ngohi to oiki, ngini ni yakunua ni ädono.”

²²O Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha yato, “Mudukua ünanga wo mau wo ma ho honenge, hababu ünanga wo temo, ‘O ngi to oiki, ngini ni yakunua ni ädono.’”

²³Daha o Yesus wa temo onangika, “Ngini ni böa dau de nia ile; ma’ ngohi to böa daku de ta uku. Ngini o dunia ino; ngohi o dunia ino ua. ²⁴Mangale gënanga to temo nginika, ngini aha ni honenge nia baradoha ma goronaka. De’ i goungu ngini aha ni honenge nia baradoha ma goronaka, nako ni ngakua ‘ngohe nänanga i böto i hi hetongo NGOHI NAGA’.”

²⁵Onanga yo leha, “I moteke ma diai ngona o nagona?”

O Yesus wo haluhu, “Ka okiahi ho temo de de ngini! ²⁶Duru ma ngöe ohi o hali mangale ngini ni mau ngohi to hi ade-ade de’ to hi hakimi. Ma’ unanga wo hi hulo-huloko ngohi, yakunu i wi ngaku. De’ ngohi to hi ngahu o dunia ika okia ngohi to ihene unangino.”

²⁷Onanga i mangarati ua okia ünanga wo temo-temo onangika mangale o Ama. ²⁸Hababu gënanga o Yesus wa temo onangika, “Damä nako ngini ni wi tubo ile oka o Nyawa manga Ngohaka, ngini aha ni hi öriki ‘ngohe nenangala i böto i hi hetongo NGOHI NAGA’, de’ ngini aha ni hi öriki koiwa moi ö ngohi ta diai ahi diri ino mahirete. Ngohe duga-duga to hi demo okia wo hi dotokoka ahi Ama ngohino. ²⁹De’ unanga wo hi hulo-huloko ngohe naga de de ngohe. Unanga komaiwahi wo hi mala ika to ma tängoka, hababu ngohe hoko genangika ta diai okia ya däene ai hininga.”

³⁰O Yesus wo temoka mata-mata gënanga i böto, manga ngöe o nyawa yo ngaku unangika.

Ma Jou Madutu wo to tia i wi ni hi lapahi oka ngini

³¹I paha ika o Yesus wa temo o Yahudi oka ma nyawa ika i wi ngaku-ngaku oka unangika, “Nako ngini ni wango nia moteke to ngohi ahi do dötoko, i gou-goungu ngini ni hi nö ni niki ngohi, ³²ngini aha ni wi nako ma Jou Madutu wo to tia i de karana gënanga ngini aha i ni hi lapahi.”

³³Onanga yato, “Ngomi nënanga o Abraham ai difa uku.” “Komaiwahi ngomi mi dadi o gilaongo o nagona ika dika! Okia ani dumutu ho no temo, ‘Ngini aha i ni lapahi?’”

³⁴O Yesus wa temo onangika, “I goungu i tia i ahi demo nënanga.” “O nyawa yo do diai o baradoha, önanga gënanga o baradoha ma gilaongo. ³⁵De’ o gilaongo wo ma têngo koiwa ai ngi wo ridi o tau ma goronaka, ma o ngohaka ka hi adonika ai ngi o tau ma goronaka. ³⁶Hababu gënanga, nako o ngohaka wi ni hi lapahi oka ngini, ngini i gou-goungu ni lapahi. ³⁷I goungu ngohi to hi öriki ngini nënanga o Abraham ai difa uku. Ma’ ngini ni mau ni hi toma ngohi, hababu ngini ni oluku nia tarima to ngohi ahi do dötoko. ³⁸Okia ngohi ta mäke ahi Amaka, gënanga ngohi to hi ngahu. Ena hioko ngini nia diai okia nia ama wi ni dotokoka nginika.”

³⁹Onanga yo haluhu, “To ngomi mia ama o Abraham.”

O Yesus wato, “Ho nako ngini i gou-goungu o Abraham ai ngohaka,” “marai ngini nia diai okia o Abraham wa diai. ⁴⁰Ngohi to hi ädono nginika o diai ngohi to ihene ma Jou Madutu ino, ma’ ngini ni mau ni hi toma ngohi. O Abraham wo diai ua hoko gënanga! ⁴¹Ngini ni diai okia wa do diai nia ama mahirete.”

Onanga yo haluhu, “Ngomi o ngohaka ma poretoka ua. Mia Ama ngomi duga-duga wo ma têngo, ena gënanga ma Jou Madutu mahirete.”

⁴²Daha o Yesus wa temo onangika, “Ho nako ma Jou Madutu gënanga nia Ama, ngini aha ni hi hininga ngohi, hababu ngohi to böa ma Jou Madutu ino. Ngohi to böa ua de ahi hininga ma huka mahirete, ma’ unanga wo hi hulo-huloko ngohi. ⁴³Ma hababu okia ngini ni mangarati ua okia ngohi to temo? Hababu ngini nia tänua ni ihene to ngohi ahi do dötoko. ⁴⁴O Ibilihi i dadi nia ama, de’ ngini ni mau nia moteke nia ama ai mau. Ka ma hirahi o Ibilihi gënanga wo toma-toma. Unanga komaiwahi wo böa o diaino, hababu unangoka o diai koiwa. Nako ünanga

wo eluku, gënanga ma diai, hababu hoko gënanga i böto ünanga ai biaha. Unanga wo to tengeluku de' ai ahali hagala o tengeluku. ⁴⁵Ma' ngohi to hi demo o diai, de' hababu gënanga ngini ni hi ngakua ngohino. ⁴⁶O nagona nia hi dogoronaka ngini i yakunu ni hi matoko de ma diai naga o baradoha ngohi oka? Nako ngohi to hi demo o diai, ya dodoa ngini ni hi ngakua ngohino? ⁴⁷O nyawa manga ahali ma Jou Madutu ino, yo ihene ma Jou Madutu ai demo. Ma' ngini ma Jou Madutu ino ua, hababu gënanga ngini ni oluku ni ihene."

O Yesus de' o Abraham

⁴⁸O Yahudi oka ma nyawa i wi baluhu o Yesus, "Mode ko i gougua ngomi mi temo, ngona o Samaria ma nyawa i ni pootekika o tokata?"

⁴⁹O Yesus wo haluhu, "Ngohi i hi pootekua o tokata. Ngohi ti horomati to ngohi ahi Ama, ma' ngini ni hi hi kauku ngohi. ⁵⁰Ngohi to lingirua o horomati mangale ahi diri mahirete. Naga wo ma tēngo wo hi dailakoka o horomati mangale ngohi, de' unanga aha wa putuhu o nagona i tia. ⁵¹I gongu i tia ahi demo nēnanga, o nyawa ya moteke to ngohi ahi demo, aha yo honengua ka hi ado-adonika."

⁵²Daha o Yahudi oka ma nyawa gënanga yo temo o Yesus ika, "O öraha nēnanga ngomi mi hi öriki ngona nēnanga i gou-gongu i ni pootekika o tokata! O Abraham mahirete wo honengoka, hoko genangö o nabi-nabi mata-mata. Ma' ngona nato, 'O nyawa ya moteke ahi demo to ngohi aha yo honengua ka hi ado-adonika.' ⁵³Nako o Abraham mahirete wo honengoka, de' o nabi-nabi mata-mata ö yo honengoka, ngona nēnanga o nagona? Bote ngona hi i holoi no lamoko de to ngomi mia ama o Abraham!"

⁵⁴O Yesus wo haluhu, "Hokä nako ngohi to lingiri o horomati mangale ahi diri mahirete, o horomati gënanga koiwa ma mangarati. Wo hi horomati ngohi ena gënanga to ngohi ahi Ama ngini ni ato ti ngini nia Jou Madutu, ⁵⁵ena hioko ngini ni wi näko ua ünanga. Ma' ngohi ti näko. Hokä nako ngohi to temo ngohi ti näko ua ünanga, ngohi o nyawa moi to elu-eluku, i ma däene hokä ngini. Ngohi ti näko ünanga, de' ta moteke ai demo. ⁵⁶Nia ama o Abraham wo mörene duru ünanga aha wa mäke to ngohi ahi wange. Unanga wa mäke oka de' unanga wo mörene!"

⁵⁷Daha o Yahudi oka ma nyawa yo temo o Yesus ika, “Ani umuru o taongo moritoa uahi, de’ ngona ni mäke oka o Abraham?”

⁵⁸O Yesus wo haluhu, “I goungu ngohi ti ni temo nginika: o Abraham wo ma kilāuahi, ngohi nagaka.”

⁵⁹Daha o Yahudi oka ma nyawa gënanga i ma Īë o helewo la i wi kaweli, o Yesus wo ma ngiunu ai diri, daha woiki wa maĀ ma Jou ai Tau.

O Yesus wa diai o nyawa wo pilo-piloko wo ma hi orikokali

9 Ma öraha o Yesus wo tagi ünanga wi mäke o nyawa wo pilo-piloko, ka wo ma kilāunohi. ²O Yesus i wi nö ni niki i wi leha o Yesus ika, “Bapa Guru, ya dodoa o nyawa nënanga i wi hi ngohaka wo piloko? Bote karena ünanga mahirete wo baradoha ekola i dadi karena ngoi ayo de ai ama yo baradoha?”

³O Yesus wo haluhu, “Unanga wo piloko to unangua ai baradoha ekola ai dimono manga baradoha, ma’ hupaya o nyawa yakunu ya mäke ma Jou Madutu ai kuaha i manarama ai diri ma goronaka. ⁴Ka o wange ohi, ngone kiani ho manarama to ünanga ai manarama wo hi hulo-huloko ngohi. O hu hutu aha i böa, de’ o nyawa moi ua aha yakunu yo manarama. ⁵Hoko kia ma dekana ngohi o duniaka nënanga, ngohi o dunia ma dararono.”

⁶I paha wo temo hoko gënanga, o Yesus wa obiri o tonakuku, de’ wo hi waro o tonaka de ai kibiri gënanga. Ahao ünanga wo hi nauhu o nyawa gënanga ai lako ino, ⁷daha wo temo unangika, “Noiki na mahau ani biono o Siloam ma Lupangika.” (Siloam ma mangarati ‘I wi huloko’.) O nyawa gënanga woiki wa mahau ai biono. Ma öraha ünanga wo lio, ünanga wo ma hi orikoka.

⁸I ma ko ka dateke de’ hagala o nyawa i wi mäke-mäke oka ünanga wo gaho-gahoko, mata-mata yo temo, “Ne ünanga bote ma nyawa biaha wo gogeruku wo gaho-gahoko?”

⁹Naga yo temo, “I goungu ünanga.” Ma’ nagali yato, “Kowali, ünanga duga-duga ngadeke i ma tero de o nyawa gënanga.”

Ma’ o nyawa gënanga mahirete wo temo, “Ngohi nënanga i böto.”

¹⁰Onanga i wi leha unangika, “Sarakia i dadi hi ädono ngona yakunu no ma hi öriki?”

¹¹Unanga wo haluhu, “O nyawa ai romanga o Yesus gënanga wa diai ma huhutulu o peseke, daha wo hi nauhu to ngohi ahi lako ika, de’ wato, ‘Noiki no ma mahau ani biono o Siloam ma Lupangika.’ Daha ngohi toiki. De’ ma öraha ngohi ta mahau to ngohi ahi biono, ngohi takunu to ma hi öriki.”

¹²Onanga i wi leha, “Kiaka o nyawa gënanga?”
Unanga wo haluhu, “Ti hi örikua.”

O Farisi oka ma nyawa ya tailako de ma diai i do da dadi wi hi togumu gënanga

¹³⁻¹⁴Ma öraha o Yesus o tonaka wo hi waro de ai kibiri mangale wa diai o nyawa wo pilo-piloko gënanga yakunu wo ma hi öriki, o wange gënanga o Yahudi oka manga Puji ma wange. Ma o nyawa wo po pilo-piloko gënanga i wi ao o Farisi ma nyawa ika. ¹⁵Onangö i wi leha unangika gënanga sarakia ünanga wakunu wo ma hi öriki. Unanga wo haluhu, “Unanga wo gelenga o peseke ngohi ahi lakoka, daha ngohi ta mahau de’ ngohi yakunu to ma hi öriki.”

¹⁶Ya muruono naga o Farisi oka ma nyawa manga hi dogoronaka gënanga yo temo, “Ko ha mäke ua o nyawa wo do diai nënanga ai ahali ma Jou Madutu ino, hababu ünanga wo hi baraguna ua o Yahudi oka manga Puji ma wange.”

Ma’ o nyawa ma homoa yato, “Kiaka ha mäke o nyawa baradoha yo diai i hëra-hërange hokä nënanga?” Daha i puda o ributu o ga mäke önanga manga hi dogoronaka.

¹⁷O Farisi oka ma nyawa gënanga i wi lehali o nyawa ika gënanga, “Okia ani da mäke mangale ünanga wa diai ngona no ma hi öriki?”

“Unanga o nabi,” wo haluhu o nyawa gënanga.

¹⁸Ma’ Yahudi oka ma nyawa manga tutuda gënanga yoluku yo ngaku o nyawa gënanga ka ma hirahi wo piloko de’ oraha nënanga wakunu wo ma hi öriki. Karana gënanga önanga ya ahoko ai dimono, ¹⁹de’ ya leha, “I tia nënanga nia ngohaka, ngini ni ato ka wo ma hi adoninohi de wo piloko? Sarakia ünanga yakunu wo ma hi öriki öraha nënanga?”

²⁰Ngoi ayo de ai ama o nyawa gënanga yo haluhu, “I goungu nënanga to ngomi mia ngohaka; de’ unanga i goungu wo piloko ka wo ma hi adoninohi. ²¹Ma’ sarakia ünanga yakunu wo ma

hi öriki öraha nënanga, ngomi mi hi orikua. De' o nagona ya diai ünanga yakunu wo ma hi öriki, genangö ngomi mi hi orikua. Ni wi leha dika unangika, ünanga wo baluhoka; ünanga wakunu wo haluhu mahirete.”²² Ngoi ayo de ai ama o nyawa gënanga yo temo hoko gënanga, hababu önanga ya modongo o Yahudi oka ma nyawa manga tutuda ika hababu önanga i ma ke temoka, o nyawa i wi ngaku o Yesus hokä ma Koano Wo hi ho halamati, yakunoka ua yo wohama o pu puji ma tau ika.²³ Hababu gënanga ngoi ayo de ai ama o nyawa gënanga yo temo, “Unanga wo baluhoka; ni wi leha dika unangika.”

²⁴ Daha önanga i wi ahokoli o nyawa kangano wo pilo-piloko gënanga, de' i wi temo unangika, “No koboto ngona aha no temo ma diai. Ngomi mi hi öriki o nyawa gënanga o baradoha ma nyawa.”

²⁵ O nyawa gënanga wo haluhu, “Unanga wo baradoha ekola kowali,” “ngohi to hi örikua. Ma' o hali moi ngohi to hi öriki; ma hira ngohi to piloko, öraha nënanga ngohi to ma hi öriki.”

²⁶ Daha önanga yo temoli unangika, “Unanga wo diai okia ngona ika? Sarakia ünanga wa diai ngona no ma hi öriki?”

²⁷ O nyawa gënanga wo haluhu, “Ti ni ade-ade oka nginika, ma' ngini ni oluku ni ihene. Ya dodoa ngini ni mau ni hi gihenoli? Mudukua ngini ö ni mau ni dadi i wi nö ni niki?”

²⁸ Onanga i wi döana ünanga de' i wi temo, “Ngona ni nö ni niki; ngomi kowali! Ngomi o Musa mi wi niki.²⁹ Ngomi mi hi öriki ma Jou Madutu wo temoka o Musa ika. Ma' mangale o nyawa gënanga, ngomi mi hi örikua kia ino ai ahali.”

³⁰ O nyawa gënanga wo haluhu, “I hëranga duru ngini ni hi örikua okia ino ai ahali, ma' unanga wa diai oka ngohi yakunu to ma hi öriki.³¹ Ngone ho hi öriki ma Jou Madutu wa hi gihenua o nyawa baradoha, duga-duga o nyawa i wi ho horomati ma Jou Madutu, de' ya moteke ai mau.³² Ka dunia ma mulaengohi ho gihenuahi naga o nyawa yo diai ka i ma hi adoninohi yo piloko yakunu i ma hi öriki.³³ Nako o nyawa gënanga ma Jou Madutu ino ua, ünanga aha okia-kia ua wakunu wa diai.”

³⁴ Yo haluhu önanga, “Okia? Ngona i ni omanga de o baradoha ka no ma hi adoninohi, ngona no mau no mi dotoko ngomi?” De öraha gënanga ünanga i wi duhunoka wo wohama o pu puji ma tau ika.

O rohani ma piloko

³⁵O Yesus wo ihene önanga i wi duhunoka o nyawa gënanga o puji ma tau ino. Unanga wi lingiri o nyawa gënanga daha wi temo unangika, “Naga ngona ni ngaku o Nyawa manga Ngohakika?”

³⁶O nyawa gënanga wo haluhu, “O nagona ünanga, Tuanga? Tanu no hi hi ngahu hupaya ngohi ti ngaku unangika.”

³⁷“Ngona ni mäke oka ünanga,” o Yesus wo haluhu. “Unanga öraha nënanga ni ma ade-ade de ngona.”

³⁸“Ngohi to ngaku, Jou,” wo temo o nyawa gënanga, daha wa tilabukuku o Yesus ai himangoka.

³⁹O Yesus wa temo, “Ngohi to böa o duniaka nënanga mangale to dadi o hakimi; hupaya o nyawa yo pilo-piloko yakunu i ma hi öriki, de’ o nyawa i ma hi ori-oriki, yo dadi yo piloko.”

⁴⁰Ya muruono naga o Farisi oka ma nyawa naga genangoka yo ihene o Yesus wo temo hoko gënanga, daha önanga i wi leha unangika, “Ani dumutu ngomi ö nënanga mi piloko?”

⁴¹O Yesus wo haluhu, “Hokä nako ngini ni piloko, ngini ni baradoha ua. Ma’ hababu ngini ni temo, ‘Ngomi mi ma hi öriki,’ gënanga ma mangarati ngini ka ni baradohahi.”

O hi totero o duba de’ ma go göana

10 “I goungu i tiai ahi~demo nënanga: O nyawa yo wohama o duba ma kurunga ma gorona ika ya nükua o ngorana, ma’ yo doa ya nonu o ngëkomo ma homoa, o nyawa gënanga yo tohi-tohiki de’ yo ora-ora. ²Ma’ o nyawa yo wohama ya niki o ngorana, ünanga o duba ma go göana. ³O kurunga ma go göana wi belenga o ngorana mangale ünanga, de’ o duba-duba ya niki ai ilingi ma öraha ünanga wa ahoko de ma romanga ënanga moi-moi de’ wa tuda ënanga wo hi hupu. ⁴Wo hi hupu i böto o duba-duba gënanga, o go göana gënanga wo ma dagi ma himangoka, de’ o duba-duba gënanga i wi niki ünanga hababu ënanga ya näko ai ilingi. ⁵Enanga aha i oluku yä niki o nyawa ma homoa, ma aha i wi do ka oara o nyawa gënanga, hababu ya näko ua ai ilingi.”

⁶O Yesus wo hi ade-ade o hi totero nēnanga, ma' onanga i mangarati ua okia ai dungutu.

O Yesus, o go göana ma oa

⁷O Yesus wo temo wo hi gali oli, "I goungu i tiai ahi demo nēnanga: Ngohila o ngorana mangale o duba. ⁸Mata-mata yo böa-böa i hira de ngohi, ge önanga yo tohi-tohiki de' yo ora-ora, ma' o duba-duba i hi gihenua to önanga manga ilingi. ⁹Ngohila o ngorana. O nagona yo wohama i hi nonu ngohi, aha yo halamati; ünanga wo hupu wo wohama de' wa mäke o inomo. ¹⁰Yo tohi-tohiki yo böa duga-duga mangale yo tohiki, mangale yo toma de' mangale ya kilianga. Ma' ngohi to böa hupaya o nyawa ya mäke o ngango – o ngango de ma boloi oka.

¹¹Ngohi o go göana ma oa. Go göana ma oa wo hi döaka ai wo wango mangale ai duba-duba. ¹²O hewa ma nyawa o go goanua gēnanga, de' o duba-duba ö gēnanga to una ua, aha woara wa māla ika o duba-duba nako ünanga wa mäke o kaho honganika i böa. Done o duba-duba gēnanga aha o kaho honganika ya kaboto de' i hi ko ka barihika. ¹³O hewa ma nyawa gēnanga woara, hababu ünanga wo manarama mangale o hewa. Unanga wa haduli ua o duba-duba gēnanga. ¹⁴⁻¹⁵Ngohila o go göana ma oa. Hokä o Ama wo hi näko ngohi de' ngohi ti näko o Ama, hoko genangoli ngohi ta näko ahi duba-duba de' enangö i hi näko ngohi. Ngohi to ma hi lapahi ahi wo wango mangale önanga. ¹⁶Nagahi o duba-duba ma homoa ö ka ngohi ma dutu, ma' i wohamua o duba ma tika ma gorona ika nēnanga. Onangö kiani ta ao de' onanga aha i hi gihene ahi ilingi. Onanga mata-mata aha yo dadi ka o tika moi de ma go göana ka moi.

¹⁷O Ama wo hi hininga ngohi hababu ngohi to ma hi lapahi to ngohi ahi wo wango, mangale ta tarima okali. ¹⁸O nyawa moi ua ö yakunu ya Īë ngohi oka. Ngohi to hi lapahi i moteke ahi mau mahirete. Ngohi to kuaha to hi lapahi, de' to kuaha ta Īë oli. Gēnanga to ngohi ahi manarama, ta tarima ahi Ama ino."

¹⁹Karana o Yesus wo temo hoko gēnanga, o Yahudi oka ma nyawa muläenge i ma teke ributu. ²⁰Yo wöe yo temo, "Unanga i wi pootekika o tokata! Unanga i wi togohanga! Mangale okia ngini ni wi hi gihene ünanga?"

²¹Ma' naga ö yo temo, "O nyawa ya pootekika o tokata, hoko genangua yo temo-temo! Yakunu o tokata ya diai o nyawa yo piloko yakunu i ma hi öriki?"

O Yahudi ma nyawa yoluku i wi tarima o Yesus

²²O Yerusalem oka ma go giria o nyawa i hi rame ma Jou ai Tau ma Tabisang ma Wange. Oraha gënanga o du ma mäta ma öraha. ²³O Yesus wo ma dagi-dagi o Löa Salomo, ma Jou ai Tau ma goronaka, ²⁴o öraha o Yahudi ma nyawa yo böa i ma toomu i wi hi gilolitino o Yesus. Onanga yo temo, “Hi ädono hoko kia ngona no mau no mi māla ika ngomi mi bingu? No mi hi ngahu no hi to tararonino, nako ngona i gou-goungu ma Koano Wo hi ho halamati.”

²⁵O Yesus wo haluhu, “Ngohi to temoka nginika, ma’ ngini ni ngakua. O manarama-manarama ngohi ta diai de ahi Ama ai romanga, i hi döaka ma nyonyata mangale ngohi. ²⁶Ngini ni ngakua hababu ngini i wohämua to ngohi ahi duba-duba. ²⁷Ahi duba-duba i hi gihene ahi ilingi. Ngohi ta nako ënanga, de’ enanga i hi niki ngohi. ²⁸Ngohi ta hi döaka önanga o ngango ma dutu de’ i kakali, de’ ka hi ado-adonika önanga aha yo binaha ua. O nyawa moi ua ö yakunu ya ora önanga to ngohi ahi giamoka. ²⁹Ahi Ama, wo hi hi döaka önanga ngohino, ya tilakuru hagala mata-mata. De’ o nyawa moi ua ö yakunu yä ora önanga ahi Ama ai giamoka. ³⁰Ngohi de’ o Ama naga ka moi.”

³¹Daha o Yahudi oka ma nyawa i ma ĩë oli o helewo yato i wi kaweli o Yesus. ³²Ma’, o Yesus wa temo onangika, “Ngini nia mäke oka ngohi ta diai o manarama ma oa-oa ma ngöe, wo hi hi döakoka o Ama ngohino. O manaramino mata-mata gënanga, kiaka i dadi hababu, ngini ni mau ni hi kaweli ngohi?”

³³O Yahudi oka ma nyawa gënanga yo haluhu, “I goungua karana ani manarama-manarama ma. oa-oa gënanga ngomi mi mau mi ni kaweli ngona de o helewo, ma’ hababu ngona ni hi kauku ma Jou Madutu. Ngona o nyawa moi, no mau no ma diai ani diri ma Jou Madutu.”

³⁴Daha o Yesus wo haluhu, “Mode ko i goungua nia Tita ma Buku ma goronaka i tulih: ma Jou Madutu wo temo, ‘Ngini naga o gikiri’? ³⁵Ngone ho hi öriki okia i tulih o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i dadi mangale ka hi ado-adonika. Ho’, nako ma Jou Madutu wa hetongo ‘o gikiri’ hagala o nyawa ika ya to tarima ai demo, ³⁶ya dodoa ngini ni temo ngohi ti hi kauku ma Jou Madutu hababu to temo ngohi ma Jou Madutu ai Ngohaka? Ena hioko ngohi wo hi iriki o Ama de’ wo hi huloko o dunia uku. ³⁷Nako ngohi ta diai ua o manarama wo hi hi döakoka

o Ama, uha ni hi ngaku ngohino. ³⁸Ma' karana ngohi ta diai ënanga, nia ngaku aha okia ngohi ta diai gënanga, ngaro ngini ni oluku ni hi ngaku ngohino. De hoko gënanga ngini ni hi öriki de' ni mangarati o Ama tatapu ka moi de ngohi, de' ngohi i tatapu ka moi de o Ama."

³⁹Onanga i hi dailakoli i wi tagoko o Yesus, ma' unanga wo lapahi önanga manga giamoka.

⁴⁰O Yesus wo lio o Yordan ma Ngairi ma hononga ika, o ngi o Yohanis ma hira wa ohiki de' wo gogere dokengoka. ⁴¹Manga ngöe o nyawa yo böa unangika. Onanga yato, "O Yohanis wo diai ua i hëra-hëranga, ma' mata-mata wo hi do demoka mangale o nyawa nënanga i tiaï." ⁴²Daha o nyawa manga ngöe dokengoka yo ngaku o Yesus ika.

O Lazarus wo honenge

11 Wo ma têngo o nyawa ai romanga o Lazarus wo gogere o Betania ma bereraka de ai bira-biranga o ngo Maria de' o ngo Marta. ²O ngo Maria ma ngoheka ne münanga mo hi tuagi de o minya ma bounu ma hëmo-hëmore ma Jou ai löuku, de' mo hi ehe de ami tadauru. O raha moi uku o Lazarus wo panyake. ³Ngoi hiranga ya hinoto i hi abari o Yesus ika, "Jou, to ngomi mia iranga Jou ni ho hininga gënanga wo panyake."

⁴Ma öraha o Yesus wo ihene o abari gënanga, ünanga wo temo, "Panyake nënanga aha ko i dadi ua o hababu wo honenge. Nënanga i dadi hupaya ma Jou Madutu i wi hi mulia, de' hupaya hababu gënanga ma Jou Madutu ai Ngohakö i wi hi mulia."

⁵O Yesus wa hininga o ngo Marta, o ngo Maria de' o Lazarus. ⁶Ma' ma öraha o Yesus wa mäke o abari o Lazarus wo panyake, ünanga wo hangaja wo ma go gogere o wange hinotohi. ⁷I paha de gënanga aha ünanga wa temo i wi nö ni nïkika, "Nia ino ngone ho ma idulu o Yudea ika."

⁸Onanga yo haluhu, "Bapa Guru, aha i paha ino o Yahudi ma nyawa yo mau i ni kaweli Bapa de o hetewo, de' oraha nënanga Bapa no mau ho ma iduloli dokengika?"

⁹O Yesus wato, "Mode ko i goungua o wange oka ma dekana o jam ngimoi de hinoto?" "O nyawa i ma dagi o wange oka, yo pelekua hababu önanga ya mäke o dunia ma dararano nënanga. ¹⁰Ma' o nyawa yo tagi ma öraha o hutu-hutu aha yo peleke, hababu koiwa o dararano onangoka." ¹¹Hoko gënanga o Yesus

wo temo. I paha ünanga wo temoli, “To ngone nanga dodiawo o Lazarus wo ma idu oka, ma’ ngohi aha toiki ti tomanga ünanga.”

¹²I wi nö ni niki o Yesus yo temo, “Jou, nako o Lazarus wo ma idu oka, done ünanga aha wo togumu.”

¹³O Yesus ai dungutu, ena gënanga o Lazarus wo honengoka. Ma’ onanga yato bote o Yesus wo temo gënanga naga o Lazarus wo ma idu biaha. ¹⁴Karana gënanga o Yesus wo temo onangika wo hi to tararonika, “O Lazarus wo honengoka. ¹⁵Ma’ ngohi ka to sanangi dika, ngohi koihiwa naga dokengoka, hababu i holoi ya oa mangale ngini, hupaya yakunu ni ngaku. Nia ino ngone hoiki öraha nënanga o Lazarus ika.”

¹⁶O Tomas, i wi aho-ahoko “O Hago” wa temo ai dodiawo ika i wi nö ni niki o Yesus, “Nia ino ngone hi niki, māla ika la ngone ö ho honenge de de ünanga!”

Wo hi wango okali de’ wo hi döaka o ngango

¹⁷Ma öraha o Yesus wo ma hi ädono o ngi gënanga, o Lazarus o wange iata i böto ma dekana o lungunoka. ¹⁸Betania ya datekuku o Yerusalem done ho kilo hange ma gurutika i ma tingaka. ¹⁹Manga ngöe o Yahudi oka ma nyawa yo böa inoka ya lega o ngo Marta de’ o ngo Maria mangale ya laru önanga hababu wo honenge manga iranga.

²⁰Ma öraha o ngo Marta mo ihene o Yesus wo böa, münanga mo hupu mi buhuku o Yesus, ma o ngo Maria mo go gogere o tau oka. ²¹O ngo Marta mo temo o Yesus ika, “Jou, hokä nako Jou naga nenangoka öraha gënanga marai to ngohi ahiranga wo honengua. ²²Ngaro hoko gënanga ngohi to hi öriki öraha nënanga dika ma Jou Madutu aha wo hi döaka okia dika Jou no gahoko unangika.”

²³O Yesus wo temo o ngo Marta ika, “Ani iranga aha wo wangoli.”

²⁴O ngo Marta mo haluhu, “Ngohi to hi öriki o Lazarus aha wo wangoli nako o nyawa yo hone-honengoka yo momiki o Kiamati ma Wange oka.”

²⁵O Yesus wo mi temo o ngo Marta ika, “Ngohi ta hi döaka o wo wango de’ ngohi ta hi momiki o nyawa yo hone-honengoka.” “O nyawa i hi ngaku ngohino aha yo wango, ngaro ünanga wo honengoka. ²⁶De’ o nyawa yo wango-wango i hi ngaku ngohino,

ka hi ado-adonika aha yo honengua. No ngaku ngona o hali gënanga?”

²⁷“Jou,” o ngo Marta mo haluhu, “ngohi to ngaku Jou ma Jou Madutu ai Ngohaka, ma Koano Wo hi ho halamati aha wo böa o dunia ino.”

O Yesus wo ari

²⁸O ngo Marta mo temo i paha hoko gënanga, münanga moiki mo mi ahoko o ngo Maria de' mo mi hudu munangika, “Ma Bapa Guru naga nenangoka; ünanga wo ni leha ngona.”

²⁹Mo ihene gënanga, o ngo Maria mo ma tai-taiti mo momiki, daha moiki i ma mäke de o Yesus. ³⁰Oraha gënanga, o Yesus wo wohamuahi o kapongika. Unanga ka o ngo Marta ami ngi okahi kiaka i ma mäke de ünanga. ³¹O Yahudi oka ma nyawa i mi lo laru-laru o ngo Maria ami tau oka, i mi mäke o ngo Maria mo momiki de mo ma tai-taiti mo hupu; ho' onanga yoiki i mi niki münanga, hababu önanga yato bote münanga moiki o lungunika la mo ari.

³²Ma öraha o ngo Maria mo ma hi ädono o Yesus ai ngi ika de' mi mäke ünanga, o ngo Maria ma tilabukuku ai himangoka de' mo temo, “Jou, hokä nako Jou naga nenangoka öraha gënanga, marai ahi iranga wo honengua.”

³³Ma öraha o Yesus wo mi mäke o ngo Maria mo ari, de' o Yahudi oka ma nyawa yo böa-böa ino i ma ki niki de o ngo Maria gënanga onangö yo ari, ai hininga i huha, de' unanga i wi mäke duruhe i wi tora. ³⁴De ünanga wa leha onangika, “Kiaka ngini ni wi lungunu ünanga?”

Onanga yo haluhu, “Na ino no lega, Jou.”

³⁵Daha o Yesus wo ari. ³⁶O Yahudi oka ma nyawa gënanga yo temo, “Ni wi mäke, ka o gogule ua ai dora o Lazarus ika!”

³⁷Ma' naga manga hi dogoronaka önanga yo temo, “Unanga wa diai o nyawa yo pilokoka i ma hi öriki, ya dodoa ünanga wakunua wa tatoko hupaya o Lazarus uha wo honenge?”

O Lazarus wi hi wangokali

³⁸O Yesus duruhe i wi torali, daha woiki o lungunika. O lungunu gënanga naga o aruku moi i hi tamunu de o helewo ko ha pako.

³⁹O Yesus wato, “Ni hi rehene o helewo gënanga.”

O ngo Marta, ngoi hiranga o nyawa wo hone-honenge gënanga, mo haluhu, “Ma’, Jou ünanga o wange iata i böto o lungunoka. Marai ai bounu i melaka!”

⁴⁰O Yesus wo temo o ngo Marta ika, “Ngohi to temoka ngona ika: Nako ngona no ngaku, ngona aha na mäke hoko kia ma amoko ma Jou Madutu ai kuaha!” ⁴¹De onangö i hi rehene o helewo gënanga. Dahao o Yesus wo ma mataga o dihangile de’ wo temo, “Tarima kasi, Bapa, hababu ngona no hi gihenoka ngohi. ⁴²Ngohi to hi öriki ngona hoko genangika no hi gihene ngohi, ma’ ngohi to temo nënanga, mangale o kawaha naga nenangoka; hupaya önanga yo ngaku ngonala no hi huloko ngohi.” ⁴³I böto wo temo hoko gënanga, o Yesus wo temo de ai ilingi i lamoko, “Lazarus, no hupu!” ⁴⁴Daha o Lazarus wo hone-honengoka gënanga wo hupu. Ma ai giama de’ ai lou ka de ma ha hawo okahi de o ngöere ma gare-garehe ma ho hailoa de’ ai biono ka i tamunukohi de o ngöere o biono ma dadamunu. “Nia hohe o ngöere ma gare-garehe gënanga hupaya ünanga wo ma dagi wo woro-woro,” o Yesus wa temo o kawaha ika gënanga.

O hi dailako ma dorou o Yesus ika

(Mat. 26:1-5; Mrk. 14:1-2; Luk. 22:1-2)

⁴⁵O Yahudi oka ma nyawa manga ngöe yo böa-böa ino i mi lega o ngo Maria, i wi ngaku o Yesus ika ma öraha önanga ya mäke i do da dadi gënanga. ⁴⁶Ma’ ya muruono naga manga hi dogoronaka önanga, yoiki o Farisi oka ma nyawa ika de’ yo ade-ade okia wa diai oka o Yesus. ⁴⁷Hababu gënanga o Farisi oka ma nyawa de’ o imam-imam manga häeke ya diai o doomu de o Agama ma Juru Hakimi. Onanga yato, “Ngone kiani ho diai okia? O nyawa nënanga wo diai ma ngöe i hëra-hërange! ⁴⁸Nako ngone hi maia ünanga hoko nënanga o nyawa mata-mata aha i wi ngaku unangika. De’ ma baha yo ko kuaha o Romaka aha yo böa ya wedere ma Jou ai Tau de’ mata-mata to ngone nanga hoana.”

⁴⁹Wo ma têngo onangino ai romanga o Kayafas, imam wo mo mulia taongo gënanga, wo temo, “Ngini okia-kia ua ni hi öriki. ⁵⁰Ya dodoa ho ngini nio dibangua mangale o kawaha i holoï ya oa o nyawa wo ma têngo wo honenge, la uha o hoana mata-mata yo binaha?” ⁵¹I moteke ma diai o Kayafas wo temo gënanga, ai dibanga mahirete oka ua de ya ino. Ma’ hokä o imam wo mo mulia o taongo gënanga ünanga wo hi do demoka mangale o

Yesus aha wo honenge mangale o Yahudi oka ma nyawa. ⁵²De' ka o Yahudi ma nyawa ua dika, ma' genangö mangale ya toomu de' ya hi rimoi ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka i ma hi ko ka barihika.

⁵³Muläenge o wange gënanga o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha i ma katuru mangale i wi toma o Yesus. ⁵⁴Hababu gënanga o Yesus wa ika oka ua o nyawa yo wöe-wöe manga himangika o Yahudi ma nyawa manga hi dogoronaka. Unanga wa mala o Yudea, daha woiki o berera ika ma romanga Efraim i tigi de o tonaka ma ko kakaha. Genangoka ünanga wo gogere de i wi nö ni niki.

⁵⁵Oraha gënanga o Yahudi oka manga Wange ma Amoko o Paskah i tigi oka. Manga ngöe o nyawa o kapo-kapongino yoikoka o Yerusalem ika mangale ya diai ma datoro i hi tebini manga diri, ko i dadi uahi o rame-rame gënanga. ⁵⁶Onanga i wi lingiri o Yesus, de' ma öraha i ma toomu ma Jou ai Tau oka, önanga i ma ke temo moi de moika, "Sarakia nia da mäke? Ngaroma ünanga wa ino ua o rame-rame ino nënanga." ⁵⁷Onanga yo temo gënanga hababu o imam-imam manga häeke de' o Farisi oka ma nyawa i hi hupu oka o pareta, nako o nyawa i hi öriki okiaka o Yesus naga, kiani i hi ngahu, hupaya o Yesus yakunu i wi tagoko.

O Yesus i wi gopöa o minya ma bounu ma hëmo-hëmoru o Betania ma bereraka

(Mat. 26:6-13; Mrk. 14:3-9)

12 O wange butangahi de o Paskah ma Wange ma Amoko yadono, o Yesus woiki o Betania ika. O ngi gënanga ai gogere o Lazarus, ünanga wo honengoka de o Yesus wi hi momikoka. ²Dokengoka ünanga i wi hi olomo önanga, de' mä leleani o ngo Marta. O Lazarus de' i wi ado-adonino yo gogere yo lomo i ma ki niki de o Yesus. ³Ahao o ngo Maria ma ino mäo done ho litere ngade ya to gorona, o minya ma bou-bounu narwastu ma ija duru ko ha hali. Münanga mi hi tuagi o minya gënanga o Yesus ai louku, daha ma ehe de ami tadauru. O tau ma goronaka gënanga i dadi ma bounu i hëmoru hababu o minya ma bou-bounu gënanga. ⁴Ma' o Yudas Iskariot, o nyawa wo ma têngo o Yesus i wi nö ni niki – ma baha ino wi hukunu o Yesus – wato, ⁵"Ya dodoa o minya ma bou-bounu gënanga na hukunua dika de ma ija o tiwi haäka o ratuhu hange, de' ma

tiwi na hi döaka o nyawa yo mo mihikini ika?" ⁶O Yudas wo temo hoko gënanga ko i gOUNGUA hababu wa hininga o mihikini ma nyawa, ma' hababu ünanga wo tohi-tohiki. Unanga ma moi-ma moi wa lē manga doomu ma tiwi ma buku oka i go gogono unangoka.

⁷Ma' o Yesus wo temo, "Ni mi māla ika o ngoheka gënanga! Mūnanga mo diai nēnanga mangale ma wange i hi lungunu ngohi. ⁸O nyawa yo mo mihikini hoko genangika naga nia hi dogoronaka ngini, ma' ngohi kowali."

O rimoi ma dorou i wi lawani o Lazarus

⁹O Yahudi oka ma nyawa manga ngöe yo ihene o Yesus naga o Betaniaka, ho' onanga yoiki dokengika. Onanga yoiki ko i gOUNGUA mangale hababu o Yesus dika, ma' hababu onangö yo mau i wi lega o Lazarus wi hi momikoka o honengino. ¹⁰Hababu gënanga o imam-imam manga häeke yo mau i wi toma o Lazarus ohi; ¹¹hababu ünanga i dadi o hababu, o Yahudi oka ma nyawa ka manga ngöe yä mālaka önanga de' i wi ngaku o Yesus ika.

O Yesus wo wohama o Yerusalem ika hoka o koano

(Mat. 21:1-11; Mrk. 11:1-11; Luk. 19:28-40)

¹²Yarehino ma wange o nyawa manga ngöe yo böaka mangale i hi rame o Paskah yo ihene o Yesus o ngëkomo ma hi dogorona inoka wa meta o Yerusalem. ¹³Onanga ya lē o biso ma hoka-hoka daha yoiki i wi buhuku ünanga, de yo pöa-pöaka, "Ni wi puji ma Jou Madutu! I wi hi barakati oka ünanga wo bo böa-böa de ma Jou ai romanga. I wi hi barakati oka o Israel oka manga Koano!"

¹⁴O Yesus wa mäke o keledai ma go moi, de' unanga wo barenuke. La i dadi i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka:

¹⁵ "Uha no hawana, Sion ma ma moholehe!

Ni lega ani Koano wo böa, wo barene o keledai ma go moi!"

¹⁶Oraha gënanga o Yesus i wi nö ni niki i mangarati uahi mata-mata gënanga. Ma' i paha ika o Yesus i wi hi muliaka de to ünanga ai honenge, daha önanga i ma hininga, hagala o nyawa yo diai oka unangika i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i wi korona ünanga.

¹⁷Hagala o nyawa yo hima-himangino ma öraha o Yesus wi ahoko o Lazarus wo hupu o lungunino wo honengoka de' wi hi

momiki, gila-gila i hi döaka o hakihi mangale o hali gënanga. ¹⁸Hababu gënanga o nyawa manga ngöe gënanga yoiki o Yesus ika hababu önanga yo ihene ünanga wo diai oka i hëra-hëranga gënanga. ¹⁹O Farisi oka ma nyawa i ma ke temo moi de moika, “Kia-kia ua ngone hakunu ho diai! Nia mäke dika, o dunia i ngodumu yoiki i wi niki ünanga!”

Yo muruono naga o Yunani oka ma nyawa i wi lingiri o Yesus

²⁰Manga hi dogoronaka hagala o nyawa yoi-oiki o Yerusalem ika mangale yo hubayanga ma öraha o rameanga gënanga, naga ö ya muruono naga o Yunani oka ma nyawa. ²¹Onanga yoiki o Filipus ika de' yato, “Ria dodoto, nako yakunu, ngomi mio igo mi ma ka mäke de o Yesus.” (O Filipus ai ahali o Betsaida ino o Galilea ma tonakoka.)

²²O Filipus woiki wo hi ngahu o hali gënanga o Andreas ika, de' i paha önanga ya hinoto i hi ädono o Yesus ika. ²³O Yesus wa temo onangika, “Ma öraha i böto o Nyawa manga Ngohaka i wi hi mulia. ²⁴I gongu i tiahi ahi demo nënanga: Nako o pine o mui moi i datomua o tonakuku de' i honenge, ënanga aha i go gogere ka o mui moi dika. Ma' nako o pine ma mui gënanga i honenge, aha o ënanga i hi hohoko o pine ko ha amoko. ²⁵O nyawa yo hininga manga wo wango aha i hihanga manga wo wango. Ma' o nyawa yo dohata manga wo wango o duniaka nënanga, aha ya paliara mangale manga wo wango ma dutu de' i kakali. ²⁶O nyawa yo mau i hi leleani ngohi kiani i hi niki ngohi; hupaya i hi lö leleani ngohi yakunu de de ngohi kiaka ngohi naga. O nyawa i hi lö leleani ngohi aha ahi Ama wa horomati.”

O Yesus wo hi ade-ade mangale ai honenge

²⁷“Ahi hininga ngohi baliha; okia kiani ngohi to temo öraha nënanga? Kiani ngohi to temo, ‘Bapa, no hi halamati ngohi öraha nënanga’? Ma' hababu gënanga ngohi to böa mangale ta tagongo o hangihara öraha nënanga. ²⁸Bapa, to hi mulia ani romanga!” To ihene o ilingi o dihanguku i temo, “Ngohi to ni hi mu muliaka, de' ngohi aha to ni hi muliali.”

²⁹O nyawa manga ngöe naga genangoka yo ihene o ilingi gënanga. Onanga yato, “Gënanga o dotoreke!” Ma' naga ö yato, “Kowali! O malaekat i wi temo unangika!”

³⁰Daha o Yesus wo temo onangika, “O ilingi gënanga ni ihene, i gongua mangale ngohi ahi hali, ma' mangale ti ngini nia hali.

³¹Oraha nēnanga ma öraha i böto o dunia ya hukumu; öraha nēnanga o dunia ma kuaha nēnanga ya lulu oka. ³²Ma' ngohi nēnanga, nako ngohi i hi tubo ilē oka o dunia ma lōku oka, ngohi aha ta tauru mata-mata o nyawa ngohino." ³³Unanga wo temo hoko gēnanga, mangale wo hi dumutu sarakia ma do dagi ünanga aha wo honenge.

³⁴O nyawa yo wöe-wöe gēnanga yo temo unangika, "I moteke to ngomi mia Tita ma Buku, ma Koano Wo hi ho halamati aha wo wango ka hi ado-adonika. Sarakia ngona yakunu no temo o Nyawa manga Ngohaka kiani i wi tubo ilē, o dunia ma lōku oka? O nagona o Nyawa manga Ngohaka gēnanga?"

³⁵O Yesus wo haluhu, "Duga-duga ka botinokahi dika o dararono gēnanga naga ngini nia hi dogoronaka. Ho', ni tagi hoko kia ma dekana o dararono gēnanga ka nagahi, hupaya ngini uha i ni bānga o hu hutu. O nyawa i ma dagi o hu hutu ma goronaka, wo hi orikua kia ika ünanga wa ka ika. ³⁶Nia ngaku o dararonika gēnanga, hoko kia ma dekana o dararono gēnanga ka nagahi ngini oka, hupaya ngini ni dadi o dararono ma ngoha-ngohaka."

O Yahudi oka ma nyawa yo ngakua

O Yesus wo temo i böto hoko gēnanga, ünanga genangoka de woiki de' wolukoka wo ma hi matoko ai diri onangika. ³⁷Ngaro ma ngöe oka i hēra-hēranga wo diai o Yesus önanga manga himangoka, önanga i wi ngakua unangika. ³⁸I dadi okia ma Nabi Yesaya wo temoka,

"Jou, o nagona yä ngaku to ngomi mia abarika?

O nagona ika ani kuaha Jou no hi matoko?"

³⁹Hababu gēnanga önanga yakunua yo ngaku, hababu o Yesaya wo temokali,

"Ma Jou Madutu wo temo,

⁴⁰ 'Ngohi ta pilokoka önanga manga lako,
ta diai önanga manga hininga i togowini;
hupaya manga lako uha i ma hi öriki,
de manga dibanga önanga uha i mangarati.
Hupaya önanga uha yo lio ngohino,
la ngohi ta hi togumu önanga.' "

⁴¹O Yesaya wo temo hoko gēnanga, hababu ünanga wa mäke oka ai mulia de ai kuaha o Yesus, de' wo hi demo ya korona unangika.

⁴²Ngaro hoko gënanga, o nyawa manga ngöe, o Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha manga hi dogoronaka mahirete i wi ngaku o Yesus ika. Ma' onanga yo barani ua i wi ngaku gënanga i hi to tararonika, hababu önanga yo hawana uha-uha o Farisi oka ma nyawa ya hi gumālā oka ua önanga yo wohama o pu puji ma tau ika. ⁴³Onanga i holoi yo igo ya mäke o hi giriri o nyawa ino, ngaro de o hi giriri ma Jou Madutu ino.

O Yesus ai demo aha ya hi hakimi

⁴⁴Dahao o Yesus wo ma pöaka, "O nyawa i hi ngaku ngohino, ko i goungua ngohino ünanga wo hi ngaku, ma' unangika wo hi hulo-huloko ngohi. ⁴⁵De' o nyawa i hi mäke ngohi, i wi mäke ünanga wo hi hulo-huloko ngohi. ⁴⁶Ngohi to böa o duniaka nënanga hokä o dararono, hupaya mata-mata o nyawa i hi ngaku-ngaku ngohino uha yo gogere o hu hutu ma goronaka. ⁴⁷O nyawa yo ihene to ngohi ahi do dötoko, ma' ya motekua ënanga - ngohi ua ti hukumu ünanga. Hababu ngohi to böa ta hakimua o dunia nënanga, ma' mangale to hi halamati ënanga. ⁴⁸O nyawa i hi tila ngohi de' yoluku yo ihene ahi demo, naga ya hi haki-hakimi. O demo ngohi to hi ado-adono gënanga, aha ya hi hakimi o Kiamati ma Wange oka. ⁴⁹Hababu ngohi to temo ua, ahi mau ino mahirete; o Ama wo hi huloko ngohi, ünanga wo hi hi pareta ngohino okia kiani to hi demo de' to hi ädono. ⁵⁰De' ngohi to hi öriki ai pareta gënanga i hi döaka o ngango ma dutu de' i kakali. Ho ngohi to hi ädono hokä wo hi dotokoka o Ama ngohino."

O Yesus wa ihoro manga İou i wi nö ni niki

13 O wange moi ohi Paskah ma Wange ma Amoko, o Yesus wo hi öriki ma öraha yadonoka ünanga wa mala o dunia nënanga de wo lio ai Ama ika. Unanga wa hininga hagala o nyawa yo dadi to ünanga ma dutu o duniaka, de' unanga tatapu wa hininga önanga hi ädono ma baha ika.

²O Yesus de' i wi nö ni niki ma go giria yolomo o hutu-hutu ma ngołomo. O İbilihi i hi ngohamikaka ma dibanga i to torou ai hininga ma goronaka o Yudas o Simon Iskariot ai ngohaka, mangale wi hi bodito o Yesus. ³O Yesus wo hi öriki o Ama wi hi lapahi oka mata-mata o kuaha unangika. Unanga wo hi orikö, ünanga wo böa ma Jou Madutu ino de' aha wo lio ma Jou Madutu ika. ⁴Hababu gënanga ünanga wo ma oko, ai juba

waiki, de' wo hi liko o handoko ai gorona ino. ⁵I böto gënanga ünanga wo guhe o akere o bokolo moi ma gorona uku, dahao wo muläenge wa ihoro manga Iou i wi nö ni niki de' wo hi toraha de o handoko wo hi liko-liko ino ai gorona ino. ⁶Unanga wo ma hi ädono o Simon Petrus ika, de wo temo, "Jou, yakunu Jou to ngohi ahi Iou de na ihoro?"

⁷O Yesus wo haluhu, "Oraha nënanga no mangarati ua okia ngohi ta diai nënanga, ma' ahao ngona no mangarati."

⁸"Uha, Jou," wo temo o Petrus o Yesus ika, "Ha kali-kali uha Jou, na ihoro to ngohi ahi Iou!"

Ma' o Yesus wo haluhu, "Nako ngohi to ni ihorua, ngona koiwa ani do dohanga de de ngohi."

⁹O Simon Petrus wato, "Nako hoko gënanga, Jou, uha duga-duga ka to ngohi ahi Iou ma' to ngohi ahi giama de' ahi haekö!"

¹⁰"O nyawa i ma ohikoka, yo tebinoka mata-mata," o Yesus wi temo o Petrus ika. "Unanga ngaro uha wo ma tebinoli; sowali ua ai Iou. Ngini nënanga ni tebinoka, ma' mata-mata ua." (¹¹O Yesus wo hi orikoka o nagona aha i wi hi bodito. Gënanga mangale ünanga wo temo, "Ngini nënanga ni tebinoka, ma' mata-mata ua.")

¹²O Yesus wä ihoro önanga manga Iou i böto, ünanga wo ma hi noakali ai juba de' wo gogerokali. Daha ünanga wa temo onangika, "Ni mangarati ngini okia aha i paha ino ngohi to diai oka nginika? ¹³Ngini ni hi ahoko ngohi o Guru de' o Jou. De' i gongu hoko gënanga. ¹⁴Nako ngohi hokä nia Jou de' nia Guru ta ihoro nia Iou, ngini ö kiani ni ma kihoro nia Iou. ¹⁵Ngohi to hi döaka o dulada nënanga nginika, hupaya ngini ö nia diai okia ngohi ta diai oka nginika. ¹⁶I gongu i tiai ahi demo nënanga: wo ma têngo o gilaongo i holoi ua wo lamoko de ai tuanga, de' wo ma têngo o hu huloko i holoi ua de i wi ho hulo-huloko. ¹⁷Nako ngini ni hi orikoka mata-mata nënanga, ni utumu ngini nako nia diai.

¹⁸Okia to temo nënanga, i gongua i ni däene ngini mata-mata. Ngohi to hi öriki o nagona honanga ngohi ta irikoka. Ma' okia i tulihoko o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, kiani i dadi, ena gënanga 'O nyawa yolomo de de ngohi, aha i hi lawani ngohi.' ¹⁹O hali gënanga to hi adonoka nginika öraha nënanga, ko i dadi uahi ma, hupaya nako o hali gënanga damä i ma dadi, ngini aha ni ngaku ngohila ünanga i hi hetongo, NGOHI NAGA. ²⁰I gongu i tiai ahi demo nënanga: O nagona ya tarima

o nyawa ngohi ta hulo-huloko, önanga i hi tarima ngohi. De' o nagona i hi tarima ngohi, i wi tarima ünanga wo hi hulo-huloko ngohi.”

O Yesus wo hi demoka i wi hi bodito ai diri

(Mat. 26:20-25; Mrk. 14:17-21; Luk. 22:21-23)

²¹O Yesus wo temo i böto hoko gënanga, ünanga duru i wi tora. Daha ünanga wo temo, “I goungu i tiai ahi demo nënanga: O nyawa wo ma tēngo nia hi dogoronaka ngini aha wo hi hi bodito ngohi.”

²²I wi nö ni niki ka i ma ku pulono moi de moi de duru yo hēranga, karana i hi orikua ai dungutu o nagona ika. ²³Wi nö ni niki wi ho hininga o Yesus yo gogere i ma datekuku de o Yesus. ²⁴O Simon Petrus wi kulabete unangika, hupaya ünanga wo leha o Yesus ika o nagona ika ma dungutu.

²⁵Wi nö ni niki gënanga wo ma hi tigi o Yesus ika, de' wo leha, “O nagona ünanga, Jou?”

²⁶O Yesus wo haluhu, “O nyawa ngohi ti hi döaka o roti, ngohi ta tonoka o udo-udomo ma gorona uku, ge ünanga ma nyawa.” O Yesus wa lē o roti o luiti moi, wa tono o udo-udomo ma gorona uku; daha wi hi döaka o Yudas ika o Simon Iskariot ai ngohaka. ²⁷De ma da taitoka o Yudas wo dahongo o roti gënanga i böto, o Ibilihi i wohama ai hininga ma gorona ika. Daha o Yesus wo temo unangika, “Na diai i taiti okia no mau na diai.” ²⁸O nyawa moi ua ö onangino yo gogeruku yolomo genangoka i mangarati ya dodoa o Yesus wi temo hoko gënanga o Yudas ika. ²⁹Utu naga yato bote o Yesus wi huloko o Yudas wo ija okia naga i paralu mangale o rame gënanga, ekola wa hi döaka o tiwi ma huhutulu o huha ma nyawa ika – hababu o Yudas naga wa sö to önanga manga tiwi ma buku.

³⁰O Yudas wo dahongo i böto o roti gënanga, ünanga gila-gila wo hupu. O wange yo hutu oka.

O pareta ma hungi

³¹O Yudas woikoka, o Yesus wa temo, “Oraha nënanga o Nyawa manga Ngohaka i wi hi mulia, de' ma Jou Madutu i wi hi mulia mangale ünanga. ³²Nako ma Jou Madutu i wi hi mulia mangale ünanga, unangö aha i wi hi mulia ma Jou Madutu mangale ai diri mahirete. I holo i dogo ma Jou Madutu aha wi hi mulia de ma da taitoka. ³³Ahi ngoha-ngohaka, ngohi aha to

tedekanoka ua to gogerohi de de ngini. Ngini aha ni hi lingiri ngohi, ma' hokä ngohi to temoka o Yahudi oka ya ko kuaha ika, hoko genangoli ngohi to temo nginika; o ngi ngohi to oi-oikika, ngini niakunua ni ädono. ³⁴O pareta ma hungi ngohi ti ni hi döaka nginika: Ni ma teke hininga moi de moi. Hokä ngohi ti ni hininga ngini, hokä genangö, ngini kiani ni ma teke hininga. ³⁵Nako ngini ni ma teke hininga o nyawa mata-mata aha i ni näko ngini, ni hi nö ni niki ngohi."

Wo hi do demoka o Petrus aha wi hi pongono o Yesus

(*Mat. 26:31-35; Mrk. 14:27-31; Luk. 22:31-34*)

³⁶"Jou, Jou no mau kia ika noiki?" o Simon Petrus wi leha o Yesus ika. O Yesus wo haluhu, "Kia ika ngohi toiki, ngona nakunua no hi niki öraha nänanga. Ma duru ino ngona aha no hi niki ngohi."

³⁷O Petrus wo leha okali, "Jou, ya dodoa ngohi takunua to ni niki Jou öraha nänanga?" "Ngohi to igo to honenge mangale ngona Jou!"

³⁸O Yesus wi baluhu, "I goungu ngona no igo no honenge mangale ngohi? No hi öriki, o kuru-kuru i horenuahi, ngona ma hange i böto no temo, ngona no hi näko ua ngohi!"

O Yesus naga o ngëkomo o Ama ika

14 O Yesus wa temo onangika, "Uha nia hininga i baliha." "Ni wi ngaku ma Jou Madutu, de' ni hi ngaku ngohino. ²To ngohi ahi Ama ai tau oka, naga ka ha ngöe o gogere ma ngi. Ngohi toiki genangika, to hi diai ti ngini nia ngi. Ngohi aha takunua to temo hoko gänanga nginika, hokä nako gänanga hoko genangua. ³Nako ngohi toikoka to hi diai ti ngini nia ngi, ngohi aha to lio de' ti ni ngoho ngini, hupaya kiaka ngohi naga, genangoka ö ngini naga. ⁴O ngi ngohi to oi-oikika, ngini ni hi öriki ma ngëkomo."

⁵Daha o Tomas wo temo o Yesus ika, "Jou, ngomi mi hi örikua kia ika Jou noiki, sarakia ngomi mi hi öriki ma ngëkomo?"

⁶O Yesus wi baluhu, "Ngohi o ngëkomo mangale i wi näko ma Jou Madutu de' ya mäke o ngango. O nyawa moi ua yakunu ya ika o Ama ika, nako ko de de ngohi ua. ⁷Hokä nako ngini ni hi näko ngohi, marai ngini aha ni wi näko to ngohi ahi Ama ö.

Oraha nēnanga ngini ni wi näko oka ünanga, de' ni wi mäke oka ünanga.”

⁸O Filipus wo temo o Yesus ika, “Jou, no mi hi matoka o Ama gēnanga ngomino, hupaya ngomi i holoi mi wi näko.”

⁹Ma' o Yesus wi baluhu, “Hoko gēnanga ma dekanoka ngohi de de ngini, de' ngona ka no hi näko uahi ngohi, Filipus? O nyawa i hi mäke oka ngohi i wi mäke oka o Ama. Sarakia ngona yakunu no temo, ‘No mi hi matoka o Ama ngomino’? ¹⁰Filipus! Ngona ka no ngaku uahi, ngohi ka moi de o Ama, de' o Ama ka moi de ngohi? Okia ngohi to temoka nginika, ngohi to temo ua ahi dirino mahirete. O Ama wo tatapu ka moi de de ngohi, ünanga wo manarama mata-mata gēnanga. ¹¹No ngaku ngohino, ngohi ka moi de o Ama, de' o Ama ka moi de ngohi. Ekola ma kuranguku, no ngaku hababu okia ngohi ta diai oka. ¹²I gongu i tiai ahi demo nēnanga: O nyawa yo ngaku ngohino, aha ya diai okia ngohi ta diai oka, – de ünanga aha wa diai i holoi i lamokoli – hababu ngohi toiki ahi Ama ika. ¹³De' okia dika ngini ni gahoko de to ngohi ahi romanga, gēnanga aha ngohi ta diai mangale ngini, hupaya o Ama i wi hi mulia mangale o Ngohaka. ¹⁴Okia dika ngini ni gahoko de to ngohi ahi romanga, aha ngohi ta diai.”

O Yesus wo hi jaji ma Jou Madutu ai Womaha

¹⁵“Nako ngini ni hi hininga ngohi, ngini aha ni hi dagi hagala ahi pareta to ngohi. ¹⁶Ngohi aha to gahoko o Ama ika, de' unanga aha wi ni hi döaka nginika o Ro riwo ma homoa, aha wo gogere de de ngini ka hi ado-adonika. ¹⁷Unanga gēnanga ma Jou Madutu ai Womaha aha i hi matoko ma Jou Madutu ai diai. O dunia i wi tarima ua ünanga, hababu i wi mäke ua ekola i wi nako ua. Ma' ngini ni wi näko ünanga, hababu ünanga wo gogere de de ngini de' aha ka moi de de ngini.

¹⁸Ngohi aha ti ni mala ika ua ngini hokä o gohihi. Ngohi aha to böa nginika. ¹⁹Ma hou ka botinokahi dika o dunia aha i hi mäke oka ua ngohi. Ma' ngini aha ni hi mäke ngohi. De hababu ngohi to wango, ngini ö aha ni wango. ²⁰Nako yadono o wange gēnanga, ngini aha ni hi öriki ngohi ka moi de o Ama, ngini ka moi de ngohi, de' ngohi ka moi de ngini.

²¹O nyawa ya tarima hagala to ngohi ahi pareta de ya diai, ünanga wo hi hininga ngohi. To ngohi ahi Ama aha wa hininga

o nyawa i hi ho hininga ngohi. Ngohi ö aha ta hininga o nyawa gënanga de' to ma hi matoko ahi diri ngohi unangika.”

²²O Yudas (o Yudas Iskariot ua) wo leha o Yesus ika, “Jou, ya dodoa Jou no mau no ma hi matoko ani diri ngomino de' o dunia ika kowali?”

²³O Yesus wi baluhu, “O nyawa i hi hininga ngohi, aha ya moteke to ngohi ahi do dötoko. Ahi Ama aha wi hininga ünanga. Ahi Ama de' ngohi aha mi böa unangika de' mi gogere de de ünanga. ²⁴O nyawa i hi hininga ua ngohi, ya motekua to ngohi ahi do dötoko. O do dötoko ngini ni ihe-ihene gënanga, ngohi oka ua, ma' ahi Ama ino wo hi hulo-huloko ngohi.

²⁵Mata-mata gënanga ngohi ta hetongo nginika hoko kia ma dekana ngini de de ngohi. ²⁶Ma' ma Jou Madutu ai Womaha, o Ro riwo aha wa huloko ahi Ama de to ngohi ahi romanga, ënanga aha i ni dotoko ngini hagala mata-mata, de' i ni hi ho hininga ngini aha mata-mata, ngohi ti ni hi ngahu-ngahu oka nginika.

²⁷O dame ngohi ti ni gumālā nginika. Ahi dame ngohi mahirete, ngohi ti ni hi döaka nginika. Ngohi ti ni hi döaka gënanga hokä o dunia ua i ni hi döaka nginika. Uha ni baliha, uha ni hawana. ²⁸Ngini ni ihenoka ngohi to temo, ‘Ngohi aha toiki, ma' ngohi aha to boali nginika’. Nako ngini ni hi hininga ngohi, ngini aha ni mörene ngohi toiki o Ama ika, hababu ma Ama i holoi wo lamoko de de ngohi. ²⁹Oraha nënanga, ngohi to hi ngahu nginika, ngaro mata-mata ko i dadi uahi, hupaya nako de i ma dadi, ngini aha ni ngaku. ³⁰Ngohi aha to temo oka ua i holoi i wöe de de ngini, hababu yadonoka ma öraha o dunia nënanga ma kuaha i böa. Ma' enanga ya kuaha ua to ngohi ahi diri. ³¹Ngaro mata-mata gënanga kiani i dadi hupaya o dunia ya mao ngohi ti hininga o Ama de' ta diai hagala wo hi hi paretaka o Ama ngohino.

Aa, nia ino, ngone ho ma jobo de o ngi nënanga.”

O Yesus o angguru ma röehe ma dutu

15 O Yesus wo temoli, “Ngohi o angguru ma röehe ma dutu, de' ahi Ama naga o dumule ma dutu. ²Moi-moi ma jaga ngohi oka i hohokua, ya oto ya tobiki, de' moi-moi ma jaga i ho hohoko ya poporo ma hoka de' ya tebini hupaya i holoi i wöe oli ma hohoko. ³Ngini ni tebinoka karana o do dötoko ngohi to hi döaka nginika. ⁴Ni tatapu ni rimoi de de

ngohi, de' ngohi ö aha to tatapu to rimoi de de ngini. Ma jaga mahirete yakunua i hohoko, ko kiani nako ënanga i tatapu ma röehika. Hoko genangö ngini duga-duga yakunu ni hohoko, nako ni tatapu ni rimoi de de ngohi.

⁵Ngohi o angguru ma röehe, de' ngini ma jaga-jaga. O nyawa yo tatapu yo rimoi de ngohi, de' ngohi de de önanga aha yo hohoko i wöe; hababu de ko de ngohi ua, okia-kia ua ngini ni akunu nia diai. ⁶O nyawa yo tatapua yo rimoi de de ngohi,

O angguru ma roehe ma jaga. (15:5)

aha ya umo hokä o jaga, daha i dadi i toolenge. Jaga-jaga hoko gënanga aha ya toomu de' ya umo o uku ma gorona ika, daha yo uku. ⁷Nako ngini ni tatapu ni rimoi de de ngohi de' to ngohi ahi do dötoko i gogere nia hininga ma goronaka, ni gahoko o Ama ika okia dika ngini nia mau, nia go gahoko gënanga aha i hi omanga. ⁸Nako ngini nia hohoko i wöe, ahi Ama i wi hi mulia; de' de hoko gënanga ngini i gou-goungu ni dadi ni hi nö ni niki ngohi. ⁹Hokä o Ama wo hi hininga ngohi, hoko genangö ngohi ti ni hininga ngini. Kiani ngini ni tatapu ni wango hokä o nyawa ngohi ta ho hininga. ¹⁰Nako ngini ni hi dagi ahi pareta-

pareta, ngini tatapu ni setia to ngohi ahi dora ika, hokä i ma tero ngohi tatapu to setia to ngohi ahi Ama ai dora ika hababu to hi dagi ai pareta-pareta.

¹¹Mata-mata nänanga ngohi ti ni hi ngahu nginika, hupaya ahi mörene naga nia hininga ma goronaka, de' nia mörene i dadi i ahumu. ¹²Nänanga to ngohi ahi pareta: ni ma teke hininga moi de moi, hokä i ma däene de ngohi ti ni hininga ngini. ¹³O nyawa duru ya hininga manga hoba-hobata gangala o nyawa i hi döaka manga wo wango mangale önanga. ¹⁴Ngini ganga to ngohi ahi hoba-hobata, nako ngini nia diai okia ngohi ti ni hi pareta nginika. ¹⁵Ngini, ngohi ti ni ahokoka ua o gilaongo, hababu o gilaongo wo hi orikua okia wa manarama ai tuanga. Ngini ngohi ti ni ahoko hobata, hababu mata-mata ngohi to ihene ahi Ama ino, ngohi ti ni hi ngahu oka nginika. ¹⁶Ngini ua ni hi iriki ngohi. Ngohi ti ni iriki ngini, de' ti ni huloko ngini ni oiki mangale ni hohoko i wöe - o hohoko-hohoko yakunua i binaha. Ma Ama aha wi ni hi döaka nginika okia dika ngini ni gahoko unangika de to ngohi ahi romanga. ¹⁷Nenangala ahi pareta nginika: Ni ma teke hininga moi de moika."

O dunia i ni dohata ngini

¹⁸"Nako o dunia i ni dohata ngini, nio hininga ngohi i holoi i hiraka i hi dohata dunia. ¹⁹Hokä nako ngini to dunia, ngini aha i ni hininga o dunia hokä to önanga. Ma' ngohi ti ni irikoka o dunia ino nänanga, ho' ngini to dunia oka ua. Hababu gänanga o dunia i ni dohata ngini. ²⁰Nio hininga okia ngohi to temoka nginika, 'O gilaongo i holoi ua wo lamoko de ai tuanga.' Nako önanga i hi aniaya oka ngohi, önanga aha i ni aniaya ngini ö. Nako önanga ya moteke to ngohi ahi do dötoko, onangö aha ya moteke ti ngini ö nia do dötoko. ²¹Mata-mata gänanga aha önanga yo diai i ni hi himanga nginika, hababu ngini ni hi nö ni niki ngohi, hababu önanga i wi näko ua ünanga wo hi hö hulo-huloko ngohi. ²²Hokä nako ngohi to böa ua de' to hi demo ua mata-mata gänanga onangika, önanga yo baradoha ua. Ma' oraha nänanga önanga koiwaka manga hababu mangale to önanga manga baradoha. ²³O nyawa i hi dohata ngohi, i wi dohata ahi Ama. ²⁴Hokä nako manga hi dogoronaka önanga ngohi ta diai ua okia naga komaiwahi ya diai o nyawa ma homoa, önanga yo baradoha ua. Ma' oraha nänanga önanga ya mäke oka okia ngohi ta diai oka, de' onanga i hi dohata ngohi

ya oa to ngohi ahi Ama ö. ²⁵Ma' kiani hoko gënanga i böto hupaya i dadi okia i tulihoka to önanga manga Tita ma Buku ma goronaka, ena gënanga: 'Onanga i hi dohata ngohi koiwa ma hababu.'

²⁶Ngohi aha ti huloko nginika o Ro riwo ma ahali ahi Amino. Unangala o Womaha aha wo hi matoko o diai mangale ma Jou Madutu. De nako ünanga wo böa, ünanga aha wo hi döaka o hakihi mangale ngohi. ²⁷De' ngini ö kiani ni hi döaka o hakihi mangale ngohi, hababu ngini de de ngohi ho rimoi oka ka ma hirahi.

16 Mata-mata gënanga ngohi ti ni hi ngahu oka nginika hupaya ngini uha ni setia oka ua. ²Ngini aha i ni hi hupu o puji ma tau-tau oka. De' aha i böa ma öraha o nyawa i ni toma ngini, önanga aha yato bote gënanga o leleani moi ma Jou Madutu ika. ³Onanga yo diai gënanga nginika, hababu önanga i wi näko uahi o Ama, ya oa ngohi. ⁴Ma' oraha nënanga to temo gënanga nginika, hupaya nako gënanga i ma dadi aha, ngini nio hininga ngohi ti ni hi ngahu oka nginika."

Ma Jou Madutu ai Womaha ma manarama

"Ka ma mulaengohi o hali nënanga ti ni hi ngahua nginika, hababu ngohi ka de de ngini ohi. ⁵Ma' oraha nënanga ngohi aha toiki unangika wo hi hulo-huloko ngohi; de' moi ua ngini ni leha kia ika ngohi toiki. ⁶Oraha nënanga nia hininga i dadi i dogo i duka, karena ngohi to temo o hali nënanga nginika. ⁷Ma' ngohi to temo nginika de ma diai: I holoi ya oa mangale ngini, nako ngohi toiki; hababu nako ngohi toikua, o Ro riwo gënanga aha i böa ua nginika. Ma' nako ngohi toiki ngohi aha ti huloko ünanga nginika. ⁸Nako ünanga wo böa, ünanga aha wo hi matoko o dunia ika ma mangarati ma diai, mangale o baradoha, okia oka ma diai, de' ma Jou Madutu ai hukumanga. ⁹Unanga aha wi ni hi matoko i hi ngakua ngohino ganga o baradoha; ¹⁰ngohi i tiai, karena ngohi toiki o Ama ika de' ngini aha ni hi mäke oka ua ngohi; ¹¹de' ma Jou Madutu wo mulaengoka wa hukumu, hababu o dunia ma kuaha nënanga wa hukumoka.

¹²Ma ngöe ohi ngohi to mau ti ni hi ngahu nginika, ma' oraha nënanga ngini ni akunuahi nia tarima. ¹³Ma' nako o Womaha gënanga i böa, ena gënanga ünanga wo hi matoko o diai mangale ma Jou Madutu, ngini aha i ni tuda mangale nia näko mata-mata o diai. Unanga aha wo temo ua ai dirino

mahirete, ma wo hi demo okia wo ihenoka, de' unanga aha wi ni hi ngahu nginika okia aha i dadi o wange ma duru ino. ¹⁴Unanga aha wo hi hi mulia ngohi, hababu okia wo hi ädono nginika, wa tarima ngohino. ¹⁵Mata-mata naga ahi Amaka ganga ka to ngohi ma dutu. Hababu gënanga ngohi to temo okia o Womaha wo hi ädono nginika, ya tarima ngohino."

O huha de' o mörene

¹⁶"Oraha ma huhutulokahi dika, ngini ni hi mäke oka uali ngohi, de' oraha ma huhutulokahi oli dika ngini aha ni hi mäke ngohi."

¹⁷Ya muruono naga i wi nö ni niki o Yesus yo muläenge i ma ke leha moi de moika, "Okia ma dungutu ünanga wo temo ngone ino: 'Oraha ma huhutulokahi dika, ngini ni hi mäke oka uali ngohi, de' oraha ma huhutulokahi oli ngini aha ni hi mäke ngohi'? De okiali ai dungutu de: 'Ngohi toiki o Ama ika'?" ¹⁸Onanga yo leha gila-gila, "Okia ma mangarati, 'öraha ma huhutulu'? Ngone ho mangarati ua ünanga wo temo mangale okia!"

¹⁹O Yesus wo hi öriki önanga yo mau i wi leha unangika. Ho' unanga wa temo, "Kangano ngohi to temoka, 'Oraha ma huhutulokahi dika, ngini aha ni hi mäke ngohi'. Gënanga ngini nia leha nia hi dogoronaka?"

²⁰Ni ngaku, ngini aha ni ari de' ni do dora o dunia aha i mörene. Ngini aha nia hininga i huha, ma' nia huha gënanga aha i ngali i dadi o mörene. ²¹Nako o ngoheka mo ma tēngo i tigi oka mo ma gilianga, münanga ami hininga i huha, hababu ma öraha yadonoka münanga mo hangihara. Ma' hoko gënanga ami ngohaka i ma kilau oka, o ngoheka gënanga aha ma wohangoka ami hangihara karana ami mörene o nyawa moi o ngohaka i ma kilau oka o dunia ino. ²²Hoko genangoli de ngini: Oraha nënanga ngini nia hininga i huha, ma' ngohi aha ho ma ka mäke oli de de ngini, nia hininga aha i mörene; de' moi ua o nyawa yakunu ya lē nia mörene gënanga nia hiningaka.

²³O wange gënanga, ngini aha ni leha okia-kiaka ua ngohino. Ni ngaku: Okia dika ngini ni gahoko o Ama ika de to ngohi ahi romanga, gënanga aha wi ni hi döaka o Ama nginika. ²⁴Hi ädono öraha nënanga ngini ni gahokuahi okia naga de to ngohi ahi romanga. Ni gahoko, ngini aha nia tarima, hupaya nia mörene i totomo."

Wa utumoka o dunia

²⁵“Mata-mata nēnanga ngohi to temoka nginika de o hi totero. Ma’ aha i böa öraha, ngohi ta päke oka ua o hi totero, ma’ to hi demo to hi tararonuku nginika mangale o Ama. ²⁶Oraha gēnanga ngini aha ni gahoko o Ama ika de to ngohi ahi romanga; ni hi öriki, ngohi aha to gahokoka ua o Ama ino mangale ngini, ²⁷hababu o Ama mahirete wi ni hininga ngini. Unanga wi ni hininga ngini hababu ngini ni hi hininga ngohi, de’ ni ngaku ngohi to böa ma Jou Madutu ino. ²⁸I gongu ngohi ahi ahali o Ama ino, de’ to böaka o dunia ma goronaka. Ma’ oraha nēnanga ngohi ta māla o dunia mangale to lio o Ama ika.”

²⁹Daha i wi nö ni niki o Yesus yo temo unangika, “Oraha nēnanga Jou no temo no hi to tararonika de’ na päke ua o hi totero, ³⁰de’ ngomi mi hi öriki Jou no hi öriki hagala mata-mata. I paralu ua ka o nyawa moi ö de i ni leha okia honanga ngona ika Jou. Hababu gēnanga ngomi mi ngaku Jou no böa ma Jou Madutu ino.”

³¹O Yesus wa baluhu önanga, “Ho’ ni ngaku ngini öraha nēnanga? ³²Nio ho hininga! Ma öraha aha i böa, de i böaka, ngini aha ho hi ni hi ko ka barihi. Ngini aha ni lio nia tau ika moi-moi de’ ni hi do gumāla ika ngohi to ma tēngoka. Ma’ ngohi to ma tēngo oka ua hababu o Ama naga de de ngohi. ³³Mata-mata nēnanga ngohi ta hetongoka hupaya ngini nia märke o dame hababu ngini ka moi de de ngohi. O duniaka ngini aha ni hangihara. Ma’ ni hi bitumu nia hininga! Ngohi ta utumoka o dunia!”

O Yesus wa niata i wi nö ni niki

17 I paha wo temo hoko gēnanga, o Yesus wo ma mataga o dihangile de’ wo temo, “Ama, öraha nēnanga yadonoka ma öraha. Ni hi mulia ani Ngohaka, hupaya ani Ngohakö wo ni hi mulia Ama. ²Ama no hi hi döakoka o kuaha o umati o nyawa mata-mata o Ngohakika, hupaya ünanga wa hi döaka o ngango ma dutu de’ i ko kakali o nyawa mata-mata ika, Ama ni hi döa-döakoka unangika. ³Nēnanga o ngango ma dutu de’ i ko kakali; hupaya o nyawa i ni näko Ama Jou Madutu ma diai no ma dinga-dingakoka de’ i wi näko o Yesus Kristus, Ama ni hulo-hulokoka. ⁴Ngohi to ni hi muliaka Ama o dunia nēnanga ma loku oka, de’ ta bötoka o manarama, Ama no hi hi döa-

döakoka ngohino. ⁵Ama! Oراها nänanga ngohi to ni hi mulia Ama ika, de o mulia to ngohi ma dutu i ma ki niki de ngona Ama ka o dunia nänanga i dadi ö de kowahi.

⁶Ngohi to ni hi näkoka Ama hagala o nyawa ika o dunia ino nänanga, Ama no hi hi döa-döakoka ngohino. Onanga ganga ka to ngona Ama, de' Ama no hi hi döa-döakoka önanga ngohino. Onanga ya motekoka ani demo Ama. ⁷Oراها nänanga önanga i hi öriki mata-mata Ama no hi döakoka ngohino ma ahali ngona ino Ama. ⁸Ngohi to hi adonoka onangika ani demo Ama no hi döa-döakoka ngohino; de' onanga ya tarimaka. Onanga i hi öriki de ma diai ngohi to böa Ama ino de' onanga yo ngaku Ama no hi huloko ngohi.

⁹Ngohi to ma niata mangale önanga. Ngohi to ma niatua mangale o dunia ma' mangale hagala o nyawa Ama no hi hi döa-döakoka ngohino, hababu önanga ganga ka to ngona Ama. ¹⁰Mata-mata ka to ngohi, ganga ka to ngona ö Ama; de' mata-mata to ngona Ama, ganga ka to ngohi ö. Ngohi i hi hi mulia önanga manga hi dogoronaka. ¹¹Oراها nänanga ngohi to böa ngona ika Ama. Ngohi to gogeroka ua o duniaka; ma' onanga naga o duniaka. Ama no tebi-tebini! Na göana önanga de ani romanga ma kuaha Ama, ena gänanga ani romanga Ama no hi döakoka ngohino - hupaya önanga yo dadi ka moi, hokä i ma tero Ama de' ngohi ö ka moi. ¹²Ma öraha ngohi ka de de onangohi, ngohi tä goanoka önanga de ani romanga ma kuaha Ama - ani romanga no hi hi döa-döakoka ngohino. Ngohi ta goanoka önanga de' ka o nyawa moi ö de önanga yo hihangua sowali ua ünanga i goungu ko kiani wo hihangoka; hupaya de gänanga i dadi okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka. ¹³Oراها nänanga ngohi to böa Ama ika. Mata-mata nänanga ngohi to temoka ma öraha ngohi ka o duniakahi; hupaya önanga ya mao ya omanga de ahi mörene. ¹⁴Ngohi ta hi adonoka onangika ani demo Ama, de' o dunia ya dohata önanga, hababu önanga ko to dunia ua hokä i ma tero ngohi ö to dunia ua. ¹⁵Ngohi to gahokua hupaya Ama na lë önanga o dunia ino nänanga, ma' ngohi to gahoko hupaya Ama na göana önanga o Dorou ino. ¹⁶Ka i ma tero ma hali hokä ngohi to dunia ua, onangö to dunia ua. ¹⁷Na hi dadi önanga, ka to ngona Ama ma dutu no ma dinga-dingakoka o diai; ani demo Ama gänanga o diai. ¹⁸Hokä Ama no hi hulokoka o dunia uku, hoko genangö ngohi ta huloko önanga o dunia ika. ¹⁹Mangale to önanga manga

wo wango ma hidoku, ngohi to ma hi lapahi ahi diri hokä to ngona ma dutu Ama, no ma dinga-dingakoka hupaya onangö yo dadi ka to ngona ma dutu Ama no ma dinga-dingakoka de ma ngëkomo o diai.

²⁰Mangale ka onangua nënanga dika ngohi to ma niata. Ngohi ö to ma niata mangale hagala o nyawa aha i hi ngaku ngohino de to önanga manga hakihi nënanga. ²¹Ngohi to gahoko, Ama hupaya önanga mata-mata yo dadi ka moi, hokä Ama ka moi de de ngohi, de' ngohi de de ngona Ama. Tanu önanga yo dadi moi de de ngone, hupaya o dunia yo ngaku Ama no hi hulokoka ngohi. ²²Ngohi ta hi döakoka onangika o mulia Ama no hi hi döa-döakoka ngohino, hupaya önanga yo dadi moi, hokä i ma tero ngone ö ka moi; ²³ngohi de de önanga, de' Ama de de ngohi; hupaya önanga i gou-goungu ka moi. O dunia aha i hi öriki ngona Ama no hi huloko ngohi, de' Ama na hininga önanga hokä Ama no hi hininga ngohi.

²⁴Ama, ngohi to igo hupaya önanga, Ama no hi hi döaka ngohino, naga de de ngohi o ngi kiaka naga ngohi, hupaya önanga ya mäke to ngohi ahi mulia; ena gënanga ani mulia Ama no hi hi döa-döakoka ngohino, hababu Ama no hi hininga ngohi o dunia ka i dadi ö de kowahi. ²⁵Ama no adi-adili! O dunia i ni näko ua Ama, ma' ngohi to ni näko Ama; de' hagala o nyawa nënanga i hi öriki Ama no hi huloko ngohi. ²⁶Ngohi ta hi matokoka ani romanga Ama onangika; de' ngohi aha gila-gila to diai hoko gënanga, hupaya ani dora Ama ngohino i tatapu manga hininga ma goronaka de' ngohi ka moi de de önanga."

O Yesus i wi tagoko

(*Mat. 26:47-56; Mrk. 14:43-50; Luk. 22:47-53*)

18 Hoko gënanga o Yesus wo ma niata i böto, ünanga de i wi nö ni niki yoiki ya tobongo o Kidron ma Ngairi. Genangoka naga o dumule moi, de' o Yesus de i wi nö ni niki yo wohama o dumule ika gënanga. ²O Yudas wo hininga dorou gënanga, wo hi öriki o ngi gënanga; hababu o Yesus ma moi-ma moi i ma toomu genangoka de i wi nö ni niki. ³O Yudas woiki o ngi ika gënanga de wa ao o duduono moi o tentara Romawi de' ya muruono naga ma Jou Madutu ai Tau ma go göana ya mäke o hu huloko o imam-imam manga häekino de' o Farisi oka ma nyawa ino. Onanga i ma gao o daë, o lantera de' o oboro. ⁴O

Yesus wo hi öriki mata-mata aha i dadi ai dirika. Ho' unanga wo ma hi tigi hagala o nyawa ika gënanga de' wa leha, "Ngini nia lingiri o nagona?"

⁵Onanga yo haluhu, "O Yesus o Nazaret ma nyawa."

O Yesus wato, "Ngohila ünanga."

O Yudas wo hininga do dorou wo ma oko ino genangoka de de önanga. ⁶Ma öraha o Yesus wa temo onangika, "Ngohila ünanga," önanga mata-mata yo dohuku de' yo ruba o tonakuku. ⁷Ma moi oli o Yesus wa leha onangika, "Ngini nia lingiri o nagona?"

Onanga yo haluhu, "O Yesus Nazaret ma nyawa."

⁸O Yesus wato, "Ngohi to temo i böto ngohila ünanga." "De' nako i goungu ngohi ngini ni hi lingiri, nia māla ika önanga ma homoa nënanga yoiki." (⁹De wo temo hoko gënanga, i ma dadi okia o Yesus wo hi do demo i böto ngaro kowahi de gënanga: "Ama, o nyawa Ama no hi hi döa-döakoka ngohino, ka o nyawa moi ö de yo hihangua.")

¹⁰O Simon Petrus wo ma gao ino o oworo moi, wa rahuku daha wi oto o imam wo mo mulia ai gilaongo hi ädono i pageloka ai ngauku ma nirakoka. O gilaongo gënanga ai romanga o Malkus. ¹¹O Yesus wo temo o Petrus ika, "No hi ngohamoli ani oworo ma harunguku! Okia ngona na pikiri ngohi aha ta okerua o hangihara ma galahi o Ama wo hi hi döakoka ngohino?"

O Yesus i wi ao wi himanga o Hanas

¹²Daha o Romawi ma tentara de manga baluhu de' o Yahudi oka ya göa-göana i wi tagoko de' i wi liko o Yesus. ¹³Ma do di hiraka önanga i wi ao o Yesus wi himanga o Hanas, o Kayafas ai toroa. O Kayafas ganga o imam wo mo mulia o taongo gënanga. ¹⁴De' unangala wa nasihatoka o Yahudi ma nyawa yo ko kuaha, i holoi ya oa o nyawa wo ma têngo wo honenge mangale o hoana yo ngodumu.

O Petrus wi hi pongono o Yesus

(*Mat. 26:69-70; Mrk. 14:66-68; Luk. 22:55-57*)

¹⁵O Simon Petrus de' wo ma têngo i wi nö ni niki ma homoa i wi niki o Yesus. Wo nö ni niki ma homoa nënanga wi näko ma imam wo mo mulia; ho' unanga wi to moteke wo wohama de de o Yesus ma imam wo mo mulia ai tau ma löa ika, ¹⁶ma o Petrus

wo tamä ma poretoka, o ngoranoka. Wi nö ni niki ma homoa gënanga woiki wo hupu de' wo mi temo o ngoheka mo lö leleani o ngorana ma go göana, daha wi ao o Petrus wi hi ngohama ma gorona ika. ¹⁷O ngoheka mo lö leleani o ngorana ma go göana gënanga mi temo o Petrus ika, "Hei, ko i goungua ngona ö o nyawa ni nö ni niki o nyawa gënanga?"

"Kowali," o Petrus wo haluhu.

¹⁸O öraha gënanga o alo ko ha mäta, ho' yo lö leleani de' yo go göa-göana i ma dofo ile o uku de' onanga i ma rauku genangoka. O Petrus woiki genangika de' wo ma oko ino wo ma rauku de de önanga.

O imam wo mo mulia wi leha o Yesus

(Mat. 26:59-66; Mrk. 14:55-64; Luk. 22:66-71)

¹⁹O imam wo mo mulia wi leha o Yesus mangale i wi nö ni niki de' mangale ai do dotoko. ²⁰O Yesus wo haluhu, "Ngohi hoko genangika to temo to hi tararonuku o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka. Ngohi hoko genangika ta dotoko o puji ma tau-tau oka de' ma Jou Madutu ai Tau oka, o ngi Yahudi oka ma nyawa biaha i ma to toomu. Komaiwahi ngohi to temo okia naga de to ma ngiu-ngiunu. ²¹Ho' ya dodoa Tuanga no hi leha ngohi? Na leha önanga yo ihe-ihenoka ngohi ta dotoko. Marai oka önanga i hi öriki okia ngohi to temoka."

²²Ma öraha o Yesus wo temo hoko gënanga, wo ma têngo wo go göa-göana genangoka wi poka de' wato, "Duru no barani, ngona no temo hoko gënanga ma imam wo mo mulia ika!"

²³O Yesus wo haluhu, "Nako ngohi to temo okia naga moi i howono, na hetongo nenangoka okia ma howono! Ma' nako ngohi to temo gënanga i goungu i tiaï, ya dodoa ngona no hi poka ngohi?"

²⁴Dahao o Hanas wa huloko o nyawa i wi ao o Yesus de ai li likoka ma Imam wo mo Mulia ika o Kayafas.

O Petrus wi hi pongonoli o Yesus

(Mat. 26:71-75; Mrk. 14:69-72; Luk. 22:58-62)

²⁵O Simon Petrus ka wo ma oko inohi wo ma rauku genangoka. O nyawa yo temo unangika, "Ko i goungua ngona ö ni nö ni niki o nyawa gënanga?" Ma' o Petrus wo ma hi pongono wato, "Kowali!"

²⁶O nyawa wo ma tēngo ma imam wo mo mulia ai gilaongo, ena gēnanga o ria dodoto de o nyawa ai ngauku wa oto-oto o Petrus, wato, “Ko i goungua ngohi to ni māke oka ngona o dumule oka gēnanga de de ünanga?”

²⁷Daha o Petrus wi hi pongonoli, “Kowali,” – de’ ma öraha duru i ma ko korona ika gēnanga o kuru-kuru i horene.

O Yesus wi himanga o Pilatus

(Mat. 27:1-2, 11-14; Mrk. 15:1-5; Luk. 23:1-5)

²⁸Duru ngoru-ngoruminohi önanga i wi ao o Yesus o Kayafas ai tau oka de ma gubernur ai kadato ika. O Yahudi oka ma nyawa mahirete yo wohamua o kadato ma gorona ika, hupaya önanga uha yo dadi yo peseke i moteke o agama ma do dagi, hababu önanga yo mau ya niki yo lomo o Paskah ma ngo lomo. ²⁹Karena gēnanga o Pilatus woiki wo hupu onangika de’ wa leha, “Okia nia galaki o nyawa ne unangika?”

³⁰Onanga yo haluhu, “Ho hi ade ünanga koiwa ai howono, ngomi aha mi wi ao ua ma Bapa Gubernur ika.”

³¹O Pilatus wa temo onangika, “Ni wi lē ünanga de ni wi hakimi ünanga i ma moteke nia hukumu mahirete!”

Ma’ o Yahudi oka ma nyawa gēnanga yo haluhu, “Ngomi yakunua mia hukumu o nyawa yo honenge.” (³²Nēnanga i dadi hupaya i ganapu okia o Yesus wo temoka ya dāene ma do dagi ünanga aha wo honenge.)

³³O Pilatus wo wohamoli ai kadato ika de’ wi ahoko o Yesus, dahao wi leha, “Boteka ngona o Yahudi oka ma nyawa manga koano?”

³⁴O Yesus wo haluhu, “Okia ani lo leha nēnanga ngona ino mahirete ekola naga o nyawa ma homoa i ni hi ngahu oka ngona ika mangale ngohi?”

³⁵O Pilatus wo haluhu, “Bote ngohi o Yahudi oka ma nyawa? I ni hi lo lapahi ngona ngohino ganga ani nyawa mahirete de’ o imam-imam manga häeke. Okia ngona no diai oka?”

³⁶O Yesus wo temo, “Ngohi ahi pareta o dunia ino ua nēnanga. O demo ma ade nako to ngohi ahi pareta o dunia ino nēnanga, to ngohi ahi nyawa aha ya lawani hupaya ngohi uha i hi hi lapahi o Yahudi oka yo ko kuaha ika. Ma’ i goungu to ngohi ahi pareta o dunia ino ua nēnanga!”

³⁷O Pilatus wi leha unangika, “Nako hoko gēnanga, ngona o koano?”

O Roma manga tentara-tentara. (19:2)

O Yesus wo haluhu, “Ngona no temoka ngohi nēnanga o koano. Ngohi to ma kilāu de’ to böa o duniaka mangale ma dumutu moi, ena gēnanga to hi döaka o hakihi mangale o diai. O nyawa o diaino gēnanga i hi hi gihene ngohi.”

³⁸O Pilatus wi leha unangika, “Okia ma mangarati o diai?”

O Yesus i wi hukumu wo honenge

(Mat. 27:15-31; Mrk. 15:6-20; Luk. 23:13-25)

Daha o Pilatus wo hupu oli ai kadato ino de’ wa temo o Yahudi ma nyawa ika, “Ngohi ta mäke okia-kia ua ai howono unangoka. ³⁹Ma’ i moteke nia biaha, ngohi kiani ti hi lapahi o ho howono ma nyawa wo ma tēngo o Paskah ma Wange ma Amokoka. Nio igo ngini hupaya ngohi ti hi lapahi o Yahudi oka ma nyawa manga koano mangale ngini?”

⁴⁰Onanga yo haluhu de i ma pōa-pōaka, “Kowali, uha ünanga, ma’ o Barabas!” (O Barabas ganga o nyawa moi wo ora-ora.)

19 I paha de gēnanga o Pilatus wo wohama de’ wā huloko o nyawa i wi gohara o Yesus. ²O tentara oka yo diai o makota moi o gota ma jaga-jaga de ma ho hihikaka, daha i wi hi tamunuku o Yesus ai häeke ma lōku oka. I böto de gēnanga önanga i wi hi noa to ünanga ai juba ma goguhurungu, ³daha i

wi go gi lio yo böa unangika de' yo temo, "No wango o Yahudi oka ma nyawa manga koano!" Aha ino i wi poka ünanga.

⁴I böto de gënanga o Pilatus wo hupu wo hi gali oli de' wo temo o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga, "Ni wi lega! Ngohi ti ao ünanga ti hi hupu nginika, hupaya ngini ni hi öriki ka moi ö de ngohi ta mäke ua o howono unangoka." ⁵O Yesus wo hupu de i wi hi tamunuku o makota ma ho hihika de ai juba ma goguhurungu. O Pilatus wa temo onangika, "Ni wi lega o nyawa gënanga."

⁶Ma öraha o imam-imam manga häeke de' yo go göa-göana gënanga i wi mäke o Yesus, önanga yo pöaka, "Ni wi salib ünanga! Ni wi salib ünanga!"

O Pilatus wa temo onangika, "Ni wi Īë ünanga, de' ni wi salib ngini mahirete, ngohi ka moi ö de ta mäke ua o howono unangoka."

⁷O Yahudi oka ma nyawa gënanga yo haluhu, "I moteke to ngomi mia hukumu, ünanga kiani i wi hukumu wo honenge hababu ünanga wo ma ngaku ai diri ma Jou Madutu ai Ngohaka."

⁸Ma öraha o Pilatus wo ihene önanga yo temo hoko gënanga, ünanga i holoi wo hawanoli. ⁹Unanga wo hi gali oli wo wohama ai kadato ma gorona ika, de o Yesus i wi ao i wi hi ngohama, o Pilatus wi leha unangika, "Ngonā ani ahali okia ino?"

Ma' o Yesus wo haluhua. ¹⁰Ho' o Pilatus wo temoli, "Ngonā noluku no temo de de ngohi? No hi öriki, to ngohi ahi kuaha to ni hi lapahi ngona, de' to kuaha to ni salib ngona!"

¹¹O Yesus wo haluhu, "Nako ma Jou Madutu wo ni hi döakua o kuaha gënanga ngona ika, ngona ka utu ö de koiwa ani kuaha ngohino. Karana gënanga o nyawa i hi hi lo lapahi ngohi ngona ika, i holoi i lamoko manga baradoha ngaro de ngona ma."

¹²Ma öraha o Pilatus wo ihene gënanga, ünanga wo hi dailako mangale wi hi lapahi o Yesus. Ma' o Yahudi oka ma nyawa yo pöa-pöaka, "Nako Tuanga ni hi lapahi ünanga, Tuanga ma Kaisarua ai dodiawo! O nyawa i ma ngaku yo koano, ganga ma Kaisar ai haturü!"

¹³Ma öraha o Pilatus wo ihene o demo-demo gënanga, ünanga wi ao o Yesus wi hi hupu daha wo gogeruku o kuruhi ma ngi ya to tailako o nyawa manga hali ma romanga ma Nanao o Helewo. (De o Ibrani oka manga demo ma romanga Gabata.)

¹⁴Oraha gënanga ngade yadono o takoro ngimoi de hinoto o wange oka, ma wange yadonuahi o Paskah ma Wange ma Amoko. O Pilatus wa temo o nyawa ika gënanga, “Nënanga nia koano!”

¹⁵Onanga i ma pöa-pöaka, “Ni wi toma ünanga! Ni wi toma ünanga! Ni wi salib ünanga!”

O Pilatus wä leha, “Kiani ngohi ti salib nia koano?”

O imam-imam manga häeke yo haluhu, “Duga-duga ma Kaisar wo ma tēngo-tēngo to ngomi mia koano!” ¹⁶De o Pilatus wi hi lapahi o Yesus onangika la i wi salib. Onanga i wi lē o Yesus daha yoiki i wi ao ünanga.

O Yesus i wi salib

(Mat. 27:32-44; Mrk. 15:21-32; Luk. 23:26-43)

¹⁷O Yesus wo hupu de wa moku mahirete ai salib o ngi ika ma romanga “O häeke ma Kabelanga ma Ngī.” (De o Ibrani oka ma demo i hi romanga Golgota.) ¹⁸Dokengoka ünanga i wi salib. Ya hi ki niki de ünanga naga ö ya hinoto o nyawa ma homoa ya salib; wo ma tēngo ai higiloka, wo ma tēngo ai nirakoka de’ o Yesus ma hi do dogoronaka. ¹⁹O Yesus ai salib ma gota ika, o Pilatus wa huloko ya tulihi de ma dulihi hoko nënanga: “Yesus Nazaret ino, o Yahudi oka ma nyawa manga Koano”. ²⁰O Yahudi oka ma nyawa manga ngöe ya basa o dulihi gënanga hababu o ngi o Yesus i wi so salib gënanga i kurutika ua de o kota. O dulihi gënanga de o Ibrani oka, o Latin oka de’ o Yunani oka manga demo. ²¹O imam-imam manga häeke yo temo o Pilatus ika, “Uha na tulihi ‘O Yahudi oka ma nyawa manga Koano’, ma’ na tulihi, ‘O nyawa nënanga wo temo, Ngohi o Yahudi oka ma nyawa manga Koano.’”

²²Ma’ o Pilatus wo haluhu, “Ngohi ta tulihi i böto, tatapu i tulihoka.”

²³O tentara-tentara gënanga i wi salib i böto o Yesus, önanga ya lē ai pakeanga. Pakeanga gënanga ya regu iata: moi-moi ya mäke o hidoku moi. Onanga ya lē o ai juba. Ai juba gënanga koiwa ma gu guriti – ka i ma hi paronuku daku de ya uku hi ädono daukuku. ²⁴O tentara-tentara gënanga i ma ke temo moi de moika, “Uha ngone ha tobi-tobiki o juba nënanga. Nia ino ngone ho diai o undi la o nagona yakunu ya däene.” O hali gënanga i dadi hupaya i ganapu okia i tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, ena gënanga,

“Onanga i ma hi kodoku ahi pakeanga,
de’ yo diai o undi mangale ahi juba.”

De’ i goungu o tentara-tentara gënanga ya diai hoko gënanga.

²⁵O Yesus ai salib ma datekoka i ma oko ino o Yesus ngoi ayo, de ngo mi ria dodoto o ngoheka, o ngo Maria o Keliopas ngoi hekata, de’ o ngo Maria Magdalena. ²⁶Ma öraha o Yesus wo mi mäke ngoi ayo de wi ni niki wi ho hininga i ma oko ino genangoka, ünanga wo temo ngoi ayo ika, “Ayo, gënanga ani ngohaka Ayo.”

²⁷Daha ino o Yesus wo temo wi ni nika gënanga, “Gënanga ngo ni ayo.” Oraha de gënanga wi ni niki gënanga wo mi ao o Yesus ngoi ayo mo gogere ai tau oka.

O Yesus ai honenge

(Mat. 27:45-56; Mrk. 15:33-41; Luk. 23:44-49)

²⁸Oraha nënanga o Yesus wo hi öriki mata-mata i tiaia oka, de’ hupaya okia i tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka yakunu i dadi, ünanga wo temo, “Ngohi ahi kiriti ma dudungu.”

²⁹Genangoka naga o udo-udomo moi i oma-omanga de o angguru ma akere ma suka-suka. O bunga karang o gahumu moi ya tonu uku o angguru ma akeruku gënanga, de’ i hi topokika de o gota ma jaga o hisop, daha ya tubo hi ädono o Yesus ai uru ma kaile. ³⁰O Yesus wa hihhi o angguru ma akere gënanga daha wo temo, “I tiaia oka!”

Daha ünanga ai häeke wa ponu de wo honengoka.

O Yesus i wi tuduku

³¹O Yahudi oka ma nyawa yo ko kuaha yoluku o nyawa manga mayeti ya so salib oka gënanga hoko gënanga i nune uku o salib ma gotaka o Yahudi oka manga Puji ma wange oka, okiali nënanga ma moi o Yahudi oka manga Puji ma wange gënanga, o Wange ma Amoko yo do dingakoka. Hababu ma wange o Yesus i wi salib i otaka o Yahudi oka manga Puji ma wange oka gënanga, o Yahudi oka ma nyawa yo gahoko o Pilatus ika mangale ya tobiki manga Iou o nyawa ya so salib ika de’ i hi guti manga mayeti gënanga o salib ma gotaka.

³²O tentara-tentara gënanga yoiki de’ ya tobiki yo do di hira manga Iou ya hinoto o nyawa ya so salib de o Yesus. ³³Ma öraha önanga yadono o Yesus ika, önanga i wi mäke ünanga wo honengoka. Ho’ onanga ya tobikua ai Iou. ³⁴Ma’ ai maheho ika

o Yesus i hi topoko de o tuba wo ma tēngo o tentaraka gēnanga; de' ma da taitoka i hupu o awunu de' o akere.

³⁵O nyawa wa māke mahirete okia i dadi gēnanga, ünanga wo hi ngahu o hali gēnanga, hupaya ngini ö ni ngaku. De' ai hakihi gēnanga i tiaï, de' unanga wo hi öriki gēnanga i tiaï. ³⁶O hali gēnanga i dadi hupaya i ganapu okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, ena gēnanga "Ai kobongo ka moi ö ma aha ko ya tobikua". ³⁷O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ö i tulihi, "Onanga aha ünanga i wi pülono önanga i wi topo-topokoka".

O Yesus i wi lungunu

(*Mat. 27:57-61; Mrk. 15:42-47; Luk. 23:50-56*)

³⁸I paha de gēnanga o Yusuf o Arimatea ino wo gahoko wi hi gumālā o Pilatus la iti wa lē o Yesus ai mayeti. (O Yusuf nagala wi nö ni niki o Yesus ma' ka wo ma ngiu-ngiunu, hababu ünanga wa modongo o Yahudi oka yo ko kuaha ika.) O Pilatus wi hi gumālā ünanga, ho' unanga woiki wa lē o Yesus ai mayeti. ³⁹O Nikodemus, ma hira wo böa-böa o Yesus ika ma öraha o hutu-hutu, unangö woiki de o Yusuf. O Nikodemus wo ao o mur de' o gaharu - mata-mata done ho o kilo moruange ma ngöe. ⁴⁰O nyawa ya hinoto gēnanga ya lē o Yesus ai mayeti daha ya hawo de o ngöere ma gare-garehe ma ho hailoa de o minya ma bou-bounu gēnanga i moteke manga adati o Yahudi oka ma nyawa yo lungunu. ⁴¹O ngi o Yesus i wi salib naga o dumule moi. O dumule ma goronaka gēnanga naga o lungunu moi ma hungi, komaiwahi ya hi lungunu o nyawa. ⁴²Hababu o lungunu gēnanga i tiginö, de' o Yahudi oka manga Puji ma wange ngade i muläenge, önanga i wi lungunu o Yesus dokengoka.

O lungunu i homoaka

(*Mat. 28:1-8; Mrk. 16:1-8; Luk. 24:1-12*)

20 O Minggu ma wange o ngoru-ngoruminohi, ma öraha ka i ho hu hutu ohi, o ngo Maria Magdalena moiki o lungunika. Münanga ma māke o helewo ma dadamunu yo rehenoka o lungunu ma pidahoka gēnanga. ²Münanga mo ma popäta mi lingiri o Simon Petrus de' wi nö ni niki wi ho hininga o Yesus, de' mo temo onangika, "Ma Jou i wi lē oka o lungunoka, de' ngohi to hi orikua okiaka ünanga i wi kelenga."

³Daha o Petrus de' wi nö ni niki ma homoa gēnanga yoiki o lungunika. ⁴Ya hinoto i ma popäta, ma' wi nö ni niki ma

homoa gënanga i holoi wo taiti de o Petrus, de' unanga wo ma hi ädono i holoi wo hira o lungunika. ⁵Unanga wo hi hahere o lungunu ma gorona ika de' wa mäke o ngöere ma gare-garehe i kelenga uku genangoka, ma' unanga wo wohamua. ⁶O Simon Petrus wi hi do duru ino ai poretino, daha gila-gila wo wohama o lungunu gënanga ma gorona ika. Unanga wa mäke o ngöere ma gare-garehe i kelenga uku genangoka, ⁷ma' o ngöere i hi liko-liko o Yesus ai häekino koiwa ma datekoka ma i lulu ino i ma tingakika. ⁸Aha ino wi nö ni niki i holoi wo hira wo ma hi ädono o lungunika, unangö wo wohama. Unanga wa mäke de' wo ngaku. (⁹Hi ädono öraha gënanga önanga i mangarati uahi okia i tulih i Buku i Tebi-tebini ma goronaka ünanga kiani wo momiki o honengino.) ¹⁰I paha de gënanga i wi nö ni niki o Yesus gënanga yo lio.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri o ngo Maria Magdalena ika

(Mat. 28:9-10; Mrk. 16:9-11)

¹¹O ngo Maria Magdalena mo ma oko ino o lungunu ma himangoka de mo ari. Mo ari ma go giriaka, münanga mo hi hahere o lungunu ma gorona ika, ¹²daha ma mäke o malaekat ya hinoto manga pakeanga ma gare-garehe. Onanga yo gogeruku o ngi o Yesus ai mayeti ma ri oka, moi ai häekiha i dadu oka de' ma homoa ai Iou oko i dadu oka. ¹³O malaekat-malaekat gënanga i mi leha, "Ayo, ya dodoa no ari!"

O ngo Maria mo haluhu, "To ngohi ahi Jou i wi Ië oka, de' ngohi to hi orikua ünanga kiaka i wi kelenga."

¹⁴Mo temo i böto hoko gënanga, münanga mo ma lega ami poretoko de' mi mäke o Yesus wo ma oko ino genangoka. Ma' munanga mi hi orikua gënanga o Yesus. ¹⁵O Yesus wo mi leha munangika, "Ayo, ya dodoa no ari? Ayo nä lingiri o nagona?"

O ngo Maria mato bote gënanga ma dumule ma dutu, ho' munanga mo temo, "Bapa, nako Bapa ni tagali oka ünanga nenangoka, tanu no hi hi ngahu ngohino okiaka Bapa ni kelenga ünanga, hupaya ngohi takunu ti Ië?"

¹⁶O Yesus wo mi temo munangika, "Maria!"

O ngo Maria mo ma lega o Yesus ika daha mo temo de o Ibrani oka manga demo, "Rabuni!" (Ma mangarati "Guru".)

¹⁷"Uha no hi sö ngohi," o Yesus wo mi temo munangika, "hababu ngohi to doa uahi o Ama ië. Ma' noiki ahi roria dodotika, de' na hi ngahu onangika öraha nënanga ngohi to doa

ahi Ama īle de' anī Ama īle, ahi Jou Madutu īle de' ani Jou Madutu īle.”

¹⁸Ho ngo Maria moiki mo hi ngahu i wi nō ni nīkika o Yesus mūnanga mi māke oka ma Jou de' ma Jou wo temoka mata-mata gēnanga munangika.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nō ni nīkika

(Mat. 28:16-20; Mrk. 16:14-18; Luk. 24:36-49)

¹⁹Ma Minggu ma wange genangoli dika, ma öraha yo hutu oka, i wi nō ni nīki o Yesus i ma toomu o tau moika de manga ngora-ngorana ya kusi oka, hababu önanga yä modongo o Yahudi oka yo ko kuaha ika. I todokanino o Yesus wo böa de' wo ma oko ino manga hi dogoronaka önanga de' wa temo, “Nia tabea de o dame de de ngini.”

²⁰Wo temo i böto hoko gēnanga, ünanga wa hi matoko onangika ai giama de' ai meheho. Ma öraha i wi māke ma Jou, önanga duru yo mörene. ²¹Gila-gila o Yesus wa temo onangika wo hi gali oli, “Nia tabea de o dame de de ngini. Hokä o Ama wo hi huloko ngohi, hoko genangoli ngohi ti ni huloko ngini.” ²²Gila-gila ünanga wa hi wuwu ai womaha onangika de' wo temo, “Nia tarima ma Jou Madutu ai Womaha. ²³Nako ngini nia hi apongo o nyawa moi manga baradoha, ma Jou Madutu ö wo hi apongo. Nako ngini nia hi apongua o nyawa moi manga baradoha, ma Jou Madutu ö wo hi apongua.”

O Yesus de' o Tomas

²⁴O Tomas, wo ma tēngo o Yesus i wi nō ni nīki ya ngimoi de ya hinoto manga hi dogoronaka, (i wi hetongo o “Hago”) ko de de unangua de ai dodiawo ma homoa ma öraha o Yesus wo böa. ²⁵I wi nō ni nīki o Yesus ma homoa i wi temo o Tomas ika, “Ngomi mi wi māke oka ma Jou!”

Ma' o Tomas wo haluhu, “Nako ngohi ta māke uahi o paku ma rio ai giamoka, ngohi to gelenga uahi ahi hagarara ai nabo o paku ma rio ika gēnanga, de' to gelenga uahi to ngohi ahi giama ai meheho ika, ngohi tolukohi to ngaku.”

²⁶O Minggu moi ya ino, i wi nō ni nīki o Yesus nagali o ngī oka gēnanga, de' o Tomas ö wo böa ino. O ngorana mata-mata i kusi oka. Ma' o Yesus wo böa de' wo ma oko ino manga hi dogoronaka, daha wo temo, “Nia tabea de o dame de de ngini.” ²⁷Daha ino o Yesus wi temo, o Tomas ika, “Na kelenga

ani hagarara nenangoka, de' no lega to ngohi ahi giama. No hi döaka ani giama de' na kelenga ahi meheho ika. Uha no do dodatohi, ma' no ngaku!"

²⁸O Tomas wo temo o Yesus ika, "Ahi Jou, de' ahi Jou Madutu!"

²⁹O Yesus wi temo unangika, "Ngonā no ngaku hababu no hi mäke oka ngohi i gOUNGUA? Yo utumoka o nyawa yo ngaku ngaro i hi mäke ua ngohi!"

Ma dumutu o buku nēnanga

³⁰Duru ko ha ngöe ohi i hēra-hēranga ma homoa wo diai o Yesus i wi nö ni niki manga himangoka, ma' i tulihua buku nēnanga ma goronaka. ³¹Ma' mata-mata nēnanga i tulihi, hupaya ngini ni ngaku o Yesus ganga ma Koano Wo hi ho halamati, ma Jou Madutu ai Ngohaka, de' karana i wi ngaku unangika, ngini nia mäke o ngango.

O Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni niki ya tumidika

21 I paha gēnanga o Yesus wo ma hi matoko ai diri wo hi gali oli o Tiberias ma Taagaka i wi nö ni nikika. Hoko nēnanga i dadi: ²O wange moi uku, o Simon Petrus, o Tomas i wi ahoko o Hago, o Natanel o Kana ino o Galilea ma tonakoka, o Zebedeus ai ngoha-ngohaka, de' ya hinoto i wi nö ni niki o Yesus ma homoa i ma toomu ino. ³Wa temo o Simon Petrus ma homoa ika, "Ngohi to mau toiki to tagoko o nawoko."

"Ngomi mi niki," önanga yo temo unangika. De önanga yo harene o ngotiroko de i ma jobo. Ma' hutu moi ya haiwatikuku gēnanga önanga okia-kia ua ya däene. ⁴Ma öraha o wange muläenge i potoka, o Yesus wo ma oko ino o dowongi oka, ma' onanga i wi hi orikua o Yesus gēnanga. ⁵O Yesus wa temo onangika, "Ngoha-ngohaka, naga de nia nawokoka?"

"Koiwa," önanga yo haluhu.

⁶O Yesus wa temo onangika, "Nio do tumo nia homa nia ngotiri ma nirakuku, aha ngini nia mäke o nawoko." Daha o homa gēnanga önanga yo do tumo, ma' yakunua ya tauoli hababu hoko gēnanga ma ngöe o nawoko o homa ma goronaka.

⁷Wi nö ni niki o Yesus wi ho hininga wi temo o Petrus ika, "Gēnanga ma Jou!" Ma öraha o Simon Petrus wo ihene gēnanga ma Jou, ünanga wo ma hi noa ai baju (hababu ünanga wo ma bajua) daha wo ma ngumo o akere uku. ⁸I wi nö ni niki ma

homoa yo ngotiri i wi niki o dudungiha, de ya tauru manga homa i omanga de o nawoko. Onanga yo kurutika ua de o dudungu, done ho metere o ratuhu moi dika. ⁹Ma öraha önanga o ngotiroka de yo uti, önanga ya mäke naga o uku ma ngaboho de dokengoka o nawoko i harongika de' o roti. ¹⁰O Yesus wa temo onangika, "Abe ika ni ao ino o nawoko o ngai muruo naga daha nia tago-tagokino."

¹¹O Simon Petrus ka wo harene o ngotiroko, daha ya liliara manga homa o dudungiha. O homa gënanga i omanga de o nawoko ma ago-agomo; mata-mata naga o ngai o ratuhu moi de moritoa de hange. De ngaro hoko gënanga ma ngöe, manga homa i kakihua. ¹²O Yesus wä temo onangika, "Nia ino ni olomo." Ka o nyawa moi ö de koiwa i wi nö ni niki yo barani ua i wi leha, "Bapa o nagona?" Hababu önanga i hi öriki ünanga ma Jou. ¹³Ahao o Yesus wo ma hi tigi onangika, wa lë o roti gënanga, de' wa hi döaka onangika. Unanga wa diai hoko genangoli de o nawoko gënanga.

¹⁴Nenangala hara ma hange oka o Yesus wo ma hi matoko ai diri i wi nö ni nikika i paha ino ünanga i wi hi wango o honengino.

O Yesus de o Petrus

¹⁵I böto önanga yolomo, o Yesus wi temo o Simon Petrus ika, "Simon, o Yona ai ngohaka, boteka ngonahi i holoi no hi dora ngohi ngaro de önanga nënanga i hi dora ngohi?"

"I tiaï, Jou," o Petrus wo haluhu, "Jou no hi hi öriki ngohi to ni to dora Jou."

O Yesus wo temo unangika, "Na paliara ahi duba ma ngohan-gohaka."

¹⁶Ma hinotoka o Yesus wi leha unangika, "Simon, o Yona ai ngohaka, boteka ngona no hi dora ngohi?"

"I tiaï, Jou," o Petrus wo haluhu, "Jou no hi hi öriki ngohi to ni dora Jou."

O Yesus wi temo unangika, "Na paliara to ngohi ahi duba-duba."

¹⁷Ma hange oka o Yesus wi leha unangika, "Simon o Yona ai ngohaka, boteka ngona no hi dora ngohi?"

O Petrus ai hininga i huha hababu o Yesus wi leha hi ädono hara ma hange. De o Petrus wo haluhokali, "Jou, Jou no hi

öriki hagala mata-mata. Jou no hi hi öriki ngohi to ni dora Jou!”

Daha o Yesus wi temo unangika, “Na paliara ahi duba-duba. ¹⁸I goungu i tiaï ahi demo nënanga: Ma öraha ngona no ma go ikahi, ngona mahirete no ma bulu ani gorona ino, de’ noiki okia ika dika ngona ani mau. Ma’ nako ngona aha i ni timonoka ngona no hi töakika ani giama, de’ o nyawa ma homoa i ni liko ngona de’ i ni ao ngona okia ika ngona noluku noiki.” (¹⁹De o demo gënanga o Yesus wo hi matoko sarakia o Petrus aha wo honenge mangale wi hi mulia ma Jou Madutu.) I böto de gënanga o Yesus wi temo o Petrus ika, “No hi niki ngohi!”

O Yesus de i wi nö ni niki ma homoa

²⁰Ma öraha o Petrus wo ma iduli, ünanga wi mäke ai poretoka wi nö ni niki wi ho hininga o Yesus. (Unanga wo gogere i ma datekuku de o Yesus ma öraha yołomo de’ wi leha unangika, “Jou, o nagona aha i ni hininga dorou?”) ²¹Wi mäke ünanga, o Petrus wi leha o Yesus ika, “Jou, sarakia de ünanga nënanga?”

²²O Yesus wo haluhu, “Demo ma ade ngohi to mau ünanga wo go gogere wo wango hi ädono ngohi to böa, gënanga to ngona ua ani datoro. Ma’ ngona, no hi niki ngohi!”

²³Yo do gerewoto o abari nënanga i wi nö ni niki o Yesus manga bolu oka, wi nö ni niki gënanga aha wo honengua. Ena hioko o Yesus wo temo ua wi nö ni niki gënanga aha wo honengua, duga-duga: “Demo ma ade ngohi to mau ünanga wo go gogere wo wango hi ädono ngohi to böa, gënanga to ngona ua ani datoro.”

²⁴Unanga wo hi döaka o hakihi mangale i do da dadi-i do da dadi gënanga. Unangö ma wa tulihoka. De’ ngone ho hi öriki okia wo hi demoka gënanga i tiaï.

Demo ma bo baha

²⁵Ma ngöe ohi o hali ma homoa wa diaï o Yesus. Demo ma ade mata-mata gënanga ha tulihi ha têngo-têngo, ngohi ta mao o dunia nënanga yo di moaka ho noa buku mata-mata aha ya to tuli-tulihi gënanga.

O RASUL-RASUL MANGA JARITA

MA NGONGOTAKA

O Rasul-rasul Manga Jarita ena gānga ma dohanga o Abari ma Oa ma buku o Lukas wa to tuli-tulihi. Ma dungutu ma Ioku oka o Rasul-rasul Manga Jarita nēnanga ena gēnanga ya hohe mangale sarakia i wi nō ni nīki o Yesus – de ma Jou Madutu ai Womaha ma tutuda – i hi abari o Abari ma Oa mangale o Jou Yesus “O Yerusalem oka, o Yudea i ngodumu, o Samariaka, de’ hi ādono dunia ma batingika” (Orr. 1:8). O buku nēnanga nagala o ade-ade mangale o Jou Yesus i wi nō ni nīki i mulāenge i ma kelu o Yahudi ma nyawa manga hi dogoronaka daha i hero i dadi o agama moi o dunia i ngodumu. Wa to tuli-tulihi o buku nēnanga wa māo i paralu oli, wa hi goungu yo bo basa-basa, mangale o Harani oka ma nyawa i goungua o bahaya moi o duniaka ma meta o Roma ma pareta ika, ma’ mangale o Harani oka ma agama ma rupa i hi tia i o Yahudi oka manga agama.

O Rasul-rasul Manga Jarita yakunu ha regu, o regu hange ma goronaka. O regu hange ma hi dogoronaka gēnanga ha māke i hero ma daera kiaka o Abari ma Oa mangale o Jou Yesus i hi ngahu de o gereja i hi goko: (1) mulāenge o Harani i ma kelu o Yerusalem oka i paha ino o Jou Yesus wo doa o horoga iā; (2) i hero o daera-daera ma homoa ika o Palestina ma tonakoka; de’ (3) i hero i holoi i lamokoli o berera-o berera o Ngōto i ko Korona ma gilolitino hi ādono o Roma ika.

O hali moi ma titi de’ duru i holoi o Rasul-rasul Manga Jarita ma buku ma goronaka nēnanga gānga ma Jou Madutu ai Womaha ma manarama i böa de ma kuaha o nyawa yo ngaku-ngaku uku o Yerusalem oka o Pentakosta ma wange oka. I do da dadi mata-mata ma goronaka i tulihi o buku nēnanga ma goronaka i nyata ma Jou Madutu ai Womaha gēnanga koiwa ma do dogumu ya tuda de’ i hi kuata o gereja i ma ko moteke de ma tutuda-tutuda. O abari o Harani oka ma agama i do doto-

dotoko ma öraha ma do di hiraka nënanga i tipoko ino ma ge getongo moi ma goronaka o riwayati. I do da dadi i tulihi o buku nënanga ma goronaka i hi dungutu oli hoko kia ma kuaha o abari gënanga o Harani oka ma nyawa manga wo wango ma goronaka de' o ninikutu o ria dodoto o gereja ma goronaka.

Ma doĭa

I hi diai mangale i hi ngahu 1:1-26

a. O pareta ma bo baha de' o jaji ma Jou Yesus ino 1:1-14

b. O Yudas ai dagali 1:15-26

O hi ngahu o Yerusalem oka 2:1-8:3

O hi ngahu o Yudea de' o Samariaka 8:4-12:25

O Paulus ai leleani 13:1-28:31

a. Ai do dagi ma do di hiraka mangale wo hi gerewoto o Abari ma Oa 13:1-14:28

b. Yo diai o doomu o Yerusalem oka 15:1-35

c. Ai do dagi ma hinoto mangale wo hi gerewoto o Abari ma Oa 15:36-18:22

d. Ai do dagi ma hange mangale wo hi gerewoto o Abari ma Oa 18:23-21:16

e. O Paulus hokä o bui ma nyawa o Yerusalem oka, o Kaisaria de' o Roma 21:17-28:31

1 Teofilus no bo barija,
 To ngohi ahi buku ma do di hiraka ma goronaka ngohi to hi tararonoka mata-mata wa diai oka de' wo dotökoka o Yesus ka de ünanga wo muläenge wa diai ai manarama, ²hi ädono ma wange ünanga i wi goraka o horoga ilē. Unanga wo doa uahi o horoga ilē, de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha ünanga wo hi döaka o hi matoko-o hi matoko o rasul-rasul ika wa o iri-irikoka. ³Wo wango i paha ino, o wange moruata ma dekana ünanga ma moi-ma moi wo ma hi matoko de ma do dagi i iunua ai rasul-rasul ika gënanga ünanga i gou-goungu wo wango. Onanga i wi mäke ünanga, de' unanga wa temo de de önanga ya däene sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. ⁴De' ma öraha ünanga i ma toomu de de önanga, ünanga wo hi döaka o pareta nënanga onangika, "Uha nia maĭa o Yerusalem. Nio damä genangoka hi ädono o Ama wo hi döaka okia wo

hi jo jä jaji oka, ena gënanga kahuruono ngohi ti ni hi ngahu oka nginika. ⁵Hababu o Yohanis wo ohiki de o akere, ma' o wange muruono nagahi ngini aha i ni ohiki de ma Jou Madutu ai Womaha."

O Yesus i wi göraka o horoga ile

⁶Ma öraha o rasul-rasul gënanga i ma toomu de o Yesus, önanga i wi leha unangika, "Jou, boteka öraha nënanga Jou no mau no hi gokokali o Israel oka ma nyawa manga Pareta?"

⁷O Yesus wo haluhu, "Ahi Ama mahirete wo hi tatapu ma wange de' ma öraha. Borota ua gënanga ngini ni hi öriki, hababu gënanga o Ama ai haku. ⁸Ma' ngini aha nia mäke o kuaha, nako ma Jou Madutu ai Womaha i böaka nginika. De' ngini aha ni dadi o hakihi-hakihi mangale ngohi o Yerusalem oka, o Yudea i ngodumu, o Samariaka, de' hi ädono o dunia ma batingika." ⁹O Yesus wo temo i böto hoko gënanga, ünanga i wi göraka o horoga ile önanga manga lako ma himangoka, de' o lobi i wi tamunu ünanga önanga manga lo legaka.

¹⁰Onanga ka i ma lega-legahi o dihangile, ma öraha o Yesus i wi göraka i todokanino o nyawa ya hinoto manga pakeanga ma gare-garehe i ma oko ino to önanga manga datekoka. ¹¹"Hei, Galilea ma nyawa," o nyawa ya hinoto gënanga yä temo, "ya dodoa ngini ni ma oko ile dika genangoka nio lega-lega o dihangile? O Yesus ngini ni wi mäke i wi göraka o horoga ile gënanga ngini nia himangoka, aha wo böa oli de ka hoko gëngoli hokä ngini nia mäke kangano."

O Yudas ai dagali

¹²I paha o rasul-rasul gënanga yo lio o Zaitun ma Doporonoka o Yerusalem ika. O Doporonoka gënanga hi ädono o Yerusalem ika done ho kilo moi ma gurutika. ¹³O Yerusalem oka önanga yoiki o tau o ngi önanga i ma hi do dogumu, daha yo doa o kamari i Ioku-Ioku ile. O rasul-rasul gënanga, ena gënanga o Petrus de' o Yohanis, o Yakobus de' o Andreas, o Filipus de' o Tomas, o Bartolomeus de' o Matius, o Yakobus o Alfeus ai ngohaka, o Simon o berera ma Go göana de' o Yudas o Yakobus ai ngohaka; ¹⁴hoko genangikamata-mata ka o hininga

moi i ma toomu mangale yo hubayanga. Onanga yo hubayanga de o ngo ngoheka ya muruono naga de o ngo Maria o Yesus ngoi ayo, de' o Yesus ai roria dodoto.

¹⁵O wange moi uku, ma öraha önanga i ma toömu ino - naga done ho ya ratuhu moi de ya monaoko ma nyawa yo böa ino - o Petrus wo ma oko mangale wo temo. Unanga wato, ¹⁶“Roria dodoto! Okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, gënanga kiani i dadi. Ma hira de o Daud, ma Jou Madutu ai Womaha i hi dö demoka mangale o Yudas, o nyawa i wi to tago-tagoko o Yesus gënanga manga tutuda. ¹⁷O Yudas ganga to ngomi mia dodiawo, de' unangö i wi irikoka mangale mi manarama mi ma ki niki de de ngomi.”

(¹⁸O Yudas nënanga wo ma mäke oka ai lungunu ma tonaka ai manarama i to torou ma hewa ino. Unanga i wi otaka de' wo honengoka de ai mämata i repa ika hi ädono ai wariki i hupu mata-mata ino. ¹⁹Mata-mata o nyawa yo go gogere o Yerusalem oka ya nako mangale o hali gënanga. Hababu gënanga, önanga manga bahasa ma goronaka, onanga i hi romanga o tonaka gënanga o Akeldama, ma mangarati 'o Awunu ma Tonaka'.)

²⁰“Karana o Mazmur ma Buku ma goronaka i tulihoko hoko nënanga,

‘Māla ika o ngi wo go gogere i dadi ka i ridika;
uha o nyawa moi ö yo gogere ma goronaka.’

Naga i tulihö hoko nënanga,

‘Māla ika ai manarama ma kuruhi ya lē o nyawa ma homoa.’

²¹⁻²²Hababu gënanga, kiani naga wo ma tēngo wo mi dogo ngomino mi dadi o hakihi mangale o Yesus wo wangokali o honengino. O nyawa gënanga kiani o nyawa wo ma tēngo o nyawa yo wöe-wöe manga hi dogoronaka mi ko ki niki de de ngomi hoko genangika ma öraha o Yesus woiki okia ika de de ngomi, ka o Yohanis muläenge wo ohiki hi ädono ma öraha o Yesus i wi göraka o horoga ile ngomi mia hi dogoronaka.”

²³O nyawa yo böa-böa ino genangoka yo gahoko o nyawa ya hinoto, ena gënanga o Yusuf i wi hetongö o Barsabas (ünanga i wi hetongo o Yustus), de' o Matias. ²⁴⁻²⁵Daha önanga yo hubayanga. Onanga yato, “Jou, ngona no hi öriki o nyawa mata-mata manga hininga. O Yudas hokä rasul ai manarama i tifaka de' wo honengoka. Ho' no hi matoko ngomino, o nyawa ya hinoto nënanga o nagona Jou na iriki la' na hi döaka o manarama gënanga i wi tagali o Yudas.” ²⁶I böto gënanga

manga romanga ya hinoto gënanga yo diai o undi, daha o undi i otaka o Matias uku. Ho' unanga i wi goraka wo dadi o rasul i ma ki niki de o rasul ya ngimoi de moi ma homoa.

Ma Jou Madutu ai Womaha i böa

2 Ma öraha o Pentakosta ma wange yadonoka, mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku i ma toomu o ngi moi oka. ²I todokanino yo ihene o ilingi o dihanguku hokä o rato i wuwu. O tau kiaka o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo gogerika, mata-mata i ömanga de o ilingi gënanga. ³Daha önanga ya mäke o äkiri-o äkiri ma tero o uku i tahe okia ika dika de' i tangi onangika moi-moi. ⁴Onanga mata-mata ya kuaha ma Jou Madutu ai Womaha, de' yo muläenge yo temo-temo de i rupa-rupa o bahasa ma homoa. Onanga yo temo i moteke okia i hi döaka o Womaha gënanga onangika mangale i hi demo.

⁵Oraha gënanga o Yahudi oka ma nyawa manga ngöe, hagala o berera o dunia ma gilolitino, yo gogere jai-jai o Yerusalem oka. Onanga ganga o nyawa i wi hi ngou-ngounu ma Jou Madutu. ⁶Ma öraha yo ihene ma ruruhu gënanga, o nyawa duruhë manga ngöe, yo böa i ma toomu. Onanga mata-mata yo todokana yo ihene o nyawa yo ngaku-ngaku gënanga yo temo de to önanga moi-moi manga bahasa. ⁷De yo hëranga de manga hininga ya däene önanga yo temo, "Ko i goungua o nyawa yo temo-temo nënanga mata-mata o Galilea ma nyawa? ⁸Sarakia i dadi hi ädono ngone ho ihene önanga yo temo de to ngone nanga berera ma bahasa moi-moi? ⁹Ngone o Partia ino ma nyawa, o Media, o Elam; o Mesopotamia ino, o Yudea de' o Kapadokia; o Pontus de' o Asia ino, ¹⁰o Frigia de' o Pamfilia ino, o Mesir ino de' o daera-daera Libia i tigi de o Kirene; naga ngone oka o Roma de ya ino, ¹¹naga o Yahudi ma nyawa de' naga o hoana de o berera ma homoa yo woha-wohamoka o Yahudi oka manga agama ika; naga ö yo böa o Kreta de' o Arab ino. Ngone mata-mata ho ihene önanga yo temo-temo de to ngone nanga bahasa moi-moi mangale o hali i hëra-hëranga wa diai ma Jou Madutu!" ¹²De yo hëranga de' manga hininga ya däene önanga mata-mata i ma ke leha moi de moika, "Okia ma mangarati nënanga?"

¹³Ma' naga ö o nyawa yo hohedu. Onanga yo temo, "See, o nyawa gënanga ya daluku dika!"

O Petrus ai riwayati

¹⁴Daha i paha o Petrus wo ma oko de o rasul ya ngimoi de moi ma homoa, de wa temo o nyawa yo wöe-wöe ika gënanga. De to ünanga ai ilingi ma kuata wo temo, "Roria dodoto, o Yahudi oka ma nyawa de' mata-mata ni gö go gogere o Yerusalem oka! Ni ihene ni hi do diai, hababu o hali nënanga i paralu ngohi to hi to tararono ngini ika. ¹⁵O nyawa nënanga yä dalukua, hokä ngini nia takihiri; hababu öraha nënanga ahaö o takoro hiwo o ngorumino. ¹⁶Ma' nënanga wo hi ngahu oka ma Jou Madutu ma Nabi Yoël ika:

¹⁷ Ma Jou Madutu wo temo, 'O öraha ma bahaka,
ngohi aha ta do göpoa ahi Womaha o nyawa mata-mata
uku.

Nia ngoha-ngohaka o nau-nauru de' nia ngoha-ngohaka
o ngo ngoheka aha i ni hi ngahu nginika o hali-o hali
ngohi ta hi ngahu onangika.

Nia nyawa yo gö gö aha ya mäke o hali-o hali
ngohi ta hi matoko onangika.

Nia nyawa ya to timo-timono aha yo nänere mangale o
nänere ngohi ta hi döaka onangika.

¹⁸ Ahi go gilaongika ö – ya oa o nau-nauru ya oa o ngoheka –,
aha ta do gopoa ahi Womaha ma wange oka gënanga.
Onanga aha i hi ngahu o hali-o hali ngohi ta hi
ngahu oka onangika.

¹⁹ Ngohi aha to diai i hëra-hëranga dakengoka o dihanga
ma İoku oka,
de' o hali-o hali ka biaha ua nëngoka o dunia oka nënanga;
aha naga o awunu de' o uku, o haga de' o nofo.

²⁰ O wange aha i dadi i hü hutu,
o mede i dadi i tökara hokä o awunu
i hira de ma Jou ai Wange o Wange i lamo-amoko de i
mo mulia gënanga i böa.

²¹ Oraha gënanga, o nyawa i ma hi böaka ma Jou ika
aha ya hi hälamati.'

²²Roria dodoto o Israel oka ma nyawa! Ni ihene okia ngohi
to temo nënanga: o Yesus o Nazaret ma nyawa gënanga ma Jou

Madutu wi hi döakoka o manarama mangale ngini ria dodoto. Gënanga de ma diai duru i hëra-hëranga de' o hali-o hali ka biaha ua ma Jou Madutu wo diai nia hi dogoronaka ria dodoto de o Yesus gënanga. Mata-mata gënanga ria dodoto mahirete ni hi orikoka. ²³I ma moteke wo hi datoroka mahirete, ma Jou Madutu wa putühoka mangale wi hi lapahi o Yesus nginika. De' ma öraha ünanga i wi hi lapahi, ngini ni wi toma ünanga de ni wi māla ika o nyawa ma dorou i wi salib ünanga. ²⁴Ma' ma Jou Madutu wi hi wango okali ünanga o nyawa yo hone-honenge manga hi dogoronaka. Unanga i wi lahiroka o hönenge, ma' ma Jou Madutu wi hohe oka de wi hi hupu, hababu ko i dadi ua ünanga i wi kuaha o hönenge hoko genangika. ²⁵Mangale o Yesus nënanga o Daud wo temoka,

'Ngohi ti mäke ma Jou hoko genangika ahi himangoka;
ünanga wo hi datekuku ngohi, hupaya de okia dika ngohi to
giwi ua.

²⁶ Hababu gënanga ahi hininga i more-morene,
ahi uru i hi demo o hi giriri:
de' ahi röhe nënanga aha i tamä
i rī rīdi o lungunu ma goronaka.

²⁷ Hababu ngona na māla ika ua ahi jiwa i gö gogere o nyawa yo
hone-honenge manga dunia ma goronaka.
Ngona ni māla ika ua ani gilaongo wo so setia gënanga wo
wedere wo mata-mataka.

²⁸ Ngona no hi hi matokoka ngohino o ngëkomo ma meta o
ngango ma dutu ika.
Ahi mörene duru ko ha giria hababu ngona naga de de
ngohi.'

²⁹Roria dodoto, ni hi hi gumala ngohi to temo to hi to
tararonika mangale o Daud, to ngone nanga tohora gënanga.
Unanga wo honengoka de' i wi lungunoka; de ai lungunu ka
ëna nagahi ngone nanga hi dogoronaka hi ädono öraha nënanga.
³⁰Ma Jou Madutu wo jaji oka o Daud ika, de ma koboto, wo
ma tēngo o nyawa o Daud ai difa uku aha wi goraka ma Jou
Madutu wo dadi o koano. Karana o Daud wo hi öriki mangale
o jaji gënanga de' hababu unangö o nabi moi, ³¹ünanga wo hi
örikoli okia aha wa diai ma Jou Madutu. Ho' unanga wo hi dö
demoka ngaro i dadi uahi o Koano Wo hi ho halamati ma Jou
Madutu wo hi jaji oka, aha wo wangokali o honengino. O Daud
wo temo,

‘Unanga i wi ma^ā ika ua wo go gogere o nyawa yo
hone-honenge manga dunia ma goronaka;
ai röehe aha i dadi ua i wedere wo mata-mataka.’

³²O Yesus nenangala ma Jou Madutu wi hi wangokali o honengoka. Ngomi mahirete mata-mata mia hakihi oka o hali gënanga. ³³Unanga i wi goraka wo gogere o pangkati i ko kurutile oka de’ wi hi döaka o kuaha ma Jou Madutu oka, daha wa tarima ma Jou Madutu ai Womaha wo hi jä jaji oka o Ama. De’ ngini öraha nënanga ni ihene de’ nia mäke, ganga o Womaha gënanga ünanga wo mi do gopoaka ngomino. ³⁴O Daud mahirete wo doa ua o horoga ilē, ma’ o Daud wo temo,

‘Ma Jou wo temo ahi Jou ika:

No gogeruku ahi nirakoka,

³⁵ hi ädono ngohi ta diai ani haturu i ma ponu ngona ika!’

³⁶Hababu gënanga o Israel oka ma nyawa mata-mata kiani ni hi öriki de ma goungu o Yesus ngini ni wi salib oka gënanga, o Yesus genangala i wi hi dadi oka ma Jou Madutu wo dadi o Jou de’ o Koano Wo hi ho halamati!”

³⁷Ma öraha o nyawa yo wöe-wöe yo ihene o hali gënanga, manga hininga duruhe i ruae. Daha önanga yo leha o Petrus ika de’ o rasul-rasul ma homoa ika, “Roria dodoto, ngomi kiani mi diai okia?”

³⁸O Petrus wo haluhu, “Ni ma toba bötohi ni diai o baradoha. De’ kiani ngini moi-moi i ni ohiki de o Yesus Kristus ai romanga, hupaya nia baradoha i hi apongo. Roria dodoto aha nia tarima o ngongike ma Jou Madutu ai Womaha, ma Jou Madutu ino. ³⁹Hababu ma Jou Madutu wo hi jaji oka gënanga ganga mangale ngini de’ nia difa uku de mangale o nyawa naga manga ngi ma go gurutika – ena gënanga o nyawa mata-mata manga Jou Madutu to ngone nanga Jou wa ahoko mangale yo böa unangika.”

⁴⁰Hoko gënanga o Petrus wa hi ngahu onangika. De’ ka ha ngöe ohi ai demo ma homoa ünanga wo hi himanga onangika la’ onanga i ma hi tingaka o nyawa ma dorou ino nënanga, kiaka ma Jou Madutu aha wa hukumu. ⁴¹O nyawa manga ngöe yo ngaku okia o Petrus wo temo daha önanga yä ohiki. Ma ge getongo o nyawa yo ngaku-ngaku o wange gënanga i dogoli ya ribuhu hange. ⁴²O nyawa gënanga de manga hininga ma goungu i mä dotoko hoko genangika o rasul-rasul ino, de’ hoko

genangika i ma to toömu. Onanga yoġomo kä i ma to toömu de yo hubayanga ka i ma to toömu.

O nyawa yo ngaku-ngaku manga wo wango ma do dagi

⁴³Duru ma ngöe i hëra-hëranga ya diai o rasul-rasul gënanga hi ädono o nyawa mata-mata yo hëranga de' yo hawana. ⁴⁴O nyawa yo ngaku-ngaku gënanga yo rimoi de' okia tö önanga, mata-mata önanga ya päke. ⁴⁵Manga baranga de' manga arata to önanga, önanga ya hukunu, daha önanga i ma hi kodoku ma tiwi önanga mata-mata, manga hi dogoronaka i moteke manga paralu moi-moi. ⁴⁶O wange hi gëtongo önanga hoko genangika i ma toömu ma Jou ai Tau oka; önanga yoġomo ka i ma to toömu, manga tau-tau ika önanga de manga mörene de' manga hininga i tipoko uku. ⁴⁷De' onanga hoko genangika i wi hi giriri ma Jou Madutu de' ya igo o nyawa mata-mata. O wange ma hi gëtongo manga ge gëtongo önanga i dogo-dogo, hababu ma Jou wo hi döaka onangika hagala o nyawa ya hi ho halamatı.

O nyawa wo lugu-lugu wi hi togumu

3 O wange moi uku o Petrus de' o Yohanis yoiki ma Jou ai Tau ika o takoro hange o bimaoa, ena gënanga o hubayanga ma öraha. ²Dokengoka o ngorana ma amo-amokoka i hi romanga "O Ngorana ma Hohailoa", naga o nyawa wo ma têngo o nauru wo lugu ka wo ma kilau inohi. O wange i hi gëtongo o nyawa gënanga i wi ao dokengika la wo gahoko o hadaka o nyawa ika yo wö woha-wohama ma Jou ai Tau ika. ³Ma öraha o nyawa gënanga wä mäke o Petrus de' o Yohanis yo wohama ma Jou ai Tau ika, ünanga wo gahoko onangika la i wi hi döaka okia naga moi unangika. ⁴Onanga i wi to tailako ünanga, aha o Petrus wo temo, "No mi pulono ngomi!" ⁵Daha o nyawa gënanga ai hininga yo de kekete onangika de wo nganono aha wa mäke okia naga moi onangino. ⁶Ma' o Petrus wi temo unangika, "Ngohi duruhe ahi tiwi ö de koiwa. Ma' okia naga ngohi oka, gënanga aha ngohi to ni hi döaka ngona ika: De o Yesus Kristus ai kuaha o Nazaret ma nyawa gënanga, no tagi!" ⁷Daha o Petrus wa sö ai giama ma niraka o nyawa wo lugu-lugu gënanga, de' wi riwo ünanga wo momiki. Gila-gila ai İou o nyawa gënanga de' ai pupungu i dadi i kuata. ⁸Daha ünanga wo ma tö tubo wo ma oko ile, de' wo muläenge wo ma dagi wa ka ika wa ka ino. Ahao ünanga wo wohama ma Jou ai Tau ika i

ma ki niki o Petrus de' o Yohanis wo ma dagi de wo ma to tö tubo de' wi hi giriri ma Jou Madutu. ⁹Mata-mata o nyawa i wi mäke ünanga wo ma dagi de' wi hi gö go giriri ma Jou Madutu. ¹⁰Daha önanga i wi nako ünanga wo gaho-gahoko o hadaka, biaha wo gogeruku "O Ngorana ma Hohailoa" ma Jou ai Tau oka. Onanga yo hëranga duru de' yo kiriri ya mäke okia i dadi unangika.

O Petrus ai riwayat ma Jou ai Tau ma goronaka

¹¹O nyawa gënanga ka hoko genangika dika wa ni niki o Petrus de' o Yohanis. De' ma öraha önanga ya ruange yadono o löa ya hetongo "O Löa Salomo", o nyawa mata-mata yo böa i ma toomu onangika hababu yo kiriri. ¹²Ma öraha o Petrus wa mäke o nyawa yo wöe-wöe gënanga, ünanga wa temo onangika, "Hei, o Israel oka ma nyawa, ya dodoa Roria dodoto ni hëranga o hali nënanga? Ya dodoa Roria dodoto ni mi pulono ka ngomino? Okia ngini ni ato bote o nyawa nënanga wakunu wo ma dagi hababu naga o kuaha ngomi oka ekola hababu ngomi mi mote-moteke ma Jou Madutu ika? ¹³Ma Jou Madutu i wi ho huba-huba o Abraham, o Ishak, o Yakub to ngone nanga ete de nanga tohora manga Jou Madutu, ma Jou Madutu gënanga wi hi muliaka ai Gilaongo, ena gënanga o Yesus. O Yesus gënanga ni wi hi lapahi oka yo ko kuaha ika, de' ngini ni wi lawani o Pilatus ai himangoka, ma öraha o Pilatus wo mau wi hi pidili. ¹⁴Unanga ai debi-debini de' ya oa, ma' ngini ni wi tila ünanga de' ni wi ributu hupaya o Pilatus wi hi pidili wo ma têngo o nyawa wo toma-toma mangale ngini. ¹⁵Ngini ni wi toma ünanga, ena hioko karana ünanga o ngango ma titi mangale o nyawa mata-mata. De' ma Jou Madutu wi hi wango okali ünanga o honengino. Ngomi mia hakihi oka mahirete o hali gënanga. ¹⁶Ngini nia mäke oka de' nia hakihi okia i dadi de o nyawa wo lugu-lugu nënanga. Unanga wo kuatoka de' wo togumokali karana ünanga wo ngaku o Yesus ika de' ai kuaha ika. Karana wi ngaku o Yesus ika o nyawa nënanga wo dadi wo tumuloa okali nia himangoka ngini mata-mata.

¹⁷Roria dodoto! Oraha nënanga ngohi to hi öriki okia ngini de nia tutuda-tutuda nia diai oka o Yesus ika, gënanga ngini nia diai karana ngini ni hi orikua okia ngini nia diai oka. ¹⁸De' karana gënanga i dadi oka okia ma Jou Madutu kahuruoninohi wo hi ngahu oka i tilakuru ai nabi-nabi mata-mata, o Koano Wo hi ho

halamati wo hi jaji oka gënanga kiani wo hangihara. ¹⁹Hababu gënanga Roria dodoto, ni toba i bötohi ni diai o baradoha de' ni ma ki lioro ma Jou Madutu ika, hupaya ünanga wa ëhe nia baradoha. ²⁰Ma Jou aha wo böa nginika de' ngini aha nia mäo o rohani ma parakara ma sanangi. De' ma Jou aha wi huloko o Yesus wo böa nginika, karana ünanga wi hi tatapu oka ma Jou Madutu wo dadi o Koano Wo hi ho halamati mangale ngini. ²¹Unanga kiani wo gogere o horogaka hi ädono ma Jou Madutu wo hi dadi mata-mata ma hungi hokä ma Jou Madutu wo temoka ai nabi-nabi ika ma hira ino. ²²O Musa wo temoka, 'Ma Jou Madutu nia Jou aha wi huloko nginika wo ma têngo o nabi nia hoanino mahirete, hokä ünanga wo hi huloko ngohi. Ngini kiani ni ihene mata-mata okia o nabi wa hetongo nginika gënanga. ²³O nyawa ya gogonua manga hiningaka okia ma nabi wo temoka gënanga, o nyawa gënanga aha ya hi tingaka ma Jou Madutu ai umatoka de' ya hi binaha.' ²⁴O nabi-nabi nagaö i hi adonoka o abari ma Jou Madutu ino, muläenge ma Nabi Samuel oka de' o nabi-nabi ma homoa yo böa ma duru ino, mata-mata i hi ngahu mangale öraha nënanga. ²⁵O jaji-o jaji ma Jou Madutu ino i ni hi ädono o nabi-nabi gënanga mangale ngini o Roria dodoto. O jaji ma Jou Madutu wa do diai de nia ete de nia tohora, ma Jou Madutu wi temo o Abraham ika hoko nënanga, 'Ani difa uku ngohi aha ta hi barakati hagala o nyawa o duniaka.' O jaji gënanga naga mangale ngini ö. ²⁶Hababu gënanga ma Jou Madutu wi iriki ai Gilaongo, daha wi huloko ünanga wo böa nginika i holoi i hira, hupaya ünanga wi ni hi barakati ngini. Ma do dadi ünanga wi ni hi barakati ena gënanga wa diai Roria dodoto mata-mata ni toba nia wo wango ma do dagi i to torou ino."

O Petrus de' o Yohanis o Agama ma Juru Hakimi ma himangoka

4 Ma öraha o Petrus de' o Yohanis ka yo temo-temohi de' o nyawa yo wöe-wöe gënanga o imam-imam manga häeke de' ma Jou ai Tau ma go göana manga balu-baluhu de' o Saduki ma nyawa yo böa o Petrus de' o Yohanis ika. ²Onanga yo ngamo hababu o Petrus de' o Yohanis i hi ngahu o nyawa yo wöe-wöe ika o Yesus wo honengoka de' wo wango okali. De' genanga i nyata i goungu o nyawa yo hone-honengoka aha yo wangokali. ³Onanga yä tagoko o rasul ya hinoto gënanga daha

ya hi ngohama o bui ma gorona ika gënanga. De' karana yo hutu oka, o Petrus de' o Yohanis yä tumunguku genangoka hi ädono yarehino. ⁴Ma' o nyawa yo wöe-wöe yo ihe-ihenoka o rasul-rasul manga do dötoko gënanga, manga ngöe yo ngaku. Manga ge gëtongo i dogo-dogo hi ädono i ma dadi done ho ya ribuhu motoa ma nyawa.

⁵I yarehino o Agama ma jö Juru Hakimi, o Yahudi oka manga tutuda, de' o agamaka ma guru-guru i ma toömu o Yerusalem ino. ⁶Onanga i ma ka mäke de o Imam wo mo Mulia o Hanas, de o Kayafas, o Yohanis, o Aleksander, de' mata-mata i wohama ma imam wo mo mulia ai ahaluku. ⁷O Petrus de' o Yohanis ya ao ya hi himanga onangika, daha önanga yä leha, "Sarakia ma do dagi ngini ni wi hi togumu o nyawa wo lugu-lugu gënanga? De o kuata okia de o kuaha o nagona ino ngini nia diai oka gënanga?"

⁸O Petrus, i wi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha, wä baluhu, "Tua-tuanga o hoana i ago-agomo ma tutuda de' Tua-tuanga Juru Hakimi! ⁹Ngomi ni mi tailako o wange nënanga karana mi diai o oa-oa mangale mi wi riwo o nyawa wo ma têngo wo lugu-lugu, de' karana Tua-tuanga ni mau ni hi öriki sarakia o nyawa gënanga mi wi hi togumoka. ¹⁰Aa, Tua-tuanga ni ma mata-mata kiani ni hi öriki de' mata-mata o hoana o Israel oka ö kiani ni hi öriki o nyawa nënanga wo ma oko ino öraha nënanga de ai röehe i to tumuloa nia himangoka Tua-tuanga, karana o kuata de' o kuaha o Yesus Kristus oka o Nazaret ma nyawa gënanga. Tua-tuanga ni wi salib oka o Yesus gënanga, ma' ma Jou Madutu wi hi wango okali ünanga. ¹¹O Yesus nenangala i hi ngahu o ayat nënanga o Buku i Tebi-tebini ma goronaka,

'O helewo nia päke-päke ua ngini o tau ni do diai,
ma i nyata i dadi o helewo ha iri-irikino.'

¹²De o Yesus dika o nyawa yo halamati. Hababu o dunia ma gilolitino o nyawa manga hi dogoronaka koiwa moi o nyawa ma homoa ya mäke oka o kuaha ma Jou Madutu ino mangale i na hi halamati ngone."

¹³O Döomu ya To tailako gënanga yo hëranga ya mäke manga barani o Petrus de' o Yohanis, hongoli önanga i hi öriki o rasul ya hinoto gënanga naga o nyawa biaha koiwa manga hakola. Daha önanga yä nako o rasul ya hinoto gënanga nagalä o nyawa i wi nö ni niki o Yesus. ¹⁴Ma' onanga okia-kia ua yakunu yo

temo, hababu o nyawa i wi hi togu-togumoka gënanga, naga wo ma oko ino genangoka o Petrus de' o Yohanis to önanga manga himangoka. ¹⁵Onanga ya huloko o rasul ya hinoto gënanga yo hupu ya to tailako ma ngi oka gënanga, ahaö önanga i ma ki tibanga. ¹⁶Onanga yato, “Ngone kiani okia ho diai o nyawa ika nënanga? O nyawa mata-mata yo go gogere o Yerusalem oka i hi ko ki orikoka i ho hëra-hëranga ka biaha ua nënanga, ya diai oka önanga ya hinoto. Ngone hakunua ho hi pongono gënanga. ¹⁷Ma' hupaya o hali nënanga uha yo do gerewoto i holoi i kurutikali o nyawa manga hi dogoronaka, nia ino ngone ha taaere önanga ya hinoto, önanga ha kali-kali yakunoka ua yä temo o nyawa i ma têngo ika ö de ya päke o romanga o Yesus.”

¹⁸Onanga yä ahoko o rasul ya hinoto gënanga yo wohamoli, de' ya hi ngahu önanga ha kali-kali i yakunoka ua ya hetongo ekola yo dotoko de o Yesus ai romanga.

¹⁹Ma' o Petrus de' o Yohanis yo haluhu, “Nia pikiri mahirete, okia i tiai ma Jou Madutu ai himangoka: mia moteke Tuatua nia pareta ekola mia moteke ma Jou Madutu ai pareta. ²⁰Hababu ngomi mi yakunua mi ma togumu mi hi demo mangale okia ngomi mia mäke oka de' mihenoka mahirete.” ²¹Ya to tailako gënanga ma titi moi ö de koiwa ya mäke yakunu yä hukumu o Petrus de' o Yohanis. Ho' onanga yä hangihara o rasul ya hinoto gënanga, aha ya pidili ya hinoto o hababu mata-mata o nyawa i wi hi giriri ma Jou Madutu, hababu okia i dadi oka gënanga. ²²O nyawa wa mäke o hi togumu i hëra-hëranga gënanga ai umuru o taongo moruata i holoi oka.

O nyawa yo ngaku-ngaku i ma gahoko o barani ma Jou ino

²³O Petrus de' o Yohanis ya pidili oka, önanga yoiki manga dodiawo ika de' yo ade-ade onangika mata-mata manga demo o imam-imam manga häeke de' o Yahudi oka manga tutuda-tutuda gënanga. ²⁴Ka de yo ihene manga dodiawo önanga gënanga, önanga i ma ko moteke de o hininga moi yo hubayanga ma Jou Madutu ika. Onanga yato, “Jou, ngonala no hi dadi oka o dihanga de' o dunia de' o ngöto de ma dola mata-mata. ²⁵De ani Womaha ngona no temoka mia ete de mia tohora ika, o Daud, ena gënanga ani gilaongo; ngona no temo,

‘Ya dodoa hagala o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou,
yo ngamo;

ya dodoa o hoana de o berera yo diai o datoro i bo baraguna ua?

²⁶ O dunia ma ko koano i ma hi diai mangale yo kudoti, de' o tutuda-tutuda yo rimoi i ni lawani Jou de' o Koano Wo hi ho halamati.'

²⁷ Hababu i gongu o Herodes de' o Pontius Pilatus yo diai oka o döomu de hagala o nyawa i ni näko-näko ua ma Jou de hagala o Israel oka ma nyawa o kotaka nänanga. Onanga i ma ka mäke mangale i wi lawani o Yesus ani gilaongo wo tebi-tebini gänanga, ngona ni gorakoka wo dadi o Koano Wo hi ho halamati. ²⁸ Onanga yo rimoi mangale yo diai hagala moi-moi, ngona no hi tatapu oka i holo i hira aha i dadi gänanga. De' ngona no hi tatapu gänanga i moteke ani kuaha de' ani mau mahirete. ²⁹ Oaha nänanga, Jou, na mäke sarakia önanga i mi hangihara ngomi. De' no mi hi gumala ngomi, ani go gilaongo nänanga, mi hi ngahu-ngahu ani demo de mi hawanua. ³⁰ No mi hi döaka ani ro riwo hupaya o nyawa yo po panyake mia hi togumu de' i hëra-hëranaga de o hali-o hali ka biaha ua i dadi i moteke ma kuaha de' ma kuata o Yesus ai romangino, ani Gilaongo ai do debi-debini gänanga."

³¹ I böto önanga yo hubayanga, o ngi önanga i ma to toömu gänanga i giwi. De önanga mata-mata yä kuaha ma Jou Madutu ai Womaha, de' muläenge yo temo-temo de manga barani oka duru, mangale o abari ma Jou Madutu ino.

Mata-mata yo dadi ka moi

³² Mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku oka gänanga yo wango o hininga moi de' o jiwa moi. O nyawa moi ö de koiwa onangino ya tibanga okia ya päke ino gänanga to önanga mahirete. Hagala moi-moi naga onangoka, önanga ya päke i ma mata-mata. ³³ De o kuaha i lamoko, o rasul-rasul gänanga i hi döaka o hakihhi, o Yesus wo wangokali. Ma Jou Madutu duru wa hi barakati önanga. ³⁴ Okia-kia ua manga kuranga o nyawa moi ö de önanga manga hi dogoronaka. Hababu to önanga manga tonaka ekola manga tau, ya hukunu manga tonaka ekola to önanga manga tau gänanga; daha ma tiwi ma ija ino gänanga önanga yao ³⁵ de' onanga i hi lapahi o rasul-rasul ika. Ahao o tiwi gänanga ya hi kodoku o nyawa moi-nyawa moika yo po paralu önanga.

³⁶⁻³⁷Hoko genangö de o Yusuf. Unangö wa hukunoka ai tonaka, daha ma tiwi ma ija ino gënanga ünanga wao de' wo hi lapahi o rasul-rasul ika. O Yusuf nënanga gänga o Lewi ai ahaluku o Siprus ino; o rasul-rasul i wi hetongo unangö o Barnabas (ma mangarati o Lo laru).

O Ananias de' o ngo Safira

5 Ma' naga o nauru wo ma tēngo ai romanga o Ananias. Unanga de ngoi hekata ami romanga o ngo Safira, onangö ya hukunoka manga tonaka utu. ²Ma tiwi ma ija ino gënanga ma hononga ünanga wa tumungu mangale ai diri mahirete de' ma homoa ünanga wo hi lapahi o rasul-rasul ika. Unanga wo diai gënanga i ma hi öriki de ngoi hekata. ³O Petrus wi temo unangika, "Ananias, ya dodoa ngona no ma hi gumāla ika o Ibilihi ya kuaha ani hininga, hi ädono ngona na eluku ma Jou Madutu ai Womaha, de no ma ri rüdoka na tumungu ma tiwi ma hononga ma ija ino ani tonaka gënanga mangale ani diri mahirete? ⁴O tonaka gënanga ngona na hukunuahi ma ka to ngona ma dutu. De' o tonaka gënanga na hukunoka ö, ma tiwi ö ka to ngonahi dika ma dutu. Ho' ya dodoa naga ani hininga ma goronaka o dibanga mangale no diai hoko gënanga? O nyawa ika ua ngona nä eluku ma' ma Jou Madutu ika!" ⁵Hoko gënanga wo ihene o Ananias o demo gënanga, ünanga wo ruba, gila-gila wo hönenge. O nyawa mata-mata yo ihene okia i dadi oka gënanga dadi yo hawana duru. ⁶O go goduru yo böa ya hawo o Ananias ai mayeti, daha yao i hi hupu yoiki ya lungunu.

⁷Done ho jam hange i paha ika ngoi hekata mo wohama. Münanga mo hi orikua okiai paha ino i dadi. ⁸O Petrus wo mi temo munangika, "Abe ika no hi hi ngahu ngohino: O tonaka ngona de' ani rokata nia huku-hukunoka gënanga, nenangö ma amoko ma ija?" O Ananias ngoi hekata mo haluhu, "I goungu, genangö ma ija."

⁹Daha o Petrus wo mi temo munangika, "Ya dodoa ngona de ani rokata ni ma hininga moi mangale nia taili ma Jou ai Womaha? No ihene! O nyawa i wi lo lungu-lungunu ani rokata yo böa inoka. Onanga aha i ni ao ngona i ni hi hupu oli." ¹⁰Oraha gënanga dika o Ananias ngoi hekata gënanga mo ruba de' mo honenge o Petrus ai himangoka. De' oraha o go goduru gënanga yo wohama, önanga i mi mäke münanga mo honengoka. Daha önanga yao ami mayeti i hi hupu de' i mi

lungunu ami rokata ai datekuku. ¹¹O nyawa yo ngaku-ngaku mata-mata gënanga de' o nyawa ma homoahi, yo ihene mangale okia i dadi gënanga, yo dadi yo hawana.

I ho hëra-hëranga de' o hali ka biaha ua

¹²Karana o rasul-rasul manga leleani, ma ngöe i hëra-hëranga de' o hali ka biaha ua i dadi o kawaha manga hi dogoronaka. O nyawa yo ngaku-ngaku mata-mata de o hininga moi i ma töomu o Löa Salomo ma Jou ai Tau oka. ¹³De' o nyawa ma poretino koiwa yo barani yo böa i ma töomu de o nyawa yo ngaku-ngaku gënanga. Ma' o nyawa yo ngaku-ngaku gënanga duru ya horomati o kawaha ino. ¹⁴De' i holoi i tedekana i holoi i dogo manga ngöe o nyawa yo ngaku-ngaku ma Jou ika - ya oa o nauru ya oa o ngoheka. ¹⁵De mangale i ma dadi hoko gënanga ma rupa, hi ädono o nyawa yo po panyake ya kelenga manga ngidu-ngidu ma ngi ma loku oka ekola o tikara, daha ya ao o ngekomika, hupaya önanga iti ma huhutulu yakunu ya däene o Petrus ai gurumini, nako o Petrus wa ka ino genangino. ¹⁶O nyawa manga ngöe, ka yo tuo-tuono yo böa o kota-kota ino o Yerusalem ma gilolitino. Onanga ya ao manga nyawa yo po panyake de' ya po pootekika o womaha ma dorou. De' o nyawa yo wöe-wöe gënanga wa hi togumu mata-mata.

O rasul-rasul ya aniaya

¹⁷Ma baha o imam wo mo mulia de' mata-mata i wi nö ni niki, ena gënanga o Saduki oka ma nyawa manga döomu, yo muläenge yä aniaya, hababu önanga manga hininga yo hiri. ¹⁸O rasul-rasul gënanga yä tagoko daha ya hi ngohama o nyawa yo wöe-wöe manga bui ma gorona ika. ¹⁹Ma' yo hutuku, ma Jou ai malaekat wo ma têngo wa helenga o bui ma ngora-ngorana, daha o rasul-rasul gënanga wa ao wa hi hupu. O malaekat gënanga ya temo o rasul-rasul ika gënanga, ²⁰“Ni oiki ni ma oko ma Jou ai Tau oka de' nia hi ngahu o nyawa yo wöe-wöe ika mangale o ngango ma hungi nënanga.” ²¹O rasul-rasul ö gënanga ya moteke o malaekat ma behehongo gënanga. Ka o ngoru-ngoruminohi duru, önanga yoiki ma Jou ai Tau ika de' muläenge yo dotoko genangoka.

I tedekania gënanga ma imam wo mo mulia de' i wi nö ni niki yo böa, daha yo diai o doomu juru hakimi de o Yahudi

oka manga tutuda-tutuda. Ahaō önanga ya huloko o nyawa yoiki ya lē o rasul-rasul gēnanga o bui ino ya ao ya himanga önanga. ²²Ma' oraha o nyawa ya hulo-huloko gēnanga i ma hi ädono o bui ika, önanga ya mäke ua o rasul-rasul gēnanga dokengoka. Ho' onanga yo lio, daha i hi ngahu o hali gēnanga o juru hakimika. ²³“Ma öraha ngomi mi ma hi ädono o bui ika,” önanga yato o juru hakimika, “ngomi mia mäke o bui ma ngorana gēnanga i kusi i hi do diai ino, de' yo go göa-göana manga go giria yo göana o ngoranoka. Ma' ma öraha ngomi mia helenga o ngorana gēnanga, o nyawa moi ö de mia mäke ua ma goronaka.” ²⁴Ma öraha ma Jou ai Tau ma go göana manga baluhu de' o imam-imam manga häeke yo ihene manga hi ngahu gēnanga, önanga i ma hi orikoka ua mangale o rasul-rasul gēnanga de' yo hawana aha okia yakunu i dadi. ²⁵Aha ino wo böa wo ma tēngo o nauru wo ao o abari nēnanga, “Ni ihene! O nyawa Tua-tuanga nia tumu-tumunguku o bui oka gēnanga, öraha nēnanga ma go giria ya dotoko o nyawa yo wöe-wöe ika ma Jou ai Tau oka!” ²⁶Ma Jou ai Tau ma go göana manga baluhu gēnanga i ma ki niki de' yo go göa-göana, yoiki ya lē o rasul-rasul gēnanga i hi gali oli. Ma' onanga ya lē ka ya hi do diai, hababu önanga ya modongo o nyawa yo wöe-wöe ika; uha-uha o nyawa yo wöe-wöe gēnanga done ya kaweli önanga de' o helewo.

²⁷O rasul-rasul gēnanga ya ao ya hi ngohama ya himanga o juru hakimi. Daha ma imam wo mo mulia wa tailako önanga. ²⁸Unanga wa temo, “Ngomi mi ni duhunoka ngini mia gou-goungu, hupaya uha ni dotoko mangale o nyawa gēnanga. Ma' oraha nēnanga abe ika nia mäke okia ngini nia diai oka! Ngini ni hi barihoko nia do dötoko gēnanga o Yerusalem nia modeke, de' ngini i holoi ni mau ni mi kalaki, ngomi mi dadi o hababu wo honenge o nyawa gēnanga.”

²⁹O Petrus de' o rasul-rasul ma homoa yo haluhu, “Ngomi kiani mi wi hi moteke ma Jou Madutu de' mia hi motekua o nyawa. ³⁰O Yesus ngini ni wi salib oka, ma nanga ete de nanga tohora manga Jou Madutu wi hi wango okali o honengino. ³¹De' ma Jou Madutu wi hi doakoka unangika ai gogere i ro rete-rete de' ai kuaha i ko kurutiē hokä o Tutuda de' Wo hi hö ho halamati; hupaya o Israel oka ya hi döaka öraha mangale i ma toba manga baradoha de' ya mäke o apongo. ³²Ngomilä o hakihi-hakihi mangale mata-mata gēnanga - ngomi de' ma Jou

Madutu ai Womaha ö ma Jou Madutu wo hi döaka hagala o nyawa ika ya mö mote-moteke ai pareta.”

³³Ma öraha o Agama ma Juru Hakimi yo ihene gënanga, önanga yo ngamo duru, hi ädono önanga i ma katuru mangale yä toma o rasul-rasul gënanga. ³⁴Ma’ o juru hakimi manga hi dogoronaka gënanga naga o Farisi oka ma nyawa wo ma têngo ai romanga o Gamaliel. Unanga wo doto-dotoko o agama, de duru i wi horomati o nyawa mata-mata. Unanga wo ma oko daha wä huloko o nyawa ya ao ya hi hupu o rasul-rasul gënanga öraha ma huhutulu. ³⁵Ahao ünanga wä temo o Agama ma Juru Hakimika gënanga, “Roria dodoto o Israel oka ma nyawa! Nia tibanga ni hi do diai mangale okia aha Roria dodoto nia diai o nyawa ika nënanga. ³⁶Hababu ma hira i dadi oka o Teudas, wo ma m̄ao ai diri o nyawa yo lagoonagomo, hi ädono ngadeke done ho ya ratuhu iata o nyawa i wi niki ünanga. Ma’ unanga i wi toma de’ mata-mata i wi nö ni niki i ma ki tingaka ho ha hi bari-barihi, de to ünanga ö ai higarö ma i hihangoka. ³⁷I böto de gënanga, ma öraha naga o ge getongo o nyawa, i pudali ena gënanga o Yudas, o Galilea ino ma nyawa. Hababu ai bo baja, o nyawa manga ngöe i wi niki ünanga. Ma’ unangö i wi tomaka de’ mata-mata i wi nö ni niki i ma ki tingaka ho ha hi bari-barihi. ³⁸Ho’ oraha nënanga de okia i dadi nënanga, ahi hi daaere ëna hoko nënanga: uha ni diai okia naga o nyawa ika nënanga, ha m̄ala ika dika önanga. Hababu nako manga do dötoko de’ manga manarama önanga nënanga naga o nyawa ino, done manga do dötoko de’ manga manarama gënanga aha i hihanga. ³⁹Ma’ nako gënanga ma Jou Madutu ino i böa, done Roria dodoto aha ni akunua nia utumu önanga. Ma’ mudukua i nyata aha Roria dodoto ni wi lawani ma Jou Madutu.”

Ai hi daaere o Gamaliel gënanga o juru hakimi ya tarima. ⁴⁰O rasul-rasul gënanga yä ahoko, daha yä gohara, aha ino yä duhunu yo dotokoli mangale o Yesus. I böto de gënanga, daha önanga ya pidili. ⁴¹O rasul-rasul gënanga ka de ya porete o Agamaka ma Juru Hakimi gënanga de manga mörene, hababu ma Jou Madutu wo hi tatapu i böto önanga kiani ya mäke o hangihara mangale hababu o Yesus. ⁴²De’ o wange hi getongo ma Jou ai Tau oka de’ o nyawa manga tau-tau ika, önanga i ma togu-togumua yo dotoko de’ i hi ade-ade o Abari ma Oa mangale o Yesus, ünanga o Koano Wo hi ho halamati i hi jaji oka gënanga.

O nyawa ya tumidi ya riwo-riwo

6 O Yesus i wi nö ni niki i holoi i tedekana i holoi yo dogo yo wöe. Ma öraha gënanga yo nö ni niki o Yahudi oka ya no näko-näko o Yunani oka ma demo, ya igo ua yo nö ni niki o Yahudi ma nyawa ma dutu oka ika. Ya näko-näko o Yunani oka ma demo gënanga yo temo, “Mia ngo ngoheka ngomi yo fäo-fäoka ya mäke ua o ro riwo ma hidoku i ma hi baajanga o wange i hi geto-getongo, ma öraha ya hi kodoku o nyawa yo wöe-wöe ika.” ²Hababu gënanga, o rasul ya ngimoi de ya hinoto gënanga ya toomu mata-mata yo ni niki de’ ya temo onangika, “I torou nako ngomi mi ma togumu mi hi ngahu ma Jou Madutu ai demo, hababu kiani mi hi dailakohi mangale o inomo. ³Ho’, koaho Roria dodoto nia iriki nia hi dogoronaka roria dodoto o nyawa ya tumidi to önanga manga wo wango i ya oa de’ ya kuaha ma Jou Madutu ai Womaha de yo sawaro, ngomi i yakunu mia hi döaka o manarama i hi dailako o hali nënanga; ⁴hababu ngomi mia mau mi ma niata de’ mi hi ngahu ma Jou Madutu ai demo dika.”

⁵O nyawa mata-mata gënanga i hi goungu o rasul-rasul manga go gahoko gënanga. Daha önanga i wi iriki o Stefanus, o nyawa wo ma têngo duru wi ngaku o Yesus ika de’ i wi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha. Ya hi di irikö: o Filipus, o Prokhorus, o Nikanor, o Timon, o Parmenas, de’ o Nikolaus o Antiokhia ino; ünanga o Yahudi oka ua ma nyawa, ma’ unanga wo wohamoka o Yahudi oka ma agama ika. ⁶Ya tumidi o nyawa gënanga ya ao o rasul-rasul ika, daha o rasul-rasul gënanga i ma niata de’ ya gähoko ma Jou ai barakati mangale önanga.

⁷Hoko gënanga o abari ma Jou Madutu ino i holoi yo do gerewoto de’ i wi nö ni niki o Yesus o Yerusalem oka ö i holoi i dogo yo wöe. De’ manga ngöe o imam-imam ö i wi ngaku o Yesus ika.

O Stefanus i wi tagoko

⁸Ma Jou Madutu duru wi hi barakati o Stefanus ika, hi ädono ünanga wo diai ma ngöe i hëra-hëranga de’ o hali ka biaha ua o kawaha manga hi dogoronaka. ⁹Ma’ naga o nyawa i wi dohata ünanga; önanga gënanga o puji ma tau ma goronaka yo mo manarama ya hi romanga o Nyawa yo Lo lapahi oka manga Puji ma Tau. O puji ma tau oka gënanga yo mo manarama

ganga o Yahudi oka ma nyawa o Kirene de' o Aleksandria ino. Onanga de o Yahudi oka ma nyawa o Kilikia de' o Asia ino i ma teke ributu de o Stefanus. ¹⁰Ma' onanga yakunua i wi lawani okia o Stefanus wo temo, karana ma Jou Madutu ai Womaha i wi hi döakoka unangika o sawaro mangale wo temo-temo. ¹¹Hababu gënanga önanga ya hewa o nyawa ya muruono naga la yo temo, "Ngomi mi ihene o nyawa gënanga wa hi kauku o Musa de' ma Jou Madutu!" ¹²Hoko gënanga önanga ya hi ngohama o demo o nyawa yo wöe-wöe, de' o Yahudi oka manga tutuda, de o guru-guru agama. Daha önanga yoiki i wi tagoko o Stefanus, aha i wi ao ünanga i wi hi himanga o Agama ma Juru Hakimika. ¹³De' onanga ö ya hi himangino o hakihi-hakihi i hi döaka o hi tararono i elu-eluku mangale o Stefanus. O hakihi-hakihi gënanga yato, "O nyawa ne ünanga wo ma togu-togumua wa tēmo i to torou ma Jou ai Tau i tebi-tebini, de' wa tēmo i torou ma Jou Madutu ai Tita o Musa wo hi ngo ngahungahu. ¹⁴Ngomi mihenoka ünanga wo temo, o Yesus o Nazaret ino gënanga aha wa kilianga ma Jou ai Tau nënanga, daha wa tagali mata-mata nanga adati de nanga atoranga o Musa wo hi guti-guti oka ngone ino!" ¹⁵Mata-mata o nyawa yo böa-böa ino o Agama ma Juru Hakimi ma döomu ma göronaka gënanga ka i wi pulono o Stefanus. De' oraha gënanga o Stefanus ai biono ya mäke hokä o malaekat ma biono.

O Stefanus ai pidato

7 O imam wo mo mulia wi leha o Stefanus ika, "Bote mata-mata i hi ade-ade o nyawa gënanga i tiai?" ²O Stefanus wo haluhu, "Roria dodoto de' Bapa-bapa! Abe ika ni hi hi gihenohi ngohi! O Abraham nanga ete de nanga tohora ngone wo ma tururu uahi o Haran ika, ma öraha ünanga ka wo gogerohi o Mesopotamia oka, ma Jou Madutu wo mo mulia wo böa unangika ³de' wi temo, 'Na maḷa ika ani berera de ani roria dodoto. Noiki o berera ika aha ngohi to ni hi matoko ngona ika.' ⁴O Abraham wa maḷa o Kasdim ma berera, daha wo ma tururu o Haran ika. O Abraham ai ama wo honengoka, ma Jou Madutu wa diai o Abraham wo ma tururu o berera ino nënanga Roria dodoto de' Bapa-bapa mata-mata nio go gogere öraha nënanga. ⁵Oraha gënanga ka o hidoku moi ö de koiwa o berera nënanga ma Jou Madutu wi hi döaka o Abraham ika mangale i dadi o Abraham ai puhäka; ho Iou ma rio moi ö de koiwa i wi

hi döaka unangika. Ma' ma Jou Madutu wo jaji ünanga aha wi hi döaka o Abraham ika mangale i dadi ai puhäka o Abraham de ai difa uku. O raha gënanga o Abraham koiwa ai ngohaka. ⁶Ma' hoko nënanga ma Jou Madutu wi temo unangika, 'Ani difa uku aha yo gogere hokä o nyawa i ma hi do dogumika o nyawa ma homoa manga bereraka. Ma berera ma nyawa gënanga aha i ma gilaongo önanga de' ya aniaya o taongo o ratuhu iata ma dekana. ⁷Ma' ngohi aha ta hukumu o nyawa i ma go gilaongo önanga, de' onanga aha yo hupu o berera ino gënanga de' aha i hi huba ngohi o ngi oka nënanga.' ⁸Hoko gënanga wo temo i böto ai jaji ma ninikutu wo hi kuata de o huna ma datoro. O Abraham ai ngohaka, o Ishak wo ma kilau ino, o Abraham wi huna ünanga ma öraha ünanga ai umuru o wange tufange. Ma duru ino o Ishak ö wi huna ai ngohaka o Yakub. De' o Yakub ö wa hunali ai ngohaka ya ngimoi de ya hinoto, ena gënanga yo dadi o Yahudi oka ma nyawa manga ete de manga tohora.

⁹Nanga ete de nanga tohora gënanga i wi dohata o Yusuf ika, hi ädono önanga i wi hukunu ünanga wo dadi o gilaongo o Mesir oka. Ma' ma Jou Madutu wi to moteke ünanga, ¹⁰de' wi hi pidiloka ünanga hagala huha. Ma Jou Madutu wi hi döaka unangika o hininga ma oa-oa de' o sawaro ma öraha ünanga wi himanga o Firaun o Mesir ma koano, hi ädono o Firaun wi göraka ünanga wo gubernur o Mesir ma bereraka de' wa kuaha o Firaun ai kadato. ¹¹Ma duru ino i dadi ma öraha o habirokata ko ha amoko ya kiloliti o Mesir ma berera de' o Kanaan, hi ädono o nyawa duru yo hangihara. To ngone nanga ete de nanga tohora i ma mäke oka ua o inomo. ¹²Ma öraha o Yakub wo ihene naga o pine o Mesir oka ünanga wä huloko ai ngohangohaka, nanga ete de nanga tohora, duru ma do di hiraka yoiki dokengika. ¹³Ma öraha önanga yoiki ma hinotoka, o Yusuf wo ma hi ngahu ai roria dodotika ünanga gënanga o Yusuf. O raha gënanga daha ma koano Mesir wo hi öriki mangale o Yusuf ai roria dodoto. ¹⁴Ma duru ino o Yusuf wo hi dingoto o abari ai ama ika, ena gënanga o Yakub, mangale wo gähoko ünanga i ma kao mata-mata ai ria dodoto i ma tururu o Mesir ika - mata-mata naga ma nyawa ya mori tumidi de ya motoa. ¹⁵O Yakub wo ma tururu o Mesir ika, de' genangoka ünanga de nanga ete de nanga tohora yo hönenge. ¹⁶Ma duru ino manga mayeti yao i hi gi lio o Sikhem ika de' ya lungunu o lungunoka o Abraham wa ija-ijaka de o tiwi o hoana i amo-amoko o Hemor o Sikhem oka.

¹⁷Ma öraha i tigi oka ma Jou Madutu wo hi totomo ai jaji o Abraham ika, nanga hōana o Mesir oka yo dogo ka yo wōe. ¹⁸Ma duru ino wo ma tēngo o koano ma homoa wi näko ua o Yusuf, wo pareta o Mesir oka. ¹⁹O koano gēnanga wo ma hi gogule nanga hoana de' wa aniaya nanga ete de nanga tohora ika. Unanga wa pakisa önanga ya umo to önanga manga ngohangohaka daha i ma kilāu ino, hupaya yo do gumālā ika la' i honenge. ²⁰Ma öraha gēnanga o Musa wo ma kilāu; ünanga o ngohaka duru ko ai hailoa. O mede hange ma dekana ünanga i wi paliara ai ama ai tau oka, ²¹de' unanga i wi umo ika, o Firaun ngoi ora mi lē ünanga, daha mi paliara ünanga hokā ami ngohaka mahirete. ²²Hagala manga do dōtoko o Mesir ma nyawa i wi dotoko unangika, de' unanga wo dadi o nyawa duru wo kuaha ai demo de' ai manarama ma goronaka.

²³Ma öraha o Musa ai umuru o taongo moruata, i puda o ngigo ai hininga ma goronaka mangale woiki wa lega manga wo wango de manga manarama sarakia o Israel oka ma nyawa. ²⁴Daha ünanga wi māke wo ma tēngo onangino i wi aniaya o Mesir oka ma nyawa wo ma tēngo; ünanga wi riwo o nyawa i wi o aniaya gēnanga, de wi toma o Mesir ma nyawa gēnanga. ²⁵O Musa wato bote ai nyawa aha i mangarati ma Jou Madutu wi päke ünanga mangale wa hi lapahi önanga. Ma' i nyata önanga i mangarati ua. ²⁶Yarehino ünanga wa māke oli o Israel ma nyawa ya hinoto i ma ka ngamo, daha ünanga wo hi dailako wa hi dame önanga. Unanga wa temo, 'Ngini nēnanga ka o ria dodoto. Ya dodoa ngini ni ma ka ngamo?' ²⁷Ma' o nyawa wi goha-gohara ai dodiawo gēnanga wi hitomo o Musa ma datekika daha wo temo, 'O nagona i ni goraka ngona no dadi mia tutuda de' no mi to tailako ngomi o nagona ya tia de o nagona ya howono? ²⁸Bote ngona no mau no hi toma ngohi oli, hokā ngona ni toma o Mesir ma nyawa känugono?' ²⁹Ma öraha o Musa wo ihene okia wo temo o nyawa gēnanga, o Musa wōara o Mesir oka daha wo gogere o Midian ma bereraka. Dokengoka ünanga wo ma māke o ngohaka ya hinoto.

³⁰O taongo moruata i paha, wo ma tēngo o malaekat wo böa o Musa ika o tonaka ma ko kakahaka o Sinai ma Loku ma datekoka. O malaekat gēnanga i böa o uku ma goronaka o hōngana yo uku ma go giria i tokara. ³¹O Musa wo hēranga wa māke o hali gēnanga, hi ādono ünanga wōiki wo ma hi tigi-tigika la' wo hi öriki okia gēnanga. Daha ünanga wo ihene ma

Jou ai ilingi wo temo, ³²‘Ngohi ani ete de ani tohora manga Jou Madutu; ngohi ma Jou Madutu o Abraham ino, o Ishak ino, de’ o Yakub ino.’ O Musa wo hawana wo haharoka hi ädono wo moroënoka ua wa mäke o höngana gënanga. ³³Daha ino ma Jou wo temoli, ‘Naikokahi ani sandal no ma hi noa-noa īle gënanga, hababu o tonaka o ngi ngona no ma oko ino gënanga gänga o tonaka ma debi-debini. ³⁴Ngohi ta mäke oka de’ to ho hininga manga hangihara ma dubuho ahi umati o Mesir oka. Ngohi to ihenoka to önanga manga daiana de’ ngohi to uti mangale ta hi lapahi önanga. Oraha nënanga, na ino! Ngohi aha to ni hulokoli ngona o Mesir ika.’

³⁵O Musa nenangala o Musa i wi ngaku-ngakua o Israel oka ma nyawa de’ i wi tila de o demo nënanga, ‘O nagona i ni gorakoka ngona no dadi mia tutuda de’ no mi to tailako mia hali ngomi?’ Ma’ ngaro hoko gënanga ma nyawa ünanga ma Jou Madutu wi huloko mangale wo dadi o tutuda de’ wa hi halamati, de o ro riwo o malaekat ino i böa unangika o höngana i to toka-tokara gënanga. ³⁶O Musa gënanga wa tuda o Israel oka ma nyawa yo hupu o Mesir oka de’ wo diai i hëra-hëranga de’ o hali ka biaha ua o Mesir oka, o Ngöto ma Doka-dokaroka de’ o tonaka ma ko kakahaka o taongo moruatino ma dekana. ³⁷Ma Musa ne unangö wa temo o Israel ma nyawa ika, ‘Ma Jou Madutu aha wi ni hi döaka nginika wo ma tēngo o nabi wi iriki nia hi dogorona ino mahirete, i ma tero hokä ünanga wo hi iriki ngohi.’ ³⁸O Musa o Israel oka ma nyawa manga hi dogoronaka o tonaka ma ko kakahaka, wo dadi o do dohanga mangale o malaekat i wi temo unangika o Sinai ma Loku oka de to ngone nanga ete de nanga tohora. Unanga wa tarima ma Jou Madutu ino o abari ma ngango mangale wo hi ädono ngone ino.

³⁹Ngaro hoko gënanga to ngone nanga ete de nanga tohora i wi hi ngounua unangika. Onanga i wi tila ünanga de yo igo i ma idulu o Mesir ika. ⁴⁰Onanga yo temo o Harun ika, ‘No mi diai o gikiri mangale ngomi, hupaya o gikiri gënanga i mi tuda ngomi. Hababu ngomi mi wi hi orikoka ua okia i dadi de o Musa gënanga, wo mi ao-ao ngomi mi hupu o Mesir ino!’ ⁴¹Daha öraha gënanga önanga yo diai o dulada moi o hapi ma ngohaka, dahao önanga i hi huba de o hu huba o dulada ika gënanga de’ yo diai o rameanga mangale ya puji okia naga ya do diai önanga mahirete. ⁴²Ma Jou Madutu wä mala ika önanga de’ wa pidilika önanga ya huba o murumu-murumu o dihangoka.

Gënanga i ma moteke okia i tulihi o nabi-nabi manga buku ma goronaka. Hoko nënanga:

‘Hei o Israel oka ma nyawa! Mangale ngohi ua,
ngini nia toaka de’ ni hi huba o aiwani o taongo moruata
ma dekana o tonaka ma ko kakahaka.

⁴³ O gikiri Molokh ma tau-tau ni hi do dotao
de nia gikiri o murumu ma dulada, ena gënanga o Refan;
gënanga ma dulada ngini nia diai mangale nia huba.

Hababu gënanga ngohi aha ti ni umo hi ädono ko ha gurutika
o Babel ma berera ma hononga.’

⁴⁴O döomu ma tau-tau o ngi ma Jou Madutu wo böa o nyawa
ika ha mäke to ngone nanga ete de nanga tohoraka o tonaka
ma ko kakahaka. O tau-tau gënanga yo diai i moteke ma Jou
Madutu ai pareta o Musa ika, de’ i moteke ma düuku ma Jou
Madutu wi hi matoko o Musa ika. ⁴⁵Ma duru ino o tau-tau
gënanga yao gila-gila ngone nanga ete de nanga tohora ma öraha
önanga de o Yosua yoiki ya ora to ngone nanga berera nënanga
o nyawa yo ko kuaha ino ma Jou Madutu wa duhu oka to
önanga manga himangoka. O tau-tau gënanga naga genangoka hi
ädono ma öraha o Daud. ⁴⁶O Daud wa sanangi ma Jou Madutu
ai hininga de wo gahoko unangika hupaya ünanga wi hi gumala
wo diai o tau moi mangale ma Jou Madutu o Yakub wi huba-
huba gënanga. ⁴⁷Ma’ o Salomo wo hi goko o tau mangale ma
Jou Madutu.

⁴⁸Ma’ ma Jou Madutu duru wo lamo-amoko wo gogerua o
tau o nyawa yo do diai ma goronaka; hababu o nabi manga
buku ma goronaka i tulihi hoko nënanga,

⁴⁹ ‘O dihanga naga ahi kuruhi i mo mulia,
de’ o dunia ahi Iou ma hohole.

O tau okia ngini ni mau ni hi goko mangale ngohi?

O ngi kiaka mangale ngohi to ma togumu?

⁵⁰ Ko i gougua ngohi mahirete to hi dadi oka hagala moi-moi?’
hoko gënanga ma Jou Madutu wo temo.

⁵¹Ka o gogule ua nia häeke ma dogowini Roria dodoto, de’
hoko gënanga ma huha ni wi hi ngounu ma Jou Madutu ika!
Nia ngauku duru ya topongono ma Jou Madutu ai demo ika!
Roria dodoto ka ni ma ke tero de nia ete de nia tohora; ni ma
togu-togumua nia lawani ma Jou Madutu ai Womaha! ⁵²Bote
naga o nabi ya aniaya ua nia ete de nia tohora? Onanga yä toma
ai hü huloko-hü huloko ma Jou Madutu ino kahuruonikahi wo

hi ngahu oka ma Jou Madutu ai Gilaongo wo to tia i gënanga aha wo böa. De' oraha nënanga ngini ni wi motekua de' ni wi toma ma Jou Madutu ai Gilaongo gënanga. ⁵³O malaekat-malaekat i hi ngahu oka ma Jou Madutu ai pareta nginika, ma' ngini nia motekua!"

O Stefanus i wi kaweli de o helewo

⁵⁴Hoko gënanga o Agamaka ma Juru Hakimi yo mo manarama gënanga yo ihene mata-mata o Stefanus wo temo, önanga manga hininga yo hiri de' duru yo ngamo unangika. ⁵⁵Ma' o Stefanus i wi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha, wa pulono o dihangile. Unanga wa mäke ma Jou Madutu ai mulia de' o Yesus wo ma oko o ngi wo ko kuaha ma Jou Madutu ai giama ma hononga ma nirakoka. ⁵⁶"Nio lega," o Stefanus wato, "ngohi ta mäke o horoga i helenga de' o Nyawa manga Ngohaka wo ma oko ino ma Jou Madutu ai nirakoka!"

⁵⁷O juru hakimoka yo mo manarama gënanga ya tamunu to önanga manga ngauku de i ma pöa-pöaka, daha ka ma moika i wi kudoti o Stefanus. ⁵⁸Onanga i wi tauru ünanga i wi hi hupu o kota ma poretika, dahao i wi kaweli de o helewo. Hagala o nyawa ya ho hakihi okia i dadi gënanga i hi do dogumika to önanga manga päkeanga o goduru wo ma tēngo ika, ai romanga o Saulus. ⁵⁹Onanga ma go giriaka i wi kaweli o Stefanus, o Stefanus wo ma hi boaka, "Jou Yesus, na tarima to ngohi ahi womaha!" ⁶⁰Daha ünanga wa tilabuku de' wo ma pöaka de ai ilingi ko ha kuatile, "Jou, uha manga baradoha nënanga, na hi tapalu onanguku!" Wo temo i böto hoko gënanga ünanga wo honengoka.

8 De' o Saulus ö wo sanangi mangale o doma gënanga.

O Saulus wa aniaya o jemaat

O wange genangö o jemaat o Yerusalem oka muläenge ya giniki, hi ädono mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku, sowali ua o rasul-rasul, ha hi bari-barihi mata-mata o Yudea de' o Samaria ma daera ika. ²Hagala o nyawa i wi modo-modongo ma Jou Madutu ika i wi lungunu o Stefanus de' i wi gari ünanga de duru manga hininga i huha.

³Ma' o Saulus wo hi gila-gila dika wa lingiri wa binaha o jemaat. Unanga woiki o tau-tau ika de' wa tauru wa hi hupu o

Moi o kota o Yudeaka. (8:1)

nyawa yo ngaku-ngaku, daha wa hi ngohama önanga o bui ma gorona ika.

O Abari ma Oa ma Jou Madutu ino i hi abari o Samariaka

⁴O nyawa yo ngaku-ngaku i ma hi ko ka barihika gënanga i hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino gënanga okia ika honanga. ⁵O Filipus woiki o Samaria ma kota ika de' wo hi ngahu hagala o nyawa ika dokengoka, mangale o Koano Wo hi ho halamati wi hi jaji oka ma Jou Madutu. ⁶Ma öraha hagala o nyawa yo ihene o Filipus wo temo de' onanga ya mäke i hërahëra wa diai, manga ngöe onangino i hi gihene okia o Filipus wo temo. ⁷Hababu o womaha ma dorou i hupu oka de i ma pöapöaka o nyawa manga ngöe ino ya ngoha-ngohama o hetanga. O nyawa yo lugu-lugu de' yo suga-suga ö manga ngöe wa hi togumu. ⁸Hagala o nyawa o Samaria ma kotaka gënanga duru yo mörene.

⁹O kotaka gënanga naga o nauru wo ma têngo ai romanga o Simon, öraha muruono naga i böto ma dekana wa diai o Samaria ma nyawa yo hëraha mangale to ünanga ai gumaterika.

Unanga wa temo hagala o nyawa ika, ünanga o nyawa ka biaha ua. ¹⁰O nyawa mata-mata o kotaka gënanga, mata-mata o kawaha duru manga hininga unangika. Onanga yato, “O nyawa nënanga naga ma Jou Madutu ai kuata o nyawa ya ko ki nako hokä ‘O Kuata i Amo-amoko’ gënanga.” ¹¹Duru ko ha dekanoka ünanga wa hëranga hagala o nyawa de ai gumatere ma kuata, hi adono önanga duru manga hininga unangika. ¹²Ma’ o Filipus wo hi abari onangika mangale o Abari ma Oa de mangale sarakia ma Jou Madutu aha wo pareta hokä o koano de’ mangale o Yesus Kristus, o Koano Wo hi ho halamati gënanga. Onanga yo ngaku o abari o Filipus wo hi ado-adonoka, daha önanga ya ohiki – ya oa o nyawa o nauru ya oa o nyawa o ngoheka. ¹³O Simon mahirete ö wo ngaku. De’ i wi ohiki i böto, ünanga gila-gila wi niki o Filipus. I ho hëra-hëranga i dadi o Simon i wi diai duru wo hëranga.

¹⁴O rasul-rasul o Yerusalem oka yo ihene o Samaria ma nyawa ya tarimaka ma Jou Madutu ai demo. Ma hababu gënanga önanga yä huloko o Petrus de’ o Yohanis dokengika. ¹⁵Ma öraha o Petrus de’ o Yohanis i ma hi ädono, önanga i ma niata mangale o Samaria ma nyawa gënanga hupaya önanga ya mäke ma Jou Madutu ai Womaha, ¹⁶hababu ma Jou Madutu ai Womaha i böa uahi ya kuaha o nyawa moi ö onangino; önanga ya ohiki dahao de ma Jou Yesus ai romanga dika. ¹⁷Daha o Petrus de’ o Yohanis ya kelenga to önanga manga giama o Samaria ma nyawa manga loku oka gënanga; önanga ya tarima ma Jou Madutu ai Womaha.

¹⁸O Simon wa mäke hababu o rasul-rasul ya kelenga manga giama hagala o nyawa manga loku oka gënanga, ma Jou Madutu ai Womaha wa hi döaka onangika gënanga. Karana gënanga o Simon wao o tiwi o Petrus ika de’ o Yohanis ika, ¹⁹daha wo temo, “Ni hi hi döaka ngohino o kuaha genangö hupaya nako to ngohi ahi giama ta kelenga o nagona ika dika, o nyawa gënanga aha ya tarima ma Jou Madutu ai Womaha.”

²⁰Ma’ o Petrus wo haluhu, “No bodito ngona de’ ani tiwi! Ngona nato bote ma Jou Madutu ai ngongike yakunu na ija de o tiwi? ²¹Ngona koiwa ani haku mangale no mi niki to ngomi mia manarama ma goronaka, hababu ani hininga i tiai ua ma Jou Madutu ika. ²²Hababu gënanga na mala ani hiningaka i to torou gënanga, de’ no gahoko ma Jou ika hupaya ünanga wo hi apongo ani dibanga i to torou gënanga! ²³Hababu ngohi to hi

öriki ngona i ni ömanga de o hininga ma hiri de' o dorou i ma gilaongo."

²⁴Daha o Simon wo temo o Petrus de' o Yohanis ika, "Ni hi riwo ni gahoko ma Jou ika hupaya ka moi ö de koiwa i dadi ngohino, roria dodoto ni hi demo-demoka gënanga."

²⁵I paha önanga i hi döaka o hakihi de' i hi ngahu ma Jou ai demo, o Petrus de' o Yohanis i ma idulu o Yerusalem ika. De' manga do dagi ma goronaka, önanga i hi ngahu o Abari ma Oa gënanga o kapongo ma ngöe-ngöe o Samariaka.

O Filipus de wo ma tēngo o Etiopia ino ai pangkati ma gö gurutīle

²⁶Ma Jou ai malaekat wo ma tēngo i wi temo o Filipus ika, "Ika no ma goraka! Noiki na meta o korehara īle o ngëkomo i ma dohanga o Yerusalem de o Gaza." O ngëkomo gënanga i ridi. ²⁷⁻²⁸O Filipus ö ka wo ma goraka. Oraha gënanga naga o nyawa wo ma tēngo o Etiopia ino ai pangkati ko ha gurutīle ai do dagi ma goronaka ma go giriaka wo lio ai berera ika. O nyawa gënanga o nyawa wo ma tēngo ai pangkati ko ha gurutīle wo göana mata-mata ami da gakunu o ngo Kandake, o koano o ngoheka o Etiopia ma kotaka. O nyawa gënanga woikoka o Yerusalem ika mangale wo puji ma Jou Madutu ika de' oraha nēnanga wo lio ma go giria de ai kureta. Oraha wo gogeruku ai kureta ma goronaka gënanga ünanga wa basa o Nabi Yesaya ai Buku. ²⁹Ma Jou Madutu ai Womaha i wi temo o Filipus ika, "Noiki no ma hi tigi-tigika o kureta ika gënanga." ³⁰O Filipus woiki wo ma hi tigi-tigika o kureta ika gënanga, daha ünanga wo ihene o nyawa gënanga wa basa o Yesaya ai Buku. O Filipus wi leha unangika, "Bote Tuanga no mangarati Tuanga no bo basa-basa gënanga?"

³¹O nyawa gënanga wo haluhu, "Sarakia ngohi to mangarati, nako ko moi ua i hi hi tararono ngohi ino?" Daha ünanga wi ahoko o Filipus wo doa ai kureta īle de' wo gogere de de ünanga. ³²O ayat-ayat nenangala wa bo basa-basa gënanga,

"Unanga hokä o duba ya tuda mangale ya toaka,
hokä o duba ma ngohaka i poakua nako ya guti ma gogo,
hoko gënanga ünanga ka o demo o döaka moi ö de koiwa
wo temo.

³³Unanga i wi hi kauku de' i wi hi diai de ma diai ua.
Ai jiwa ya rahuku o dunia ma himangoka,

hi ädono o nyawa moi ö de koiwa yakunu i hi ade-ade mangale ai difa uku.”

³⁴O Etiopia ino ai pangkati ma gö gurutīle gënanga wo temo o Filipus ika, “Abe ika no hi hi ngahu ngohino, o nagona ai dumutu o nabi nënanga? Ai diri mahirete, ekola o nyawa ma homoa?” ³⁵De o Filipus ö wo muläenge wo ade-ade; ünanga wa päke o ayat-ayat gënanga hokä ma do di hiraka mangale wo hi ngahu o Abari ma Oa mangale o Yesus, ai pangkati ma gö gurutīle ika gënanga. ³⁶O do dagi ma hi dogoronaka, önanga i ma hi ädono o ngi moi ika naga o akere. Wo po pangka-pangkati gënanga wo temo, “No lega gënanga naga o akere! Okiahi ma kuranga mangale ngohi to ma ohiki?”

[³⁷O Filipus wo temo, “Nako Tuanga no ngaku de ani hininga ma gahumu, Tuanga yakunu no ma ohiki.”

“Ngohi to ngaku o Yesus Kristus ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka,” wo temo o pangkati ma gö gurutīle o Etiopia ino gënanga.]

³⁸Daha ünanga wa huloko ai kureta i ma togumu; ahao önanga ya hinoto, o Filipus de’ wo po pangka-pangkati gënanga, yo uti o akere ma gorona uku de’ o Filipus wi ohiki ünanga. ³⁹Ma öraha önanga yo hupu o akerīle, ma Jou Madutu ai Womaha i wi lē o Filipus genangino. Ai pangkati ma gö gurutīle o Etiopia ino gënanga ko wi mäke oka uali ünanga gënanga. De ai mörene o pangkati ma gö gurutīle gënanga ai do dagi wo hi gila-gila. ⁴⁰I ma todokana o Filipus naga o Asdod oka. De’ ma öraha ünanga wo hi gila-gila ai do dagi, ünanga wo hi abari o Abari ma Oa mangale o Yesus o kota-kotaka mata-mata, hi ädono ünanga wadono o Kaisaria ika.

O Saulus wo ma toba

(Orr. 22:6-16, 26:12-18)

9 Oraha gënanga o Saulus ka hoko genangika dika wo igo wa aniaya de’ wa toma ma Jou Yesus i wi nö ni niki. Unanga woiki ma imam wo mo mulia ika, ²de’ wo gahoko o kuaha ma hurata mangale woiki o Yahudi manga puji manga tau ma balu-baluhika o Damsyik oka, hupaya nako ünanga wa mäke dokengoka o nyawa yo ngaku-ngaku o Yesus ika, ünanga wakunu wa tägoko önanga de’ wa ao önanga o Yerusalem ika.

³Ma öraha ai meta o Damsyik ika, öraha wo tigi oka de o kota gënanga, i todokanino o dararono moi o dihanguku i tararono i wi kilolitino o Saulus. ⁴Unanga wo ruba o tonakuku daha wo ihene o ilingi moi i temo unangika, “Saulus, Saulus! Ma hababu okia ngona no hi aniaya ngohi?”

⁵O Saulus wo leha, “Ngona o nagona, Tuanga?”

O ilingi gënanga i haluhu, “Ngohi o Yesus, ngona no hi o aniaya. ⁶Ma’ oraha nënanga no momiki de’ no wohama o kota ika. Dokengoka aha i ni hi ngahu ngona ika okia kiani ngona na diai.”

⁷O nyawa i wi nö ni niki o Saulus ya todokana hi ädono ko yo ilingua; karana önanga yo ihene o ilingi gënanga, ma’ o nyawa moi-moi ua ö ya mäke. ⁸Daha o Saulus wo ma oko de’ wa helenga ai lako, ma’ ai lako okia-kia oka ua ö yakunu wa mäke. Ho’ onanga ya sö ika ai giamika de’ i wi tuda ünanga i wi hi ngohama o Damsyik ika. ⁹O wange hange ma dekana ünanga wo ma hi orikua de’ ma dekana gënanga ünanga wo lomua de wokerua mata-mata.

¹⁰O Damsyik oka naga wi nö ni niki ma Jou Yesus ai romanga o Ananias. O lo lega moi ma goronaka, ma Jou wi temo unangika. Ma Jou wato, “Ananias!”

O Ananias wo haluhu, “Ngohi, Jou.”

¹¹Daha ma Jou wi temo, “Ika no ma goraka öraha nënanga. Noiki o Yudas ai tau ika o Ngëkomo i Riko-rikotoka. No leha dokengoka o nyawa ai romanga o Saulus ai ahali o Tarsus ma kota ino. O nyawa gënanga wo ma niata ma go giria, ¹²de’ o lo lega moi ma hi dogoronaka ünanga wi mäke wo ma tēngo o nauru, ai romanga o Ananias, wo böa unangika de’ wa kelenga ai giama ai lokuku hupaya ünanga wakunu wo ma hi orikokali.”

¹³O Ananias wo haluhu, “Jou, ngohi to ihenoka o nyawa manga ngöe i ma teke ade-ade mangale o nyawa ne ünanga, ma bo boloi mangale o aniaya-o aniaya ünanga wa diai oka ani umatika o Yerusalem oka. ¹⁴De’ oraha nënanga ünanga wo böaka nenangino de o hi gumala o imam-imam manga häekoka mangale wa tagoko mata-mata o nyawa i ni ngaku-ngaku ngona ika.”

¹⁵Ma’ ma Jou wi temo o Ananias ika, “Noiki dika! Hababu ngohi ti irikoka ünanga mangale wo hi leleani ngohi, hupaya ünanga wo hi abari mangale ngohi o hoana i lago-agomo ma homoa ika yo agama uahi de o Yahudi oka manga agama, de’ o

ko koano ika de o Israel ma umatika ö. ¹⁶De' ngohi mahirete aha to hi matoko unangika mata-mata o hangihara, kiani ünanga wa tagongo karana ngohi."

¹⁷Ma o Ananias ö woiki o tau ika gënanga, de' wa kelenga ai giama o Saulus ai Iokuku. "Ria dodoto Saulus," o Ananias wato, "o Jou Yesus Ria dodoto ni mäke o ngëkomo ma hi dogoronaka ma öraha Ria dodoto ma go giriaka no tagi nenangino, ünanga wo hi huloko ngohi to böa hupaya Ria dodoto yakunu no ma hi orikoli, de' i ni kuaha ma Jou Madutu ai Womaha." ¹⁸Oraha gënanga dika okia naga moi hokä o nawoko ma unaha i tiha o Saulus ai lako ino, de' unanga wo ma hi orikokali. De unangö wo momiki, daha wi ohiki. ¹⁹De' wołomo i böto, ünanga i dadi wo kuatokali.

O Saulus wa dotoko o Damsyik oka

O Saulus wo gogere o Damsyik oka de i wi nö ni niki o Yesus o wange muruono naga ma dekana. ²⁰Unanga gila-gila woiki o puji ma tau-tau ika, de' muläenge wo hi abari o Yesus gënanga ma Jou Madutu ai Ngohaka.

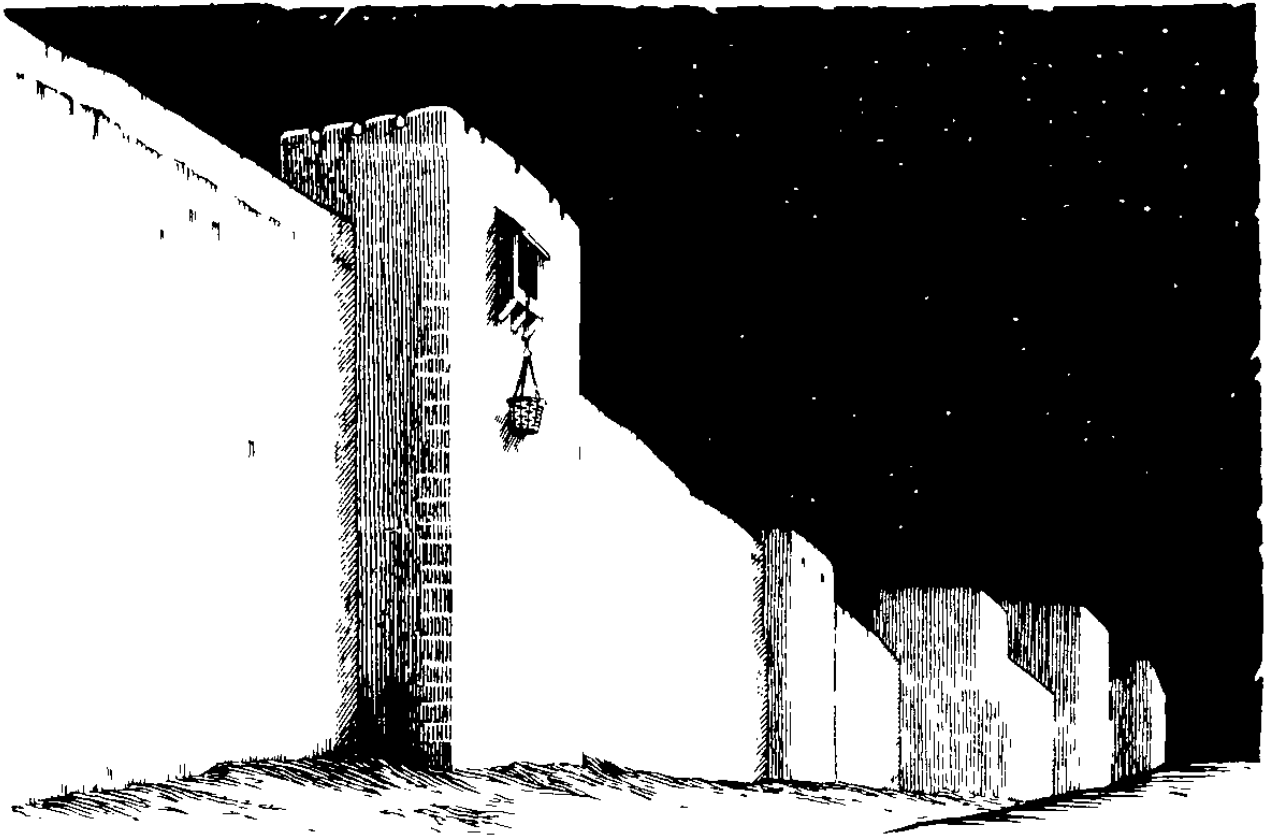
²¹Mata-mata o nyawa yo hëranga i wi gihene o Saulus. Onanga yo temo; "Mode ko i goungua ünanga o Yerusalem oka wa tomaka o nyawa mata-mata yo ngaku-ngaku o Yesus ika? Unanga wo böa nenangino hababu mangale wa tagoko de' wa ao önanga o imam-imam manga häekika!"

²²Ma' o Saulus i holoi i kuata wo manarama. Ma nyonyata-nyonyata ünanga wo hi himanga mangale o Yesus hoko gënanga wi ngaku, o Yesus gënanga o Koano Wo hi ho halamati, hi ädono o Yahudi oka ma nyawa yo go gogere o Damsyik oka yakunoka ua i wi paluhu.

²³Oraha muruono naga ma dekana i paha ika o Yahudi oka ma nyawa i ma hi ka garo mangale i wi toma o Saulus. ²⁴Ma' manga hininga ma dorou önanga wo hi öriki unangika. O hutu de' o wange önanga i wi göana o kota ma ngorana ma amo-amokoka mangale i wi toma ünanga. ²⁵Ma' o hutu moi uku, i wi nö ni niki o Saulus i wi Ië ünanga, daha i wi wora o karaja moi ma goronaka i hi dilakuru o kota ma be beno.

O Saulus o Yerusalem oka

²⁶O Saulus woiki o Yerusalem ika, de' dokengoka ünanga wo hi dailako wo ma hi dogo de i wi ni niki o Yesus. Ma' onanga

O Saulus i wi wora moi o karaja ma goronaka. (9:25)

i wi modongo unangika, hababu önanga yo ngakua ünanga i gou-goungu wo dadi oka wi ni niki o Yesus. ²⁷Ma duru ino o Barnabas wa ika unangika daha wi ao o rasul-rasul ika. O Barnabas wa hi ade-ade onangika mangale sarakia o Saulus wi mäke ma Jou o ngëkomo ma hi dogoronaka de' sarakia ma Jou wi temo unangika. O Barnabas wo hi ngahu ö mangale sarakia ai barani o Saulus wo dotoko o Damsyik oka de o Yesus ai romanga. ²⁸Ho gënanga o Saulus wo gogere de de önanga, de' wo riwayat de ai barani o Yerusalem i ngodumu de ma Jou ai romanga. ²⁹Unanga i ma teke ade-ade de' i ma teke ributu ö de o Yahudi oka ma nyawa yo temo yo Yunani, ma' onanga i hi dailako i wi toma ünanga. ³⁰Ma öraha o nyawa yo ngaku-ngaku ma homoa i hi öriki mangale o hali gënanga, önanga i wi ao o Saulus o Kaisaria ika, dahao i wi hi dingoto ünanga o Tarsus ika.

³¹O jemaat i ngodumu o Yudea, o Galilea de' o Samariaka i dadi i rīdi. De de ma Jou Madutu ai Womahino ma ro riwo, o jemaat-jemaat gënanga i dogo i kuata de' i dogo i wöe, karena önanga yo wango de manga modongo ma Jou ika.

O Petrus o Lidaka de' o Yope

³²O Petrus woiki wo kiloliti wa tailako o jemaat-jemaat. O wange moi uku ünanga wa tailako ma Jou ai umati yo go gogere o Lidaka. ³³Dokengoka ünanga i ma ka mäke de wo ma tēngo o nyawa o nauru ai romanga o Eneas, wo lugu de' wo mo momikoka ua ai ngidu-ngidu ma ngi oka o taongo tufange ma dekana. ³⁴O Petrus wo temo o Eneas ika, "Eneas, o Yesus Kristus wo ni hi togumu ngona. No momiki de' no hi diai ani ngidu-ngidu ma ngi." O raha gēnanga dika o Eneas wo momiki. ³⁵Mata-mata o Lida de' o Saron ma dola i wi mäke o Eneas, daha önanga mata-mata i wi ngaku ma Jou ika.

³⁶O Yope oka naga o ngoheka mo ma tēngo ami romanga o ngo Tabita. Mūnanga o nyawa moi mi ngaku o Yesus ika. (Ami romanga de o Yunani oka manga demo o ngo Dorkas ma mangarati o maijanga.) Mūnanga hoko genangika dika mo diai o hali ma oa-oa de' ma riwo o mihikini ma nyawa. ³⁷O raha gēnanga mūnanga mo panyake daha mo honenge. Ami mayeti ya ohiki i böto, ēnanga ya kelenga o kamari i loku-loku oka. ³⁸O Yope hoko kia ua ma gurutika de o Lida. Ho ma öraha i wi ni niki o Yesus o Yope oka i wi gihene o Petrus naga o Lidaka, önanga ya huloko o nyawa ya hinoto yoiki o Petrus ika de o behehongo nēnanga, "Tai-taiti wo böa nenangino." ³⁹O Petrus gila-gila wo ma oko de' wa niki önanga. I ma hi adonika dokengoka ünanga i wi ao o kamari i loku-loku ile. O bobao mata-mata genangoka i wi hi doomu ino o Petrus de' yo ari de' i hi matoko unangika o baju-baju de' manga juba-juba o ngo Dorkas mo uriti mangale önanga ma öraha mūnanga ka mo ma ngango ikahi. ⁴⁰O Petrus wa huloko önanga mata-mata yo hupu, daha ünanga wa tilabukuku de' wo ma niata. I böto gēnanga ünanga wo himangika o ngo Dorkas ami mayeti de' wo temo, "Tabita, no momiki!" O ngo Dorkas ami lako ma helenga, de' ma öraha mūnanga mi mäke o Petrus, mūnanga mo gogeruku. ⁴¹Daha o Petrus wa sö ami giamika de' wo mi hi moteke mūnanga mo ma oko. Ahao o Petrus wa ähoko o nyawa yo ngaku-ngaku genangoka de o bobao-bobaohi gēnanga, daha wo mi hi lapahi o ngo Dorkas mo wangoka gēnanga onangika. ⁴²O abari mangale okia i dadi gēnanga yo do gerewoto o Yope i ngodumu, hi ädono o nyawa manga ngöe yo ngaku o Yesus ika hokä to önanga manga Koano Wa hi ho halamat. ⁴³O Petrus

wo gogere genangoka o wange muruono nagahi o nyawa wo ma tēngo o hapi ma kai wo ho hakai ai tau oka ai romanga o Simon.

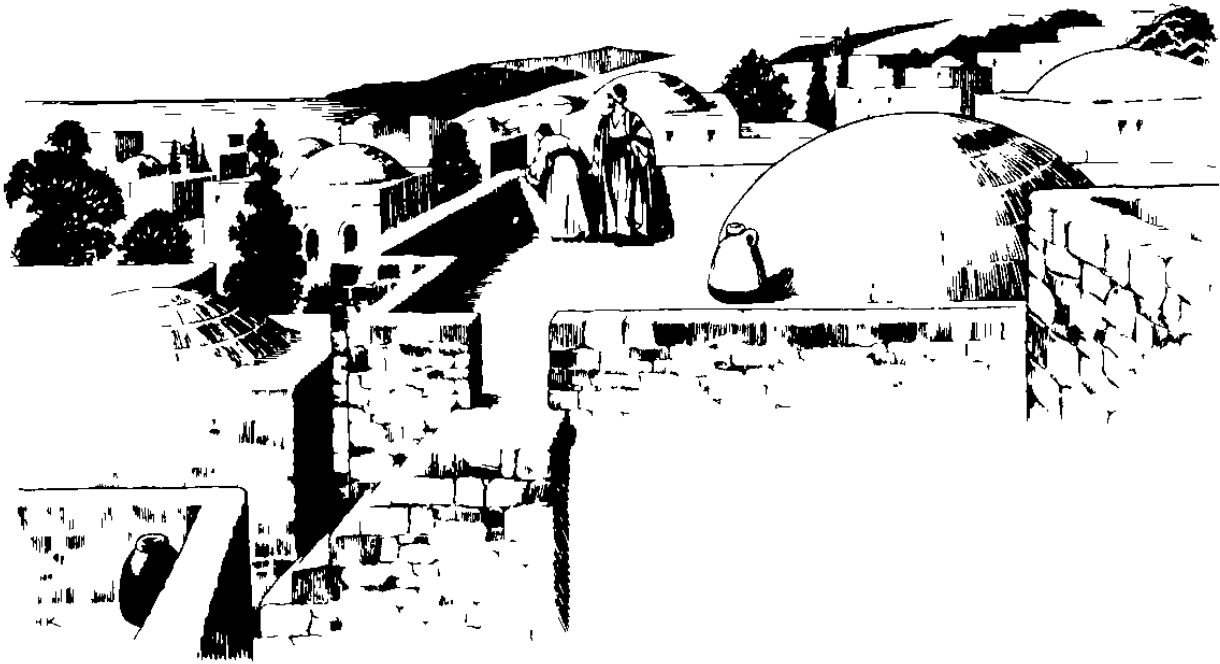
O Petrus de' o Kornelius

10 O Kaisariaka naga o nauru wo ma tēngo ai romanga o Kornelius. Unanga o nyawa moi wo kaputeni “O Italia ma tentara ma Duonoka”. ²Ma nyawa ünanga wi modongo ma Jou Madutu ika de' ai tau ma nyawa yo ngodumu i wi puji ma Jou Madutu ika. Unanga manga ngöe wa riwo o Yahudi oka ma nyawa yo mo mihikini, de' unanga wo ma togu-togumua wo ma niata ma Jou Madutu ika. ³O wange moi uku done ho takoro hange o wange oka, ünanga wa mäke de ma do diai o lo lega moi ma goronaka, wo ma tēngo ma Jou Madutu ai malaekat wo böa de' wi ahoko ünanga, “Kornelius!”

⁴O Kornelius wa mäke o malaekat gēnanga de wö hawana daha wö temo, “Naga okia Tuanga?”

O malaekat gēnanga i haluhu, “Ani niata de' ani hininga ma ngongike ma Jou Madutu wa tarimaka de' ma Jou Madutu wo ni hininga ngona ika. ⁵Oraha nēnanga nä huloko o nyawa o Yope ika i wi ahoko o Simon ai romanga ma dutu o Simon Petrus. ⁶Unanga wo ma hi do dogumikahi o nyawa wo ma tēngo o hapi ma kai wa ho hakai ai tau oka ai romanga o Simon, wo gogere o dowongi ma datekoka.” ⁷O malaekat i ma temo-temo i böto de o Kornelius gēnanga i oikoka, o Kornelius wä ahoko o nyawa ya hinoto yo lö leleani ai tau oka de' wo ma tēngo o nyawa o tentara ai go göana wo ngaku-ngaku. ⁸O Kornelius wa ade-ade onangika okia i dadi oka, daha ünanga wä huloko önanga o Yope ika.

⁹Yarehino ma wange, önanga ka o do dagi ma hi dogoronakahi de' ngade i ma hi ädono o Yope ika, o Petrus wo doa o tau ma l̄oku il̄e mangale wo ma niata. ¹⁰Daha ünanga i wi hahini duru wo mau wolomo. O inomo de i hi diai, ünanga wa mäke o lo lega moi. ¹¹Unanga wa mäke o dihanga i helenga de' hokä ngöeroka moi ma ngoa-ngoata ya wora o dunia uku, de ma didide oka ma libuku iata. ¹²Ma goronaka wa mäke hagala i rupa o aiwani ma l̄ou iata, hagala o aiwani i ma tahe-tahe de' o totaleo i hu huhuku. ¹³Daha naga o ilingi i temo unangika, “Petrus no momiki! Na toaka de' nolomo!”

O tau ma katu o Palestina. (10:9)

¹⁴O Petrus wo haluhu, “Kowali, Jou! Komaiwahi ngohi ta ōlomo okia naga ahi bohono ekola i peseke.” ¹⁵Ma’ o ilingi gënanga i temo i hi gali oli unangika, “Okia ma Jou Madutu wo hi matokoka ani bohonua, uha ngona nato ani bohono.” ¹⁶O lo lega gënanga yo gi lio hi ädono ma hange ino, dahaö o ngóere gënanga i goraka o horoga īle.

¹⁷O Petrus wo ma hi orikoka ua wa tibanga okia ma mangarati o lo lega gënanga. Ka wa tiba-tibangohi o Petrus, o nyawa wä hulo-huloko o Kornelius ya mäke oka o Simon ai tau de’ onanga nagaka o ngorana ma himangoka. ¹⁸Daha önanga yä ahoko o nyawa de’ ya leha, “Bote nenangoka naga o nyawa i ni ado-adonino wo ma hi do dogumu, ai romanga o Simon Petrus?”

¹⁹O Petrus ka hoko genangikahi wo hi dibanga wo hi öriki ma mangarati o lo lega gënanga, ma Jou Madutu ai Womaha i wi temo unangika, “Hei Petrus, naga o nyawa ya ruange manga go giria i ni lingiri ngona. ²⁰Ika i taiti no uti daukuku de’ uha no do dodato na niki önanga, hababu ngohi ta huloko önanga.” ²¹O Petrus wo uti daukuku de’ wä temo o nyawa ika gënanga,

“Ngohi nanga roria dodoto ni hi lo lingi-lingiri. Roria dodoto ni böa mangale okia?”

²²Onanga yo haluhu, “Ma Kaputeni Kornelius wo mi hülöko ngomi mia ino. Unanga o nyawa moi ma oa de’ ai modongo ma Jou Madutu ika, de duru i wi horomati o Yahudi oka ma nyawa mata-mata. Ma Jou Madutu ai malaekat wo ma têngo wi hulöko ünanga wo gahoko Tuanga no böa ai tau ika, karana hokä ma bo baluhu ai niata, ünanga i wi hulöko wo hi gihene okia aha Tuanga no temo unangika.” ²³O Petrus wä ahoko önanga yo wohama mangale i ma togumu genangoka.

Yarehino o Petrus wo momiki de’ yoiki de de önanga. Ya muruono naga o nyawa yo ngaku-ngaku o Yope ino onangö yo niki. ²⁴O wange moi i paha gënanga önanga i ma hi ädono o Kaisaria ika. Dokengoka önanga yä do damäka o Kornelius de ai roria dodoto de ai dodiawo-dodiawo i ro rahai wa ahokinoka. ²⁵Ma öraha o Petrus wo ma hi ädono, o Kornelius woiki wi buhuku ünanga de’ wa tilabukuku ai himangoka. ²⁶Ma’ o Petrus wi hi moteke ünanga wo ma oko, daha wi temo, “No momiki! Ngohi mahirete ö ka o nyawa dika.” ²⁷Ka i ma temo-temohi de o Kornelius, o Petrus wo wohama o tau ma gorona ika. Genangoka ünanga wa mäke o nyawa manga ngöe i ma töomu inoka. ²⁸Daha ünanga wa temo onangika, “Roria dodoto mahirete ni hi öriki o Yahudi oka ma nyawa manga agama ya hi gumälä ua mangale yä ädono ekola i ma ka ganu de o nyawa ma homoa ino. Ma’ ma Jou Madutu wo hi hi matokoka ngohino, ngohi i yakunua o nagona dika tato yo peseke ekola ahi bohono. ²⁹Hababu gënanga ma öraha Tuanga no gahoko hupaya ngohi ta ino, ngohi to kabaratangua ta ino. Ho’ oraha nënanga ngohi to igo to hi öriki ya dodoa Tuanga no gahoko ngohi ta ino.”

³⁰O Kornelius wo haluhu, “O wange hange i paha ika, done ma öraha hoko nenangoli, ngohi to ma niata ma go giria to ngohi ahi tau oka o takoro hange o bimaoa. I todokanino o nyawa wo ma têngo o nauru wo ma oko ahi himangoka. Ai pakeanga o nyawa gënanga ka i ma hi do leletonguku. ³¹Unanga wo temo, ‘Kornelius! Ma Jou Madutu wa tarimaka ani niata de’ aha wo hininga ani hininga ma oa. ³²Ho’ nä hulöko o nyawa o Yope ika i wi ahoko o nyawa ai romanga o Simon Petrus. Unanga wo ma hi do dogumika o nyawa wo ma têngo o hapi ma kai wo ho hakai ai tau oka ai romanga o Simon; o tau gënanga o gahi ma datekoka.’ ³³Hababu gënanga ngohi de ma da taitoka tä

huloko o nyawa yoiki i ni ahoko Tuanga. De' Tuanga i goungu ani hininga i ya oa mangale no böa nenangino. Oراها nänanga ngomi mata-mata mi ma töomu nenangoka ma Jou Madutu ai himangoka, mangale mi ihene mata-mata ma Jou Madutu wo ni hulokoka Tuanga no mi temo ngomi ino."

O Petrus ai pidato

³⁴Daha o Petrus wo temo, "Oraha nänanga i gou-goungu ngohi ta mão ma Jou Madutu wo diai o nyawa mata-mata ika ka i ma däene. ³⁵O nyawa de manga modongoka ma Jou Madutu ika de' yo manarama o diai, o nyawa gänanga wä tarima ma Jou Madutu, ünanga wo haduli ua o hoana okia ino dika. ³⁶Roria dodoto ni hi orikoka o abari ma doġa ma Jou Madutu wo hi adonoka o Israel ma nyawa ika. O abari gänanga naga i ma korona o Abari ma Oa mangale o dame de o Yesus Kristus, ena gänanga o nyawa mata-mata manga Jou. ³⁷Roria dodoto ni hi öriki okia i dadi oka o Yudea i ngodumu, ena gänanga i muläenge o Galilea ino i paha o gohiki o Yohanis wo hi ö abari. ³⁸Ngini ni hi öriki ma Jou Madutu wi irikoka o Yesus o Nazaret ma nyawa gänanga de' wi hi döaka unangika ma Jou Madutu ai Womaha de' ai kuaha. Ngini ni hi orikö o Yesus gänanga wo dagi oka kia ika honanga mangale wo diai o oa; ünanga wa hi togumu mata-mata o nyawa ya ko kuaha o Ibilihi, hababu ma Jou Madutu wi to moteke ünanga. ³⁹Ngomi nänanga ma nyawa mia mäke oka mahirete, hagala moi-moi ünanga wa diai oka o Yahudi ma nyawa manga bereraka de' o Yerusalem oka. Ngaroka hoko gänanga, önanga i wi salib de' i wi toma ünanga. ⁴⁰Ma' o wange hange oka ma Jou Madutu wi hi wango okali ünanga o honengino, de' unanga wo ma hi matoko o nyawa ika; ⁴¹o nyawa mata-mata ika ua, ma' duga-duga ngomino ma Jou Madutu wo mi irikoka i holoi i hira mangale mi dadi ai hakihi-hakihi: Ngomi mi oġomo de' mi okere de de ünanga, wo momiki i paha ino. ⁴²De' unanga wo mi huloko ngomi mi hi ngahu o Abari ma Oa gänanga hagala o nyawa ika, de' mi hi döaka o hakihi ma Jou Madutu wi goraka ünanga wo dadi o Hakimi hagala o nyawa yo wango-wangohi de' o nyawa yo hone-honengoka. ⁴³Mata-mata o nabi yo temo mangale ünanga. Onanga yo temo mata-mata o nyawa yo ngaku o Yesus ika, aha ya hi apongo manga baradoha de o Yesus ino ai kuaha."

Hagala o nyawa o Yahudi oka ua ma nyawa ya mäge ma Jou Madutu ai Womaha

⁴⁴O Petrus ka wo temo-temohi ma go giriaka, ma Jou Madutu ai Womaha i uti de' ya kuaha mata-mata o nyawa yo ihene o abari gënanga. ⁴⁵O Yahudi oka ma nyawa i wi ngaku-ngaku oka o Yesus ika de' o Petrus i wi ni niki o Yope ino, mata-mata yo hëranga ya mäge ma Jou Madutu ö wa hi döaka ai Womaha hagala o nyawa o hoana ma homoa ika o Yahudi oka ua. ⁴⁶Hababu önanga yo ihene o nyawa gënanga yo temo-temo i rupa-rupa o demo de' i hi giriri ma Jou Madutu ai mulia. Daha o Petrus wo temo, ⁴⁷“Beika niä lega, o nyawa nënanga ya mäge oka ma Jou Madutu ai Womaha hokä ngone. Ho' yakunu o nyawa ya tä tatoko önanga, mangale i ma ohiki de o akere?” ⁴⁸O Petrus wä huloko önanga i ma ohiki de o Yesus Kristus ai römanga. I böto gënanga önanga yo gahoko hupaya o Petrus wö gogere de de önanga o wange muruono naga ma dekana.

O Petrus ai laporan o jemaat ika o Yerusalem oka

11 O rasul-rasul de' o nyawa yo ngaku-ngaku o Yudea yo ngodumu yo ihene hagala o nyawa yo agama ua de o Yahudi ma agama ö ya tarimaka ma Jou Madutu ai demo. ²Ma duru ino ma öraha o Petrus woiki o Yerusalem ika, o Yahudi oka ma nyawa yo ngaku-ngaku oka gënanga, i wï ngelo o Petrus. Onanga yato, ³“Ya dodoa ngona noiki o nyawa i ma huna-huna uahi manga tau ika? Ngona koaho nolomoli ni ma ki niki de de önanga!” ⁴Ma hababu gënanga o Petrus wa hi tararono onangika mata-mata i do do dadi oka, muläenge ka ma do do di hirakahi. O Petrus wato,

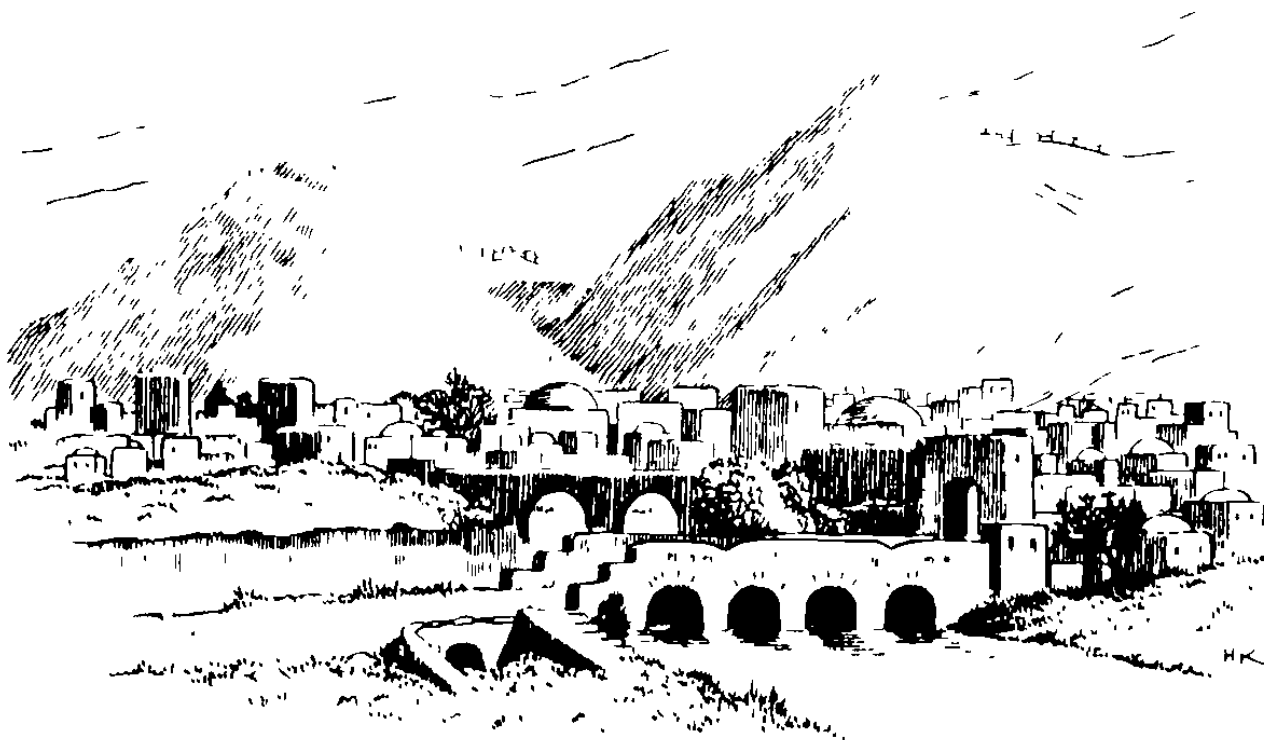
⁵“Ngohi ma go giriaka to ma niata o Yope ma kotaka, daha ngohi ta mäge o lo lega moi. Ngohi ta mäge naga okia naga moi hokä o ngöere moi ma ngoa-ngoata i hi guti o dihanguku, de ma didide oka ma libuku iata, dahao i ma togumu ahi honongaka ngohi. ⁶Ma öraha ngohi ta to tailako ma gorona uku, ngohi ta mäge o aiwani-o aiwani ma lou iata, o aiwani-o aiwani i hü huhuku, o aiwani-o aiwani i ma tahe-tahe de' o totaleo-totaleo i hü huhuku. ⁷Daha ngohi to ihene o ilingi moi i temo ngohino, 'Ika no momiki, Petrus! Na toaka gënanga de' na olomo!' ⁸Ma' ngohi to haluhu, 'Kowali, Jou! Komaiwahi ngohi ta olomo o inomo ahi bohono de i peseke.' ⁹Ma' o ilingi gënanga i temo oli

o dihanguku, 'Okia naga ma Jou Madutu wo hi matokoka ani bohonua uha nato ani bohono.' ¹⁰Ngohi ta mäke o hali gënanga hi ädono ma hange ino, de' ma baha mata-mata i goraka okali o horoga ilē. ¹¹I ma korona ika öraha gënanga ö o nyawa ya ruange o Kaisaria ino, yä huloko ngohino, i ma hi ädono o tau o ngi ngohi to ma hi do dogumika. ¹²Daha ma Jou Madutu ai Womaha i hi huloko ngohi toiki de de önanga de koiwa ahi dodato. O nyawa ya butanga ria dodoto nënanga ö mi ma ki niki de de ngohi o Kaisaria ika, de' ngomi mata-mata mi wohama o Kornelius ai tau ma gorona ika. ¹³Aha ino o Kornelius wo mi ade-ade ngomino sarakia ünanga wa mäke o malaekat wo ma tēngo wo ma oko ai tau oka de' wo temo, 'Nä huloko o nyawa o Yope ika i wi ahoko o nyawa wo ma tēngo o nauru ai romanga o Simon Petrus. ¹⁴Unanga aha wo hi ädono o abari ngona ika aha i ni hi halamati ngona de' ani tau ma doḷa.' ¹⁵De' ma öraha ngohi muläenge to temo hoko gënanga," hoko ganga o Petrus wo hi gila-gila ai ade-ade, "ma Jou Madutu ai Womaha i böa onanguku i ma däene hokä i dadi ngone ino kahuruono ma do di hiraka. ¹⁶Daha ngohi to hininga, ma Jou wo temoka, 'O Yohanis wo ohiki de o akere, ma' ngini aha i ni ohiki de ma Jou Madutu ai Womaha.' ¹⁷Ho' de ma diai ma Jou Madutu wo hi doakö hagala o nyawa ika yo agama ua de o Yahudi manga agama gënanga, o ngongike ka i ma däene ünanga wo na hi döaka ngone ino ma öraha ngone hi ngaku ma Jou Yesus Kristus ika. Karana gënanga, kia ka yakunu ngohi ti dahunu ma Jou Madutu!"

¹⁸Yo ihene i böto gënanga, önanga yo ributu oka ua. Daha önanga i wi hi giriri ma Jou Madutu. Onanga yato, "Nako hoko gënanga, o Yahudi ma nyawa oka ua ö ma Jou Madutu wa hi döaka öraha, mangale i ma toba manga baradohaka de ya mao o ngango ma dutu!"

O jemaat o Antiokhiaka

¹⁹O Stefanus i wi toma i paha ino, hagala o nyawa i wi ngaku-ngaku o Yesus ika muläenge ya giniki, hi ädono önanga yo do gerewoto okia ika honanga. Naga yöara hi ädono o Fenisia ika de' nagali hi ädono o Siprus ika de' o Antiokhia. Onanga i hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, duga-duga o Yahudi oka ma nyawa oka ika dika. ²⁰Ma' o nyawa yo ngaku-ngaku manga hi dogorona ino gënanga, manga ahali o Siprus de' o Kirene ino,

O Antiokhia ma kota o Siria ma daera oka. (11:19)

naga ö o nyawa yoiki o Antiokhia ika, de' i hi ngahu o Abari ma Oa mangale o Yesus gënanga hagala o nyawa ika yo agama ua de o Yahudi oka manga agama ö. ²¹Ma Jou ai kuaha naga onangoka hi ädono o nyawa manga ngöe i dadi yo ngaku de' i ma hi lapahi manga diri ma Jou ika.

²²O ade-ade mangale i da dadi nënanga hi ädono yadono o jemaat ika o Yerusalem oka. Onanga i wi huloko o Barnabas o Antiokhia ika. ²³De' ma öraha o Barnabas wo ma hi ädono dokengika, de' wa mäke sarakia ma Jou Madutu wa hi barakati o nyawa gënanga, ünanga duru wo mörene. Daha ünanga wo gahoko hupaya önanga i gou-goungu yo setia ma Jou ika de manga hininga ma gahumu. ²⁴O Barnabas nënanga o nyawa ai hininga ya oa de' ma Jou Madutu ai Womaha i wi kuaha i ma niki duru wi ngaku ma Jou ika, hi ädono o nyawa manga ngöe i wi niki ma Jou.

²⁵Ma duru ino, o Barnabas woiki o Tarsus ika wi lingiri o Saulus. ²⁶I ma mäke oka de o Saulus, ünanga wi ao o Saulus o Antiokhia ika de' o taongo moi i ahumu önanga i ma töomu de o jemaat dokengoka, de ya dotoko o nyawa manga ngöe. O Antiokhia oka gënanga hagala o nyawa yo ngaku-ngaku o

Yesus ika mangale ma do di hiraka yä hetongo o Harani oka ma nyawa.

²⁷Ma öraha gënanga naga ya muruono naga o nabi yo böa o Yerusalem ino yoiki o Antiokhia ika. ²⁸Manga hi dogoronaka naga wo ma têngo ai romanga o Agabus. Mangale ma Jou Madutu ai Womaha ma hi hitomo ünanga wo hi demoka, o dunia i ngodumu aha i dadi öraha o habirokata ko ha giria. (De' o hali gënanga i goungu i dadi dika ma öraha ma Kaisar Klaudius wo pareta.) ²⁹Mata-mata i wi nö ni niki o Yesus gënanga i ma katuru mangale ya hi dingoto o ro riwo manga roria dodotika yo go gogere o Yudeaka; moi-moi ya hi dingoto i moteke manga da gakunu. ³⁰Manga rimoi gënanga ya diai oka, daha o Barnabas de' o Saulus yä huloko mangale yö totaka manga ro riwo gënanga o jemaat ma tutuda-tutuda ika.

O aniaya i dogo-dogo

12 Ma öraha genangö ma Koano Herodes wo muläenge wä tuku o jemaat ma nyawa. ²I moteke ai pareta, o Yakobus, o Yohanis ai riaka i wi toma de o oworo. ³Ma öraha o Herodes wa mäke ai manarama gënanga o Yahudi oka ma nyawa manga hininga ya däene, ünanga wo diai oli hoko gënanga; ünanga wä huloko o nyawa i wi tagoko o Petrus ohi. O hali gënanga i dadi ma öraha o Wange ma Amoko o Roti i Ragi-ragi Ua. ⁴I wi tagoko i böto, o Petrus i wi hi ngohama o bui ma gorona ika. O tentara o regu iata yä huloko la i wi göana o Petrus genangoka - o regu moi-moi, o tentara ma nyawa ya rua-ruata. I paha o Paskah ma rameanga i bötoka, dahao o Herodes wi tailako o Petrus o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka. ⁵Ho' o Petrus i wi tumunguku o bui oka; ma' o jemaat i ma togu-togumua i ma niata de ma goungu ma Jou ika mangale o Petrus.

O Petrus i wi hi lapahi o bui ino

⁶Ma hutu o Herodes aha wi hi himanguahi o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, o Petrus wo ma idu oka i wi liko ika de o rante hinoto o tentara i wi göa-göana ya hinoto manga hi dogoronaka. O bui ma ngoranoka, yo gö göa-göana ma homoa ö yo göana o bui manga go giria. ⁷I todokanino ma Jou ai malaekat i ma oko ino genangoka de' ma letongo ya tararono o bui ma kamari ma goronaka gënanga. O malaekat gënanga

i wi giwi-giwi o Petrus hi ädono ünanga wo momiki. Daha o malaekat gënanga i wi temo, “Hei, taiti no momiki!” O raha gënanga dika i tiha o rante o behi o Petrus ai giamoka. ⁸I böto gënanga o malaekat gënanga i wi temo, “No ma hi noa ani pakeanga de’ na liko ani hapato de ma liliko.” O Petrus ö wo ma hi noa ai pakeanga de’ wo mä liko ai hapato de ma liliko. Aha o malaekat gënanga i temo oli, “No ma hi noa ani juba de no hi niki ngohi.” ⁹O Petrus wa niki o malaekat gënanga wo hupu o bui oka. Ma’ o Petrus wo ma mäo ua okia o malaekat ma go giriaka i diai gënanga naga okia naga moi i gou-goungu i dadi. O Petrus wato bote gënanga duga-duga o lo lega moi. ¹⁰Ma öraha önanga ya tioka o go göana ma ngi ma do di hiraka de’ ma hinoto, önanga yadono o ngorana o behi, ma himanga o kota ika. O ngorana gënanga önanga mahirete i helenga, daha önanga yo hupu de’ i ma dagi ya niki o ngëkomo moi ma i teteke. I todokanino o malaekat gënanga i wi mäla ika o Petrus.

¹¹I paha gënanga dahao o Petrus aha wa mäo okia i dadi oka unangika, daha ünanga wo temo, “O raha nënanga ngohi to hi öriki i gou-goungu ma Jou wo hi dingotoka ai malaekat mangale i hi hi lapahi ngohi o Herodes ai kuaha ino de’ hagala moi-moi aha yo diai o Yahudi ma nyawa ngohi ino.”

¹²Wa mäoka okia naga i dö dä dadi oka gënanga, o Petrus woiki o ngo Maria ami tau ika, o Yohanis ngoi ayo ika i wi hetongo ö o Markus. Genangoka o nyawa manga ngöe i ma töomu inoka de’ ma go giria i ma niata. ¹³O Petrus wa tolo o ngorana ma poretino, daha mo ma têngo o ngoheka mo lö leleani ami romanga o ngo Rode, ma ino mangale ma helenga o ngorana. ¹⁴Gila-gila münanga ma nako o Petrus ai ilingi. Karana ami mörene, münanga mo ma tai-taiti mo wohamoli ko ma helenga ua o ngorana, daha mo hi ngahu hagala o nyawa ika genangoka o Petrus naga ma poretoka. ¹⁵“Ngoni i ni togohanga!” önanga yo temo. Ma’ o ngo Rode mo ma kuata gënanga i gou-goungu o Petrus. Onanga yato, “Gënanga ai malaekat!”

¹⁶Ka hoko gënanga o Petrus wo ma togumua wa tolo o ngorana. Ma öraha önanga ya helenga o ngorana, de’ i wi mäke o Petrus, önanga duru yo hëranga. ¹⁷O Petrus wa poma de ai giama hupaya önanga i ma rïdi, aha ünanga wä ade-ade sarakia ma Jou wi aoka ünanga wo hupu o buino. Daha ünanga wo temo, “Ni wi hi ngahu nënanga o Yakobus ika de’ ahi roria

dodoto ma homoahi.” I böto gënanga o Petrus wa māla o ngi gënanga, de’ woiki o ngi ma homoa ika.

¹⁸Yarehe ma ngorumino i dadi o gigoro o tentara yo göa-göana manga hi dogoronaka. Onanga i ma hi orikoka ua duru mangale okia i dadi oka de’ o Petrus. ¹⁹Daha o Herodes wä huloko o nyawa i wi lingiri o Petrus, ma’ onanga i wi mäke ua ünanga. Ho’ o Herodes wa pareta hupaya o tentara-tentara yo göa-göana gënanga yä leha daha ya toma.

I paha gënanga o Herodes wa māla o Yudea de’ wo gogere öraha muruo naga ma dekana o Kaisariaka.

O Herodes wo honenge

²⁰O Herodes duru wa ngamo o Tirus de’ o Sidon ma nyawa ika. Hababu gënanga önanga yo böa i ma ki niki i wi himanga ünanga. Ma do di hiraka önanga i wi baja o Blastus, wo hi häeke o Herodes ai kadato, hi ädono ünanga wa hi böa önanga. Ma duru ino önanga yoiki i wi himanga o Herodes, daha yo gahoko i ma ka dame, hababu önanga manga berera i ma hi gagao o inomo o Herodes ai berera ino.

²¹O wange moi uku i hi tatapu oka, o Herodes wo ma hi dero o koano ma pakeanga daha wo gogeruku o pareta ma kuruhi oka de’ wo muläenge wo pidato o kawaha manga himangoka.

²²O kawaha ma go giriaka yö ihene gënanga yo pöa-pöaka, “Nënanga o gomanga ma ilingi, o nyawa ua ma ilingi!” ²³Oraha gënanga dika ma Jou ai malaekat i wi poka o Herodes, hababu ünanga wi horomati ua ma Jou Madutu. O Herodes i wi olomo o kulubati daha wo honenge.

²⁴Ma Jou Madutu ai demo i holoi i kerewoto i lamokika de’ i holoi i kuata.

²⁵O Barnabas de’ o Saulus ya bötoka to önanga manga manarama, önanga i ma idulu o Yerusalem ino de’ i wi ao o Yohanis Markus i ma ki niki de’ önanga.

O Barnabas de’ o Saulus yä iriki de’ yä huloko

13 O jemaat Antiokhia ma hi dogoronaka naga o nabi-nabi de’ o guru-guru, ena gënanga o Barnabas, o Simeon i wi hi aho-ahoko o Taromo, o Lukius o Kirene ino, o Menahem yo hero yo lamoko i ma ki niki de’ ma Koano Herodes, de’ o Saulus. ²Ma öraha önanga ma go giriaka yo puji ma Jou ika de’ yo puaha, ma Jou Madutu ai Womaha i

temo onangika, “Nia iriki o Barnabas de’ o Saulus nia tingaka mangale ngohi, hupaya önanga yo manarama o manarama ngohi to hi tatapu oka mangale önanga.”

³Yo puaha de’ i ma niata i böto, önanga ya kelenga manga giama o Barnabas de’ o Saulus manga İoku oka, daha yä huloko önanga ya hinoto.

O Siprus oka

⁴Karana ma Jou Madutu ai Womaha yä huloko, o Barnabas de’ o Saulus i ma goraka o Seleukia ika. Dokengino önanga yo hidete o Siprus ma nuhika. ⁵Ma öraha i ma hi ädono o Salamis ika, önanga i hi ngahu ma Jou Madutu ai demo o Yahudi oka manga puji ma tau-tau oka. O Yohanis Markus wa riwo önanga to önanga manga do dagi ma goronaka.

⁶O nühu gënanga önanga yo dagi ya kiloliti hi ädono o Pafos ika. Dokengoka önanga i ma ka mäke de wo ma tēngo o Yahudi oka ma nyawa, ai romanga o Bar Yesus. Unanga wo go gumatere wo ma ngaku ai diri o nabi. ⁷O Sergius Paulus, ma gubernur o nühu oka gënanga nagala ai dodiawo i tigi de wo go gumatere gënanga. Ma gubernur gënanga nagala o nyawa moi wo barija de’ wo sawaro. Unanga wa ahoko o Barnabas de’ o Saulus hababu ünanga wo igo wo ihene ma Jou Madutu ai demo. ⁸Ma’ o Barnabas de’ o Saulus wa lawani o Elimas o gumatere ma siho gënanga, karana o Elimas (gënanga ai romanga de o Yunani oka manga demo) wo hi dailako hupaya ma gubernur gënanga uha hi ädono wi ngaku o Yesus ika. ⁹Ma’ o Saulus – i wi hi romangö o Paulus – i wi kuahaka ma Jou Madutu ai Womaha, hi ädono ünanga wi pulono o gumatere ma siho gënanga, ¹⁰daha wi temo, “Hei o tipu ma İoku oka, o dorou ma ngohaka! Ngona hagala ma oa-oa ma haturu. Ya dodoa ngona nöluku no ma togumu na kilianga ma Jou Madutu ai dätoro mangale wo hi halamati o nyawa? ¹¹Oraha nënanga na mäke, ma Jou aha wo ni hukumu ngona! Ngona aha no dadi no piloko, hi ädono ngona öraha utu nakunoka ua oli na mäke o wange ma dararano.”

Oraha gënanga dika o Elimas wa mäo naga o lobi i taro-taromo ya tamunu ai lako, hi ädono ünanga wo ma dagi ka wo ma hi hö habalanga wä lingiri o nyawa la i wi tuda. ¹²Ma öraha ma gubernur gënanga wa mäke okia i dadi oka, ünanga wi ngaku o Yesus ika; hababu ünanga duru wo hëranga o do dötoko mangale o Jou.

O Antiokhia o Pisidiaka

¹³O Pafos de ya ino, o Paulus de' ai dodiawo yo hidete o Perga ika o Pamfiliaka. Genangoka o Yohanis Markus wa maḷa önanga, daha wo ma idulu o Yerusalem ika. ¹⁴O Perga oka, de önanga i hi gila-gila manga do dagi o Antiokhia ika o Pisidiaka, o Yahudi oka manga Puji ma wange oka ahaö önanga yoiki o puji ma tau ika de ma göronaka yo gögeruku. ¹⁵O Musa ai Buku de' o Nabi-nabi manga Buku ya basa i böto, o tutuda-tutuda o puji ma tau oka gënanga yä huloko o nyawa yä leha o Paulus ika de' ai dodiawo, "Roria dodoto nako Ria dodotoka okia naga moi o hitiari mangale o nyawa nënanga, ika ka nia hi ngahu okia nia hitiari gënanga." ¹⁶O Paulus ö ka wo ma oko, daha wo hi döaka o nonako de ai giama, ahaö wo temo,

"Ahi Roria dodoto o Israel oka ma nyawa, de' mata-mata roria dodoto de ma homoahi nenangoka ni to to moteke ma Jou Madutu ika! Beika ni ihenohi ngohino: ¹⁷O Israel oka ma nyawa manga Jou Madutu wa irikoka nanga ete de nanga tohora, de' wa hi dadi o hoana nënanga o hoana ma amo-amoko ma öraha önanga yo gogere o Mesir oka, hokä o nyawa ma poretino. Ma duru ino de ma Jou Madutu ai kuaha i amo-amoko, önanga wa ao wa hi hupu o Mesir ino. ¹⁸Unanga wo hi sabari to önanga manga kalakuanga o tonaka ma ko kakahaka o taongo moruatino ma dekana. ¹⁹O hoana tumidi ünanga wa ho hihangoka o Kanaan ma tonakoka mangale wa hi kodoku o tonaka gënanga o Israel ma nyawa ika hupaya o tonaka gënanga i dadi ka to önanga ma dutu. ²⁰Mata-mata gënanga i tagi gila-gila hi ädono o taongo o ratuhu iata de moritoa ma dekana.

Wa hi kodoku i böto o Kanaan ma tonaka gënanga, ma Jou Madutu wa hi döaka onangika o haki-hakimi. O hakimi ma bo bahaka ünanga ganga ma Nabi Samuel. ²¹Ma duru ino önanga yo gahoko o koano wo ma tēngo. Ma Jou Madutu wa hi döaka onangika o Saul o Kis ai ngohaka o Benyamin ai ahaluku, mangale wo dadi to önanga manga koano, o taongo moruatino ma dekana. ²²Ma Jou Madutu wi hi rehenoka ünanga ai koano ma kuruhi oka, ma Jou Madutu wi gorakoli o Daud, wo dadi to önanga manga koano. De' nenanga ma Jou Madutu wo temoka mangale o Daud, 'Ngohi ti mäke oka o Daud o Isai ai ngohaka gënanga o nyawa moi ahi hininga ya däene. Ma nyawa ünanga aha wa diai ahi mau.' ²³De o Daud ai difa uku gënanga ma Jou

Madutu wa sadiaka o Israel ma nyawa ika wo ma tēngo o Koano Wo hi ho halamati, hokä i wi hi jaji oka. De' o Yesus ganga o Koano Wo hi ho halamati gēnanga. ²⁴O Yesus wo mulaenguahi wo hi dagi ai manarama, o Yohanis wo hi boakoka o Israel ma nyawa ika, hupaya önanga i ma toba de manga baradoha de' ya ohiki. ²⁵De' ngade i paha ai manarama, o Yohanis wa temo o nyawa ika, 'I moteke ngini nia da mäke, ngohi nēnanga o nagona? Ngohi ua ma nyawa ngini ni wi do damä. Nio hininga, ma nyawa gēnanga aha wo böa i paha de ngohi; ta huputu dika ai hapato ma ngohi to patutua.'

²⁶Roria dodoto o Abraham ai difa uku, de' mata-mata Roria dodoto ma homoahi nenangoka dau ni to to moteke ma Jou Madutu ika! Ma Jou Madutu wo na hi dingotoka ngone ino o abari i na hi ho halamati gēnanga; ²⁷hababu o nyawa yo go gogere o Yerusalem oka, de' to önanga manga tutuda-tutuda i wi nako ua ge ünanga wo na hi ho halamati. Onanga i ma mangarati ua o nabi-nabi manga do dötoko ngaro ya basa o Puji ma wange i hi getongo, hi ädono önanga i wi hukumu o Yesus. Ma' i ma daenika de manga manarama hoko gēnanga i dadi hi ganapu okia o nabi-nabi i hi ngahu oka ngaro i dadi uahi. ²⁸Ngaroka önanga ya mäke ua ai howono moi ö unangoka kiani i wi hukumu de hukumanga wo honenge, ma' onanga yo gahoko o Pilatus ika hupaya ünanga i wi toma. ²⁹De' onanga ya bötoka ya diai mata-mata o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tuli-tulihoka mangale ünanga, önanga i hi guti ai mayeti o salib ma gotaka, daha ya kelenga o lungunu ma goronaka. ³⁰Ma' ma Jou Madutu wi hi wango okali o honengino. ³¹Ma duru ino ka de ma wange-wange ma dekana ünanga wa ino wo ma hi matoka ai diri o nyawa yo böa-böa ino ika, de de ünanga o Galilea de ya ino o Yerusalem ika. Onanga gēnanga öraha nēnanga yo dadi o hakihi-hakihi mangale ünanga o Israel ma nyawa ika. ³²Ho', öraha nēnanga ngomi mi hi ngahu o Abari ma Oa gēnanga ngini ika: Okia ma Jou Madutu wo hi jaji oka to ngone nanga ete de nanga tohora ika, ³³gēnanga ünanga wa diai oka ngone ino, de wi hi wangokali o Yesus o honengino. Hababu o Mazmur ma hidoku hinoto ma goronaka naga i tulihi,

'Ngonala ahi Ngohaka,

o wange nēnanga ngohi to dadi oka ani Ama.'

³⁴Ma Jou Madutu wi hi wangokali ünanga o honengino. Oraha

nënanga ünanga aha i wi daenoka ua o honenge o lungunu ma goronaka. Mangale o hali gënanga ma Jou Madutu wo temo,

‘Ngohi aha to ni hi döaka ngona ika o jaji ma debi-debini
i gongu aha to hi ganapu,
to hi jä jaji oka o Daud ika.’

³⁵Hoko gëngoli o ayat ma homoa ma goronaka i temo,

‘To ngona ani gilaongo wo so setia gënanga aha ni mālā ika ua
wo mela o lungunu ma goronaka.’

³⁶O Daud wo honengoka de’ i wi lungunoka ö i ma ki niki de ai ete de ai tohora, ünanga wa diai i böto okia ma Jou Madutu wi huloko ünanga wa diai. O Daud ai mayeti ö ma koiwaka i wedere mata-mataka. ³⁷Ma’ o Yesus, ma Jou Madutu wi hi wangokali o honengino, o Yesus gënanga wo wederua hi ädono wo mata. ³⁸⁻³⁹Hababu gënanga Roria dodoto, ko kiani ngini ni hi öriki de o Yesus nënanga o abari mangale o baradoha ma apongo i ni hi ngahu nginika; ngini kiani ni hi öriki moi-moi o nyawa i wi ngaku unangika, ya hi lapahi oka hagala o baradohaka yakunua ya ehe de ma Jou Madutu ai pareta-pareta o Musa wo hi ngahu-ngahu oka. ⁴⁰Mangale gënanga ngini kiani nio hininga ni hi do diai, uha hi ädono i dadi nginika okia o nabi-nabi yo temoka,

⁴¹ ‘Nio hininga ni hi do diai, hei ngini o nyawa nio igo nia hi ko kaku!

Ngini aha ni hëranga, de ahao ni honenge!

Hababu öraha nënanga ngohi ma go giria to diai okia naga moi

ngini mahirete aha nia ngakua,

ngaroka naga o nyawa i ni hi tararono nginika.’ ”

⁴²Ma öraha o Paulus de’ o Barnabas ya mālā o puji ma tau gënanga, o nyawa o puji ma tau oka gënanga yo gahoko önanga yo boali, o Puji ma wange ya ino, mangale i hi tararono i holo i kurutika mangale o hali-hali gënanga. ⁴³O nyawa yo ko ki hupu oka o puji ma tau oka gënanga, o Paulus de’ o Barnabas ya niki o Yahudi oka ma nyawa manga ngöe de’ o nyawa ma homoahi yo woha-wohamoka o Yahudi manga agama ika. O rasul-rasul gënanga ya temo-temo önanga hupaya önanga hoko genangika i ma hi tangono ma Jou Madutu ai rahamatika.

⁴⁴O Puji ma wange ya ino, ngadeke mata-mata o nyawa o kota gënanga yo böa yö ihene ma Jou ai demo. ⁴⁵Ma öraha o Yahudi oka ma nyawa ya mäke o nyawa manga ngöe gënanga, to

önanga manga hininga duruhe yo hiri. Onanga i wi hi kauku o Paulus de' ai demo mata-mata yö ngelo. ⁴⁶Ma' i holoï yo barani oli o Paulus de' o Barnabas yo temo i hi to tararonika. Onanga yato, "Ma Jou Madutu ai demo ko kiani i hira mi hi ngahu nginika. Ma' karana ngini ni oluku nia tarima, ngini mahirete ni hi gogeroka ngini i patutua nia tarima o ngango ma dutu de' i kakali. De' oraha nënanga ngomi mi ni mala ngini, de' mi oiki o nyawa ma homoa ika. ⁴⁷Hababu nënanga ma Jou ai pareta ngomino; ma Jou wo temo,

'Ngohi to hi gogeroka ngini ni dadi o dararono moi o nyawa ma homoa ika ko o Yahudi oka ua,

hupaya ngini ni hi ädono o halamati o dunia i ngodumu.' "

⁴⁸Ma öraha o nyawa ma homoa ino ko o Yahudi oka ua yo ihene gënanga, önanga i ma garago duru, daha i hi giriri ma Jou ai demo. De' o nyawa wa hi gogeroka ma Jou Madutu mangale ya mäke o ngango ma dutu de' i kakali, o nyawa gënanga yö ngaku.

⁴⁹Ma Jou ai demo yo do gerewoto kia ika honanga ya kiloliti o daera gënanga. ⁵⁰Ma' o nyawa yo lo ago-agomo o kotaka gënanga de' o ngo ngoheka o nyawa yo ko kurutiġe manga doomu ino i wi modo-modongo ma Jou Madutu ika, o Yahudi oka ma nyawa ya hi ngohama o hininga ma dorou. Onanga ya puda o haturu o Paulus de' o Barnabas ika, de' ya duhu önanga ya hinoto o daeraka gënanga. ⁵¹O rasul-rasul gënanga ya parihi o kafo manga İou oka o nyawa manga himangoka gënanga, hokä o ho hininga moi, daha yoiki o Ikonium ika. ⁵²Yo no ni niki o Antiokhia oka duru yo mörene de' ya kuaha ma Jou Madutu ai Womaha.

O Ikonium oka

14 O Paulus de' o Barnabas ya ohana ma hali ka i ma däene de' o Ikonium oka. Onanga ka yoiki dika o Yahudi oka manga puji ma tau ika de' yo temo-temo genangoka hoko gënanga ma rupa hi ädono o Yahudi oka ma nyawa manga ngöe de' o nyawa ma homoa ino o Yahudi oka ua i dadi i wi ngaku o Yesus. ²Ma' o Yahudi oka ma nyawa yo olu-oluku yo ngaku, ya hi ngohama o hininga ma dorou o nyawa ma homoa ino o Yahudi oka ua, hi ädono i dadi ya dohata o nyawa i wi ngaku-ngaku o Yesus ika. ³Karana gënanga o Paulus de' o Barnabas yo gogere yo tedekana genangoka. De' manga barani

önanga yo temo-temo mangale ma Jou. De ma Jou ö wo hi matoko to önanga manga abari oka mangale o dora gënanga i tiai; ünanga wa hi döaka onangika o kuaha mangale yo diai i hëra-hëranga de' o hali-o hali ka biaha ua. ⁴Ma' o kota ma nyawa gënanga moi-moi i ma teke ributu; naga ya hi böa o Yahudi ma nyawa ino, de' naga ya hi böa o rasul-rasul ino gënanga.

⁵Daha o Yahudi oka ma nyawa de manga tutuda-tutuda de o nyawa ma homoa ino i ma hi kagarö mangale yä hangihara de' yä kaweli o rasul-rasul de o helewo. ⁶Ma' o rasul-rasul ya nako manga manarama gënanga, ho i ma hi rehene o Listra ika de' o Derbe ika, ena gënanga o kota-kota o Likaoniaka, de' ma daera ma gilolitino. ⁷Dokengoka önanga i hi abari oli o Abari ma Oa gënanga.

O Listra de' o Derbe oka

⁸O Listra oka naga o nyawa wo ma têngo o nauru ai Iou i talo ka wo ma kilau inohi, hi ädono ünanga wakunua wo ma dagi, hababu ai Iou duru ko i kuatua. ⁹O nyawa gënanga dokengoka wo gogeruku wo hi gihene o Paulus wo temo-temo. O Paulus wi mäke o nyawa gënanga wo ngaku de' karana gënanga ünanga wakunu wi hi togumu. O Paulus wi pulo-pulono ünanga ¹⁰de' de ai ilingi ma kuasa o Paulus wo temo, "No ma oko no ma to tiai ilē!" O nyawa gënanga wo ma oko wo ma to tubo ilē gila-gila wo ma dagi. ¹¹Ma öraha o nyawa yo wöe-wöe ya mäke okia wa diai oka o Paulus, önanga yo pöaka de o Likaonia manga bahasa, "O gomanga i uti oka o dunia uku de ma röehe o nyawa." ¹²Daha önanga ya hi romanga o Barnabas o Zeus, de' o Paulus önanga i wi hi romanga o Hermes, hababu ünanga wo temo-temo. ¹³O gomanga ma tau naga o kota ma himangika, o Gomanga Zeus ma imam wo böa wo ao o hapi ma nauru de' o bunga-bunga o kota ma ngorana i amo-amokika. Unanga wo mau i ma ki niki de o nyawa yo wöe-wöe gënanga, i hi huba o hu huba o rasul-rasul ika gënanga.

¹⁴Ma öraha o Barnabas de' o Paulus yo ihene okia yo mau ya diai o nyawa gënanga, önanga ya ka kakihi manga pakeanga de i ma popäta o nyawa yo wöe-wöe manga hi dogorona ika gënanga, de yo pöaka, ¹⁵"Hei, ya dodoa ngini ni diai hoko nënanga? Ngomi nënanga ka o nyawa dika hokä Ria dodotoli! Ngomi naga nenangoka mangale mi hi ngahu o Abari ma Oa

nginika, hupaya ngini nia māla o hali-o hali i fo faidä ua nänanga de' ni oiki ma Jou Madutu wo wango-wango ika, wo hi da dadi o dihanga de' o dunia de' o ngöto de' ma dōla mata-mata. ¹⁶Ma öraha i po paha ika ma Jou Madutu wa māla ika o nyawa yo wango i moteke to önanga manga mau moi-moi. ¹⁷Ma' unanga wa wöhangua wo hi döaka ma nyonyata mangale ai diri, ena gänanga wo diai o oa-oa. Unanga wi ni hi döaka nginika o awana o dihanguku de' o tonaka ma hasili to önanga ma örahoka. Unanga wi ni hi döaka o inomo nginika de' nia hininga ya däene." ¹⁸Ma' de ai demo-demo gänanga ö ma, ka i huhahi dika, o rasul-rasul gänanga ya taaere o nyawa gänanga ya hi huba o hu huba gänanga onangika.

¹⁹O Yahudi oka ma nyawa ya muruono naga yo böa o Listra ika o Antiokhia o Pisidia de ya ino de' o Ikonium ino ya baja o nyawa yo wöe-wöe gänanga hi ädono o nyawa yo wöe-wöe gänanga ya hi böa onangika. Onanga i wi kaweli o Paulus de o helewo, ahao i wi tauru ünanga o kota ma poretika. Onanga yato bote ünanga wo honengoka, ²⁰ma' ma öraha o nyawa yo ngaku-ngaku genangoka i ma oko i wi hi gilolitino, ünanga wo momiki de' wo wohamokali o kota ika. Yarehino ünanga woiki o Derbe ika i ma niki de o Barnabas.

O Paulus de' o Barnabas i ma idulu o Antiokhia ika

²¹O Derbe oka, o Paulus de' o Barnabas i hi ngahu o Abari ma Oa gänanga de' o nyawa manga ngöe i dadi i wi ngaku o Yesus ika. I paha gänanga önanga i ma idulu o Listra ika, ahao o Ikonium ika daha o Antiokhia ika o Pisidiaka. ²²De o kota-kota gänanga önanga ya hi kuata manga hininga i wi nö ni niki o Yesus, de' ya hi bo behehongo yo no ni nikika gänanga hupaya yo tatapu i wi ngaku o Yesus ika. "Ngone kiani i wöe ha tagongo o hangihara i hira, dahao ngone hakunu ha mäo o utumu ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi oka," hoko gänanga o rasul-rasul ya dotoko o Yesus i wi ni nikika o kota-kotaka gänanga. ²³De' o jemaat moi-jemaat moi, o Paulus de' o Barnabas ya goraka manga tutuda-tutuda mangale o jemaat-jemaat gänanga. Daha i ma niata de' yo puaha, önanga ya hi lapahi o tutuda-tutuda gänanga ma Jou ika önanga i wi ngaku gänanga.

²⁴I böto de gänanga o Paulus de' o Barnabas i hi gila-gila manga do dagi önanga ya tilakuru o Pisidia ma daera de' hi ädono o Pamfilia ika. ²⁵De' onanga i hi ngahu i böto ma

Jou Madutu ai demo o Perga oka, önanga yoiki o Atalia ika. ²⁶Genangino önanga i ma iduli yo hidete o Antiokhia ika. Ma kota gënanga to önanga ma ngi ma hira ya hi lapahi ma Jou Madutu ai dora ika, hupaya önanga yo manarama o manarama öraha nënanga önanga ya bö bötoka.

²⁷Ma öraha i ma hi ädono o Antiokhia ika, önanga ya toomu o nyawa o jemaat oka gënanga, daha ya ade-ade mata-mata ma Jou Madutu wo diai oka de de önanga. Onangö yo ade-ade mangale sarakia ma Jou Madutu wä helengaka o ngëkomo hupaya o nyawa ma homoa ino o Yahudi oka ua yo ngaku o Yesus ika. ²⁸O kotaka gënanga o Paulus de' o Barnabas yo gogere manga dekana de o nyawa yo ngaku-ngaku.

Yo rapat o Yerusalem oka

15 O nyawa ya muruono naga o Yudea ino yoiki o Antiokhia ika de' ya dotoko o nyawa yo ngaku-ngaku o Antiokhia oka gënanga nako önanga ya huna ua i moteke o Musa ai Tita, önanga yakunua ya hi halamati. ²O Paulus de' o Barnabas ya lawani de ma buturungoka manga da mäke o nyawa gënanga. Ma baha i hi tatapu hupaya o Paulus de' o Barnabas de ya muruono naga o nyawa ma homoa o Antiokhia ino, yoiki o Yerusalem ika mangale i hi ade-ade o hali nënanga de o rasul-rasul de o tutuda-tutuda dokengoka.

³O jemaat o Antiokhia oka ya ngotaka önanga hi ädono o kota ma poretika, ahaö önanga yoiki ya tilakuru o Fenisia de' o Samaria. Dokengoka önanga i hi ade-ade sarakia o nyawa ma homoa o Yahudi oka ua i ma hi lapahi oka manga diri ma Jou Madutu ika. O abari gënanga duru ya mörene o nyawa yo ngaku-ngaku genangoka. ⁴Ma öraha önanga i ma hi ädono o Yerusalem oka, o jemaat ya tarima önanga ko ha rahai, de' o rasul-rasul de o tutuda-tutuda. Daha önanga i hi ade-ade o nyawa ika gënanga mangale mata-mata ma Jou Madutu wo diai oka de de önanga. ⁵Ma' o nyawa ya muruono naga o Farisi oka ino yo ngaku-ngaku oka, i ma oko de' yo temo, "O nyawa ma homoa yo ngaku-ngaku gënanga kiani ya huna de' ya hi patutu ya niki o Musa ai tita."

⁶Daha o rasul-rasul de' o tutuda-tutuda i ma toomu mangale i hi ade-ade o hali gënanga. ⁷Ma dekana duru önanga i ma hi ko döaka o dibanga. Ma bahaka o Petrus wo ma oko de' wo temo, "Ria dodoto! Ngini mahirete ni hi öriki öraha muruono naga i

paha ika ma Jou Madutu wo hi iriki ngohi nia hi dogoronaka ngini mangale to hi abari o Abari ma Oa gënanga o nyawa ma homoa ika o Yahudi oka ua, hupaya onangö yo ihene de' yo ngaku. ⁸De' ma Jou Madutu wa nako o nyawa manga hininga wo hi matokoka ünanga wa tarima önanga; ünanga wo hi matoko o hali gënanga de wa hi döaka onangika ma Jou Madutu ai Womaha ka i ma tero dika wo na hi döa-döakoka ngone ino. ⁹Ma Jou Madutu wa tingaka de wa fara ua ngone de önanga. Unanga wo hi tebini manga hininga önanga, karena önanga yo ngaku. ¹⁰Aa ma hababu okia ngini ni mau ni wi lawani ma Jou Madutu öraha nënanga nia hi döaka o ko kiani moi i tubuho yo ni nïkika nënanga, ena hioko nanga ete de nanga tohora de' ngone mahirete dika ma hakunua ha diai? ¹¹Ma gi liorino, ngone ho ngaku de' ho halamati karena ma Jou Yesus ai dora de ai hayangi; hoko genangö önanga.”

¹²Mata-mata o nyawa i ma to toomu gënanga ka yo ko ki ri ridoka. Daha ino önanga yo ihene o Barnabas de' o Paulus yo ade-ade i hi gali oli mata-mata i hëra-hëranga de' o hali-o hali ka biaha ua, ma Jou Madutu wo diai oka de de önanga o nyawa ma homoa manga hi dogoronaka o Yahudi oka ua ma nyawa. ¹³Onanga yo temo-temo i böto, o Yakobus wo temo, “Roria dodoto! Beika ni ihenohi ngohino. ¹⁴O Simon aha i paha ino wo hi tararono sarakia ma Jou Madutu ka ma do di hirakahi wo hi matokoka wa hininga o nyawa ma homoa, ngarokö o Yahudi oka ua ma nyawa de ai dungutu wa iriki onangino o nyawa ma homoa aha yo dadi ai umati. ¹⁵Gënanga i ma däene de o nabi-nabi i hi do demoka, ngaro i dadi uahi. Hababu naga i tulihi hoko nënanga,

¹⁶ ‘I paha gënanga ngohi aha tö boali,’ ma Jou wato,
 ‘ngohi aha to hi momikokali o Daud ai tau i ruba-rubaka,
 de' to hi diai i ko kiliangoka, daha to hi gokokali;

¹⁷ hupaya o nyawa mata-mata ma hou-hou ohi gënanga
 i wi lingiri ma Jou,

i ma ki nïki de mata-mata o nyawa ma homoa o Yahudi oka
 ua ta ahokoka, la yo dadi ka to ngohi.’

Hoko gënanga ma Jou wo temo, ¹⁸kahuruonikahi wo hi ngahu
 oka o hali gënanga.”

¹⁹“Ho' i moteke ahi da mäke ngohi,” o Yakobus wato,
 “ngone i yakunua ha hi huha o nyawa ma homoa o Yahudi
 oka ua gënanga i ma hi lapahi oka manga diri ma Jou Madutu

O gomanga ma dulada-dulada. (15:20)

ika. ²⁰Ma' ngone kiani ho tulihi o hurata onangika de' ha hitiari önanga hupaya önanga uha ya olomo o inomo i pese-peseke i hi niatoka o gomangika, ekola ya olomo o aiwani ma akeme i honenge ka ya hirikiti, ekola o awunu ya olomo. De' hoko gë nangoli hupaya önanga i ma hi kurutika manga diri de o manarama i so safarune. ²¹Hababu o Musa ai tita kahuruonikahi ya da basa o Puji ma wange i hi getongo o puji ma tau-tau oka, de' i hi ngahu o kota mata-mata ika."

O hurata o nyawa ma homoa ika yo ngaku-ngaku oka

²²O rasul-rasul de' o tutuda-tutuda, de o jemaat ma nyawa mata-mata gë nanga ya putuhu mangale ya iriki ya muruono naga onangino aha ya huloko o Antiokhia ika i ma ki niki o Paulus de' o Barnabas. Onanga ya iriki o Silas de' o Yudas i wi hetongö o Barsabas. O nyawa ya hinoto në nanga yo dadi i hi baluhu o nyawa yo ngaku-ngaku manga hi dogoronaka o Yerusalem oka. ²³Onanga i hi dingoto o hurata moi yao ya hulo-huloko gë nanga ma demo hoko në nanga,

"Roria dodoto mata-mata ika nia ahali o nyawa ma homoa ino o Yahudi oka ua, ni gogere o Antiokhiaka, o Siriaka de'

o Kilikiaka. Mia tabea ngomi oka, o rasul-rasul de o tutuda-tutuda, ena gënanga nia roria dodoto. ²⁴Ngomi mi ihene, naga ya muruono naga o nyawa ngomino yoikoka ngini ika, i ni kapusaka ni ma hi do dogumoka ua de manga do dötoko-manga do dötoko önanga. Ena hïoko ngomi mia hulokua önanga yo diai hoko gënanga. ²⁵Hababu gënanga ngomi mi ma hi ki dibangoka de mata-mata mi rimoi mangale mia iriki o nyawa ya muruono naga de mia huloko önanga ngini ika. Onanga aha yoiki i ma ki niki de o Ria dodoto o Barnabas de o Paulus ngomi mia ho hininga. ²⁶O nyawa ya hinoto nënanga ganga o nyawa i hi tai oka to önanga manga nyawa, karana to ngone nanga Jou Yesus Kristus. ²⁷Ho', ngomi miä huloko o Yudas de' o Silas Roria dodotika. Onanga mahirete aha i ni hi ngahu yo uru ika nginika, o abari i to tuli-tulihoka ö o hurata nënanga ma goronaka. ²⁸Ma Jou Madutu ai Womaha i hi gongu - de ngomi ö, mi hi gongu - hupaya ngini uha i ni hi döaka o manarama i holoi i tubuho ma i paralu o manarama-o manarama nënanga dika: ²⁹uha nia olomo o inomo i hi niatoka o gomangika; uha nia olomo o awunu, uha nia olomo o aiwani ma akeme i honenge ka ya hirikiti, de' ni ma hi kurutika de o manarama i so safarune. Nako ngini ni ma hi kurutika nia diri o hali-hali gënanga, ngini nia diai oka ma oa-oa. Gënanga dika, halamati!"

³⁰I ma hilooa i böto, önanga yä hulo-huloko gënanga i ma goraka o Antiokhia ika. Dokengoka önanga yä ahoko o jemaat ma nyawa mata-mata i ma toomu daha i hi ngahu o hurata gënanga. ³¹Ma öraha o jemaat gënanga ya basa o hurata gënanga, önanga duru yo mörene mangale o hurata ma dola gënanga ya laru to önanga manga hininga. ³²O Yudas de' o Silas, nagala onangö naga o nabi, ma dekana ya temo-temo de o roria dodoto yo ngaku-ngaku o Antiokhiaka gënanga mangale ya hi döaka o kuata de o barani onangika. ³³O Yudas de' o Silas yo gogere dokengoka öraha muruono naga ma dekana i paha, o nyawa yo ngaku-ngaku o Antiokhiaka gënanga ya hi dingoto önanga yo lio de' i hi behehongo onangika i hi ngahu manga tabea o nyawa ya hulo-hulokika önanga. [³⁴Ma' o Silas wa putuhoka wo tatapu wo gogere o Antiokhiaka.]

³⁵O Paulus de' o Barnabas ö yö gogere öraha muruono naga ma dekana o Antiokhiaka. Dokengoka önanga ya dotoko de' i hi abari ma Jou ai demo i ma ki niki de o nyawa yo wöe-wöe ma homoa.

O Paulus de' o Barnabas i ma tingaka

³⁶I tedekania i paha ika o Paulus wi temo o Barnabas ika, "Nia ino ngone ho ma idulu hä lega o roria dodoto yo ngaku-ngaku oka o Yesus ika o kota mata-mata ika kiaka ngone ho ho hi abari oka ma Jou ai demo; hupaya ngone ha mäke sarakia to önanga manga hali." ³⁷O Barnabas wo igo wi ao o Yohanis Markus, ³⁸ma' o Paulus wa mäo i torou i wi ao o Markus, woluku yo manarama i ma ki niki de de önanga de önanga wa maä o Pamfiliaka. ³⁹O Paulus de' o Barnabas i ma ributu ko ha giria hi ädono ma baha önanga i mä tingaka: o Barnabas wi ao o Markus de yo hidete de de ünanga o Siprus ika. ⁴⁰O Paulus wi iriki o Silas daha i ma goraka de de ünanga kiaka i paha ino o roria dodoto o Antiokhiaka gënanga ya hi lapahi önanga ma Jou ai dora ika. ⁴¹Onangö ya kiloliti o Siria de' o Kilikia; dokengoka önanga ya hi kuata o jemaat-jemaat.

O Timotius wa niki o Paulus de' o Silas

16 O Paulus wo hi gila-gila ai do dagi o Derbe ika, aha o Listra ika. Genangoka naga wi ni niki o Yesus wo ma têngo ai romanga o Timotius. Ngoi ayo o Yahudi oka ma nyawa moi, mi ngaku oka o Yesus ika; ma' ai ama o Yunani oka ma nyawa. ²O nyawa yo ngaku-ngaku manga hi dogoronaka yo go gogere o Listra de' o Ikonium oka, o Timotius i wi nako hokä o nyawa ma oa-oa. ³O Paulus wo igo hupaya o Timotius wi niki de de ünanga; karena gënanga ünanga wi huna o Timotius. Unanga wo diai gënanga, hababu o Yahudi oka ma nyawa ma daera gënanga mata-mata i hi öriki o Timotius ai ama o Yunani oka ma nyawa moi. ⁴O kota i hi geto-getongo önanga yo tulu ya lega, önanga ya hi ngahu o nyawa yo ngaku-ngaku oka ika o putu-putuhu i hi tatapu oka o rasul-rasul de' o tutuda o Yerusalem oka. Onanga ya temo-temo roria dodoto yo ngaku-ngaku oka gënanga, hupaya ya moteke o dato-datoro gënanga. ⁵O jemaat-jemaat gënanga i dogo i kuata manga ngongaku, de' o wange i hi getongo ka i holoi i dogo ma ge getongo ma ngöe.

O Troas oka: o Paulus wa mäke o lo lega moi

⁶Ma Jou Madutu ai Womaha ya hi gumäa ua o Paulus de' o Silas i hi gerewoto ma Jou Madutu ai demo o Asia ma provinsika. Ho önanga manga do dagi i hi gila-gila o Frigia de'

o Galatia ma daera ika. ⁷Ma öraha i ma hi ädono o Misia ma ri batingika, önanga i hi taili yo wohama o Bitinia ma provinsi ika, ma' o Yesus ai Womaha yä hi gumaġa ua önanga genangika. ⁸Ho' onanga ya ka ika o Misia de' yo gila-gila o Troas ika. ⁹Yo hutuku, o Troas oka o Paulus wa mäke o lo lega moi. O lo lega ma hi dogoronaka gënanga ünanga wi mäke o Makedonia ma nyawa wo ma tēngo wo ma oko ino ai himangoka de duruhē wo gahoko hupaya ünanga woiki o Makedonia ika mangale wa riwo önanga. ¹⁰O Paulus wa mäke i böto o lo lega gënanga, gila-gila ngomi mi ma hi diai mangale mi oiki o Makedoniaka. Hababu ngomi mi hi goungu de mia lē ma mangarati, ma Jou Madutu wo mi huloko ngomi mi hi ngahu o Abari ma Oa gënanga o nyawa ika dokengoka.

O Filipi oka: o ngo Lidia mi ngaku ma Jou Madutu ika

¹¹Ngomi mia maġa o Troas de' mi hidete mi gila-gila o Samotrake ika, de' i yarehino o Neapolis ika. ¹²Gangoka ngomi o Filipika o kota moi ma do di hiraka o Makedonia ma daeraka. O Filipi ganga o Roma ma pareta ma kuaha ma timi oka. Dokengoka ngomi mi gogere o wange muruono naga. ¹³O Puji ma wange oka ngomi mi oiki o ngairi ma datekika o kota ma ngorana i amo-amoko ma poretoke, hababu ngomi miato bote genangoka naga o Yahudi oka manga hubayanga ma ngi. Daha ngomi mi gogeruku de mi ma ko ke temo de o ngo ngoheka i ma to toömu inoka o ngi oka gënanga. ¹⁴Mo ma tēngo manga hi dogoronaka önanga, nägala mo ma huku-hukunu o pakeanga ma goguhurungu, ami romanga o ngo Lidia, de' ami ahali o Tiatira ino. Münanga mi hininga ma Jou Madutu, aha ma Jou wa garaki ami hininga hupaya münanga ma tarima okia o Paulus wo dotokoka munangika. ¹⁵O ngo Lidia de' ami tau ma doġa wä ohiki. Wä ohiki i böto münanga mo mi ahoko ngomi. Münanga mato, "Nako Roria dodoto nia mäo ngohi i gou-goungu ti ngaku oka o Yesus ika, nia ino ni ma hi do dogumu to ngohi ahi tau oka." Daha münanga mo mi ributu hupaya ngomi mia moteke ami go gahoko.

O Paulus i wi bui ika o Filipi oka

¹⁶O wange moi uku ngomi ma go giriaka mi oiki o niata ma ngi ika, ngomi mi ma ka mäke de o ngoheka mo ma tēngo; münanga o gilaongo. O ngoheka gënanga i mi kuaha o womaha

O Filipi ma kota. (16:12)

ma dorou ho makunu mo maihi i do da dadi aha i böa. De mo hi do demoka o nyawa manga wo wango ma do dagi, o ngoheka gënanga ma hi döaka o gutumu ma amoko ami tua-tuangika. ¹⁷O ngoheka gënanga ka mi ni niki hoko genangika dika o Paulus de' ngomi daha mo ma pöa-pöaka, "O nyawa nënanga ma Jou Madutu duru wo amo-amoko ai gilaongo! Onanga yo böa mangale i hi ngahu Roria dodotika sarakia ma do dagi yakunu ngini ni halamati!" ¹⁸O wange muruonino naga ma dekana o ngoheka gënanga mo ma togu-togumua mo pöaka hoko genangika. O Paulus i mataka ai sabari, hi ädono ünanga wo ma idulu daha wo temo o womahika gënanga, "De o Yesus Kristus ai romanga ngohi to ni pareta ngona no hupu o ngoheka ino nënanga!" Oraha gënanga dika o womaha gënanga i mi maļa ika o ngoheka gënanga. ¹⁹Ma öraha ami tua-tuanga ya nako mangale önanga ya mäke o tiwi ma ngëkomo i hihangoka, önanga ya tagoko o Paulus de' o Silas, daha ya ta tauru ya hinotö o kadato ma löa ika ya hi himanga yo ko kuaha ika. ²⁰Onanga yä hi himanga o Paulus de' o Silas o Roma ma po pareta yo lago-agomika, ahaoyato, "O nyawa nënanga o Yahudi oka ma nyawa. Onanga ya ruae to ngone nanga kota oka. ²¹Onanga yä huloko o nyawa ya diai manga biaha ma adati i ma howono de to ngone nanga tita, o Roma ma nyawa. Ngone hakunua ha tarima ekola ha moteke o biaha ma adati gënanga!" ²²O nyawa

yo wöe-wöe ö i ma hi moteke yä lawani o Paulus de' o Silas; de' o po pareta yo lago-agomo ya kakihi manga pakeanga manga röehoka o rasul ya hinoto gënanga daha yä huloko o nyawa yä gohara önanga ya hinoto. ²³Onanga yä gohara ko ha giria i böto, önanga ya hi ngohama o bui ma gorona ika. O bui ma baluhu i wi huloko wä göana önanga wa ka i goungu. ²⁴Karana o pareta gënanga, o bui ma baluhu gënanga wa tumungu önanga o bui ma kamari duru ma go gorona ika, de önanga manga lou i hi dalara o balakika.

²⁵Doneho hutu gorona o Paulus de' o Silas manga go giria i ma niata de o puji-puji i hi nyanyi ma Jou Madutu ika. O nyawa ma homoa ya tumu-tumunguku ö ma go giria i hi gihene önanga yo nyanyi. ²⁶I todokanino i dadi o ohu duru ko ha giria, hi ädono o bui ma pondasi gënanga ö i ma hi di giwi oka. Mata-mata o bui ma ngorana i ko ki helenga de o rante-rante ya hi lara ika o nyawa ya tumu-tumunguku mata-mata ö i ko ki hohe oka. ²⁷O bui ma baluhu gënanga i wi todokana wo hi do momikiñe. Ma öraha ünanga wa mäke o bui ma ngora-ngorana i ko ki helengaka, ünanga ka wo ma dauru ai oworo mangale wo ma toma ai diri, karana ünanga wato bote o nyawa yä tumu-tumunguku mata-mata yo ko ki oaroka. ²⁸Ma' o Paulus wo ma pöaka wa kua-kuatñe, "Uha na toma ani diri! Ngomi ka nagahi mata-mata nenangoka!"

²⁹O bui ma baluhu gënanga wo gahoko o hilo daha wo hi oa-oara ma gorona ika, de' duru wo haharoka ünanga wa tilabuku o Paulus de' o Silas manga himangoka. ³⁰Ahao ünanga wä ao önanga yo hupu de' wo temo, "Tua-tuanga, ngohi kiani to diai okia, hupaya ngohi to halamati?"

³¹O Paulus de' o Silas yo haluhu, "Ni ngaku ma Jou Yesus ika! Ngonah no halamati – ngonah de' mata-mata o nyawa ani tau oka!" ³²Daha o Paulus de' o Silas i hi tararono ma Jou ai demo o bui ma baluhu gënanga, de' o nyawa mata-mata ika naga ai tau oka. ³³O hutu gorona gënanga dika, o bui ma baluhu gënanga wä ao önanga daha wa tebini manga nabonabo önanga. Unanga de mata-mata o nyawa ai tau oka gila-gila yä ohiki. ³⁴Ahao ünanga wä ao o Paulus de' o Silas ai tau ika de' ya hi diai o inomo onangika. Unanga de ai tau ma doña yo ngodumu yo mörene duru hababu ünanga öraha nënanga wi ngaku ma Jou Madutu ika.

³⁵I yarehe ma ngorumino, o Roma ma po pareta yo lago-

agomo ya huloko o polisi o bui ika mangale i hi ngahu o pareta hupaya o Paulus de' o Silas ya pidiloka.

³⁶O bui ma baluhu gënanga wa hi ngahu o hali gënanga o Paulus ika. Unanga wato, "Tua-tuanga o po pareta yo lago-agomo i hi döakoka o pareta mangale i ni pidiloka Tua-tuanga. Oraha nënanga Tua-tuanga yakunu ni lio. Halamati ni ma jobo!"

³⁷Ma' o Paulus wa temo o polisi yo tugas-tugas ika gënanga, "Ngomi o Roma ma negara ma bä. Ni mi tailako uahi, ngomi ni mi goharoka o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka de ni mi hi ngohamoka o bui ma gorona ika. De' oraha nënanga önanga i mi huloko ngomi mi oiki de ka mi ma ri ridoka? Ngomi mi oluku! Nia huloko o po pareta yo lago-agomo gënanga yo böa mahirete nenangino i mi hi pidili ngomi."

³⁸O polisi yo tugas-tugas gënanga i hi ngahu o hali gënanga o Roma ma po pareta yo lago-agomika. Ma o po pareta yo lago-agomo gënanga yo ihene o Paulus de' o Silas o Roma ma negara ma bä, önanga dadi yo hawana. ³⁹Daha önanga yoiki yo gahoko o apongo o Paulus de' o Silas ika, aha ya ngotaka önanga ya hinoto yo hupu o bui oka, de yo gahoko hupaya önanga yoiki de o kotaka gënanga. ⁴⁰O Paulus de' o Silas ya ma'la o bui gënanga, daha yoiki o ngo Lidia ami tau ika. I ma ka mäke oka de o nyawa yo ngaku-ngaku dokengoka, ya hi döaka o hi hitomo onangika, o Paulus de' o Silas i ma goraka.

O Tesalonikaka

17 O Paulus de' o Silas i hi gila-gila önanga manga do dagi, ya tilakuru o Amfipolis de' o Apolonia daha i ma hi ädono o Tesalonika ika. Dokengoka naga o Yahudi oka ma nyawa manga puji ma tau. ²O Paulus ö woiki o puji ma tau ika gënanga - hokä ai biaha wa diai nako naga moi o Yahudi oka ma nyawa manga puji ma tau - daha i ma hi ko döaka o dibanga de o nyawa genangoka mangale o ayat-ayat o Buku i Tebi-tebinoka. Unanga wa diai gënanga o Yahudi oka manga Puji ma wange, ma hange i ma ko ki nïkika. ³I ma moteke o ayat-ayat o Buku i Tebi-tebinoka, ünanga wo hi tararono de wo hi matoko ma nyonyata o Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wi hi jä jaji oka kiani wo hangihara de' wo wangokali o honengino. "O Yesus ngohi ti ni hi ngahu-ngahu nginika gënanga, ünanga ganga o Koano Wo hi ho halamati wi hi jaji

oka,” o Paulus wato. ⁴O nyawa ya muruono naga yo dadi yo ngaku daha yä niki o Paulus de’ o Silas; hoko gëngoli ma ge getongo ko ha amoko o Yunani ma nyawa de manga modongo ma Jou Madutu ika, de’ manga ngöe ohi o ngo ngoheka i hi bo balu-baluhu.

⁵Ma’ o Yahudi oka ma nyawa manga hininga yo hiri. Onanga ya ahoko o nyawa ma dorou o ngeko-ngekomika de i hi goko o doomu yo ro ruae. Daha önanga yo lingiri o titi o kota gënanga ma gilolitino de yo ngika o Yason ai tau ika mangale yä lingiri o Paulus de’ o Silas, karena önanga yo mau ya ao o Paulus de’ o Silas yo hupu ya himanga o nyawa yo wöe-wöe. ⁶Ma’ oraha önanga yä mäke ua o Paulus de’ o Silas, önanga i wi ta tauru o Yason de’ ya muruono naga o nyawa yo ngaku-ngaku ma homoa o po pareta yo lago-agomo manga himangika ya ko kuaha o kota uku gënanga. Onanga i ma pöaka, “O nyawa nënanga yo ro ruae kiaka dika! Oraha nënanga nanga kota ino ö ma önanga yadonoka, ⁷de’ o Yason wa tamangino ai tau oka. Onanga mata-mata ya tilakuru ma Kaisar Roma wo hi to tatapu oka, karena önanga yato nagahi o koano ma homoa ai romanga o Yesus.” ⁸De manga demo-demo gënanga önanga yo diai o nyawa yo wöe-wöe de’ yo ko kuaha o kota gënanga i dadi yo todokana. ⁹Daha yo ko kuaha gënanga yä huloko o Yason de’ o nyawa yo ngaku-ngaku ma homoahi gënanga ya fangu o tiwi ya tago-tagongika. I paha gënanga dahao önanga yä pidili.

O Bereaka

¹⁰O hutu gënanga o nyawa yo ngaku-ngaku o kotaka gënanga yä huloko o Paulus de’ o Silas yoiki o Berea ika. I ma hi adonika genangoka, o Paulus de’ o Silas yoiki o Yahudi oka manga puji ma tau ika. ¹¹O nyawa o Bereaka i holoi manga hininga i helenga ngaro de o Tesalonikaka ma nyawa. De manga hininga ma ngigo önanga i hi gihene o abari mangale o Yesus, de o wange hi getongo önanga ya tailako o Buku i Tebi-tebini mangale i hi öriki bote o Paulus ai do dötoko gënanga i tia. ¹²Manga ngöe manga hi dogoronaka önanga i wi ngaku o Yesus ika, de ka ma huhutulua ö o Yunani ma nyawa i hi balu-baluhu, yo ngaku; ya oa o ngoheka ya oa o nauru. ¹³Ma öraha o Yahudi ma nyawa o Tesalonikaka yo ihene o Paulus wo hi abari oka ö ma Jou Madutu ai demo o Bereaka, onangö ya ino o Berea ino de yä ngohama o nyawa genangoka ya diai manga hininga

ya huha. ¹⁴I ma tai-taiti roria dodoto o Bereaka gënanga i wi ngotaka o Paulus o dowongi oko, ma o Silas de' o Timotius ka yo go gogerohi o kotaka gënanga. ¹⁵I wi ngotaka i böto o Paulus hi ädono o Atena ika, roria dodoto gënanga i ma idulu o Berea ika de yo ao o bebehongo o Paulus oka hupaya o Silas de' o Timotius i ma tai-taitika i wi hi duru ünanga.

O Atenaka

¹⁶Ma öraha o Paulus wa damä o Silas de' o Timotius o Atenaka, ai hininga ya huha wa mäke o kota gënanga i omanga de o gomanga-o gomanga. ¹⁷Hababu gënanga o puji ma tau oka, o Paulus i ma hi ko döaka o dibanga de o Yahudi oka ma nyawa de' o nyawa ma homoa i wi huba-huba ma Jou Madutu genangoka. Hoko gëngoli o paha-paharoka o wange ma hi getongo ünanga i ma hi ko döaka o dibanga de moi-moi o nyawa naga genangoka. ¹⁸O guru-guru i wi ni niki o Epikuros de' i wi ni niki o Stoa i ma teke ributu de de unangö. Ya muruono naga onangino yo temo, "O nyawa nënanga okia wo hi öriki? Ai ga nako duga-duga ma huhutulu, ma' unanga wo uru wöe!" Ya muruono naga ma homoa yo temo, "Ngaroma ünanga wo hi ngahu mangale o nyawa ma homoa manga gomanga." Onanga yo temo hoko gënanga, karana o Paulus wo hi ade-ade mangale o Yesus de' mangale wo honengoka de wo wango okali. ¹⁹Daha önanga i wi ao o Paulus o doomu ika o Areopagus ma Doporonika. Dokengoka önanga i wi temo, "Ngomi mio igo mi hi öriki o do dötoko ma hungi ngona no hi ngahu-ngahu gënanga. ²⁰Hababu ngona no hi himangoka o hali-hali mi ihene i ma howono de biaha mia ngaukino ngomi. Ma hababu gënanga ngomi mio igo mi hi öriki ma mangarati." (²¹Hababu mata-mata o Atena ma nyawa de' o nyawa ma poretino yo go gogere genangoka duruhe yö igo ya mata manga öraha önanga i woro-woro, mangale i hi gihene de' i hi ade-ade mangale o hali-hali duru ma hungi.)

²²Ma öraha o Paulus wo ma oko o nyawa i ma to toomu ino manga himangoka o Areopagus oka gënanga, o Paulus wato, "Hei o Atena ma nyawa! Ngohi ta mäke hagala hali ma goronaka ngini duru ni agama. ²³Hababu ma öraha ngohi to tagi-tag i nia kota ma gilolitino de' to ho hininga nia hubayanga ma ngi-ma ngi, ngohi ta mäke ö o ngi moi o hu huba ni hi huba-huba; o ngi oka gënanga i tulihi, 'Ma Jou Madutu Ika Mi Wi

Näko-näko Ua.' Aa, ma Jou Madutu ngini ni wi huba ma' ni wi nako ua, ünanga ganga ngohi ti ni hi ngahu ngini ika. ²⁴Ma Jou Madutu wo hi dadi oka o dunia nänanga de hagala ma doġa, unangala o dihangala de' o dunia ma Jou. Unanga wo gogerua o gomanga ma tau-tau ma goronaka o nyawa yo do diai. ²⁵Unangö wo paralu ua o ro riwo o nyawa ino, hababu ünanga ganga wo hi döa-döaka o ngango de' o womaha de' hagala moi-moi o nyawa ika. ²⁶De o nyawa wo ma tēngo ino ünanga wa diai hagala o hoana ma ago-agomo de' wa huloko önanga yo gogere o dunia i ngodumu. Unangö wo hi tatapu oka ka ma hirahi, muruonoka de' okiaka önanga yakunu yo wango. ²⁷Ma Jou Madutu wo diai gēnanga hupaya önanga i wi lingiri ünanga. Tanu, önanga i ma ka mäke de de ünanga ma öraha önanga i wi lingi-lingiri. Ma' i moteke ma diai ma Jou Madutu wo kurutika ua de ngone moi-moi. ²⁸Hokä o nyawa yo temoka, 'Ngone ho wango de' ho ma kelu de' naga o duniaka nänanga, karana ünanga ai kuaha.' Ka i ma daenö de yo temoka ya muruono naga nia nyanyi ma betongo yo do diai. Onanga yo temo,

'Ngone mata-mata nagala ai ngoha-ngohaka.'

²⁹Aa, karana ngone ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka, i yakunua ngone hatu ma Jou Madutu ka i ma däene hokä o dulada o gurasi ino, ekola o haäka, ekola o helewo, o nyawa yä do diai i moteke manga sawaro. ³⁰Ma öraha nanga bodo ngone gēnanga ma Jou Madutu wa wohangoka, ma' oraha nänanga ünanga wa huloko mata-mata o nyawa o dunia i ngodumu i ma toba manga baradoha. ³¹Hababu ünanga wo hi tatapu oka, o öraha moi uku mangale wa tailako o dunia i ngodumu nänanga de ma adili. O manarama nänanga aha wa diai wo ma tēngo wi iri-irikoka ma Jou Madutu mangale gēnanga. De' hupaya o nyawa mata-mata i hi gongu aha o hali gēnanga, ma Jou Madutu wi hi wangokali o nyawa gēnanga o honengino!"

³²Ma öraha o nyawa gēnanga yo ihene mangale wo honengoka de wo wango okali, naga onangino i wi go giete o Paulus. Naga ö yo temo, "Ngomi mio igo mihene Ria dodoto no ade-ade oli mangale o hali nänanga." ³³Daha o Paulus wa maġa o doomu gēnanga. ³⁴Ma' naga manga hi dogoronaka önanga i wi hi böa o Paulus ino de' i wi ngaku-ngaku o Yesus ika, ma hi dogoronaka: o Dionisius o Areopagus ma majelis moi, de' mo ma tēngo o ngoheka ami romanga o ngo Damaris, de' o nyawa ya muruono nagahi.

O Korintus oka

18 I pahā de gēnanga o Paulus wa māla o Atena de woiki o Korintus ika. ²Genangoka ünanga i ma ka māke o Yahudi oka ma nyawa wo ma tēngo ai romanga o Akwila, ai ahali o Pontus ma berera ino. O Akwila dahao wo böa o Italia ino, de ngoi hekata o ngo Priskila. Onanga ya ino o Korintus ino hababu ma Kaisar Klaudius wa hulokoka mata-mata o Yahudi oka ma nyawa yo hupu o Romaka. O Paulus woiki wa lega önanga ya hinoto, ³daha wo gogere genangoka de de önanga de' wo manarama de de önanga, karana manga lo lingiri ma titi önanga i ma däene de o Paulus ai lo lingiri ma titi, ena gēnanga yo do diai o tau-tau. ⁴Ma' o Yahudi oka manga Puji ma wange ma hi getongo, o Paulus woiki i ma teke ade-ade o puji ma tau oka, mangale wo diai o Yahudi oka ma nyawa ya oa o Yunani oka ma nyawa i wi ngaku o Yesus ika.

⁵O Silas de' o Timotius i ma hi adonoka o Makedonia de ya ino, o Paulus wa päke i ngodu-ngodumu ai öraha mangale wo hi abari o abari ma Jou Madutu ino, o Yahudi ma nyawa ika o Yesus genangala o Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka. ⁶Ma' karana o nyawa ka hoko genangika i wi lawani de i wi temo i torou, o Paulus wa hurero o kafo ai pakeangika hokä o nonako mangale o ho hininga önanga, mangale manga howono. Unanga wo temo, "Nako ngini ni bodito, nia howono mahirete! Ngohi ahi giama ta hohe! Muläenge öraha nēnanga ngohi aha toiki o Yahudi ma nyawa oka ika ua." ⁷Daha o Paulus wä māla önanga de' woiki de wo gogere manga puji ma tau ma datekoka. O tau gēnanga wo ma tēngo o Yahudi oka ua ai tau, ma' unanga wi huba ma Jou Madutu. O nyawa gēnanga ai romanga o Titius Yustus. ⁸Ma' o Krispus, o puji ma tau ma baluhu gēnanga de ai tau ma dōla i wi ngaku ma Jou Yesus ika. De' ka manga ngöe ö o Korintus ma nyawa ma homoa yo ihene o abari o Paulus wo hi ngahu-ngahu, de' onanga i wi ngaku o Yesus ika daha yä ohiki.

⁹O hutu moi uku o lo lega moi ma hi dogoronaka, ma Jou wo temo o Paulus ika, "Uha no hawana! No temo gila-gila uha no ma rīdi. ¹⁰Hababu ngohi to ni to moteke ngona. O nyawa moi ua ö yakunu yo diai i to torou ngona ika, hababu o nyawa manga ngöe o kota nēnanga nagala ahi nyawa." ¹¹Hababu gēnanga o

Paulus wo gogere o Korintus oka, o taongo moi de ma hononga ma dekana, de' wa dotoko ma Jou Madutu ai demo onangika.

¹²Ma öraha o Galio wo dadi gubernur Akhayaka, o Yahudi oka ma nyawa i ma teke rimoi i wi lawani o Paulus, de' i wi ao ünanga o juru hakimika. ¹³Onanga yo ao o galaki hoko nënanga, "O nyawa nënanga wa ngohama o nyawa yo wöe-wöe hupaya i wi huba ma Jou Madutu, de ma do dagi i ma howono de o Musa ai tita!"

¹⁴De hoko gënanga o Paulus wo mau wo haluhu, o Galio wo temoka o Yahudi oka ma nyawa ika, "Hei Yahudi oka ma nyawa! Nako ni kalaki nënanga ya tilakuru i lara-laranga moi ekola i to torou moi, ko kiani ngohi to tamähi to ihene nia galaki nënanga. ¹⁵Ma' nenanga naga ni ma teke ributu i ma korona ka o demo-demo de' o roma-romanga i ma niki nia tita mahirete! Ho' ngini kiani nia tiai. Ngohi to kabaratanga ta tailako o hali ma rupa nënanga!" ¹⁶Daha o Galio wa duhu önanga yo hupu. ¹⁷Ma önanga i wi tagoko o Sostenes, o puji ma tau ma baluhu gënanga, de' i wi gohara ünanga o meja yo to tailako ma himangoka. Ma' o Galio mata-mata wo haduli ua o hali gënanga.

O Paulus wo ma ki lioro o Antiokhia ika

¹⁸I paha gënanga o Paulus ka wo gogerohi wo tedekana o Korintus oka. Ahaö ünanga wo temo halamati ni go gogere o nyawa yo ngaku-ngaku ika genangoka, daha yo hidete de o ngo Priskila de' o Akwila o Siria ika. O Kengkreaka, o Paulus wa kori ai tadauru wa maā ika ho i dadi oka i kurutu karana ai jaji ma Jou ika. ¹⁹Ma öraha i ma hi ädono o Efesus oka, o Paulus wä maāka o ngo Priskila de' o Akwila, daha wo wohama o puji ma tau ika de i ma hi ko döaka o dibanga de o Yahudi oka ma nyawa genangoka. ²⁰Onanga yo gahoko hupaya ünanga wo gogere i holo i wo tedekana de de önanga, ma' unanga woluku. ²¹Ngaro hoko gënanga ma öraha aha wo ma jobo, ünanga wo temo, "Nako ma Jou Madutu wo hi hi gumāa, ngohi aha to ma ki lioroli nengino." I paha wo temo hoko gënanga, ünanga wo ma hi hitomo o Efesus ino.

²²Yo uti oka o Kaisariaka, ünanga woiki o Yerusalem ika wa tabea o jemaat ika genangoka, daha wo gila-gila o Antiokhia ika. ²³Wo gogere genangoka ho muruono naga ma dekana, ünanga wo ma gorakoli wa tailako o Galatia de o Frigia ma daera,

mangale wo hi kuata manga ngongaku o nyawa yo ngaku-ngaku oka.

O Apolos o Efesus oka de' o Korintus

²⁴Oraha gënanga, o Efesus ika wo böa o Yahudi oka ma nyawa wo ma tēngo wo ma kilau o Aleksandria, ai romanga o Apolos. Unanga wo sawaro wo temo-temo de' duruhe wa nako de wo mangarati mangale o Buku i Tebi-tebini ma doḷa, ²⁵daha i wi dotokoka mangale wa nako o do dōtoko mangale o Yesus. De ai samangat i hiru-hiru ünanga wa dotoko wo hi do diai i ma korona o Yesus, ngaroka daha o Yohanis ai gohiki dika wa nako. ²⁶De ai barani o Apolos wo muläenge wo temo-temo o puji ma tau oka, de' ma öraha o ngo Priskila de' o Akwila i hi gihe-gihene ai do dōtoko, önanga i wi ao manga tau ika. Dokengoka önanga i wi hi tararono unangika, de i holoi i tia i ma korona de ma Jou Madutu ai datoro mangale wo hi halamati o nyawa de o Yesus ai manarama. ²⁷Ma duru ino o Apolos ai hiningaka woiki o Akhaya ika. O nyawa yo ngaku-ngaku o Yesus ika o Efesus oka yo tulih i hurata o roria dodotika o Akhayaka hupaya önanga yō modeke i wi tarima o Apolos. De' ma öraha o Apolos wo ma hi ädono o Akhayaka, ai ro riwo i nyata duru de ma baraguna o nyawa ika, karana ma Jou Madutu ai hininga ma oa i wi ngaku oka o Yesus ika. ²⁸Hababu de duruhe ai kumati, o Apolos wa utumu o Yahudi oka ma nyawa manga ributu-ributu ma hi dogoronaka o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka. De' unanga wo hi matoko ma nyonyata de o ayat-ayat o Buku i Tebi-tebinino o Yesus ganga o Koano Wo hi ho halamati i wi hi jä jaji oka.

O Paulus o Efesus oka

19 O Apolos ka nagahi o Korintus oka, o Paulus wo daga ma go giria dina o daera gënanga ma gorona ino, daha wo ma hi ädono o Efesus oka. Dokengoka ünanga i ma ka mäke de o nyawa ya muruono naga yo ngaku-ngaku oka o Yesus ika. ²Unanga wa leha onangika, "Roria dodoto nia tarimaka ma Jou Madutu ai Womaha ma öraha ngini ni wi ngaku o Yesus ika?"

Onanga yo haluhu, "Kowahi. Komaiwahi ngomi mi ihene naga ma Jou Madutu naga ai Womaha."

³O Paulus wa leha, "Nako hoko gënanga, de o gohiki okia ngini i ni ohiki?"

Onanga yo haluhu, “De o Yohanis ai gohiki.” ⁴O Paulus wo temo, “O Yohanis wa ohiki o nyawa mangale i hi matoko o nyawa gënanga i ma tobaka manga baradohaka. Ma’ oraha gënanga dika o Yohanis gila-gila wo hi ngahu o Israel ma nyawa ika önanga kiani i wi ngaku ma nyawa aha wo böa-böa ika wi hi duru ino ünanga, ena gënanga o Yesus.”

⁵Ma öraha önanga yo ihene gënanga, önanga yä ohiki de ma Jou Yesus ai romanga. ⁶De’ ma öraha o Paulus wa kelenga ai giama manga Īokuku önanga, ma Jou Madutu ai Womaha ya kuaha önanga, daha önanga yo muläenge yo temo-temo de o demo ho ihe-ihenuahi ma goronaka, de i hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino. ⁷Manga ngöe önanga mata-mata naga doneho ya ngimoi de hinoto ma nyawa.

⁸O mede hange ma dekana o Paulus wo ma togu-togumua wo temo-temo de ai barani oka o nyawa ika o puji ma tau oka, de’ i ma teke ributu de de önanga mangale wa hi goungu önanga mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. ⁹Ma’ o nyawa ya muruono naga manga hi dogoronaka gënanga manga häeke i togowini, de’ yoluku yo ngaku. O nyawa i mata-mata i ma to toomu ino genangoka manga himangoka, önanga ya hohedu o do dötoko i ma korona de ma Jou Madutu ai datoro, mangale wo hi halamati o nyawa de o Yesus ai manarama. Ma hababu gënanga o Paulus wä maġa önanga, daha woiki de i wi ni niki o Yesus o do dötoko ma ngi Tiranus ika. Genangoka o wange ma hi getongo ünanga de o nyawa i ma ko ke leha. ¹⁰Unanga wo diai o hali gënanga wo ma togu-togumua o taongo moi ma dekana hi ädono o nyawa mata-mata yo go gogere o Asia ma provinsi oka, ya oa o Yahudi ma nyawa, ya oa o nyawa ma homoa, mata-mata yo ihene ma Jou ai demo.

O Skewa ai ngoha-ngohaka

¹¹Ma Jou Madutu wo diai i hëra-hëranga ka biaha ua o Paulus ai manaramoka. ¹²Nako ai lenso ekola o ngöere ai gorona ma ninikutu wa päke-päke oka o Paulus yao o nyawa yo po panyake ika, to önanga manga panyake i hihanga de o hetanga ma womahö ma i hupu onangoka. ¹³Naga ya muruono naga i hi ori-ori o houru o Yahudi oka yoiki okia ika honanga, ya duhu o womaha ma dorou o nyawaka. O houru ya näko-näko gënanga i hi tailö ya päke ma Jou Yesus ai romanga mangale ya duhu o hetanga ma woma-womahika gënanga. Onanga yo temo o

hetanga ma woma-womahika gënanga, “De o Yesus ai romanga wo hi ngahu-ngahu o Paulus gënanga, ngohi ti ni duhu ngini!”
¹⁴Naga o imam manga häeke wo ma têngo, ai romanga o Skewa ai ngohaka o nauru ya tumidi, yo diai o hali hoko gënanga.

¹⁵Ma’ o hetanga ma womaha gënanga i temo onangika, “Ngohi ti nako o Yesus, de’ o Paulus ö ngohi ti nako, ma’ ngini nënanga o nagona?”

¹⁶Daha o nyawa i wi ngoha-ngohamika o hetanga gënanga wo ma to tubo ile, de wa kaboto de wa ropu-roputu önanga de duru ka ai hatera, hi ädono önanga yoara o tau ino gënanga yä labo-labo de ka manga hekonoka, karana manga pakeanga önanga manga röehoka ya kä kakihi. ¹⁷Mata-mata o Yahudi oka ma nyawa de’ o nyawa ma homoa ino yo go gogere o Efesus oka yo ihene mangale i do dadi gënanga, daha önanga i dadi yo hawana. Ho ma Jou Yesus ai romanga i holoi i hi giriri. ¹⁸O nyawa manga ngöe yo ngaku-ngaku oka o Yesus ika, yo böa i ma ngaku o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka manga manarama-manarama to önanga, ma öraha i paha-paha ika. ¹⁹De’ onanga manga biaha i hi dagi manga do dötoko o hou-houru, önanga ya toomu manga buku-buku de’ ya tuhuku o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka. Ma ija o buku-buku gënanga nako ha etongo mata-mata naga doneho ribuhu moritoo o tiwi haäka. ²⁰De ma do dagi hoko gënanga ma giria, ma Jou ai demo i holoi yo do gerewoto de’ i holoi i kuata yä utumu.

O huru-hara o Efesus oka

²¹I da dadi gënanga i paha ino, o Paulus wa putuhu mangale woiki o Makedonia ika de’ o Akhaya, daha wo gila-gila o Yerusalem ika. “Dokengoka ta ikaka,” o Paulus wato, “ngohi kiani toiki o Roma ika ö.” ²²Unanga wa huloko o nyawa ya hinoto i wi ro riwo-riwo, ena gënanga o Timotius de’ o Erastus mangale yoiki o Makedonia ika, ma öraha ünanga wo gogerohi öraha muruono naga ma dekana ohi o Asia ma provinsika.

²³Mudukua ma öraha gënanga i dadi o gigoro ma amo-amoko o Efesus oka, karana o do dötoko i ma korona mangale o Yesus. ²⁴Hababu o kotaka gënanga naga wo ma têngo wo do diai o haäka ai romanga o Demetrius, wo do diai o gomanga ma tau-tau mangale o Gomanga Artemis. Ai manarama gënanga ya gao ma hasili ko ha amoko, ai nyawa yo mo manaramika. ²⁵Ma hababu gënanga ünanga wa toomu ai nyawa yo mo manarama

i ma ki niki de yo mo manarama yo diai o haäka ma homoa, daha wo temo, “Roria dodoto! Ria dodoto ni hi öriki ngone ha mäke o hasili o manaramino nänanga. ²⁶Oraha nänanga Ria dodoto nia mäke oka de’ ni ihene mahirete okia wa diai o Paulus gänanga. Unanga wo temo o goma-gomanga o nyawa ya do diai, o gomangua mata-mata. De’ unanga wä ngakunoka wa diai o nyawa yo wöe-wöe aha ya ngaku ai do dotokika, ka nenangoka daua o Efesus oka, ma’ hi ädono o Asia ma daera mata-mata ika ö. ²⁷Ma huha moi ena gänanga, nanga lo lingiri to ngone nänanga aha ya mäke o romanga ma dorou. De ka gänangua, ma’ o Gomanga Artemis ami tau ö aha yo lega ika ua de ma karamata ya doko-doko; ena hioko münanga o gomanga i mi puji o Asia ma nyawa mata-mata de’ o dunia i ngodumu!”

²⁸Hoko gänanga o nyawa gänanga yo ihene önanga manga hininga i dadi i hauku, daha önanga i ma pöa-pöaka, “Artemis i wango, o Efesus ma nyawa manga gomanga!” ²⁹O ruae gänanga i holoi i lamokika hi ädono o kota mata-mata ika. Aha o doomu ma dorou yo ro ruae gänanga ya tagoko o Gayus de’ o Aristarkhus, ena gänanga o Makedonia ma nyawa i wi dodiawo o Paulus ai do dagi ma goronaka, daha ya ta tauru önanga o do dogumu ma ngi ika o kotaka gänanga. ³⁰O Paulus wo wohama wa niki önanga, ma’ o nyawa i wi ngaku-ngaku o Yesus ika genangoka i wi duhunu ünanga. ³¹O po pareta yo lago-agomo ya muruono naga o Asia ma provinsi oka ö, i ma teke dodiawo de o Paulus, wä huloko o nyawa i wi hi ngahu o Paulus ika hupaya ünanga uha wo ma hi matoko ai diri o do dogumu ma ngi oka gänanga. ³²Oraha gänanga o nyawa i ma to toomu ino o do dogumoka gänanga i dadi oka i ruae. Naga yo pöaka hoko nänanga, naga yo pöaka hoko gänanga, hababu yo wöe-wöe onangino i hi orikua hababu okia önanga i ma toömu genangoka. ³³O nyawa o hidoku moi ino yato bote o Aleksander wo hi kuata hababu ünanga i wi hitomo ma himangoka o Yahudi oka ma nyawa. O Aleksander wo hi doakīle ai giama mangale wo gahoko i wi hi döaka öraha wo demo ai diri o nyawa gänanga manga himangoka. ³⁴Ma’ hoko gänanga önanga i wi mäke ünanga o Yahudi oka ma nyawa, ka ma moile önanga yo pöaka ya kua-kuatile, “Artemis i wango, o Efesus ma nyawa manga gomanga!”

³⁵Ma baha o kota ma juru tulis wakunu wa ridi o nyawa yo wöe-wöe gänanga. Unanga wo temo, “O Efesus oka ni go

gogere! O nyawa moi-moi i hi öriki o Efesus o kota ya po paliara o Gomanga Artemis ma tau de' o helewo i tebi-tebini i tifa o dihanguku. ³⁶O nyawa moi ua ö yakunu yö ngelo o hali gënanga. Karana gënanga ni ma rïdi de' uha ni diai okia naga moi de ma da taitoka. ³⁷O nyawa nënanga, ngini nia ao nenangino ko i gougua karana önanga ya oraka o gomanga ma tau ekola karana önanga i hi kauku to ngone nanga gomanga. ³⁸Nako o Demetrius de i wi ko karajanga gënanga to önanga manga galaki okia naga moi ma himanga o nyawa moi ika, maļa ikala önanga yao manga parakara gënanga yo to tailako ika. Yo to tailako i helenga ika mangale gënanga de' o po pareta yo pangka-pangkati ö hoko genangika naga. ³⁹Ma' nako ka nagahi oli ngini niö igo, gënanga kiani ni hi tiai o doomu ma diai ma goronaka o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka. ⁴⁰Hababu okia i dadi o wange nënanga yakunu i na bodito ngone. Ngone i yakunu i na kalaki ho diai o huru-hara, karana ngone koiwa moi ö de, nanga hohole mangale ha tiai o huru-hara nënanga." ⁴¹I böto wo temo mata-mata gënanga, ma juru tulis o kota gënanga wä huloko o nyawa yo wöe-wöe gënanga yo ko ki lio.

O Paulus woiki o Makedonia ika de o Yunani

20 O huru-hara o Efesus oka i rïdokali i paha ino, o Paulus wa toomu o jemaat de' wa hi döaka o hi hitomo onangika. Ahaö ünanga wo temo halamati ni go gogere, daha ai do dagi wo hi gila-gila o Makedonia ika. ²Unanga wo dudu-dudu o Makedonia ma daera de' wa hi döaka o hitiari ma ngöe o nyawa ika i wi ngaku-ngaku o Yesus ika dokengoka mangale wa hi döaka o hi hitomo onangika. Ahaö ünanga woiki o Yunanika. ³O mede hange ma dekana ünanga wo gogere dokengoka. Daha ma öraha ünanga wo ma hi diai ma go giriaka mangale wo hidete o Siria ika, naga o abari o Yahudi oka ma nyawa i ma hi ka garo ma go giria mangale i wi toma. Hababu gënanga ünanga wa putuhoka mangale wo ma idulu wa tilakuru o Makedonia. ⁴O Sopater o Pirus ai ngohaka ai ahali o Berea ino yoiki i ma ki niki de ünanga; hoko genangö o Aristarkhus de' o Sekundus o Tesalonika ma nyawa, de' o Gayus o Derbe ma nyawa. O Timotius ohi, o Tikhikus de' o Trofimus, o provinsi Asia ino ma nyawa. ⁵Onanga i mi hi hira ika ngomi, daha i mi damä ngomi o Troas oka. ⁶I paha ika o Roti i Ragi-ragi Ua ma Rameanga, ngomi mi hidete mia maļa o Filipi. O wange motoa i paha ika

ngomi mi ma toomu oli de de önanga o Troas oka. Dokengoka ngomi mi gogere o minggu moi.

O Paulus ai do dagi ma bo baha o Troas oka

⁷O Hapitu ma hutu ngomi mi ma toomu mangale mi ma ko ngoḽomo moi hokä ria dodoto. O Paulus i ma teke ade-ade de o nyawa genangoka, karena i yarehino ünanga ai mau wo ma jobo. Hi ädono o hutu gorona o Paulus ka wo temo-temohi. ⁸O kamari ma goronaka ma lape i ḽoku-ḽoku, ma ngi ngomi mi ma to toomu gënanga, naga o hilo ma ngöe. ⁹Wo ma tēngo o goduru ai romanga o Eutikhus wo gogeruku o jangelaka. Karena o Paulus wo ma togu-togumua wo temo-temo, o goduru gënanga duru wo kadu-kadunu hi ädono ünanga i wi kiokoka o jangelaka gënanga, daha i wi otakuku daukuku o lape hange oka de wa uku. Ma öraha önanga i wi goraka, ünanga wo honengoka. ¹⁰Ma' o Paulus wo uti daukuku, daha wo ma ruba uku ai röehe o goduru ai ḽoku oka gënanga de wi ko ino. O Paulus wa temo, "Uha ni hawatere, ünanga ka wo wangohi!" ¹¹Ahao o Paulus wo doa okali daku ile, daha wa hi kodoku o roti de yoḽomo mata-mata. I paha ma dekana wo temo-temo de o nyawa hi ädono o ngorumino, o Paulus wo ma jobo. ¹²O nyawa i wi ao i wi hi gi lio o goduru gënanga wo wango-wango ai tau ika. Onanga ya mao yo sanangi de' duru ya laru.

O Troas de ya ino o Miletus ika

¹³Ngomi mi oiki o kapa oko daha mi hira mi hidete o Asos ika mangale mi wi buhuku o Paulus o kapa oko dokengoka. Unanga wa tatoroka hoko gënanga karena ünanga aha dokengika wa niki o ngëkomo o dudungika. ¹⁴Mi ma ka mäke i böto o Asos oka, o Paulus de ai japati wo doa o kapa ile daha ngomi mi hidete o Metilene ika. ¹⁵Dokengino ngomi mi hidetoli, de' i yarehino mi ma hi ädono o ngi i ma ri himangino de o Khios. Midiringi ya ino ngomi mi ma hi ädono o Samos de' o wange moi ya ino o Miletus. ¹⁶O Paulus wo hi tatapu oka mangale mi tulua o Efesus, hupaya uha mia umo o öraha o Asia ma daeraha. Nako yakunu ünanga ai mau i tai-taiti i ma hi ädono o Yerusalem ika o Pentakosta ma wange ma ago-agomoka.

O Paulus wo hi demo o gi tingaka ma demo-demo o Efesus oka

¹⁷O Miletus ino o Paulus wo hi dingoto o abari o Efesus ika mangale wo gahoko o jemaat ma tutuda-tutuda dokengoka yo böa i ma ka mäke de de ünanga. ¹⁸Ma öraha önanga i ma hi ädono, o Paulus wa temo onangika, “Roria dodoto ni hi öriki sarakia ngohi to wango ma dekana nenangoka ngini nia hi dogoronaka muläenge o wange ma do di hiraka ngohi tadono o Asia ino. ¹⁹De ahi hininga ma boluluku de’ ahi köngo i wöe, ngohi to manarama mangale ma Jou o hangihara ma hi dogoronaka ngohi ta ohana, karana o Yahudi oka ma nyawa manga datoro i to torou. ²⁰Ria dodoto ni hi öriki ngohi to do dodato ua ti ni hi ngahu nginika okia de ma baraguna nginika. Ngohi ti ni dotoko ngini o nyawa yo wöe-wöe ma döomu oka de’ o tau-tau ika. ²¹Ya oa o Yahudi ma nyawa ika ya oa o nyawa ma homoa ika ngohi i toa-toakua ta hi döaka o ho hininga hupaya önanga i ma toba önanga manga baradoha de yo böa ma Jou Madutu ika, de i wi ngaku ma Jou Yesus ika. ²²Oraha nänanga mangale ta moteke ma Jou Madutu ai Womaha ma pareta, ngohi toiki o Yerusalem ika. De’ ngohi to hi orikua okia aha i dadi ngohino dokengoka. ²³Duga-duga ngohi to hi öriki o kota yo getongo, ma Jou Madutu ai Womaha i hi to tia i ino i hi ngahu ngohi ino, ngohi aha to wohama o bui de’ aha to hangihara. ²⁴Ma’ ngohi to haduli ua de ahi ngango ngohi nänanga, iti ngohi takunu ta böto o manarama ma Jou Yesus wo hi hi ngongaku oka ngohino de’ iti ngohi to setia hi ädono ngohi ahi ngango ma baha, mangale to hi ngahu o Abari ma Oa gänanga mangale ma Jou Madutu ai dora.

²⁵Ngohi ti ni dahi oka o Roria dodoto mata-mata de’ ti ni hi ngahu oka i böto mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. Oraha nänanga ngohi ta mäo aha ho ma ka mäke oka ua de Roria dodoto. ²⁶Hababu gänanga de to hi to tiaika ngohi to temo nginika o wange nänanga, nako naga ngini nia hi dogorona aha yo binaha, gänanga to ngohi ua ahi howono. ²⁷Komaiwahi ngohi töara to ngohi ahi manaramoka mangale ti ni hi mangarati ngini ika ma Jou Madutu ai datoro mata-mata. ²⁸Kiani ngini nio göana nia diri de’ nio goanö o jemaat mata-mata i ni hi lapahi oka nginika ma Jou Madutu ai Womaha mangale nio göana; hababu ngini i ni gorakoka ni dadi o go göana jemaat gänanga. Kiani ngini nio göana ma Jou Madutu

ai jemaat gënanga hokä o go göana yo göana o duba, karana ma Jou Madutu wo hi dadi oka o jemaat gënanga to ünanga mahirete, i moteke ai Ngohaka mahirete ai honenge. ²⁹Ka de ngohi toikoka, i goungu aha i böa o kaho honganika i ho hatera ngini nia hi do dogoronaka. De' o nyawa, ngini nia göa-göana gënanga aha i dadi o kaho honangika ma goli gënanga. ³⁰Ma nia hi dogorona ino o Roria dodoto mahirete ö aha yo böa o nyawa aha i hi ngahu o abari i to tiai ua. Onanga yo diai hoko gënanga hupaya o nyawa yo ngaku-ngaku oka o Yesus ika yo dadi yo hihanga de' yä niki önanga. ³¹Hababu gënanga ni ma göa-göana! Nio hininga o taongo hange ma dekana de ahi köngo i tiha ko ha ngöe, o hutu de o wange to ma togu-togumua ti ni dotoko o nyawa moi-o nyawa moi ngini ino.

³²Oraha nënanga ngohi ti ni hi lapahi ngini ma Jou Madutu ika, hupaya ünanga wi ni paliara ngini de' hupaya ngini ni ma hi jojö ma Jou Madutu ai dora ma abarika. Ma Jou Madutu to ünanga ai kuaha mangale wi ni hi kuata ngini de wi ni hi döaka nginika o barakati-o barakati wa sadiaka mangale mata-mata ai umati. ³³Komaiwahi ngohi to nahihu o tiwi ekola o pakeanga ka o nyawa i ma tēngo ino ö ma. ³⁴O Ria dodoto mahirete ni hi öriki, de ahi giama mahirete ngohi to manarama mangale to hi totomo to ngohi ahi paralu de' ngohi ahi dodiawo mi ma ko ki niki de ngohi. ³⁵Hagala parakara ma goronaka ngohi ti ni hi doakoka o dulada nginika de ho manarama ho kuata hokä nënanga ngone kiani ha riwo o nyawa i ma gaku-gakunua. Karana ngone kiani ho hininga aha okia ma Jou Yesus mahirete wo temoka, 'I holoi ho utumu ho hi döaka de hö dahongo.' "

³⁶O Paulus wo temo-temo i böto i paha ino, ünanga wa tilabukuku de de önanga mata-mata, daha i ma niata. ³⁷Onanga mata-mata yo ari de i wi ko o Paulus de yo temo halamati no ma jobo. ³⁸Onanga yo duka duru i holoi, hababu o Paulus wo temo önanga aha i wi mäke oka ua ünanga. Daha önanga i wi hi ngotaka hi ädono o kapa oko.

O Paulus woiki o Yerusalem ika

21 Ngomi mi ma ki tingaka de o jemaat ma tutuda-tutuda o Efesus ino gënanga aha mia maļa önanga. Daha ngomi mi hidete ka mi hi gila o Kos ma nühika; de' i yarehino ngomi mi ma hi ädono o Rodos ma nühoka. Genangino ngomi mi hidete gila-gila o Patara ma leleotika. ²O Pataraka, ngomi

O Tirus ma kota. (21:3)

mia mäke o kapa i mau o Fensia ika. Ngomi mi harene o kapa gënanga daha mi ma jobo ³de' mi hidete hi ädono ngomi mia mäke o Siprus ma nühu mia higiloka; ma' ngomi mi hidete mi gila-gila mia meta o Siria. Ngomi mi uti o Tirus oka, hababu genangoka o kapa ngomi mio bare-barene gënanga aha i hi guti ma gina. ⁴O ngi genangoka ngomi mi oiki mia tailako o nyawa yo ngaku-ngaku o Yesus ika, daha mi gogere de de önanga o minggu moi ma dekana. I moteke ma Jou Madutu ai Womaha ma hi matoko önanga i wi temo o Paulus ika hupaya uha woiki o Yerusalem ika. ⁵Ma' i mataka ma öraha mangale ngomi mi gogere genangoka, ngomi miä maä önanga de' ngomi mi hi gila-gila mia do dagi. Onanga mata-mata mi ma ki niki de manga hekata de önanga manga ngohaka i mi ngotaka ngomi hi ädono o kota ma poretika. Dokengoka o dowongi ma datekoka, ngomi mata-mata mia tilabukuku de' mi ma niata. ⁶I paha gënanga ngomi mi ma ka dahi, daha ngomi mi doa o kapa ile de' onangö yo lio manga tau ika.

⁷Ngomi mi hidete mi gila-gila o Tirus ino hi ädono o Ptolemais. Dokengoka ngomi mi oiki mia lega o roria dodoto yo ngaku-ngaku, mangale mi hi döaka mia tabea onangika, daha mi gogere o wange moi de de önanga. ⁸Yarehino ngomi mi ma gorakoli daha mi ma hi ädono o Kaisaria ika. Genangoka ngomi

mi oiki ma penginjil ika ai romanga o Filipus, daha mi gogere ai tau oka. Unanga ganga wo ma tēngo o nyawa ya o iri-iriki ya tumidi o Yerusalem oka. ⁹Ai ngohaka ya ruata o moholehe, ma Jou Madutu wa hi doakoka o kuata mangale i hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino. ¹⁰I paha o wange muruono naga ma dekana ngomi dokengoka, wo böa o Yudea ino wo ma tēngo o nabi ai romanga o Agabus. ¹¹Unanga wo böa ngomino daha wa lē o Paulus ai gorona ma ninikutu. De o gorona ma ninikutu gēnanga ünanga wo ma hi nikutu ai lōu de' ai giama mahirete daha wo temo, "Nēnanga ma Jou Madutu ai Womaha i temoka: O gorona ma ninikutu nēnanga ma dutu aha i wi nikutu hoko nēnanga o Yerusalem oka o Yahudi oka ma nyawa, de' i wi hi lapahi o Yahudi ma nyawa oka ika ua."

¹²Ma öraha ngomi mi ihene gēnanga, ngomi de' mata-mata o ria dodoto yo go gogere o Kaisariaka gēnanga duruhe mi gahoko o Paulus ika hupaya ünanga uha woiki o Yerusalem ika. ¹³Ma' unanga wo haluhu, "Okia ma baraguna o Ria dodoto ni ari hoko nēnanga, hi ädono nia diai ngohi ahi hininga i wedere? Ngohi to ma bötoka duga-duga mangale ka i hi tagokua dokengoka, ma' mangale ngaroka to honenge dika karena ma Jou Yesus." ¹⁴O Paulus woluku wo mi hi gihene ngomi, ho ngomi ka mi ma togumu mi wi duhunu ünanga. Ngomi mi ato, "Maļa ika, ma Jou ai mau i dadi dika."

¹⁵Mi gogere genangoka o wange muruono naga ma dekana, ngomi mi ma hi diai to ngomi mia kia honanga, daha mi ma goraka o Yerusalem ika. ¹⁶O ria dodoto ya muruono naga o Kaisaria ino yoikö mi ma ki niki de ngomi, mangale i mi ngotaka ngomi o Manason ai tau ika, karena ai tau oka ngomi aha mi ma hi do dogumu. (O Manason ganga o Siprus ma nyawa moi ma dekanoka wo dadi wi ni niki o Yesus.)

O Paulus woiki wi lega o Yakobus

¹⁷Ma öraha ngomi mi ma hi ädono o Yerusalem ika, o roria dodoto genangoka i mi tarima ngomi de manga hininga i more-morene. ¹⁸Yarehino o Paulus woiki mi ma ki niki de ngomi mi wi lega o Yakobus; o jemaat ma tutuda mata-mata genangoka ö naga. ¹⁹Wa tabea i böto onangika, o Paulus wa ade-ade onangika hagala moi-moi ma Jou Madutu wo diai oka to ünanga ai manaramoka o Yahudi oka ua ma nyawa manga hi dogoronaka. ²⁰Yo ihene i böto o Paulus ai ade-ade gēnanga, önanga mata-

mata i wi puji ma Jou Madutu. Ahao önanga yo temo o Paulus, “O Ria dodoto Paulus! O Ria dodoto kiani no hi öriki o Yahudi oka ma nyawa de manga ribu-ribuhu i wi ngaku oka o Yesus ika. Onanga mata-mata ganga o nyawa yo so setia ya moteke o Musa ai tita. ²¹De’ oraha nënanga önanga yo ihene o Ria dodoto na dotoko mata-mata o Yahudi oka ma nyawa yo gogere o nyawa ma homoa manga hi dogoronaka, hupaya ya pidili o Musa ai tita. O Ria dodoto na hitiari önanga, hupaya önanga ngaro uha yä huna manga ngoha-ngohaka ekola ya niki manga ada-adati o Yahudi oka. ²²Oraha nënanga o Yahudi oka ma nyawa yo ngaku-ngaku oka gënanga i goungu aha i ni gihene o Ria dodoto naga nenangoka. Ho’, sarakia öraha nënanga? ²³Ka ya oa de na moteke to ngomi mia hitiari. Naga o nyawa ya ruata nenangoka yo diai oka o jaji ma Jou ika. ²⁴Aa, koaho o Ria dodoto nöiki na diai ma do dagi no ma hi tebini ani diri ni ma ki niki de de önanga, de’ na tagongo to önanga manga baajanga hupaya önanga manga tadauru yakunu ya kori. De hoko gënanga aha i nyata o nyawa mata-mata ika okia önanga yo ihene mangale ngona o Ria dodoto i tiai ua karana o Ria dodoto mahirete ö na moteke o Musa ai tita. ²⁵Ma’ mangale o Yahudi oka ua ma nyawa i wi ngaku oka o Yesus ika, ngomi mia hi dingotoka o hurata onangika mangale to ngomi mia putuhu i yakunua önanga ya ölomo o inomo i hi hubaka o gomangika, i yakunua ya ölomo o awunu, ekola ya ölomo o aiwani i honenge ya hirikiti de’ i yakunua ya diai o manarama-manarama i so safarune.”

²⁶O Paulus woiki de o nyawa ya ruata gënanga daha ya diai ma do dagi i ma hi tebini manga diri i ma ki niki de önanga yarehino ma wange. Ahao önanga yo wohama ma Jou ai Tau ika mangale i hi ngahu o wange muruono nagahi aha i böto ma datoro i ma debini gënanga de’ manga huba mangale önanga moi-moi i hi huba.

O Paulus i wi tagoko ma Jou ai Tau oka

²⁷Ma öraha ma hoana o wange tumidi ngade i paha, o Yahudi oka ma nyawa ya muruono naga o Asia ino i wi mäke o Paulus ma Jou ai Tau ma goronaka. Daha önanga yä ngohama o nyawa yo wöe-wöe ika, ahao o Paulus i wi sö ²⁸de i ma pöa-pöaka, “Hei o Israel oka ma nyawa, ni mi riwo! Ne ünanga ma nyawa woiki okia ika honanga wa dotoko onyawa mata-mata ika ai do dötoko-do dötoko ya lawani o Israel oka ma nyawa, ya lawani

o Musa ai tita de ya lawani ma Jou ai Tau nēnanga. De' oraha nēnanga ünanga wa ao o Yahudi oka ua ma nyawa yo wohama ma Jou ai Tau ma gorona ika de' ya diai ya peseke o ngi ma debi-debini nēnanga!" (29Onanga yo temo hoko gēnanga hababu önanga i wi mäke oka o Trofimus o Efesus ma nyawa o kotaka i ma ko ki niki o Paulus; de' onanga yato bote o Paulus wi aoka ünanga ma Jou ai Tau ma gorona ika.)

³⁰O kota mata-mata ika i dadi i ruae, de' mata-mata o nyawa ka yo do do oara i ma toomu. Onanga i wi tagoko o Paulus de' i wi ta tauru ünanga i wi hi hupu ma Jou ai Tau ma gorona ino. Oraha gēnanga dika ma Jou ai Tau ma ngorana ya beno. ³¹Ma öraha yo ro ro ruae gēnanga i hi dailako i wi toma o Paulus, o nyawa i hi ngahu o Roma ma tentara manga baluhika o Yerusalem mata-mata ika ma go giria i huru-hara. ³²Gila-gila o tentara manga baluhu gēnanga wa lē o tentara de' ya muruono naga manga baluhu daha i ma tai-taiti yoiki de önanga, o ngi i ho huru-hara ika gēnanga. Ma öraha o nyawa yo wöe-wöe gēnanga i wi mäke o tentara manga baluhu de manga duduono ai ngoha-ngohaka, önanga i ma togumu i wi gohara o Paulus. ³³O tentara manga baluhu gēnanga woiki o Paulus ika daha wi tagoko, de' wa huloko o nyawa i wi rante ünanga. Ahao o tentara manga baluhu gēnanga wi leha mangale o nagona o Paulus gēnanga de' okia wa diai oka. ³⁴Ma hononga o nyawa yo wöe-wöe ino gēnanga yo haluhu hoko nēnanga de' ma honongali yo haluhu hoko gēnanga. Mangale hoko gēnanga o gigoro hi ädono o tentara manga baluhu gēnanga wakunua wo hi öriki de ma diai okia i dadi oka. Hababu gēnanga ünanga wo pareta hupaya o Paulus i wi ao manga go göana ma ngi ika. ³⁵Ma öraha önanga i wi ao ünanga hi ädono o ngute ika, yo gö gi gigoro gēnanga i ma ku tuhaka hoko gēnanga ma giria hi ädono o Paulus kiani i ma teke li goraka o tentara oka. ³⁶Onanga ya niki manga porefino o doomu yo go gi gigoro gēnanga yo pöa-pöaka, "Ni wi toma ünanga!"

O Paulus wo ma demo

³⁷Hoko gēnanga yo mau yo wohama o go göana ma ngi ma gorona ika, o Paulus wo temo o tentara manga baluhika gēnanga, "I yakunu ngohi to temo utu de Tuanga?"

"Okia ngona nakunu de o Yunani oka manga demo?" wo leha o tentara oka manga baluhu gēnanga. ³⁸"Nako hoko gēnanga,

ngona ua o Mesir ma nyawa gënanga kahuruono ma wange yo diai o lo lawani daha wa ao yoara o nyawa ya ribuhu iata yo ho huru-hara de manga daë oka yo wohama o tonaka ma ko kakaha?"

³⁹O Paulus wo haluhu, "Ngohi o Yahudi oka ma nyawa; ngohi o Tarsus ma kota ma kawaha, o kota i lamo-lamoko o Kilikiaka. To gahoko no hi hi gumālā ngohi to temo o nyawa ika gënanga."

⁴⁰O Paulus i wi hi gumālā i böto wo temo, o Paulus wo ma oko o ngute oka, daha wo hi döaka o nonako de ai giama. Mata-mata o nyawa yo ko ki rüdoka. Ahao o Paulus wo temo onangika de o Ibrani oka ma nyawa manga demo. O Paulus wato,

22 "Bapa-bapa de o Roria dodoto mata-mata! Ngohi aha to hi himanga to ma demo ngohi nginika. Abe ika ni ihene!" ²Ma öraha önanga yo ihene o Paulus wo temo de o Ibrani oka manga demo, önanga i dadi i holoï yo rüdoli. O Paulus wo hi gila-gila ai hi tararono. ³"Ngohi o Yahudi oka ma nyawa," o Paulus wato, "ngohi to ma kilāu o Tarsus oka o Kilikia ma bereraka, ma' ngohi to do gi lamoka nenangoka o Yerusalem oka de' i hi dotoko de ma diai ma guru wo lamo-amoko o Gamaliel o tita ma goronaka o Musa wo hi döa-döakoka to ngone nanga ete de nanga tohora ika. Hokä i ma däene o Roria dodoto mata-mata nenangoka o wange nënanga, ngohi ö duru to magawe mangale ma Jou Madutu. ⁴Ngohi ta aniaya hi ädono yo honenge ya ni niki o do dötoko ma hungi gënanga. Onanga mata-mata ya oa o nauru ya oa o ngoheka, ngohi ta tagoko de' ta hi ngohama o bui ika. ⁵Ma imam wo mo mulia mahirete de mata-mata o Agama ma Juru Hakimi yakunu i hi döaka o hakihi i goungu ngohi to elukua. Hababu önanga gënanga i hi hi doakoka ngohino o hurata ma hi dongotaka ma meta o Yahudi ma nyawa ika o Damsyik oka. De o hurata gënanga ngohi takunu ta tagoko dokengoka o nyawa yo ngaku-ngaku o do dotika gënanga de' ta ao önanga o Yerusalem ika mangale ya hukumu."

**O Paulus wo hi ade-ade ai do dagi ma goronaka wa
meta o Damsyik**

(Orr. 9:1-19, 26:12-18)

⁶"Ma öraha ngohi o do dagi ma hi dogoronakahi de' ngade to ma hi ädono o Damsyik ika, ma öraha o wange i korona, o cahaya moi duru ko ha dararano i todokanino i tararano o

dihanguku i hi kilolitino ngohi. ⁷Ngohi to ruba o tonakuku daha ngohi to ihene o ilingi moi i temo ngohino, ‘Saulus, Saulus! Ya dodoa ngona no hi aniaya ngohi?’ ⁸Daha ngohi to leha, ‘O nagona ngona, Tuanga?’ I haluhu, ‘Ngohila o Yesus o Nazaret ma nyawa gënanga ngona no hi o aniaya ngohi.’ ⁹O nyawa naga genangoka mi ma ko ki niki de ngohi ya mäke o cahaya gënanga, ma’ onanga yo ihenua o ilingi i temo ngohi ino. ¹⁰Daha ngohi to lehali, ‘Ngohi kiani ta diai okia Jou?’ Ma Jou wo haluhu, ‘No momiki de’ no wohama o Damsyik ika. Dokengoka ngona aha i ni hi ngahu mangale mata-mata ma Jou Madutu wo mau ngona na diai.’ ¹¹Ngohi to dadi to piloko karana o cahaya yo do leletongo gënanga. Ho’, ahi dodiawo i hi tuda ngohi i hi hi ngohama o Damsyik ika.

¹²Genangoka naga o nyawa wo ma têngo ai romanga o Ananias. Unanga o nyawa moi wo hininga ai agama de wa moteke de ma diai o Musa ai tita. O Yahudi oka ma nyawa mata-mata yo go gogere o Damsyik oka duruhe i wi horomati ünanga. ¹³Unanga wo böa wo hi lega ngohi, daha wo ma oko ngohi ahi honongaka de’ wo temo, ‘O Ria dodoto Saulus, tanu ngona no ma hi mäke okali!’ Orahā gënanga dika ngohi ta goraka to ngohi ahi biono daha ti mäke ünanga. ¹⁴Ahao ünanga wo temo ngohino, ‘Nanga ete de nanga tohora manga Jou Madutu wo ni irikoka ngona hupaya ngona no hi öriki ai mau, de’ ni mäke o Yesus, ma Jou Madutu ai Gilaongo wa diai oka ma Jou Madutu ai mau de no ihene o Yesus ai ilingi mahirete. ¹⁵Ngona aha no dadi o hakihi mangale no hi abari o nyawa mata-mata ika, okia ngona na mäke oka de’ no ihene. ¹⁶Orahā nënanga uhali no tamä no ma to tedekana. No momiki, de’ no hi döaka ani diri ya ohiki. No ma hi böaka ma Jou ika hupaya ngona no lapahi ani baradoha.’ ”

Ma Jou Madutu wi huloko o Paulus wo riwayat i o nyawa ma homoa ika o Yahudi oka ua

¹⁷“Ngohi to ma ki lioro o Yerusalem ika, de’ ma öraha ngohi to ma niata ma go giriaka ma Jou ai Tau oka, ngohi i hi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha. ¹⁸Ngohi ti mäke ma Jou; ünanga wo temo ngohi ino, ‘Taiti na maḷa o Yerusalem, hababu o nyawa nenangoka aha ya tarima ua ani hakihi mangale ngohi.’ ¹⁹Ngohi to temo, ‘Jou, önanga i hi öriki de ma diai, ngohi to ngohamoka o puji ma tau-ma tau mangale ta tagoko önanga de’ ta gohara

o nyawa i ni ngaku-ngaku ngona. ²⁰Hoko genangoli ma öraha ani hakihi o Stefanus wo honenge i wi toma, ngohi mahirete naga genangoka de' to hi gongu i wi toma gënanga. De ngohi tö göana to önanga manga pakeanga o nyawa i wi toma-toma ünanga.' ²¹Ma' ma Jou wo temoli ngohino, 'Noiki dika, hababu ngohi aha to ni huloko ngona o ngi ma go gurutika o Yahudi oka ua ma nyawa ika.' "

²²O nyawa ka i hi gihenohi o Paulus wo temo-temo, ma' ai demo ma bo bahaka gënanga önanga i ma pöaka i ma kua-kuatile, "Ni wi toma dika o nyawa hoko gënanga. Unanga i patutua wo wango!" ²³De i ma pöaka, önanga ya hurero manga juba, de' ma kafo i doa i ko kapupu. ²⁴O tentara manga baluhu o Roma ino gënanga wa huloko o Paulus i wi ao manga ngi ika hupaya ünanga i wi tailako genangoka de ma buturungoka mangale i hi öriki okia ma hababu o Yahudi oka ma nyawa i ma pöaka hoko gënanga ya himanga unangika. ²⁵Ma' ma öraha o Paulus i wi likoka mangale i wi gohara, o Paulus wo temo o tentara manga baluhika wo ma oko ino genangoka, "Nagaka i yakunu ni wi gohara o nyawa moi o Roma ma pareta ma bä, nako ünanga ni wi tailako uahi?"

²⁶Wo ihene gënanga, o tentara manga baluhu gënanga woiki o tentara duru manga baluhika de' wo temo, "Okia nënanga aha Bapa na diai? O nyawa nënanga o Roma ma pareta ma bä!"

²⁷Duru manga baluhu gënanga woiki o Paulus ika de' wo leha, "Abe ika no hi ngahu, naga ngona o Roma ma pareta ma bä!"

O Paulus wo haluhu, "I gongu," "ngohi o Roma ma pareta ma bä." ²⁸O tentara duru manga baluhu gënanga wo temokali, "Ngohi to dadi o Roma ma pareta ma bä de to fangu duru ko ha amoko!"

O Paulus wo haluhu, "Ma' ngohi to ma kilau hokä o Roma ma pareta ma bä." ²⁹Oraha gënanga dika o tentara ma nyawa yo mau i wi tailako o Paulus gënanga, i ma dohuku de' duru manga baluhu genangö i dadi wo hawana karena ünanga i wi rante oka o Paulus, ena hioko o Paulus o Roma ma pareta ma bä.

O Paulus o Agama ma Juru Hakimi manga himangoka

³⁰O tentara ma duduono ma baluhu o Roma gënanga wo igo duru wo hi öriki i gou-gongu okia i dadi hababu o Yahudi ma nyawa i wi hi howono o Paulus. Hababu gënanga yarehino ünanga wä ähoko o imam-imam manga häeke de' o Agamaka

manga Juru Hakimi hupaya i ma toomu. Daha o Paulus i wi hohe ai rante, ahao i wi ao i wi hi himanga onangika mata-mata.

23 O Paulus wa pulo-pulono o juru hakimi ma nyawa gënanga daha wo temo, “O Roria dodoto! Hi ädono o wange nënanga ngohi to ma mǎo ta howonua ma Jou Madutu ika ahi hininga doka ma goronaka i ma korona de to ngohi ahi wo wango.” ²Ma öraha o Paulus wo temo hoko gënanga, ma Imam wo mo Mulia o Ananias wi huloko o nyawa wo ma oko o Paulus ai honongaka wa poka o Paulus ai uru. ³O Paulus wo temo ma imam wo mo mulia ika gënanga, “Ma Jou Madutu marai oka wo ni poka ngona, o nyawa no to ta lawani, de no elu-eluku no tebini! Ngona no gogeruku genangoka no hi tailako ngohi i moteke o Musa ai tita, ena hioko ngona mahirete na tilakuru o tita gënanga de na huloko o nyawa i hi poka ngohi!”

⁴O nyawa ai honongaka o Paulus wo temo o Paulus ika, “Ngona ni hi kauku ma Jou Madutu ai imam wo mo mulia!” ⁵O Paulus wo haluhu, “Eë, ngohi to hi orikua o Roria dodoto, ünanga ma imam wo mo mulia. I goungu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka naga i tulihoka, ‘Uha ngona na hi kauku ani hoana ma tutuda.’ ”

⁶O Paulus wa mäke utu o juru hakimino gënanga, o Saduki ma nyawa ino de’ utu oli o Farisi ma nyawa ino. Karana gënanga ünanga wa temo o juru hakimika gënanga, “O Roria dodoto! Ngohi o Farisi oka ma nyawa moi, o Farisi oka manga difa uku. Ngohi ni hi tailako nenangoka ma hababu ngohi to ngaku o nyawa yo hone-honengoka aha yo wangokali.” ⁷Ma öraha ünanga wo temo hoko gënanga, o Farisi oka ma nyawa de’ o Saduki ma nyawa gënanga muläenge i ma teke ributu, hi ädono o doomu gënanga i dadi i regu o doomu hinoto. (⁸Hababu o Saduki ma nyawa manga ga mäke o nyawa yo honengoka aha yo wango oka ua, o malaekat koiwa, de’ o womaha-o womaha ö koiwa; ma’ o Farisi ma nyawa yo ngaku aha naga mata-mata gënanga.) ⁹I puda o gigoro ko ha giria. O Farisi oka ma nyawa ya muruono naga yo dadi guru agama i ma oko de’ ya lawani ya gou-goungu. Onanga yato, “I moteke ngomi o nyawa nënanga ka ma huhutulö de koiwa ai howono! Mudukua i goungu naga o womaha ekola o malaekat i wi temo unangika!”

¹⁰I ma teke ributu gënanga i dadi hoko gënanga ma hiri hi ädono o tentara duru manga baluhu gënanga wo hawana uha-uha o Paulus aha i wi guruhe önanga. Ho’ unanga wa huloko

o tentara de manga duduonoka yoiki i wi lē o Paulus o nyawa gënanga manga hi dogoronaka de' i wi ao ünanga manga ngi ika.

¹¹Ma hutu ya ino ma Jou Yesus wo ma oko o Paulus ai datekoka de' wo temo, "Ani hininga na puturungu! Ngonā no hi doakoka ani hakihi ya korona ngohi o Yerusalem oka. Ngonā aha kiani no hi döaka o hakihi gënanga o Romaka ö."

O doomu ma dorou mangale i wi toma o Paulus

¹²Yarehino ma wange ka o ngoru-ngoruminohi, o Yahudi oka ma nyawa muläenge yo diai o doomu ma dorou. Onanga yo koboto aha yo lomua ekola yokere nako önanga i wi toma uahi o Paulus. ¹³Naga o nyawa ya moruata i holoi yo diai o doomu ma dorou gënanga. ¹⁴Onanga yoiki o imam-imam manga häekika, de' o Yahudi oka manga tutuda de yo temo, "Ngomi mi ko ki kobotoka, aha mi olomua ekola mi okerua okia naga nako ngomi mi wi toma uahi o Paulus. ¹⁵Aa, öraha nënanga o Roria dodoto de o Agama ma Juru Hakimi kiani ni hi dingoto o hurata o tentara duru manga baluhika o Roma ino gënanga mangale ni gahoko ünanga wi aoli o Paulus wi ni himanga ngini, tanu hokä ngini ni mau ni wi tailakoli ai parakara de i holoi ma diai. De' ngomi aha mi ma hi diai oka mangale mi wi toma ünanga wo ma hi adonuahi ünanga nenangino."

¹⁶Ma' o Paulus ngoi hiranga ami ngohaka wo hi gihe-gihene i ma ka tatoro yo diai gënanga. Unanga woiki o tentara manga ngi ika de' wo hi ngahu o hali gënanga o Paulus ika. ¹⁷Daha o Paulus wi ahoko wo ma tēngo o tentara manga baluhu de' wo temo unangika, "Ni ao o ngohaka o goduru nënanga o tentara nia baluhika; ünanga wo mau wo hi ngahu okia naga utu unangika." ¹⁸O tentara manga baluhu gënanga wi ao o ngohaka o goduru gënanga o tentara duru manga baluhika de' wo temo, "O Paulus, hi tumu-tumunguku gënanga, wo hi ahoko ngohi de' wo gahoko ngohi ti ao o ngohaka o goduru nënanga ngonā ika Bapa; ünanga wo mau wo hi ngahu okia naga utu."

¹⁹O tentara duru manga baluhu gënanga wa sö ai giama o ngohaka o goduru gënanga, daha wi ao ünanga wo ma tēngo dika ma datekika de' wi leha, "Ngonā no mau no hi hi ngahu okia ngohi ino?"

²⁰O ngohaka o goduru gënanga wo haluhu, "O Yahudi oka ma nyawa i ma ka tatoro mangale yo gahoko Tuanga ni ao o Paulus wa himanga o Agama ma Juru Hakimi yarehino, hokä

tanu önanga yo mau i wi tailakoli ai parakara de i holoi ma diai. ²¹Ma' uhu Tuanga na moteke önanga manga go gahoko gënanga, hababu naga o nyawa ya moruata yo holoi i ma ngiunika mangale i wi tatoko ünanga o ngekomoka. Onanga mata-mata yo kobotoka aha yolomua de' yokerua nako önanga i wi toma uahi o Paulus. Oraha nënanga ö önanga i ma hi diai oka; ma hou yo damä dika ani bo baluhu Tuanga." ²²O tentara duru manga baluhu gënanga wo temo, "Uha no hi ngahu ka moi ika ö de okia ngona no hi ngahu oka nënanga ngohino." Daha ünanga wi huloko o ngohaka o goduru gënanga wo lio.

O Paulus i wi hi dingoto o Feliks ika

²³Aha ino o tentara duru manga baluhu wa ahoko o nyawa ya hinoto i hi balu-baluhu, daha ünanga wa temo onangika, "Nia sadia o tentara yä ratuhu hinoto i ma ki niki de ya mori tumidi o tentara yo kuda de' ya ratuhu hinoto o tentara de manga tuba mangale i ma goraka o takoro hiwo o hutu nënanga dika o Kaisaria ika. ²⁴De nia sadia ö o kuda mangale o Paulus wo doa de' ni wi ao ünanga de ma halamati hi ädono ma Gubernur Feliks ika." ²⁵Daha o tentara duru manga baluhu gënanga wo tulihi o hurata ma demo hoko nënanga,

²⁶"No Mo Mulia Gubernur Feliks. Ani tabea o Klaudius Lisias ino! ²⁷O nyawa ne ünanga i wi tagokoka o Yahudi oka ma nyawa de' ngadekahi önanga i wi toma, nako ngohi to böa ua de ahi ngoha-ngohaka de manga duduono mi wi hi halamati ünanga; hababu ngohi to ihene ünanga o Roma ma pareta ma bä. ²⁸Karana ngohi to igo to hi öriki i moteke ma diai okia ai howono ho önanga i wi hi howono unangika, ma ngohi ti ao to önanga manga Agama ma Juru Hakimika. ²⁹Ma i nyata ünanga wa diai ua okia naga moi ö i patutu wa mäke o hukumanga de o hukumanga wo honenge ekola wo bui. To önanga manga galaki unangika duga-duga i ma dohanga de manga tita-tita agama önanga mahirete. ³⁰Aha ino i hi ngahu ngohi okia naga moi ya diai i to torou o Yahudi ma nyawa ino i hi himanga unangika. Ho', gila-gila ngohi ti hi dingoto ünanga Tuanga Gubernur ika. De' ngohi tä hulokoka i wi lo lawa-lawani ünanga yo ao o galaki ngona ika Tuanga."

³¹O tentara-tentara gënanga ya diai manga manarama önanga. Onanga i wi lë o Paulus daha i wi ao ünanga o hutu gënanga hi ädono o Antipatris ika. ³²Yarehino önanga ya mäla ika manga

duono yo ko kuda-kuda manga do dagi i hi gila-gila de o Paulus, de' onanga mahirete i ma idulu manga ngi ika. ³³Ma öraha manga duono yo ko kuda-kuda gënanga i ma hi ädono o Kaisariaka, önanga i hi döaka o hurata gënanga ma gubernur ika, daha o Paulus wi hi lapahi unangika. ³⁴Ma gubernur wa basa i böto o hurata gënanga, ünanga wi leha o Paulus ika okia ino ai ahali. Ma öraha ünanga wo hi öriki o Paulus ai ahali o Kilikia ino, ³⁵ünanga wato, "Ka ya oa! Ngohi aha ta tailako ani parakara, ma öraha okia o nyawa i ni kö kalaki ngona yo böaka nenangino." Daha ünanga wa pareta hupaya o Paulus i wi tumungu o Herodes ai kadato ma goronaka.

O Paulus i wi kalaki o Yahudi oka ma nyawa

24 O wange motoa i paha, ma Imam wo mo Mulia o Ananias de' o Yahudi oka manga tutuda-tutuda yoiki o Kaisaria ika i ma ki niki wo ma tängo o juru kuaha ai romanga o Tertulus. Onanga i wi himanga ma Gubernur Feliks de' i hi ngahu to önanga manga galaki ma meta o Paulus ika. ²Ma öraha o Tertulus i wi ahoko ma himangika, ünanga wi kalaki o Paulus hokä hoko nënanga,

"Tuanga Gubernur No Mo Mulia! Ani tutuda ma timi oka Tuanga to ngomi mia berera i ridi. De' ani barija ö Tuanga ma ngöe ya hungi okali ya diai mia hoana ngomi. ³Mata-mata gënanga ngomi miö dahongo de i togu-togumua mia tarima kasi de' mi ni horomati ko ha gurutile kiaka ö dika. ⁴Ma' hupaya Tuanga uha na umo ani öraha i lamoka, ngohi to gahoko tanu no modeke Tuanga no hi gihene to ngomi mia galaki ma do dipoko nënanga. ⁵Ngomi mi wi mäke o nyawa nënanga wo ruae ko ha dorou. Kiaka honanga ünanga wo hi puda o gigoro o Yahudi oka ma nyawa manga hi dogoronaka de ünanga wo dadi wo hi baluhu o Nazaret ma nyawa manga manaramoka. ⁶Ma ünanga wo hi tailoka wa diai wa pesekoka ma Jou ai Tau ma' ngomi mi wi tagokoka ünanga. [Ngomi mia dungutu mi wi tailako i moteke to ngomi mia agama ma tita mahirete. ⁷Ma' o tentara duru manga baluhu o Lisias wi ora ünanga ngomi oka, ⁸de' wa pareta hupaya i wi ko ko kalaki i ni himanga Tuanga.] Nako Tuanga ni tailako o nyawa nënanga, Tuanga mahirete aha no ihene unangino ma diai ngomino mata-mata mi wi lawani nënanga unangika." ⁹O Yahudi oka ma nyawa genangoka ö i ma

hi moteke i wi kalaki o Paulus de' i hi goungu mata-mata wo temo o Tertulus.

O Paulus wo ma demo o Feliks ai himangoka

¹⁰Daha ma gubernur gënanga wi hi döaka o nonako o Paulus ika la ünanga wo temo. O Paulus wo temo, "Ngohi to hi öriki Tuanga no dadi oka o hakimi o berera nënanga de ma tao-taongo ma dekana. Hababu gënanga ngohi ta mào to sanangi ta ao ngohi to ma demo nënanga ani himangoka Tuanga. ¹¹Tuanga mahirete yakunu no hi tailako de ma diai o wange ngimoi de hinoto i holoï uahi i paha ika, ngohi toiki o Yerusalem ika mangale to hubayanga. ¹²De' komaiwahi o Yahudi oka ma nyawa gënanga i hi mäke ngohi mi ma teke ributu o nyawa moi ö ma, ekola ta toomu o nyawa mangale to diai o huru-hara ya oa ma Jou ai Tau oka ya oa o puji ma tau-tau oka ekola okiaka dika o kota ma gorona uku. ¹³Onangö ya mäke ua ma nyonyata manga galaki-galaki önanga yaoka ngona ika Tuanga ma dungutu ngohi. ¹⁴I goungu ngohi kiani to ma ngaku ngona ika Tuanga ngohi ti huba mia ete de mia tohora manga Jou Madutu i moteke o Yesus ai do dötoko ngaro önanga yato i howono. Ma' ngohi ka to ngaku ohi mata-mata i to tuli-tulihi o Musa ai Buku ma goronaka de' o Nabi-nabi manga Buku oka. ¹⁵Hokä mi ma ka däene de önanga, ngohi ö de ma ënanga ahi ngo nganono ma Jou Madutu ika mata-mata o nyawa yo honengoka ma aha yo wangokali - o nyawa ma oa-oa, ya oa o nyawa ma dorou! ¹⁶Ma hababu gënanga ngohi hoko genangika to hi dailako to hi do diai, hupaya to ngohi ahi hininga ma dobote de i tebini ma Jou Madutu ika de' i tebini ma dungutu o nyawa ika.

¹⁷O taongo muruono naga koihiwa o Yerusalem oka, ngohi to ma idulu dokengika mangale tao ahi ro riwo o tiwi to ngohi ahi hoanika de' mangale to hi huba ahi hu huba ma Jou Madutu ika. ¹⁸Ma öraha ngohi ma go giriaka ta diai gënanga, önanga i hi mäke ngohi ma Jou ai Tau oka, i paha ino ngohi ta diai ma do dagi ta tebini ahi diri. Koiwa naga o nyawa yo wöe-wöe mi ma ki niki de ngohi, de' koiwa naga ö o gigoro genangoka öraha gënanga. ¹⁹Duga-duga naga o Yahudi oka ma nyawa ya muruono naga dokengoka o Asia ma provinsi ino. Onanga ko kiani naga nenangoka mangale önanga yo ao o galaki ngona ika Tuanga, nako önanga naga okia naga manga galaki ma dungutu ngohino. ²⁰Ekola ha malä ika o nyawa nënanga mahirete i hi ngahu o

dorou okia önanga ya mäke ngohi oka ma öraha ngohi i hi hi himanga o Agama ma Juru Hakimika. ²¹Onanga ya mäke duga-duga o demo moi nänanga dika ngohi to temoka önanga manga himangoka, ena gänanga o demo nänanga: Ngohi ni hi tailako o wange nänanga hababu ngohi to ngaku o nyawa yo honengoka aha yo wango okali.”

²²Daha o Feliks wo hi orikoka ma ngöe o Yesus ai do dötoko, wo hi bo baha o parakara ma doomu gänanga. “Ngohi aha ta putuhu o parakara nänanga,” wato, “nako o tentara duru manga baluhu o Lisias wo böa inoka.” ²³Daha ünanga wi pareta o tentara manga baluhu wi göa-göana o Paulus gänanga hupaya tatapu wi tumungu o Paulus, ma’ wi hi döaka ma huhutulu i uwini unangika de ya hi gumāla ai dodiawo i wi hi döaka unangika okia wo paralu.

O Paulus o Feliks de’ o ngo Drusila manga himangoka

²⁴O wange muruono naga i paha ika, o Feliks wo böa ngoi hekata mi dodiawo ami romanga o ngo Drusila; münanga o Yahudi oka ma nyawa moi. Daha o Feliks wä huloko o nyawa i wi lē o Paulus aha o Feliks wo hi gihe-gihene o Paulus wo temo-temo mangale o ngongaku o Kristus Yesus ika. ²⁵Ma’ ma öraha o Paulus wo hi gila-gila ai demo-demo mangale o diai de’ ha tumungu nanga nahihu de’ mangale o hukumanga o Kiamati ma Wange oka, o Feliks i dadi wo hawana daha wo temo, “Ngona i yakunu noiki öraha nänanga. Ngohi aha to ni ahokoli nako naga öraha.” ²⁶Oraha gänanga o Feliks wö nganono aha wa mäke o tiwi o Paulus ino. Hababu gänanga wo hi gali-gali wä huloko o nyawa i wi ngoho o Paulus mangale i ma ade-ade de de ünanga.

²⁷O taongo hinoto i paha, o Perkius Festus wi tagali o Feliks hokä o gubernur. De’ karana o Feliks wo mau wo lē o hininga o Yahudi ma nyawa ika, ünanga i wi māla ika o Paulus o bui ma goronaka.

O Paulus wo hi doa ai parakara ma Kaisar ilē

25 O wange hange i paha o Festus wo ma hi ädono o daeraka gänanga, ünanga woiki o Kaisaria de wa ino o Yerusalem ika. ²Dokengoka o imam-imam manga häeke de’ o Yahudi oka manga tutuda-tutuda yaø unangika to önanga manga galaki ma dungutu o Paulus ika. Onanga ka hoko genangika dika i wi baja o Festus, ³hupaya de ai hininga ma oa onangika,

ünanga wo modeke wä huloko o nyawa i wi ao o Paulus o Yerusalem ika; hababu önanga i ma ke temoka mangale i wi toma ünanga o ngëkomo ma hi dogoronaka. ⁴Ma' o Festus wo haluhu, "O Paulus i wi tumunguku o Kaisaria oka; de' ngohi mahirete ö to tedekanoka uali aha to ma iduli dokengika. ⁵Ho', koaho o nyawa i ni hi balu-baluhu ngini nia hi dogoronaka yoiki mi ma ki niki de ngohi o Kaisaria ika de' i wi kalaki dokengoka, nako i gongu ünanga wa diai oka okia naga moi i howono."

⁶Wo gogere o Yerusalem oka i paha doneho o wange tufange ekola o wange ngimoi ohi, o Festus wo ma iduli o Kaisaria ika. Yarehino ünanga wo diai o parakara ma doomu de' wa pareta hupaya o Paulus i wi ao wo himanga. ⁷Ma öraha o Paulus wo böa, o Yahudi oka ma nyawa yo böa-böa inoka o Yerusalem ino i ma oko i wi hi gilolitino, de' yo muläenge i hi ngahu manga galaki-galaki i to tubuho unangika. Ma' onanga yakunua i hi ngahu manga galaki-galaki gënanga ma nyonyata. ⁸Wo ma demo ma hi dogoronaka, o Paulus wo temo, "Ngohi ta diai ua okia naga moi ö i howono ma dungutu o Musa ai tita ika ekola ma Jou ai Tau ika ekola ma Kaisar Roma ika."

⁹Ma' o Festus wo mau o hininga wo Ië o Yahudi ma nyawa ika. Ho ünanga wi leha o Paulus ika, "Ka no modeke ngona noiki o Yerusalem ika mangale i ni tailako dokengoka to ngohi ahi himangoka o galaki-galaki gënanga?"

¹⁰O Paulus wo haluhu, "Ngohi to ma oko ino ma Kaisar Roma ai juru hakimi ma himangoka; de o ngi genangala ngohi kiani i hi tailako. Tuanga mahirete no hi öriki ngohi ta howonua o Yahudi ma nyawa ika. ¹¹Nako ngohi ta tilakuroka o tita de' ta diai okia naga moi ko kiani i hi hukumu de o hukumanga o honenge, ngohi to igo to honenge. Ma' nako manga galaki-galaki önanga i tiai ua, o nyawa ka i ma tëngo ö yakunua i hi hi lapahi ngohi onangika. Ngohi to gahoko ni hi tailako ma Kaisar ai pengadilanoka!"

¹²I ma hi ki dibanga i böto de yo no nasihati, o Festus wo temo, "Ngona no gahoko i ni tailako ma Kaisar ai pengadilanoka, ho' ngona kiani noiki ni himanga ma Kaisar."

O Paulus o Agripa de' o ngo Bernike manga himangoka

¹³Hoko kia ua ma dekana i paha ino ma Koano Agripa de' o ngo Bernike yo böa o Kaisaria ino mangale yo temo halamati o Festus ika. ¹⁴Onanga o wange muruono naga i paha genangoka,

o Festus wo hi tararono o Paulus ai parakara ma Koano Agripa ika. O Festus wato, “Naga nenangoka o nyawa wo ma tēngo i wi tumunguku wi māla ika o Feliks. ¹⁵Ma öraha ngohi naga o Yerusalem oka, o imam-imam manga häeke de’ o Yahudi oka manga tutuda-tutuda yaoka önanga manga galaki o nyawa gē unangika gēnanga, de’ yo gahoko ngohi ti hi dero o hukumanga unangika. ¹⁶Ma’ ngohi to haluhu o Roma ma nyawa yakunua ya hi lapahi ka hoko gēnanga dika wo ma tēngo i wi ko kalaki mangale i wi hukumu, nako i wi ko kalaki gēnanga i ma teke ri himanguahi de yo ko ko kalaki de i wi hi doakuahi ai diri wo demo. ¹⁷Ho’, ma öraha önanga yo böa nengino, ngohi to damä ua ma deka-dekana. Yarehino ngohi gila-gila to diai o pengadilan ma doomu de’ ta hi pareta hupaya o nyawa gēnanga i wi ao wo himanga. ¹⁸Ma öraha i wi ko ko kalaki i ma oko de i hi ngahu to önanga manga galaki, önanga i hi ngahua o howono moi ö ma, hokä ngohi tato bote önanga aha i hi ngahu. ¹⁹Onanga duga-duga i ma ka däenua manga ga mäke de de ünanga i ma korona to önanga manga agama mahirete de i ma korona wo ma tēngo ai romanga o Yesus. O nyawa gēnanga wo honengoka, ma’ o Paulus wo ributu wa gou-goungu o nyawa gēnanga wo wango. ²⁰Karana ngohi to ma hi orikoka ua i ma däene sarakia ngohi yakunu ta mäke o hi tararono i ma korona o parakara gēnanga, ngohi ti leha o Paulus ika boteka ünanga wo mau woiki o Yerusalem ika de’ i wi tailako dokengoka mangale o parakara gēnanga. ²¹Ma’ o Paulus wo gahoko i wi tailako wo hi doa holo i kurutile; ünanga wo gahoko hupaya ünanga wo tatapu wo gogere i wi tumungu hi ädono ai parakara ma Kaisar wa putuhu. Ma hababu gēnanga ngohi tä pareta hupaya ünanga i wi tumungu gila-gila, hi ädono ngohi ta mäke o öraha mangale ti hi dingoto ünanga ma Kaisar ika.” ²²Daha o Agripa wo temo o Festus ika, “Ngohi mahirete ö ma to igo ti gihene o nyawa gēnanga ai demo.” “Yarehino Tuanga, yakunu no gihene,” o Festus wo haluhu.

²³Yarehino o Agripa de’ o ngo Bernike yo böa i ma hi dero ika o ko koano manga nonako. Onanga yc wohama o doomu ma ngi ika i ma ki niki de o tentara yo ko kudoti manga baluhu yo lago-agomo de o nyawa yo balu-baluhu o kotaka gēnanga. I moteke o Festus ai pareta o Paulus i wi ao i wi hi ngohama. ²⁴Daha o Festus wo temo, “Jou Koano Agripa de’ mata-mata ni böa-böa ino! O nyawa nēnanga i wi kalaki oka ngohino o

Yahudi oka ma nyawa mata-mata, ya oa o Yerusalem oka ya oa nenangoka. Onanga yo gahoko i ma pöa-pöaka ünanga i patutua ni wi māla ika wo wango. ²⁵Ma' ngohi ta märke ua moi ö wa diai oka yakunu hi hukumu de o hukumanga o honenge. De' hababu ünanga mahirete wo gahokoka ai parakara ya tailako ma Kaisar ai pengadilanoka, ngohi ta putuhoka mangale ti hi dingoto ünanga ma Kaisar ika. ²⁶Ma' ngohi oka koiwa okia naga moi o hi tararono de ma diai i ma korona ai diri mangale ta tulihi to ngohi ahi hurata ma goronaka ma Kaisar ika. Hababu gënanga ngohi ti hi himanga ünanga nginika Tua-tuanga mata-mata, ma loku oka duru ngona ika No Mo Mulia Jou Koano Agripa! Ahi dungutu ngohi ganga hupaya ni wi tailako i paha nënanga, naga o hohole ngohi oka mangale to tulihi. ²⁷Hababu i moteke ahi ma mao ngohi, ma ngi ua ha hi dingoto o nyawa ha tumunguku de ho hi matokua manga howo-howono ya kalaki oka onangika."

O Paulus wo demo ai diri o Agripa ai himangoka

26 O Agripa wo temo o Paulus ika, "Ngonā mi ni hi gumala no ade-ade no ma demo mangale ani diri." O Paulus wa goraka ai giama daha wo hi ädono wo ma demo hokā hoko nënanga,

²"No Mo Mulia Jou Koano Agripa! Ngohi to ma mao duru to utumu takunu to hi döaka to ma demo ahi diri ngohi ngaro ma Jou Koano ani himangoka i ma korona mata-mata manga galaki o Yahudi oka ma nyawa ngohi ino; ³duru ma loku oka hababu Jou Koano no hi öriki de ma diai ada-adati de manga hali-hali o Yahudi oka ma nyawa. Ma hababu gënanga, ngohi to gahoko tanu Jou Koano no ihene ahi hi tararono ngohi de ani sabari.

⁴O Yahudi oka ma nyawa mata-mata i hi öriki sarakia ngohi to wango ka to ma gö ikahi. Onanga i hi öriki ngohi ka to dadi ohi o nyawa ma gö, ngohi to wangoka ahi nyawa to ngohi mahirete manga hi dogoronaka o Yerusalem oka. ⁵Ma dekanoka önanga i hi öriki mangale ngohi. De nako önanga yö modeke, önanga yakunu i hi döaka o hakihi ma hirahi ngohi to wangoka hokā o Farisi oka ma nyawa ta moteke hagala o datoro duru i kekete to ngomi mia agama ma goronaka. ⁶De' oraha nënanga ngohi to ma oko nenangoka mangale ni hi tailako karena ngohi to ngaku o jaji ka ma Jou Madutu wa do diai oka to ngomi mia ete de mia tohora ika. ⁷O jaji gënanga doka yo ngano-nganono

o Israel oka o hoana ngimoi de hinoto, hi ädono önanga yo puji ma Jou Madutu ika o hutu de o wange. De' ngaro karana ngohi to ngaku aha o jaji gënanga, Jou Koano no mo mulia, ngohi i hi hi howono o Yahudi oka ma nyawa. ⁸Ya dodoa o roria dodoto o Yahudi oka ma nyawa yakunua yo ngaku ma Jou Madutu wa hi wangokali o nyawa yo hone-honengoka?

⁹Kahuruono ngohi mahirete ö ahi ga mäke ngohi kiani ta diai hagala okia honanga mangale tï lawani o Yesus o Nazaret ino gënanga. ¹⁰De' i goungu ngohi ta diai oka gënanga o Yerusalem oka. De o kuaha ma hurata o imam-imam manga häekino, ngohi ta hi ngohamoka o bui ika ma ngöe o nyawa yo so setia ma Jou Madutu ika. De' ngohi ö ma to rimoi nako ya gelenga o hukumanga yo honenge. ¹¹Hara ma ngöe ngohi ta hangihara önanga o puji ma tau-tau oka, hupaya ta pakisa önanga yö porete okia önanga ya ngaku oka. Hoko gënanga ma hauku ahi hininga ngohi onangika, hi ädono o kota-kota ma homoa ika ö ngohi toiki mangale ta giniki önanga dokengoka."

O Paulus wo hi ade-ade ai toba de wä mäke o go gahoko

(Orr. 9:1-19, 22:6-16)

¹²"De ahi dungutu gënanga ö ngohi to ma gao o kuaha ma hurata o imam-imam manga häekoka de' toiki o Damsyik ika. ¹³De' ma öraha ngohi o ngëkomo ma hi dogoronaka, ma öraha o wange i korona, Jou Koano no mo mulia, ngohi ta mäke o dararano moi o dihanguku i holoi i tararano de de o wange. O dararano gënanga i tararano i hi hi gilolitino ngohi de' ya hi giloliti o nyawa mi ma teke do dagi moi de de ngohi. Ngomi mata-mata mi ruba o tonakuku. ¹⁴Daha ngohi to ihene o ilingi i temo ngohino de o Ibrani oka manga demo ma goronaka, 'Saulus, Saulus! Ya dodoa ngona hoko genangika dika no hi aniaya ngohi? Ngona mahirete aha na mäo ma hiri, nako ngona hoko genangika dika na lawani to ünanga ai tutuda wo dadi ani tuanga.' ¹⁵Ngohi to leha, 'O nagona ngona, Tuanga?' De' ma Jou wo haluhu, 'Ngohi o Yesus ngona no hi o aniaya. ¹⁶No momiki de no ma oko! Ngohi to ma hi matoko ahi diri ngona ika de ma dungutu mangale to ni goraka ngona no dadi no hi lö leleani. Ngona kiani no hi ngahu o nyawa ma homoa ika, okia ngona na mäke o wange nënanga mangale ngohi de' mangale okia ngohi aha to ni hi dumutu ngona ika aha ma öraha aha i böa. ¹⁷Ngohi aha to ni hi pidili ngona o Israel ma nyawa ino

de' o nyawa ma homoa ino o Yahudi oka ma nyawa ua. Ngohi aha to ni huloko ngona noiki onangika, ¹⁸mangale na helenga önanga manga lako, hupaya önanga yo hupu o hu hutu ino de' yo wohama o dararono ma gorona ika; hupaya önanga ya pidili o Ibilihi ma kuaha ino, daha ma Jou Madutu wa kuaha. De yo ngaku ngohino, manga baradoha önanga aha i apongo de' onanga aha yo dadi ma Jou Madutu ai umati wä iri-irikoka.' ”

O Paulus wo hi tararono ai manarama

¹⁹“Karana gënanga, Jou Koano Agripa, ngohi hoko genangika to ma hiaha ta moteke ahi lo lega ika ngohi ta to tarimaka ma Jou Madutu ino gënanga. ²⁰De to hi to tararonuku ngohi ta hi ngahu o nyawa ika önanga kiani i ma toba manga baradohaka önanga de' i ma hi lapahi manga diri ma Jou Madutu ika de i hi dumutu önanga manga wo wango ma goronaka önanga i ma tobaka to önanga manga baradohaka. Ngohi to hi ngahu o hali gënanga ma do di hiraka o Damsyik oka, aha ino o Yerusalem oka de' o Yudea i ngodumu de' o Yahudi oka ua ma nyawa manga hi dogoronaka. ²¹Ma hababu genangala o Yahudi oka ma nyawa i hi tagoko ngohi ma Jou ai Tau oka de' i hi dailako i hi toma ngohi. ²²Ma' hi ädono öraha nënanga ma Jou Madutu wo hi hohongino, hi ädono ngohi takunu to ma oko nenangoka mangale to hi döaka to ngohi ahi hakihi o nyawa mata-mata ika – yo pako ekola yo eteke. Okia ngohi to hi demoka nënanga ma homoa ua de okia i hi bobita o nabi-nabi de' o Musa; ²³ena gënanga o Koano Wo hi ho halamati wi jaji oka ma Jou Madutu gënanga kiani wo hangihara, de' wo dadi o nyawa ma do di hiraka wo momikokali o honengino; hupaya de gënanga ünanga wakunu wo hi ngahu o dararono – ena gënanga o halamati – ya oa o Yahudi ma nyawa ika ya oa o Yahudi ma nyawa ua ika.”

²⁴O Paulus ka wo temo-temohi wo hi himanga mangale wo ma demo gënanga, o Festus wo ma pöaka, “Ngona i ni togohangoka Paulus! Ani do dötoko ma ngöe gënanga ngona i ni diai oka i ni togohanga!” ²⁵Ma' o Paulus wo haluhu, “Ngohi i hi togohangua, No Mo Mulia. O demo-demo ngohi to hi demoka gënanga i tiai de i hupu ahi dibanga i to tumuloa ino. ²⁶Jou Koano Agripa mahirete no hi öriki i gongu aha o hali-hali gënanga. Hababu gënanga ngohi to barani to temo ani himangoka Jou Koano de to hi to tararonika. Ngohi to ngaku koiwa moi ö o hali-hali gënanga ko no hi orikuahi Jou Koano,

hababu mata-mata gënanga i dadi ua o ngi-o ngi i iu-iunoka.
²⁷No Mo Mulia Jou Koano Agripa, bote Jou Koano no ngaku aha okia yo temo-temoka o nabi-nabi? Ngohi ta mao Jou Koano no ngaku!”

²⁸Daha o Agripa wo temo o Paulus ika, “Ngonā nato bote i gapanga no hi diai ngohi to dadi o Harani oka ma nyawa öraha ma dipoko ma goronaka nënanga?” ²⁹“Ma öraha ma dipoko ma goronaka ekola ma öraha ma gurutu ma goronaka,” o Paulus wo haluhu, “ngohi to ma niata ma Jou Madutu ika hupaya Jou Koano de’ Tua-tuanga mata-mata nio ihe-ihene ngohi to temo o wange nënanga yakunu ni dadi hokä ngohi – sowali ua o rante nënanga i tantu oka!”

³⁰Ma bahaka ma jou koano, ma gubernur de’ o ngo Bernike, de mata-mata ma homoahi i ma oko. ³¹Ma poretoka ya ikaka, önanga i ma ke temo moi de moika, “O nyawa nënanga wo diai ua okia naga moi ö kiani hi hukumu de o hukumanga o honenge ekola hi bui.” ³²Daha o Agripa wi temo o Festus ika, “O nyawa nënanga yakunu hi hi lapahi, ho hi ade ünanga wa lingirua ai parakara ya tailako ma Kaisar ai pengadilanoka.”

O Paulus wo hidete o Roma ika

27 I putuhoka ngomi kiani mi hidete o Italia ika, o Paulus de’ ya muruono naga o nyawa ma homoā yä tumu-tumunguku ya hi lapahi o Yulius ika, o tentara Roma manga baluhu i hi romanga “Ma Kaisar ai tentara yo wöe-wöe manga baluhu”. ²Ngomi mi doa o kapa ile o Adramitium de ya ino, ahaō mi ma goraka de o kapa gënanga i ma hi diai oka i hidete o hohana-o hohana o Asia ma provinsi oka. O Aristarkhus, o nyawa wo ma tēngo o Makedonia ino o Tesalonika de wa ino mi hidete mi ma ki niki de de ngomi. ³Yarehino ngomi mi ma hi ädono o Sidon oka. O Yulius wi ao duru i rahai o Paulus. Unanga wi hi gumala wä lega ai dodiawo hupaya önanga yakunu i wi hi döaka unangika okia wo paralu. ⁴Genangino ngomi mi hidete mi gila-gila. Hababu o hidaloko ya tomo ika o kapa ma di hira, ngomi mi hidete gila-gila mi ma higoero o Siprus ma nühu ma dowongino la’ mi ma hi du tuluku de o hidaloko. ⁵Ahaō ngomi mia toaka o ngöto i ma ri himanga de o Kilikia de’ o Pamfalia daha mi ma hi ädono o Miraka o Likia ma bereraka. ⁶Genangoka o tentara manga baluhu gënanga wa mäke o kapa

O Leleoto ma Hailoa. (27:8)

moi o Aleksandria ino i mau i hidete o Italia ika. Unanga wo mi tururu o kapa ika gënanga.

⁷O wange muruono naga ma dekana ngomi mi hidete ko mia dekana duru, de' ma huha de ma kangela ma baha ngomi mi ma hi ädono ma hoana ho o Knidus ma berera ma gurutika. Ahao ma hidaloko ka i torou ohi, ngomi mi akunua mi hidete mi gila-gila mia meta ma do di hiraka. Ma ngomi mi hidete mia korehara o Kreta ma nühika mia tilakuru o Salmone ma Doto hupaya dokengoka ngomi mi ma hi du tuluku de o hidaloko. ⁸De ma huha de ma kangela ngomi mi hidete mi ma higoero o nühu ma hohanino gënanga, hi ädono ma baha ngomi mi ma hi ädono o ngi moi ma romanga o Leleoto ma Hailoa, hoko kia ua ma gurutika de o Lasea ma kota.

⁹Oraha gënanga o Yahudi oka ma nyawa manga Wange ma Ago-agomo o Lola i pahaka. Ngomi mi hihangoka o öraha ko ha amoko, hi ädono ma örahoka ua oli mangale mi hidete de i ogo-ogoro. Hababu gënanga o Paulus wa hi döaka o nasihati nënanga onangika, ¹⁰“O Roria dodoto, i moteke ahi ga mäke ngohi, naga duru ko ha huha nako ngone ho hidete ho hi gila-gila. Ngone aha ha mäke o rugi ko ha amoko ka to ngone nanga gina ua de' nanga kapa ua, ma' to ngone nanga jiwa ö yakunu i hihanga.” ¹¹Ma' o tentara oka manga baluhu gënanga i holo wi ngaku wo hi jö juru mudi ika de' o kapa ma kaputeni ika ngaro o Paulus wo temo ka ma. ¹²O leleoto genangoka i gongu i ya oa ua o kapa-o kapa i gogere nako ma öraha o du ma mata. Hababu gënanga o kapa ma ngoha-ngohaka yo

wöe yo rimoi mangale yo hidetoli ya māla o leleoto gënanga karana önanga yo mau ya ributu hi ädono yadono o Feniks de' yo gogere dokengoka hi ädono i paha o du ma mata. O Feniks nagala o leleoto o Kretaka yo himangiha o wange ma dumunu i hi korehara ile de o wange ma dumunu i hi koremie uku.

O rato de ma lulu o ngötoka

¹³Oraha gënanga o hidaloko o korehara i wuwu ya bolebole. O kapa ma ngoha-ngohaka önanga yato bote yakunoka mi hidetoli. Ho' onanga ya tauru ma tapu daha mi hidete o Kreta ma nühu ma hohanino mi ma higo-igoro. ¹⁴Ma' i tedekania aha ino o hidaloko i rato - ena gënanga o hidaloko ya hetongo o Ngöto o wange ma Hiwariha ma hidaloko - ma lulu o dudungoko, ¹⁵de' yo do botoka mia kapa ino. Hababu o kapa yakunua i hidete i gila-gila ya tomo o hidaloko, ngomi ka mi ma hi lapahi dika de mia māla ika o kapa i lahini yao o hidaloko. ¹⁶Ngomi mi ma hi du tuluku utu, ma öraha ngomi mia tilakuru o Kauda ma nühu ma i teteke gënanga o korehara uku i böaka. Genangoka de ma huha de ma kangela ngomi mi yakunu mi hi diai to ngomi mia kapa ma sikusi. ¹⁷O sikusi gënanga mi hi doa i böto o kapa ile, o kapa gënanga mahirete mia kuata de mio lë o gumini mi hi liko mi hi deho-dehorino o kapa gënanga. Karana miö modongo i hi paka o Sirtis ma dowongi ma gogowahiha, ma hidete i hi guti daha ma kapa ya māla ika ya niki o hidaloko. ¹⁸O hidaloko i togumua i rato, hi ädono yarehino ma wange o kapa ma gina muläenge ya umo o ngöto ma gorona uku. ¹⁹O wange ya inoli o kapa ma ngoha-ngohaka gënanga de manga giama mahirete ya umoli o kapa ma pakakaha-pakakaha o ngötuku. ²⁰Ka de ma wange ma dekana ngomi mia mäke ua o wange de o murumu, de' o hidaloko ö i togu-togumua i rato. Ma baha mia ngo nganono i hihangoka mangale ngomi mi halamati.

²¹Oraha muruono naga ma dekana o nyawa gënanga yolomua. O Paulus woiki wo ma oko ile önanga manga hi dogoronaka daha wo temo, "O Roria dodoto! Nako ngini ni hi moteke to ngohi ahi do daaere de' ho hidetua o Kreta de ha ino, ngone ha mäke ua mata-mata o gilianga de' o rugi nënanga. ²²Ma' oraha nenangö ngohi to gahoko duruhe hupaya ngini nia hininga i amoko. O nyawa moi ua ö Ria dodotino aha i honenge; ngone aha i hihanga duga-duga o kapa nënanga dika. ²³Hababu ka hutu o malaekat ma Jou Madutu ino ti huba-huba, ena gënanga

ma Jou Madutu ngohi to ünanga ma dutu, i böa ngohino. ²⁴O malaekat gënanga i temo, ‘Uha no hawana Paulus! Hababu ngona aha ni himanga ma Kaisar. De ma Jou Madutu ai hininga ma oa ngona ika, o nyawa mata-mata ni hidete de de ngona aha yo halamati karana ngona.’ ²⁵Hababu gënanga, o Roria dodoto, ko kiani o Roria dodoto nia amoko nia hininga! Hababu ngohi ti ngaku ma Jou Madutu ika mata-mata aha i dadi hokä wo temoka ngohi ino. ²⁶Ma’ damä ngone aha i na hi paka o nühu moi ma hohanoka.”

²⁷Ma hutu ngimoi de iatoka ngomi ka mi puda-puda o Adria ma Ngötoka. Done ho hutu gorona o kapa ma ngoha-ngohaka ya m̄ao o kapa ë ya tigi o dudungu. ²⁸Ho’, önanga ya wora o gumini de o helewo mangale ya tuga o ngöto ma luku. De i nyata o ngi gënanga ma luku ngadeke o metere moruata. I tedekana aha önanga ya tugali, daha ya mäke o ngi gënanga o ngöto ma luku ngadeke yadono o metere moruange.. ²⁹Onanga yo modongo o kapa aha i tiri o helewo īle, ho’ onanga i hi guti o tapu o gahumu iata o kapa ma duruku, de yo nganono nako i yakunu tai-taiti i tebini. ³⁰I ma hi bongonika o kapa ma ngoha-ngohaka i hi taili yo oara o kapaka gënanga. Onanga i hi guti o sikusi o gahi uku de yo diai hokä yo mau i hi guti o tapu o kapa ma di hira uku. ³¹Ma’ o Paulus wi temo o tentara manga baluhika de’ o tentara oka o kapaka gënanga, “Nako o kapa ma ngoha-ngohaka gënanga yo go gogerua o kapaka nënanga, o Roria dodoto mata-mata nia mäke ua o halamati.” ³²Ma hababu gënanga o tentara-tentara gënanga ya oto o sikusi ma liliko gënanga, hi ädono o sikusi gënanga i lahini.

³³Ma öraha i batinguahi, o Paulus wa huloko hupaya önanga mata-mata yōlomo. O Paulus wa temo, “O wange ngimoi de iata i böto ma dekana o Ria dodoto mata-mata duga-duga ho do damä de ka ho ma teke ributu de okia-kia ua hōlomo. ³⁴Ngohi ti ni huloko, ni ōlomo ma huhutulu. Gënanga i ya oa mangale ngini, hupaya ngini ni kuatoli. Hababu o Ria dodoto mata-mata aha ni halamati de okia-kia ua nia kuranga.” ³⁵Wo temo i böto hoko gënanga o Paulus wa īe o roti daha wo temo tarima kasi ma Jou ika manga himangoka önanga mata-mata. Ahao ünanga wa hi kodoku o roti gënanga, daha yōlomo. ³⁶Onanga mata-mata yo kuatokali de’ ka yōlomohi dika. ³⁷Mata-mata o kapaka gënanga naga o nyawa ya ratuhu hinoto de ya mori tumidi de ya butanga. ³⁸Mata-mata yōlomoka ya ko ki punuhoka, önanga

ya umo manga gina o pine o ngötuku hupaya o kapa i dadi ya uwini.

O kapa i tiri

³⁹Ma öraha o wange i tararonoka, o kapa ma ngoha-ngohaka ya mäke o dudungu, ma' onanga i hi orikua o dudungu okia gënanga. Onanga ya mäke o jiko moi de ma hohanoka. Ho' onanga manga dungutu nako yakunu i hi tangono o kapa dokengoka. ⁴⁰Ma tapu ma gumi-gumini ya toaka daha ma tapu-tapu gënanga ya māla ika ya lutu o ngötuku. I ma moteke de gënanga ö önanga ya hohe ma ri ririmi ma liliko. Ahao önanga i hi doa ma hidete o kapa ma di hiraka hupaya o hidaloko ya wuwu o kapa gënanga i tagi ya meta o hohaniha. ⁴¹Ma' o kapa gënanga ya ohana o dowongika. Ma di hira i tiri ile de' i kelu oka ua, ma duru ya wederoka yo do botoka o moku-moku de ma kuata.

⁴²O tentara-tentara o kapaka gënanga manga mau yä toma mata-mata o nyawa yä tumu-tumunguku, karana önanga yo hawana uha-uha aha naga yo tiboko o dudungiha de' yöara. ⁴³Ma' o tentara manga baluhu gënanga wo hi gumāla ua to önanga manga mau gënanga karana ünanga ai mau wi hi halamati o Paulus. Unanga wä huloko mata-mata o nyawa yaku-akunu yo tiboko i ma ngumo yo hira de' yo tiboko o dudungiha; ⁴⁴ma homoa kiani yo turu iha de i ma hi jojö o ao-aotika ekola o kapa ma bëla-bëlakika gënanga. De ma ngëkomo hoko gënanga ngomi mata-mata mi halamati mi ma hi ädono o dudungiha.

O Malta oka

28 Mi ma hi adonoka o dudungiha de mia halamati, daha ngomi mi hi öriki o nühu nënanga ma romanga o Malta. ²O nühu ma nyawa genangoka duru de manga hininga i rahai ngomi ino. Onanga i mi tarima ngomi mata-mata de ma hailoa de yo tofo o uku mangale ngomi karana i muläengoka o awana i uti de' ma alo ö i mäta. ³O Paulus wa toomu o gota, de' wo gelenga o gota-gota gënanga o uku ma İokuku. Unanga ka wo diai ohi gënanga, o dodiha moi i hupu, karana o uku ma hauku gënanga, daha ya goli ai giama. ⁴Ma öraha o nühu ma nyawa gënanga ya mäke o dodiha gënanga i nune uku o Paulus ai giamoka, önanga i ma ke temo moi de moika, "O nyawa nënanga i goungu wo toma-toma, hababu ngaroka ünanga

wo lapahi oka o huha o ngötoka, ma Gomanga i Adi-adili i wi māla ika ua ünanga wo wango.” ⁵Ma’ o Paulus wo do hurero o dodiha gënanga o uku ma gorona uku de wa māo ua ma hiri ka ma huhutulö ma. ⁶Onanga ya tibanga botino dika o Paulus ai giama aha i Īoboho ekola i todokanino ünanga aha wo ruba de wo honenge. Ma’ yo tamä öraha muruono naga ma dekana de’ okia ua naga moi i dadi ka biaha ua unangika, manga dibanga önanga i ngali daha yo temo o Paulus ganga o gomanga.

⁷I kurutika ua de o ngi gënanga naga o Publius ai tonaka, ai pangkati ma gö gurutile o nühoka gënanga. De ai hininga ma oa-oa ünanga wo mi tarima ngomi hokä o nyawa i wi adonino o wange hange ma dekana. ⁸Oraha gënanga ai ama ma go giria wo panyake, i wi däene o gogama de’ wo ma Īölöko o awunu. O Paulus woiki wi lega ai ama wo po panyake gënanga daha wo ma niata de wa kelenga ai giama ai Īoku oka hi ädono ünanga wo togumu. ⁹Karana i dadi gënanga mata-mata o nyawa yo po panyake o nühoka gënanga yo böa o Paulus ika, de’ onanga wa hi togumu. ¹⁰Onanga i mi hi döaka ngomi ino ma ngöe o ngongike, de’ ma öraha ngomi mi mau mi hidete, önanga yo ao o kapa oko mata-mata ngomi mia paralu mangale to ngomi mia do dagi oka.

O Malta de mi oiki o Roma ika

¹¹O mede hange i paha dokengoka, ngomi mi ma goraka o nühino gënanga mi harene o kapa moi o Aleksandria ino ma öraha o du ma mäta de i ma tapu uku o nühoka gënanga. O kapa gënanga ma gambar “O Gomanga i Hago o Kastor de’ o Poluks”. ¹²Ngomi mi ma tapu o Sirakusa ma kotaka de’ mi gogere genangoka o wange hange. ¹³Genangino ngomi mi hidetoli mi ma higo o hohana hi ädono o Regium ma kotaka. Yarehino o hidaloko i muläenge i wuwu o korehara uku, hi ädono o wange hinoto ma goronaka ngomi mi ma hi ädono o Putioli ma kotaka. ¹⁴Genangoka ngomi mi ma ka mäke de o nyawa ya muruono naga i wi ngaku-ngaku o Yesus ika, de’ manga go gahoko önanga ngomi mi gogere de de önanga o minggu moi ma dekana. Daha ngomi mi ma goraka o Roma ika. ¹⁵O Roria dodoto o Romaka i wi ngaku-ngaku o Yesus ika yo gihene mangale to ngomi mia abari, hi ädono önanga yo böa yadono o Apius ma Paharika de o Pasanggrahan Tiga mangale i mi buhuku ngomi. Ma öraha o Paulus i ma ka mäke de de önanga,

ünanga wo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika de ai hininga i dadi i bitumu.

O Romaka

¹⁶Ma öraha mi ma hi ädono o Romaka, o Paulus i wi hi gumala wo gögere wo wo ma têngoka de wi göana o tentara wo ma têngo.

¹⁷O wange hange i paha, o Paulus wä ahoko o Yahudi oka ma nyawa manga baluhu i ma toömu. De' onanga i ma toömu ino i böto, ünanga wa temo onangika, "O Roria dodoto! Ngohi okia-kia ua ta howono nanga hoanika ngone, ekola ta tilakuru nanga adati de nanga biaha ngone ha to tarima nanga ete de nanga tohora ino ngone. Ngaroka hoko gënanga ngohi i hi tagoko o Yerusalem oka de' i hi lapahi o Roma ma nyawa ika. ¹⁸Ahi parakara ngohi ya tailako i böto, önanga yo mau i hi hi lapahi ngohi, hababu i nyata ngohi ta diai ua o howono moi ö ko kiani i hi hukumu de o hukumanga o hönenge. ¹⁹Ma' karena o Yahudi oka ma nyawa i hi lawani, ngohi pakisa ta lingiri to ngohi ahi parakara ya tailako ma Kaisar Roma ai pengadilanoka. Ngohi to diai gënanga ko i goungua karena ngohi oka okia naga moi ta kalaki ahi hoanika ngohi mahirete. ²⁰De' hababu gënanga ngohi to gahoko ho ma ka mäke de de ngini mangale ho ma teke ade-ade de de ngini; hababu ngohi i hi rante, hababu karena Wo hi ho halamati i wi ngano-nganono o Israel oka ma nyawa."

²¹Daha önanga yo temo unangika, "Ngomi mia tarima uahi o hurata moi ö o Yudea ino mangale ngona. De' o ria dodoto ma nyawa moi ua ö doka ino yo böa yo ao o abari mangale ngona ekola yo temo i torou mangale ngona. ²²Ma' ngomi mio igo ö mi ihene mangale ani ngongaku Ria dodoto, hababu ngomi mata-mata mi ihenoka o nyawa yö ngelo o do dötoko Ria dodoto na mote-moteke gënanga."

²³Onanga de' o Paulus i hi gogere o wange moi uku mangale i ma ka mäke oli. O wange gënanga o nyawa manga ngöe yo böa o ngi o Paulus wo ma hi do do dogumika. Ka o ngorumino hi ädono o bimaoa o Paulus wa hi tararano de' wa hi ngahu onangika o abari mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano. De wa päke o ayat-ayat o Musa ai Buku de' o Nabi-nabi manga Buku ino, o Paulus wo hi dailako wa diai la önanga yo ngaku mangale o Yesus. ²⁴Naga yo ngaku okia aha o Paulus wo temo, ma' naga ö yo ngakua. ²⁵De manga jako

önanga i ma ka lawani ya māla o ngi gënanga, o Paulus wo temo hoko nënanga i böto onangika, “I goungu duru i tiai okia i temoka ma Jou Madutu ai Womaha de o Nabi Yesaya nia ete de nia tohora ika ngini! ²⁶Ma Jou Madutu wo temo,

‘Noiki na hi ngahu o hoanika nënanga:

Ngini aha gila-gila ni ihene, ma’ ni mangarati ua;
ngini aha gila-gila nio ho hininga ma’ ni hi
orikua okia i dadi.

²⁷ Hababu o hoana nënanga manga dibanga i dadi oka i bongono,

to önanga manga ngauku i dadi oka ya topongono,
de’ to önanga manga lako i ruhutoka.

Nënanga i dadi hupaya önanga manga lako uha i ma hi öriki,
önanga manga ngauku uha i ma hihene,
önanga manga dibanga uha i mangarati,
de’ uha yo lio ngohi ino,

daha ngohi ta hi togumu önanga.’ ”

²⁸Ma bahaka o Paulus wo temo, “O Roria dodoto kiani ni hi öriki o abari mangale o halamati ma Jou Madutu ino öraha nënanga i hi abari oka o nyawa ma homoa ika o Yahudi oka ua ma nyawa. Onanga aha ya moteke!” [²⁹O Paulus wo temo hoko gënanga i böto, o Yahudi oka ma nyawa gënanga ya māla o ngi gënanga de i ma teke ro ributu moi de moi ika.]

³⁰O taongo hinoto ma dekana o Paulus wo gögere o Romaka, o tau oka wo ma hewa mahirete. Unanga wo sanangi wa tarima mata-mata o nyawa yo böa i wi lega. ³¹De’ ai barani oka ünanga wo hi ngahu onangika mangale sarakia ma Jou Madutu wo pareta hokä o Koano de’ mangale ma Jou Yesus Kristus. O Paulus wo diai gënanga i woro-woro koiwa ma da datoko-da datoko.

O PAULUS AI HURATA
O JEMAAT IKA
O ROMA MA BERERAKA
MA NGONGOTAKA

O Paulus ai hurata o jemaat ika o Roma ma bereraka wa tulihi la önanga wä sadia mangale ünanga wä ädono önanga. I moteke wa tatoroka, o Paulus aha wo manarama jai-jai dokengoka o Harani oka manga hi dogoronaka, i paha de to ona manga ro riwo, ünanga wo igo woiki o Spanyol ma berera ika. O Paulus wo tulihi o hurata nänanga la wo hi tararono i tiai mangale o agama Harani ma mangarati de' okia to ëna ma inau-mau i gapa-gapanga de i so sanangi mangale o Harani oka manga wo wango.

De i böto wo hi ädono ai tabea o jemaat ika o Roma ma nyawa, de' wo hi ngahu onangika ai hubayanga mangale önanga, o Paulus wo hi hi hira ai hurata nänanga ma häeke: "De o Abari ma Oa gënanga ma Jou Madutu wo hi matoko sarakia ma do dagi o nyawa nanga hi dohanga de ma Jou Madutu i dadi oli ya oa; genangala ma do dagi i wi ngaku ma Jou Madutu ika, ma do di hirakahi hi ädono ma baha" (1:17).

I paha de gënanga o Paulus wo ade-ade wo hi tararono o hurata ma häeke gënanga. Mata-mata o nyawa – ka ya oa o Yahudi oka ka ya oali o Yahudi oka ua, – paralu manga hi dohanga de ma Jou Madutu ya diai ya oa oli, hababu mata-mata ka ma moi naga o baradoha ma kuaha ma goronaka. O hi dohanga o nyawa de ma Jou Madutu i dadi ya oa oli nako o nyawa i wi ngaku o Yesus Kristus. I paha o Paulus wo hi ade-ade wo hi tararono mangale o ngango ma hungi o nyawa ya mäo-mäo nako yo rimoi de o Kristus. O ngango ma hungi gënanga i wango karana naga o hi dohanga ma hungi de ma Jou Madutu.

O nyawa i wi ngaku-ngaku oka o Yesus ika yo wango de manga dame de ma Jou Madutu, de ma Jou Madutu ai Womaha o baradoha de o honenge ma kuaha, önanga yo lapahi oka. Ma hidoku 5-8 ma goronaka o Paulus wo hi tararono i tiaï oli ma Jou Madutu ai Tita ma dumutu, de ma Jou ai Womaha ma kuaha o nyawa yo ngaku-ngaku manga ngango ma goronaka. I paha o Paulus wo hi tararono i tiaï o Yahudi oka ma nyawa de o Yahudi oka ua yo ngohama ma Jou Madutu wa tä tatoroka mangale o nyawa. O Paulus wa tipoko ino ai da mäke, o Yahudi oka i wi oluku o Yesus yo ngohamoka ma Jou Madutu wa tatoro la wä riwo o nyawa ma titi o Yesus Kristus ai dora de ai ngongike. O Paulus wo ngaku i goungu o Yahudi ma nyawa salalua i wi oluku o Yesus. Ma baha o Paulus wo tulihî mangale sarakia o nyawa ko kiani yo wango hokä o Harani oka, ma bo boloi duru mangale ma do dagi yo diai i hi matoko o dora o do dohanga ma goronaka de' o nyawa ma homoa. Mangale gënanga o Paulus wa iriki o ade-ade ma titi hokä hoko nënanga: ma Jou Madutu i wï leleani, o Harani oka okia ko kiani yo diai o negara ika de i ma hi teke ho Harani oka ika, de' o lo leha-lo leha i ma däene o nyawa nanga hininga ma doġa. O Paulus wo hi do dogumu ai hurata nënanga de o behehongo unangoka de' o hi giriri ma Jou Madutu ika.

Ma doġa

Ma do di hira de' o hurata ma häeke 1:1-17

O nyawa manga paralu mangale o halamati 1:18-3:20

*O halamati ma ngëkomo ma Jou Madutu oka de
ya ino 3:21-4:25*

*O wo wango ma hungi karana o rimoi de
o Kristus 5:1-8:39*

*O Israel ma nyawa ma Jou Madutu ai datoro
ma goronaka 9:1-11:36*

O Harani ma kalakuanga 12:1-15:13

Ma bo baha de' o Paulus ai tabea 15:14-16:27

1 Roria dodoto mata-mata o Roma ma bereraka wi ni dora-dora ma Jou Madutu de' wi ni ahokoka ma Jou Madutu la ni dadi ai umati.

Ma Jou Madutu wo hi irikoka de' wo hi gorakoka duga-duga

O ngèkomo ma amoko o Roma ma kota oka. (1:6)

ka to hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ²O Abari ma Oa gënanga ma Jou Madutu wo hi jaji oka kahuruoninohi ai nabi-nabi ika de' ya tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka. ³O Abari ma Oa gënanga ya korona ma Jou Madutu ai Ngohaka nanga Jou Yesus Kristus. I moteke hokä o nyawa, ünanga ganga ma Koano Daud ai difa uku, ⁴ma' hokä ma Jou ino i nyata ünanga ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka. Gënanga i nyata i gongu de o kuaha biaha ua i hi gi niki de o Yesus wo honenge de wo momikokali. ⁵I hi gi niki de ünanga ma Jou Madutu ö wo hi hi döaka ngohi ino, o ngongike to dadi o rasul, hupaya ngohi - mangale o Kristus i wi horomati - tä tuda hagala o hoana de o berera ma nyawa hupaya yo ngaku de' i hi ngounu. ⁶O hoana de o berera ma nyawa ma dungutu ganga ngini ö ni gö gogere o Roma ma bereraka; ngini ma i ni ahokoka la ni dadi o Yesus ai umati. ⁷Ma hababu gënanga ngohi to tulihi o hurata ngini ika.

Tanu ma Jou Madutu nanga Ama de' ma Jou Yesus Kristus wo hi döaka ai barakati de' ai lolä ngini ika.

O sukur ma niata

⁸Ma do di hiraka de ma do dagi o Yesus Kristus, ngohi to tarima kasi ma Jou Madutu ika karena o Roria dodoto mata-

mata; hababu o dunia mata-mata ika yo ihenoka ngini duru ni wi ngaku o Kristus ika. ⁹Ngohi salalu ti ni ho hininga ngini nako ngohi to mä niata. Ma Jou Madutu wa hakihi okia ngohi to temo gënanga i tia. Unanga ma Jou Madutu ngohi ti lö leleani de ahi hininga ma gahumu de to hi ngahu o Abari ma Oa mangale ai Ngohaka. ¹⁰Ngohi de ma giria to gahoko ma Jou Madutu ika, tanu ünanga wo mau wo hi hi gumala öraha nënanga ti ni ädono ngini. ¹¹Hababu ngohi duru tö igo ho ma ka mäke de de ngini hupaya ngohi takunu to na hi kodoku de de ngini ma Jou Madutu ai Womaha ma ngongike la ngini i ni hi kuata. ¹²Ngohi ahi dungutu genangala karana ngini ka ma moi ni ngaku oka o Yesus Kristus ika, ho ngone yakunu ho ma hi ku kuata.

¹³Roria dodoto! Ngohi tö igo hupaya ngini ni hi öriki hara ma ngöe oka ahi dungutu ti ni ädono ma' salalu naga dika ma dagahanga. Ngohi tö igo hupaya nia hi dogoronaka ö ahi manarama i hasiloka hokä to ngohi ahi manarama o Yahudi oka ua ma nyawa manga hi dogoronaka o ngi ma homoaka i hasiloka. ¹⁴Hababu ngohi ko kiani de ahi manarama hagala o hoana de o berera ma nyawa ika; ya nakoka o atoranga de o adati de' ya näko-näko ua o atoranga de o adati, yo ho hakola ekola yo ho hakola owahi. ¹⁵Ma hababu gënanga ngohi duru tö igo o Abari ma Oa gënanga to hi ngahu ngini ika ni gö gogere o Roma ma bereraka ö.

O Abari ma Oa gënanga ma kuaha

¹⁶Ngohi duru ta ngaku o Abari ma Oa gënanga, karana o abari gënanga ganga ma Jou Madutu ai kuata wa hi halamati mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku; ma do di hiraka o Yahudi ma nyawa de' o hoana de o berera ma homoa ö ma nyawa. ¹⁷Hababu de o Abari ma Oa gënanga ma Jou Madutu wo hi dumutu sarakia ma do dagi o nyawa de ma Jou Madutu manga do dohanga i dadi ya oa oli; ganga ma do dagi i wi ngaku ma Jou Madutu ika, ma do di hiraka hi ädono ma baha. Gënanga i ma tero hokä i tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, "O nyawa yo ngaku ma Jou Madutu ika hi ädono manga do dohanga de ma Jou Madutu i dadi ya oa oli, o nyawa gënanga aha yo wango!"

O nyawa manga howono

¹⁸O horoga uku ma Jou Madutu wo hi matoko ai dohata o baradoha ika mata-mata de' o nyawa manga dorou ika, hababu o dorou yä tatoko o nyawa mangale ya nako o do dötoko ma diai mangale ma Jou Madutu. ¹⁹Okia naga yakunu o nyawa i hi öriki mangale ma Jou Madutu i nyata i tararonoka o nyawa manga hininga ma goronaka, hababu ma Jou Madutu mahirete wo hi nyata oka gënanga o nyawa ika. ²⁰Ka de ma dero ma Jou Madutu wo hi dadi o dunia, ma Jou Madutu ai sifat-sifati ya mö mäke-mäke ua, ena gënanga ai goko de ai gogere hokä ma Jou Madutu de' ai kuaha i ko kakali, yakunoka o nyawa yo mangarati i hi gi niki de' mata-mata wo hi dä dadi oka. Ho' o nyawa duru koiwa manga hababu la manga diri i hi tia. ²¹O nyawa i wi nako ma Jou Madutu, ma' o nyawa i wi horomati ua hokä ma Jou Madutu, de' yo tarima kasi ua unangika. I idulu ya ino o nyawa ya pikiri hi ho homoa; manga hininga i dadi i hu hutu. ²²Onanga manga diri ya mao yo sawaro, ena hioko önanga yo bodo. ²³Ma Jou Madutu wo ko kakali una ua önanga i wi huba, duga-duga o dulada-dulada ma rupa o do dadi yakunu i honenge; ena gënanga o nyawa, o totaleo, o aiwani ma Iou iatoka, de' o aiwani i ma tahe-tahe.

²⁴Ma hababu gënanga ma Jou Madutu wä ma^lā ika önanga manga hininga ma nahihu yä kuaha önanga la yo diai i to torou, hi ädono önanga yo diai o hali i pese-peseke i ma hi ko ko ona ika. ²⁵Ma Jou Madutu ma diai, önanga ya tururu de okia naga i elu-eluku. Wo hi dö dä dadi ua duga-duga wo hi dä dadi uku gënanga doka önanga ya huba de' yö leleani. Ena hioko wo hi dö dä dadi genangala ko kiani i wi hi giriri ka hi ado-adonika! Amin.

²⁶Karana o nyawa yo diai hoko gënanga, ma Jou Madutu wa hi gumala önanga ya moteke manga nahihu de ma ma^le-ma^lekoka. Manga ngo ngoheka manga hininga oka ua o nau-naurika hokä ma biaha o nyawa, duga-duga manga hininga ka i ma hi teke ngo ngoheka ika. ²⁷Hoko genangoli ma nau-naurö; önanga ya motekoka ua ma diai i ma ka ganu de o ngo ngoheka, duga-duga manga nahihu i ma hi ko ka naurika. O nau-nauru yo diai o manarama de ma^le-ma^lekoka i ma hi ko ka naurika, hi ädono ya tarima ma balaha i ma tero de' to ona manga manarama i to torou gënanga.

²⁸Ma hababu o nyawa ya m̄ao ua i paralu ma Jou Madutu i wi n̄ako, ho ma Jou Madutu wa māla ika manga dibanga i bodito, hi ädono önanga ya diai o hali-o hali moteke ma diai i dadi ua önanga yo diai. ²⁹Manga hininga i ömanga de o dorou mata-mata, i to tiāi ua; i ömanga de o kāl̄īlu, o mela de o dohata ma ma m̄ao; i ömanga de o nahihu la yo toma, i ma ka ngamo, yo tipu de' o hininga yä gogono, önanga yö igo ya hi ade-ade o nyawa ma homoa, ³⁰yö igo o nyawa ma homoa yä diai o romanga ma dorou; önanga manga hininga i kurutīle de' yo edenge o do dötoko yo ihenua, i wi dohata ma Jou Madutu, de' yö igo yo temo i hi ho homoa. Onanga yo sawaro yo lingiri o ngëkomo ma hungi la yo diai o dorou. Onanga yä lawani manga dimono; ³¹önanga yoluku yä nako o nyawa ma homoa; önanga yo setia ua de' manga hayanga koiwa o nyawa ika. ³²Onanga i hi öriki, i moteke ma Jou Madutu ai tita, o nyawa ya do diai mata-mata gënanga i patutu ya hukumu de o honenge ma hukumanga. Ngarokö hoko gënanga önanga ka yo diai oli o hali-o hali gënanga; de' inoli ka i hi motekoli o nyawa ma homoa ya do diai ënanga.

Ma Jou Madutu ai hukumanga

2 Mangale karana gënanga, o Roria dodoto, o nagona ngona Ria dodoto hi ädono no mau na hi howono o nyawa ma homoa? Ngona Ria dodoto ko ani kia-kia ua la nö riwo ani diri! Hababu nako ngona Ria dodoto na hi howono o nyawa ma homoa, ena hioko ngona mahirete na diai o manarama i ma tero hokä önanga, ho Ria dodoto nö gelenga o hukumanga ani diri mahirete uku ö. ²Ngone ho hi öriki nako ma Jou Madutu wä gelenga o hukumanga o nyawa uku ya dö do diai o manarama-manarama hokä hoko gënanga, ma Jou Madutu ai putuhu gënanga i tiāi. ³Ma' ngini, Roria dodoto, ngini ö mahirete nia diai o hali-o hali kiaka ngini nia hi dumutu ma howono o nyawa ma homoa ika! De' ngini nia pikiri ngini yakunu ni lapahi o hukumanga ma Jou Madutu ino? ⁴Ekola ngini ni hi tubuho ua ma Jou Madutu ai hininga ma oa de' ai hininga ma sanangi inoli ai sabari hoko gënanga ma amoko? Marai oka ngini ni hi öriki ma Jou Madutu wo hi dumutu ai hininga ma oa karana

ünanga wo mau hupaya ngini ni toba ni diai oka ua o baradoha. ⁵Ma' ngini nia häeke i togowini de' ni oluku ni mä gali. Mangale hababu gënanga ngini mahirete nia diai nia hukumanga i holoi i tubuho o Kiamati ma Wange oka, ma öraha ma Jou Madutu wo hi nyata ai dohata de' wö gelenga o hukumanga i adi-adili. ⁶Hababu ma Jou Madutu aha wa balahi o nyawa moi-moi i ma däene de manga manarama. ⁷Manga hininga de ma goungu yo do diai o oa-oa la ya mäke i mo mulia, de ma horomati de' i ko kakali, onangika ma Jou Madutu wa hi döaka o ngango ma dutu de' i kakali. ⁸Ma' o nyawa i hi aku-akunu manga diri mahirete de' yoluku i wi hi ngounu ma Jou Madutu, duga-duga ya niki i to torou, o nyawa ge önanga aha ma Jou Madutu duru wä dohata. ⁹O nyawa moi-moi yö igo yo diai o dorou aha yo hangihara de' ya tagongo o huha; ma do di hiraka o Yahudi ma nyawa, de' o hoana de o berera ma homoa ö ma nyawa. ¹⁰Ma' mata-mata o nyawa yö igo ya do diai o oa ma Jou Madutu aha wa hi döaka o mulia de' o horomati inoli o lolä; ma do di hiraka o Yahudi ma nyawa ika, ko genangoli o hoana de o berera ma homoa ma nyawa. ¹¹Hababu ma Jou Madutu wa hi diai o nyawa mata-mata i ma ke tero.

¹²O hoana de o berera ma homoa ma nyawa yo baradoha ma hi orikua o agama Yahudi ma tita. Ho' onanga yä hukumu i motekua de o tita gënanga. Ma' o Yahudi ma nyawa yo baradoha i hi orikoka o tita gënanga; hababu gënanga önanga ahaö yä hukumu i ma moteke de o tita gënanga. ¹³Hababu o nyawa i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu, ko i goungua karana o nyawa gënanga i hi orikoka o agama Yahudi ma tita, duga-duga karana ünanga wa diai okia i tuli-tulihoka o tita gënanga ma goronaka. ¹⁴O hoana de o berera ma homoa ma nyawa ya näko ua o agama Yahudi ma tita. Ma' nako önanga de manga mau mahirete ya diai okia naga i hi po pareta o tita gënanga, manga hininga mahirete i dadi o tita mangale önanga, ngarokö önanga ya näko ua o agama Yahudi ma tita. ¹⁵To önanga manga kalakuanga i hi dumutu okia naga i hi po pareta o tita gënanga i tulihi to önanga manga hiningaka. To onangö manga hininga ma doḷa i hi nyata i goungu o hali gënanga, hababu önanga mahirete to önanga manga dibanga ma moi-ma moi ya hi howono de' ma moi-ma moi i hi goungu. ¹⁶Hoko genangala aha i dadi damä ma wange i hi gogeroka gënanga. Ma wange oka gënanga - i moteke o Abari ma Oa ngohi to hi

ngahu-ngahu – ma Jou Madutu i hi gi niki de o Yesus Kristus, aha wo dadi o hakimi hagala o hininga ma rahasia de' o nyawa mata-mata manga dibanga.

O Yahudi ma nyawa de' o Yahudi oka manga agama ma tita

¹⁷Ma' oraha nēnanga sarakia de Roria dodoto mahirete? Ria dodoto no ma ngaku ani diri o Yahudi ma nyawa. Ria dodoto no ma hi gagao o Yahudi oka manga agama ma tita ika de ngona Ria dodoto ani hininga i amoko mangale ani hi dohanga ngona de ma Jou Madutu. ¹⁸O agama ma tita ino gēnanga Ria dodoto ngona na māke o hi dumutu-hi dumutu, hi ādono Ria dodoto ngona no hi öriki ma Jou Madutu ai mau de' no hi öriki no hi tatapu kiaka ma oa. ¹⁹Ria dodoto ngona no hi öriki i gou-goungu Ria dodoto ngona ganga o nyawa yo pilo-piloko manga tutuda de' o dararano onangika yo gö gogere o hu hutu ma goronaka; ²⁰Ria dodoto ngona nä dotoko o nyawa manga biaha i to torou, de' o nyawa yo bodo-bodo manga guru, Ria dodoto ngona no ngaku i gou-goungu o agama Yahudi ma tita ma goronaka, Ria dodoto ngona no hi öriki hagala o sawaro de' o do dötoko ma diai. ²¹Ria dodoto nä dotoko o nyawa ma homoa; aa ya dodoa ho Ria dodoto nö dotokua ani diri mahirete? Ria dodoto nä dotoko o nyawa hupaya uha yo tohiki, ena hioko Ria dodoto mahirete no tohiki. ²²Ria dodoto nä dotoko o nyawa hupaya uha yo howono, ena hioko Ria dodoto ngona mahirete no howono! Ria dodoto ngona nö dohata o gomangika, ena hioko Ria dodoto ngona mahirete no mä lē o bara-baranga, o gomanga ma tau oka. ²³Ria dodoto no ma hi amo-amoko o Musa ai tita ngona oka, ena hioko Ria dodoto ni hi kauku ma Jou Madutu de na motekua ai tita. ²⁴O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihiki hoko nēnanga, “Karana ngini, o Yahudi ma nyawa, ho ma Jou Madutu ai romanga i peseke o hoana de o berera ma homoa ma nyawa manga hi dogoronaka.”

²⁵Nako Ria dodoto ngona no hi ngounu o agama Yahudi ma tita, done Ria dodoto ani huna naga de ma faidä ö. Ma' nako Ria dodoto ngona na biaha ua na moteke o hali-o hali i hi po pareta o tita gēnanga ma goronaka, done ani huna Ria dodoto i dadi ūa ha kali-kali. ²⁶Nako wo ma tēngo o Yahudi oka ua i wi huna ua, ma wa moteke o agama Yahudi ma tita,

mode ko i gOUNGUA ma Jou Madutu wī pulono hokä o nyawa wo ma huna oka? ²⁷De' o nyawa wo ma huna-huna ua gënanga aha wo ni hi howono ngona Ria dodoto o Yahudi ma nyawa, hababu Ria dodoto ngona oka de ma ënanga o agama Yahudi ma tita de' Ria dodoto ngona no ma huna, ma' Ria dodoto ngona na tilakuru o tita gënanga. Onanga i ma huna ua, ma' i tiai duru önanga i hi ngounu o agama Yahudi ma tita. ²⁸Karana o Yahudi ma nyawa ma dutu uha ua o nyawa duga-duga ka manga romanga dika o Yahudi ma nyawa; de' o nyawa i goungungu i ma huna uha ua o nyawa, i ma huna ma poretino dika. ²⁹I idulu ya ino, wo ma têngo o Yahudi oka ma dutu ganga o nyawa ai hininga o Yahudi ma jiwa; de' o huna ma dutu ganga o huna o hiningaka ya mo manarama ma Jou Madutu ai Womaha, ëna ua ya tuli-tulihi o buku ma goronaka. O nyawa ma rupa hoko gënanga ya tarima o hi giriri ma Jou Madutu ino, o nyawa ino ua.

3 Nako hoko gënanga, okia ma utumu ho dadi o Yahudi ma nyawa? De' okia ma faidä ha moteke o huna ma datoro? ²Marai oka ma faidä i wöe! Ma do di hiraka, karana o Yahudi ma nyawa ika ma Jou Madutu wo hi döakoka mata-mata ma Jou Madutu ai demo. ³Ma' sarakia nako o Yahudi ma nyawa o hidoku moi yo setia ua? Boteka karana gënanga ma Jou Madutu i dadi wo setia ua? ⁴Marai kowali! Hababu i tararono i tiai ma Jou Madutu salalu wo tiai, ngarokö o nyawa moi-moi yo eluku. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi,

“Ko kiani i nyata i gOUNGU ngona no tiai okia ani demo ma goronaka,

de' ngona no utumu ma öraha ngona i ni hi hakimi.”

⁵Ma' nako ma Jou Madutu ai adili i dadi i dogo-dogo i nyata, mangale karana ngone ho diai i howo-howono, okia ko kiani ngone ho temo? Ma Jou Madutu wo adilua nako ünanga wo nä hukumu ngone? (I gOUNGU o lo leha nënanga ma diai cara o nyawa.) ⁶Ha kali-kali kowali! Hababu nako ma Jou Madutu wo adilua, sarakia ünanga wakunu wo hi hakimi o dunia nënanga?

⁷Ma' nako karana o manarama ma diai ua, okia naga ma diai mangale ma Jou Madutu i dogo-dogo i ma hi matoko hi ädono ünanga i wi hi giriri, ya dodoa ho o nyawa o dorou yo do diai gënanga ka ya hi howonohi hokä o baradoha ma nyawa? ⁸De' ya dodoa ho hakunua ngone ho temo, “Ka ya oa de ngone ho diai o dorou hupaya o oa-oa i puda?” I gOUNGU naga o nyawa i hi hi

kauku ngohi de' ya hetongo bari ngohi to temoka hoko gënanga. O nyawa hokä önanga gënanga i patutu ma Jou Madutu wä hukumu.

Ka moi ö de moi ua ya do diai ma Jou Madutu ai mau

⁹Aa, boteka nanga gogere hokä o Yahudi ma nyawa i holoi ya oa de o hoana de o berera ma homoa ma nyawa manga gogere? Ha kali-kali kowali! To hi ngahu oka nia himangika ka ya oa o Yahudi ma nyawa, ka ya oa o hoana de o berera ma homoa ma nyawa, mata-mata o baradoha yä kuaha oka. ¹⁰Hokä ya tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka,

“O nyawa moi ö de koiwa yo tiai,

¹¹ o nyawa moi ö de koiwa i mangarati, de' o nyawa moi ö de koiwa i wi huba ma Jou Madutu.

¹² O nyawa mata-mata manga diri i ma hi kurutika oka de ma Jou Madutu;

mata-mata ya hongohu oka o diai.

O nyawa moi ö de koiwa ya diai i to tiai; koiwa o nyawa moi ö de!

¹³ To önanga manga goodongo hokä o lungunu i helenga ika.

O tengeluku ma demo i hahuru manga akiriha,

de' to ona manga uru ma kai i hi opuru o fitana, hokä o dodiha ma biha.

¹⁴ To önanga manga uru i ömanga de o lolai de' o ngo ngelo.

¹⁵ To önanga manga aguru i taiti nako yo mau yä hangihara de' yä toma o nyawa.

¹⁶ O binaha de' o huha, önanga i hi barihi kiaka dika.

¹⁷ Onanga yo piloko o dame ma ngekomika,

¹⁸ de' ma Jou Madutu i wi horomati ua.”

¹⁹Oraha nënanga ngone ho hi öriki mata-mata i tuli-tulihi o agama Yahudi ma tita ma goronaka, ganga manga hidoku o nyawa yo gö gogere o tita gënanga ma pareta ma timi uku. De hoko gënanga moi ua o nyawa yakunu i hi döaka o hababu nënanga de gënanga, de' o dunia mata-mata ika ma Jou Madutu yakunu wä do ta gahoko. ²⁰Hababu moi ua o nyawa yakunu ya dadi i ma teke oa-oa de ma Jou Madutu, mangale karana o nyawa gënanga yo diai o hali-o hali ya mäke-mäke o agama ma tita ma goronaka. I idulu ya ino o agama ma tita gënanga duga-duga ka hi matoko o nyawa ika i goungu o nyawa yo baradoha.

**Sarakia ma Jou Madutu wo hi gumāla o nyawa i ma teke
oa-oa de ünanga**

²¹Ma' o öraha nënanga ma Jou Madutu wo hi matokoka o ngëkomo sarakia o nyawa i ma teke oa-oa de ünanga; de' ma do dagi gënanga koiwa naga i ma ko ngohama de o agama Yahudi ma tita. O Musa ai buku-buku de' o nabi-nabi manga buku i hi nyata o hali gënanga, ²²ma Jou Madutu i dadi wo hi gumāla o nyawa i ma teke oa-oa de ünanga, duga-duga nako o nyawa i wi ngaku o Yesus Kristus ika; hababu koiwa naga i ma howono: ²³O nyawa mata-mata yo baradohaka de' yo kurutika de ma Jou Madutu kiaka wo mau wa hi halamati önanga. ²⁴Duga-duga karana ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora dika wo hi döakoka ka pö parahaja, o nyawa de ma Jou Madutu manga hi dohanga i dadi ya oa okali; ma do dagi gangala: o Yesus Kristus wa hi lapahi o nyawa. ²⁵Ma Jou Madutu wi hi huba o Yesus Kristus hupaya de o Yesus ai honenge gënanga i hi nyata o nyawa yo lapahi de to ona manga howono nako önanga i wi ngaku unangika. Ma Jou Madutu wo diai hoko gënanga mangale wo hi matoko ai adili. Hababu o öraha i paha-paha ika ma Jou Madutu wo sabari o nyawa manga baradoha-baradoha ika, hi ädono ünanga wä hukumua önanga. ²⁶Ma' oraha nënanga ünanga okia naga wo diai o baradoha ika la wo hi dumutu i goungu ai adili. De ma do dagi gënanga ünanga wo hi matoko ai diri i tiai; de' moi-moi o nyawa i wi ngaku o Yesus Kristus ika, wo hi nyata hokä o nyawa i ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu.

²⁷Mangale hababu gënanga koiwa nagali i dadi ma titi ngone oka la ho ma hi amo-amoko. Ya dodoa ho hoko gënanga? Boteka karana ngone ho diai i tö tuli-tulihi o agama Yahudi ma tita ma goronaka? Kowali. Ma' karana ngone ho ngaku. ²⁸Hababu ha tipoko ino ganga hoko nënanga: O nyawa i hi nyata i ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu, karana ünanga wo diai ua i tö tuli-tulihi o agama Yahudi ma tita ma goronaka, duga-duga karana ünanga wi ngaku o Yesus Kristus ika.

²⁹Ekola ma Jou Madutu gënanga ka to Yahudi ma nyawa manga Jou Madutu? Mode ko i goungua ünanga o hoana de o berera ma homoa ma nyawa ö manga Jou Madutu? I goungu, i tiai ünanga o hoana de o berera ma nyawa ö manga Jou Madutu! ³⁰Hababu ma Jou Madutu duga-duga wo ma têngo.

Unanga ganga wo hi gumālā o Yahudi oka ma nyawa i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu karana önanga yo ngaku. De' unangoli wo hi gumālā o hoana de o berera ma homoa ma nyawa i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu; genangö karana önanga yo ngaku. ³¹Boteka nänanga ma mangarati karana ngone hi ngaku o Kristus ika, ho ngone ha umo o agama Yahudi ma tita? Ha kali-kali kowali! Duga-duga ya däene de to ngone nanga ngongaku gänanga, ngone ho hi lamoko o tita gänanga.

O Abraham hokä o dulada

4 Nako hoko gänanga, okia yakunu ngone ho temo mangale o Abraham nanga ete de nanga tohora? Sarakia wa mäke i dä dadi oka? ²Nako o hali-o hali wa do diai oka i dadi o hababu ma Jou Madutu wï tarima ünanga hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga, done naga ö i dadi o titi unangika la wo ma hi amo-amoko. Ma' unanga wakunua wo ma hi amoko ma Jou Madutu ai himangoka. ³O Buku i Tebitebini ma goronaka ya tulihi, "O Abraham wï ngaku ma Jou Madutu ika, de' karana ai ngongaku nänanga ünanga ma Jou Madutu wï tarima hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga." ⁴O nyawa yo mo manarama ya tarima manga hewa; de' ai hewa wa pulonua hokä o ngongike moi, hababu änanga ganga ai haku. ⁵Ma' naga o nyawa i ma hi gagao ua manga usaha mahirete ika; ünanga wo hi döaka ai diri ma Jou Madutu ika kiaka wo hi nyönyata-nyata o baradoha ma nyawa yo lapahi oka de o howono. Ma titi de ai ngongaku gänanga ma Jou Madutu wï tarima o nyawa gänanga hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga. ⁶Hoko gänanga ma Koano Daud ö ai da mäke; ma hababu gänanga ünanga wo temo o nyawa ika halamati yo utumu kiaka ma Jou Madutu wä tarimaka hokä o nyawa ya so sanangi ai hininga, ma Jou Madutu wa tailako ua o nyawa gänanga ai manarama. Ma Koano Daud wo temo hoko nänanga,

⁷ "Halamati wo utumu o nyawa ai howo-howono ya apongoka de' ai baradoha-baradoha ma Jou Madutu wa lungunoka!

⁸ Halamati wo utumu o nyawa ai baradoha ma Jou Madutu wö leha oka ua!"

⁹Boteka o demo halamati yo utumu nänanga duga-duga ya hi dumutu o nyawa ya mote-moteke o huna ma datoro dika? Ekola o nyawa ya mote-motekua ö o huna ma datoro? Ma di hirahi

ngomi mia hetongoka, ma Jou Madutu wĩ tarima o Abraham hokä o nyawa ya so sanangi ai hininga, karana o Abraham wĩ ngaku ma Jou Madutu ika. ¹⁰Aa, kahuruono de ma Jou Madutu wo hi nyata o hali gënanga? O Abraham wo ma huna owahi ekola wo ma huna oka? I goungu ünanga wo ma huna uwahi, i paha ino ua. ¹¹Unanga i wi huna i turu, de' ai huna gënanga duga-duga hokä o nonako ma Jou Madutu wĩ tarimaka hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga, karana wĩ ngaku ma Jou Madutu ika. Unanga ma Jou Madutu wĩ tarima ma öraha ünanga wa nĩkowahi o huna ma datoro. De' o nyawa mata-mata yo ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika, o Abraham wo dadi manga ama mangale o ngongaku, de' karana ünanga ma Jou Madutu wä tarimaka önanga hokä o nyawa ya so sanangi ai hininga, ngarokö önanga ya nĩkua o huna ma datoro. ¹²O Abraham ö wo dadi manga ama mangale o ngongaku mangale o nyawa ya mote-moteke o huna ma datoro. Unanga to önanga manga ama mangale o ngongaku ko i gougua duga-duga karana önanga ya moteke o huna ma datoro, ma' karana ö önanga yo wango de i wi ngaku ma Jou Madutu ika, i ma tero hokä o Abraham ma öraha ünanga wa motekowahi o huna ma datoro.

Ma Jou Madutu ai jaji wa tarima karana wĩ ngaku ma Jou Madutu ika

¹³Ma Jou Madutu wĩ jaji o Abraham ika de' ai difa uku o dunia nënanga aha i dadi ma dutu to Abraham. Ma Jou Madutu wĩ jaji hoko gënanga hababu ua o Abraham wo hi ngounu wa moteke o agama Yahudi ma tita, ma' karana ünanga wĩ ngaku ma Jou Madutu ika, hi ädono ma Jou Madutu wĩ tarima ünanga hokä o nyawa ya so sanangi ai hininga. ¹⁴Hababu nako duga-duga o nyawa i hi ngou-ngounu ya moteke o agama Yahudi dika aha ya tarima okia ma Jou Madutu wo jä jaji oka, done ho ngaku ma Jou Madutu ika ha kali-kali koiwa ma baraguna, de' ma Jou Madutu ai jaji ö duru o homoa. ¹⁵O agama Yahudi ma tita i nä gao ma Jou Madutu ai hukumanga. Ma' nako o tita koiwa, o do dilakuru ma' koiwa.

¹⁶Ho' ma Jou Madutu ai jaji gënanga ma hohole o nyawa i wi ngaku ma Jou Madutu ika. Gënanga i dadi o ngongike moi o Abraham ai difa uku ika mata-mata, ho o jaji gënanga ya hi döaka onangika hokä o ngongike moi karana o dora ma Jou Madutu ino; ka onangika ua dika ya mote-moteke o

agama Yahudi ma tita, ma' onangika ö yo ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika, i ma tero hokä o Abraham wo ngaku unangika. Hababu o Abraham gangala mata-mata to ngone nanga ama cara rohani. ¹⁷Hababu ma Jou Madutu wi temo o Abraham ika hoko nänanga, "Ngohi to ni hi dadi oka ngona o hoana de o berera ma ngöe manga ama." Hoko gänanga ma Jou Madutu wo hi döaka o jaji gänanga o Abraham ika. De' o Abraham wi ngaku unangika. Unanga ma Jou Madutu wa hi wango-wango o nyawa yo hone-honengoka; unangö ma Jou Madutu ka de wo temo dika wa diai okia komaiwa naga i dadi de ma änanga. ¹⁸O Abraham ka gila-gila dika wö nganono de' wo ngaku ngarokö koiwaka ai ngo nganono. Karana gänanga ünanga wo dadi o hoana de o berera ma ngöe manga ama. Hokä i tulihhi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, "Ani difa uku aha yo dadi duru ka manga ngöe." ¹⁹O Abraham o öraha gänanga wo hi öriki ünanga i dadi oka ua de ai difa uku, hababu ai röehe ya pereki oka holi de' ai umuru yo da ngade oka o taongo ratuhu moi; inoli o ngo Sarah, ngoi hekata gänanga ko mo ngohakua. Ma' o Abraham ai ngongaku i kurangua. ²⁰Unanga ka hirahi wo ngaku de' wo dodato ua mangale ma Jou Madutu ai jaji. Gänanga hongoli ai ngongaku ya diai ünanga i dogo wo kuata, hi ädono ünanga wi hi go giriri ma Jou Madutu. ²¹Unanga duru wo ngaku ma Jou Madutu wakunu wa diai okia naga wo hi jä jaji oka. ²²Ma hababu gänanga o Abraham, ma Jou Madutu wi tarima hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga. ²³O demo "wi tarima hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga" i tulihhi duga-duga ka o Abraham ua dika mahirete, ²⁴ma' mangale ngone ö. Ngone ö aha i na tarima hokä o nyawa ya so sanangi oka ma Jou Madutu ai hininga, karana ngone ho ngaku ma Jou Madutu ika wi hi wö wango-wango o Yesus, to ngone nanga Jou, o honenge ma hi dogoronaka. ²⁵O Yesus gänanga i wi hi lapahi oka ai diri la i wi toma karana nanga baradoha; daha ünanga ma Jou Madutu wi hi wango okali la ngone yakunu ho ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu.

Ho ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu

5 O öraha nänanga ngone ho ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu karana ngone ho ngaku. De' ma hababu gänanga nanga Jou Yesus Kristus de de ünanga ngone ho wango o dame ma goronaka de ma Jou Madutu. ²Ma hababu ngone ho ngaku

o Yesus ika, ho ünanga wo na hi akunu ngone ha mao ma Jou Madutu ai dora, de' de o dora gënanga o öraha nënanga ngone ho wango. Karana gënanga ngone ho mörene karana ngone de nanga ngo nganono ngone aha ha mao ma utumu ma Jou Madutu wo hi döa-döaka! ³De' i holo de gënanga, ngone ma ho ma garago o huha ma goronaka, hababu ho hi öriki o huha ya diai o nyawa manga hininga i kuata, ⁴de' o hininga ma kuata ya diai o nyawa yo tongohono o co coba; nenangala ya puda o ngo nganono. ⁵O ngo nganono hoko nënanga aha nanga hininga ya huha ua, hababu ma Jou Madutu wö noäka nanga hininga de ai dora. Ma Jou Madutu wa diai nënanga de ai Womaha ma manarama, i na hi döa-döakoka ngone ino.

⁶Ma öraha ngone ho mä gakunoka ua, o Kristus wo honenge mangale ngone ma öraha ya ko korona uku ma Jou Madutu wö dato-datoroka; ena hioko ngone o nyawa ka nanga gurutika de ma Jou Madutu. ⁷Mangale iti wo adi-adili wo ma têngo ma i huha o nyawa yo mau yo honenge. Mudukua iti mangale wo ma têngo o nyawa ma oa, naga ö o nyawa yo barani yo honenge. ⁸Ma' ma Jou Madutu ai dora wo hi nyata ngone ino ma öraha o Kristus wo honenge iti mangale ngone, ma orahoka ngone ka o nyawa baradoha ohi. ⁹O öraha nënanga de ma do dagi o Yesus Kristus ai honenge ngone ho ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu; karana gënanga marai oka mangale o Kristus, ngone aha i na hi halamati ma Jou Madutu ai dohata i nä däenua. ¹⁰Nako ma orahuku ngone ho ma teke haturü de ma Jou Madutu, ngone i na hi dame de de una de ai Ngohaka ai honenge ma do dagi, okiahi oli öraha nënanga nanga rimoi de ma Jou Madutu ya oa okali, marai ngone aha i na hi halamatoli de o Kristus ai ngango ma do dagi. ¹¹De' i holo de gënanga, ngone ö ka ho mörene mangale de ma Jou Madutu ai oa de ma do dagi nanga Jou Yesus Kristus. Hababu de ma do dagi o Kristus, öraha nënanga ngone ha mao i hailoa nanga rimoi ma oa-oa gënanga de ma Jou Madutu.

O Adam de' o Kristus

¹²Mangale ma do dagi o nyawa wo ma têngo, o baradoha i wohama o dunia ino, de' o baradoha ino gënanga o honenge i puda. Ma baha, o honenge i tahe i hora o nyawa mata-mata ika, hababu o nyawa mata-mata ho baradohaka. ¹³I hira de o agama Yahudi ma tita i hi döaka, o baradoha naga i böaka o dunia ma

goronaka. Ma' o baradoha gënanga ya tuntutua i balahi, karana koiwa o tita yakunu ya tilakuru. ¹⁴Ma' o Adam ai orahoka hi ädono o Musa ai orahoka, o honenge ya kuaha o nyawa mata-mata. Inoli o nyawa ya do diai ua o do dilakuru hokä o Adam wa do diai, o nyawa ge onangö o honenge yä kuaha.

O Adam ganga aha wo böa-böa ma duru ino ai dulada. ¹⁵Ma' ya hinoto gënanga i ma tero ua; hababu ma Jou Madutu ai ngongike i holoï i lamoko nako ho hi totero de o do dilakuru o Adam wa do diai. O nyawa wo ma têngo ai do dilakuru i dadi hababu o nyawa manga ngöe yo honenge. Hoko kia i holoï i lamokoli ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora de' o ngongike halamati ya hi döa-döaka o nyawa ika hoko gënanga manga ngöe, mangale ma do dagi o nyawa wo ma têngo ai hininga ma oa, ena gënanga o Yesus Kristus. ¹⁶Ma Jou Madutu ai hadia ö i holoï i lamoko de o nyawa wo ma têngo gënanga ai baradoha. Hababu i paha o nyawa wo ma têngo wo diai oka o do dilakuru, i hupu o putuhu "wa howono". Ma' de o nyawa manga ngöe yo diai oka o baradoha, i böa o hadia ma Jou Madutu ino kiaka i hi nyata "Ya howonua". ¹⁷Karana o nyawa wo ma têngo ai do dilakuru, o honenge i tahe i hora kia ika honanga mangale de ma ngëkomo o nyawa wo ma têngo gënanga. Hoko kia i holoï oli ma amoko ma hasili okia naga wo ma têngo o nyawa ma homoa wa do diai, ena gënanga o Yesus Kristus. Mangale de ma ngëkomo ünanga, ma Jou Madutu wa hi döaka de ma boloi ai hininga ma oa o nyawa ika duru ka manga ngöe, de' de ma bo bangu koiwa wa hi gumala önanga i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu; mangale de ma ngëkomo o Kristus önanga aha yo kuaha o duniaka nënanga.

¹⁸Ho', hoka sarakia o nyawa wo ma têngo ai do dilakuru de ma baha o nyawa mata-mata ka ma moi yä hukumu, hoko genangoli o nyawa wo ma têngo wa mote-moteke ma Jou Madutu ai mau to una ai manarama, de ma baha o nyawa mata-mata manga howono ya etongoka ua de' ya hi döaka o ngango. ¹⁹De' hoka sarakia o nyawa manga ngöe yo dadi o baradoha ma nyawa karana o nyawa wo ma têngo wo to motekua, hoko genangoli o nyawa manga ngöe ya hi akunu i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu karana o nyawa wo ma têngo wo to moteke ma Jou Madutu ika.

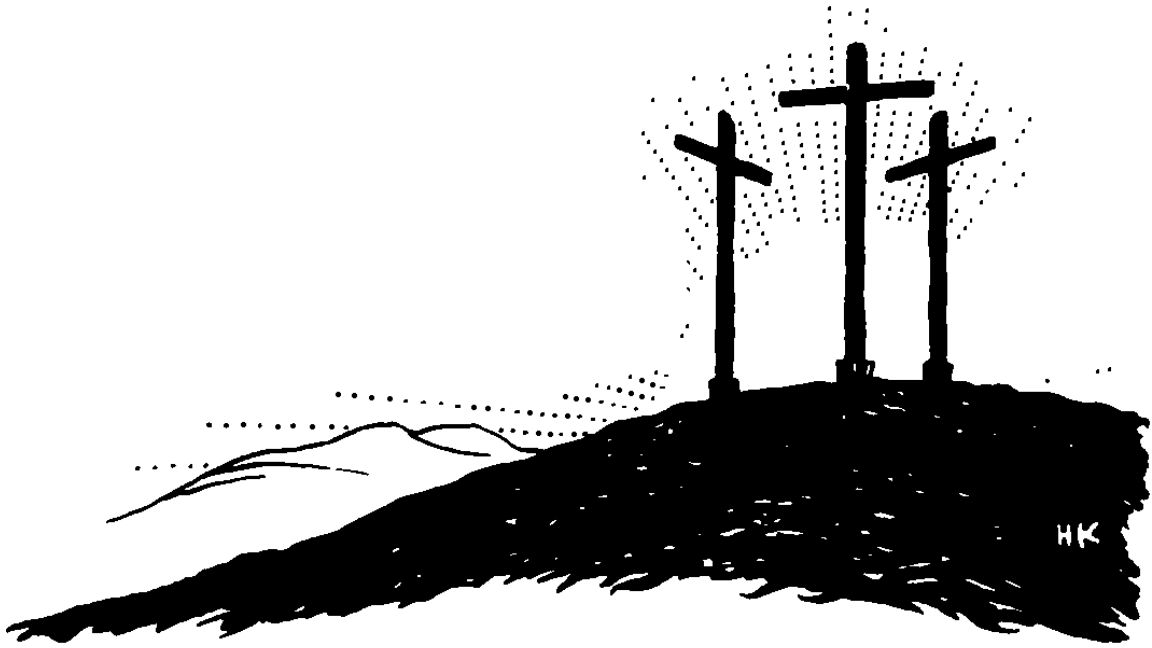
²⁰I hi döa-döaka o agama Yahudi ma tita ganga ma Jou Madutu mahirete. Ma' o nyawa i holoï i hi dailako ya moteke o

datoro gënanga, önanga i holoï oli ya tilakuru de' yo baradoha ma Jou Madutu ika. Ma' inoli i holoï o nyawa yo diai o baradoha, ma Jou Madutu i holoï oli wä dora önanga. ²Aa, ngone ko kiani ho honenge karana ho diai o baradoha. Ma' ma Jou Madutu wo nä dora ngone de' wo na hi döaka o ngëkomo ngone ino mangale iti ho ma teke oa-oa oli de de una. De' karana nanga rimoi de ma Jou Madutu ya oa okali, ünanga wo na hi doakö o ngango ma dutu de' i kakali ngone ino mangale de ma ngëkomo o Yesus Kristus, to ngone nanga Jou.

Ho honenge mangale o baradoha de' ho wango ho rimoi de o Kristus

6 Nako hoko gënanga, okia hakunu ngone ho temo? Ko kiani ka hoko genangika dika ngone ho diai o baradoha hupaya ma Jou Madutu wo nä dora ngone? ²Marai kowali! O baradoha i na kuaha oka ua ngone, ho', ka yakunu ka hoko genangika ho wango de ho diai o baradoha? ³Roria dodoto ni hi orikoka ma öraha ngone ha tarima o gohiki ma debi-debini, ngone i na hi rimoi de o Kristus Yesus? Nënanga ma mangarati ngone i na hi rimoi de ai honenge. ⁴De o gohiki ma debi-debini gënanga, ngone i na hi du lungunu de o Kristus de' ho ma ko moteke ho honenge de de ünanga, hupaya hoka sarakia o Kristus o honenge ma hi goronaka de i wi hi wango de mangale o Ama ai kuaha i mo mulia, hoko genangoli ngone hakunu ho tagi ha nonu moi o ngango ma hungi.

⁵Nako ngone ho dadi oka ka moi de o Kristus hababu ngone ho ma ko motekoka ho honenge de de ünanga, ngone aha ho dadi ka moi de de unangoli karana ngone ho ma ko moteke i na hi wangokali hokä ünanga. ⁶Ngone ho hi öriki nanga biaha i hira-hira hokä o nyawa ya ho honengoka ka ma moi de o Kristus o salib ma gotaka hupaya o nyawa nanga biaha ma kuaha i bö baradoha gënanga ya wedere; de hoko gënanga ngone ho gilaongoka ua mangale o baradoha. ⁷Karana nako wo ma tēngo wo honenge, o nyawa gënanga o baradoha ma kuaha i wi pareta oka ua. ⁸Nako ngone ho honengoka ka ma moi de o Kristus, ngone ho ngaku ngone ö aha ho wango ka ma moi de de ünanga. ⁹Hababu ngone ho hi öriki o Kristus i wi hi wangoka o honenge ma hi goronaka de' unanga aha oli wo honengoka ua; ai diri o honenge ya kuaha oka ua. ¹⁰O honenge o Kristus wa mǎo-mǎo gënanga ganga o honenge mangale o baradoha.

O salib ma gota o doporono ma Ioku oka. (6:6)

Gënanga i dadi ma moi dika de ka hi ado-adonika. De' o ngango wa nö nonu o öraha nënanga ganga o ngango mangale ma Jou Madutu. ¹¹Ngini mata-mata ko kiani oli nia näko nia diri i honenge mangale o baradoha, ma' i wango o rimoi i kë kekete ma goronaka de ma Jou Madutu, mangale de ma do dagi o Kristus Yesus.

¹²Bötohi ni hi gumālā o baradoha ya kuaha nia wo wango i ko kakali ua la Ria dodoto uha nia moteke nia nahihu ma dorou. ¹³Uha oli Ria dodoto ni hi döaka nia röehe o baradoha ma kuaha ika la i hi päke ma dungutu i to torou. Ma' ni hi döaka nia diri ma Jou Madutu ika hokä o nyawa i ma to tururu oka o honenge ma goronaka de o ngango ika. Ni hi döaka nia diri i ngodu-ngodumu ma Jou Madutu ika la ya päke mangale i hi diai ma Jou Madutu ai mau. ¹⁴O baradoha yakunoka ua i nī kuaha ngini, karana ngini ni wango oka ua o agama Yahudi ma tita ma timi uku ma' ma Jou Madutu ai hininga ma oa ma timi uku.

Ho gilaongo mangale ma Jou Madutu ai mau

¹⁵O öraha nënanga, okia ma demo ma ho honenge? Ka i yakunu ngone ho baradoha, hababu ngone o agama Yahudi ma

tita ma kuaha ma timi uku oka ua, duga-duga ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora ma kuaha ma timi uku? Ha kali-kali kowali! ¹⁶Ngini ni hi orikoka nako ngini ni hi döaka nia diri wo ma tēngo ika la nia diai ai mau done ngini ganga o nyawa ni wi hi mote-moteke gēnanga ai gilaongo - bote o baradoha ma gilaongo i ni ao-ao ngini o honengika, ekola o gilaongo ni mote-moteke ma Jou Madutu ika, de' de hoko gēnanga ni ma teke oa-oali de ma Jou Madutu. ¹⁷Ma' sukur ma Jou Madutu ika! Hababu kahuruono ngini ni dadi o baradoha ma gilaongo, ma' oraha nēnanga ngini de nia hininga ma gahumu nia moteke o do dōtoko ma diai i ni hi döa-döakoka ngini ika. ¹⁸Ngini o baradoha i ni pareta oka ua, de' oraha nanga ni dadi o gilaongo mangale ma Jou Madutu ai mau. ¹⁹Karana o ade-ade ni tagoko ni akunowahi, ngohi ta päke ma nonako o gilaongo hupaya ngini i holoi i gapanga ni mangarati. Ma hira ino ngini nia diri mata-mata ni hi döakoka hokä o gilaongo o hali i pese-pesekika de' i to torou de ma dungutu i to torou. Ko genangoli öraha nanga, ko kiani ngini nia diri mata-mata ni hi döaka hokä o gilaongo mangale ma Jou Madutu ai mau de mangale ma Jou Madutu ai dungutu i tebi-tebini.

²⁰Ma öraha ngini o baradoha i mä gilaongo, ngini i nī kuaha ua ma Jou Madutu ai mau. ²¹O hali-o hali i nī māle-māleke ni diai o öraha nēnanga o utumu okia nia tarima enangino o öraha gēnanga? O manarama-manarama gēnanga duga-duga i ao o honenge! ²²Ma' oraha nanga o baradoha i nī pareta oka ua, de' ni dadi ma Jou Madutu ai gilaongo. Nia utumu ganga Ria dodoto ni wango ni tebini mangale ma Jou Madutu de' o hali gēnanga ma hasili o ngango ma dutu de' i kakali. ²³Hababu o honenge ganga o baradoha ma hewa; ma' o wo wango ma dutu de' i kakali de o Kristus Yesus nanga Jou ganga o ngongike ma Jou Madutu oka wo hi döaka pö parahaja.

O kawingi ma tita hokä o dulada

7 Ahi Roria dodoto! Ria dodoto mata-mata nia naköka o tita. Ho', ngini ni hi öriki o tita ma kuaha o nyawa moi ika, i ma dadi duga-duga ma dekana o nyawa gēnanga ka wo wango-wangohi. ²Ho hi tero, o ngoheka mo ma tēngo de ami rokatoka, o tita i mi hi di nikutu ami rokatika duga-duga ma dekana ami rokata wo wango-wangohi. Nako ami rokata wo honenge, ngoi hekata gēnanga o tita i mi hi do di liko ika de ami

rokata mo lapahi oka. ³Nako o ngoheka gënanga mo wango de o nauru ma homoa ma öraha ami rokata ka wo wango-wangohi, o ngoheka gënanga ya hetongo mo howono. Ma' nako ami rokata wo honenge, o tita ma datoro i mi däenoka ua. De' nako muna mo kawingoli de o nauru ma homoa münanga mo howonua. ⁴Ahi Roria dodoto, hoko genangoli ma hali de ngini. Mangale o agama Yahudi ma tita ngini ni honengoka, karana ngini i ni hi rimoi oka de o Kristus ai röehe de' ni dadi to ünanga kiaka wi hi wangokali o honenge ma hi dogoronaka. Unanga wi hi wangokali o honenge ma hi dogoronaka hupaya ngone ho dadi baraguna ma Jou Madutu ika nanga wo wango ma goronaka. ⁵Hababu, ma hira ino ngone ho wango ha moteke o nyawa nanga rupa de nanga biaha. O öraha gënanga o nahihu i bö baradoha, i puda karana naga o agama ma tita, i na hi to titila nanga diri ma goronaka. Ma hababu gënanga ngone ha diai o hali ma hasili o honenge. ⁶Ma' oraha nanga i na hi di nikutoka ua de o agama Yahudi ma tita. Ngone ho honengoka mangale o tita ma hira ino i na ko kuaha ngone. Ngone ho ma gilaongoka ua de i moteke i hira-hira, i moteke o tita i tö tuli-tulihi. Oraha nanga ho gilaongo i moteke ma do dagi ma duru ma Jou Madutu ai Womaha i hi dö dumu-dumutu ngone ino.

O tita de' o baradoha

⁷Nako hoko gënanga, okia yakunu ngone ho temo? O agama Yahudi ma tita i torou? Marai kowali! Ma' o tita gënanga i hi dotoko ngohi mangale o baradoha. Ngohi to hi orikua o kalīlu gënanga okia, nako o agama ma tita ya hetongua, "Uha ni kalīlu." ⁸Mangale de ma do dagi o agama ma tita, o baradoha ya mäke o ngëkomo la ya puda hagala rupa o nahihu i ko kalīlu ahi hininga ma goronaka; hababu nako o agama ma tita koiwa, o baradoha ma i honenge. ⁹Ngohi ma hira ino to wango de o agama ma tita koiwa. Ma' ma öraha o agama ma tita i böa, o baradoha i muläenge i wango ¹⁰de' ngohi to honenge. O agama ma tita gënanga, ma dungutu ma do di hiraka mangale i hi döaka o ngango, ino de i ao o honenge ngohi ino. ¹¹Karana mangale de ma do dagi o agama ma tita gënanga, o baradoha ya lë o ngëkomo i hi tipu de' i hi toma ngohi.

¹²O agama ma tita ma ahali ma Jou Madutu ino, de' moi-moi o pareta o tita gënanga ma goronaka ma Jou Madutu ino, ho' i adili de' ya oa. ¹³Aa, boteka nënanga ma mangarati ma

oa-oa gënanga i hī gao o honenge ngohi ino? Marai kowali! O baradoha i hī gao o honenge gënanga. De ta päke ma oa-oa, o baradoha i hī gao o honenge ngohi ino, hupaya ma biaha de ma rupa o baradoha i ma hi matoko ma do diai. Mangale de ma do dagi ma Jou Madutu ai pareta, i ma hi nyata i goungu hoko kia o baradoha ma mo dorou.

O ributu o nyawa nanga diri ma goronaka

¹⁴Ngone ho hi öriki o agama Yahudi ma tita ma ahali ma Jou Madutu ai Womahino; ma' ngohi nënanga o nyawa to bole-bole. Ngohi i hi hukunoka la to dadi o baradoha ma gilaongo. ¹⁵Hababu ngohi mahirete to mangarati ua to ngohi ahi manarama. O hali-o hali ngohi tö nahihu ta diai, gënanga ngohi ta diai ua; ma' o hali-o hali ngohi tö doha-dohata, gënanga i holoi ngohi ta diai. ¹⁶Aa, nako ngohi ta diai o hali-o hali i ma ro ributu de ahi nahihu, gënanga ma mangarati ngohi to hi goungu o agama Yahudi ma tita gënanga ya oa. ¹⁷Ho', i moteke ma diai gënanga ngohi oka ua ta diai, duga-duga o baradoha ya ko kuaha ahi diri. ¹⁸Ngohi to hi öriki ma oa ka moi ö de koiwa ahi diri ma goronaka; ena gënanga ahi biaha ma goronaka hokä o nyawa. Hababu naga o nahihu ngohi oka mangale o oa to diai, ma' ngohi takunua to hi dagi. ¹⁹Ngohi takunua to diai ma oa-oa kiaka ngohi tö nahihu ta do diai; i idulu ya ino ngohi to diai o hali ma do dorou, kiaka ngohi toluku ta diai. ²⁰Nako ngohi to diai o hali kiaka ngohi toluku ta diai, gënanga ngohi ua ta diai o hali-o hali gënanga, duga-duga o baradoha ya ko kuaha ahi diri.

²¹Ho', ngohi ta Të ma demo ma ho honenge, o tita nënanga i hi titila; ena gënanga nako ngohi to mau to diai ma oa-oa, ma duga-duga ma do dorou dika i puda ngohi oka. ²²Doka ahi hiningaka yö igo ma Jou Madutu ai tita, ²³ma' ngohi to ma nako ahi diri ma goronaka naga oli o tita ma homoa i hi to titila - ena gënanga o tita i ma ro ributu de o tita kiaka ahi dibanga ma ro rahai i hi moteke. Ma hababu gënanga ngohi hi hi di nikutu o baradoha ma tita kiaka i hi to titila ahi diri ma goronaka. ²⁴⁻²⁵Aa, hoko nënanga ahi biaha de ahi rupa; ngohi ta moteke ma Jou Madutu ai tita de to ngohi ahi dibanga i ro rahai, ma' de ahi biaha o nyawa, ngohi to ma hi moteke o baradoha ika. Hoko kia ahi bodito ngohi nënanga! O röehe nënanga ma goronaka i hi ao ngohi o honengika, o nagona yö modeke i hi halamati

ngohi? Sukur ma Jou Madutu ika! Unanga wö modeke wo hi hi halamati mangale de ma do dagi o Yesus Kristus.

O wo wango i moteke ma Jou Madutu ai Womaha

8 Onanga yo wö wango-wango yo rimoi de o Kristus Yesus öraha nanga koiwaka o hukumanga onangika. ²Hababu ma Jou Madutu ai Womaha ma tita ya do diai ngone ho wango ho rimoi de o Kristus Yesus i hi hi lapahi oka ngohi de o datoro i dä dadi o hababu o baradoha de' o honenge. ³Okia naga o agama ma tita yakunua ya diai, karena ngone o nyawa ho bole, gënanga ma Jou Madutu wa diai oka. O nyawa nanga biaha ma goronaka ma Jou Madutu wa ho hihanga o baradoha ma kuaha de ai Ngohaka mahirete wi hi dingoto wo böa-böa ai rupa de ai biaha hokä o nyawa yo bö baradoha la mangale wa ehe o baradoha. ⁴Ma Jou Madutu wo diai gënanga hupaya ai mau i nyata o agama Yahudi ma tita ma goronaka gënanga yakunu ha diai nanga diri ma goronaka i wö wango-wango i moteke ma Jou Madutu ai Womaha de' ha motekua o nyawa nanga biaha. ⁵O nyawa yo wö wango-wango i moteke o nyawa nanga biaha, hoko genangika ya pikiri okia yo igo-igo o nyawa manga biaha. Ma' hagala o nyawa yo wango i moteke ma Jou Madutu ai Womaha, gila-gila ya pikiri okia yo igo-igo ma Jou Madutu ai Womaha. ⁶Nako o nyawa nanga biaha ya kuaha ani dibanga, done ma baha o honenge. Ma' nako ma Jou Madutu ai Womaha ya kuaha ani dibanga, done ma baha o ngango de' o dame de ma Jou Madutu. ⁷O nyawa manga dibanga ya ko kuaha o nyawa nanga biaha o nyawa ge önanga i ma teke haturü de ma Jou Madutu; karena o nyawa ge önanga i ma hi motekua ma Jou Madutu ai tita ika; de' i gongu ünanga wakunua wa moteke ma Jou Madutu ai tita. ⁸O nyawa yo wö wango-wango i moteke o nyawa nanga biaha, yakunua i wi hi sanangi ma Jou Madutu.

⁹Ma' ngini ni wango ua i moteke o nyawa nanga biaha. Ngini ni wango i moteke ma Jou Madutu ai Womaha – nako, marai oka, ma Jou Madutu ai Womaha i gou-gongu i ni hi to titila nia diri ma goronaka. O nagona onangoka koiwa o Kristus ai Womaha, önanga gënanga to Kristus ua. ¹⁰Ma' nako o Kristus wo wango nia diri ma goronaka, done ngarokö nia röehe i honenge karena o baradoha, ma' ma Jou Madutu ai Womaha i hi döaka o ngango ngini ika hababu nia rimoi de ma Jou Madutu i rahai oka. ¹¹Nako ma Jou Madutu ai Womaha, wi

hi wango-wango o Kristus o honenge ma hi goronaka, i wango nia diri ma goronaka, ünanga wi hi wango-wango o Kristus o honenge ma hi goronaka gënanga, done aha i hi wango nia röhe yakunu i hone-honenge gënanga. Unanga wa diai gënanga de ai Womaha i wango-wango ngini oka.

¹²Ma hababu gënanga, Roria dodoto to ngone naga de nanga mo moku; ma' nanga mo moku gënanga o nyawa nanga biaha ika ua; ngone i paralu ua ho wango ha moteke to ëna ma nahihu. ¹³Karana nako ngini ni wango i moteke o nyawa nanga biaha, done ngini aha ni honenge; ma' nako de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha, ngini ka hoko genangika dika nia ho honenge nia manarama i bö baradoha, done ngini aha ni wango. ¹⁴O nyawa yä tuda-tuda ma Jou Madutu ai Womaha ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. ¹⁵Hababu o Womaha, ma Jou Madutu wi ni hi döa-döaka ngini ika, i ni diai ua ngini ni dadi o gilaongo hi ädono ngini ni wango o modongo ma goronaka. I idulu ya ino ma Jou Madutu ai Womaha gënanga i ni hi dadi ngini ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. De' de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha gënanga ngone hi ahoko ma Jou Madutu gënanga "Ama, ya ahi Ama!" ¹⁶Ma Jou Madutu ai Womaha i ma ko moteke de nanga womaha i hi nyata ngone ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. ¹⁷Aa, nako ngone ganga ai ngoha-ngohaka, done ngone ö ganga de nanga haku ha tarima ai puhaka kiaka aha ha tarima o barakati wa sö sadiaka ma Jou Madutu mangale iti ai ngoha-ngohaka. Ngone aha ha tarima ho ma ko moteke de o Kristus okia ma Jou Madutu wa sö sadiaka mangale ünanga; hababu nako ngone ha tagongo o hangihara de o Kristus, ngone ö aha i na hi mulia de o Kristus.

O mulia i ko kakali

¹⁸Mata-mata o hangihara ha tago-tagongo öraha nanga, i moteke ngohi ahi da mäke, yakunua ha kali-kali ho hi tero de o mulia aha i hi nyata-nyata ngone ino. ¹⁹O alami mata-mata ika yö nahihu de yö nganono i tamä ma öraha ma Jou Madutu wa hi nyata ai ngoha-ngohaka. ²⁰Hababu o alami wa maḷa ikäka la i babiti, karana to ëna ua ma mau mahirete, ma' karana ma Jou Madutu wa maḷa ika hoko gënanga. Ngarokö hoko gënanga ka naga ohi o ngo nganono nënanga: ²¹öraha moi uku aha o kuaha

i hi wede-wedere ya pareta oka ua o alami de' aha o alami i ma oko mahirete de' i hi mulia i hi ku tuono de ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. ²²Ngone ho hi öriki hi ädono o öraha nënanga o alami mata-mata ika i taiana karana ya tagongo o huha de o hangihara hokä o ayo mo ma tēngo mo hangihara ma öraha ami ngohaka i ma kilāu. ²³De' ka o alami mata-mata ika ua dika i taiana; ngone mahirete ma ho taiana nanga hininga ma dolāka. Ngone ha tarimaka ma Jou Madutu ai Womaha hokä ma Jou Madutu ai ngongike ma do di hiraka, ma' ngone ka ho tamä ohi oli ma Jou Madutu wo hi lapahi nanga diri mata-mata ika de' wo na hi dadi ngone ai ngoha-ngohaka. ²⁴Karana de hö nganono ngone aha i na hi halamati. Ma' nako okia ngone hö ngano-nganono gënanga ngone ha mäke oka, done gënanga o ngo nganonoka ua. Hababu o nagona ka yö nganonohi okia naga moi ya mö mäke-mäke oka? ²⁵Ma' nako ngone hö nganono okia naga moi ha mö mäke-mäke owahi, done gënanga ho damä de nanga sabari.

²⁶Hoko genangoli ma Jou Madutu ai Womaha ya ino i nä riwo ngone nako ngone ho bole. Hababu ngone ho hi orikua sarakia ko kiani ngone ho mä niata; o Womaha gënanga mahirete wī himanga ma Jou Madutu la i gahoko mangale ngone de ma nahihu de ma nganono duru i luku hi ädono yakunua i hi demo. ²⁷Done ma Jou Madutu, wo hi ori-oriki o nyawa nanga hininga ma dolā, wo mangarati o Womaha gënanga ma mau; hababu o Womaha gënanga i gahoko ma Jou Madutu ika la iti ma Jou Madutu ai umati, de' i ma däene de ma Jou Madutu ai mau.

²⁸Ngone ho hi öriki ma Jou Madutu wa tatoro hagala o hali, hi ädono ma hasili ma oa-oa la iti o nyawa i wī dora-dora ünanga de' wä aho-ahoko i ma däene de to una ai datoro. ²⁹Onanga ma Jou Madutu wä iri-irikoka, ka de ma hirahi ö wa hi tantu oka la yo dadi ka o rupa moi de ai Ngohaka ena gënanga o Yesus Kristus. De hoko gënanga o Ngohaka gënanga wo dadi ma do di hiraka o roria dodoto yo wöe-wöe manga hi dogoronaka. ³⁰Hoko gënanga ma Jou Madutu wä aho-ahoko önanga ka de ma hirahi wo hi tantu oka; de' onanga wä aho-ahoko gënanga, wa hi gumālā i ma teke oa-oa oli de de ünanga. De' onanga wa hi gumālā i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu, ya lē o hidoku ma Jou Madutu ai wo wango mahirete ma goronaka.

Ma Jou Madutu ai dora o Yesus Kristus oka de ya ino

³¹Okia yakunu ho temo öraha nanga mangale mata-mata gënanga? Nako ma Jou Madutu wo na hi böa ngone, o nagona yakunu i na lawani ngone? ³²Ai ngohaka mahirete ko wi hayangua, duga-duga wo hi döaka mangale to ngone mata-mata nanga paralu; de o nagona yato ünanga aha wo na hi döakua ngone ino hagala moi-moi ma homoa ohi? ³³O nagona yakunu i nä kalaki ngone o umati ma Jou Madutu wo na iri-irikoka, nako ma Jou Madutu mahirete wo hi nyata ngone ha howonua? ³⁴Boteka naga o nyawa yo mau i na hi howono ngone? O Kristus Yesus ahao wo na hi böa ngone! Ge ünanga wo honengoka, ekola ge unangala i wi hi wango okali o honenge ma hi goronaka de' una naga ma Jou Madutu oka o ngi i ko kuaha oka. ³⁵Boteka naga yakunu i wi tatoko o Kristus wo nä dora ngone? Yakunu o huha i wi tatoko, ekola o hukaranga, ekola o aniaya, ekola o habirokata, ekola o mihikini, ekola o bahaya, ekola o honenge? ³⁶O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihoka hoko nënanga, "O wange ma gurutu ngomi mi wango o honenge ma bahaya ma goronaka karana ngona.

Ngomi i mi diai hokä o duba i mau ya töaka."

³⁷Kowali! Mata-mata gënanga ma goronaka i holoi ngone ha mäke o utumu i tö totomo mangale ünanga wo nä dora ngone! ³⁸Hababu ngohi duru to ngaku o duniaka mata-mata ika, ka ya oa o honenge ika oli o wo wango, ka ya oa o malaekat ika oli o po pareta, ka ya oa okia naga i na hi bo bodito öraha nënanga de o öraha aha i böa-böa, ekola o kuata ma homoa ohi, ³⁹ka ya oa o hali okia naga o dihangoka, ika oli o hali okia naga o dunia ma goronaka ekola okia dika ma homoa, mata-mata ganga yakunua i wi tatoko ma Jou Madutu wo nä dora ngone, hokä wo hi dumutoka ma ngëkomo de ma do dagi de o Kristus Yesus to ngone nanga Jou.

Ma Jou Madutu de ai umati yä iri-iriki

9 Okia aha ngohi ta hetongo nënanga ganga i tiai karana ngohi Kristus ma dutu. Ngohi ko to elukua. To ngohi ahi hininga ma doġa ya tö tuda-tuda ma Jou Madutu ai Womaha, i hi hi goungu ngohi ö ahi demo nënanga i tiai. ²Ngohi duru ahi hininga i huha de' to ngohi ahi hininga i hangihara ³karana to ngohi ahi roria dodoto o hoana de o berera moi de de

ngohi. Hababu mangale iti önanga, ngohi mahirete tö modeke ma Jou Madutu wo hi lolai, de' i hi hi tingaka de o Kristus. ⁴Onanga ganga o umati yä iri-irikoka de' ma Jou Madutu wa hi dadi önanga ai ngoha-ngohaka mahirete, de wo hi nyata ai kuaha onangika. Unanga wo diai o jaji de de önanga de' wo hi döaka onangika o agama ma tita. Ma Jou Madutu wa hi ngahu onangika sarakia ko kiani önanga yo puji de' onanga ya tarima okali ai jaji. ⁵Onanga ganga nanga ete de nanga tohora manga difa uku, ma do dagi o nyawa o Kristus ai ahali to ona manga hoana de manga berera ino. Mata-mata ünanga i holoi wo kurutile. Ma Jou Madutu i wi puji ka hi ado-adonika! Amin.

⁶Ngohi ahi dungutua ta hetongo ma Jou Madutu ai jaji i dadi gila-gila oka ua; ma' mata-mata ua o Israel ma nyawa ganga o umati ma Jou Madutu wä iri-irikoka. ⁷Mata-mata ua o Abraham ai difa uku ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. Hababu ma Jou Madutu wï temo o Abraham ika, "Duga-duga o Ishak dika ai difa uku aha yä hetongo ani difa uku." ⁸Gënanga ma mangarati o Abraham ai difa uku yo dadi ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka, ganga duga-duga ai difa uku yo dä dadi karena ma Jou Madutu ai jaji; de' mata-mata ua ai difa uku. ⁹Hababu ma Jou Madutu ai jaji ganga hokä hoko nënanga, "O öraha hi tatapu oka, ngohi aha ta ino oli, de' o ngo Sarah aha de ami ngohaka o nauru wo ma tēngo."

¹⁰De' nenangoli: o ngo Ribka ami ngohaka o nauru yä hinoto manga ama ka wo ma tēngo ena gënanga o Ishak nanga ete de nanga tohora. ¹¹I hira de o ngohaka yä hinoto gënanga i ma kilau, ma Jou Madutu wo hi tantu oka ai ngo ngiriki öraha nanga de hi ka ika. Ma Jou Madutu ai ngo ngiriki gënanga wo hi gagao ua de okia o nyawa yakunu ya do diai, ma' wo hi gagao de ma Jou Madutu ai go gahoko mahirete. Hababu ma öraha o ngo Ribka ami ngohaka o nauru yä hinoto gënanga yakunuahi yo diai okia naga moi ma oa-oa ekola ma do dorou, ¹²ma Jou Madutu wa hetongoka o ngo Ribka ika, "Ma riaka aha wï leleani ma dödoto." ¹³O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi ma Jou Madutu wo temo hoko nënanga, "O Yakub ngohi ti dora, ma' o Esau ngohi ti dohata."

¹⁴Oraha nanga okia nanga demo ma ho honenge? Ma Jou Madutu gënanga wo adilua? Marai oka ma Jou Madutu wo adili! ¹⁵Hababu ma Jou Madutu wï temo o Musa ika, "Ngohi aha to hi dumutu ahi hininga ma oa o nyawa ika ngohi to mau

to hi dumutu ahi hininga ma oa, de ngohi aha to hi dumutu o hayanga de o dora o nyawa ika ngohi to mau to hi dumutu o hayanga de o dora.” ¹⁶Ho’, ma Jou Madutu ai putuhu gënanga i ma hi gagao ua de o nyawa manga hininga ma oa ekola o nyawa manga usaha, duga-duga i ma hi gagao ma Jou Madutu ai hininga ma oa-oa ika dika, ge onangika o nyawa wä iri-iriki gënanga. ¹⁷Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, “Ma Jou Madutu wi temo o Mesir ma Koano ika, ‘Ngohi to ni hi dadi ngona no koano mangale ma dungutu nënanga moi dika, ena gënanga hupaya de de ngona, ngohi to hi dumutu ahi kuaha de’ ta diai ahi romanga yo do gilianga o dunia mata-mata ika.’” ¹⁸Ho’, ma Jou Madutu wä dora de wä hayangi o nyawa i ma têngo-têngo ika, nako ma Jou Madutu wo mau hoko gënanga. De’ ma Jou Madutu wo dadi o hababu wo ma têngo i dadi ai häeke i togowini, nako ma Jou Madutu wo mau hoko genangoli.

Ma Jou Madutu ai dohata de’ ai hininga ma oa-oa

¹⁹Aa, o Ria dodoto aha ni temo ngohi ino, “Nako hoko gënanga ya dodoa ho ma Jou Madutu ka wo mau ohi wo na hi howono o nyawa? Ko i goungua ka o nyawa moi ö de yakunua ya tatoko ma Jou Madutu ai mau?” ²⁰Ma’ Ria dodoto! Ria dodoto duga-duga ka o nyawa dika. De’ Ria dodoto yakunua de nia barani ni wi paluhu ma Jou Madutu ika! Ka i yakunu o bunga-bunga ma ngi i leha o nyawa ya do diai ika, “Ya dodoa ho ngohi no hi diai hoko nënanga?” ²¹Ko i goungua o nyawa wo do diai o bunga ma ngi gënanga de ai haku wa karajanga o tonaka ma tau-tauulu gënanga ai hininga ma huka? O tonaka ma tau-tauulu o bolulu moi o nyawa gënanga de ai haku wo diai o bunga ma ngi o rupa hinoto: moi i rahai, de’ moi ma homoa i kuranga i rahai.

²²Hoko genangoli de okia ma Jou Madutu wa do diai. Unanga de ai dungutu la ai dohata wo hi aiki de’ wo hi matoko ai kuaha. Ma önanga ko kiani yä hukumu karana ya do diai ünanga i wi tohata, ma wa hi sabari önanga. ²³Ma Jou Madutu ö ai dungutu la wo hi dumutu ngone ino o utumu de ma bo boloi oka wo nä do buraraha ngone ino wo nä dö dora-dora. Ngone i na sadia oka la ha tarima o utumu gënanga. ²⁴Ngone ö wo na ahokoka ka o Yahudi ma nyawa ino ua, ma’ de o hoana de o berera ma homoa ino ö. ²⁵Hababu ma Nabi Hosea ai buku ma goronaka ma Jou Madutu wo temo,

“O nyawa ahi umatua,
aha tä hetongo ‘ahi Umati’.

O hoana de o berera tä dora-dora ua,
aha tä hetongo ‘Tä haya-hayangi’.

²⁶ De’ o ngi kiaka ya hi ngahu o nyawa ika, ‘Ngini ahi umatua,’
genangoka o nyawa ge önanga aha yä hetongo ma Jou
Madutu ai ngoha-ngohaka yo wango-wango.”

²⁷Ma Nabi Yesaya wo temo wo hi to tiaika mangale o Israel ma
nyawa, “I goungu ngaro o Israel ma nyawa manga ngöe hokä
o dowongi o ngötoka, ma duga-duga manga huhutulu dika aha
yo halamati; ²⁸hababu ma Jou aha de ma da taitoka wö gelenga
o hukumanga o dunia ma doġa mata-mata ika.” ²⁹O Yesaya wo
temoli hoko nänanga, “O demo ma ade ma Jou Madutu wo ko
Kuaha wo na gumala ua o difa uku, marai ngone mata-mata ho
dadi oka hokä o Sodom de’ o Gomora.”

O rimoi ma Jou Madutu ai umati de o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino ma hi dogorona

³⁰Ho’, ma demo ma dipoko ganga hoko nänanga: O hoana de
o berera ma homoa o Yahudi oka ua önanga i ma hi dailako ua
hupaya manga rimoi de ma Jou Madutu i dadi ya oa oli. Ma’
karana önanga i wi ngaku ho ma Jou Madutu wa diai manga
rimoi de de ünanga i dadi ya oa oli. ³¹I idulu ya ino, o Yahudi
ma nyawa salalu i ma hi dailako ya moteke o tita hupaya manga
rimoi de ma Jou Madutu i dadi ya oa oli. Ma’ i tiai önanga yo
hasilua. ³²Ya dodoa ho önanga yo hasilua? Hababu önanga yo
diai gänanga ma ngökomo de ma do dagi ua i wi ngaku ma Jou
Madutu ika, duga-duga ma ngökomo de ma do dagi manga hi
dailako mahirete. Onanga yo ruba yo peleke “O Helewo i Bo be
belekika”. ³³Mangale o helewo gänanga o Buku i Tebi-tebini ma
goronaka i tulih hoko nänanga,

“Nio ho hininga nänanga: O Sion ma Doporonoka ta kelenga
uku oka o helewo gahumu moi
aha hi ädono o nyawa yo peleke;
ena gänanga o helewo moi ma pako-pako aha hi ädono
o nyawa yä ruba.

Ma’ o nyawa ya ngaku enangika
aha manga hininga i huha ua.”

10 Roria dodoto! Ngohi duru tö nahihu de tö nganono ahi hoana de ahi berera ma nyawa ya hi halamati. De' ngohi ta gou-goungu to mä niata ma Jou Madutu ika mangale önanga. ²Ngohi to barani ta hetongo önanga duru ya magawe i ma gilaongo ma Jou Madutu ika. Ma' manga magawe gënanga i hi hōe ua de o sawaro ma Jou Madutu ino. ³Onanga i hi orikua ma do dagi sarakia ma Jou Madutu wo diai o nyawa de de ünanga manga rimoi ya oa okali. De' karana önanga yo mau ya niki to önanga manga hi dailako mahirete, ho önanga yo do motekua o hi dailako ma Jou Madutu wo hi dumu-dumutu. ⁴O agama ma tita o Kristus i totomoka wa diai. Ho' moi-moi o nyawa i wi ngaku o Kristus ika, manga rimoi de ma Jou Madutu ya oa okali.

O halamati ganga mangale o nyawa mata-mata

⁵O Musa wa tulihi o nyawa i ma teke oa-oa de ma Jou Madutu i hi hōe de o agama ma tita, o nyawa gënanga aha yo wango karana ya moteke o agama ma tita ika. ⁶Ma' o nyawa i ma teke oa-oa de ma Jou Madutu mangale de ma do dagi i hi hōe wi ngaku ma Jou Madutu ika, o Buku i Tebi-tebinoka ya hetongo hoko nënanga, "Ngaro uha ngona no temo ani hininga ma goronaka, 'O nagona aha yo döa o horoga īe?' (ma mangarati o Kristus i wi ao i wi hi guti), ⁷ekola 'O nagona aha yo uti o nyawa yo hone-honenge manga dunia uku?' (ma mangarati o Kristus i wi göraka o honenge ma hi goronaka de i wi hi döa)." ⁸Ganga ma dungutu hoko nënanga, "O abari ma Jou Madutu ino gënanga duru i ma hi tigi-tigi ika ngona ika; ani uru oka de' ani hininga ma goronaka." Gënanga doka o abari ngomi mi hi ngahu-ngahu; o abari ko kiani o nyawa ya ngaku. ⁹Hababu nako Ria dodoto no ma ngaku de ani uru "O Yesus gënanga ma Jou", de' Ria dodoto no ngaku ani hininga ma goronaka ma Jou Madutu wi hi wangoka o Yesus o honenge ma hi goronaka, done Ria dodoto aha no halamati. ¹⁰Karana de ai hininga ünanga wo ngaku, hi ädono ma Jou Madutu wi tarima ünanga hokä o nyawa i ma teke oa-oa de ma Jou Madutu. De' ai uru ünanga wo ma ngaku, hi ädono ünanga i wi hi halamati. ¹¹O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "O nyawa yo ngaku-

ngaku aha manga nganono i hihangua.” ¹²Gënanga i dadi itike o nyawa mata-mata, hababu o Yahudi oka ma nyawa de o hoana de o berera ma homoa ma nyawa koiwa i ma ko howono. Ma Jou Madutu wo ma têngo-têngo gënanga ganga itike o nyawa mata-mata manga Jou. Unanga wa hi döaka ai barakati de ma bo boloi o nyawa mata-mata ika yo gö gaho-gahoko o ro riwo unangika. ¹³O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, “O nyawa mata-mata i ma hi böaka ma Jou ika, aha yo halamati.”

¹⁴Ma’ sarakia o nyawa yakunu i ma hi böaka ma Jou ika nako önanga i wi ngaku owahi? De’ sarakia önanga yakunu i wi ngaku ma Jou ika nako önanga yo ihenowahi mangale ünanga? Inoli, sarakia önanga yakunu yo ihene mangale ma Jou, nako moi ua naga i hi ngahu? ¹⁵De’ sarakia yakunu o nyawa yo ao o abari gënanga nako moi ua yä huloko? O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi hoko nënanga, “Hoko kia ma hailoa manga böa o nyawa yo ao-ao o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino!” ¹⁶Ma’ o nyawa mata-mata ua ya tarima o Abari ma Oa gënanga. Hababu ma Nabi Yesaya wo temo, “Jou, o nagona yo ngaku to ngomi mia abari?” ¹⁷Ma hababu gënanga o nyawa i dadi yo ngaku karana önanga yo ihene o abari, de’ o abari yo ihene karana naga o nyawa i hi ngahu mangale o Kristus.

¹⁸Ma’ ngohi to leha: Boteka i goungu önanga yo ihenowahi o abari gënanga? Marai oka i böto! Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nënanga,

“Manga ilingi i giloanga yo do giliangoka o dunia
mata-mata ika,

manga demo-demo yadonoka o dunia ma baha ika.”

¹⁹Ngohi to leha oli: Boteka o Israel ma nyawa i hi orikowahi? Mala ikala o lo leha nënanga ma do di hiraka o Musa wö baluhu. O Musa wo temo, “Hoko nënanga ma Jou Madutu wo temo,

‘Moi o hoana de o berera ma nyawa
ahi umatua ngohi aha ta diai nia sanangi ua onangika
de’ o hoana de o berera ma nyawa yo bodo-bodo
ngohi aha ta diai niä ngamo onangika.’ ”

²⁰Ma Nabi Yesaya i holoi oli wo barani. Unanga wo temo, “Hoko nënanga ma Jou Madutu wato,

‘O nyawa i hi lingi-lingirua ngohi, i hi mäke oka ngohi;
de’ o nyawa i hi leha-leha ua ngohi ngohi to hi matoko
ahi diri onangika.’ ”

²¹Ma' mangale o Israel oka ma Nabi Yesaya wo temo, "Hoko nēnanga ma Jou Madutu wato, 'Moi o hoana de o berera ma nyawa manga hāeke i to togowini de' yo to to motekua onangika o wange ma gurutu ahi giama i toakika.' "

Ma Jou Madutu ai hininga ma oa-oa o Israel ma nyawa ika

11 Ngohi to leha: Boteka ma Jou Madutu wä umo oka ai umati mahirete? Marai kowali! Ngohi mahirete o Israel ma nyawa moi o Abraham ai difa uku o Benyamin ai ahalino. ²Kowali! Ma Jou Madutu wä umo ua ai umati ka ma hirahi de wo ma ngiri-ngirikoka. Roria dodoto ni hi öriki okia ya tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka mangale o Elia, ma öraha ünanga wo hi ngahu o Israel oka manga hali ma Jou Madutu ika. Ma Nabi Elia wo temo, ³"Jou, o nyawa manga ngöe yä tomäka ani nabi-nabi de' ya wede-wederuku ma ngöe o ngi i hi huba-huba o huba ngona ika. Ma hou ngohi to ma tēngo okahi de' onanga yo mau i hi toma ngohi." ⁴Okia ma Jou Madutu ai bo baluhu o Elia ika? Ma Jou Madutu wä baluhu, "Ngohi tä tingakikaka ya ribuhu tumidi iti mangale ahi diri mahirete. Onanga komaiwahi ya huba o Gomanga o Baal." ⁵Hoko genangoli o öraha nēnanga: Naga o hidoku ma huhutulu o nyawa ma Jou Madutu wä iri-irikoka karana ai hayanga de ai dora. ⁶Unanga wä iriki önanga ma titi ai hayanga de ai dora de ma titi o nyawa ua manga manarama. Hababu nako ma Jou Madutu ai ngo ngiriki gēnanga ma titi de o nyawa manga manarama, done ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora gēnanga o hayanga de o dora ma dutu oka ua.

⁷Ho', sarakia? O Israel ma nyawa ya mäke ua okia önanga ya lingi-lingiri. Ya mö mäke-mäke duga-duga o nyawa o doomu moi ma i teteke wä iri-irikoka ma Jou Madutu. Ma homoa mata-mata i dadi oka manga hāeke i togowini ma Jou Madutu ai go gahokika. ⁸Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nēnanga, "Ma Jou Madutu wa diai i dadi to önanga manga hininga de' manga dibanga i huha i mangarati; de' hi ädono o öraha nēnanga to önanga manga lako yakunua i ma hi mäke, de' to önanga manga ngauku yakunua i ma hi ihene." ⁹Ma Koano Daud wo temoli,

"Māla ikala to ona manga rame-rame i dadi o modoi onangika mahirete,

de' i dadi o baiti, o ngi önanga yä otaka de' yo wedere!

¹⁰ Māla ikala to ona manga lo lega i dadi i hu hutu hupaya önanga i ma hi mäke ua;

de' māla ikala önanga i dadi yo hugu ka hi ado-adonika."

¹¹Ngohi to leha oli: Ma öraha o Yahudi ma nyawa yä otaka, bote gënanga i dadi hupaya önanga yo wedere? Ha kali-kali kowali! Ma' karana önanga yo baradoha, ho o hoana de o berera ma homoa ma nyawa i holoï oli ya hi halamati, hi ädono i dadi o hababu o Yahudi ma nyawa yä sanangi ua o hoana de o berera ma homoa ma nyawa gënanga. ¹²Karana o Yahudi oka ya howono de' ya motekua ma Jou Madutu ai mau, ho o hoana de o berera ma homoa ma nyawa ma Jou Madutu wa hi barakati. Yo mo holoï oli nako o Yahudi oka de ma Jou Madutu manga rimoi ya oa okali; marai i holoï oli i lamoko ma barakati aha ma Jou Madutu wo hi döaka!

O hoana de o berera ma nyawa ma homoa o Yahudi oka ua manga halamati

¹³Ma' oraha nanga ka ya oa de ngohi to temo-temo o roria dodotika o Yahudi ma nyawa ua! Ma dëkana nanga, hokä o Yahudi ma nyawa ua manga rasul, ngohi duru ahi mumukoka ta tamile to ngohi ahi manarama. ¹⁴Ngohi to nganono ngohi takunu ahi nyawa mahirete, manga hininga ta sanangi ua, hupaya de o ngëkomo gënanga ngohi takunu ta hi halamati önanga o hidoku moi. ¹⁵Karana önanga ma Jou Madutu wä tila, ho o dunia de ma Jou Madutu ma rimoi ya oa okali; okia hongoli nako ma Jou Madutu wä tarima! Marai gënanga ka i ma tero dika hokä o nyawa yo honengoka de yo wango oli!

¹⁶Nako o roti o dobiki moi ma do di hiraka i hi döakoka ma Jou Madutu ika, gënanga ma mangarati ma roti ma gahumu i hi döakoli ma Jou Madutu ika. De' nako ma gota ma ngutuku ganga to ma Jou Madutu, gënanga ma mangarati ma jaga-jaga ö ganga ka to ünanga. ¹⁷O hidoku moi o zaitun ma gota ma jaga-jaga - ena gënanga o Yahudi ma nyawa - ya oto ya tobikoka. De' ya oto-oto ma rio ika gënanga i hi ta taulika o zaitun ma gota o honganino ma jaga, ena genangala o Roria dodoto o Yahudi ma nyawa ua. Ria dodoto i ni hi ta taulika genangika hupaya Ria dodoto nia mäo hagala ma oa-oa o Yahudi ma nyawa manga wo wango cara rohani. ¹⁸Mangale karana gënanga

uha ngini nia hi uwini önanga yä tobi-tobikoka hokä o jaga gënanga. Ngini ko kiani ni ma hininga ngini duga-duga ka ma jaga. De' ko i gOUNGUA ma jaga i hi oġomo ma ngutukika, duga-duga ma ngutuku i hi oġomo ma jaga.

¹⁹Ma' Ria dodoto aha no temo, "Ia, ma' o jaga-jaga gënanga ya tobiki hupaya ngohi yakunu i hi hi ta taulu ma röehika!"

²⁰Gënanga i gOUNGU i tiai. Ma' onanga yä umo karana önanga yo ngaku ua, ena hioko Ria dodoto i ni tarima karana Ria dodoto no ngaku. Ho' Ria dodoto uha no ma edenge karana ganga; i idulu ya ino Ria dodoto ko kiani na mǎo no hawana.

²¹Hababu nako ma Jou Madutu wä dora ua wä umo o Yahudi ma nyawa hokä o jaga-jaga ma dutu gënanga, uha nato bote ünanga aha wo nǐ dora mangale wo ni umo ngona Ria dodoto!

²²Ho' nenangoka ngone ha mäke hoko kia ma Jou Madutu ai oa-oa de' hoko kia ai dogowini ünanga. Unanga wo diai wa ka i gOUNGU yo bö baradoha ika, ma' unanga ai hininga ya oa ngona ika Ria dodoto - iti yakunu Ria dodoto no tatapu no wango de ai oa. Nako kowali, done Ria dodoto ngona ö aha wo ni umo. ²³De' mangale o Yahudi ma nyawa gënanga, nako önanga ya mǎla manga manarama de manga da mäke yo ngakua, done önanga aha wa tarima oli; hababu ma Jou Madutu wo kuaha mangale wa tarima oli önanga. ²⁴Ria dodoto nia ahali o Yahudi ma nyawa oka ua ganga hokä o zaitun ma gota o honganika ma jaga-jaga. Aa, Ria dodoto nako i ma lawani de ani biaha, yakunu i ni hi ta taulu o zaitun ma gota ma dutu ika, okia oli hagala o Yahudi ma nyawa ya hi totero de o zaitun ma gota ma dutu gënanga ma jaga-jaga. Marai mangale ma Jou Madutu i holoī oli i gapanga mangale wa hi gi lioli önanga to önanga manga zaitun ma gota ma dutu ika.

Ma Jou Madutu ai dora de ai hayanga mangale o nyawa ika mata-mata

²⁵O Roria dodoto! Ngohi to nganono uha ngini nia mǎo hagala mata-mata ni hi orikoka. Hababu naga o hali moi ma Jou Madutu wo mau, ma' o nyawa i hi orikowahi. De' ngohi to mau ngini ni hi öriki ganga; ena gena nënanga: O Yahudi ma nyawa o hidoku moi manga häeke ya togowini, ma' manga manarama de manga da mäke gënanga aha i gila-gila duga-

duga hi ädono o Yahudi oka ua ma nyawa yo ngodumoka yo böa ma Jou Madutu ika. ²⁶Hoko gënanga o Yahudi ma nyawa aha yo halamati. Hababu o Buku i Tebi-tebinoka ya tulihi hoko nënanga,

“Ma Koano Wa hi ho halamati aha wo böa o Sion de wa ino; ünanga aha wa ëhe o Yakub ai difa uku manga dorou mata-mata.

²⁷ Ngohi aha ta diai ahi jaji nënanga de de önanga ma öraha ngohi ta hi apongo to önanga manga baradoha mata-mata.”

²⁸Karana o Yahudi ma nyawa yoluku ya tarima o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, önanga yo dadi ma Jou Madutu ai haturü; de' genanga i ma teke korona i dadi manga utumu o Roria dodoto o Yahudi ma nyawa ua. Ma' karana ma Jou Madutu ai ngo ngiriki, ho o Yahudi ma nyawa gënanga i tatapu ma Jou Madutu wä dora ma titi manga ete de manga tohora. ²⁹Hababu nako ma Jou Madutu wä iriki o nyawa de' wa hi barakati o nyawa ge önanga, ma Jou Madutu komaiwa wa tauru wa ki lio okia wa do diai oka. ³⁰Ma hira ngini ni to motekua ma Jou Madutu ika. Ma' oraha nanga ma Jou Madutu wo hi nyata oka ngini ni lapahi de o howono, karana o Yahudi ma nyawa yo to motekua. ³¹Hoko genangoli de o Yahudi ma nyawa gënanga. O öraha nënanga önanga yo to motekua ma Jou Madutu ika, hupaya ngini i hi nyata ni lapahi de o howono. Ma' aha onangö aha i hi nyata yo lapahi de o howono. ³²Hababu ma Jou Madutu wa mala ika o nyawa mata-mata o to motekua yä kuaha, hupaya ünanga yakunu wo hi matoko ai dora de ai hayanga onangika mata-mata.

O hi giriri ma Jou Madutu ika

³³I gongu duru-duru ka ha giria ma Jou Madutu ai kaya! I gongu i amoko ai sawaro de ai ganako! O nagona yakunu ya tailako de ma diai wa putu-putuhoka? O nagona yakunu i mangarati ma do dagi ünanga wo karajanga? ³⁴O Buku i Tebi-tebinoka ya tulihi hoko nënanga,

“O nagona i hi öriki ma Jou ai dibanga?

O nagona yakunu i hi döaka o do daaere unangika?

³⁵ O nagona i wi hi döaka okia naga ma Jou ika hi ädono yakunu yo gahoko ma balahi?”

³⁶Ma Jou Madutu wo hi dö dä dadi oka hagala moi-moi. Mata-mata ma ahali ma Jou Madutu ino de' ganga iti mangale ma Jou Madutu. Ma Jou Madutu i wi hi giriri ka hi ado-adonika! Amin.

O wo wango mangale ma Jou Madutu

12 O Roria dodoto! Ma Jou Madutu duru ya oa ngone ino. Ma hababu gënanga ngohi to gahoko de ma giria hupaya ni hi huba nia diri hokä o huba ma ngango nio dingaka iti mangale ma Jou Madutu de' ai hininga ya sanangi. Nia pu puji ma Jou Madutu ika ko kiani hoko gënanga. ²Uha nio do moteke o dunia nënanga ma to tukuna. Ni hi gumālā ma Jou Madutu wa diai nia diri i ma tēngo-tēngo i dadi ma hungi, hupaya ngini ni ngali hara moi oli. De hoko gënanga ngini ni akunu ni hi öriki ma Jou Madutu ai mau - ena gënanga okia naga ma oa-oa de' ya so sanangi ai hininga de' i tö totomo.

³Ma Jou Madutu wo hi döakoka o ngongike ngohi ino. Ma hababu gënanga ngohi ti ni hi döaka o ho hi dumutu o Roria dodotika mata-mata: Uha nia mǎo nia diri i holoi i kurutiē de okia naga ma diai. Ko kiani ngini nia etongo nia diri de nia hininga ma bö boluluku; moi-moi wa etongo ai diri i moteke o da gakunu ma Jou Madutu wo hi döa-döaka unangika, mangale karena una wī ngaku o Yesus ika. ⁴Nanga röehe ma hidoku ma ngöe. Moi-moi ma hidoku naga de to ëna ma manarama i tinga-tingaka. ⁵Hoko genangoli de de ngone. Ngarokö ngone nanga ngöe, ma' ngone ho dadi ma rupa o röehe moi, karena ngone ho rimoi de o Kristus. De' ngone moi-moi ho ma ko döhangā moi oka de ma homoa ika hokä o röehe moi de ma hidoku-ma hidoku. ⁶Ngone moi-moi de to ngone nanga ngongike-ngongike la ho leleani de i ma ko ko howono. O ngongike-ngongike gënanga ma Jou Madutu wo na hi döaka i moteke ai hayanga de ai dora. Hababu gënanga ko kiani ngone ha päke o ngongike-ngongike gënanga. O nyawa de to ona manga ngongike mangale i hi abari o abari ma Jou Madutu ino, ko kiani i hi abari o abari ma Jou Madutu ino gënanga i moteke de to ona manga da gakunu naga onangoka. ⁷O nyawa de to ona manga ngongike mangale yä riwo o nyawa ma homoa, ko kiani i gou-goungu yä riwo o nyawa ma homoa. O nyawa de to ona manga ngongike la yo dotoko, ko kiani i gou-goungu yo dotoko. ⁸O nyawa de

to ona manga ngongike la i hi garo de i hi to titila, ko kiani i gou-goungu i hi garo de ya hi to titila o nyawa ma homoa. O nyawa de to ona manga ngongike mangale ya hi döaka o nyawa ma homoa ika to ona manga kia naga, ko kiani ya diai gënanga de manga hininga i mura i moteke to ena ma biaha. O nyawa de to ona manga ngongike mangale yo tuda-tuda, ko kiani i gou-goungu yo tuda-tuda. O nyawa de to ona manga ngongike la i hi matoko o dora de o hayanga o nyawa ma homoa ika, ko kiani ya diai de manga hininga i so sanangi.

⁹Nia dora de nia hininga i tebini. Nio dohata i to torou, de' nia sö ma oa-oa ika. ¹⁰Ko kiani o Roria dodoto moi de moi ni ma ko dora de ni rimoi hokä o nyawa o roria dodoto o tau moi, de ngini ni ho hi hira ni ma teke horomati. ¹¹Ni karajanga de nia magawe. Uha i ni tebeturu. Ni karajangamangale ma Jou de o ro riwo ma Jou Madutu ai Womahino. ¹²Ko kiani Ria dodoto no ma hi nganono ma Jou ika de ani mörene, no sabari o huha ma goronaka, de' na ka i goungu no mä niata. ¹³Nä riwo na hi wedono okia naga yo pö paralu o Harani oka ma homoa de' nä ahokino ani tau ino de ani hininga i so sanangi o Roria dodoto ni ma teke ngongaku moi nä näko-näko ua.

¹⁴No gahoko ma Jou Madutu ika hupaya ünanga wa hi barakati o nyawa yo igo-igo i ni aniaya ngona ika. Ia, no gahoko ma Jou Madutu ika wa hi barakati önanga, uha na hi lai. ¹⁵Na hi moteke no mörene de o nyawa yo more-morene, de' no ari de önanga yo ari-ari. ¹⁶Ni wango ni ma hi teke do diai moi de moi. Uha ni ma diai nia hininga i kurutīle, ma' ni hi tero-tero nia diri de o nyawa i to tipoko uku manga gogere. I moteke ma diai uha ni ma pulono i holoī ni sawaro.

¹⁷Nako o nyawa i nī diai o dorou ngona ika, uha na balahi de o dorou. No diai okia o nyawa mata-mata ya m̄ao ya oa. ¹⁸Ngona ino, hoko kia yakunu no hi dailako la no wango de o dame o nyawa ika mata-mata. ¹⁹Ahi Roria dodoto! Uha ha kali-kali na balahi o dorou no diai, māla ikala ma Jou Madutu wä hukumu. Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi, "Ngohi ta bö bala-balahi. Ngohi aha tā hukumu, ma Jou wato." ²⁰I idulu ya ino, nako ani haturü i wi hahini, ni hi döaka ünanga wolomo; de' nako ünanga ai kiriti ma dudungu, ni hi döaka ünanga wokere. Karana de no diai hoko gënanga, Ria dodoto aha na diai ünanga i wi māleke. ²¹Uha no hi gumālā ani diri ya

lawani yakunua o dorou, ma' Ria dodoto ko kiani ani oa-oa ya lawani va ho hihanga o dorou.

Okia naga ha do diai o po pareta ika

13 O nyawa moi-o nyawa moi ko kiani nia hi gihene o po pareta ika, hababu koiwa naga o po pareta ya märke ua manga kuaha ma Jou Madutu ino. De' o po pareta o öraha nänanga naga, i hi dagi manga kuaha i moteke o pareta ma Jou Madutu ino. ²Ma hababu gänanga o nyawa ya lawa-lawani o po pareta i ma tero dika de ya lawani okia naga ma Jou Madutu wo hi tantu oka. De' o nyawa yo do diai hoko gänanga aha ya tarima o hukumanga. ³Hababu o nyawa yo do diai o oa ngaro uha yä modongo o po pareta ika. Duga-duga o nyawa yo do diai o dorou dika ko kiani yo hawana. Nako Ria dodoto nö igo hupaya Ria dodoto no hawanua o po pareta ika, Ria dodoto ko kiani no diai ma oa-oa, done Ria dodoto aha i ni hi giriri. ⁴Hababu o po pareta ganga ma Jou Madutu ai gilaongo yo manarama mangale ani oa. Ma' nako Ria dodoto o dorou no diai, marai Ria dodoto ko kiani nä modongo onangika, hababu ka parahaja ua dika önanga yo kuaha la yä hukumu o nyawa. Onanga ganga ma Jou Madutu ai gilaongo, yö go gelenga ma Jou Madutu ai hukumanga o nyawa ika yo do diai o dorou. ⁵Ma hababu gänanga Ria dodoto ko kiani na hi gihene o po pareta ika - uha duga-duga karana Ria dodoto noluku i ni hukumu, ma' karana ö ani hininga ma dobote i temo-temo.

⁶Genangö i dadi o titi ya dodoa ho ko kiani o soungu no fangu, hababu o po pareta ma Jou Madutu ai pegawe i hi dagi manga manarama biaha ua nänanga. ⁷Ho' no fangu o po pareta ika okia ko kiani Ria dodoto no fangu onangika. No fangu o soungu nako ko kiani Ria dodoto no fangu o soungu; de' no fangu o ngasi nako ko kiani Ria dodoto no fangu o ngasi. Yä do dodato ko kiani önanga nä dodato de' yä ho horomati ko kiani önanga nä horomati.

Okia naga ha do diai ho ma hi ko ko ngone

⁸Ka o nagona ika naga ö de uha ni ma ka nagimi okia naga, sowali ua ni ma ka nagimi o dora moi de moi ika. Hababu o nyawa yä dora-dora manga dodiawo o nyawa, ya totomoka o Musa ai tita. ⁹Hababu o agama Yahudi ma tita ena gänanga: Uha no howono, uha no toma, uha no tohiki, uha nö nahihu

o nyawa ma homoa manga kia naga; mata-mata gënanga ka ma moi de o tita ma homoa, ya tipoko ino i dadi o tita moi dika, ena gënanga, “Nä dora ani dodiawo o nyawa hokä ngona nö dora ani diri mahirete.” ¹⁰O nyawa yä dora-dora o nyawa ma homoa, aha yo diai ua o dorou o nyawa ika gënanga. Ho’ o nyawa yä dora-dora manga dodiawo o nyawa ganga o nyawa ya tö totomoka mata-mata o agama ma tita ma do dagi.

¹¹Ma homoa de mata-mata gënanga ngini ni hi öriki o öraha nënanga ganga ti ngini nia öraha la ni momiki nia ngidu ma goronaka. Hababu ma öraha la ngone i na hi halamati o öraha nanga i holoi i tigi de ma öraha gënanga dahaö ngone ho muläenge ho ngaku. ¹²O hutu ngade-ngade i tilakuroka; de’ ma hutu ohi aha i tebini. Ho’, ka ya oa de ngone ho ma togumu ho diai o manarama o hu hutu ma manarama. Ngone ko kiani ho ma hi dero nanga diri de o dararano ma daë. ¹³Ngone ko kiani ho diai o hali ya hö horomati hokä biaha o nyawa ya do diai o wange-wange; uha ho rame-rame ma duduga ya tilakuru, ekola i nä daluku. Uha ho diai okia naga i sö safarune, uha nanga kalakuanga i torou. Uha ho ma ka ngamo ekola ho mä ko dohata. ¹⁴Tanu ma Jou Yesus Kristus wo hi tantu okia ngini ko kiani nia diai. De’ uha nio do moteke o nyawa yo bö baradoha manga biaha la i hi aiki manga nahihu ma dorou.

Uha na hi howono ani ria dodoto

14 O nyawa wo mö mangarati i tiai ua mangale okia wa ngö ngaku-ngaku ko kiani ni wi tarima ni hi do diai Roria dodoto nia hi dogoronaka. Uha ni ma teke ributu de de ünanga mangale to una ai da mäke. ²Naga o nyawa manga da mäke okia dika ünanga yakunu wa ōlomo. Ma’ naga ma homoa o nyawa ai ngongaku i bole; ünanga wa mäo ünanga duga-duga wakunu wōlomo o gau-gauku dika. ³O nyawa okia dika ma ka wa ōlomo uha wī pulono okia ua i wi däene o nyawa wōlomo o inomo wo iri-iriki; de’ o nyawa wōlomo o inomo wo iri-iriki, uhali wi hi howono o nyawa ka wa ōlomo mata-mata, hababu ma Jou Madutu wī tarimaka ünanga. ⁴O nagona ngona Ria dodoto hi ädono Ria dodoto ko kiani na hi dero o adili o nyawa ma homoa manga gilaongo? Mudukua o gilaongo wo ruba iha ekola wo ma oko ino ganga genangö ai tuanga ai hi dailako. De’ marai oka o gilaongo gënanga aha wo ma oko i to tiaile karana ma Jou wakunu wa diai wo ma oko i to tiaile.

⁵Naga o nyawa ya m̄ao moi o wange ya iri-iriki i holoi i amoko de o wange ma homoa, inoli ma homoali o nyawa ya m̄ao mata-mata o wange ka i ma ke tero dika. Māa ikala o nyawa moi-moi i m̄a ngiriki manga da m̄ake mahirete. ⁶O nyawa wo hi amo-amoko o wange wa iri-iriki, o nyawa ḡenanga wo diai hoko ḡenanga mangale w̄i horomati ma Jou. O nyawa wa ōlo-ōlomo hagala mata-mata, wo diai hoko ḡenanga mangale w̄i horomati ma Jou, karana ūnanga wo sukur ma Jou Madutu ika de o inomo ḡenanga. Hoko genangoli de o nyawa wōlo-ōlomo o inomo wa iri-irikoka dika; o nyawa genangö w̄i horomati ma Jou de' wo sukur ma Jou Madutu ika. ⁷O nyawa moi ua ngone oka wo wango mangale ai diri mahirete; de' o nyawa moi ua ngone oka wo honenge mangale ai diri mahirete. ⁸Nako ngone ho wango, ngone ho wango mangale ma Jou. De' nako ngone ho honenge ho honengö de ma Jou. Ho' ho wango ekola ho honenge, ngone ganga to ma Jou. ⁹O Kristus wo honengoka de' wo wango okali. Ma hababu ḡenanga ūnanga wo dadi o nyawa yo wango-wangohi de' o nyawa yo hone-honengoka ö manga Jou. ¹⁰Ho', Roria dodoto! Mangale okia ni hi howono ani ria dodoto o ngongaku moi? De' mangale okia Ria dodoto n̄i pulono ūnanga okia ua i wi d̄aene? Ngone mata-mata aha h̄i himanga ma Jou Madutu la wo na hi dero o adili. ¹¹O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulih,

“I goungu,” ma Jou wato,

“o nyawa moi-o nyawa moi aha yo huba i ma rukuku
ahi himangoka;

de' o nyawa moi-o nyawa moi aha i ma ngaku ngohi nanga
ma Jou Madutu.”

¹²Ho' ngone moi-moi ko kiani ho ma hi tagongo ho haluhu ma Jou Madutu ika, hagala to ngone nanga manarama.

Uha ho dadi o hababu nanga ria dodoto yo hihanga

¹³Mangale karana ḡenanga uha ngone ho ma teke hi ko howono. I idulu ya ino ho hi dailako hupaya ngone okia naga moi ö de ho diai ua i dadi o hababu nanga ria dodoto wo ma t̄engo wa ohana o bo baja de' wo baradoha. ¹⁴Karana ngohi to rimoi de ma Jou Yesus, done ngohi duru to ngaku, ka moi ö de koiwa naga ma titi oka i peseke; ma' o hali ḡenanga i peseke o nyawa moi ika, nako o nyawa ḡenanga wato i peseke. ¹⁵Ma' nako de okia ngini Ria dodoto nia ōlomo, de wo ma t̄engo nanga

ria dodoto o ngongaku moi ai hininga yō hiri, done ngini Ria dodoto ni diai gēnanga i ma hi hōlē oka ua o dora. Nako o Kristus wo honengoka mangale o nyawa moi ika, uha ni wi māla ika o nyawa gēnanga i wi bodito mangale okia ngona Ria dodoto na ōlomo. ¹⁶Ma hababu gēnanga uha nia māla ika okia naga ma oa-oa mangale ngini, de o nyawa ma homoa yato ganga i torou. ¹⁷Hababu nako ma Jou Madutu wa pareta o nyawa wo ma tēngo ai wo wango, okia ünanga yakunu wa ōlomo ekola wa okere, ho hi amokoka ua. Ho hi amoko genangala o nyawa gēnanga wa moteke ma Jou Madutu ai mau, wa mǎo o hininga ma ridi de' wa tarima o mörene i hi döa-döaka ma Jou Madutu ai Womaha. ¹⁸O nyawa i wi lö leleani o Kristus ma do dagi hoko gēnanga, o nyawa gēnanga i hi sanangi ma Jou Madutu ai hininga de o nyawa ma homoa yä etongo.

¹⁹Hababu gēnanga to ngone nanga dumutu ko kiani salalu mangale o hali-o hali ya diai ho ma kao ya oa de ho ma hi ko momiki. ²⁰Uha karana mangale o inomo Ria dodoto na kilianga okia naga ma Jou Madutu wa kō karajangoka. Hagala o inomo marai oka i halali mangale ha ōlomo; ma' nako okia naga Ria dodoto na ōlomo de i dadi o hababu o nyawa ma homoa yo baradoha, done Ria dodoto na howono. ²¹I holoī ya oa ngaro uha nia ōlomo o hiode ekola o angguru ni okere ekola ni diai okia dika nako o hali gēnanga i dadi o hababu o ria dodoto wo ma tēngo ho ma teke ngongaku moi i dadi wo baradoha. ²²Māla ikala okia Ria dodoto no ngaku-ngaku gēnanga Ria dodoto, na diai ma Jou Madutu ai himangoka dika la iti mangale ngona Ria dodoto mahirete. O nyawa onangoka koiwa i dadi o titi mangale ya mǎo ya howono okia önanga ya mǎo gēnanga i tiai, o nyawa ge önanga yo utumu. ²³Ma' o nyawa ya mǎo yo takatanga mangale ya ōlomo okia naga moi, i paha de ka ya ōlomo o inomo gēnanga, o nyawa ge önanga ma Jou Madutu wa hi howono; hababu o nyawa ge önanga yo diai ua i moteke to ona manga mangarati ma goungu mangale okia ma diai de' i howo-howono. De' okia dika yo diai de o mangarati ma goungua ganga o baradoha.

Nia hi sanangi o nyawa ma homoa uha nia diri mahirete

15 Ngone i gou-goungu ho hi goungu mangale okia ngone ha ngaku-ngaku, ko kiani ngone ho sabari o nyawa manga ngongaku i bö bole-bole manga kabaratangi. Uha ngone

ho mau ha sanangi nanga diri mahirete dika. ²I idulu ya ino ngone moi-moi ko kiani ha sanangi to ngone nanga roria dodoto manga hininga mangale to ona manga oa, hupaya manga hininga i hi goungu i holo i kuata. ³Hababu o Kristus ö wa pikirua ai diri mahirete ma sanangi. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nänanga, “Hagala o hohedu ma dumutu ngona ika i otakoka ngohi uku.” ⁴Mata-mata i tö tuli-tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ganga mangale i nä dotoko ngone. Hababu o do dötoko ngone ha to tarima o Buku i Tebi-tebinino ya diai ngone ho tongohono de’ ho kuata hi ädono ngone yakunu ho ma hi nganono ma Jou Madutu ika. ⁵Tanu ma Jou Madutu wo hi döa-döaka o dongohono de’ o lo laru o nyawa ika, wo nä riwo ngone la ho wango o hininga moi, ha moteke o Kristus Yesu ai dulada. ⁶De o hininga moi Ria dodoto mata-mata ni ro rimoi yakunu ni wi hi giriri ma Jou Madutu, o Yesu Kristus to ngone nanga Jou ai Ama.

O Abari ma Oa mangale o hoana de o berera ma nyawa ma homoa o Yahudi oka ua

⁷Hababu gänanga o Roria dodoto ko kiani ni ma teke tarima moi de moi de nia hininga i so sanangi, hokä o Kristus ö wi nï tarima ngini la ni wi hi mulia ma Jou Madutu. ⁸Hababu, nio ho hininga, o Kristus wä leleani oka o Yahudi ma nyawa la i hi dumutu ma Jou Madutu wo setia wo hi ganapu to una ai jaji nanga ete de nanga tohora ika. ⁹O Yesu ö wa diai o hoana de o berera ma nyawa ma homoa i wi hi mulia ma Jou Madutu karana ai hininga ma oa onangika. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nänanga,

“Hababu gänanga aha ngohi to ni hi giriri ngona o hoana de o berera ma nyawa manga hi goronaka, ngohi aha to hi nyanyi o hi giriri mangale ani romanga.”

¹⁰Naga ya tuliholi hoko nänanga,

“Ni mörene ni ma ko moteke de ma Jou Madutu ai umati wä iri-irikika, hei hagala o hoana de o berera ma nyawa!”

¹¹De’ nenangö,

“Ni wi hi giriri ma Jou Madutu, hei mata-mata o hoana de o berera ma nyawa, ko kiani o nyawa mata-mata i wi hi giriri ünanga!”

¹²De’ nenangoli ma Nabi Yesaya wa hëto-hëtongo,

“O Isai ai difa uku, aha wo böa wo ma tēngo-tēngo
 aha wä pareta mata-mata o hoana de o berera ma nyawa;
 unangika o hoana de o berera ma nyawa gēnanga aha i ma
 hi nganono.”

¹³Ma Jou Madutu ganga ma ngi ngini ni ma hi nganono. Tanu ünanga wa doġa nia hininga de hagala o mörene de' o dame karana ngini ni wi ngaku unangika, hupaya de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha ngini i dogo-dogo ni ma hi nganono ma Jou Madutu ika.

Ma ho hababu o Paulus wo tulihi wo hi to tiaika

¹⁴Ahi Roria dodoto! Ngohi to hi goungu naga duru ka ha ngöe ma oa-oa ngini oka. Ngini ö ma ni hi öriki hagala mata-mata de' yakunu ni mä ko dotoko moi de ma homoa ika ö. ¹⁵Ma' mangale o hali-o hali ya tä tatoroka ma gogere, ngohi to hi döaka o ho hininga ngini ika to hi to tiaika o hurata nēnanga ma goronaka, karana ma Jou Madutu wo hi hi döakoka ngohi ino o manarama gēnanga. ¹⁶Unanga wo hi gorakoka ngohi ti lö leleani o Kristus Yesus la i hi huloko o hoana de o berera ma nyawa ika o Yahudi oka ua. De' ngohi to ma diai hokä ma imam, to hi abari o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, hupaya o nyawa o Yahudi oka ua yo dadi o hu huba moi ma Jou Madutu ika de yakunu ünanga wä tarima. Tanu ma Jou Madutu ai Womaha wä diai önanga i ma dadi o hu huba moi ya tinga-tingakoka mangale ma Jou Madutu. ¹⁷Ho', karana ngohi to rimoi oka de o Kristus Yesus, ho ngohi yakunu to ma mao to amoko ahi manaramoka mangale ma Jou Madutu. ¹⁸Ngohi to barani to temo hoko gēnanga duga-duga ya ko korona okia o Kristus wo diai oka de ma ngēkomo ngohi la o nyawa o Yahudi oka ua ta diai önanga i wi hi moteke ma Jou Madutu ika. Ngohi to diai gēnanga de ahi demo-demo de ma manarama ¹⁹i hi ki niki de o nonako i hēra-hēranga de' o hali-o hali biaha-biaha ua; mata-mata gēnanga mangale ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha. O Abari ma Oa mangale o Kristus ngohi to hi ngahu oka o nyawa ika mata-mata, muläenge o Yerusalem ma bereraka hi ädono o Ilirikum ika. ²⁰To ngohi ahi mau de ahi nganono genangala to hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino o ngi-o ngi kiaka o nyawa yo ihenowahi mangale o Kristus. Hababu ngohi toluku to hi goko o manarama de tö gelenga o nyawa ma

homoa manga pondasi ma l̄oku oka. ²¹O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi,

“Hagala o nyawa komaiwahi yo ihene o abari mangale una
aha i wi m̄ake;
de’ onanga komaiwahi yo ihene, aha i mangarati.”

O Paulus ai datoro mangale woiki o Roma ika

²²Ma hababu ḡenanga ka ha manaroka ngohi ta m̄ake o dudukoro mangale ti n̄i ädono ngini. ²³Ma’ oraha nanga to ngohi ahi manarama daera-daera oka ḡenanga i b̄otoka. Ma dekana de ma tao-taongo ngohi to mau ti n̄i ädono ngini. ²⁴Dam̄ä nako ngohi ahi do dagi ma goronaka o Spanyol ika de ta tio nia berera, ngohi t̄o nganono yakunu ho ma ka m̄ake de de ngini de’ ho ma hi ko m̄orene jai-jai de de ngini. I b̄oto de ḡenanga ngohi t̄o nganono ngini yakunu ni h̄i riwo ngohi mangale to ngohi ahi do dagi o Spanyol ika. ²⁵Ma’ o öraha n̄enanga ngohi to mau toiki o Yerusalem ika la tao o ro riwo mangale ma Jou Madutu ai umati dokenangoka. ²⁶Hababu o jemaat-jemaat o Makedonia de’ Akhaya ma berera oka ȳo modekoka mangale i hi döaka manga ro riwo nanga roria dodoto yo hu huha ika ma Jou Madutu ai umati ma hi goronaka o Yerusalem ma berera oka. ²⁷De manga hininga i so sanangi önanga ya putuhu la yo diai ḡenanga. I goungu i moteke ma diai i patutü önanga ȳä riwo manga roria dodoto yo mo mihikini o Yerusalem ma berera oka ḡenanga; hababu o Yahudi ma nyawa oka de ya ino hagala o nyawa o Yahudi oka ua ḡenanga ya tarima oka hagala o barakati ma Jou Madutu ino. Ho’, hagala o nyawa o Yahudi oka ua ḡenanga i patutoli ȳä riwo hagala o Yahudi ma nyawa de o barakati ma rupa o baranga. ²⁸Nako ngohi ta b̄otoka to ngohi ahi manarama n̄enanga, de’ to hi döaka onangika o Yerusalem ma bereraka ḡenanga o ro riwo ya to toomu oka ḡenanga, done ngohi aha toiki o Spanyol ma berera ika ta tio nia berera. ²⁹Nako ngohi to böa ngini ika, marai ngohi to böa de o barakati ma ngöe o Kristus ino mangale ngini.

³⁰De to ngone nanga Jou o Yesus Kristus, de’ de o dora ma Jou Madutu ai Womaha i hi döa-döaka, ngohi to gahoko de ma giria ngini ika, tanu ngini ni hi moteke ni mä niata nia gou-goungu ho ro rimoi de de ngohi ma Jou Madutu ika mangale ngohi. ³¹Ni hubayanga hupaya ma Jou Madutu wo hi hi rehene ngohi hagala o nyawa yo ngaku-ngakua manga giama

ma hoatino o Yudea ma bereraka, de' hupaya ahi manarama mangale tao o ro riwo o Yerusalem ma berera ika de ma Jou Madutu ai umati dokenangoka ya tarima de manga hininga i so sanangi. ³²De hoko gënanga nako ma Jou Madutu wo hi moteke, ngohi yakunu to böa ngini ika de ahi hininga i so sanangi. De' ngohi aha ta mào o lo laru nia hi dogoronaka. ³³Tanu ma Jou Madutu, wa hi döa-döaka o dame o nyawa ika, naga de de ngini mata-mata. Amin.

O Paulus ai tabea

16 Ngohi tö igo ti ni hi ka näko o ngo Febe nanga biranga. Münanga ma batumu o jemaat o Kengkrea ma berera oka. ²Ni mi tarima münanga hokä ma Jou ai umati mo ma têngo. Ko kiani hoko gënanga hagala o nyawa yo ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika ko kiani i ma teke tarima. Ni mi riwo münanga, nako münanga mo paralu o ro riwo ngini ino, karena münanga mahirete ma batumoka o nyawa manga ngöe - de ngohi ö.

³Ni hi ngahu ahi tabea o ngo Priskila de o Akwila ika, ahi dodiawo mi ma ko ki niki mi manarama mangale o Kristus Yesus. ⁴Onanga ngade-ngade yo honenge karena yo mau i hi hi halamati ngohi. Ngohi to tarima kasi onangika - de ka ngohi ua, ma' mata-mata o jemaat o Yahudi oka ua ö yo tarima kasi onangika. ⁵Nia hi ngahu ö ahi tabea o jemaat ika i ma to toomu to önanga manga tau oka.

Ahi tabea o Epenetus ika ngohi ti dora-dora. Unanga o nyawa ma do di hiraka yo ngaku o Kristus ika o Asia ma daera oka. ⁶Ahi tabea ngohi ö o ngo Maria ika. Münanga mo karajangoka ka ha giria mangale ngini. ⁷Ni hi ngahu ö ahi tabea o Andronikus de' o Yunias ika. Onanga o ahali moi de de ngohi de' ma moi i böto ngohi de de önanga mi wohama o bui ika. I hira de ngohi ti ngaku o Kristus ika önanga i hira oka i wi ngaku. Onanga duru yä näko o rasul-rasul manga hi goronaka.

⁸Ahi tabea o Ampliatus ika, ngohi ti dora-dora karena ünanga de de ngohi mi rimoi oka de ma Jou. ⁹Ni hi ngahu to ngohi ahi horomati o Urbanus ika, nanga dodiawo wo mo manarama ho ma ko ki niki de de ngone mangale o Kristus. To ngohi ahi horomati o ngo Stakhis ika to mi dora-dora. ¹⁰Ahi tabea o Apeles ika. Ai setia o Kristus ika i nyata oka i goungu. Ahi tabea ö o Aristobulus ika de ai tau ma doġa, ¹¹de' o Herodion ika.

Unanga o ahali moi de de ngohi. Ahi tabea ö roria dodotika ho ma teke ngongaku moi o Narkisus ai tau ma goronaka.

¹²Ahi tabea o ngo Trifena de' o ngo Trifosa ika yo manarama ya ka i gOUNGU i wī leleani ma Jou, de' o ngo Persis ika to mī dora-dora. Munangö mo manaramoka ma ka i gOUNGU mangale ma Jou. ¹³Ahi tabea o Rufus de' ngoi ayo ika, hokä ngohi ayo mahirete. O Rufus ganga ma Jou ai ngo ngiriki ma nyawa i wi hi gö go giriri. ¹⁴Ni hi ngahu ahi tabea na o Asinkritus ika, o Flegon, o Hermes, o Patrobas, o Hermas, de' o ria dodoto o ngongaku moi mata-mata i ma ko ki niki de de önanga. ¹⁵Ahi tabea o Filologus de' o ngo Yulia ika; o Nereus ika de' ngoi hirangika; o Olimpás ika de' mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku ika i ma ko ki niki de de önanga.

¹⁶Ni ma teke tabea de ni ma hi teke do diai hokä o ria dodoto o Harani oka. O Kristus ai jemaat mata-mata i hi dingoto manga tabea ngini ika Roria dodoto.

O nasihati ma bo baha

¹⁷O Roria dodoto! Ngohi to gahoko de ma giria: Hagala o nyawa yo do diai o gi tingaka de' ya ro ruae o nyawa manga ngongaku ma Jou ika, ge onangika ni ma hi do diai. O hali gënanga i ma howono de okia i nī doto-dotokoka ngini ika. Ni ma hi tingaka nia kö kurutika de o nyawa hoko gënanga. ¹⁸Hababu hagala o nyawa yo do diai hoko gënanga ko i gOUNGUA yo manarama mangale o Kristus to ngone nanga Jou, duga-duga mangale i hi aiki manga hininga ma nahihu mahirete. De manga bo baja de' o demo ma muti-mutiti, önanga yä tipu hagala o nyawa ya nö näko-näko owahi okia naga. ¹⁹Mata-mata o nyawa i hi orikoka ngini ni setia o do dotokika mangale o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. I ma korona ngini ngohi to sanangi mangale o hali gënanga. Ngohi tö igo hupaya ngini ni sawaro mangale o hali ma oa-oa, de' ni bodo mangale o hali i to torou. ²⁰Ma Jou Madutu wo hi döa-döaka o lolä o nyawa ika, aha i taiti wa kelenga o Ibilihi nia kuaha ma timi uku de' wa wedere.

Tanu Roria dodoto salalu o Yesus Kristus to ngone nanga Jou wi ni hi barakati!

²¹O Timotius, to ngohi ahi dodiawo, wo hi dingoto ai tabea ngini ika. Hoko genangoti o Lukius, o Yason de' o Sosipater, önanga mi ma ka ahali moi de ngohi.

²²Yo tö tuli-tulihi o hurata nënanga ganga ngohi, o Tertius. Ngohi to temo ngini ika nia tabea roria dodoto.

²³O Gayus wo hi dingoto ai tabea ngini ika. Ngohi to ma hi do dogumu ai tau oka de' to ngomi ö mia jemaat yo puji genangoka dau. O Erastus, o berera ma tiwi ma jojö ma häeke, wo hi dingoto ai tabea ngini ika. Hoko genangö to ngone nanga ria dodoto o Kwartus.

[²⁴Tanu o Yesus Kristus to ngone nanga Jou wi ni hi barakati Ria dodoto mata-mata. Amin.]

O hurata ma hi bo baha

²⁵Ma Jou Madutu i wi hi go giriri! Unanga wo kuaha wo hi kuata Ria dodoto nia ngongaku i ma moteke de o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino ngohi to hi ngahu-ngahu mangale o Yesus Kristus. Ngohi to hi ngahu o abari gënanga i ma moteke de okia ma Jou Madutu wo hi nyata; ena gënanga mangale ma Jou Madutu ai datoro wo hi dailako ma dëkana o taongo de ma ratu-ratuhu o nyawa i hi orikua. ²⁶Ma' oraha nanga de ma Jou Madutu ai pareta i ko kakali, o datoro de o hi dailako gënanga i hi nyata oka de' i hi ngahu mata-mata o hoana de o berera ma nyawa ika ma ngëkomo de ma do dagi o nabi-nabi manga dulihi, hupaya önanga mata-mata yo ngaku de i wi hi moteke ma Jou Madutu ika. ²⁷Unanga ma Jou Madutu wo ma têngo-têngo, ünanga duru wo sawaro.

Tanu ünanga ka ha gurutīle i wi tēde ka hi ado-adonika ma ngëkomo de ma do dagi o Yesus Kristus! Amin.

To ngomi mia horomati,
o Paulus, o Kristus Yesus ai gilaongo

O PAULUS AI HURATA MA DO DI HIRAKA

O JEMAAT IKA

O KORINTUS MA BERERAKA

MA NGONGOTAKA

O Paulus ai hurata ma do di hiraka o jemaat ika o Korintus oka i tulih mangale ya tailako de ya hohe o hali-hali i puda o jemaat ma goronaka o Paulus wo hi goko-goko o Korintus oka gënanga. O hali-o hali gënanga ya korona o Harani oka manga wo wango de manga ngongaku. Ma öraha gënanga o Korintus ganga o Yunani ma kota moi, o provinsi Akhaya ma kota ma titi, i wohama o Roma ma pareta ma daera. Kota nënanga, ma nyawa yo gogere manga ngöe yo rupa-rupa o hoana, ya nako karana i ma huku-hukunu ma goronaka i tagi i taiti, manga akali ma usaha i kö kurutile, ma' karana manga adati ma oa-oa ö duru i kuranga de karana i rupa-rupa o agama genangoka.

I dadi ma loku oka o Rasul Paulus wo hi diba-dibanga ganga o hali mangale i ma ko ki tingaka de' o dorou o jemaat ma goronaka, de mangale o hali-o hali o nahihu de' o kawingi, o hali o hininga ma dobote, o datoro ma oa-oa o jemaat ma goronaka, ma Jou Madutu ai Womaha ma ngongike, de' mangale o nyawa yo hone-honenge manga momiki. De ai lo lega i luku, o Paulus wo hi dumutu sarakia o Abari ma Oa ma Jou Madutu oka gënanga yo dararano o hali-o hali ha heto-hetongo.

O hidoku 13 i tulada ho hi öriki o dora ma dutu. O hidoku nënanga mudukua ma rupa o hidoku duru ha näko mata-mata o hidoku ma homoa ma hi dogoronaka o buku oka nënanga.

Ma dōla

Ma do di hira 1:1-9

I ma ko ki tingaka o gereja ma goronaka 1:10-4:21

*O hali o nahihu de' o tau ma dolaka ma
wo wango 5:1-7:40*

*O Harani oka ma nyawa de' o nyawa i wi huba-huba ua ma
Jou Madutu 8:1-11:1*

O jemaat ma wo wango de' o puji 11:2-14:40

*Mangale o hali manga momiki o Kristus de' o Harani oka ma
nyawa o honengino 15:1-58*

*O ro riwo mangale o Harani oka ma nyawa
o Yudeaka 16:1-4*

O hali-o hali mangale ai diri de' ma bo baha 16:5-24

1 ¹⁻³O Roria dodoto ma Jou Madutu ai jemaat o Korintus oka! Roria dodoto ma Jou Madutu wi ni ahokoka mangale ni dadi ai umati karana Roria dodoto ni dadi to Kristus Yesus, i ma ki niki mata-mata o nyawa kiaka dika i wi huba-huba to ngone nanga Jou Yesus Kristus, ena gënanga to önanga manga Jou de' to ngone ö nanga Jou. Ngohi, o Paulus, de' to ngone nanga ria dodoto o Sostenes, mi nganono tanu ma Jou Madutu to ngone nanga Ama de' o Jou Yesus Kristus wi ni hi döaka o barakati de' o lolä ngini ika. Ngohi to tulihi o hurata nënanga hokä o Kristus Yesus ai rasul ma Jou Madutu mahirete wo hi goraka de' to unangö ai mau.

O barakati ma Jou Madutu ino i ma moteke o Yesus Kristus

⁴Ngohi ka hoko genangika to tarima kasi ma Jou Madutu ika mangale ngini, hababu ngini nia tarimaka o hayangi de o dora i oma-omanga ma Jou Madutu ino i ma moteke o Yesus Kristus. ⁵Karana ngini ni dadi oka ma dutu to Kristus, de nia wo wango i kaya de hagala o hali ma goronaka. Nia ga näko mangale hagala moi-moi duru i luku, de' ngini ni sawaro ni dotoko o ga näko gënanga. ⁶Gënanga i hi dumutu abari mangale o Kristus hoko gënanga ya womoka nia hininga ma goronaka ika, ⁷hi ädono ka moi ö de ngini ni kurangua o barakati, ma öraha ngini ni wi damä to ngone nanga Jou Yesus Kristus wo böa de' i wi mäke mata-mata o nyawa. ⁸O Kristus mahirete aha wi ni tagongo ngini hi ädono ma baha ika; hupaya ma öraha ünanga wo böa oli, ngini wi ni mäke ino, koiwa nia kuranga. ⁹Ma Jou Madutu yakunu ni wi ngaku de ma goungu. Unangala ma Jou Madutu

wi ni ahokoka ngini mangale ni dadi ka moi de ai Ngohaka, ena gënanga o Yesus Kristus, to ngone nanga Jou.

Yo regu-regu oka o jemaat ma goronaka

¹⁰Roria dodoto! De nanga Jou Yesus Kristus ai romanga, ngohi to gahoko hupaya ngini mata-mata ni ia de o demo moi; hupaya uha naga ni regu-regu nia hi dogoronaka. Ko kiani ngini ka moi, ni hininga moi de o dibanga moi. ¹¹Hababu o Kloë ai tau ma nyawa i hi ngahu ngohi ino naga ni ma teke ributu nia hi dogoronaka. ¹²Ngohi ahi dungutu ena gënanga naga nia hi dogoronaka yo temo, “Ngohi ti niki o Paulus,” naga ö yo temo, “Ngohi ti niki o Apolos,” ma homoa yo temo, “Ngohi ti niki o Petrus,” ma de ma homoa oli yo temo, “Ngohi ti niki o Kristus.” ¹³Nagaka o Kristus wo regu-regu? O Paulus wo honengua o salib oka mangale ngini. Ngini ö i ni ohikua mangale ni dadi ni wi ni niki o Paulus, ko i goungua?

¹⁴Ngohi to sukur ti ni ohikua o nyawa moi ö nia hi dogoronaka, sowali ua de o Krispus de' o Gayus. ¹⁵Uha hi ädono o nyawa moi ö yo temo ngohi ti ohikoka ünanga mangale wo dadi wo hi ni niki ngohi. (¹⁶Aa, i goungu, o Stefanus de' ai tau ma doġa, i goungu ngohi ta ohiki önanga. Ma' ma homoa genangoka de ya ino, ka to hiningahi ngohi, moi oka ua o nyawa ma homoa ngohi ta ohiki.) ¹⁷O Kristus wo hi hulokua ngohi mangale ta ohiki o nyawa, ma' mangale to hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino; de genangö ngohi ko kiani ta diai ta päke ua ahi sawaro to temo-temo hokä o nyawa, hupaya o kuaha o Kristus ai honengino o salib oka i dadi ua ka parahaja.

Ma Jou Madutu ai kuaha de' ai barija i gogere o Kristus oka

¹⁸Hababu hagala o nyawa manga meta o binaha ika, o abari mangale o Kristus ai honenge o salib oka ma rupa hokä o demo i hi ho homoa. Ma' mangale ngone wo na hi ho halamatoka ma Jou Madutu, o abari gënanga ma rupa ma do dagi ma Jou Madutu wo hi matoko ai kuaha. ¹⁹Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, ma Jou Madutu wo temo,

“Manga barija o nyawa yo so sawaro aha ta ruae,

de' manga mangarati o nyawa de manga do dotokoka aha ta ho hihanga.”

²⁰Aa, okia ma faidä o nyawa yo so sawaro gënanga? Okia ma faidä önanga de manga do do dotokoka? Okia ma faidä duru

yo bo barija ya takihiri o dunia nēnanga? Ma Jou Madutu wo hi dumutoka o dunia nēnanga ma barija mata-mata ganga ka o demo i hi ho homoa!

²¹Karana sarakia dika o nyawa manga sawaro, önanga yakunua i wi näko ma Jou Madutu i ma moteke manga sawaro mahirete. Ma' hababu karena ma Jou Madutu wo barija, wo igo wa hi halamati o nyawa i wi ngaku-ngaku unangika i moteke o abari ngomi mi hi ngahu, ngaro o dunia yato o demo i hi ho homoa. ²²O Yahudi oka ma nyawa yo gahoko i hēra-hēranga hokä ma nyonyata, de' o Yunani oka ma nyawa i hi lamoko o barija o duniaka nēnanga. ²³Ma' ngone nēnanga duga-duga ho hi ngahu o Kristus wo honenge o salib oka. O abari nēnanga yato hoko manga hininga o Yahudi oka ma nyawa de' o Yahudi oka ua ma nyawa yato o demo i hi ho homoa. De' o Yahudi oka ua ma nyawa yato gēnanga o bodo moi. ²⁴Ma' o nyawa wa aho-ahokoka ma Jou Madutu - ya oa o Yahudi oka ma nyawa ya oa o Yahudi oka ua ma nyawa - o abari gēnanga ma rupa ma do dagi ma Jou Madutu wo hi matoko ai kuaha de ai barija. ²⁵Hababu ya pulo-pulono yo bodo ma Jou Madutu oka, ganga i holoi yo barija ngaro de o nyawa manga bo barija; de' ya pulono yo bole ma Jou Madutu oka, ganga i holoi yo kuata ngaro de o nyawa yo kua-kuata.

Ma Jou Madutu ai kuaha de' o nyawa manga bole-bole

²⁶O Roria dodoto! Abe ika nio hininga sarakia nia rupa ma öraha ma Jou Madutu wi ni ahoko ngini. Duga-duga ma huhutulu dika nia hi dogoronaka yo bo barija, ekola yo ko kuaha, ekola manga pangkati ma gö gurutīle i moteke o nyawa ma lo legaka. ²⁷Hababu hoko gēnanga ma Jou Madutu hangaja wa iriki o dunia nēnanga yä pulono yo bodo, hupaya o nyawa yo so sawaro i dadi yä māleke. De' ma Jou Madutu wa irikö o dunia nēnanga yä pulono yo bole, hupaya o nyawa yo po puturungu de' yo nau-nauru i dadi yä māleke. ²⁸Ma Jou Madutu wa iriki ya pulono yo tipoko uku, de i ma hi ko kauku, de' o dunia nēnanga ya pulono koiwa ma baraguna, hupaya ma Jou Madutu wa wedere kiaka o dunia ya pulono duru ma loku oka. ²⁹De hoko gēnanga o nyawa moi ö de yakunua manga diri i ma hi kurutīle ma Jou Madutu ai himangoka. ³⁰Ma Jou Madutu mahirete wa diai hi ädono Roria dodoto ni rimoi de o Kristus Yesus. I tilakuru o Kristus, ngone i na diai ho barija. De' i

moteke ünanga dika ma Jou Madutu wo na diai ngone ho ma teke oa-oakali de ai diri, i na hi dadi ngone ai umati wo ma dinga-dingakoka, de' wo na hi lapahi oka ngone. ³¹Ho', hokä i tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, "O nyawa yo mau i ma hi amo-amoko kiani i ma hi amoko de okia ma Jou wa do diai oka."

O abari mangale o Kristus ai honenge o salib oka

2 O Roria dodoto! Ma öraha ngohi to böa ngini ika de' ti ni hi ngahu ngini ika mangale ma Jou Madutu ai datoro o dunia ya näko-näko owahi, ngohi ta päke ua o dunia nänanga ma barija ekola to temo-temo de o demo i ko kurutile. ²Hababu ngohi to mau oka hoko kia ma dekana naga ngohi de de ngini, ngohi aha okia-kia ua to hi himanga, sowali ua i ma korona o Yesus Kristus; ma bo boloi ünanga wo honengoka o salib oka. ³Ma öraha ngohi naga de de ngini, ngohi i hi bole de' to hawana to haharoka. ⁴O abari ngohi to hi ado-adono nginika ngohi to hi adonua de o demo-demo nia hininga ya dæe-dæene i moteke o nyawa ma barija. Ngohi to hi ädono gënanga de ma do dagi i hi nyata i goungu ma Jou Madutu ai Womaha i kuaha. ⁵Ngohi to diai hoko gënanga, hupaya nia ngongaku o Kristus ika ni hi hole ua o nyawa ma barija, ma' ni hi hole de ma Jou Madutu ai kuaha.

Ma Jou Madutu ai barija

⁶Ngaro hoko gënanga, o nyawa manga rohani ma wo wango i oha-ohakoka ma hi dogoronaka, i goungu ngohi to ade-ade i ma korona de o barija. Ma' o barija nänanga o dunia ua ma barija, ekola yo ko kuaha manga barija öraha nänanga, manga kuaha gënanga aha i hihanga. ⁷O barija ngohi to hi ngahu-ngahu gënanga ganga o barija ma Jou Madutu ino. O barija gënanga o dunia i hi örikua, o dunia nänanga ka i dadi ö de kowahi ma Jou Madutu wa sadiaka mangale ngone nanga utumu. ⁸O nyawa moi ua ö yo ko kuaha ino öraha nänanga i hi öriki mangale o barija gënanga. Hababu ho hi ade önanga i hi orikoka, marai önanga aha i wi salib ua ma Jou wo mo mulia gënanga. ⁹I idulu ya ino o hali gënanga nagala hokä i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka,

"Okia komaiwahi ya mäke ekola yo ihene o nyawa,

de komaiwahi ö i puda o nyawa manga hininga ma
goronaka,
genangala wa sadia ma Jou Madutu
mangale o nyawa i wi ho hininga.”

¹⁰Ma’ ma Jou Madutu wo hi matokoka ngone ino de ma do
dohanga ai Womaha. Ma Jou Madutu ai Womaha gënanga ya
tailako hagala moi-moi, hi ädono ma Jou Madutu ai datorika
ngaro duruhe i o iu-iunu. ¹¹Hababu i hi öriki o nyawa moi-moi
manga hininga ma doġa ganga o nyawa gënanga manga womaha
mahirete, mode ko i goungua? Hoko genangoli mangale ma Jou
Madutu. Ha näko ma Jou Madutu ai hininga ma doġa duga-
duga ma Jou Madutu ai Womaha mahirete! ¹²De’ ngone i na
hi döakua o dunia nënanga ma womaha, ma o Womaha ma
Jou Madutu ino, hupaya ngone ho hi öriki mata-mata ma Jou
Madutu wo na hi döakoka ngone ino.

¹³Hababu gënanga, nako ngomi mi hi tararono o hali-o hali
ya korona ma Jou Madutu hagala o nyawa ika onangoka ma
Jou Madutu ai Womaha, ngomi mi hi ngahua i moteke o nyawa
ma barija, ma’ i moteke ma Jou Madutu ai Womaha ma do
dötoko. ¹⁴O nyawa onangoka koiwa ma Jou Madutu ai Womaha,
yakunua ya tarima okia i hi matoko o Womaha gënanga.
Hababu o nyawa oka gënanga o hali-o hali i heto-hetongo hokä
bodo moi dika. O nyawa gënanga yakunua i mangarati, hababu
o hali-o hali gënanga duga-duga yakunu ya takihiri hokä o
rohani ma parakara. ¹⁵O nyawa onangoka naga ma Jou Madutu
ai Womaha yakunu ya takihiri hagala moi-moi, ma’ o nyawa moi
ö de koiwa manga haku i wi takihiri ünanga. ¹⁶O Buku i Tebi-
tebini ma goronaka i tulih,

“O nagona i hi öriki ma Jou ai dibanga?

De’ o nagona i wi hi daaere?”

Ngonela nanga dibanga ka i ma däene de o Kristus.

Ma Jou Madutu i wi lö leleani

3 Roria dodoto, de ma diai ngohi takunua to temo-temo de
de ngini, hokä o nyawa onangoka naga ma Jou Madutu
ai Womaha. Ngohi duga-duga takunu to temo-temo de de ngini
hokä o nyawa yo wangohi i moteke o dunia ma nahihu; hokä
o nyawa o ngoha-ngohakohi manga ngongaku o Kristus ika.
²Kahuruonika ngohi takunu ti ni hi döaka duga-duga o ngohaka
manga inomo, o nyawa yo balu-baluhoka ua manga inomo;

hababu ngini i ni mu kuationahi mangale o ngongaku. Ma' oraha nenangö ngini ka ni kuationahi mangale o ngongaku, ³karana ngini ka ni wangohi i moteke hokä o nyawahi ma biaha. Hababu nako ngini o hininga ni ma teke rahai ua de ka ni ma ko ka ngamohi moi de moika, mode ko i gongua gënanga ni hi matoko ngini ka ni wangohi i moteke o nyawa ma biaha, hokä o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu? ⁴Nako naga yo temo, "Ngomi mi wi niki o Paulus," de' ma homoali yo temo, "Ngohi ti niki o Apolos," mode ko i gongua gënanga i hi matoko Roria dodoto nia kalakuangoka hokä o dunia ma nyawa?

⁵I moteke ma diai o naguna gënanga o Apolos? De' o naguna o Paulus? Ngomi duga-duga ma Jou Madutu mi wi lö leleani, mi ni tudaka ngini mangale ni wi ngaku o Kristus. Ngomi ka mi hi dagi dika o manarama ma Jou wo mi hulo-hulokoka ngomino moi-moi. ⁶Ngohi to datomo de' o Apolos wo to tuagi ma' ma Jou Madutu mahirete wa diai ma wo wango i dato-datomo. ⁷Ho' ho hi amo-amoko ganga ma Jou Madutu, hababu ünanga wo hi wango. Yo dato-datomo de' yo to tuagi ho hi amokua; ⁸hinoto ö ka i ma däene. Moi-moi aha ya tarima manga hewa i moteke manga kangela. ⁹Ngomi ganga ma nyawa mi ma ki niki mi manarama mangale ma Jou Madutu; de' ngini ganga hokä ma Jou Madutu ai dumule.

O Roria dodoto ganga hokä ma Jou Madutu ai tau dika. ¹⁰De o sawaro ma Jou Madutu wo hi döaka, ngohi hokä o tau yo do diai duru ya näko-näko ta kelengaka ma pondasi mangale o tau gënanga, de' o nyawa ma homoa i hi goko o tau o pondasi ma löku oka gënanga. O nyawa moi-moi kiani yo hininga i hi do diai sarakia ünanga wo hi goko o pondasi ma löku oka gënanga. ¹¹Hababu ma Jou Madutu mahirete wi hi gogeroka o Yesus Kristus hokä o pondasi genangö moi dika mangale o tau gënanga; koiwa naga o pondasi ma homoa. ¹²Naga i hi goko o pondasi ma löku oka gënanga de ya päke o gurasi, naga ya päke o haäka, naga ya päke o helewo i go garade, naga oli ya päke o gota, o momo ma doolenge ekola o pine ma röehe ma doolenge. ¹³O nyawa moi-moi aha ya mäke manga manarama, damä ma öraha o Kristus wo böa ma hinotoka. Hababu o wange gënanga o uku aha ya diai la ya mäke manga manarama moi-moi. O uku aha ya uji de' i hi matoko ma rupa manga manarama gënanga. ¹⁴Nako o nyawa i hi goko o pondasi i to tongohono ya tuhuku de o uku ma löku oka gënanga, o nyawa gënanga aha wa tarima

manga hadia. ¹⁵Ma' nako ai manarama yö uku, ünanga aha wo rugi; ünanga mahirete aha wo halamati, ma' hokä o nyawa o uku oka de wo hupu ino.

¹⁶Ni hi öriki Ria dodoto ngini ganga ma Jou Madutu ai Tau? De' ma Jou Madutu ai Womaha i gogere ngini oka? ¹⁷Nako naga o nyawa yä kilianga ma Jou Madutu ai Tau, ma Jou Madutu ö aha wä kilianga o nyawa gënanga. Hababu ma Jou Madutu ai Tau ganga wo hi tingakoka mangale to ma Jou Madutu dika, de' nginila ma tau gënanga.

¹⁸Uha o nyawa moi ö nia tipu nia diri mahirete. Nako naga o nyawa nia hi dogoronaka i ma mäo manga diri yo barija i moteke o dunia nënanga ma duduga, o nyawa gënanga ko kiani wo ma dadi wo bodo, hupaya ünanga i gou-goungu wo dadi wo barija. ¹⁹Hababu yä hetongo yo barija mangale o dunia, ganga yo bodo ma Jou Madutu ai lo legaka. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "Ma Jou Madutu wä tagoko o nyawa yo bo barija to önanga mahirete manga sawaro i to torou ma goronaka." ²⁰Naga ö i tulihi hoko nënanga, "Ma Jou wo hi öriki o nyawa yo bo barija manga dibanga ganga o dibanga koiwa ma baraguna." ²¹Karana gënanga, uha o nyawa moi ö nia gora-goraka o nyawa, hababu hagala mata-mata ni hi döakoka i dadi ti ngini ma dutu: ²²o Paulus, o Apolos, o Petrus, o dunia nënanga, o wo wango de' o honenge, öraha nënanga, ekola ma öraha aha i böa, hagala mata-mata ganga ka ti ngini. ²³De' ngini ganga to ma Kristus, de' o Kristus to ma Jou Madutu.

O Kristus ai rasul-rasul

4 Ni mi pulono ngomi hokä o Kristus ai lö leleani, mi ma hi moku mi hi ngahu ma Jou Madutu ai dato-datoro o dunia i hi orikuahi. ²Ma do di hiraka yo gahoko yo lö leleani ino, ena gënanga ünanga wo setia ai tuangika. ³Mangale ngohi, i dadi ua o lo leha okia ngini ekola o nagona dika nia tibangö mangale ahi diri. Ma' okia ngohi ta tibanga i ma korona ahi diri mahirete ö i dadi ua o lo leha. ⁴Ngohi ta mäo ua ta howono o hali okia dika ma goronaka, ma' genanga ko i goungua ma nyonyata ngohi i goungu ta howonua. Ma Jou mahirete wo hi tantu ngohi ta howono ekola kowali. ⁵Hababu gënanga, karena ma öraha uahi, uha ngini tai-taiti ni hi tantu o nyawa moi ya howono ekola kowali. Nio damä hi ädono ma Jou wo böa daha. Unanga aha wa helenga mata-mata o rahasia i ö iu-iunu

o hu hutu ma goronaka. Unanga aha wa kilianga mata-mata o dungutu i hi dukumuku o nyawa manga hininga ma goronaka. Ma öraha gënanga dahao o nyawa moi-moi ya tarima ma Jou Madutu ino o hi giriri i pö patu-patutu.

⁶O Roria dodoto! Mangale ti ngini nia paralu, ngohi to mi hi koronaka mata-mata gënanga o Apolos ika de ahi diri ino mahirete. Ma dungutu hupaya to ngomi mia dulada ino gënanga ngini yakunu ni ma dotoko okia mangarati o demo, “Ni ma hi jojö nanga naga ma datorika.” De hoko gënanga koiwa o nyawa moi ö ngini ino yakunu ni wi hi amo-amoko wo ma têngo, daha nia hi kauku ma homoa. ⁷O nagona i ni diai o Roria dodoto no holoi de o nyawa ma homoa? Mode ko i goungua hagala moi-moi o Roria dodoto nia tarima ma Jou Madutu ino? Ho’, ya dodoa ho ni mau ni ma hi lamoko nia diri, ma tero-tero okia naga Roria dodotoka gënanga ko i goungua okia naga moi i ni hi döakino? ⁸I goungua ngini okia-kiaka ua nio paralu! Ngini ni kayaka! Ngini ni dadi oka o koano! De’ ngomi kowali. Hoko kia ma rahai nako i gou-goungu ngini ni dadi oka o koano, hupaya ngomi yakunu mi pareta de de ngini. ⁹Karana i moteke ahi da mäke, ngomi o rasul-rasul, ma Jou Madutu wo mi hi dadi oka hokä ya wuni-wuningi o nyawa manga himangoka de’ o malaekat-malaekat. Ngomi hokä o nyawa mi baraguna ua i mi gelenga o hukumanga i mi ho honenge o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, de’ i mi hi uli-ulili o dunia. ¹⁰Karana o Kristus, ngomi ganga o nyawa bodo, de’ ngini o Harani oka ma nyawa yo so sawaro! Ngomi mi bole, ngini ni kuata! Ngomi i mi hohedu, de’ ngini i ni tubo ile! ¹¹Hi ädono öraha nënanga ngomi mia ohana o habirokata de’ o kiriti ma dudungu; to ngomi mia pakeanga i gö gogere ka mia röehokahi dika; o nyawa i mi hangihara ngomi; to ngomi mia ngi koiwa mangale mi ma rïdi; ¹²ngomi mia kobongo i dofae oka, mangale mi hi lingiri mia wo wango o wange ile. Ma öraha okia ngomi i mi hi lai, ngomi mia balahi de o barakati; nako ngomi i mi aniaya, ngomi mi sabari; ¹³nako o nyawa i mi diai o romanga ma dorou, ngomi mi hi balahi de mia demo i muti-mutiti. Ngomi mi holoi ua de o wale o duniaka nënanga; hi ädono öraha nënanga i mi pulono ngomi hokä o dunia ma peseke.

¹⁴Ngohi to tulihi nënanga nginika to diai ua la ngini i ni mäleke, ma’ mangale ti ni hitiari ngini hokä, ahi ngoha-ngohaka mahirete. ¹⁵Hababu ngohilä i dadi ti ngini nia ama, ngaroka i

yakunu i dadi hokä o Harani oka ma nyawa, ti ngini nia guru ya ribuhu ngimoi i böto. Nia wo wango ma goronaka hokä o nyawa ka moi de o Kristus, ngohi to dadi o ama nginika, karana ngohi to ao o Abari ma Oa mangale o Kristus nginika. ¹⁶Hababu gënanga ngohi to gahoko ta goungu, hupaya ngini nia niki to ngohi ahi dulada. ¹⁷Mangale gënanga ngohi ti hulokoka o Timotius ngini ika. Hokä o Kristus wi ni niki, ünanga ka i ma däene hokä to ngohi ahi ngohaka mahirete ti ho hininga. Unanga o ngohaka yakunu hi ngaku. Damä ünanga aha wi ni hi ngahu mangale o wo wango ma do dahi ngohi ta ni nikoka o Kristus ti ngaku i paha ino, ena gënanga o wo wango ma do dahi ngohi tä dotokoka o jemaat yo getongo kiaka ö dika.

¹⁸O nyawa ya muruono naga nia hi dogoronaka yo dadi oka manga hininga i kurutile, hababu önanga yato bote ngohi aha to böa ua ngini ika. ¹⁹Ma' nako ma Jou wo hi hi gumala ngohi, aha to böa dika nginika i tedekanoka ua de. Damä ma örahoka gënanga ngohi aha to mäke okia yakunu yo diai o nyawa manga hininga i ko kurutile gënanga; ko i goungua önanga duga-duga ka manga demo dika. ²⁰Karana nako ma Jou Madutu wa pareta o nyawa moi-moi manga wo wango, o hali gënanga i hi nyata o nyawa gënanga manga wo wango ma kuata, i goungua mangale manga demo-demo. ²¹Ho' nia iriki dika okia ngini i holo i nio igo! Bote ngini nio mau ngohi to böa mangale ti ni dotoko ngini de ma buturungoka, ekola ngohi to böa ti ni dotoko de ma bole oka de o dora de o hayanga?

O manarama i to torou o jemaat ma goronaka

5 I moteke ma diai ngohi ta tarimaka o hi ngahu naga nia hi dogoronaka o manarama-o manarama i hö howo-howono i kiriaka holi: Naga o Roria dodoto nia hi dogoronaka yo howono de manga ayo bau. O nyawa i wi näko-näko ua ö ma Jou, ma yo diai ua hoko gënanga! ²Ngaro hoko gënanga ma, o Roria dodoto nia hininga ka i kurutile ohi. I lio ya ino o Roria dodoto ko kiani nia hininga i huha de' nia hi hupu o Roria dodoto nia hi dogoronaka o nyawa yo do diai o hali gënanga. ³⁻⁴Mangale ma poretino ngohi to kurutika de ngini, ma' ma gorona ika ngohi naga nia hi dogoronaka ngini. Ho', ngohi to mau ta diai ma tero-tero ngohi naga nia hi dogoronaka, "De ma Jou Yesus

Kristus ai romanga, ngohi to hi nyata o nyawa yo do diai oka o manarama hoko gënanga ma peseke, ko kiani yä hukumu!” Nako ngini ni ma toomu nia pulono hokä ngohi naga nia hi dogoronaka, de’ de nanga Jou Yesus ai kuaha, ⁵ngini ko kiani nia hi lapahi o nyawa gënanga o Ibilihi ika, hupaya o nyawa gënanga manga röehe i binaha de’ de hoko gënanga manga womaha i hi halamati ma öraha ma Jou wo böa oli ma hinotoka.

⁶I patutua ngini ni ma mäo nia hininga i kurutile. Mudukua ngini nia näkoka o demo ma hi ade nënanga, “O rahi ma huhutulu ya diai ya hero o tarigu ma ganu mata-mata!” ⁷Nia umo i hira o rahi ma deka-dekanuku gënanga, ena gënanga o rahi baradoha, hupaya ngini ni dadi hokä o tarigu ma ganu ma hungi, i tebini de o rahi baradoha ma deka-dekanuku, de’ ngohi to hi öriki ngini i gongu hoko gënanga. Hababu, to ngone nanga Paskah ma rameanga i tiai oka, karana o Kristus wo dadi hokä to ngone nanga Paskah ma duba, wohi hubaka. ⁸Ho’, nia ino ngone ho hi rame to ngone nanga rameanga gënanga de o roti ko i rahi-rahi ua, ena gënanga o roti i hi nonako ma debi-debini de’ mata-mata ma Jou Madutu ai hininga ika ya däene. Uha ngone ho hi rame o Paskah ma rameanga gënanga de o roti ma ganu o rahi ma deka-dekanuku, ena gënanga o baradoha ma rahi de’ o dorou.

⁹To ngohi ahi hurata i paha-paha ma goronaka, ngohi ti ni hi ngahu oka ngini ika hupaya uha ni ma teke dodiawo de o nyawa yo do diai o dorou. ¹⁰Ngohi ahi dungutua o nyawa o dorou yo do diai ekola yo ko kalilu, ekola yo tipu-tipu, ekola ya huba-huba o gomanga, ka utu ö de koiwa i wi näko ma Jou Madutu. Ko i gongua! Ngohi ahi dungutua önanga; hababu nako ngini kiani ni ma hi kurutika de önanga, done i tantu oka ngini kiani i paralu ni hupu ka ma moi o dunia ino nënanga. ¹¹Ahi dungutu ngohi ena gënanga, ngini uha ni ma teke dodiawo de o nyawa i ma ngaku manga diri yo Harani, ma’ o nyawa gënanga yo howo-howono, ekola yo ko kalilu, ekola ya huba-huba o gomanga, ekola yo igo ya diai o romanga ma dorou o nyawa ma homoa ika, ekola yo toba daluku, ekola yo tohi-tohiki. Ni gogere ni olomo de o nyawa gënanga ma uha!

¹²⁻¹³I gongu ya tailako o Harani oka ua ma nyawa, ya howono ekola ya tiai to ngohi ua ahi datoro. Ma Jou Madutu mahirete aha wä tailako önanga. Ma’ mangale nia jemaat ma nyawa, ko ngini ua mahirete kiani nia tailako? O Buku i Tebi-

tebini ma goronaka i tulihi, “Nia duhu o nyawa ma dorou nia hi dogoronaka!”

Nia kalaki nia ria dodoto yo to tailakoka

6 Ya dodoa naga nia hi dogoronaka ngini yo barani yoiki o hakimika i wi näko-näko ua ma Jou Madutu, mangale ya kalaki manga ria dodoto o ngongaku moi, nako ünanga i ma teke ributu de ai ria dodoto gënanga? Ya dodoa ho ünanga wo gahokua ma Jou Madutu ai umati ya tiai o parakara gënanga? ²Okia ho ngini ni hi orikua ma Jou Madutu ai umati aha ya tailako o dunia nënanga? Ho’, nako i goungu ngini aha nia tailako o dunia nënanga, boteka ngini ni akunua nia tiai o doomu yo to tailako ma parakara-parakara okia ua ya dæe-dæene? ³Boteka ngini ni hi orikua ngone aha ha tailako malaekat-malaekat? I holoi oli o parakara-parakara o wo wango o wange hi geto-getongo! ⁴Ma nako i puda o parakara-parakara hoko gënanga, boteka ngini nia aoka o nyawa ika ka utu ö de koiwa manga pangkati o jemaat ma goronaka? ⁵I goungu i na hi maleke! Marai naga nia hi dogoronaka o nyawa a mo moi i ya oaka manga barija mangale ya tiai o ributu o roria dodoto nia hi dogoronaka ni ma hi teke ho Harani! ⁶Ma’ i idulu ya ino, o Harani oka ma nyawa moi yoiki o Harani ma nyawa ika ua mangale ya kalaki manga ria dodotika yo ho Harani!

⁷Uha ni oiki ni ma teke kalaki o nyawa yo ho Harani oka ika ua; de naga o ributu-ributu nia hi dogoronaka ö ma rupa o rugi moi nginika. I holoi ya oa ngini i ni diai i adilua ekola i ni hi rugi! ⁸Ma’ ngini mahirete ka nio dogo nia diai i adilua o nyawa ma homoa ika. Ngini ö mahirete nia hi rugi o nyawa ma homoa. De’ genanga ngini ni diai karana ka o roria dodotika o ngongaku moi! ⁹Ni hi orikoka ngini, o nyawa ya mote-motekua ma Jou Madutu ai mau aha yo dadi ua ma Jou Madutu ai umati? Uha i ni tipu! O nyawa yo do diai o safarune, o nyawa ya huba-huba o gomanga, yo howo-howono, yo diai o manarama i male-maleke i ma hi teke ngo ngoheka de i ma hi ko ka nauru, ¹⁰yo tohi-tohiki, yo ko kalilu, yo toba daluku, yo igo ya diai o romanga ma dorou o nyawa ma homoa ika, ya hi hihhi o nyawa ma homoa – mata-mata o nyawa hoko gënanga aha yakunua yo dadi ma Jou Madutu ai umati. ¹¹Kahuruono ya muruono naga nia hi dogoronaka manga manarama hoko gënanga. Ma’ oraha nënanga ngini i hi matoko ni tebini o baradohaka. Ngini ni dadi

oka to ma Jou Madutu wo ma dinga-dingakoka. Ngini ni ma teke oa-oakali de ma Jou Madutu, karana ngini ni wi ngaku ma Jou Yesus Kristus ika de' karana o Womaha ma kuaha to ngone nanga Jou Madutu ino.

Nia röehe nia päke mangale ni wi hi mulia ma Jou Madutu

¹²Naga yo temo o nyawa moi-moi yakunu yo diai hagala moi-moi. Ma' mangale ngohi mata-mata ua i baraguna. Ho' ngaroka ngohi yakunu ta diai okia dika, ma' ngohi toluku ta mala ika ahi diri ya kuaha okia dika. ¹³Naga ö yo temo o inomo ganga mangale o mämata, de' o mämata ya sadiaka mangale o inomo. Ma hinoto ma Jou Madutu aha wa ho hihanga. O nyawa ma röehe yakunua ya päke mangale ya diai o rimoi de i so safarune, ma' duga-duga mangale i wi leleani ma Jou. De' ma Jou aha wa paliara o röehe gënanga. ¹⁴Ma Jou Madutu wi hi wangoka ma Jou Yesus o honengino, hoko genangö ma Jou Madutu aha wo na hi wango ngone de ai kuaha.

¹⁵O Roria dodoto ni hi öriki nia röehe ganga o Kristus ai röehe ma hidoku-hidoku. Ho' boteka yakunu ngohi ta lë o Kristus ai lōu de ai giama de ta diai yo so safarune manga lōu de manga giama? Ha kali-kali kowali! ¹⁶Ekola mudukua ngini ni hi orikuahi o nyawa i ma ka ganu de o nyawa moi yo ho habäräka, yo dadi moi de yo ho habäräka gënanga! Hababu o Buku i Tebitebini ma goronaka i tulih, "Hinoto i dadi ka moi." ¹⁷Ma' o nyawa i hi rimoi oka manga diri de ma Jou, ma Jou ai Womaha de o nyawa gënanga manga womaha i dadi moi.

¹⁸Ni ma hi kurutika o manarama-o manarama i so safarune. Hababu mata-mata o baradoha ma homoa yo do diai o nyawa, i dadi o nyawa gënanga manga röehe ma poretoaka. Ma' o nyawa yo do diai i so safarune, ma mangarati yo diai o baradoha manga röehe ika mahirete. ¹⁹Ngini kiani ni hi öriki nia röehe ganga ma Jou Madutu ai Womaha ma ngi i gogere. O Womaha gënanga i gogere ngini nia doläka. De ma Jou Madutu mahirete wi ni hi döaka ai Womaha gënanga ngini ika. Nia diri Roria dodoto ko ti ngini ua. Gënanga ka to ma Jou Madutu. ²⁰Ma Jou Madutu wi ni ijaka ngini de wo fangu oka wa mata-mata oka. Hababu gënanga, nia päke nia röehe hoko gënanga ma rupa hi ädono i wi hi mulia ma Jou Madutu.

O lo leha-lo leha mangale o kawingi

7 O raha nēnanga ngohi to mau to ade-ade i ma korona o hali ngini nia hetongo nia hurata ma goronaka. Nako o nauru wo ma tēngo wo kawingua, gēnanga ya oa. ²Ma' hupaya i ni dāenua o co coba mangale ni diai o hali-o hali i patu-patutua, i holoi ya oa o nau-nauru moi-moi de manga hekata mahirete de' o ngo ngoheka moi-moi de manga rokata mahirete. ³O rokata kiani wo hi ganapu ai leleani hokā o rokata ngoi hekatika, de' o hekata kiani mo hi ganapu ami leleani hokā o hekata ami rokatika; moi-moi i hi ganapu manga leleani moi de moika. ⁴O hekata mo ma kuaha ua ami rōehe mahirete; ma wa kuaha ami rōehe ganga ami rokata. Hoko genangoli o rokata wo ma kuaha ua ai rōehe mahirete; ma kuaha ai rōehe ganga ngoi hekata. ⁵Hokā o hekata de o rokata moi de moi uha i ma ki tingaka i kurutika. Iti o ōraha ma huhutulu ka i yakunu, iti ahali ya ho hinoto yo rimoi oka. De hoko gēnanga moi-moi yakunu i ma niata de koiwa ma dagahanga. Ma' ma duru ino, kiani ngini ni ma iduloli de ni rimoi okali hokā o hekata de o rokata. Nako hoko genangua, ngini aha yakunu nia nīki o womaha ma dorou ma bo baja, karana ngini ni kuatua nia tumungu nia nahihu.

⁶Ngohi to temo nēnanga i goungua hokā o pareta, ma' hokā o hitiari. ⁷I moteke ma diai ngohi i holoi to igo, nako mata-mata o nyawa yo dadi hokā ngohi. Ma' moi-moi ha tarimaka o ngongike ma Jou Madutu ino yō dinga-dingakoka. Wo ma tēngo to ünanga ai ngongike nēnanga, ma homoa manga ngongike gēnanga.

⁸O nyawa yo kawi-kawinguahi de' o ngoheka yo fāo-fāo oka ika, nēnanga to ngohi ahi hitiari: I holoi ya oa Ria dodoto ni tatapu ni wango ni ma tēngoka hokā ngohi. ⁹Ma' nako o Roria dodoto ni yakunua nia tumungu nia nahihu Roria dodoto ko aho ni kawingi. Hababu de nia nahihu i rama, i holoi ya oa o Roria dodoto ni kawingi. ¹⁰Ma himanga ōnanga yo kawi-kawingoka ika, nēnanga to ngohi ahi pareta: (I moteke ma diai ngohi ua to hi döaka o pareta nēnanga, ma' ma Jou.) O ngoheka mo ma tēngo mo kawingoka uha mi māla ami rokata. ¹¹Ma' nako münanga mi mālaka, münanga kiani mo tatapu koiwa ami rokata, ekola mi gi lio ami rokatika. De' o rokata wo ma tēngo yakunua wo mi oluku ngoi hekata.

¹²De ma ho homoa ika, to ngohi ahi hitiari ena gēnanga:

- nēnanga to ngohi mahirete ahi hitiari, ma Jou ua - nako o Harani oka ma nyawa moi wo ma hekata o ngoheka mo ma tēngo mi ngakua o Kristus ika, de' ngoi hekata gēnanga mo rimoi mangale mo wango de de ünanga, o nyawa gēnanga yakunua wo mi oluku ngoi hekata. ¹³De' nako o Harani oka ma nyawa ma ngoheka mo ma tēngo mo ma rokata o nyawa wo ma tēngo wi ngakua o Kristus ika, de' ami rokata wo rimoi mangale wo wango de de münanga, o hekata gēnanga yakunua mi oluku ami rokata. ¹⁴Hababu o rokata wo ngaku-ngaku ua i wi hi gumālā mangale wo dadi ma Jou Madutu ai umati ma nyawa, karana wo kawingi de o hekata mo dadi oka to ma Jou Madutu ai umati. Hoko genangö o hekata mo ngaku-ngaku ua i mi hi gumālā mangale mo dadi ma Jou Madutu ai umati, karana mo kawi-kawingi de o rokata wo dadi oka ma Jou Madutu ai umati. Nako hoko genangua, marai oka to önanga manga ngoha-ngohaka hokä o kafir oka ma ngoha-ngohaka, ena hioko o ngoha-ngohaka gēnanga ya etongo hokä ma Jou Madutu ai umati. ¹⁵Ma' nako o nyawa yo ngaku-ngaku ua gēnanga ya māla manga hekata ekola manga rokata yo ho Harani, uha nia tumungu önanga. O hali nēnanga ma goronaka Roria dodoto o ngoheka ekola o Roria dodoto o nauru gēnanga ni lapahi oka, hababu ma Jou Madutu wo mau hupaya o Roria dodoto ni wango de ni dame-dame. ¹⁶Karana o Roria dodoto hokä o hekata - no ngaku oka ma Jou ika - sarakia o Roria dodoto yakunu no hi öriki de ma diai o Roria dodoto nakunua ni hi halamati ani rokata? Hoko gēnanga oli o Roria dodoto hokä o rokata o Harani oka, sarakia o Roria dodoto yakunu no hi öriki de ma diai o Roria dodoto nakunua no mi hi halamati ngo ni hekata?

Ni wango hokä sarakia o Roria dodoto wi ni tuda ma Jou

¹⁷Ko kiani moi-moi ya tatoro manga wo wango i ma moteke ma Jou ai tutuda hokä wo hi tantu oka ma Jou Madutu onangika ma öraha ma Jou Madutu wä ahoko mangale i wi ngaku unangika. Gēnanga o datoro ngohi to dotokoka o jemaat yo getongo. ¹⁸Ho hi ade, nako o nyawa moi i ma hunaka ma öraha ünanga wa tarima ma Jou Madutu ai go gahoko, ma uhali o nyawa gēnanga wo hi dailako wa ehe o huna gēnanga ma nonako-nonako. Hoko genangö nako o nyawa moi i wi huna uahi ma öraha ünanga wa tarima ma Jou Madutu ai

go gahoko, uhali o nyawa gënanga wo gahoko la i wi huna. ¹⁹Hababu i niki o huna ma datoro ekola i nīkikua, hinoto i ma tero okia-kia ua ma mangarati. Ka duruhe i holoi ena gënanga ha moteke ma Jou Madutu ai pareta. ²⁰Ko kiani o nyawa moi-moi yo tatapu yo wango i moteke hokä ma öraha ünanga wa tarima ma Jou Madutu ai go gahoko. ²¹Nako ma öraha o Roria dodoto i ni ahoko, o Roria dodoto ganga o nyawa o gilaongo moi, ngaro uha o Roria dodoto ni ma huha-huha nia tibanga o hali gënanga. Ma' damä nako o Roria dodoto nia mäke öraha mangale i dadi ni lapahi, nia päke öraha gënanga. ²²Hababu o gilaongo moi wo ngaku oka ma Jou ika, ganga ma Jou ai nyawa yo lo lapahi oka. De' o nyawa moi wo lo lapahi oka wo ngaku oka ma Jou ika, ganga o Kristus ai gilaongo. ²³Ma Jou Madutu wo ni ijaka Ria dodoto de' wo hi da fangu oka ka ma moi. Karana gënanga uha Ria dodoto no hi lapahi ani diri mangale i dadi o nyawa i ma gilaongo. ²⁴Ho', o Roria dodoto, sarakia ö nia rupa ma öraha i ni ahoko, ko kiani Ria dodoto ni tatapu ni wango hoko gënanga ka moi de ma Jou Madutu.

Mangale o nyawa yo kawi-kawinguahi de' o bo bobao

²⁵Oraha nënanga i ma korona o nyawa yo kawi-kawinguahi. I ma korona o hali gënanga, okia-kia ua ngohi to tarima o pareta ma Jou ino. Ma' hokä o nyawa karana ma Jou ai dora i oma-omanga i patutu nia ngaku, ngohi to mau ti ni hi döaka to ngohi ahi hitiari.

²⁶Ho ma hininga hagala o huha ya tapaļu öraha nënanga, ngohi ta mao i holoi ya oa nako o nyawa yo tatapu ya nonu o ngango, hokä ma do dagi öraha nënanga. ²⁷Nako Ria dodoto de ngo ni hekatoka, uha no hi dailako no ma hi pi pidili de ngo ni hekatoka gënanga. Nako Ria dodoto koiwahi ngo ni hekata, ngaro uha no lingiri o hekata. ²⁸Ma' nako Ria dodoto no kawingi, gënanga o baradoha ua. Hoko gëngoli nako o nyawa mo ma tēngo o moholehe mo kawingi, koiwa ma mangarati münanga mo baradoha. Duga-duga, önanga yo kawi-kawingoka gënanga aha yo ri himanga o huha ma ngöe. De' ngohi to mau Ria dodoto i ni hi tingaka o huha-huha gënanga.

²⁹Ahi dungutu ngohi hoko nënanga, Roria dodoto: To ngone nanga öraha i wöe oka ua oli. Muläenge de öraha nënanga, o nyawa moi-moi de manga heka-hekatoka ko kiani yo wango ma tero-tero ünanga ngoi hekata koiwa; ³⁰o nyawa yo ari, wo wango

ma tero-tero ünanga ai hininga i huha ua; o nyawa yo iete, ma tero-tero ünanga wo morenua; o nyawa i ma ija inoka, ma tero-tero okia-kia ua unangoka; ³¹de' o nyawa i ma hi ngero uku o dunia ma hali-hali ma goronaka, ko kiani ma tero-tero ünanga i wi ruae ua o hali-o hali gënanga. Hababu i tedekanoka ua oli o dunia nënanga, to ënanga ma do dagi hokä öraha nënanga, aha i hihanga!

³²Ngohi to igo hupaya Ria dodoto ni huha ua. O nyawa koiwa manga hekata aha ya toömu oka manga dibanga o hali-o hali i ma korona ma Jou ika, karana ünanga wo igo ma Jou wo sanangi. ³³Ma' o nyawa de manga hekatoka aha ma ngöe ya tibanga o hali-hali o duniaka nënanga, hababu ünanga wo mau ngoi hekata ami hininga wa sanangi; ³⁴ma hasili ai hininga i regu-regu oka. O ngoheka mo ma têngo koiwa ami rokata, ekola o nyawa mo ma têngo o ngohaka o moholehe, aha ma ngöe ma tibanga o hali-o hali i ma korona o Jou, hababu münanga mo igo hupaya ami jiwa de ami röehe i dadi to ma Jou Madutu. Ma' o nyawa o ngoheka mo ma têngo de ami rokatoka, ami dibanga ma toomu oka o dunia ma hali-hali ika nënanga, hababu münanga mo igo ami rokata ai hininga ma sanangi.

³⁵Ngohi to tulihi mata-mata nënanga mangale ngini mahirete nia oa. I gOUNGUA de ahi dungutu ti ni duhunu nënanga de' ti ni duhunu gënanga. Ke ngohi to igo duga-duga hupaya Ria dodoto nia diai ma diai de i patutu, de' hupaya Ria dodoto yakunu nia toomu oka nia dibanga ma Jou ika.

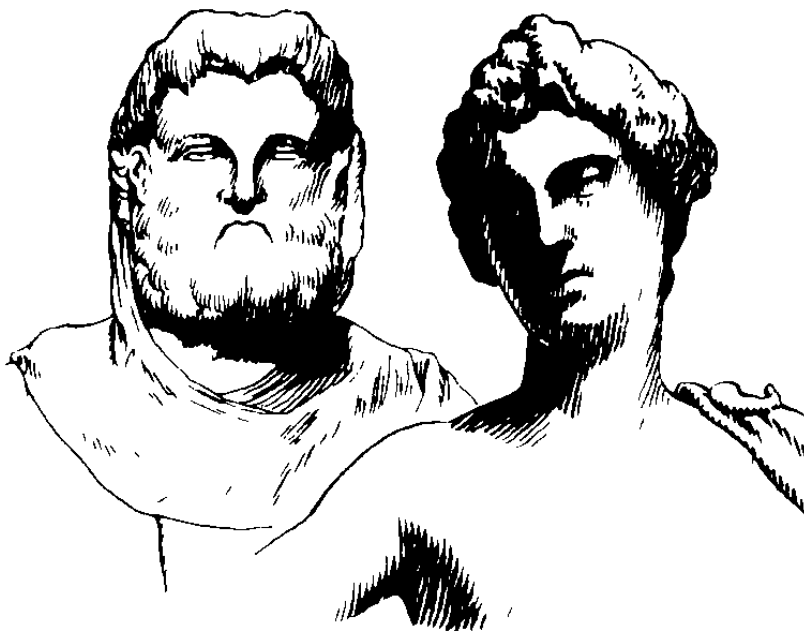
³⁶Nako o nyawa mo moi ya mǎo yakunua ya diai i patu-patutu ngoi mamane ika, de nako wakunua wa tumungu ai nahihu, de' unanga wa mǎo kiani wo kawingi de o moholehe gënanga, maġa ika ünanga wo diai okia wa mǎo ya oa. Unanga wo baradoha ua, nako önanga yo kawingi. ³⁷Ma' nako o nyawa mo moi ya putuhoka, manga hininga ma goronaka mangale wo kawingi ua de ngoi mamane de ai putuhu gënanga i wi pakisa ua, wo diai gënanga i ya oa, iti ünanga wo puturungu wa diai. ³⁸Ma diai, o nyawa yo kawi-kawingi manga manarama i ya oa, de o nyawa yo kawi-kawingua i holoi ya oa oli manga manarama.

³⁹O ngoheka mo ma têngo mo kawingoka, i ma ġikutu de ami rokata ma öraha ma dekana ami rokata ka wo wangohi. Ma nako ami rokata wo honengoka, o ngoheka gënanga koiwaka ma dagahanga ngaro mo kawingoli ma, o nyawa nagona mi igo; iti ahali mo kawingi o Harani oka ma kawingi. ⁴⁰Ma' munanga

aha i holoī mo utumu, nako mo kawingoka ua oli. Gēnanga to ngohi ahi da māke mahirete, ma' ngohi ta māo ngohi to hi demo gēnanga ganga de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha.

Mangale o inomo i hi nia-niatoka o gomangika

8 Orahā nēnanga i ma korona de o inomo i hi niatoka hokā o hu huba o gomangika. I goungu i tiai hokā o nyawa manga demo, “Ngone mata-mata ho sawaroka.” Ma' o sawaro, o nyawa ya diai yo dadi yo edenge, ma o dora ya momiki o nyawa manga diri. ²O nyawa yato bote ōnanga i hi ōriki ma ngōe, i moteke ma diai i hi orikuahi i lō luku-lukuku. ³Ma' o nyawa ya gou-goungu i wi hininga ma Jou Madutu, ma Jou Madutu ō wa nāko ōnanga.

O Yunani ma nyawa manga gikiri. (8:5)

⁴Mangale o hali o ngoīomo o inomo i hi nia-niatoka o gomangika, ngone ho hi ōriki o gomanga okia naga moi i ma hi tuladaka i moteke ma diai koiwa. De' ngone o ho hi ōriki ma Jou Madutu duga-duga wo ma tēngo; koiwa ma homoa. ⁵I goungu ma ngōe ō i hi roma-romanga o gikiri de' o jou; ya oa naga o dihangoka ya oa naga o dunia ma lōku oka. ⁶Ma' mangale ngone, ma Jou Madutu duga-duga wo ma tēngo. Unanga o Ama wo hi dadi oka hagala moi-moi. Mangale ünanga ngone ho wango. De' ma Jou duga-duga ka wo ma tēngo, ena

gënanga o Yesus Kristus. De de ünanga hagala mata-mata wa diai oka, de' karana ünanga ngone ho wango.

⁷Ngaro hoko gënanga, o nyawa mata-mata ua i hi öriki o hali gënanga. Kahuruonika naga manga biaha ya huba o gomanga. Ho', karana gënanga hi ädono öraha nënanga ö önanga ka ya mäohi o inomo, i hi nia-niatoka o gomangika, ganga o gomanga ma inomo. Ma nako önanga ya olomo o inomo gënanga, önanga ya mäo yo baradoha; karana to önanga manga ngongaku i kuantuahi. ⁸I moteke ma diai o inomo mahirete i diai ua o do dohanga ngone de ma Jou Madutu i dadi i holoi i kekete. Nako ngone ha olomo o inomo gënanga, okia-kia ua ngone ha mäke ma utumu. I ki lioro ya ino nako ngone ha olomua o inomo gënanga, ngone ö ma, okia-kia ua ho rugi.

⁹Ma', ni ma hi do diai! Uha hi ädono i ma dadi o nyawa ma homoa i dadi yo baradoha - karana manga ngongaku i kuantuahi - ma hababu Ria dodoto nia hininga ma huka ni diai okia dika. ¹⁰Ahi dungutu ngohi hoko nënanga: Ho hi ade Ria dodoto, to ngona ani ngongaku i kuata, ma go giria nolomo no gogeruku o gomanga ma tau oka. Ahao wo ma tēngo wo ni mäke Ria dodoto no gogeruku no olomo genangoka. Nako o nyawa gënanga ai ngongaku i kuatua, ko i goungua gënanga aha ni diai o nyawa gënanga wo barani wa olomo o inomo i hi döakoka o gomangika gënanga? ¹¹De' karana gënanga, ani ngongaku Ria dodoto ya diai o nyawa manga ngongaku i kuatua gënanga i dadi yo rehene. Ena hioko o Kristus wo honenge mangale o nyawa ge onangö. ¹²De nako Ria dodoto no diai o howono hokä hoko gënanga o roria dodoto o Harani oka ika - ena gënanga Ria dodoto na dadi dorou to önanga manga ngongaku i bole-bole - Ria dodoto no baradoha o Kristus ika. ¹³Ma hababu gënanga, nako o inomo i dadi hababu to ngohi ahi ria dodoto yo baradoha, done ngohi aha ha kali-kali ta olomoka ua o hiode ma akemö. Hababu uha-uha to ngohi ahi ria dodoto yo baradoha karana ngohi.

Manga haku de' manga manarama o rasul

9 Ko i goungua ngohi o nyawa yo lo lapahi? Ko i goungua ngohi o rasul? Bote ngohi komaiwahi ti mäke o Yesus, to ngone nanga Jou? Bote ngini ko i goungua to ngohi ahi manarama ma hasili mangale ma Jou? ²Nako o nyawa ma homoa ö yoluku yo ngaku ngohi hokä o rasul, duruke i hutulu

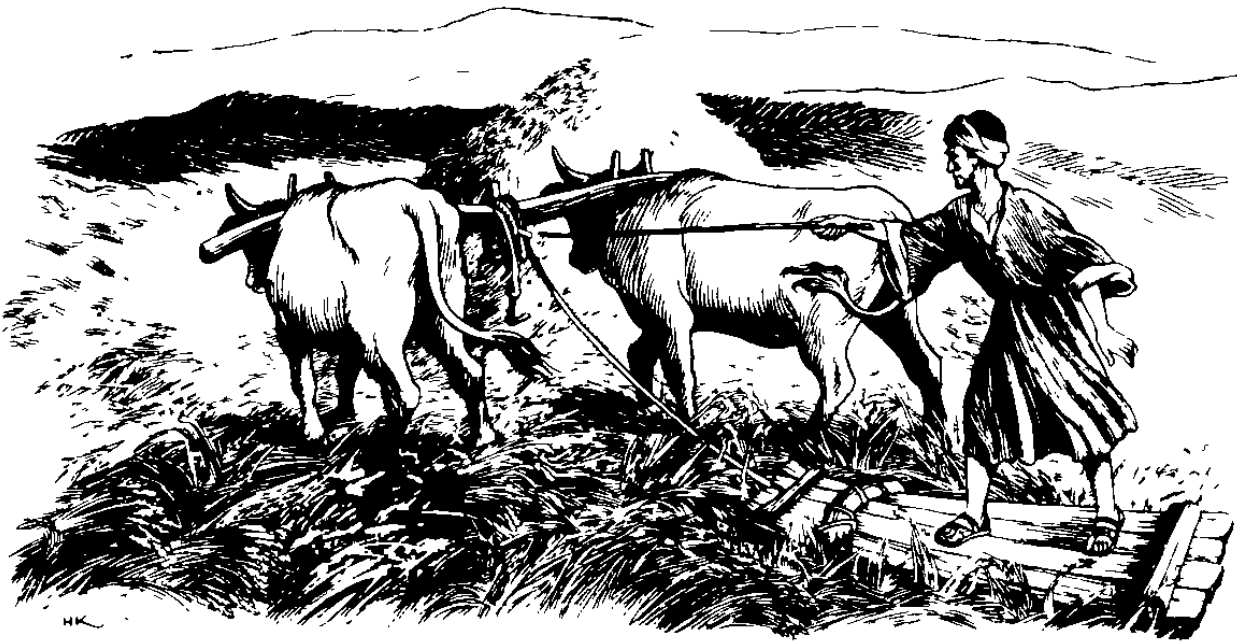
ngini ni ma ngaku gënanga! Hababu nia wo wango hokä o Harani oka ma nyawa ganga ma nyonyata ngohi o rasul moi.

³Nako o nyawa i hi ngelo ngohi, ngohi aha to haluhu hoko nënanga: ⁴Bote ngohi ahi haku ua ta tarima o ngoḻomo de' o ngokere karana to ngohi ahi manarama? ⁵Bote ngohi ahi haku ua to ma gao o hekata mo ma tēngo o Harani oka mi ma niki de ngohi ahi do dagi ma goronaka, hokä ya diai oka ma Jou Yesus ai roria dodoto de' o rasul-rasul ma homoa, i wohama o Petrus? ⁶Ekola duga-duga o Barnabas de' ngohi dika mahirete i mi hi patutu mi ma hi lingiri mia inomo o wange ma hi getongo? ⁷Koiwa o tentara ma nyawa ya balajanga manga diri mahirete yo ko kudoti manga hi dogoronaka! Koiwa yo to tumule yo datomo o angguru manga dumule oka daha ya oḻomua o angguru ma hasili o dumule ino gënanga. Koiwa o go göana yo pö paliara o duba, daha ya okerua ma huhu ma teongo o duba-duba ino gënanga!

⁸Ngohi to hi ngahu gënanga i goungua duga-duga i moteke biaha i dä dadi oka, i mäke-mäke o wange ma hi getongo, ma' hababu Buku i Tebi-tebini i hi ngahu oka o hali genangö. ⁹O Musa ai Buku ma goronaka i tulihi, "O hapi ma go giria ya doko-doko o pine mangale ya rero o pine ma mui ma gobe oka, uha ya rawiti ma uru." O hapi i holoi wo hininga ma Jou Madutu? ¹⁰Ekola gënanga ma dungutu mangale ngone? I goungu gënanga i tulihi mangale ngone. Hababu o nyawa yo mo manarama o dumule de' o nyawa ya tebi-tebini manga pine yakunoka yo manarama de manga nganono mangale ya tarima o hidoku moi manga manarama, ma hasilino. ¹¹Ngomi mi datomoka o rohani ma gihihi nia ngango ma goronaka. Ma nako ngomi mia utuku o barakati-barakati ma hasili o duniaka ngini ino, boteka gënanga ma mangarati ngomi mi ni do ta gahoko i wöe holi ngini ino? ¹²Nako o nyawa ma homoa manga haku yo nganono nënanga ngini ino, ko i goungua ngomi i holoi oli mia haku ngaro de önanga?

Ma' ngohi ta päke uahi o haku gënanga. I idulu ya ino nako i puda o hali moi ya tatoko o hi ngahu o Abari ma Oa mangale o Kristus, i holoi ngohi to igo ta tagongo hagala mata-mata. ¹³Ria dodoto marai ni hi öriki o nyawa yo manarama ma Jou Madutu ai Tau ma goronaka, to önanga manga inomo ya tarima ma Jou Madutu ai Tau ino. De o nyawa ya lö leleani o hu huba i hi ho huba-huba ma ngi oka, ya mäke o hidoku moi o hu huba ino i hi

O hapi ma go giria ya hidoru o pine. (9:9)

ho huba-huba genangoka. ¹⁴Hoko gënanboli ma Jou wo hi tantu oka o nyawa i hi o abari o Abari ma Oa gënanga kiani ya märke manga ngoḷomo o wange hi getongo o abari ino gënanga.

¹⁵Ma' o haku-haku gënanga ka moi ö de komaiwahi ngohi ta päke. De' ngohi to tulihii o hurata nënanga ahi dungutua ö hupaya o hali-hali gënanga nia diai o öraha nënanga ngohi ino. Nako i hihanga o hali kiaka ngohi to hi amo-amoko i holoii ya oa ngohi to honenge. ¹⁶Hababu, nako gënanga duga-duga o hali to hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, done ngohi ahi haku ua to ma hi amo-amoko, hababu ma Jou Madutu wo hi hi paretaka ngohi mangale ënanga ta diai. To bodito ngohi, nako ngohi to hi ngahua o Abari ma Oa gënanga! ¹⁷Ho hi ade ngohi to hi dagi o manarama gënanga i moteke to ngohi ahi mau mahirete, done ngohi yakunu to nganono mangale ta märke o hewa. Ma' ngohi to hi ngahu o Abari ma Oa gënanga hababu karana i hi huloko. Ngohi ma Jou Madutu wo hi hi manarama mangale ta diai gënanga. ¹⁸Nako hoko gënanga, to ngohi ahi hewa okia? Nënanga ma hewa: ngohi yakunu to hi ngahu o Abari ma Oa gënanga ta hi tubuho ua o nyawa moi ö mangale i hi hi balajanga ngohi, karana ngohi to do ta gahokua ahi haku-haku hokä to hi ngahu-ngahu o Abari ma Oa gënanga.

¹⁹Ngohi nēnanga moi ua manga gilaongo; ngohi to lapahi oka. Ngaroka hoko gēnanga, ngohi to hi dadi oka ahi diri ngohi nēnanga o gilaongo o nyawa mata-mata ika. Ngohi ta diai gēnanga hupaya ngohi i yakunu ta utumu hoko kia yakunu manga ngōe o nyawa mangale o Kristus. ²⁰O Yahudi ma nyawa ika, ngohi to ma diai hokā o Yahudi oka ma nyawa hupaya ngohi i yakunu ta utumu o Yahudi oka mangale o Kristus. O nyawa yo wango ya mote-moteke o Musa ai tita ika, ngohi to ma diai ma tero-tero ngohi i hi liko de o tita ika gēnanga, ngaro ngohi de ma diai i hi liko ua enangika. Ngohi to diai gēnanga hupaya ngohi i yakunu tā tauru ōnanga yo dadi o Kristus i wi ni nīki. ²¹O Yahudi ma nyawa ika ua, ngohi to ma diai hokā o nyawa moi o Yahudi oka ua, yo wango o Musa ai tita ma poretoke. Ngohi to diai gēnanga hupaya ngohi yakunu tā tauru ōnanga yo dadi o Kristus i wi ni nīki. Ma' genanga koiwa mangarati ngohi to hi ngounua ma Jou Madutu ai pareta-pareta ika; ma ngohi i goungu i hi kuaha ai pareta-pareta o Kristus. ²²O nyawa manga ngongaku i kuat-kuatua manga hi dogoronaka, ngohi ō to ma diai hokā o nyawa moi manga ngongaku i kuat-kuatua hupaya ngohi yakunu tā tauru ōnanga yo dadi o Kristus i wi ni nīki. De ma dipoko, ngohi to dadi hagala okia dika mangale mata-mata o nyawa hupaya de ma ngēkomo sarakia ō dika, ngohi yakunu ta hi halamati o hidoku moi onangino.

²³Mata-mata gēnanga ngohi ta diai mangale o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino gēnanga, hupaya ngohi ō i hi hi barakati. ²⁴Ria dodoto marai ni hi ōriki o rorebe ma goronaka mata-mata yo no ni nīki, i ma ko ki popāta, ma' duga-duga o nyawa moi ya tarima o hadia. Ma hababu gēnanga ni ma popāta hoko gēnanga ma rupa, hi ādono Ria dodoto nia tarima ai hadia. ²⁵O nyawa moi-moi ma go giria i ma hi biaha ma goronaka, ya tumungu manga diri hagala o hali ma goronaka. Unanga wa diai gēnanga karana ünanga wo igo i wi hi gule de o bunga i po poromu oka hababu wo hi hira, ena gēnanga o bunga de ma da taitoka aha i maai. Ma' ngone nēnanga ha tumungu nanga diri hagala o hali ma goronaka, karana ngone ho nahihu i na hi gule de o bunga i po poromu aha i maai ua. ²⁶Hababu gēnanga ngohi to ma popāta de ahi meta ma do diaika. Hokā o rorebe i ma ko ku dubu ma goronaka, ngohi to tidingi to habarangua. ²⁷Ngohi to hi gumala ika ahi rōehe i hi hi biaha de ma kuata, hi ādono ngohi takunu ta kuaha. Ngohi to diai gēnanga, hababu ngohi

toluku hi ädono i dadi ngohi tä ahokoka o nyawa ma homoa yo niki o rorebe gënanga ma goronaka, ngohi mahirete i hi tila.

O hitiari mangale o gomanga

10 O Roria dodoto! Ria dodoto kiani nio hininga okia i dadi to ngone nanga ete de nanga tohora ika ma öraha önanga i wi niki o Musa. Onanga mata-mata yä hohongino o lobi, de' de manga halamati ya toaka o Ngöto ma Doka-dokara. ²Mangale yo dadi o Musa i wi ni niki, önanga mata-mata yä ohiki o lobi ma goronaka de' o ngöto ma goronaka gënanga. ³Onanga mata-mata yo lomo de o rohani ma inomo ka i ma ke tero, ⁴de' yokere de' o rohani ma akere ka i ma ke tero. Onanga mata-mata ya okere o rohani o loku ma helewo ino yä to to moteke önanga; o loku o helewo gënanga ünanga o Kristus mahirete. ⁵Ngaroka hoko gënanga manga ngöe ma Jou Madutu wo sanangi ua onangika de hababu gënanga manga mayeti ka i lü lulu ika o tonaka ma ko kakahaka.

⁶Mata-mata gënanga i dadi o dulada ngone ino mangale o ho hininga ngone ino, hupaya uha ho nahihu o hali-o hali i to torou hokä önanga. ⁷Genangö hupaya ngone uha ha huba o gomanga, hokä onangino utu yo do diai. O Buku i Tebitebini ma goronaka i tulihi, "O hoana ma nyawa gënanga yo muläenge yo lomo de' yokere, yo ho la de' yo selo mangale ya huba o gomanga." ⁸Ngone yakunua ha diai o hali-o hali i so safarune hokä önanga ya do diai utu. Hababu, önanga ya ribuhu monaoko de hange yo honenge o wange moi ma goronaka, karana yo diai gënanga. ⁹Ngone yakunua hi tai-taili ma Jou hokä önanga ya diai oka utu kahuruono, hi ädono önanga yo honenge yä tuduku o dodiha i biha-biha. ¹⁰Ngone yakunua ö ho ma liwolu; hokä önanga utu ya diai oka kahuruono, hi ädono önanga o Honenge ma Malaekat ya toma.

¹¹O hali gënanga mata-mata i dadi onangika mangale i dadi o dulada o nyawa ma homoa ika. De' mata-mata gënanga i tulihö mangale i dadi o ho hininga ngone ino. Hababu ngone öraha nënanga ho wango öraha ma bo bo bahaka.

¹²O nyawa wa mao wato ai diri i ma oko i bitumoka, kiani wo ma hi do diai; uha hi ädono ünanga wo tifa. ¹³O co coba ma hi getongo ria dodoto nia ohana, ganga o co coba biaha ya oha-ohanoka o nyawa. Ma' ma Jou Madutu wo setia ai jaji ika. Unanga aha wi ni mala ika ua Ria dodoto i ni coba i holoi de

nia kuata. Ma öraha Ria dodoto i ni tapālu o co coba, ünanga aha wi ni hi döaka o ngëkomo nginika mangale i dadi ni kuata hupaya Ria dodoto yakunu ni täna.

¹⁴Ma hababu gënanga, Roria dodoto ngohi ti ni ho hininga kiani ngini nio dohata o gomangika ma huba. ¹⁵Ngohi ti ni temo nginika hokä o nyawa yo so sawaro ika. Kiani ngini nia tibanga mahirete to ngohi ahi demo nënanga. ¹⁶Ma öraha hokere o angguru de ho temo tarima kasi ma Jou Madutu ika, ko i goungua gënanga i hi matoko ngone ka moi de o Kristus ai honenge ma goronaka? De ma öraha ngone ho ma ko ke regu o roti mangale ha olomo mata-mata, ko i goungua gënanga i hi matoko ngone ka moi de o Kristus ai röehe? ¹⁷Karena duga-duga naga moi o roti, de' ngone mata-mata ha olomo ka gënanga moi ma roti, ho ngone ho wöe-wöe nënanga i ma hi rupa o röehe moi.

¹⁸Abe ika ni ma hininga o Yahudi oka ma nyawa. Onanga yolomo o inomo i hi hubaka o hu huba ma ngi ma loku oka, naga o nyawa ka moi de o ngi gënanga. ¹⁹Okia ahi dungutu ngohi de gënanga? O gomanga ekola o inomo i hi niatoka o gomangika gënanga ka utu ö de koiwa to ëna ma mangarati. ²⁰Okia i hi niatoka o hu huba ma ngi oka o gomangika yakunua i hi huba ma Jou Madutu ika, duga-duga o womaha ma dorou ika. De' ngohi toluku ngini ni rimoi de o womaha ma dorou. ²¹Ngini i yakunua nia okere ma Jou ai angguru ma galahi, de' ka ma moi o womaha ma dorou ö ma angguru ma galahi. Ngini i yakunua ni olomo ma Jou ai mejaka, de' o womaha ma dorou ö ma mejaka. ²²Ekola ngone ho mau ha diai ma Jou ai hininga ya tohata? Bote ngone i holoï ho kuata de ma Jou?

²³O nyawa yato, "Okia dika ngone ho mau ngone i yakunu ho diai." I tiai! Ma' mata-mata ua ngone ho mau gënanga i baraguna. "Ngone i yakunu ho diai okia dika ngone ho mau" - ma' mata-mata ua ngone ho mau gënanga, ya momiki to ngone nanga wo wango. ²⁴O nyawa moi ö de uha yo manarama mangale manga diri mahirete ma utumu. O nyawa moi-moi kiani yo manarama mangale o nyawa ma homoa manga utumu.

²⁵Ngini i yakunu nia olomo okia dika ya huku-hukunu o hiode ma akeme ma paharoka. Borota ua nia tailako i hira, ngaro naga yo dubuho nia hininga ma dobote ma goronaka. ²⁶Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "O dunia nënanga de ma dolä mata-mata ganga to ma Jou."

²⁷Nako ngini i ni ahoko ni ōlomo o nyawa moi o Harani oka ua, de' ngini nia tarima manga go gahoko gënanga, ni ōlomo okia i ni hi döaka nginika. Borota ua nia tailako okia ino i böa o inomo gënanga, hupaya borota ua naga i yo dubuho nia hininga ma dobote ma goronaka. ²⁸Ma' nako naga i ni temo nginika, "O inomo nënanga i hi nia-niatoka o gomangika," uha nia ōlomo o inomo gënanga, karana nio hininga manga paralu o nyawa gënanga de' karana manga hininga ma dobote. ²⁹Ahi dungutu ngohi ti ngini ua nia hininga ma dobote, ma' o nyawa gënanga manga hininga ma dobote.

Marai oka naga yo leha, "Uwee, ya dodoa ngohi to lapahi kiani to hi batingi o nyawa ma homoa manga hininga ma dobote? ³⁰Nako ngohi tōlomo o inomo de ahi tarima kasi ma Jou Madutu ika, ya dodoa o nyawa kiani i hi hohedu ngohi de o inomo gënanga, ena ganga ngohi to tarima kasi oka mangale o inomo gënanga ma Jou Madutu ika?"

³¹Okia dika Ria dodoto nia diai - Ria dodoto ni ōlomo ekola Ria dodoto ni okere - nia diai mata-mata gënanga mangale ni wi hi mulia ma Jou Madutu. ³²Ni wango hoko gënanga ma rupa hi ädono Ria dodoto ni diai ua o hababu o nyawa ma homoa yo diai o baradoha; boteka önanga o Yahudi oka ma nyawa ekola o Yahudi oka ua ma nyawa, ekola ma Jou Madutu ai jemaat. ³³Ni wango hokä ngohi. Ngohi to hi dailako ta sanangi o nyawa mata-mata manga hininga hagala moi-moi ma goronaka, koiwa ma dungutu ahi diri ma paralu mahirete. Ahi dungutu ngohi ganga duga-duga hupaya önanga mata-mata yakunu yo halamati.

11 Nia niki to ngohi ahi dulada, hokä ngohi ö ta niki o Kristus ai dulada.

Mangale ya päke o häeke ma kokudu ma öraha yo puji

²Ngohi ti ni hi giriri ngini, hababu ngini hoko genangika ni hi hininga ngohi de' nia moteke o do dötoko ngohi ti ni hi döaka ngini ika. ³Ma' ngohi to igo ngini ni hi öriki o hali moi oli, ena gënanga yo dadi o häeke o nau-naurika ganga o Kristus; yo dadi o häeke o hekatika ganga o rokata, de' i dadi o häeke o Kristus ika ganga ma Jou Madutu. ⁴Nako o nauru wo ma tēngo ma öraha wo ma niata ekola ma öraha wo hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, ai häeke wa kokuduku, o nyawa gënanga wi hi kauku o Kristus. ⁵De'

nako o ngoheka mo ma tēngo ma öraha mo ma niata ekola ma öraha mo hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, de ma päke ua ami häeke ma kokudu, o ngoheka gēnanga mi hi kauku ami rokata wo dadi o häeke ami diri ika. Gēnanga ka i ma däene ma tero-tero o ngoheka gēnanga ami häeke ma kori oka. ⁶Hababu nako o ngoheka mo ma tēngo moluku ma päke ami häeke ma kokudu i holoi ya oa ami tadauru i guti oka. Ma' nako o ngoheka mo ma tēngo ya kori ami häeke ekola ya guti ami tadauru, munangika gēnanga o hi kauku moi. Hababu gēnanga i holoi ya oa münanga ma päke o häeke mo kokudu. ⁷O nau-nauru paralu ua ya päke o häeke ma kokudu, hababu ünanga o kahinä ma Jou Madutu ai dulada de' ai mulia. Ma' o ngoheka dadi kahinä o nau-nauru manga mulia, ⁸hababu o nau-nauru ya hi dadi ua o ngoheka ino, ma' o ngoheka ya hi dadi o naurino. ⁹O nau-nauru ko ya hi dadi ua mangale o ngoheka manga paralu, ma o ngoheka ya hi dadi mangale o nau-nauru manga paralu. ¹⁰Hababu gēnanga, mangale ya hi sanangi o malaekat-malaekat, o ngoheka mo ma tēngo kiani ma päke ami häeke ma kokudu hokä o nonako münanga ami rokata ai kuaha ma timi oka. ¹¹Ngaro hoko gēnanga ngone nanga wo wango ma goronaka hokä o Harani oka ma nyawa, o ngoheka mo ma oko mahirete ua, mo ma tingaka de o nauru, de' o nau-nauru ö wo ma oko mahirete ua, wo ma tingaka de o ngoheka. ¹²Karana ngaroka o ngoheka ma do di hiraka i mi hi dadi o naurino, ma' i paha de gēnanga o nau-nauru i ma kilau o ngoheka ino; de' hagala moi-moi ma Jou Madutu ino ma ahali.

¹³Abe ika Roria dodoto mahirete nia tibanga o hali nēnanga: Boteka ya oa o ngoheka mo ma tēngo mo ma niata ma Jou Madutu ika o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, de ma päke ua ami häeke ma kokudu? ¹⁴O nyawa yo wöe-wöe ino manga ga näko, ngini i ni dotokoka nako o nau-nauru manga tadauru i kurutu, gēnanga okia naga moi i kuranga i patutu. ¹⁵Ma' mangale o ngoheka, o tadauru i mi hi döakoka munangika mangale mo hi kokudu ami häeke de' ami tadauru i kurutu ganga ami mulia. ¹⁶Aa, nako naga yo mau i ma teke ributu mangale o hali nēnanga, ka moi dika ngohi yakunu to temo genangala ya oa ngone, ya oa ma Jou Madutu ai jemaat-jemaat ma homoahi, ma ngöe-ngöe gēnanga duga-duga ka moi to önanga manga biaha o jemaat ma goronaka gēnanga; ma homoa de gēnanga koiwa.

**Ma Jou wo hi tita o ngolomo de o ngokere i tebi-tebini
ma doomu**

¹⁷Mangale nenangohi, ngohi ti ni hi giriri ua ngini. Nia puji ma doomu ma hasili ma oa-oa ua, ma' ka i to torou. ¹⁸Ma do di hiraka ngohi to ihene, nia doomu-doomu ma goronaka naga ni regu-regu oka daha ni ma teke ributu. De' ngohi ta takihiri i hutulu de i lamoko o abari gënanga i tiai. ¹⁹I gongu kiani hoko gënanga i puda o gi tingaka nia hi dogoronaka, hupaya aha ha mäke o nagona o Harani oka ma dutu. ²⁰Ma' ma öraha ngini ni ma toomu, ngini nia diai gënanga ma Jou ua ai Ngołomo ma Debi-debini. ²¹Hababu ma öraha ni olomo, ngini moi-moi ni ma teke jai-jai ni ma lë nia inomo mahirete, hi ädono utu naga okia-kia ua i ma mäke, ma' ma homoa yä daluku. ²²Ya dodoa hoko gënanga? Tato bote Ria dodoto de nia tau? Ria dodoto yakunu ni olomo de' ni okere genangoka! Ekola Ria dodoto ni mau ni hi kauku ma Jou Madutu ai jemaat de' nia hi maleke o nyawa yo mo mihikini? Okia ngohi kiani to temo nginika? Kiani ngohi ti ni hi giriri ngini? Kowali! Ha kali-kali ngohi aha ti ni hi giriri ua ngini.

²³Hababu ngohi ti ni dotokoka ngini ika, gënanga ngohi ta tarima ma Jou ino mahirete: ma hutu gënanga ma öraha o Yesus, to ngone nanga Jou i wi diai o dorou, ünanga wa lë o roti, ²⁴de' unanga wo temo wo tarima kasi i böto ma Jou Madutu ika mangale o roti gënanga, ünanga wa bëla-bëlaka o roti gënanga de ai giama, daha wo temo, "Nënanga ahi röehe i hi lapahi oka mangale ngini. Nia diai nënanga mangale ni hi hininga ngohi." ²⁵Hoko gënanga oli yolomo ka de i böto, ünanga wa lë o angguru ma galahi daha wo temo, "O angguru nënanga ganga ma Jou Madutu ai jaji ma hungi, i hi tatapu oka de ahi awunu. Ni hi geto-getongo ngini nia okere nënanga, nia diai nënanga mangale ni hi hininga ngohi." ²⁶I gongu ni hi geto-getongo ngini nia olomo o roti de' nia okere o angguru nënanga, ngini ni hi abari ma Jou ai honenge, hi ädono ünanga wo böa.

²⁷Karana gënanga, o nyawa ya olomo ma Jou ai roti ekola ya okere ma Jou ai angguru de ma do dagi i patutua, o nyawa gënanga yo baradoha ma Jou ika wo hi huba oka ai röehe de' ai awunu. ²⁸Ho', o nyawa moi-moi kiani i hira ya tailako okahi manga diri, daha önanga yakunu yolomo o roti de' yokere o angguru gënanagá. ²⁹Hababu nako o nyawa yolomo o roti de'

yokere o angguru de ko i hi baraguna ika ua o ngōlomo i tebi-tebini gēnanga ma dulada de ma Jou ai rōehe, o nyawa gēnanga ya ōlomo de ya okere mangale ya tarima ma Jou Madutu ai hukumanga manga diri uku mahirete. ³⁰Hababu gēnanga manga ngōe nia hi dogoronaka ngini yo panyake de' ko i ma sika ua, de' naga ö yo honenge. ³¹Ma' nako ngone i holoi i hira ha tailako to ngone nanga diri, ma Jou Madutu aha wo na hukumua ngone. ³²Ma' nako ma Jou Madutu wo na hukumu ngone, ünanga aha wo na gohara ngone, hupaya ngone uha i na dāene o hukumanga ho ma ki niki de o dunia nēnanga.

³³Ma hababu gēnanga, ahi Roria dodoto nako ngini ni ma toomu mangale ni ōlomo ma Jou ai ngōlomo ma debi-debinoka, ngini kiani ni ma teke damä. ³⁴Nako naga ya hahini, ünanga kiani wōlomo i hira ai tau oka. Nako ngini ni hi baraguna o hali nēnanga, nia puji ma doomu-ma doomu aha i ni gao ua o hukumanga ma Jou Madutu ino nia diri ika mahirete. I ma korona o hali-o hali ma homoa, ngohi aha to hi tararono nginika, nako damä ngohi to böa.

Ma Jou Madutu ai Womaha ino ma ngongike

12 Orahā nēnanga i ma korona de o ngongike-o ngongike ma Jou Madutu ai Womaha i hi döaka. I ma korona gēnanga, ngohi to mau Ria dodoto ni hi öriki de ma diai oka. ²Nio hininga ma öraha ngini ni wi näko uahi ma Jou, ngini i ni tauru mangale nia niki o gomanga i mou-mou. ³Ngini kiani ni hi öriki o nyawa yä tuda ma Jou Madutu ai Womaha yo temo ua, "O Yesus wa mäke o lolai!" Hoko genangö o nyawa moi ua ö yakunu yo temo, "O Yesus o Jou!" nako o nyawa gēnanga yä tuda ua ma Jou Madutu ai Womaha.

⁴Naga i rupa-rupa o ngongike ma Jou Madutu ai Womaha ino, ma' mata-mata i ni hi döaka o Womaha ka moi. ⁵Naga i rupa-rupa o manarama mangale i wi leleani ma Jou, ma' o Jou i wi lö leleani gēnanga, o Jou ka wo ma tēngo dika! ⁶Naga i rupa-rupa ma datoro yo manarama ma Jou ai manarama, ma' wo hi döaka o buturungu mangale gēnanga o nyawa moi ika ganga ma Jou Madutu wo ma tēngo dika. ⁷Mangale nanga oa ngone mata-mata, ma Jou Madutu ai Womaha i manarama o nyawa a mo moi ika de ma datoro hara moi-hara moi. ⁸O nyawa moi ika, o Womaha gēnanga ya hi döaka yakunu mangale yo temo-temo de ma kuaha. Ma homoa ika o Womaha ka i ma dāene gēnanga ya

hi döaka yakunu i hi tararono mangale i hi ngahu mangale ma Jou Madutu. ⁹O Womaha ka moi gënanga dika ya hi döaka o nyawa moi ika yakunu ka biaha ua mangale i wi ngaku o Kristus ika; de ma homoa ika o Womaha gënanga ya hi döaka o kuaha mangale ya hi togumu o nyawa. ¹⁰O nyawa wo ma tēngo ika i wi hi döaka o kuaha mangale wo diai i hëra-hëranga de' ma homoa ika ya hi döaka o ngongike mangale i hi ngahu ma Jou Madutu ai datoro-ai datoro. Ma homoa ika oli o Womaha gënanga ya hi döaka yakunu mangale ya tingaka de' ya fara kiaka o ngongike ma Jou Madutu ai Womahino de' kiaka o Womahino ua. Naga ya hi döaka yakunu mangale yo temo-temo i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga, de' naga oli ya hi döaka yakunu mangale i hi tararono o demo ma mangarati gënanga. ¹¹Mata-mata gënanga ya manarama o Womaha ka moi dika gënanga; moi-moi o nyawa ya hi döaka o ngongike i tingaka i moteke o Womaha mahirete ma mau gënanga.

O röehe ma hidoku ma ngöe ma' o röehe moi dika

¹²O Kristus ganga hokä o nyawa nanga röehe; o röehe gënanga moi, ma' ma hidoku-hidoku i wöe. Mata-mata o hidoku gënanga, ngaroka i wöe, ma rupa ka o röehe moi. ¹³Hoko gënanga ö ngone mata-mata, ya oa o Yahudi oka ma nyawa ya oa o Yahudi oka ua ma nyawa, o go gilaongo ya oa o nyawa yo lo lapahi oka; ngone mata-mata i na ohikoka de o Womaha ka i ma däene gënanga, hupaya ngone i na hi dadi moi o Kristus ai röehe gënanga. Ngone mata-mata ö ha mao i na hi omanga o Womaha moi gënanga.

¹⁴Hababu o röehe gënanga mahirete i ma oko ua o hidoku moi oka dika ma' i wöe o hidoku-hidoku. ¹⁵Nako o lou i temo, "Ngohi ko o giamua, karana gënanga ngohi o röehino ua ma hidoku," gënanga koiwa ma mangarati o lou gënanga o röehino ua ma hidoku. ¹⁶De' nako o ngauku i temo, "Hababu ngohi o lako ua, ho ngohi o röehino ua ma hidoku," gënanga koiwa ma mangarati o ngauku gënanga o röehino ua ma hidoku. ¹⁷Ho hi ade o röehe i ngodumu gënanga i dadi o lako dika, sarakia o röehe gënanga yakunu i ma hihene? Ekola nako o röehe i ngodumu gënanga i dadi o ngauku dika, sarakia o röehe gënanga i ame? ¹⁸Ngone ha mäke ma Jou Madutu wo hi gogere o hidoku-hidoku nanga röehika gënanga. Moi-moi ma Jou Madutu wo hi gogere ma ngi oka i moteke ai mau. ¹⁹Nako mata-mata duga-

duga o röehe ma hidoku moi dika, kiaka ya hetongo o röehe?
²⁰Ho' i goungu naga o röehe ma hidoku ma ngöe, ma' o röehe duga-duga moi.

²¹Ma hababu gënanga, o lako yakunua i temo o giamika, "Ngohi to ni paralu ua ngona!" ekola o häeke i temo o Ūou ika, "Ngohi to ni paralu ua ngona!" ²²Ha idulu ha ino nanga röehe ma hidoku-hidoku ha pulono i bole gënanga, ngone duru ho paralu; ²³de' nanga röehe ma hidoku-hidoku ngone ha pulono hoko kia ua ma baraguna, gënanga doka o röehe ma hidoku-hidoku ngone ho hi döaka i holoi i lamoko ho hi baraguna. O röehe ma hidoku-hidoku ha mäke i karamatua, ko kiani ngone i holoi ho ho hininga. ²⁴O röehe ma hidoku-hidoku ha mäke i rahai i böto, i paralu ua ngone hö ho hininga. Ma Jou Madutu wa tatoroka to ngone nanga röehe hoko gënanga ma rupa hi ädono nanga röehe ma hidoku-hidoku i kuranga i ragane wo hi döaka i holoi i wöe ho hi baraguna. ²⁵De hoko gënanga o röehe gënanga i regu-regu ua; moi-moi o röehe ma hidoku i ma teke hininga moi de moi. ²⁶Nako o röehe o hidoku moi i hangihara, mata-mata o röehe ma hidoku ma homoa i hangihara dika; nako o röehe o hidoku moi i hi giriri, mata-mata o röehe ma hidoku ma homoa i ma ki niki i mörene.

²⁷Ria dodoto mata-mata ka ma moi ganga o Kristus ai röehe de' ngini ö moi-moi ganga o röehino ma hidoku. ²⁸Hoko genangoli o jemaat ma goronaka, ma Jou Madutu wo hi gogeroka o ngi mangale i rupa-rupa o nyawa: Ma do di hiraka o rasul-rasul; ma hinoto, o nabi-nabi, ma hange o guru-guru, daha önanga yo do diai i hëra-hëranga, aha ino önanga ya hi döaka o ngongike mangale ya hi togumu o nyawa, ekola mangale ya riwo o nyawa ma homoa, ekola mangale yo tuda-tuda, ekola mangale yo temo-temo de rupa-rupa o demo i ho hëra-hëranga. ²⁹Onanga mata-mata ua o rasul, ekola o nabi ekola o guru. Mata-mata ua to önanga manga kuaha mangale yo diai i hëra-hëranga, ³⁰ekola ya hi togumu o nyawa, ekola mangale yo temo de i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga, ekola mangale i hi guti mangale o demo-demo gënanga. ³¹Karana gënanga, kiani ngini ni hi dailako nia gou-goungu mangale nia mäke o ngongike-ngongike duru ma loku oka.

Ma' i paha nënanga ngohi ti ni hi matoko ngini ika o ngëkomo duru i rahai.

Mangale o dora

13 Ngaroka ngohi takunu to temo-temo de o nyawa ma demo i rupa-rupa, de ngaro oli de o malaekat ma demo, ma' ngohi tä dora ua o nyawa ma homoa, ahi demo-demo gënanga duga-duga ka ma ilingi i kuatile ma okia-kia ua ma mangarati. ²Ngaroka ngohi to sawaro to hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, de' to mangarati mata-mata o hali i lö luku-luku, de' to hi öriki hagala moi-moi de duru ti ngaku ma Jou Madutu ika hi ädono takunu ta diai o Ōoku i ma tururu, ma' ngohi tä dora ua o nyawa ma homoa, ngohi ko kia-kia ua ma mangarati! ³Ngaroka mata-mata to ngohi ahi arata, ta hi döakoka o mihikini ma nyawa ika, de' ngohi to hi lapahi ahi diri la ya harongo, ma' ngohi tä dora ua o nyawa ma homoa, mata-mata gënanga ka utu ö de koiwa ma baraguna.

⁴O nyawa yä dora-dora o nyawa ma homoa, yo sabari de' manga hininga i rahai. Unanga o hininga wä gogonua, wo ma hi ngaro-ngarokua, wo edengua. ⁵Unanga ai hininga i kurutile ua, wo tingkai ua, ünanga wa ributu ua o nyawa ma homoa mangale ya niki ai mau mahirete, ka de ma da taiti ua wo ngamo, de' wä gogonika ua o nyawa manga howono. ⁶O nyawa yä dora-dora o nyawa ma homoa, yo sanangua de o dorou, ünanga duga-duga wo sanangi de o oa-oa. ⁷Unanga wo täna wo himanga hagala moi-moi, de wo mau wo ngaku aha duru ma oa-oa o nyawa moi-moi ika; sarakia dika ma rupa ma goronaka o nyawa de manga doraka gënanga komaiwahi i hihanga manga nganono de' manga sabari yö damä hagala moi-moi.

⁸Komaiwahi aha naga ma öraha kiaka o nyawa i paralu ua i ma teke hininga. Oraha nënanga naga o nyawa yo sawaro i hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, ma' damä ünanga aha wo ma togumu wo hi ngahu o abari gënanga. Oraha nënanga naga yo sawaro yo temo-temo i rupa-rupa o demo ma goronaka i ho hëra-hëranga, ma' damä ünanga aha wo ma togumu wo temo o demo-demo gënanga ma goronaka. Oraha nënanga naga o nyawa i hi öriki o hali ma ngöe, ma' damä okia önanga i hi öriki gënanga aha ya wohangoka. ⁹Hababu, nanga sawaro ngone de' nanga buturungu ngone mangale ho hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, ka i ngodumuahi. ¹⁰Damä aha i böa ma öraha ma Jou Madutu wa diai mata-mata i ngodumu, de' i ngodumu-gnodumua gënanga aha i hihanga.

¹¹Ma öraha ngohi ka o ngohaka ma i tetekohi, ngohi to temo-temo hokä ngohaka ma i teteke, ngohi ahi ma määo hokä o ngohaka ma i teteke, de' ngohi ta tibanga hokä o ngohaka ma i teteke. Oraha nänanga ngohi to baluhoka, to ngohi ahi manarama o ngoha-ngohaka, ngohi ta umoka. ¹²Okia ngone ha mäke öraha nänanga ganga hokä o gurumini i ho ha nänere o kahinäka. Ma' damä ngone aha ha mäke gila-gila de ma diai. Oraha nänanga ngohi to hi orikuahi hagala mata-mata, ma' damä ngohi aha to hi öriki hagala mata-mata hokä i ma däene ma Jou Madutu wo hi öriki hagala mata-mata ya korona to ngohi ahi diri.

¹³Ho', mangale öraha nänanga naga o hali hange ngone kiani tatapu ha diai: o ngongaku, o nganono de' ho ma ko dora. Duru ma löku oka o gahumu hange gänanga, ganga ha dora o nyawa ma homoa.

**O hi tararono muruono naga mangale ma Jou Madutu ai
Womaha ma ngongike**

14 Ko kiani ngini ni hi dailako mangale niä dora o nyawa ma homoa. De' ni hi dailako oli, mangale nia tarima o ngongike-ngongike i ni hi döaka ma Jou Madutu ai Womaha, i holoi hongoli o da gakunu mangale ni hi ngahu ma Jou Madutu ai dato-datoro o nyawa ika. ²O nyawa yo temo-temo o demo i hëra-hëranga ma goronaka, o nyawa gänanga yo temo ua o nyawa ika; ünanga wo temo ma Jou Madutu ika. Ko moi ua naga o nyawa i mangarati okia ünanga wo temoka, hababu ma Jou Madutu ai Womaha i dadi hababu ünanga wo hi demo o hali-o hali duga-duga ma Jou Madutu wo hi öriki. ³I ki lioro ya ino o nyawa i hi ngahu-ngahu o abari ma Jou Madutu ino, i hi ngahu okali o nyawa ika; mangale ya hi kuata önanga, mangale ya hi döaka ya ha nauru onangika, de' mangale ya laru önanga. ⁴O nyawa yo temo-temo o demo i hëra-hëranga ma goronaka duga-duga i hi kuata manga diri mahirete dika, ma o nyawa i hi ngahu-ngahu o abari ma Jou Madutu ino ya riwo o jemaat yo dadi yo tagi manga himangoka.

⁵Hoko kia ma rahai nako Ria dodoto mata-mata ni akunu ni temo-temo de i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga. Ma' duruhe i rahai ganga nako Ria dodoto ni akunu ni hi ngahu ma Jou Madutu okia naga moi aha wa diai. Hababu o nyawa i hi ngahu-ngahu o abari ma Jou Madutu ino, i holoi yo amoko ngaro de

o nyawa yo temo-temo de o demo i hëra-hëranga; ma homoa de o hali gënanga nako o nyawa yo temo-temo i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga ma goronaka gënanga, yakunu i hi tararono okia i hi demoka gënanga, hupaya o jemaat mata-mata ya mäke ma faidä. ⁶Ho hi ade nako ngohi ta ika nginika de' ngohi to temo-temo i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga ma goronaka, okia ma utumu gënanga mangale ngini? Ka ma huhutulö de koiwa ma utumu! Ma homoa o hali de gënanga, nako ngohi to hi matoko o demo moi ma Jou Madutu ino, ekola ngohi to hi tararono okia naga moi mangale ma Jou Madutu, ekola ngohi to hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, ekola ngohi to dotoko.

⁷O musik ma pakakaha ka ma huhutulö de koiwa ma jiwa, hokä o sulingi de' o hitar, nako ma not-not ho dubukua ho hi gogule de ma diai, sarakia o nyawa i hi öriki ma lugo okia i hi gogule? ⁸Moi ohi ma nonako ma homoa: Nako o trompet ya wuwu yo habaranga, o nagona aha i ma hi diai mangale yo kudoti? ⁹Hoko genangoli de nia da gakunu mangale ni temo-temo de o demo i rupa-rupa i hö hëra-hëranga. Nako Ria dodoto ni akunu ni hi demo o demo-demo gënanga de ko ma diai ua, ko moi ua ö o nyawa yakunu i mangarati okia Ria dodoto no temoka. Ani demo-demo gënanga aha i hihanga koiwa ma dö dogumu. ¹⁰O duniaka nënanga naga hoko gënanga ma ngöe o bahasa, ma' ka moi ö de koiwa o demo-demo gënanga yo ngohamua o mangarati. ¹¹Ma' nako ngohi to ma mangarati ua bahasa o nyawa wo ma têngo wo hi demo, o nyawa wo hi demo-demo bahasa gënanga ma rupa o nyawa ma poretino ngohino; hoko genangö ngohi unangika. ¹²Mangale ngini mahirete, ngohi to hi öriki ngini nio nahihu duru nia mäke o ngongike-ngongike ma Jou Madutu ai Womahino. Ma' duru ma Ioku oka, kiani ngini ni ma hiaha mangale nia päke o kuata niä riwo o jemaat yo dadi yo tagi manga himangika.

¹³Hababu gënanga o nyawa yo temo-temo o demo i hëra-hëranga ma goronaka, kiani yo gahoko ma Jou Madutu ika hupaya unangino ö wa hi döaka mangale yakunu i hi tararono okia i hi demoka gënanga. ¹⁴Hababu nako ngohi to ma niata de o demo i hëra-hëranga, to ngohi ahi womaha i goungu i ma niata, ma' ahi dibanga ngohi i manaramua. ¹⁵Ho', ngohi ko kiani okia to diai? Nënanga ngohi aha ta diai: Ngohi aha to ma niata de to ngohi ahi womaha, ma' ngohi aha to ma niatö de to ngohi ahi dibanga. Ngohi aha to nyanyi de to ngohi

ahi womaha, ma' ngohi to mau to nyanyi ö de to ngohi ahi dibanga. ¹⁶Hababu nako Ria dodoto ni temo tarima kasi ma Jou Madutu ika de nia womaha dika, de' naga o nyawa ma homoa i mangarati ua o demo i hëra-hëranga ma Jou Madutu ai Womahino gënanga, o nyawa gënanga wakunua wo temo, "Ngohi to hi goungu" ani niata sukur gënanga; karena ünanga wo hi örikua okia Ria dodoto no temoka. ¹⁷Ngaroka nia niata tarima kasi ma Jou ika gënanga duru ko ha rahai, ma' o niata gënanga ka utu ö de koiwa ma baraguna o nyawa ma homoa ika.

¹⁸Ngohi to tarima kasi ma Jou Madutu ika, hababu ngohi mahirete takunu to temo-temo i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga ma goronaka, to holoi ngaro de Ria dodoto mata-mata. ¹⁹Ma', o doomu-doomu ma hi dogoronaka mangale i wi huba ma Jou, ngohi i holoi to igo ta päke o demo motoa yakunu o nyawa i mangarati, de ta päke o demo i ribu-ribuhu i hëra-hëranga ma goronaka de o nyawa i mangarati ua. Ngohi i holoi to igo hoko gënanga hupaya ngohi takunu tä dotoko o nyawa.

²⁰Roria dodoto! Uha nia tibanga hokä o ngoha-ngohaka. O hali ma dorou ma goronaka, kiani ngini tatapu hokä o ngohaka ma i teteke. Ma' nia dibanga ma goronaka, kiani ngini ni dadi o nyawa yo baluhoka. ²¹O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihhi hoko nënanga,

"O Jou wo temo, 'De o do dohanga o nyawa yo temo
de o bahasa ma homoa ino,
ngohi aha ta temo ahi umatika nënanga.

I goungu de o do dohanga o nyawa ma homoa ino, ngohi aha
ta temo ahi umatika;

ngaro hoko gënanga, önanga yoluku yo ihene ahi demo.' "

²²Ho' o ngongike mangale yo temo-temo de i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga ganga hokä o nonako mangale o nyawa yo ngaku-ngakua, i goungua o nyawa yo ngaku-ngaku. De' o ngongike mangale i hi ngahu ma Jou Madutu ai datoro o nyawa ika ganga o nonako mangale o nyawa yo ngaku-ngaku, ko i goungua o nyawa yo ngaku-ngaku ua. ²³Karena gënanga, nako ho hi ade o jemaat manga doomu ma goronaka, o jemaat mata-mata yo temo-temo i rupa-rupa o demo i hëra-hëranga ma goronaka, daha yo böa o nyawa ya muruono naga ma poretino, ekola o Harani oka ua ma nyawa, done o nyawa gënanga aha yato bote ngini i ni togohangoka mata-mata! ²⁴Ma' nako Ria dodoto mata-mata ni hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, daha wo böa

o nyawa wo ma tēngo o Harani oka ua ekola o nyawa wo ma tēngo ma poretino, done o hali-o hali ni hi ngahu Ria dodoto mata-mata aha i hi matoko manga baradoha o nyawa gēnanga de' ya diai ünanga aha wa mǎo ai baradoha. ²⁵O hali-o hali i iu-iunu ai hininga ma goronaka aha i hi matoko, hi ädono ünanga aha wo hi tipoko uku ai diri daha wi huba ma Jou Madutu. Ünanga aha wo ngaku, i gou-goungu ma Jou Madutu naga ngini nia hi dogoronaka.

O datoro o jemaat ma goronaka

²⁶Ho', o Roria dodoto, okia ma mangarati gēnanga? Nako ngini ni ma toomu mangale ni wi huba ma Jou, naga yo nyanyi, naga yo dotoko, naga i hi ngahu okia naga moi ma Jou Madutu ino, naga yo temo-temo de o demo i hēra-hēranga ma goronaka, de' naga i hi tararono okia i hi demo-demoka gēnanga. Ma' mata-mata gēnanga kiani nia diai mangale ya dotoko de' mangale o oa mata-mata. ²⁷Nako naga yo mau yo temo-temo o demo i hēra-hēranga ma goronaka, kiani ya hinoto ekola duruke yo wōe o nyawa ya ruange dika i ma ka walimi. De' kiani naga i hi tararono okia i hi demoka o nyawa i hi o ade-ade oka gēnanga. ²⁸Nako moi ua yakunu i hi tararono, o nyawa yo temo-temo o demo i hēra-hēranga ma goronaka gēnanga, kiani i ma ri rīdi o doomu ma goronaka gēnanga. Ma'ā ika önanga yo temo-temo manga hininga ma goronaka dika ma Jou Madutu ika. ²⁹O nyawa ya hinoto ekola ya ruange de manga abari oka ma Jou Madutu ino kiani i hi ngahu o abari gēnanga ma homoa ka ya tiba-tibangohi okia yo temo gēnanga. ³⁰Ma' nako ho hi ade o abari ma Jou Madutu ino i böa o nyawa ma homoa ika wo ma tēngo wo gogeruku o doomu oka gēnanga, o nyawa ma go giriaka yo temo-temo, kiani i ma togumu. ³¹De ma do dagi hoko gēnanga, o Roria dodoto mata-mata, moi i paha moi yakunu ni hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino; hupaya mata-mata yakunu nia tarima o do dōtoko de' i dadi i holoi ni ngaku. ³²O ngongike o Womahino mangale i hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, yakunu yo göana i hi do diai o nyawa i hi ngahu-ngahu o abari gēnanga. ³³Ma Jou Madutu ganga ma Jou Madutu aha wo igo ma datoro i rahai; ünanga ma Jou Madutu i goungua wo igo i ro ruae ika.

Hokä i dadi ma Jou Madutu ai jemaat ma goronaka mata-mata, ³⁴o ngoheka kiani i ma ri rīdi ma öraha o jemaat i ma

toomu. Onanga yakunua yo temo-temo. Onanga yakunua ya sö o tutuda; gënanga i ma moteke de o agama ma tita. ³⁵Nako önanga yo mau i hi öriki okia naga moi, önanga kiani yo leha gënanga manga rokatika o tau oka. Duru o maleke nako o ngoheka mo ma têngo mo temo-temo o jemaat ma doomu ma goronaka.

³⁶Boteka ma Jou Madutu ai demo i böa ngini ino? Ekola duga-duga nginika dika o demo gënanga i hi ngahu? ³⁷Nako naga o nyawa i mào to önanga manga ngongike mangale i hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, ekola ünanga ai ngongike ma homoa ma Jou Madutu ai Womahino o nyawa gënanga kiani wo hi öriki okia ngohi to tulihhi nënanga ganga o pareta ma Jou ino. ³⁸Ma' nako naga ya tarima ua nënanga, uha nia lega ika önanga.

³⁹Hababu gënanga, o Roria dodoto, ni ma hiaha mangale ni hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino, ma' uha nia duhunu o nyawa yo mau yo temo-temo i rupa-rupa o demo i ho hëra-hërange ma goronaka. ⁴⁰Ma' mata-mata kiani nia diai de' ma datoro, de ya oa.

Mangale o Kristus i wi hi wango oka oli o honengino

15 De' oraha nënanga, Roria dodoto, ngohi to mau ngini nio hininga oli o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino ngohi ti ni hi ngahu oka nginika kahuruonika. Ngini nia tarima, de' ni wi ngaku o Kristus ika karana o Abari ma Oa gënanga. ²Nako ngini nia so sö i bitumu okia ngohi to hi ngahu oka gënanga, done o Abari ma Oa gënanga i ni hi halamati ngini; sowali ua nako ria dodoto ni ngaku de koiwa ma mangarati.

³Okia ngohi ti ni hi ngahu o Roria dodotika nagala ngohi ö ta tarimaka. Duruhe ma loku oka, hokä i tulihhi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, ngohi ti ni hi ngahu nginika o Kristus wo honenge karana to ngone nanga baradoha; ⁴de ünanga i wi lungunoka, ma' o wange hange i paha i wi hi wango okali. Genangö i tulihhi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka. ⁵Ngohi ö ti ni hi ngahu nginika o Kristus i wi hi wango okali gënanga wo ma hi matoko ö ai diri o Petrus ika, daha ino o rasul ya ngimoi de ya hinoto ika. ⁶I paha gënanga ünanga wo ma hi matoko oli ai diri ka ma moi i wi ni nika ya ratuhu motoa i holoi ika. Yo wöe-wöe o nyawa gënanga ka yo wangohi öraha nënanga, duga-duga o nyawa ya muruono naga yo honengoka. ⁷I paha gënanga, o

Kristus wo ma hi matokoli ai diri o Yakobus ika de' aha o rasul ika mata-mata.

⁸Duru ma bo bo bahaka, ünanga wo ma hi matoko ai diri ngohi ino ö - ngohi hokä o ngohaka i ma kilau ma öraha uahi! ⁹Ngohi nagala ma Jou ai rasul duru to poluluku. Ngohi i patutua i hi hetongo o rasul, hababu ngohi ta aniayaka ma Jou Madutu ai jemaat. ¹⁰Ma' karana ai dora ma Jou Madutu ngohi to dadi hokä öraha nänanga naga. De' ka parahaja ua ma Jou Madutu wo hi hi apongo ngohi. De ka ngohila to manarama i holoi to hauku de ngaro o rasul mata-mata ma homoa. Ma' genanga to ngohi ua ahi manarama; gänanga ma Jou Madutu ai dora ma manarama de' i ma ki niki wo manarama de ngohi. ¹¹Ho', o nagona ino ö ngini nia tarima o Abari ma Oa gänanga - bote gänanga ngohi ino, ekola o rasul-rasul ma homoa ino - gänanga i dadi ua o hababu. Duruhe ma loku oka ganga, ngomi mi hi ngahu o Abari ma Oa gänanga, de' Ria dodoto nia ngaku.

Mangale o nyawa yo honengoka de yo wangokali

¹²Nako ngomi mi hi ngahu gänanga o Kristus ganga wo honengoka de wo momikoli, ya dodoa naga nia hi dogoronaka yo temo o nyawa yo hone-honenge aha yo wango oka ua oli? ¹³Nako i tiai o nyawa yo hone-honenge aha yo wango oka ua oli, gänanga ma mangarati o Kristus ö wo honengoka de wo momikoka ua. ¹⁴De' nako ho hi ade o Kristus wo honenge de wo wangoka ua, okia-kia ua naga ma baraguna okia naga ngomi mi hi ngahu, de' koiwali naga ma baraguna ti ngini nia ngongaku, hababu nia ngongaku gänanga okia-kia ua to enanga ma hohole. ¹⁵I holoi de gänanga i nyata ngomi mi elu-eluku mangale ma Jou Madutu, hababu ngomi mi hi ngahu o Kristus wo honengoka ma ma Jou Madutu wi hi momikokali, ena hioko ma Jou Madutu wi hi wangoka ua ünanga - nako i goungu i tiai o nyawa yo honengoka de yo wangoka ua! ¹⁶Hababu nako o nyawa yo hone-honenge ya hi wango oka ua, o Kristus ö wo honengoka de i wi hi wangoka ua. ¹⁷De' nako o Kristus i wi hi wango oka ua done nia ngongaku duga-duga o hayali mä rë rë; gänanga ma mangarati ngini ka o baradoha ma goronakahi de' ka utu ö de koiwa nia nganono. ¹⁸Gänanga ma mangarati oli o Harani oka ma nyawa yo hone-honengoka, to önanga ö koiwa manga ngo nganono. ¹⁹Nako to ngone nanga nganono o Kristus ika ma batingi ka to ngone nanga wo wango o duniaka nänanga dika,

done o umati o nyawa o duniaka nēnanga mata-mata, ngonela duru ho bodito!

²⁰Ma' i nyata o Kristus wo honenge de wo wangokali. Nenangala i dadi o ro riwo o nyawa yo hone-honengoka aha ya hi wango okali. ²¹Hababu o honenge i wohama o dunia ma goronaka wa diai o nyawa wo ma tēngo, hoko genangō yo honengoka de yo wangokali ya hi döaka o nyawa ika de wa diai o nyawa wo ma tēngo oli. ²²Hokä sarakia o nyawa mata-mata yo honenge karana o rimoi de o Adam, hoko genangō mata-mata aha ya hi wango karana o rimoi de o Kristus. ²³Ma' moi-moi aha ya hi wango i moteke o hidoku: ma do di hiraka o Kristus; damä ma duru ino ma öraha ünanga wo böa oli, ya niki o hidoku o nyawa i wohama to ma Kristus ai nyawa ma dutu. ²⁴I paha gēnanga i dadi o kiamati. Ma öraha gēnanga o Kristus wa pareta hagala o po pareta, hagala o kuaha de' hagala o kuata; daha ünanga aha wo hi lapahi ai kuaha hokä o koano, ma Jou Madutu ika, to ngone nanga Ama. ²⁵O Kristus kiani gilagila wo pareta hi ädono ma Jou Madutu wa diai o Kristus ai haturu mata-mata i wi hi gihene o Kristus ika. ²⁶O haturu duru ma bo baha aha wa utumu ganga o honenge. ²⁷O Buku i Tebitebini ma goronaka i tulihiko hoko nēnanga, "Ma Jou Madutu wa diai oka hagala moi-moi i wi hi gihene unangika." De ma diai ma dungutu de "hagala moi-moi" gēnanga yo ngohamua ma Jou Madutu mahirete, wa diai hagala moi-moi gēnanga i wi hi gihene o Kristus ika. ²⁸Ma' i paha mata-mata wa utumoka o Kristus ai pareta ma timi oka, ma ünanga mahirete ena gēnanga ma Jou Madutu ai Ngohaka, aha wo ma hi kauku ai diri ma Jou Madutu ika, wa diai oka hagala mata-mata i wi hi gihene unangika. Ma Jou Madutu mahirete ö aha wa pareta mata-mata.

²⁹Nako o nyawa yo hone-honenge ya hi wango oka ua oli, ya dodoa naga o nyawa yä ohiki mangale o nyawa yo hone-honenge? Okia mangale önanga yo diai o hali gēnanga? Nako i gongu o nyawa yo hone-honenge ka utu ö de koiwa aha ya hi wango okali, mangale okia önanga yo diai o hali gēnanga? ³⁰De' mi dodoali ngomi mi mau mio himanga o huha öraha ma hi getongo? ³¹O Roria dodoto! O wange ma hi getongo ngohi ta täna o hangihara karana ngohi ahi hininga i lamoko mangale nia wo wango hababu ngini ni ngaku oka o Kristus Yesus ika, to ngone nanga Jou. ³²Nako gēnanga duga-duga o nyawaka de ya ino dika, okia ma utumu ngohi ino mangale to manarama

ma hauku ma tero-tero ta lawani o aiwani i ho hatera, o Efesus ma bereraka nēnanga? Nako i gongu o nyawa yo honengoka yo momikoka ua, aa, i holoi ya oa ngone ha niki o demo hiade nēnanga: “Nia ino ngone holomo de hokere de’ ho ma hi so sanangi, hababu yarehe ngone aha ö ho honenge.”

³³Uha i ni tipu! O dodiawo i to torou ya dadi dorou, o hininga ma biaha ma oa-oa. ³⁴Ni ma mǎo öraha nēnanga, de’ uhali ni diai o baradoha. Duru de ma diai ngini kiani i ni mǎleke, hababu nia hi dogoronaka naga i wi näko uahi ma Jou Madutu.

O nyawa yo honengoka de yo wangoli manga röehe

³⁵Marai naga yo leha, “Sarakia ë, o nyawa yo hone-honenge ya hi wango okali? O röehe sarakia ë ya hi döaka onangika, ya hi wangoka oli önanga i paha ino?” ³⁶Duru ka nia bodo! Nako Ria dodoto ni datomo o gihihhi o tonaka ma goronaka, o gihihhi gēnanga aha i wango ua, nako o gihihhi gēnanga i hira i honengua. ³⁷De’ o gihihhi Ria dodoto na datomo o tonaka ma goronaka gēnanga – marai o pine ma gihihhi ekola o gihihhi ma homoa – gēnanga ganga o gihihhi ma mui dika, i do dato-datomo ko mata-mata ua damǎ aha i wango. ³⁸Ma Jou Madutu mahirete aha wo hi döaka o gihihhi ka gēnanga ma rupa, i moteke ai lo legaka ya oa mangale i dato-datomo gēnanga. Mangale moi-moi ma rupa o gihihhi, ma Jou Madutu wo hi döaka ma rupa i dato-datomo moi-moi.

³⁹O do dadi-do dadi ma röehe de ma jiwaka mata-mata ua i ma ka däene. O nyawa to ēnanga ma röehe hara moi, o aiwani-aiwani to enangö ma röehe hara moi oli; o totaleo-o totaleo ma röehe hara moi okali, de’ o nawoko-o nawoko hara moi okali ma röehe.

⁴⁰Hoko gēnanga oli de o do dadi-do dadi o dihangoka de’ o do dadi o duniaka. O do dadi-do dadi o dihangoka moi-moi to ēnanga ma karamata mahirete, de’ o do dadi-do dadi o duniaka ö hoko gēnanga oli. ⁴¹O wange ma hailoa i ma howono de o mede ma hailoa. O murumu-o murumu ö to ēnanga ma mulia mahirete. O murumu dika gēnanga moi-moi ö i ma ko ko howono ma mulia.

⁴²Damǎ hoko gēnanga ma hali de o nyawa yo hone-honengoka ya hi wango oka oli. O röehe o lungunoka gēnanga ganga o röehe yakunu i mǎla, ma’ o röehe i hi wango oka oli, ganga

o röehe i yakunua i wedere. ⁴³Ma öraha o röehe gënanga ya lungunoka, o röehe gënanga i torou de i bole; ma' ma öraha ënanga i hi wango oka oli, ënanga ganga o röehe i rahai de' i kuata. ⁴⁴Ma' oraha ya lungunoka, o röehe gënanga o röehe o dunia ino; ma' i paha i wango oka oli, o röehe gënanga o röehe ma Jou Madutu ai Womaha i hi döaka. Naga o röehe o dunia ino, naga ö o röehe ma Jou Madutu ino. ⁴⁵O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulih hoko nënanga, "O nyawa ma do di hiraka, ena gënanga o Adam, wo dadi o do dadi i wango-wango," ma' o Adam ma bo bahaka ganga o Womaha i hi döaka o ngango. ⁴⁶I böa i holoi i hira ganga o röehe, o rohani ua. O rohani i böa i turu ino. ⁴⁷O Adam wo hira-hira i wi hi dadi o tonakino, ma' o Adam ma hinotoka ai ahali o horoga uku. ⁴⁸O nyawa o dunia ino nënanga ganga hokä o Adam wo hira-hira, i wi hi dadi o tonakino, ma' o horoga ma nyawa ganga hokä ünanga wo böa-böa o horoga uku. ⁴⁹Hokä sarakia ngone öraha nënanga ganga hokä o Adam i wi hi da dadi o tonakino, ma damä ngone aha ho dadi hokä ünanga o horoga uku gënanga.

⁵⁰Ahi dungutu ngohi, o Roria dodoto, ena gënanga: o röehe i hi dadi o awunu de' o akemino, yakunua i wohama ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi ika; de' o röehe yakunu i honenge i yakunua i dadi i kakali.

⁵¹Nio ho hininga o rahasia nënanga: Mata-mata ua ngone aha ho honenge, ma' ngone mata-mata aha i na ngali. ⁵²O hali gënanga aha i todokanino i dadi ho lako dadawi, ma öraha o trompet ya wuwu duruhe ma bo bahaka. Hababu ma öraha yo ihene o trompet ma ilingi gënanga, o nyawa yo honengoka aha ya hi wango oka oli de o röehe i ko kakali, de' ngone mata-mata aha i na ngali. ⁵³To ngone nanga röehe yakunu i honenge nënanga, kiani i tagali de o röehe i yakunua i honenge, de' o röehe o dunia ino kiani ya tagali de o röehe o horoga uku. ⁵⁴Nako o röehe yakunu i honenge ya tagali oka de o röehe yakunua i honenge, de' o röehe o dunia ino ya tagali oka de o röehe o horoga uku, öraha gënanga dahao i dadi okia i tulihoka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, "O honenge i ho hihangoka; o utumu yadonoka!"

⁵⁵ "Hei, honenge, kiaka ani utumu?

Hei honenge, kiaka ani biha?"

⁵⁶O honenge ma biha ena gënanga o baradoha, de' o baradoha ma kuaha i hi dagi ya niki o agama ma tita. ⁵⁷Ma' sukur ma Jou

Madutu ika; ünanga wo na hi döakoka ngone ino o utumu i ma niki o Yesus Kristus to ngone nanga Jou!

⁵⁸Hababu gënanga, o Roria dodoto ti ni ho hininga, kiani ngini ni kuata de' ni bitumu. Ni manarama hoko genangika mangale ma Jou de nia gou-goungu, hababu ngini ni hi öriki mata-mata ngini nia mo manaramoka mangale ma Jou, aha ka parahaja ua.

O ro riwo mangale i ma hi ko ka Harani oka ma nyawa

16 Orahā nēnanga mangale o tiwi ngini ni mau nia hi riwo ni ma hi ko ka Harani oka ika, ngohi ti ni hi behehongo hupaya ngini nia diai i ma moteke o hi dumutu ngohi to hi döakoka o jemaat-jemaat ika o Galatia ma daera oka. ²O wange ma hira o minggu ma hi getongo, kiani Ria dodoto mata-mata nia tingaka o tiwi, moi-moi i moteke de nia ma mäke. Nia gogono o tiwi gënanga hi ädono ngohi to böa, hupaya ma öraha gënanga i paralu oka ua nia toomu. ³Damä nako ngohi to böa, ngohi aha ta huloko o nyawa ngini ni rimoi oka. Ngohi aha ta hi döaka onangika o hurata ma ngongotaka, hupaya önanga yao o ro riwo ma tiwi gënanga o Yerusalem ika. ⁴De' nako nia pulono ka ya oa ngohi ö toiki de de önanga, de ngohi aha toiki mi ma ki niki de önanga.

O Paulus ai mau wa tailako o jemaat-jemaat

⁵Ngohi aha ti ni tailako ngini nako ta tilakuroka o Makedonia, hababu ngohi ahi mau ta tilakuru dokengika. ⁶I yakunu i dadi ngohi aha to gogerohi jai-jai de de ngini, done ho du ma mäta ma öraha ma dekana. I paha gënanga ngini yakunu ni hi riwo ngohi to hi gila-gila ahi do dagi o ngi moi ikali. ⁷Ngohi toluku ti ni tailako ngini iti to tulu ika dika. Nako ma Jou wo hi hi gumala, ngohi to igo to gogere utu i tedekana de de ngini.

⁸Orahā gënanga ngohi aha to gogere nenangoka o Efesus ma bereraka, hi ädono o Pentakosta ma wange. ⁹Orahā ma

ngöe nenangoka dau mangale o manarama-manarama i fo faidä, ngaroka o nyawa manga ngöe ö ya lawani.

¹⁰Nako o Timotius wa ika, ni wi tarima ünanga ni hi do diai hupaya ünanga wa mao wo sanangi nia hi dogoronaka, hababu ünanga hokä ngohi oli wo manarama mangale ma Jou. ¹¹Uha hi ädono naga i wi hi kauku ünanga. Ni wi riwo ünanga hupaya ünanga wakunu wo hi gila-gila ai do dagi wo ma ki lioro ngohi ino de ai halamati, hababu ngohi ti damä ai böa de o roria dodoto ma homoa.

¹²Mangale to ngone nanga ria dodoto o Apolos, ma muruono naga i böto ngohi ti temoka ünanga, hupaya ünanga i ma ki niki de o roria dodoto ma homoa yoiki i ni tailako ngini. Ma' unanga wa mao wo ngaku uahi ünanga kiani woiki öraha nänanga. Ma' damä nako naga o öraha, marai ünanga aha wa ika.

O hurata ma hi bo baha

¹³Kiani ngini ni ma hi do diai de ni bitumu nia ngango ma goronaka, hokä o Harani oka ma nyawa. Ni diai okia naga ni barani de' i dadi ni kuata. ¹⁴Mata-mata ngini nia diai, nia diai de o dora.

¹⁵Ria dodoto marai ni wi näko o Stefanus de ai tau ma doḷa; önanga ma do di hiraka yo dadi Harani o Akhaya ma bereraka. Onanga de manga hininga ma gahumu yo manarama i hi lamoko mangale ya leleani ma Jou Madutu ai umati. ¹⁶Ngohi ti ni hi titila de ta gou-goungu hupaya ngini nia niki o nyawa hokä hoko gänanga manga tutuda, de ika o nyawa ma homoahi i ma teke manarama moi de yo leleani i ma ki niki önanga.

¹⁷Ngohi to sanangi mangale manga böa o Stefanus, o Fortunatus de' o Akhaikus. Onanga ma tero-tero ngini nia dagali ngohi ino. ¹⁸Onanga ya diai oka to ngohi ahi hininga i dadi i mörene, hoko genangö önanga ya mörene nia hininga. O nyawa hoko gänanga kiani nia horomati.

¹⁹O jemaat-jemaat o Asia ma daera oka i hi dingoto to önanga manga tabea ngini ika. O Akwila de' o ngo Priskila de o jemaat i ma to toomu to önanga manga tau oka onangö i hi dingoto o Harani oka ma tabea ko ha giria. ²⁰Mata-mata ria dodoto nenangoka i hi dingoto manga tabea nginika.

Ni ma teke tabea hokä o ria dodoto o Harani oka.

²¹Nenangoka ngohi to dogo ahi tabea ngohi mahirete ta tulihi:
Ahi tabea ngohi oka, o Paulus.

²²O nyawa i wi hininga ua ma Jou, māa ika ünanga wa mäke o lolai!

Maranatha – to ngomi mia Jou, wo böa!

²³Tanu ma Jou Yesus wi ni hi barakati Ria dodoto.

²⁴O dora i ni to moteke Ria dodotika mata-mata ika ni ro rimoi de o Kristus Yesus.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA MA HINOTOKA

O JEMAAT IKA

O KORINTUS MA BERERAKA

MA NGONGOTAKA

O Paulus ai hurata ma hinotoka o Korintus ma jemaat ika i tulihi ma öraha i huhu manga do dohanga ma goronaka o Paulus de o jemaat gënanga. Naga o jemaat ino ma nyawa gënanga ma rupa i wi lawani de ma kuata o Paulus, ma' o Paulus wa hi dumutu ünanga duru wo igo i ma teke oa-oa. Unanga wa hi matoko ai mörene ma öraha o hali gënanga i dadi.

O hidoku ma hira o hurata nënanga ma goronaka, o Paulus wa hohe mangale manga do dohanga de o jemaat Korintus. Unanga wa hi tararono genangoka ya dodoa ho ünanga wa hi daaere de ma kuata manga lo lawani de' manga hohedu ai dirika ya diai oka o jemaat gënanga. Wo hi ngahu i böto o hali gënanga, ünanga gila-gila wo hi matoko ai mörene ai hi daaere ma buturungu gënanga i hi hasiloka o toba de' yo hininga moi. Ahaö ünanga wa hi garo la jemaat gënanga yo toomu o ro riwo mangale yä riwo o Harani oka ma nyawa yo wango de ma kuranga o Yudea ma bereraka. Ma hidoku-hidoku ma bo baha o Paulus wo hi himanga wo ma demo ai diri mangale pangkati hokä o rasul o nyawa ya muruono naga ika o Korintus oka i ma mao manga diri mahirete o rasul ma dutu, de' i wi pulono o Paulus hokä o rasul ma dutua.

Ma dolā

Ma do di hira 1:1-11

O Paulus de' jemaat o Korintus ma bereraka 1:12-7:16

*O ro riwo mangale o Harani oka ma nyawa
o Yudeaka 8:1-9:15*

O Paulus wo ma demo mangale ai kuaha hokä

o rasul 10:1-13:10

Ma bo baha 13:11-14

1 Roria dodoto ma Jou Madutu ai jemaat o Korintus oka de' mata-mata ma Jou Madutu ai umati o Akhaya ma daera mata-mata ika.

Ngohi, o Paulus, o Yesus Kristus ai rasul wo hi goraka i moteke ai mau ma Jou Madutu, mi ma niki de to ngone nanga ria dodoto o Timotius, ²to nganono tanu ma Jou Madutu to ngone nanga Ama de o Jou Yesus Kristus wi ni hi döaka o barakati de' o lolä ngini ika.

O Paulus wo sukur ma Jou Madutu ika

³O puji ma Jou Madutu, o Ama to ngone nanga Jou Yesus Kristus ino. Unanga o Ama ai hininga duru ma oa-oa de' unanga ma Jou Madutu wo hi döa-döaka o hininga ma kuata o nyawa ika. ⁴Unanga wo hi kuata to ngomi mia hininga o huha ma hi geto-getongo ma goronaka ngomi mia ohana, la de o kuata ngomi mia tarima ma Jou Madutu ino gënanga, ngomi ö yakunu mia hi kuata manga hininga o nyawa mata-mata o huha ma goronaka. ⁵O hangihara-o hangihara wa oha-ohana o Kristus ma ngöe oka ngomi ö mia ohana. De' mangale o Kristus oli, to ngomi mia hininga duru i hi kuata. ⁶Nako ngomi mia ohana o huha, ganga gënanga mangale ya kuata nia hininga, karana nia halamati. Nako to ngomi mia hininga i kuatoka, ti ngini ö ma i moteke i kuata hi ädono ngini ni dadi ni barani o huha ma goronaka hokä ngomi ö mia tagongoka. ⁷Ngomi mi ngaku hoko genangika de' mi dodoto ua mangale Ria dodoto, hababu ngomi mi hi öriki ngini ö nia tagongo o hangihara de de ngomi. De' karana gënanga ngini ö i ni hi kuata ho ma ki niki de de ngomi.

⁸Roria dodoto! Ngomi mi mau ngini ni hi öriki mangale o huha ngomi mia öhana o Asia ma daeraka. O hangihara ngomi mia tagongo gënanga, i tubuho holi ngomi i mi bänga, hi ädono koiwaka mia ngo nganono ngomi aha mi wangoli; ⁹mia määo ma tero-tero i mi hukumanga o honenge i putuhoka. Ma' o hali gënanga i dadi hupaya uha ngomi mi ma hi tangono mia diri ma kuatika mahirete, ma' kiani ma Jou Madutu ika o nyawa

yo honengoka de wa hi wö wango-wango. ¹⁰Unanga wo mi hi halamatoka ngomi o huha o honenge i lamo-amoko ino gënanga. De' unangö aha wo mi hi halamati ngomi damä, o wange nanga hima-himangika, hababu ka unangika dika ngomi mi ma hi nganono. ¹¹Ngomi mi ngaku de nia niata mangale ngomi, ma Jou Madutu aha wo mi hi halamatoli ngomi o huha ino. Ma Jou Madutu wö igo wo mi hi barakati ngomi hokä ma bo baluhu mangale nia niata ma ngöe mangale ngomi, de' karana gënanga o nyawa manga ngöe aha yo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika.

O Paulus wa tagali ai datoro

¹²Ngomi mia hininga i lamoko, hababu de mia hininga i bo berehi ngomi mia ngaku mahirete mangale to ngomi mia ngango o duniaka nënanga – duru ma Ioku oka nanga do dohanga ngomi de de ngini Ria dodoto – ngomi mi hi dagi oka de mia hininga rikoto de' i tebini. Ngomi mia diai gënanga, ko i goungua de nyawa ma barija, ma' de o kuata ma Jou Madutu wo mi hi döaka. ¹³⁻¹⁴Ngomi mi tulihi ngini ika ganga duga-duga mangale o hali-o hali ngini yakunu nia basa de' ni ma mangarati. Oraha nënanga ngini ni mangarati ua de ma diai mangale ngomi, ma' ngohi to nganono damä ngini aha i goungungu ni mangarati mangale ngomi. De hoko gënanga, damä ma öraha ma Jou Yesus wo böa, ngini aha nia hininga i lamoko mangale ngomi, hokä sarakia de ngomi ö mia hininga i lamoko mangale ngini.

¹⁵Karana o ngongaku gënanga ngohi ka ma hirahi ta tatoroka mangale ti ni lega ngini la ngini nia mäke o barakati o lape hinoto. ¹⁶Ngohi ahi dungutu ti ni lega ngini ahi do dagi ma goronaka o Makedonia ika, de' to ma ki lioro ahi do dagi ma goronaka, ngohi ti ni dulu oli ngini ika, hupaya ngini yakunu ni hi riwo to ngohi ahi do dagi to hi gila-gila o Yudea ika. ¹⁷Ma' ngohi ta tagali oka ahi dungutu gënanga; aa, boteka gënanga i hi matoko to ngohi ahi hininga i tatapua? Ma öraha to diai o datoro, boteka ngohi to diai o datoro i moteke to ngohi ahi mau mahirete, botino to temo, “Ia”, de' botino “Kowali”? ¹⁸De ma Jou Madutu yakunu hi ngaku, to ngohi ahi jaji Ria dodotika ko i goungua “Ia” de' “Kowali”. ¹⁹Hababu o Yesus Kristus, ma Jou Madutu ai Ngohaka, i ni hi ngahu oka nginika o Silas, o Timotius, de' ngohi mahirete i goungua o nyawa

“Ia” de’ “Kowali”. Ma de ünanga hokä o bo baluhu “Ia” ma Jou Madutu ino. ²⁰Hababu de ma do dagi ma Jou Madutu wo temoka “Ia” ai jajika mata-mata. De ma titi gënanga, ngone ho temo “Amin” ma Jou Madutu ika karana o Yesus Kristus. Ngomi mi diai hoko gënanga hupaya ma Jou Madutu i wi hi mulia. ²¹Ma Jou Madutu mahirete wa diai ngomi de Ria dodoto ho bitumu ho rimoi de o Kristus; unangö wo na irikoka ngone mangale to ünanga ai diri wo ma dingakoka. ²²Mangale gënanga ma Jou Madutu wo hi goungoka, ngone nënanga to ünanga ma dutu, de’ wo na hi döaka ai Womaha to ngone nanga hininga ma goronaka, hokä o ro riwo ënanga aha i na hi döaka ngone ino mata-mata i na hi jä jaji oka.

²³Ma Jou Madutu to ngohi ahi hakihi – hababu ünanga wo hi öriki to ngohi ahi hininga ma doġa – ngohi ta dadi ua toiki o Korintus ika, karana ngohi töluku ta diai nia hininga ta huha. ²⁴Ngohi ti ni ributu ua ngini mangale okia kiani ngini nia ngaku, hababu ngini duru ni wi ngaku oka o Kristus ika. Ngohi duga-duga ho ma teke manarama moi la ngini i holoi ni utumu.

2 Ma hababu gënanga ngohi ta putuhoka mangale ta ika oka ua oli nginika, ti ni ädono de ya diai nia hininga i huha. ²Hababu nako ngohi ta huha ti ngini nia hininga, o nagonahi yakunu i hi laru ngohi, nako ma nyawa genangua ngohi ta huhaka manga hininga? ³Hababu gënanga ngohi to tulihi o hurata nginika. Ngohi toluku ti ni lega ngini, daha to hi huha ti ngini nia hininga ena hioko ko kiani ngini nia mörene to ngohi ahi hininga. Hababu ngohi to ngaku nako ngohi to mörene, done Ria dodoto mata-mata ö ni mörene. ⁴Ngohi to tulihi nginika de ahi hininga i huha de’ i tubuho de’ ko ha amoko ahi köngo i tifa. Ngohi ahi dungutu i goungua la ngini i dadi nia hininga i huha, ma’ hupaya ngini ni hi öriki ngohi duru ti ni hininga ngini.

O hi apongo mangale ya howo-howono

⁵Nako naga o nyawa yo diai o hininga ma huha, o hali gënanga ünanga wa diai ngohi ino ua, ma’ Ria dodotika mata-mata ekola duru ho koiwa ya muruono naga ika Ria dodoto nia hi dogoronaka. Ngohi toluku i holoi kuata ma meta unangika. ⁶Mangale o nyawa ma rupa gënanga, ya oaka o Ria dodoto manga ngöe i wi gelenga o hukumanga unangika. ⁷Oraha nënanga ngini kiani ni wi hi apongo ünanga de’ ni wi hi döakoli

o hi hitomo unangika la uha ünanga kali oli ai hininga i huha hi ädono ai nganono i toaka. ⁸Hababu gënanga ngohi to gahoko, hupaya ngini ni hi matokoli unangika i gou-goungu ngini ni wi hininga. ⁹Ngohi ti ni dulihi o hurata gënanga nginika de ahi dungutu mangale ti ni taili ngini, boteka ngini hoko genangika ni mau nia moteke o hi matoko-o hi matoko ngohi oka. ¹⁰Nako ngini nia hi apongo o nyawa yo diai oka o howono nginika done ngohi ö ta hi apongo o nyawa gënanga. Hababu okia ngohi ta hi apongoka – nako i goungu naga i paralu ta hi apongo – gënanga ngohi ta hi apongo o Kristus ai himangoka mangale ti ngini nia oa. ¹¹Ngohi to diai gënanga hupaya o Ibilihi uha i ma lë öraha mangale i na kuaha ngone; hababu ngone ho hi öriki to ënanga ma datoro.

O Paulus wo hawatere o Troas ma bereraka

¹²Ma öraha ngohi to ma hi ädono o Troas ma berera ika de ahi dungutu mangale to hi ngahu o Abari ma Oa mangale o Kristus, ma Jou wo hi do belengaka o ngëkomo ngohi ino mangale to manarama o ngi genangoka. ¹³Ma' ngohi to sanangua, hababu mi ma mäke ua dokengoka de o Titus, to ngone nanga ria dodoto. Ho ngohi to ma hi demo o nyawa ika o ngi genangoka, daha toiki o Makedonia ika.

O utumu karana o Kristus

¹⁴Ma' sukur ma Jou Madutu ika! Unanga wo mi tuda ngomi hoko genangika mangale mia niki mi hi dagi mi hi giloliti o Kristus ai utumu, karana ngomi mi wango ka moi de de ünanga. Ma Jou Madutu wo mi päke ngomi la o abari mangale o Kristus yo do gerewoto hokä o bounu i hëmo-hëmore ya parono okia ika honanga. ¹⁵⁻¹⁶Hababu ngomi ganga hokä o manyanyi ma bounu i hëmo-hëmore, wa tuhuku o Kristus mangale ma Jou Madutu. O nyawa manga dumutu yo himangikaka o binaha, ngomi nënanga hokä o honenge ma bounu i toma-toma; ma' o nyawa ya hi ho halamati oka, ngomi hokä o bounu i hëmo-hëmore i ao o wo wango. Aa, o nagona yakunu ya ngodumu o manarama nënanga? ¹⁷Ngomi hokä o nyawa yo wöe-wöe ua o abari ma Jou Madutu ino ya diai hokä o bubukunu dika. Mia dungutu-mia dungutu ngomi ganga i tebini, hababu ma Jou Madutu wo mi hulokoka ngomi. De ma Jou Madutu mahirete

wa mäke ngomi mi hi ngahu o abari gënanga hokä o Kristus ai go gilaongo.

Yo lö leleani o jaji ma hungi

3 Bote nënanga nia pulono ma tero-tero ngomi mi hi go giriri oli to ngomi mia diri? Ekola mudukua ngomi mio paralu o hi giriri ma hurata mangale ngini, ekola ngini ino, hokä o nyawa ma homoa yo paralu? ²Ria dodoto mahirete to ngomi mia hi giriri ma hurata, i tulihi to ngomi mia hininga ma goronaka de' o nyawa moi-moi yakunu i hi öriki de ya basa. ³Onanga mahirete yakunu ya mäke Ria dodoto ma tero-tero o hurata o Kristus wa tulihi, wo hi dingoto ngomi mi ao. O hurata gënanga i tulihua de o tinta, ma' de ma Jou Madutu ai Womaha i wango-wango; ko i goungua ö o karatahi ma loku oka, ma' o nyawa manga hiningaka.

⁴Ngomi mi temo hoko gënanga karana ngomi mi ngaku ma Jou Madutu ika mangale de o Kristus. ⁵O hohole ka moi ö de koiwa ngomi oka mangale mi hi matoko ngomi mi akunu mia diai o manarama nënanga, ma' ma Jou Madutu wo mi hi döaka o kuata gënanga ngomino. ⁶Unanga wo mi diai ngomi mia akunu mi dadi o leleani mangale o jaji moi ma hungi; o jaji i ma hi gagao ma Jou Madutu ai Womahika, i goungua o tita i tuli-tulihika. Hababu i to tuli-tulihi gënanga i ao o honenge, ma' ma Jou Madutu ai Womaha gënanga i hi döaka o ngango.

⁷Ma öraha o jaji i ao o honenge gënanga i diai de i nguki o helewo ika, ma Jou Madutu ai cahaya ma letongo yo dararono o Musa ai bionika. Ma cahaya hoko gënanga ma letongo hi ädono o Israel oka ma nyawa yakunua yö lega o Musa ai biono, ngaroka ma cahaya ai bionoka gënanga mulaengoka i hihanga öraha gënanga. Aa, nako o jaji ma manarama i ao o honenge gënanga i hi tatapu oka hoko gënanga ma amoko ma mulia, ⁸marai o jaji ya do diai i hi döa-döaka ma Jou Madutu ai Womaha, i hi tatapu de i holoi oli ma mulia. ⁹Nako o jaji i na go gelenga o hukumanga o nyawa gënanga, hoko gënanga ma mulia, marai i holoi oli ma mulia, o jaji yakunu i na hi gumala o nyawa ho ma teke oa-oa de ma Jou Madutu. ¹⁰Ho temo hakunu ho temo okia ma hira i mulia, i mulia oka ua oli karana de ma mulia öraha nënanga. ¹¹Nako okia naga moi i täna duga-duga öraha ma huhutulu, hoko gënanga ma mulia, marai i holoi oli i mulia okia naga moi i ko kakali.

¹²Karana to ngomi mia ngo nganono hoko gënanga, ngomi mi temo mi barani hoko gënanga. ¹³Ngomi hokä o Musa ua wa tamunu ai biono de o kukudu la o Israel oka ma nyawa yakunua ya mäke ma Jou ai cahaya ma go giria i tararonoka ua de i hihanga ai bionoka. ¹⁴To önanga manga dibanga i tamunoka. De' hi ädono ma wange nenangö to önanga manga dibanga ka i tamunohi de o kukudu ma öraha önanga yo basa o buku-buku mangale o jaji ma hira gënanga. O kukudu gënanga duga-duga yakunu i paä nako o nyawa ka moi de o Kristus. ¹⁵Oraha nenangö, nako önanga yo basa o Musa ai buku-buku, o kukudu gënanga ka ya tamunuku ohi to önanga manga dibanga. ¹⁶Ma' nako o nyawa moi-moi yo böa i wi himanga ma Jou, o kukudu genangö ya helenga o nyawa manga bionoka gënanga. ¹⁷Aa, ma Jou ai dungutu nenangoka ganga o Womaha. De' kiaka naga ma Jou ai Womaha, genangoka ö naga o lapahi. ¹⁸Oraha nënanga to ngone nanga biono mata-mata i tamunua de o kukudu, de' ngone ho ma hi kahinä de ma Jou Yesus ai mulia. De' hababu gënanga ngone i togu-togumua i na ngali ho dadi hokä ünanga; i holoi i tedekana ngone ho dadi i holoi ho mulia. O mulia gënanga o Womahino, de' o Womaha gënanga ganga ma Jou.

O arata o horoga uku o bohoko tonaka ma goronaka

4 Ngomi mia diai o manarama nënanga karana ma Jou Madutu ai hininga ma dora. Hababu gënanga ngomi mia nganono i toakua. ²Ngomi mia päke ua ma do dagi i ho hu hutu i na hi dadi mäleke. Ngomi mi oluku mi manarama de mia sawaro mi tipu ekola mia taka idulu ma Jou Madutu ai demo. Ngomi mi wi leleani ma Jou Madutu de mia hininga i tebi-tebini i moteke ai mau. Hababu gënanga, ngomi mi nganono o nyawa mata-mata i mi takihiri ngomi ka ya oa-oa manga hininga doka ma goronaka. ³Nako o Abari ma Oa ngomi mi hi ngahu-ngahu gënanga ka i mangarati uahi dika, duga-duga o nyawa ma go giria manga meta o binaha dika la i mangarati ua. ⁴O gikiri ma dorou ya ko kuaha o dunia nënanga ya tamunu manga dibanga o nyawa yo ngaku-ngakua gënanga. Enanga yä tä tatoko önanga la önanga uha ya mäke o Abari ma Oa ino ma dararano gënanga mangale o Kristus ai mulia, ma rupa ma Jou Madutu ai dulada. ⁵O abari ngomi mi hi ngahu-ngahu gënanga i goungua mangale ngomi mahirete. O abari gënanga ganga o abari mangale o Yesus Kristus; ünanga ganga o Jou; de' ngomi nänga nia go gilaongo

karana ünanga. ⁶Ma Jou Madutu wo temo, “Ko kiani o hu hutu ma gorona ino i puda o dararono,” ma Jou Madutu genangala wo hi puda ö o dararono gënanga to ngone nanga hininga ma goronaka, hupaya to ngone nanga dibanga i dadi tararono mangale ho mangarati ma Jou Madutu ai mulia ya tararono o Kristus ai bionika.

⁷Ma’ o rohani ma arata i ho hailoa gënanga ngomi mi ao to ngomi mia diri oka i bo baraguna ua nënanga ya do diai o tonakino. De hoko gënanga i nyata o mulia de o kuaha i kelenga ma Jou Madutu oka de’ i goungua ngomi oka. ⁸Ngomi i mi kudoti hagala o ngi ino, ma’ ngomi i mi hi dobilatua. Ngomi mi ma hi örikoka ua, ma’ hi ädono mia nganono i toakua. ⁹Ngomi manga ngöe i mi haturu, ma’ komaiwahi i mi māla ika o nyawa o diri mi ma tēngoka. De’ ngaroka ma moi-ma moi ngomi i mi gohara hi ädono mi ruba, ma’ ngomi mi honengua. ¹⁰Hoko genangika ngomi mia m̄ao o Yesus ai honenge to ngomi mia röehoka, la ai wo wango ö i dadi i nyata to ngomi mia röehika. ¹¹To ngomi mia ngango ma dekana, hoko genangika ngomi i mi tapālu o honenge karana o Yesus, hupaya de hoko gënanga o Yesus ai wo wango yakunu i hi matoko to ngomi mia röehino i ho hi hihanga nënanga. ¹²Nënanga ma mangarati to ngomi mia diri ma goronaka o honenge hoko gënanga ma giria i hi dagi ma kuaha, ma’ ngomi mi mörene o wo wango ma go giria i manarama nia diri ma goronaka.

¹³O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ha m̄ake o demo nënanga, “Ngohi to ngaku, hababu gënanga ngohi to temo.” Aa, de o ngongaku ma kuata hokä hoko genangö, ngomi mi temo hababu ngomi mi ngaku. ¹⁴Ngomi mi ngaku ma Jou Madutu wi hi wango okali o Jou Yesus, aha wo mi hi wango ngomi ö de o Yesus, de’ i na ao ngini de ngomi ai himangika. ¹⁵Mata-mata gënanga, ganga mangale ti ngini nia paralu. Hababu i holoi yo wöe o nyawa ya tarima ma Jou Madutu ai dora, i holoi i wöe oli o niata o sukur i hi ädono ma Jou Madutu ika; de hoko gënanga ma Jou Madutu i wi hi mulia.

O ngango de ma ngongaku

¹⁶Hababu gënanga ngomi mia nganono i toakua. Ngaroka ngomi ha mö m̄ake-m̄ake i holoi i dogo i torou, ma’ ha mo

mäke-mäke ua ngomi i mi hi dadi ma hungi o wange i hi getongo. ¹⁷De' o huha hoko kia ua nänanga, kiaka ngomi mia mäo i tedekanua aha ma hasili ngomino o utumu moi ka biaha ua de' i kakali. O utumu gänanga i holoi i kurutika i lamoko nako ho hi totero de o huha gänanga mahirete. ¹⁸Hababu ngomi duru mio hininga ua o hali-o hali ha mo mäke-mäke, ma' duga-duga ha mo mäke-mäke ua. Ha mo mäke-mäke i täna duga-duga öraha ma huhutulu, ma' ha mäke-mäke ua gänanga i kakali ka hi ado-adonika.

5 Hababu ngomi mi hi öriki nako o tau - ena gänanga o röehe - ngone hö gö gogere o duniaka nänanga i kilianga, ma Jou Madutu aha wa sadia o tau moi mangale ngone o horogaka, ma Jou Madutu mahirete wa do diai de' i täna ka hi ado-adonika. ²O tau öraha nänanga ma goronaka, ngone ho taiana hababu ngone duru hö nahihu hö gogere to ngone nanga tau ma goronaka o horogaka gänanga. ³O tau gänanga to ngone nanga röehe ma hungi. ⁴Hoko kia ma dekana ngone ho gogere o tau ma goronaka o dunia ino nänanga, ngone ho taiana karana to ngone nanga mo moku i tubuho. Ko i goungua karana ngone ho nahihu ho ma huputu nanga röehino o dunia ino nänanga, ma' karana ngone ho nahihu ho ma hi noa o röehe o horoga ino gänanga, la to ngone nanga röehe yakunu i hone-honenge nänanga ya kuaha o ngango. ⁵I na hi diai ngone mangale gänanga, ganga ma Jou Madutu mahirete, de' hokä wo na tagongo ünanga wo na hi döaka ai Womaha ngone ino.

⁶Karana gänanga to ngomi mia hininga ka hoko genangika mia mäo i kuata. Ngomi mi hi öriki hoko kia ma dekana ngomi mio gogerohi to ngomi mia röehe ma goronaka nänanga, ngomi mi kurutika de o tau ngomi aha mio go gogere de ma Jou. ⁷Hababu ngomi mi wango i moteke mia ngongaku o Kristus ika, i motekua okia mia mäke-mäke, ⁸hababu gänanga to ngomi mia hininga i tatapu i kuata. Ngomi i holoi mio igo mi ma tingaka de to ngomi mia röehe nänanga, hupaya yakunu mi gogere de ma Jou. ⁹Karana gänanga ngomi mi hi dailako mia gou-goungou mangale ai hininga mia däene, ya oa ma öraha ngomi kä nagahi to ngomi mia tau oka nenangoka ekola dokengoka. ¹⁰Hababu de ma diai ngone mata-mata aha i na ao i na hi himanga o Kristus wo hi haki-hakimika, de' moi-moi aha ha mäke ma balahi i ma moteke de nanga manarama o duniaka nänanga - manarama ya oa ekola i torou.

Ho ma teke oa-oa de ma Jou Madutu ma do dagi de o Kristus

¹¹Ngomi mi hi öriki ma mangarati okia, o modongo ma Jou Madutu ika; hababu gënanga ngomi mi hi dailako o nyawa ya ngaku mangale to ngomi mia diri. Ma Jou Madutu wo mi näko ngomi ko ha lukuku, de' ngohi to nganono ngini ö ni mi näko ngomi nia hininga ma goronaka. ¹²De nënanga ngomi mi gahokua hupaya ngini ni mi hi giriri to ngomi mia diri. Ngomi duga-duga mi mau mi hi döaka o hohole moi ma oa-oa nginika mangale i dadi nia hininga i lamoko ngomi ino, la ngini ni hi öriki sarakia ngini kiani nia haluhu o nyawa i hi lamoko o nyawa manga rupa de' ko i goungua manga biaha. ¹³Nako i goungu ngomi ni mi mäke i mi togohangoka, ganga gënanga doka mangale ma Jou Madutu ai paralu. De' nako ngomi ni mi mäke mia hininga i to tumuloa, gënanga mangale ti ngini nia paralu. ¹⁴O Kristus ai dora i mi kuaha ngomi; de' ngomi mi hi öriki nako o nyawa wo ma têngo wo honengoka mangale o nyawa mata-mata, gënanga ma mangarati o nyawa mata-mata yo honengoka. ¹⁵O Kristus wo honenge mangale o nyawa mata-mata, hupaya o nyawa yo wango-wango, yo wango oka ua mangale manga diri mahirete, ma' mangale o Kristus wo honengoka de' i wi hi wango okali mangale to önanga manga paralu.

¹⁶Karana gënanga, ngomi miä takihiri oka ua o nyawa, i moteke o nyawa ma duduga. I goungu ngomi mi wi takihiri oka o Kristus de o nyawa ino ma lo lega, ma' oraha nënanga kowali oka. ¹⁷O nyawa yo rimoi oka de o Kristus, yo dadi mata-mata o nyawa ma hungi. I hira-hira koiwaka - mata-mata i dadi oka ma hungi. ¹⁸Mata-mata gënanga ma Jou Madutu wa manarama. Ma do dagi de o Kristus ma Jou Madutu wo mi diai ngone ho ma teke oa-oa kali de de ünanga, daha wo mi huloko ngone la o nyawa ma homoa ö yakunu i ma teke oa-oa de ma Jou Madutu.

¹⁹Ngomi mi hi ngahu de mia do dohanga o Kristus, ma Jou Madutu wo diai o nyawa i ma teke oa-oa okali de ai diri. Ma Jou Madutu wo manarama gënanga wa tuntut ua o howono-o howono, o nyawa ya mo manaramoko manga dirika. De' ngomi ma Jou Madutu wo mi hulokoka mangale mi hi ngahu o abari gënanga.

²⁰Ho' ngomi ganga o Kristus ai hu huloko-hu huloko. Ma do dagi de ngomi ma Jou Madutu mahirete wo hi ngahu ai

behehongo. De o Kristus ai romanga, de ma giria ngomi mi gahoko, nia tarima ma Jou Madutu ai giama ma ngongike i yakunu ngini ni ma teke oa-oa de de ünanga. ²¹O Kristus wo baradoha ua, ma' ma Jou Madutu wi diai ünanga wi hi tagongo to ngone nanga baradoha, la ngone ho ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu karana ka moi de o Kristus.

6 Karana ngomi mi manarama mi ma kao de ma Jou Madutu, de ma giria ngomi mi gahoko uha ngini ni hi parahaja ma Jou Madutu ai hininga ma oa gënanga. ²O Buku i Tebi-tebini ma goronaka, ma Jou Madutu wo temo,

“Ma öraha ka i na hi gumalahi,
ngohi to ni gihenoka ngona,
de' ma wange o halamati,
ngohi to ni riwo oka ngona.”

Nio hininga ni hi do diai, öraha nënanga öraha ka i na hi gumalahi gënanga. Oraha nenangala o wange mangale i na hi halamati!

³Ngomi mi oluku to ngomi mia leleani ni hi howono. Karana gënanga ngomi mi hi dailako mi hi döakua o hohole ka o nyawa moika ö mangale ya diai o hali gënanga. ⁴I idulu ya ino, hagala o hali ma goronaka, ngomi mi hi matoko ngomi nënanga ma Jou Madutu ai go gilaongo. Hababu, hagala o huha i rupa ngomi mia tagongoka de mia sabari: ⁵ngomi i mi hangihara, i mi bui ika, de' i mi guruhe; ngomi mi manarama mia goungu, ma moi-ma moi mi mä idu ua de ma moi-ma moi ö koiwa mia inomo. ⁶De i dadi mia hininga ma riko-rikoto, mi barija, mi sabari de' mia hininga ma oa-oa, ngomi mi hi matoko ngomi nënanga ma Jou Madutu ai gilaongo. De mi ma hi gagao ma Jou Madutu ai Womaha ma ro riwo ika, de' mia dora i tebi-tebini, ⁷mi hi ki niki de mi hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino de ai kuaha ma Jou Madutu, ngomi mi hi dumutu ngomi nënanga ganga ma Jou Madutu ai go gilaongo. Ngomi mi ma hi jojö ma Jou Madutu ai mau ika, hokä to ngomi mia daë mangale mi kudoti ekola mangale mio datoko mia diri. ⁸Ngomi i mi horomati, ma' i mi hi kauku dika; i mi hi giriri, de' i mi diai ö o romanga ma dorou. Ngaroka ngomi mia hininga i rikoto, ngomi i mi temo mi elu-eluku. ⁹Ngomi i mi pulono hokä i mi näko ua, ma' ngomi i mi näko o nyawa mata-mata. Yato bote ngomi mi honenge, ma' i nyata ngomi ka mi wangohi. Ngaroka ngomi i mi aniaya, ngomi mi honengua. ¹⁰Ngaroka to

ngomi mia hininga ya huha, ma' ngomi ka hoko genangika dika mi mörene. Ngomi i mi pulono mi mihikini, ma' ngomi mia diai oka o nyawa manga ngöe yo dadi kaya. Ngomi i mi pulono ko mia kia-kia ua, ma' de ma diai ngomi mia pareta ino hagala kia honanga.

¹¹Roria dodoto ti ni ho hininga o Korintus ma bereraka! Ngomi mi hi to tararonika i böto nginika. To ngomi mia hininga ma dola mata-mata ngomi mi hi ngahu oka. ¹²Ngomi mia tamunua mia hininga mangale ngini, duga-duga ngini nia tamunu nia hininga ngomi ino. ¹³Oraha nänanga, mala ika ngohi to temo hoka to ngohi ahi ngoha-ngohakika mahirete. Nia helenga ö nia hininga ngomi ino.

O hitiari mangale o nyawa yo ngaku-ngakua manga bo baja

¹⁴Uha ngini ni mau ni dadi ni rimoi de o nyawa i wi ngaku-ngakua o Yesus ika; gänanga i ma däenua. Kiaka yakunu o oa-oa i ma ganu i dadi ka moi de o dorou! Yakunua o dararono i ma toomu ka moi de o hu hutu. ¹⁵Yakunua o Kristus i ma hininga moi de o Ibilihi. Bote ka i ma däene o Harani oka ma nyawa de o Harani oka ua ma nyawa? ¹⁶Bote i ma dohanga ma hi dogoronaka o Jou ai Tau de o gomanga ma tau? Ngone nänanga o Jou ai Tau, ena gänanga ma Jou Madutu wo wango-wango. Ma Jou Madutu mahirete wo temo,

“Ngohi aha to gogere to önanga manga hi dogoronaka,
de' to wango de de önanga.

Ngohi aha to dadi to önanga manga Jou Madutu,
de' onanga aha yo dadi ahi umati.

¹⁷ Hababu gänanga,
nia mala ika o nyawa i wi näko-näko ua ma
Jou Madutu gänanga,

de' ni ma hi tingaka nia diri de de önanga.

Uha ha kali-kali ni ma hi dohanga de i pese-peseke,
done ngohi aha ti ni tarima ngini.

¹⁸ Ngohi aha to dadi nia Ama,
de' ngini aha ni dadi ahi ngoha-ngohaka,
hoko gänanga ma Jou wo kö ko Kuaha wo temo.”

7 Roria dodoto ti ni ho hininga! O jaji mata-mata gänanga i na hi meta ngone ino. Ma hababu gänanga ko kiani ngone ho ma debini nanga diri de hagala i pese-peseke nanga jiwa de

nanga röehe. Ko kiani ngone hi modongo ma Jou Madutu ika, la ngone hakunu ho wango mangale ünanga de i tö totomo.

O Paulus ai mörene

²Ni mi tarima ngomi nia hininga ma goronaka. Ngomi mia howonua ka o nyawa moika ö, de ngomi komaiwahi naga o nyawa mia hi rugi. Ngomi ka utu ö de kowali mi lingiri o utumu ö nagona ino dika. ³Ngohi to temo hoko gënanga, i gongua mangale ti ni hi howonua ngini. Hababu, kahuruono hokä ngohi to temoka, ngomi duru mi ni hininga ngini, de' ngone ganga o dodiawo ho honenge de ho wango. ⁴Ngohi ta kelenga ahi ngongaku nginika i oma-omanga. I holo i dogo ngohi ahi hininga i lamoko nginika! Ngaroka ngomi mia ohana o huha ma ngöe, to ngohi ahi hininga duru ya laru karana ngini. To ngohi ahi hininga i gongu duru i mörene!

⁵Ma öraha ngomi mi ma hi ädono o Makedoniaka ö, öraha ka utu ö de koiwa ngomi mi hi aiki mia bole-bole. Okia ino honanga ngomi mia mäke o huha: ma homoa ino o ributu, mia hininga ma gorona ino mahirete o hawana. ⁶Ma' sukur ma Jou Madutu hoko genangika wo hi amoko manga hininga o nyawa i toa-toaka manga nganono; ünanga wa laru to ngomi mia hininga de o Titus ai böa. ⁷To ngomi mia hininga ya laru karana ka o Titus ua dika wo böaka, ma' karana unangö wo hi ngahu oka sarakia ai hininga ya laru karana ngini. Unanga wo hi ngahu oka ngomino ngini duru niö nahihu ho ma ka mäke de de ngohi; ngini aha ni ma toduba nia manarama kahuruono de öraha nënanga nio igo ni hi hi böa ngohi. O hali gënanga ngohi i hi diai i holo to morenoli.

⁸Ngaroka to ngohi ahi hurata ya diai nia hininga i dadi i huha, ngohi to ma toduba ua to tulihi o hurata gënanga. I gongu ma öraha ngohi ta mäke to ngohi ahi hurata ya diai nia hininga ya huha – ngaroka nia hininga ma huha gënanga duga-duga öraha ma huhutulu – ma rupa ngohi ö to ma toduba. ⁹Ma' oraha nënanga ngohi to sanangi – i gongua karana nia hininga i dadi i huha, ma' karana nia hininga ma huha gënanga ya diai nia manarama ya ngali. I gongu nia hininga ma huha gënanga i ma ngëkomo moi de ma Jou Madutu ai mau. Ho', ngomi mi ni hi rugi ua ngini. ¹⁰Hababu o hininga ma huha hokä hoko

gënanga i hi hupu o hininga ma doduba i yao o halamati. De' o nyawa aha i ma toduba ua mangale o hali gënanga. I idulu ya ino, o hininga ma huha duga-duga i ma ngëkomo moi de o nyawa ma mau i hi hupu o honenge. ¹¹Abe ika ngini nio ho hininga, okia ma hasili nginika mangale nia hininga ma huha i ma ngëkomo moi de ma Jou Madutu ai mau! Ma hasili ënanga ngini ni hi dailako nia gou-goungu, mangale i gö gawa-gawa nia dodono! Ngini i dadi nio dohata o baradoha ika, ngini ni hawana, ngini nio igo, ngini nia hininga i lamoko, ngini nio igo nia hukumu ya howo-howono! O hali mata-mata ma goronaka nënanga ngini ni hi dumutoka ngini nia howonua.

¹²Ho', ngaroka ngohi to tulihoka o hurata gënanga, ngohi to tulihi i goungua karana o nyawa ya howo-howono gënanga. I goungua ö karana o nyawa yo hangihara karana o howono gënanga. Ngohi to tulihi o hurata gënanga la ma Jou Madutu ai himangoka, ngini nia mäo mahirete hoko kia ma amoko ni mi hininga ngomino. ¹³Ma hababu gënanga ya laru to ngomi mia hininga. De ma homoa i mi laru, i holoi oli ngomi mi mörene karana mia mäke o Titus ai hininga ma mörene; ai hininga ya laru mangale Ria dodoto mata-mata. ¹⁴Ngohi i goungu ti ni hi amo-amokoka ngini unangika. Sukur, ngini ni hi hi mašekua ngohi. Mata-mata ngomi mi temo-temoka nginika ganga i tiai. Hoko genangö okia ngomi mi hi amo-amoko mangale ngini o Titus ika i nyata i tiai oli. ¹⁵Oraha nënanga ünanga duru ka i holoi wi ni hininga ngini, hababu ünanga wo hininga sarakia Ria dodoto mata-mata ni mau nia moteke ai tutuda de' sarakia ngini ni wi tarima ünanga de nia horomati de' nia hi ngounu. ¹⁶Ngohi duru to sanangi, hababu ngini yakunu i ni ngaku hagala o hali ma goronaka.

Manga ro riwo o tiwi o Harani oka ma nyawa ino

8 Roria dodoto, ngomi mio igo ngini ö ni hi öriki mangale sarakia ma Jou Madutu ai oa o jemaat-jemaat ika o Makedoniaka. ²Onanga ya uji oka de o huha-huha i to tubuho. Ma' o huha-huha ma hi do dogoronaka gënanga, önanga ka yo more-morene de' duru manga hininga ma ngigo i hi döaka manga ngongike ma goronaka mangale yä riwo o nyawa ma homoa, ngaroka önanga duru yo mihikini. ³Ngohi yakunu to hi tatapu önanga i hi döaka de to önanga manga kuata, de ka i

holoi. Moi ua yä huloko, ⁴önanga duruhë yo gahoko ngomino nako yakunu de de önanga i hi döaka o ro riwo ma Jou Madutu ai umatika o Yudea ma daera oka. ⁵Onanga i hi döaka duru i holoi de ngomi mio ngano-nganono. Ma do di hiraka önanga i ma hi lapahi manga diri ma Jou ika, dahao ngomino ö, i ma moteke de ma Jou Madutu ai mau. ⁶Hababu gënanga ngomi duru mi wi hi hitomo o Titus – wo muläenge o manarama nënanga – hupaya ünanga wo hi gila-gila o manarama ma oa-oa nënanga ngini ö nia hi dogoronaka. ⁷Ngini i holoi i kurutile hagala mata-mata ma goronaka: Ngini i holoi i kurutile o hali o ngongaku ma goronaka, o hali ni hi matoko nia da mäke ma goronaka, o hali nia ga näko ma goronaka, hagala o hi dailako ma rupa ma goronaka, de' nia dora ma goronaka ngomino. Hababu gënanga, kiani ngini ö i holoi i kurutile nia hi dailako ma oa-oa nënanga ma goronaka.

⁸Ngohi ti ni hi garo ua gënanga hokä o pareta moi. Ma' de o hi matoko hoko kia manga magawe o nyawa ma homoa ya riwo i ma hi ko ko önanga, ngohi ö to igo to hi öriki hoko kia ya ika nia dora. ⁹Hababu ngini ni hi öriki de ma diai o Yesus Kristus to ngone nanga Jou, duru wo na hininga ngone. Unanga wo kaya, ma' unanga wo ma diai ai diri wo dadi wo mihikini mangale ti ngini nia paralu, hupaya de ai mihikini gënanga, ngini ni dadi ni kaya.

¹⁰I moteke ahi da mäke, ma ngi i böto ngini ni hi diai okia ngini ni mulaengoka o taongo i paha-paha. Hababu nginila ma do di hiraka nia tibangoka de' nia muläenge o hi dailako nënanga. ¹¹Aa, öraha nënanga ko kiani ngini ni hi gila-gila i ma moteke nia kuata. Kiani ngini de nia hininga i lamoko ni hi tiai o manarama gënanga, hokä sarakia kahuruono ngini ö nia hininga i lamoko ni hi datoroka. ¹²Nako ngini de nia igo ni hi döaka, ma Jou Madutu aha wa tarima nia ngongike gënanga i moteke okia naga ngini oka, i goungua i moteke okia koiwa naga ngini oka.

¹³⁻¹⁴Ngohi ka utu ö de koiwa ahi dungutu mangale ta hi pidili o nyawa ma homoa manga mo moku, de' ti ni hi tubuho ngini. Ma' karana ngini öraha nënanga ma goronaka mata-mata ka de ma enangoka, i ya oa i böto ngini nia hi döaka to önanga manga kuranga ma goronaka. Damä nako ngini ni kuranga, de' onanga naga mata-mata de ma enangoka, önanga aha i ni riwo ngini. De hoko gënanga ho hinoto ö ni ma teke leleani. ¹⁵O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulih,

“O nyawa manga hasili i lamoko,
 yo holoi ua,
 de' o nyawa manga hasili ma huhutulu,
 yo kurangua.”

O Titus de' ai dodiwawo yä huloko i ma ki niki

¹⁶Hoko kia ngomi mi sukur ma Jou Madutu ika hababu ünanga wi diai oka o Titus de ai magawe o manarama moi de ngomi mangale wi ni riwo ngini! ¹⁷Hababu o Titus i gOUNGUA dika wo igo wo hi totomo to ngomi mia go gahoko, ma' unangö hoko gënanga ai magawe wo manarama wo mau wi ni riwo ngini hi ädono i moteke ai mau mahirete ünanga wa putuhoka mangale woiki ngini ika. ¹⁸I ma ki niki de de ünanga ngomi ö mi wi hi dingoto wo ma têngo o ria dodoto duru i wi horomati o jemaat mata-mata ika karana ai manarama wo hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ¹⁹Ma datekoka gënanga, o nyawa i wi heto-hetongo i wi irikoka de i hi tatapu oka o jemaat-jemaat mangale wo mi dodiwawo ngomi mia do dagi ma goronaka. Hababu ngomi aha mi diai mia do dagi mangale mi totaka o ro riwo gënanga, hupaya ma Jou i wi hi mulia de' hupaya ngini nia mäke ngomi mio igo mi ni riwo.

²⁰Ngomi duru mi ma hi do diai hupaya uha naga o nyawa i mi hi howono ngomi o hali mi totaka o ro riwo ma amo-amoko nënanga ma goronaka. ²¹Ngomi mi mau mi diai i rikoto i gOUNGUA duga-duga ma Jou ai himangoka, ma' o nyawa ö manga himangoka.

²²I ma ki niki de o Titus de' o ria dodoto gënanga, ngomi ö mi wi hi dingoto wo ma têngo ria dodoto ma homoa. Ngomi mi wi uji oka ünanga mi hi gali-gali de' i nyata ünanga hoko genangika wo igo wi ni riwo. De' oraha nënanga, ünanga i holoi wo mau wi ni riwo ngini hababu ünanga wi ni nganono ko ha amoko ngini ika. ²³Mangale o Titus, ünanga ganga to ngohi ahi dodiwawo, mi manarama de de ngohi mangale mi ni riwo ngini. De' mangale o ria dodoto ya hinoto gënanga, yoiki i ma ki niki de ünanga, önanga ganga o nyawa ya hulo-huloko o jemaat de' yo dadi o nyawa ya hi amo-amoko mangale o Kristus. ²⁴Ngomi mi ni nganono ngini ni hi matoko nia dora onangika, hupaya o jemaat mata-mata i hi öriki ngini niä hininga önanga, de okia ngomi mi hi amo-amoko mangale ngini ganga i tiai.

O ro riwo mangale i ma hi teke ho Harani

9 De ma diai i paralu oka ua oli ngohi ti ni hurata nginika, mangale nia ro riwo ma go giria ni hi dingoto ma Jou Madutu ai umatika o Yudeaka. ²Ngohi to hi öriki ngini nio igo nia riwo, de' ngohi ahi hininga i lamoko mangale ngini o Makedonia ma nyawa ika. Ngohi to temoka onangika, ka o taongo i paha-pahahi roria dodoto o Akhayaka i ma hi diai oka mangale i hi döaka o ro riwo. De' nia mörene ya haukoka ö manga mörene o hidoku moi ma amo-amoko onangino. ³Oraha nänanga ngohi ti huloko o Titus de' o ria dodoto ya hinoto gänanga nginika, hupaya okia ngomi mia hininga i lamoko mangale ngini uha ma rupa ka o demo ma homoa mata-mata. Ho', ngini kiani ni ma hi diai oka, hababu ngohi to hi ngahu oka onangika ngini ni ma hi diai oka mangale gänanga. ⁴Ngohi to hawatere nako naga o Makedonia ma nyawa yo niki de de ngohi, damä ma öraha ngohi toiki nginika. De' nako önanga i ni mäke ni ma hi diai uahi, uwee, ka o gogule ua ngomi mia mäleke, karana ngomi mia hetongoka ngomi duru mi ni ngaku nginika! De' ngini mahirete ö aha i ni mälekoli. ⁵Hababu gänanga ngohi ta mäo i paralu i holo i hira tä huloko önanga gänanga nginika, mangale i hi dailako ti ngini nia ngongike ni hi jä jaji oka gänanga. Ngohi to diai gänanga hupaya damä nako ngohi to böa, nia ngongike ngini gänanga i ngodumoka. De hoko gänanga, i nyata nia ngongike gänanga ni hi döaka de nia hininga i more-morene, de' karana ka de ma pakisa ua.

⁶Nio hininga! O nyawa yo datomo o gihihi ya hutu-hutulu, aha ya utuku ma hohoko ma huhutulu oli. Ma' o nyawa yo datomo o gihihi ya amo-amoko, aha ya utuku ma hohoko ko ha amokoli. ⁷O nyawa moi-moi kiani i hi döaka i ma moteke manga hininga ma ngigo. Uha önanga i hi döaka yo do dodato ekola karana ka i ma pakisa, hababu ma Jou Madutu wa hininga o nyawa i hi döaka de manga hininga i more-morene. ⁸Ma Jou Madutu wo ko kuaha wi ni hi döaka nginika o barakati duru de ma boloi oka, hupaya hoko genangika ngini oka okia ngini nio paralu; de ngini aha de ma boloi oka mangale ni diai o oa de' ni manarama ma oa-oa. ⁹O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi hoko nänanga mangale ma Jou Madutu,

“Unanga wo hi gerewoto o mihikini ma nyawa ika;
ai hininga ma oa i kakali ka hi ado-adonika.”

¹⁰Ma Jou Madutu wa sadiaka o gihhi mangale yo dato-datomo de' o inomo mangale ngone. Unangö aha wa sadia de wo hi wöe okia ngini ni datomo, hupaya nia hininga ma dora ma hohoko i dogo oli. ¹¹De hoko gënanga ngini aha de ma enangoka hagala o hali ma goronaka hi ädono ngini hoko genangika yakunu ni hi döaka de nia hininga ma dora. De' nia ngongike-ngongike ngomi mi hi ko kodoku oka, dadi hababu o nyawa manga ngöe yo temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. ¹²Hababu o manarama ma oa-oa ngini nia do diai oka nënanga i gongua duga-duga aha i hi totomo ma Jou Madutu ai umati manga kuranga dika, ma' aha o dadi hababu o nyawa yo wöe yo tarima kasi ma Jou Madutu ika. ¹³De' nia manarama ma oa-oa ino ngini ni hi matokoka gënanga, o Harani oka ma nyawa manga ngöe o Yudeaka aha i wi hi giriri ma Jou Madutu karana önanga ya mäke nia setia o Abari ma Oa ika, mangale o Kristus ngini ni wi ni nikoka gënanga. Ikali, önanga i wi hi giriri ma Jou Madutu, karana ngini nia hininga duru de ma dora mangale nia hi kodoku onangika de o nyawa ma homoa ika mata-mata okia naga ngini oka. ¹⁴Ma önanga aha i ni niata ngini de manga ma mao o dora, karana ma Jou Madutu duru ai hininga ma oa nginika. ¹⁵Ko kiani ngone ho sukur ma Jou Madutu ika mangale ai ngongike ka biaha ua gënanga!

O Paulus wo riwo ai leleani

10 O raha nënanga ngohi, o Paulus, to mau to hi hi himanga kia naga utu nginika. Ngohi nënanga, i moteke o nyawa manga demo, to keöko nako ho ma teke ri himangino de ngini, ma' to nauru nako ho ma ki tingaka i kurutika. Aa, karana o Kristus ai hininga ma bole-bole de' ai hininga ma oa, ²ngohi to gahoko de ma gongu, uha ni hi diai ngohi hi ädono to diai i puturungu nginika damä nako ngohi to böa. Hababu ngohi ahi dungutu mangale to temo to hi to tiaika o nyawa ika yo temo ngomi mi manarama de mia dumutu i do dunia. ³I gongu ngomi ka mi wangohi o dunia ma goronaka, ma' ngomi mi kudoti ua mi hi holē o dunia ma dumutu. ⁴O daë-o daë ngomi mia päke to ngomi mia kudoti ma goronaka o dunia ino ua nënanga ma daë, ma' ma Jou Madutu ai daë ma kuaha. De o daë-o daë gënanga ngomi mia wederoka manga da datoko-da datoko; ngomi mi mä barihi o ributu-ributu, ⁵de' mia kilianga o be beno o mehele o hininga ma gurutile i hi goko mangale ya

lawani okia naga ya näko-näko mangale ma Jou Madutu. Ngomi mia utumu o nyawa manga dibanga de mia diai önanga i ma ponu o Kristus ika. ⁶De' nako ngini nia hi ngounoka mata-mata, ngomi mi ma hi diai oka mangale mia hukumu o nyawa mata-mata manga hi ngounu koiwa-iwa.

⁷Ko kiani ngini nia mao nia wo wango de ma diai oka. Nako o nyawa moi-moi i ma ngaku önanga to Kristus, ko kiani ünanga wo hi daaere ai diri mahirete de' wa mao ngomi ö to Kristus hokä ünanga. ⁸Ngohi i hi malekua nako ngohi kiani i holoi i woe ahi hininga i lamoko o kuaha ma Jou wo hi döa-döakoka ngomino, hababu i mi hi döaka o kuaha gënanga mangale i ni hi momiki ngini, i goungua mangale mia kilianga. ⁹Ngohi toluku ngini nia mao ngohi ti nihikoka modongo ngini de to ngohi ahi hura-hurata. ¹⁰O nyawa yato, "O Paulus ai hura-hurata gënanga wo hi to tararonino de' ma kumati, ma' nako ünanga mahirete naga nanga hi dogoronaka wo ma bole uku, de' ai demo-demo okia-kia ua ma mangarati!" ¹¹O nyawa hoko gënanga ko kiani i ma mao nako ngomi naga nia hi dogoronaka, ngomi mi diai i tiahi hokä okia ngomi mi tulihi mia hura-hurata ma goronaka.

¹²Marai oka dika ngomi mi barani ua mi hi totero ekola mi hi gogere mia diri mi ma ke tero de o nyawa i ma pulono manga diri i kurutile. Hoko kia önanga manga bodo! Onanga i ma diai o duduga mahirete de' ya takihiri manga diri mahirete de o duduga gënanga. ¹³Ngomi hoko genangua. Nako ngomi mia hininga mi hi lamoko, ngomi mia tilakurua ma batingi. Ngomi mi gogere mia manarama ma daera ma bati-batingi ma goronaka ma Jou Madutu wo hi to tatapu oka mangale ngomi. De' ngini i wohama o daera gënanga ma goronaka. ¹⁴Ho', ma öraha ngomi mi ni lega ngini de' mi ao o Abari ma Oa mangale o Kristus nginika, i goungu ngomi mi hupu ua de to ngomi mia manarama ma daera ma bati-batingino. ¹⁵Ngomi mi hi giriri ua mia diri mangale o nyawa ma homoa manga manarama naga o batingi ma poretoke wo hi to tatapu oka ma Jou Madutu mangale ngomi. I ki liorino ngomi mi tatapu ma batingi-batingi ma goronaka ma Jou Madutu wo hi tatapu oka mangale ngomi de' mi nganono ngini i holoi ni wi ngaku o Kristus ika, hupaya ngomi yakunu mia diai o manarama i holoi i lamoko nia hi dogoronaka. ¹⁶De hoko gënanga ngomi ö yakunu mi hi abari o Abari ma Oa gënanga o berera-berera ma homoa ika, de koiwa

kiani mi ma hi lamoko mia diri mangale o manarama mia do diai oka o nyawa ma homoa manga leleani ma daera oka.

¹⁷O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, “O nyawa yo mau manga hininga i hi lamoko okia naga moi, ko kiani manga hininga i hi lamoko, okia ma Jou Madutu wa do diai oka.”

¹⁸Hababu o nyawa duru yä hi giriri o nyawa ganga ma Jou wa hi giriri, i gongua o nyawa i hi go giriri manga diri mahirete.

O Paulus de' o rasul-rasul ma dutua

11 Ni hi hī gumālā, ngohi to ma diai ma rupa to bodo ma huhutulu. Ko i gongua i yakunu? ²Ngohi duru ti ni hininga nginika, hokä ma Jou Madutu mahirete mä duru wi ni hininga nginika. Ngini ganga hokä o moholehe ma boro mo ma tēngo ka mo tebinohi, kiaka ngohi to jaji oka la i ni hi kawingi de o rokata wo ma tēngo ena gēnanga o Kristus. ³Ma' ngohi to hawatere nia dibanga aha ya coba mangale ni setia oka ua oli o Kristus ika, ma tero hokä o ngo Hawa ö kahuruono i mi coba de o dodiha ma akali i to torou. ⁴Hababu ma rupahi ngini ni sanangi dika nia tarima o nyawa yo böa nginika de' i ni dotoko mangale o Yesus ma homoa – o Yesus gangua ngomi mi ni hi näko-näko nginika. De' ngini ö ni mau nia tarima o womaha de' “o abari ma oa” duruhe i ma howono de ma Jou Madutu ai Womaha de' o Abari ma Oa ngini nia to tarimaka ngomino.

⁵Ngohi ka utu ö de koiwa ta mǎo i holoi to ēteke de “rasul-rasul” ka biaha ua gēnanga! ⁶Mudukua ngohi to sawaro ua to temo-temo, ma' mangale o hi öriki, ngohi o nyawa yo bodo-bodo ua. Gēnanga ngomi mi hi nyataka nginika hagala o hali ma goronaka.

⁷Ma öraha ngohi ti ni hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino nginika, ka utu ö de ngohi to gahoko ua ngini ni hi hi döaka o tiwi; de' de hoko gēnanga ta diai ahi diri ngohi to dadi to poluluku. Ngohi to diai gēnanga mangale ti ni hi kurutīle ngini. Bote gēnanga to ngohi ahi howono moi nginika? ⁸Ma öraha ngohi ti ni leleani ngini, ngohi i hi hi döaka o tiwi o jemaat-jemaat ma homoa. I yakunu ho temo ta hi rugi o jemaat-jemaat gēnanga hupaya i yakunu i ni riwo ngini. ⁹Nako öraha gēnanga ngohi ahi kia-kia ua, ngohi komaiwahi kä o nyawa

moi ö de ti ni diai o huha. Mata-mata ngohi to pö paralu ya ngodumoka o roria dodoto yo böa-böa o Makedonia ino. Ngohi to ma göana to hi do diai hupaya ngohi ti ni hi huha ua ngini o hali okia dika ma goronaka, de' ngohi aha gila-gila to göana hupaya gënanga i tatapu hoko gënanga. ¹⁰To ngohi ahi hininga ma amoko nënanga i yakunua ya ehe kiaka dika o Akhaya ma daera ma gilolitino, karana o Kristus ai do dötoko ma diai naga ngohi oka. ¹¹Ya dodoa ho ngohi to temo hoko gënanga? Bote hababu ngohi ti ni dora ua ngini? Ma Jou Madutu wo hi hi öriki ngohi ti ni dora!

¹²Oraha nënanga okia ngohi ta diai de ngohi aha gila-gila ta diai hupaya "rasul-rasul" ma homoa gënanga koiwa manga hohole mangale i ma hi lamo-amoko manga diri de' yo temo önanga yo manarama hokä ngomi. ¹³O nyawa hoko gënanga ganga o rasul-rasul ma dutua. Onanga yo mo manarama i hi tatoko o nyawa manga lo legaka de i ma hi rupa hokä o Kristus ai rasul-rasul. ¹⁴Ho hërangua önanga yo diai hoko gënanga, hababu o Ibilihi ö mahirete i ma hi rupa hokä o malaekat i to tararono! ¹⁵Ho', i herangoka ua ö nako yo lö leleani o Ibilihi i ma hi rupa hokä yo lö leleani ya do diai ma Jou Madutu ai mau. Ma bahaka onangö aha ya tarima ma balahi i ma däene de hagala to önanga manga manarama.

O Paulus ai hangihara hokä rasul

¹⁶Ngohi to gi lio to hi gali oli: Uha hi ädono naga i hi pulono ngohi to bodo. Ma' nako ngini ö ma, ni hi pulono ngohi hoko gënanga, ni hi hi gumala ngohi to bodo-bodo nënanga to ma hi amoko ö ma huhutulu. ¹⁷I paha nënanga ngohi aha ta hetongo mangale ngohi to ma amoko, ma' i goungua ma Jou wo hi huloko ngohi to temo gënanga. O hali nënanga ma goronaka ngohi ta gou-goungua to temo hokä o nyawa bodo. ¹⁸I goungua naga o nyawa manga ngöe i ma hi amoko o dunia ma hali-hali, ho ngohi ö to mau to ma amoko. ¹⁹Ngini de nia hininga ma sanangi ni sabari o nyawa bodo ika, karana ngini nia mao nia diri hoko gënanga nia sawaro! ²⁰Ngini nia mala ika dika nako o nyawa i ma gilaongo ngini, ekola i ni teö de' ya lë o utumu ngini ino, ekola i ma mao manga diri i holo i kurutile de ngini de yo barani i ni poka ngini. ²¹Ngohi i hi maleke to ma ngaku ngomi ka i kiriali mi bole mangale mi diai hoko gënanga.

Ma' okia o nyawa ma homoa yo barani i ma amoko, ngohi ö to barani! (Ngohi to temo-temo hokä o nyawa bodo). ²²O Ibrani oka ma nyawa önanga? Ngohi ö hoko gënanga! O Israel oka ma nyawa önanga? Ngohi ö o Israel oka ma nyawa. O Abraham ai difa uku önanga? Ngohi ö hoko gënanga! ²³O Kristus i wi lö leleani önanga? Ho ihene hokä ngohi ahi akali i hihangoka, ma' ngohi i goungu o leleani i holoi ya oa de önanga mata-mata! Ngohi to manarama i holoi i kiria, ngohi i holoi ma moi-ma moi i hi hi ngohama o bui ma gorona ika, ngohi i holoi i wöe i hi hangihara de' ma moi-ma moi ngadeke to honenge. ²⁴Ma motoa i böto ngohi i hi hangihara o Yahudi oka ma nyawa, de o go gohara i hi hi gohara ma moruange de ma hiwo. ²⁵Ma hange ngohi i hi gohara o Roma ma nyawa; i dadi oka ö ngohi i hi kaweli de o helewo. Ma hange ngohi ta ohana o kapa i wöro o ngötoka, de' ma moi ngohi ka to puda-puda o ngötoka o jam monaoko de iata ma dekana. ²⁶Hara ma ngöe ngohi ahi do dagi oka o bahaya; i hi bänga o bahaya o nguihi, bahaya yo ora-ora, o bahaya o Yahudi oka ino, ekola o Yahudi oka ua ino, o bahaya o kotaka, o bahaya o kota ma poretoke, o bahaya o ngötoka, de' o bahaya o nyawa ino i ma hetongo manga diri hokä o ria dodoto o Harani oka, ena hioko kowali. ²⁷Ngohi ahi kobongo i dofae oka de' to manarama yatokä to honenge; ma moi-ma moi to ma idu ua, tolomua, tokerua, hara ma ngöe to bitikangile o hahini ma goronaka, o du ma mäta karana i wöe ua ahi pakeanga, de koiwa o ngi ahi gogere. ²⁸Ma datekoka mata-mata gënanga, o wange ma hi getongo ngohi ö aha ahi hininga i huha dika, mata-mata o jemaat manga wo wango. ²⁹Ma öraha naga yo bole ngohi ö ta niki ta mäo to bole oli. Ma öraha naga yä otaka o baradoha ma gorona uku, to ngohi ahi hininga ma i wedere.

³⁰Aa, nako ngohi ko kiani to ma hi amoko okia naga moi, done ngohi to hi amoko o hali-o hali i hi matoko to ngohi ahi bole-bole. ³¹Ma Jou Madutu o Ama o Jou Yesus ino wo hi öriki ngohi to elukua. I wi hi giriri ai romanga ka hi ado-adonika. ³²Ma öraha ngohi naga o Damsyik oka, ma gubernur wo ko kuaha genangoka ma Koano Aretas ai kuaha ma timi oka, wä huloko o tentara yö göana o kota ma ngoranoka gënanga la i hi tagoko ngohi. ³³Ma' de o karaja o gahumu moi, i hi wora daukuku o bebena ma pidahuku. Hoko gënanga ngohi to lapahi ma gubernur gënanga ai giamoka.

**O hi matoko de' o lo lega wi hi döaka ma Jou Madutu
o Paulus ika**

12 I gOUNGU koiwa naga ma utumu mangale ho ma hi amoko. Ma' ngohi ö to mau to ma hi amoko o hali-o hali ma Jou Madutu wo hi hi mato-matokoka ngohino ma Jou ai hi matoko ma goronaka ekola o lo lega ma goronaka. ²Ngohi ti näko o Harani oka ma nyawa wo ma tēngo o taongo ngimoi de iata i paha ika i wi goraka o ngi ma gö gurutiē o horogaka. (Ngohi to hi örikua boteka i gou-goungu ai röehe i goraka ekola gēnanga duga-duga o lo lega moi - ma Jou Madutu dika wo hi öriki.) ³⁻⁴Ngohi to gi lio to hi gali oli: Ngohi to hi öriki o nyawa nēnanga i wi goraka wo wohama o Firdaus ika. (Ngohi to hi örikua boteka i gou-goungu ai röehe i goraka ekola gēnanga duga-duga o lo lega moi - ma Jou Madutu dika wo hi öriki.) Dokengoka o nyawa gēnanga wo ihene o hali-o hali o nyawa yakunua i hi demo de' ya hi gumaā ua ö o nyawa ika mangale i hi demo. ⁵Mangale o nyawa gēnanga wo mau ngohi ti hi amoko, i gOUNGUA mangale to ngohi ahi diri mahirete. I ma korona to ngohi ahi diri, duga-duga i hi dumutu o hali-o hali gēnanga to ngohi ahi bole-bole, i mau ngohi to hi lamoko. ⁶Ho hi ade okia naga moi ngohi ka to igo dika to ma amoko, ngohi toluku to dadi ka to te temo de o demo ma doā koiwa; ngohi aha to temo ma diai. Ma' ngohi ta tumungu ahi diri, hupaya moi ua naga o nyawa i hi pulono ngohi i holoi de okia ünanga wa māke oka ngohi ta diai ekola ünanga wo ihenoka ngohi to temo-temoka.

⁷Ma' hupaya uha ngohi kali oli to ma hi lamoko karana o lo lega-o lo lega ka biaha ua gēnanga, i hi hi döaka ngohi ma rupa o panyake ahi röehoko ma rupa o Ibilihi ma pakakaha. O panyake gēnanga i hi hi döaka la i hi gohara ngohi, hupaya ngohi i dadi ua to ma hi lamoko. ⁸Hara ma hange ngohi to ma niata ma Jou ika hupaya o panyake gēnanga wa goraka ngohi oka. ⁹Ma' o Jou wo haluhu, "Ngohi to ni dora ngona de mangale ngona gēnanga i ya oaka; hababu ahi kuaha duru i kuata nako ma öraha ngona no bole ma goronaka." Hababu gēnanga ngohi i holoi to sanangi to hi amoko to ngohi ahi bole-bole, hababu öraha okia ngohi to bole, ma öraha genangala ngohi ta māo o Kristus wo hi hohongino ngohi de ai kuata. ¹⁰Ho' to mörene de to ngohi ahi bole-bole. Ngohi ö to mörene nako karana o Kristus ngohi i hi diai o romanga ma dorou,

ngohi ta ohana o huha, i hi go gi niki de' ngohi ta ohana o hangihara. Hababu nako ngohi to bole, ma öraha genangala ngohi to kuata.

O Paulus wo hawatere mangale o Korintus ma nyawa

¹¹I goungu ngohi to ma diai oka hokä o nyawa bodo ma' nginila ni hi diai ngohi to dadi hoko gënanga. De ma diai ngini kiani ni hi hi giriri ngohi. Hababu ngaroka ngohi okia-kia ua ahi baraguna, ngohi ka utu ö de to kuranga ua "o rasul-rasul" ika ka biaha ua gënanga! ¹²I ho hëra-hëranga de' o hali-o hali ka biaha ua i ma niki o manarama-manarama i lago-agomo to hi matokoka de ahi sabari nginika mangale to hi matoko ngohi o rasul moi. ¹³O hali okia ma goronaka ngini nio hininga ika ua, ho hi totero de o jemaat-jemaat ma homoa? Ke ma İoku oka duga-duga o hali nënanga ma goronaka: ngohi ti ni hi huha ua ngini mangale ni hi döaka o tiwi. Ni hi apongo ngohi, mangale o howono gënanga!

¹⁴Oraha nënanga mangale ma hange i böto, ngohi to ma hi diai la ngohi ti ni lega ngini. De' ngohi toluke ti ni hi huha ngini, hababu ngohi to igo-igo koiwa naga ngini oka, ma' nia diri. Karana ko ngohakua kiani i hi lingiri mangale o dimono manga ngołomo o wange iġe, ma' o dimono kiani i hi lingiri mangale o ngoha-ngohaka manga ngołomo o wange iġe. ¹⁵Karana gënanga, de ahi hininga i so sanangi ngohi to igo to hi huba okia dika mangale ngini de ahi diri mahirete ö. Nako hoko gënanga ngohi ti ni hininga ngini, boteka i patutu ngini i kuranga ni hi hininga ngohi?

¹⁶Aa, ngini ni hi hi moteke ngohi komaiwahi ti ni hi huha ngini. Ma' naga yo temo ngohi nënanga to tipu to sawaro; ngohi ta mäke o utumu ngohi ino karana ahi tipu. ¹⁷Kiaka de yakunu! Boteka i tilakuru o nyawa ngohi ta hulo-huloko nginika gënanga ngohi to İe utumu nginino? ¹⁸Ngohi ti hulokoka o Titus woiki wi ni lega ngini, de' ngohi ta huloko o ria dodoto o Harani oko ma homoa gënanga yoiki i ma ki niki de de ünanga. Boteka o Titus wo İe o utumu nginino? Ma' ngomi i mi hinoto mi manarama de mia dungutu i ma däene de okia naga mi diai de ma ngëkomo i ma däene!

¹⁹Yakunu i dadi ngini ni ato bote ngomi ma dekana nënanga mi hi dailako ma go giria mi ma hi tatoko mia diri nginika? Ngini duru nia howono! Ma Jou Madutu wo hi öriki mata-mata

ngomi mi temoka gënanga ganga doka i ma moteke o Kristus ai mau. De' mata-mata mia do diai ngomi, ganga mangale mi hi momiki nia rohani ma wo wango. ²⁰Ngohi to hawatere damä ma öraha ngohi ti ni lega ngini, ti ni mäke ika ua ngini hokä okia ngohi tö ngano-nganono, de' ngini ö aha ni hi mäke ua ngohi hokä ngini nio ngano-nganono. Uha-uha damä naga ni ma ka ngamo, nia hininga i sanangi ua nia dodiawo ika, nia hininga i hauku, ni hi amoko duga-duga nia diri mahirete, ni ma teke diai o romanga ma dorou ni do diai o ga ngamo, ni edenge de ni ro ruae. ²¹Ngohi to modongo damä nako ma orahoka ngohi ta ika ma Jou Madutu aha wo hi hi kauku ngohi ti ngini nia himangoka de' ngohi aha to ari karena nia ngöe nia hi dogoronaka ngini i hira yo baradoha, yoluku i ma ngali yoluku i ma togumu ya diai to önanga manga manarama i so safarune, i peseke de' i patu-patutua.

O ho hininga-o ho hininga ma bo baha de' o tabea

13 Nënanga ganga mangale hara ma hange oka ngohi ta ika ti ni ädono ngini. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "O parakara ma getongo kiani yö goko ya hinoto ekola ya ruange o nyawa ya hakihi, daha o parakara gënanga ma diai." ²O nyawa ma öraha i paha-paha yo diai oka o baradoha de' o nyawa mata-mata ma homoahi, ngohi ta hi döakoka o ho hininga i holoi i hira ma öraha ngohi ti ni ädono ngini hara ma hinotoka. Oraha nënanga, ma öraha ngohi ho ma ki tingaka i kurutikahi de de ngini, ngohi ti ni hi döakoli o ho hininga nako ngohi ta ikali, ka o nyawa moi ö de moi ua onangino aha yo lapahi de o hukumanga. ³Ma ngini aha nia mäke mata-mata ma nyonyata ngini nio igo-igo i gou-goungu o Kristus wo temo i tilakuru ngohi. Nako o Kristus wo diai nginika, ünanga wo diai wa bole-bole ua, ma' unanga wo hi matoko ai kuaha nia hi dogoronaka. ⁴I goungu ma öraha ünanga i wi salib, ünanga wo bole, ma' oraha nënanga ünanga wo wango karena ma Jou Madutu ai kuaha. Ngomi ö mi bole mia ngango ma goronaka ka moi de o Kristus, ma' oraha mi ni himanga ngini, ngomi ö mi kuata de o Kristus, karena ma Jou Madutu ai kuaha.

⁵Abe ika nia uji ti ngini nia diri mahirete boteka i gou-goungu ngini ni wango i moteke nia ngongaku o Kristus ika! Marai oka ngini ni ma näko o Kristus Yesus naga ngini oka! - hara moi oli nako ngini nia gou-goungua ni ngaku. ⁶Ngohi to nganono

ngini ni hi öriki ko i goungua ngomi ma nyawa mi tänua o co cöba. ⁷Ngomi mi ma niata ma Jou Madutu ika tanu ünanga wo mau wi ni riwo ngini la ni diai oka ua o howono. Ko i goungua mangale mi hi matoko ngomi nänanga i goungu mi sawaro mi hi dagi mia manarama, ma' hupaya ngini nia diai okia ma Jou Madutu ai mau - mañā ika ni mi pulono ngomi mia dadi ua, ya dodoa ua! ⁸Hababu ngomi ka moi ö de mia diai ua i ma howono de o diai; ngomi kiani mia moteke o diai. ⁹Ngomi mi sanangi nako ngomi mi bole, de' ngini ni kuata. Ngomi mi ma niatö hupaya ngini ni dadi i tia. ¹⁰Hababu gänanga ngohi to tulihi o hurata nänanga ma öraha ngohi koihiwahi nia hi dogoronaka. De hoko gänanga damä nako ngohi ta ika, ngaro uha ngohi to diai i puturungu nginika de ta päke o kuaha o Jou wo hi hi döa-döakoka ngohino. O kuaha gänanga i hi döaka mangale ti ni hi momiki ngini, i goungua mangale i ni hi binaha.

¹¹Ma bo bahaka, Roria dodoto, kiani ngini ni ma mörene, de' ni hi dailako ni dadi ni tia. Nia tarima hagala ahi do daaere. Ko kiani ngini ni hininga moi de' ni wango ni rimoi. Ma Jou Madutu ai Dora i Lamo-amoko de' wo igo o dame gänanga aha wi ni to moteke ngini.

¹²Ni ma hi ko döaka o horomati moi de moi de ma ngëkomo ya oa-oa hokä ria dodoto o Harani oka.

Mata-mata ma Jou Madutu ai umati i hi dingoto manga tabea ngini ika.

¹³O Jou Yesus Kristus wi ni hi barakati ngini, ma Jou Madutu wi ni hininga ngini, de' ma Jou Madutu ai Womaha i ni to moteke ngini mata-mata!

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA
O JEMAAT-JEMAAT IKA
O GALATIA MA DAERA OKA

MA NGONGOTAKA

O Abari ma Oa mangale o Yesus i mulaengoka i hi ngahu de' ya tarima kö o Yahudi oka ua ma nyawa manga hi dogoronaka, i puda o lo leha boteka mangale i ma têngo o nyawa yo dadi o Harani oka ma dutu ko kiani o nyawa ya moteke de ya diai o agama Yahudi ma tita. O Paulus wo hi ade-ade de wo hi ngahu o hali gënanga i paralu ua – ho i gou-goungu i ma tö têngo-têngo o hohole ma oa-oa mangale o Harani oka ma wo wango ganga i wi ngaku o Kristus ika. De o ngongaku gënanga o nyawa manga hi dohanga de ma Jou Madutu i dadi ya oa okali. Ma' hagala o nyawa i wi lawa-lawani o Paulus yo böaka o jemaat-jemaat ika o Galatia ma daera oka, ena gënanga o Roma ma provinsi moi o Asia ma Iti oka. Onanga manga da mäke mangale ho ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu, o nyawa ko kiani ya moteke de ya diai o agama Yahudi ma tita.

O Paulus ai hurata o jemaat-jemaat ika o Galatia ma daera oka nënanga wo tulahi la wä riwo hagala o nyawa ya hi hihangoka o ngëkomo ma diai mangale o do dötoko i howo-howono gënanga, hupaya önanga i ma idulu ya moteke o do dötoko ma diai ika. O Paulus wo muläenge de wa hëtongo ünanga de ai haku i wi hëtongo o Yesus Kristus ai rasul. Wo hi to tiaika o Paulus wa hëtongo i wi ahoko mangale wo dadi o rasul ma ahali ma Jou Madutu ino o nyawa oka ua de ya ino. De inoli ai manarama ma dumutu duru ma gi lamoko o Yahudi ma nyawa ika ua (1:2). I pahaka de gënanga o Paulus wo hi ade-ade wo hi tararono ai da mäke ma goungu o nyawa nanga hi dohanga de ma Jou Madutu i dadi ya oa oli duga-duga ma

ngëkomo de ma do dagi ho ngaku ma Jou Madutu ika (3-4). Ma hidoku i hi bo bo baha o buku nënanga ma goronaka (5-6), o Paulus wo hi matoko o hayanga de o dora i pō puda-puda o Harani ma nyawa manga diri oka karana önanga yo ngaku o Kristus ika, aha ëna mahirete i dadi o hababu o nyawa ge önanga ya diai o Harani ma manarama.

Ma doĭa

Ma do di hira 1:1-10

O Paulus ai haku hokä o rasul 1:11-2:21

*O Abari ma Oa mangale ma Jou Madutu ai hininga
ma oa 3:1-4:31*

*Ha do diai oka ua de' okia naga o Harani oka ko kiani
ha diai 5:1-6:10*

Ma bo baha 6:11-18

1 ¹⁻³O Roria dodoto o jemaat-jemaat o Galatia ma daera oka. Ngohi, o Paulus, de' o ria dodoto Harani oka mata-mata mi ma ko moteke de ngohi, mi nganono tanu ma Jou Madutu to ngone nanga Ama de ma Jou Yesus Kristus wo hi döaka o barakati de' o lolä ngini ika.

Ngohi to dadi o rasul de o nyawa ua ma hu huloko ekola karana o nyawa i hi göraka, duga-duga de o Yesus Kristus de' ma Jou Madutu nanga Ama wi hi wango okali ünanga o honenge ma hi goronaka. ⁴Wa moteke de wa diai ma Jou Madutu to ngone nanga Ama ai mau, o Kristus wo hi döaka ai diri i dadi o hu huba mangale hagala to ngone nanga baradoha, hupaya ngone i na hi halamati o öraha i to torou ino nënanga. ⁵Ma Jou Madutu i wi hi go giriri ka hi ado-adonika! Amin.

O Abari ma Oa ka genangö moi

⁶Ngohi ti nï hëranga Roria dodoto! Ngini ma Jou Madutu wi nï ahoko mangale karana o Kristus ai hayanga de ai dora, ma' o öraha nanga ngini hoko gënanga ma japati ni wï porete ma Jou Madutu de' nia moteke "o abari ma oa" hara moi oli de o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ⁷I moteke ma diai koiwa naga "o abari ma oa ma homoa". Duga-duga naga o nyawa i ni hi ngahu ngini ika "o abari ma oa" mangale o Kristus ma önanga ya taka idulu hi ädono i nï ruae ngini. ⁸O nyawa i hi ngahu-

ngahu “o abari ma oa” hara moi oli de o Abari ma Oa ngomi mi hi ngahu-ngahu oka, māla ikala ünanga ma Jou Madutu wi hukumu – ngarokö o nyawa gënanga ngomi mahirete ekola o malaekat o horoga ino! ⁹Ma hira ngomi mi hi ngahu oka ganga, öraha nanga ngohi to hi ngahu ma moi oli: O nyawa i hi ngahu-ngahu ngini ika “o abari ma oa” hara moi oli de o Abari ma Oa ngini nia to tarima oka ngomi ino, o nyawa ge önanga ko kiani ma Jou Madutu wä hukumu!

¹⁰Boteka de gënanga ni hi mäke ngohi hokä tö nganono o nyawa i hi igo? Ha kali-kali kowali! Ngohi duga-duga tö nganono o ma ngaku ma Jou Madutu ino. Boteka ngohi to hi do dailako ta Ië o nyawa manga hininga hupaya o nyawa i hi sanangi? Nako ngohi ka to diai ohi hoko gënanga, ngohi o Kristus ai gilaongua.

Sarakia o Paulus wo dadi o rasul

¹¹Roria dodoto ko kiani ni hi öriki o Abari ma Oa ngohi to hi ngahu-ngahu gënanga ma ahali o nyawa ino ua. ¹²Ngohi ta tarima o abari gënanga o nyawa ino ua, de’ moi ua i hi hi dotoko ngohi ino. O Yesus Kristus mahirete wo hi demo o Abari ma Oa ma doġa gënanga, ngohi ino.

¹³Marai ngini ni ihenoka mangale to ngohi ahi wo wango ma hira hokä o agama Yahudi ta mote-moteke. Ngini ni hi öriki sarakia ngohi tä hi diai de ma hayanga koiwa ma Jou Madutu ai jemaat de’ sarakia ta ka i goungu to hi dailako ta kilianga. ¹⁴Mangale to diai o agama Yahudi ma mau-mau ngaro de o Yahudi ma nyawa biaha mi ma ku umuru moi de de ngohi ma ngohi to ma hi holoi. Ngohi duru tö igo ta diai mangale mia ete de mia tohora manga adati de manga biaha.

¹⁵Ma’ karana ma Jou Madutu ai hininga ma oa, ünanga wo hi iriki ngohi i hira de ngohi to ma kilau de’ wo hi ahoko ngohi la ti leleani ünanga. ¹⁶Ma Jou Madutu wi hi nyata ai Ngohaka ngohi ino hupaya o Abari ma Oa mangale ai Ngohaka yakunu ngohi to hi ngahu o Yahudi ma nyawa ika ua. O öraha gënanga ngohi ko toikua ka o nyawa moika ö de la to gahoko o nasihati. ¹⁷Ngohi ö toikua o Yerusalem ma nyawa ika kiaka i hiraka önanga yo dadi rasul de ngohi. Ma’ ngohi toiki o Arab ma berera ika, dahaö genangoka de to ma ki lioro o Damsyik ika oli. ¹⁸O taongo hange i paha, ngohi toiki o Yerusalem ma berera

ika la mi ma näko de o Petrus. Ngohi to gogere de de ünanga duga-duga o wange ngimoi de motoa ma dëkana. ¹⁹Ngohi mi ma ka mäke ua de o rasul-rasul ma homoa, sowali ua o Yakobus ma Jou ai dodoto.

²⁰Okia ngohi to tuli-tulihi nënanga i tiai. Ma Jou Madutu wo hi öriki ngohi ko to elukua!

²¹I böto de gënanga ngohi toiki o Siria de' o Kilikia ma daera-daera ika. ²²Hi ädono o öraha gënanga o Harani ma jemaat-jemaat o Yudea ma daera oka i hi näko owahi ma rupa mi ma teke ri himangino. ²³Onanga duga-duga yo ihene o nyawa ya hëtongo, "Ma nyawa ma hira wo nä aniaya ngone, öraha nanga wo hi ngahu okia naga ha ngaku-ngaku, kiaka ma hira wo mau wa ho ho hihanga." ²⁴Ho önanga i wi hi giriri ma Jou Madutu karana ngohi.

O Paulus de o rasul-rasul ma homoa

2 O taongo ngimoi de iata i paha ika, ngohi to ma idulu o Yerusalem ika mi ma niki de o Barnabas, de o Titus o ma ti ao. ²Ngohi toiki o Yerusalem ika hababu ma Jou Madutu wo hi nyata oka ngohi ino, ngohi ko kiani toiki. De' moi o ga mäke biaha ua ma goronaka de o tutuda-tutuda dokengoka, ngohi to hi ade-ade de to hi tararono o Abari ma Oa ngohi to hi ngahu-ngahu hagala o Yahudi ma nyawa ika ua. Hababu ngohi toluku ahi hi dailako ma hira, ka ya oa öraha nanga, duga-duga parahaja. ³O Titus, wo hi dö dodiawo ngohi, ganga o Yunani ma nyawa ma' unanga mi wi pakisa ua wa moteke o huna ma datoro, ⁴ngarokö naga o nyawa i wi hi gëgoto o hali gënanga. Onanga ganga o nyawa i ma hö huru-huruku nanga doomu ma gorona ino, de' manga diri i ma hi rupa hokä o ria dodoto. Onanga ma demo koiwa de ka yo wohama la ya tailako ngone ho gilaongoka ua karana ngone ho rimoi de o Kristus Yesus. Onanga yo mau i na hi gi lio ngone okia naga ma hira ika hokä o gilaongo, ⁵ma' ngomi ka ma huhutulö de mi ma ike ua onangika, karana ngomi mi mau mio göana hupaya o Abari ma Oa gënanga ka hirahi i tebini mangale ngini.

⁶Ma hoko gënanga hagala o nyawa, yä do dodato o nyawa koiwa naga o hali ma hungi i hi gahoko ngohi ino – mangale ngohi koiwa naga ma howono, nako önanga o nyawa yä do

dodato ekola kowali, hababu ma Jou Madutu wo irikua o biono. ⁷I idulu ya ino hagala o nyawa yä pulono o nyawa yä do dodato gënanga i hi goungu ma Jou Madutu wo hi hi manaramoka ngohi mangale to hi ngahu o Abari ma Oa gënanga o Yahudi ma nyawa ika ua, hokä i ma tero ünanga wi hi manaramoka o Petrus mangale wo hi ngahu o Abari ma Oa gënanga o Yahudi oka ma nyawa ika. ⁸Hababu ma Jou Madutu wi hi döaka o da gakunu o Petrus ika la wo dadi o Yahudi ma nyawa manga rasul, wo hi döakö ngohi ino o da gakunu la to dadi o Yahudi oka ua manga rasul. ⁹O Yakobus, o Petrus, de' o Yohanis, yä mäke yo dadi o jemaat-jemaat manga tutuda, i hi goungu ma Jou Madutu wo hi döakoka ngohi ino o manarama biaha ua nënanga. De önanga manga giama i ma ko sö de o Barnabas de' ngohi hokä ma nonako mi ma teke rimoi. Daha önanga de ngomi mi ma teke fakati ngomi aha mi manarama o Yahudi oka ua manga hi goronaka, de' onanga o Yahudi oka manga hi goronaka. ¹⁰Duga-duga nanga moi manga go gahoko ganga hupaya ngomi mia hi dailako o mihikini ma nyawa. De' ngohi ahi hininga ya däene ta diai o hali gënanga.

O Paulus wi hi daaere o Petrus o Antiokhia ma bereraka

¹¹Ma öraha o Petrus wo böa o Antiokhia ma berera ino, ngohi tī lawani ünanga ti hi to tiaika, hababu okia wa do diai i howono. ¹²Ma do di hiraka ünanga wolomo wo gogere ka ma moi de o roria dodoto o Yahudi oka ua. Ma' de o Yakobus ai nyawa wä hulo-huloko i ma hi adonino, ünanga ai diri wo hi tingaka de o roria dodoto o Yahudi oka ua de' wolukoka wolomo de de önanga, hababu wä modongo o nyawa yo mau-mau ika la yä huna, mata-mata. ¹³Roria dodoto o Yahudi oka ma homoa ö i ma hi moteke yo elu-eluku hokä o Petrus, hi ädono o Barnabas ma i wī hora wo ma diai hokä önanga. ¹⁴Hoko gënanga ngohi tä mäke önanga manga dūku i ma tero ua de o Abari ma Oa ma diai, ngohi tī temo o Petrus ika o nyawa yo böa-böa ino genangoka dau manga himangoka, "Nako Ria dodoto hokä o Yahudi ma nyawa, no wango oka hokä o Yahudi ma nyawa ua, ya dodoa ho Ria dodoto öraha nanga no mau nä pakisa o nyawa ma homoa yo wango hokä o Yahudi ma nyawa?"

O Yahudi ma nyawa de' o Yahudi oka ua i na hi halamati karana ho ngaku o Kristus ika

¹⁵I goungu i moteke o ahali, ngomi nanga o Yahudi ma nyawa, de' i goungua “o Yahudi ma nyawa ua yo bö baradoha”.
¹⁶Ngaro hoko gënanga ngomi mi hi öriki o nyawa ho ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu duga-duga karana hi ngaku o Yesus Kristus ika, de' i goungua karana ha diai o agama ma tita. Ngomi ö mahirete mi ngaku o Yesus Kristus ika, hupaya ngomi mi ma teke oa-oa de ma Jou Madutu de ma do dagi to ngomi mia ngongaku gënanga, ko i goungua karana ngomi mia diai o agama ma tita. Hababu de ho diai o agama ma tita moi ua o nyawa yakunu i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu. ¹⁷Ngomi mi hi dailako mi ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu de ma do dagi mi wango mi rimoi de o Kristus. Ma' nako i böto mi diai gënanga, i nyata ngomi ka “o nyawa yo bö baradoha ohi” inoli hokä o nyawa o Yahudi oka ua, boteka nënanga ma mangarati o Kristus wo dadi o hababu ngomi mi baradoha? Marai oka dika kowali! ¹⁸Nako ngohi to muläenge to hi goko oli o agama ma tita ma pahitaka ngohi ta ko kiliangoka, done ngohi to hi dumutu ngohi nënanga o tita ta to tilakuru. ¹⁹Ma' ngohi to honengoka o agama ma tita ika – o tita gënanga mahirete i hi ho honenge – hupaya ngohi yakunu to wango mangale ma Jou Madutu. Ngohi i hi salib oka de o Kristus. ²⁰Oraha nanga ngohi oka ua to wango, ma' o Kristus wo wango ahi diri ma goronaka. O wo wango ngohi ta mää-mää öraha nanga ganga o wo wango mangale o ngongaku ma Jou Madutu ai Ngohakika wo hi dora-dora ngohi de' wo hi huba oka ai diri mangale ngohi. ²¹Ngohi to hi kauku ua ma Jou Madutu ai hayangi de ai dora. Nako o nyawa manga do dohanga de ma Jou Madutu i dadi ya oa oli karana ya diai o agama ma tita, gënanga ma mangarati o Kristus ai honenge koiwa ma faidä!

O agama ma tita ekola o ngongaku o Kristus ika

3 O Roria dodoto o Galatia ma nyawa mata-mata! Ngini i goungu ni bodo! Boteka ngini i ni korona oka o nagona naga manga bo baja? O Kristus ai honenge o salib oka ngohi to hi tararonoka ngini ika to hi to tiaika. ²Beika ni hi hi ngahu

ngohi ino o hali moi nēnanga: Boteka ngini nia tarima oka ma Jou Madutu ai Womaha karana nia diai o agama ma tita, ekola karana ngini ni ihene o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino de' ni wi ngaku o Kristus ika? ³Ya dodoa ho ngini hoko gēnanga nia bodo! Ngini ni mulaengoka o wo wango ma hungi de ma Jou Madutu ai Womaha, sarakia öraha nanga ngini ni mau nia mäke i tö totomo de ti ngini nia kuata mahirete? ⁴Parahaja dika mata-mata ngini nia mǎo-mǎo oka gēnanga? O nagona yato parahaja! ⁵Ma Jou Madutu wo hi döaka ai Womaha ngini ika de' naga i dadi o nonako i hēra-hēranga ngini nia hi goronaka. Boteka ma Jou Madutu wo diai gēnanga karana ngini nia diai o agama ma tita ekola karana ngini ni ihene o Abari ma Oa gēnanga de' ni ngaku o Kristus ika?

⁶Gēnanga i ma tero hokä ya tuli-tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya korona o Abraham – hoko nēnanga, “O Abraham wo ngaku ma Jou Madutu ika de' karana ai ngongaku gēnanga ünanga ma Jou Madutu wī tarima hokä o nyawa ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga.” ⁷Ho' ko kiani ngini ni ma mǎo i gou-goungu o nyawa o Abraham ai difa uku ganga o nyawa yo ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika. ⁸O Buku i Tebi-tebini ya mäke oka i hira ma Jou Madutu wa hi gumālā hagala o nyawa o Yahudi oka ua i ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu, nako önanga i wi ngaku ma Jou Madutu ika. O Abari ma Oa gēnanga i hi ngahu i hira o Abraham ika o jaji nēnanga ma goronaka, “De ma ngēkomo ngona, ma Jou Madutu aha wa hi barakati mata-mata o hoana de o berera ma nyawa o dunia ma lōku oka.” ⁹O Abraham wo ngaku, ho ünanga i wi hi barakati. Hoko genangoli mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku, aha wa hi barakati ka ma moi de o Abraham.

¹⁰Hagala o nyawa i ma hi go gagao o agama ma tita ika, mata-mata yo wango o lolai ma timi uku. Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, “O nyawa yo so setia ua ya diai mata-mata ya tuli-tulihoka o Agama ma Tita ma Buku ma goronaka, ma Jou Madutu wa hi lolai!” ¹¹Ka moi ö de moi ua o nyawa i ma teke oa-oa de ma Jou Madutu de karana ya diai o agama ma tita. O hali gēnanga i hi nyata oka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, “Duga-duga o nyawa yo ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika hi ädono manga do dohanga de ma Jou Madutu ya oa oli, aha yo wango!” ¹²Ma' o agama ma tita i hi hoīe ua o ngongaku ma lōku oka. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya

tulihi o nyawa ya do diai o agama ma tita, aha yo wango karana o tita gënanga.

¹³Ma' o Kristus wo na hi lapahi ngone de o agama ma tita ma lolai. Unanga wo diai gënanga de wo hi gumala ai diri ya lolai karana ngone. Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "Yä däene o lolai o nyawa yo honenge yo nune uku o liate ma gota oka." ¹⁴O Kristus wo diai hoko gënanga hupaya o barakati ma Jou Madutu wi hi jä jaji o Abraham ika ya hi döakoli hagala o nyawa ika o Yahudi ma nyawa ua. De hoko gënanga ngone ö ho ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika, yakunu ha tarima o Womaha ma Jou Madutu wo hi jä jaji gënanga.

O agama ma tita ekola ma Jou Madutu ai jaji

¹⁵Roria dodoto! I rahai ngohi ta päke o hi totero o wange hi gëtongo ha do diai. Nako o nyawa ya diai o jaji moi de o jaji gënanga ya putuhoka, done ka o nyawa moi ö de yakunua ya töaka o jaji gënanga, ekola yö dogo okia naga moi enangika. ¹⁶Ma Jou Madutu ai jaji-jaji gënanga ma Jou Madutu wo diai mangale o Abraham de' mangale o nyawa o Abraham ai difa uku. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihua "de' mangale hagala o nyawa o Abraham ai difa uku", ma mangarati ka manga ngöe. Ya tulihi genangoka dau ganga "de' mangale o nyawa ani difa uku", ma mangarati wo ma têngo dika una gënanga o Kristus. ¹⁷Ngohi to mau to hi hi hira nenangoka genangala nenanga doka: ma Jou Madutu ai jaji i hira ya diai oka de' ya putuhoka. O agama ma tita i hi döa-döaka o taongo o ratuhu iata de moruange i paha ika, yakunua ya töaka ma putuhu de ya ehe ma Jou Madutu ai jaji gënanga. ¹⁸Hababu nako ma Jou Madutu ai ngongike i ma hi gagao o agama ma tita ika, done gënanga i goungoka ua o ngongike wo hi jä jaji. I ma korona karana ma Jou Madutu wi hi jaji oka o Abraham ika, ho ma Jou Madutu wi hi döaka gënanga unangika.

¹⁹Nako hoko gënanga, mangale okia o agama ma tita i hi döaka? Ma bo baluhu ena genangala o tita gënanga i hi dogo la i nyata o nyawa nanga do dilakuru. O agama ma tita gënanga i laku duga-duga hi ädono wo böa wo ma têngo o Abraham ai difa uku, kiaka ya hëto-hëtongo ma Jou Madutu ai jaji ma

goronaka o Abraham ika. O agama ma tita gënanga o malaekat-malaekat i hi ädono de i wi päke wo ma têngo o nyawa. ²⁰Aa, ko kiani naga o regu hinoto, dahao i paralu o hu huloko. Ma' ma Jou Madutu wo paralua o hu huloko, hababu ünanga mahirete wo hi jobo.

O agama ma tita ma İoku oka

²¹Boteka gënanga ma mangarati o agama ma tita i ma lawani de ma Jou Madutu ai jaji? Marai oka kowali! Hababu nako o agama ma tita i hi döaka mangale i na hi döaka o wo wango o nyawa ika, done o nyawa yakunu ho ma teke oa-oa de ma Jou Madutu de ma do dagi o agama ma tita. ²²Ma' o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi mata-mata o hoana de o berera ma nyawa naga o baradoha ma kuaha ma timi uku. Karana gënanga, o ngongike i hi jä jaji de ma titi o ngongaku o Yesus Kristus ya hi döaka onangika yo ngö ngaku-ngaku.

²³I hira de i böa ma öraha mangale hi ngaku o Kristus ika, ngone i na göana o agama ma tita i hi do diai; ngone hokä i na kurunga ino hi ädono o ngongaku gënanga i hi nyata. ²⁴De hoko gënanga, o agama ma tita i ma dadi hokä to ngone nanga go göana hi ädono o Kristus wo böa la wo na diai ngone ho ma teke oa-oa oli de ma Jou Madutu karena ngone hi ngaku o Kristus. ²⁵Oraha nänga, karena ma orahoka o nyawa yakunu hi ngaku o Kristus ika, ho ngone o agama ma tita i nä göanoka ua.

²⁶Karana ngini ni ngaku o Kristus Yesus ika, ho ngini ni rimoi de de ünanga; de' mangale karena gënanga ngini ni dadi ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. ²⁷Ngini mata-mata i ni ohikoka de o gohiki i tebi-tebini de o Kristus ai romanga, ho' ngini nia tarima nia diri oka o Kristus mahirete ai wo wango ma biaha. ²⁸O hali nënanga ma goronaka koiwaka naga ma howono o Yahudi ma nyawa de' o Yahudi ma nyawa ua, o gilaongo de' o gilaongua, o nauru de' o ngoheka. Ria dodoto mata-mata ka moi karena o Kristus Yesus. ²⁹Nako ngini tö Kristus, done ngini ganga o Abraham ai difa uku. De' ngini aha nia tarima okia ma Jou Madutu wo hi jä jaji.

4 ¹⁻²Ma' i paralu ngohi to hi ade-ade to hi to tia ika; ma dëkana wo ma têngo o puhaka ma jojö ka o ngohakohi, naga o nyawa i wi göana ünanga de' i hi dailako okia wo pö

paralu hi ädono ünanga ai umuru yadono ai ama wo hi tö tantu. Unanga i wi hi diai hokä o gilaongo wo ma têngo, ngarokö i moteke ma diai mata-mata o arata gënanga ünanga ma dutu. ³Hoko genangö de ngone: Ma dëkana de ma gurutu ngone ho baluhuwahi, hagala o womaha ya ko kuaha o dunia nënanga i mä gilaongo ngone. ⁴Ma' ma öraha ya ko korona uku, ma Jou Madutu wï huloko ai Ngohaka o dunia uku. O ngohaka gënanga o ngoheka mo ma têngo mi hi ngohakuku de' wo wango o agama ma tita ma kuaha ma timi uku. ⁵De hoko gënanga ünanga wa hi lapahi hagala o nyawa yo wango-wango o agama ma tita ma timi uku; hupaya ngone ö yakunu ho dadi ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka.

⁶Karana ngini ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka, ma Jou Madutu wï huloko ai Ngohaka ai Womaha i wohama nia hininga ika Ria dodoto de' ahi hininga ika, ena gënanga o Womaha i hi böaka, "Ama, ya ahi Ama." ⁷Ho', ngini o gilaongoka ua, duga-duga o ngohaka. De' karana ngini ma Jou Madutu ai ngohaka, ho ma Jou Madutu aha wi ni hi döaka ngini ika hagala okia naga wa so sadia mangale ai ngoha-ngohaka.

O Paulus ai hininga ma huha hagala o Galatia ma nyawa ika

⁸Ma hira ngini ni wi nako ua ma Jou Madutu, ma hababu gënanga o kuaha-kuaha nia pulono hokä o gikiri ni dadi ma gilaongo ma' i moteke ma diai ha kali-kali ma Jou Madutu ua. ⁹Ma' oraha nanga ngini ni wi nako ma Jou Madutu, ekola i holoï ya däene ma Jou Madutu wi ni nako ngini. Aa, ya dodoa ho ngini ni mau ni ma iduloli o dunia nënanga ma womaha ma dorou ika? Ya dodoa ho ngini ni mau ni ma gilaongoli o womaha ma dorou ika gënanga? ¹⁰Ngini ni hi amoko hagala o wange i hi tö tantu, o mede-o mede i hi tö tantu, de' o taongo-o taongo i hi tö tantu. ¹¹Ngohi tö modongo, uha-uha la to ngohi ahi kangela mangale ngini ka parahaja dika.

¹²Roria dodoto! Ngohi to gahoko de ma giria hupaya ngini ni ma dadi hokä ngohi. Karana ngohi ö to ma dadi oka hokä ngini. Ngini okia naga i howo-howono ka moi ö de ni diai ua ngohi ino. ¹³Marai ngini ka nio hininga ohi okia i dadi o hababu ho ngohi ma do di hirakahi to hi ngahu o Abari ma Oa gënanga ngini ika. Ma hababu ena gënanga karana ngohi to panyake

uku. ¹⁴O öraha gënanga ngini ni hi emonua ngohi, ngarokö ma do dagi to ngohi ahi röehe ma rupa o co coba i lamo-amoko ngini ika. Ka i dogo ngini ni hi tarima ngohi hokä nia tarima ma Jou Madutu ai malaekat ekola hokä ni wi tarima o Kristus Yesus mahirete. ¹⁵Ngini duru ni utumu o öraha gënanga. Ma' oraha nanga, kiaka ya ika nia utumu gënanga? Ngohi to hi öriki o öraha gënanga ngini nio modeke nia tubalenge nia lako mahirete la ni hi hi döaka ngohi ino, nako gënanga yakunu nia diai. ¹⁶Boteka öraha nanga ngini ni hi pulonoka ngohi hokä nia haturü, karana ngohi to hi nyata o diai ngini ika?

¹⁷Hagala o nyawa ma homoa gënanga de manga garago i ni lingiri ngini, ma' to önanga manga dungutu i torou. Onanga duga-duga yö igo ya töaka nia hi dohanga de de ngomi, hupaya ngini niä niki önanga de nia garago. ¹⁸I goungu ya oa mangale de nia garago o hali ma oa-oa ma goronaka, iti yakunu salalu hoko gënanga de' uha duga-duga nako ngohi naga de de ngini. ¹⁹Ahi ngoha-ngohaka ti ni haya-hayangi! Ngohi o öraha nënanga ta tagongoli o hangihara karana ngini. Ngohi ta tagongo o hangihara hokä ayo mo ma tēngo ma tagongo o hangihara ma öraha ami ngohaka i ma kilāu. Ngohi aha i gila-gila ta tagongo o hangihara, nako o Kristus ai wo wango ma biaha i datomowahi nia diri oka! ²⁰Ngohi duru tö hininga de tö igo ngohi naga öraha nanga ti ngini nia hi dogoronaka, hupaya ngohi ti ni temo ngini ika de o ilingi hara moi oli, karana ngohi to hi orikoka ua okia oli to mau to diai de de ngini!

O ngo Hagar de' o ngo Sarah hokä o hi totero

²¹Roria dodoto nio mau ni wango o agama ma tita-ma tita ma kuaha ma timi uku, abe ika ni ihene ngohi ino! Ngohi aha ti ni hi ngahu ngini ika i moteke ma diai okia ya tulihi o Musa ai Tita ma Buku ma goronaka. ²²Genangoka dau ya tulihi o Abraham ai ngohaka ya hinoto: Wo ma tēngo ganga ngoi ayo mo gilaongo, de' wo ma tēngo oli ngoi ayo mo lapahi. ²³O ngohaka ngoi ayo mo go gilaongo wo ma kilāu biaha karana o nyawa manga mau. Ma' o ngohaka ngoi ayo mo lo lapahi, wo ma kilāu karana ma Jou Madutu wi hi jä jaji oka. ²⁴Nënanga yakunu ha päke hokä o hi totero. O ngoheka ya hinoto gënanga ganga ho hi totero de o jaji hinoto; moi ma ahali o Sinai ma Loku ino – genangala o ngo Hagar; ami ngoha-ngohaka i ma kilāu hokä o gilaongo.

²⁵Ho', o ngo Hagar genangala o Sinai ma Loku, o Arab ma bereraka. Mūnanga mo hi nonako o Yerusalem ma berera de mata-mata yo gö gogere genangoka dau kiaka o öraha nēnanga i dadi oka o gilaongo. ²⁶Ma' o Yerusalem o horogaka gēnanga ganga o Yerusalem i lo lapahi, de' enanga ganga to ngone nanga ayo. ²⁷Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi,

“No mörene hei ngoheka no fa fātua, de komaiwahi no ngohaka!

No mörene de' no ulili de no hagaga hei ngona komaiwahi na māo no ngohaka no hangihara!

Hababu o ngoheka manga rokata yā māla-māla ika aha ya māke o ngohaka i holoi i wōe

de o ngoheka yo wango-wango de manga rokata.”

²⁸Roria dodoto! Ngini mahirete ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka ni ma kilāu karana ma Jou Madutu ai jaji; ngini ni ma ke tero hokā o Ishak. ²⁹O öraha gēnanga o ngohaka wo ma ko kilāu i moteke o nyawa manga mau, wī aniaya ma ngohaka wo ma ko kilāu karana ma Jou Madutu ai Womaha ma mau. Hoko genangö öraha nanga. ³⁰Ma' okia ya tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka? Genangoka dau ya tulihi hoko nēnanga: “Ni mi duhu ma gilaongo o ngoheka gēnanga ka ma moi de ami ngohaka, hababu ma gilaongo o ngoheka ami ngohaka gēnanga aha wo dadi ua o puhaka ma jojō ka ma moi de o ngoheka mo lo lapahi ami ngohaka.” ³¹Ho', Roria dodoto, ngone nēnanga ko i gOUNGUA ma gilaongo o ngoheka ami ngoha-ngohaka; ngone ganga o ngoheka mo lo lapahi ami ngoha-ngohaka.

Nia sosö nia lapahi ma do dagi

5 Ngone öraha nanga ho lapahi, hababu o Kristus wo na hi lapahi oka ngone! Hababu gēnanga nia sosö nia lo lapahi, de' uha ni mau i nī gilaongoli.

²Nio ho hininga, nako yo gahoko ngini i ni huna, gēnanga ma mangarati o Kristus ai faidā koiwa ngini ika. Ya hēto-hētongo nēnanga ganga ngohi mahirete, o Paulus. ³Ma moi ohi ngohi to hi döaka o ho hininga o nyawa yo gaho-gahokika yā huna, önanga i patutu ya diai mata-mata o agama ma tita! ⁴Nako ngini ni ma hi dailako ni ma teke oa-oa de ma Jou Madutu de ma

do dagi o agama ma tita, gënanga ma mangarati nia hi dohanga de o Kristus i töakoka. De hoko gënanga ngini ni wango ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora ma daera ma poretoke. ⁵Ma' mangale ngomi, ngomi mi ma hi nganono de ma Jou Madutu ai Womaha ma ro riwo de' de ma titi mia ngongaku o Kristus ika, ma Jou Madutu wo mi hi akunu ngomi mi ma teke oa-oa de de ünanga. ⁶Hababu nako ngone ho rimoi oka de o Kristus Yesus, o hali ha moteke ekola ha motekua o huna ma datoro i dadi oka ua o lo leha oli. Ke ho hi amoko duga-duga ho ngaku o Kristus ika, de' genanga i nyata nanga dora ma goronaka o nyawa ma homoa ika.

⁷Ma hira ngini ni rorebe ka ya oa! O raha nanga ya dodoa ho ngini ni hi ngounoka uali ma Jou Madutu ai mau ika? O nagona i ni baja oka ngini? ⁸Marai ya do diai gënanga ma Jou Madutu ua wi ni aho-ahokoka ngini! ⁹“O rahi ma huhutulu aha ya hëro mata-mata o tarigu ya pëha-pëhakoka,” o nyawa yato. ¹⁰Ngarokö hoko gënanga ngohi ka to ngaku ohi ngini aha nia motekua o da mäke okia naga ma homoa, hababu ngone ho rimoi oka de o Kristus. De' ngohi to hi gongu o nagona dika ya ruae nia dibanga aha ma Jou Madutu wä hukumu.

¹¹Mangale ngohi, Roria dodoto ya dodoa ho ngohi hoko genangika dika i hi haturü nako ngohi ka to hi ngahu ohi o huna ma datoro gënanga i paralu? Nako ngohi i gongu to hi ngahu hoko gënanga, done to hi ngahu-ngahu mangale o Kristus ai salib ya puda ua o lo leha. ¹²I holoi ya oa hagala o nyawa ya ro ruae nia dibanga gënanga gila-gila dika yo hupu ka ma moi o jemaat oka!

¹³Ria dodoto ngona i ni ahokoka la no dadi o nyawa yo lo lapahi. Ma' uhali nia päke nia lapahi ma do dagi gënanga la ka hoko genangika nia diai okia dika ngini nio nö nahihu nia diai. I idulu ya ino, ngini ko kiani ni ma ko dora de' ni ma teke leleani. ¹⁴Mata-mata o agama ma tita ya tipoko ino o tita moi nënanga ma goronaka, “Ko kiani ngona nä dora ani dodiawo o nyawa hokä ngona nö dora ani diri mahirete.” ¹⁵Ma' nako ngini ni ma ko ko roputu, ni ma hi do diai, done ngini ka ma moi ni wedere.

Ma Jou Madutu ai Womaha ma ngigo de' o nyawa ma nahihu

¹⁶Ngohi ahi dungutu hoko nena: Mañ ikala ma Jou Madutu ai Womaha i ni tuda ngini de' uhali ni wango i moteke o nyawa nanga biaha ma nahihu. ¹⁷Hababu o nyawa nanga nahihu i ma

ro ributu de ma Jou Madutu ai Womaha ma ngigo, de' ma Jou Madutu ai Womaha ma ngigo i ma ro ributu de o nyawa nanga nahihu. Hinotö i ma ro ributu, hi ädono ngini ni akunua nia diai okia ngini nio igo-igo. ¹⁸Ma' nako ma Jou Madutu ai Womaha i nī tuda ngini, done ngini i ni kuaha ua o agama ma tita.

¹⁹O nyawa nanga biaha ma nahihu i nyata o manarama i sö safarune ma goronaka, i pese-peseke, de' i patutua; ²⁰o gomanga ya huba-huba ma goronaka, o guna-guna; i ma teke hö haturü ma goronaka, i ma ko ka ngamo, i ma ka ngaku ua, i taiti yä tohata, de' i hi akunu manga diri mahirete; o gi tingaka, de i ma ko ka fara, ²¹o hininga i mä ko gogono, ka yä dalu-dalukika, ka yo rame-rame de' ma ngöe ohi ma homoa. Gënanga dau honangika mata-mata öraha nanga ngohi ti ni hi döaka o ho hininga ngini ika hoka sarakia ma hira ö ngohi ti ni hi döaka o ho hininga ngini ika, hagala o nyawa yo do diai o hali-hali hokä hoko gënanga aha yo dadi ua o ge gëtongo ma Jou Madutu ai umati.

²²I idulu ya ino, nako o nyawa yä tuda-tuda ma Jou Madutu ai Womaha, ma hasili genangala: Onanga i mä ko dora, önanga yo garago, önanga manga hininga i rīdi, önanga yo sabari de' manga hininga i hailoa, önanga ya oa o nyawa ma homoa ika, önanga yo setia, ²³önanga manga hininga i tipoko uku, de' salalu yakunu ya kuaha manga diri. Koiwa naga o agama ma tita yö duhunu o hali-hali hokä hoko gënanga. ²⁴Hagala o nyawa yo dä dadi oka to Kristus Yesus, o nyawa ge önanga ya ho honengoka o nyawa ma biaha de hagala o hininga i to torou de' to ëna ma nahihu. ²⁵Ma Jou Madutu ai Womaha i na hi döakoka ngone ino o wo wango ma hungi; mangale hababu gënanga enangö ko kiani ya kuaha nanga wo wango. ²⁶Yakunua ngone ho dadi nanga hininga i kurutile, de' manga hininga ha hiri, de o hininga ho ma ko gogono moi de moi.

Ho ma ko ka batumu

6 Roria dodoto! Nako o nyawa wo ma tēngo ni wi mäke o baradoha moi wo diai, ko kiani ni wö wango-wango nia moteke ma Jou Madutu ai Womaha, ni wi tuda o nyawa gënanga wo ma ki lioro o ngëkomo ma diai ika. Ma' ko kiani ngini nia diai gënanga ni wi bole-bole, de' ni mä göana uha hi

ädono ngini mahirete i nï däene o bo baja. ²Ko kiani ngini ni ma ko ka batumu nia tagongo o nyawa manga gina, hupaya de hoko gënanga ngini nia motekoka o Kristus ai pareta. ³Nako o nyawa wo ma têngo wato bote ai diri duru i baraguna, ena hioko kowali, o nyawa gënanga wa eluku ai diri mahirete. ⁴O nyawa a mo moi ko kiani ya tailako manga diri boteka ai kalakuanga ya oa ekola kowali. Nako ya oa, ünanga yakunu wa mão ai hininga i lamoko de o hali gënanga. Ma' ngaro uha ünanga wo hi tero-tero de okia o nyawa ma homoa ya do diai. ⁵Hababu moi-moi o nyawa ko kiani ya moku mahirete i ma hi tagongo ma bo baluhu.

⁶O nyawa ya to tarima o Kristus ai do dötoko, ko kiani i ma hidoku de ai guru okia naga unangoka ma oa-oa, mata-mata.

⁷Uha i nï tipu. Ma Jou Madutu i dadi ua i ma hi gogule! Okia ya datomo, genangala ya utuku. ⁸Nako o nyawa yo datomo i moteke o nyawa ma biaha, ünanga aha wa utuku o honenge ma biaha ino gënanga. Ma' nako ünanga wo datomo i moteke ma Jou Madutu ai Womaha ma tutuda, ünanga aha wa utuku o ngango ma dutu de' i kakali ma Jou Madutu ai Womahino. ⁹Hababu gënanga, uha ngone hö gihounu ho diai o hali ma oa-oa; hababu nako ngone ho ma togumua ho diai o hali gënanga ma moi uku ngone ahaö ha utuku ma hasili. ¹⁰Ho' ma dëkana de ma gurutu naga o öraha ngone oka, ko kiani ngone ho diai o oa-oa o nyawa mata-mata ika, ma bo boloi nanga roria dodotika ho ma teke o ngongaku moi.

O ho hininga de' o tabea

¹¹Nia tailako ni hi do diai o hidoku nënanga ngohi mahirete to tulihi de ma dulihi ma pako-pako. ¹²Hagala o nyawa yo mau-mau i hi ho hi hira manga diri de o hali ha mö mäke-mäke, ge önanga i hi dö dailako i nï pakisa ngini nia moteke o huna ma datoro. Ma' onanga ya diai gënanga duga-duga hupaya önanga yä aniaya ua o Yahudi ma nyawa mangale karana o Kristus ai salib. ¹³Hagala o nyawa ya nö ni niki o huna ma datorö ma i hi dagi ua o agama ma tita. Ma' onanga yo mau ngini i nï huna, hupaya önanga yakunu i ma hi amoko bari ngini nia moteke o datoro gënanga. ¹⁴Ma' ngohi ma homoa de to ngone nanga Jou Yesus Kristus wo hone-honengoka o salib oka, ha kali-kali ka okia naga moi ö de toluku to hi amoko. Hababu i tia karana ünanga wo honengoka o salib oka, ho o dunia okiaka ua ma

mangarati ngohi ino. De' o dunia ika nēnanga, ngohi ö ma hokä to honengoka. ¹⁵I ma huna ekola i ma huna ua, gēnanga ho hi amokua. Ho hi amo-amoko genangala ho dadi o nyawa ma hungi. ¹⁶Hagala o nyawa ika yo wö wango-wango de manga da mäke gēnanga de' hoko genangoli mata-mata ma Jou Madutu ai umatika, ngohi to nganono ma Jou Madutu aha wa hi döaka o lolä de' ai hayangi de ai dora.

¹⁷De ika oli, ka o nyawa moi ö de uhali o huha ni hi diai oli, hababu to ngohi ahi röehoka naga ma nyonyata i goungu ngohi o Yesus ti nö ni niki.

¹⁸Tanu o Yesus Kristus to ngone nanga Jou salalu wi ni hi barakati Roria dodoto. Amin.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA
O JEMAAT IKA
O EFESUS MA BERERAKA
MA NGONGOTAKA

O Paulus ai hurata ma goronaka o jemaat ika o Efesus oka, wa to tuli-tulihi wo hi duku ma Jou Madutu ai Datoro hupaya “O alami i ngodumu, ya oa o horogaka ya oa o duniaka, i dadi ka moi de o Kristus hokä wo hi häeke” (1:10). O hurata nenangö ma rupa o hi boaka ma Jou Madutu ai umatika hupaya önanga yä ngaku o datoro i mo mulia ma Jou Madutu ino gënanga mangale wa hi rimoi o umati o nyawa yo ngodumu i tilakuru o Yesus Kristus.

O hidoku ma do di hiraka o Efesus ma hurata ma goronaka nënanga wo hi hi hira sarakia o rimoi gënanga i dadi. Mangale wo hi tararono o hali gënanga ünanga wo hi ade-ade sarakia ma Jou Madutu o Ama wä irikoka ai umati, sarakia ma Jou Madutu i tilakuru o Yesus Kristus, ai Ngohaka, wa hi apongo de’ wa hi lapahi ai umati manga baradoha ino de’ sarakia ma Jou Madutu ai jaji gënanga ya tagongo ma Jou Madutu ai Womaha. O hidoku hinoto ma goronaka i hi boaka yo bo basa-basa ika hupaya önanga yo wango i ma hi teke do diai la to önanga manga rimoi hokä o umati ö yo ngaku-ngaku o Kristus ika yakunu i dadi.

Mangale wo hi dumutu ma Jou Madutu ai umati yo dadi oka moi karana yo rimoi de o Kristus, wo to tuli-tulihi wa päke o hi totero muruono naga. O jemaat ganga hokä o röehe de o Kristus hokä ma häeke, ekola hokä tau moi de ma helewo ma hohole ena gënanga o Kristus, ekola hokä o hekata mo ma têngo de o Kristus hokä ami rokata. Wo to tuli-tulihi duru wo duka ma öraha wo hininga ma Jou Madutu ai hininga ma oa i

tilakuru o Kristus, hi ädono o demo-o demo wa päke ai hurata ma goronaka i hi dumutu ai hininga i holoi i omanga de o ma mäo o sukur de o hi giriri o Jou ika. Hagala moi-moi wa pulono o Kristus ai dora ino, ai huba ino, ai apongo, ai hininga ma oa, de' ai debi-debini.

Ma doĵa

Ma do di hira 1:1-2

O Kristus de ai gereja 1:3-3:21

*O wo wango ma hungi hokä o Harani oka
ma nyawa 4:1-6:20*

Ma bo baha 6:21-24

1 Ma Jou Madutu ai umati o Efesus ma berera oka, ni so setia o Kristus Yesus ika!

²Ngohi, o Paulus, o Kristus Yesus ai rasul mangale de ma Jou Madutu ai mau, to nganono tanu to ngone nanga Ama ma Jou Madutu de' o Jou Yesus Kristus wi ni hi döaka ai barakati de o lolä ngini ika.

O rohani ma barakati de o do dohanga o Kristus

³O hi giriri ma Jou Madutu, to ngone nanga Jou Yesus Kristus ai Ama!

Unanga wo na hi barakati ngone de hagala o barakati o rohani ma barakati o horoga ma goronaka, karena ngone ho rimoi de o Kristus. ⁴O dunia nänanga wo hi dadi uwahi, ma Jou Madutu wo na irikoka ngone i tilakuru o Kristus de ma dungutu hupaya ngone ho dadi to ünanga ma dutu wo ma dinga-dingakoka de' ma kuranga koiwa ai himangoka. Karena ma Jou Madutu ai dora, ⁵ünanga wo hi tantu oka i holoi i hira i tilakuru o Yesus Kristus, aha ünanga wo nä goraka ngone ho dadi ai ngoha-ngohaka mahirete. De' i goungu wo igo wa diai gänanga. ⁶O hi giriri ma Jou Madutu wo mo mulia, karena i tilakuru ai Ngohaka wi igo-igo ünanga duru wo na dora ngone.

⁷Hababu, de o Kristus ai honenge, ma Jou Madutu wo na hi lapahi oka ngone, ma mangarati ünanga wo na hi apongoka to ngone nanga baradoha. ⁸Unanga wo diai gänanga karena ünanga duru wo na dora ngone, de' ai dora gänanga de ma boloi oka ngone ino de i tö totomo ai barija de' ai mangarati. ⁹I moteke

ai mau mahirete, ma Jou Madutu wo hi ngahu oka ngone ino ai datoro ma rahasia; ünanga wa putuhoka ai datoro gënanga aha wo hi tiai i tilakuru o Kristus. ¹⁰O datoro gënanga ganga hupaya hagala moi-moi, ya oa o duniaka ya oa o horogaka i dadi ka moi de o Kristus hokä wo hi häeke. De' o hali gënanga ma Jou Madutu aha wo hi tiai nako ma öraha yadonoka.

¹¹Ma Jou Madutu wo manarama hagala moi-moi i moteke ai ngigo de' ai putuhu mahirete. Ka ma hirahi ünanga wo na irikoka ngone hababu ünanga wo igo hupaya ngone ho dadi ai umati karana ho rimoi de o Kristus. ¹²Mała ika ngone, ma do di hiraka hi nganono o Kristus ika, hi giriri ma Jou Madutu karana ai mulia!

¹³Ngini ö ni dadi oka ma Jou Madutu ai umati ma öraha ngini ni ihene ma Jou Madutu ai behehongo, ena gënanga o Abari ma Oa i ni hi döaka o halamati ngini ika. Ngini ni ngaku o Yesus Kristus ika, karana gënanga ma Jou Madutu wo hi döaka o nonako ngini ika to ünanga ma dutu, ena gënanga ai Womaha wo hi jä jaji oka. ¹⁴O Womaha gënanga i na tagongo, ngone aha ha tarima okia ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka ai umatika. Nënanga i hi döaka o ngongaku ngone ino ma Jou Madutu aha wo na hi lapahi ai umati. O hi giriri ma Jou Madutu ika karana ai mulia!

O Paulus ai niata

¹⁵Hababu gënanga, ma öraha ngohi to ihene ngini ni wi ngaku ma Jou Yesus ika, de' ngini nia hininga ma Jou Madutu ai umati mata-mata, ¹⁶i toa-toakua ngohi to tarima kasi ma Jou Madutu ika mangale ngini. Salalu ngohi ta hëtongo nia römanga ma öraha ngohi to mä niata. ¹⁷Ngohi to gahoko la' nanga Jou Madutu to ngone nanga Jou Yesus Kristus, o Ama wo mo mulia, wi ni hi döaka ai Womaha ngini ika. O Womaha gënanga aha ngini i ni diai ni barija, de' aha i hi matoko ma Jou Madutu ngini ika hi ädono ngini ni wi näko ünanga. ¹⁸Ngohi to gahoko hupaya ma Jou Madutu wa helenga nia dibanga hi ädono i dadi i tararono; la ngini ni mangarati okia ngini yakunu nio nganono ma Jou Madutu ino ngini wi ni ahoko. Hoko genangö la ngini ni hi öriki hoko kia de ma boloi oka o barakati-o barakati i ho hailoa ma Jou Madutu wo hi diai uku oka mangale ai umati; ¹⁹de' hoko kia ma giria ma Jou Madutu wo manarama de ai kuaha i tötomo ngone oka ho ngaku-ngaku. Ma Jou Madutu ai

kuaha gënanga hokä i ma tero o kuaha ka biaha ua, ²⁰wo päke-päke ma öraha wi hi wango okali o Kristus o honengino de' wi hi döaka unangika ai pangkati ma gö gurutīle i ma ki niki de ma Jou Madutu o horogaka.

²¹O Kristus ai pangkati gënanga i holoi i kurutīle de hagala o po pareta manga pangkati, hagala yo ko kuaha, hagala o tutuda, hagala o tua-tuanga de' o nagona ö dika ya hi döaka o pangkati ma gö gurutīle; ya oa yo wango öraha nënanga, ya oa yo wango öraha aha i böa. ²²Ma Jou Madutu wa pareta mata-mata o Kristus ai kuaha ma timi oka, de' wa hi döaka o Kristus o jemaat ika hokä wo hi häeke hagala moi-moi. ²³O jemaat ganga o Kristus ai röehe, wo hi totomoka mangale ünanga hagala moi-moi kiaka ö dika.

O honengino ma dumutu o wo wango ika

2 Ngini ma hira ni honenge hokä rohani, karana ngini ni baradoha de nia tilakuru ma Jou Madutu ai pareta-pareta.

²Oraha gënanga ngini nia niki o dunia nënanga ma biaha; ma mangarati ngini ni hi ngounu o gitawa ma amo-amoko ma kuaha ika, ena gënanga o womaha öraha nënanga ya kuaha o nyawa manga hininga i wi hi ngou-ngounua ma Jou Madutu ika.

³Ngone ma hira mata-mata ka ho ma ke tero dika de de önanga; ngone ho wango ha moteke to ngone o nyawa nanga biaha de' ha diai okia ya sanangi nanga röehe de' nanga dibanga. Oraha gënanga ngone ne ganga ma nyawa i na korona ma Jou Madutu ai dohata, hokä i ma tero o nyawa ma homoa.

⁴Ma' hoko kia ma amoko ma Jou Madutu ai hininga ma oa! Hoko gënanga ünanga wo na hininga ngone, ⁵hi ädono ma öraha ngone ka ho honengohi de ma do dagi o rohani karana nanga do dilakuru ngone, ünanga wo na hi wango okali ngone ho ma ki niki de o Kristus. Ho, duga-duga karana ma Jou Madutu ai hininga ma oa de gënanga ngini i ni hi hälamatoka. ⁶Karana ngone ho rimoi de o Kristus Yesus, ma Jou Madutu wo na hi wango okali ngone ho ma ki niki de de ünanga, hupaya ngone ö ho pareta ho ma ki niki de de ünanga o horoga ma goronaka. ⁷Ma Jou Madutu wo diai gënanga hupaya ma öraha aha i böa, o nyawa yakunu ya mäke, hoko kia ma amoko ma Jou Madutu ai dora. O dora gënanga ma Jou Madutu wo hi matoko i tilakuru ai hininga ma oa ngone ino, de ma do dagi o Kristus Yesus. ⁸⁻⁹Ma Jou Madutu wi ni hininga ngini, hababu gënanga ünanga

wi ni hi halamati ngini karana ngini ni wi ngaku o Yesus ika. Nia halamati gënanga nia manaramua mahirete ma hohoko. Ena gënanga ma Jou Madutu ai ngongike. Ho, o nyawa moi ua ö de koiwa yakunu i ma hīle manga diri mangale o hali gënanga. ¹⁰Ngone nënanga ma Jou Madutu ai do dadi, de' i tilakuru o Kristus Yesus, ma Jou Madutu wo na tiai ngone hupaya ngone ha diai o hali ma oa-oa wa tiai uku oka mangale ngone.

Ka moi karana o Kristus

¹¹Roria dodoto o Yahudi oka ua ma nyawa! Nio hininga nia wo wango öraha ma hira: Ngini i ni hetongo “o nyawa i ma huna ua”, o Yahudi oka ma nyawa i ma ngaku manga diri i ma huna (ma dungutu önanga ya mäke oka o nonako o nyawa ya do diai manga röehoka önanga). ¹²Ma öraha gënanga ngini ni rimoi ua de o Kristus, ngini ganga o nyawa ma poretino i wohamua umati ma Jou Madutu ai ngo ngiriki. Ngini i wohamua o jaji ma liliko ma goronaka ma Jou Madutu wa do diai de ai umati. Ngini ni wango o dunia ma goronaka nënanga nia nganono koiwa, nia Jou Madutu ma koiwa. ¹³Ma' oraha nënanga, karana ngini ni rimoi oka de o Kristus Yesus, ngini ma hira ni kurutika, mangale o Kristus ai honenge i ni hi tigi oka. ¹⁴Hababu o Kristus mahirete ganga wo na hi dö dame-dame ngone. Unanga wa hi rimoi oka o Yahudi oka ma nyawa de' Yahudi oka ua ma nyawa yo dadi o hoana moi. O be beno ya hi ko ki tingaka to önanga manga hi dogoronaka, ena gënanga i ma teke haturu, o Kristus wa wederoka de ai diri mahirete wo hi huba. ¹⁵O Yahudi oka manga agama ma tita de ma pareta-pareta de ma datoro-ma datoro wa ehe oka o Kristus hupaya o hoana hinoto gënanga yo dadi o nyawa ka o hoana moi o nyawa ma hungi, ka moi de de ünanga. De ma do dagi gënanga o Kristus wo diai oka o dame. ¹⁶Mangale ai honenge o salib oka, o Kristus wa hi rimoi oka o hoana hinoto gënanga, de' wa hi ka dame oka önanga de ma Jou Madutu, hi ädono o haturu gënanga i hihangoka. ¹⁷Hababu gënanga o Kristus wo böa mangale wo hi ngahu o Abari ma Oa mangale o dame gënanga ngini ika; ya oa ngini ika o Yahudi oka ua ma nyawa, kahuruono ni kurutika de ma Jou Madutu, ya oa o Yahudi ma nyawa yo tigi ma Jou Madutu ika. ¹⁸De ma do dagi o Kristus, ngone mata-mata - ya oa o Yahudi ma nyawa ya oa o Yahudi ua ma nyawa

– mangale ma Jou Madutu ai Womaha ka moi, yakunu hi tigika o Ama wo mo mulia.

¹⁹Hababu gënanga, ngini i wohamoka ua oli o nyawa o berera ma dutua ekola o nyawa ma poretino. O raha nënanga ngini ganga ma Jou Madutu ai umati ma nyawa mata-mata. Ngini ganga ma Jou Madutu ai tau ma doġa ma nyawa. ²⁰Ngini ö i hi gokoka o hohöle ma Īoku oka ya kelengaka o rasul-rasul de' o nabi-nabi, de o Kristus Yesus hokä o helewo duru ma Īoku oka. ²¹Unanga wa tatoro wo hi goko mata-mata gënanga, i dadi ma Jou Madutu ai Tau wa tinga-tingakoka mangale o Jou. ²²Karana o ngango i rimoi de o Kristus, ngini ö i ni hi goko ma go giria ni ma ki niki de o nyawa ma homoa ni dadi o tau moi mangale ma Jou Madutu; genangoko ma Jou Madutu wo gogere de ai Womaha.

O Paulus ai manarama mangale o Yahudi oka ua ma nyawa

3 Hababu gënanga ngohi, o Paulus, i hi buika karana o Kristus Yesus mangale ti ngini o Yahudi oka ua nia oa. ²Marai ngini ni ihenoka ma Jou Madutu, karana ai hininga ma oa, wo hi hi döakoka ngohino o manarama nënanga mangale nia oa. ³Ma Jou Madutu wo hi demoka ai datoro i ro rahasia de' wo hi ngahu oka ngohi ino. (I ma korona o hali nënanga de ma dipoko ngohi ta tulihoka dākena, ⁴de' nako ngini nia basa, ngini aha ni mangarati o rahasia i ma korona o Kristus hokä ngohi to mangarati.) ⁵Ma hira o rahasia gënanga komaiwahi ya hi ngahu o nyawa ika, ma' oraha nënanga ma Jou Madutu ai Womaha i hi matokoka o rasul-rasul de' ai nabi-nabi ika. ⁶O rahasia gënanga ganga nënanga: I tilakuru o Abari ma Oa gënanga, o Yahudi oka ua ma nyawa i ma ki niki ya mǎo ma Jou Madutu ai barakati-barakati ma hira wa diai duga-duga mangale o Yahudi oka ma nyawa. O Yahudi oka ua ma nyawa yo dadi oka o röehe moi ma hidoku, de' i ma ki niki ya tarima okia ma Jou Madutu wo hi jā jaji oka i tilakuru o Kristus Yesus.

⁷Ma Jou Madutu wo hi hi döaka ngohino o ngongike – ena gënanga o manarama – mangale to hi gerewoto o Abari ma Oa gënanga. Ngohi ta tarima o ngongike gënanga i tilakuru ma Jou Madutu ai kuaha i manarama ahi diri ma goronaka. ⁸Ma Jou Madutu ai umati yo ngodumu manga hi dogoronaka ngohi duru to patutua. Ma' ma Jou Madutu wo hi hi döaka ngohino

o ngongike nēnanga: o manarama mangale to hi abari o Abari ma Oa o Yahudi ma nyawa ika ua mangale o Kristus ai kaya ko i mata-mata ua; ⁹de' i tilakuru ngohi ö hupaya mata-mata o nyawa i hi öriki sarakia ma Jou Madutu wo hi da dadi o dunia ma gilolitino nēnanga, wa diai oka ai datoro ka öraha ma hirahi wa rahasiahi o dunia ika. ¹⁰Ma Jou Madutu ai dungutu ena gēnanga hupaya öraha nēnanga, i tilakuru o jemaat, mata-mata ya sosö o kuaha o gitawaka i hi öriki ma Jou Madutu ai barija hagala ma rupa ma goronaka. ¹¹Ma Jou Madutu wo diai gēnanga i ma däene de ai datoro i ko kakali, wa diai oka de ma do do dagi o Kristus Yesus to ngone nanga Jou. ¹²De nanga ngongaku o Kristus ika de karana ho rimoi de ünanga, ngone i na hi gumala mangale ho ma hi tigi ma Jou Madutu de nanga ngongaku i to totomo. ¹³Hababu gēnanga, to ngohi ahi go gahoko ena gēnanga: uha ni hawatere mangale okia ngohi ta ohana o hangihara karana ngini, hababu mata-mata gēnanga ganga mangale nia oa.

O Kristus ai dora

¹⁴Hababu gēnanga ngohi ta tilabuku o Ama ai himangoka. ¹⁵Unangino moi-moi o tau ma doḷa o horogaka de' o duniaka ya tarima manga rupa i mo mulia. ¹⁶Ngohi to ma niata tanu ma Jou Madutu wo mo mulia mangale wo igo wo hi kuata nia hininga de ai Womaha. ¹⁷Tanu karana ngini ni ngaku o Kristus ika, o Kristus wo gogere nia hininga ma goronaka, de' nia ngango ni hi hōle de ya kuaha de o dora. ¹⁸Ngohi to ma niata tanu ni ma ki niki de ma Jou Madutu ai umati mata-mata, ngini yakunu nio dumunu hoko kia ma amokika de' ma gurutu de' ma gurutile de' ma lukuku o Kristus ai dora, ¹⁹de o nyawa ma akali hakunua ho mangarati hi ädono i lo luku-lukuku. Tanu ngini nia näko o Kristus ai dora gēnanga, hi ädono ngini i ni ömanga de ma Jou Madutu ai diri i to totomo.

²⁰De ma Jou Madutu ai kuaha i manarama ma giria to ngone nanga diri ma goronaka, ma Jou Madutu wakunu wa diai i holoi i kurutika i wöe de okia ngone hakunu ho gahoko ekola ha tibanga. ²¹Ko kiani ni wi hi mulia ma Jou Madutu nia ngohaka de nia danonguku o jemaat ma goronaka, i tilakuru o Kristus Yesus. Ni wi hi giriri ma Jou Madutu ka hi ado-adonika! Amin.

O röehe ma rimoi

4 Hababu gënanga ngohi – o bui ma nyawa moi, i hi bui karana ti leleani o Jou – ko ha giria to gahoko nginika: ni wango i ma moteke nia pangkati hokä o nyawa ma Jou Madutu wi ni aho-ahokoka. ²Ko kiani ngini hoko genangika nia hininga i tipoko uku, nia hininga ya bole, de' ni sabari. Ni hi dumutu nia dora de ni ma ki riwo moi de moi. ³Ni hi dailako nia gou-goungu mangale ni wango de o dame hupaya nia rimoi ma Jou Madutu ai Womaha ya do diai tatapu i paliara. ⁴Duga-duga naga o röehe moi, de' o Womaha moi. Hoko genangö ngini i ni ahoko mangale ka o ngo nganono moi. ⁵Duga-duga naga o Jou moi, o ngongaku moi, o gohiki ma debi-debini moi, ⁶de' ma Jou Madutu moi wo dadi o nyawa mata-mata manga Ama. Unanga o Jou o dunia ma gilolitino, wo manarama i tilakuru mata-mata, de' wa kuaha ma goronaka mata-mata.

⁷Ngone moi-moi ha tarima o ngongike moi i moteke okia o Kristus wo hi döaka. ⁸O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi,

“Ma öraha ünanga wo doa o ngi ma gö gurutile,

ünanga wä ao manga ngöe yo bui-buika;

de' unanga wa hi döaka o ngongike-ngongike o nyawa ika.”

⁹Aa, nako ma demo “ünanga wo doa” ma mangarati ünanga ma do di hiraka wo uti oka hi ädono o ngi duru ko ha ma dipoko uku o duniaka nënanga. ¹⁰De' unanga wo uti-uti oka gënanga, unangö wo döaka hi ädono o ngi duru ko ha gurutile de hagala o dihanga hi ädono o dunia ma gilolitino mata-mata yö dola genangoka de de ünanga. ¹¹Unanga “wo hi döaka o ngongike-ngongike o nyawa ika”; utu yä goraka yo dadi o rasul, ma homoa yo dadi o nabi; ma homoali yo dadi i hi ngahu-ngahu o Abari ma Oa gënanga, de' ma homoali yä goraka yo dadi o guru-guru de' yo po paliara o jemaat. ¹²Wa diai nënanga hupaya ma Jou Madutu ai umati ya hi diai i ngodumu hupaya yakunu i wi leleani ma Jou de' i hi goko o Kristus ai röehe. ¹³De hoko gënanga ngone mata-mata ho dadi ka moi mangale o ngongaku ka i ma däene de' o mangarati ka i ma däene mangale ma Jou Madutu ai Ngohaka. De' ngone ho dadi o nyawa o baluhu i holoi i tedekana i holoi i dogo i tiai hokä o Kristus. ¹⁴Ma ngone ho dadi oka ua o ngoha-ngohakohi, ka ho puda-puda de' i na ao ya ka ika ya ka ino mangale o do dötoko ma bauhu i rupa-rupa o nyawa ino i wöe-wöe manga akali ma dorou. Onanga ya

hi rehene o nyawa de manga akali ma dorou. ¹⁵Kowali! I ki lioro ya ino ngone kiani ho hi matoko o hali-o hali ma diai de nanga hininga i omanga o dora, hi ädono hagala o hali ma goronaka ngone i holoi i tedekana i holoi i dadi ho tiai hokä o Kristus, wo dadi wo na hi häeke ngone. ¹⁶Ai tutuda ma timi oka, o röehe ma hidoku gënanga mata-mata i tatoro i rahai, de' i hi ko ko dohanga mangale o kobongo ma ngafoko moi-moi. De' nako o röehe ma hidoku moi-moi gënanga i manarama hokä hoko kiani, done o röehe i ngodumu gënanga aha i hero i dadi i baluhu de' i kuata ya tilakuru o dora.

O ngango ma hungi o Kristus oka

¹⁷Hababu gënanga de o Jou ai romanga, nënanga ngohi aha to temo de to hi to tiaika: uhali ni wango hokä o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu, de' ya tibanga i po parahaja. ¹⁸To önanga manga dibanga i hu hutu oka. Onanga ya nako ua o wo wango ma Jou Madutu wa hi döa-döaka, hababu önanga ka utu ö de koiwa okia to önanga manga ga näko mangale ma Jou Madutu. Hoko gënanga önanga, karana manga häeke i togowini. ¹⁹To önanga manga mālekö ma koiwa, hi ädono önanga ya moteke hagala manga nahihu ma dorou, yo wango howono de manga hininga ma huka.

²⁰Ma' o Kristus Yesus ngini ni wi näko-näko hoko genangua! ²¹Ngini ni ihenoka mangale ünanga! De' hokä ni wi ni niki, ngini i ni dotokoka ö mangale ma Jou Madutu unangoka naga ai biaha! ²²Hababu gënanga nia māla o nyawa i hira-hira de o wo wango ma dulada i hira-hira ma go giria ya dadi dorou mangale o nahihu-o nahihu i ni hi rehene. ²³Ko kiani nia hininga de' nia dibanga nia hungi mata-mata. ²⁴Ko kiani ngini ni wango hokä o nyawa ma hungi ni hi dadi oka i moteke ma Jou Madutu ai dulada; ena gënanga de nia biaha ma diai, i rikoto de' i tebini.

²⁵Karana gënanga Roria dodoto mata-mata, uhali ni eluku. Ni diai nia hininga i rikoto moi de moika, hababu ngone mata-mata ganga o Kristus ai röehe ma hidoku mata-mata. ²⁶Nako ngini ni ngamo, uha nia māla ika nia ga ngamo gënanga, ngini i ni diai hababu ni baradoha. Uha ni ngamo o wange moi i ahumu, ²⁷hupaya o Ibilihi i ma mäke ua o öraha. ²⁸O nyawa manga biaha yo tohi-tohiki kiani i ma togumu yo tohiki. I idulu ya ino önanga yo manarama hupaya ya mäke manga inomo o wange ile de manga hininga i riko-rikoto de' yakunu yä riwo o nyawa

yo kura-kuranga. ²⁹Nako ngini ni temo-temo uha ni hi demo, o demo i pese-peseke. Nia päke dika o demo-demo ya hi momiki de' ya hi döaka o ro riwo o nyawa ma homoa ika. O demo-demo hoko gënanga aha yä gao o oa o nyawa yo ihe-ihenika. ³⁰Uha nia huhu ma Jou Madutu ai Womaha ma hininga. Ngini i ni sapu oka de o Womaha, ni dadi to Jou Madutu. O Womaha genangö hokä o ro riwo o Lapahi ma Wange aha i böa nginika. ³¹Nia hihanga hagala o ma määo o hininga ma hiri, ni ma ko gogono o hininga ma dohata de' o ga ngamo. Uhali ni ma pöa-pöaka de' ni doa-doana. Uhali naga o ma määo o dohata ekola o ma määo ma homoa ma rupa hoko gënanga. ³²I idulu ya ino, ngini kiani nia hininga ma oa, de' ni ma ko dora moi de moika, de ni ma hi ka apongo hokä ma Jou Madutu ö wi ni hi apongo ngini i tilakuru o Kristus.

Nio ngango o dararano ma goronaka

5 Ngini ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka wi ni ho hininga, hababu gënanga ngini kiani ni ma hiaha nia niki ma Jou Madutu ai dulada. ²Nia ngango kiani yo doäa de o dora, hokä o Kristus ö wo na hininga ngone. Unanga wo ma hi hubaka ai diri mangale ngone hokä o hu huba moi ma bounu i hëmo-hëmoru, de' ya sanangi ma Jou Madutu ai hininga.

³Ngini ganga ma Jou Madutu ai umati. Hababu gënanga, o manarama-o manarama i so safarune de' patu-patutua ekola o kalīlu, i patutua naga ngini nia hi dogoronaka. Uha hi ädono o nyawa ma homoa i ma Ië o hababu mangale yo temo ngini ni diai o hali-o hali hoko gënanga. ⁴Ngini ö i patutua ni hi demo o demo i pese-peseke, i so safarune de' i patu-patutua. Ma ko kiani ngini ni temo sukur ma Jou Madutu ika. ⁵Nio hininga ni hi do diai; o nyawa manga manarama i so safarune, ekola i patu-patutua, ekola yo ko kalīlu (o manarama hoko gënanga ka i ma däene dika de ya huba o gomanga), o nyawa gënanga yakunua yo dadi o umati wa po pareta o Kristus de ma Jou Madutu.

⁶Uha ngini i ni tipu o demo-demo ma homoa. Hababu o hali-o hali nënanga i hi puda ma Jou Madutu ai ga ngamo o nyawa ika i wi hi ngou-ngounua unangika. ⁷Ho', uha ha kali-kali ni ma ko dohanga de o nyawa manga rupa hoko gënanga. ⁸Ngini mahirete ma hira naga o hu hutu ma goronaka. Oraha nënanga ngini ni dadi oka ma Jou ai umati, ho ngini naga o dararano ma goronaka. Karana gënanga ngini kiani ni wango o dararano ma

goronaka. ⁹Hababu o dararonino gënanga i puda hagala rupa o manarama ma oa-oa, o adili de' o hininga ma rikoto ma Jou Madutu ai bu bulonoka. ¹⁰Ni hi dailako nia näko okia ya sanangi ma Jou ai hininga. ¹¹Uha nia diai o manarama-o manarama ma baraguna koiwa-iwa ya do diai o nyawa yo wango o hu hutu ma goronaka. Ma ko kiani ngini nia hekono o hali-o hali ma rupa hoko gënanga. (¹²Hababu o hali-o hali önanga ya diai de i ma ngiu-ngiunu gënanga, mangale i hi demo ö ma ya maġekoka.) ¹³Hagala moi-moi yo da cahaya o dararano ma goronaka, aha ya mäke ma do diai. ¹⁴Hababu mata-mata yakunu ha mäke de ma do diai, ganga doka o dararano. Hababu gënanga i temoka:

“No momiki, hei ngona no ma idu-idu oka,
de' no momiki o honengino!

O Kristus aha wo ni tararano ngona ika.”

¹⁵Hababu gënanga, no hininga no hi do diai ani ngango ma do dagi. Uha no wango hokä o bodo ma nyawa; ma no wango hokä o nyawa yo so sawaro. ¹⁶Nia päke ni hi do diai öraha ma hi getongo naga ngini oka, karana öraha nënanga naga öraha ma dorou. ¹⁷Uha ni bodo, ma' nia tailako okia ma Jou wö igo.

¹⁸Uha ngini ni hi daluku o angguru, hababu gënanga aha i ni hi dadi dorou ngini. Ma ko kiani, ngini i ni kuaha ma Jou Madutu ai Womaha. ¹⁹Nia päke o mazmur ino ma demo-demo, o puji ma nyanyi de' ma lugo o rohani, nia ade-ade ma goronaka. Ko kiani ngini de nia hininga i more-morene o puji ni hi nyanyi ma Jou ika. ²⁰Ka hoko genangika de' mangale okia ö dika, kiani ngini ni temo tarima kasi ma Jou Madutu o Ama ika, de o Yesus Kristus to ngone nanga Jou ai romanga.

O hekata de' o rokata

²¹Mangale ni wi horomati o Kristus, kiani ngini ni ma hi ki gihene moi de moi.

²²Hekata, ni hi gihene ani rokatika hokä o Jou ika. ²³Hababu o rokata ganga o häeke mangale ngoi hekata, hokä i ma tero o Kristus ö wo dadi o häeke mangale o jemaat de' unanga mahirete ö o Koano Wo hi ho halamati mangale o jemaat i dadi ai röehe. ²⁴Hokä i ma tero jemaat ö i wi hi gihene o Kristus ika, hoko gënanga hagala o hali ma goronaka o hekata kiani mi hi gihene ami rokatika.

²⁵Rokata, no mi hininga ngo ni hekata, hokä i ma tero o Kristus wo hininga ai jemaat de wo hi huba ai diri mangale

o jemaat gënanga. ²⁶O Kristus wo diai gënanga hupaya ünanga wakunu wo hi tebini o jemaat gënanga de ai do dötoko de' i tilakuru o gohiki ma debi-debini ma akere, la ma duru ino ünanga wakunu wo hi lapahi ma Jou Madutu ika. ²⁷De hoko gënanga o Kristus wa diai o jemaat gënanga i ma oko de ma mulia de' i tebini ai himangoka, koiwa naga ma bodito ekola yä torou okia ö. ²⁸Hoko genangö o rokata kiani wo mi hininga ngoi hekata hokä ünanga wo hininga ai diri mahirete. O nyawa i mi hininga manga hekata ma mangarati önanga yo hininga manga diri mahirete. (²⁹Komaiwahi naga o nyawa yö dohata manga röehe mahirete. Ma ko kiani, ünanga wa paliara de' wo göana hokä o Kristus ö wo göana ai jemaat. ³⁰Ngone ho hi öriki gënanga, karena ngone ganga o Kristus ai röehe ma hidoku-hidoku.) ³¹O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "Hababu gënanga o nyawa o nauru wo ma têngo aha wa maġa ai ama de ngoi ayo mangale i ma rimoi de ngoi hekata, de' ya hinoto aha yo dadi ka moi." ³²O hidoku gënanga i wohama ma mangarati i luku. De' ngoi hi lakete gënanga de o do dohanga o Kristus de' jemaat ma hi dogoronaka. ³³Ma' o hidoku gënanga naga ö ma dohanga de ngini: Ko kiani moi-moi rokata i mi hininga manga hekata hokä önanga yo hininga manga diri mahirete de' kiani moi-moi o hekata i hi dailako mangale ya horomati manga rokata.

O ngoha-ngohaka de manga ama de manga ayo

6 Ngoħa-ngohaka! Hokä i wi ni niki o Kristus, nia hi ngounu nia dimono karena gënanga i patutu nia diai. ²"Nia horomati nia ayo de' nia ama" ganga o pareta ma do di hiraka de ma jaji ma Jou Madutu ino, ³ena gënanga: "Hupaya ngona no utumu de' ani umuru i kurutu o duniaka nënanga."

⁴Roria dodoto ni da dadi o ama! Uha nia diai hoko gënanga ma rupa nia ngoħa-ngohakika, hi ädono i dadi önanga yo ngamo. Ma ko kiani, nia hi da lamoko önanga de o datoro ma oa-oa de' o Jou ai do dötoko.

O gilaongo de o tuanga

⁵Roria dodoto ni dadi o gilaongo! Nia moteke nia tuanga ai pareta o duniaka nënanga. Nia diai gënanga de nia ma măo de ma horomati de' nia hi ngounu de ma gou-goungu, ma tero-tero ngini nia diai o Kristus ika mahirete. ⁶Uha ni diai hoko gënanga

duga-duga ma öraha ngini i ni göana, duga-duga mangale nia mäke o nyawa ma hi giriri. Ma' ko kiani ngini nia diai hokä o Kristus ai gilaongo ma go giria nia moteke ma Jou Madutu ai mau, de nia hininga i to totomo. ⁷O manarama ngini nia do diai hokä o gilaongo gënanga, kiani ngini ni manarama de nia hininga i more-morene, ma tero-tero ngini ni wi leleani o Jou de' duga-duga o nyawa ika ua. ⁸Nio hininga o nyawa moi-moi, ya oa o gilaongo ya oa o gilaongua, aha ya tarima ma balahi o Jou ino mangale o hali ma oa-oa ya do diai.

⁹Roria dodoto ni dadi o tuanga! Ko kiani ngini ni diai hoko genangoli nia go gilaongika. I bötohi nia diai o huha. Nio hininga ngini de' nia go gilaongo gënanga mata-mata ka nia tuanga wo ma têngo, ena gënanga o Jou o horogaka. Unanga wa pulonua o biono.

Ma Jou Madutu ai daë i ngodu-ngodumu

¹⁰Ma baha, kiani ngini ni dadi ni kuata de o kuata ngini nia mäke o Jou ai kuaha ino, karana ngini ni rimoi de ünanga. ¹¹Nia päke o kudoti ma daë i ngodu-ngodumu wi ni hi döakoka ma Jou Madutu nginika, hupaya ngini ni yakunu ni ma tumungu nia lawani ma akali ma do dagi i so sawaro o Ibilihino. ¹²Hababu ngone ha kudoti o nyawa ua ha lawani, ma' ha lawani hagala hetanga ma kuata ya kuaha öraha i to torou nënanga. Ngone ha lawani o womaha ma dorou ma kuata ya kuaha o gitawa ino. ¹³Hababu gënanga, öraha nënanga nia päke i ngodumu ma Jou Madutu ai kudoti ma daë, hupaya ma wange i to torou ngini ni yakunu nia lawani nia haturu ma kudoti. De' hupaya ti ngini nia kudoti hi ädono ma baha i paha, ngini ka ni kua-kuatohi.

¹⁴Kiani ngini ni ma hi do diai ni ma göana. Nia päke o setia ma Jou Madutu ika hokä o gorona ma ninikutu, de' nia hininga ma debi-debini hokä nia baju o behi. ¹⁵Kiani de nia igo mangale ni hi ngahu o Abari ma Oa i yao o lolä, i dadi nia hapato. ¹⁶Oraha ma hi getongo nia päke o ngongaku ma Jou ika hokä o da datoko; de o ngongaku gënanga ngini yakunu nia honenge mata-mata o toimi ma doto o uku i wi to torou ino. ¹⁷Nia ĩë o halamati hokä sapeo o waja, de ma Jou Madutu ai demo hokä o oworo ma Jou Madutu ai Womahino. ¹⁸Nia diai mata-mata gënanga de ni mä niata mangale ni gahoko o ro riwo ma Jou Madutu ino. Oraha ma hi getongo, ni ma niata hokä sarakia ma Jou Madutu ai Womaha i ni tuda ngini. Kiani hoko genangika

ngini ni ma göana de' uha ni ma ike. Hoko genangika ni ma niata mangale mata-mata ma Jou Madutu ai umati. ¹⁹De' ni ma niatö mangale ngohi, hupaya ma öraha ngohi to temo-temo, ma Jou Madutu wo hi hi döaka ngohino o demo-demo ma diai. De' hupaya ngohi de ahi barani takunu to hi ngahu o Abari ma Oa ma rahasia gënanga. ²⁰Karana o Abari ma Oa gënanga, ngohi to dadi o hu huloko, de' oraha nënanga naga o bui ma goronaka. Ni ma niata hupaya ngohi to barani to temo-temo mangale o Abari ma Oa gënanga, hokä sarakia ko kiani ngohi to temo-temo.

O tabea ma bo baha

²¹O Tikhikus, to ngone nanga ria dodoto de' wo leleani wo so setia o Jou ai manarama ma goronaka, aha wi ni hi ngahu nginika hagala moi-moi mangale ngohi, hupaya ngini ni hi öriki to ngohi ahi wo wango de' to ngohi ahi manarama. ²²Hababu gënanga ngohi ti huloko ünanga nginika mangale wi ni hi ngahu nginika mangale to ngomi mia wo wango mata-mata, hupaya ni hi kuata nia hininga.

²³Tanu o Ama ma Jou Madutu, de' o Jou Yesus Kristus wo hi gumala o jemaat yo ngodumu mangale yo rimoi de' i ma teke hininga inoli i tatapu i wi ngaku o Kristus ika. ²⁴Tanu ma Jou Madutu wi ni hi barakati Ria dodoto mata-mata ni wi ho hininga to ngone nanga Jou Yesus Kristus de o dora i hone-honengua.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA
O JEMAAT IKA
O FILIPI MA BERERAKA

MA NGONGOTAKA

O jemaat o Filipi ma berera oka ganga o jemaat ma do di hiraka wo hi goko o Paulus o Eropa ma tonakoka. O Filipi ma gogere o Makedonia ma daera oka, o provinsi moi o Roma ma po pareta oka. O Paulus ai hurata o jemaat ika o Filipi ma berera oka nänanga wa tulihi ma öraha o Paulus naga o bui ma goronaka. O öraha gänanga ai hininga i sanangi ua karana naga yo mö mo manarama o Harani oka i wi lawani. Inoli karana o jemaat ma goronaka o Filipi ma berera oka gänanga naga o nyawa yo dotoko hagala o do dötoko i howo-howono. Ngarokö hoko gänanga o Paulus ai hurata nänanga ma ilingi ka o mörene de' o ngo nganono i oma-omanga. Ma hababu okia ho hoko gänanga? Ma homoa ua duga-duga karana o Paulus duru wi ngaku o Kristus ika.

O Paulus wo tulihi o hurata nänanga karana ma do di hiraka ünanga wo mau wo temo tarima kasi o jemaat ika o Filipi ma bereraka de mangale o ngongike wa to tarima oka onangino ma öraha ünanga o hukaranga ma goronaka. De' o ngëkomo nänanga ma goronaka ünanga wö igo oli wo hi döaka o hi titila onangika hupaya önanga yo barani de' yo tongohono o hukaranga yö himanga ma goronaka. Unanga wo gahoko duru de ma giria hupaya önanga manga hininga i tipoko uku hokä o Yesus, de' onanga yö kuaha ua o ma mao i ma hi lamoko de' i hi to ti hira manga diri mahirete. Unanga wa hi ho hininga önanga duga-duga karana ma Jou Madutu ai hininga ma dora dika, ma Jou Madutu wa diai önanga yo rimoi de o Kristus ma titi to önanga manga ngongaku unangika, ko i goungua karana

önanga yo to moteke ya diai o agama ma mau-mau i hi tantu oka o agama Yahudi ma tita ma goronaka. Ikali o Paulus wo tulihö mangale o mörene de o lolä ma Jou Madutu wo hi döa-döaka hagala o nyawa ika yo wango yo rimoi de o Kristus.

Ma nonako ma dutu o hurata nënanga gangala wo hi duku o morenika, o hininga ma bitumu, o rimoi de' o Harani oka manga dongohono ya sosö manga ngongaku ma goronaka o Kristus ika de' yo wango ma goronaka hokä o Harani oka ma nyawa. O hurata nënanga i hi dumutoli hoko kia o Paulus ai hayangi o jemaat ika o Filipi ma bereraka gënanga.

Ma dolā

Ma do di hira 1:1-11

Okia naga i dä dadi o Paulus oka 1:12-26

O Harani oka ma nyawa manga wo wango 1:27-2:18

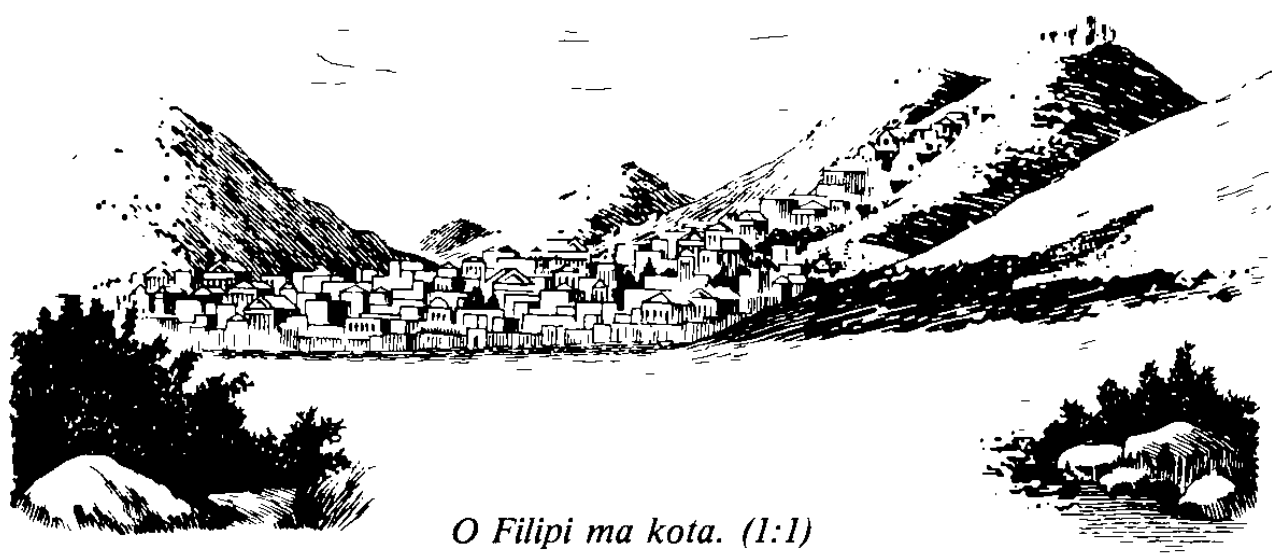
O datoro mangale o Timotius de' o Epafroditus 2:19-30

O ho hininga o ho haturü ika ma poretino de'
ma goronaka 3:1-4:9

O Paulus de' ai dodiawo o Filipi ma bereraka 4:10-20

Ma bo baha 4:21-23

1 Roria dodoto ma Jou Madutu ai umati ni gö go gogere o Filipi ma bereraka de' ni ro rimoi oka de o Kristus Yesus. Inoli Roria dodoto o tutuda de o jemaat ma ro riwo!

O Filipi ma kota. (1:1)

Ngohi, o Paulus ka ma moi de o Timotius o Kristus Yesus ai go gilaongo, ²mi nganono tanu ma Jou Madutu to ngone nanga

Ama, de' ma Jou Yesus Kristus wi ni hi döaka ai barakati de' o lolä ngini ika.

O Paulus ai ni niata mangale o jemaat

³Ma moi-ma moi ngohi to ma hininga ngini ika, ngohi to temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. ⁴De' ma moi-ma moi ngohi ti ni niata Ria dodoto mata-mata, ngohi to mä niata de ahi hininga i so sanangi. ⁵Ngohi to tarima kasi ma Jou Madutu ika karana ka ma wange ma do di hirakahi hi ädono öraha nanga, ngini ni hi batumoka ngohi ni hi barihi o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ⁶Ma Jou Madutu mahirete wa muläenge o manarama ma oa-oa gënanga ngini oka, de' ngohi tö nganono de to hi goungu ünanga aha wo hi gila-gila o manarama gënanga hi ädono i böto ma Wange o Kristus Yesus wo böa oli. ⁷I goungu to ëna ma ngi de to ngohi ahi ma mäo hokä hoko gënanga ngini ika, hababu Ria dodoto mata-mata salalu ni tigi ahi hininga ika. Inoli hababu ngini ho ma ko moteke de de ngohi ha tarima o ngongike ma Jou Madutu wo hi hi döa-döaka ngohi ino; ka ya oa o öraha nënanga i tai-taitino ngohi o bui ma goronaka ka ya oali ma öraha ngohi naga ma poretoke mangale tö riwo de tö rigao o Abari ma Oa gënanga. ⁸Ma Jou Madutu wo hi hi öriki i goungu ngohi duru ti ni hininga de ti ni nganono ngini ika de o ma mäo o dora i bitu-bitumu o Kristus Yesus ino mahirete.

⁹Nënanga doka to ngohi ahi ni niata mangale ngini; tanu ngini ka i dogo-dogo ni wi dora ma Jou Madutu de nia dodiawo o nyawa de' i gila-gila i dogo i luku o ga nako ma diai ma goronaka de' o lo lega i so sawaro. ¹⁰De hoko gënanga ngini ni hi öriki ni mä ngiriki okia duru ma oa-oa, de' nia wo wango aha i tebini de o howono, ekola o galaki okia dika ma wange o Kristus wo böa oli. ¹¹Nia wo wango aha de ma bo boloi de o manarama i gou-goungu ma oa kiaka duga-duga yakunu o Yesus Kristus mahirete wo hi döaka ma hasili; done ma Jou Madutu aha i wi hi mulia de' i wi hi go giriri.

Ho wango mangale o Kristus

¹²Ngohi to mau ngini ni hi öriki, hagala o hali i dä dadi oka ngohi oka ka i dogo i dadi o hababu i holoi yo wöe o nyawa yo ihene de yo ngaku o Abari ma Oa gënanga. ¹³Ma baha, mata-mata o kadato ma go göana de' o nyawa ma homoa ohi o bereraka nënanga i hi öriki ngohi i hi bui karana ngohi ti

leleani o Kristus. ¹⁴De' ngohi i hi bui i dadi oka o hababu manga ngöe o Harani oka ma nyawa ino o bereraka nēnanga i holoi i hi gougoli mangale ma Jou, hi ädono önanga i dogo-dogo yo barani i hi abari ma Jou Madutu ai behehongo de yo hawa-hawanua.

¹⁵I tiaï naga ya muruono to önanga manga hi goronaka i hi ngahu o Kristus karena o hininga i mä ko gogono de' yo mau i ma teke ributu, ma' ma homoa oli i hi ngahu o Kristus karena manga dungutu ma debi-debini. ¹⁶O nyawa ne önanga yo diai karena önanga i wï dora ma Jou Madutu de' ngohi, hababu önanga i hi öriki ma Jou Madutu wo hi hulokoka ngohi mangale to hi dumutu o Abari ma Oa gēnanga i tiaï. ¹⁷Ma' ma homoa o nyawa i hi ngahu o Kristus de ma dungutu i torou; önanga i hi ngahu mangale i ma tēngo-tēngo manga paralu. De gēnanga önanga yō nganono yakunu ya diai ngohi i holoi to huha o bui ma goronaka.

¹⁸Ma' ya dodoa ua! Hababu ngaro sarakia naga oli, ka ya oa gēnanga yo diai de ma dungutu i tebini, ka ya oa oli de manga dungutu i howono, ka o Kristus dika i hi ngahu oli; ho ngohi to sanangi. De' ngohi aha i tatapu ta mǎo hoko gēnanga. ¹⁹Hababu ngohi to hi öriki de hagala ti ngini nia ni niata de' de o bo batumu o Yesus Kristus ai Womaha, ngohi aha i hi hi lapahi. ²⁰Ngohi duru tö igo-igo de' tö ngano-nganono ena genangala uha ha kali-kali ngohi to hasilua to ngohi ahi manarama ma goronaka. I idulu ya ino ngohi tö nganono hupaya o öraha hi gēto-gētongo, ma bo boloi oli öraha nanga, ngohi takunu to ma sadia to barani hi ädono de to ngohi ahi jiwa de ahi röehe ma gahumu - ka ya oa ngohi to wango ekola to honenge - iti o Kristus i wi hi mulia. ²¹Karena mangale ngohi, to ngohi ahi wo wango ma dumutu duga-duga o Kristus! De' o honenge ma mangarati o utumu. ²²Ma' nako de o wo wango o duniaka nēnanga, ngohi takunu ta diai o manarama i holoi i fo faidä, done ngohi to hi orikua kiaka ko kiani ngohi ta iriki. ²³Ngohi i hi tauru ari ho hononga. Ngohi duru tö igo ta maġa o dunia nēnanga la toiki to gogere de o Kristus, hababu gēnanga doka duru ya oa; ²⁴ma' mangale ti ngini nia paralu, ganga i holoi ya oa nako ngohi i tatapu to gogere o dunia oka nēnanga. ²⁵Ngohi i gongu to ngaku mangale o hali gēnanga. Ma hababu gēnanga ngohi to hi öriki ngohi aha i tatapu to go gogere de de ngini Ria dodoto mata-mata, hupaya takunu ti nï riwo ngini i dadi i holoi

ni kuata de' i dogo-dogo ni sanangi nia ngongaku ma goronaka ma Jou ika. ²⁶Hababu gënanga, nako ngohi dahaö to ma iduloli ngini ino, ngini ni ro rimoi oka de o Kristus Yesus aha i holo i wöe oli nia hababu la ni ma mäo ni lamoko de to ngohi ahi diri.

²⁷Aa, duru ho hi amoko öraha nanga ena genangala ngini ni wango i ma tero de okia i gaho-gahoko o Abari ma Oa mangale o Yesus Kristus gënanga. De hoko gënanga boteka ngohi yakunu ho ma ka mäke de de ngini ekola kowali, ngohi aha to ihene ngini i kuata ni rimoi de' ni ma teke rorebe ni ma ko ku tuono mangale duga-duga o dungutu moi de' ka moi nia ngigo; ena gënanga mangale o ngongaku i ma tero de o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino gënanga. ²⁸Ko kiani ngini salalu ni barani; uha niä modongo nia haturü-haturü ika. De hoko gënanga ngini ni hi dumutu marai oka önanga aha yo hihanga, de' ngini aha ni utumu, karena ma Jou Madutu mahirete wi ni hi döaka o utumu ngini ika. ²⁹Hababu ma Jou Madutu wi ni hi döakoka o ngongike ngini ika ko i goungua duga-duga ka ni wi ngaku o Kristus ika, ma' inoli la nia tagongo o hangihara de o Kristus. ³⁰Oraha nanga ngini ö ho ma ko ko moteke de de ngohi o kudoti ma goronaka; ena genangala ngini nia mäke oka ngohi ma hira to kudoti, de' ka hirahi ohi to kudoti hi ädono öraha nanga, hokä öraha nanga ngini ni ihenoka.

O Kristus ai huha de' ai mulia

2 Ngini ni kuata, karena ngini ni rimoi de o Kristus. De' ngini i ni laru karena o Kristus wi ni dora. Ngini i ni tuda ma Jou Madutu ai Womaha, de' ngini ö ni mä ko dora de ni ma ka hayangi moi de moi. ²Aa, abe ika ngini nia gou-goungu to ngohi ahi hininga nia sanangi de o hali-o hali nënanga: Ni wango o hininga moi de o dora i ma ko ke tero, de o dibanga i ma ko ke tero de' o dumutu i ma ko ke tero. ³Uhali ni diai okia naga moi karena i ni hi titila nia diri mahirete ma paralu, ekola mangale ni hi kurutile nia diri. I idulu ya ino ko kiani ngini moi-moi de nia hininga ma do dipoko uku niä pulono o nyawa ma homoa i holo ya oa de nia diri mahirete. ⁴Nia tailako nia gou-goungu o nyawa ma homoa manga paralu; uha duga-duga nia diri mahirete ma paralu. ⁵Ko kiani ngini nia jiwa hokä o Yesus Kristus:

⁶ Ka de ma hira ohi ünanga i ma tero de ma Jou Madutu,

ma' unanga wo ma m̄ao ua ai hali okia naga hokä o jou
gënanga ko kiani wa sosö.

- 7 I idulu ya ino, ünanga wa pidili mata-mata
daha wo ma dadi hokä o gilaongo moi.
Unanga wo ma dadi hokä o nyawa,
de' hi mäke wo wango hokä o nyawa.
- 8 Unanga wo hi tipoko uku ai diri, de' wo wango de ai mo
moteke ma Jou Madutu ika hi ädono wo honenge –
ena gënanga wo honenge o salib oka.
- 9 Hababu gënanga ma Jou Madutu w̄i göraka ünanga wa kö
kurut̄ile,
de wi hi döaka unangika o ko kuaha i holoi i lamoko de
hagala o ko kuaha ma homoa.
- 10 Ho mangale i wi horomati o Yesus,
mata-mata o do dadi o horoga oka, de' o dunia oka, de o
dunia ma timi uku aha i wi huba ünanga.
- 11 Onanga mata-mata aha yo ma ngaku o Yesus Kristus ma Jou;
de hoko gënanga ma Jou Madutu o Ama i wi hi mulia.

Ni hiwara hokä o cahaya ya to tararono o dunia

¹²Hababu gënanga, Roria dodoto ti ni ho hininga, hoka sarakia ngini salalu ni to moteke ngohi ino ma öraha ngohi naga ti ngini nia hi dogoronaka, ho ma bo boloi öraha nanga ma öraha ho ma ki tingaka ma gurutika, ko kiani ngini i tatapu ni to moteke ngohi ino. Ngini ma Jou Madutu wi ni hi halamatoka, ho' ni hi dailako ni hi gila-gila hupaya nia ngango i so sanangi i dadi i totomo. Nia diai gënanga de ma horomati de' nio igo ni to moteke ma Jou Madutu ika, ¹³karana ma Jou Madutu mahirete wo manarama nia diri ma goronaka la ya diai ngini de nia hininga ma ngigo de' sadia aha nia sanangi ma Jou Madutu ai hininga.

¹⁴Nia manarama hagala moi-moi de uha ni to taiana ekola ni ma teke ro ributu. ¹⁵⁻¹⁶De hoko gënanga ngini ni hi dumutu ngini ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka koiwa nia kuranga ni wango de nia hininga i tebini de i tiai o nyawa ma dorou de' yo bö baradoha manga hi dogoronaka. De' ma öraha ngini ni hi ngahu onangika o abari i hi döa-döaka o ngango, ko kiani ngini ni ma dadi onangika hokä o cahaya i hiwa-hiwara ya to tararono o dunia. Nako ngini ni wango hokä hoko gënanga, dahaö naga o titi ngohi ino mangale to ma m̄ao to lamoko mangale ngini

ma öraha o Yesus Kristus wo böa oli. Gënanga ma nyonyata i gongu to ngohi ahi kudoti parahaja ua de' to ngohi ahi hi dailako naga de ma hasili.

¹⁷Yakunu i dadi ngohi aha i hi toma de' ahi awunu i ma dadi hokä o hu huba ya ko kopoa okia ngini ni hi huba-huba ma Jou Madutu ika to ënanga ma İoku oka hokä o nonako ngini ni wi ngaku unangika. Nako i gongu gënanga ko kiani hoko gënanga, ngohi to sukur de o hali gënanga de' to mörene de de ngini. ¹⁸Hoko genangoli ko kiani ngini ö nia mäo ni sanangi de' ni mörene de de ngohi.

O Timotius de' o Epafroditus

¹⁹Ngohi to ngaku de ma Jou Yesus ai ro riwo, de ma japati ngohi yakunu ti huloko o Timotius ngini ika, hupaya ngohi ta mäke o lo laru de o abari mangale ngini. ²⁰Duga-duga o Timotius wo ma têngo-têngo o nyawa mi ma jiwa moi de de ngohi, de' i gou-gongu wö dibanga ti ngini nia utumu. ²¹Ma homoa mata-mata duga-duga i hi dailako manga diri mahirete ma paralu, ma o Yesus Kristus ua ai paralu. ²²Ngini mahirete nia mäke oka ma nyonyata i gongu o Timotius de ai faidä. Unanga wo manaramoka wa ka i gongu mi ma niki de de ngohi mangale mi hi hi barihi o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. Ngomi i mi hinoto hokä o ama de o ngohaka dika. ²³De ma hababu gënanga, nako i taiti to hi orikoka sarakia to ngohi ahi parakara i paha dahaö, ngohi aha ti huloko ünanga ngini ika. ²⁴Ngohi to ngaku de ma Jou ai ro riwo, ngohi mahirete ma i tedekanoka ua aha ti ni ädono ngini ö.

²⁵Mangale to ngone nanga ria dodoto o Epafroditus ngini ni wi huloko wo hi batumu ngohi, ngohi ta mäo i paralu ho ti huloko ünanga wo ma ki lioro ngini ika. Unanga wo hi dodiwoka ngohi to ngohi ahi manarama de' ahi kudoti ma goronaka. ²⁶Unanga duru wi ni igo de wi ni nganono ngini ika Ria dodoto mata-mata, de' unanga ai hininga i huha karana ngini ni ihenoka o abari ünanga wo panyake. ²⁷I tiai i gongu ünanga wo panyake ngade-ngadeke wo honenge. Ma' ma Jou Madutu wi dora unangika; de' ka duga-duga ua unangika dika, ma' ngohi ino ö, hupaya uha ngohi i hoihi ahi hininga i huha oli. ²⁸Ma hababu gënanga i dogo oli i lamoko to ngohi ahi ngigo mangale ti huloko ünanga ngini ika, hupaya ngini ni morenoli nako ngini ni ma ka mäke de de una, de' to ngohi ahi hininga

ma i rīdi. ²⁹Ho', ni wi tarima ünanga de hagala nia hininga i so sanangi hokä o ria dodoto wo ma tēngo o ngongaku moi. Niä horomati mata-mata o nyawa hokä una. ³⁰Mangale o Kristus ai manarama ma paralu, ünanga ngade-ngadeke de wo honenge; ünanga wo hi döaka ai nyawa mangale wo hi döaka o ro riwo ngohi ino de ti ngini nia romanga.

O diai ma dutu

3 Ma bo baha, ahi Ria dodoto, ko kiani ngini ni mörene karana ngini ni rimoi oka de ma Jou. Ngohi ta mǎo ua ma dubuho mangale to gi lioli ma hira to tuli-tulihoka ngini ika; hababu o hali gēnanga ya oa mangale ti ngini nia halamati. ²Ni ma hi do diai hagala o nyawa ika yo dö do diai o hali i to torou hagala o nyawa ma patutü yä hētongo 'o kaho'. Onanga yo gēgoto hupaya o nyawa mata-mata i ma huna. ³Ena hioko ngone nanga hagala o nyawa ha to tarima oka o huna ma dutu, ko onangua. Ngone hi huba ma Jou Madutu de ma Jou Madutu ai Womaha mahirete ma tutuda, de' ngone ho sukur karana ngone ho wango ho rimoi oka de o Kristus Yesus. Ngone ho ma hi gagao ua ya do diai o agama ma mau-mau ika ha mö mäke-mäke. ⁴I moteke ma diai ngohi yakunu to ma hi gagao okia o agama ma mau-mau yo do diai gēnanga. Hababu nako naga i ma tēngo ani wa mǎo ünanga naga i wi hi kuata la wo ma hi gagao o agama ma mau-mau ya do diai ika ha mö mäke-mäke, ngohi yo mo holoi oli. ⁵Ngohi i hi huna ahi umuru o wange tufange. Ngohi to ma kilau hokä wo ma tēngo o Israel ma nyawa, o Benyamin ai ahaluku; ngohi o Ibrani ma nyawa ma dutu. O mo moteke ma goronaka o agama Yahudi ma tita ika, ngohi nanga o ge getongo o Farisi ma doomu oka. ⁶Ngohi hoko gēnanga ahi hininga ma hauku hi ädono ngohi tä aniaya o jemaat. Nako ya etongo o agama Yahudi ma tita oka, ngohi o nyawa ma oa moi, koiwa ta howono. ⁷Ma' karana o Kristus, mata-mata ma hira ta pulono hokä okia naga moi i hi hi utumu, öraha nanga i ma dadi okia naga moi i hi hi rugi. ⁸Ko i goungua ka o hali ya hēto-hētongo dika; ma' i ma dogo hagala moi-moi ngohi ta pulono hokä o hali i hi hi rugi-rugi dika. Naga ngohi oka öraha nanga ganga i holoi i ragane: ena gēnanga ti näko o Kristus Yesus ahi Jou. Karana o Kristus, ho ngohi ta pidiloka hagala mata-mata. Ngohi ta pulono mata-mata gēnanga hokä o walē dika, hupaya ngohi yakunu ti mäke o Kristus, ⁹de' i gou-

goungu to rimoi de de ünanga. O hi dohanga ma oa-oa de ma Jou Madutu ngohi to hi dailako oka ua mahirete de ma do dagi to hi ngounu o agama ma tita ika. O raha nanga ngohi de ahi rimoi ma oa-oa de ma Jou Madutu, karana ngohi ti ngaku o Kristus ika. Ho', o hi dohanga ma oa gënanga i böa ma Jou Madutu ino, de' i ma hi hõle o ngongaku o Yesus Kristus ika. ¹⁰Genangö moi ngohi tö igo ena gënanga hupaya ngohi ti näko o Kristus, de' ta mäo o kuaha i wi hi wö wango-wango ünanga o honenge ma hi goronaka. Ngohi tö igo ta tagongo o hangihara de de ünanga de' to ma dadi hokä ünanga ai honenge ma goronaka. ¹¹De' ngohi tö nganono ngohi mahirete aha i hi hi wango oli o honenge ma hi dogoronaka.

Ho ma popäta ha ädono ma dumutu

¹²Ngohi ko to temo ua ngohi to hasiloka, ekola to totomoka. Ma' ngohi gila-gila dika to hi dailako ta Lë o ngongike o Kristus Yesus wa sö sadia oka. Mangale gënanga doka ünanga wo hi Lë oka ngohi de' ngohi to dadi to unangoka. ¹³Marai oka Roria dodoto, i gou-goungu ngohi ta mäo ua ngohi to hasiloka ta Lë o ngongike gënanga. Ma' naga o hali moi ngohi to diai, ena gënanga ngohi ta wohanga okia naga to ngohi ahi poretoka de' to hi dailako ta goungu ta ädono okia naga ahi himangoka. ¹⁴Ma hababu gënanga ngohi to ma popäta gila-gila tö dumu-dumutu ma bo baha ika la ta mäke o utumu, ena gënanga o ngango o horogaka; mangale gënanga doka ma Jou Madutu wo hi ahoko ngohi de ma do dagi o Kristus Yesus.

¹⁵Ngone mata-mata ho balu-baluhoka cara rohani, ko kiani nanga jako hoko gënanga. Ma' nako nia hi goronaka naga hara moi oli manga da mäke, done ma Jou Madutu aha wo hi ngahu oli i tararono ngini ika. ¹⁶Ma inoli o hali nënanga ko kiani nia tailako ni hi do diai: Ngone ko kiani ho wango i tatapu ha moteke o datoro ha ni nikoka ngone hi ädono öraha nënanga.

¹⁷Roria dodoto mata-mata! Nia niki ahi dulada. Ngomi mi hi döakoka o dulada i to tia, hababu gënanga nia tailako ni hi do diai hagala o nyawa yo nö ni niki to ngomi mia dulada gënanga. ¹⁸Ngohi ka ha manaroka ti ni hi ngahu ngini ika, de' oraha nanga ngohi to gi lio oli de to ari, naga manga ngöe o nyawa manga wo wango ya kilianga o Kristus ai honenge o salib oka ma mangarati. ¹⁹Hagala o nyawa manga wo wango hokä hoko gënanga aha ma baha i kilianga i wede-wederuku, hababu

to önanga manga jou ganga to ona manga röehe mahirete ma nahihu. O hali de ma male-malekoka, gënanga doka önanga i hi lamo-amoko; hababu önanga ya tibanga duga-duga o hali ya ko korona de o dunia nënanga dika. ²⁰Ma' ngone ganga o ge gëtongo o horoga ma kawaha. Genangoka de wa ino oli nanga Koano Wo hi ho halamati, ma Jou Yesus Kristus aha wo böa. Unanga ganga ngone hi do damä de nanga ngigo de nanga nganono. ²¹Nanga röehe ya bole-bole de' yakunu i wedere nënanga, o Kristus aha wa tururu i ma dadi hokä to ünanga ai röehe mahirete i mo mulia. Unanga wakunu wa diai gënanga karana ünanga de ai kuaha oka mangale wa pareta hagala moi-moi.

O hi dumutu-hi dumutu

4 Gënanga ma hababu, ahi Roria dodoto ti nï ho hininga, ko kiani hoko gënanga ngini ni wango nia gou-goungu ni wi ngaku ma Jou ika. To ngohi ahi hininga ti nï ho hininga de ti nï ngano-nganono ngini ika! Ngini hö ahi hininga to hi lamo-amoko de ya diai ngohi to mörene.

²Ngohi hiranga o ngo Euodia de' ngohi hiranga o ngo Sintike! Ngohi to gahoko de ma giria hupaya ngohi hiranga ni ma hininga moi hokä o nyawa yo ngaku-ngaku o ngongaku moi. ³To ngohi ahi dodiwao ika yo so setia, ngohi to gahokoli hupaya Ria dodoto niä batumu o ngoheka ya hinoto gënanga. Onanga yo manaramoka ya ka i goungu mi ma ko ki niki de de ngohi, mangale mi hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino; i ma tero hokä o Klemen de' mata-mata o nyawa ma homoahi yo mo manarama mi ma ko ki niki de de ngohi. To önanga manga roma-romanga naga o Nyawa yo Wango-wango manga Buku ma goronaka.

⁴Tanu ngini salalu ni mörene karana ngini ni wango oka ni rimoi de ma Jou. Ma moi ohi ngohi ti nï temo: ka ni more-morene!

⁵Ko kiani mata-mata o nyawa yakunu ya mäke nia jako o hininga ma oa-oa. Hababu i tedekanoka ua ma Jou aha wo böa. ⁶Mangale okia dika ma ngaro uha ni hawatere. Hagala o hali ma goronaka, ni mä niata de' ni ao nia go gahoko ma Jou Madutu ika. Okia ngini ni paralu, salalu ni hi ngahu gënanga ma Jou Madutu ika de ni temo tarima kasi. ⁷Done o lolä ma Jou Madutu ino i dä dadi ua o nyawa yakunu i mangarati, aha yö

göana nia hininga de nia dibanga ni ro rimoi oka de o Kristus Yesus.

⁸Ma bo baha, Roria dodoto, nio noa nia dibangika, de o hali de ma ija-ija oka, i patutu i hi go giriri, ena gënanga hagala o hali i to tiai, de ma horomati, i adi-adili, i tebi-tebini, i muti-mutiti, de' ma oa-oa. ⁹Nia diai okia ngini ni mä doto-dotokoka de' nia tarima oka ngohi ino; ka ya oa ahi demo-demo oka ka ya oa to ngohi ahi manaramoka. Ma Jou Madutu o lolä ma titi, aha wi ni to moteke ngini.

O tarima kasi ma demo

¹⁰To ngohi ahi wo wango o rimoi de ma Jou ma goronaka ngohi ta mäo duru to utumu, hababu hoko gënanga ma dëkana i paha ika, öraha nanga ngini ni akunoli nio dibanga naga i dä dadi ngohi oka. Ngohi ahi dungutu ko i goungua ngini ni hi wohangoka ngohi; ngini i tiai ni hi hininga ngohi, ma' ngini nia mäke ua o ngëkomo la ni hi dumutu. ¹¹Ngohi ta hëtongo nënanga ko i goungua karana ngohi to kuranguku, hababu ngohi to mä dotokoka ta mäo ya oaka okia de ma ënanga naga. ¹²Ngohi ta biaha oka to wango i hi hi du kuranguku, de' inoli to wango de ma bo boloi oka. Ngohi to hi orikoka ma rahasia mangale tö himanga ngaro sarakiali naga i dadi; ka ya oa naga ahi hasili i wöe ka ya oa naga to mihikini, ka ya oa naga de ma boloi ka ya oa naga to kuranguku. ¹³De o kuaha o Kristus wo hi hi döa-döaka ngohi ino, ngohi naga de ahi kuata mangale tö himanga hagala rupa naga i dä dadi.

¹⁴Ma' nako ngini ni hi riwo oka to ngohi ahi huha ma goronaka; de' okia nia diai oka gënanga i tiai ya oa. ¹⁵Roria dodoto o Filipi ma nyawa! Ngini mahirete ni hi öriki i tiai, ma öraha ngohi ma hira ta māla o Makedonia, ma öraha o Abari ma Oa gënanga ngohi to hi barihi ma do di hiraka, ka ngini o jemaat ni ma têngo-têngoka ni hi batumu ngohi; ngini ni ma tö têngo-têngo ni ma hi moteke nia mäo ma rugi de ma utumu de de ngohi. ¹⁶Ma öraha ngohi o Tesalonika ma bereraka de' tö paralu o bo batumu, i holoi de ma moi ngini ni hi dingoto o ba batumu ngohi ika. ¹⁷Gënanga ma mangarati ua ngohi duga-duga tö igo ta tarima o ngongike. Ngohi tö igo-igo ena genangala hupaya ngohi yakunu ta mäke hagala ma hasili yö dogo nia utumu. ¹⁸Ngohi ta tarima oka mata-mata – inoli ka de ma boloi oli! Nia ngongike mata-mata ngini ni hi dö dingo-dingoto, ngohi

ta tarima oka o Epafroditus ino. Oraha nanga mata-mata ngohi to pö paralu mata-mata to ngohi de ma ënanga. Nia ngongike-ngongike ngini oka gënanga ganga hokä o hu huba ma bounu ma hëmo-hëmore i hi huba-huba ma Jou Madutu ika de' wa tarima ma Jou Madutu de ai hininga i so sanangi. ¹⁹Ma Jou Madutu ngohi ti huba-huba, ai kaya de ma bo boloi o Kristus Yesus oka, aha wo hi totomo hagala nia paralu. ²⁰I wi hi go giriri ma Jou Madutu to ngone nanga Ama ka hi ado-adonika! Amin.

O tabea ma bo baha

²¹Ni hi ngahu ahi tabea yo ngodumu ma Jou Madutu ai umatika yo ro rimoi de o Kristus Yesus. De' nia tarima oli o tabea o roria dodotoka naga de de ngohi mi ma ko ki niki nenangoka dau. ²²Yo ngodumu ma Jou Madutu ai umati o kota ma goronaka nënanga, ma bo boloi önanga ma Kaiser ai kadato oka yo gö gogere, i hi dingoto manga tabea ngini ika.

²³Tanu ma Jou Yesus Kristus wi ni hi barakati ngini Ria dodoto mata-mata.

To ngomi mia horomati,
o Paulus de' o Timotius

O PAULUS AI HURATA
O JEMAAT IKA
O KOLOSE MA BERERAKA
MA NGONGOTAKA

O Kolose ganga o kota moi o Asia ma Iti oka, o wange ma hiwaroko o Efesus ma kota. O Paulus ua wo hi goko o Kolose ma jemaat nēnanga, ma' ma öraha ünanga wa huloko yo mo manarama o Efesus ino, o Roma ma provinsi ma kota moi o Asia ma Iti oka, ünanga wa m̄ao kiani wa leleani o jemaat Kolose gēnanga. O Paulus wa tarima o abari o jemaat gēnanga ma goronaka naga o guru-guru yo dotoko o do dōtoko-do dōtoko i howo-howono. O guru-guru gēnanga i ma togowini mangale i wi n̄ako ma Jou Madutu de' ya hi halamati i to totomo, o nyawa kiani ya huba "o womaha-o womaha ya ko kuaha de' ya po pareta o alami ma gilolitino". Ma datekoka gēnanga, o guru-guru gēnanga yato, o nyawa kiani yo setiali i hi dagi o huna ma datoro-ma datoro, o hi bohono de' ma homoahi.

O Paulus ai hurata o jemaat Kolose ma Harani oka ika nēnanga, wo tulahi mangale wo hi to ti hira o Harani oka ma do dōtoko ma diai, de' wa lawani o do dōtoko-do dōtoko i howo-howono yo do doto-dotoko o guru-guru ma dutua gēnanga. O hurata nēnanga ma dōl̄a duru ke ma l̄oku oka ena gēnanga o Yesus Kristus wakunu wa hi dōaka o halamati i to totomo, de' o do dōtoko-do dōtoko ma homoa gēnanga duga-duga ya hi kurutika o nyawa de o Kristus. I tilakuru o Kristus, ma Jou Madutu wo hi dadi oka dunia nēnanga, de' i tilakuroli o Kristus ma Jou Madutu wo hi halamati. Duga-duga i tilakuru o rimoi de o Kristus, o dunia de to ēnanga ma ngo nganono mangale i hi halamati. Gila-gila o Paulus wa hohe ma hi dogoronaka o do

dohanga o do dötoko i mo mulia gënanga de o Harani oka ma nyawa manga wo wango.

Paralu wo hi to ti hira nenangoka dau o Tikhikus – wo ao-ao o hurata nënanga o Kolose ika mangale o Paulus – wi dodiawo o Onesimus, o gilaöngo wi ho hulo-huloko o Paulus mangale wo lio ai tuangika, ena gënanga o Filemon, o nyawa wo ma tēngo o Kolose ma jemaat oka.

Ma dolā

Ma do di hira 1:1-8

Ai biaha de' ai tutuda o Kristus duru ma

lōku oka 1:9-2:19

O ngango ma hungi ya tarima o Harani oka

ma nyawa 2:20-4:6

Ma bo baha 4:7-18

1 ¹⁻²O Roria dodoto ma Jou Madutu ai umati o Kolose oka ni setia ni rimoi de o Kristus!

Hokä o Kristus Yesus ai rasul, – mangale ma Jou Madutu wo hi goraka – ngohi, o Paulus mi ma ki niki de to ngone nanga ria dodoto o Timotius, mi nganono tanu ma Jou Madutu to ngone nanga Ama wi ni hi döaka o barakati de o lolä ngini ika.

O niata tarima kasi

³⁻⁴Ngomi mi ihenoka ngini ni wi ngaku o Yesus Kristus ika de ngini nia hininga ma Jou Madutu ai umati mata-mata. Hababu gënanga ma öraha ngomi mi ma niata mangale ngini, hoko genangika ngomi mi temo tarima kasi ma Jou Madutu ika, to ngone nanga Jou Yesus Kristus ai Ama. ⁵Ngini ni wi ngaku de' ngini ni wi hininga, hababu ngini nio nganono ma Jou Madutu okia aha wa sadia o horogaka mangale ngini. Ngini ni ihenoka mangale o hali gënanga ma öraha o Abari ma Oa ma diai i hi ädono nginika. ⁶O abari ma Jou Madutu ino gënanga yo do gerewoto o dunia i ngodumu, de' o nyawa manga ngango gila-gila ya hi barakati de o abari gënanga, hokä i ma tero nia ngango i hi barakati ka de ni ihene ngini mangale ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora i gou-goungu nia ngaku. ⁷O hali gënanga wo hi adonoka Ria dodotika o Epafra, mia dodiawo ngomi mi wi hö hininga. Unanga ganga o Kristus wi mo

Wo ma niata. (1:9)

mänarama wo setia wo manarama mangale to ngone nanga oa.
⁸Unangino ngomi mi ihene de ma Jou Madutu ino ai Womaha ma kuaha ngini yakunu ni ma teke hininga.

⁹Hababu gënanga ngomi hoko genangika mi ma niata mangale ngini, ngomi ka de mi ihene mangale ngini. Ngomi mi gahoko ma Jou Madutu ika la ma Jou Madutu ai Womaha wi ni hi döaka nginika o barija de' o mangarati, hi ädono ngini ni hi öriki de ma diai okia ma Jou Madutu ai mau. ¹⁰De gënanga ngini yakunu ni wango i ma moteke ma Jou Madutu ai mau, de' hoko genangika ai hininga nia sanangi, hi ädono hagala moi-moi ma goronaka ngini yakunu ni hi hupu o hali ma oa-oa. De' ti ngini nia ga näko mangale ma Jou Madutu ö aha i dogo oli. ¹¹Tanu de ma Jou Madutu ino ai kuaha i mo mulia, i ni hi kuata ngini hi ädono ngini yakunu nia tagongo o hali moi-moi de nia sabari de' nia hininga i so sanangi, ¹²de' mia demo tarima kasi o Ama ika. Hababu o Ama gënanga wi ni diai ngini i baraguna nia tarima okia wa sadiaka ma Jou Madutu mangale ai umati,

ai pareta i to tararono ma goronaka. ¹³Unanga wo na hi lapahi oka ngone o hu hutu ma kuaha ino, de' wo na tururu oka ngone ai Ngohaka wi ho hininga ai pareta ma gorona ika. ¹⁴Mangale ai Ngohaka gënanga ngone i na hi lapahi oka; ma mangarati to ngone nanga baradoha i apongoka.

O Kristus de' ai manarama

¹⁵O Kristus ganga ma Jou Madutu ai diri ino ma dulada ma nyata ha mo mäke-mäke ua; o Kristus ganga o ngohaka o riaka, i holoi ma Ioku oka de hagala i da dadi oka. ¹⁶Hababu i tilakuru ünanga ma Jou Madutu wo hi dadi oka hagala moi-moi o horogaka de' o dunia ma Ioku oka, hagala moi-moi ha mäke-mäke de' ha mäke-mäke ua, yo ngohamö hagala o womaha i ku kuaha de' i pareta. O dunia nënanga i ngodumu wo hi dadi i tilakuru o Kristus de' mangale o Kristus. ¹⁷Hagala moi-moi koiwahi, o Kristus i holoi i hira nagaka. De' karana ünanga dika hagala mata-mata naga ma ngi oka moi-moi. ¹⁸Unanga ai röehe ma häeke, ena gënanga o jemaat, karana ünanga gënanga o jemaat ma wo wango ma titi. Unanga o ngohaka o riaka, ma do di hiraka i wi hi wangokali o honengino, hupaya ünanga mahirete dika wo dadi duru ma Ioku oka de ngaro hagala mata-mata. ¹⁹Ma Jou Madutu mahirete wo mau hupaya hagala mata-mata ha mäke-mäke ma Jou Madutu ai diri oka, ha mäke ö de ma ngodumu ai Ngohaka ai diri oka. ²⁰De' i tilakuru o Ngohaka ö gënanga, ma Jou Madutu wa putuhoka mangale hagala mata-mata wa diai i ma teke oa-oakali de de ünanga - ya oa hagala mata-mata o duniaka, ya oa o horogaka ma Jou Madutu wa diai gënanga i tilakuru ai Ngohaka ai honenge o salib ma gotaka.

²¹Ma hira ngini ni kurutika de ma Jou Madutu. Ngini ni wi haturu karana nia manarama de' nia dibanga i to torou. ²²Ma' oraha nënanga, de ai Ngohaka ai honenge, ma Jou Madutu wo diai o do dohanga ngini de de ünanga i dadi ya oa okali. De ma do dagi gënanga yakunu ngini i ni ao ni wi himanga ma Jou Madutu ai debi-debini ma goronaka, i tebini de koiwa ma kuranga. ²³Ma' marai ngini kiani tatapu ni setia ni ngaku de' ni ma oko ni bitumu nia ngongaku oka. Uha hi ädono ngini nia pidili nia nganono i ni hi döa-döakoka nginika ma öraha ngini nia tarima o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. O abari gënanga i hi ngahu oka o nyawa moi-moika o dunia i ngodumu. De' mangale genangö ngohi, o Paulus to dadi oka yo leleani.

O Paulus ai leleani o jemaat ika

²⁴Oraha nēnanga ngohi to sanangi ta tagongo o hangihara mangale ti ngini nia oa. Hababu de to ngohi ahi rōehe ma hangihara, ngohi ta ngodumu okia ko kiani o Kristus wa tagongo o hangihara mangale ai jemaat, ena gēnanga ai rōehe. ²⁵Ma Jou Madutu wo hi huloko ngohi to dadi ai jemaat ma leleani mangale ti ngini nia oa. Ngohi to hi ngahu kiani o abari ma Jou Madutu ino, i ngodu-ngodumu, ²⁶ena gēnanga o abari o taongo i ratu-ratuhu ma dekana i paha ika, ma Jou Madutu wa rahasiahi o nyawa mata-mata ika, ma' oraha nēnanga wo hi matoko ai umatika. ²⁷Ma Jou Madutu wo mau wo hi matoko ai umatika gēnanga, hoko kia ma rahai de' ma mulia ai rahasia gēnanga mangale o umati o nyawa yo ngodumu. O rahasia ganga gēnanga: O Kristus naga nia diri ma goronaka, ma mangarati ngini aha nia moteke nia māo ma Jou Madutu ai mulia. ²⁸O Kristus genangala ngomi mi hi ngahu o nyawa moi-moika. Ngomi mi hi döaka o ho hininga de' miä dotoko önanga mata-mata de hagala o barija. To ngomi mia dungutu ena ganga hupaya o nyawa moi-moi yakunu yä ao ma Jou Madutu ika, hokä o nyawa yo baluhoka o rohani ma hali ma goronaka, karena yo rimoi oka de o Kristus. ²⁹Mangale tadono o hali gēnanga, ngohi to hauku to manarama. Ngohi to manarama ta gou-goungu de ahi kuata i ngodumu wo hi hi döakoka o Kristus ngohino, de' wo manarama to ngohi ahi diri ma goronaka i ömanga de o kuaha.

2 Ngohi to igo ngini ni hi öriki sarakia ma giria ngohi to manarama ta gou-goungu mangale ngini de' mangale önanga o Laodikiaka de mata-mata i hi näko-näko ua to ngohi ahi diri. ²Ngohi ta diai mata-mata nēnanga la to önanga manga hininga i dadi i kuata de' onanga i ma teke hininga hi ädono önanga manga rimoi i kekete. De hoko gēnanga önanga i gou-goungu i mangarati de' yo ngaku de ya nako ma Jou Madutu ai rahasia, ena gēnanga o Kristus mahirete. ³O Kristus wa helengaka hagala ma Jou Madutu ai barija, de' ai sawaro ma hira i iu-iunu.

⁴Ngohi ti ni hi ngahu nēnanga la uha ngini i ni baja o nagona ö dika de manga uru ma mutiti nginika. ⁵Karena ngaroka ngohi to kurutika de ngini, nia pulono ngohi naga nia hi dogoronaka

ngini. De' ngohi to mörene ti ni mäke ngini ni hininga moi de' nia ngongaku i bitumu o Kristus ika.

O wo wango i to tiai

⁶Roria dodoto ni wi to tarimaka o Kristus Yesus hokä o Jou. Hababu gënanga kiani ngini ni wango ni rimoi de de ünanga, ⁷de' ni ma hi ngutuku unangoka. Kiani ngini ni ma hi ko momiki nia wo wango de o Kristus hokä ma hohole. Kiani ngini duru ni ngaku o Kristus ika, i moteke okia i ni dotokoka nginika. De' kiani nia hininga i hebu-hebulu de ma demo tarima kasi.

⁸Kiani ngini ni ma hi do diai, uha hi ädono naga i ni liko ngini de o nyawa ma sawaro i luku-luku koiwa ma baraguna, ma' duga-duga i ni hi rehene. Manga sawaro i luku-luku gënanga o Kristus ino ua, ma' o nyawa ino dika manga da mäke de' o womahino o dunia ya ko ko kuaha. ⁹Hababu ma Jou Madutu ai rupa i ngodumu i gogere o Kristus oka, ena gënanga o hidoku o nyawaka. ¹⁰De' karana o ngango ka moi de o Kristus, ngini ö i ni hi döaka o ngango i ngodu-ngodumu. Hababu o Kristus ganga wo hi häeke mangale moi-moi o womaha i ko kuaha de' i po pareta.

¹¹Karana ka moi de o Kristus, ngini i ni huna oka, de o huna o nyawa ua ya do diai, ma' de o huna o Kristus wa do diai, i ni hi lapahi oka ngini o biaha ma kuaha i bo baradoha ino. ¹²Hababu ma öraha ngini i ni ohiki de o gohiki ma debi-debini ngini i ni hi du lungunoka de o Kristus; de' o gohiki ma debi-debini dika gënanga, ngini ö i ni hi wangokali ni ma ki niki de o Kristus karana ngini ni ngaku ma Jou Madutu ai kuaha i wi hi wango oka o Kristus o honengino. ¹³Ma hira, ngini ni honengoka hokä o rohani karana ngini ni baradoha, de' karana ngini i ni huna ua hokä o röehe ma hidoku. Ma' oraha nënanga ma Jou Madutu wi ni hi wango oka ngini ni ma ki niki de o Kristus. Ma Jou Madutu wo na hi apongoka hagala to ngone nanga baradoha, ¹⁴de' nanga nagimi ma hurata ngone ino wa hihangoka, de ma do dagi-ma do dagi i to tubuho i na tapaļu ngone. De wa salib oka o hurata gënanga o salib ma gotaka, ma Jou Madutu wa hihangoka mata-mata i na ko kalaki ngone ino. ¹⁵O salib oka o Kristus wa diai hagala o womaha-womaha i po pareta, de' i ko kuaha i dadi i ma ngakunoka ua oli. Onanga yä diai o kumedi o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka ma öraha

o Kristus wä li liara önanga hokä o dagokino wa hi duono ai gutumu ma goronaka.

¹⁶Hababu gënanga uha nia ma^la ika o nyawa i ni hi howono ngini mangale o ngo^lomo de o ngokere, ekola mangale o agama ma wange ma ago-agomo, ekola o mede ma gi^lau ma rameanga, ekola i ma korona o Yahudi oka manga Puji ma wange. ¹⁷Mata-mata gënanga duga-duga ma gurumini dika o hali-o hali aha i bo böa-böa, ma' ma nyonyata o hali-o hali gënanga ganga o Kristus! ¹⁸Uha ni hi gumala ika ti ngini nia diri i hi rugi o nyawa po parahaja i ma hi tipoko uku manga diri de' ya huba-huba o malaekat. O nyawa gënanga yo edenge de ya tiba-tibanga o dunia de' i hi lamo-amoko manga lo lega-lo lega mahirete, ¹⁹hi ädono i ma hi jojö oka ua oli o Kristus ika wo dadi wo hi häeke. O Kristus ai tutuda ma timi oka, o röehe i ahumu ya paliara de' i hi rimoi mangale ma donga-donga, de i hero i moteke ma Jou Madutu ai mau.

O honenge de' o ngango i ma ki niki de o Kristus

²⁰Ngini ni honengoka ni ma ki niki de o Kristus, de' wi ni hi lapahi oka o womaha-o womaha ino ya ko kuaha o alami nënanga. Aa, ya dodoa ngini ni wango hokä o nyawa ka ya kuahahi o dunia nënanga? Ya dodoa ngini ni hi moteke o datoro-o datoro hokä hoko nënanga, ²¹“Uha nia sö nënanga”, “Uha nia taili gënanga”, “Uha nia tigi nënanga”? ²²O datoro mata-mata gënanga ganga i ma korona o hali-o hali ya päke hoko gënanga koiwaka ma baraguna. Gënanga duga-duga o datoro-o datoro de' o do dötoko-o do dötoko mangale o nyawa ya do diai. ²³I goungu ha pulo-pulono o hali gënanga i sawaro de ma hi garo la o nyawa ya huba o malaekat, i ma hi tipoko uku manga diri de' manga diri ya hangihara; ma' mata-mata gënanga koiwa ma baraguna mangale ya tumungu o nyawa ma nahihu.

3 Ngini i ni hi wangokali ni ma ki niki de o Kristus. Hababu gënanga ngini kiani ni hi dailako mangale nia mäke o hali-o hali o horogaka, kiaka o Kristus wo pareta i ma niki de ma Jou Madutu. ²Nia dibanga ni hi meta o hali-o hali genangika, uha o hali-o hali o duniaka. ³Hababu ngini ni honengoka de' nia ngango i iunika de o Kristus ma Jou Madutu oka. ⁴Aa, nia ngango ma dutu ma titi ganga o Kristus de' damä nako ünanga wi ni mäke, ngini ö aha ni ma hi walimi ma himangiha ni ma ki niki de de ünanga ai mulia ma goronaka!

O ngango i hira-hira de' o ngango ma hungi

⁵Hababu gënanga, nia ho honengoka o dunia ma nahihu i hi hü huha nia diri, hokä o howono, o hali-o hali i patu-patutua ya moteke manga hininga ma nahihu, o nahihu i to torou, de' o kalīlu (karana o kalīlu ganga ka i ma däene de ya huba o gomanga). ⁶O hali-o hali ma rupa hoko gënanga ya momiki ma Jou Madutu ai murukä o nyawa i wi hi ngou-ngounika ua. ⁷Ma hira ngini ö mahirete nia moteke o nahihu-o nahihu gënanga, ma öraha ngini i ni kuaha ënanga.

⁸Ma' oraha nënanga kiani ngini nia umo o hali-o hali i to torou nia diri ino; i bötohi ni ngamo, ekola ni to dohata, ekola niä igo ua nia hiningaka o nyawa ma homoa ika. Uha ha kalikali i hupu nia uru iha o doa-doana ma demo ekola o demo i pese-peseke. ⁹Uha ni ma ko keluku moi de moi, hababu nia ngango i hira-hira de hagala ma biaha ngini nia maläka. ¹⁰Oraha nënanga ngini i ni hi döakoka o ngango ma hungi. Ngini ganga o nyawa ma hungi, ma go giria de ma do dogumu koiwa wa hungi mangale wo hi dö da dadi, ena gënanga ma Jou Madutu, i moteke ai rupa mahirete. Ma dungutu ena gënanga la ngini ni wi näko de ma diai ma Jou Madutu. ¹¹Hokä ma hasili genangino ya hihanga hagala i tingaka de fara o Yahudi oka ma nyawa de' o Yahudi oka ua manga hi dogoronaka, o nyawa i ma huna-huna de o nyawa i ma huna-huna ua, koiwaka naga i tingaka de' i fara o nyawa ma homoa ino de o adati ya näko-näko ua manga hi dogoronaka, o gilaongo de' o nyawa yo lo lapahi oka manga hi dogoronaka, hababu o Kristus ganga halaga okia dika de' unanga wo rimoi de önanga mata-mata!

¹²Ria dodoto ganga ma Jou Madutu ai umati. Ma Jou Madutu wi ni hininga ngini de' wi ni iriki ngini mangale ni dadi to ünanga wo ma dinga-dingakoka. Hababu gënanga ngini kiani ni hi matoko nia dora de nia hayanga, ngini kiani nia hininga ya oa, nia hininga i tipoko uku, nia hininga i bole-bole, de' ni täna o hangihara. ¹³Ngini kiani ni sabari moi de moika, de' ni ma hi ka apongo nako naga o hininga nia gogono ma homoa ika. O Jou de ai hininga i so sanangi wi ni hi apongo ngini, ho ngini ö kiani ni mau ni ma hi ka apongo moi de moi. ¹⁴De' duru ma İoku oka, ena gënanga: Ngini kiani ni ma ko dora hababu o dora gënanga i ni hi dadi moi oka Roria dodoto mata-mata hi ädono ni dadi i tiai. ¹⁵Ko kiani nia putuhu-putuhu i hi

tatapu o dame o Kristus wi ni hi döa-döakoka nia hininga ma goronaka. Hababu ma Jou Madutu wi ni ahoko ngini mangale ni dadi o röehe moi ma hidoku, hupaya ngini ni wango o dame ma goronaka o Kristus ino gënanga. Ko kiani ngini ni tarima kasi. ¹⁶Ko kiani o Kristus ai do dötoko i omanga o barakati ya womo nia hininga ma goronaka. De kiani duru ni ma so sawaro ni ma ko dotoko de' ni ma hi ko döaka mangale. Ni hi nyanyi o mazmur de' ni puji de o rohani ma nyanyi, ni nyanyi mangale ma Jou Madutu de nia ma mäo o sukur nia hininga ma goronaka. ¹⁷Hagala okia ngini nia diai ekola ni hi demo, kiani nia diai de' ni hi demo gënanga de ma Jou Yesus ai romanga. Ni sukur o Ama ma Jou Madutu ika mangale o Yesus okia wa diai ngini ika.

**O nyawa manga diri i ma dohanga o ngango ma hungi
ma goronaka**

¹⁸Roria dodoto ni dadi o hekata! Nia hi ngounu nia rokatika, hababu ko kiani hoko gënanga nia manarama hokä o Harani oka ma nyawa.

¹⁹Roria dodoto ni dadi o rokata! Nia dora nia hekatika. Uha nia do do buturungu onangika.

²⁰Ngoha-ngohaka! Ganga ti ngini nia mo moteke hokä o Harani oka ma nyawa mangale hoko genangika nia hi ngounu nia ayo de nia ama ika, karana genangala ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga.

²¹Roria dodoto ni dadi o ama! Nia ngoha-ngohaka uha manga hininga nia hiri hi ädono to önanga manga ngo nganono i toaka.

²²Roria dodoto ni dadi o gilaongo! Hagala o hali ma goronaka, kiani ngini nia hi ngounu nia tuangika o duniaka nënanga. Uha nia hi ngounu onangika duga-duga ma öraha önanga ma go giria i ni lega-lega ngini, karana ngini nio igo i ni hi giriri. Nia hi ngounu önanga de nia hininga ma riko-rikoto, karana ngini ni wi horomati ma Jou. ²³O manarama okia dika i ni hi döaka ngini ika, kiani ngini nia manarama de nia hininga ma gahumu, ma tero-tero ngini ni wi leleani ma Jou, de duga-duga ko o nyawa ika ua. ²⁴Ni o hininga ti ngini nia hewa aha nia tarima ma Jou ino. Okia ma Jou wa tiai oka mangale ai umati, gënanga aha i ni hi döaka nginika. Hababu nia baluhu ma diai ma go giria ni wi leleani ngini ganga o Kristus mahirete. ²⁵De'

o nagona ö yo diai o howono, aha ya tagongo manga howo-howono gënanga; karena ma Jou wa pulonua o biono.

4 Roria dodoto ni dadi o tuanga! Kiani ngini ni diai nia go gilaongika de ma diai de' i adili. Nio hininga ti ngini ö wo ma têngo nia baluhu o horogaka.

O hi dumutu-hi dumutu

²Kiani ngini ni ma niata de nia hininga ma gou-goungu de' ni ma göa-göana, de ni temo sukur ma Jou Madutu ika. ³Ni ma niatö mangale ngomi la ma Jou Madutu wo mi hi döaka ngomi ino öraha ma oa mangale mi hi gerewoto o abari mangale o Kristus ai rahasia. Karena o hali gënanga öraha nënanga ngohi naga o bui ma goronaka. ⁴Ni ma niata la ngohi takunu to hi tararono o rahasia gënanga duru i tararono hoka sarakia i goungu.

⁵Ngini nia do dohanga ma goronaka de o nyawa yo ngaku-ngaku ua, kiani ngini ni wango ni sawaro de nia päke öraha ma hi getongo ni hi do diai. ⁶Kiani ngini o hali-o hali ni hi demo salalu ya sanangi de' yä tauru manga hininga. Kiani ngini ni hi öriki sarakia ngini kiani nio baluhu o nyawa manga lo leha-lo leha.

O hurata ma bo baha de' o tabea

⁷O Tikhikus, to ngone nanga ria dodoto hi ho hininga, aha wi ni hi ngahu ngini ika hagala moi-moi mangale ngohi. Unanga wo manarama wo setia mi ma ki niki de ngomi mangale ma Jou. ⁸Ngohi ti huloko ünanga ngini ika de ma titi, hupaya ngini ni hi öriki to ngomi mia wo wango de' ngini nia mäke o lo laru. ⁹O Onesimus aha woiki i ma niki de o Tikhikus; ünanga o nyawa wo ma têngo ngini ino. Unanga o nyawa wo so setia, de' ngomi mi wi ho hininga. Unanga de' o Tikhikus aha i ni hi ngahu ngini ika hagala okia honanga i dadi to ngohi ahi ngi oka nënanga.

¹⁰O Aristarkhus, naga o bui ma goronaka de de ngohi, mi hi dingoto mia tabea ngini ika. Hoko genangö o Markus, ria dodoto o ahali moi de o Barnabas. (Ngini ni hi dingotoka o abari mangale ni wi buhuku ünanga nako ünanga wo böa ngini ika.) ¹¹Ai tabeali o Yesus ino ai romangö o Yustus. O Yahudi oka ma nyawa ino yo ngaku oka ma Jou Yesus ika, duga-duga önanga ya ruange dika öraha nënanga yo manarama mi ma ki

niki de de ngohi mangale mi hi dagi mia manarama ma Jou Madutu ino. Onanga duru ya gou-goungu i hi riwo ngohi.

¹²Ai tabea o Epafraſ oka. Unangö ngini ino. Unanga o Kristus Yesuſ ai gilaongo, hoko genangika wo ma niati wa gou-goungu mangale ngini. Unanga duru wo gahoko ma Jou Madutu ika la ngini nia ngongaku i dadi i kuata de' ngini i gou-goungu ni baluhu, hupaya ngini de ma diai ni hi ngounu ma Jou Madutu ai mau ika. ¹³Ngohi mahirete ta hakihi ünanga wo manaramoka ko ha giria mangale ngini de' mangale o Laodikia ma nyawa de' o Hierapolis. ¹⁴Ma dotere o Lukas, ngone hi ho hininga, de' o Demas i hi dingoto manga tabea ngini ika.

¹⁵Ni hi adonikahi to ngomi mia tabea o roria dodoto ika o Harani oka o Laodikiaka; o Nimfa ika ö, de' o jemaat ika yo po puji-puji ai tau oka. ¹⁶O hurata nänanga ni ma teke da basa i böto ngini ika, ni hi dailako la gänanga nia basa ö o Laodikia ma jemaat ika. Hoko genangoli ngini mahirete kiani o hurata nia basa aha i hi dingoto o Laodikia de ya ino ngini ika. ¹⁷De' ni wi hi ngahu o Arkhipus, "No hi tiai ani manarama i ni hi döakoka ngona ika mangale ni leleani ma Jou."

¹⁸*Ahi tabea ngohi oka, o Paulus.* Ngohi mahirete to tulihi o hidoku nänanga. Uha nia wohanga ngohi ka nagahi o bui ma goronaka!

Tanu ma Jou wi ni hi barakati ngini!

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA MA DO DI HIRAKA

O JEMAAT IKA

O TESALONIKA MA BERERAKA

MA NGONGOTAKA

O Tesalonika ganga o Makedonia ma kota ma do di hiraka, o provinsi moi o Roma ma po pareta ma goronaka. O jemaat o Tesalonika ma bereraka o Paulus wo hi goko i paha de ünanga wa māa o Filipi ma berera. Ma' i böto de gënanga i tedekania, hagala o Yahudi ma nyawa manga hininga i wī gogono o Paulus ika de yo muläenge ya lawani o Paulus ai usaha mangale wo hi ngahu o Harani ma do dötoko o Yahudi ma nyawa ika ua kiaka önanga i hi dumutoka manga ngigo o agama Yahudi ika. Pakisa o Paulus wa māa o Tesalonika de' woiki o Berea ma berera ika. I paha ünanga wo ma hi adonoka o Korintus ma berera ika, ünanga wa tarima o hurata o Timotius oka ai dodiawo de' i ma manarama moi, mangale okia naga i dä dadi oka o Tesalonika ma berera oka.

Ho', o Paulus ai hurata ma do di hiraka nënanga o jemaat Tesalonika ika wo tulihi mangale wa hi titila de' wa hi kuata onangika. O Paulus wo sukur de o abari wa to tarima mangale to önanga manga ngongaku de manga dora. Unanga wo hi döaka o ho hininga onangika mangale to una ai wo wango mahirete ma öraha ünanga ka naga ohi to önanga manga hi dogoronaka. I paha de wa ti hira wo hi ngahu oka mata-mata gënanga, o Paulus wö baluhu to önanga manga lo leha mata-mata mangale o Kristus ai böa ma hinoto oka. Nako moi o Harani oka yo honenge i hira de o Kristus wo böa oli, ka yakunu o nyawa gënanga wa tarima o wo wango ma dutu de' i kakali o Kristus oka? Muruonoka o Kristus aha wo böa? O Paulus wä

nasihati hupaya önanga gila-gila yo manarama de yo ridi inoli yo damä o Kristus ai böa de o ngo nganono i ömanga.

Ma dolä

Ma do di hira 1:1

O sukur de' o hi giriri 1:2-3:13

*O nasihati mangale sarakia ko kiani o Harani oka
ma nyawa nanga kalakuanga 4:1-12*

*O hi tararono mangale o Kristus ai böa
ma hinotoka 4:13-5:11*

O nasihati-o nasihati ma bo baha 5:12-22

Ma bo baha 5:23-28

1 Roria dodoto jemaat o Tesalonika ma bereraka, ni dä dadi ma Jou Madutu o Ama ai umati de' ma Jou Yesus Kristus. Ngomi, ena gënanga o Paulus, o Silas de' o Timotius mi nganono tanu ma Jou Madutu wo hi döaka ai barakati de' ai lolä ngini ika.

O Tesalonika ma kota. (1:1)

O Tesalonika ma nyawa manga wo wango de' manga ngongaku

²⁻³Ngomi salalu mi sukur ma Jou Madutu ika karana Ria dodoto mata-mata. Mi hi ëto-ëtongo ngomi mi mä niata ma Jou

Madutu de' nanga Ama ika, ngomi salalu mi ni hininga ngini. Ngomi salalu mi ni niata ngini. Ngomi mio hininga sarakia ni hi matoko nia manarama ma goronaka ngini ni wi ngaku o Kristus ika, sarakia ngini nia dora o nyawa ma homoa hi ädono niä leleani önanga, de' sarakia ngini ni ma hi nganono de ma kekete nanga Jou ika o Yesus Kristus. ⁴Ngomi mi hi öriki, Roria dodoto, ma Jou Madutu wi ni dora ngini de' wi ni irikoka ngini ni dadi to una ai nyawa wo ma dinga-dingakoka. ⁵Hababu ngomi mi hi ngahu o Abari ma Oa ka de o demo-demo ua dika, ma' ma de o kuaha ö de' de ma Jou Madutu ai Womaha. De' ngomi mi hi goungu duru mangale o diai o Abari ma Oa ino gënanga. Ngini ni hi öriki sarakia ngomi mi wango mangale nia paralu ma öraha ngomi naga ti ngini nia hi dogoronaka. ⁶Ngini nia niki to ngomi mia dulada de' ma Jou ai dulada. Ngarokö hoko gënanga duru nia tagongo o hangihara, ngini nia tarima de nia mörene o abari ngomi mi ao-ao ngini ika. O mörene gënanga ma Jou Madutu ai Womaha i ni hi döaka. ⁷De hoko gënanga ngini ni dadi o dulada mata-mata o Harani oka ma nyawa ika o Makedonia de' o Akhaya ma bereraka. ⁸Hababu i muläenge ngini oka, o abari mangale ma Jou yo do gerewotoka hi ädono o Makedonia de' o Akhaya ma bereraka. De' ka genangoka daua dika; i goungu o abari mangale sarakia ngini ni ngaku ma Jou Madutu ika yadonoka okia ika dika, hi ädono ngomi i paralu oka ua okia naga mi hi ade-ade. ⁹O nyawa mata-mata gënanga yo ade-ade mangale sarakia ni mi tarima ngomi ma öraha ma do di hiraka ngomi mi böa nginika. Onanga yo ade-ade sarakia önanga ya maä o gomanga-o gomanga de' yo böa ma Jou Madutu ika wo ma têngo-têngoka wo wango-wango la ni wi leleani unangika. ¹⁰Onanga yo ade-ade oli mangale sarakia önanga yö nganono ma Jou Madutu ai Ngohaka ai böa o horoga ino, ena gënanga o Yesus, ma Jou Madutu wi hi wango oka o honenge ma hi dogoronaka. O Yesus ka ge unangoli wo na hi halamati ngone de ma Jou Madutu ai murukä aha i bö böa-böa.

O Paulus ai manarama o Tesalonika ma berera oka

2 Roria dodoto! Ngini mahirete ni hi öriki, ngomi mi ni ädono ngini ika parahaja ua. ²Ngini ni hi öriki i hira de ngomi mi böa ngini ika o Tesalonika ma bereraka, ngomi i mi aniaya de i mi hohedu oka o Filipi ma bereraka. Ma' ngarokö o nyawa manga ngöe i mi lawani ngomi, to ngone nanga Jou

Madutu wo mi hi döakoka o barani la mi hi ngahu o Abari ma Oa ngini ika ma ahali unangino. ³Ngomi mi gëgoto mi gahoko ngini ika ganga mia howonua; inoli mia dungutua i tö tebi-tebinua ekola la mi tipu. ⁴Kowali! Ngomi mi ade-ade ua la' mia sanangi o nyawa manga hininga, duga-duga la mia sanangi ma Jou Madutu ai hininga, wa uji to ngomi mia hininga. Hababu ngomi ma Jou Madutu wo mi pulono ka i patutu mi hi barihi o Abari ma Oa gënanga. ⁵Ngini mahirete ni hi öriki komaiwa ngomi mia uru de ma mutiti ekola nia lako mia tamunu la mia gogono o kalīlu ma dungutu. Ma Jou Madutu wo hakihi! ⁶Ngomi ö mi hi dailako ua la mia mäke o hi giriri o nyawa ino – ka ya oa ngini ino ka ya oa o nyawa ma homoa ino. I moteke ma diai hokä o Kristus ai rasul, ngomi yakunu dika mi gahoko okia naga ngini ino. ⁷Ma' ngomi de mia jako i bole-bole ma öraha naga ngini nia hi dogoronaka, hokä mo ma tēngo o ayo ma paliara de mö göana ami ngoha-ngohaka. ⁸Karana to ngomi mia dora de mia hayanga, ngomi mi ma sadia mi ni hi döaka ngini ika ko i goungua ka o Abari ma Oa dika ma Jou Madutu ino gënanga ma' to ngomi mia ngango ö. Hababu ngomi duru mi ni dora ngini! ⁹Marai ngini ka nio hininga ohi sarakia mia ka i goungu ngomi mi hi dailako de mi kudoti. O hutu de o wange ngomi mi manarama hupaya ka o nyawa moi ö de nia hi goronaka ngomi mi ni diai ua o huha, ma öraha ngomi mi hi barihi o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino gënanga nginika.

¹⁰Ngomi mi wango i tebini, i tiai de' ma howono koiwa ngini ika ni ngaku-ngaku oka o Kristus ika. Ka ngini to ngomi mia hakihi, ko genangoli ma Jou Madutu. ¹¹Ngini ni hi öriki ngomi mi ni hi diai ngini moi-moi hokä wo ma tēngo o ama wa hi diai ai ngoha-ngohaka. ¹²Ngomi mi ni nasihati ngini, ngomi mi ni hi titila ngini de' ngomi mi ni gëgoto hupaya ngini ni wango hoko gënanga ma rupa hi ädono ma Jou Madutu ai hininga nia sanangi. Karana ma Jou Madutu wi ni ahoko ngini la ni dadi ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi ma kawaha de' nia mao to ëna ma mulia.

¹³Naga ohi o hali moi ma homoa ya diai ngomi salalu mi temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. O hali gënanga ena ganga ma orahoka ngomi mi hi ngahu o abari ma Jou Madutu ino ngini ika, ngini ni ihene de' nia tarima o abari gënanga, hokä o abari o nyawa ino ua, ma' hokä o abari i gou-goungu ma Jou Madutu ino. Una ganga ma go giria wo manarama nia diri

ma goronaka ni ngö ngaku-ngaku o Kristus ika. ¹⁴Roria dodoto, o hali kiaka ngini nia ohana ya ohanokali ma Jou Madutu ai jemaat o Yudea ma daera oka, yo dä dadi oka to Kristus Yesus. Ngini nia ohana o huha de o hangihara nia hoana ma nyawa ino mahirete, i ma tero hokä ya oha-ohana ma Jou Madutu ai jemaat o Yudea ma daera oka gënanga hagala o Yahudi ma nyawa ino. ¹⁵Hagala o nyawa gënanga i wi toma ma Jou Yesus de' o nabi-nabi, inoli ngomi i mī aniaya. Onanga yä haturü o nyawa mata-mata, de' ma Jou Madutu ka utu ö de wä sanangi ua onangika. ¹⁶I goungu önanga i mī tä tatoko ngomi mangale mi hi ngahu o Yahudi ma nyawa ika ua, o abari yakunu ya hi halamati o hoana de o berera ma nyawa gënanga. De hoko gënanga hagala o Yahudi ma nyawa gënanga yö dogo gila-gila to önanga manga baradoha hi ädono yadono ma ge gëtongo i tia. De öraha nanga ma bo baha önanga ya tapalu ma Jou Madutu ai murukä!

O Paulus ai ngigo wä ädono o Tesalonika ma nyawa wo hi gali oli

¹⁷Ma' Roria dodoto, ka de ma dero ngomi mi ma tingaka jai-jai de de ngini - ho ma ki tingaka nanga lako oka ma nanga hininga oka kowali - ngomi ka i dogo mi nī igo de mi nī nganono ngini ika de' mi hi dailako mia gou-goungu la ho ma ka mäke oli de de ngini! ¹⁸Ngomi mia niati mi nī ädono ngini; de' ngohi to hi tailoka ma moi ma hinoto, ma' o Ibilihi i mī tatoko ngomi. ¹⁹I goungu ka ngini to ngomi mia ngo nganono de' mia mörene. Hababu nako dahaö ma Jou Yesus wo böa oli, de' ngone hi himangika, done ka ngini aha nia dadi to ngomi mia hininga i amoko! ²⁰I tia ka ngini de mia hininga i amoko de' to ngomi mia mörene!

3 Ma bo baha to ngomi mia ngigo de mia nganono mia tumungu mi akunoka ua. Hababu gënanga ngomi mi ma pikiri i holoi ya oa ngomi i mī mala ika mi ma têngoka o Atena ma bereraka, ²mi hi jai-jai ngomi mi wi huloko nanga ria dodoto o Timotius. Unanga o nyawa moi wi lö leleani ma Jou Madutu wo manarama mi ma ko ko moteke de de ngomi mangale mi hi

ngahu o Abari ma Oa mangale o Kristus. Ngomi mi wi huloko o Timotius ngini ika hupaya ünanga wi ni hi kuata ngini de wi ni hi titila ngini la i holo ni wi ngaku o Kristus ika. ³De hoko gënanga ka moi ö de moi ua ngini ino ni ma dohuku karana nanga huha de nanga hangihara nënanga. Ngini mahirete ni hi öriki o huha de o hangihara gënanga i wohama ma Jou Madutu ai datoro ma goronaka mangale ngone. ⁴Ma öraha ngomi ka de de ngini ohi, i hiraka ngomi mi ni hi ngahu oka ngini ika ngone aha ha tagongo o huha de o hangihara. De' i tiai gënanga i gou-goungu i dadi oka; ngini mahirete ni hi orikoka. ⁵Ma hababu gënanga ngohi ti huloko o Timotius, karana ngohi tö igo duru to hi öriki sarakia nia do dagi ma himangika mangale nia ngongaku ma goronaka o Kristus ika. Ngohi to hawatere o Ibilihi i hasili i ni baja ngini hi ädono mata-mata to ngomi mia kangela i dadi ka parahaja.

⁶Oraha nanga o Timotius wo ma ki lioroka de' wo hi ngahu oka ngomi ino o mörene ma abari mangale sarakia ngini ni wi ngaku o Kristus ika de' ni mä ko dora moi de moi. Unanga wo hi ngahu ngomi ino ngini salalu de nia ho hininga ma oa-oa nia hiningaka mangale ngomi. De' ngini nio nahihu ho ma ka mäke de de ngomi, i ma tero hokä ngomi ö mio nahihu ho ma ka mäke de de ngini. ⁷Ma hababu gënanga, Roria dodoto, hagala to ngomi mia huha de mia hangihara ma goronaka, ngomi i mi laru de o abari mangale ngini. Nia ngongaku o Kristus ika ya amoko to ngomi mia hininga, ⁸hi ädono öraha nanga ngomi mia mäo i gou-goungu mi wango, iti yakunu ngini ni tatapu ni ma oko ino ni bitumu, ni rimoi de ma Jou. ⁹Hoko kia ma amoko o ma mäo to ngomi mia tarima kasi ma Jou Madutu ika mangale o mörene mata-mata mia mäke-mäke ai himangoka karana ngini. ¹⁰O hutu de o wange ngomi mi gahoko unangika de mia hininga ma gahumu, hupaya ngomi mi akunu ho ma ka mäke de de ngini mahirete la mia ngodumu okia ngini ni pö paralu, mangale nia ngongaku o Kristus ika hokä sarakia ko kiani.

¹¹Tanu ma Jou Madutu to ngone nanga Ama mahirete, de to ngone nanga Jou Yesu wo hi diai o ngëkomo mangale ngomi la ho ma ka mäke de de ngini! ¹²Tanu ma Jou wa diai ngini i dogo-dogo ni mä ko dora moi de moi, de i dogo-dogo niä dora o nyawa mata-mata hi ädono nia dora gënanga ka i dogo-dogo, i ma tero hokä to ngomi mia dora ngini ika. ¹³De hoko gënanga ma Jou aha wo hi kuata nia hininga, hi ädono ngini ni tebini

de' koiwa nia howono ma Jou Madutu to ngone nanga Ama ai himangoka ma orahoka to ngone nanga Jou Yesus wo böa i ma ko moteke de o nyawa mata-mata yo dä dadi to una ai nyawa.

O wo wango ya so sanangi ma Jou Madutu ai hininga

4 Ma bo baha Roria dodoto, ngomi mi hi döakoka o dulada ngini ika i ma korona de sarakia ko kiani ngini ni wango la nia sanangi ma Jou Madutu ai hininga. I tiai ngini ni wango oka hoko gënanga. Ma' oraha nanga de ma Jou Yesus ai kuaha ngomi mi gahoko de ma giria ngini ika de' mi ni gëgoto hupaya ngini i holoi ni ma hiaha oli o hali gënanga ma goronaka! ²Hababu ngini ni hi orikoka o hi dumutu-hi dumutu ngomi mi ni hi döa-döakoka ngini ika de ma Jou Yesus ai kuaha. ³Nënanga doka ma Jou Madutu ai mau: Hupaya ngini ni wango ni mä dingakika mangale una, ni tebini, ni ma hi tingaka i kurutika de o manarama i sö safarune. ⁴O nau-nauru nia hi dogoronaka ko kiani i hi öriki sarakia yo wango yo rimoi de manga hekata de ma do dagi ya sanangi ma Jou Madutu ai hininga de' o nyawa manga hininga. ⁵Uha ni wango nia moteke nia nahihu nia hekatika, hokä ya do diai o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu. ⁶O hali hoko gënanga ma goronaka ka o nyawa moi ö de uhali ni diai o howono nia dodiawo ika, ekola niä tipu. Ma hira ngomi mi hi döakoka o ho hininga de ma kuata ngini ika, ma Jou wä hukumu hagala o nyawa yo do diai o howono hokä hoko gënanga. ⁷Ma Jou Madutu wo nä ahoko ngone, ko i goungua hupaya ngone ho wango i safarune, duga-duga hupaya ngone ho wango de ma do dagi ai hininga ha sanangi. ⁸O nyawa ya olu-oluku o do dötoko nënanga ko o nyawa ua yä oluku, duga-duga i wi oluku ma Jou Madutu wo hi döa-döaka ai Womaha i tebi-tebini ngini ika.

⁹I paralu oka ua ngomi mi tulihi ngini ika, mangale sarakia ko kiani ngini niä dora nia roria dodoto o ngongaku moi. Ngini mahirete ma Jou Madutu wi ni dotokoka la ni mä ko dora. ¹⁰De' o hali nënanga ngini ni hi matokoka o roria dodotika o ngongaku moi, o Makedonia ma daera mata-mata ika. Ma' Roria dodoto ngomi mi gahoko de ma giria, hupaya nia wango i holoi oli ya oa. ¹¹Ni hi dailako ni wango de nia hininga i ridi de' nia ganu-ganu ua o nyawa ma homoa manga hali. Ko kiani ngini

O nyawa ya hinoto ma go giria yo manarama. (4:11)

ni manarama ni mä lingiri mahirete nia ngoŀomo de nia ngokere, hokä sarakia ma hira ngomi mi hi pareta oka ngini ika. ¹²Nako ngini ni wango hoko gënanga, ngini ka moi ika ö de ni ma hi gagao ua, de' hagala o nyawa yo ngaku-ngaku ua o Kristus ika aha i nĩ horomati ngini.

Ma Jou ai böa

¹³Roria dodoto, ngomi mio igo hupaya ngini ni hi öriki de ma diai mangale hagala o nyawa yo hone-honengoka; hupaya ngini nia hininga i huha ua hokä o nyawa ma homoa manga ngo nganono koiwa-iwa. ¹⁴Ngone ho ngaku o Yesus wo honengoka de wo wango okali. Ma hababu gënanga ngomi mi ngaku ö ma Jou Madutu aha wa hi wango okali mata-mata o nyawa yo ngaku-ngaku o Yesus ika de' yo honengoka, hupaya önanga yo wango de de ünanga.

¹⁵Ya korona o hali gënanga, nënanga doka ma Jou ai do dötoko ngomi mi mau mi ni hi ngahu ngini ika: Ma Jou Yesus wo böa ma orahoka, ngone ka ho wango-wango ohi aha ho hi hira ua de o nyawa yo hone-honengoka i hira. ¹⁶Damä o malaekat wo mo mulia aha wo pöaka de' ma Jou Madutu ai trompet aha ya wuwu hokä o nonako o pareta i ma sadia. Daha ma Jou Yesus mahirete aha wo uti o horoga uku, de o Harani oka ma nyawa yo hone-honengoka aha i ti hira wa hi wango. ¹⁷I böto de gënanga, ngone ka ho wango-wango ohi o öraha gënanga aha ka ma moi i nä göraka de de önanga o lobi-lobi ma gorona ika la ho ma ka mäke de ma Jou o gitawa oka. Daha ngone aha ho gogere de ma Jou ka hi ado-adonika. ¹⁸Hababu gënanga, ko kiani ngini ni ma hi ku kuata nia hininga de nia päke o demo-demo nënanga.

Ni ma sadia mangale ma Jou ai böa

5 Roria dodoto, i paralu ua ngomi mi tulahi ngini ika muruonoka ma öraha ya ko korona uku o hali-o hali gënanga aha i dadi. ²Hababu ngini mahirete ni hi öriki de ma diai ma Jou ai böa ma Wange gënanga aha i ma hi ädono hokä yo tohi-tohiki ya ino o hutu-hutu. ³Nako o nyawa yo temo yato, "Mata-mata ka i ro rahai de' ka i ri rīdi," done ma orahoka gënanga i todokanino önanga aha yä tapalu o binaha, de' ka o nyawa moi ö de yakunua yo otana. O hali gënanga aha i dadi i todokanino, hokä o ngoheka mo ma tēngo aha mo ngohaka ma mao ma hiri mo mä gilianga. ⁴Ma' ngini ko i goungua o nyawa ni wö wango-wango o hu hutu ma goronaka, hi ädono o wange gënanga ngini i ni todokana hokä o nyawa yo tohi-tohiki ya ino. ⁵Ria dodoto mata-mata ganga o nyawa ni wö wango-wango o dararano ma goronaka; ngini ni wohama o ginitara ma do dararonika. Ngone ko i goungua o nyawa yo wö wango-wango o hu hutu ma goronaka ekola ho wohama o hutu ma ho hu hutu ika. ⁶Hababu gënanga ngone yakunua ka ho mä idu-idu dika hokä o nyawa ma homoa. Ngone ko kiani ho ma hi do diai ho mä göana de' to ngone nanga dibanga ko kiani i tararano. ⁷O hutu-hutu o nyawa i mä idu, de' o hutu-hutu ö o nyawa i dadi yä daluku. ⁸Ma' ngone nënanga i nä etongo o ginitaroka ma nyawa; hababu gënanga nanga dibanga ko kiani i tararano.

Ngone ko kiani i tatapu hi ngaku ma Jou ika de' hä dora o nyawa ma homoa inoli hö nganono ha goungu ma Jou Madutu aha wo na hi halamati ngone. Gënanga doka o daë i nä göa-göana ngone o kudoti ma goronaka ha lawani o hu hutu. ⁹Ma Jou Madutu wo nä iriki ngone ko i goungua la i nä hukumu, ma' mangale i na hi halamati de ma do dagi to ngone nanga Jou Yesus Kristus. ¹⁰Unanga wo honenge mangale ngone hupaya ma orahoka ünanga aha wo böa - bote ngone ka ho wango-wango ohi, bote ngone ho honengoka - ngone yakunu ho wango de de ünanga. ¹¹Hababu gënanga, ko kiani ngini i tatapu ni ma hi ki liara de' ni ma hi ku kuata, i ma tero hokä ngini nia go giria nia diai o öraha nënanga.

O hi dumutu-hi dumutu ma bo baha de' o tabea

¹²Roria dodoto, ngomi mi gahoko de ma giria hupaya ngini niä horomati o nyawa yo mo manarama nia hi dogoronaka; ena gënanga önanga ma Jou wä iri-irikoka la ngini i ni tuda de' i ni nasihati. ¹³Nia hi diai önanga duru de ma horomati de' de nia hayangi de nia dora karana ho ma hininga okia önanga yo diai oka. Ni wango salalu ni ma hi teke do diai.

¹⁴Roria dodoto, ngomi mi gahokoli, nia hi daaere ni hi do diai o nyawa yo olu-oluku yo manarama; ni hi bitumu manga hininga o nyawa yo hö hawa-hawana; nia riwo o nyawa i pö paralu nia riwo, de' nia hi sabari o nyawa ika mata-mata. ¹⁵Nio göana hupaya uha naga ya balahi o dorou de o dorou. Ni hi dailako salalu mangale o oa ni diai, o nyawa moi de moi ika de' o nyawa mata-mata ika.

¹⁶Ko kiani ngini salalu ni mörene, ¹⁷de' ni mä niata ka hoko genangika. ¹⁸Hagala okia naga i dä dadi ma goronaka ko kiani ngini ni sukur, hababu gënanga doka ma Jou Madutu wö igo-igo ngini ino hokä o nyawa yo wango yo rimoi de o Kristus Yesus.

¹⁹Uha nia tä tatoko ma Jou Madutu ai Womaha. ²⁰Uhali nia pulono okia ua ya däene o abari i hi döa-döaka ma Jou Madutu ai Womaha. ²¹Hagala moi-moi ko kiani nia uji, de' ma oa-oa ko kiani nia moteke. ²²Ni ma hi tingaka nia ko kurutika hagala rupa o dorou.

²³Tanu ma Jou Madutu mahirete wo na hi döa-döaka o lolä, wi ni hi dadi ngini o nyawa ya gou-goungu ni wango ni hi tingaka mangale ma Jou Madutu. Tanu ma Jou Madutu wö göana nia diri i ngodumu, ka ya oa nia womaha, nia jiwa ka ya

oa nia röehe, hi ädono koiwa naga i totomua ma orahoka nanga Jou Yesus Kristus wo böa oli. ²⁴Ma Jou Madutu wi ni ahokoka ngini la nia diai o hali gënanga hababu ünanga wo setia.

²⁵Roria dodoto, ni mi hi hubayanga ngomi!

²⁶Ni ma teke tabea ni ma hi teke do diai, hokä o roria dodoto Harani oka.

²⁷De ma Jou ai kuaha, ngohi to gahoko de ma giria hupaya ngini nia basa o hurata nënanga mata-mata o roria dodotika o ngongaku moi.

²⁸Tanu nanga Jou Yesus Kristus wi ni hi barakati ngini.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA MA HINOTOKA

O JEMAAT IKA

O TESALONIKA MA BERERAKA

MA NGONGOTAKA

Mangale i hi do dogumua o Kristus ai böa ma hinotoka ka i puda ohi o lo leha-lo leha o jemaat ma goronaka o Tesalonika ma bereraka. O Paulus ai hurata ma hinotoka o jemaat ika o Tesalonika ma bereraka wo tulahi la wo hi tiai o lo leha gënanga. Onanga manga da mäke o Kristus ai böa ma hinotoka ma öraha i ma hi adonoka. O da mäke gënanga i howono, o Paulus wato. Hababu i hira de o Kristus wo boali o dunia ino o hininga ma hayanga koiwa-iwa de' o dorou o duniaka aha i löku-löku ohi de wo ma têngo i wi nö näko-näko hokä "O Nyawa ma Dorou" ge ünanga wo dadi o tutuda, de' aha i wi lawani o Kristus.

O Paulus wo hi duku ya bö basa-basa o hurata nënanga önanga duru i paralu i ma tumungu to önanga manga ngongaku ma goronaka o Kristus ika ngarokö to önanga manga wo wango i huha de önanga ko kiani ya tagongo o huha de o hangihara. O Paulus wä nasihati hupaya önanga moi-moi i mä manarama mangale to önanga manga ngołomo de manga ngokere, i ma tero hokä o Paulus de' ai dodiawo. Inoli hupaya önanga manga hininga de ma goungu yo diai o oa-oa.

Ma doĭa

Ma do di hira 1:1-2

O hi giriri de' o hi garo 1:3-12

*O hi tararono mangale o Kristus ai böa ma hinotoka
o dunia ino 2:1-17*

*O nasihati ya korona sarakia ko kiani o Harani ma nyawa
manga kalakuanga 3:1-15
Ma bo baha 3:16-18*

---

1 Roria dodoto jemaat o Tesalonika ma bereraka, ni dä dadi ma Jou Madutu ai umati to ngone nanga Ama de' nanga Jou Yesus Kristus! Ngomi, ena gënanga o Paulus, o Silas de o Timotius, ²mi nganono tanu ma Jou Madutu nanga Ama de' nanga Jou Yesus Kristus wi ni hi döaka o barakati de' o lolä ngini ika.

O hukumanga ma putuhu yo gö gelenga o Kristus ai böa oka

³Roria dodoto, ngomi salalu ko kiani mi temo tarima kasi ma Jou Madutu ika karena ngini. De' i tiai ma patutu ngomi mi diai hoko gënanga, hababu ngini ka i dogo-dogo ni wi ngaku o Kristus ika, de' ngini ka i dogo-dogo ni mä ko dora moi de moi. ⁴Ma hababu gënanga ya dodoa ho ngomi mi temo-temo mangale ngini mi hi gëto-gëtongo ngomi miä ädono ma Jou Madutu ai jemaat-jemaat. De mia hininga i amoko ngomi mi hi ade-ade sarakia ngini i tatapu i bitumu nia ngongaku o Kristus ika o aniaya ma goronaka de' o huha de o hangihara ngini nia oha-ohana.

⁵De' nenangoka dau i nyata hoko kia ma Jou Madutu ai adili hokä o hakimi: Ngini nia tagongoka o huha de o hangihara karena ma Jou Madutu ai Dunia ma Hungi, de' karena gënanga ngini aha i ni etongo ni patutu ni wohama o Dunia ma Hungi ika. ⁶Unanga aha wo diai okia i adi-adili, de' aha wa balahi de o huha de o hangihara o nyawa ika yo dö do diai ngini nia tagongo o huha de o hangihara. ⁷De' ngini ika o öraha nënanga nia tago-tagongo o huha de o hangihara – hoko genangoli ngomi ino – ma Jou Madutu aha wo na hi döaka o hininga ma sanangi ma Jou Yesus ai wange oka wo uti o horoga uku de' wo ma hi matoko ai diri de to una ai mö malaekat yo nö nau-nauru ⁸de' o uku i toka-tokara. Unanga wo uti la wä hukumu hagala o nyawa i wi ho haduli ua ma Jou Madutu de' yo olu-oluku yo wango hokä i moteke de o Abari ma Oa mangale o Yesus to ngone nanga Jou. ⁹Hagala o nyawa gënanga aha ya tarima o hukumanga o bo binaha ka hi ado-adonika, yä umo yo hupu

de ma Jou ai bo bareta de' ai kuaha i ko kurutīle; ¹⁰mata-mata gënanga aha i dadi ma wange ünanga ai böa oka la ai umati i wi hi mulia de' mangale i wi horomati hagala o nyawa i wi ngaku-ngaku. Ngini ö ma aha naga ma Jou Madutu ai umati manga hi dogoronaka gënanga, hababu ngini ni ngaku oka o abari mi ni hi ngahu-ngahu oka ngini ika.

¹¹Ma hababu gënanga ngomi salalu mi ni hi hubayanga ngini. Ngomi mi mä niata hupaya ma Jou Madutu wi ni hi dadi ngini i patututu mangale ni wango i moteke ai mau; mangale gënanga doka ünanga wi ni ahoko ngini. Tanu ma Jou Madutu de ai kuaha, wo hi ömanga nia ngigo mangale o oa ni diai, de' wo hi totomo o manarama mata-mata ngini nia do diai karena ni wi ngaku o Kristus ika. ¹²De hoko gënanga ngini ni wi hi mulia nanga Jou Yesus, de' ngini mä o Yesus wi ni hi mulia karena ma Jou Madutu de' ma Jou Yesus Kristus manga hininga ma oa.

O nyawa ma Dorou

2 Mangale nanga Jou Yesus Kristus ai böa, de' mangale aha ngone i nä toomu ka ma moi de de ünanga, nënanga doka ngohi to gahoko de ma giria ngini ino: ²Uhali i tai-taiti ni ngaku ekola nia hininga i huha karena naga o abari, bari yadonoka ma wange ma Jou Yesus wo böa okali. Mudukua o abari nënanga ma ahali moi o nubuat ino, ekola moi o do dotokino; ekola yakunoli i dadi naga yo temo bari ngomi ma moi i böto mi tulihi mia hurata moi ani ma goronaka. ³Ngaro sarakiali ma uha ni ma hi gumala ngini o nyawa i ni tipu. Hababu i hira de o Wange gënanga i böa, ko kiani o hali nënanga i hira i dadi: O nyawa manga ngöe aha yo setia oka ua o agama ika, i wi hi pongono o Kristus; de' o Nyawa ma Dorou ma hirahi de hi tantu oka la wo wohama o naraka ika, aha ai diri wo hi matoko. ⁴De wo ma hīle ünanga aha wo lawani de' ai diri wo hi kurutīle ma loku oka hagala mata-mata o nyawa yä huba-huba, ekola mata-mata o gikiri o nyawa ya do diai manga Jou Madutu. De i goungu ünanga aha wo gogeruku ma Jou Madutu ai Tau ma goronaka de' wo hi ngahu wo hi kawaha oko una ganga ma Jou Madutu.

⁵Nio ho hininga ma moi i böto ngohi ti ni hi ngahu oka mata-mata gënanga ma öraha ngohi naga de de ngini ohi. ⁶De' ngini ni hi öriki okia öraha nanga ka ya tä tatokohi la mata-mata gënanga i dadi. Damä ma öraha ma Jou Madutu wo hi to tantu oka, o Nyawa ma Dorou gënanga aha wo hupu wo

ma hi matoko. ⁷O kuata i mo manarama o dorou gënanga i mulaengoka i manarama ka ya rö rahasia, ma' ka ya tumu-tumungohi. Damä näko ya tumu-tumungu i hi rehenoka, ⁸dahaö o Nyawa ma Dorou gënanga i wi mäke. Ho ma öraha ma Jou Yesus wo böa, de to una ai womaha ai uru iha, ünanga aha wa toma o Nyawa ma Dorou gënanga de' wa binaha de to una ai böa ma leletongo. ⁹O Nyawa ma Dorou gënanga aha wo hupu wo ma hi matoko de o kuaha ma lamo-amoko moi o Ibilihi ino. Unanga aha wo diai hagala rupa i hëra-hëranga de' o hali o hali i bo biaha ua i ömanga de o tipu. ¹⁰Unanga aha wa päke hagala rupa o tipu ma usaha i to torou la hagala o nyawa aha yo bo binaha yo rehene o ngëkomo i to torou ika. Onanga aha yo binaha hababu ya tila de yo igo ua o abari ma diai ma Jou Madutu ino yakunu ya hi halamati önanga. ¹¹Ma hababu gënanga ma Jou Madutu wa do ta gao onangika moi o kuaha la yo rehene o ngëkomo i to torou ika, hi ädono önanga ya ngaku okia naga ma diai ua. ¹²Ma baha o nyawa mata-mata yo igo o baradoha de' yo ngaku ua o diai ika gënanga, aha yä hukumu.

Ngini i nï iriki la i ni hi halamati

¹³Roria dodoto ma Jou wi nï dora-dora! Ko kiani ngomi salalu mi temo tarima kasi ma Jou Madutu ika mangale ngini, hababu ka de ma hira ohi ma Jou Madutu wi nï irikoka ngini la i ni hi halamati. O hali gënanga i dadi de okia ya mo manarama ma Jou Madutu ai Womaha ngini ika la wi ni hi dadi ngini ma Jou Madutu ai umati i tebi-tebini de' ma karana ngini ni ngaku o abari ma diai ika ma Jou Madutu ino. ¹⁴Mangale gënanga doka ma Jou Madutu wi nï ahoko ngini de ma do dagi o Abari ma Oa ngomi mi hi ngahu-ngahu ngini ika. Ma Jou Madutu wi nï ahoko ngini, karana ünanga wo mau hupaya de de ngini nia mao nanga Jou Yesus Kristus ai mulia. ¹⁵De ma hababu gënanga Roria dodoto, ni ma oko ni ma to tiaile de' ni ma hi jojö gila-gila o do dötoko-do dötokika ngomi mi ni hi döa-döakoka ngini ika, ka ya oa mio uru ika ka ya oa de mia dulihi.

¹⁶⁻¹⁷Tanu nanga Jou Yesus Kristus mahirete, de' ma Jou Madutu to ngone nanga Ama wi nï laru de' wo hi kuata nia hininga, hupaya ngini yakunu nia manarama de' ni hi ngahu okia naga ma oa-oa. Hababu ma Jou Madutu wo nä dora ngone, de' karana ai hininga ma oa ünanga wa diai ngone i tatapu nanga hininga i kuata, inoli hö nganono ma oa-oa.

Ni mä niata mangale ngomi

3 Ma bo baha, Roria dodoto ni mä niata mangale ngomi. Ni mä niata hupaya o abari ma Jou ino yakunu i gila-gila i kerewoto de ma japati de' ya tarima ka i ro rahai, i ma tero hokä ma hira i dadi oka ngini oka. ²Ni mä niatö hupaya ma Jou Madutu wo mi hi halamati ngomi de hagala o nyawa ino yo nö naka-nakali de' manga hininga i to torou. Hababu o nyawa mata-mata ua yo ngaku o abari ma Jou ino gënanga.

³Ma' ma Jou wo setia. Unanga aha wi ni hi kuata ngini de' wi ni göana ngini la ni halamati o Dorou ino. ⁴De' ngomi mi ngaku i ömanga ma Jou ika mangale ngini, ma go giria ngini ni diai de' aha i gila-gila ni diai okia naga ngomi mi ni hi garo-garo ngini ika.

⁵Tanu ma Jou wi ni tuda ngini la i holo ni mangarati ma Jou Madutu wi ni dora ngini de' o Kristus wi ni hi döaka o hininga ma kuata ngini ika.

Okia naga i patu-patutu nia manarama

⁶Roria dodoto, de ma Jou Yesus Kristus ai kuaha, ngomi mi ni hi pareta hupaya ngini niä tingaka i ko kurutika o ria dodoto mata-mata, yo wango i ma to tebeturu de' yoluku ya moteke hagala o do dötoko ngomi mia hi döa-döaka onangika. ⁷Ngini mahirete ni hi öriki ngini ko kiani ni mä duru ngomi mia do diai. Ngomi mi ma to tebeturua ma öraha ngomi naga ti ngini nia hi dogoronaka. ⁸Ngomi mia oömua o nyawa manga inomo de ko mi fangu ua. I lio ya ino o hutu de o wange ngomi mi mä karajanga mi ma ho honenguku hupaya ka o nagona ö de nia hi dogoronaka mia diai ua o huha. ⁹Ngomi mi diai gënanga ko i goungua karana ngomi mia haku koiwa hupaya mi gahoko ngini ni mi riwo ngomi, ma' karana ngomi mi mau mi dadi o dulada ngini ika. ¹⁰Ma öraha ngomi naga ka nia hi dogoronakahi, ngomi mi hi döaka o datoro nënanga, "O nyawa yoluku i mä karajanga, yakunua yołomo."

¹¹Ngomi mi temo nënanga hababu ngomi mi ihene naga o nyawa nia hi goronaka yo wango i ma to tebeturu. Ka okia naga moi ö de önanga ya diai ua, sowali ua yo tasibu yo sapuru o nyawa ma homoa manga hali. ¹²De ma Jou Yesus Kristus ai kuaha ngomi mia pareta o nyawa ge önanga de' mia hi döaka o

ho hininga, hupaya önanga i mä manarama i hi do diai de' i mä lingiri manga ngolomo de manga ngokere mahirete.

¹³Ma' ngini uha nio gihounu ni diai o oa-oa. ¹⁴Mudukua dahaö naga o nyawa yoluku ya moteke okia ngomi mia heto-hetongo o hurata nänanga ma goronaka. O nyawa hoko gänanga ni mä göana ni ma hi do diai, de' uha ni ma teke dodiawo de de ünanga hupaya i wi maleke. ¹⁵Ma' uhali ni wi diai ünanga hokä nia haturü; duga-duga ünanga ni wi nasihati hokä o ria dodoto.

O demo-demo ma bo baha

¹⁶Ma Jou ganga nanga lolä ma titi. Tanu ünanga salalu wi ni hi döaka ngini ika o lolä hagala o hali ma goronaka. Tanu ma Jou wi ni to moteke ngini Ria dodoto mata-mata.

¹⁷*O tabea ngohi oka, o Paulus.* Ngohi mahirete to tulihi o hidoku nänanga. Nänanga doka ma nonako tö go gelenga to ngohi ahi huratoka mata-mata.

¹⁸Tanu to ngone nanga Jou Yesus Kristus wi ni hi barakati ngini Ria dodoto mata-mata.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA MA DO DI HIRAKA

O TIMOTIUS IKA

MA NGONGOTAKA

O Timotius nagala o Harani oka ma nyawa moi ka wo ma gö ikahi o Asia ma Iti oka, wo dadi oka ai dodiawo de' ai ro riwo o Paulus ai manarama ma goronaka. O Timotius ai ama o Yunani oka ma nyawa moi de' ngoi ayo o Yahudi oka. O hurata ma do di hiraka ma goronaka o Timotius ika, wa helenga ika o hali hange naga i ma ki liko moi de moi.

Ma do di hiraka ena gënanga o ho hininga o Timotius ika mangale o do dötoko i howo-howono i do da dadi o jemaat ma goronaka. O do dötoko gënanga ma rupa i ma ka ganu o Yahudi oka de' o Yahudi oka ua manga mangarati i ma moteke manga ngongaku ma titi o dunia ma gilolitino i torou oka, de' o halamati ha mäke duga-duga nako o nyawa to önanga de manga sawaroka mangale i hi tatapu oka i ro rahasia, de' i hi ngounu o datoro-o datoro hokä ho hi totero o datoro yakunua yo kawingi, i ma hi bohono o inomo-o inomo i hi tatapu oka de' ma homoahi.

Ma hinoto, ena gënanga o hi dumutu-o hi dumutu o Timotius ika i ma korona o jemaat ma datoro de' i ma korona o puji. Wi hi tararono unangika manga wo wango o nyawa yakunu yo dadi yo to tailako de yä riwo-riwo o jemaat. Ma bo baha wi dotoko o Timotius i ma korona sarakia ünanga wakunu wo dadi o Yesus Kristus ai gilaongo moi ma oa-oa, de' i ma korona wo göana ai manarama o nyawa manga doomu-doomu ika yo dadi o jemaat ma nyawa.

Ma doīa*Ma do di hira 1:1-2**O hi dumutu-o hi dumutu i ma korona o jemaat de' i hi do dato-datoro 1:3-3:16**O hi dumutu-o hi dumutu o Timotius ika i ma korona ai manarama 4:1-6:21*

1 ¹⁻²Timotius, ahi ngohaka ma dutu mangale ma Jou! O hurata nēnanga ngohi oka de ya ika, o Paulus, o Kristus Yesus ai rasul i moteke ma Jou Madutu ai pareta, Wo na hi ho halamati ngone, de' i moteke o Kristus Yesus ai pareta, to ngone nanga ngo nganono.

Tanu ma Jou Madutu o Ama de' o Kristus Yesus to ngone nanga Jou wo ni hi döaka o barakati, ai hayanga de ai dora de' o lolä ngona ika.

O hitiari mangale o do dötoko i ro rehe-rehene

³Ngohi to igo hupaya ngona no gogere no rīdi o Efesus oka, hokä ngohi to ni hi ributu oka ngona ika ma öraha ngohi toiki o Makedonia ika. Hababu, o Efesus oka naga o nyawa ya muruono naga i hi gerewoto o do dötoko i to tiai ua, de' ngona kiani na hi bareti önanga. ⁴Na temo onangika la' i bötohi i hi gihenika o demo i to to tiai ua de' o ade-ade ka i hira-hira ikahi ko i toa-toakua. Mata-mata gēnanga, duga-duga i hi puda o ributu dika, de' ko i tagi ua ma Jou Madutu ai datoro duga-duga hakunu ha nako de ma do dagi o ngongaku unangika. ⁵To ngohi ahi hitiari gēnanga ma dungutu ganga, hupaya o nyawa yakunu ya päke o hininga i do dodono de' manga hininga ma goronaka ma debi-debini, de i gou-goungu i wi ngaku ma Jou ika, de' de hoko gēnanga önanga yakunu ya hininga manga dodiawo o nyawa. ⁶Naga o nyawa o hidoku moi yo wango oka ua hokä hoko genangoli, de' yo rehene o ributu-ributu ma goronaka ma baraguna koiwa-iwa. ⁷Onanga yo mau yo dadi o agama ma guru-guru, ena hioko önanga mahirete i mangarati ua o demo ya pö päke-päke önanga, ekola o hali-hali i hi himanga önanga de hoko gēnanga i hi goungu.

⁸Ngone ho hi öriki o agama ma tita ganga ya oa, nako hokä sarakia ya päke de ma diai. ⁹Marai oka kiani no hininga o tita i diai o nyawa ma oa ika ua, ma' o nyawa o tita ya to tilakurika, yo do diai o dorou, o nyawa yo ro ruae, o nyawa baradoha ika, o nyawa yo o agama ua, o dunia ma nyawa, o nyawa yä toma-toma manga ayo de manga ama ika, yo to toma-toma mata-mata ika, ¹⁰o nyawa manga wo wango i sö safarune ika, yo diai o howono i ma hi ko ka nauru, yo tohi-tohiki o nyawa, yo elu-eluku; o hakihi i elu-eluku, de' o nagona dika yo diai o hali-o hali i ma däenua de o do dötoko ma diai. ¹¹O do dötoko gënanga ha mäke o Abari ma Oa ma goronaka de i hi ngaku oka ngohi ino la' to hi barihi, ena gënanga o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino wo mo mulia de' kiani hi hi giriri.

**O ma mào ma sukur karana ma Jou Madutu ai hayanga
de ai dora**

¹²Ngohi to temo tarima kasi o Kristus Yesus ika to ngone nanga Jou. Unanga wo hi hi döakoka o kuata ngohino mangale ti leleani ünanga, de' unanga wo hi pulono ngohi to patutu mangale o manarama gënanga, ¹³ngaro ma hira ngohi ti diai o romanga ma dorou, de' ti aniaya, de ti hi kauku ünanga. Ma' ma Jou Madutu wo hi hininga ngohi, karana öraha gënanga ngohi to ngaku uahi, ho' ngohi to hi örikua okia ngohi ta diai. ¹⁴De' ngohi ka i holoai ai hininga ma hayanga de ma dora to ngone nanga Jou. Unanga wo hi hi döaka o kuata ngohino mangale ti ngaku unangika de' ta hininga ahi dodiawo o nyawa. O kuata gënanga wo na hi döakoka ngone ino mata-mata, ho rimoi oka de o Kristus Yesus. ¹⁵I goungu i tiai o demo nënanga – hababu gënanga i patutu nia tarima de' nia ngaku i to totomo – : “O Kristus Yesus wo böa o duniaka nënanga mangale wa hi halamati o nyawa yo bo baradoha.” De' ngohila o baradoha ma nyawa duru i tö to torou. ¹⁶Ma' mangale hababu gënanga ma Jou Madutu wo hi hininga ngohi, la' o Kristus Yesus yakunu wo hi dumutu ai sabari i ngodumu ngohi ino, o nyawa duru to bo baradoha nënanga. De' nenanga i dadi o dulada moi mangale o nyawa mata-mata, damä aha yo ngaku unangika de' ya mäke o ngango ma dutu de' i kakali. ¹⁷Ma Jou Madutu, hagala o öraha ma Koano, i patutu hi horomati de' hi hi giriri ka hoko genangika, hababu ünanga wo kakali, hi mäke-mäke ua de' wo ma têngo-têngoka! Amin.

¹⁸Timotius, ahi ngohaka! O manarama nänanga ngohi to ni hi gö goanoka ngona ika, ho hininga aha ma Jou Madutu ai behehongika i hi ado-adonoka o nabi-nabi o jemaat ma goronaka i ma korona ani diri. O behehongo gänanga kiani i dadi o bilaono ngona ika ani manarama ma oa-oa ma goronaka. ¹⁹No manarama de no ma hi jojö o ngongaku ma diaika, de' ani hininga ma goronaka i tebi-tebini. Naga o nyawa yo haduli ua manga hininga ma dobote ma goronaka, hi ädono i wedere to önanga manga ngongaku. ²⁰Ma hi dogoronaka o Himeneus de' o Aleksander. O nyawa ya hinoto gänanga ngohi ta hukumoka de ta hi lapahi o Ibilihika, la' onanga i ma dotoko mangale i ma togumu i wi hi kauku ma Jou Madutu.

O jemaat ma puji

2 Ma hira-hiraka, ngohi to gahoko de ma giria la' nia go gahoko, nia hubayanga, de' nia niata o do dohanga de o demo tarima kasi ni hi ädono ma Jou Madutu ika mangale o nyawa mata-mata; ²mangale o ko koano de' mangale o nyawa mata-mata ya sö sö o kuaha. Ho gahoko la' ngone yakunu ho wango ho ogoro de ho ridi mangale ma Jou Madutu de nanga manarama i patu-patutu. ³Gänanga ya oa de ma Jou Madutu ai hininga ya sanangi, ngone Wo na hi ho halamati. ⁴Unanga wo mau la' mata-mata o nyawa wa hi halamati de i hi öriki o diai. ⁵Hababu, duga-duga naga ma Jou Madutu wo ma tängo, de' duga-duga wo ma tängo wo ma hi to gorona uku ma Jou Madutu de o nyawa nanga hi dogoronaka, ena gänanga Kristus Yesus. ⁶Unanga o nyawa wo ma tängo wo hi döakoka ai diri mangale wa hi lapahi o nyawa mata-mata to önanga manga baradohaka. De gänanga ma Jou Madutu wo hi dumutu ma öraha ya ko ko korona, ünanga wo igo la o nyawa mata-mata wa hi halamati. ⁷De' hababu gänanga ngohi i hi huloko toiki o Yahudi ma nyawa oka ika ua mangale to hi abari onangika o abari mangale o ngongaku ma diai. Ngohi to hi himanga nänanga ganga i tiai, ngohi to ëlukua.

⁸Ngohi to mau la' kiaka ö dika o nyawa o nau-nauru i ma niata de manga hininga i tebi-tebini, koiwa o ga ngamo ekola o ributu.

⁹Ko kiani o nyawa o ngoheka i ma päke manga diri de biaha dika de' i ma hi päke o pakeanga de ma ada-adatoka. Uha i ma päke manga tadauru i ma dobikoka ya torou o lo legaka ekola

i ma hi poromu o gurasi de o muhutika ekola o pakeanga i hali-hali. ¹⁰Ma', ko kiani o ngoheka i ma päke manga diri de o manarama ma oa-oa hokä sarakia i patutu mangale o ngoheka i wi puji-puji ma Jou Madutu ika. ¹¹O ngoheka kiani i ma dotoko de i ma ri rïdi manga diri, de' manga hi ngounu. ¹²Ngohi to hi goungua o ngoheka yä dotoko ekola yä pareta o nau-nauru; önanga kiani i ma ri rïdi. ¹³Hababu ma do di hiraka i wi hi dadi ganga o Adam de' daha i turu o ngo Hawa. ¹⁴De' ko o Adamua, ma' o ngoheka i mi taili hi ädono ma tilakuru ma Jou Madutu ai pareta. ¹⁵Ngaroka hoko gënanga, o ngoheka aha mo halamati de mo hi dadi o ngohaka, iti münanga de ami hininga ma dipoko uku tatapu mi ngaku o Kristus ika, de' tatapu ma hininga o nyawa ma homoa de ami wo wango mo hi tai oka mangale ma Jou Madutu.

O jemaat yo to tailako

3 I goungu i tiai o demo nënanga, "O nyawa yö igo yo dadi o jemaat yo to tailako, yö igo o manarama moi duru de ma ragane oka." ²O nyawa moi wo to tailako o jemaat, o nyawa kiani koiwa ai kuranga, ngoi hekata duga-duga mo ma tēngo, wa nako wa tumungu ai diri, wo barija, de' ai datoro i rahai; ünanga wo igo wä tarima o nyawa ai tau oka; de' wakunu wa dotoko o nyawa; ³uha o nyawa wo toba daluku, ekola wo igo i ma ka ngamo. I idulu ya ino, ko kiani ünanga ai hininga ma bole-bole de' aha wo igo o dame. Unanga yakunua wo kalīlu o tiwi. ⁴Unanga kiani wo hi öriki wa tatoro de ma diai ai tau ma dolā, de' wa dotoko ai ngoha-ngohaka mangale manga hi ngounu de' manga horomati unangika. ⁵Hababu nako o nyawa i hi örikua ya tatoro manga tau ma dolāka mahirete, sarakia ünanga wakunu wa tatoro ma Jou Madutu ai jemaat? ⁶O nyawa wo ma tēngo wo to tailako o jemaat yakunua dahaö wo Harani ino, hababu done ünanga i dadi ai hininga i kurutīle daha wa mäke o lolai hokä o Ibilihi ma hira. ⁷Unanga kiani o nyawa ai romanga ma oa-oa kawaha manga hi dogoronaka; hababu nako hoko genangua, done o nyawa aha i wi hi kauku ünanga, hi ädono wo otaka o Ibilihi ma da dagoko ma gorona ika.

O jemaat ya riwo-riwo

⁸O jemaat oka yä riwo-riwo kiani ö o nyawa ya oa de' manga hininga i rikoto; wo kalīlua o tiwi de' wo igo ua wokere o

angguru duru ko ha amoko. ⁹Onanga kiani ya sō i bitumu de manga hininga ma dobote i dö dodono, o Harani oka manga ngongaku ma do dotokika wo hi mato-matokoka ma Jou Madutu. ¹⁰Kiani önanga yä tailako okahi i hira, de' nako i nyata önanga koiwa manga kuranga, daha önanga yakunu yä riwo o jemaat ma goronaka. ¹¹To önanga manga hekata ö kiani o nyawa ma oa-oa, i goungua o nyawa yo igo i hi ade-ade o demo i to tiai ua. Onanga kiani i hi öriki ya tumungu manga diri, de yo rikoto hagala o hali ma goronaka. ¹²Ya riwo-riwo o jemaat oka kiani manga hekata mo ma tēngo dika. Unanga kiani wo hi öriki wa tatoro ai ngoha-ngohaka de' ai tau ma doġa de ka ya oa-oa. ¹³O nyawa yä riwo-riwo i rahai o jemaat ma goronaka, aha ya horomati de' i dadi i holoi yo barani yo temo-temo i ma korona to önanga manga ngongaku o Kristus ika.

To ngone nanga agama ma rahasia

¹⁴Ngohi to nganono i tedekanoka ua oli ngohi aha to ni lega. Ngaro hoko gēnanga, ngohi to tulihi dika o hurata nēnanga ngona ika, ¹⁵la' nako ngohi to tedekanika, ngona no hi örikoka sarakia ngone kiani ho wango hokä ma Jou Madutu ai tau ma doġa ma nyawa, ena gēnanga ma Jou Madutu ai jemaat i wango-wango. O jemaat nēnanga ma tero-tero o liate ma di diki de ma ro riwo o do dōtoko ma diai ma Jou Madutu ino. ¹⁶O nyawa moi ua ö yakunu i hi pongono, hoko kia ma amoko to ngone nanga agama ma rahasia:

Unanga wo ma hi matoko ai diri o nyawa ma rupa ma goronaka,

de' i hi matoko o diai ma Jou Madutu ai Womaha,
de ya mäke o malaekat-malaekat.

Ma abari i hi boakoka o hoana i ago-agomo ma hi dogoronaka,

de' unanga i wi ngaku o dunia i ngodumu de' i wi goraka o horoga ilē.

O guru-guru ma dutua

4 Ma Jou Madutu ai Womaha i temo i hi to tararonuku ma öraha aha i böa, o nyawa utu aha yo dohuku, de i wi hi pongono o Kristus. Onanga aha i hi ngounu o womaha ya hi rö rehe-rehenika, de' ya niki o womaha ma dorou ma do dōtoko, ²i hi ngahu de ma do dāgi o nyawa ma dorou de yo to tengeluku.

Manga hininga ma dararono o nyawa gënanga, i hu hutu oka. ³Onanga yä dotoko o nyawa, mangale uha yo kawingi, de' ya ōlomua o inomo i hi to tatapu oka. Ena hioko o inomo gënanga ma Jou Madutu wo hi dadi oka mangale yä ōlomo de yo temo tarima kasi unangika mangale o nyawa i wi ngaku oka o Kristus ika, de' ya nakoka o do dōtoko ma diai ma Jou Madutu ino. ⁴Hagala moi-moi ma Jou Madutu wo hi dadi oka gënanga ya oa, de' ka moi ö de koiwa kiani ha pulono ma haramu nako ha tarimaka de ho temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. ⁵Hababu o barakati ma Jou Madutu ino de' o niata ya diai o inomo gënanga i dadi i halali.

O Kristus Yesus i wi lö leleani yo manarama ya oa-oa

⁶Nako ngona nä dotoko mata-mata gënanga o roria dodotika o ngongaku moi, ngona aha no dadi o Kristus Yesus ai leleani de no manarama ya oa. De' ngona aha gila-gila na burere ani hininga de ma Jou Madutu ai demo ngone ha ngongaku-ngaku, de' o do dōtoko-do dōtoko ma diai ngona na nīkoka ma dekanino nēnanga. ⁷No ma hi kurutika o ade-ade o ngongaku i po parahaja de ma baraguna ko ö iwa-iwa. Kiani no ma hi biaha ani diri mangale o puji ma wo wango. ⁸O hi biaha o rōehe ma hidoku ma huhutulu dika ma faidä, ma' o hi biaha o rohani ma faidä hagala o hali ma goronaka, hababu yo ngohamika o jaji mangale o ngango ma öraha nēnanga de' oraha aha i bö böa-böa. ⁹O hali gënanga i tiai de' kiani hä tarima de hä ngaku i to totomo. ¹⁰Hababu gënanga ngone ho kudoti de ho manarama ho hauku, hababu ngone ho nganono i tö totomo ma Jou Madutu ika wo wö wango-wango ika; ünanga Wo hi hö ho halamati o nyawa mata-mata, duru ma loku oka o nyawa yo ngö ngaku-ngaku.

¹¹Na dotoko mata-mata gënanga de' nä huloko o nyawa ya moteke. ¹²Uha na māla ika o nyawa moi ö i ni pulono ngona okia ua i ni däene karena ngona ka no ma gö ikahi. I idulu ya ino, ko kiani ngona no dadi o dulada mangale o nyawa yo ngaku-ngaku ani ade-ade de' ani kalakuanga ma goronaka, ma do dagi ma goronaka ngona na hininga ani dodiawo o nyawa ma hi dogoronaka de' ani ngongaku o Yesus Kristus ika, de' ani wo wango na debi-debini. ¹³Oraha gënanga, damä ngohi hi ädono to böa, ngona kiani na gou-goungu na da basa o Buku i Tebi-tebini o nyawa ika, de' nä hitomo de na dotoko önanga. ¹⁴Uha ngona

na wohanga na päke o ngongike ma Jou Madutu ai Womahino, i ni hi döakoka ngona ika ma öraha o jemaat ma tutuda-tutuda to önanga manga giama yo gelengaka ani häeke ma İoku oka, de' o nabi-nabi i hi adonoka ma Jou Madutu ai behehongo i ma korona ani diri. ¹⁵Na manarama mata-mata gënanga de ma gou-goungu la' ani manarama ma hasili ya mäke o nyawa mata-mata. ¹⁶No lega no hi do diai ani diri, de' no lega no hi do diai ö ani do dötoko. Kiani ngona no setia na diai mata-mata gënanga, hababu de hoko gënanga ngona aha no hi halamati, ya oa ani diri mahirete ya oa o nyawa i ni hi gö gihe-gihene.

Ko kiani nia diai o nyawa o ngongaku moika

5 Uha ngona nä ngamo i kiria o nyawa i holoi yo baluhu de ngona, ma' ni hi garo ünanga wo hi gihene ani demo-demo ma tero-tero ünanga ani ama. Na diai o go goduru hokä ani ria dodoto, ²de' o ngo ngoheka yo balu-baluhu hokä ngo ni ayo. O mo moholehe kiani ngona na diai hokä ani biranga, de ani jako i dö dodono.

³Na horomati o bobao-bobao i gou-goungu yo wango o diri i ma tengokahi. ⁴Ma' nako o bobao mo ma têngo de to münanga ami ngoha-ngohaka ekola ami dano-danongo, önanga gënanga ma do di hiraka kiani na hi döaka o mangarati, önanga kiani ya ho hininga to önanga manga ria dodoto, de' ya balahi manga gogao to önanga manga dimono de' manga eĒ. Hababu o hali gënanga ya sanangi ma Jou Madutu ai hininga. ⁵O bobao i gou-goungu o diri mo ma têngoka, de moi ua münanga yakunu i mi paliara, duga-duga mi nganono ma Jou Madutu ika. O hutu de o wange münanga mo ma togu-togumua mo ma niata ma Jou Madutu ika mangale mo gahoko ai ro riwo. ⁶Ma' o bobao mo igo mo wango mo ma hi so sanangi, mo honengoka ngaroka münanga ka mo wangohi. ⁷Na hi ädono o hi dumutu-o hi dumutu nēnanga onangika, la' onanga yo wango de koiwa manga kuranga. ⁸Ma' nako naga o nyawa yä paliara ua manga roria dodoto, ma bo boloi manga ria dodoto mahirete, o nyawa gënanga i hi pongono manga ngongaku; önanga i holoi i torou ngaro de o nyawa yo ngaku-ngakua.

⁹Duga-duga o bobao i totomo ma do dagi hokä hoko nēnanga yakunu i hi ngohama o bobao-bobao ma buku ma gorona ika: manga umuru kiani i kurangua de taongo mori butanga, ma hira duga-duga ma moi mo kawingi, ¹⁰i mi näko hokä o ngoheka mo

diai o hali ma oa-oa, hokä ho hi totero: ami ngoha-ngohaka ma amokoka de ma oa-oa, mo sanangi ma tarima o nyawa i mi adonino de i ma hi do dogumu ami tau oka, ma leleani o nyawa yo ngaku-ngaku, ma riwo o nyawa yo hu huha, de' ma diai de ma gou-goungu hagala ma rupa o manarama ma oa-oa.

¹¹Uha no hi ngohama o buku ma gorona ika gënanga o bobao-bobao ka ya gö gö ohi. Hababu nako önanga ya mäsö manga nahihu i dadi duru ko ha kuata, önanga yo mau yo kawingoli, de' i wi maläka o Kristus. ¹²Ma önanga ya howono hababu ya tia i ua manga jaji ya hi döa-döakoka onangika. ¹³Hoko genangoli önanga ya umo-umo öraha de yo hupu yo wohama o nyawa manga tau. De' i holoi i torou oli, ena gënanga önanga i ma dotoko ya dadi dorou o nyawa ma homoa manga romanga de' ya ganu-ganu o nyawa manga hali de i hi ade-ade o hali-o hali i po patu-patutua i hi ade-ade. ¹⁴Hababu gënanga ngohi to mau hupaya o bobao-bobao ma gö yo kawingoli, ya mäke o ngohaka de' ya tatoro manga tau ma dolä, la' nanga haturu i mä mäke ua öraha mangale ya dadi dorou to ngone nanga romanga. ¹⁵Hababu naga o bobao-bobao yo rehenoka ya niki o womaha ma dorou. ¹⁶Ma' nako o ngoheka o Harani oka mo ma tängo to münanga ami tau ma doläka yo dadi oka yo fäo, münanga kiani ma riwo o bobao-bobao gënanga; uha ma malä ika o jemaat yä tagongo önanga. De hoko gënanga o jemaat yakunu ya riwo o bobao-bobao nako manga dutu duru ko moi oka ua.

¹⁷O jemaat ma tutuda ya diai manga manarama de ma diai, kiani ya hi döaka o horomati o lape hinoto, de duru ma löku oka önanga ya mo magawe yo riwayati de' yo dotoko. ¹⁸Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "O hapi ma go giria ya doko-doko o pine mangale ya rero o pine ma mui ma gobe oka, ma uru uha ni aro-aro", hoko genangoli, "O nyawa yo manarama, yakunu ya tarima manga hewa". ¹⁹Uha nia tarima o galaki o jemaat ma tutuda wo ma tängo ika, sowali ua nako i hi kuata mangale o nyawa yo ho hakihi ya hinoto ekola i holoi. ²⁰O nyawa yo diai o baradoha, ko kiani nia hi daaëre o jemaat yo ngodumu manga himangoka, la' ma homoa i dadi yo hawana.

²¹Ma Jou Madutu, o Kristus Yesus manga himangoka, de' o malaekat-malaekat ya iri-irikoka, ngohi to gahoko de ma giria la' ngona na moteke o hi dumutu-o hi dumutu nënanga koiwa ani takihiri o nagona ika ö, de' koiwa na tingaka de na fara. ²²Uha

kali oli i taiti no gelenga ani giama o nyawa moi-moi manga Iōku oka mangale na hi tatapu nä goraka hokä ma Jou i wi lö leleani. Nako o nyawa ma homoa yo baradoha, uha na niki i ni hi di liko o baradoha gënanga ma goronaka. No göana ani diri la' tatapu i dodono.

²³Uhali ka o akere dika nokere; nokerö o angguru ma huhutulu mangale no hi riwo ani inomo ma nge ngedere, hababu ma moi-ma moi ngona no panyake.

²⁴O nyawa o hidoku moi yo baradoha, ya tailako uahi, ya mäke oka de ma diai. Ma' o nyawa ma homoa manga baradoha i paha ino daha i hi öriki. ²⁵Hoko genangö o manarama-o manarama ma oa-oa gila-gila ya mäke. De' ngaroka i gapangua ya mäke ko i yakunua gila-gila i iunu.

6 O Harani oka ma nyawa yo dadi o gilaongo, kiani ya pulono to önanga manga tuanga patutu ya horomati, la' o nyawa yakunua ya dadi dorou ma Jou Madutu ai romanga ekola to ngone nanga do dötoko. ²O gogilaongo manga tuanga o Harani oka ma nyawa, yakunua manga tuanga ya pulono ya hi baraguna ua karana önanga i ma hi teke ho Harani oka ma nyawa. Ma' onanga ko kiani ya leleani to önanga manga tuanga gënanga de i holoi ya oa oli, hababu de ya oa ya leleani manga tuanga gënanga ganga o nyawa yo ngaku-ngaku ya ho hininga i ma hara-hara.

O do dötoko i to tiai ua de' o kaya ma dutu

Mata-mata nënanga ngona kiani nä dotoko de' na hitiari. ³O nagona honanga yo dotoko o do dötoko ma homoa de gënanga, de' i ma däenua o do dötoko ma diai to ngone nanga Jou Yesus Kristus ino, de' to ngone nanga agama ma do dötoko, ⁴ganga o nyawa yo edenge de' okia-kia ua i hi öriki! Ma panyake ena gënanga yo igo i ma teke ributu de' i ma ka ngamo i ma korona o demo ma mangarati ka biaha ua hi ädono i hi puda yo taleana, o gi tingaka, yo diai o romanga ma dorou, yo tae i to torou, ⁵de' i ma ka däenua o da mäke i paha-paha ua. Manga dibanga ma ngëkomo o nyawa gënanga i tamunoka de i tiai oka ua oli. Onanga yato bote o agama ino yakunu i dadi yo kaya.

⁶I goungu o agama i hi döaka o utumu ma amoko, nako o nyawa ya mao i ya oaka de okia ya päke ino. ⁷Hababu okia naga utu ö de koiwa ngone haö o dunia ma gorona ino nënanga, de' okia naga utu ö de koiwa ngone hakunu haö ho hi hupu! ⁸Ho',

nako naga o inomo de' o pakeanga, gënanga i ya oaka. ⁹Ma' o nyawa yo mau yo dadi yo kaya, ya mäke o co coba de' o modoi mangale i rupa-rupa o nahihu i bodo-bodo de' ya ko kilianga. O nahihu-o nahihu gënanga ya diai o nyawa yo dadi yo wedere de' yo bodito. ¹⁰Hababu o kalīlu o tiwi ika, i puda hagala rupa o dorou. Naga utu o nyawa ya niki o tiwi, hi ädono ya motekoka ua oli o Harani oka ma do dötoko, daha önanga ya tapalu o hangihara ko ha ngöe ya wedere to önanga manga hininga.

O hi matoko-o hi matoko mangale o diri

¹¹Ma' ngona ganga to ma Jou Madutu ai nyawa ma dutu, ho' ngona kiani no ma hi kurutika mata-mata gënanga. No hi dailako no dadi o nyawa ma diai ma Jou Madutu ai lakoka, no gilaongo ma Jou Madutu ika, no ngaku o Kristus ika, na hininga ani dodiawo o nyawa, de no tatapu o hangihara ma goronaka, de' ani jako ma bole-bole. ¹²No kudoti na gou-goungu mangale no wango hokä o Harani oka ma nyawa, la' ngona na ora o ngongike i wango-wango ma dutu de' i kakali. Hababu mangale gënanga ma Jou Madutu wo ni ahoko ngona no ma ngaku o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka ngona ni ngaku o Kristus ika. ¹³De' oraha nënanga, ma Jou Madutu ai himangoka wo hi döa-döaka o jiwa hagala moi-moi ika, de' o Kristus Yesus ai himangoka wo hi döa-döaka o hakihi ma diai o Pontius Pilatus ika, ngohi to gahoko nënanga ngona ino: ¹⁴No hi ngounu mata-mata o pareta gënanga de ma do dagi i do dodono de' koiwa ma kuranga hi ädono to ngone nanga Jou Yesus Kristus ai böa ma hinotoka. ¹⁵Ai böa, ma Jou Madutu mahirete aha wo hi tatapu ma öraha ya ko korona. Unanga ka wo ma tēngo-tēngo wo ko Kuaha; ünanga wo mulia, o Koano hagala koano, de' o Jou hagala tuanga. ¹⁶Unanga dika i wi kuaha ua o honenge; ünanga wo wango o dararano ma goronaka o nagona ö dika yakunua i ma hi tigi. Koiwa o nyawa moi ö i wi mäke oka, ekola yakunu i wi mäke. Unangika o horomati de' o kuaha mangale ka hi adonika! Amin.

¹⁷O nyawa yo kaya-kaya ika o duniaka nënanga, ngona ko kiani no gahoko la' uha önanga i ma edenge de' uha yo nganono okia honangika i to tatapua - hokä o hali de o kaya. Onanga kiani wi nganono ma Jou Madutu ika, wo hi döa-döaka hagala moi-moi ngone ino de ma boloi oka hupaya ngone ha mäo ma jame. ¹⁸No gahoko onangika mangale i hi dumutu o oa-

oa, mangale yo diai i wöe o hali-o hali ma oa, manga hininga i mura, de' yo igo i hi döaka. ¹⁹De hoko gënanga önanga ya toomu o arata i dadi manga dai ma titi ma oa-oa, mangale ma öraha aha i böa-böa. De' de gënanga önanga aha ya mäke o ngango i ko kakali, ena gënanga o ngango ma dutu.

. ²⁰Okia i ni hi go göana ngona ika, no göana gënanga no hi do diai, Timotius! No ma hi kurutika o ade-ade koiwa-iwa ma baraguna de' o ributu-ributu i ma korona o hali-o hali ma do dagi i howono ya hetongo "O sawaro". ²¹Hababu naga o nyawa yo temo onangoka naga o sawaro gënanga, hi ädono yo rehenoka o Harani oka ino ma do dötoko ma hira önanga ya ngö ngaku-ngaku.

Tanu ma Jou wi ni hi barakati Roria dodoto.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA MA HINOTOKA

O TIMOTIUS IKA

MA NGONGOTAKA

O Paulus ai hurata ma hinoto o Timotius ika o hidoku ma amoko ma doġa o hitiari-hitiari ai diri mahirete o Timotius ika hokā ai dodiawo o manarama moi de ai ro riwo ka wo ma gö ikahi. Ke ma titi ai hitiari ena gënanga hupaya o Timotius ai hininga i kuata. Unanga wi hitiari de wi hi kuata hupaya gila-gila wo setia wo hi gerewoto o abari mangale o Jou Yesus Kristus de wa sō sō o Jaji ma Hira ika de o do dōtoko mangale o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino; hoko genangoli la' o Timotius wo tatapu wo manarama hokā o guru de wo hi ngo ngahu-ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino, ngaroka wo himanga o hangihara de o ributu.

Ma bo boloi o Timotius wi hi döaka o ho hininga hupaya uha wo ma hi ganu o ributu-o ributu ma gorona ika i bö bodo-bodo de koiwa ma ragane. O ributu-o ributu hoko gënanga okiakia ua ma hasili, sowali ya kilianga o nyawa yo ihe-ihene manga dibanga.

Mata-mata ika gënanga o Timotius wi hi döaka o ho hininga hupaya wo ma lē o dulada o Paulus ai wo wango ino – ena gënanga ai ngongaku o Kristus ika, ai sabari, ai dora ai hininga ma kuata de o hangihara wa ohana o aniaya ma goronaka.

Ma doġa

Ma do di hira 1:1-2

O puji de' o hi kuata 1:3-2:13

O hitiari de' o ho hininga 2:14-4:5

O hi tararono mangale o Paulus ai wo wango 4:6-18

Ma bo baha 4:19-22

1 ¹⁻²Timotius, ahi ngohaka to ni ho hininga! Ngohi, o Paulus to tulihi o hurata nēnanga ngona ika, de' tō nganono tanu ma Jou Madutu o Ama to ngone nanga Jou Kristus Yesus wo ni hi döaka ai barakati, ai hayanga de ai dora de' ai lolä ngona ika.

Mangale de ma Jou Madutu ai mau, ngohi wo hi gorakoka to dadi o Kristus Yesus ai rasul de' wo hi huloko mangale to hi ngahu mangale o ngango ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka. O ngango gēnanga ngone ha tarima karana ho rimoi de o Kristus Yesus.

O sukur ma demo de' o higaro

³Ngohi to temo tarima kasi ma Jou Madutu ika ngohi ti leleani de ahi hininga ma dobote i to tararono de i tebi-tebini, hokä ma hira ya diai to ngohi ahi ete de ahi tohora. Ngohi hoko genangika to temo tarima kasi ma Jou Madutu ika, öraha ma hi getongo to ni hininga ngona ahi niata ma goronaka, ya oa o wange ya oa ö o hutu. ⁴Ngohi to hininga ani hininga ma huha. Hababu gēnanga ngohi duru to igo ho ma mäke de de ngona la' ngohi yakunu i dadi i gou-goungu to mörene. ⁵Ngohi to hininga ani ngongaku ma gou-goungu o Kristus ika, hokä i ma tero manga ngongaku ngo ni ele o ngo Lois de' ngo ni ayo o ngo Eunike. De' ngohi to ngaku ngona ö ani ngongaku hokä hoko gēnanga. ⁶Hababu gēnanga ngohi to ni hi döaka ngona o ho hininga mangale no hi wango o ngongike ma Jou Madutu wo ni hi döa-döakoka ngona ika ma öraha ngohi to gelenga ahi giama ani loku oka. ⁷Hababu ma Jou Madutu ai Womaha wo na hi döaka ngone ino, i goungua o Womaha i na diai ngone i dadi ho hawana. I lio ya ino ma Jou Madutu ai Womaha gēnanga i na diai ngone i dadi ho kuata, i omanga de o dora de' hakunu nanga diri ha tumungu.

⁸Hababu gēnanga uha i ni mäleke no hi döaka o hakihi mangale to ngone nanga Jou, de' uha ö i ni mäleke i ma korona ngohi, i hi buika karana ünanga. I lio ya ino, kiani ngona de ma Jou Madutu ino ai kuata, no moteke no hangihara mangale o Abari ma Oa gēnanga. ⁹Ma Jou Madutu wo na hi halamati de' wo na ahoko ngone la' ngone ho dadi ai umati mahirete. Unanga wo diai gēnanga i goungua ma titi okia ngone ha mo manaramoka, ma' ma titi ai datoro mahirete de' ai hayanga de ai dora i tō totomo. Unanga wo na hi döaka ngone ino ai hayanga de ai dora i tilakuru o Kristus Yesus, o dunia nēnanga

ka i dadi ö de kowahi. ¹⁰De' oraha nänanga, ma Jou Madutu wo hi dumutu ai hayanga de ai dora i tö totomo gänanga ngone ino, de ai böa to ngone nanga Koano Wo hi ho halamati o Kristus Yesus. O Kristus wa utumoka o honenge ma kuaha de' wo ao o ngango i ko kakali i tilakuru o Abari ma Oa gänanga.

¹¹Mangale to hi ngahu o Abari ma Oa gänanga ma Jou Madutu wo hi goraka ngohi to dadi o rasul de' o guru. ¹²Hababu gänanga ngohi ta tagongo mata-mata nänanga, ma' ngohi tatapu to ngaku, hababu ngohi to hi öriki de ma diai o nagona ngohi tä ngaku. Ngohi to ngaku okia ünanga wo hi hi ngongaku oka ngohino, unangö wakunu wö göana hi ädono o Kiamati ma Wange. ¹³Na niki de ma gou-goungu o do dötoko ma diai ngohi to ni hi döa-döakoka ngona ika. De' ko kiani ngona tatapu nä sö o ngongaku ika de' o dora i dadi to ngone ma dutu, karena ho rimoi de o Kristus Yesus. ¹⁴De ma Jou Madutu ai Womaha ma ro riwo i wango ngone oka, kiani ngona no göana no hi do diai o hali-o hali ma ro ragane oka, i ni hi ngongaku oka ngona ika.

¹⁵Ngona no hi öriki o nyawa mata-mata o Asia ma daeraka i hi malaka ngohi, yo dogo ika ö o Figelus de' o Hermogenes. ¹⁶Ma' o Onesiforus ai tau ma doḷa i hi gali muruono naga i böto ya mörene to ngohi ahi hininga. Tanu ma Jou wo igo wo hi dumutu ai dora de ai hayangi onangika. Ngaroka ngohi o bui ma goronaka, o Onesiforus aha i wi malekua to ngohi ahi hali gänanga. ¹⁷Ka de wo ma hi ädono o Romaka, gila-gila ünanga wo hi dailako wo hi lingiri ngohi, hi ädono ünanga mi ma mäke de de ngohi. ¹⁸De' ngona no hi öriki o Efesus oka hara ma ngöe ünanga wo hi riwo ngohi. Tanu ma Jou wo hi dumutu ai dora de ai hayangi unangika, ma wange o Jou wa tailako o nyawa o umati yo ngodumu.

O Kristus ai tentara wo so setia

2 Timotius, ahi ngohaka! Kiani ngona no kuaha de o dora de o hayangi i totomo i na hi döa-döaka ngone ino, karena ngone ho rimoi de o Kristus Yesus. ²O do dötoko ma hira ngona no ihenoka ngohino o nyawa yo wöe-wöe manga himangoka, kiani ngona na hi ngongaku o nyawa ika yakunu ya ngaku de' yo sawaro ya dotoko o nyawa ma homoa.

³Ngona kiani no niki na tagongo o hangihara hokä o Kristus Yesus ai tentara wo so setia. ⁴O tentara oka wo ma tängo ma go

giriaka wo manarama, aha wo tasibu ua ai diri de wo hi dailako ai diri mahirete, hababu ünanga wo igo ai kapita ai hininga wa sanangi. ⁵Wo ma tēngo wo igo wo hi biaha ai röehe i kuata aha wo dadi ua ma himangoka o rorebe moi ma goronaka, nako ünanga wa motekua ma datoro-ma datoro. ⁶Yo to tumule yo manarama i ma hi ko kangelaka, önanga manga haku ma do di hiraka ya mäke yo dato-datomo ma hasili. ⁷Na tibanga na luku-luku okia ngohi to hi himangoka gēnanga, hababu ma Jou aha wo ni hi döaka ngona ika mangale nakunu no mangarati mata-mata.

⁸No hininga nēnanga: O Abari ma Oa ngohi to hi ngahungahu gēnanga ganga o abari mangale o Yesus Kristus, o Daud ai difa uku; ünanga o Kristus wo wangokali o honengino. ⁹Karana to hi ngahu o Abari ma Oa gēnanga, ngohi ta tagongo o hangihara; i holo i dogo hi ädono i hi rante hokä o nyawa ma dorou moi. Ma' ma Jou Madutu ai demo yakunua ya liko de o rante. ¹⁰Hababu gēnanga ngohi to tongohono ta tagongo o hangihara mata-mata gēnanga mangale manga paralu o nyawa wa iri-irikoka ma Jou Madutu, la' onanga ya mäke o halamati wa hi döaka i tilakuru o Kristus Yesus, de' i ma niki o mulia i ko kakali. ¹¹I goungu i tiai o demo nēnanga,

“Nako ngone ho honengoka ho ma ki niki de de ünanga,
ngone aha ho wango ho ma ki niki de de ünanga.

¹² Nako ngone ho tatapu ho tongohono,
ngone ö aha ho pareta ho ma ki niki de de ünanga.

Nako ngone hi hi pongono ünanga,
unangö aha wo na hi pongono ngone.

¹³ Nako ngone ho setia ua,
ünanga tatapu wo setia,
hababu ünanga wakunua wa lawani ai diri mahirete.”

Yo mo manarama ya mäke-mäke o hi giriri

¹⁴Kiani ngona na hi döaka o ho hininga o nyawa mangale mata-mata nēnanga. Ma Jou Madutu ai himangoka, na hitiari önanga la' uha i ma teke ributu mangale o demo-o demo ka biaha ua. Gēnanga koiwa ma baraguna, ma i holo i dogo duga-duga ya ruae o nyawa manga go gihene. ¹⁵Kiani ngona no hi dailako na gou-goungu la' wo ni nako ma Jou Madutu hokä o nyawa i patu-patutu yo manarama unangika. No hi dailako la'

ngona ko i ni mālekua i ma korona ani manarama, ma' duga-duga na dotoko de ma diai o do dōtoko-o do dōtoko ma diai ma Jou Madutu ino. ¹⁶No ma hi kurutika o ade-ade koiwa-iwa ma baraguna de' i wi hi kauku ma Jou Madutu. O ade-ade hokā hoko gēnanga duga-duga ya diai o nyawa i holoi i torou. ¹⁷O nyawa manga do dōtoko i tahe hokā o panyake o to te ngedere i biha-biha. To önanga manga hi dogoronaka yo dogo ika o Himeneus de' o Filetus. ¹⁸Onanga yo rehenoka de o do dōtoko ma diai, de' ya ruae o nyawa utu manga ngongaku. Onanga yo temo, o momiki o honengino i dadi oka. ¹⁹Ma' o hoholē i po puturungu ma Jou Madutu wa do diai yakunua ya giwi. Ma lōku oka i tulihi nēnanga, "Ma Jou wā nako to ünanga ai nyawa", de' "O nyawa yo temo önanga to ma Jou, o nyawa gēnanga kiani i ma togumu yo diai o manarama i howo-howono".

²⁰O tau ma amoko ma goronaka ha māke i rupa-rupa ma pakakaha. Naga ya diai o haāka ino ekola o gurasi, ma' naga ö o gota ino ekola o tonaka. Naga i hi päke mangale i paralu i ro rahai ika, de' naga ö ya päke mangale ma paralu biaha. ²¹O nyawa i ma tebini manga diri mata-mata i to torou ino, o nyawa gēnanga aha ya päke mangale i ro rahai ika. Unanga wo dadi ma dutu wo ma dinga-dingakoka de' wo baraguna mangale ai tuangika. Unanga i wi hi diai oka mangale i wi päke moi-moi o manarama ma oa-oa. ²²No ma hi kurutika o nyawa yo go goduru manga sanangi. No hi dailako mangale no wango i ma moteke ma Jou Madutu ai mau, no setia ai do dotokika de' na hininga ani dodiawo, de i ma niki to ngona ani hininga i ri rīdi. Hoko gēnanga no wango de de önanga i ma hi boaka yo gahoko o ro riwo ma Jou ika de manga hininga i dodono. ²³Uha na niki o nyawa bodo manga ributu ma goronaka, ko kia-kia ua i hi öriki. Ngona no hi öriki mata-mata gēnanga i hi puda duga-duga o ga ngamo. ²⁴O nyawa yo manarama mangale ma Jou i patutua i ma ko ka ngamo; ünanga kiani wo igo wo dodiawo o nyawa mata-mata ika, de' wakunu wa dotoko o nyawa i ya oa de' ai sabari. ²⁵Unanga kiani de ai hininga ma bole-bole wa dotoko o nyawa yo igo yo toba lawani; tanu ma Jou Madutu wa hi döaka o öraha o nyawa ika gēnanga mangale önanga i bötohi yo diai o baradoha de' ya nako o do dōtoko ma diai. ²⁶De hoko gēnanga önanga i dadi i ma todokanokali, de' yo lapahi oka o Ibilihi ma da dagokoka ya utumoka önanga de' ya pakisa önanga ya niki ma mau.

I rupa-rupa o tau ma goronaka ma pakakaha ya diai o tonaka ma tau-tau lino. (2:20)

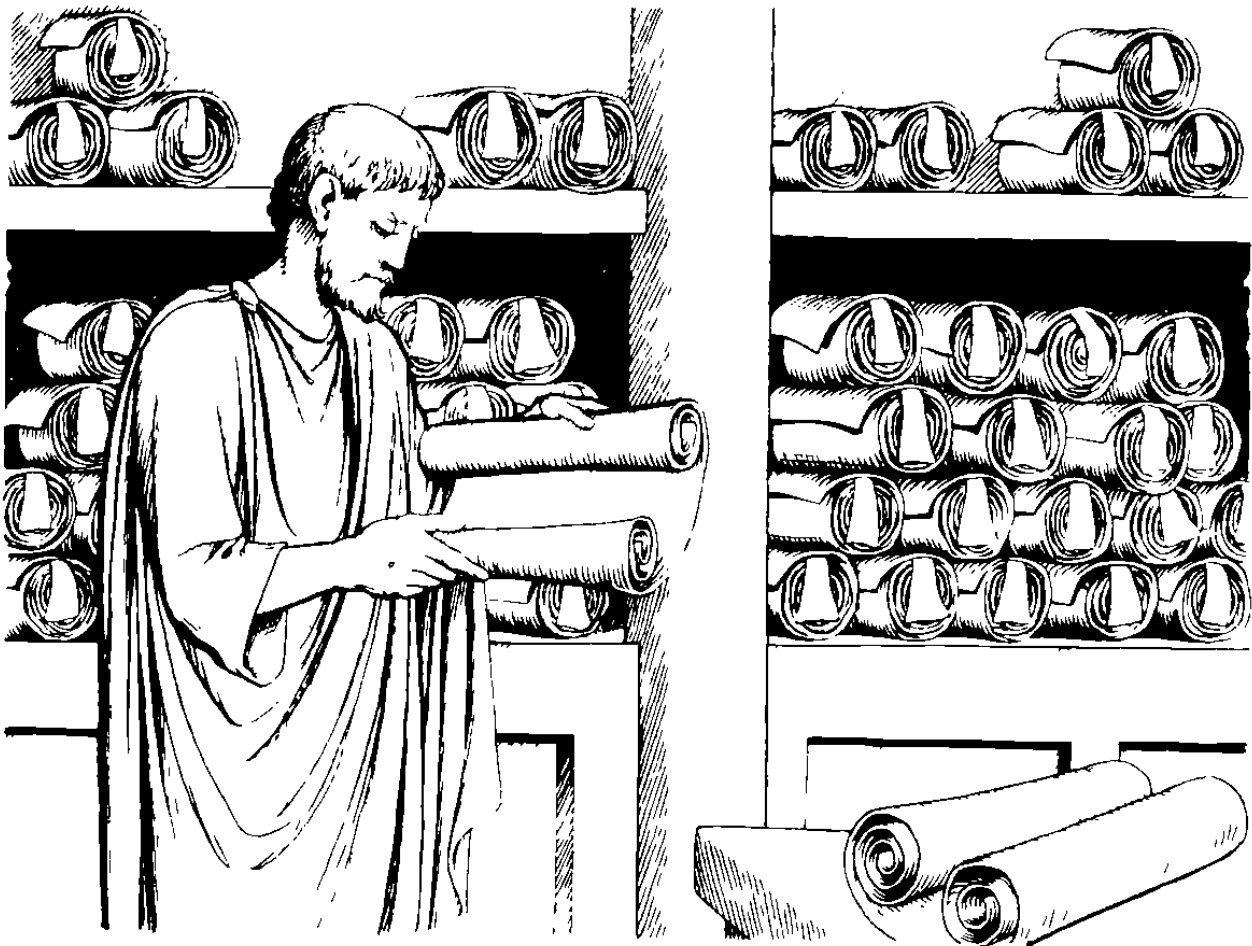
O wange ma bo baha

3 No hininga nēnanga: O wange ma bo bahaka aha naga o huha ko ha ngöe. ²O nyawa aha yo hininga manga diri mahirete, yo kalīlu o tiwi, i ma hīle, de' yo igo yo temo-temo koiwa ma goungu. Onanga yo igo ya hi kauku o nyawa, yo ta lawani manga dimonika, ya nako ua yo tarima kasi, de' yo lega ika ua o rohani. ³Onanga ya hininga ua manga dodiawo, yoluku ya hi apongo, önanga yo igo ya dadi o dorou o nyawa ma homoa manga romanga, yo igo ya päke o pakisa, koiwa manga hayangi, de' yo igo ua o oa-oa. ⁴Onanga yo setia ua, yo edenge, de' ya tibanga i kurutua. Onanga yo igo i holoī, o dunia ma karamata de ngaro i wi moteke ma Jou Madutu. ⁵Ngaroka ma do dagi ma poretino, önanga i hi ngounu i hi dagi o agama ma mau-mau, ma' ya tila o agama ino ma titi mahirete gēnanga. No ma hi tingaka o nyawa hokä hoko gēnanga. ⁶Naga to önanga manga hi dogoronaka yo wohama o tau-tau ika, daha manga hininga ya däene o ngo ngoheka i ma so sika ua manga baradoha

duruhe ko ha amoko de' ya kuaha i rupa-rupa o nahihu. ⁷O ngo ngoheka gënanga i ma togu-togumua yo gahoko ya dotoko, ma' komaiwahi yakunu ya nako o do dötoko ma diai ma Jou Madutu ino. ⁸Hokä sarakia ma hira o Yanes de' o Yambres i wi lawani o Musa, hoko genangö o nyawa ge önanga ya lawani o do dötoko ma Jou Madutu ino. To önanga manga dibanga i torou oka, de' to önanga manga ngongaku i tiri oka. ⁹Ma' onanga aha okia-kia ua ya mäke, hababu to önanga manga bodo aha i hi öriki mata-mata o nyawa, hokä ya mäke ö o Yanes de' o Yambres.

O hitiari-hitiari

¹⁰Ma' ngona na nikoka ahi do dötoko-do dötoko, to ngohi ahi kalakuanga, de' ahi ngango ma dumutu. Ngona mahirete na mäke oka sarakia ngohi ta gou-goungu ti ngaku o Yesus Kristus ika, de' ta hininga ahi dodiawo o nyawa. Ngona ö no hi öriki ahi sabari de' ahi dongohono. ¹¹Ngona na mäke oka ngohi i hi aniaya de' ngohi ta tagongo. Ngona no hi öriki mata-mata i dadi oka ngohi ino o Antiokhia ma daera oka, o Ikonium oka, de' o Listraka; de' ngona no hi öriki mata-mata ngohi ta tagongo! Ma' ma Jou wo hi hi halamati oka ngohi mata-mata ino gënanga. ¹²I goungu o nyawa mata-mata yo mau yo wango yo puji de' yo wango yo rimoi de' o Kristus Yesus aha ya aniaya, ¹³ma' o nyawa ma dorou de' o nyawa yo tipu-tipu aha i holoï manga dorou. Onanga ya tipu o nyawa ma homoa ena hioko önanga mahirete ö ma ya tipu dika. ¹⁴Ma' mangale ngona, Timotius, ngona kiani no ma hi jöjö i kekete o do dötoko-o do dötoko ma diai ika i ni doto-dotokoka ngona ika, de' ngona na ngaku i ngodumu; hababu ngona no hi öriki o nagona ani guru-guru. ¹⁵Ngona kiani no hininga ka ni ete-etekohi ngona nä nakoka o Buku i Tebi-tebini. O Buku i Tebi-tebini gënanga yakunu i ni hi döaka o mangarati ngona ika, mangale na mäke o halamati i tilakuru nia ngongaku o Kristus Yesus ika. ¹⁶Mata-mata i tulihi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka, de' ma Jou Madutu ai tutuda, de' ma baraguna mangale yä dotoko o diai, mangale ya hi daaere, de' ya tiaï i hö howo-howono, de' mangale ya dotoko o nyawa hupaya yo wango i ma moteke ma Jou Madutu ai mau. ¹⁷De' o Buku i Tebi-tebini gënanga o nyawa i wi leleani ma Jou Madutu yakunu ya do ngodumu i tö totomo, mangale hagala ma rupa o manarama ma oa-oa.

Kahuruonino o buku ma go gogono. (3:15)

4 O Kristus Yesus aha wo boali o dunia ino nänanga, mangale wa tailako o nyawa yo wango-wango de' yo honehonenge; de' unanga aha wo böa mangale wo pareta hokä o Koano. Hababu gänanga ngohi to gahoko ko ha giria ngona ika ma Jou Madutu ai himangoka de o Kristus Yesus: ²Ko kiani ngona no hi abari o abari ma Jou Madutu ino gänanga, de' gila-gila na hi ributu hupaya o nyawa yo ihene, boteka önanga yo modeke ekola kowali. Ko kiani ngona na hi ngaku o nyawa no hi matoko manga howono, de' na hi döaka o hi hitomo onangika. Na dotoko o nyawa de duru de ani sabaroka. ³Hababu ma öraha aha i böa, o nyawa yolukoka ya tarima o do dötoko ma diai. I idulu ya ino, önanga aha ya niki manga nahihu mahirete, de' ya toomu o guru-guru ko manga ngöe la' ya dotoko o hali-o hali önanga ya rahai manga ngauku ma go gihenoka. ⁴Onanga aha manga ngauku ya tamunu o diai ika, ma' manga ngauku aha i hi dakunu o ade-ade ma homoa ika. ⁵Ngarokö hoko gänanga, ngona kiani no göana ani diri sarakia ö dika ma rupa ma goronaka. No tongohono na tagongo o hangihara ma goronaka,

na diai ani manarama hokä i hi ngahu-ngahu o Abari ma Oa gënanga de no hi dagi no hi do diai ani manarama hokä ma Jou Madutu i wi lë leleani.

⁶I ma korona to ngohi ahi diri, yadonoka ma öraha ngohi aha to honenge hokä o huba ma Jou Madutu ika. Ka bötino okahi ngohi aha ta māla o dunia nënanga. ⁷Ngohi ta nïkoka o rorebe to hi do diai, de' tadonoka ma batingi ma baha ika. Ngohi tatapu to setia o Kristus ika hi ädono ma baha. ⁸De' oraha nënanga o utumu ma ngongike i hi damä oka ngohi. O Kiamati ma Wange oka, ma Jou, o Hakimi wo adi-adili gënanga aha wo hi döaka o ngongike gënanga ngohino, karana ngohi to wango ya oa de ma Jou Madutu. De' ka ngohi ua dika aha ta tarima o ngongike gënanga, ma' o nyawa mata-mata ö ma Jou ai böa yo do damä de duru manga ngigoka.

O hi dumutu-hi dumutu ma bo baha

⁹No hi dailako duru de ma da taitoka na ino ngohino, ¹⁰hababu o Demas wo hi mālaka ngohi, karana wo hininga o dunia nënanga. Unanga woikoka o Tesalonika ika. O Kreskes woikoka o Galatia ika, de' o Titus o Dalmatia ika. ¹¹Duga-duga o Lukas wo go gogere de de ngohi. Ni ngoho o Markus, de' ni ao ünanga ni ma nïki, hababu ünanga wakunu wo hi riwo ahi manarama ma goronaka. ¹²Ngohi ti hulokoka o Tikhikus woiki o Efesus ika. ¹³Nako ngona na ino, nao ahi mantele, ngohi ta māla ika o Troas oka o Karpus ai tau oka. De no hi dotao to ngohi ahi buku-buku, duru ma löku oka ahi buku-buku ya do diai o karatahi o aiwani ma kaino.

¹⁴O Aleksander, o tabaga wo do diai gënanga wo diai oka o hali duru i to torou ngohino. Ma Jou aha wä balahi unangika i moteke ai manarama. ¹⁵Ngona mahirete kiani no ma hi do diai unangika, hababu ünanga duru wa lawani to ngone nanga abari.

¹⁶Ma öraha ma do di hiraka ngohi to hi ngahu to ma demo ahi diri, ka o nyawa moi de koiwa i hi datekuku; mata-mata i hi mālaka ngohi. Tanu ma Jou Madutu wa hi howonua önanga, o hali nënanga ma goronaka! ¹⁷Ma' ma Jou wo hi datekuku ngohi. Unanga wo hi hi döaka o kuata hi ädono ngohi takunu to hi ngahu o Abari ma Oa gënanga i ngodu-ngodumu, la' yo ihene mata-mata o Yahudi oka ua ma nyawa. De' ngohi to lapahi o honenge ma hangihara ino. ¹⁸I goungu, ma Jou aha wo hi hi lapahi ngohi moi-moi i to torou ma manarama ngohino. Unanga

aha wo hi ao ngohi de ma halamatoka o horoga ai Pareta ma gorona ika. Ko kiani ünanga hi hi mulia ka hi ado-adonika! Amin.

O tabea ma bo baha

¹⁹To ngohi ahi tabea o ngo Priskila de' o Akwila ika de' o Onesiforus ai tau ma doġa ika. ²⁰O Erastus wo go gogere o Korintus oka, de' o Trofimus o panyake ma goronaka ti maġa ika o Miletus oka. ²¹No hi dailako hoko gënanga ma rupa mangale na ino o du ma mäta ma öraha uahi.

O Ebulus, o Pudes, o Linus, de' o ngo Klaudia i hi dingoto to önanga manga tabea ngona ika hoko genangö mata-mata o roria dodoto ma homoa o ngongaku moi.

²²Tanu ma Jou wo ni datekuku ngona.

Tanu ma Jou wi ni hi barakati Roria dodoto!

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA

O TITUS IKA

MA NGONGOTAKA

O Titus ganga o nyawa moi o Yahudi oka ua wo wohamoka o agama Harani daha wo dadi o Paulus ai dodiawo o manarama moi de' wi riwo-riwo ai manarama ma goronaka. O hurata nēnanga wo hi dumutu o Titus ika öraha gēnanga naga o Kreta ma bereraka karana o Paulus wi māla ika dokengoka la wa hi dailako o jemaat dokengoka. Naga o hali hange wo hi matoko o hurata nēnanga ma goronaka.

Ma do di hiraka, o Titus i wi hi döaka o ho hininga ya korona manga biaha yo wango o nyawa yakunu yo dadi o jemaat ma tutuda. O hali gēnanga wo hi matoko ma bo boloi karana hagala o nyawa o Kreta ma bereraka manga kalakuanga yo wöe i torou. Ma hinoto, o Titus wi nasihati mangale sarakia ko kiani wä dotoko moi-moi o doomu o nyawa yo dö dä dadi o ge getongo o jemaat gēnanga, ena gēnanga o nau-nauru manga doomu de' o ngo ngoheka yä po pereki oka (ko kiani yä dotokoli o nyawa i holoi yo go gö de' onanga manga doomu), o nyawa yo go gö manga doomu, de' o go gilaongo manga doomu. Ma bo baha o Titus i wi dotoko mangale sarakia ko kiani o Harani oka manga kalakuanga. Duru ho hi amo-amoko ena genangala o Harani oka ma nyawa ko kiani yö igo yo dodiawo de' yö igo o dame, uha yä dökhata o nyawa, uha yö igo i ma teke ributu ekola yo do diai o gi tingaka.

Ma dōla

Ma do di hira 1:1-4

O jemaat manga tutuda 1:5-16

*Okia naga ya do diai o nyawa ma do doomu i rupa
o jemaat ma goronaka 2:1-15*

O nasihati de' o ho hininga 3:1-11

Ma bo baha 3:12-15

1 Titus ahi ngohaka! Ngohi, o Paulus, to tulihi o hurata nēnanga hokā ma Jou Madutu ai gilaongo de' o Yesus Kristus ai rasul. Ngohi i hi iriki de' i hi huloko la tā riwo ma Jou Madutu ai ngo ngiriki ma nyawa hupaya yo dadi yo kuata to önanga manga ngongaku ma goronaka. Ngohi ö ko kiani tā tuda önanga hupaya i hi öriki o do dötoko ma diai to ngone nanga agama yā doto-dotoko. ²O do dötoko gēnanga i ma hi hoŕe o ngo nganono ngone aha ha tarima o wo wango ma dutu de' i ko kakali. Ma Jou Madutu wo hi jaji oka o ngango gēnanga i hira de o öraha ma do di hiraka - de' ma Jou Madutu i dadi ua wo eluku. ³Ma öraha ya ko korona, ma Jou Madutu wo hi nyata ai jaji gēnanga ai behehongo ma goronaka. O behehongo gēnanga wo hi hi go göanoka ngohi ino, de' ngohi ēnanga to hi ngahu de ma Jou Madutu ai pareta Wo na hi ho halamati ngone.

⁴Titus, ngona ganga i gou-goungu to ngohi ahi ngohaka, hababu ngona de de ngohi ho ma mote-moteke hi ngaku oka o Kristus ika.

Ngohi to nganono tanu ma Jou Madutu o Ama de' o Kristus Yesus nanga Koano Wo na hi ho halamati, wi ni hi döaka o barakati de' o lolā ngini ika.

O Titus ai manarama o Kreta ma bereraka

⁵Ngohi to ni māla ika ngona o Kreta ma berera oka hupaya ngona yakunu no hi dailako o hali-o hali ka i pö paralu ohi na tatoro. Inoli hupaya ngona nä göraka o jemaat-jemaat ma tutuda o kota yö gētongo. De' nö ho hininga to ngohi ahi hi dumutu-hi dumutu nēnanga: ⁶O jemaat ma tutuda wo ma tēngo ko kiani wo ma tēngo koiwa ai howono; ünanga ko kiani ngoi hekata duga-duga mo ma tēngo; ai ngoha-ngohaka ko kiani i wi ngaku oka o Kristus ika de' ko i goungua ya hi öriki hokā o ngoha-ngohaka yo ora-ora de' yakunua yā tatoro. ⁷O jemaat yo tö tailako ganga o nyawa i hi dö dailako ma Jou Madutu ai manarama, ünanga yakunua de ai howono. Unanga yakunua wo ma hile ekola wo toba ngamo, ekola wo toba daluku, ekola wö igo i ma ka ngamo, ekola yo kalilū o tiwi. ⁸Unanga ko kiani wo

sanangi wä tarima o nyawa ai tau oka, wö igo o hali ma oa-oa, yakunu wa tumungu ai diri, wo lä lalimua, wo tebini, o atoranga wa näko. ⁹Unanga ko kiani wa so sö i kēkete o do dōtoko yakunu ya ngö ngaku-ngaku ika, hokä i wī dotokoka unangika. De hoko gēnanga ünanga wakunu wä nasihati o nyawa i ma hi holē o do dōtoko ma diai de wo hi matoko hagala o nyawa i wi lawa-lawani manga howono.

¹⁰Hababu o nyawa manga ngöe yō igo yo ma lawani, ma bo boloi hagala o nyawa hoko kangano manga agama o Yahudi oka manga agama; önanga yä tipu o nyawa ma homoa de to önanga manga demo i hi ho homoa. ¹¹Hagala o nyawa hoko gēnanga ko kiani ha tamunu manga uru, hababu önanga yä ruae manga ngöe o roria dodoto de manga tau ma dolā, de o do dōtoko-do dōtoko ma gOUNGUA. Onanga ya diai gēnanga duga-duga karana yo mau yo lingiri o utumu i patu-patutua! ¹²Ma moi i böto to önanga mahirete manga nabi wo ma tēngo, ai ahali o Kreta ma berera inoli, wo temo, “Hagala o Kreta ma nyawa salalu yo elu-eluku, de hokä o aiwani ma dorou i ko kalīlu de yä tebeturu.” ¹³Okia wa hēto-hētongo ma nabi gēnanga i gOUNGU i tiai. Ma hababu gēnanga ko kiani ngona na taaere önanga na hi to tiai ika; hupaya önanga i tatapu i ma hi jojō o do dōtoko ma diai ika, ¹⁴de’ i ma hi jojō oka ua o Yahudi oka manga jo jarita i hira-hira ika ekola o datoro-datoro ya do diai hagala o nyawa ya olu-oluku o do dōtoko ma diai gēnanga. ¹⁵Hagala moi-moi ganga i tebini o nyawa yo tebi-tebinika. Ma’ hagala o nyawa manga dibanga i pese-pesekika de’ manga ngongaku koiwa-iwa okia naga moi ö de koiwa naga i tebini, hababu to önanga manga dibanga de manga hininga mä dobote i tebi-tebini i pesekoka! ¹⁶Onanga yo temo bari önanga i wi nako ma Jou Madutu, ena hioko to önanga manga manarama i wi hi pongono. Onanga ka hä emono, de’ onanga yoluku yo to moteke; önanga ganga o nyawa ya aku-akunua yo diai okia naga moi ma oa-oa.

O do dōtoko ma diai ma ho holē

2 Ma’ ngona, Titus, ko kiani ngona no dotoko o do dōtoko ma dumutu i tiai. ²Na nasihati o bo bereki o nau-nauru, hupaya önanga manga diri ya tumungu, yo barija de’ yo wango hokä o nyawa yo patu-patutu yä horomati. Onangö ko kiani i ma hi jojō o do dōtoko ma diai ika ma Jou Madutu ino,

manga dora i totomo de' yo tongohono ya tagongo o huha de o hangihara. ³Hoko genangoli ko kiani ngona na nasihati o bo bereki o ngo ngoheka hupaya to önanga manga kalakuanga i ma däene de okia i patu-patutu mangale o nyawa yo wö wango-wango i mä dingakika mangale ma Jou Madutu. Onanga yakunua o nyawa ya hi ade-ade i torou, de' yakunua ya biaha yoke-okere o daluku i biha-biha. Onanga ko kiani yo dotoko o hali ma oa-oa, ⁴hupaya de gënanga önanga yakunu ya hi biaha yä dotoko o ngo ngoheka yo gö gö la yä dora manga rokata de' manga ngoha-ngohaka, ⁵i dadi yo barija, yo wango i tebini, de' yo dadi o ayo ma oa o tau ma goronaka yo to moteke manga rokatika. De hoko gënanga moi ua naga o nyawa yakunu ya hohedu o abari ma Jou Madutu ino.

⁶Hoko genangö, na nasihati hagala o nyawa yo gö gö hupaya önanga i dadi yo barija. ⁷Hagala o hali ma goronaka, ko kiani ngona no dadi o dulada o kalakuanga ma oa-oa. Nako ngona no dotoko, ko kiani ngona ani hininga i rikoto de' na ka i goungu. ⁸Na päke o demo-demo i bo barija, o nyawa yakunua ya hohedu, hupaya hagala ani lawani yä maleke karana koiwa naga o hali-o hali ma do dorou önanga yakunu ya hētongo mangale ngone.

⁹O go gilaongo ko kiani yo to moteke manga tuangika, de' ya sanangi manga hininga hagala o hali ma goronaka. Onanga yakunua yo ro ributu, ¹⁰ekola yo tohiki. Ko kiani önanga i hi matoko salalu önanga manga jako ya oa de' yo setia, hupaya de to ona manga jako gënanga o nyawa i hi giriri o do dötoko mangale ma Jou Madutu, Wo na hi ho halamati ngone.

¹¹Hababu ma Jou Madutu wo hi dumutoka ai hayanga de ai dora la wa hi halamati hagala o nyawa mata-mata. ¹²Ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora gënanga i na hi biaha i nä dotoko ngone hupaya yakunoka ua ho wango i ma lawa-lawani de ma Jou Madutu ai mau, de' ha motekua o dunia ma nahihu. Ngone i na hi biaha i nä dotoko la ho wango o dunia nënanga ma goronaka de ha näko nanga diri ha tumungu, nanga hininga i tiai de' ho setia ma Jou Madutu ika. ¹³Oraha nanga ma go giria ngone ho do damä ma Wange ngone hö ngano-nganono gënanga; ma Wange oka gënanga o dunia aha ya mäke o Yesus Kristus ai mulia, ena gënanga ma Jou Madutu Duru wo Lamo-amoko de' nanga Koano Wo na hi ho halamati. ¹⁴Unanga wo hi huba oka ai diri mangale ngone la wo na hi lapahi ngone de

hagala o dorou, de' wo na hi dadi ngone o umati moi ho lo lapahi de o baradoha de' ho dadi ma dutu ünanga dika, inoli i na magawe o oa ho diai.

¹⁵Nä dotoko mata-mata gënanga, de' nä nasihati ika oli nä taaere i ni hi gö gihe-gihene de i ni ömanga de o kumati. Ka o nyawa moi ö de uha na māa ika i ni hi kauku ngona.

O Harani oka ma nyawa manga kalakuanga

3 Na hi döaka o ho hininga ani jemaat-jemaat ma ngohangohaka hupaya önanga yo to moteke o tutuda-tutuda ika de' ya ko kuaha o negara, de' i hi ngounu de' i ma sadia yo diai moi-moi o hali ma oa-oa. ²Nä temo onangika hupaya uha hi ade-ade i to torou ekola i ma teke ro ributu de o nagona ö dika, duga-duga hupaya önanga manga jako yo ngamo-ngamo ua. Ko kiani önanga salalu manga jako manga hininga i bolebole o nyawa ika mata-mata. ³Hababu ma hira ngone ö mahirete ho bodo, ha niki o ngëkomo i howo-howono de' ho hi ngounua. Ngone i mä gilaongo hagala rupa o hininga i to torou de' o nahihu; de' ngone ho wango de nanga niati i to torou de' o hininga ho ma ko gogono, de ka ho ma ko ko dohatika. ⁴Ma' ma Jou Madutu, Wo na hi ho halamati ngone wo hi matoko ngone ino ai dora de' ai hininga ma oa. ⁵Unanga wo na hi halamati ngone, ko i goungua karana ngone ho diai oka okia naga moi ma oa-oa, duga-duga karana ünanga mahirete wo nä dora ngone. Unanga wo na hi halamati ngone ma do dagi de ma Jou Madutu ai Womaha, i na hi döaka ngone ino o do dadi ma hungi de' o ngango ma hungi de ma ngëkomo i na ihoro ngone. ⁶Ma Jou Madutu wo na do buraraha ai Womaha ngone uku de ma ngëkomo o Yesus Kristus, nanga Koano Wo na hi ho halamati, ⁷hupaya de o Yesus ai hayanga de ai dora, ngone ho ma teke oa-oa okali de ma Jou Madutu de' ngone ha mäke o ngango ma dutu de' i ko kakali ganga ngone hö ngano-nganono. ⁸O demo nënanga i goungu i tia.

Ngohi to mau ngona no hi duku o hali-o hali nënanga, hupaya hagala o nyawa i wi ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika i gou-goungu yo usaha mangale yo diai o manarama ma oa-oa de' i fö faidä mangale o nyawa mata-mata. ⁹Ma' no ma hi rehene i ma teke ro ributu o demo ma fö faidä ua, o jarita kia ino nanga ahali, o ributu de' o ga ngamo mangale o agama ma tita. Mata-mata gënanga koiwa ma faidä de' koiwa ma utumu. ¹⁰O

nyawa yo do diai o hababu o gi tingaka o jemaat ma goronaka, ko kiani ngona nä taaëre no hi gali ma moi ma hinoto; i böto de gënanga uhali ni ma teke dodiawo oli de de önanga. ¹¹Ngona no hi öriki o nyawa hoko gënanga ma rupa manga kalakuanga i torou, de' hagala manga baradoha i hi nyata i goungu önanga ya howono.

O hi dumutu-hi dumutu ma bo baha

¹²I paha de ngohi tä huloko o Artemas ekola o Tikhikus ngona ika i taiti no ma hi dailako de ma japati la' na ino ngohi ino o Nikopolis ino, hababu ngohi ahi dungutu to gö gogere dokengoka ma dëkana o du ma mäta ma öraha. ¹³No hi dailako na gou-goungu mangale nä riwo o Zenas, wo sö so sawaro mangale o hukumu gënanga, de' o Apolos, hupaya önanga yakunu yoiki yo sobo de' ma kuranga okia-kia ua. ¹⁴Hagala nanga nyawa ko kiani i mä dotoko yo diai o hali ma oa-oa hupaya yakunu yä wëdono okia naga ya pö päke-päke duru yo pö paralu; uha hi ädono önanga yo wango ma faidä koiwa.

¹⁵O ria dodoto mata-mata mi ma ko ko moteke de de ngohi, i hi dingoto manga tabea ngona ika. No hi ngahu mia tabea nanga dodiawo ika ho ma teke o ngongaku moi.

Tanu ma Jou wa hi barakati o Ria dodoto mata-mata.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O PAULUS AI HURATA

O FILEMON IKA

MA NGONGOTAKA

O Filemon ganga o Harani oka o nyawa moi duru i wi nako o nyawa mudukua wo dadi o jemaat ma nyawa o Kolose oka. To ünanga ai gilaongo wo ma tēngo ai romanga o Onesimus. O gilaongo gēnanga wo piringanoka ai tuangoka, o Filemon gēnanga, ma duru ino done sarakia i ma nako oka de o Paulus ma öraha o Paulus naga o bui ma goronaka. De o Paulus ai tutuda, o Onesimus wo dadi o Harani oka ma nyawa.

O Paulus ai hurata nēnanga o Filemon ika ma rupa o Paulus ai go gahoko la' o Filemon wo modeke i ma dame de o Onesimus, ai gilaongo gēnanga, o Paulus ma go giria wi huloko wo lio. O Paulus wo gahoko hupaya o Filemon wo igo wi tarima okali o Onesimus, i gOUNGUA duga-duga hokä ai gilaongo wi ngamo oka ua, ma' hokä ai dodiawo ö i ma hi ho Harani ma nyawa.

Ma doġa

Ma do di hira 1-3

O Filemon ai dora de' ai ngongaku 4-7

O go gahoko mangale o Onesimus 8-22

Ma bo baha 23-25

---

¹Ria dodoto Filemon, mia dodiawo de' ngomi ho ma teke manarama moi! Ngohi o Paulus, o bui ma nyawa moi karena o Kristus Yesus, mi ma niki de o Timotius to ngone nanga ria dodoto, to tulih i o hurata nēnanga ngona ika ²de' o jemaat ika i ma to toomu ani tau oka; ko genangö to ngone nanga birangika, o ngo Apfia de nanga doomu o manarama moi o Arkhipus.

³Ngomi mi nganono tanu ma Jou Madutu o Ama de' ma Jou Yesus Kristus wo ni hi döaka o barakati de' o lolä ngona ika.

O Filemon ai dora de' ai ngongaku

⁴To mä niata ma hi getongo, ngohi ta hetongo Ria dodoto ani romanga de' to temo tarima kasi ma Jou Madutu ika. ⁵Hababu ngohi to ihene i gou-goungu Ria dodoto ni ngaku ma Jou Yesus ika de na hininga ma Jou Madutu ai umati mata-mata. ⁶Ngohi to ma niata tanu ho ria dodoto hokä o nyawa yo ngaku-ngaku i hi hasili o mangarati i holoi i lamoko mangale hagala o barakati ngone oka karana ho ma teke rimoi de o Kristus. ⁷Ria dodoto Filemon, ani dora ma Jou Madutu ai umatika mata-mata i hi hi mörene ngohi, de' i hi döaka o hi hitomo ngohino! Ma Jou Madutu ai umati mata-mata ya diai oka yo mörene karana ngona Ria dodoto.

O go gahoko mangale o Onesimus

⁸Ma hababu gënanga, hokä o nyawa o ria dodoto o ngongaku moi, ngohi ka i yakunu dika to ni pareta Ria dodoto mangale okia Ria dodoto kiani na diai. ⁹Ma' karana ngohi to ni hininga Ria dodoto, duga-duga ngohi ka to gahoko dika. Ngohi nënanga o dimono moi de' oraha nënanga ma go giria i hi tumunguku o bui ma goronaka karana o Kristus Yesus. ¹⁰Ngohi, o Paulus la' no hi öriki o go gahoko moi to hi ädono ngona ika mangale o Onesimus, ahi ngohaka mangale o Kristus. Hababu o bui ma goronaka nënanga ngohi to dadi oka ai ama o rohani oka. ¹¹Ma hira ünanga wo baraguna ua mangale ngona, ma' oraha nënanga ünanga wo baraguna, ka ngona ua dika, ma' mangale ngohi ö.

¹²Oraha nënanga o nyawa ti ho hininga gënanga ti hi dingotoli ngona ika. ¹³I moteke ma diai ngohi to mau ti tumungu ünanga wo gogere de de ngohi hokä ani dagali, la' unanga yakunu wo hi riwo-riwo ngohi, hoko kia ma dekana ngohi i hi tumunguku o bui nënanga ma goronaka karana to hi ngahu o Abari ma Oa ma Jou Madutu ino. ¹⁴Ma' ngohi toluku okia naga to diai nako Ria dodoto no modekuahi. Ngohi i holoi to igo nako Ria dodoto no diai de ani hininga ma ngigo mahirete; ngohi toluku to ni pakisa.

¹⁵Marai o Onesimus wo ma tingaka öraha ma huhutulu, la' Ria dodoto mangale ni mäke okali ünanga ka hi ado-adonika. ¹⁶Oraha nënanga ünanga i goungua duga-duga o nyawa o gilaongo moi mangale Ria dodoto; ünanga i holoi de gënanga.

Unanga ganga nanga dodiawo o Harani oka ma nyawa duru hi ho hininga. Unanga duru wo baraguna mangale ngohi okia hongoli mangale ngona! Marai ünanga duru wo baraguna ya oa hokä o gilaongo ya oa hokä o nyawa moi o ria dodoto mangale ma Jou!

¹⁷Ma hababu gënanga, karana Ria dodoto no hi pulono ngohi ani dodiawo ho ma hi ho Harani, ni tarimali o Onesimus hokä i ma tero Ria dodoto no hi tarima ngohi. ¹⁸Nako ünanga wa howono ekola wo nagimi ngona ika, mañā ika la' ngohi ta tagongo mata-mata gënanga. ¹⁹Aa, ya oa ngohi mahirete to tulihi nenangoka dau: *Ngohi, o Paulus aha ta fangu ta mata-mata.* (Marai i paralu oka ua ngohi to ni hi to ihene Ria dodoto mahirete de ani nagimi ngohino, ena gënanga ani wo wango ma hungi hokä o Harani oka ma nyawa.) ²⁰Hababu gënanga, de ma Jou abe ika no hi riwo ngohi, na mörene ahi hininga hokä o ria dodoto o Kristus oka.

²¹To tulihi o hurata nënanga karana to ngaku Ria dodoto aha na diai okia ngohi to gahoko. I goungu ngohi to hi öriki Ria dodoto aha na diai i holo de gënanga. ²²Oraha ma huhutulu gënanga, tö gahoko na sadia ani tau oka o kamari mangale ngohi, hababu ngohi to nganono ma Jou Madutu wa tarima o Ria dodoto mata-mata nia niata, de' wo hi aokali ngohi nginika.

O tabea ma bo baha

²³O Epafra, naga de de ngohi o bui ma goronaka karana o Kristus Yesus, wo hi dingoto ai tabea ngona ika. ²⁴Na tarima ö manga tabea ahi dodiawo-ahi dodiawo: o Markus, o Aristarkhus, o Demas de' o Lukas.

²⁵Tanu ma Jou Yesus Kristus wi ni hi barakati ngini.

To ngomi mia horomati,
o Paulus

O HURATA O IBRANI MA NYAWA IKA

MA NGONGOTAKA

O hurata o Ibrani ma nyawa ika nēnanga ma dumutu o doomu moi ika o Harani oka ma nyawa, karana ka i taurika ya māo yā tuku, yakunu i dadi aha yo setia oka ua to ōnanga manga ngongaku o Kristus ika. Wo tuli-tulihi o hurata nēnanga wo hi dailako wa hi ti tila ōnanga hupaya i tatapu yo ngaku. Mangale gēnanga ünanga wa hi dumutu o Yesus Kristus ganga ma Jou Madutu ai nyonyata i tō totomo. O hurata wo tuli-tulihi nēnanga o parakara hange wo hi ho hi hira. Ma do di hiraka, o Yesus ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka – o Ngohaka wo ko kakali. Ma Jou Madutu ai Ngohaka gēnanga wo hi dumutu ai to moteke o Ama ika de ma do dagi wo tongohono wa tagongo o huhu de o hangihara. Hokä ma Jou Madutu ai Ngohaka, o Yesus i holoī wo kurutīle de o nabi-nabi o Jaji ma Hiraka. Unangō i holoī wo kurutīle de o malaekat ekola o Musa mahirete. Ma hinoto, ma Jou Madutu wo hi nyata oka o Yesus hokä o imam wo ko kakali i holoī wo kurutīle de o imam-imam o Jaji ma Hira ma goronaka. Ma hange i ma dōhanga de o Yesus o nyawa i wi ngaku-ngaku unangika yo lapahi oka de o baradoha de' o modongo de' de o honenge. Hokä o Imam wo mo Mulia, o Yesus wa hi dōaka o nyawa ika o halamati ma dutu, ma' okia naga yo do diai o agama o huba i hi huba-huba, de ya do diai ma homoa ohi o agama Yahudi ma goronaka, yakunua i hi dōaka o halamati ma dutu. O agama ya dö dö diai gēnanga yakunu i hi dōaka o halamati ma dutu ka ma dulada dika, ma homoa koiwa.

De wo hi hi hira o ngongaku ma conto-conto o nyawa yo so sawaro de yā hēto-hētongo o Israel manga jarita ma goronaka (ma hidoku 11), o hurata nēnanga wo tuli-tulihi wa hi garo ya bö basa-basa hupaya i tatapu yo setia. O hidoku ngimoi de hinoto ma goronaka ünanga wa hi ti tila ōnanga hupaya ka hoko

genangika yo setia hi ädono ma bo baha, de duga-duga i wi pulono o Yesus ika. Unanga wa hi ti tila oli önanga hupaya yo tongohono ya tagongo o huha de o hangihara de' yo tongohono ya tagongo ya hi do doko uku de' o aniaya manga diri ika mahirete. O hurata nänanga i hi bo baha de o hitiari de' o ho hininga.

Ma doĵa

Ma do di hira: O Kristus ganga ma Jou Madutu ai nyonyata i tö totomo 1:1-3

O Kristus i holoi wo kurutiĵe de o malaekat 1:4-2:18

O Kristus i holoi wo kurutiĵe de o Musa de' o Yosua 3:1-4:13

Ma jako biaha ua o Kristus ai manarama hokä o imam 4:14-7:28

Ma jako biaha ua o Kristus ai jaji 8:1-9:28

Ma jako biaha ua o Kristus ai huba 10:1-39

Duru-duru i paralu o ngongaku 11:1-12:29

O hitiari de' ma bo baha 13:1-25

Ma Jou Madutu wo temo-temo i ma döhanganga de ai Ngohaka

1 Ma hira ino hara ma ngöe ma Jou Madutu wo temo-temo nanga ete de nanga tohora ika wä päke o nabi-nabi de wä päke i rupa-rupa ma do dagi. ²Ma' o öraha ma bo baha oka nänanga ünanga wo temo-temo ngone ino i ma dohanganga ai Ngohaka. De ma do dagi ai Ngohaka nänanga ma Jou Madutu wo hi dadi o alami de ma doĵa. De' ma Jou Madutu wo hi tantu oka ai Ngohakö gänanga wa haku hagala mata-mata ka ünanga ma dutu. ³Unangino i hupu ma Jou Madutu ai mulia i lö leto-letongo; ünanga ganga ma Jou Madutu ai diri mahirete ma dulada i nyata-nyata. Unangoli ganga wa paliara o alami mata-mata ika ka ma gahu-gahumu de to ünanga ai demo duru i ko kuaha. I paha ika ünanga wo hi gumala o nyawa yo lapahi de to ona manga baradoha, ünanga wö gogere ai kuruhi i mo mulia o horoga oka i ma tuonino de ma Jou Madutu, Wo ko kuaha wo kö kurutiĵe.

Ma Jou Madutu ai Ngohaka ai mulia

⁴O ngohaka gënanga wa mäke ai gogere i holoī i kurutiē de o malaekat, de' o romanga i wi hi döa-döaka ma Jou Madutu i holoī i kurutika ma horomati de o romanga ya hi döa-döaka o malaekat ika. ⁵O malaekat ika ka moika ö mä ma Jou Madutu komaiwa wo temo hoko nënanga,

“Ngonā ahi Ngohaka;

o wange nënanga ngohi to dadi ani Ama.”

Yä korona o malaekat okia dika, komaiwa ma Jou Madutu wo temo hoko nënanga,

“Ngohi aha to dadi ai Ama,

de' unanga aha wo dadi ahi Ngohaka.”

⁶Ma' ma öraha ma Jou Madutu wī huloko ai Ngohaka o riaka o dunia uku nënanga, ma Jou Madutu wo temo hoko nënanga,

“Mata-mata ma Jou Madutu ai malaekat ma patutu i wi huba ma Ngohaka gënanga.”

⁷Ya korona hagala o malaekat, ma Jou Madutu wo temo hoko nënanga,

“Ma Jou Madutu wa diai hagala ai malaekat yo dadi o hidałoko,

de' hagala i wī lö leleani yo dadi o uku ma dokara.”

⁸Ma' ma Ngohakika gënanga, ma Jou Madutu wī temo,

“Ani kuruhi i mo mulia ya Jou Madutu, aha i kakali ka hi ado-adonika!

Ani po pareta ganga o po pareta i adi-adili.

⁹Ngonā nö igo o adili de' nö dohata o lalimi; ma hababu gënanga ma Jou Madutu,

ani Jou Madutu ngona wo ni iriki de' ngona ika wo ni hi döaka o horomati ya ao-ao o mörene, no holoī de ani dodiawo.”

¹⁰Ma Jou Madutu wo temo oli,

“Ngonā ma Jou, ma do di hirakahi o dunia no hi dadi, de' ngona mahirete no diai o dihanga.

¹¹Mata-mata gënanga aha i hihanga,

de' i dadi ma dorou hokä o pakeanga; ma' ngona no ngali ua.

¹²O alami mata-mata ika nënanga aha na tupukoro hokä o baju,

de' aha ma homoa oli no hi tururu.

Ma' ngona komaiwa aha no ngali,

de' ani ngango aha koiwa ma bo baha."

¹³O malaekat ka moi ika ö ma komaiwahi ma' Jou Madutu wo temo hoko nänanga,

"No gogeruku ahi nirakoka,

hi ädono hagala ani haturü ta hi do doko uku ani Iou ma timi oka."

¹⁴Nako hoko gänanga, i moteke ma diai hagala o malaekat gänanga okia? Onanga ganga hagala o womaha i wī lö lö leleani ma Jou Madutu, de' ma Jou Madutu wa hulo-huloko la ya riwo hagala o nyawa aha ya to tarima o halamati.

O halamati i kö kua-kuata

2 Ma hababu gänanga ko kiani ngone i holoi ha gou-goungu ho ma hi jöjö o do dötoko-do dötokika ngone ho ihe-ihenoka, hupaya uha ngone ho do gumala ika to ngone nanga ngongaku. ²Hagala o behehongo i hi ngö ngahu-ngahu oka o mö malaekat nanga ete de nanga tohora ika i nyata i tiai, de' o nyawa i hi mote-motekua ekola i hi ngounua ya tarima o hukumanga i ma tero de manga manarama. ³Okia hongoli de o halamati i holoi i kö kua-kuata o behehongo-behehongino gänanga! Nako ngone ha tailako ho hi do diai ua o halamatika gänanga, ngone marai oka aha ho lapahi ua de o hukumanga. Hababu ma Jou mahirete ma do di hiraka wo hi ngahu oka o halamati gänanga, de' hagala o nyawa yo ihe-ihene ma do di hiraka i goungu i hi nyata oka to änanga ma diai ngone ino. ⁴I ma ko moteke de gänanga, ma Jou Madutu wo ma hi moteke wo hi kuata hagala o nyawa gänanga manga hakihi de wo diai hagala i rupa i hëra-hëranga de' hagala o hali ma biaha ua, inoli wo hi ko kodoku o ngongike-ngongike ma Jou Madutu ai Womahino i moteke to ünanga ai mau mahirete.

O ngëkomo ma bo belenga mangale o nyawa la ya hi halamati

⁵Hagala o malaekat ya mäke ua o kuaha ma Jou Madutu ino la ya pareta o dunia ma hungi aha i bö böa-böa, änanga ganga o

dunia ma go giria ngone ho hi ade-ade nēnanga. ⁶I idulu ya ino, ma hidoku moi oka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi hoko nēnanga,

“Okia gēnanga o nyawa, ya Jou Madutu, hi ädono ngona no mau nä hininga?

O nyawa duga-duga ka o nyawa dika, ma' ngona ka nä to tailako!

⁷ O öraha ma do dipoko ino ngona ni hi dadi oka ünanga ma huhutulu i holoï wo tipoko uku de o malaekat.

Ngona ni hi döaka unangika o ngi i mo mulia de' duru de ma horomati,

⁸ inoli ni hi dadi ünanga wa ko kuaha hagala moi-moi.”

Aa, nako ha hētongo ma Jou Madutu wa hi dadi o nyawa “ya ko kuaha hagala moi-moi”, gēnanga ma mangarati ka moi ö de koiwa naga o nyawa manga kuaha ma timi uku ua. Ma ngaro hoko gēnanga, ngone ha mäke ua öraha nanga o nyawa ya kuaha hagala moi-moi. ⁹Ma' ngone ha mäke oka öraha nanga o Yesus wo kuaha! Unanga i wi diai ma huhutulu i holoï wo tipoko uku de o malaekat o öraha ma do dipoko ino, hupaya de ma Jou Madutu ai hininga ma oa ünanga yakunu wo honenge mangale o umati mata-mata. Ngone ha mäke oka öraha nanga i wi hi döaka unangika o ngi i mo mulia de' duru de ma horomati, karena ünanga wa tagongoka o huha de o hangihara hi ädono wo honenge. ¹⁰I goungu ma patutu ma Jou Madutu – wo hi dö da dadi hagala moi-moi mangale ai dungutu mahirete – wa diai o Yesus wo hi ho halamati i tö totomo de ma ngēkomo o huha de o hangihara. De gēnanga ma Jou Madutu yakunu wa higarö o nyawa manga ngöe mangale i ma ko moteke de o Yesus ya hi mulia. Hababu ünanga o ngēkomo ma bo belenga onangika la yakunu ya hi halamati.

¹¹O Yesus wa tebini o nyawa manga baradoha; de' unanga wa hi tebi-tebini, de inoli önanga wa hi tö tebi-tebinoka gēnanga mata-mata manga Ama ka moi. Ma hababu gēnanga o Yesus i wi mälekua wo ma ngaku önanga ganga hokä ai ria dodoto. ¹²O Yesus wi temo ma Jou Madutu ika,

“Ngohi aha to hi ngahu ahi roria dodotika mangale ngona.

Ngohi aha to ni hi giriri ngona to önanga manga doomu ma goronaka.”

¹³O Yesus wo temo oli, “Ngohi aha ta kelenga ahi nganono ma Jou Madutu ika.” De' unanga wo temo oli, “Nēnanga ngohi,

ka ma moi de o ngoha-ngohaka ma Jou Madutu wo hi hi döa-döakoka ngohi ino.”

¹⁴Mangale ma hababu hagala o nyawa ünanga wä hëtongo o ngohaka gënanga, ganga o nyawa o do dadi yakunu i honenge, ho o Yesus mahirete wo dadi i ma ke tero de de önanga de' wo wango ma rupa o nyawa ma goronaka. Ünanga wo diai hoko gënanga, hupaya de to una ai honenge ünanga wakunu wa wedere o Ibilihi ya ko kuaha o honenge. ¹⁵De ma do dagi hoko gënanga ünanga wa hi lapahi o nyawa manga umuru ma gurutu yo gilaongo karena yö modongo o honengika. ¹⁶I nyata o malaekat ua ünanga wö riwo, duga-duga o Abraham ai difa uku. ¹⁷Nënanga ma mangarati ko kiani ünanga i ma ke tero de ai roria dodoto hagala o hali ma goronaka. De' de gënanga ünanga wakunu wo dadi o Imam wo mo Mulia de wo so setia de' de ai dora de ai hayanga. De ai leleani gënanga o nyawa manga baradoha yakunu i apongo. ¹⁸De' mangale gënanga ünanga mahirete ma moi i böto wa tagongo o huha de o hangihara de' i wi taili, ünanga wakunu wä riwo hagala o nyawa yä ko korona o bo baja, hababu ünanga mahirete ma moi i böto i wi taili de' wa tagongo o huha de o hangihara.

O Yesus i holoi wo lamoko de o Musa

3 Roria dodoto ho ma hi teke ho Harani oka, ma Jou Madutu ö wi nï ahokoka. Abe ika nia tibanga nia luku-luku uku mangale o Yesus nënanga! Ma Jou Madutu wï huloko ünanga ma dungutu ma gi lamoko la wo dadi o Imam wo mo Mulia to ngone nanga agama ma goronaka. ²Unanga wo setia ma Jou Madutu ika wi iri-irikoka ünanga mangale o manarama gënanga, hokä o Musa ö ma hira ino wo setia wa göraka ai manarama ma Jou Madutu ai tau oka. ³Ma' o Yesus i patutu wa mäke o horomati i holoi i lamoko de o Musa. Hababu o nyawa hi goko-goko o tau ko kiani ya mäke o horomati i holoi i lamoko de o tau gënanga mahirete. ⁴I tiaï moi-moi o tau naga i hi gö goko-goko, ma' i hi gö goko-goko moi-moi ganga ma Jou Madutu mahirete. ⁵O Musa wo setia hokä wo lö leleani ma Jou Madutu ai tau ma goronaka de' wo hi ädono hagala o hali aha ma Jou Madutu wo hi ngahu ma öraha nanga himangika i bö böa-böa. ⁶Ma' o Kristus wo setia hokä o Ngohaka wo ma hi moku ma bo baluhu mangale ma Jou Madutu ai tau. De' ngone nënanga ma Jou Madutu ai tau, nako ngone i tatapu i na

magawe de' i tatapu ho ngaku la ha mäke okia ngone hö ngano-
nganono.

Ma Jou Madutu ai umati manga do dogumu

- ⁷Gënanga ma hababu, hokä ma Jou Madutu ai Womaha yato,
“Nako o wange nënanga ni ihene ma Jou Madutu ai ilingi,
⁸ uha ngini nia häeke nia togowini, hokä nia ete de nia
tohora,
ma öraha önanga yo lawani ma Jou Madutu ika de' ma Jou
Madutu i wi uji o tonaka i kö ko kakaha oka.
⁹ ‘Dokengoka nia ete de nia tohora i hi taili ngohi, de' i hi uji
ngohi,’ ma Jou Madutu wato,
‘ena hioko önanga ya mäke oka ahi manarama ma dëkana o
taongo moruata.’
¹⁰ Ma hababu gënanga ngohi tä ngamo onangika de ngohi to
temo,
‘Onanga salalu yo setia ua, de' yö igo ua i hi ngounu hagala
ahi pareta.’
¹¹ Ngohi to ngamo de' to koboto,
‘Onanga aha ko yö ngohamua o berera gënanga la ya mäke
o do dogumu de de ngohi.’ ”
¹²Roria dodoto, ni ma hi do diai uha hi ädono naga nia hi
dogoronaka wo ma têngo ai hininga hoko gënanga ma mo dorou
de' koiwa ai ngongaku, hi ädono ünanga wo ma idulu de' wi
tingaka ma Jou Madutu wo wango-wango! ¹³Ho', hupaya ka o
nyawa moi ö ma koiwa naga nia hi dogoronaka o baradoha yä
tipu hi ädono i wi lawani ma Jou Madutu, ko kiani ngini ni ma
teke nasihati o wange hi getongo hoko kia ma dëkana ngone ka
ho wango ohi o öraha ma goronaka ya hëto-hëtongo “O Wange
Nënanga” o Buku i Tebi-tebini ma goronaka. ¹⁴Ngone mata-
mata ganga ho ma teke dodiawo o kudoti oka de o Kristus, iti
ngone hi ädono ma bo baha ha so sö i bitumu o ngongaku ma
goungu ka de ma hirahi naga ngone oka.
¹⁵Nënanga doka ya tö tuli-tulihi o Buku i Tebi-tebini ma
goronaka,
“Nako o wange nënanga ngini ni ihene ma Jou Madutu ai
ilingi,
uhali ngini nia häeke nia togowini, hokä nia ete de nia
tohora, ma öraha önanga yo lawani ma Jou Madutu ika.”

¹⁶Aa, o nyawa nagona yo ihe-ihene ma Jou Madutu ai ilingi de yo lawani unangika? Gënanga mata-mata o nyawa wa tö tuda-tuda o Musa, yo hupu o Mesir ma berera ino, ko i goungua? ¹⁷De' o nagona ika ma Jou Madutu wä ngamo ma dekana o taongo moruatino? Onanga yo bö baradoha ika, yo hö hone-honenge o tonaka i kö ko kakaha oka, ko i goungua? ¹⁸Ma öraha ma Jou Madutu wo koboto hoko nënanga, "Onanga aha ko yö ngohamua o berera gënanga la ya mäke o do dogumu de de ngohi" - o nagona oli ma Jou Madutu wä dungutu? Wä dungutu ganga hagala o nyawa yo lö lawa-lawani ma Jou Madutu ika, ko i goungua? ¹⁹Oraha nanga ngone ho mangarati önanga yakunua yo wohama karana önanga yo ngaku ua ma Jou Madutu ika.

4 Aa, ma Jou Madutu ai jaji ka i päke ohi, de' ngone aha i na hi döaka o do dogumu wo na hi jä jaji. Ho', ko kiani ngone hö göana hupaya ka o nyawa moi ö ma uha naga nia hi dogoronaka i nyata ya jame ua o do dogumu i na hi jä jaji gënanga. ²Hababu o Abari ma Oa gënanga i hi ngahu oka ngone ino i ma tero hokä onangika. Ma' onangika, o abari gënanga koiwa ma faidä. Hababu ma öraha önanga yo ihene, önanga yo ngaku ua. ³Ma' ngone ha ngö ngaku-ngaku ha tarima o do dogumu ma Jou Madutu wo na hi jä jaji gënanga. Gënanga i ma däene de okia ma Jou Madutu wa hëto-hëtongo, hoko nënanga, "Ngohi to ngamo de' to koboto, 'Onanga aha ko yo wohamua la ya mäke o do dogumu de de ngohi.'"

Ma Jou Madutu wo temo hoko gënanga ngarokö ai manarama i bötoka ka de ma dero ünanga wo hi dadi o dunia nënanga. ⁴Hababu mangale o wänge ma tumidi, naga i tuliholi o Buku i Tebi-tebini ma goronaka hoko nënanga, "O wänge ma tumidoka ma Jou Madutu wo ma hi batongo de to una ai manarama mata-mata." ⁵Ya korona o hali gënanga i tuliholi hoko nënanga, "Onanga aha yo wohamua o berera ika gënanga la ya mäke o do dogumu de de ngohi." ⁶Ho', önanga ma do di hiraka yo ihe-ihene o abari mangale o Abari ma Oa gënanga, ya tarima ua o do dogumu gënanga karana önanga yo ngaku ua. Nako hoko gënanga i tararonoka naga o nyawa ma homoa yakunu ya tarima o do dogumu gënanga. ⁷Hababu ma Jou Madutu wo hi tantu oka moi o wänge ma homoa oli, ya hëtongo "O Wänge Nënanga". I paha ika de ma tao-taongo ma Jou Madutu wo

temo-temo ya korona o hali gënanga de ma do dagi ma Koano Daud, ma ayat ya hëto-hëtongo kangano ma goronaka,

“Nako o wange nënanga ngini ni ihene ma Jou Madutu ai ilingi,

uhali ngini nia togowini nia häeke.”

⁸Ade-ade nako o Yosua wa hi döakoka o nyawa ge önanga o do dogumu ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka, done ma Jou Madutu aha wo hi ade-ade oka ua mangale o wange ma homoa.

⁹Ho’, mangale ma Jou Madutu ai umati kanaga ohi o jaji la i ma hi batongo hokä ma Jou Madutu wo ma hi batongo o wange ma tumidoka gënanga.

¹⁰Karana o nyawa ya to tarima o do dogumu ma Jou Madutu wa hi jä jaji oka onangika gënanga, aha i ma hi batongoli de to ona manga manarama mata-mata, i ma tero hokä ma Jou Madutu. ¹¹Mangale gënanga, nia ino ngone ho ma hi dailako ha gou-goungu la ha tarima o do dogumu ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka gënanga. Uha hi ädono nanga hi dogoronaka wo ma têngo wo dadi ua hokä önanga ma hira ino, karana yo ngaku ua ma Jou Madutu ika.

¹²Ma Jou Madutu ai demo ganga o demo ma ngango de’ i kuata; i holoi i döto de o oworo ma döto ma himanga de ma porete ka i döto. O demo gënanga ya tohoko hi ädono ma batingi o jiwa de’ o womaha ma hi gorona; yadono ma batingi nanga donga-donga de nanga kobongo ma niara ma batingi, hi ädono i hi öriki o nyawa ma dibanga i luku-luku uku de’ o nyawa ma hininga ma mau. ¹³O do dadi moi ö ma koiwa naga yakunu i iunu ma Jou Madutu ai lo lega oka. Hagala moi-moi i talajanga de’ i helenga ika ai himangoka. De’ ngone ko kiani ho hi döaka nanga bo baluhu unangika.

O Yesus o Imam wo mo Mulia wo lamo-amoko

¹⁴Ma hababu gënanga ko kiani ngone ho ma hi jojö ha kë kekete to ngone nanga ngongaku ika ho hi mato-matokoka. Hababu ngone de ma ënanga nanga Imam wo mo Mulia wo lamo-amoko, wo wohamoka hi ädono ma Jou Madutu ai himangika – ge ünanga doka o Yesus ma Jou Madutu ai Ngohaka. ¹⁵To ngone nanga Imam wo mo Mulia gënanga ko i goungua o imam wakunua wa moteke wa mäo to ngone nanga bole-bole. I idulu ya ino, ünanga i wi tailoka hagala o hali ma goronaka, i ma ke tero hokä ngone mahirete; duga-duga ünanga

wo diai ua o baradoha! ¹⁶Hababu gënanga, nia ino la ngone ho go gomangile de ho ma nau-nauru hi himanga ma Jou Madutu, wo po pareta de ai hininga ma oa. Ma Jou Madutu aha wo nä dora ngone de' wo na hi barakati ngone hupaya ngone ha mäke o ro riwo ma öraha ya ko korona.

5 Moi-moi o imam yo mo mulia yä iriki o umati manga hi goronaka, de' yä göraka la i wi leleani ma Jou Madutu hokä to önanga manga dururu. Ai manarama gënanga la wo hi huba ma Jou Madutu ika o ngongike-ngongike de' o hu huba-hu huba mangale o baradoha ma apongo. ²O imam wo mo mulia gënanga una mahirete wo bole o hali ma ngöe ma goronaka, de' karana gënanga ünanga yakunu wa diai wä bole-bole hagala o nyawa ika okia-kia ua ya nako de' o ngëkomo ma diai ya ho hongohu. ³De' karana gënanga ünanga mahirete wo bole, done ünanga ko kiani wo hi huba o hu huba, karana ka o umatua dika hagala manga baradoha, ma' karana ö hagala ai baradoha mahirete. ⁴Ka o nyawa moi ö ma koiwa naga ya göraka manga diri mahirete yo dadi o imam wo mo mulia. O nyawa yo dadi o imam wo mo mulia nako mangale gënanga ma Jou Madutu wi ahoko – i ma tero hokä o Harun.

⁵Hoko genangö o Kristus. Unanga wo ma görakua ai diri mahirete wo dadi o Imam wo mo Mulia. Ma Jou Madutu mahirete wi göraka ünanga. Ma Jou Madutu wi temo unangika,

“Ngonahahi Ngohaka;

o wange nënanga ngohi to dadi ani Ama.”

⁶O ngi ma homoaka ma Jou Madutu wo temo oli,

“Ngonaganga o imam ka hi ado-adonika,
hokä ma Imam Melkisedek.”

⁷Ma öraha o Yesus wo wango o duniaka nënanga, ünanga wo mä niata de' wo gahoko de ai böaka de wi gari ma Jou Madutu ika, wa aku-akunu wi hi halamati o honengino. De' karana ünanga wo ma hi moteke ma Jou Madutu ika de ai horomati i oma-omanga, ho ünanga wi hi gihene. ⁸O Yesus ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka, ma' ngarokö hoko gënanga ünanga wo mä dotoko wo hi ngounu de ma do dagi ai huha de ai hangihara. ⁹Ho i böto ünanga wo dadi oka wo hi ho halamati i tö totomo, ünanga wo dadi o halamati ma titi i ko kakali mangale o nyawa mata-mata yo mote-moteke unangika, ¹⁰de' ma Jou Madutu ma wo hi nyata ünanga hokä o Imam wo mo Mulia, hokä ma Imam Melkisedek!

O ho hininga

¹¹Ya korona o Yesus ai pangkati hokä o Imam wo mo Mulia, ma ngöe naga i paralu ngomi mi hi ngahu ngini ika, ma' i huha mangale ho hi tararono hababu ngini i taitua holi ni mangarati.

¹²I moteke ma diai ngini ma orahoka la ngini ni dadi o guru, ma' ma nyonyata ngini ka i paralu ohi ni mä dotoko o nyawa ma homoa ika mangale ma hohole ma do di hiraka ma Jou Madutu ai do dötoko. Ngini yakunowahi nia tarima o inomo ma do dogowini; ngini ko kiani ni okere ka o huhu ohi dika. ¹³O nyawa ka yo huhu ohi, ma mangarati ünanga ka o ngohaka ma gilau ohi; ünanga koiwa ohi wö dibanga i kurutika mangale okia i tiai de okia i howono. ¹⁴O inomo i to togowini ganga mangale o nyawa yo balu-baluhoka karana ya mö mäke-mäke de ya do diai, yakunoka i hi li howono kiaka ma oa de' kiaka ma dorou.

6 Hababu gënanga, nia ino ngone ho tagi nanga himangika o do dötoko-do dötokika i holo i kurutika ho gila-gila mangale o baluhu o Harani ma wo wango, de' uha duga-duga hö ho hininga to ngone nanga agama ma do dötoko ma hohole ma do di hiraka. Uha ngone hö gi lioli o do dötoko ma hohole ma do di hiraka o nyawa ko kiani i ma togumu yo diai hagala o hali ma fo faidä ua de' ko kiani hi ngaku ma Jou Madutu ika, ²ekola o do dötoko ma do di hiraka ya korona o gohiki ma debi-debini ekola ya korona o giama yä go gelenga o nyawa uku, ekola ya korona yo honengoka de yo wango oli ekola o hukumanga i ko kakali. ³Nia ino ngone, nako ma Jou Madutu wo na hi gumala, ho tagi nanga himangika o do dötoko-do dötokika i holo i kurutika i gila-gila!

⁴Hababu hagala o nyawa yo setia oka ua o agama ika, i dadi ua yä tuda yä ki lio. Onanga ma hira naga ma Jou Madutu ino ai dararono ma goronaka, de' onanga ya jame oka ai ngongike. Onangö ma Jou Madutu ai Womaha yä kuaha oka. ⁵De okia naga ya mäke-mäke de ya do diai önanga i hi öriki ma Jou Madutu ai demo gënanga ya oa, de' onanga ya mäo oka o ngongike-ngongike yä omanga de o kuaha o öraha aha i bö böa-böaka de ya ino. ⁶Ma' i böto de gënanga önanga yo setia oka ua o agama ika! Kiaka yakunu önanga yä tuda yä ki lio la yo toba oli o baradoha yo diai oka ua. Hababu önanga ma go giria i wi salib oli ma Jou Madutu ai Ngohaka de' ya diai ünanga i wi hi kauku o kawaha manga himangoka.

⁷O tonaka ma moi-moi yö do tawana enanguku ya hihhi o awana ma akere, done i hi hasili hagala o joro de ma fo faidä oka ma tonaka ya mo manaramika, o tonaka gënanga ma Jou Madutu wo hi barakati. ⁸Ma' nako o tonaka gënanga i hi hasili o nguhumu de' o momo ma ho hihika, done o tonaka gënanga koiwa ma faidä de' done aha ma Jou Madutu wa lolai de' ma bo bahaka ya mata ya tuhuku.

⁹Ma' o Roria dodoto ti ni ho hininga, ngarokö ngomi mi temo hoko gënanga, ma' ngomi mi ngaku i goungu mangale ngini. Ngomi mi ngaku i goungu ngini nia tarima oka hagala o hali i holoi ya oa, ena gënanga hagala o barakati ma rupa nia halamatino ma hidoku. ¹⁰Ma Jou Madutu ko i goungua ma Jou Madutu wo adi-adilua. Unanga ko wa wohangua okia ngini ni manarama unangika, de' o dora ni hi mato-matokoka unangika ma öraha nia riwo o roria dodoto o ngongaku moi, öraha nënanga de ma hira. ¹¹Ngomi duru mio igo hupaya ngini moi-moi gila-gila i ni magawe hi ädono ma bo baha, hi ädono ngini nia tarima okia ngini nio ngano-nganono gënanga. ¹²Ngomi mi oluku ngini i dadi i ni tebeturu. Ma' ngomi mio igo hupaya ngini ni wango hokä o nyawa ya to tarima okia ma Jou Madutu wo hi jä jaji, karana ngomi mi wi ngaku unangika de' karana mi tamä de mia sabari.

Ma Jou Madutu ai jaji yakunua i ngali

¹³Ma öraha ma Jou Madutu wi jaji o Abraham ika, ünanga wo koboto ünanga aha wa diai okia wo hi jö jä jaji oka. De' karana koiwa naga i holoi yo kurutile de ma Jou Madutu ho ünanga wo koboto de to una ai romanga mahirete. ¹⁴Unanga wo temo, "Ngohi to jaji aha to ni hi barakati ngona de' ta diai ani difa uku i dadi yo wöe." ¹⁵O Abraham wo tamä de ai sabari, ho ünanga wa tarima okia wi hi jö jä jaji oka ma Jou Madutu unangika. ¹⁶Nako o nyawa yo koboto, ünanga wo koboto de o nyawa ma homoa manga romanga i holoi yo kurutile de ünanga, ho o koboto gënanga ya mata-mataka hagala o ributu. ¹⁷Ma Jou Madutu wo mau wo hi to tiaika hagala o nyawa ika ya to tarima ai jaji, ünanga aha ko wa ngali ua to una ai datoro. Ma hababu gënanga ünanga wö dogo o koboto o jaji ika gënanga. ¹⁸O hali hinoto gënanga yakunua i ngali: Ma Jou Madutu i dadi ua wo eluku ya korona ai jaji de' ai koboto. Hababu gënanga, ngone ho ma hö hohongoka ma Jou Madutu ika, i hi döaka o

hi ti tila i kua-kuata la ho ma hi jojö i këkete o ngo nganonika nanga himangoka i ma hohe ika. ¹⁹To ngone nanga ngo nganono gënanga hokä o tapu i ma hi baiti duru ka ha luku uku de' i ma hi rupa o jojö i kua-kuata de' koiwa o hawana nanga ngango ika. O ngo nganono gënanga ya totara o Ngï Duru i Tebi-tebini ma guba ma Jou ai Tau oka o horoga ma goronaka. ²⁰O Yesus wa helenga oka o ngëkomo o ngï ika gënanga mangale ngone, de' wo wohamoka dokengika wo dadi to ngone nanga Imam wo mo Mulia ka hi ado-adonika, hokä ma Imam Melkisedek.

Ma Imam Melkisedek

7 O Melkisedek nënanga ganga o koano o Salem ma berera ino de' ma Jou Madutu ai imam Duru wo kö KurutiĒ. Ma öraha o Abraham o kudoti ino de wo ma ki lioro wa ho hihanga o ko koano, o Melkisedek wo böa wï bühuku ünanga de' wi hi barakati. ²Ho o Abraham wi hi döaka o Melkisedek ika ma regu ngimoi de hagala okia una wa ora-ora ino. (O romanga Melkisedek ma mangarati, ma do di hiraka, "O Adili ma Koano"; de' karana ünanga o koano o Salem ma berera ino, ho ai romanga ma mangarati oli "O Lolä ma Koano".) ³Ya korona o Melkisedek nënanga kiaka dika ma koiwa naga i hi tararono ünanga de ai ama oka ekola ngoi ayo ekola ai ete de ai tohora; koiwa oli naga i hi tararono mangale wo ma kiĒau ekola ai honenge. Unanga i ma tero hokä ma Jou Madutu ai Ngohaka; ünanga ganga o imam wo ko kakali.

⁴Ho', ngone ha mäke nenangoka dau hoko kia ai lamoko o Melkisedek nënanga; ünanga hoko gënanga ai lamoko hi ädono o Abraham, nanga ete de nanga tohora manga ama, wi hi döaka unangika ma regu ngimoi de hagala moi-moi wa mö mäke-mäke o kudoti oka gënanga. ⁵O agama Yahudi ma tita ma goronaka ha mäke hagala o imam o Lewi ai difa uku ko kiani ya toomu ma regu ngimoi o Israel oka manga hasilino, ena gënanga to önanga manga ria dodoto mahirete, ngarokö önanga i ma ke tero o Abraham ai difa uku. ⁶O Melkisedek o Lewi ai difa uku ua, ma' unanga wa tarima oli ma regu ngimoi de hagala o Abraham wa ora-ora ino, de' wi hi barakati oli o Abraham i ma teke korona wa tarima oka hagala o jaji ma Jou Madutu ino. ⁷I tiai yakunua ho hi pongono, o nyawa i wi hi bö barakati ganga i holoï wo poluluku de o nyawa wo hi bö barakati. ⁸O imam-imam ya to tarima ma regu ngimoi ganga o nyawa ka yo

honenge. Ma' i moteke o Buku i Tebi-tebini, o Melkisedek wo to tarima o ngongike ma regu ngimoi gënanga ganga o nyawa i tatapu wo wango. ⁹Yakunu ho temo, o Lewi – ai difa uku ya Lē ma regu ngimoi o Israel ma nyawa ino – yo fangu oli o hidoku gënanga ma do dagi de o Abraham, ma öraha o Abraham wo fangu o Melkisedek ika. ¹⁰Ngarokö o Lewi wo ma kilau owahi, ma' yakunu ho temo ünanga naga wö gogeroka o Abraham ai ete de ai tohora ai röehe ma goronaka, ma öraha o Melkisedek i ma mäke de o Abraham.

¹¹O imam-imam Lewi manga tutuda ma timi uku, agama Yahudi ma tita i hi döaka o Israel ma nyawa ika. Karana o imam-imam Lewi ma hira ino gënanga yakunua ya diai i tö totomo okia ko kiani ya mo manarama, ho ko kiani naga o imam ma homoa, ena gënanga hokä ma Imam Melkisedek, de' ko i goungua ma Imam Harun ai doomu ino oli! ¹²Aa, nako o imam-imam manga gogere i ngali, o agama Yahudi ma tita ma ko kiani i ngali oli. ¹³Ma dungutu nengoka dau ganga to ngone nanga Jou: Unanga o ahali ma homoa ino, de' ka o nyawa moi ö de komaiwahi ai ahalino yo manarama hokä o imam. ¹⁴O nyawa mata-mata i hi öriki to ngone nanga Jou ai ahali o Yehuda ma ahalino; de' o Musa komaiwa wa hëtongo o ahali gënanga ma öraha ünanga wo ade-ade mangale o imam-imam.

Wo ma tēngo o imam ma homoa hokä o Melkisedek

¹⁵O hali ho hi o ade-ade nēnanga i dadi i holoī oli i tararono, de ai böa wo ma tēngo ma imam ma homoa hokä o Melkisedek. ¹⁶Unanga i wi göraka wo dadi o imam, ko i goungua i ma hi holē de o nyawa manga datoro, duga-duga i ma hi holē de ai wo wango i ko kuaha de' koiwa ma bo baha. ¹⁷Hababu ma Jou ai Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya hetongo, “Ngonā ganga o imam ka hi ado-adonika, hokä ma Imam Melkisedek.” ¹⁸Ho', öraha nanga o datoro i hira-hira ya tingakoka, hababu i kuatoka ua de' i baraguna oka ua. ¹⁹O agama Yahudi ma tita okia naga moi ma yakunua ya diai i dadi i totomo. Ma hababu gënanga ngone öraha nanga i na hi döaka o nganono moi i holoī ya oa; de gënanga ngone hakunu ho ma hi tigi ma Jou Madutu ika.

²⁰Ino oli, mata-mata gënanga i hi do moteke de o koboto ma Jou Madutu ino. Ma öraha o imam-imam ma homoa yä göraka koiwa naga o koboto hoko gënanga. ²¹Ma' o Yesus i wi göraka

Wo ma tengo ma Imam wo mo Mula o Lewi ai hoanino. (7:11)

wo dadi o imam wa päke o koboto, ma öraha ma Jou Madutu wĩ temo unangika,

“Ma Jou wo kobotoka,

de’ unanga aha wa ngali ua ai da mäke,

‘Ngonanga o imam ka hi ado-adonika.’”

²²De nenangoli o Yesus wo ma hi tagongo mangale moi o jaji i holo ya oa.

²³Naga oli moi o hali: o imam-imam ma homoa gënanga naga manga ngöe, hababu önanga moi-moi yo honenge hi ädono önanga yakunua i hi gila-gila manga manarama. ²⁴Ma’ o Yesus wo wango ka hi ado-adonika, ho ai manarama hokä imam i ma

tagali ua ma homoa ika. ²⁵Mangale karana gënanga ka hi ado-adonika o Yesus wakunu wa hi halamati hagala o nyawa ya ino-ino ma Jou Madutu ika de ma do dagi ünanga, hababu ünanga wo wango ka hi ado-adonika la wo hi ädono hagala o nyawa manga go gahoko gënanga ma Jou Madutu ika.

²⁶Ho', o Yesus ganga ma Imam wo mo Mulia ngone hi pö paralu. Unanga wo tebini; unangoka ha mäke ua o howono ekola o baradoha okia naga. Unanga i wi hi tingaka de o nyawa yo bö baradoha, de' i wi hi döa hi ädono i holo i kurutile de hagala o dihang. ²⁷Unanga hokä o imam wo mo mulia ma homoa ua, o wange hi gëtongo ko kiani wo hi huba o hu huba karana hagala ai baradoha mahirete i hira, dahaö karana o umati manga baradoha. O Yesus wo hi huba o hu huba ka ma moi dika mangale ka hi ado-adonika, ma öraha ünanga wo hi huba ai diri mahirete hokä o hu huba. ²⁸O agama Yahudi ma tita yä göraka o nyawa yo tö totomua yo dadi o imam wo mo mulia. Ma' i paha de o tita gënanga, ma Jou Madutu wo diai o jaji de ma koboto ünanga wi göraka hokä o Imam wo mo Mulia, ai Ngohaka wo dä dadi oka Wo hi ho halamati i tö totomo mangale ka hi ado-adonika.

O Yesus nanga Imam wo mo Mulia

8 Nanga ade-ade mata-mata nënanga ma titi ena genangala: To ngone de ma ënanga o Imam wo mo Mulia hokä hoko gënanga, wo gogeruku wo pareta de ma Jou Madutu Duru wo Lamo-amoko o horogaka. ²Unanga wa göraka o manarama hokä o Imam wo mo Mulia o Ngï Duru i Tebi-tebinoka, ena gënanga ma Jou ai tau-tau ma dutu ma goronaka, ma Jou wo hi goko, ko o nyawa ua.

³Moi-moi o imam wo mo mulia yä göraka la i hi huba o hu huba ekola i hi huba ma Jou Madutu ika. Hoko genangoli nanga Imam wo mo Mulia; ünanga ko kiani de to una ai kia naga moi ani la wo hi huba. ⁴O demo ma ade ünanga naga o duniaka nënanga, ünanga aha wo dadi ua o imam, hababu naga i böto o imam wo hi huba-huba o hu huba ya gaho-gahoko o agama Yahudi ma tita oka. ⁵O manarama önanga ya do diai hokä o imam gënanga i moteke ma diai ganga duga-duga o dulada moi de okia naga o horogaka ma gurumini. Gënanga ma hira ma Jou Madutu wo hi ngahu oka o Musa ika, ma öraha o Musa wo mau

wo hi goko ma Jou ai Tau-tau. Ma Jou Madutu wī temo o Musa ika hoko nēnanga, “No ho hininga! Mata-mata gēnanga ko kiani ngona na diai i moteke i ni hi mato-matokoka ma pahitaka o lōku ma lōku oka.” ⁶Ma’ oraha nanga o Yesus wa māke o imam ma manarama i holoi i kurutika ma mulia de ya mo manarama o imam-imam gēnanga. Hababu o jaji ya do diai ma Jou Madutu de’ o nyawa ma hi goronaka, ganga o jaji i holoi ya oa karana i ma hi hōle de o jaji mangale o hali-o hali i holoi ya oa.

⁷O demo ma ade koiwa naga ma kuranga o jaji ma do di hiraka oka, done i paralu ua ya diai o jaji ma hinoto oka. ⁸Ma’ ma Jou Madutu wa māke oka ma howono ai umatoka, hi ädono ma Jou Madutu wo temo,

“Nio ho hininga, aha i böa ma öraha,
ngohi aha ta diai o jaji ma hungi de o Israel oka de’ de o
Yehuda oka.

⁹ Ko i goungua hokä o jaji ta do diai de manga ete de manga
tohora
ma öraha ngohi tä tuda önanga tä hi hupu o Mesir ma
berera ino.

Onanga yo setia ua o jaji ika ngohi ta do diai de de önanga;
ma hababu gēnanga ngohi tä haduli oka ua önanga.

¹⁰ Ma’ oraha nanga, nēnanga doka o jaji aha ngohi to do diai de
ahi umati o Israel oka
ma wange oka aha i bö böa-böa, ma Jou wato:
Ngohi aha tö gelenga ahi tita to önanga manga dibanga ma
goronaka,
de ta tulihhi to önanga manga hiningaka.

Ngohi aha to dadi to ona manga Jou Madutu,
de’ onanga aha yo dadi ahi umati.

¹¹ Onanga i paralu ua i ma ko dotoko i ma hi ko ko önanga,
ekola i hi ngahu manga ria dodotika,
‘Ni wi nako ma Jou.’

Hababu mata-mata önanga, yo eteke de yo pako,
aha i hi nako ngohi.

¹² Ngohi aha ta hi apongo to önanga manga howono,
de’ to hininga oka ua to önanga manga baradoha.”

¹³ De i hi hi hira moi o jaji ma hungi, ma Jou Madutu wa diai o
jaji ma do di hiraka gēnanga i dadi oka ma deka-dekanuku de’
ho ka biaha oka ua ya päke; de’ okia ma deka-dekanuku, aha i
taitoli i hihanga.

**Ha huba-huba o duniaka ma do dagi de' ha huba-huba
o horogaka ma do dagi**

9 O jaji ma do di hiraka to ënanga de ma pu puji ma datoro de to ëna ö de ma pu puji ma ngi o nyawa ya do diai. ²Gahumu moi o tau-tau i hi goko, ma hidoku ma himangoka i hi romanga o Ngï i Tebi-tebini. Genangoka naga o hilo ma to todenge de ma di diki, de' naga oli o meja de ma roti i hi huba-huba ma Jou Madutu ika. ³Ma goronaka, ena gënanga o guba ma hinotoka ma poretoko naga o ngi i hi romanga o Ngï Duru i Tebi-tebini. ⁴O ngi ma goronaka gënanga naga o hu huba ma ngi o gurasi la o dupa yo tuhuku, de' naga oli o Jaji ma Peti mata-mata ika i hi lape de o gurasi. O Peti gënanga ma goronaka ya mäke o bohoko gurasi ma doġa o manna, o Harun ai diki-diki i tö tori-tori oka, de' o bëlaka hinoto o helewo ma Īoku uku ya tulihhi o tita ngimoi ma Jou Madutu ino. ⁵O Peti ma Īoku oka gënanga naga o Malaekat hinoto, ena gënanga o do dadi de ma gö gahuhu oka i hi no nako genangoka dau ma Jou Madutu wo himangika. O do dadi hinoto gënanga ma gahuhu yo de refe ika o Peti ma dadamunu ma Īoku uku, ena gënanga o baradoha ma apongo ma ngi. Ma' mata-mata gënanga yakunua ho hi tararono ha têngo-têngo.

⁶Hoko gënanga mata-mata ya tatoro. O wange i hi gëto-gëtongo o imam-imam yo wohama ma hidoku ma himangino o tau-tau ma gorona ika gënanga la i hi dagi to ona manga manarama. ⁷Yö ngohama ma hidoku duru ma go gorona ika o tau-tau gënanga duga-duga ma imam wo mo mulia dika. Unanga wo diai gënanga duga-duga o taongo moi ma moi. Gënanga wo diai de wao o awunu la wo hi huba ma Jou Madutu ika karana ai diri mahirete de' karana hagala o baradoha ai umati ya do diai i ma näko-näko ua. ⁸De o datoro ya hö hëto-hëtongo, ma Jou Madutu ai Womaha i hi matoko de ma do diai, ma dëkana de ma gürutu o tau-tau ma hidoku ma himangoka gënanga ka i ma oko ino ohi, o ngëkomo yö ngohama o Ngï Duru i Tebi-tebini ma gorona ika i helenga owahi. ⁹Nënanga i hi nonako o öraha nanga; ma mangarati o hu huba-hu huba de' o hu huba-hu huba o aiwani i hi huba-huba ma Jou Madutu ika, yakunua i hi totomo manga hininga ma dobote o nyawa yo ao-ao manga hu huba. ¹⁰Hababu o agama ma do diai-ma do diai gënanga duga-duga i ma teke korona de o inomo, ha oke-okere, de' i

rupa-rupa o de debini ma do diai. Mata-mata ganga duga-duga o datoro ha mö mäke-mäke i laku hi ädono ma öraha ma Jou Madutu wa hungi.

¹¹Ma' o Kristus wo böaka hokä o Imam wo mo Mulia o hali ma oa-oa ino i bo bötoka naga. Ma Jou ai Tau-tau kiaka una wa göraka ai manarama hokä o Imam wo mo Mulia ganga o tau-tau i holoi i mulia de' i holoi i totomo. Gënanga o nyawa ua yo diai; ma mangarati ma ahali o dunia ino ua i hi dö dä dadi nënanga. ¹²O Kristus wo wohama o Ngï Duru i Tebi-tebini o tau-tau ma gorona ika gënanga duga-duga ka ma moi dika de ka hi ado-adonika. Oraha ganga ünanga wao ua o kabingi ma nauru ma awunu ekola o hapi ma ngohaka ma awunu la i hi huba; ünanga wo ao ai awunu mahirete, de' de gënanga ünanga wo na hi lapahi ngone mangale ka hi ado-adonika. ¹³O kabingi ma awunu de' o hapi ma nauru ma awunu inoli o hapi ma ngohaka i hi huba-huba ma kafo, ya päke la yä do hurero hagala o nyawa yo pese-pesekika i moteke o agama ma datoro hupaya önanga i dadi yo tebini. ¹⁴Aa, nako o awunu de' o kafo gënanga yakunu ya tebini hagala o nyawa gënanga manga peseke, okia hongoli o Kristus ai awunu! De ma do dadi o Womaha i ko kakali, o Kristus wo hi huba ai diri mahirete ma Jou Madutu ika, hokä o hu huba i tö totomo. Ai awunu ya tebini to ngone nanga hininga ma dobote de o agama ma do diai ma fo faidä ua, hupaya ngone hakunu hi leleani ma Jou Madutu wo wango-wango.

¹⁵Ma hababu gënanga o Kristus wo dadi o Do dohanga mangale moi o jaji ma hungi, hupaya o nyawa wä aho-ahokoka ma Jou Madutu yakunu ya tarima o barakati i ko kakali wo hi jä jaji oka ma Jou Madutu. Mata-mata gënanga yakunu i dadi karena naga i böto yo honengoka, ena gënanga o Kristus; de' ai honenge gënanga wa hi lapahi o nyawa de hagala manga howono önanga ya do diai ma öraha o jaji ma do di hiraka ka i laku ohi.

¹⁶Nako naga o puhaka ma hurata, ko kiani naga oli ma nyonyata i gongu o nyawa yo do diai o hurata gënanga yo honengoka. ¹⁷Hababu o puhaka ma hurata i laku ua ma dëkana de ma gurutu o nyawa wa do diai ka wo wango ohi. O hurata gënanga i laku duga-duga o nyawa gënanga wo honengoka. ¹⁸Karena gënanga o jaji ma do di hiraka gënanga ma ko kiani i hi gongu de o awunu. ¹⁹Ma do di hiraka o Musa wa hi ädono o pareta mata-mata ma Jou Madutu ai tita o Israel ma nyawa ika. Gënanga i böto o Musa wa lë o hapi ma ngohaka ma awunu

Ma Imam wo mo Mulia o Ngï Duru i Tebi-tebinoka. (9:25)

de' o kabingi ma nauru ma awunu daha wo hi ka ganu ino de o akere, i paha yo do hurero o Tita-tita ma Buku ika ma Jou Madutu ino de' mata-mata o Israel ma nyawa ika de ya päke o hisop ma hoka de' o duba ma gö gö duru ma dö doka-dokara. ²⁰Ma go giriaka wo diai gënanga o Musa wo temo, “Nënanga doka o awunu i hi gö gou-goungu o jaji ma Jou Madutu ino ko kiani ngini ni hi ngounu.” ²¹I paha de ma ðo dagi ka i ma tero, o Musa wo do hurero o awunu genangoli ma Jou ai Tau-tau ika de' mata-mata o pu puji ma pakakahika. ²²I tia i moteke o agama Yahudi ma tita, ngadeke hagala moi-moi i hi tebini de o awunu; de' o baradoha yakunu i apongo duga-duga nako naga o awunu i kopoa.

O Kristus ai hu huba ya ehe o baradoha

²³De ma do dagi hoko gënanga dika o bara-baranga i hi no nonako hagala o hali o horogaka, ko kiani i hi tebini: Ma' mangale o hali-o hali o horogaka gënanga mahirete i paralu o hu huba i holo i ya oa. ²⁴Hababu o Kristus wo wohamua o Ngï i Tebi-tebini o nyawa ya do diai, duga-duga i hi nonako o Ngï i Tebi-tebini ma dutu. O Kristus wo wohama o horoga ika wo ma têngo; dokengoka öraha nanga ünanga wï himanga ma Jou Madutu mangale to ngone nanga paralu. ²⁵O Yahudi oka manga imam wo mo mulia o taongo i hi gëto-gëtongo wo wohama o Ngï Duru i Tebi-tebinika ma Jou ai Tau ma goronaka de wo ao o aiwani o dutu moi ma awunu. Ma' o Kristus wo wohamua mangale wo hi huba ai diri wö go gi lio. ²⁶Hababu nako hoko gënanga, gënanga ma mangarati ünanga wö go gi lioka wa

tagongo o huha de o hangihara ka de ma dero o dunia nänanga i hi dadi. Ma' ma nyonyata, öraha nanga o öraha ma bo bahaka nänanga, ünanga wo böaka ma moi dika la wa ehe o baradoha de wo hi huba ai diri mahirete. ²⁷Ma Jou Madutu wo hi tatapu oka o nyawa ka ma moi dika yo honenge de' i paha de gänanga ma Jou Madutu wa hi dero o adili. ²⁸Hoko genangoli o Kristus ka ma moi dika wo honenge wi hi huba hokä o hu huba la ya ehe o nyawa manga ngöe manga baradoha. Unanga aha wo böa oli ma hinotoka, ko i gougua mangale wo hi tiai o baradoha ma hali, ma' mangale wa hi halamatı hagala o nyawa yo do damä ai böa.

10 O agama Yahudi ma tita duga-duga i hi döaka o dulada i ho ha nänere mangale o hali-o hali ma oa aha i bö böa-böa, de' ko i gougua o hali-o hali gänanga o dulada ma diai. I dadi ua o tita gänanga yakunu ya hi totomo o nyawa ya ino i wi huba-huba ma Jou Madutu de yo ao o hu huba ngarokö o taongo hi gätongo i gila-gila i hi huba o hu huba-o hu huba i ma ko ke tero. ²O demo ma ade hagala o nyawa i wi hö huba-huba ma Jou Madutu duru i tiai manga baradoha i tebinoka, to önanga manga ma mäo yo baradoha aha kowali oka, de' o hu huba aha i hi huba oka ua. ³Ma' ma nyonyata o hu huba-hu huba i hi hö huba-huba o taongo i hi getongo gänanga duru ya ko korona ka i hi döaka o ho hininga mangale to önanga manga baradoha, ⁴hababu i tiai o hapi ma awunu de' o kabingi ma nauru ma awunu yakunua ya ehe o baradoha.

⁵Ma hababu gänanga ma öraha o Kristus wo wohama o dunia ino, ünanga wo temo ma Jou Madutu ika,

“Ngonā no mau ua o hu huba de' o ngongike i hi huba-huba; i idulu ya ino ngona na sadiaka o röehe mangale ngohi.

⁶ Ngonā ani hininga ya däenua mangale o hu huba i haro-harongo

ekola o hu huba mangale o baradoha ma apongo.

⁷ De ino ngohi to temo, ‘Ngohi nänanga, ya Jou Madutu!

Ngohi to böa la ta diai ani mau, hokä i hi tulihoka mangale ahi diri o Buku i Tebi-tebini ma goronaka.’”

⁸Ma do di hiraka o Kristus wo temo, “Ngonā nö mau ua o hu huba de' o ngongike i hi huba-huba; ngona nö mau ua mangale o hu huba o aiwani i haro-harongo hokä o ngongike i hi huba-huba de' o hu huba mangale o baradoha ma apongo.” O Kristus wo temo hoko gänanga, ngarokö hagala o hu huba gänanga i

hi huba i moteke o agama Yahudi ma tita. ⁹Gënanga de i böto o Kristus wo temo, “Ngohi nënanga, ya Jou Madutu! Ngohi to böa la ta diai ani mau.” Ho’ ma Jou Madutu wa ehe hagala o hu huba i hö hira-hira gënanga, de’ wo hi tururu de o Kristus ai hu huba. ¹⁰O Yesus Kristus wa diai oka okia ma Jou Madutu wö mau-mau de’ wo hi huba oka ai diri hokä o hu huba. De o ngongike i hi huba-huba gënanga, i diai duga-duga ka ma moi dika de ka hi ado-adonika, ngone mata-mata i tebini nanga baradoha.

¹¹Moi-moi o Yahudi oka manga imam i hi dagi manga manarama hokä o imam o wange i hi gëto-gëtongo de’ wö go gi lio ünanga wo hi huba o hu huba-hu huba i ma ko ke tero. Ma’ o hu huba-hu huba gënanga duruë yakunua ya ehe o baradoha. ¹²I idulu ya ino, o Kristus wo hi döaka o hu huba duga-duga o hu huba moi dika, mangale o baradoha ma apongo, de’ o hu huba gënanga i dadi i laku ka hi ado-adonika. De i böto wo hi huba o hu huba gënanga, o Kristus wo gogeruku ma Jou Madutu ai nirakoka de’ wo pareta de de una. ¹³De’ oraha nanga o Kristus wo tamä hi ädono ma Jou Madutu wa diai ai haturü-haturü i ma hi döaka unangika. ¹⁴Ho’ de o hu huba moi, o Kristus wa hi totomo hagala o nyawa manga baradoha i tebi-tebinoka.

¹⁵Ya korona o hali gënanga ma Jou Madutu ai Womaha i hi döakoli ma hakihi ngone ino. Ma Jou Madutu ai Womaha i temo,

¹⁶ “ ‘Nënanga doka ma jaji aha ta diai de de önanga ma wange aha i bö böa-böa,’ ma Jou wato,

‘Ngohi aha ta kelenga hagala ahi tita to önanga manga hininga ma goronaka,
de’ ta tulihi to önanga manga hininga ma goronaka.’ ”

¹⁷Ma Jou Madutu ö wo temo, “Ngohi aha ta wöhanga hagala manga baradoha de’ hagala to önanga manga dorou.” ¹⁸Ho’, hagala o baradoha de’ hagala o dorou gënanga i apongoka, ho i paralu oka ua i hi huba o hu huba mangale o baradoha ma apongo.

Nia ino ngone ho ma hi tigi ika ma Jou Madutu ika

¹⁹Aa, Roria dodoto, mangale ma Jou Yesus ai honenge gënanga ngone öraha nanga ho barani hö ngohama o Ngï Duru i Tebi-tebini. ²⁰O Yesus wa helengaka o ngëkomo moi ma hungi

mangale ngone, ena gënanga o ngëkomo i na hi döa-döaka o wo wango. O ngëkomo gënanga ha tilakuru o guba, ena gënanga o Yesus ai röehe mahirete. ²¹De' ngone öraha nanga de nanga imam wo mo mulia wo ma têngo, wo ma hi tago-tagongo ma bo baluhu ma Jou Madutu ai tau oka. ²²Hababu gënanga, nia ino ngone ho ma hi tigika ma Jou Madutu ika de nanga hininga ma debi-debini de' nanga ngongaku i bitu-bitumu; de nanga hininga i hi tebinoka de o ma mào i hö howo-howono de' de o röehe i hi tebi-tebinoka de o akere ma dö dodono. ²³Ko kiani ngone ho ma hi jojö ha bitu-bitumu o ngo nganonika ngone ho mo ma ngaku oka, hababu ma Jou Madutu yakunu hi ngaku de' unanga aha wo hi ganapu ai jaji. ²⁴De' ko kiani ngone ho ma teke tailako, hupaya ngone yakunu ho ma hi ko döaka o hi ti tila la hä dora nanga dodiawo de' ho diai hagala o hali ma oa-oa. ²⁵Ko kiani ngone i tatapu ho ma toomu ho ma ko ko moteke, de' uhali ho alipä hokä o nyawa ma homoa. Ngone i goungu ko kiani i holoï ho setia ho ma hi ku kuata, hababu ngone ho hi öriki i tedekanoka ua ma Jou aha wo böa.

²⁶Hababu nako o abari ma diai ma Jou Madutu ino i hi adonoka ngone ino, ma' ngone ka gila-gila dika ho hangaja o baradoha ho diai, done koiwaka naga o hu huba la ya ehe to ngone nanga baradoha. ²⁷I ma tö têngo-têngo nanga naga mangale ngone ena genangala hö himanga ma Jou Madutu ai adili de ai dohata ma uku de' aha ya tuhuku ya mata-mata hagala o nyawa i wi lawa-lawani ünanga! ²⁸O nyawa i hi ngoungounua o tita o Musa wo hi döa-döaka, yä hukumu yä ho honenge ma apongo koiwa, nako de o hakihi ya hinoto ekola ya ruange, ünanga i nyata i goungu wa howono. ²⁹Hoko kia i holoï ma dubuho ma hukumanga yä go gelenga o nyawa uku i wi dö doko-doko ma Jou Madutu ai Ngohaka. O nyawa gënanga ya pulono okia ua ya däene ma Jou Madutu ai jaji ma awunu, ena gënanga o Kristus ai honenge ya tö tebi-tebini manga baradoha. Unanga wo hi kauku o Womaha i hi dö döa-döaka o hayanga de o dora. ³⁰Ngone ho hi öriki o naguna ge ünanga wo tö temo-temo, "Ngohi aha ta balahi! Ngohi aha tä hukumu!" de' yo tö temo-temo, "Ma Jou aha wa hi hakimi ai umati." ³¹Hoko kia duru ma borohono nako ho tifa ma Jou Madutu Wo Wango-wango ai giamika!

³²Nio ho hininga sarakia ngini naga Roria dodoto ma öraha i pö paha-paha. Oraha gënanga, i paha de ma Jou Madutu ai

letongo i ni dararano, ngini ka nia ngöe nia tagongo o huha de o hangihara; ma' ngini i tatapu ni kudoti nia ka i gongu.
³³Naga ma moi ani i ni hi kauku de' i ni hi dapara i torou o kawaha manga himangoka. Naga oli ma moi ani ngini nia tagongo o huha de o hangihara de de önanga ya hi dapara hoko gënanga, ³⁴de' ngini ö nia mäo ma huha de o nyawa yä bö bui-bui. De' ma öraha mata-mata nia kia honanga ti ngini ya ora, ngini nia tarima gënanga de nia hininga i so sanangi, hababu ngini nia nako ka naga ohi nia kia naga moi i holoï ya oa, aha i tongohono ka hi ado-adonika. ³⁵Mangale karana gënanga, uha nia ngo nganono i toaka, hababu nako ngini i tatapu ni ngaku, done naga nia hewa i holoï i lamoko o hidoku gënanga! ³⁶Ngini i paralu ni sabari, hupaya ngini yakunu nia diai ma Jou Madutu ai mau de' de hoko gënanga nia tarima okia i ni hi jö jä jaji oka. ³⁷Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi,

“Duga-duga ma hutu ohi dika,

done ünanga wo bö böa-böa gënanga, aha i taiti wo böa;
 ünanga aha wa tuda-tuda oka ua ai böa.

³⁸ De' ahi umati yo to tiai aha yo ngaku de' yo wango;
 ma' nako naga to önanga manga hi goronaka i ma dohuku,
 done ngohi to sanangi ua onangika.”

³⁹Ngone nënanga ko i gongua o umati ho dohu-dohuku de ho hï hihanga. I idulu ya ino, ngone ganga o umati ho ngaku-ngaku ma Jou Madutu ika de' i na hi ho halamati.

O ngongaku

11 De nanga ngongaku ma mangarati ho hi gongu ha gou-gongu mangale o hali-o hali hö ngano-nganono, ma mangarati ho hi öriki de ma diai mangale o hali-o hali ha mäke-mäke ua. ²Karana de manga ngongaku, ho hagala o nyawa kahuruonino ma Jou Madutu ai hininga ya däene.

³Karana de nanga ngongaku, ho ngone ho mangarati o alami nënanga i dadi mangale ma Jou Madutu ai demo; ho', okia yakunu ha mäke, i dadi de okia yakunua i mäke.

⁴Karana de ai ngongaku, ho o Habel wo hi huba ma Jou Madutu ika i holoï ya oa de to Kain ai hu huba. Karana ai ngongaku gënanga, o Habel ma Jou Madutu wï tarima hokä o nyawa ma oa, hababu i nyataka ma Jou Madutu wa tarima ai huba. O Habel wo honengoka, ma' karana ai ngongaku gënanga, ho ünanga ka wo temo-temo ohi hi ädono öraha nanga.

⁵Karana de ai ngongaku, ho o Henokh wo honengua, duga-duga i wi göraka de' i wi ao ma Jou Madutu ika. Ka o nyawa moi ö de yakunua i wi mäke ünanga, hababu ünanga ma Jou Madutu wi gorakoka. O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi i hira de o Henokh i wi göraka, ünanga ma Jou Madutu ai hininga wa däene. ⁶De o ngongaku ua, ka o nyawa moi ö de yakunua ma Jou Madutu ai hininga ya däene. Hababu o nyawa yo bö böa-böa ma Jou Madutu ika ko kiani yo ngaku ma Jou Madutu naga, de' ma Jou Madutu wo hi döaka ma balahi o nyawa i wi lingi-lingirika.

⁷Karana de ai ngongaku, ho o Nuh ma Jou Madutu wi hi ngahu mangale o hali-o hali aha i dö dä dadi ma duru ino, kiaka ünanga wa mö mäke-mäke ua. O Nuh wi hi ngounu ma Jou Madutu hi ädono ünanga wo diai o kapa o gahumu moi i nyata ma duru ino i wi hi halamati ai diri ka ma moi de ai tau ma doġa. De hoko gënanga o dunia ya hukumu, ho de o Nuh mahirete karana ai ngongaku ma Jou Madutu wo hi nyata hokä o nyawa ma oa moi.

⁸Karana de ai ngongaku, ho o Abraham wi hi ngounu ma Jou Madutu ma öraha ma Jou Madutu wi ahoko de' wi huloko woiki o berera ika ma Jou Madutu wi hi jä jaji unangika. Done o Abraham wo ma göraka de wo hi orikua okia ika aha woiki. ⁹De ai ngongaku o Abraham wö gogere ma berera ma Jou Madutu wi hi jä jaji oka unangika gënanga hokä o nyawa ma homoa ino. O Abraham wo gogere genangoka o tau-tau ma goronaka. Hoko genangoli o Ishak de' o Yakub, i ma ke tero ya tarima o jaji ma Jou Madutu ino. ¹⁰Hababu o Abraham ma go giria wo do damä o kota ma Jou Madutu wo hi dö dailako de wo hi gö goko-goko de ma pondasi i kö kua-kuata.

¹¹Karana de ai ngongaku, o Abraham yakunu wa mäke o difa uku o ngo Sarah ino, ngarokö o Abraham duru i wi pereki oka, de' o ngo Sarah mahirete mo fätua. O Abraham wo hi gounu ma Jou Madutu aha wo hi ganapu ai jaji. ¹²Ngarokö öraha ganga o Abraham hokä o nyawa ai röche i honengoka, ma' unanga wa mäke o difa uku ka manga ngöe, manga ngöe hakunua ha ëtongo, - manga ngöe hokä o murumu o dihangoka de' o dowongi o höhana ma datekino.

¹³Mata-mata o nyawa ge önanga i tatapu de manga ngongaku hi ädono yo honenge. Onanga ya tarima ua o hali-o hali ma Jou Madutu wa hi jö jä jaji oka, ma' duga-duga ka ma gurutoka

de ya mäke de' yö dähongo. De' de gënanga önanga i ma hi nyata önanga duga-duga o nyawa ma homoa ino de o dagi-dagi ino o duniaka nënanga. ¹⁴O nyawa i ma hëtongo hoko gënanga i hi dumutu de ma diai önanga ma go giria ya lingiri o berera aha i dä dadi to ona manga berera ma dutu. ¹⁵Ko i goungua o berera kiaka önanga ya ma^la-ma^laka gënanga önanga ya tiba-tibanga. Hababu nako hoko gënanga, done önanga ya mäke oka o ngëkomo ma ngöe la i ma ki lioroli o berera ika gënanga. ¹⁶Ma' ma nyonyata, önanga yö igo de yö nganono moi o berera i holoi ya oa, ena gënanga o berera o horoga oka. Ma hababu gënanga ma Jou Madutu i wi ma^lekua nako önanga i wi hetongo ünanga to önanga manga Jou Madutu, hababu ma Jou Madutu wa sadiaka o kota o gahumu moi mangale ona.

¹⁷Karana de ai ngongaku oli, ho o Abraham wi hi huba o Ishak hokä o hu huba ma öraha ünanga ma Jou Madutu wï uji. O Abraham ika dika ma Jou Madutu wo hi döaka ai jaji, ma' o Abraham wo mödeke wo hi döaka ai ngohaka wo ma têngo-têngo oka gënanga. ¹⁸Ma Jou Madutu wï temo oka o Abraham ika, "De ma ngëkomo o Ishak nënanga ngona aha na mäke o difa uku to ni hi jö jä jaji oka ngona ika." ¹⁹O Abraham wo hi öriki i goungu ma Jou Madutu wakunu wi hi wango okali o Ishak o honenge ma hi goronaka - ho', yakunu ha hetongo o Abraham wï tarima okali o Ishak o honengino.

²⁰Karana de ai ngongaku ho o Ishak wa hi jaji hagala o barakati o Yakub de' o Esau ika mangale öraha manga hima-himangika.

²¹Karana de ai ngongaku, ho i hira de o Yakub wo honenge, ünanga wa hi döaka ai barakati o Yusuf ai ngoha-ngohakika - de wo ma hi ake ai diki-diki ma häekika de' wï huba ma Jou Madutu.

²²Karana de ai ngongaku, ho o Yusuf - ma öraha i tigi-tigi o dunia wa ma^la - wo temo-temo mangale o Israel oka o Mesir de yo hupu, de' wa ma^la o behehongo mangale okia ko kiani yo diai ai mayeti ika.

²³Karana de manga ngongaku, ho o Musa ai dimono i wi iunu o mede hange ma dëkana wo ma kilau i paha ika. Onanga i wi mäke ünanga o ngohaka moi ka i hailoa, de' onanga yo hawanua ya lawani ma koano ai pareta.

²⁴Karana de ai ngongaku, ho o Musa de wo lamokoka, woluku i wi hëtongo ma koano Mesir ngoi ora ami ngohaka.

²⁵De o wo wango i bö baradoha ma sanangi wa jame ka jai-jaino dika, ünanga i holoi wö igo wa tagongo o huha de o hangihara i ma ko ki niki de ma Jou Madutu ai umati. ²⁶De wa mäke hagala o Mesir ma berera ma arata, o Musa wa m̄ao i holoi i kurutile ma ragane o hidoku wa mäke o hi kauku karana ma Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wo hi jö jä jaji gënanga, hababu o Musa wö nganono o hewa o wange ma duru ino.

²⁷Karana de ai ngongaku, ho o Musa wa m̄ala o Mesir de ko wa m̄ao ua ma koano ai dohatika. O Musa wo tagi ai himangika wö dumutu to una ai dungutu hokä ünanga wi mäke oka ma Jou Madutu hi mö mäke-mäke ua gënanga. ²⁸Karana de ai ngongaku ho o Musa wa diai o Paskah de' wa hi pareta hupaya i hi ehe ika o awunu o Israel oka manga tau ma ngoranika hupaya o Honenge ma Malaekat uha wä toma to önanga manga ngohan-gohaka o riaka.

²⁹Karana de manga ngongaku ho o Israel ma nyawa yakunu ya tobongo o Ngöto ma Doka-dokara, önanga i mä dagi hokä o tonaka ma dü dudungu ma loku ika, ho de o Mesir ma nyawa o gahi gënanga yä lahiri, ma öraha önanga i hi taili ya tobongoli.

³⁰Karana de manga ngongaku o Israel ma nyawa yakunu ya ruba o Yerikho ma kota ma be beno o mehele i paha ino önanga yö giloliti o wange tumidino ma dekana. ³¹Karana de ami ngongaku dika, ho o ngo Rahab, o ngoheka ami röehe ma huku-hukunu gënanga, i mi hi do toma ua de o nyawa i wi lawa-lawani ma Jou Madutu; hababu münanga ka ma hi do diai mä tarima o Israel ma nyawa yo tö tailako.

³²Aa, ngohi ka takunu dika to hi gila-gila to temo-temo, ma ahi öraha ya wedonua. Hababu ngohi tä hëtongowahi na o Gideon, o Barak, o Simson, o Yefta, o Daud, o Samuel, de' o nabi-nabi. ³³Karana de manga ngongaku, önanga ya ho hihangoka o ko koano manga po pareta. Onanga yo diai oka okia naga ma diai, hi ädono ya tarima okia naga ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka. Onanga ya tamunu hagala o singa ma uru, ³⁴ya ho honenge o uku i ho hiru-hiru ma dökara, ya hi rehene de o oworo ma doto. Onanga yo bole, ma' yo dadi yo kuata; önanga yo nauru o kudoti ma goronaka hi ädono ya ho hihanga o hoana de o berera ma homoa ino manga tentara.

³⁵Karana de manga ngongaku, ho o ngo ngoheka yakunu ya mäke okali manga nyawa yo hone-honengoka.

Naga oli yö modeke yä hangihara hi ädono yo honenge, de'

yoluku ya hi bebasi, karana yo mau ya hi wango oli mangale moi o wo wango i holoi ya oa. ³⁶Naga yä hohedu, yä gohara yä liko de o rante, de' ya hi ngohama o bui ma gorona ika. ³⁷Onanga yä kaweli de o helewo hi ädono yo honenge, naga yä tobiki de o garagaji, de' yä toma de o oworo. Onanga yo nö niarara de manga pakeanga o duba ma kai ekola o kabingi ma kai; önanga yo mihikini, yä aniaya de' yä hangihara. ³⁸O dunia nänanga to önanga manga ngi ma dutu ua. Onanga yo nö niarara o tonaka i kö kakahaka de' o do doporonika, inoli yo gögere hagala o aruku ma goronaka de' o tonaka i pida-pidaha ma goronaka.

³⁹Hoko kia ma amoko o utumu ya mäke o nyawa mata-mata gänanga karana to önanga manga ngongaku! Ma' onanga ya tarima ua okia naga ma Jou Madutu wo hi jä jaji, ⁴⁰hababu ma Jou Madutu de ai datoro i holoi ya oa mangale ngone. Ai datoro ena genangala duga-duga ka ma moi de de ngone, önanga aha i dadi yo totomo.

Ma Jou Madutu to ngone nanga Ama

12 Aa, ya korona ngone mahirete, i nä kilolitino ngone naga duru ka manga ngöe o hakihi! Hababu gänanga, nia ino ngone ha umo mata-mata i na hi to tubuho ngone de' o baradoha ka hoko genangika i ma hi to ta taulu ngone oka. De' nia ino ngone ha ka i goungu ha niki o rorebe naga to ngone nanga himangoka. ²Ko kiani to ngone nanga lo lega ma dumutu o Yesus ika, hababu ünanga dika wa mo momiki to ngone nanga ngongaku de' wa paliara ma do di hirakahi hi ädono ma bo baha. O Yesus wo tongohono wa tagongo o huha de o hangihara o salib ma gotaka! Unanga wo haduli ua wo honenge o salib ma gotaka gänanga ganga o hali moi i wi hi maleke. Unanga duga-duga wo hininga mangale o mörene kiaka ünanga aha wa mao ma duru ino. Oraha nanga ünanga wo gogeruku o kuruhi i mo mulia ma Jou Madutu ai nirakoka de' wo pareta de de ünanga.

³Abe ika nia pikiri sarakia o Yesus ai hangihara wä himanga o nyawa yo bö baradoha i wi lawani hoko gänanga ma mo giria! Hababu gänanga uha oli nia hininga i eteke de' nia nganono i töaka. ⁴Hababu nia kudoti ma goronaka nia lawani o baradoha, ngini komaiwahi ni kudoti hi ädono nia awunu i kopoa. ⁵De' uha oli nia wohanga ma Jou Madutu ai nasihati nänanga i ni hi döaka ngini ika hokä ai ngoha-ngohaka:

“Ahi ngohaka, no hininga no hi do diai ma Jou ai do dötoko,

de' uha oli ani hininga i ëteke nako ünanga wo ni ngamo.

⁶ Hababu ma Jou wä dötoko moi-moi o nyawa wä dora-dora, de' unanga wä gohara moi-moi o nyawa wo mo ma ngaku hokä ai ngoha-ngohaka."

⁷Ko kiani ngini nia tarima o go gohara ma Jou Madutu ino hokä o do dötoko moi o ama ino. Hababu boteka o ngohaka wo ma têngo ai ama ko wï hukumua? ⁸Nako ngini i nï hukumua hokä mata-mata ai ngohaka ma homoa nënanga ma mangarati ngini ai ngohaka ma dutu ua, ma' o ngohaka ma dutu ua. ⁹Ngone de nanga ama o duniaka. Unanga wo nä dötoko ngone, de' ngone hï horomati. Aa, okia hongoli to ngone nanga Ama rohani ika o horogaka, marai ko kiani ngone yö mo holoi ho ma ponu unangika hupaya ngone ho wango. ¹⁰To ngone nanga dimono o duniaka i nä dötoko ngone duga-duga ma öraha ma do dipoko, i möteke okia önanga ya mäo ya oa. Ma' ma Jou Madutu wo nä dötoko ngone mangale to ngone nanga oa mahirete, hupaya ngone yakunu i dadi ho tebini ho ma ko ko möteke de de ünanga. ¹¹I tiai ma öraha ngone i nä dötoko, o hukumanga gënanga nanga hininga ya sanangi ua, duga-duga ka ya huha dika. Ma' duru ino de gënanga, ngone i nä dötö-dötokoka, o hukumanga gënanga i dadi o hababu ngone ho wango i möteke ma Jou Madutu ai mau, de' ma hasili o lolä ma ma mäo ngone ino.

O hi dumutu de' o ho hininga

¹²Hababu gënanga, na kuata ani giama ya bö bole-bole de' ani buku i hä hahara gënanga! ¹³Salalu no mä dagi o ngëkomo i rata-rata ika, hupaya ani Jou i suga-suga gënanga i kelebongua, ma' ka i dogo i tögumu.

¹⁴No hi dailako la no wango ni ma hi teke do diai de o nyawa mata-mata. No hi dailako oli la no wango i tebini, ma bo boloi mangale ma Jou. Hababu ka moi ö de i wi mäke ua ma Jou nako ünanga wo wango ua hokä hoko gënanga. ¹⁵Nio göana uha hi ädono naga wo ma têngo ani wo hupu de ma Jou Madutu ai hininga ma oa, hupaya uha naga ti ngini nia hi dogoronaka i ma dadi hokä ha dato-datomo de ma rasongoka hi ädono i hi puda o huha de' ya bodito o nyawa manga ngöe de manga rasongo. ¹⁶Nio göana hupaya uha naga yo wango i safarune ekola yö lega ika ua o rohani ma hali, hokä o Esau wa do diai. Unanga wa hukunu ai haku hokä o ngohaka o riaka, duga-duga mangale o

inomo o udo-udomo moi. ¹⁷Ngini ni hi öriki de i paha ika o Esau wö nahihu wa mäke o barakati gënanga ai ama ino, ma' unanga i wi tila. Hababu ngarokö de ai gari ünanga wo lingiri o ngëkomo la wa tiai oli ai howono, ma o ngëkomo mangale gënanga koiwaka.

¹⁸Roria dodoto nia ino ua nio himanga okia naga moi hokä o Israel ma nyawa yö himanga ma hira ino. Onanga yö himanga okia naga moi yakunu ha palānga, ena gënanga o Sinai ma Loku de ma uku i toka-tokara; önanga yö himanga o hu hutu, i kuranga i tararono, de' o rato; ¹⁹önanga yö himanga o trompet ma ilingi, de o ilingi ma ilingi duru ko ha kua-kuatile. Ma öraha o Israel ma nyawa yo ihene o ilingi gënanga, önanga duruë yo gahoko hupaya o ilingi gënanga bötohi yä temo-temo onangika. ²⁰Hababu önanga ya tänua yo ihene o pareta o ilingi i hi ado-adono gënanga. Karana o ilingi gënanga i temo, "Mata-mata ya tö tigi-tigi o İoku nënanga, haduli ua gënanga o aiwani ekola o nagona dika, ko kiani yä kaweli de o helewo hi ädono yo honenge." ²¹Okia ya mö mäke-mäke o Israel ma nyawa gënanga hoko gënanga ma giria hi ädono o Musa wo temo, "Ngohi to hawana de' to hahara!"

²²I idulu ya ino, ngini ni böaka o Sion ma Doporono de' ma Jou Madutu ai kota i wango-wango ino, ena gënanga o Yerusalem o horogaka de to ëna ma malaekat de ma ribu-ribuhu. ²³Ngini nia nikoka moi o ga mäke i rame-rame – ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka yo rö ria-riaka manga ga mäke, manga roma-romanga ya tuli-tulihoka o horoga ma goronaka. Ngini ni böa ni wï himanga ma Jou Madutu, o nyawa de o umati mata-mata manga Hakimi. Ngini nio himanga o nyawa ma oa manga womaha ya hi dadi oka yo totomo. ²⁴Ngini ni böa ni wï himanga o Yesus, o Do dohanga mangale o jaji ma hungi gënanga; ngini nio himanga o awunu yo dö do hurero i ma hi tago-tagongo hagala o hali i ho holoï ya oa, de o Habel ai awunu i ma hi tago-tagongo.

²⁵Hababu gënanga ni ma hi do diai uha hi ädono ngini ni oluku ni wi hi gihene ünanga wo tö temo-temo gënanga. Onanga yolu-oluku i wi hi gihene ünanga wo bö böa-böa o dunia ino de' wo hi ado-adono o abari ma Jou Madutu ino, yakunua manga diri i hi oara. Okia oli ngone nënanga ho hi gihe-gihene ünanga wo temo-temo o horoga ino! Nako ngone holuku hi hi gihene, kiaka la yakunu ngone ho otana! ²⁶O öraha gënanga ai ilingi

ya burakiti o dunia. Ma' oraha nanga ünanga wo jaji, "Ma moi ohi, ngohi aha ta burakiti ka o dunia ua dika ma' de o dihangö." ²⁷Ma demo "ma moi ohi" i hi matoko o dunia mata-mata ika wo hi dä dadi oka aha i giwi de' i hi rehene, hupaya ya māla-māla ika duga-duga i yaku-akunua i giwi.

²⁸Hababu gënanga, ko kiani ngone ho temo tarima kasi ma Jou Madutu ika, karana ngone ha tarima unangino o koano ma po pareta moi i yaku-akunua i giwi. Ko kiani ngone ho tarima kasi de' ho puji-puji ma Jou Madutu ika de ma horomati de' ma modongo, i moteke ma do dagi una mahirete wö igo-igo. ²⁹Hababu to ngone nanga Jou Madutu hokä o uku i hi tö tuhu-tuhuku hi ädono yö uku.

Sarakia ho hi sanangi ma Jou Madutu ai hininga

13 Ko kiani ngini i tatapu ni mä ko dora moi de moi hokä o roria dodoto o Harani oka ma nyawa. ²Uha ni dodato nia tarima nia tau oka o nyawa niä näko-näko owahi. Hababu de ni diai hoko gënanga, ma moi i böto o nyawa, ya näko-näko ua, yä tarima oka o malaekat manga tau oka. ³Nia hininga hagala o nyawa o bui ma goronaka, hokä ngini ö naga de de önanga o bui ma goronaka. De' hagala o nyawa ya hi dapara i sabarangika, ko kiani ngini ni ma hininga onangika hokä ngini ö i ni hi dapara hoko gënanga.

⁴O nyawa mata-mata ko kiani i hi matoko manga jako de ma horomati o go gīlakika, ma hababu gënanga o hekata de o rokata kiani yo setia moi de moi. O nyawa manga wo wango i sö safarune de' o nyawa yo howo-howono aha ma Jou Madutu wa hi dero o adili.

⁵Uha ani wo wango ya kuaha yö nahihu o tiwika, ma' ko kiani ngini nia mäo ya oaka de okia ngini oka naga de ma ënanga. Hababu ma Jou Madutu wo temo oka, "Ngohi aha to ni hi gumala ua ekola aha to ni māla ika ngona." ⁶Hababu gënanga ngone ho barani ho temo,

"Ma Jou ganga ahi Ro riwo,
ngohi to hawanua.

Okia yakunu o nyawa yo diai ngohi ino?"

⁷Uha oli niä wöhanga i ni tö tuda-tuda ika i hi ngö ngahu-ngahu ma Jou Madutu ai behehongo ngini ika. Nia tailako sarakia önanga yo wango de' sarakia önanga yo hönenge, de' ni mä duru to ona manga ngongaku. ⁸O Yesus Kristus i tatapu i

ma tero, ya oa i hira ino, öraha nanga, de' hi ädono ka hi adonika. ⁹Uha oli ni hi gumala hagala o rupa o do dötoko i hëra-hërange done ngini nia nonu ua o ngëkomo ma diai. Nanga hininga ko kiani i hi kuata de ma Jou Madutu ai hininga ma oa, gënanga doka ya oa-oa; uha mangale o inomo ma datoro. Hagala o nyawa ma hira i hi ngou-ngounu hagala o datoro gënanga ko ya mäke ua ma faidä.

¹⁰To ngone naga de nanga hu huba ma ngi o gahumu moi la ho hi huba o hu huba ma Jou Madutu ika. De' o imam-imam yo lö leleani ma Jou ai Tau-tau ma gorona oka, manga haku koiwa ya olomo o hu huba naga o hu huba ma ngi ma löku oka. ¹¹O aiwani ma awunu i hi huba-huba hokä o hu huba mangale o baradoha ma apongo, ma imam wo mo mulia waö o Ngï Duru i Tebi-tebinika, ma' o aiwani ma hönenge mahirete gënanga ya tuhuku o tau-tau ma poretoke. ¹²Ma hababu gënanga doka o Yesus ö wo hönenge o kota ma ngorana ma poretoke la wa tebini ai umati manga baradoha de to una ai awunu mahirete. ¹³Karana gënanga, nia ino ngone hoiki unangika o tau-tau ma poretika de' ngone de de una ka ma moi i na hi kauku. ¹⁴Hababu o duniaka koiwa naga o ngi ho gogere i kakali mangale ngone; ngone ha lingiri o ngi ho gogere aha i bö böa-böa. ¹⁵Hababu gënanga, ho ma hi do moteke o Yesus, ko kiani ngone hi hi go giriri ma Jou Madutu; gënanga ma rupa to ngone nanga hu huba sukur unangika, kiaka ngone de nanga demo-demo nanga uru iha mangale ho hi mulia ai romanga. ¹⁶Uha nia wöhanga ni diai o oa de' ni mä ko ki riwo, hababu nënanga doka o hu huba-hu huba ma Jou Madutu ai hininga ya dæ-dæene.

¹⁷Nia moteke nia tutuda-tutuda manga pareta, de' ni ma ponu onangika. Hababu önanga salalu i hi dailako nia jiwa, de' onanga ko kiani i ma hi tagongo yo haluhu ma Jou Madutu ika. Nako ngini nia hi ngounu onangika, önanga yakunu yo manarama de manga hininga i sanangi; nako kowali, done önanga aha yo manarama de manga hininga ma huha, de' genanga koiwa ma utumu ngini ika.

¹⁸Ka hoko genangika ni mä niata mangale ngomi. Ngomi mi hi goungu de mia hininga ma dobote i dö dodono, hababu hagala o hali ma goronaka ngomi salalu mi mau mia diai okia naga i to tiai. ¹⁹Ma bo boloi ngohi to gahoko de ma giria,

hupaya ngini ni hĩ hubayanga ngohi hupaya ma Jou Madutu de ma da taiti wo hi ao ngohi to ma idulu ngini ika.

O hubayanga ma bo baha

²⁰Ma Jou Madutu wi hi wango oka o Yesus to ngone nanga Jou, o hönenge ma hi goronaka. Karana ai hönenge gënanga ünanga öraha nanga wo dadi o Go göana wo mo Mulia mangale ngone, ena gënanga ai duba-duba. Ai honengö gënanga i hi goungu o jaji i ko kakali de de ngone ma Jou Madutu wa dö do diai. ²¹Tanu ma Jou Madutu o lolä ma titi gënanga wö dogo okia naga i kura-kuranga ngini oka de hagala ma oa-oa ngini ni pö paralu la nia diai ai mau. Tanu hi do moteke de o Yesus Kristus, ma Jou Madutu wo manarama ngone oka, okia wö igo-igo. Ko kiani o Kristus i wi hi giriri ka hi ado-adonika! Amin.

O hurata ma bo baha

²²Ngohi to gahoko hupaya ngini nia tailako ni hi do diai hagala ahi nasihati nënanga de nia sabari, hababu ahi hurata nënanga hoko kia ua ma gurutu. ²³Ko kiani ngini ni hi öriki to ngone nanga ria dodoto o Timotius wo hupu oka o bui ino. Nako ünanga wa inoka ahi ngi ino nënanga, ngohi aha ti ao ma öraha ngohi ti ni ädono ngini.

²⁴Ni hi ngahu mia tabea mata-mata nia tutuda ika, de' mata-mata ma Jou Madutu ai umatika. Nia tarima oli manga tabea nanga roria dodotoka o Italia ma bereraka.

²⁵Tanu ma Jou Madutu wi ni hi barakati ngini ria dodoto mata-mata.

O HURATA O YAKOBUS OKA

MA NGONGOTAKA

O Yakobus ino ai hurata ma dumutu “ma Jou Madutu ai umatika mata-mata yo do gilianga o dunia i ngodumu”. De wa päke i rupa-rupa o demo ma hi totero, o Yakobus wo hi döaka ai hurata ma goronaka nënanga muruono naga o hi dumutu de o do daaëre i gapanga de i sanangi mangale o Harani oka ma nyawa, i ma korona o Harani oka ma kalakuanga de’ ma manarama. O Harani oka ino ma lo lega i rupa-rupa ma titi ünanga wa hohe hokä wo hi totero o kaya de’ o mihikini, o bo baja, o kalakuanga ma oa-oa, yo toba tae, o ngongaku de’ o manarama, o uru ma demo-demo, o barija, o ributu, o hininga ma gurutile de’ o hininga ma dipoko uku, ya hi howono o nyawa ma homoa, o demo ma goungua, o sabari, de’ o niata.

O hurata nënanga i hi duku o Harani oka ma agama i hi dagi ma goronaka, o ngongaku kiani i ma niki de ma manarama.

Ma doĵa

Ma do di hira 1:1

O ngongaku de’ o barija 1:2-8

O mihikini de’ o kaya 1:9-11

O co coba de’ o bo baja 1:12-18

Ho ihene de’ ha diai 1:19-27

O hitiari la uha ho iri-iriki o nyawa 2:1-13

O ngongaku de’ ma manarama 2:14-26

*O Harani oka ma nyawa de’ manga uru ma
demo-demo 3:1-18*

O Harani oka ma nyawa de’ o dunia 4:1-5:6

I rupa-rupa o hi dumutu 5:7-20

1 Roria dodoto ma Jou Madutu ai umati mata-mata yo do gilianga o dunia i ngodumu! Ahi tabea ngohi oka, o Yakobus, ma Jou Madutu ai gilaongo de' ma Jou Yesus Kristus ai gilaongo.

O ngongaku de' o barija

²Roria dodoto! Nako ngini nia ohana o co coba i rupa-rupa, kiani ngini nia mǎo ni utumu. ³Hababu ngini ni hi öriki, nako ngini ni tatapu ni ngaku ma Jou ika ma öraha nia ohana o co coba, ma hasili ena gënanga: ngini i dadi ni tongohono. ⁴Nio göana la nia hininga ma dongohono gënanga gila-gila i hero hi ädono ngini i gou-goungu ni dadi ni totomo de' ni kurangua o hali okia ö ma goronaka. ⁵Nako naga o nyawa i ma tēngo nia hi dogoronaka i kuranga yo barija, kiani önanga i mä gahoko ma Jou Madutu ika, ma Jou Madutu aha wa hi döaka o barija onangika; hababu o nyawa moi-moika, ma Jou Madutu wa hi döaka de ai hininga ma mura de' ai ma mǎo o dora de ai hayanga. ⁶Ma' o nyawa yo go gaho-gahoko, kiani yo ngaku; ünanga yakunua wo bibanga. Hababu o nyawa yo bo bi bibanga ganga ma tero-tero o lulu o ngötoka o hidaloko ya wuwu ya ka ika ya ka ino. ⁷⁻⁸O nyawa hoko gënanga manga dibanga i tatäpua; ünanga wakunua wa lē okia naga ma putuhu hagala moi-moi wa do diai ma goronaka. Karana gënanga, ngaro uha ö ünanga wo nganono mangale okia naga wa mäke ma Jou ino.

O mihikini de o kaya

⁹O Harani oka ma nyawa ni mo mihikini ko kiani nia mǎo ni mörene, nako ma Jou Madutu wi ni hi kurutiē. ¹⁰De o Harani oka ma nyawa ni ko kaya-kaya, ko kiani ö ni mǎo ni mörene, nako ma Jou Madutu wi ni hi tipoko uku. Hababu o nyawa yo ko kaya-kaya aha yo hihanga hokä o momo ma huri i rero. ¹¹Ma öraha o wange i böa de yo di hiwara duru ko ha hauku, done o momo gënanga aha i dadi i maai hi ädono i rero ma huri, de ma karamatö ma i hihanga. Hoko genangoli de o nyawa yo kö kaya-kaya; ünanga aha wo wedere ma öraha ünanga wo hi dagi ma go giria ai hi dailako.

O co coba de' o bo baja

¹²Yo utumu o nyawa yo to tongohono ma öraha ünanga wa ohana o co coba. Hababu ünanga wo hasiloka wa täna o co

coba ma goronaka gënanga, ünanga aha wa tarima ai hewa, ena gënanga o wo wango ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka o nyawa i wi ho hininga ika ma Jou Madutu. ¹³Nako o nyawa moi-moi ya däene o bo baja mangale o co coba ma rupa hoko gënanga, uha ünanga wo temo, “O bo baja nënanga ma Jou Madutu oka de ya ino,” hababu ma Jou Madutu wa baja ua de o dorou, de’ ka o nyawa moi ö dika ma wa baja ua. ¹⁴Ma’ o nyawa ya däene o bo baja nako ünanga i wi tauru de’ ya dehoru ai nahihu mahirete i to torou. ¹⁵I paha, nako o nahihu ma dorou gënanga ya moteke, i ma kilau o baradoha; de’ nako o baradoha i ohakoka, ma baha ena gënanga o honenge.

¹⁶Uha ngini i ni tipu, Roria dodoto ti ni ho hininga! ¹⁷O ngongike moi-moi ma oa-oa de’ o parasengi i to totomo i böa o horoga uku, ma Jou Madutu oka wo hi guti wo hi dö dä dadi o dararono o dihangoka. Unanga ma Jou Madutu wo ngali-ngali ua, de’ okia dika o hu hutu yakunua i diai o hababu. ¹⁸De ai mau mahirete ünanga wo na hi dadi ngone ai ngoha-ngohaka i ma niki ai demo i to tiaï. Unanga wo diai gënanga la’ ngone ha mäke o ngi duru ma Ioku oka mata-mata o do dadi wo hi dö dä dadi ma hi dogoronaka.

Ho ihene de’ ha diai

¹⁹Nënanga nio hininga ni hi do diai, Roria dodoto ti ni ho hininga! O nyawa moi-moi kiani i taiti mangale yo ihene, ma’ i taitua mangale yo temo de’ i taitua yo ngamo. ²⁰O nyawa yo ngamo yakunua ya diai ma oa-oa, ya sanangi ma Jou Madutu ai hininga. ²¹Hababu gënanga, nia umo moi-moi o biaha i pese-peseke de i to torou. Nia tarima de nia hininga ma boluluku o demo ma Jou Madutu wo dato-datomo nia hininga ma goronaka, hababu o demo gënanga to ënanga ma kuata i ni hi halamati ngini.

²²Kiani ngini nia diai okia ma Jou Madutu wo temoka, uha duga-duga ka ni ihene dika, hi ädono de hoko gënanga nia tipu nia diri mahirete. ²³O nyawa yo ihene ma Jou Madutu ai demo, ma’ ya diai ua, ganga hokä o nyawa ma go giria i ma lega manga biono de ma diai o kahinä ma himangoka. ²⁴Onanga i ma tailako i hi do diai i böto, onangö yoiki de’ gila-gila ya wohanga sarakia manga biono ma rupa gënanga. ²⁵Ma Jou Madutu ai tita i totomo de’ to ënanga de ma kuatoka mangale hi lapahi o nyawa. De’ o nyawa ya tailako de yo hininga i hi do diai

de' ya diai o tita-o tita gënanga, de' ka yo ihenua dika daha ya wohangoka, o nyawa gënanga ma Jou Madutu aha wa hi barakati o hali moi-moi ma goronaka ya do diai.

²⁶Nako naga wo ma têngo wo ma mào ai diri o nyawa moi wo hi ngounu o agama, ma' unanga wo goanua ai äkiri, ünanga wa tipu ai diri mahirete; de ai puji koiwa ma baraguna. ²⁷O do moteke ma dutu i dö dodono o agamaka, i ma moteke ma Jou Madutu nanga Ama ai lo legaka ena gënanga: ya riwo o ngohangohaka o gohihi ma dutu de o bobao-bobao yo hö hangihara de' yo göana manga diri mahirete la' uha o dunia nënanga ya kilianga.

O do daaere o da mäke i to torou ika

2 Roria dodoto! Hokä o nyawa yo ngaku-ngaku ma Jou Yesus Kristus ika, o Jou Wo Mo Mo Mulia, uha ngini ni iri-iriki o nyawa, ni hi hababu de o hali-o hali nia pulono ma poretino. ²Hababu nako naga o kaya ma nyawa moi wo ma hi noa oko o ali-ali gurasi de' ai pakeanga ma ro rahai wo böa ani doomu ika, daha wo boali o mihikini ma nyawa moi, wo ma hi noa uku ai pakeanga ma kä kakihi, ³ma ngini i holoi ni wi horomati o nyawa wo ma pakeanga ma ro rahai gënanga. Ngini ni temo unangika, "De ma horomati Tuanga no gogere o kuruhi nënanga duru ma ro rahai uku." Ma' o mihikini ma nyawa ika ngini ni temo, "No ma oko ino dokengoka," ekola "No gogeruku nenangoka dau o meheloka." ⁴De ni diai hoko gënanga, ngini ni diai ni iri-iriki nia dodiawo o nyawa manga hi dogoronaka, de' nia pulono o nyawa ni hi holē de nia dibanga i to torou.

⁵Nio hininga Roria dodoto ti ni ho hininga! O mihikini ma nyawa o duniaka nënanga, ma Jou Madutu wa iriki mangale yo dadi o nyawa yo kaya-kaya o ngongaku ma goronaka. O nyawa gënanga aha yo dadi o ge getongo ma Jou Madutu ai umati, hokä ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka o nyawa i wi ho ho hininga ika. ⁶Ma' ngini i holoi oli nia hi kauku o mihikini ma nyawa, ena hioko o kaya ma nyawa i ni tuku ngini de' i ni tauru ngini o hakimika! ⁷Onanga i hi kauku nia romanga i ho horomati nia to tarima ma Jou Madutu ino.

⁸Ngini nia manarama ma diai, nako ngini nia diai o pareta ma tita i mo mäke-mäke o Buku i to Tebi-tebini ma goronaka nënanga, "Nia hininga nia dodiawo hokä ngini nio hininga nia

diri mahirete.” ⁹Ma’ nako ngini ni iri-iriki o nyawa de ni hi hōle o hali-o hali ma poretino, ngini ni diai o baradoha, de’ ma Jou Madutu ai tita i hi matoko ngini ganga o tita nia to tilakuru. ¹⁰O nyawa ya tilakuru ma Jou Madutu ai tita ngaroka moi, ma mangarati ya tilakuru ka ma moi uku. ¹¹Hababu i temo, “Uha ni howono,” enangö i temo, “Uha ni toma.” Ho’, nako ngini ni howonua ma’ ni toma, ma ngini ö ganga o tita nia to tilakuru. ¹²Ni temo de’ ni manarama hokä o nyawa aha ya tailako i ma moteke ma Jou Madutu ai tita ya hi lo lapahi oka o nyawa. ¹³Hababu ma Jou Madutu aha wo hi matokua ai dora de ai hayanga o nyawa ya näko-näko ika ua o dora de o hayanga. Ma’ o dora de o hayanga i holoi i kuata ngaro de o hukumanga!

O ngongaku de’ o manarama

¹⁴Roria dodoto! Okia ma baraguna o nyawa yo temo, “Ngohi o nyawa to ngaku-ngaku”, nako ünanga wo hi matokua de ai manarama? Yakunu o ngongaku ma rupa gënanga i wi hi halamati? ¹⁵Ho hi ade o ria dodoto wo ma têngo ekola mo ma têngo yo paralu o pakeanga, de’ to önanga manga inomo ya wedonua mangale o wange ma hi getongo. ¹⁶Okia ma baraguna ngini ni wi temo unangika, “Halamati no ma hi noa ani pakeanga hatoli ma hau-hauku de’ halamati nōlomo!” – nako ngini ni hi döakua unangika okia wa paralu mangale wo wango? ¹⁷Hoko genangoli de o ngongaku, nako i hi matokua de ma manarama, o ngongaku gënanga koiwa ma baraguna.

¹⁸Marai naga yo temo, “Naga o nyawa i ma hi ake manga ngongaku ika de’ nagali i ma hi ake manga manarama ika.” Ngohi to haluhu, “Ni hi matoko ngohino sarakia o nyawa yakunu manga ngongaku de koiwa ma manarama, de’ ngohi aha to hi dumutu de ma manarama, ngohi de ahi ngongaku oka.” ¹⁹Ngini ni ngaku ma Jou Madutu duga-duga wo ma têngo, ko i goungua? Aa, o womaha ma dorou ö i ngaku de’ onanga yo hawana yo haharoka! ²⁰Ngini ka ni bodoholi! Bote i paralu ho hi matoko de ma diai ngini ika o ngongaku to ënanga koiwa ma baraguna nako koiwa ma manarama? ²¹Nia mäke dika o Abraham nanga ete de nanga tohora. Ma Jou Madutu wi tarima ünanga ka ya oa-oa, karana ai manarama, ena gënanga ma öraha ünanga wi hi huba ai ngohaka, o Ishak, ma Jou Madutu ika o hu huba ma ngi ma ma loku oka. ²²Nenangoka i nyata o ngongaku kiani i hi matoko de ma manarama, hupaya i dadi i

totomo. ²³Gënanga i ma däene de o Buku i Tebi-tebini ma ayat oka nënanga, “O Abraham wi ngaku ma Jou Madutu ika, de’ karana ai ngongaku gënanga, ma Jou Madutu wi hi döaka hokä o nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau.” Hababu gënanga o Abraham i wi hetongo, “Ma Jou Madutu ai Hobata”. ²⁴Oraha nënanga i tararono o nyawa ma Jou Madutu wa tarima ya oa gënanga, karana okia o nyawa gënanga ya diai de ko i goungua duga-duga karana de manga ngongakua dika.

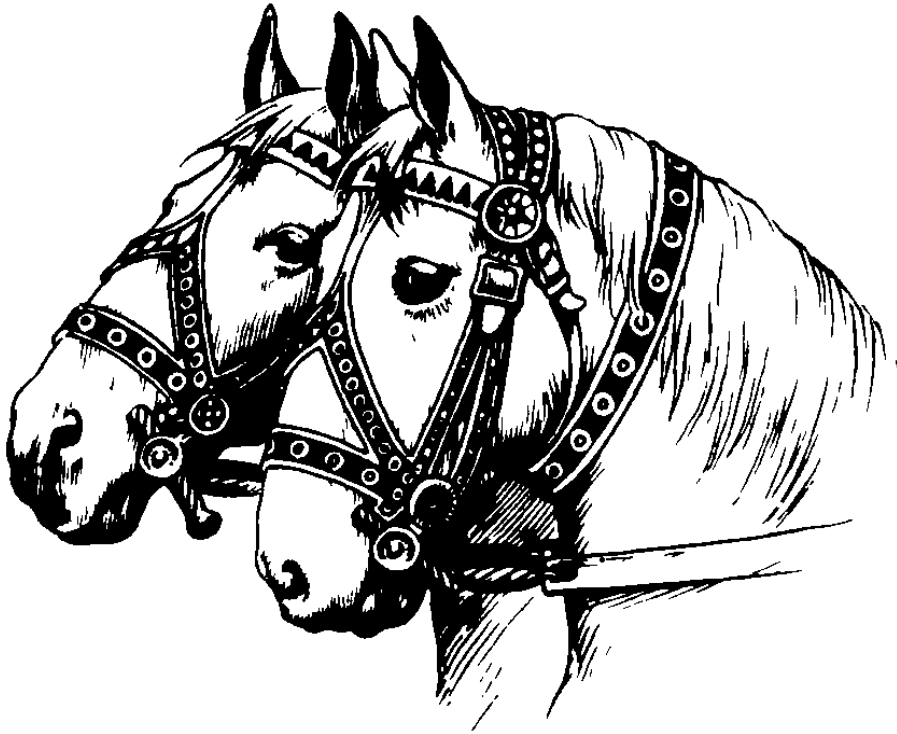
²⁵Nia mäke dika o ngo Rahab oka, o ngoheka o hu hutu ma ni niki gënanga. Ma Jou Madutu wo mi tarima münanga ya oa, karana ami manarama, ena gënanga ma öraha münanga ma tarima ami tau ma goronaka o Israel oka manga nyawa yo to tailako de’ ma riwo önanga ma hi oara manga diri ma hi nonu o ngëkomo ma homoa.

²⁶Aa, hokä sarakia o röehe koiwa ma womaha ganga o röehe ma honenge, hoko genangö o ngongaku koiwa ma manarama ganga o ngongaku ma honenge.

O nyawa ma äkiri

3 Roria dodoto! Uha nia hi dogorona ino ni ma wöe-wöe ni mau ni dadi ni guru. Ngini ni hi öriki ngone ho dadi o guru aha i na adili de i holo i kiria ngaro de o nyawa ma homoa. ²Mata-mata ngone ma moi-ma moi ho diai o howono. Ma’ o nyawa komaiwahi yo diai o howono de manga demo-demo, önanga o nyawa yo tö totomo yakunu ya kuaha manga diri i ngodumu. ³Nako ngone ho hi päke o kuda ma dudumungu ma uru oka la’ enanga ya moteke to ngone nanga mau, ngone hakunu ha leboto o kuda ma röehe mata-mata gënanga. ⁴Ha Ië o hokä o kapa ma nonako. Ngaroka o kapa moi ganga hoko gënanga ma amoko de’ i hi haili o hidaŀoko i kua-kuata, ma ënanga ya leboto de ma ririmi duru ko ha me ngeteke, i ma moteke wo hi do duru-duru ai mau. ⁵Hoko genangö de to ngone nanga äkiri; ngaroka to ngone nanga äkiri gënanga ma me ngeteke, ma’ enanga yakunu i ma hile ma diri, mangale o hali-o hali ma ago-agomo.

Ha tibanga, o hongana hoko kia ma amoko yakunu ya tuhuku de o uku duru ma i teteke! ⁶O äkiri ka i ma däene de o uku. To ngone nanga röehoka, ënanga ma rupa o dorou ma titi, i hi gerewoto o dorou to ngone nanga diri ika i ngodumu. De o uku ma ahali o naraka ino, ënanga ya tuhukoka to ngone

O aro-aro o kuda ma uru ino. (3:3)

nanga ngango i ngodumu. ⁷Hagala rupa o aiwani i ho hatera, o totaleo, o aiwani i ma tahe-tahe de' o nawoko yakunu ya dana, de' ya dana ö i böto mangale o nyawa. ⁸Ma' o nyawa ma äkiri ka i ma tēngo ma yakunua ya dana. O äkiri gēnanga i torou de' hakunua ha kuaha; i omanga de o rasongo ya hi hone-honenge. ⁹Ngone ha päke mangale ho hi demo tarima kasi ma Jou ika de' to ngone nanga Ama, ma' mangale ha hi lai ö nanga dodiawo o nyawa, ma Jou Madutu wa hi da dadi oka i moteke ai rupa de ai dulada. ¹⁰De o uru genanginoli i hupu o demo-demo tarima kasi de' o demo-demo o lolai ö. Ko kiani uha hoko gēnanga! ¹¹Boteka naga o jobubu ma akere ma ake-akere de' ma akere ma mali-mali ma titi ka i ma däene? ¹²Ahi roria dodoto, o ara ma utu yakunua i hi hohoko o zaitun ma hohoko, de' o angguru ma utu yakunua i hi hohoko o ara ma hohoko. O jobubu-o jobubu ma gahi-gahi yakunua ö i hi hupu o akere ma ake-akere.

O barija i böa-böa dakuku

¹³Nako nia hi dogoronaka naga o nyawa yo so sawaro de' yo bo barija, kiani ünanga wo hi dumutu de ai ngango ma oa-oa de' wo diai o hali-o hali ma oa-oa, i ma niki o hininga ma

boluluku de' o sawaro. ¹⁴Ma' nako ngini ni ma ka ngakua, ni ma teke hininga hiri, de' ni hi akunu ka nia diri mahirete, nia sawaro gënanga uha ni hi lamoko, karana de gënanga ngini nia taka idulu o abari ma diai ma Jou Madutu ino. ¹⁵O barija ma rupa hoko gënanga o horoga ino ua ma ahali. Enanga ma ahali o dunia ino, o nyawa ma nahihu ino de' o hetangino! ¹⁶Kiaka naga ma ka ngakua de' o biaha i hi akunu manga diri mahirete, genangoka ö ha mäke o ruae de' hagala i rupa o manarama ma dorou. ¹⁷Ma' o nyawa to önanga manga barija ma ahali dakuku, duru ma do di hiraka ünanga wo dodono, i paha wo igo i ma ka dame, ai demo-demo i rahai, de' wo to moteke. Unanga i wi omanga o dora de o hayanga, de' i hi hasili o manarama-manarama ma oa-oa. Unanga wo iri-irikua de' wo ma do diai ua. ¹⁸I gongu o oa-oa ganga o dame ma gihihi, ma hasili yo datomo o nyawa yo igo-igo o dame!

Ma teke dodiwawo de o dunia

4 Kia ino ma ahali hagala o ga ngamo de' o ributu nia hi dogoronaka? Ko i gongua gënanga ma ahali nia nahihunahihu ino hoko genangika dika i kudoti nia diri ma goronaka mangale nia mäke o dunia ma sanangi! ²Ngini nio nahihu, ma' nia mäke ua, ho ngini ni mau ni toma! Ngini ni ma kua-kuata, ma' ni adonika ua okia ngini nia lingi-lingiri, ma ngini ni ma teke ributu de' ni ma ka ngamo. Ngini okia-kia ua nia mäke, hababu ngini ni gahokua ma Jou Madutu ika. ³De' ngaroka ngini ö ni gahokoka, ma ngini nia mäke ua, hababu nia go gahoko ma dumutu i howono; okia ngini ni gahoko ganga mangale nia diri mahirete ma sanangi. ⁴Ngini ganga o nyawa yo so setia ua! Ngini ma ni hi öriki nako ngini nia ma teke dodiwawo de o dunia, ngini ni dadi ma Jou Madutu ai haturu? Ho ona gona honanga yo mau yo dadi i ma teke dodiwawo o dunia nënanga, ünanga wo hi dadi ai diri ma Jou Madutu ai haturu. ⁵Uha ni ato bote o Buku i Tebi-tebini koiwa ma hohole i temo, "Ma Jou Madutu wo hi ngi nanga diri ma goronaka o womaha ma nahihu ko ha giria." ⁶Ngaroka hoko gënanga, ma Jou Madutu wo na hi döaka ai dora duru i lo amo-amoko ngone ino, i holoi i kuata ngaro de to ngone nanga womaha ma nahihu gënanga. Hababu gënanga, o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ö i tulihi, "Ma Jou Madutu wa lawani o nyawa manga hininga i ko

kurutīle, ma' i ki lioro ya ino ünanga wa hininga o nyawa manga hininga i po poluluku."

⁷Hababu gënanga, ni ma hi lapahi ma Jou Madutu ika de' nia lawani o Ibilihi, done o Ibilihi aha i oara ngini oka. ⁸Ni wi tigika ma Jou Madutu, de' ma Jou Madutu ö aha wi ni tigika ngini. Nia tebini nia giama, ngini ni bo baradoha! De' nia dodono nia hininga ngini, nia hininga i ho hago-hago! ⁹Ko kiani ngini nia gou-goungu ni ma toduba de' ni ari i ma niki ni do dora; kiani nia giete i dadi nia gorehe de' nia mörene i dadi nia hininga ma huhu! ¹⁰Kiani ngini ni ma hi tipoko uku nia diri ma Jou ai himangoka, done ma Jou aha ngini wi ni hi kurutīle.

O ho hininga la' uha ya hohedu onyawa

¹¹Roria dodoto, uha ni ma teke hohedu ekola ni ma hi ko howono. O nyawa ya hohedu ekola ya hi howono manga ria dodoto i ma hi ko ka Harani oka, ünanga wa hohedu de' wo hi howono ma Jou Madutu ai tita. De' nako ngini ni hi howono ma Jou Madutu ai tita, gënanga ma mangarati ngini nia motekua o tita-o tita gënanga, ma' ni dadi ma hakimi. ¹²Ena hioko duga-duga wo ma tēngo ai haku wo hi döaka o tita o nyawa ika, de wa tailako o nyawa. Unanga ma Jou Madutu wo kuaha, wo hi halamati de' wo hi binaha. Ho', o nagona ngini, hi ädono ngini ni mau nia hi howono nia dodiwawo o nyawa?

O ho hininga la' uha yo temo-temo ma diai ua

¹³Roria dodoto ni temo, "O wange nēnanga ekola i yarehe ngomi aha mi ma goraka o berera moika de' mi gogere dokengoka o taongo moi ma dekana mangale mi ma hukunu de' mi ma lingiri o tiwi," – ni ihene ahi hitiari nēnanga. ¹⁴I yarehe okia aha i dadi de nia wo wango, ngini ö mahirete ma ni hi orikua! Ngini duga-duga hokä uku ma nofo jai-jai dika ha mäke, i paha i hihanga. ¹⁵Ko kiani ngini ni temo hoko nēnanga, "Nako ma Jou wo igo, ngomi aha mi wango de mia diai nēnanga ekola gënanga." ¹⁶Ma' oraha nēnanga ngini nia hininga i kurutīle de' ni temo ma diai ua. O demo ma diai ua mata-mata hoko gënanga i howono.

¹⁷Hababu gënanga, o nyawa i hi öriki okia ma oa-oa kiani ya diai, ma' ya diai ua, o nyawa gënanga yo baradoha.

O ho hininga o kaya ma nyawa ika

5 O Roria dodoto, o kaya ma nyawa! Ni hi gihe-gihene to ngohi ahi hitiari. Kiani ngini ni ari de' ni do dora karana ngini aha nia tagongo o hangihara! ²Nia kaya i melaka. Nia pakeanga ya o^lomoko o buteteke. ³Nia gurasi de' nia haäka ya tamunoka o pariama; ma pariama aha i dadi hakihi i ni lawani ngini de' aha ya o^lomo nia röehe ya mata hokä o uku. Ngini nia toporonoka o arata ma öraha yo do dagika o wange ma bo baha. ⁴Ngini ni fangua manga hewa, o nyawa yo mo manarama nia dumule oka. Oraha nänanga ni ihene to önanga manga liwolu! O nyawa ya to toomu nia dumule ma hasili, yo pöa-pöaka yo gahoko o ro riwo de' to önanga manga boaka yadonoka ma Jou Madutu ai ngaukilē, ma Jou wo ko Kuaha. ⁵Ngini ni wango mata-mata de ma önanga, de' nia mäoka ma sanangi o duniaka nänanga. Ngini ma tero-tero ma go giria nia diri ni hi burere mangale ma wange o aiwani yo toaka. ⁶Ngini nia hukumu de' nia toma o nyawa ya howo-howonua, de' onanga i ni lawanua ngini.

O sabari de' o niata

⁷Hababu gänanga, Roria dodoto ni sabari hi ädono ma Jou wo böa. Nio lega wo ma tēngo wo to tumule sarakia ai sabari wo damä hi ädono ai tonaka i hi döaka ma hasili ma bo baraguna unangika. De ai sabari ünanga wo damä o awana ma öraha i tiha de' o awana ma öraha i huri. ⁸Kiani ngini ö ni sabari de' nia hininga i lamoko, hababu ma Jou ai wange wo böa i tigi oka.

⁹Uha ni taiana de' ni ma hi ko howono, la' ngini ma Jou Madutu wi ni hukumua. Nio hininga! Ma hakimi wo tigi oka, sadia mangale wo böa. ¹⁰Roria dodoto, nio hininga o nabi-nabi yo temoka de ma Jou ai romanga. Onanga yo sabari de' yo tongohono ya tagongo o hangihara. Ho', nia lē önanga hokä ma dulada. ¹¹Onanga ya hetongo yo utumu hababu önanga yo tongohono. Ngini ni ihenoka mangale o Ayub ai sabari, de' ngini ni hi öriki sarakia ma bo bahaka ma Jou wi hi barakati ünanga. Hababu ma Jou duru wo to to dora de' ai hininga ya oa.

¹²Duru ma loku oka, ena gänanga: Uha ni koboto, ya oa de o dihanga, ya oa de o dunia, ekola de okia dika. Ni temo dika "I goungu" nako nia dungutu i goungu, de' "Kowali" nako nia

dungutu kowali; la' ma Jou Madutu ai hukumanga uha i ni do otaka ngini uku.

¹³Nako naga nia hi dogoronaka ma go giria yo huha, kiani ünanga wo ma niata. Nako naga yo more-morene, kiani ünanga wo nyanyi wi puji ma Jou Madutu. ¹⁴Nako naga yo panyake, kiani ünanga wa ahoko o jemaat ma tutuda-tutuda. De' o tutuda-tutuda gënanga kiani ya niata o nyawa yo po panyake gënanga de' ya hi nauhu o minya de ma Jou ai romanga. ¹⁵Nako to önanga manga niata hi ädono de ya gou-goungu ma Jou aha wa hi togumu o nyawa yo po panyake gënanga, de' wa hi apongo manga baradoha ya do do diai. ¹⁶Hababu gënanga, kiani ngini ni ma teke ma ngaku nia howono de' ni ma ki niata, la' ngini i ni hi togumu. O nyawa manga niata i ma moteke ma Jou Madutu ai mau, to ënanga ma kuaha i lamoko. ¹⁷O Elia ho ma hi ko ka nyawa hokä ngone. Unanga wo ma niata de ma gou-goungu la' o awana uha i uti, o awanö i uti ua .o taongo hange de ma hononga ma dekana. ¹⁸I paha ünanga wo ma niatoli, daha o dihanga i hi guti o awana hi ädono o tonaka i hi döakoli ma hasili.

¹⁹Ahi roria dodoto! Nako nia hi dogoronaka naga a mo moi o nyawa ya nïkoka ua oli ma Jou Madutu ino ai do dötoko, daha wo ma têngo ma homoa wi diai o nyawa gënanga wo ma iduli ma Jou Madutu ika, ²⁰nio hininga o ayat nënanga: O nyawa ya diai o nyawa yo bo baradoha i ma idulu manga ngëkomo i howo-howonino, o nyawa gënanga wa hi halamatoka o nyawa yo bo baradoha manga jiwa gënanga o honengino de' i dadi hababu o baradoha ma ngöe i hi apongo.

To ngomi mia horomati,
o Yakobus

O HURATA O PETRUS OKA

MA DO DI HIRAKA

MA NGONGOTAKA

O Petrus ai hurata ma do di hiraka nänanga ma dumutu o Harani oka ma nyawa ika naga i ma hi ko ka barihika o Asia ma Iti mata-mata ika o koremie uku i dadu oka. Onanga ya hetongo “ma Jou Madutu ai umati wo ma ngiri-ngirikoka”. Ma dungutu ma gi lamoko o hurata nänanga ena gänanga la i hi kuata manga ngongaku ya bo basa-basa o hurata nänanga, naga ma go giriaka ya hi do do doko uku de’ ya aniaya karana yo ngaku o Kristus ika. O Petrus wa hi döaka o ho hininga ya bo basa-basa o hurata nänanga mangale o Abari ma Oa mangale o Yesus Kristus ma rupa wa tagongo to önanga manga ngo nganono. Hababu o Yesus Kristus wo honengoka, de’ wo wango oli de’ wo jaji aha wo böa oli. De ma titi gänanga önanga ko kiani yo modeke de’ yo tongohono ya tagongo o huhu de o hangihara, inoli i ma mao to önanga manga huhu de manga hangihara ma rupa o ujian moi mudukua i gou-goungu önanga yo ngaku o Kristus ika. Inoli önanga ko kiani i hi goungu önanga aha ma Jou wa balahi ma orahoka o Yesus Kristus wo böa oli.

I ma dogo wa hi kuata manga ngongaku ya bo basa-basa naga ma go giria o hukaranga ma goronaka gänanga, o Petrus wo gahoko hupaya önanga yo wango hokä o Kristus i wi nö ni niki.

Ma dolā

Ma do di hira 1:1-2

*O nasihati hupaya yo hininga ma Jou Madutu wa hi
halamati o nyawa 1:3-12*

*O nasihati hupaya yo wango ma bo boloi mangale ma
Jou Madutu 1:13-2:10*

Ko kiani ya do diai o Harani oka o huha de o hangihara ma orahoka 2:11-4:19

O hininga i po poluluku de' o Harani oka manga leleani 5:1-11

Ma bo baha 5:12-14

1 ¹⁻²O Roria dodoto ma Jou Madutu ai umati wo mä ngiri-ngirikoka, naga ni ma hi ko ka barihika niö dagi-dagi o Pontus, o Galatia, o Kapadokia, o Asia de' o Bitinia ma daera oka! Ngohi o Petrus, o Yesus Kristus ai rasul, to nganono tanu ma Jou Madutu wi ni hi döaka o barakati de' o lolä ngini ika de ma bo boloi.

Ngini i nī iriki ni dadi ma Jou Madutu ai umati i ma däene de ma Jou Madutu o Ama ai datoro. De' ma Jou Madutu ai Womaha i ni hi dadi oka ngini o umati i tebi-tebini, ma bo boloi mangale ma Jou Madutu, hupaya ngini ni hi ngounu o Yesus Kristus ika de' i nī tebini de ai awunu.

O ngo nganono i bitu-bitumu

³Nia ino ngone ho sukur ma Jou Madutu ika, nanga Jou Yesus Kristus ai Ama! Una duruhë wo nä dora ngone, ma hababu gënanga ünanga wo na hi döaka o wo wango ma hungi ngone ino, de wi hi wango okali o Yesus Kristus o honenge ma hi dogoronaka. Nënanga i na hi döaka ngone ino o ngo nganono i bitu-bitumu. ⁴Ngone hö nganono la ha Īë i dadi to ngone hagala o barakati ma Jou Madutu wa sö sadiaka ai umatika, ena gënanga hagala o barakati i gö gogono o horogaka, hi ädono yakunua i bodito, ekola i dadi i mäla ekola i aiki. ⁵Mata-mata gënanga mangale ngini, karana ngini ni ngaku ma Jou Madutu ika. Ho ngini i nī göana de ma Jou Madutu ai kuaha hupaya ngini nia tarima o halamati ya so sadia damä i hi nyata o öraha ma bo bahaka.

⁶Karana gënanga ko kiani ngini nia hininga i mörene, ngarokö öraha nanga ma öraha ma do dipoko ngini ko kiani nia hininga i huha karana ngini nia öhana i rupa-rupa o co coba. ⁷Ma dumutu ena gangala i hi nyata i goungu boteka ngini i gou-goungu ni wi ngaku ma Jou ika ekola kowali. O gurasi naga yakunu ka i bodito, ya taili de o uku. Aa, ti ngini nia ngongaku i holoi

naga i ragane de o gurasi, ho' ko kiani ya tailoli hupaya i dadi i bitumu. De' de hoko gënanga ngini aha i ni hi giriri de' i ni horomati inoli i ni tede ile o Yesus Kristus ai böa ma wange oka. ⁸Ngini ni wi dora, ngarokö ma hira ino ngini ni wi mäke ua. De' ngini ni wi ngaku unangika ngarokö öraha nënanga ngini ni wi mäke ua. Ma hababu gënanga ngini ni mörene, de' nia mäo o mörene i mo mulia de' ho hi demo hakunua. ⁹Hababu ani ngongaku ma dumutu na mäke oka, ena gënanga ani jiwa ma halamati.

¹⁰O halamati nënanga doka ganga o nabi-nabi ya tailako de' ya tailako i hi do diai, de' onanga ya mäke owahi i hi ngahu oka mangale o barakati ma Jou Madutu wo hi döa-döaka ngini ika. ¹¹Onanga ya tailako i hi do diai sarakia de' muruonoka o hali gënanga aha i dadi, ganga o Kristus ai Womaha ma dungutu naga manga diri ma goronaka. O öraha gënanga ai Womaha ka de ma hirahi de hi ngahu oka onangika mangale hagala o huha de o hangihara ganga ko kiani o Kristus wa ohana de' mangale ai mulia aha i wi hi duru i paha ika de gënanga. ¹²O nabi-nabi ika gënanga ma Jou Madutu wa hi ngahu okia önanga yo diai ko i gOUNGUA mangale önanga i ma hi akunu, duga-duga mangale ngini; ena gënanga hagala o hali öraha nënanga ngini ni ihene de ma do diai o Abari ma Oa i hi ngö ngahu-ngahu ino mangale o Yesus Kristus. Onanga i hi ngahu hagala o hali gënanga ngini ika de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha i hi dingo-dingoto o horoga ino. I gOUNGU hagala o malaekat ma yö nahihu oli i hi öriki o abari önanga i hi ngö ngahu-ngahu gënanga.

O go gahoko mangale o ngango i tebi-tebini

¹³Hababu gënanga, ko kiani ngini ni mä bö bötoka. Ni ma hi do diai ni mä göana de' nio nganono i omanga o barakati ika aha i ni hi döaka ngini ika ma öraha o Yesus Kristus dahaö wo böa. ¹⁴Ni wi hi ngounu ma Jou Madutu ika, de' uha ni wango nia moteke nia nahihu i hira-hira, ma öraha ngini ni wi nako uwahi ma Jou Madutu. ¹⁵I idulu ya ino, ko kiani ngini ni tebini hagala moi-moi ma goronaka naga ngini nia do diai, i ma tero hokä ma Jou Madutu wi ni aho-ahoko ngini gënanga wo tebini. ¹⁶O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi, "Ko kiani ngini ni tebini, hababu ngohi to tebini."

¹⁷Ngini ni wi hëtongo ma Jou Madutu gënanga o Ama ma öraha ngini ni mä niata unangika. Aa, ma Jou Madutu gënanga

wa hi hakimi o nyawa i ma däene de moi-moi manga manarama de wo iri-irikua o nyawa. Hababu gënanga ma dëkana de ma gurutu ngini ka naga ohi o dunia oka nënanga, ko kiani ngini ni wi hi mulia ma Jou Madutu nia wo wango ma goronaka. ¹⁸Ngini ni hi öriki okia i hi fangu oka mangale i ni lapahi ngini de o wo wango i pö parahaja i ni hi puhakäka nia ete de nia tohora. Ma bo bangu ko i goungua okia naga moi i bo bodito hokä o haäka ekola o gurasi, ¹⁹duga-duga okia naga moi duruhë de ma ija oka; ena gënanga o Kristus ai diri mahirete, wo ma dadi hokä o duba i hi huba-huba ma Jou Madutu ika koiwa ma nabo ekola i torou. ²⁰Ma Jou Madutu wi iriki o Kristus i hira de o dunia nënanga i hi dadi. De' ma wange yo do dagi ika o öraha o dunia ma bo baha, ünanga wo böa o dunia ino hupaya ngini wi ni hi halamati. ²¹Ma do dagi de ünanga ngini ni wi ngaku ma Jou Madutu ika wi hi wango okali o honenge ma hi goronaka de' wi hi mulia. Ho' ma Jou Madutu ngini ni wi ngaku de' ma Jou Madutu ika oli ngini ni ma hi nganono.

²²Karana ngini ni hi ngounu o do dotokika ma Jou Madutu ino, ho ngini nia tebini nia diri de' ngini niä dora hagala o nyawa o ngongaku moi de nia hininga i tebini. Hababu gënanga, ko kiani ngini ni ma ko dora moi de moi de nia hininga i omanga-omanga. ²³Hababu ma do dagi de ma Jou Madutu ai demo i wö wango-wango de' i ko kakali gënanga, ngini i ni hi dadi oka o nyawa ma hungi ko o nyawa ua i ni hi ngohaka, duga-duga o Ama wo ko kakali ino. ²⁴O Buku i Tebi-tebini ma goronaka i tulihi hoko nënanga,

“Mata-mata ika o umati hokä o momo,
de' hagala ma horomati hokä o momo ma huri.

O momo i maai, ma huri ma i rero;

²⁵ ma' ma Jou ai demo ka hi ado-adonika i kakali.”

O demo gënanga o Abari ma Oa i hi ngahu-ngahu oka ngini ika.

**O helewo i wö wango-wango de' o hoana de o berera ma nyawa
yo tebi-tebini**

2 Hababu gënanga, nia umo nia diri oka hagala i to torou; uha oli ni elu-eluku, de' uha ni ma do diai. Uha o hininga ni mä ko gogono, de' uha nia hi kauku o nyawa ma homoa. ²Ko kiani ngini ni dadi hokä o ngohaka gënanga dahaö i ma kiāu ino, hoko genangika nio kiriti ma dudungu o huhu rohani

ma dutu. De hoko gënanga ngini aha ni wango ni hero de' i ni hi halamati. ³O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nënanga, “Ngini nia mao oka mahirete hoko kia ai oa ma Jou.”

⁴Hababu gënanga ni böa ma Jou ika. Unanga hokä o helewo i wango-wango, o helewo ya ümo-ümo o nyawa karana ya pulono koiwa ma faidä; ma' ma Jou Madutu wa irikoka hokä o helewo de ma ija oka. ⁵Ngini hokä o helewo-helewo i wö wango-wango. Hababu gënanga ko kiani ngini nio modeke i ni päke mangale ni hi goko ma Jou Madutu ai tau i ro rohani. De hoko gënanga ngini ni dadi o imam-imam ni wango mangale ka to ma Jou Madutu, de' ma ngëkomo de o Yesus Kristus ni hi huba ma Jou Madutu ika o hu huba rohani ma Jou Madutu ai hininga ya dö däe-däene. ⁶Karana o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nënanga,

“Ngohi ta irikoka o helewo gahumu moi de ma ija oka,
ta kelengaka o Sion oka hokä o helewo duru ma oa-oa;
de' o nyawa yo ngaku-ngaku enangika önanga aha
manga hininga i huha ua.”

⁷O helewo gënanga duru de ma ija oka mangale ngini ni ngö ngaku-ngaku. Ma' o nyawa yo ngaku-ngaku ua, i ma dadi o Buku i Tebi-tebini ma regu nënanga,

“O helewo ya pö päke-päke ua o tau yo do diai gënanga
i nyata i ma dadi o helewo duru ma oa-oa,”

⁸de'

“Gënanga doka ma helewo ya diai o nyawa yo peleke,
o helewo i do diai önanga yo ruba.”

Onanga yo peleke hababu önanga ya ngaku ua ma Jou Madutu ai demo. Hoko gënanga ma Jou Madutu wo hi tantu oka yä korona önanga.

⁹Ma' ngini naga o hoana de o berera ma nyawa yä iri-iriki, o imam-imam ni wi lö leleani ma koano, o hoana de o berera ma nyawa yo tebi-tebini, ma Jou Madutu wo mä dinga-dingakoka, ma Jou Madutu ai umati mahirete. Ma Jou Madutu wi ni iriki ngini de' wi ni ahoko ngini o hu hutu ino ni hupu la ni wohama ai dararono i to tararono ma gorona ika, de ma dungutu hupaya ngini ni hi barihi o abari mangale hagala ai manarama ka biaha ua. ¹⁰Ma hira ngini ma Jou Madutu ai umatua, ma' oraha nënanga ngini nagala ma Jou Madutu ai umati. Ma hira ngini ma Jou Madutu wi ni dora ua, ma' oraha nënanga ngini nia tarima ai dora de ai hayanga.

Ma Jou Madutu ai go gilaongo

¹¹O Roria dodoto ti nī ho hininga! Ngini naga o nyawa ma homoa ino de' o dagi-dagino o duniaka nēnanga. Hababu gēnanga ngohi to gahoko de ma giria hupaya ngini uha nio do moteke o nyawa ma hininga ma nahihu hoko genangika ya kudoti ya lawani o jiwa. ¹²O nyawa i wi näko-näko ua ma Jou manga hi goronaka nia kalakuanga ko kiani duruhē ya oa, hi ädono ma öraha okia önanga i nī diai o romanga ma dorou ngini hokä o nyawa ma dorou, önanga marai ko kiani i hi goungu nia manarama ma oa-oa, hi ädono önanga aha i wi hi giriri ma Jou Madutu ai böa ma wange oka.

¹³Karana ma Jou, ko kiani ngini ni ma ponu moi-moi o nyawa yo ko kuaha ika: ya oa ma Kaisar ika wo dadi yo ko kuaha i ko kurutiē, ¹⁴ino oli ma gubernur ika ma Kaisar wī tumutu la wä hukumu o nyawa yo do diai o dorou de' mangale yä horomati o nyawa yo do diai ma oa-oa. ¹⁵Hababu ma Jou Madutu wo mau de hagala nia manarama ma oa-oa ngini nia tamunu o nyawa manga uru yo temo-temo i bö bodo-bodo. ¹⁶Ko kiani ngini ni wango hokä o nyawa yo lo lapahi, ma uha oli nia päke nia lapahi gēnanga la nia tamunu o dorou, duga-duga ni wango hokä ma Jou Madutu ai gilaongo. ¹⁷Nia horomati o nyawa mata-mata, nia dora nia roria dodoto ni ma hi teke ho Harani oka. Ma Jou Madutu ika ni wī modongo de' ma Kaisar ika ni wi horomati.

O Kristus ai huha de ai hangihara hokä o dulada

¹⁸O Roria dodoto ni dö dä dadi yo lö leleani, ni ma ponu niä lö leleani ika duruhē de ma horomati; ko i goungua duga-duga manga hininga ya oa-oa de' i ni dodiawo i ro rahaika, ma' onanga yo ho hatera ika ö. ¹⁹Ma Jou Madutu aha wi ni hi barakati ngini, nako ngini karana ni ma mäo mangale ma Jou Madutu ai mau, ni sabari nia tagongo i ni hi diai i adi-adilua. ²⁰Hababu okia ma hi giriri nako ngini ni sabari nia moku o hukumanga ko kiani ngini nia tagongo karana nia howono? Ma' nako ngini de nia sabari nia tagongo o huha de o hangihara i nī to tapalu karana nia diai o diai, done ma Jou Madutu aha wi ni hi barakati. ²¹Mangale gēnanga ma Jou Madutu wi nī ahoko. Hababu o Kristus mahirete wa tagongoka o huha de o hangihara mangale ngini, de' de gēnanga ünanga wi ni hi döaka ngini ika

moi o dulada, hupaya ngini nia niki ai Iou ma aguru ma rio. ²²Unanga komaiwa o baradoha wo diai, de' komaiwa o nyawa moi ö de yo ihene ünanga wo eluku. ²³Ma öraha ünanga i wi döa-döana, ünanga ko wa balahua de o döa-döana. Ma öraha ünanga wa tagongo o huha de o hangihara, ünanga wo mä riwo ua; ünanga duga-duga wo hi lapahi ai parakara ma Jou Madutu ika o Hakimi wo adi-adili gënanga. ²⁴O Kristus mahirete wa moku to ngone nanga baradoha ai diri oka o salib ma gota oka, hupaya ngone ho lapahi de o baradoha ma kuaha, de' ho wango i moteke ma Jou Madutu ai mau. O Kristus ai nabo-nabo ganga i na hi togumu ngone. ²⁵Ma hira ngini hokä o duba ya mäke oka ua o ngëkomo, ma' oraha nanga ngini i ni hi gi liokali la ni wi niki o Go göana de nia jiwa wa Pö paliara.

O hekata de o rokata

3 Hoko genangö ngini, o heka-hekata, ko kiani ngini nia hi moteke nia rokata manga pareta hupaya nako to ona manga hi goronaka naga yo ngaku ua o abari ma Jou Madutu ino, nia kalakuanga yakunu ya diai önanga i dadi yo ngaku. De' i paralu ua ngini ni hi demo-demo okia naga onangika, ²hababu önanga ya mäke nia kalakuanga naga i tebini de' o agama ika ni to moteke. ³Uha nia hailoa duga-duga o hailoa ka ma poretino, hokä ho hi ade nia tadauru ni hi diai, ekola nia päke o päke-päke, ekola ni ma hi pakeanga i hö hali-hali. ⁴I idulu ya ino, ko kiani nia hailoa i puda nia hininga ma gorona ile, nia jako i bö bole-bole de' ni ridi; gënanga doka o hailoa i ko kakali duru de ma ragane oka i moteke ma Jou Madutu ai lo lega oka. ⁵De ma do dagi hoko nënanga o öraha ma hira ino o ngo ngoheka de manga agama oka naga i ma hi ngö ngano-nganono ma Jou Madutu ika ya hailoa manga diri de ya moteke to önanga manga rokata manga pareta. ⁶O ngo Sarah ma hoko genangoli, münanga mi hi ngounu o Abraham ika de' mi hëtongo ünanga ami tuanga. Ria dodoto öraha nanga ganga o ngo Sarah ami ngoha-ngohaka, nako ngini nia diai o hali ma oa-oa de' okia naga ö mä nio modongua.

⁷De' ngini ö, o roka-rokata, ko kiani ni wango de nia mangarati i oma-omanga nia hekatika, de' de nia ma mäo önanga ganga o doomu yo bö bole-bole. Nia hi diai önanga de ma horomati, hababu önanga ni ma ko moteke de de ngini, aha nia tarima o ngongike o ngango ma dutu, ma Jou Madutu

ino. Nia diai nēnanga, hupaya koiwa naga ya tā tatoko nia hubayanga.

Ha tagongo o huha de o hangihara karana ho diai ma diai

⁸Ha tipoko ino ena gēnangala: ko kiani Roria dodoto ka o demo moi de o hi garo moi de' o ma mǎo moi. Ko kiani ngini ni ma ko ka hayangi hokā o nyawa ni roria dodoto. De' ko kiani ngini ni ma ko ka hayangi de ni mā ko dora de' nia jako nia hininga i pō polulukū. ⁹Uha nia balahi o dorou de o dorou, ekola o döa-döana de o döa-döana; i idulu ya ino nia balahi de niä gahoko o barakati ma Jou Madutu ino. Hababu ma Jou Madutu wi ni ahoko ngini i moteke ma diai hupaya ngini nia tarima o barakati unangino. ¹⁰O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nēnanga,

“O nyawa yo mau ya jame o ngango
de yo mau ya mǎo o wange ma oa-oa,
ko kiani yō göana manga uru hupaya i hi ade-ade ua
o hali i to torou
de o hali i elu-eluku i hi demo ua.

¹¹ Onanga ko kiani i ma hi tingaka i to torou de ya diai o oa-oa;
ko kiani önanga yo manarama ya gou-goungu la ya mäke
o dame.

¹² Hababu ma Jou wä tö tailako hoko genangika o nyawa ai mau
ya mö mote-moteke,
de' ma Jou hoko genangika wo hi gihene to önanga manga
hubayanga; ma' ma Jou wä lawani o nyawa o dorou ya
do diai.”

¹³O nagona yo mau yo diai o dorou ngini ika, nako ngini ni sanangi o oa-oa ni diai? ¹⁴Ma' ngarokö ngini ko kiani nia tagongo o huha de o hangihara karana ni diai o hali ma oa-oa, ngini ni utumu! O nagona ika naga mā uha niä modongo de' uha ni hawatere. ¹⁵Ma' nia hininga ma goronaka ko kiani ngini ni hi döaka o Kristus ika o horomati duru ka genangö naga i ma däene de to una ai gogere hokā ma Jou. De' ko kiani ngini salalu ni mā so sadia la ni hi döaka o bo baluhu moi-moi o nyawa ika yo lö leha-leha mangale ya korona o ngo nganono naga ngini oka. ¹⁶Ma' nia diai gēnanga de nia hininga i bolebole de' ma horomati. De' ko kiani nia hininga ma dobote i tebini, hupaya nako ngini o romanga ma dorou i ni diai karana ngini ni wango ya oa hokā o Kristus i wi nö ni niki, done o

nyawa o romanga ma dorou i nī do diai gēnanga aha i dadi ōnanga mahirete yā māleke. ¹⁷I holoī ya oa nia tagongo o huha de o hangihara karana ni diai o oa – nako gēnanga nagala ma Jou Madutu ai mau – i ma howono nia tagongo o huha de o hangihara karana ni diai i to torou. ¹⁸Hababu o Kristus mahirete wo honenge duga-duga ka ma moi dika, mangale ka hi ado-adonika karana o nyawa manga baradoha – o nyawa wo ma tēngo wa howonua, wo honenge mangale o nyawa ya howo-howono. O Kristus wo diai hoko gēnanga hupaya ünanga wakunu wi nī tuda ngini ma Jou Madutu ika. Unanga i wi toma cara o rōehe, ma' wo wango okali cara rohani. ¹⁹O womaha ma do dagi ma goronaka ünanga woiki wo hi abari o abari ma Jou Madutu ino hagala o womahika i bui-bui ika: ²⁰ena gēnanga hagala o nyawa ma womaha i hi ngou-ngounua ma Jou Madutu ika, o Nuh ai orahoka. O ōraha gēnanga ma Jou Madutu wo tamā de ai sabari ma dēkana de ma gurutu o Nuh wo diai ai kapa. Duga-duga o nyawa naga o kapa oka dika – mata-mata ya tufange – ya hi halamati de o nguihi ma amo-amoko gēnanga. ²¹Aa, i dö dä dadi gēnanga ma rupa o hitero o gohiki i tebi-tebini naga ōraha nēnanga i nī hi halamati ngini. O gohiki i tebi-tebini nēnanga ko i gougua moi o agama ya do diai ya tebini o rōehe de o peseke mata-mata, duga-duga ma rupa nia jaji ma Jou Madutu ika nia hininga ma dobote ma oa-oa ino. O gohiki i tebi-tebini gēnanga i nī hi halamati ngini karana o Yesus Kristus wo wango okali o honengino, ²²de' wo döaka o horoga iĕ. Oraha nēnanga ünanga wo kuaha i ma nīki de ma Jou Madutu, de' wa pareta o malaekat mata-mata, yo ko kuaha mata-mata inoli de o kuata mata-mata.

O ngango ma hungi

4 Karana o Kristus wa tagongoka o huha de o hangihara cara o rōehe, ngini ö, ko kiani nia diri nia kuata de o jako hokā hoko gēnanga. Hababu o nyawa ya tago-tagongo o huha de o hangihara cara o rōehe, yo diai oka ua o baradoha. ²Hababu gēnanga, ko kiani ngini ni wango nēnanga de hi ka ika o duniaka nēnanga, i moteke ma Jou Madutu ai mau, de' ko i motekua o nyawa ma nahihu. ³O ōraha i pō paha-paha, ngini ya oaka ma dēkana ni diai okia naga yō igo-igo ya do diai o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou. Ngini ni wango i torou. Ngini nia moteke nia nahihu, i nī dalu-daluku ka ni rame-rame,

ka ni oke-okere de' o gomanga nia huba de ma cara ha emonono. ⁴Oraha nänanga o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou, yo hëranga ngini nia motekua o wo wango hokä önanga, ya jame o baradoha ma batingi koiwa. Ma hababu gënanga önanga i ni hi kauku ngini. ⁵Ma' onanga ko kiani daha i hi döaka o bo baluhu ma Jou Madutu ika wo ma so sadia oka la wa hi dero o adili o nyawa ka yo wango-wangohi ika de' yo hone-honengoka ika. ⁶Ma hababu gënanga o Abari ma Oa i hi ngahu ö o nyawa yo hone-honengika. Ma dungutu hupaya önanga, ya hi dero-dero oka o adili cara o röehe – hokä ma hali o nyawa mata-mata aha ya hi dero o adili – ya mäke o ngango cara rohani, i moteke ma Jou Madutu ai mau.

I hi dö dailako o ngongike ma Jou Madutu ino

⁷Hagala moi-moi i tigi oka ma bo baha ika, hababu gënanga ko kiani ngini nia diri nia kuaha de' ni hi do diai ni mä göana, hupaya ngini yakunu ni mä niata. ⁸I holo de hagala mata-mata, ko kiani ngini i gou-goungu ni mä ko dora moi de moi, hababu de ni mä ko dora ngini aha nio modekoli ni ma hi ka apongo. ⁹Ko kiani ngini ni ma teke tarima moi de moi nia tau oka moi-moi, de ni taianua. ¹⁰Ngini moi-moi nia tarima oka o ngongike-ngongike i ma ko ko howono ma Jou Madutu ino. Hababu gënanga hokä i hi dö dailako ma oa ma Jou Madutu ai ngongike-ngongike ino, ko kiani ngini nia päke o da gakunu gënanga mangale nia paralu ka ma moi ni ma mata-mata. ¹¹O nyawa i hi ado-adono o abari ko kiani i hi ädono o abari ma Jou Madutu ino; o nyawa yä lö leleani o nyawa ma homoa, ko kiani yo leleani de o kuata ma Jou Madutu ino, hupaya hagala o hali ma goronaka, ma Jou Madutu yakunu i wi hi mulia de ma do dagi o Yesus Kristus. Unanga dika wo ko kuaha de' i patutu i wi hi mulia ka hi ado-adonika. Amin.

Ha tagongo o huha de o hangihara hokä o Harani oka ma nyawa

¹²O Roria dodoto ti ni ho hininga! Oraha nänanga ngini duru ko nia hangihara karana i ni uji ma go giria. Ma' uha nia mäo ni hëranga, hokä naga okia naga moi ka biaha ua i dadi ngini ika. ¹³Ka i dogo, ko kiani ngini nia mäo ni sanangi karana nia tagongo o huha de o hangihara ka ma moi ni ma ko moteke de o Kristus. Ho damä nako o Kristus ai mulia i hi matoko,

ngini aha ni mörene. ¹⁴Ngini ni utumu nako ngini i ni hi kauku hababu ngini o Kristus ni wi nö ni niki. Gënanga ma mangarati o Womaha i mo mulia, ena gënanga ma Jou Madutu ai Womaha naga ngini oka. ¹⁵Ngini nia hi dogoronaka ka moi ö de uha ya tagongo o huha de o hangihara karana ünanga wo toma ekola wo tohiki, ekola o nyawa ma dorou, ekola karana ünanga wo sapuru o nyawa ma homoa manga hali. ¹⁶Ma' nako ngini i ni hi huha de ni hangihara hababu ngini o Harani oka ma nyawa, uha i ni māleke karana o hali gënanga. Ni tarima kasi ma Jou Madutu ika ngini ni ao o Kristus ai romanga.

¹⁷I yadonoka ma öraha o dunia nënanga ma Jou Madutu wo hi dero o adili. De' ma Jou Madutu ai umati mahirete aha ya ti hira ya hi dero o adili. Aa, nako ma Jou Madutu aha wo nä ti hira ngone, sarakia done aha i dadi de o nyawa yo ngaku-ngakua o Abari ma Oa ika ma Jou Madutu ino gënanga? ¹⁸O Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulihi hoko nënanga,

“Nako o nyawa ma oa ma i huha oka ya hi halamati,
 okia hongoli aha i dadi de o nyawa yo bö baradoha i wi
 näko-näko ua ma Jou!”

¹⁹Hababu gënanga, nako naga o nyawa yo huha de yo hangihara karana ma Jou Madutu wo mau hoko gënanga, ko kiani o nyawa ge önanga yo wango de ma diai de' manga diri i hi döaka wa hi Dä dadi ika. Unanga aha hoko genangika wa ganapu ai jaji.

Ma Jou Madutu ai duba ma tika

5 Ngohi to gahoko niä tö tailako nia jemaat ma tutuda. Ngohi to tulihi nënanga hokä o tutuda manga dodiawo de' hokä o nyawa ya hö hakihi oka mahirete o Kristus ai huha de ai hangihara, de' aha to motekö i hi hi mulia, ma öraha okia o Kristus ai mulia i hi matoko o nyawa ika. Ngohi to gahoko de ma giria ²hupaya ngini nio göana o duba ma tika ma Jou Madutu wi ni hi döa-döaka ngini ika. Niä göana önanga de nia hininga i so sanangi hokä sarakia ma Jou Madutu wö igo-igo, de' uha de nia hininga ma dubuho. Uha oli nia diai nia manarama ma faidä nia mäke o utumu, duga-duga karana i gou-goungungu ngini nio igo ni leleani. ³I ni hi go go göana ngini ika, uha ni ma diai onangika hokä yo ko kuaha, ma kiani ni dadi o dulada onangika. ⁴De' ma öraha o Go göana wo mo Mulia

O duba ma go goana wo goana wo goana o duba. (5:2)

gënanga damä wo böa ngini aha nia tarima o makota i leto-
letongo, aha ko i hihangua ma letongo.

⁵Hoko genangö Ria dodoto ngini o gikiri ma gö gö. Nia moteke o balu-baluhu manga pareta. Ria dodoto mata-mata ko kiani nia diri ni hi tipoko uku de' ni mä teke leleani de' nia hininga i to tipoko uku. Hababu o Buku i Tebi-tebini ma goronaka ya tulahi hoko nënanga, "Ma Jou Madutu wä lawani o nyawa manga hininga i kö kurutiĭe, ma wä dora o nyawa manga hininga i to tipoko uku." ⁶Hababu gënanga, nia diri ni hi tipoko uku ma Jou Madutu ai giama i kö kua-kuata ma timi uku, hupaya nako ma orahoka ünanga wi ni hi kurutiĭe ngini. ⁷Ni hi lapahi hagala nia hawatere ma Jou Madutu ika, hababu ünanga wi ni haduli.

⁸Ko kiani ngini ni ma hi do diai ni mä göana de' ni mä bö bötoka! Hababu o Ibilihi ganga nia haturü. Enanga hokä o singa i mä dagi ya ka ika ya ka ino de i pöa-pöaka i mä lingiri ma inomo. ⁹Enanga nia lawani de nia ngongaku i bitu-bitumu, hababu ngini ni hi öriki o roria dodoto ma homoa ho ma teke ho Harani o dunia mata-mata ika ö yo huhu de yo hangihara hokä ngini. ¹⁰Ma' de i böto nia mäo o huhu de o hangihara i hi jai-jai, ma Jou Madutu mahirete aha wi ni diai ngini i dadi ni totomo. Ünanga aha wi ni hi goko de' wi ni hi kuata ngini de inoli wi ni bitumu ngini. Hababu ünanga ganga ma Jou Madutu duruhë ai hininga ya oa, wi ni ahokoka la nia mäo ai mulia i ko kakali ma do dagi de o Kristus. ¹¹Unanga wo ko kuaha ka hi ado-adonika! Amin.

O tabea o hurata ma bo baha

¹²To ngohi ahi hurata ma do dipoko nänanga ngohi to tulihi ngini ika de o Silas ai ro riwo, naga ngohi ti pulono o ria dodoto o Harani oka wo ma tēngo wo so setia. Ngohi tö igo ti ni hi döaka o hi ti tila ngini ika de' ngini ti ni hi nako i goungu okia naga ngohi to tulihi nänanga o abari ma diai ya korona ma Jou Madutu ai hayanga de ai dora. Ko kiani ngini ni ma hi jojö i këkete o hayanga de o dora ika gänanga.

¹³Ahi dodiawo o jemaat moi o Babilon ma daera oka, ma Jou Madutu wä irikoli, i hi dingoto manga tabea ngini ika; hoko genangö o Markus ahi ngohaka ti ho hininga. ¹⁴Ni ma teke tabea moi de moi de nia dora i oma-omanga hokä ria dodoto o Harani oka.

Tanu ma Jou wi ni hi döaka o lolä ngini ika Ria dodoto mata-mata ni dadi ma dutu o Kristus.

To ngomi mia horomati,
o Petrus

O HURATA O PETRUS OKA

MA HINOTOKA

MA NGONGOTAKA

O Petrus ai hurata ma hinotoka nēnanga ya hi dumutu o Harani oka ika yo hō hira-hira mata-mata. O hurata nēnanga ya tulihī ma bo boloi mangale ya lawani manga manarama o guru-guru naga yo dotoko o hali i howo-howono, de inoli la ya ho hihanga hagala o manarama i patu-patutua o guru-guru gēnanga manga do dōtoko ma hasili. Hupaya yā kuaha ua o do dōtoko-do dōtoko gēnanga, o Harani oka ma nyawa ko kiani i ma hi jojō o do dōtoko ma diai ika mangale ma Jou Madutu de' mangale o Yesus Kristus, ena gēnanga o do dōtoko i hi ngō ngahu-ngahu o nyawa ya hō hakihī oka mahirete de' yo ihenoka mahirete o Yesus wo dotoko.

Duru ma lōku oka i hininga huha o hurata nēnanga ma goronaka ganga o nyawa naga yo dotoko o Kristus aha wo bōa oka ua ma hinotoka. O hurata nēnanga i hi tararono o Kristus ai bōa gēnanga hō lega-lega i taitua karana ma Jou Madutu "ka o nyawa moi ō de woluku yo binaha. Unanga wō igo o nyawa mata-mata yo toba o baradoha yo diai oka ua".

Ma dōlā

Ma do di hira 1:1-2

*Ma Jou Madutu ai go gahoko o Harani oka ma
nyawa ika 1:3-21*

O guru-guru ma dutua 2:1-22

O Kristus ai bōa ma hinotoka 3:1-18

---

1 O Roria dodoto i gö gou-goungu ni ngaku hokä ngomi!
O Yesus Kristus, ena gēnanga ma Jou Madutu de' nanga

Koano Wo hi ho halamati, wo na hi gumālā ngone hi ngaku unangika, karana ünanga o diai wa do diai.

O hurata nēnanga o Simon Petrus oka, o gilaongo wo ma tēngo de' o Yesus Kristus ai rasul. ²Tanu ma Jou Madutu wi ni hi döaka o barakati de' o lolä ngini ika de ma bo boloi oka, hababu ngini ni wi nako ma Jou Madutu de' o Yesus, to ngone nanga Jou.

Ma Jou ai go gahoko de' ai ngo ngiriki

³Ma Jou Madutu wa päke oka o gikiri moi ma kuaha la wo na hi döaka ngone ino hagala moi-moi okia naga ho pö paralu mangale ho wango de ho puji. Unanga wa diai nēnanga de ma do dagi okia naga ngone ho hi öriki mangale o Yesus Kristus wo nä ahokoka ngone la ha mǎo ai mulia de' ai oa. ⁴De ma do dagi hoko gēnanga ma Jou Madutu wo na hi döaka ngone ino hagala o barakati ka biaha ua de' i rö ro ragane naga wo na hi jö jä jaji oka. De hagala o barakati gēnanga ngini yakunu ni lapahi de o nahihu i to torou ya kö ko kilianga o dunia nēnanga, de' ngini nia tarima o gikiri moi ma biaha. ⁵Ma hababu gēnanga ni hi dailako nia gou-goungu hupaya ngini i tatapu ni wi ngaku o Kristus ika de' nia ngongaku gēnanga i hi tiki de o wo wango ma oa-oa. Ma datekoka o wo wango ma oa-oa, ngini i paralu ni dadi o nyawa yo so sawaro, ⁶o sawaro ma datekoka, ko kiani ngini ö yakunu nia diri nia kuaha. De' ma homoahi yakunu nia diri nia kuaha ko kiani ngini ni hi biaha nia diri la ni tongohono nio himanga hagala moi-moi okia naga. Ni tongohono ma datekoka nio himanga hagala moi-moi, ngini ko kiani ö ni wango nia moteke ma Jou Madutu ai mau. ⁷De' ni wango i moteke ma Jou Madutu ai mau ko kiani ö ni hi totomo de o dora de o hayanga o roria dodotika o ngongaku moi. Ika oli ko kiani niä dora de niä hayanga nia roria dodotika o ngongaku moi ni hi dogo de o dora o nyawa mata-mata ika. ⁸Mata-mata gēnanga o biaha-o biaha ngini ni pö paralu. Nako hagala o biaha gēnanga naga ngini oka de ma bo boloi oka, ngini aha i dadi i ni magawe de' ni hasili de' ni wi nako o Yesus Kristus to ngone nanga Jou i holoi oli ya oa. ⁹Ma' o nyawa koiwa-iwa manga biaha-biaha gēnanga, manga lo lega i tehehoto; önanga yakunua ya mäke de' onanga ya wöhanga hagala manga baradoha i pö paha-paha ya tebinoka.

¹⁰Hababu gënanga o Roria dodoto ni ma hi dailako i holo i kiria hupaya ma Jou Madutu ai go gahoko de' ai ngo ngiriki nia diri ika gënanga i dadi i holo i bitumu. Nako ngini nia diai gënanga, ngini aha nia umo ua nia agama. ¹¹De hoko gënanga ngini aha i ni hi döaka o haku i omanga la ni wohama o Po pareta i ko kakali ma Jou ino de nanga Koano Wo hi ho halamati o Yesus Kristus.

¹²Hababu gënanga, ngohi hoko genangika ti ni hi döaka o ho hininga mangale o hali i hö heto-hetongo, ngarokö ngini ni hi orikoka de' duru nia ngaku o do dötoko ma Jou Madutu ino naga ngini nia tarima oka gënanga. ¹³Ma dëkana de ma gurutu ngohi ka to wango ohi, ngohi ta mao ko kiani ti ni hi döaka ngini o hohininga o hali i hö heto-hetongo. ¹⁴Hababu ngohi to hi öriki i tedekanoka ua ngohi aha ta maā o dunia nënanga, karana to ngone nanga Jou Yesus Kristus wo hi hi ngahu oka wo hi to tiaino ngohi ino. ¹⁵Ho ngohi aha to hi dailako hupaya to honenge i paha ika mā ngini hoko genangika nio hininga okali o hali-o hali nënanga.

O Kristus ai mulia ya hakihi de manga lako

¹⁶Ma öraha ngomi mi ni hi ngahu ngini ika hoko kia ma mulia to ngone nanga Jou Yesus Kristus ai böa, ngomi mi ma hi gagao ua o totowade ika o nyawa yo dö do diai. O Kristus ai mulia gënanga ngomi mia mäke oka de mia lako mahirete. ¹⁷Ngomi naga dokengoka ma öraha o Ama ma Jou Madutu wi horomati de' wi hi mulia ünanga. O öraha gënanga mi ihene o ilingi Naga Duru wo mo mulia oka, wo temo unangika, "Nënanga ahi Ngohaka ti dora-dora. Unanga ahi hininga wa däene!" ¹⁸Ngomi mahirete mi ihene o ilingi gënanga i böa o horoga ino ma öraha ngomi naga de de ünanga o İoku i tebi-tebini gënanga ma İoku oka.

¹⁹Ma hababu gënanga ngomi i holo mi hi gougoli ma Jou Madutu ai behelongo naga i hi o abari hagala o nabi. Ka ya oa de ngini nio ho hininga o behelongo gënanga, hababu o behelongo gënanga hokä o hilo naga ya tararono o ngi ma ho hu hutu hi ädono danengino i batingi, de' o koruku o wange ma hiwaroko ma dararono ya tararono nia hininga ma goronaka. ²⁰Duru ma İoku oka ko kiani ngini nio hininga nënanga: Ma Jou Madutu ai behelongo naga i hi o ado-adono o nabi-nabi yakunua ni hi guti to ëna ma mangarati i moteke nia da mäke

mahirete. ²¹Hababu, komaiwa o behehongo ma Jou Madutu ino i hi abari duga-duga de o nyawa manga mau. Ma' ma Jou Madutu ai Womaha yä kuaha o nyawa la i hi ädono o behehongo ma Jou Madutu ino mahirete.

O guru-guru ma dutua

2 O öraha i paha-paha ma Jou Madutu ai umati manga hi dogoronaka i ma hi matokoka o nabi-nabi ma dutu ua. Hoko genangö nia hi dogoronaka aha i ma hi matoko o guru-guru ma dutu ua. Onanga aha i hi ngohama o do dötoko-do dötoko i to tiai ua, ya hi bo binaha o nyawa. De' onanga aha i wi hi pongono wo ko Kuaha wä lo lapahi oka önanga. De hoko gënanga önanga yö gao o binaha manga diri ika mahirete, aha yä tapalu önanga de ma japati. ²Ngarokö hoko gënanga, o nyawa manga ngöe aha ya niki o guru-guru ma dutua gënanga manga wo wango ma do dagi naga yä kuaha to önanga manga nahihu. De' o guru-guru gënanga aha ya diai o nyawa manga ngöe i hi kauku o Diai ma Ngëkomo naga ma dumutu ma Jou Madutu ika. ³Karana önanga yo kalilu, hö o guru-guru ma dutu ua gënanga aha i hi ade-ade ngini ika hagala o jarita önanga mahirete yo diai la o utumu ya mäke ngini ino. Ma' i hi dö dero-dero o adili la yä gelenga o hukumanga onanguku ma dekanoka ya bö bötuku oka, de' o binaha i hi tö tantu oka onangika ka yä do damä önanga.

⁴O malaekat-malaekat i bö baradoha ma Jou Madutu wä maä ika ua yo lapahi de o hukumanga, duga-duga yä umo o naraka ma gorona ika. Onanga ya hi ngohama o wai ma ho hu hutu ma gorona uku la yä tumunguku dokengoka hi ädono o Juru Hakimi ma Wange oka. ⁵Hoko genangoli de o dunia ma hira ino, ma Jou Madutu wo hi gumala ua i lapahi de o hukumanga. Ma Jou Madutu wo hi dingoto o nguihi ma amoko o nyawa ma dorou manga dunia ika o öraha gënanga. Duga-duga o Nuh i ma ki niki de o nyawa ma homoa yä tumidi dika yo halamati, karena o Nuh wo hi nga ngahu o abari i ma korona de o wo wango ma Jou Madutu ai hininga ya dæe-dæene. ⁶I ma tero dika ma hali o Sodom de o Gomora ma kota: ma Jou Madutu wa binaha wa ho hihanga o kota-kota gënanga de o uku hupaya i ma dadi o conto mangale okia aha i dadi de hagala o nyawa ma dorou. ⁷Ma' o Lot i wi hi halamati, karena ünanga wa moteke ma Jou Madutu ai mau; ünanga duru wa mäo wo hangihara

karana o nyawa manga wo wango i to torou oka to önanga manga kalakuanga i patu-patutua. ⁸Hagala o nyawa ma rupa hoko gënanga manga hi dogoronaka o Lot ai wo wango ya oa-oa gënanga wo wango de ai hininga i hangihara, karana o wange i hi getongo ünanga wa mäke de wo ihene to ona manga manarama i to torou. ⁹Ho', ma Jou wo hi öriki sarakia wa hi halamati o nyawa ya mote-moteke ai mau ma öraha önanga yö himanga hagala ö co coba. De' ma Jou wo hi öriki sarakia wä gogono hagala o nyawa ma dorou la yä hangihara, o Juru Hakimi ma Wange oka, ¹⁰ma bo boloi hagala o nyawa ya mote-moteke to önanga manga nahihu i pese-peseke de' i hi ko kauku ma Jou Madutu ai kuaha.

Hoko gënanga manga barani de manga hininga ma gurutiē o guru-guru ma dutu ua gënanga hi ädono önanga yo do dodato ua yä hi kauku o do dadi i mo mulia o horogaka ö! ¹¹Barikua o malaekat-malaekat naga duru i holoi yo kuata de' yo kuaha de o guru-guru ma dutua gënanga, ya kalaki ua o do dadi i mo mulia gënanga de o hi kauku ma demo-demo ma Jou ai himangoka. ¹²Ma' o guru-guru gënanga ka o gogule ua! Onanga hokä o aiwani i ma kilāu ino mangale ya tagoko de ya toma dika. Onanga i ma pikirua, ma' duga-duga yo diai ya moteke manga hininga ma jojobo dika, hi ädono önanga yö ngelo o hali yo mö mangarati ua de o hi kauku ma demo-demo. Hababu gënanga de to ona manga manarama mahirete, önanga aha yo binaha hokä o aiwani i to tualono. ¹³Hokä ma balaha o huha de o hangihara önanga yo do diai ma hababu, önanga aha ya möku o hangihara. Mangale onangö o hali manga hininga ya so sanangi ganga okia dika ya do diai o wange oka la i hi aiki to ona manga röehe ma nahihu. Nako önanga yo gogeruku de de ngini o rame ma ngoḷomo ma goronaka, to önanga manga jako ha emono karana manga nahihu ma dorou i hi daluku. ¹⁴Onanga yä ki hounua o baradoha yo diai, de' to önanga manga ngigo ganga yä pulo-pulono o ngoheka manga kalakuanga i to torou. De' o nyawa gënanga dahaö yo ngaku, de' i mangarati i kiria owahi, önanga ya tauru manga hininga. To önanga manga hininga i hi biaha de o kalīlu. Onanga ganga o nyawa o lolai ya mäke-mäke oka. ¹⁵Karana önanga yoluku ya niki o ngëkomo i riko-rikoto, ho önanga ya hihangoka o ngëkomo. Onanga ya niki o ngëkomo o Bileam o Beor ai ngohaka wa nö nonu ma hira. O Bileam nënanga duru wö nahihu o tiwi wa mäke de to ünanga ai

manarama i to torou ino. ¹⁶Ma' unanga wa mäke o do daaere ka hä hiri, ai dorou ika gënanga ma öraha ai keledai i temo-temo de o nyawa manga ilingi. Ho ma nabi gënanga i wi pakisa la wa māla ai manarama ya to togohanga gënanga.

¹⁷O guru-guru ma dutua gënanga ganga hokä o akere ma lako ma dü dudungu de' hokä o lobi o rato ya wuwu. Ma Jou Madutu wa sadiaka onangika o ngi moi duruë ma ho hu hutu. ¹⁸Onanga yo diai o demo-demo i ko kurutile de' o homoa; o nahihu i pese-peseke önanga ya päke la ya hi bodito hagala o nyawa naga gënanga dahaö yo muläenge yo lapahi de o nyawa yo wango yo hi hihanga manga daera ino. ¹⁹O guru-guru ma dutua gënanga ya hi jaji hagala o nyawa ika gënanga aha yo lapahi, ena hioko önanga mahirete hagala o biaha o nyawa ya hi bo bodito i mä gilaongo. Hababu nako o nyawa okia naga moi yä hihanga, done ünanga wo gilaongo i wi hi hihangika gënanga. ²⁰O nyawa i wi näko-näko ma Jou de' Wo na hi ho halamati o Yesus Kristus yo lapahi oka de o dunia ma kuaha o nyawa yä pese-peseke. Ma' nako i paha ünanga i wi hi daenoli i wi eluku hi ädono o kuaha-kuaha gënanga i wi hihanga, done o nyawa gënanga ai rupa ma baha i holoi i torou de i hira-hira. ²¹O nyawa manga rupa hoko gënanga i holoi ya oa komaiwa i hi öriki o ngëkomo ma diai ma Jou Madutu ino, de nako i hi orikoka, ma de i paha yolukoka ya niki hagala o pareta wa hi döa-döaka ma Jou Madutu onangika. ²²Okia naga önanga ya do diai i hi nyata i goungu i tiaï o dola bololo nënanga, "O kaho aha ya oïomoli okia i hi wuna-wunangoka," de' "O ode ya ohi-ohikoka, aha i ma lü lulu oli o pesekika."

O jaji mangale ma Jou ai böa

3 Ahi Roria dodoto ti nï ho hininga! Nënanga to ngohi ahi hurata ma hinoto oka ngini ika. O hurata hinoto nënanga ma goronaka ngohi to hi dailako ta momiki o dibanga i tebi-tebini ngini oka. ²Ngohi ti ni hi garo hupaya ngini nio hininga o demo-demo ma hira ma Jou Madutu ai nabi-nabi i hi dö demo-demo, de' o pareta ma Jou ino, ma Koano Wo hi ho halamati, naga i hi ädono ngini ika de ma do dagi o rasul-rasul. ³Ma do di hiraka, ngini ko kiani ni hi öriki ma wange ma bö bo bahaka, aha yo böa o nyawa manga wo wango yä ko kuaha to önanga manga nahihu mahirete. Onanga aha i nï hohedu ngini, ⁴de' yo temo hoko nënanga, "Ma demo ma Jou wo jaji aha wo

böa! Oraha nänanga ünanga kiaka? O balu-baluhu nanga ete de nanga tohora yo honengoka ma' hagala mata-mata ka i ma ke terohi dika, hokä ma dero o dunia nänanga i dadi!" ⁵Onanga yo hangaja yoluku yo ngaku kahuruonino ma Jou Madutu wo hi dadi o dihanga de' o dunia de to una ai demo. O dunia i hi dadi o akerino, de' de o akere; ⁶de' de o akerö – ena gänanga o nguihi ma amokino – o dunia ma hira ino gänanga ya binaha. ⁷Ma' o dihanga de' o dunia naga o öraha nänanga, ya paliara de ma Jou Madutu oli ai demo gänanga la dahaö ya binaha de o uku. Oraha nänanga o dihanga de' o dunia ya paliara ohi hi ädono ma wange hagala o nyawa ma dorou yä hukumu de' yä binaha.

⁸Ma' ahi roria dodoto, o hali moi nänanga ngini uha nia wohanga ma Jou ai lo lega ma goronaka, o wange moi ka i ma tero de o taongo o ribuhu moi – unangika hinotö ka i ma tero dika. ⁹Ma Jou wo tanana ua wo hi döaka okia wo hi jä jaji oka ngarokö naga ya takihiri hoko gänanga. I idulu ya ino, ünanga wo sabari ngini ika, hababu ka o nyawa moi o de ünanga woluku yo binaha. Unanga wö igo hupaya o nyawa mata-mata yo toba o baradoha yo diai oka ua.

¹⁰Ma' ma Jou ai böa ma Wange aha i böa hokä yo tohi-tohiki. O Wange gänanga, o dihanga i hihanga de ma ilingi i ruruhu, de' hagala okia naga o dihangoka aha yö uku, de o dunia de hagala okia naga ma goronaka aha i hihanga. ¹¹Karana mata-mata gänanga aha ya wedere de ma do dagi hoko gänanga, ko kiani sarakia ngini ni wango? Ngini ko kiani ni wango i tebini ma bo boloi mangale ma Jou Madutu, ¹²ma däkana de ma gurutu ngini nio do damä de' nio nahihu de nio nganono i böa ma Jou Madutu ai Wange. O Wange gänanga o dihanga mata-mataka yö uku, de' karana ma hauku, ho okia naga o dihangoka aha i waro. ¹³Ma' ngone hö do damä okia ma Jou Madutu wo na hi jö jä jaji oka, ena gänanga o dihanga ma hungi de' o dunia ma hungi, kiaka genangoka ya mäke o adili.

¹⁴Hababu gänanga, o Roria dodoto ti nï ho hininga ma go giriaka ngini nio do damä ma Wange gänanga, ni ma hi dailako nia gou-goungu la ni wango i tebini de' koiwa ma howono ma Jou Madutu ai himangoka. De' nia paliara nia rimoi ya oa-oa de ma Jou Madutu. ¹⁵Nia pulono nanga Jou ai sabari hokä o ngëkomo moi i ni hi döaka ngini ika hupaya yakunu ni halamati. O Paulus nanga ria dodoto hï ho hininga, wo tulihoka ka hoko

genangoli ngini ika. Unanga wo tulihi gënanga de o sawaro ma Jou Madutu wi hi döa-döaka unangika. ¹⁶Ai hurata mata-mata ma goronaka, o Paulus salalu wo tulihi o hali gënanga. I tiai naga o hali muruono naga i huha ho mangarati ai hura-hurata gënanga ma goronaka. De' o nyawa okia-kia ua i hi öriki de manga ngongaku i bitumua o hidoku gënanga ya idulu. O hali gënanga ho herangua, karana o Buku i Tebi-tebini ma hidoku ma homoa önanga ya diai oli hoko gënanga. Okia önanga naga ya diai gënanga duga-duga ma baha ka to ona mahirete manga bodito.

¹⁷Ma' ngini, o Roria dodoto ti nï ho hininga, ni hi orikoka mangale o hali gënanga. Hababu gënanga ni mä göana ni hi do diai, uha hi ädono ngini ni ma hi mote-moteke o nyawa manga kalakuanga i to torou manga ngëkomo i howo-howonika hi ädono o hi dodoko i bo bitu-bitumu ma ngi oka de ngini i ni otaka. ¹⁸Ko kiani ngini i dogo-dogo nia mäo o Yesus Kristus ai hayanga de ai dora, nanga Jou de' nanga Koano Wo na hi ho halamati, de' ko kiani ngini o i dogo-dogo ni wi nako ünanga. Unanga i wi hi giriri, öraha nanga de' hi ädono ka hi adonika! Amin.

To ngomi mia horomati,
o Petrus

O HURATA O YOHANIS OKA

MA DO DI HIRAKA

MA NGONGOTAKA

O Yohanis ai hurata ma do di hiraka wa tulihi de ma dungutu hinoto. Ma do di hiraka, mangale i hi döaka o hi hitomo yo bo basa-basa ika la' onanga yo wango yo rimoi de ma Jou Madutu de ai Ngohaka o Yesus Kristus. Ma hinoto, mangale o ho hininga önanga la' uha ya moteke o do dötoko i howo-howono yakunu ya kilianga to önanga manga rimoi de ma Jou Madutu de' o Yesus Kristus. O do dötoko i howo-howono gënanga ke ma loku oka i hi hoḷe o ngongaku okia dika i ma ke peleke de o dunia, i hi dadi i to torou; ho', o Yesus ma Jou Madutu ai Ngohaka ko i dadi ua wo ma dadi oka o nyawa. O guru-guru yo dotoko o do dötoko i howo-howono gënanga yo temo i na hi halamati oka ma mangarati ha pidili o wo wango ino ma hi dailako o duniaka nënanga; onangö yo dotoko o halamati koiwa ma dohanga de o hali-o hali i ma korona o adati ma oa-oa ekola o dora nanga dodiawo o nyawa ika.

I ma däenua de o do dötoko-o do dötoko gënanga, o hurata nënanga wo to tuli-tulihi wo hi himanga de ma diai o Yesus Kristus i gou-goungu wo dadi oka o nyawa ma dutu. Unanga wo hi duku ö o nyawa mata-mata yo ngaku-ngaku o Yesus ika de i ma niki i wi hininga ma Jou Madutu kiani i ma teke hininga ö moi de moi.

Ma dola

Ma do di hira 1:1-4

O dararono de' o hu hutu 1:5-2:29

*Ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka de' o Ibilihi
ma ngoha-ngohaka 3:1-24*

I tiai de' i howo-howono 4:1-6

O manarama mangale ha hininga 4:7-21

O ngongaku i na gao o utumu 5:1-21

O demo ma ngango

1 O hurata nēnanga ma doġa ya korona o Demo i hi döaka o ngango, ena gēnanga o Demo nagaka ka o dunia ma hirahi. Ngomi mi ihenoka, de' mia mäke oka de to ngomi mia lako mahirete. Ngomi mia pulonoka, de' mia sö oka de to ngomi mia giama. ²Ma öraha o ngango gēnanga i hi matoko, ngomi mia mäke. Hababu gēnanga i ma korona ēnanga ngomi mi hi döaka o hakihi. Ngomi mi hi ngahu ngini ika mangale o ngango ma dutu de' i kakali, naga de o Ama, de' wo hi matokoka ngomi ino. ³Okia ngomi mia mäke oka de' mi ihene, ngomi ö mi hi ngahu gēnanga ngini ika, la' ngini de ngomi ha mäke o ngango ka moi de o Ama de ai Ngohaka o Yesus Kristus. ⁴Ngomi mi tulihi nēnanga la' to ngone nanga hininga i gou-goungu i mörene.

Ma Jou Madutu ganga o dararono

⁵O abari nēnanga ngomi mi ihenoka ai Ngohakino de' ngomi mi hi adonoka ngini ika: ma Jou Madutu gēnanga o dararono, de' unangoka ha kali-kali koiwa o hu hutu. ⁶Nako ngone ho temo ngone ho wango ka moi de de ünanga, ena hioko ngone ho wango o hu hutu ma goronaka, ma ngone ho eluku ya oa de nanga demo-demo ya oa de nanga manarama. ⁷Ma' nako ngone ho wango o dararono ma goronaka hokä sarakia ma Jou Madutu naga o dararono ma goronaka, ngone ho wango i kekete, ho ma kao ya oa moi de moi, de' o Yesus, ai Ngohaka, ai awunu i hi tebini hagala to ngone nanga baradoha.

⁸Nako ngone ho temo ngone ho baradoha ua, ngone ha tipu nanga diri mahirete; de' ma Jou Madutu ko i wiwa to ngone nanga hininga ma goronaka. ⁹Ma' nako ngone ho ma ngaku hagala nanga baradoha ma Jou Madutu ika, ünanga aha wo hi ganapu ai jaji de okia wo diai i adili. Unanga aha wo hi apongo hagala nanga baradoha de wo na hi tebini ngone hagala nanga manarama i howo-howonino. ¹⁰Mä nako ngone ho temo ngone ho baradoha ua, ngone ha pulono ma tero-tero ma Jou Madutu

wo elu-eluku de ngone ha gogonua ma Jou Madutu ai demo nanga hiningaka.

O Kristus to ngone nanga ro riwo

2 Ahi ngoha-ngohaka! Ngohi to tulihi nänanga ngini ika la' ngini uha ni diai o baradoha. Ma' nako naga yo diai o baradoha, to ngone nanga ro riwo wo ma tēngo, ena gēnanga o Yesus Kristus wo adi-adili gēnanga; ünanga aha wo nä gahoko mangale ngone o Ama ai himangoka. ²De o do dohanga o Yesus Kristus gēnanga to ngone nanga baradoha i apongo. De ka to ngone ua dika nanga baradoha, ma' o nyawa i ngodumu manga baradoha.

³Nako ngone ho hi ngounu ma Jou Madutu ai pareta-pareta ika gēnanga ma nonako ngone hi nako ma Jou Madutu. ⁴O nyawa yo temo, "Ngohi ti nako ma Jou Madutu," ma' i hi ngounua ai pareta-pareta ika, o nyawa gēnanga yo elu-eluku, de' ma Jou Madutu ko i wiwa manga hininga ma goronaka. ⁵Ma' o nyawa i hi ngounu ma Jou Madutu ai demo ika, o nyawa gēnanga i wi hininga ma Jou Madutu i to totomo. Gēnanga ma nonako ngone ho wango ka moi de ma Jou Madutu. ⁶O nagona ho önanga yo temo yo rimoi de ma Jou Madutu, önanga kiani yo wango ya niki o Kristus ai aguru ma rio.

O pareta ma hungi

⁷Roria dodoto ti ni ho hininga! Ngohi to tulihi nänanga o pareta moi ma hungi ua. Nänanga o pareta ma deka-dekanuku i ni hi adonoka ngini ika ma öraha ngini ni muläenge ni wi ngaku o Kristus ika; ena gēnanga o abari ma Jou Madutu ino, kowahi ohi de ngini ni ihenoka. ⁸Ngaro hoko gēnanga, o pareta ngohi ta to tuli-tulihi nenangö ma hungi; karena ai diai yakunu ha mäke o Kristus ai diri oka de' ti ngini nia diri oka. Hababu o hu hutu i holoi i hihanga de' o dararono ma diai i mulaengoka i hiwara.

⁹O nyawa yo temo önanga naga o dararono ma goronaka ma' o nyawa gēnanga ka yä dohatohi manga ria dodotika, o nyawa gēnanga ka nagahi o hu hutu ma goronaka hi ädono öraha nänanga. ¹⁰O nyawa ya hininga manga ria dodoto, yo wango o dararono ma goronaka hi ädono kia naga moi ö koiwa onangoka

aha i dadi o hababu o nyawa ma homoa yo otaka o baradoha ma gorona uku. ¹¹Ma' o nyawa ya dohata manga ria dodoto, naga o hu hutu ma goronaka. Unanga wo tagi o hu hutu ma goronaka, de wo hi orikua kia ika ünanga wa ka ika, hababu o hu hutu gënanga i wi diai ünanga wo ma hi orikoka ua.

¹²Ngohi to tulihi ngini ika, Ngoha-ngohaka, hababu karana o Kristus nia baradoha i apongoka. ¹³Ngohi to tulihi ngini ika, o Ama-ama, hababu ngini ni wi nako ünanga naga ka ma öraha ma mulaengohi. Ngohi to tulihi ngini ika, O nyawa o gö gö, hababu ngini ni wi hihangoka i Wi to Torou.

¹⁴Ngohi to tulihi ngini ika, Ngoha-ngohaka, hababu ngini ni wi nako ma Jou Madutu o Ama. Ngohi to tulihi ngini ika, O Ama-ama, hababu ngini nia nako o Demo nagaka ka ma öraha ma mulaengohi. Ngohi to tulihi ngini ika, O nyawa o gö gö, hababu ngini ni kuata. Ma Jou Madutu ai demo naga nia hininga ma goronaka, de' ngini ni wi hihangoka i Wi to Torou.

¹⁵Uha nio hininga o dunia nënanga, ekola okia dika naga o dunia ma goronaka nënanga. Nako ngini nio hininga o dunia, ngini ni wi hininga ua o Ama. ¹⁶Hagala moi-moi o dunia ma goronaka nënanga – o nyawa ma biaha i bo baradoha yo no nahihu, ya mäke daha yo nahihu de i hi amo-amoko – o hali-o hali mata-mata ganga ma ahali o Ama ino ua, ma' o dunia ino. ¹⁷O dunia de' hagala moi-moi ma goronaka yo no nahihu o nyawa, ma go giria i hihanga. Ma' o nyawa ya mote-moteke ma Jou Madutu ai mau, tatapu yo wango ka hi ado-adonika.

O Kristus ai haturu

¹⁸Ahi ngoha-ngohaka, öraha ma baha i tigi oka! Koiwahi ma ti ni hi ngahu oka nginika o Kristus ai haturu aha i böa; de' oraha nënanga i pudaka o nyawa manga ngöe i wi haturu o Kristus. Gënanga ma nonako o öraha ma baha i tigi oka. ¹⁹O Kristus ai haturu gënanga ganga hagala o nyawa i na māla-māla ngone, karana i goungu de ma diai, önanga to ngone ua nanga nyawa. Nako önanga to ngone nanga nyawa, marai önanga tatapu ho ma ki niki de de ngone. Ma' onanga i na māla ngone, hupaya i tararono o nyawa moi ua ö onangino i goungoungou yo dogo to ngone nanga doomu.

²⁰Ma' ngini nia tarimaka ma Jou Madutu ai Womaha wi ni do gopoaka o Yesus Kristus de' hababu gënanga ngini mata-mata

nia nako o do dötoko ma diai. ²¹Ho ngohi to tulihi nänanga ngini ika i gOUNGUA karena ngini nia nako ua o do dötoko ma diai, ma' i holoï karena ngini nia nakoka, de' ngini ö ni hi öriki koiwa naga i eluku o do dötoko ma diai ma goronaka gänanga.

²²Yo elu-eluku ganga o nyawa yo temo o Yesus o Koano Wo hi ho halamatua wi hi jaji oka ma Jou Madutu. O nyawa gänanga o Kristus ai Haturu; önanga i wi hi gOUNGUA o Ama ekola o Ngohaka. ²³O nyawa i wi hi gOUNGUA o Ngohaka, ma mangarati i wi tarima ua o Ama ö. De' o nyawa i wi hi gOUNGU o Ngohaka ma mangarati i wi tarima o Ama ö.

²⁴Hababu gänanga, o abari ngini ni ihe-ihenoka ma öraha ngini muläenge ni ngaku ngini kiani nio göana ni hi do diai nia hininga ma goronaka. Nako o abari gänanga ngini nio hininga ni hi do diai, ngini aha hoko genangika ni wango ni rimoi de o Ngohaka de' de o Ama. ²⁵De' nenangala o Kristus mahirete wo hi jaji oka ngone ino: o ngango ma dutu de' i ko kakali.

²⁶Ngohi to tulihi nänanga ngini ika i ma korona hagala o nyawa manga go giria i hi dailako i ni tipu ngini. ²⁷Ma' i ma korona ngini mahirete, o Kristus wi ni do gopoaka ai Womaha ngini ika. De' hoko kia ma dekana o Womaha naga ngini oka, i paralu ua naga o nyawa ma homoa i ni dotoko ngini. Hababu ai Womaha i ni dotoko ngini mangale hagala moi-moi; de' okia i ni dotoko gänanga i tiai, i elukua. Hababu gänanga, ngini kiani ni hi ngounu okia o Womaha i ni dotokoka gänanga, de' ngini kiani tatapu ni wango ni rimoi de o Kristus.

²⁸Ho', ahi ngoha-ngohaka, ni tatapu ni wango ni rimoi de o Kristus, la' damä ma öraha ünanga wo böa, ngone hi himanga ünanga de ho gogo ma ngilē nanga barani, de ko ho ma ngiungiuunua karena i na māleke. ²⁹Ngini ni hi örikoka o Kristus wo wango i ma moteke ma Jou Madutu ai mau. Hababu gänanga ngini kiani ni hi orikoli o nyawa moi-moi yo wango i ma moteke ma Jou Madutu ai mau ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka.

Ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka

3 Nio lega hoko kia ma Jou Madutu wo na hininga ngone, hi ädono wo na hi gOUNGU ngone hokä ai ngoha-ngohaka. De' i gOUNGU ngone ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka. Hababu gänanga o dunia i to torou nänanga i na nako ua ngone, hababu o dunia i wi nako ua ma Jou Madutu. ²Roria dodoto ti

ni ho hininga! Ngone öraha nänanga ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka, ma' nanga rupa ngone damä i tararonuahi. Ma' ngone ho hi öriki nako o Kristus wo böa, ngone aha ho dadi hokä ünanga, hababu ngone aha hi mäke ünanga ai rupa ma goronaka de ma diai. ³Mata-mata o nyawa de manga nganono nänanga o Kristus ika, yo göana manga diri la' i gou-goungu yo tebini, yo tebini o baradoha ino hokä o Kristus ö wo tebini.

⁴O nyawa yo diai o baradoha, ya tilakuru ma Jou Madutu ai tita; hababu o baradoha ganga ya to tilakuru ma Jou ai tita. ⁵Ngini ni hi öriki o Kristus wo böa mangale wa ehe o nyawa ma baradoha, de' koiwa naga o baradoha ai diri ma goronaka. ⁶Mata-mata o nyawa yo wango yo rimoi de o Kristus, ka hoko genangika ua yo diai o baradoha. O nyawa ka hoko genangika yo diai o baradoha, komaiwahi i wi mäke o Kristus ekola i wi nako.

⁷Ahi ngoha-ngohaka, uha nia hi gumälä ika o nagona ö dika i ni hi rehene ngini. O nyawa ya do diai ma Jou Madutu ai mau ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka hokä sarakia o Kristus ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka. ⁸Ma' o nyawa ka hoko genangika yo diai o baradoha ganga o Ibilihi ma ngoha-ngohaka, hababu ka öraha ma hirahi o Ibilihi i baradoha. Mangale nänanga ma Jou Madutu ai Ngohaka wo böa, ena gänanga mangale wa wedere o Ibilihi ma manarama.

⁹O nyawa yo dadi oka ma Jou Madutu ai Ngohaka, ka hoko genangika ua yo diai o baradoha, hababu ma Jou Madutu mahirete ai biaha naga onangoka. De' karana ma Jou Madutu gänanga ai Ama, ünanga wakunua hoko genangika wo diai o baradoha. ¹⁰Ma hi dogoronaka nenangala i ma howono ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka de o Ibilihi ma ngoha-ngohaka: o nagona honanga ya diai ua ma Jou Madutu ai mau, ekola ya hininga ua manga ria dodoto, ünanga ma Jou Madutu ua ai ngohaka.

Ma teke hininga moi de moika

¹¹Oraha ka ma do di hirakahi i ni hi adonoka o abari nänanga ngini ika: Ngone kiani ho ma teke hininga moi de moika. ¹²Uha ngone hokä o Kain, wo dadi o Ibilihi ma ngohaka de' wi toma ai dodoto mahirete. Ma hababu okia o Kain wi toma ai dodoto? Hababu o hali-o hali wa do diai ganga i howono, ma' o hali-o hali wa do diai ai dodoto ganga i tiai.

¹³Hababu gënanga, ahi Roria dodoto, uha ni hëranga nako o dunia ma nyawa nënanga i ni dohata ngini. ¹⁴Ngone ho hi öriki ngone ho hupu oka o honengino, de' ho ma tagali oka o ngango ika. Ngone ho hi öriki gënanga, hababu ngone ha hininga nanga ria dodoto. O nyawa manga dora koiwa, ma mangarati ka ya kuahahi o honenge. ¹⁵O nyawa ya dohata manga ria dodoto ganga yo toma-toma, de' ngini ni hi öriki o nyawa i ma têngo yo toma-toma koiwa to önanga manga ngango ma dutu de' i kakali. ¹⁶De ma ngëkomo nenangala ngone ho hi öriki ma do dagi ha hininga nanga dodiawo o nyawa: O Kristus wo ma hi lapahi oka ai ngango mangale ngone. Hababu gënanga, ngone ö kiani ho hi lapahi nanga ngango mangale to ngone nanga roria dodoto! ¹⁷Nako o nyawa wo ma têngo ai kia honanga de ma enangoka, wa mäke ai ria dodoto manga kia-kia ua, ma' woluku wa riwo ai ria dodoto gënanga, sarakia o nyawa gënanga yakunu wo temo ünanga wi hininga ma Jou Madutu? ¹⁸Ahi ngoha-ngohaka! Uha ngone ho ma teke hininga duga-duga ka nanga uru oka ekola duga-duga ka nanga demo dika. Kiani ngone ho ma teke hininga de o dora ma dutu, ho hi matoko de to ngone nanga manarama.

Nanga barani ma Jou Madutu ai himangoka

¹⁹Hoko gënanga ma do dagi ngone ho hi öriki i wohama ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka ma diai, de' to ngone nanga hininga yakunu i ridi ma Jou Madutu ai himangoka. ²⁰Ngone ho hi öriki, nako nanga hininga i na hi howono ngone, ma Jou Madutu i holoi i lamoko wo hi öriki de to ngone nanga hininga ma hi öriki, de' unanga wo hi öriki hagala mata-mata. ²¹Ho', ahi Roria dodoto ti ni ho hininga, nako nanga hininga i na hi howonua ngone, ngone hakunu hi himanga ma Jou Madutu de nanga barani oka. ²²De' okia ngone ho gahoko unangino, ngone ha mäke, karena ngone ho hi ngounu ai pareta-pareta ika de' ha diai okia ai hininga ya däene. ²³Unanga wo na hi pareta ngone ino ena gënanga: Ngone kiani hi ngaku ai Ngohakika ena gënanga o Yesus Kristus, de' ngone kiani ho ma teke hininga, hokä o Kristus wo na hi paretaka ngone ino. ²⁴O nyawa mata-mata i hi ngou-ngounu ma Jou Madutu ai pareta-pareta ika, yo wango ka moi de ma Jou Madutu de' ma Jou Madutu ka moi de önanga. De' ngone ho hi öriki ma Jou Madutu wo wango ka moi de ngone, karena ünanga wo na hi döakoka ai Womaha' ngone ino.

O womaha ma oa de' o womaha ma dorou

4 Roria dodoto ti ni ho hininga! Uha nia ngaku o nyawa mata-mata ika i ma ngaku onangoka de ma Jou Madutu ai Womaha, ma' niä uji i hira önanga mangale ni hi öriki boteka o womaha naga onangoka gënanga ma ahali ma Jou Madutu ino ekola kowali. Hababu o nabi ma dutua ko manga ngöe i ma hi ka barihoka okia ika honanga. ²Hoko nënanga ma do dagi ngini ni hi öriki bote gënanga ma Jou Madutu ai Womaha ekola kowali: O nyawa i hi gOUNGU o Yesus Kristus wo böa o dunia ino hokä o nyawa, o nyawa gënanga manga Womaha ma Jou Madutu ino i böa. ³Ma' o nyawa i hi gOUNGUA o hali nënanga i ma korona o Yesus, koiwa manga Womaha ma Jou Madutu ino. O nyawa gënanga manga womaha o Kristus ai Haturu ino. Ria dodoto ni ihenoka o womaha gënanga aha i böa, de' oraha nënanga ënanga nagaka o dunia nënanga ma goronaka.

⁴Ma' ahi Ngoha-ngohaka, ngini to ma Jou Madutu. Ngini nia hihangoka o nabi-nabi ma dutua, hababu o Womaha naga ngini oka holo i kuaha de o womaha naga o dunia ma nyawa oka nënanga. ⁵O nabi-nabi ma dutua gënanga yo temo mangale o hali-o hali o dunia, de' o dunia i hi gihene to önanga manga demo, hababu önanga to dunia. ⁶Ma' ngone ganga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka; de' o nyawa i wi nako ma Jou Madutu, i hi gihene to ngone nanga demo. O nyawa to Jou Madutua i hi gihenua to ngone nanga demo. Hoko gënanga ma do dagi ngone ho hi öriki i ma howono o Womaha i na hi döaka o do dötoko ma diai, de o womaha i na hi ro rehe-rehene.

Ma Jou Madutu gënanga o dora

⁷Roria dodoto ti ni ho hininga! Nia ino ngone ho ma ko dora moi de moi, hababu o dora gënanga ma ahali ma Jou Madutu ino. O nyawa de manga doraka, ganga ma Jou Madutu ai ngohaka de' onanga i wi nako ma Jou Madutu. ⁸O nyawa koiwa manga dora, i wi nako ua ma Jou Madutu; hababu ma Jou Madutu ganga o dora. ⁹Ma Jou Madutu wo hi matoko ünanga wo na dora ngone de wi huloko ai Ngohaka wo ma têngo-têngoka o dunia uku la' ngone ha mäke o ngango i tilakuru ai Ngohaka gënanga. ¹⁰Nënanga o dora: Ngone ua i hira hi hininga ma Jou Madutu, ma' ma Jou Madutu wo na hininga ngone de'

wi huloko ai Ngohaka la' i tilakuru ünanga ha mäke to ngone nanga baradoha ma apongo.

¹¹Roria dodoto ti ni ho hininga, nako ma Jou Madutu hoko gënanga wo na dora ngone, ngone ö kiani ho ma ko dora moi de moi. ¹²Ko moi uahi naga o nyawa i wi mäke oka ma Jou Madutu, ma' nako ngone ho ma teke hininga, ma Jou Madutu wo rimoi de ngone de' ai dora i dadi i totomo to ngone nanga diri ma goronaka.

¹³Karana ma Jou Madutu wo na hi doakoka ai Womaha ngone ino, ngone ho hi öriki ho wangoka ka moi de ma Jou Madutu, de' ma Jou Madutu wo wango ka moi de de ngone. ¹⁴Ngomi mahirete mi wi mäke oka ma Jou Madutu ai Ngohaka, de' ngomi mi hi abari ünanga wi hulokoka o Ama mangale wo dadi o Koano Wo hi ho halamati o dunia nënanga. ¹⁵O nagona honanga i hi goungu o Yesus gënanga ma Jou Madutu ai Ngohaka, ma Jou Madutu wo wango ka moi de o nyawa gënanga, de' o nyawa gënanga yo wango ka moi de ma Jou Madutu. ¹⁶Ngone mahirete ho hi öriki de ho ngaku ma Jou Madutu ai dora ika ngone ino.

Ma Jou Madutu gënanga o dora. O nyawa yo wango ya kuaha o dora, o nyawa gënanga yo rimoi de ma Jou Madutu, de' ma Jou Madutu wo rimoi de de ünanga. ¹⁷O dora i dadi i hi totomo nanga diri ma goronaka, la' i yakunu de nanga barani oka o Juru Hakimi ma Wange oka. Ngone aha de nanga barani oka, hababu to ngone nanga ngango o duniaka nënanga ka i ma tero o Kristus ai ngango. ¹⁸O nyawa ya tarimaka ma Jou Madutu ai dora ya nako ua ya mao yo hawana; hababu o dora ma diai ya ho hihanga o ma mao i hö hawa-hawana. Ho' i nyata o nyawa ya tarima uahi ma Jou Madutu ai dora de i to totomo nako o nyawa gënanga yo hawana yo himanga o Juru Hakimi ma Wange.

¹⁹Ngone ho ma teke hininga, hababu ma Jou Madutu i holoi i hiraka wo na hininga ngone. ²⁰Nako o nyawa wo ma têngo wato, "Ngohi ti hininga ma Jou Madutu," ma' unanga wa dora ua ai ria dodoto, o nyawa gënanga wo eluku. Hababu o nyawa ya hininga ua manga ria dodoto yä mäke-mäke, ko i yakunua i wi hininga ma Jou Madutu i wi mäke-mäke ua. ²¹Hababu gënanga, o pareta nënanga o Kristus wo na hi döaka ngone ino: O nagona honanga i wi hininga ma Jou Madutu kiani ya hininga manga ria dodoto ö.

Ngone ha utumu mangale o dunia

5 O nyawa yo ngaku o Yesus ganga o Koano Wo hi ho halamati ma Jou Madutu wo hi jä jaji oka, o nyawa ganga ma Jou Madutu ai ngohaka. O nyawa i wi hininga wo ma tēngo o ama, wi hininga ai ngohakö. ²De ma ngēkomo nenangala ngone ho hi öriki, ngone ha hininga ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka: Ngone hi hininga ma Jou Madutu de' ho hi ngounu ai pareta-pareta ika. ³Hababu hi hininga ma Jou Madutu ma mangarati ho hi ngounu ai pareta-pareta ika. De' ai pareta-pareta i tubuho ua mangale ngone, ⁴hababu ma Jou Madutu ai ngohaka moi-moi yakunu ya hihanga o dunia i to torou nēnanga. De' ngone ha hihanga dunia de to ngone nanga ngongaku. ⁵O nagona yakunu ya hihanga o dunia? Duga-duga o nyawa yo ngaku o Yesus ganga ma Jou Madutu ai Ngohaka.

O hakihi mangale o Yesus Kristus

⁶O Yesus Kristus wo böa o dunia uku de o gohiki ma debi-debini ma akere de' ai honenge ma awunu. Unanga wo böa ua duga-duga de o akere dika, ma' de o akere de' o awunu. De' ma Jou Madutu ai Womaha mahirete i hi döaka o hakihi gēnanga i tiaï, hababu o Womaha komaiwahi i eluku. ⁷Naga o hakihi hange: ⁸Ma Jou Madutu ai Womaha, o akere de' o awunu – hange ö i hi döaka o hakihi ka i ma tero. ⁹Ngone ha ngaku o nyawa manga hakihi ika, ma' ma Jou Madutu ai hakihi i holoi i kuatoli. De' o hakihi gēnanga ma Jou Madutu wo hi doakoka mangale ai Ngohaka. ¹⁰Hababu gēnanga, o nyawa yo ngaku ma Jou Madutu ai Ngohakika, ya tarimaka o hakihi gēnanga manga hininga ma goronaka; ma' o nyawa i wi ngakua ma Jou Madutu, i wi pulonoka ma tero-tero ma Jou Madutu wo elu-eluku, hababu ünanga wo ngakua okia ma Jou Madutu wo temo mangale ai Ngohaka. ¹¹Nenangala o hakihi gēnanga: ma Jou Madutu wo na hi doakoka ngone ino o ngango ma dutu de' i kakali, de' ai Ngohaka gēnanga o ngango ma titi. ¹²O nyawa to ma Jou Madutu ai Ngohaka to önanga, o ngango gēnanga to önanga; de' o nyawa to onangua ünanga, o ngango gēnanga to onangua.

O ngango ma dutu de' i kakali

¹³Ngohi to tulihi ngini ika ni wi ngaku-ngaku ma Jou Madutu ai Ngohakika, la' ngini ni hi öriki ti ngini de ma enangoka nia ngango ma dutu de' i kakali. ¹⁴De' ngone ho barani hi himanga ma Jou Madutu, karana ngone ho ngaku ünanga wo ihene to ngone nanga niata, nako ngone ho gahoko okia dika i ma däene de ai mau. ¹⁵Karana ngone ho hi öriki ünanga wo na gihene ngone, nako ngone ho ma gahoko unangika, ma ngone ö ho hi öriki ünanga wo na hi döaka okia ngone ho gahoko unangino.

¹⁶Nako ngini nia mäke o nyawa i ma tēngo ni ma hi teke ho Harani oka yo diai o baradoha ma bahaka o nyawa gēnanga ya hihangua manga ngango ma dutu de' i ko kakali, ngini kiani nia niata ma Jou Madutu ika; de' ma Jou Madutu aha wa hi döaka o ngango gēnanga onangika. Nēnanga i ma däene de to önanga manga baradoha ma baha ya hihangua to önanga manga ngango gēnanga. Ma' naga o baradoha ma baha ya hihanga o nyawa gēnanga manga ngango. Mangale o hali gēnanga ngohi to temo ua ngini kiani ni ma niata ma Jou Madutu ika. ¹⁷Mata-mata o manarama i ho howo-howono ganga o baradoha, ma' naga o baradoha koiwa ma bahaka i hihanga o nyawa manga ngango ma dutu de' i kakali gēnanga.

¹⁸Ngone ho hi öriki o nyawa mata-mata yo dadi oka ma Jou Madutu ai ngoha-ngohaka, ka hoko genangika ua yo diai o baradoha, hababu ma Jou Madutu ai Ngohaka wa hohongino, de I Wi to Torou okia-kia ua yakunu i diai onangika.

¹⁹Ngone ho hi öriki ngone to ma Jou Madutu mahirete, ngaroka o dunia nēnangai Wi to Torou ai kuaha ma timi oka.

²⁰Ngone ho hi öriki ma Jou Madutu ai Ngohaka wo böaka de' wo na hi doakoka o mangarati ngone ino, la' ngone hi nako ma Jou Madutu wo tiaï. Ngone ho wango ka moi de ma Jou Madutu wo to tiaï, de' ho wango ka moi de ai Ngohaka o Yesus Kristus. Nenangala ma Jou Madutu wo to to tiaï, de' nenangala o ngango ma dutu de' i kakali.

²¹Ahi ngoha-ngohaka, ni ma hi kurutika nia diri de o goma-gomanga!

O HURATA O YOHANIS OKA

MA HINOTOKA

MA NGONGOTAKA

O Yohanis ai hurata ma hinotoka nänanga wa tulihi “o jemaat ma tutuda” “o ngo Ayo ika ma Jou Madutu wo mi iri-irikoka” de’ ami ngoha-ngohaka ma ho hininga. Mudukua ma dungutu “o ngo Ayo de’ ami ngoha-ngohaka” ena gänanga o jemaat moi de’ to önanga ma nyawa.

Ai hurata ma do dipoko nänanga ma goronaka wo tö tuli-tulihi o hurata nänanga wo gahoko o hali hinoto yo bo basa-basa ika. Ma do di hiraka, hupaya önanga i ma teke hininga moi de’ moi. Ma hinoto, hupaya önanga i ma hi do diai o guru-guru ma dutu ua ika de’ o guru-guru gänanga manga do dötoko.

Ma dōlā

Ma do di hira 1-3

Duru i kiria o dora 4-6

O hitiari o do dötoko i howo-howonika 7-11

Ma bo baha 12-13

---

¹O ngo Ayo ika ma Jou Madutu wo mi iri-irikoka, de’ o ngo Ayo ami ngoha-ngohakika. O hurata nänanga ngohi oka, o jemaat ma tutuda i gou-goungu ti ni hininga ngini. Ka ngohi ua dika, ma’ mata-mata o nyawa i wi näko-näko ma Jou Madutu wo to tia, i ni hininga ngini ö. ²Hababu ma Jou Madutu wo gogere to ngone nanga hininga ma goronaka, de’ aha hoko genangika naga de de ngone ka hi ado-adonika.

³Tanu wo na hi döaka ai barakati, ai hayanga de ai dora de’ o lolä ma Jou Madutu o Ama, de’ o Yesus Kristus o Ama ai Ngohaka gänanga. Tanu mata-mata gänanga ka to ngone de nanga hininga i riko-rikoto de’ o dora.

O diai de' o dora

⁴Ngohi duru to mörene, to hi öriki naga o ngo Ayo ami ngoha-ngohaka yo wango i ma moteke ma Jou Madutu ai do dötoko, hokä ma Jou Madutu o Ama wo hi paretaka ngone ino. ⁵Hababu gënanga, Ayo, ngohi to gahoko de ka ha giria ngone mata-mata ho ma teke hininga. Ngohi to hi ti hira nënanga o pareta moi ma hungi ua; o pareta nënanga i na hi doakoka ngone ino ma öraha ma do di hiraka ngone ho ngaku. ⁶Ho ma ko dora ma mangarati ho wango i ma moteke ma Jou Madutu ai pareta. De' o pareta ngini ni ihe-ihenoka ma öraha ma do di hiraka ena gënanga ngini kiani ni wango de ni ma ko dora moi de moi.

⁷Yo to tipu-tipu ka manga ngöe i ma hi ka barihoka o dunia i ngodumu. Onanga ganga o nyawa i hi gOUNGUA o Yesus Kristus wo böa o duniaka hokä wo ma tēngo o nyawa. O nyawa manga rupa gënanga ganga yo tipu-tipu, de' o Kristus ai Haturu. ⁸Hababu gënanga, nio göana uha hi ädono ngini oka i hihanga okia ngomi mi hi do dailakoka mangale ngini. Ni hi dailako hupaya ngini nia tarima nia hewa i ngodu-ngodumu ma Jou Madutu ino.

⁹O nyawa i ma hi jojö ua o Kristus ai do dotokika, ma' yo rehene de okia o Kristus wo doto-dotokoka, o nyawa gënanga koiwa to önanga manga Jou Madutu. O nyawa yo tatapu o Kristus ai do dötoko ma goronaka, ma mangarati to önanga ya oa ma Jou Madutu o Ama ya oa o Ngohaka. ¹⁰Karana gënanga, nako naga o nyawa yo böa de' i hi ngahu ngini ika o do dötoko o Kristus ua wo doto-dotoko, uha nia tarima o nyawa gënanga nia tau ma goronaka ekola nia tabea onangika. ¹¹Hababu o nyawa ya tabea o nyawa ika hokä hoko gënanga ya moteke ö i ma ki niki de o nyawa gënanga yo diai o manarama i to torou ma goronaka.

Ma demo-demo ma bo baha

¹²Duru ko ha ngöe i paralu ngohi ti ni hi ngahu ngini ika, ma' ta mäo i holoï ya oa ngaro uha de o hurata. Ngohi to nganono yakunu ti ni lega de' ho ma teke ade-ade mahirete de de ngini, la' to ngone nanga hininga i gou-goungu i mörene.

¹³O ngoha-ngohaka o ngo Ayo o ngoheka ngo mi dodotino ö ma Jou Madutu wi ni iriki, i hi dingoto manga tabea o ngo Ayo ika.

O HURATA O YOHANIS OKA

MA HANGE OKA

MA NGONGOTAKA

O Yohanis ai hurata ma hange oka nēnanga wa tulihi “o jemaat ma tutuda wo ma tēngo” o jemaat manga baluhika ai romanga o Gayus. Wa to tuli-tulihi o hurata nēnanga wi hi giriri o Gayus karana ai ro riwo o Harani oka ma nyawa ma homoa ika. Unangö wi hi döaka o ho hininga o Gayus wo ma tēngo o naurika ai romanga o Diotrefes.

Ma doĭa

Ma do di hira 1-4

I wi hi giriri o Gayus 5-8

I wi hi howono o Diotrefes 9-10

I wi puji o Demetrius 11-12

Ma bo baha 13-15

---

¹Ria dodoto Gayus to ni ho hininga!

Ngohi, o jemaat ma tutuda, i gou-goungu to ni dora, ²to ma niata tanu Ria dodoto ka no to tumuloa de mata-mata ka ya oa-oa de de ngona, ma tero hokä ani jiwa ka ya oa-oa dika. ³Ngohi duru to sanangi ma öraha o ria dodoto o Harani oka ya muruono naga yo böa de' i hi hi ngahu ngohino hoko kia ani setia Ria dodoto ma Jou Madutu wo to tiai ika, hababu i goungu Ria dodoto hoko genangika no wango i ma moteke ma Jou Madutu ai do dötoko. ⁴Koiwa naga yakunu i hi diai ngohi i holoi to mörene, de to ihene to ngohi ahi ngoha-ngohaka yo wango i ma moteke ma Jou Madutu ai do dötoko.

I wi hi giriri o Gayus

⁵Ahi Ria dodoto! Ria dodoto hoko gënanga ani setia ani manarama ma goronaka Ria dodoto na diai oka ani dodiawo ni ma hi teke ho Harani oka ika; ngaroka o Harani oka ma nyawa Ria dodoto na nako uahi, Ria dodoto na leleani. ⁶Onanga i hi ngahu oka o jemaat ika to ngomi mia ngi oka i ma korona ani dora. Na riwo önanga la' yakunu to onanga manga do dagi i hi gila-gila de' de hoko gënanga ma Jou Madutu ai hininga ya sanangi, ⁷hababu manga do dagi ma goronaka mangale i wi leleani o Kristus, önanga ya mäke ua o ro riwo okia dika o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou Madutu. ⁸Hababu gënanga, ngone o Harani oka ma nyawa kiani ha riwo nanga dodiawo ho ma hi teke ho Harani hoko gënanga, la' ngone hakunu ha niki to önanga manga hi dailako ma goronaka mangale i hi gerewoto o do dötoko ma diai ma Jou Madutu ino.

O Diotrefes de' o Demetrius

⁹Ngohi to tulihoka o hurata ma do dipoko o jemaat ika, ma' o Diotrefes wo nahihu wo dadi o tutuda o jemaat ma goronaka, woluku wo hi hi moteke ngohi. ¹⁰Damä nako ngohi to böa, ngohi aha ta kilianga hagala moi-moi wa do diai oka, ena gënanga mangale o hali-o hali i to torou de' o tengeluku ünanga wo hi demoka mangale ngomi! Ma' mata-mata gënanga i ngodumuahi mangale ünanga. Ma öraha ünanga ai dodiawo i ma hi teke ho Harani gënanga yo böa, ünanga wä tarima ua önanga. Ka i dogoli ünanga wa duhunu o nyawa yo mau ya tarima o roria dodoto gënanga, de' unanga wa huloko o nyawa gënanga yo hupu o jemaat ino!

¹¹Roria dodoto ti ni ho hininga, uha ni ma duru okia i to torou. Nio duru okia ma oa-oa. O nyawa yo diai ma oa-oa ganga to ma Jou Madutu. De' o nyawa yo do diai o dorou i wi nako uahi ma Jou Madutu.

¹²Mata-mata o nyawa i wi hi giriri o Demetrius. I goungu ma Jou Madutu ö i wi hi giriri. Ngomi ö mi wi hi giriri, de' Ria dodoto ni hi öriki okia ngomi mi hi ädono yakunu nia ngaku.

O hurata ma bo baha ma tabea

¹³Ka ha ngöe ohi i paralu ngohi to temo ngini ika, ma' ngohi ta mào i holoi i rahai ngaro uha de o hurata. ¹⁴Ngohi to

nganono i tedekanoka ua aha ho ma ka mäke de de ngini, de' ngone aha gila-gila ho ma teke ade-ade.

¹⁵Tanu ma Jou wi ni hi barakati o Roria dodoto.

Nia dodiawo to ngohi ahi ngi oka nänanga i hi dingoto manga tabea ngini ika. Ni hi adonikahi ahi tabea to ngone nanga dodiawo ika mata-mata moi de moi.

O HURATA O YUDAS OKA

MA NGONGOTAKA

O Yudas ai hurata nēnanga i tulihi mangale wa hi döaka o ho hininga yo bö basa-basa hupaya i ma hi do diai o guru-guru ma dutua ika naga manga diri ya hetongo o Harani oka. O hurata ma do dipoko ma goronaka nēnanga, ma dōla ngade i ma tero de o Petrus ai hurata ma hinotoka, wa tö tuli-tulihi wo hi döaka o hi hitomo yo bö basa-basa ika hupaya hoko genangika yo manarama mangale o ngongaku.

Ma dōla

Ma do di hira 1-2

O biaha, o do dōtoko, de' okia aha i dadi de o guru-guru ma dutua 3-16

O hitiari hupaya tatapu ho ngaku 17-23

O hi giriri ma niata 24-25

---

¹O Roria dodoto ma Jou Madutu o Ama wi nī ahokoka de' duru wi nī dora-dora de inoli i nī göana mangale o Yesus Kristus. Hokä o Yesus Kristus ai gilaongo, ngohi - o Yudas - o Yakobus ai dodoto, ²to nganono:

Tanu ma Jou Madutu wi ni hi döaka o barakati, de ai hayanga de ai dora de' o lolä de ma boloi oka nginika.

O guru-guru ma dutua

³O Roria dodoto ti nī ho hininga! Ngohi i gou-goungu ahi dungutu to tulihi o hurata nginika, i ma korona o halamati ngone ho ma ko moteke ha mǎo-mǎoka. Ma' oraha nēnanga ngohi ta mǎo o hi titila mangale ti nī nasihati ngini de o hurata nēnanga hupaya hoko genangika ngini ni manarama nia gou-goungu mangale o ngongaku ma Jou Madutu wo hi döaka ma

moi i böto ai umatika mangale ka hi ado-adonika. ⁴Hababu ngone ko ha mää-mää ua, naga o nyawa-o nyawa yä tumututoka ka i ma ngiu-ngiunu yo wohama to ngone nanga hi dogorona ika. Onanga o nyawa ma dorou ya tö taka idulu o abari mangale to ngone nanga Jou Madutu ai hayanga de ai dora, la i mä mäke öraha i hi aiki to önanga manga nahihu. De' onanga i wi tila o Yesus Kristus, wo ma tängo-tängo wo ko Kuaha de' to ngone nanga Jou. Kahuruoninohi mangale to önanga manga hukumanga i hi ngahu oka o Buku i Tebi-tebini ma goronaka.

⁵Mata-mata gënanga ngini ni hi orikoka. Ma' ngohi tö igo ti ni hi döakoli ngini o ho hininga, mangale sarakia ma Jou wa hi halamati o Israel oka ma umati o Mesir ma bereraka, ma' i paha ino wa hi binaha o nyawa yo ngaku-ngakua to önanga manga hi dogoronaka. ⁶Nio hininga oli o malaekat-malaekat ya to tilakuru ma batingi-batingi to önanga manga kuaha, hi ädono yoiki ya mäla to önanga manga ngi yö gö gogere. Ma Jou Madutu wa lara o malaekat-malaekat gënanga de o rante i ko kakali, o ngi ma ho hu hutu ma goronaka o dunia ma timi oka. Dokengoka önanga yä tumunguku hoko genangika hi ädono yä gelenga o hukumanga onanguku damä ma Wange ma amo-amokoka gënanga. ⁷Nio hininga ö o Sodom de' o Gomora ma berera de inoli o berera-o berera ma date-datekino, ma berera ma nyawa ya diai oka o hali-o hali hokä ya diai oka o malaekat-malaekat gënanga. Onanga ya diai o hali-o hali i howo-howono de' i to torou, hi ädono önanga yä hangihara de o hukumanga o uku i ko kakali, la i dadi o ho hininga o nyawa mata-mata ika.

⁸Hoko genangö o nyawa-o nyawa gënanga yo ho hayali hi ädono önanga yo diai o baradoha to önanga manga röehika mahirete. Onanga ya pulono i tipoko uku ma Jou Madutu ai kuaha de' i hi kauku o do dadi-o do dadi i mo mulia o horogaka. ⁹O Mikhael mahirete, wa hi bö balu-baluhu o malaekat, komaiwahi wo diai hokä hoko gënanga. Oraha gënanga ünanga i ma teke ributu de o Ibilihi i ma ka lawani ma goronaka mangale o nagona aha ya mäke o Musa ai mayeti, o Mikhael wo barani ua o Ibilihi wo hi hakimi de o hi kauku ma demo-demo. Duga-duga o Mikhael wato, "Ma Jou aha wo ni banarata ngona!" ¹⁰Ma' de o hi kauku-o hi kauku, o nyawa gënanga ya lawani hagala moi-moi önanga i ma mö mangarati ua. Onanga i ma tero hokä o aiwani-aiwani koiwa-iwa ma akali,

i hi öriki o hali-o hali de ma hininga ma nahihu. Ma' de hababu o hali-o hali genangalä i dadi hababu önanga yo wedere. ¹¹Onanga yo bodito! Onanga ya nikoka o ngëkomo o Kain wa bö böa-böaka. Hupaya ya mäke o tiwi, önanga i ma otakoka manga diri o howono ma wai ma gorona uku, i ma däene hokä o Bileam. De' onangö yä wedere karana i ma lawani hokä o Korah. ¹²Ma öraha ngini ni diai o ngōlomo ma rameanga, o nyawa ge önanga manga jako ha emono nia hi dogoronaka. Hababu önanga yōlomo de manga kal̄ilu i ma mäle-mälekua, de' duga-duga i hi akunu manga diri mahirete. Onanga hokä o lobi ya wuwu o hidāloko, ma' i uti ua o awana. Onangö hokä o gota i hi döakua ma hohoko ngarokö i hö hohoko ma öraha i hohoko; o gota-o gota ma utu ya rahukoka ma ngutuku de' ka ma moi uku i honengoka. ¹³I ma tero hokä o moku-moku i faë-faë o ngötoka ya puda ma abo, hoko genangoli önanga ya abo, manga manarama-manarama ya hi mö mäle-mäleke. Onanga ganga hokä o murumu-o murumu i yoiki okia ika hönanga de ma Jou Madutu wa sadiaka ma ngi duruë ma ho hu hutu ma goronaka mangale ka hi ado-adonika.

¹⁴O Henokh, o Adam ai difa uku ma tumiduku, ma hira wo hi do demoka mangale hagala o nyawa gënanga. O Henokh wato, "Nio lega, ma Jou aha wo böa de ai malaekat yo tebi-tebini manga ribu-ribuhu, ¹⁵la wa hi hakimi o nyawa mata-mata. Ma Jou aha wä hukumu hagala o nyawa ma dorou karana to önanga manga manarama-manarama i to torou. De' unanga aha wä hukumu o baradoha ma nyawa de' manga lo lawani karana o hi kauku ma demo mata-mata i hi dö demo-demoka."

¹⁶Hagala o nyawa gënanga ka hoko genangika dika yo kurubungu de ya hi howono o nyawa ma homoa. Onanga yo wango ya moteke to önanga manga nahihu-nahihu i bö baradoha. Onanga i ma hi ngarokö mangale manga diri mahirete, de' ya hi go giriri o nyawa hupaya i mä mäke o utumu.

O ho hininga de' o hitiari

¹⁷Ma' ahi Roria dodoto ti ni ho hininga, nio hininga to ngone nanga Jou Yesus Kristus ai rasul-rasul naga okia yo temoka. ¹⁸I holo i hira önanga i hi ngahu oka nginika yo do dagika öraha ma baha aha yo böa hagala o nyawa aha i ni hohedu ngini, ena gënanga o nyawa yo wango i ma moteke to önanga manga

nahihu-nahihu i bö baradoha. ¹⁹O nyawa ne onangala ya pö puda-puda o gi tingaka. Onanga yä kuaha ua ma Jou Madutu ai Womaha, ma' o dunia ma biaha ma nahihu-ma nahihu. ²⁰Ma' ngini, ahi Roria dodoto, nia paliara ni hi gila-gila nia wo wango ni hi hōe nia ngongaku o Yesus Kristus ika. Nia ngongaku gënanga duru i tebini. Ma orahoka gënanga ni mä niata de ma Jou Madutu ai Womaha ma kuaha, ²¹de' ni wango hoko genangika ma Jou Madutu ai dora ma hohongo ma goronaka hoko kia ma dëkana ngini nio damä to ngone nanga Jou Yesus Kristus ai hayanga de ai dora aha wi ni hi döaka nginika o ngango ma dutu de' i kakali.

²²Hagala o nyawa manga hininga i ma hi orikoka ua, onangika ko kiani ngini ni hi dumutu nia hayangi. ²³Nia tauru o nyawa yo hupu o uku ma gorona ino, mangale nia hi halamati önanga. Hagala o nyawa ma homoa ika ko kiani ngini ni hi dumutu nia hayangi, i ma niki nia ma mäo de ma modongo, ma' nio dohata nia goungu de to onangö manga pakeanga ya pö pese-pesekoka de to önanga manga nahihu i bö baradoha.

O hi giriri ma niata

²⁴Ma Jou Madutu, wakunu wi nï göana hupaya ngini i nï otakua, de wakunu wi nï ao ai himanga i mo mulia ika de nia mörene de' koiwa nia kuranga, ²⁵unangala ma Jou Madutu wo ma têngo-têngoka, ngone Wo na hi halamati mangale o Yesus Kristus to ngone nanga Jou. Unangala ma Jou Madutu wo mo mulia, wo kö kurutīe, wo kö ko kuaha de' wo ko kumati ka o öraha kahuruoninohi hi ädono öraha nënanga de mangale ka hi ado-adonika! Amin.

O HI MATOKO O YOHANIS IKA

MA NGONGOTAKA

O hi matoko o Yohanis ika nēnanga wa tulihi ma ōraha o Harani oka ma nyawa yā tuku de yā aniaya karana yo ngaku o Yesus Kristus ika hokā ma Jou. Wo to tuli-tulihi ai dungutu duruke ma Ōoku oka ena gēnanga wa hi dōaka o ngo nganono de o hi kuata yo bo basa-basa ika, de hoko genangō mangale wa hi hitomo ōnanga la' yo tatapu yo ngaku ma ōraha yā aniaya de yā tuku.

O buku nēnanga ma dōlā ma gi lamoko i ma oko o do dohanga muruono naga o hi matoko de o lo lega wo hi ti hira de wa pāke o hi totero ma demo yakunu i hi ōriki ma mangarati de ma diai o Harani oka ma nyawa ōraha gēnanga, ma' i huha i mangarati mangale o nyawa ma homoa. Ke ai dibanga ma titi o buku nēnanga ma goronaka wo go gi lio ma do dagi i rupa-rupa ma goronaka i tilakuru o lo lega ma do dohanga i rupa-rupa. Ngaroka ha māke i wōe o da māke i ma ka daenua i ma korona o hi tararono i tenggo-tenggo mangale o buku nēnanga ma dōlā, ma' ma dōlā ai dibanga ma titi de ma diai, ena gēnanga i tilakuru o Kristus, ma bahaka ma Jou Madutu aha wa hihanga ai haturu mata-mata, ka ma moi de o Ibilihi. De ma ōraha okia o utumu gēnanga yadonoka, ma Jou Madutu aha wo hi dōaka o horoga ma hungi de' o dunia ma hungi hokā o ngongike ai umati yo so setia ika.

Ma dōlā

Ma do di hira 1:1-8

O lo lega ma mulāenge de' o hura-hurata o jemaat tumidika 1:9-3:22

O buku i lulu ino de o sapu tumidi 4:1-8:1

O trompet o gahumu tumidi 8:2-11:19

O naga de' o aiwani o gahumu hinoto 12:1-13:18

Ma rupa ma ngöe o lo lega 14:1-15:8

Ma Jou Madutu ai ga ngamo ma ngi tumidi 16:1-21

*I wedere o Babel, i hihanga o aiwani, o nabi ma dutua de' o
Ibilihi 17:1-20:10*

O hukumanga ma bo bahaka 20:11-15

*O horoga ma hungi, o dunia ma hungi, o Yerusalem
ma hungi 21:1-22:5*

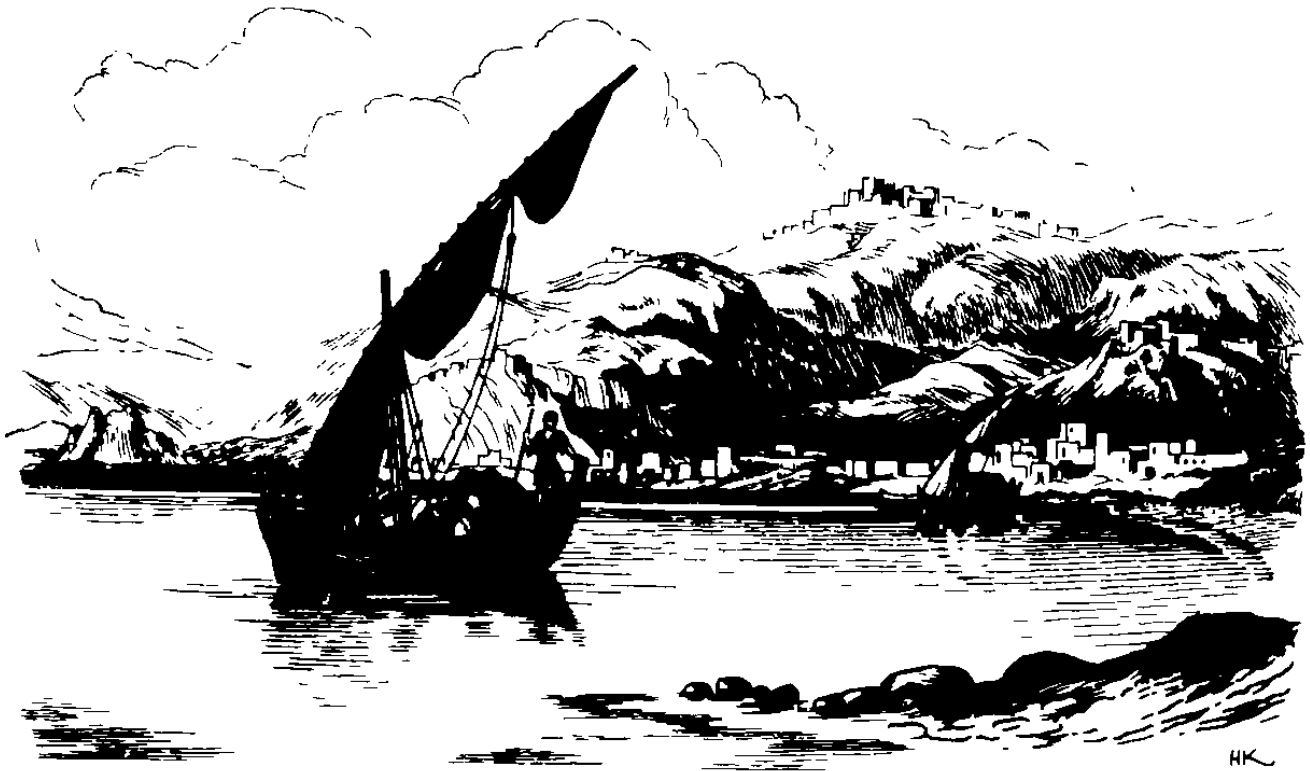
Ma bo baha 22:6-21

1 O buku nēnanga ma doġa ya korona okia wo hi matoko o Yesus Kristus mangale i do da dadi aha i dadi. Ma Jou Madutu wo hi ngahu oka o Kristus ika la' unanga wo hi dumutu ma Jou Madutu ai go gilaongika okia kiani de ma da taitoka i dadi. O Kristus wa huloko ai malaekat ai gilaongika o Yohanis, mangale wo hi ngahu i do da dadi gēnanga unangika. ²O Yohanis ö wo hi ade-ade mata-mata wa mo märke-märke oka gēnanga; de' nenangala ai hi ngahu i ma korona ma Jou Madutu ino ai behehongo i hi kuata de o Yesus Kristus ai hakihi. ³Yo utumu o nyawa ya basa de' o nyawa yo ihe-ihene o abari nubuat o buku nēnanga i ma niki i hi ngounu okia i tuli-tulihi ma goronaka. Hababu ko i tedekanoka ua oli mata-mata nēnanga aha i dadi.

O jemaat tumidika manga tabea

⁴Roria dodoto naga o jemaat tumidi o Asia ma daera oka! Ngohi, o Yohaniš tö ngānono ma Jou Madutu ino wi ni hi döaka o barakati de' o lolä – ena gēnanga ünanga naga, de nagaka, de' hoko genangika naga – de' hoko genangö o womaha tumidino ma Jou Madutu ai kuruhi i mo mulia ma himangoka, ⁵de' o Yesus Kristus ino, o hakihi wo so setia. Unangala ma do di hiraka i wi hi wangokali o honengino de' unangala wä kuaha o ko koano o duniaka.

O Yesus wo na dora ngone, de' de ai honenge ünanga wo na hi lapahi oka to ngone nanga baradoha, ⁶de' wo na hi dadi ngone o imam-imam manga hoana de o berera moi wo ma dinga-dingakoka, i wī leleani ma Jou Madutu, ai Ama. O Yesus Kristus gēnanga wo mulia de' wo kuaha ka hi ado-adonika. Amin!

O Patmos ma nuhu. (1:9)

⁷Ni wi lega, ünanga wo böa i wi hawo ino o lobi! O nyawa mata-mata aha i wi mäke ünanga, yo dogo ika onangohi i wi tö tudu-tuduku. Hagala o hoana o duniaka aha yo dodora karana ünanga. Ia, i goungu! Amin!

⁸Ma Jou Madutu wato, “Ngohi ma do di hiraka de’ ma bo bahaka,” nä naga, nagaka, de’ naga ka hoko genangika Duru wo ko Kuaha.

O lo lega mangale o Kristus

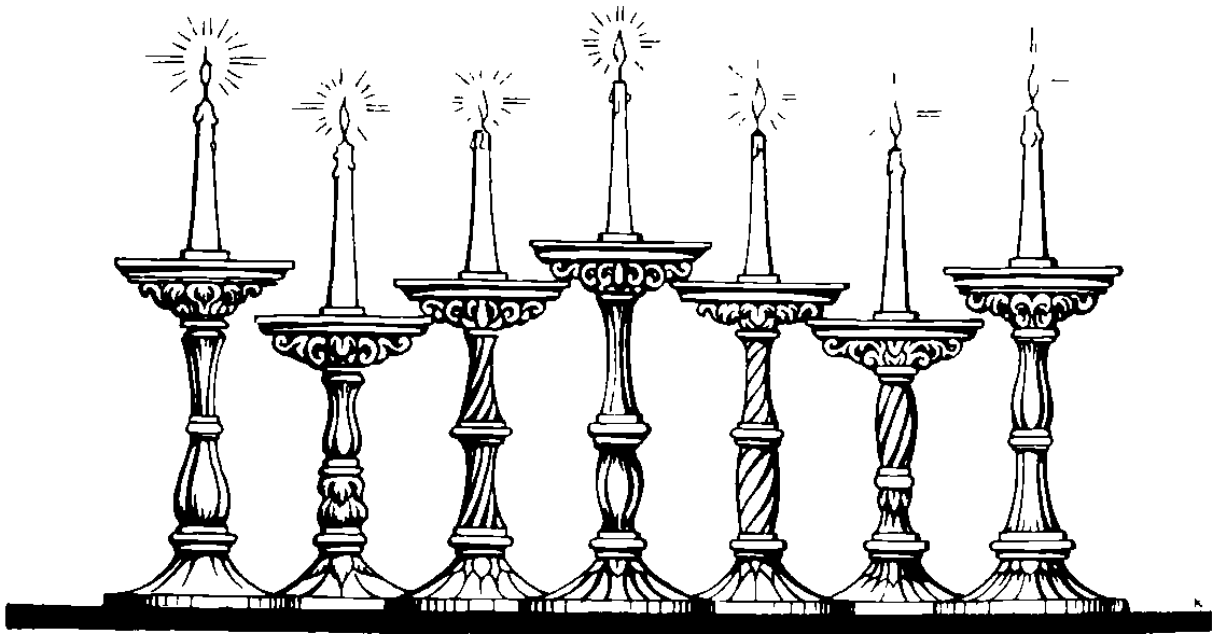
⁹Ngohi o Yohanis, nia ria dodoto o ma mao moi ho ro rimoi de de ngini o hangihara ma goronaka de ha ohana moi-moi hi ni niki o Kristus. Ngone ho tongohono ha tagongo o hangihara hoka o umati to ünanga ma dutu. Ngohi i hi umo o Patmos ma nühika karana ngohi to hi gerewoto o behehongo ma Jou Madutu ino, wo hi kuata o Yesus de to ünanga ai hakihi. ¹⁰Ma Jou ai wange oka, ngohi i hi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha, daha ngohi to ihene o ilingi ko ha kuatile – hoka o trompet ma ilingi – i temo to ngohi ahi poretoko. ¹¹O ilingi gänanga i temo, “Na tulihi okia na mäke-mäke oka, de’ no hi dingoto o

buku gënanga o jemaat tumidika nënanga: O Efesus, o Smirna, o Pergamus, o Tiatira, o Sardis, o Filadelfia, de' o Laodikia.”

¹²Ngohi to ma lega ahi poretoko mangale tä tailako o nagona gënanga i hi temo ngohino. Daha ngohi ta mäke o hilo ma totodenge o gahumu tumidi o gurasi. ¹³O hilo ma totodenge ma hi dogoronaka gënanga wo ma oko ino wo ma tēngo hi pulo-pulono hokä o nyawa. Unanga wo ma hi noa uku ai juba ma go gurutuku hi ädono ai Iouku. Ai alu oka ünanga wo hi tamunoko o alu ma dadamunu o gurasi. ¹⁴Ai tadauru ma ma garehe hokä o duba ma gogo, ma ma garehe hokä o kapas. Ai lako ma majanga hokä o uku; ¹⁵ai Iou i cahaya-cahaya hokä o tabaga ha harongoka. Ai ilingi hokä giwe ma amo-amoko ma akere ma ruru. ¹⁶Ai giama ma nirakoka wa sö ika o murumu o gahumu tumidi, de' ai uru iha i hupu o oworo moi ka ha döto ma döto hinotoka. Ai biono ma me letongo hokä o wange, o wange i korona i to tia i uku. ¹⁷Ma öraha ngohi ti mäke, ngohi to ma hi tudukuku ai himangoka hokä o nyawa yo honengoka. Ma' unanga wa kelenga ai giama ma niraka ngohi uku daha wo temo, “Uha no hawana! Ngohi ma do di hiraka de' ma bo bahaka. ¹⁸Ngohi ne ünanga wo wö wango-wango! Ngohi to honengoka, ma' no lega, ngohi to wango mangale ka hi ado-adonika. Ngohi ta kuaha o honenge, de' o nyawa yo hone-honenge manga dunia. ¹⁹Hababu gënanga, na tulih i o hali-o hali na mö mäke-mäke ena gënanga o hali-o hali öraha nënanga naga, de' o hali-o hali damä aha i dadi. ²⁰Nënanga o murumu tumidi ma rahasia na mäke-mäke ahi giama ma nirakoka de' o hilo o gurasi ma totodenge tumidi gënanga: O murumu tumidi gënanga ena gënanga o malaekat-malaekat o jemaat tumidi, de' o hilo ma totodenge tumidi gënanga ganga o jemaat tumidi gënanga.”

O begehongo mangale o Efesus

2 “O jemaat Efesus ma malaekat ika, no tulih i hoko nënanga: Nënanga o begehongo unangino wa so sö ika o murumu tumidi ai giama ma nirakoka, de wo ma dagi o hilo o gurasi ma totodenge tumidi ma hi dogoronaka gënanga. ²Ngohi to hi öriki okia ngini nia diai: Ngini ni manarama ka ha giria de' ngini duru ni tongohono. Ngohi to hi öriki ngini ni hi doakua nia hininga o nyawa ma dorou ika. De' hagala o nyawa i hi goungu manga diri o rasul ena hioko kowali, ngini nia uji oka, de' ngini nia mäke önanga o nyawa yo to tengeluku. ³Ngini

O hilo o gurasi ma totodenge tumidi. (2:1)

ni sabari de' ngini nia tagongo o hangihara karana ngohi, de' ti ngini nia nganono i toakua. ⁴Ma' nenanga ahi kabaratanga nginika: Ngini ni hi hininga oka ua oli hokä ma hira. ⁵Hababu gënanga, nio hininga hoko kia ma gurutuku i ni otakoka ngini! I bötohi ni diai o baradoha, de' nia diai okia ma hira ngini nia do diai. Nako kowali, aha ngohi to böa nginika de' ta rahuku nia hilo ma totodenge ma ngi oka gënanga. ⁶Ma' naga okia naga moi ma oa ngini oka, ena gënanga: Ngini nio dohata o Nikolaus i wi nö ni niki manga manarama, ngohi ö ma to dohata.

⁷O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia i temoka ma Jou Madutu ai Womaha o jemaat-jemaat ika!

Onanga yo ö utu-utumu aha ta hi gumala ya olomo o hohoko o ngango ma gota ino i wo wango-wango ma Jou Madutu ai Dumule oka."

O behehongo mangale o Smirna

⁸"O jemaat Smirna ma malaekat ika, no tulihi hoko nënanga: Nënanga o behehongo unangino ma do di hiraka de' ma bo bahaka - wo honengoka de' wo wango okali. ⁹Ngohi to hi öriki hagala ti ngini nia huha; ngohi to hi öriki ngini ni mihikini -

ma' i moteke ma diai ngini ni kaya! Ngohi to hi öriki o romanga ma dorou i ni do tumo nginika, hagala o nyawa i hi goungu manga diri o Yahudi oka, ena hioko kowali; önanga ganga o Ibilihi ai umati! ¹⁰Uha ni hawana aha nia tagongo o hangihara, ko i tedekanoka ua oli ngini kiani nia mäo. Nio hininga, o Ibilihi aha wa hi ngohama o hidoku moi ngini oka o bui ma gorona ika mangale i ni taili ngini. Ngini aha nia tagongo o hangihara o wange ngimoi ino ma dekana. Ko kiani ngini ni setia ngohino hi ädono ni honenge, ngohi aha ti ni hi döaka ngini ika o ngango ma dutu de' i kakali hokä nia utumu ma ngongike.

¹¹O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia ma Jou Madutu ai Womaha i temoka o jemaat-jemaat ika!

Onanga yo ö utu-utumu, aha ka utu ö de koiwa ya tagongo okia naga mangale o honenge ma hinotoka."

O behehongo mangale o Pergamus

¹²"O jemaat Pergamus ma malaekat ika, no tulihi hoko nënanga: Nënanga o behehongo unangino wo ma jo ika o oworo ka ha döto, ma himanga de ma porete ka ma döto. ¹³Ngohi to hi öriki kiaka ngini ni gogere, ena gënanga o ngi o Ibilihi i mä ko kadatoka. Ngini ni setia ngohino. I dogoli ma öraha o Antipas, ahi hakihi wo so setia gënanga, i wi toma nia himangoka o Ibilihi ma ngi oka, ma ngini ni ma hi pongonua, ngini ni hi ngaku ngohino. ¹⁴Ngaro hoko gënanga naga o hali muruono naga ngini oka ngohi tö sanangi ua: Naga o nyawa o hidoku moi nia hi dogoronaka ya niki okia o Bileam wo do doto-dotokoka. O Bileam wi dotoko o Balak sarakia wa hi otaka o umati Israel o baradoha ma gorona uku; de wä baja önanga ya ołomo o inomo i hi nia-niatoka o gomangika de' ya diai o hali-o hali i to torou. ¹⁵Hoko genangö naga nia hi dogoronaka i ma hi jöjö o Nikolaus i wi ni niki manga do dotokika. ¹⁶Hababu gënanga i bötohi ni diai o baradoha! Nako kowali, ka botino okahi ngohi aha to böa nginika de' ta kudoti o nyawa gënanga de o oworo naga ahi uru oka.

¹⁷O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia ma Jou Madutu ai Womaha i temoka o jemaat-jemaat ika!

Onanga yo o utu-utumu, aha ta hi gumala ya ołomo o manna i o iu-iunu, de' moi-moi aha ya tarima ngohi oka o helewo moi ma gare-garehe. O helewo ika gënanga i tulihi o romanga ma

hungi moi, o nagona ö dika i hi örikua, ma homoa de o nyawa ya to tarima.”

O behehongo mangale o Tiatira

¹⁸“O jemaat Tiatira ma malaekat ika, no tulihī hoko nēnanga:

Nēnanga o behehongo ma Jou Madutu ai Ngohakoka ai lako ma cahaya hokā o uku, de ai iou ma cahaya hokā o tabaga ha harongika. ¹⁹Ngohi to hi öriki mata-mata ngini nia diai – ngohi to hi öriki ngini niä dora nia dodiawo o nyawa, ngini ni setia, ngini ni manarama, de’ ngini ni tongohono nia tagongo o hangihara. Ngohi to hi öriki öraha nēnanga ngini ni manarama i holoī i wöe ngaro de ma hira. ²⁰Ma’ nenanga ahi kabaratanga nginika: Ngini ni hi döaka nia hininga o ngo Izebel ika, o ngoheka mo ma ngaku ami diri ma Jou Madutu ai hu huloko gēnanga. Ko manga ngöe oka ahi go gilaongo ma tipu de’ ma dotoko mangale yo diai i to torou de’ mangale ya olomo o inomo i hi no niatoka o gomangika. ²¹To mi hi döakoka öraha munangika mangale i bötohi mo diai o baradoha, ma’ munanga möluku mo ma togumu mo diai o hali-o hali i tö to torou gēnanga. ²²Nio hininga! Ngohi aha to mi hi paka münanga hi ädono kä mi hiri ami ngidu-ngidu ma ngi oka. Genangoka münanga de o nyawa i ma ko kö howono de de münanga aha duru yo hangihara. Öraha nēnanga mata-mata gēnanga aha ta diai – sowali ua nako önanga i ma togumu yo diai o hali-o hali i to torou i ma ki niki de de münanga. ²³I mi nö ni niki ahao tä toma la mata-mata o jemaat ya mäo ngohi ne ünanga to dumunu o nyawa manga dibanga de’ manga hininga ika. Aha ta balahi i moteke ti ngini nia manarama moi-moi.

²⁴Ma’ ngini ma homoa o Tiatiraka nia nikua o do dötoko ma dorou gēnanga, de’ ni ma dotokua o Ibilihi ma do dötoko. Ngohi to temo, ngohi aha to dogo ua nginika i ni hi tubuho nia mo moku. ²⁵Ma’ damä hi ädono ma öraha ngohi to böa, ko kiani ngini ni tatapu nia niki okia ngini nia päke inoka. ²⁶⁻²⁷Onanga yo ö utu-utumū, de’ hi ädono ma baha gila-gila ya diai okia to igo-igo, aha ta hi döaka o kuaha hokā i ma tero ta to tarima ahi Ama ino. Onanga aha ya tarima o kuaha ngohi oka mangale ya pareta o hoana de o berera de o diki-diki o behi, de’ mangale ya wedere o hoana de o berera gēnanga hokā o bohoko o tonaka. ²⁸Onanga aha ya tarima o koruku ngohi oka.

²⁹O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia ma Jou Madutu ai Womaha i temoka o jemaat-jemaat ika.’

O behehongo mangale o Sardis

3 “O jemaat Sardis ma malaekat ika, no tulihi hoko nēnanga: Nēnanga o behehongo unangino ai womaha tumidi ma Jou Madutu ino de’ ai murumu tumidi gēnanga. Ngohi to hi öriki okia ngini nia diai. Yato bari ngini ni wango, ena hioko ngini ni honenge! ²Hababu gēnanga, ni momiki, de’ nia kuata okia ka nagahi ngini oka, ko i honenguahi mata-mata gēnanga. Hababu ngohi ta mäke okia ngini nia diai ka moi ö de i totomuahi ma Jou Madutu ai himangoka. ³Ho’, nio hiningali okia kahuruono i ni dotokoka nginika de’ okia ngini nio ihe-ihenoka. Ni hi dagi gēnanga de’ i bötohi ni diai o baradoha. Nako ngini ni momikua, ngohi aha to böa nginika hokä yo tohi-tohiki; de’ ngini aha ni hi orikua ma öraha muruonoka ngohi to böa. ⁴Ma’ ngini nia hi dogoronaka o Sardis oka ka nagahi o nyawa i mä göana la’ manga pakeanga i tatapu i tebini. Onanga gēnanga aha i ma dagi mi ma ki niki de ngohi de manga pakeanga ma gare-garehe, hababu önanga i patutu mangale gēnanga. ⁵Onanga yo ö utu-utumika aha ya hi noa o juba ma gare-garehe. To önanga manga romanga aha ta ehe ua o Nyawa yo Wango-wango ma Buku oka. De’ ahi Ama ai himangoka de’ ai malaekat-malaekat, ngohi aha to hi goungu önanga ganga to ngohi ma dutu.

⁶O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia ma Jou Madutu ai Womaha i temoka o jemaat-jemaat ika!”

O behehongo mangale o Filadelfia

⁷“O jemaat Filadelfia ma malaekat ika, na tulihi hoko nēnanga:

Nēnanga o behehongo unangino wo tebi-tebini de duru ma dutu. Unanga to Daud ai kusi ma jojo; nako ünanga wa helenga, o nyawa moi ua o yakunu ya tamunu, de’ nako ünanga wa tamunu, o nyawa moi ua o yakunu ya helenga. ⁸Ngohi to hi öriki okia ngini nia diai. Ngohi to hi öriki ngini hoko kia ua nia buturungu; ma ngini nia motekoka ahi do dötoko de’ ni setia ngohino. Mangale ngini ti ni do belengaka o ngorana moi, ka o nagona ö dika yakunu ya tamunu. ⁹Nio hininga nēnanga:

O nyawa yo dadi o Ibilihi ai umati gënanga, yo elu-eluku i hi goungu manga diri o Yahudi oka ena hioko kowali, aha ta diai hi ädono önanga yo böa ya tilabuku nia himangoka. De' onanga aha i hi öriki ngohi ti ni dora-dora. ¹⁰Hababu ngini nia motekoka ahi pareta la' ni täna, ngohi ö aha ti ni hohongino ma öraha o huha aha ya tapalu o dunia i ngodumu. O hali gënanga aha i dadi mangale yä coba o nyawa o duniaka mata-mata. ¹¹Ngohi to böa de ma hi apotoka! Nio göana ni hi do diai okia naga ngini oka, la' o nyawa moi ua ö ya ora nia utumu ma ngongike ino. ¹²O nyawa yo utu-utumu, aha ta hi dadi hokä o liate ahi Jou Madutu ai tau i tebi-tebini ma goronaka, de' unanga aha wo gogere o ngi gënanga ka hi ado-adonika. Ahi Jou Madutu ai romanga, de' ahi Jou Madutu ai kota ma romanga – ena gënanga o Yerusalem ma hungi aha i uti o horoga uku, ahi Jou Madutuku – aha ta tulihi o nyawa manga dirika gënanga. Hoko genangö ahi romanga ma hungi aha ta tulihi manga dirika.

¹³O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia ma Jou Madutu ai Womaha i temoka o jemaat-jemaat ika!”

O behehongo mangale o Laodikia

¹⁴“O jemaat Laodikia ma malaekat ika, no tulihi hoko nënanga:

Nënanga o behehongo o Amin wo mo Muliaka, o hakihi wo so setia de' ma diai, hagala moi-moi ma titi ma Jou Madutu wo hi dö dä dadi. ¹⁵Ngohi to hi öriki okia ngini nia diai; ngohi to hi öriki ngini ni mätua de' ni haukua ö. Ngini ko kiani iti moi, ni mäta ekola ni hauku! ¹⁶Ma' ngini ka ni biki hau; ni haukua, ni mäta ö ma kowali. Hababu gënanga ngohi aha ti ni hi ngunanga ngini ni hupu ahi uru ma gorona iha. ¹⁷Ngini ni ato, 'Ngomi mi kaya de' i rupa-rupa i ya oaka; okia-kiaka ua to ngomi mia kuranga.' Ma' ngini ni hi örikua hoko kia nia hangihara de' hoko kia ya huha nia rupa! Ngini ni mihikini, ni ma hekono de' ni piloko. ¹⁸Hababu gënanga ngohi ti ni hitiari ngini la' ni ma ija ngohino o gurasi, ena gënanga o gurasi ma dutu, hupaya ngini ni dadi ni kaya. Ni ma ija ö o pakeanga ma gare-garehe ngohino, hupaya ngini de nia pakeangoka de' ni hi tamunu ti ngini nia röehe i ma heko-hekonoka de' i ni hi mö male-maleke. De' ni ma ijali o houru mangale ni hi nauhu nia lako ino la' ngini yakunu ni ma hi öriki. ¹⁹O nyawa ta dora-dora önanga ta taaere de' ta gohara. Karana gënanga ko kiani ngini nia hininga nia

puturungu, de' i bötohi ni diai o baradoha. ²⁰Nio lega! Ngohi to ma oko ino o ngorana ma himangoka de' tö tolo. Nako naga o nyawa ahi ilingi yo ihene, de' ya helenga o ngorana, ngohi aha to wohama mi ma mäke de ünanga; ngohi aha to lomo de de ünanga de' unanga wolomo de de ngohi. ²¹Onanga yo ututumumu, aha ta hi gumala yo gogere ai kuruhi i mo muliaka de de ngohi, hoka i ma tero ngohi mahirete ö to utumoka de' oraha nänanga to gogere de ahi Ama ai kuruhi i mo muliaka.

²²O nagona honanga yakunu yo ihene, ko kiani yo ho hininga okia ma Jou Madutu ai Womaha i temoka o jemaat-jemaat ika!"

O horogaka yo huba

4 I paha ika gänanga ngohi ta mäke oli o lo lega. Ngohi ta mäke o horogaka o ngorana moi i helenga ika. I paha to ihenoli o ilingi ka ma mulaengohi i temoka ngohino hoka o trompet ma ilingi. O ilingi gänanga i temo, "Na ino no doa nengile. Ngohi aha to ni hi matoko ngona ika damä okia aha i dadi." ²Gila-gila dika ngohi i hi kuaha ma Jou Madutu ai Womaha. Daha ngohi ta mäke o horogaka naga moi o kuruhi i mo mulia, de' naga wo ma tängo o nyawa wo gogeruku o kuruhi i mo muliaka gänanga. ³O nyawa gänanga ai biono ma me letongo hoka o helewo baiduri pandan, de' o delima ma helewo. O ngawatoro moi yo gö uku o kuruhi i mo mulia gänanga ma rupa ma goguhurungu. ⁴De ma düku i hu lulunino o kuruhi i mo mulia ma goronaka ya kiloliti gänanga, naga o kuruhi i mo mulia monaoko de iata ma homoa. Genangoka yo gogeruku o tutuda ya monaoko de ya ruata manga pakeanga ma garegarehe, de' i ma hi tamunuku o makota o gurasi. ⁵O kuruhi i mo mulia ino gänanga i tararono o leletongo ma cahaya de' i hupu o dotoreke i dilo-dilongo ma ilingi. De' o kuruhi i mo mulia gänanga ma himangoka naga o oboro o gahumu tumidi i tokatokara; gänanga ma Jou Madutu ai Womaha o gahumu tumidi. ⁶Ta mäke oli o kuruhi i mo mulia gänanga ma himangoka okia naga moi ha pulo-pulono hoka o ngöto o kahinä ma mo dodono hoka o kahinä ma leto-letongo.

O kuruhi i mo mulia ya kilolitino, ma datekino yo getongo, naga o do dadi iata, ma himangoka de' ma poretoka i omanga de ma lako. ⁷O do dadi ma hira ho lega-lega hoka o singa. Ma hinotoko, hoka o hapi ma nauru. Ma hange oka to änanga ma

biono hokä o nyawa ma biono. Ma iatoka, ho lega-lega hokä o totaleo rajawali ma go giria i hoho. ⁸O do dadi iata gënanga, moi-moi to ënanga ma gahuhu butanga, de' ya kilolitino de' doka ma goronaka i omanga de ma lako. O hutu de o wange o do dadi-do dadi gënanga i ma togu-togumua i nyanyi,

“No tebini, no tebini, no tebini Jou, ma Jou Madutu no ko
Kuaha;

nä naga, nagaka, de' naga hoko genangika.”

⁹O do dadi iata gënanga i hi nyanyi o puji de ma lugo-lugoka, horomati de' o sukur unangika wo gö gogeruku o kuruhi i mo muliaka gënanga, ena gënanga mangale ünanga wo wango ka hi ado-adonika. De' ma öraha o do dadi-do dadi gënanga i nyanyi, ¹⁰o tutuda ya monaoko de ya ruata gënanga i ma hi tudukuku ai himangoka o nyawa wo gö gogeruku o kuruhi i mo mulia gënanga, daha i wi huba ünanga wo wango ka hi ado-adonika. I paha önanga i hi kaweli manga makota-makota o kuruhi i mo mulia ma himangika gënanga de yo temo,

¹¹ “Ya Jou, ya mia Jou Madutu!

Ngonā dika i patutu na tarima o hi giriri, o horomati de' o kuaha.

Hababu ngona la hagala moi-moi ma do dadi,

de' to ngona ani mau ö hagala moi-moi gënanga i dadi oka de' i wango.”

O buku i lulu ino de' o Duba ma Ngohaka

5 I paha ngohi ta mäke o buku moi i lulu ino to ünanga ai giamoka wo go gogeruku o kuruhi i mo mulia gënanga. O buku gënanga i ömanga de o dulihi a ri ho hononga de' i hi sapu de segel o gahumu tumidi. ²Daha ngohi ti mäke o malaekat wo ma têngo wo nau-nauru wo pöa-pöaka de ai ilingi ma amokile, “O nagona i patutu ya wedere o segel-segel nënanga de' ya helenga o buku nënanga?” ³Mä ya oa o horogaka, ya oa o duniaka, ekola ngaroka o dunia ma timi oka ha mäke ua o nyawa moi ö yakunu ya helenga o buku gënanga, de' yo lega ma gorona ika. ⁴Ma ngohi to ari hadangö i hi hö howo-howo hababu o nyawa moi ö de koiwa i patutu ya helenga o buku gënanga, de' yo lega ma gorona ika. ⁵Daha wo ma têngo o tutuda-o tutuda manga hi dogoronaka gënanga wo hi temo ngohino, “Uha no ari! No lega! O singa o ahali de o hoana o

Yehuda ino, o Daud wo lamo-amoko ai difa uku, wo utumoka. Unanga wakunu wa pooteke o segel tumidi de' wa helenga o buku gënanga.”

⁶I paha ngohi ta mäke o Duba ma Ngohaka moi i ma'oko ino o kuruhi i mo mulia gënanga ma hi dö dogoronaka, i hi gilolitino o do dadi iata de' o tutuda mata-mata gënanga. O Duba ma Ngohaka gënanga ha pulo-pulono hokä ha luitoka ma ngohamino. To ënanga ma tataduku tumidi de' ma lako tumidi: ena gënanga o womaha tumidi ma Jou Madutu ino ya hulokoka o dunia ika i ngodumu. ⁷I paha o Duba ma Ngohaka gënanga i tagi ya ika de' ya lë o buku i lulu ino gënanga o nyawa ai giama ma nirakoka wo go gogeruku o kuruhi i mo mulia ma loku oka. ⁸O Duba ma Ngohaka gënanga i diai hoko gënanga ma go giriaka, ya tilabukuku ma himangoka o do dadi iata de' o tutuda-o tutuda ya monaoko de ya ruata. Onanga moi-moi ya sö ika o kecapi de' o belu-belu o gurasi ma doġa o manyanyi, ena gënanga ma Jou Madutu ai umati manga niata. ⁹Onanga yo nyanyi o lugo ma hungi moi:

“Ngonā i patutu na lë o buku gënanga
de' na pooteke ma segel-segel.

Hababu ngona i ni tomaka, de' de ani honenge,
o nyawa hagala o hoanino, o bahasa, o negara de' o hoana
de o berera i ni ijaka mangale ma Jou Madutu.

¹⁰ Ngonā na hi dadi oka önanga o hoana moi o imam-imam
no ma dinga-dingakoka,
hupaya önanga i wi leleani to ngone nanga Jou Madutu,
de' yo pareta o dunia ma loku oka.”

¹¹I paha ngohi ta mäke oli. Ngohi to ihene o malaekat
ma ilingi ma ribu-ribuhu de' ma säna i ribu-ribuhu ma ngöe.
Onanga i ma oko ya kiloliti o kuruhi i mo mulia de' o do dadi
iata de o tutuda-o tutuda gënanga. ¹²De' onanga yo nyanyi de
manga ilingi ma kuatile,

“O Duba ma Ngohaka ya lui-luitoka ma ngohamino gënanga, i
patutu mangale ya tarima o kuaha;
o kaya, o barija de' o kuata;
ünanga i patutu i wi horomati, i wi hi mulia de' i wi hi gö
go giriri!”

¹³Daha ngohi to ihene hagala o do dadi o dihangoka, o duniaka,
o dunia ma timi oka de' o ngöto ma goronaka – de ma dipoko,
hagala o do dadi o alami ma doġa nënanga – i nyanyi,

“Unanga wo gogere o kuruhi i mo mulia ma lōku oka, de’ o
 Duba ma Ngohaka i ko kurutiē gēnanga,
 ganga i wi hi gö go giriri de’ i wi ho horomati de wo mulia
 de’ wo kuaha mangale ka hi ado-adonika!”

¹⁴O do dadi iata gēnanga yo haluhu, “Amin!” De’ o tutuda-o
 tutuda genangö ya tilabuku de’ i wi huba.

O segel-segel

6 I paha gēnanga ngohi ta mäke o Duba ma Ngohaka
 gēnanga ya pooteke o segel ma do di hiraka o segel tumidi
 ma hi dogoronaka gēnanga. Daha ngohi to ihene o do dadi iata
 ma hi dogoronaka gēnanga moi i temo, “Na ino!” Ma ilingi
 gēnanga hokä o dotoreke ma ilingi. ²Ngohi tö mä lega, daha
 ta mäke moi o kuda ma gare-garehe. Wo bare-barenuku wo ma
 jo ika moi o toimi ma lēha, de’ unangika i wi hi döaka moi o
 makota. Unanga wo hi hira hokä wo ma tēngo wo ö utu-utumu
 woiki wa ora o utumu.

³I paha o Duba ma Ngohaka gēnanga ya pooteke o segel ma
 hinotoka, de’ ngohi to ihene o do dadi ma hinotoka i temo, “Na
 ino!” ⁴Daha o kuda ma homoa moi i hupu oli. O kuda gēnanga
 ma rupa ma doka-dokara. Wo bare-barenuku i wi hi döaka o
 kuaha mangale wa hihanga o dame o dunia ma himangoka, la’ o
 nyawa i ma ko toma. Unanga i wi hi döaka moi o oworo ko ha
 amoko.

⁵Daha o Duba ma Ngohaka gēnanga wa pooteke o segel ma
 hange oka. De’ ngohi to ihene o do dadi ma hange oka i temo,
 “Na ino!” Ngohi to ma lega, ta mäke o kuda ma daro-daromo
 moi. Wo bare-barenuku ai giamoka wa sö ino o di dibanga
 o habi moi. ⁶De’ ngohi to ihene okia naga moi ho hi gihe-
 gihene hokä o ilingi i pöaka o do dadi iata ma hi dogorona ino
 gēnanga. O ilingi gēnanga i temo, “O pine ma oa-oa o litere moi
 ma ija o hewa o wange moi, de’ o pine ma rupa ma homoa o
 litere hange ma ija o hewa ö o wange moi. Ma’ uha nia bodito o
 zaitun ma utu-ma utu de o angguru ma dumule!”

⁷I paha o Duba ma Ngohaka gēnanga ya pooteke o segel ma
 iatoka. De’ ngohi to ihene o do dadi ma iatoka i temo, “Na
 ino!” ⁸Ngohi to ma lega, daha ta mäke o kuda moi ka ma mule-
 mule. Wo bare-barenuku ai romanga o Honenge. Ai poretino,
 ünanga i wi nīkino i ma hi tigi-tigiha o Honenge ma Alami. O
 dunia regu iata ma kuaha nēnanga ya hi lapahi onangika, la’

onanga yakunu yo toma i tilakuru o kudoti, i tilakuru ma öraha o habirokata, i tilakuru o panyake i tagi de' i tilakuru o aiwani i ho hatera.

⁹I paha gënanga o Duba ma Ngohaka gënanga ya pooteke o segel ma motoaka. Ngohi ta mäke o hu huba ma ngi ma timi oka naga o nyawa yo hone-honenge manga jiwa yä toma karena önanga i hi kuata ma Jou Madutu ino ai bebehongo i tilakuru to önanga manga hakihi. ¹⁰Onanga i ma pöaka de manga ilingi ko ha kuatiē, “Ya Jou no ko Kuaha, no tebini de' no tiai! Hoko kia ohi ma dekana daha ngona na tailako o dunia ma nyawa de' nä hukumu önanga karena ngomi i mi tomaka?” ¹¹Onanga ya hi döaka o juba ma gare-garehe i ma teke mo meleko. Daha önanga ya huloko i ma hi batongo öraha ma huhutulohi, hi ädono ma ge getongo i tiai oka manga dodiawo o kudoti moi de' manga roria dodoto aha ya toma hokä önanga.

¹²Daha ngohi ta mäke o Duba ma Ngohaka gënanga ya pooteke o segel ma butangaka. I dadi o ohu ko ha kuata. O wange i dadi i taromo hokä ngöere ma daro-daromo ma do dorou, de' o mede i dadi i tokara hokä o awunu. ¹³O murumu-o murumu i otaka o dihanguku o dunia ma lōkuku, hokä o ara ma hohoko i omukuahi i otaka ma utu oka, ma öraha o hidałoko i kua-kuata ya giwi. ¹⁴O dihanga i ma hihanga hokä o karatahi ya lulu, de' mata-mata o lōku de' o nühu i hi tingaka ma ngi oka. ¹⁵Daha o dunia ma ko koano, yo lago-agomo, o ko kapita, o nyawa yo kaya-kaya de' o nyawa yo ko kuaha de' o nyawa ma homoahi, i ya oa o gilaongo i ya oa o nyawa yo lo lapahi oka, mata-mata manga diri ya iunu o aruku-o aruku ma goronaka de' o lōku ma helewo ma donga-donga ika. ¹⁶Onanga yo pöaka o lōku-o lōku ika de o helewo-o helewo ika gënanga, “No mi bānga ngomi! No mi ngiunoka ngomi ünanga ai lo legaka wo go gogeruku o kuruhi i mo mulia ma lōku oka, de' ai dohata o Duba ma Ngohakino gënanga! ¹⁷Ma Jou ai ga ngamo ma wange i amo-amoko i böaka, öraha nēnanga önanga ya kopoa manga ga ngamo, de' o nyawa moi ua ö yakunu i ma tumungu to önanga manga himangoka!”

O umati o Israel oka ya ribuhu o ratuhu moi de moruata de iata

7 I paha gënanga, ngohi tä mäke o malaekat ya ruata i ma oko o dunia ma libuku iata. Onanga ya tumungu o hidałoko iata o duniaka la' uha naga o hidałoko i wuwu

o dudungoka ekola o ngötoka, ekola o gota-gota ika. ²Daha ngohi ti mäke o malaekat wo ma tēngo ma homoa o wange ma hiwaroka de wa iha. Unanga wo ao o segel ma Jou Madutu wo wango-wangoka. De ai ilingi ma kuata o malaekat gēnanga wä ahoko o malaekat yä ruata gēnanga ya mäke oka o kuaha ma Jou Madutu ino mangale ya kilianga o dudungu de' o ngöto. ³O malaekat gēnanga i temo, "Wahi ohi nia kilianga o dudungu de' o ngöto, ekola o gota-gota ö nako ngomi mi hi doakuahi o segel ma nonako manga bimaóa oko to ngone nanga Jou Madutu ai go gilaongo." ⁴Daha i hi hi ngahu ngohi naga o ge getongo ya ribuhu o ratuhu moi de moruata de iata ma nyawa ya hi döaka o segel ma nonako ma Jou Madutu ino manga bimaóa oko. O nyawa gēnanga ya Iē o Israel oka manga hoana ngimoi de hinoto ino; ⁵o hoana moi-moino ya ribuhu ngimoi de hinoto ma nyawa. Ena gēnanga: O Yehuda ino ma hoana, o Ruben, o Gad, ⁶o Asyer, o Naftali, o Manasye, ⁷o Simeon, o Lewi, o Isakhar, ⁸o Zebulon, o Yusuf, de' o Benyamin.

O nyawa ma ngöto ka biaha ua manga ngöe

⁹I paha gēnanga ngohi to ma legali, daha ta mäke ma ngöto o nyawa ka biaha ua manga ngöe – koiwa naga o nyawa moi yakunu ya etongo ma ge getongo! Onanga ma nyawa ganga moi-moi o hoana de o berera, o hoana, o negara, de' o bahasa. De i ma hi noa uku o juba ma gare-garehe de' i ma hi jö ika o biso ma gota ma tage-tage manga giamoka, o nyawa yo wöe-wöe gēnanga i ma oko ino yo himangika o kuruhi i mo mulia de' i wi himangika o Duba ma Ngohaka gēnanga. ¹⁰Daha de manga ilingi ma kuatilē önanga yo pöaka, "To ngone nanga halamati i böa nanga Jou Madutu ino, wo gogeruku o kuruhi i mo mulia ma löku oka, de' o Duba ma Ngohakino gēnanga!" ¹¹O malaekat mata-mata i ma oko ya kiloliti o kuruhi i mo mulia de' o tutuda-tutuda de o do dadi iata gēnanga. O malaekat-malaekat gēnanga ya tilabuku o kuruhi i mo mulia ma himangoka daha i wi huba ma Jou Madutu. ¹²Onanga yo pöaka, "Amin! Hi hi giriri to ngone nanga Jou Madutu wo mulia de' wo barija. Unangika kiani ha wöe-wöe ho temo sukur de' o horomati. Unanga wo kuaha de' wo kuata ka hi ado-adonika! Amin."

¹³Wo ma tēngo o tutuda-tutuda ino gēnanga wo hi leha ngohino, "O nyawa manga juba ma gare-garehe nēnanga, önanga o nagona de' onanga kiaka de ya ino?"

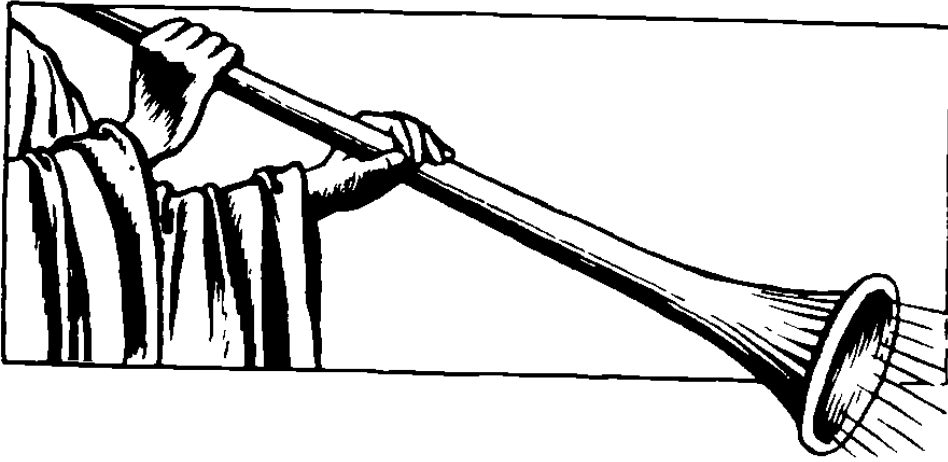
¹⁴Ngohi to haluhu, “Ngohi to hi orikua, Tuanga. Tuanga mahirete no hi öriki.”

Unanga wo hi temo ngohino, “O nyawa nënanga yo halamatoka ma öraha ya tilakuru o aniaya ko ha giria. Onanga ya fokaka manga juba de ya diai i dadi i arehe de o Duba ma Ngohaka ma awunu gënanga. ¹⁵Hababu gënanga önanga i ma oko ma Jou Madutu ai kuruhi i mo mulia ma himangoka, de’ i wi puji unangika o hutu de o wange ma Jou Madutu ai Tau ma goronaka. De’ unanga wo gö gogere ai kuruhi i mo mulia ma loku oka gënanga aha wo böa de de önanga la wa hohongino önanga. ¹⁶Onanga aha ya mäo oka ua o hahini ekola o kiriti ma dudungu; o wange ekola ma haukö i ko kiria aha ya da haukoka ua önanga, ¹⁷hababu o Duba ma Ngohaka i gö gogeruku o kuruhi i mo mulia ma hi do dogoronaka gënanga aha i dadi to önanga manga go göana. Unanga aha wa tuda önanga o akere ma jobubu ika ya hi döa-döaka o wo wango. De’ ma Jou Madutu aha wa ehe hagala o kōngo to önanga manga lako ino.”

O segel ma tumidoka

8 Ma öraha o Duba ma Ngohaka gënanga ya pooteke o segel ma tumidoka, o horoga i dadi i rïdi doneho jam ma hononga ma dekana. ²Daha ngohi tä mäke o malaekat ya tumidi i ma oko ino ma Jou Madutu ai himangoka, de’ onanga ya hi döaka o trompet o gahumu tumidi.

³O malaekat wo ma tēngo ma homoa wao ino o dupa ma ngi o gurasi o gahumu moi, wa ino de’ wo ma oko ino o hu huba ma ngi ma himangoka. I wi hi döaka unangika o manyanyi duru ko ha ngöe la wo gelenga ma Jou Madutu ai umati mata-mata manga niatika de’ mangale i hi huba o hu huba ma ngi o gurasi oka wa mo mäke-mäke o kuruhi i mo mulia ma himangoka. ⁴I ma ki niki de ma Jou Madutu ai umati manga niata, o dupa gënanga ma go giria i wango ma nofo i doa i ko kapupu o malaekat ai giamoka wo ma oko-oko ino ma Jou Madutu ai himangoka gënanga. ⁵I paha o malaekat ya lē o dupa gënanga, de’ yö noa de o uku o hu huba ma ngi ino oka, daha i hi kaweli o dunia ma lokuku. O dotoreke i potoka de’ o leletongo i sawi i lo li liara, de’ i dadi o ohu.

O trompet. (8:7)

O trompet-o trompet

⁶I paha gënanga, o malaekat ya tumidi i ma hi jö ika o trompet tumidi gënanga i ma hi diai oka la ya wuwu.

⁷O malaekat ma do di hiraka ai trompet wa wuwu, o awana o es de' o uku i ma ganu o awunu i tiha o dunia uku ka ha giria. O dunia regu hange yo uku i mata-mataka; hoko genangö o gota-gota regu hange, de' moi-moi o momo ma ijo-ijo.

⁸Daha o malaekat ma hinotoka ai trompet wa wuwu, okia naga moi duru ko ha amoko ho lega-lega hokä o loku i toka-tokara i hi kaweli o ngöto ma gorona uku. O ngöto o regu hange i ngali i ma dadi o awunu, ⁹de' hagala o do dadi o ngötoka o regu hange i honenge; hoko genangoli o kapa-o kapa o regu hange i binaha.

¹⁰I paha o malaekat ma hange oka ai trompet wa wuwu, o murumu moi ko ha amoko, i toka-tokara hokä o oboro, o dihangoka de i tifa, daha ya tapalu o regu hange o ngairi-o ngairi de o akere ma lako-o akere ma lako. (¹¹O murumu gënanga ma romanga ma "Mali".) O akere o regu hange i dadi i mali, de' o nyawa ka manga ngöe yo honenge karana ya okere o akere i dadi oka i mali-mali gënanga.

¹²Daha o malaekat ma iatoka ai trompet wa wuwu. O wange i regu hange, ya poka o regu moi, o mede i regu hange ya poka o

regu moi, o murumu-o murumu i regu hange ya poka o regu moi hi ädono ma kuata i regu hange o regu moi ma cahaya ma kuata i hihanga. O wange-wange ö i regu hange o regu moi i tararonua de' hoko genangö o hutu-hutu i regu hange o regu moi hoko genangoli.

¹³Daha ngohi ta mäke moi o totaleo rajawali ma go giria i hoho ko ha gurutile o gitawa ino, ngohi to ihene i pöaka, "Bodito! Bodito! Bodito o nyawa mata-mata o duniaka damä ma öraha okia o malaekat ya ruange ma homoa manga trompet ya wuwu!"

9 Daha o malaekat ma motoaka ai trompet wa wuwu, de' ngohi ta mäke o murumu moi i tiha o dihangoka de ya uku o dunia uku. O murumu gënanga i hi döaka o honenge ma wai ma kusi. ²O murumu gënanga ya helenga o honenge ma wai gënanga, daha i hupu o nofo ma gorona ile hokä o rikana ma ago-agomino i nofo. O wange de' o gitawa i dadi i hu hutu mangale o waile gënanga ma nofo. ³Daha o nofo ma gorona ino gënanga i hupu o kähoho-o kähoho i uti o dunia uku. O kähoho-o kähoho gënanga i hi döaka o kuaha i ma tero hokä i hi döaka o kokakatamika. ⁴Yo duhunu ënanga ya binaha o momo, ekola o gota-gota, ekola o da datomo-o da datomo ma homoa. Enanga duga-duga yakunu ya kudoti o nyawa manga bimaoa oko koiwa o segel ma nonako ma Jou Madutu ino. ⁵O kähoho-o kähoho gënanga i hi gumala ua ya toma o nyawa ge önanga, ma' duga-duga yä hangihara önanga o mede motoa ino ma dekana. Ma hiri, i dadi hababu mangale o kähoho-o kähoho gënanga ya hangihara, hokä i ma tero ma hiri i dadi hababu mangale o kokakatama ma biha. ⁶O mede motoa ma dekana gënanga, o nyawa gënanga i hi dailako la' yo honenge, ma' onanga yakunua yo honenge; onangö yo igo yo honenge, ma' o honenge i kurutika de de önanga.

⁷O kähoho gënanga ma rupa hokä o kuda i ma hi diai la' i kudoti. To ënanga ma häekoka okia naga moi ho lega-lega hokä o makota o gurasi. To ënanga ma biono hokä o nyawa ma biono. ⁸To ënanga ma tadauru hokä o ngoheka manga tadauru de' to ënanga ma ingiri hokä o singa ma ingiri. ⁹To ënanga ma alu i hi tamunu de okia naga moi yo da ngade ika o baju o behi. To ënanga ma gahuhu ma ruruhu hokä o kuda de ma kureta o doomu moi ma amo-amoko ma ilingi ma go giria yo ngohama o

kudoti ma gorona ika. ¹⁰To ënanga ma bikini de' ma biha hokä o kokakatama. De' to ënanga ma bikini ma goronaka gënanga i gogere to ënanga ma kuata la ya hangihara o nyawa o mede motoa ino ma dekana. ¹¹To ënanga de manga koano ya pareta ënanga, de' o koano gënanga ena gënanga o malaekat wo göa-göana o honenge ma wai. Ma romanga de o Ibrani oka manga demo ena gënanga o Abadon; de' o Yunani oka manga demo o Apolion (ma mangarati "Ya ko kilianga").

¹²O bodito ma hira i pahaka. I paha gënanga naga o bodito hinotoli kiani i böa.

¹³I paha o malaekat ma butangaka ai trompet wa wuwu. Ngohi to ihene o ilingi i böa o hu huba ma ngi o gurasi ma libuku iatoka de ya ino kiaka naga ma Jou Madutu ai himangoka. ¹⁴O ilingi gënanga i temo o malaekat ma butanga ika gënanga, "Nä hohe o malaekat iata ya liko-liko ika gënanga o Efrat ma Ngairoka!" ¹⁵O malaekat iatö gënanga i hohe. Onanga ya hi diai oka yo dingakika mangale o jam, o wange, o mede de o taongo gënanga la o nyawa o regu hange o umati o nyawa yo ngodumu, ya toma o regu moi. ¹⁶Ngohi i hi hi ngahu ma ge getongo manga duduono yo ko kuda-kuda gënanga ganga ya juta o ratuhu hinoto manga ngöe. ¹⁷De o lo lega ma goronaka, ngohi ta mäke o kuda-o kuda gënanga de yö bare-barenuke. Yo bare-barene i ma hi noa uku o baju o behi ma rupa ma mo dokara hokä o uku, ma mi bihi hokä o nilam ma helewo de' ma mo gurati hokä o walira. Ma häeke o kuda-o kuda gënanga hokä o singa ma häeke, de' ma uruhi i hupu o uku, o nofo de' o walira. ¹⁸Umati o nyawa o regu hange yö toma o regu moi de o huha gënanga, ena gënanga o uku, o nofo, de o walira i hupu-hupu o kuda ma uru iha gënanga. ¹⁹O kuda-o kuda gënanga ma kuata i gogere ma uru oka de ma bikinoka ö. Ma bikini-ma bikini hokä o dodiha de ma häekoka. O kuda-o kuda de ma bikini gënanga, yö hangihara o nyawa.

²⁰Ma' umati o nyawa ma hou yö toma ua de o huha-huha ö gënanga, ya mäla ika ua oli to önanga mahirete manga giama ma manarama. Onanga i ma togumua ya huba o womaha-o womaha ma dorou de' o gomanga-o gomanga o gurasi, o haäka, o tabaga, o helewo de' o gota yakunua i ma hi öriki ekola i ma hihene, ekola i ma dagi ö. ²¹Onanga ya mäla ua to önanga manga manarama i to torou, ena gënanga, o doma i ma po pi pidoro, o howono, de' o dohiki.

O malaekat de' o buku ma i teteke i lu lulu ino

10 Daha ngohi ti mäke o malaekat ma homoa wo nau-
 nauru wo ma tēngo wo uti o horoga uku. Unanga i wi
 hawo ino o lobi, de' moi o ngawatoro i hi göuku ai häekuku.
 Ai biono ma me letongo hokä o wange, de' ai Iou hokä o uku
 o liate. ²Ai giamoka naga moi o buku ma lulu ma i teteke i ho
 helenga ika. Ai Iou ma niraka wo ma hi doko o ngötuku, de' ai
 Iou ma higili wo ma hi doko o dudunguku. ³Daha ünanga wo
 pöaka de ai ilingi ma kuata hokä o singa i pöaka. O malaekat
 gënanga wo pöaka i böto, o dotoreke tumidi i haluhu de ma
 ilingi i po potoka. ⁴O dotoreke tumidi gënanga ma ilingi hoko
 gënanga, ngohi to mau ta tulihi, ma' ngohi to ihene o ilingi o
 horoga uku yato, "Na rahasia okia o dotoreke tumidi i temoka
 gënanga; uha na tulihi!"

⁵Daha o malaekat ngohi ta mö mäke-mäke i ma hi doko
 o ngötuku de' o dudunguku gënanga ya goraka ma giama ma
 niraka o dihangile. ⁶Unanga wo koboto de ma Jou Madutu ai
 romanga wo wango-wango ka hi ado-adonika wo hi dadi oka o
 dihanga, o dunia de' o ngöto de hagala okia honanga naga ma
 goronaka. O malaekat gënanga i temo, "Ma öraha aha i tuda
 oka ua oli! ⁷Ma' ma öraha okia o malaekat ma tumidoka ai
 trompet wa wuwu, ma Jou Madutu aha wa manarama ai datoro
 i ro rahasia, hokä ünanga wo hi ngahu oka ai go gilaongika, ena
 gënanga o nabi-nabi."

⁸I paha ika o ilingi ngohi to ö ihe-ihene o horoga uku
 gënanga, i temoli ngohino. Enanga yato, "Noiki na Ië o buku
 ma lulu i ho helenga ika o malaekat ma giamoka i ma hi do
 doko-doko o ngötuku de' o dudunguku gënanga."

⁹Ngohi ö toiki o malaekat ika gënanga de' tö gahoko la'
 unanga wo hi hi döaka ngohino i lulu ino ma i teteke gënanga.
 Unanga wato, "Na Ië de' na ołomo nënanga. Ani mämata ma
 goronaka ënanga aha i dadi i mali, ma' ani uru ma goronaka
 ënanga ma mutiti hokä o ohungu ma gula."

¹⁰Ngohi ta Ië ai giamoka ma lulu ma i teteke gënanga daha
 ta ołomo. Ahi uru oka ta mao hokä o ohungu ma gula, ma'
 ngohi ta Iahiri i böto, ahi mämata ma goronaka i dadi ma mali.
¹¹I paha i hi pareta ngohi, "No hi gerewoto ma moi oli ma
 Jou Madutu ai abari mangale o hoana-o hoana de o berera,

o negara-o negara, o bahasa-o bahasa, de o ko koano-o ko koano.”

Yo ho hakihi ya hinoto

11 I paha gënanga i hi hi döaka ngohi o gota o dobiki moi tanu hokä o diki-diki o duduga o ngahiri moi, daha i hi pareta, “Noiki na tuga ma Jou Madutu ai Tau de’ o hu huba ma ngi. Na etongo hoko kia manga ngöe o nyawa ma goronaka yo puji. ²Ma’ uha na tuga ma Jou Madutu ai Tau ma löa ma poretoaka gënanga, hababu o hidoku gënanga ya hi lapahi oka o nyawa i wi näko-näko ua ma Jou ika. Onanga aha ya doko-doko o kota i tebi-tebini gënanga o mede moruata de hinoto ino ma dekana. ³Ngohi aha ta huloko o nyawa ya hinoto ahi hakihi i ma hi noa o duka ma pakeanga, de’ onanga aha i hi bobita ma Jou Madutu ai abari o wange o ribuhu moi o ratuhu hinoto de mori butanga ino ma dekana.”

⁴O hakihi ya hinoto gënanga ganga o zaitun ma utu ma röehe hinoto de’ o hilo ma totodenge hinoto i ko kelenga o alami ma gilolitino ma Jou ai himangoka. ⁵Nako o nyawa i hi taili yo diai okia naga moi ya oa-oa ua onangika, to önanga manga uru iha i hupu o uku ya hi binaha manga haturu-haturu. De ma do dagi hoko gënanga, mata-mata o nyawa yo mau ya hangihara önanga, aha yä toma. ⁶To önanga manga kuaha mangale ya tamunu o dihanga la’ uha i uti o awana hoko kia ma dekana önanga i hi bobita o abari ma Jou Madutu ino. To onangö manga kuaha o akere mata-mata ika, la ya ngali o akere i dadi o awunu. De’ to önanga manga kuahali la’ ya gohara o dunia de hagala i rupa o huha, ma öraha okia dika önanga yo mau ya diai.

⁷To önanga manga abari i hi ngahu i paha i böto, o aiwani i hupu o honenge ma wai ile aha ya lawani önanga. ⁸De’ to önanga manga mayeti aha i bitikangika o kota ma ago-agomo ma ngëkomo ma lago-agomoka, kiaka to önanga manga Jou i wi so salib. I hi totero o kota gënanga ma romanga ena gënanga o Sodom ekola o Mesir. ⁹O nyawa mata-mata o negara ino, o hoana, o bahasa, o hoana de o berera aha ya mäke to önanga manga mayeti o wange hange de ma hononga ino ma dekanino, de’ ya hi gumala ua o mayeti gënanga ya lungunu. ¹⁰O dunia ma nyawa aha yo mörene mangale o hakihi ya hinoto gënanga manga honenge. Onanga aha i hi lamoko de’ i ma hi ki dingoto o ngongike, karena o nabi ya hinoto gënanga i hi böaka o

hangihara ma ngöe o nyawa mata-mata ika o duniaka. ¹¹I paha o wange hange de ma hononga, i böa o ngango ma womaha ma Jou Madutu ino de' i wohamoli o nabi ya hinoto manga gorona ika gënanga. Onangö yo momiki i ma oko ilē, hi ädono o nyawa mata-mata yä mäke önanga i dadi duru yo hawana. ¹²I paha o nabi ya hinoto gënanga yo ihene o ilingi ko ha kuatilē ya ahoko önanga o horoga uku, "Nia ino ni doa nenangilē!" Daha to önanga manga haturu manga lako ma himangoka, onangö yo doa o horoga ilē, ya hawo ino o lobi. ¹³Oraha gënanga o ohu ko ha giria. O hidoku moi o regu ngimoi o kota gënanga i wedere, de' o nyawa ya ribuhu tumidi yo honenge karana o ohu gënanga. O nyawa ma homoa i dadi duru yo hawana, daha önanga i hi giriri ma Jou Madutu ai mulia o horogaka.

¹⁴O bodito ma hinoto i pahaka. Ma' nio lega! Botinoli o bodito ma hange aha ya nikino.

O trompet ma tumidoka

¹⁵Daha o malaekat ma tumidoka ai trompet wa wuwu, o horogaka to ihene o ilingi-o ilingi duru ko ha kuatilē i temo, "O kuaha mangale wa pareta o dunia öraha nënanga naga to ngone nanga Jou ai giama ma hoatoka de' o Koano Wo hi ho halamati wi hi jä jaji oka. Unanga aha wo pareta mangale ka hi adonika!" ¹⁶O tutuda ya monaoko de yä ruata yo gö gogeruku to önanga manga kuruhi i mo mulia oka ma Jou Madutu ai himangoka, ya tilabuku de' i wi huba ma Jou Madutu. ¹⁷Onanga yo temo,

"Jou, Jou Madutu no ko Kuaha, nä naga, de' nagaka!

Ngomi mi tarima kasi ngona ika hababu ngona na päke oka
ani kuaha i lamo-amoko,
de' mulaengoka no pareta!

¹⁸ O nyawa i ni näko-näko ua Jou, yo kiniki yo ngamo
hababu ma öraha i böto ngona ani ga ngamo na kopoa,
de' ma öraha yadonokali ngona nä tailako o nyawa yo
hone-honenge.

Nënanga ma öraha mangale na hi döaka manga hewa ani go
gilaongika, o nabi-nabi,
de' mata-mata ani umatika, ena gënanga mata-mata
o nyawa yo puji-puji ngona ika,
yo lamoko ekola yo ëteke.

Nënanga ma öraha mangale nä wedere o nyawa ya wede-wedere o dunia!”

¹⁹I helenga ma Jou Madutu ai Tau o horogaka, de' ma goronaka ta mäke o Jaji ma Peti. Daha i dadi o leletongo i sawi i lo liliara de' o dotoreke ma ilingi i dilongo ma tühu de' i po potoka, de o ohu de' o awana o es ko ha rikimi.

O ngoheka de o naga

12 Daha ya mäke o dihangoka okia naga moi i hëra-hëranga de' ko biaha ua. O ngoheka mo ma têngo ma päke o wange ma lako hokä ami pakeanga, mo ma oko ino o mede ma loku oka. Ami häekoka ya mäke o makota o gahumu moi ma murumu ngimoi de hinoto oka. ²O ngoheka gënanga de ami röehoka, de' karana ami öraha yadonoka ami ngohaka i ma kiläu ho münanga mo pöaka ma hiri.

³Daha ya mäke oli o dihangoka okia naga moi i hëra-hëranga. Naga moi o dodiha o naga ma doka-dokara duruhë ka hä pako ma häeke o gahumu tumidoka de' ma tataduku ngimoi. Ma häeke yö getongo ya päke o makota o gahumu moi. ⁴De to ënanga ma bikini ënanga ya ta tauru o murumu o dihangoka ma regu hange de' i hi kaweli o dunia uku. Ma dodiha o naga gënanga i ma oko ino ma ngoheka ami himangoka naga mo mau ami ngohaka i ma kiläu gënanga de ma dungutu ya lahiri ami ngohaka, ka de i ma kiläu o ngohaka gënanga. ⁵Daha o ngoheka gënanga ami ngohaka o nauru wo ma têngo aha wä pareta mata-mata o hoana de o berera ma nyawa de o diki-diki o behi. Ma' o ngohaka gënanga ma ngoheka oka gënanga de ya öra, daha i wi ao ma Jou Madutu ika de' ai kuruhi i mo mulia ma himangoka. ⁶Ho ma ngoheka gënanga mo piringana o tonaka i kö ko kakaha ika, ami ngi ika ma Jou Madutu wa sö sadia oka mangale münanga. Ma ngi oka gënanga münanga aha i mi paliara ma dëkana o wange o ribuhu moi de o ratuhu hinoto de mori butanga.

⁷Daha o horogaka i dadi o kudoti. O Mikhael de ai malaekat-malaekat i ma teke kudoti ya lawani o dodiha o naga gënanga. De' o dodiha o naga ai malaekat-malaekat i wi riwo, i wi lawani o Mikhael. ⁸Ma' o dodiha o naga gënanga i hihanga. Enanga de ma malaekat-malaekat i hi gumala oka ua i gogere o horogaka. ⁹O dodiha o naga ma pako-pako gënanga ya ümo ma poretika! Enanga ganga o dodiha ma bereki ma romanga o Ibilihi ekola

o Womaha ma Dorou, naga ya tipu-tipu o dunia mata-mata ika. Enanga ya ümo o dunia uku de hagala to ëna ma malaekat.

¹⁰Daha ngohi to ihene o ilingi ka ha kuatile o horogaka i temo, "Oraha nënanga ma öraha ma Jou Madutu wa hi halamati ai umati! Oraha nanga ma Jou Madutu wo hi dumutu ai kuaha hokä o Koano! Oraha nënanga ma Koano Wo hi ho halamati i na hi jö jä jaji oka gënanga unangö wo hi dumutu ai kuaha! Hababu wä ko kalaki nanga ria dodoto o hutu de o wange ma Jou Madutu ai himangoka, i wi hi hupu oka o horogaka. ¹¹To ngone nanga roria dodoto ya ho hihangoka ënanga, de o Duba ma Ngohaka ma awunu gënanga, de' de o abari ma diai ma Jou Madutu ino naga önanga i hi ngahu-ngahu. Onanga yö mödeke manga nyawa i hi tai hi ädono yo honenge. ¹²Hababu gënanga ko kiani o horoga de' mata-mata yo gö go gogere ma goronaka, yo mörene! Ma' i bodito o dunia de o ngöto, hababu o Ibilihi i uti oka ngini uku de ma dohata ka hä amoko, karana ënanga i hi öriki ma öraha ma hou ma huhutulokahi."

¹³Ma öraha o dodiha o naga gënanga i ma mäo, ënanga ya ümo oka o dunia uku, ënanga i muläenge i mi giniki ma ngoheka ami ngohaka o nauru i ma ko kilau oka gënanga. ¹⁴Ma' ma ngoheka gënanga i mi hi döaka o totaleo rajawali ma pakopako ma gahuhu o gahumu hinoto, hupaya münanga mo hoho ami ngi ika o tonaka i kö ko kakaha ika, kiaka münanga aha i mi paliara ma dëkana o taongo hange de ma hononga, i mi hi rehene de o dodiha o naga ma go giniki. ¹⁵Done o dodiha o naga gënanga ma uru iha i hi opuru o akere ka hä amoko i mi meta ma ngoheka gënanga la i mi hi nahini. ¹⁶Ma' o dunia i mi riwo ma ngoheka gënanga; o dunia ma uru ya helenga de' ya lahiri o akere i hö hupu-hupu o dodiha o naga to ëna ma uru iha gënanga. ¹⁷O dodiha o naga gënanga duru i mi ngamo ma ngoheka ika gënanga, hi ädono ënanga i oiki yä giniki ma ngoheka gënanga ami difa uku ma homoahi, ena gënanga o nyawa mata-mata i hi ngou-ngounu ma Jou Madutu ai pareta, de' i hi döa-döaka o hakihi mangale o Yesus de' to una ai kuaha. ¹⁸Daha o naga gënanga i ma oko ino o hohanoka.

O aiwani hinoto

13 I paha ika ngohi ta mäke o aiwani o gahumu moi i puda o ngötile. Enanga ma tataduku ngimoi de' ma häeke tumidi. Ma tataduku yö gëto-gëtongo naga o makota o

gahumu moi, de' ma hāeke yō gēto-gētongo yo dulihiika moi o romanga i wi hi ko kauku ma Jou Madutu ika. ²O aiwani ngohi ta mö märke-märke gēnanga ma rupa hokä o harimau, de' ma Ūou hokä o beruang ma Ūou, de' ma uru hokä o singa ma uru. Daha o aiwani gēnanga o dodiha o naga gēnanga i hi döaka to ēna mahirete ma kuata, de' to ēna ma kuruhi i mo mulia de' to ēna ma kuaha i lamo-amoko. ³O aiwani ma hāeke o gahumu tumidi gēnanga ma hi goronaka moi hō lega-lega hokä ma nabo duru ka hä amoko, ma' ma nabo gēnanga i togumoka. O dunia mata-mata ika ya moteke o aiwani gēnanga de manga ma mǎo yo hēranga. ⁴De' onanga i hi go giriri ya horomati o dodiha o naga gēnanga hababu ēnanga i hi döakoka to ēnanga ma kuaha o aiwani ika gēnanga. De' onanga i hi go giriri ö ma aiwani gēnanga. Onanga yo temo, "Koiwa naga i ma ke tero de o aiwani nēnanga! Koiwa naga yakunu yo kudoti ya lawani ēnanga!"

⁵O aiwani gēnanga i hi gumālā i hi demo hagala o hali duru i ēde-ēdenge de' i wi hi ko kauku ma Jou Madutu. Enanga i hi gumālā i pareta o mede moruata de hinoto ma dēkana. ⁶Daha ēnanga i mulāenge i wi hi kauku ma Jou Madutu de' ma Jou Madutu ai romanga. Hoko genangoli ma Jou Madutu ai gogere ma ngī, de' mata-mata yo gö go gogere o horogaka mä yā hi kauku. ⁷Enanga i hi gumālā oli ya lawani ma Jou Madutu ai umati inoli yā hihanga önanga. De' ya ko kuaha mata-mata o ahali, o negara, o bahasa, de' o hoana de o berera i hi döaka enangika. ⁸O nyawa mata-mata yo wō wango-wango o dunia ma Ūoku oka aha ya huba o aiwani gēnanga, sowali ua o nyawa manga romanga i hi tuli-tulihoka i hira de o dunia nēnanga i dadi o nyawa yo wango-wango manga buku ma goronaka ma dutu to Duba ma Ngohaka ya toa-toakoka.

⁹Hababu gēnanga, nako ngini ka ni akunu ni ihene, ni ihene o abari nēnanga: ¹⁰"O nyawa naga ko kiani yā tagoko, marai aha yā tagoko. De' o nyawa naga ko kiani yā toma de o oworo, marai aha yā toma de o oworo. Ma hababu gēnanga ma Jou Madutu ai umati ko kiani yo tongohono de' yo setia."

¹¹Daha ngohi ta märke o aiwani ma homoa o gahumu moi i puda o dunia īle. Enanga ma tataduku hinoto hokä o duba ma ngohaka ma tataduku. Ma ilingi hokä o dodiha o naga ma ilingi. ¹²O aiwani ma do di hiraka gēnanga to ena ma himangoka ēnanga ya päke o kuaha ma ago-agomo ya mö märke-märke ma

aiwani ino gënanga. O dunia mata-mata ika de' mata-mata yo gö go gogere ma löku oka, yä pakisa ya huba o aiwani ma do di hiraka gënanga, naga ma nabo i lö lago-agomo i togumoka. ¹³O aiwani ma hinotoka gënanga ya diai i hö hëra-hëranga i lö lago-agomo. O nyawa mata-mata manga himangoka ënanga ya diai o uku o dihangoka i uti o dunia uku. ¹⁴De' o nyawa mata-mata yo wö wango-wango o duniaka yä tipu de i hö hëra-hëranga yakunu ya do diai o aiwani ma do di hiraka gënanga to ëna ma himangoka. De' mata-mata önanga yä huloko i hi goko o aiwani ya labo-labo oka de o oworo ma i tatapu i wango gënanga ma dulada o gahumu moi. ¹⁵O aiwani ma hinotoka gënanga i hi gumala ma nyawa i hi döaka o dulada ika gënanga, hi ädono o dulada gënanga yakunu i temo-temo de' yä toma o nyawa mata-mata yolu-oluku ya huba. ¹⁶O nyawa mata-mata, yo aluhu de' yo lago-agomo, yo mihikini de' yo kaya, o gilaongo de' o gilaongua, o aiwani gënanga yä pakisa la ya tarima o nonako to önanga manga giama ma nirakika ekola to önanga manga bionoko. ¹⁷Ka o nyawa moi ö de koiwa yakunu yo ija ekola yo hukunu okia naga moi, nako önanga koiwa manga nonako gënanga, ena gënanga o aiwani gënanga mahirete ma romanga, ekola o ge getongo i hi nyönyata-nyata o romanga gënanga.

¹⁸Nenangoka i paralu naga o barija. O nyawa yo so sawaro yakunu ya etongo ma mangarati o aiwani gënanga ma ge getongo, hababu o ge getongo gënanga ganga wo ma têngo o nyawa ai romanga. Ma ge getongo ganga 666 (o ratuhu butanga de mori butanga de butanga).

O Duba ma Ngohaka de' ai umati

14 I paha ika ngohi ta mäke, daha ma Duba ma Ngohaka gënanga wo ma oko ino o Sion ma Doporonoka. De de ünanga naga o nyawa 144.000 (ya ribuhu ratuhu moi de moruata de iata) moi-moi manga bionoko ya tulihika ai romanga de' ai Ama ai romanga. ²Daha ngohi to ihene o ilingi o dihangino ma ruruhi hokä o akere yö hahuru i giwe ma ago-agomuku de' hokä o dotoreke i ko kua-kuatile ma ruruhi. O ilingi gënanga hokä o musik ma ilingi o kecapi i hi go gogule naga ma go giriaka i hi gogule manga kecapi. ³O kuruhi i mo mulia ma himangoka de' o do dadi gahumu iatö inoli o tutuda-tutuda o kuruhi i mo mulia i hi gilolitino gënanga, o nyawa 144.000 (ya ribuhu ratuhu moi de moruata de iata) ge önanga i hi nyanyi

moi o nyanyi ma hungi. O nyanyi gënanga ka o nyawa moi ö de yakunua i mä dotoko ma homoa de ya 144.000 (ya ribuhu ratuhu moi de moruata de iata) o nyawa ge önanga yo lo lapahi oka o dunia ino. ⁴Onanga gënanga o nyawa i tatapu yo tebini hokä o goduru ma boro, karana i ma hi ganu ua de o ngo ngoheka. Onanga i wi niki ma Duba ma Ngohaka gënanga kia ika dika ünanga woiki. O nyawa mata-mata ika manga hi goronaka, önanga ya hi lapahi oka hokä o hu huba ma do di hiraka ma Jou Madutu ika de' ma Duba ma Ngohakika. ⁵Komaiwa önanga yo ëluku; de' ka ma huhutulö ma koiwa ma bodito onangoka.

O malaekat hange

⁶Daha ngohi ta mäke o malaekat ma homoa i ma têngo i hoho ka ha gurutile o dihangoka. O malaekat gënanga i ao o abari mangale o Abari ma Oa i ko kakali la i hi ädono o nyawa ika o duniaka ena gënanga mata-mata o hoana de o berera, o bahasa de' o negara. ⁷O malaekat gënanga i pöaka de ma ilingi ka hä kuatile, "Ni wi modongo ma Jou Madutu ika, de' ni hi giriri ai mulia! Hababu ma orahoka ma Jou Madutu wa hi hakimi o nyawa. Ni wi huba ünanga wo hi dö dä dadi o dihanga, o dunia, o ngöto de' o akere ma lako mata-mata!"

⁸O malaekat ma hinotoka ya niki o malaekat ma do di hiraka de i pöaka, "I tifa oka! O Babel ma Kota i lö lago-agomo i tifa oka! Enanga ya diai oka hagala o hoana de o berera yä daluku de o angguru ma akere, - ena gënanga o nahihu i to torou ma angguru!"

⁹I ma têngo o malaekat ma hange oka ya niki o malaekat hinoto gënanga, de i pöaka de ma ilingi ka ha kuatile, "O nyawa ya hö horomati o aiwani gënanga de to ënanga ma dulada, de' de manga nonako o aiwani gënanga manga bionoko ekola manga giamika, ¹⁰o nyawa gënanga aha ya okere ma Jou Madutu ai angguru, ena gënanga ai dohata ma angguru yö guhe-guhe oka to ëna ma ngi uku, ka ma huhutulö de ko ya kurangua! O nyawa mata-mata gënanga aha yä hangihara o uku de' o walira ma goronaka o malaekat-malaekat yo tö tebi-tebini manga himangoka de' ma Duba ma Ngohaka ai himangoka. ¹¹O uku yä hö hangihara o nyawa gënanga to ëna ma nofo i kuhuhulu ka hoko genangika de ka hi ado-adonika. O hutu de o wange ma do dogumu koiwa önanga yo hangihara, ena gënanga önanga ya

hö huba-huba o aiwani gënanga de' to ëna ma dulada, o nyawa mata-mata de manga nonako o aiwani gënanga ma romanga.”

¹²O hali nënanga ma goronaka ma Jou Madutu ai umati i hi ngou-ngounu ma Jou Madutu ai pareta de' yo setia o Yesus ika, i paralu yo tongohono.

¹³Daha ngohi to ihene o ilingi o horoga ino i temo, “Na tulihi nënanga: Muläenge öraha nënanga, yo utumu hagala o nyawa ka i wī leleani ohi ma Jou de yo honenge!”

“I tia!” ma Jou Madutu ai Womaha i haluhu. “Onanga aha i ma togumu de o manarama i to tubuho, karena to önanga manga leleani ma hasili hoko genangika aha ya to moteke önanga.”

O dunia ya utuku

¹⁴I paha ika ngohi ta mäke, ho i ma hi matoko moi o lobi ma gare-garehe. O lobi ma loku oka gënanga wo gogeruku wo ma têngo hö lega-lega hokä o nyawa. Ai häekoka naga o makota gurasi o gahumu moi, de' ai giamoka naga o gakana o gugutuku ma dö doto-doto o gahumu moi. ¹⁵I paha ika i ma têngo o malaekat ma homoa i hupu ma Jou Madutu ai Tau ino. De ma ilingi ka ha kuatile, ünanga wo ma pöaka unangika wo gö gogeruku o lobi ma loku oka gënanga, “No hi wawe ani gugutuku gënanga de' no utuku öraha nënanga, hababu ma orahoka i utuku; o dunia i ohakoka ya oaka ya utuku!” ¹⁶Daha ünanga wo gö gogeruku o lobi ma loku oka gënanga wo hi wawe ai gugutuku o dunia uku, ho o dunia ma ya utuku.

¹⁷I paha ika ngohi ta mäke i ma têngo o malaekat ma homoa oli i hupu ma Jou Madutu ai Tau ino o horogaka. Enangö i ma hi jö ino o gakana o gugutuku ma dö doto-doto o gahumu moi.

¹⁸I böto gënanga, i ma têngo o malaekat ma homoa, ya ko kuaha o uku, o hu huba ma ngi oka de wa ino. De ai ilingi ka ha kuata ünanga wo ma pöaka o malaekat ika wo ma hi jöjö ino o gugutuku ma dö doto-doto gënanga, “No hi wawe ani gugutuku gënanga de' na luiti o angguru ma hohoko o duniaka, karena ma hohoko i omukoka!” ¹⁹Ho o malaekat gënanga wo hi wawe ai gugutuku o dunia uku de' wa utuku ma angguru ma hohoko ma röehoka, daha i hi kaweli ma Jou Madutu ai dohata i hebu-hebulu ma angguru ma de deo uku. ²⁰O angguru ma hohoko gënanga ya teo o kota ma poretoke, de' o angguru ma de deo

ino gënanga o awunu i hahuru hokä o ngairi ma gurutika o kilo ratuhu hange ika de' ma luku ngade o metere hinoto.

O malaekat de o balä ma bo baha

15 I paha ika ngohi ta mäke o dihangoka okia naga moi i hëra-hëranga de ka biaha ua ma kuata. Naga o malaekat tumidi de' o balä ma bo baha tumidi. Nënanga wo hi bo baha ma Jou Madutu wa kopoa ai dohata.

²I böto de gënanga ngohi ta mäke okia naga moi ha pulo-pulono hokä o ngöto o kahinä i ma ganu o uku. Ngohi ta mäke oli hagala o nyawa ya utu-utumoka o aiwani de to ëna ma dulada, de' yä utumu o nyawa manga romanga ya no nonako ika de o ge getongo. Hagala o nyawa yo utu-utumumu gënanga i ma oko ino o ngöto o kahinä ma datekoka inoli i ma hi jö ino o kecapi ma Jou Madutu wa hi dö döa-döaka onangika. ³De' onanga i hi nyanyi o Musa ai nyanyi ma Jou Madutu ai gilaongo, de' ma Duba ma Ngohaka ai nyanyi. Hoko nënanga ma betongo,

“Jou, Jou Madutu no ko Kuaha,
hoko kia ma amoko de' i hëranga hagala to ngona ani manarama!

Hagala o hōana de o berera ma Koano,
hoko kia ma adili de' ma diai hagala to ngona ani jojobo!

⁴ O nagona i ni modongua ngona ika, Jou?
O nagona yoluku i hi abari ani mulia?
Ngona dika naga no tebi-tebini.

Hagala o hōana de o berera aha yo böa i ni huba ngona
karana ani jojobo i adili o nyawa mata-mata ya mäke oka.”

⁵I böto de gënanga ngohi ta mäke ma Jou Madutu ai Tau o horogaka i helenga ika, de' ma Jou ai Tau-tau naga ma goronaka. ⁶Daha o malaekat tumidi de o balä tumidi gënanga i hupu ma Jou Madutu ai Tau ino. To önanga manga pakeanga ma ngöere o lenan ma debi-debini de' ma leto-letongo. De' onanga ya päke ma ale ma ngunungu ma da damunu o gurasi. ⁷I paha ika o do dadi iata ma hi goronaka gënanga moi i hi döaka o malaekat tumidika gënanga o gahumu tumidi o ngi gurasi naga i ömanga de ma Jou Madutu ai dohata, – ma Jou Madutu wo wango ka hi ado-adonika. ⁸Done ma Jou Madutu ai Tau gënanga i ömanga de o nofo ma Jou Madutu ai mulia ino de' ai kuaha.

De' hoko kia ma dekana o balä gënanga naga yao-ao o malaekat tumidi gënanga i hi bo baha uwahi, ka o nyawa moi ö de koiwa naga yakunu yo wohama ma Jou Madutu ai Tau ma gorona ika.

Ma ngi-ma ngi ma Jou Madutu ai dohata

16 Daha ngohi to ihene o ilingi ma lago-agomo ma Jou Madutu ai Tau ma gorona ino yä temo o malaekat tumidika gënanga, “Ni oiki de' nia puraraha ma doġa ma Jou Madutu ai dohata ma ngi tumidö gënanga o dunia ma Īoku uku!”

²O malaekat ma do di hiraka, i oiki de wa puraraha ai ngi ma doġa o dunia uku. Done i puda o boroho-o boroho ma lago-agomo de' duru ka hä hiri mata-mata o nyawa oka naga de manga nonako o aiwani gënanga, de' hagala o nyawa oka ya ho huba-huba ma dulada.

³I böto de gënanga o malaekat ma hinotoka wa puraraha ai ngi ma doġa o ngötuku. Done o ngöto ma i dadi hokä o nyawa ma honenge manga awunu, de' i honenge hagala o do dadi naga i wö wango-wango o ngöto ma goronaka.

⁴I paha ika o malaekat ma hange oka wa puraraha ai ngi ma doġa hagala o ngairuku de' o akere ma lako uku, ho ma akere mata-mata i ma dadi o awunu. ⁵Ngohi to ihene o malaekat wa ko kuaha o akere wo temo, “O hukumanga ngona no gelengaka ganga i adili, ya nö Tebi-tebini, Jou Madutu naga, de' naga oka! ⁶Onanga ya kopoaka ma Jou Madutu ai umati manga awunu de' o nabi-nabi manga awunu; öraha nënanga ngona na diai önanga o awunu ya okere. I tia i patutu gënanga mangale onangika!”

⁷Daha ngohi to ihene o ilingi o hu huba ma ngi ino yo temo, “Jou, Jou Madutu no ko Kuaha, i tia de' i adili hagala o hukumanga naga ngona na go gelenga oka!”

⁸I böto de gënanga o malaekat ma iatoka wa puraraha ai ngi ma doġa o wange ma lako ika, ho o wange ma lako ma i hi gumala ya tuhuku o nyawa de to ena ma hauku i ho hau-hauku gënanga. ⁹O nyawa ya tuhuku de to ena ma hauku duru i ho hau-hauku, de' onanga ya lolai ma Jou Madutu ai romanga, wa ko kuaha hagala o balä i ho heto-hetongo. Ngaroka hoko gënanga, önanga yoluku yo toba de to önanga manga baradoha de' yoluku i hi giriri ma Jou Madutu ai mulia.

¹⁰Daha o malaekat ma motoa oka wa puraraha ai ngi ma

doġa o aiwani gēnanga ma kuruhi i mo mulia uku. Ho o aiwani gēnanga ma po pareta mata-mata ika i dadi i hu hutu de' o nyawa ya goli manga äkiri karena manga hiri. ¹¹Daha önanga i wi lolai ma Jou Madutu o horogaka karena önanga ka manga hiri de' karena to önanga manga boro-boroho. Ma' onanga yoluku yo toba de to ona manga manarama i to torou.

¹²I böto de gēnanga o malaekat ma butangaka wa puraraha ai ngī ma doġa o Efrat ma Ngairi ma amo-amokuku gēnanga. Done o ngairi gēnanga i dudungu hi ädono o ko koano o wange ma hiwariha yakunu ya tilakuru i mä dagi. ¹³Daha ngohi ta mäke o womaha ma dorou gahumu hange ma rupa hokä o koro-koro. Moi-moi o koro-koro gēnanga i hupu o dodiha o naga ma uru iha, o aiwani ma uru iha, de' o nabi ma dutua ai uru iha. ¹⁴Onanga ganga o womaha ma dorou i do diai i hö hēra-hēranga. O womaha hange ö gēnanga i oiki o ko koano ika mata-mata o dunia mata-mata ika de' yä toomu önanga la i ma teke kudoti o Wange ma amokoka, ena gēnanga o Wange ma Jou Madutu wo ko Kuaha ino.

¹⁵“Ni ihene! Ngohi to böa hokä yo tohi-tohiki! Yo utumu o nyawa yo tatapu i mä göana ya bö böto de' yö göana manga pakeanga, hi ädono önanga yo tagi ua de manga hekonoka de' i dadi ya mäleke o kawaha manga himangoka!”

¹⁶I paha ika o womaha-o womaha gēnanga yä toomu o ko koano gēnanga o ngī moi oka de o Ibrani manga demo i hi romanga Harmagedon.

¹⁷I böto de gēnanga o malaekat ma tumidoka wa puraraha ai ngī ma doġa o gitawa iġe. Ho yo ihene o ilingi i kö kua-kuatīle o kuruhi i mo mulia ma Jou Madutu ai Tau ino, naga yo temo, “Ya diai i bötoka!” ¹⁸Daha i dadi o leletongo i ma ko ke peleke de o dotoreke ma ilingi i ruruhu, de i potoka, inoli o ohu duru hö modongo. Ma öraha o nyawa ya hi dadi komaiwahi i dadi o ohu hoko gēnanga. O ohu nēnanga duru hö modongo! ¹⁹O kota ma lamo-amoko gēnanga i belaka i dadi o regu hange, de' i wederoli o negara mata-mata ma kota o duniaka. Daha ma Jou Madutu wo ma hininga mangale o Babel ma lamo-amoko gēnanga. Ho ma Jou Madutu wa diai ēnanga i okere o angguru ma Jou Madutu ai angguru ma ngī ino – ena gēnanga ai dohata ma angguru i hebu-hebulu. ²⁰O nühu mata-mata i ma hihanga, de' o Īoku ma mata-mata i hihanga. ²¹O awana o es ma ago-agomo, moi-moi ma dubuho o kilo moritōa, o dihangoka

de i tifa yā tapālū hagala o nyawa. Ho önanga i wi lolai ma Jou Madutu karena o bodito o awana o es hö modo-modongo gënanga.

O hudali ma amoko

17 I böto de gënanga o malaekat tumidö i ma hi jöjö ino o ngi gënanga manga hi goronaka i ma tēngo ya ino ngohi ino de' i temo, "Na ino, ngohi aha to ni hi dumutu ngona ika sarakia o hudali ma amoko gënanga aha ya hukumu, ena gënanga o kota ma lago-agomo gënanga naga i hi goko o ngairi-o ngairi ma datekino. ²O ko koano o duniaka yo diai i pese-peseke de i to torou de ënanga, de' o duniaka yo gö gogere yā daluku karena ya okere to ëna ma peseke de ma dorou ma angguru."

³Daha ma Jou Madutu ai Womaha i hi kuaha ngohi, de' o malaekat gënanga i hi ao ngohi o tonaka i kö ko kakaha ika. Dokengoka ngohi to mi mäke o ngoheka mo ma tēngo mo gogeruku o aiwani duru ma dö doka-dokara ma loku oka, de' i omanga i tuli-tulihika de o roma-romanga o hi kauku ma Jou Madutu ika. O aiwani gënanga ma häeke tumidoka de' ma tataduku ngimoi. ⁴O ngoheka gënanga ma päke o baju ma goguhurungu de' duru ma dö doka-dokara, inoli i hi poromu ika de o päke-päke o gurasi, de o intan de o folori de o muhutika. Ami giamoka mo ma hi jö ino o udo-udomo o gurasi o gahumu moi i ömanga de o hali duru i to torou de' i peseke, ami manarama i tö to torou ma hasilino. ⁵Ami bionoko yo dulihika moi o romanga naga de to ëna ma mangarati i rö rahasia. O romanga gënanga ganga "O Babel Ma Lamo-amoko, o ayo de hagala o hudali de' o nyawa manga kalakuanga i to torou o duniaka." ⁶Daha ngohi to mi mäke o ngoheka gënanga i mi daluku de ma Jou Madutu ai umati manga awunu, de' manga awunu hagala o nyawa yā toma-toma karena yo setia o Yesus ika.

Ma öraha ngohi to mi mäke o ngoheka gënanga, ngohi ka to hëra-hërangika. ⁷Daha o malaekat gënanga i hi temo ngohi ino, "Ma hababu okia ngona ka no hëra-hërangika! Ka ya oa de ngohi to ni hi ngahu o ngoheka gënanga ami rahasia de' o aiwani mo bare-barenuku ma rahasia, ena gënanga o aiwani ma häeke tumidoka de' ma tataduku ngimoi. ⁸O aiwani gënanga ma hira ino i wango, ma' oraha nenangä i wango oka uali. Enanga

ma hutu ohi aha i hupu o honenge ma wai īle de' aha i oiki yō dumutu o binaha ika. O nyawa yo wō wango-wango o duniaka, manga romanga ya tuli-tulihua o Nyawa yo Wango-wango ma Buku ma goronaka i hira de o dunia nēnanga i dadi aha yo hēranga nako ya māke o aiwani gēnanga. Hababu o aiwani gēnanga ma hira ino i wango. Oraha nanga ēnanga i wango oka uali, ma' enanga aha i böa okali.

⁹O hali nēnanga ma goronaka i paralu naga o sawaro de' o mangarati. Ma hāeke tumidi gēnanga ganga o doporono gahumu tumidi; ena gēnanga o doporono-o doporono ami ngī o ngoheka gēnanga mo gö gogeruku. De' ma hāeke tumidi gēnanga gangō o koano yā tumidi: ¹⁰manga hi goronaka yā motoa yo tifa oka, wo ma tēngo ka wo pareta ohi de' wo ma tēngo ohi wo böa owahi. ¹¹De' o aiwani ma hira ino i wango, ma' oraha nanga i wango oka uali, ganga o koano ma tufange oka. Unanga ganga ma koano ya tumidi ho ünanga ganga wo ma tēngo, öraha nanga woiki ma go giria wo dumutu o binaha.

¹²O tataduku ngimoi na mö māke-māke gēnanga ganga o koano ya ngimoi yo mulaengowahi yo pareta. Ma' onanga aha ya hi döaka o kuaha la yo pareta hokā o koano i ma ki niki de o aiwani gēnanga ma dēkana o jam moi. ¹³O koano ya ngimoi ö nēnanga mata-mata de manga dungutu i ma ko ke tero; önanga mata-mata i hi döaka to önanga manga kuata de' manga kuaha o aiwani ika gēnanga. ¹⁴Onanga aha yo parangi i wi lawani ma Duba ma Ngohaka gēnanga. Ma' ma Duba ma Ngohaka gēnanga de' i wi nö ni niki yo so setia wā aho-ahokoka de' wā iri-irikoka gēnanga aha yā hihanga o ko koano gēnanga, hababu ünanga hagala o tuanga manga Jou, de' hagala o ko koano manga Koano."

¹⁵O malaekat gēnanga i temo oli, "O akere naga ngona na māke gēnanga, mo huda-hudali gēnanga ami ngī mo gogere, ganga hagala o hoana de o berera, hagala o rayati, hagala o negara de' hagala o bahasa. ¹⁶O tataduku ngimoi ngona na pō pulo-pulono de' o aiwani gēnanga aha i mi dohata mo huda-hudali gēnanga. Onanga aha ya ora hagala moi-moi to münanga ma dutu, de' i mi diai münanga mo hekono. Onanga aha ya ōlomo ami akeme de' i mi binaha de o uku. ¹⁷Hababu ma Jou Madutu wa garaki oka to önanga manga hininga la i hi dagi ma Jou Madutu ai datoro. Ma Jou Madutu wa diai önanga o fakati moi la i hi döaka to önanga manga kuaha o aiwani ika gēnanga,

hupaya o aiwani gënanga i pareta hi ädono i dadi okia ma Jou Madutu wo hi do demo oka.

¹⁸O ngoheka no mi mäke-mäke gënanga ena ganga o kota ma lago-agomo, yä po pareta o ko koano o dunia oka.”

O Babel i tifa

18 I böto de gënanga ngohi ta mäke o malaekat ma homoa i ma tēngo i uti o horoga uku. Enanga de ma kuaha i amoko, de' to ëna ma letongo ya diai o dunia mata-mata ika i dadi i tararono. ²De ma ilingi ka ha amokilē, ënanga i pöaka, “I tifa oka! O Babel ma amoko i tifa oka! Oraha nanga i ma dadi hagala o hētanga de' hagala o womaha ma dorou ma ngi. To ena ma goronaka hagala rupa o totaleo ma dorou de' o nyawa yō doha-dohata. ³Hababu hagala o hoana de o berera ma nyawa ya okeroka to ëna ma nahihu i to torou ma angguru. O ko koano o duniaka yo diai i pese-peseke de de ënanga, de' o pedagang-pedagang o duniaka i dadi yo kaya mangale to ëna ma nahihu yakunua ya tumungu gënanga.”

⁴Daha ngohi to ihene o ilingi ma homoa o horoga ino yo temo,

“Ni hupu, ahi umati! Ma goronaka ni hupu!

Uha ngini nia niki to ëna ma baradoha
de' ma hukumanga ni ma hi tagongo!

⁵ Hababu ma baradoha i to toporono hi ädono daku o
dihangilē,

de' ma Jou Madutu aha wo hininga ma dorou.

⁶ Ni hi dapara ënanga hoka sarakia ënanga i ni hi dapara ngini;
nia balahi enangika ni hi gali ma hinoto mangale mata-mata
ya do diai oka.

Nio guhe ma udo-udomo de o daluku i bö biha-biha hi gali
ma hinoto ma biha i ö oke-okere
ënanga ya so sadia mangale ngini.

⁷ Ni hi döaka enangika o huha de o hangihara de' o duka de o
baliha

i ma ke tero ma ngöe de o mulia de' o da gakunu i hi
döa-döaka ami diri ika mahirete.

Hababu münanga hoko genangika dika ma temo ami diri ika,
'Ngohi nënanga o koano o ngoheka to po pareta!

Ngohi o ngoheka bobao ua;

ngohi aha ta mao ua o hininga ma huha!'

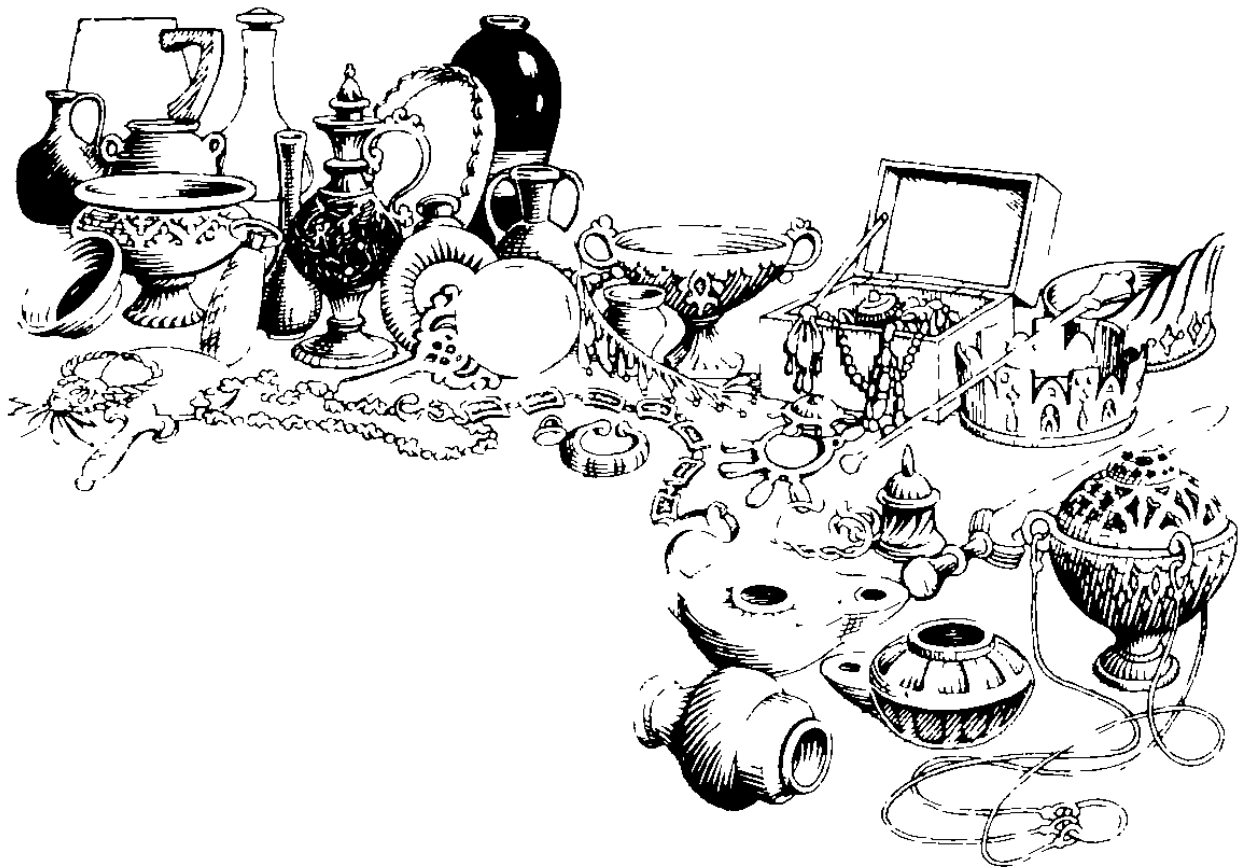
⁸ Karana o hali gënanga, ho kä o wange moi oka dika münanga
aha i mi tapālu o bodito

- o panyake, o hininga ma huha, de' o habirokata.

De' munanga aha i mi tuhuku de o uku,

hababu ma Jou Madutu wo kuaha wo mi hi haki-hakimi
gënanga."

⁹O ko koano o duniaka ya mote-moteke hagala ami
manarama i pese-peseke ma goronaka de' o ngoheka gënanga
ami nahihu aha yö gari de' yö dodora o kota gënanga ma
öraha okia önanga ya mäke o uku i hi tuhu-tuhuku ma nofo
i kuhuhulu. ¹⁰Onanga aha ka ma gurutoka de i ma oko ino
hababu önanga yö modongo yä korona to ëna ma huha de ma
hangihara. Onanga yo temo, "Amao, gogule ua ma bodito o
kota nënanga ma romanga kiaka dika yö gihene - o Babel o kota
i kö kua-kuata! O jam moi ma goronaka dika ani hukumanga ya
diai oka!"

O bu bukunu (ya huku-hukunu). (18:11)

¹¹O po pedagang o duniaka yo ari de' i ma nonako ika yo
duka karana o ngoheka gënanga, hababu ka o nyawa moi ö de

yo ija oka ua to önanga manga kia honanga ya hö huku-hukunu. ¹²Moi oka ua yo ija o gurasi, o haäka, o intan de o folori, de' to önanga manga muhutika; o ngöere o lenan, o ngöere ma goguhurungu, o hutara, de' o ngöere duru ma dö doka-dokara; hagala ma rupa o gota i gapa-gapangua ha mäke, okia honanga ya do diai de o gaja ma hihipata, de' ya do diai de o gota ma hö hali-hali ma ija, ya do diai de o tabaga, de o behi, de' de o marmar; ¹³o kayu manis ma kai, o rampa-rampa, o dupa, o mur, de' o manyanyi; o angguru de' o minya, o gopuno de' o pine; o hapi de' o duba, o kuda de' o kureta, o go gilaongo, ma bo boloi o nyawa manga jiwa ö. ¹⁴O po pedagang i mi temo ma ngoheka ika gënanga, "Mata-mata ngona no nö nahihu no ma hi to ngona koiwaka, de' hagala no wango no ma hi so sanangi de' ani hailoa i hihangoka. Ngona aha ko na mäke oka ua!" ¹⁵O po pedagang yo kaya-kaya oka karana i ma daganga o kota oka gënanga aha ka ma gurutoka de i ma oko ino, hababu önanga yö modongo yö korona ma huha de ma hangihara. Onanga aha yo ari de' i ma nonako ika yo duka, ¹⁶daha yo temo, "Amao o gogule ua ma bodito o kota nënanga ma romanga kiaka dika yö gihene! Ma biaha ënanga ya päke o ngöere o lenan, o ngöere ma goguhurungu, de o ngöere duru ma dö doka-dokara; ma biaha i ni ömanga de o päke-päke gurasi, o intan de o folori de o muhutika! ¹⁷Ma' o jam moi dika ma goronaka, i hihangoka hagala to ëna ma kaya gënanga!"

Mata-mata o kapa ma kaputeni, o kapa yo bö bare-barene, de' o kapa oka ma nyawa, inoli o nyawa i ma lö lingi-lingiri o ngötoka, ka ma gurutoka de i ma oko ino. ¹⁸De' yo pöaka ma öraha ya mäke ma nofo i kuhuhulu o uku ya tuhu-tuhuku ma kota gënanga. Onanga yo pöaka, "Komaiwa naga o kota ma homoa hokä o kota ma lago-agomo nënanga!" ¹⁹Done önanga i hi barihi o kafo manga mumukuku hokä ma nonako yo duka, daha yo ari de' yo pöa-pöaka, "Amao, o gogule ua ma bodito o kota ma lago-agomo nënanga. To ena ma kaya ya diai oka o nyawa mata-mata de manga kapa-kapa oka o ngötoka i dadi yo kaya! Ma' o jam moi dika ma goronaka, ënanga de ma hagala mata-mata i ma hi di hihangoka!"

²⁰Hei horoga, ni inörene mangale o kota gënanga i wedere! Hei ma Jou Madutu ai umati, rasul-rasul, de' o nabi-nabi, ni mörene! Hababu ma Jou Madutu wa hukumoka ënanga hokä ma balaha okia naga ya do diai oka ngini ika!

²¹I böto gënanga, o malaekat i ma têngo i kö kua-kuata ya göraka o helewo gahumu moi – ma amoko ho o gulinga ma helewo ma lago-agomo – daha wo hi kaweli o ngöto ma gorona uku de i temo, “Hoko nënanga ma do dagi o Babel ma kota i hi gö go giriri gënanga aha i hi kaweli ka hä kuata hi ädono aha ko ya mäke oka ua. ²²O musik ma ilingi o kecapi i hi go gogule, yo nyö nya nyanyi ino, o suling i hi gö go gogule ino, de’ o trompet yo wö wu wuwu ino, aha yo ihenoka ua ani hi dogoronaka! Aha ka wo ma tengö ma i wi mäke ua okia naga wo do diai wo so sawaro genangoka dau, de’ o helewo o gulinga ma ilingi ma aha yö gihenoka ua. ²³Aha o nyawa ya mäke oka ua o hilo ma dararano ani hi goronaka; de’ aha yo ihenoka uali o kawingi ma rameanga ma rame genangoka dau. Ani po pedagang ganga o nyawa yo lö lago-agomo o duniaka, de’ de ani do dötoko i rö rahasia ngona nä tipu hagala o hoana de o berera o duniaka!”

²⁴O Babel ya hukumu hababu o kota gënanga ma gorona oka ya mäke oka o nabi-nabi manga awunu, ma Jou Madutu ai umati manga awunu – de ma dipoko o nyawa mata-mata yä toma-toma oka o dunia ma löku oka to ona manga awunu.

19 I böto de gënanga ngohi to ihene okia naga moi hokä o nyawa yo wöe-wöe manga ilingi o horoga ino yo pöa-pöaka, “Ni wi hi giriri ma Jou Madutu! To ngone nanga Jou Madutu ganga ma Jou Madutu wo hi ho halamati; ünanga ma Jou Madutu wo mo mulia de’ wo ko kuaha! ²Wo hi dero o adili hoka o hakimi wo adili de’ wo barija! Unanga wo mi gelengaka o hukumanga o hudali ma amokika, ma ko kilianga o dunia de to muna ami manarama i pese-peseke. Ma Jou Madutu wo mi hukumoka mo hö huda-hudali gënanga, hababu mä toma oka ma Jou Madutu ai go gilaongo.” ³Daha o nyawa yo wöe-wöe manga ilingi gënanga i pöakoli, “Ni wi hi giriri ma Jou Madutu! O uku ma nofo ya tö tuhu-tuhuku o kota ma amoko gënanga aha i kuhuhulu i togu-togumua!” ⁴Ho o tutuda ya monaoko de ya ruata gënanga de’ o do dadi iata ya ko kilolitino de o kuruhi i mo mulia gënanga i ma hi tudukuku de’ i wi huba ma Jou Madutu naga wo gö gogeruku o kuruhi i mo mulia oka. Onanga yo temo, “I goungu! Hi hi giriri ma Jou Madutu!”

Ma Duba ma Ngohaka ai kawingi ma rameanga

⁵Daha o kuruhi i mo mulia ino gënanga to ihene o ilingi i temo, “Ni wi hi giriri ma Jou Madutu, hei mata-mata ma Jou

Madutu ai gilaongo, de' o nyawa mata-mata - yo lago-agomo de yo ho hu mujuru - i wi hō huba-huba ma Jou Madutu!" ⁶I böto de gënanga ngohi to ihene okia naga moi hokä o nyawa o doomu moi duruhë ka manga ngöe manga ilingi; ma ilingi hokä o moku-moku ma lulu de' hokä o dotoreke ma ruruhu. Ngohi to ihene önanga yo temo, "Ni wi hi giriri ma Jou Madutu! Hababu ma Jou, to ngone nanga Jou Madutu Duru wo ko Kuaha gënanga öraha nënanga wo pareta! ⁷Nia ino ngone ho mörene de' ho ma garago; nia ino ngone ho hi giriri ai mulia! Hababu yadonoka ai kawingi ma wange wa sö sö o romanga o Duba ma Ngohaka gënanga, de' ma ngoheka wo mi kawi-kawingi mo mä bö bötoka la yo kawingi. ⁸Ami päke o ngöere o lenan ma lö leto-letongo i mi hi döakoka munangika la ma päke." (O pakeanga ma ngöere o lenan gënanga ganga hagala o manarama ma oa-oa ya dö do diai ma Jou Madutu ai umati.)

⁹Daha o malaekat genangö wo hi temo ngohi ino, "Na tulihi nënanga: 'Yo utumu o nyawa yä aho-ahoko ma Duba ma Ngohaka gënanga ai kawingi ma rameangino.' " I paha o malaekat gënanga wö dogo oli, "Nënanga o abari ma diai ma Jou Madutu ino."

¹⁰Ngohi to ma hi tudukuku o malaekat gënanga ma himangoka to mau ti huba, ma' unanga wo hi temo ngohi ino, "Uha! Uha no hi huba ngohi, ni huba ma Jou Madutu! Hababu ngohi ö ma ka o gilaongo i ma tero hokä ngona de' hokä mata-mata ani roria dodoto i ma hi jo jojö i kekete o Yesus ai hakihi ika!"

Hababu o Yesus ai hakihi gënanga ya hi döaka o hi dumutu hagala o nyawa yo hi ngahu-ngahu okia naga i dö da dadi uahi.

Wö bare-barenuku o kuda ma gö gare-garehe

¹¹I paha ika ngohi ta mäke o horoga i helenga, daha ta mäke o kuda ma gö gare-garehe moi. Wö bare-barenuku ai romanga Wo So setia de' Wo To tiai. O hukumanga wo putuhu ma goronaka de' o kudoti wa do diai ünanga wo adili. ¹²Ai lako hokä o uku ma dokara de' ai häekoka wa päke o makota ma ngöe. Ai diri oka ya tulihika moi o romanga; de' duga-duga ünanga mahirete wo hi öriki o romanga gënanga. ¹³O juba wa pö päke-päke ya tononoka o awunuku. De' unanga i wi hetongo "Ma Jou Madutu ai Demo". ¹⁴O horogaka ma tentara i wi to moteke ünanga de' yö barenuku o kuda ma gö gare-garehe, de'

manga pakeanga ma ngöere o lenan ma gare-garehe de i tebini. ¹⁵Ai uru iha i hupu iha o oworo moi ma dö doto-doto de' de o oworo gënanga ünanga aha wä hihanga hagala o hoana de o berera, de' unanga aha wä pareta önanga de o diki-diki o behi. Unanga aha wö dëo o angguru ma Jou Madutu Duru wo ko Kuaha ai dohata ma angguru ma de dëo ma gorona uku. ¹⁶Ai juba ika de' ai ugurika yö dulihika o romanga nënanga, "O koano de hagala o koano, de' o Jou de hagala o tuanga."

¹⁷Daha ngohi ta mäke i ma têngo o malaekat i ma oko ino o wange ma lakoka. De ai ilingi ka ha kuatione ünanga wo pöaka o totaleo ika mata-mata i hö hö hoho o gitawaka, "Nia ino ni ma toomu la nio himanga o rameanga ma amoko wo hi rö rame-rame ma Jou Madutu! ¹⁸Nia ino ni ołomo o ko koano manga akeme, o ko kapita manga akeme de' yo nö nau-nauru manga akeme; nia ino nia ołomo o kuda yo bö bare-barene manga akeme de manga kuda ma akeme de' o nyawa o umati mata-mata ika manga akeme yo lago-agomo de' yo ho hu mujuru, o gilaongo de' yo go gilaongua!"

¹⁹I paha ngohi ta mäke o aiwani gënanga, de' o ko koano o duniaka de to ona manga tentara, i ma toomu la yo parangi i wi lawani ünanga wo bö bare-barenuke o kuda ma gare-garehe gënanga de' ai tentara. ²⁰Done o aiwani gënanga ya tågoko ka ma moi de o nabi ma dutua ya dö do diai oka i hö hëra-hëranga o aiwani gënanga ma himangoka. (De i hö hëra-hëranga gënanga o aiwani gënanga yä tipu hagala o nyawa de manga nonako oka o aiwani gënanga ma nonako, de' hagala o nyawa ya huba-huba o aiwani gënanga ma dulada.) Daha o aiwani gënanga de' o nabi ma dutua gënanga ka manga ngango yä umo o uku i toka-tokara de o walira ma ngötuku. ²¹De' to ona manga tentara yä toma de o oworo i hö hupu-hupu ai uru iha wo bö bare-barene o kuda ma gó gare-garehe gënanga. Ho hagala o totaleo ma i böa de' ya ołomo i sabaranga to önanga manga akeme yä toma-toma oka gënanga.

Mangale o öraha o taongo o ribuhu moi

20 I böto de gënanga ngohi ta mäke o malaekat i ma têngo i uti o horoga uku. Ai giamoka ünanga wo ma hi jö ino o honenge ma wai ma kusi de o rante o behi ma pakopako gahumu moi. ²Daha ünanga wa tagoko o dodiha o naga gënanga, o dodiha ma bereki - ena gënanga o Ibilihi ekola o

Womaha ma Dorou gënanga – de' wa liko de ai rante o behi o taongo o ribuhu moi ma dëkana. ³I paha o malaekat gënanga wa umo ma dodiha o naga gënanga o honenge ma wai uku, daha wa kusi o wai gënanga de' wa segel, hupaya o dodiha o naga gënanga yakunoka ua yä tipu hagala o hoana de o berera ma nyawa i hira de o taongo o ribuhu moi i mata. I böto de gënanga ko kiani ënanga ya pidili mä ma öraha i tipoko.

⁴Daha ngohi ta mäke o kuruhi i mo mulia, de' hagala o nyawa yo gö gogeruku o kuruhi i mo mulia oka gënanga ya hi döaka o kuaha la ya putuhu o hukumanga. Ngohi ta mäke ö hagala o nyawa manga häeke ya tobi-tobikoka manga jiwa karena önanga i hi döaka o hakihi mangale o Yesus, de' i hi barihi o behehongo ma Jou Madutu ino. O nyawa ge önanga ya huba ua o aiwani, ekola ma dulada. Onangö komaiwa ya tarima o aiwani gënanga ma nonako manga bionoko ekola to ona manga giamika. Ho önanga yo wango okali de' yo pareta hokä o koano de o Kristus o taongo o ribuhu moi ma dëkana. ⁵Nenangala ma do di hiraka o nyawa yo hone-honengoka yo momikokali. (Ma' o nyawa yo hone-honenge ma homoa yo wango oka ua ma dekana ma öraha o taongo o ribuhu moi gënanga.) ⁶Yo utumu hagala o nyawa i ma ko möteke ya hi momikokali ma do di hiraka gënanga. Onanga yo patutu yo dadi ma dutu to ma Jou Madutu. O honenge ma hinotoka yä kuaha ua önanga. Onanga aha yo dadi ma Jou Madutu ai imam-imam de' o Kristus ai imam-imam; de' onanga aha yo pareta de de ünanga o taongo o ribuhu moi ma dëkana.

O Ibilih i hihanga

⁷Ma öraha o taongo o ribuhu moi gënanga i paha, o Ibilih o bui oka aha ya pidili, ⁸de' enanga aha i oiki yä tipu hagala o hoana de o berera ma nyawa naga i ma hi ko ka barihika o dunia mata-mata ika ena gënanga o Gog de' o Magog. O Ibilih yä toomu önanga la i ma teke kudoti, o doomu moi ma lago-agomo duru, manga ngoe hokä o dowongi o ngötoka. ⁹Ho onangö ma i ma hi gerewoto o dunia mata-mata ika, daha ya kiloliti ma Jou Madutu ai umati manga tau-tau de' o kota ma Jou Madutu wö dora-dora. Ma' o uku i uti o dihanguku de' yä binaha önanga. ¹⁰I paha o Ibilih ya tö tipu-tipu önanga gënanga, i hi kaweli o uku de' o walira ma ngötuku. Genangoka dau ma ngi o aiwani de' o nabi ma dutua gënanga yä umo i

hiraka. Onanga aha yä hangihara o hutu de o wange de ka hi ado-adonika.

O hukumanga ma bo baha

¹¹I paha de gënanga ngohi ta mäke o gahumu moi o kuruhi i mo mulia ma gare-garehe ma lamo-amoko de' unanga wo gö gogeruku ma loku oka. O dihanga de' o dunia i hihanga ai himangoka, hi ädono ya mäke oka ua. ¹²De ngohi tä mäke o nyawa yo hone-honenge, yo lago-agomo de yo ho hu mujuru, i ma oko ino o kuruhi i mo mulia gënanga ma himangoka. Ho o buku-buku ö ya helenga. Daha o gahumu moi o buku ma homoa ya helenga ena gënanga o Nyawa yo Wango-wango ma Buku. I paha o hukumanga yä gelenga o nyawa yo hone-honenguku, i ma tero de to önanga manga manarama i moteke ya tuli-tulihuku o buku-buku gënanga ma goronaka. ¹³Daha o ngöto i hi döaka o nyawa yo hö hone-honenge o ngöto ma goronaka. O Honenge de o Honenge ma Alamö i hi döaka o nyawa yo hone-honenge naga enangoka. De' o nyawa yo hone-honenge gënanga mata-mata yä gelenga o hukumanga i ma tero de to önanga manga manarama. ¹⁴I paha o Honenge de o Honenge ma Alami i hi kaweli o uku ma ngötuku. (O uku ma ngöto nënanga ganga o honenge ma hinotoka.) ¹⁵Hagala o nyawa i tuli-tulihua manga romanga o Nyawa yo Wango-wango ma Buku ma goronaka, yä umo o uku ma ngötuku.

O dihanga ma hungi de' o dunia ma hungi

21 Daha ngohi ta mäke o dihanga ma hungi de' o dunia ma hungi. O dihanga ma do di hiraka de' o dunia ma do di hiraka ma i hihanga, inoli o ngöto ma i hihanga. ²Ho ngohi ta mäke o kota i tebi-tebini gënanga, ena gënanga o Yerusalem ma hungi, i uti o horoga uku ma Jou Madutu ino. O kota gënanga i hi diai oka hokä mo ma têngo o ngoheka mo kawi-kawingi i mi päke ika la i ma mäke de ma nauru wo kawi-kawingi. ³Daha ngohi to ihene o ilingi o kuruhi i mo mulia ino gënanga i pöaka ka hä kuatile, "Oraha nanga ma Jou Madutu ai gogere ma ngi ganga ka ma moi de o nyawa! Unanga aha wo wango de de önanga, de' onanga aha yo dadi ai umati. Ma Jou Madutu mahirete aha naga de de önanga de' wo dadi to önanga manga Jou Madutu. ⁴Unanga aha wa ehe hagala manga köngo to önanga manga lako oka. O honenge aha kowali oka; o

hininga ma huha, o gari, ekola o hiri ma koiwaka oli. O hali i hō hira-hira i hihangoka.”

⁵Daha ünanga wo gö gogeruku o kuruhi i mo mulia oka gënanga wo temo, “Oraha nënanga ngohi ta diai mata-mata ma hungi!” Unanga wo hi temo oli ngohi ino, “Na tulihi nënanga, hababu hagala o demo-demo nënanga i tiai de’ yakunu ha ngaku.” ⁶Daha ünanga wo temo, “I dadi oka! Ngohi nanga ma do di hiraka de’ ma bo bahaka; ngohi nanga ma Jou Mamulaengohi hi ädono i hi Bobaha. O nyawa moi-moi manga kiriti ma dudungu, aha ta hi okere de koiwa ma bo bangu o akere ma titi ino i hi dö döa-döaka o ngango. ⁷Hagala o nyawa yo utu-utumu aha ya tarima hagala o hali nënanga ngohi ino. Ngohi aha to dadi manga Jou Madutu, de’ onanga aha yo dadi ahi ngohaka. ⁸Ma’ o nyawa yo këo-këoko, yo so setia ua, manga kalakuanga i to torou, yo toma-toma, manga manarama i pese-peseke, de o nyawa ya päke-päke o gumatere de o maihi, o gomanga ya huba-huba, de’ mata-mata yo ö elu-eluku aha yä umo o uku ma ngöto de’ o walira i tö toka-tokarika, ena gënanga o honenge ma hinotoka.”

O Yerusalem ma hungi

⁹O malaekat tumidi manga hi dogoronaka i ma tēngo wa so sö inoka o ngi-o ngi i ö oma-omanga de o bodito tumidi ma bo baha gënanga wa ino ngohi ino de’ wo hi temo, “Na ino! Ngohi aha to ni hi dumutu ngona ika o Ngoheka mo Kawikawingi, ena gënanga ma Duba ma Ngohaka ngoi hekata.” ¹⁰Ho ma Jou Madutu ai Womaha i hi kuaha ino ngohi, de’ o malaekat gënanga i hi ao ngohi o ūoku duru ma gö gurutiē ma tubu iē. Enanga i hi hi dumutu ngohi ino o Yerusalem, o kota i tebi-tebini gënanga, o kota gënanga i uti o horoga uku ma Jou Madutu ino, ¹¹de ma letongo de’ ma Jou Madutu ai mulia. O kota gënanga i leto-letongo hokä o intan de o folori, hokä o helewo baiduri pandan ma dö dodono hokä o kahinä ma leto-letongo. ¹²Ma be beno o mehele ma gilolitino ma gurutiē de ma lamoko, de ma ngorana ngimoi de hinoto, de’ o malaekat ngimoi de hinoto yö göana. Ma ngora-ngoranika yö dulihika o Israel oka manga hoana de manga ahali ngimoi de hinoto manga roma-romanga. ¹³Naga o ngorana hange yö himanga yö geto-getongo ma dumutu: hange o wange ma hiwaroko, hange o korehara iē, hange o koremie uku, de’ hange o wange ma dumuniha. ¹⁴O

kota gënanga ma be beno o mehele i hi goko o pondasi ma helewo ngimoi de hinoto ma Ioku oka. O pondasi ma helewoka gënanga yö dulihiika ma Duba ma Ngohaka ai rasul ya ngimoi de ya hinoto gënanga manga roma-romanga.

¹⁵O malaekat mi ma temo-temo de de ngohi gënanga de ai duduga o gurasi, la wa tuga o kota gënanga, ma ngora-ngorana de' ma be beno o mehele. ¹⁶O kota gënanga i tüku pahagi iata i to tiai - ma gurutu i ma tero de ma ngöata. Ho o malaekat gënanga wa tuga o kota gënanga de to una ai duduga; i nyata ma gurutu o metere o kilo 2400 (o ribuhu hinoto de o ratuhu iata); ma ngöata de' ma gurutiile i ma tero hokä ma gurutu. ¹⁷Ma öraha o malaekat gënanga wa tuga ma be beno o mehele, i nyata ma be beno o mehele gënanga ma gurutiile o metere mori butanga. O duduga ya pö päke-päke o malaekat ganga o duduga ya pö päke-päke o nyawa. ¹⁸O kota gënanga ma be beno o mehele i hi diai de o helewo baiduri pandan, ho de ma kota mahirete de o gurasi ma dutu, ma mo dodono hokä o kahinä. ¹⁹O kota gënanga ma pondasi ma helewo ya poromu de hagala rupa o intan de o folori. Ma pondasi ma do di hiraka ma helewo i hi diai de o helewo baiduri pandan, ma hinotoka de o helewo nilam, ma hange oka de o helewo yakut, ma iatoka de o helewo zamrud, ²⁰ma motoaka de o helewo baiduri sepah, ma butangaka de o helewo delima, ma tumidoka de o helewo ratna cempaka, ma tufange oka de o helewo pirus, ma hiwoka de o helewo topas, ma ngimoi oka de o helewo krisopras, ma ngimoi de moi oka de o helewo lazuardi, de' ma ngimoi de hinotoka de o helewo kecubung. ²¹Ngimoi de hinoto ma ngorana ganga ngimoi de hinoto o muhutika, o ngorana moi-o ngorana moi i hi diai de o muhutika moi. Ma ngëkomo o kota oka gënanga i hi diai de o gurasi ma dutu, ma mo dodono hokä o kahinä i lö leto-letongo.

²²Ngohi ta mäke ua ma Jou Madutu ai Tau o kota ma goronaka gënanga, hababu ma Jou Madutu ai Tau ganga ma Jou mahirete, ma Jou Madutu Duru wo ko Kuaha, de' ma Duba ma Ngohaka gënanga. ²³O kota gënanga i paralu ua o wange ma lako ekola o mede yo di hiwara, hababu ma Jou Madutu ai mulia ya tararono, de' ma Duba ma Ngohaka gënanga ganga to ëna ma hilo. ²⁴O hoana de o berera ma nyawa o duniaka aha yo tagi ai dararono ma goronaka, de' o ko koano ma aha yao to önanga manga kaya o kota gënanga ma gorona ika. ²⁵Ma ngorana-ma ngorana o kota gënanga aha i helenga ika o wange

ma gurutu; aha ko ya bēno ua, hababu genangoka yo hutu oka ua. ²⁶O hoana de' o berera ma nyawa manga horomati de' manga kaya aha yao o kota gēnanga ma gorona ika. ²⁷Ma' o nyawa ya dö do diai hagala o hali ha emo-emono, ekola o nyawa yo elu-eluku – ma dipoko okia dika ma pö pese-peseke, ha kali-kali aha yo wohamua ma gorona ika. Aha yo wohama duga-duga o nyawa naga manga romanga ya tuli-tulihoka o Nyawa yo Wango-wango ma Buku ma goronaka, ma Duba ma Ngohaka gēnanga ai buku.

22 O malaekat genangoli wo hi hi matoko ngohi ino o ngairi ma akere i hi döa-döaka o wo wango. O ngairi gēnanga i leletongo hokä o kahinä ma leto-letongo de' i hahuru ma Jou Madutu de ma Duba ma Ngohaka manga kuruhi i mo mulia ino, ²o kota gēnanga ma ngēkomo ma hi do dogorona oko. O ngairi gēnanga ma datekino, yo a ri ho hononga naga o gota ma utu o ngango ma titi, o taongo moi, i hohoko ma ngimoi de ma hinoto, ena gēnanga o mede moi ma moi. To ēna ma hoka ya päke la ya hi togumu o hoana de o berera ma nyawa. ³O kota gēnanga ma goronaka ka moi ö de yä mäke ua ma Jou Madutu ai lolai yä korona.

Ma Jou Madutu de' ma Duba ma Ngohaka manga kuruhi i mo mulia aha naga o kota gēnanga ma goronaka. Ai go gilaongo aha yo puji unangika, 'de' ya mäke ai biono. Ai romanga aha yö dulihi to ona manga bionoko. ⁵Onanga aha yö paralu ua o hilo ekola o wange ma lako ma dararano, hababu yö hutu oka ua, de' ma Jou Madutu mahirete aha wä tararano önanga. Ho önanga aha yo pareta hokä o koano ka hi ado-adonika.

O Yesus ai böa

⁶Daha o malaekat gēnanga i hi temo ngohi ino, "O demo-demo nēnanga i tiai de' yakunu ha ngaku. Ma Jou Madutu wa hi do döa-döaka ai Womaha o nabi-nabi ika, wä hulokoka ai malaekat la wa hi dumutu ai go gilaongika okia naga de ma da taiti ko kiani i dadi."

⁷"Nia tailako ni hi do diai nēnanga!" o Yesus wato, "Ngohi aha i taiti to böa. Yo utumu o nyawa i hi ngou-ngounu o nubuat ma demo-demo o buku nēnanga ma goronaka!"

⁸Ngohi, o Yohanis, to ihenoka de' ta mäke oka mata-mata nēnanga. I paha ngohi to ihene de' ta mäke i böto ngohi to ma hi tudukuku o malaekat wo hi hi mato-matokoka mata-mata

gënanga ngohi ino ma himangoka, de' ngohi to mau ti huba ünanga, ⁹ma' ena i hi temo ngohi ino, "Uha! Uha no hi huba ngohi! Nĩ huba ma Jou Madutu! Hababu ngohi ö ma ka o gilaongo hokä ngona, de' hokä ani roria dodoto o nabi-nabi de' o nyawa mata-mata i hi ngö ngou-ngounu hagala o behehongo o buku nënanga ma goronaka!" ¹⁰Daha ënanga i hi temo oli, "Uha na rahasia o nubuat ma demo-demo o buku nënanga ma goronaka, hababu ma öraha i tigi oka mata-mata nënanga aha i dadi. ¹¹O nyawa ma dorou, māla ikala gila-gila o dorou yo diai; o nyawa yo pö pese-peseke, māla ikala manga diri ya peseke; o nyawa ya mö mote-moteke ma Jou Madutu ai mau māla ikala gila-gila ya moteke ma Jou Madutu ai mau, de' o nyawa yo wango duga-duga mangale ma Jou Madutu, māla ikala gila-gila yo wango duga-duga mangale ma Jou Madutu."

¹²"Nia tailako ni hi do diai nënanga!" o Yesus wato, "I tedekanoka ua ngohi aha to böa de' to ao o hewa la ta balaha moi-moi o nyawa i moteke okia naga ya do diai oka. ¹³Ngohi nanga ma do di hiraka de' ma bo bahaka; ngohi nanga ma Jou Mamulaengohi hi ädono i hi Bobaha."

¹⁴Yo utumu o nyawa ya foka manga juba hi ädono i tebini hi ädono önanga de manga haku ya olomo o wo wango ma gota ma utu ma hohoko de' yo wohama o kota gënanga ma gorona ika ya nonu to ëna ma ngorana. ¹⁵Ma' o nyawa ya do diai hagala o hali duru i to torou, yo go gumatere de' yo mai-maihi, hagala o nyawa yo do diai i pö pese-peseke, yo toma-toma, o gomanga ya huba-huba, de' hagala o nyawa yo elu-eluku, ka ya oa de manga demo-demo ka ya oa de manga manarama, o nyawa ge önanga mata-mata manga ngi o kota gënanga to ëna ma poretoka.

¹⁶"Ngohi o Yesus, to hi dingotoka ahi malaekat ngini ika hupaya ënanga i ni hi ngahu o hali-o hali nënanga mangale o jemaat-jemaat manga paralu. Ngohi nënanga o Daud ai difa uku; ngohi nanga o koruku o wange ma hiwaroko i to tararono gënanga."

¹⁷Ma Jou Madutu ai Womaha de ma Ngoheka mo Kawikawingi yo temo, "Nia ino!" Moi-moi o nyawa yo ihe-ihene nënanga ko kiani yo temoli, "Nia ino!" O nagona manga kiriti ma dudungu ko kiani önanga ya ino! De' o nagona yo igo, ko kiani önanga i ma Īë o akere i hi döa-döaka o ngango gënanga de koiwa ma bo bangu.

Ma bo baha

¹⁸Moi-moi o nyawa yo ihe-ihene o nubuat ma demo-demo o buku nënanga ma goronaka, ngohi, o Yohanis, onangika to hi döaka o ho hininga nënanga: nako o nyawa yö dogo okia naga moi o nubuat ma demo-demo ika nënanga, done ma Jou Madutu aha wö dogo o nyawa ge önanga manga hukumanga de' hagala o balä i hi ö ade-ade oka o buku nënanga ma goronaka. ¹⁹De' nako o nyawa ya kuranga okia naga moi o nubuat nënanga ma demo-demo, done ma Jou Madutu o aha wa kuranga manga hidoku naga i hi o ade-ade oka o buku nënanga ma goronaka - ena gënanga o wo wango ma gota ma utu ino ma hidoku de' o kota i tebi-tebinino gënanga.

²⁰Unanga wo hi ö ado-adono o abari mata-mata nënanga wo temo, "I tiai, ngohi aha i taiti to böa!" Amin!

Na ino, ya Jou Yesus!

²¹Tanu ma Jou Yesus wä hi döaka ai barakati ma Jou Madutu ai umatika mata-mata!